നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

മജ്ഝിമനികായേ

മൂലപണ്ണാസ-ടീകാ

(പഠമോ ഭാഗോ)

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

൧. സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയവന്ദനാ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ പഭവനിസ്സയവിസുദ്ധിപടിവേദനത്ഥം, തം പന ധമ്മസംവണ്ണനാസു വിഞ്ഞൂനം ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥം, തം സമ്മദേവ തേസം ഉഗ്ഗഹധാരണാദിക്കമലദ്ധബ്ബായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സബ്ബഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥം. അഥ വാ മങ്ഗലഭാവതോ, സബ്ബകിരിയാസു പുബ്ബകിച്ചഭാവതോ, പണ്ഡിതേഹി സമാചരിതഭാവതോ, ആയതിം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനതോ ച സംവണ്ണനായം രതനത്തയപണാമകിരിയാ. അഥ വാ രതനത്തയപണാമകരണം പൂജനീയപൂജാപുഞ്ഞവിസേസനിബ്ബത്തനത്ഥം. തം അത്തനോ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ബലാനുപ്പദാനത്ഥം. അന്തരാ ച തസ്സ അസങ്കോചനത്ഥം. തദുഭയം അനന്തരായേന അട്ഠകഥായ പരിസമാപനത്ഥം. ഇദമേവ ച പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''ഇതി മേ പസന്നമതിനോ…പേ॰… തസ്സാനുഭാവേനാ''തി. വത്ഥുത്തയപൂജാഹി നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസംബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി. ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. യഥാഹ -

''പൂജാരഹേ പൂജയതോ. ബുദ്ധേ യദി വ സാവകേ''തിആദി (ധ॰ പ॰ ൧൯൫; അപ॰ ൧.൧൦.൧), തഥാ -

''യേ, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ തേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീ''തിആദി (ഇതിവു॰ ൯൦, ൯൧),

''ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ.

ധമ്മോതി കിത്തയന്തസ്സ…പേ॰… കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ;
സങ്ഘോതി കിത്തയന്തസ്സ…പേ॰… കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സാ''തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൦),

തഥാ -

''യസ്മിം മഹാനാമ സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ…പേ॰… ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതീ''തിആദി (അം॰ നി॰ ൬.൧; ൧൧.൧൧),

''അരഞ്ഞേ രുക്ഖമൂലേ വാ…പേ॰…
ഭയം വാ ഛമ്ഭിതത്തം വാ,
ലോമഹംസോ ന ഹേസ്സതീ''തി ച. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯);

തത്ഥ യസ്സ വത്ഥുത്തയസ്സ വന്ദനം കത്തുകാമോ, തസ്സ ഗുണാതിസയയോഗസന്ദസ്സനത്ഥം **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തിആദിനാ ഗാഥാത്തയമാഹ. ഗുണാതിസയയോഗേന ഹി വന്ദനാരഹഭാവോ, വന്ദനാരഹേ ച കതാ വന്ദനാ യഥാധിപ്പേതം പയോജനം സാധേതീതി. തത്ഥ യസ്സാ ദേസനായ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ. സാ ന വിനയദേസനാ വിയ കരുണാപ്പധാനാ, നാപി അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപ്പധാനാ , അഥ ഖോ കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാതി തദുഭയപ്പധാനമേവ താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഥോമനം കാതും തമ്മൂലകത്താ സേസരതനാനം ‘‘കരുണാസീതലഹദയ’’ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കിരതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ കിണാതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി വിബാധതീതി അത്ഥോ. പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം കരോതീതി വാ കരുണാ. അഥ വാ കമിതി സുഖം, തം രുന്ധതീതി കരുണാ. ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി അത്ഥോ . കരുണായ സീതലം കരുണാസീതലം, കരുണാസീതലം ഹദയം അസ്സാതി കരുണാസീതലഹദയോ, തം **കരുണാസീതലഹദയം**.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിച്ഛനസഭാവതായ, ബ്യാപാദാരതീനം ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച പരസത്തസന്താനഗതസന്താപവിച്ഛേദനാകാരപ്പവത്തിയാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ ഉപലബ്ഭതി, തഥാപി പരദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിയാ പരൂപതാപാസഹനരസാ അവിഹിംസാഭൂതാ കരുണാവ വിസേസേന ഭഗവതോ ചിത്തസ്സ ചിത്തപസ്സദ്ധി വിയ സീതിഭാവനിമിത്തന്തി വുത്തം **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തി. കരുണാമുഖേന വാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ അസാധാരണഞാണവിസേസനിബന്ധനഭൂതാ സാതിസയം നിരവസേസഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിയ സവിസയബ്യാപിതായ മഹാകരുണാഭാവം ഉപഗതാ കരുണാവ ഭഗവതോ അതിസയേന ഹദയസീതലഭാവഹേതൂതി ആഹ **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തി. അഥ വാ സതിപി മേത്താമുദിതാനം സാതിസയേ ഹദയസീതിഭാവനിബന്ധനത്തേ സകലബുദ്ധഗുണവിസേസകാരണതായ താസമ്പി കാരണന്തി കരുണാവ ഭഗവതോ ‘‘ഹദയസീതലഭാവകാരണ’’ന്തി വുത്താ. കരുണാനിദാനാ ഹി സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ. കരുണാനുഭാവനിബ്ബാപിയമാനസംസാരദുക്ഖസന്താപസ്സ ഹി ഭഗവതോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതായ അനേകാനിപി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പാനം അകിലന്തരൂപസ്സേവ നിരവസേസബുദ്ധകരധമ്മസമ്ഭരണനിരതസ്സ സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യസ്സ ച സന്നിഹിതേസുപി സത്തസങ്ഖാരസമുപനീതഹദയൂപതാപനിമിത്തേസു ന ഈസകമ്പി ചിത്തസീതിഭാവസ്സ അഞ്ഞഥത്തമഹോസീതി. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ തീസുപി അവത്ഥാസു ഭഗവതോ കരുണാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പജാനാതീതി പഞ്ഞാ, യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞാവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനതോ പകാരേഹി ധമ്മസഭാവജോതനട്ഠേന പജ്ജോതോതി പഞ്ഞാപജ്ജോതോ. സവാസനപ്പഹാനതോ വിസേസേന ഹതം സമുഗ്ഘാതിതം വിഹതം, പഞ്ഞാപജ്ജോതേന വിഹതം പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതം. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മോഹനമത്തമേവ വാ തന്തി മോഹോ, അവിജ്ജാ, സ്വേവ വിസയസഭാവപടിച്ഛാദനതോ അന്ധകാരസരിക്ഖതായ തമോ വിയാതി തമോ, പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ മോഹതമോ ഏതസ്സാതി പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമോ, തം **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം**. സബ്ബേസമ്പി ഹി ഖീണാസവാനം സതിപി പഞ്ഞാപജ്ജോതേന അവിജ്ജന്ധകാരസ്സ വിഹതഭാവേ സദ്ധാവിമുത്തേഹി വിയ ദിട്ഠിപ്പത്താനം സാവകേഹി

പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേഹി ച സവാസനപ്പഹാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം കിലേസപ്പഹാനസ്സ വിസേസോ വിജ്ജതീതി സാതിസയേന അവിജ്ജാപഹാനേന ഭഗവന്തം ഥോമേന്തോ ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

അഥ വാ അന്തരേന പരോപദേസം അത്തനോ സന്താനേ അച്ചന്തം അവിജ്ജന്ധകാരവിഗമസ്സ നിബ്ബത്തിതത്താ, തഥാ സബ്ബഞ്ഞുതായ ബലേസു ച വസീഭാവസ്സ സമധിഗതത്താ, പരസന്തതിയഞ്ച ധമ്മദേസനാതിസയാനുഭാവേന സമ്മദേവ തസ്സ പവത്തിതത്താ ഭഗവാവ വിസേസതോ മോഹതമവിഗമേന ഥോമേതബ്ബോതി ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ "പഞ്ഞാപജ്ജോതോ"തി പദേന ഭഗവതോ പടിവേധപഞ്ഞാ വിയ ദേസനാപഞ്ഞാപി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ഞേയ്യപരിയന്തികത്താ സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവാവബോധനസമത്ഥേന അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപജ്ജോതേന സബ്ബഞേയ്യധമ്മസഭാവച്ഛാദകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ വിധമിതത്താ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഭഗവതോ മോഹതമവിനാസോതി കത്വാ വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഏത്ഥ ച മോഹതമവിധമനന്തേ അധിഗതത്താ അനാവരണഞാണം കാരണൂപചാരേന സസന്താനേ മോഹതമവിധമനന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സവാസനപ്പഹാനമേവ ഹി കിലേസാനം ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനന്തി, പരസന്താനേ പന മോഹതമവിധമനസ്സ കാരണഭാവതോ അനാവരണഞാണം "മോഹതമവിധമന"ന്തി വുച്ചതീതി.

കിം പന കാരണം അവിജ്ജാസമുഗ്ഘാതോയേവേകോ പഹാനസമ്പത്തിവസേന ഭഗവതോ ഥോമനാനിമിത്തം ഗയ്ഹതി, ന പന സാതിസയം നിരവസേസകിലേസപ്പഹാനന്തി? തപ്പഹാനവചനേനേവ തദേകട്ഠതായ സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതസ്സ ജോതിതഭാവതോ. ന ഹി സോ താദിസോ കിലേസോ അത്ഥി, യോ നിരവസേസഅവിജ്ജാപ്പഹാനേന ന പഹീയതീതി.

അഥ വാ വിജ്ജാ വിയ സകലകുസലധമ്മസമുപ്പത്തിയാ നിരവസേസാകുസലധമ്മനിബ്ബത്തിയാ സംസാരപ്പവത്തിയാ ച അവിജ്ജാ പധാനകാരണന്തി തബ്ബിഘാതവചനേന സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതോ വുത്തോയേവ ഹോതീതി വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

നരാ ച അമരാ ച നരാമരാ, സഹ നരാമരേഹീതി സനരാമരോ, സനരാമരോ ച സോ ലോകോ ചാതി സനരാമരലോകോ. തസ്സ ഗരൂതി സനരാമരലോകഗരു, തം **സനരാമരലോകഗരും**. ഏതേന ദേവമനുസ്സാനം വിയ തദവസിട്ഠസത്താനമ്പി യഥാരഹം ഗുണവിസേസാവഹതായ ഭഗവതോ ഉപകാരിതം ദസ്സേതി. ന ചേത്ഥ പധാനാപ്പധാനഭാവോ ചോദേതബ്ബോ. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോ. ഏദിസേസു ഹി സമാസപദേസു പധാനമ്പി അപ്പധാനം വിയ നിദ്ദിസീയതി യഥാ "സരാജികായ പരിസായാ"തി (ചൂളവ॰ ൩൩൬). കാമഞ്ചേത്ഥ സത്തസങ്ഖാരോകാസവസേന തിവിധോ ലോകോ, ഗരുഭാവസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ ഗരുകരണസമത്ഥസ്സേവ യുജ്ജനതോ സത്തലോകസ്സ വസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി ലോകീയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപാനി തബ്ബിപാകോ ചാതി "ലോകോ"തി വുച്ചതി. അമരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ അധിപ്പേതാ.

അഥ വാ സമൂഹത്ഥോ ലോകസദ്ദോ സമുദായവസേന ലോകീയതി പഞ്ഞാപീയതീതി. സഹ നരേഹീതി സനരാ, സനരാ ച തേ അമരാ ചാതി സനരാമരാ, തേസം ലോകോതി സനരാമരലോകോതി പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. അമരസദ്ദേന ചേത്ഥ വിസുദ്ധിദേവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തേ ഹി മരണാഭാവതോ പരമത്ഥതോ അമരാ. നരാമരാനംയേവ ച ഗഹണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന യഥാ

“സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭). തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തൂപകാരിതായ അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമഗാരവട്ഠാനം. തേന വുത്തം **“സനരാമരലോകഗരു”**ന്തി.

സോഭനം ഗതം ഗമനം ഏതസ്സാതി സുഗതോ. ഭഗവതോ ഹി വേനേയ്യജനുപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ ദുതവിലമ്ബിത-ഖലിതാനുകഡ്ഢന-നിപ്പീളനുക്കുടിക-കുടിലാകുലതാദി-ദോസരഹിത-മവഹസിത-രാജഹംസ- വസഭവാരണ-മിഗരാജഗമനം കായഗമനം ഞാണഗമനഞ്ച വിപുലനിമ്മലകരുണാ-സതിവീരിയാദി-ഗുണവിസേസസഹിതമഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധിം അനവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി. അഥ വാ സയമ്ഭുഞാണേന സകലമപി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിജാനന്തോ ഞാണേന സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി സുഗതോ. തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പടിപന്നോതി സുഗതോ. “സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ”തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൩൮; ചൂളനി॰ ൨൭) നയേന അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. അഥ വാ സുന്ദരം ഠാനം സമ്മാസമ്ബോധിം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ. യസ്മാ വാ ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസംഹിതം വേനേയ്യാനം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ ച ധമ്മം ഭാസതി, തസ്മാ സമ്മാ ഗദതി വദതീതി സുഗതോ ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. ഇതി സോഭനഗമനതാദീഹി സുഗതോ, തം **സുഗതം**.

പുഞ്ഞപാപകമ്മേഹി ഉപപജ്ജനവസേന ഗന്തബ്ബതോ ഗതിയോ, ഉപപത്തിഭവവിസേസാ. താ പന നിരയാദിവസേന പഞ്ചവിധാ. താഹി സകലസ്സപി ഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അവിപാകാരഹഭാവകരണേന നിവത്തിതത്താ ഭഗവാ പഞ്ചഹിപി ഗതീഹി സുട്ഠു മുത്തോ വിസംയുത്തോതി ആഹ **“ഗതിവിമുത്ത”**ന്തി. ഏതേന ഭഗവതോ കത്ഥചിപി ഗതിയാ അപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി, യതോ ഭഗവാ “ദേവാതിദേവോ”തി വുച്ചതി. തേനേവാഹ -

> “യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
> യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
> തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ”തി. (അ॰ നി॰ ൪.൩൬);

തംതംഗതിസംവത്തനകാനഞ്ഹി കമ്മകിലേസാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ബോധിമൂലേയേവ സുപ്പഹീനത്താ നത്ഥി ഭഗവതോ ഗതിപരിയാപന്നതാതി അച്ചന്തമേവ ഭഗവാ സബ്ബഭവയോനിഗതി-വിഞ്ഞാണട്ഠിതി-സത്താവാസ-സത്തനികായേഹി പരിമുത്തോ, തം **ഗതിവിമുത്തം. വന്ദേ**തി നമാമി, ഥോമേമീതി വാ അത്ഥോ.

അഥ വാ **ഗതിവിമുത്ത**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപ്പത്തിയാ ഭഗവന്തം ഥോമേതി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ പരഹിതപടിപത്തിതോ ച. തേസു അത്തഹിതസമ്പത്തി അനാവരണഞാണാധിഗമതോ സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തപ്പഹാനതോ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിതോ ച വേദിതബ്ബാ, പരഹിതപടിപത്തി ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ

സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനതോ വിരുദ്ധേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയതോ ഞാണപരിപാകകാലാഗമനതോ ച. സാ പനേത്ഥ ആസയതോ പയോഗതോ ച ദുവിധാ പരഹിതപടിപത്തി, തിവിധാ ച അത്തഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതി. കഥം? ''കരുണാസീതലഹദയ''ന്തി ഏതേന ആസയതോ പരഹിതപടിപത്തി, സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പയോഗതോ പരഹിതപടിപത്തി, ''പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം ഗതിവിമുത്ത''ന്തി ഏതേഹി ചതുസച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അവസിട്ഠട്ഠേന തേന ''പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ''ന്തി ഏതേന ചാപി സബ്ബാപി അത്തഹിതസമ്പത്തിപരഹിതപടിപത്തി പകാസിതാ ഹോതീതി.

അഥ വാ തീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ - ഹേതുതോ ഫലതോ ഉപകാരതോ ച. തത്ഥ **ഹേതു** മഹാകരുണാ, സാ പഠമപദേന ദസ്സിതാ. **ഫലം** ചതുബ്ബിധം ഞാണസമ്പദാ പഹാനസമ്പദാ ആനുഭാവസമ്പദാ രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു ഞാണപഹാനസമ്പദാ ദുതിയപദേന സച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന പകാസിതാ ഹോന്തി, ആനുഭാവസമ്പദാ പന തതിയപദേന, രൂപകായസമ്പദാ യഥാവുത്തകായഗമനസോഭനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിയാ വിനാ തദഭാവതോ. **ഉപകാരോ** അനന്തരം അബാഹിരം കരിത്വാ തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മദേസനാ. സോ സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പകാസിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ ''കരുണാസീതലഹദയ''ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോതി കരുണാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം. ''പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ''ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി . അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം ''സമ്മാസമ്ബോധീ''തി വുച്ചതീതി. സമ്മാഗമനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ പടിപത്തിം ദസ്സേതി ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗസസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസാദി അന്തദ്വയരഹിതായ കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതായ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പകാസനതോ സുഗതസദ്ദസ്സ. ഇതരേഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പധാനാപ്പധാനഭേദം പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണഞ്ഹേത്ഥ പധാനം പയോജനം, തദഞ്ഞമപ്പധാനം. തേസു പധാനേന പരഹിതപടിപത്തിം ദസ്സേതി, ഇതരേന അത്തഹിതസമ്പത്തിം, തദുഭയേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദസ്സേതി. തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം ഉത്തമവന്ദനീയഭാവം അത്തനോ ച വന്ദനകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദസ്സേതി.

ഏത്ഥ ച കരുണാഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ ഹി അത്ഥോ ''സനരാമരലോകഗരു''ന്തിആദിനാ വിപഞ്ചീയതീതി. കരുണാഗഹണേന ച ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗഹണേന സമഞ്ഞായ അനതിധാവനം സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ സത്താദിപരാമസനം ഹോതീതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന തീസു

കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം ചതുസച്ചഞാണം ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം ചതുവേസാരജ്ജഞാണം.

കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാ, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണാനി, ദസ ബലാനി, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, സോളസ ഞാണചരിയാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, സത്തസത്തതിഞാണവത്ഥൂനീതി ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന ചരണസമ്പത്തിം, പഞ്ഞാഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തിം. കരുണാഗഹണേന അത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗഹണേന പുബ്ബകാരിഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ. തഥാ കരുണാഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗഹണേന ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗഹണേന പരേസം താരണം, പഞ്ഞാഗഹണേന സയം തരണം. തഥാ കരുണാഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി.

സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തന്നിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ. ഇതി ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാഗഹണേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗാഹണം. അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവാഹ -

> ''ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം;
> കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ.
>
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ;
> വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൨൫; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൭.൨൦; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൪; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൨൨ പകിണ്ണകകഥാ);

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി അനുയുത്തേന ''നോ ഹേതം, ഭന്തേ''തി പടിക്ഖിപിത്വാ ''അപിച മേ, ഭന്തേ, ധമ്മന്വയോ വിദിതോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൬) വുത്തം.

൨. ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മം ഥോമേതും **''ബുദ്ധോപീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബുദ്ധോ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ**തി ച പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ . **യ**ന്തി അനിയമതോ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഉപഗതോ**തി അപരകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **വന്ദേ**തി കിരിയാനിദ്ദേസോ. **ത**ന്തി നിയമനം. **ധമ്മ**ന്തി വന്ദനകിരിയായ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഗതമലം അനുത്തര**ന്തി ച തബ്ബിസേസനം.

തത്ഥ ബുദ്ധസദ്ദസ്സ താവ “ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ”തിആദിനാ **നിദ്ദേസനയേന** (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൯൭) അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ സവാസനായ അഞ്ഞാണനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമതോ, ബുദ്ധിയാ വാ വികസിതഭാവതോ ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** ജാഗരണവികസനത്ഥവസേന. അഥ വാ കസ്സചിപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ അനവബുദ്ധസ്സ അഭാവേന ഞേയ്യവിസേസസ്സ കമ്മഭാവേന അഗ്ഗഹണതോ കമ്മവചനിച്ഛായ അഭാവേന അവഗമനത്ഥവസേനേവ കത്തുനിദ്ദേസോ ലബ്ഭതീതി ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** യഥാ “ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ”തി. അത്ഥതോ പന പാരമിതാപരിഭാവിതോ സയമ്ഭുഞാണേന സഹ വാസനായ വിഹതവിദ്ധസ്തനിരവസേസകിലേസോ മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരോ ഖന്ധസന്താനോ ബുദ്ധോ. യഥാഹ -

> “ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ. അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ ബലേസു ച വസീഭാവ”ന്തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൻ.൧൬൧).

അപി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. തേന “ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ സോപി നാമ ഭഗവാ”തി വക്ഖമാനഗുണേ ധമ്മേ സമ്ഭാവനം ദീപേതി. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി സമ്മാസമ്ബോധിം. **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ച. **സച്ഛികത്വാ**തി പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ഉപഗതോ**തി പത്തോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. ഏതസ്സ “ബുദ്ധഭാവ”ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഗതമല**ന്തി വിഗതമലം, നിദ്ദോസന്തി അത്ഥോ. **വന്ദേ**തി പണമാമി, ഥോമേമി വാ. **അനുത്തര**ന്തി ഉത്തരരഹിതം, ലോകുത്തരന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മ**ന്തി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ ച സംസാരതോ ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി ധമ്മോ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഏവം വിവിധഗുണഗണസമന്നാഗതോ ബുദ്ധോപി ഭഗവാ യം അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം ധമ്മം ഭാവേത്വാ, ഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം പന സച്ഛികത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോ, തമേതം ബുദ്ധാനമ്പി ബുദ്ധഭാവഹേതുഭൂതം സബ്ബദോസമലരഹിതം അത്തനോ ഉത്തരിതരാഭാവേന അനുത്തരം പടിവേധസദ്ധമ്മം നമാമീതി. പരിയത്തിസദ്ധമ്മസ്സാപി തപ്പകാസനത്താ ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വാ “അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം അധിഗച്ഛി, തീണി പിടകാനി സമ്മസീ”തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തത്താ പരിയത്തിധമ്മസ്സപി സച്ഛികിരിയാസമ്മസനപരിയായോ ലബ്ഭതീതി സോപി ഇധ വുത്തോ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ “യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ”തി ച വുത്തത്താ ബുദ്ധകരധമ്മഭൂതാഹി പാരമിതാഹി സഹ പുബ്ബഭാഗേ അധിസീലസിക്ഖാദയോപി ഇധ ധമ്മസദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. താപി ഹി മലപടിപക്ഖതായ ഗതമലാ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരാ ചാതി. തഥാ ഹി സത്താനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥായ കതമഹാഭിനീഹാരോ മഹാകരുണാധിവാസപേസലജ്ഝാസയോ പഞ്ഞാവിസേസപരിയോദാതനിമ്മലാനം ദാനദമസംയമാദീനം ഉത്തമധമ്മാനം സതസഹസ്സാധികാനി കപ്പാനം ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസാനം ഭാവനാപച്ചക്ഖകരണേഹി കമ്മാദീസു അധിഗതവസീഭാവോ അച്ഛരിയാചിന്തേയ്യമഹാനുഭാവോ അധിസീലാധിചിത്താനം പരമുക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഭഗവാ പച്ചയാകാരേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണം പേസേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി.

ഏത്ഥ ച “ഭാവേത്വാ”തി ഏതേന വിജ്ജാസമ്പദായ ധമ്മം ഥോമേതി, “സച്ഛികത്വാ”തി ഏതേന വിമുത്തിസമ്പദായ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ.

അഥ വാ പഠമേന ഖയേഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദേഞാണഭാവേന. പുരിമേന വാ വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പുരിമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ബുദ്ധഭാവം ഉപഗതോ"തി ഏതേന സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി. "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പുരിമേന അകാലികതായ, പച്ഛിമേന ഏഹിപസ്സികതായ. പുരിമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, പച്ഛിമേന പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതായ ധമ്മം ഥോമേതി. "ഗതമല"ന്തി ഇമിനാ സംകിലേസാഭാവദീപനേന ധമ്മസ്സ പരിസുദ്ധതം ദസ്സേതി, "അനുത്തര"ന്തി ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന വിപുലപരിപുണ്ണതം. പഠമേന വാ പഹാനസമ്പദം ധമ്മസ്സ ദസ്സേതി, ദുതിയേന സഭാവസമ്പദം. ഭാവേതബ്ബതായ വാ ധമ്മസ്സ ഗതമലഭാവോ യോജേതബ്ബോ . ഭാവനാഗുണേന ഹി സോ ദോസാനം സമുഗ്ഘാതകോ ഹോതീതി. സച്ഛികാതബ്ബഭാവേന അനുത്തരഭാവോ യോജേതബ്ബോ. സച്ഛികിരിയാനിബ്ബത്തിതോ ഹി തദുത്തരികരണീയാഭാവതോ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരോതി. തഥാ "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സഹ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

൩. ഏവം സങ്ഖേപേനേവ സബ്ബധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി അരിയസങ്ഘം ഥോമേതും **"സുഗതസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഗതസ്സാ**തി സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ, തസ്സ "പുത്താന"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഓരസാന**ന്തി പുത്തവിസേസനം. **മാരസേനമഥനാന**ന്തി ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണനിദ്ദേസോ. തേന കിലേസപ്പഹാനമേവ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണം അനുജാനാതീതി ദസ്സേതി. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ. തേന സതിപി തേസം സത്തവിസേസഭാവേന അനേകസഹസ്സസങ്ഖാഭാവേ ഇമം ഗണനപരിച്ഛേദം നാതിവത്തന്തീതി ദസ്സേതി മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവാനാതിവത്തനതോ. **സമൂഹ**ന്തി സമുദായനിദ്ദേസോ. **അരിയസങ്ഘ**ന്തി ഗുണവിസിട്ഠസങ്ഘാടഭാവനിദ്ദേസോ. തേന അസതിപി അരിയപുഗ്ഗലാനം കായസാമഗ്ഗിയം അരിയസങ്ഘഭാവം ദസ്സേതി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവതോ.

തത്ഥ ഉരസി ഭവാ ജാതാ സംവദ്ധാ ച ഓരസാ. യഥാ ഹി സത്താനം ഓരസപുത്താ അത്തജാതതായ പിതു സന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ വിസേസേന ഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേവ തേപി അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മസ്സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതതായ ഭഗവതോ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ അരിയധമ്മരതനസ്സ ച ഏകന്തഭാഗിനോതി ഓരസാ വിയ **ഓരസാ**. അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേന അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഉരേന വായാമജനിതാഭിജാതിതായ നിപ്പരിയായേന "ഓരസപുത്താ"തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. സാവകേഹി പവത്തിയമാനാപി ഹി ധമ്മദേസനാ "ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ"ഇച്ചേവ വുച്ചതി തംമൂലികത്താ ലക്ഖണാദിവിസേസാഭാവതോ ച.

യദിപി അരിയസാവകാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമസമയേ ഭഗവതോ വിയ തദന്തരായ കരണത്ഥം ദേവപുത്തമാരോ, മാരവാഹിനീ വാ ന ഏകന്തേന അപസാദേതി, തേഹി പന അപസാദേതബ്ബതായ കാരണേ വിമഥിതേ തേപി വിമഥിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ - **"മാരസേനമഥനാന"**ന്തി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ "മാരമാരസേനമഥനാന"ന്തി വത്തബ്ബേ "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വിയ ദേവപുത്തമാരസ്സപി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ

കിലേസബലകായോ “സേനാ”തി വുച്ചതി. യഥാഹ “കാമാ തേ പഠമാ സേനാ”തിആദി (സും നിം ർ.൩൭; മഹാനിം ൨൮, ൧൪൯, ൧൮ർ). സാ ച തേഹി ദിയഡ്ഢസഹസ്സഭേദാ അനന്തഭേദാ വാ കിലേസവാഹിനീ സതിധമ്മവിചയവീരിയസമഥാദിഗുണപഹരണേഹി ഓധിസോ വിമഥിതാ വിഹതാ വിദ്ധസ്താ ചാതി **മാരസേനമഥനാ,** അരിയസാവകാ. ഏതേന തേസം ഭഗവതോ അനുജാതപുത്തതം ദസ്സേതി.

ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ അരിയാ നിരുത്തിനയേന. അഥ വാ സദേവകേന ലോകേന “സരണ”ന്തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ ഉപഗതാനഞ്ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ അരിയാ, അരിയാനം സങ്ഘോതി അരിയസങ്ഘോ, അരിയോ ച സോ സങ്ഘോ ചാതി വാ അരിയസങ്ഘോ, തം **അരിയസങ്ഘം**. ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ബുദ്ധധമ്മരതനാനമ്പി സമധിഗമോ സങ്ഘരതനാധീനോതി അരിയസങ്ഘസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതും ഇധേവ **“സിരസാ വന്ദേ”**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച “സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന”ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി, “മാരസേനമഥനാന”ന്തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം സകലസംകിലേസപ്പഹാനദീപനതോ. “അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ”ന്തി ഏതേന ഞാണസമ്പദം മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവദീപനതോ. “അരിയസങ്ഘ”ന്തി ഏതേന പഭാവസമ്പദം ദസ്സേതി സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ. അഥ വാ “സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന”ന്തി അരിയസങ്ഘസ്സ വിസുദ്ധനിസ്സയഭാവദീപനം, “മാരസേനമഥനാന”ന്തി സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപ്പടിപന്നഭാവദീപനം, “അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ”ന്തി ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം, “അരിയസങ്ഘ”ന്തി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവദീപനം. തഥാ “സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന”ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവം ദീപേതി. ലോകുത്തരസരണഗമനേന ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ ജാതാ. “മാരസേനമഥനാന”ന്തി ഏതേന അഭിനീഹാരസമ്പദാസിദ്ധം പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. കതാഭിനീഹാരാ ഹി സമ്മാപടിപന്നാ മാരം മാരപരിസം വാ അഭിവിജിനന്തി. “അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ”ന്തി ഏതേന പടിവിദ്ധസ്തവിപക്ഖേ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മേ ദസ്സേതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന മഗ്ഗഫലധമ്മാനം പകാസിതത്താ. “അരിയസങ്ഘ”ന്തി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവം ദസ്സേതി. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണാനം ആദി, സപുബ്ബഭാഗപടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേ അരിയസങ്ഘഗുണാ പകാസിതാ ഹോന്തി.

ർ. ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസംകിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ ഇദാനി തംനിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതേ പയോജനേ പരിണാമേന്തോ **“ഇതി മേ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ രതിജനനട്ഠേന **രതനം,** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാ. തേസഞ്ഹി “ഇതിപി സോ ഭഗവാ”തിആദിനാ യഥാഭൂതഗുണേ ആവജ്ജേന്തസ്സ അമതാധിഗമഹേതുഭൂതം അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

> “യസ്മിം മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ…പേ… ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി…പേ… ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ”തിആദി (അം നിം ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൨൨൩; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦);

ചിത്തികതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാദീസു ഏവ ലബ്ഭന്തീതി.

വന്ദനാവ **വന്ദനാമയം** യഥാ “ദാനമയം സീലമയ”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦). വന്ദനാ ചേത്ഥ കായവാചാചിത്തേഹി തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിന്നതാ, ഥോമനാ വാ. പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ **പുഞ്ഞം,** അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി വാ. **സുവിഹതന്തരായോ**തി സുട്ഠു വിഹതന്തരായോ. ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ തം പുഞ്ഞം അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥന്തി ദസ്സേതി. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ. തസ്സ “അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ”തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം രതനത്തയവന്ദനാമയം പുഞ്ഞം, തസ്സ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന.

൫. ഏവം രതനത്തയസ്സ നിപച്ചകാരേ പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്സാ ധമ്മദേസനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ, തസ്സാ താവ ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന ഉപഞ്ഞാപനത്ഥം **“മജ്ഝിമപമാണസുത്തങ്കിതസ്സാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **മജ്ഝിമപമാണസുത്തങ്കിതസ്സാ**തി നാതിദീഘനാതിഖുദ്ദകപമാണേഹി സുത്തന്തേഹി ലക്ഖിതസ്സ. യഥാ ഹി ദീഘാഗമേ ദീഘപമാണാനി സുത്താനി, യഥാ ച സംയുത്തങ്ഗുത്തരാഗമേസു ദ്വീസു ഖുദ്ദകപമാണാനി, ന ഏവം ഇധ. ഇധ പന പമാണതോ മജ്ഝിമാനി സുത്താനി. തേന വുത്തം **“മജ്ഝിമപമാണസുത്തങ്കിതസ്സാ**തി നാതിദീഘനാതിഖുദ്ദകപമാണേഹി സുത്തന്തേഹി ലക്ഖിതസ്സതി അത്ഥോ”തി. ഏതേന “മജ്ഝിമോ”തി അയം ഇമസ്സ അത്ഥാനുഗതസമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. നനു ച സുത്താനി ഏവ ആഗമോ, കസ്സ പന സുത്തേഹി അങ്കനന്തി? സച്ചമേതം പരമത്ഥതോ, സുത്താനി പന ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ ആഗമോ. യഥേവ ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനസമുദായേ “സുത്ത”ന്തി വോഹാരോ, ഏവം സുത്തസമുദായേ അയം “ആഗമോ”തി വോഹാരോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. ആഗമിസ്സന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന ഏതസ്മാ വാ അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോതി ആഗമോ, ആദികല്യാണാദിഗുണസമ്പത്തിയാ ഉത്തമട്ഠേന തംതംഅഭിപത്ഥിതസമിദ്ധിഹേതുതായ പണ്ഡിതേഹി വരിതബ്ബതോ വരോ, ആഗമോ ച സോ വരോ ചാതി ആഗമവരോ. ആഗമസമ്മതേഹി വാ വരോതി ആഗമവരോ, മജ്ഝിമോ ച സോ ആഗമവരോ ചാതി **മജ്ഝിമാഗമവരോ,** തസ്സ.

ബുദ്ധാനം അനുബുദ്ധാനം **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ,** ബുദ്ധാനം സച്ചപടിവേധം അനുഗമ്മ പടിവിദ്ധസച്ചാ അഗ്ഗസാവകാദയോ അരിയാ. തേഹി അത്ഥസംവണ്ണനാഗുണസംവണ്ണനാനം വസേന **സംവണ്ണിതസ്സ**. അഥ വാ ബുദ്ധാ ച അനുബുദ്ധാ ച ബുദ്ധാനുബുദ്ധാതി യോജേതബ്ബം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനേവ ഹി വിനയസുത്താഭിധമ്മാനം പകിണ്ണകദേസനാദിവസേന യോ പഠമം അത്ഥോ വിഭത്തോ, സോ ഏവ പച്ഛാ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണനാവസേന സങ്ഗീതികാരേഹി സങ്ഗഹം ആരോപിതോതി. **പരവാദമഥനസ്സാ**തി അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം വാദനിമ്മഥനസ്സ, തേസം ദിട്ഠിഗതഭഞ്ജനസ്സാതി അത്ഥോ. അയഞ്ഹി ആഗമോ മൂലപരിയായസുത്തസബ്ബാസവസുത്താദീസു ദിട്ഠിഗതികാനം ദിട്ഠിഗതദോസവിഭാവനതോ **സച്ചകസുത്തം** (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൩) **ഉപാലിസുത്താദീസു** (മ॰ നി॰ ൨.൫൬) സച്ചകാദീനം മിച്ഛാവാദനിമ്മഥനദീപനതോ വിസേസതോ “പരവാദമഥനോ”തി ഥോമിതോതി. സംവണ്ണനാസു ചായം ആചരിയസ്സ പകതി, യാ തംതംസംവണ്ണനാസു ആദിതോ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ വിസേസഗുണകിത്തനേന ഥോമനാ. തഥാ ഹി **സുമങ്ഗലവിലാസിനീസാരത്ഥപകാസിനീമനോരഥപൂരണീസു അട്ഠസാലിനീആദീസു** ച

യഥാക്കമം “സദ്ധാവഹഗുണസ്സ, ഞാണപ്പഭേദജനനസ്സ, ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാനം വിചിത്തപടിഭാനജനനസ്സ, തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ നാനാനയവിചിത്തസ്സ അഭിധമ്മസ്സാ”തിആദിനാ ഥോമനാ കതാ.

൫. അത്ഥോ കഥീയതി ഏതായാതി അത്ഥകഥാ, സാ ഏവ **അട്ഠകഥാ** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ യഥാ “ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭; ൨.൮) **ആദിതോ**തിആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം. ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തിസ്സരിയഭാവേന സമന്നാഗതത്താ ഝാനാദീസു പഞ്ചവിധവസിതാസബ്ഭാവതോ ച **വസിനോ,** ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ. തേസം **സതേഹി പഞ്ചഹി.** **യാ**തി യാ അട്ഠകഥാ. **സങ്ഗീതാ**തി അത്ഥം പകാസേതും യുത്തട്ഠാനേ “അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ”തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **അനുസങ്ഗീതാ ച** യസത്ഥേരാദീഹി പച്ഛാപി ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു. ഇമിനാ അത്തനോ സംവണ്ണനായ ആഗമനസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

൬. സീഹസ്സ ലാനതോ ഗഹണതോ **സീഹളോ,** സീഹകുമാരോ. തംവംസജാതതായ തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഖത്തിയാനം, തേസം നിവാസതായ തമ്ബപണ്ണിദീപസ്സ ച സീഹളഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ആഭതാ**തി ജമ്ബുദീപതോ ആനീതാ. **അഥാ**തി പച്ഛാ. അപരഭാഗേ ഹി നികായന്തരലദ്ധീഹി അസങ്കരത്ഥം സീഹളഭാസായ അട്ഠകഥാ ഠപിതാതി. തേന മൂലട്ഠകഥാ സബ്ബസാധാരണാ ന ഹോതീതി ഇദം അത്ഥപ്പകാസനം ഏകന്തേന കരണീയന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **“ദീപവാസീനമത്ഥായാ”**തി. തത്ഥ **ദീപവാസീന**ന്തി ജമ്ബുദീപവാസീനം, സീഹളദീപവാസീനം വാ അത്ഥായ സീഹളഭാസായ ഠപിതാതി യോജനാ.

൭. **അപനേത്വാനാ**തി കഞ്ചുകസദിസം സീഹളഭാസം അപനേത്വാ. **തതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **അഹ**ന്തി അത്താനം നിദ്ദിസതി, **മനോരമം ഭാസ**ന്തി മാഗധഭാസം. സാ ഹി സഭാവനിരുത്തിഭൂതാ പണ്ഡിതാനം മനം രമയതീതി. തേനേവാഹ **“തന്തിനയാനുച്ഛവിക”**ന്തി, പാളിഗതിയാ അനുലോമികം പാളിഭാസായാനുവിധായിനിന്തി അത്ഥോ. **വിഗതദോസ**ന്തി അസഭാവനിരുത്തിഭാസന്തരരഹിതം.

൮. **സമയം അവിലോമേന്തോ**തി സിദ്ധന്തം അവിരോധേന്തോ. ഏതേന അത്ഥദോസാഭാവമാഹ. അവിരുദ്ധത്താ ഏവ ഹി ഥേരവാദാപി ഇധ പകാസീയിസ്സന്തി. **ഥേരവംസദീപാന**ന്തി ഥിരേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരാ, മഹാകസ്സപാദയോ. തേഹി ആഗതാ ആചരിയപരമ്പരാ ഥേരവംസോ, തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നത്താ പഞ്ഞാപജ്ജോതേന തസ്സ സമുജ്ജലനതോ **ഥേരവംസദീപാ,** മഹാവിഹാരവാസിനോ, തേസം. വിവിധേഹി ആകാരേഹി നിച്ഛീയതീതി വിനിച്ഛയോ, ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു ഖീലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദനീ കഥാ. സുട്ഠു നിപുണോ സണ്ഹോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ.** അഥ വാ വിനിച്ഛിനോതീതി വിനിച്ഛയോ, യഥാവുത്തത്ഥവിസയം ഞാണം. സുട്ഠു നിപുണോ ഛേകോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി യോജേതബ്ബം. ഏതേന മഹാകസ്സപാദിഥേരപരമ്പരാഭതോ, തതോ ഏവ ച അവിപരീതോ സണ്ഹോ സുഖുമോ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോതി തസ്സ പമാണഭൂതതം ദസ്സേതി.

൯. **സുജനസ്സ ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന “ന കേവലം ജമ്ബുദീപവാസീനമേവ അത്ഥായ, അഥ ഖോ സാധുജനതോസനത്ഥഞ്ചാ”തി ദസ്സേതി. തേന ച “തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനമ്പി അത്ഥായാ”തി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി ഉഗ്ഗഹണാദിസുകരതായ തേസമ്പി ബഹുകാരത്താ. **ചിരട്ഠിതത്ഥ**ന്തി ചിരട്ഠിതിഅത്ഥം, ചിരകാലട്ഠിതിയാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി അത്ഥപ്പകാസനം

അവിപരീതപദബ്യഞ്ജനസുനിക്ഖേപസ്സ അത്ഥസുനയസ്സ ച ഉപായഭാവതോ സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിയാ സംവത്തതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ “ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സദ്ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ അസമ്മോസായ അനന്തരധാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ ദ്വേ? സുന്നിക്ഖിത്തഞ്ച പദബ്യഞ്ജനം അത്ഥോ ച സുനീതോ”തി (അം॰ നി॰ ൨.൨൦).

൧൧. യം അത്ഥവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തസ്സാ മഹത്തം പരിഹരിതും **“സീലകഥാ”**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ “ന തം ഇധ വിചാരയിസ്സാമീ”തി. അഥ വാ യം അട്ഠകഥം കത്തുകാമോ, തദേകദേസഭാവേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഗഹേതബ്ബോതി കഥികാനം ഉപദേസം കരോന്തോ തത്ഥ വിചാരിതധമ്മേ ഉദ്ദേസവസേന ദസ്സേതി **“സീലകഥാ”**തിആദിനാ. തത്ഥ **സീലകഥാ**തി ചാരിത്തവാരിത്താദിവസേന സീലസ്സ വിത്ഥാരകഥാ. **ധുതധമ്മാ**തി പിണ്ഡപാതികങ്ഗാദയോ തേരസ കിലേസധുനനകധമ്മാ. **കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനീ**തി പാളിയം ആഗതാനി അട്ഠതിംസ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി നിരവസേസാനി യോഗകമ്മസ്സ ഭാവനായ പവത്തിട്ഠാനാനി. **ചരിയാവിധാനസഹിതോ**തി രാഗചരിതാദീനം സഭാവാദിവിധാനേന സഹിതോ. **ഝാനാനി** ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ. അട്ഠപി വാ പടിലദ്ധമത്താനി **ഝാനാനി,** സമാപജ്ജനവസീഭാവപ്പത്തിയാ **സമാപത്തിയോ. ഝാനാനി** വാ രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോ.

൧൨. ലോകിയലോകുത്തരഭേദാ ഛ അഭിഞ്ഞായോ **സബ്ബാ അഭിഞ്ഞായോ**. **ഞാണവിഭങ്ഗാദീസു** (വിഭ॰ ൭൫൧) ആഗതനയേന ഏകവിധാദിനാ പഞ്ഞായ സംകലേത്വാ സമ്പിണ്ഡേത്വാ നിച്ഛയോ **പഞ്ഞാസങ്കലനനിച്ഛയോ**.

൧൩. പച്ചയധമ്മാനം ഹേതാദീനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിഭാവോ പച്ചയാകാരോ, തസ്സ ദേസനാ **പച്ചയാകാരദേസനാ,** പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാതി അത്ഥോ. സാ പന നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരരഹിതതായ സുട്ഠു പരിസുദ്ധാ, ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ സുദുക്കരതായ നിപുണാ സണ്ഹസുഖുമാ, ഏകത്തനയാദിസഹിതാ ച തത്ഥ വിചാരിതാതി ആഹ **“സുപരിസുദ്ധനിപുണനയാ”**തി. പടിസമ്ഭിദാദീസു ആഗതനയം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വിചാരിതത്താ **അവിമുത്തതന്തിമഗ്ഗാ**.

൧൪. **ഇതി പന സബ്ബന്തി ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ, **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ, ഏതം സബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഇധാ**തി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ. **ന തം വിചാരയിസ്സാമി** പുനരുത്തിഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൧൫. ഇദാനി തസ്സേവ അവിചാരണസ്സ ഏകന്തകാരണം നിദ്ധാരേന്തോ **“മജ്ഝേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ “മജ്ഝേ ഠത്വാ”തി ഏതേന മജ്ഝേട്ഠഭാവദീപനേന വിസേസതോ ചതുന്നം ആഗമാനം സാധാരണട്ഠകഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, ന **സുമങ്ഗലവിലാസിനീ**ആദയോ വിയ അസാധാരണട്ഠകഥാതി ദസ്സേതി. “വിസേസതോ”തി ച ഇദം വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ യഥാരഹം അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി ഏവാതി കത്വാ വുത്തം.

൧൬. **ഇച്ചേവാ**തി ഇതി ഏവ. **തമ്പീ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗമ്പി. **ഏതായാ**തി പപഞ്ചസൂദനിയാ. ഏത്ഥ ച “സീഹളദീപം ആഭതാ”തിആദിനാ അട്ഠകഥാകരണസ്സ നിമിത്തം ദസ്സേതി, “ദീപവാസീനമത്ഥായ, സുജനസ്സ ച തുട്ഠത്ഥം, ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ച ധമ്മസ്സാ”തി ഏതേന പയോജനം, “മജ്ഝിമാഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ”തി ഏതേന പിണ്ഡത്ഥം, “അപനേത്വാന തതോഹം സീഹളഭാസ”ന്തിആദിനാ, “സീലകഥാ”തിആദിനാ ച കരണപ്പകാരം. സീലകഥാദീനം അവിചാരണമ്പി ഹി ഇധ കരണപ്പകാരോ ഏവാതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

൧. വിഭാഗവന്താനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനമുഖേനേവ ഹോതീതി പഠമം താവ പണ്ണാസവഗ്ഗസുത്താദിവസേന മജ്ഝിമാഗമസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ മജ്ഝിമസങ്ഗീതി നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി യം വുത്തം "മജ്ഝിമാഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി, തസ്മിം വചനേ. യാ മജ്ഝിമാഗമപരിയായേന മജ്ഝിമസങ്ഗീതി വുത്താ, സാ പണ്ണാസാദിതോ ഏദിസാതി ദസ്സേതി "മജ്ഝിമസങ്ഗീതി നാമാ"തിആദിനാ. **തത്ഥാ**തി വാ "ഏതായ അട്ഠകഥായ വിജാനാഥ മജ്ഝിമസങ്ഗീതിയാ അത്ഥ"ന്തി ഏത്ഥ യസ്സാ മജ്ഝിമസങ്ഗീതിയാ അത്ഥം വിജാനാഥാതി വുത്തം, സാ മജ്ഝിമസങ്ഗീതി നാമ പണ്ണാസാദിതോ ഏദിസാതി ദസ്സേതി. പഞ്ച ദസകാ പണ്ണാസാ, മൂലേ ആദിമ്ഹി പണ്ണാസാ, മൂലഭൂതാ വാ പണ്ണാസാ **മൂലപണ്ണാസാ**. മജ്ഝേ ഭവാ മജ്ഝിമാ, മജ്ഝിമാ ച സാ പണ്ണാസാ ചാതി **മജ്ഝിമപണ്ണാസാ**. ഉപരി ഉദ്ധം പണ്ണാസാ **ഉപരിപണ്ണാസാ**. **പണ്ണാസത്തയസങ്ഗഹാ**തി പണ്ണാസത്തയപരിഗണനാ.

അയം സങ്ഗഹോ നാമ ജാതിസഞ്ജാതികിരിയാഗണനവസേന ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ "യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ, യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ, യോ ച സമ്മാആജീവോ , ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം ജാതിസങ്ഗഹോ. "യോ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവായാമോ. യാ ച സമ്മാസതി, യോ ച സമ്മാസമാധി, ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ"തി അയം സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ. "യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ"തി അയം കിരിയാസങ്ഗഹോ. "ഹഞ്ചി ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, തേന വത രേ വത്തബ്ബേ ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത"ന്തി (കഥാ॰ ൪൭൧) അയം ഗണനസങ്ഗഹോ. അയമേവ ച ഇധാധിപ്പേതോ. തേന വുത്തം "പണ്ണാസത്തയസങ്ഗഹാതി പണ്ണാസത്തയപരിഗണനാ"തി.

വഗ്ഗതോതി സമൂഹതോ, സോ പനേത്ഥ ദസകവസേന വേദിതബ്ബോ. യേഭുയ്യേന ഹി സാസനേ ദസകേ വഗ്ഗവോഹാരോ. തേനേവാഹ **"ഏകേകായ പണ്ണാസായ പഞ്ച പഞ്ച വഗ്ഗേ കത്വാ"**തി. **പന്നരസവഗ്ഗസമായോഗാ**തി പന്നരസവഗ്ഗസംയോഗാതി അത്ഥോ. കേചി പന സമായോഗസദ്ദം സമുദായത്ഥം വദന്തി. **പദതോ**തി ഏത്ഥ അട്ഠക്ഖരോ ഗാഥാപാദോ "പദ"ന്തി അധിപ്പേതോ, തസ്മാ "അക്ഖരതോ ഛ അക്ഖരസതസഹസ്സാനി ചതുരാസീതുത്തരസതാധികാനി ചതുചത്താലീസ സഹസ്സാനി ച അക്ഖരാനീ"തി പാഠേന ഭവിതബ്ബന്തി വദന്തി. യസ്മാ പന നവക്ഖരോ യാവ ദ്വാദസക്ഖരോ ച ഗാഥാപാദോ സംവിജ്ജതി, തസ്മാ താദിസാനമ്പി ഗാഥാനം വസേന അഡ്ഢതേയ്യഗാഥാസതം ഭാണവാരോ ഹോതീതി കത്വാ **"അക്ഖരതോ സത്ത അക്ഖരസതസഹസ്സാനി ചത്താലീസഞ്ച സഹസ്സാനി തേപഞ്ഞാസഞ്ച അക്ഖരാനീ"**തി വുത്തം. ഏവഞ്ഹി പദഭാണവാരഗണനാഹി അക്ഖരഗണനാ സംസന്ദതി, നേതരഥാ. **ഭാണവാരോ**തി ച ദ്വത്തിംസക്ഖരാനം ഗാഥാനം വസേന അഡ്ഢതേയ്യഗാഥാസതം, അയഞ്ച അക്ഖരഗണനാ ഭാണവാരഗണനാ ച പദഗണനാനുസാരേന ലദ്ധാതി വേദിതബ്ബാ. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം ഞാപേതും സുത്തഗണനാനന്തരം ഭാണവാരേ അഗണേത്വാ പദാനി ഗണിതാനി. തത്രിദം വുച്ചതി -

"ഭാണവാരാ യഥാപി ഹി, മജ്ഝിമസ്സ പകാസിതാ;
ഉപഡ്ഢഭാണവാരോ ച, തേവീസതിപദാധികോ.

സത്ത സതസഹസ്സാനി, അക്ഖരാനം വിഭാവയേ;
ചത്താലീസ സഹസ്സാനി, തേപഞ്ഞാസഞ്ച അക്ഖര"ന്തി.

അനുസന്ധിതോതി ദേസനാനുസന്ധിതോ. ഏകസ്മിം ഏവ ഹി സുത്തേ പുരിമപച്ഛിമാനം ദേസനാഭാഗാനം സമ്ബന്ധോ അനുസന്ധാനതോ അനുസന്ധി. ഏത്ഥ ച അത്തജ്ഝാസയാനുസന്ധി പരജ്ഝാസയാനുസന്ധീതി ദുവിധോ അജ്ഝാസയാനുസന്ധി. സോ പന കത്ഥചി ദേസനായ വിപ്പകതായ ധമ്മം സുണന്താനം പുച്ഛാവസേന, കത്ഥചി ദേസേന്തസ്സ സത്ഥു സാവകസ്സ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനഞ്ച അജ്ഝാസയവസേന, കത്ഥചി ദേസേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ഹോതീതി സമാസതോ തിപ്പകാരോ. തേന വുത്തം **"പുച്ഛാനുസന്ധിഅജ്ഝാസയാനുസന്ധിയഥാനുസന്ധിവസേന സങ്ഖേപതോ തിവിധോ അനുസന്ധീ"**തി. സങ്ഖേപേനേവ ച ചതുബ്ബിധോ അനുസന്ധി വേദിതബ്ബോ. തഥ "ഏവം വുത്തേ അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖു ഭഗവന്തം ഏതദവോച 'കിം നു ഖോ, ഭന്തേ, ഓരിമം തീരം, കിം പാരിമം തീരം, കോ മജ്ഝേ സംസീദോ, കോ ഥലേ ഉസ്സാദോ, കോ മനുസ്സഗ്ഗാഹോ, കോ അമനുസ്സഗ്ഗാഹോ, കോ ആവത്തഗ്ഗാഹോ, കോ അന്തോപൂതിഭാവോ'തി" (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧)? ഏവം പുച്ഛന്താനം വിസ്സജ്ജേന്തേന ഭഗവതാ പവത്തിതദേസനാവസേന **പുച്ഛാനുസന്ധീ** വേദിതബ്ബോ. "അഥ ഖോ അഞ്ഞതരസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി 'ഇതി കിര ഭോ രൂപം അനത്താ... വേദനാ... സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം അനത്താ, അനത്തകതാനി കമ്മാനി കമത്താനം ഫുസിസ്സന്തീ'തി. അഥ ഖോ ഭഗവാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ചേതസാ ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി ഠാനം ഖോ പനേതം, ഭിക്ഖവേ, വിജ്ജതി, യം ഇധേകച്ചോ മോഘപുരിസോ അവിദ്വാ അവിജ്ജാഗതോ തണ്ഹാധിപതേയ്യേന ചേതസാ സത്ഥുസാസനം അതിധാവിതബ്ബം മഞ്ഞേയ്യ 'ഇതി കിര ഭോ രൂപം അനത്താ...പേ॰... ഫുസിസ്സന്തീ'തി. തം കിം മഞ്ഞഥ , ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൯൦) ഏവം പരേസം അജ്ഝാസയം വിദിത്വാ ഭഗവതാ പവത്തിതദേസനാവസേന **പരജ്ഝാസയാനുസന്ധി** വേദിതബ്ബോ.

"തസ്സ മയ്ഹം ബ്രാഹ്മണ ഏതദഹോസി 'യംനൂനാഹം യാ താ രത്തിയോ അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാ ചാതുദ്ദസീ പഞ്ചദസീ അട്ഠമീ ച പക്ഖസ്സ, തഥാരൂപാസു രത്തീസു യാനി താനി ആരാമചേതിയാനി വനചേതിയാനി രുക്ഖചേതിയാനി ഭിംസനകാനി സലോമഹംസാനി, തഥാരൂപേസു സേനാസനേസു വിഹരേയ്യം അപ്പേവ നാമാഹം ഭയഭേരവം പസ്സേയ്യ'ന്തി" (മ॰ നി॰ ൧.൪൯) ഏവം ഭഗവതാ, "തത്രാവുസോ ലോഭോ ച പാപകോ ദോസോ ച പാപകോ ലോഭസ്സ ച പഹാനായ ദോസസ്സ ച പഹാനായ അത്ഥി മജ്ഝിമാ പടിപദാ, ചക്ഖുകരണീ ഞാണകരണീ ഉപസമായ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) ഏവം ധമ്മസേനാപതിനാ ച അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ പവത്തിതദേസനാവസേന **അത്തജ്ഝാസയാനുസന്ധി** വേദിതബ്ബോ. യേന പന ധമ്മേന ആദിമ്ഹി ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, തസ്സ അനുരൂപധമ്മവസേന വാ പടിപക്ഖധമ്മവസേന വാ യേസു സുത്തേസു ഉപരി ദേസനാ ആഗച്ഛതി, തേസം വസേന **യഥാനുസന്ധി** വേദിതബ്ബോ. സേയ്യഥിദം **ആകങ്ഖേയ്യസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൬൪) ഹേട്ഠാ സീലേന ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ. **വത്ഥുസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൭൦) ഹേട്ഠാ കിലേസേന ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി ബ്രഹ്മവിഹാരാ ആഗതാ. **കോസമ്ബകസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൧) ഹേട്ഠാ ഭണ്ഡനേന ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി സാരണീയധമ്മാ ആഗതാ. **കകചൂപമേ** (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨) ഹേട്ഠാ അക്ഖന്തിയാ വസേന ദേസനാ ഉട്ഠിതാ, ഉപരി കകചൂപമാ ആഗതാതി.

വിത്ഥാരതോ പനേത്ഥാതി ഏവം സങ്ഖേപതോ തിവിധോ ചതുബ്ബിധോ ച അനുസന്ധി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം മജ്ഝിമനികായേ തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ യഥാരഹം വിത്ഥാരതോ വിഭജിത്വാ വിഞ്ഞായമാനാ നവസതാധികാനി തീണി അനുസന്ധിസഹസ്സാനി ഹോന്തി. യഥാ ചേതം പണ്ണാസാദിവിഭാഗവചനം മജ്ഝിമസങ്ഗീതിയാ സരൂപദസ്സനത്ഥം ഹോതി, ഏവം പക്ഖേപദോസപരിഹരണത്ഥഞ്ച ഹോതി. ഏവഞ്ഹി പണ്ണാസാദീസു വവത്ഥിതേസു

തബ്ബിനിമുത്തം കിഞ്ചി സുത്തം യാവ ഏകം പദമ്പി ആനേത്വാ ഇമം മജ്ഝിമസങ്ഗീതിയാതി കസ്സചി വത്തും ഓകാസോ ന സിയാതി.

ഏവം പണ്ണാസവഗ്ഗസുത്തഭാണവാരാനുസന്ധിബ്യഞ്ജനതോ മജ്ഝിമസങ്ഗീതിം വവത്ഥപേത്വാ ഇദാനി നം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണേതുകാമോ അത്തനോ സംവണ്ണനായ തസ്സാ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേനേവ പവത്തഭാവം ദസ്സേതും **"തത്ഥ പണ്ണാസാസു മൂലപണ്ണാസാ ആദീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യഥാപച്ചയം തത്ഥ തത്ഥ ദേസിതത്താ പഞ്ഞത്തത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാനം ധമ്മവിനയാനം സങ്ഗഹേത്വാ ഗായനം കഥനം സങ്ഗീതി, മഹാവിസയത്താ പൂജനീയത്താ ച മഹതീ സങ്ഗീതീതി മഹാസങ്ഗീതി, പഠമാ മഹാസങ്ഗീതി പഠമമഹാസങ്ഗീതി, തസ്സാ പവത്തിതകാലോ പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലോ, തസ്മിം **പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ**. നിദദാതി ദേസനം ദേസകാലാദിവസേന അവിദിതം വിദിതം കത്വാ നിദസ്സേതീതി **നിദാനം,** യോ ലോകിയേഹി ''ഉപോഗ്ഘാതോ''തി വുച്ചതി, സ്വായമേത്ഥ ''ഏവം മേ സുത''ന്തിആദികോ ഗന്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ന പന ''സനിദാനാഹം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേമീ''തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൨൬) വിയ അജ്ഝാസയാദിദേസനുപ്പത്തിഹേതു. തേനേവാഹ **"ഏവം മേ സുതന്തിആദികം ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ വുത്തം നിദാനമാദീ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ യസ്സം പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേന സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബാ. **സുമങ്ഗലവിലാസിനിയം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.നിദാനകഥാവണ്ണനാ) പന അത്തനാ വിത്ഥാരിതത്താ തത്ഥേവ ഗഹേതബ്ബാതി ഇമിസ്സാ സംവണ്ണനായ മഹന്തതം പരിഹരന്തോ **"സാ പനേസാ"**തിആദിമാഹ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. മൂലപരിയായവഗ്ഗോ

൧. മൂലപരിയായസുത്തവണ്ണനാ

അബ്ഭന്തരനിദാനവണ്ണനാ

൧. ഏവം ബാഹിരനിദാനേ വത്തബ്ബം അതിദിസിത്വാ ഇദാനി അഭന്തരനിദാനം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണേതും **"യം പനേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ സംവണ്ണനം കരോന്തേന സംവണ്ണേതബ്ബേ ധമ്മേ പദവിഭാഗം പദത്ഥഞ്ച ദസ്സേത്വാ തതോ പരം പിണ്ഡത്ഥാദിദസ്സനവസേന സംവണ്ണനാ കാതബ്ബാ, തസ്മാ പദാനി താവ ദസ്സേന്തോ **"ഏവന്തി നിപാതപദ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പദവിഭാഗോ**തി പദാനം വിസേസോ, ന പദവിഗ്ഗഹോ. അഥ വാ പദാനി ച പദവിഭാഗോ ച പദവിഭാഗോ, പദവിഗ്ഗഹോ ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ**തി വാ ഏകസേസവസേന പദപദവിഗ്ഗഹാ പദവിഭാഗസദ്ദേന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ പദവിഗ്ഗഹോ "സുഭഗഞ്ച തം വനഞ്ചാതി **സുഭഗവനം,** സാലാനം രാജാ, സാലോ ച സോ രാജാ ച ഇതിപി സാലരാജാ"തിആദിവസേന സമാസപദേസു ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥതോതി പദത്ഥതോ. തം പന പദത്ഥം അത്ഥുദ്ധാരക്കമേന പഠമം ഏവംസദ്ദസ്സ ദസ്സേന്തോ **"ഏവം-സദ്ദോ താവാ"**തിആദിമാഹ. **അവധാരണാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഇദമത്ഥപുച്ഛാപരിമാണാദിഅത്ഥാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി "ഏവംഗതാനി പുഥുസിപ്പായതനാനി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൩), ഏവവിധോ ഏവമാകാരോ"തി ച ആദീസു ഇദം-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ ഏവം-സദ്ദോ. ഗത-സദ്ദോ ഹി പകാരപരിയായോ, തഥാ വിധാകാര-സദ്ദാ ച. തഥാ ഹി വിധയുത്തഗത-സദ്ദേ ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സൂ ആമുക്കമണികുണ്ഡലാഭരണാ ഓദാതവത്ഥവസനാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേന്തി, സേയ്യഥാപി ത്വം ഏതരഹി സാചരിയകോതി. നോ ഹിദം, ഭോ ഗോതമാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൫) പുച്ഛായം. "ഏവംലഹുപരിവത്തം (അ॰ നി॰ ൧.൪൮) ഏവമായുപരിയന്തോ"തി (പാരാ॰ ൧൨) ച ആദീസു പരിമാണേ.

നനു ച "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ, ഏവമായുപരിയന്തോ"തി ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദേന പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവം-സദ്ദോതി? ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. ആകാരമത്തവാചകോ ഹി ഏവം-സദ്ദോ ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ യഥാ "ഏവം ബ്യാ ഖോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪, ൩൯൮), ന പന ആകാരവിസേസവാചകോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "ഏവം ജാതേന മച്ചേനാ"തിആദീനി ഉപമാദിഉദാഹരണാനി ഉപപന്നാനി ഹോന്തി. തഥാ ഹി "യഥാപി... പേ॰... ബഹു"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൫൩) ഏത്ഥ പുപ്ഫരാസിട്ഠാനിയതോ മനുസ്സൂപപത്തി-സപ്പുരിസൂപനിസ്സയ-സദ്ധമ്മസ്സവന-യോനിസോമനസികാര- ഭോഗസമ്പത്തി-ആദിദാനാദി-പുഞ്ഞകിരിയഹേതുസമുദായതോ സോഭാ-സുഗന്ധതാദിഗുണയോഗതോ മാലാഗുണസദിസിയോ പഹൂതാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന സത്തേന കത്തബ്ബാതി ജോതിതത്താ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുണാവ ഉപമാ, തേസം ഉപമാകാരോ യഥാ-സദ്ദേന അനിയമതോ വുത്തോതി "ഏവം-സദ്ദോ ഉപമാകാരനിഗമനത്ഥോ"തി വത്തും യുത്തം. സോ പന ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാവ ഹോതീതി ആഹ **"ഉപമായം ആഗതോ"**തി. തഥാ "ഏവം ഇമിനാ ആകാരേന അഭിക്കമിതബ്ബ"ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യോ തത്ഥ ഉപദിസനാകാരോ, സോ അത്ഥതോ ഉപദേസോ ഏവാതി വുത്തം **"ഏവം തേ...പേ॰... ഉപദേസേ"**തി. തഥാ **"ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ"**തി ഏത്ഥ ച ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം തത്ഥ സംവിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം സമ്പഹംസനം. യോ തത്ഥ സമ്പഹംസനാകാരോതി യോജേതബ്ബം.

ഏവമേവം പനായന്തി ഏത്ഥ ഗരഹണാകാരോതി യോജേതബ്ബം, സോ ച ഗരഹണാകാരോ "വസലീ"തിആദിഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഇധ ഏവം-സദ്ദേന

പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോ ദട്ഠബ്ബം. **ഏവം, ഭന്തേ**തി പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേ സന്നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി അത്തനോ തത്ഥ ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനവസേന വുത്തത്താ ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദോ വചനസമ്പടിച്ഛനത്ഥോ വുത്തോ. തേന **ഏവം, ഭന്തേ** സാധു, ഭന്തേ, സുട്ഠു, ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി "യഥാഹം വദാമി, ഏവം സമണം ആനന്ദം വദേഹീ"തി യോ ഏവം വദനാകാരോ ഇദാനി വത്തബ്ബോ. സോ ഏവംസദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി **"നിദസ്സനേ"**തി വുത്തോതി. **ഏവം നോ**തി ഏത്ഥാപി തേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേ സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗഹണവസേന "സംവത്തന്തി വാ നോ വാ, കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി പുച്ഛായ കതായ "ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവം-സദ്ദേന വിഭാവിതന്തി വിഞ്ഞായതി. സോ പന തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അവധാരണത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതിആദീസു അവധാരണേ"**തി.

നാനാനയനിപുണന്തി ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ, നന്ദിയാവത്തതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതഅങ്കുസദിസാലോചനസങ്ഖാതാ വാ ആധാരാദിഭേദവസേന നാനാവിധാ നയാ നാനാനയാ, നയാ വാ പാളിഗതിയോ, താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിവസേന സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സകാദിവസേന കുസലാദിവസേന ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹാദിവസേന സമയവിമുത്താദിവസേന ഠപനാദിവസേന കുസലമൂലാദിവസേന തികപ്പട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി നാനാനയാ. തേഹി നിപുണം സണ്ഹം സുഖുമന്തി **നാനാനയനിപുണം**. ആസയോവ **അജ്ഝാസയോ,** തേ ച സസ്സതാദിഭേദേന, തത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖതാദിഭേദേന അനേകേ, അത്തജ്ഝാസയാദയോ ഏവ വാ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം**. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്ന**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണം ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ, സങ്കാസനപകാസന-വിവരണ-വിഭജന-ഉത്താനീകരണ-പഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖര-പദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിവിധപാടിഹാരിയന്തി ഏത്ഥ പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧ ദേവതാസംയുത്ത) "പടിപക്ഖഹരണതോ, രാഗാദികിലേസാപനയനതോ ച **പാടിഹാരിയ"**ന്തി വദന്തി, ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി, യേ ഹരിതബ്ബാ. പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വത്തും. സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ വാ ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ **പാടിഹാരിയം**. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി . "പടീ"തി വാ അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൯൮൫; ചൂളനി॰ ൪) വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ ച കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പാടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പാടിഹാരിയം, ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപകിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പാടിഹാരിയാനി ഭവന്തി. പാടിഹാരിയമേവ **പാടിഹാരിയം,** പാടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകമേകം **പാടിഹാരിയ**ന്തി വുച്ചതി. പാടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം**. തസ്സ പന

ഇദ്ധിആദിഭേദേന വിസയഭേദേന ച ബഹുവിധസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായം ലബ്ഭമാനത്താ ആഹ **"വിവിധപാടിഹാരിയ"**ന്തി.

ന അഞ്ഞഥാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ ന അഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ, ന പന ഭഗവതോ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ "സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതു"ന്തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഭവതി, ധാരണബലദസ്സനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി സുതാകാരാവിരജ്ഝനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ന ഹേത്ഥ അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം ഏകവിസയത്താ. ഇതരഥാ ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥോ അസമത്ഥോ ചാതി ആപജ്ജേയ്യാതി.

"യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ"തി ഏവം വുത്തായ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതായ സസന്തതിയാ വത്തനതോ തിവിധോപി മേ-സദ്ദോ കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനസാമിനിദ്ദേസവസേന പന വിജ്ജമാനം ഭേദം സന്ധായാഹ **"മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ"**തി.

കിഞ്ചാപി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുതസദ്ദോ ഏവ തം തമത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുതസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"സഉപസഗ്ഗോ ച അനുപസഗ്ഗോ ചാ"**തിആദിമാഹ. **അസ്സാ**തി സുതസദ്ദസ്സ. കമ്മഭാവസാധനാനി ഇധ സുതസദ്ദേ സമ്ഭവന്തീതി വുത്തം **"ഉപധാരിതന്തി വാ ഉപധാരണന്തി വാ അത്ഥോ"**തി. **മയാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ മേ-സദ്ദസ്സ കത്തുവസേന കരണനിദ്ദേസോ, തദാതി അത്ഥോ. **മമാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ സമ്ബന്ധവസേന സാമിനിദ്ദേസോ, തദാ.

സുത-സദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന ഏവം-സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം **"ഏവന്തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന സമ്പടിച്ഛനാദീനം പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം തദഭിനീഹടാനഞ്ച മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസമ്പി വാക്യാനം ഏവ-കാരത്ഥസഹിതത്താ **"സുത"**ന്തി ഏതസ്സ സുതമേവാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. ഏതേന അവധാരണേന നിരാസങ്കതം ദസ്സേതി. യഥാ ച സുതം സുതമേവാതി നിയമേതബ്ബം, തം സമ്മാ സുതം ഹോതീതി ആഹ **"അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീതി **സുത**ന്തി അസുതം ന ഹോതീതി അയമേതസ്സ അത്ഥോതി വുത്തം **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി . ഇമിനാ ദിട്ഠാദിവിനിവത്തനം കരോതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി "ന ഇദം മയാ ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, അഥ ഖോ സുതം, തഞ്ച ഖോ സമ്മദേവാ"തി. തേനേവാഹ - **"അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അവധാരണത്ഥേ വാ **ഏവം**-സദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാ കരീയതീതി തദപേക്ഖസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അയമത്ഥോ വുത്തോ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. തേനേവാഹ **"അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. സവനസദ്ദോ ചേത്ഥ കമ്മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ "സുയ്യതീ"തി.

ഏവം സവനഹേതുസുണന്തപുഗ്ഗലസവനവിസേസവസേന പദത്തയസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേഹിപി തം ദസ്സേതും **"തഥാ ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യാ സാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനാകാരേന പവത്താ മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥി, തസ്സാ. സാ ഹി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിതും സമത്ഥാ. തഥാ ച വുത്തം **"സോതദ്വാരാനുസാരേനാ"**തി. **നാനപ്പകാരേനാ**തി വക്ഖമാനാനം അനേകവിഹിതാനം ബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണാനം നാനാകാരേന. ഏതേന ഇമിസ്സാ യോജനായ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ദീപേതി. **പവത്തിഭാവപ്പകാസന**ന്തി പവത്തിയാ അത്ഥിഭാവപ്പകാസനം. **സുതന്തി ധമ്മപ്പകാസന**ന്തി യസ്മിം ആരമ്മണേ വുത്തപ്പകാരാ വിഞ്ഞാണവീഥി നാനപ്പകാരേന പവത്താ, തസ്സ ധമ്മത്താ വുത്തം, ന സുതസദ്ദസ്സ ധമ്മത്ഥത്താ. വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടീകരണം

“അയഞ്ഹേത്ഥാ”തിആദി. തത്ഥ **വിഞ്ഞാണവീഥിയാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം. **മയാ**തി കത്തുഅത്ഥേ.

ഏവന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബപ്പകാസനന്തി നിദസ്സനത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വുത്തം നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബത്താഭാവാഭാവതോ. തേന ഏവം-സദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ഛാമട്ഠന്തി ദസ്സേതി. സുത-സദ്ദസ്സ കിരിയാസദ്ദത്താ സവനകിരിയായ ച സാധാരണവിഞ്ഞാണപബന്ധപടിബദ്ധത്താ തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോതി വുത്തം **“സുതന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസന”**ന്തി. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതീതി.

യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സാതിആദിപി ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ പുരിമയോജനായ അഞ്ഞഥാ അത്ഥയോജനം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ഏവ ധമ്മാനം പവത്തിആകാരൂപാദാനവസേന തഥാ വുത്താ. **സുതന്തി വിസയനിദ്ദേസോ**തി സോതബ്ബഭൂതോ ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനന്തി കത്വാ വുത്തം. ചിത്തസന്താനവിനിമുത്തസ്സ പരമത്ഥതോ കസ്സചി കത്തു അഭാവേപി സദ്ദവോഹാരേന ബുദ്ധിപരികപ്പിതഭേദവചനിച്ഛായ ചിത്തസന്താനതോ അഞ്ഞം വിയ തംസമങ്ഗിം കത്വാ വുത്തം **“ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗിനോ”**തി. സവനകിരിയാവിസയോപി സോതബ്ബധമ്മോ സവനകിരിയാവസേന പവത്തചിത്തസന്താനസ്സ ഇധ പരമത്ഥതോ കത്തുഭാവതോ, സവനവസേന ചിത്തപ്പവത്തിയാ ഏവ വാ സവനകിരിയാഭാവതോ തംകിരിയാകത്തു ച വിസയോ ഹോതീതി വുത്തം **“തംസമങ്ഗിനോ കത്തുവിസയേ”**തി. സുതാകാരസ്സ ച ഥേരസ്സ സമ്മാനിച്ഛിതഭാവതോ ആഹ **“ഗഹണസന്നിട്ഠാന”**ന്തി. ഏതേന വാ അവധാരണത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ അയമത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പുബ്ബേ സുതാനം നാനാവിഹിതാനം സുത്തസങ്ഖാതാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം ഉപധാരിതരൂപസ്സ ആകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ, അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവോ ഏവം-സദ്ദോതി തദാകാരാദിഉപധാരണസ്സ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതധമ്മപബന്ധബ്യാപാരതായ വുത്തം - **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. സവനകിരിയാ പന പുഗ്ഗലവാദിനോപി വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ നത്ഥീതി വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി ആഹ **“സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. “മേ”തി സദ്ദപ്പവത്തിയാ ഏകന്തേനേവ സത്തവിസയത്താ വിഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ച തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബതോ **“മേതി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ”**തി വുത്തം. അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിസഭാവാ യഥാക്കമം ഏവം-സദ്ദ - സുത-സദ്ദാനം അത്ഥാതി തേ തഥാരൂപ-പഞ്ഞത്തി-ഉപാദാനഭൂത-ധമ്മപബന്ധബ്യാപാരഭാവേന ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ, സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. ഏത്ഥ ച കരണകിരിയാകത്തുകമ്മവിസേസപ്പകാസനവസേന പുഗ്ഗലബ്യാപാരവിസയപുഗ്ഗലബ്യാപാരനിദസ്സനവസേന ഗഹണാകാരഗാഹകതബ്ബിസയവിസേസനിദ്ദേസവസേന കത്തുകരണബ്യാപാരകത്തുനിദ്ദേസവസേന ച ദുതിയാദയോ ചതസ്സോ അത്ഥയോജനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസ്സപി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദിവസേന ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു അന്തോഗധത്താ തേസു “ഏവ”ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേന്തോ ആഹ - **“ഏവന്തി ച മേതി ചാ”**തിആദി. തത്ഥ “ഏവ”ന്തി ച “മേ”തി ച വുച്ചമാനസ്സത്ഥസ്സ ആകാരാദിനോ ധമ്മാനം അസല്ലക്ഖണഭാവതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി ആഹ - **“സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. തത്ഥ **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാ**തി ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥവസേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി, സോ രൂപസദ്ദാദിസഭാവോ, രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവോ വാ അത്ഥോ സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ ചാതി വുച്ചതി, ന തഥാ “ഏവം മേ”തി പദാനം അത്ഥോതി. ഏതമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **“കിഞ്ഹേത്ഥ ത”**ന്തിആദി വുത്തം. **സുത**ന്തി പന സദ്ദായതനം സന്ധായാഹ

“വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”തി. തേനേവ ഹി **“യഞ്ഹി തം എത്ഥ സോതേന ഉപലദ്ധ”**ന്തി വുത്തം, “സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപലദ്ധ”ന്തി പന വുത്തേ അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസബ്ബം ലബ്ഭതി.

തം തം ഉപാദായ വത്തബ്ബതോതി സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദിനോ പച്ചാമസനവസേന “ഏവ”ന്തി, സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ഉപാദായ “മേ”തി വത്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ “ദുതിയം തതിയ”ന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാവ പവത്തോതി ആഹ **“ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ”**തി അസുതം ന ഹോതീതി ഹി സുതന്തി പകാസിതോയമത്ഥോതി. അത്തനാ പടിവിദ്ധാ സുത്തസ്സ പകാരവിസേസാ “ഏവ”ന്തി ഥേരേന പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ **“അസമ്മോഹം ദീപേതീ”**തി. **നാനപ്പകാരപടിവേധസമത്ഥോ ഹോതീ**തി ഏതേന വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ നാനപ്പകാരതം ദുപ്പടിവിജ്ഝതഞ്ച ദസ്സേതി. **സുതസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതീ**തി സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ദസ്സിയമാനത്താ വുത്തം. **അസമ്മോഹേനാ**തി സമ്മോഹാഭാവേന, പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരകാലപഞ്ഞാസിദ്ധി. ഏവം **അസമ്മോസേനാ**തി ഏത്ഥാപി വത്തബ്ബം. ബ്യഞ്ജനാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാതി വുത്തം **“പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായാ”**തിആദി “പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാ”തി കത്വാ. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പധാനതാ “മനോപുബ്ബങ്ഗമാ”തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧, ൨) വിയ. പുബ്ബങ്ഗമതായ വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആവജ്ജനാദീനം വിയ അപ്പധാനത്തേ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാ ഏതിസ്സാതി അയമ്പി അത്ഥോ യുജ്ജതി. ഏവം **സതിപുബ്ബങ്ഗമായാതി** ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന യഥാസമ്ഭവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണസ്സ, സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതസ്സാതി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോനിസോമനസികാരം ദീപേതി ഏവം-സദ്ദേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താതി അധിപ്പായോ. **അവിക്ഖേപം ദീപേതീ**തി “മൂലപരിയായം കത്ഥ ഭാസിത”ന്തിആദിപുച്ഛാവസേന പകരണപ്പത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. **വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സാ**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ സമത്ഥനവസേന വുത്തം. **സബ്ബസമ്പത്തിയാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനദേസകപയോജനാദിസമ്പത്തിയാ. അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയേഹി വിയ ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥേഹി യോനിസോമനസികാരസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സവനേന വിയ ച അവിക്ഖേപസ്സ യഥാ യോനിസോമനസികാരേന ഫലഭൂതേന അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാനം സിദ്ധി വുത്താ തദവിനാഭാവതോ, ഏവം അവിക്ഖേപേന ഫലഭൂതേന കാരണഭൂതാനം സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാനം സിദ്ധി ദസ്സേതബ്ബാ സിയാ അസ്സുതവതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. **ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോതി**ആദിനാ സമത്ഥനവചനേന പന അവിക്ഖേപേന കാരണഭൂതേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച ഫലഭൂതസ്സ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ സിദ്ധി ദസ്സിതാ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ - സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാ ന ഏകന്തേന അവിക്ഖേപസ്സ കാരണം ബാഹിരങ്ഗത്താ, അവിക്ഖേപോ പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ വിയ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ഏകന്തകാരണന്തി. ഏവമ്പി അവിക്ഖേപേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസിദ്ധിജോതനാ ന സമത്ഥിതാവ, നോ ന സമത്ഥിതാ വിക്ഖിത്തചിത്താനം സപ്പുരിസപയിരുപാസനാഭാവസ്സ അത്ഥസിദ്ധത്താ. ഏത്ഥ ച പുരിമം ഫലേന കാരണസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം നദീപൂരേന വിയ ഉപരി വുട്ഠിസബ്ഭാവസ്സ, ദുതിയം കാരണേന ഫലസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം ഏകന്തവസ്സിനാ വിയ മേഘവുട്ഠാനേന വുട്ഠിപ്പവത്തിയാ.

ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തിഓഗാഹനാകാരോ നിരവസേസപരഹിതപാരിപൂരികാരണന്തി

വുത്തം **“ഏവം ഭദ്ദകോ ആകാരോ”**തി. യസ്മാ ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതം ഗുണദ്വയം. അപരാപരവുത്തിയാ ചേത്ഥ ചക്കഭാവോ, ചരന്തി ഏതേഹി സത്താ സമ്പത്തിഭവേസൂതി വാ. യേ സന്ധായ വുത്തം “ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ”തിആദി (അം॰ നി॰ ർ.൩൧). പുരിമപച്ഛിമഭാവോ ചേത്ഥ ദേസനാക്കമവസേന ദട്ഠബ്ബോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ**തി പച്ഛിമചക്കദ്വയസ്സ അത്ഥിതായ. സമ്മാപണിഹിതത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ സുദ്ധാസയോ ഹോതി തദസുദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോതി ആഹ - **“ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതീ”**തി. തഥാ ഹി വുത്തം “സമ്മാപണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ”തി (ധ॰ പ॰ ർ൩), “കതപുഞ്ഞോസി ത്വം ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ, ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൭) ച. തേനേവാഹ **“ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ”**തി. **പയോഗസുദ്ധിയാ**തി യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമസ്സ ധമ്മസ്സവനപയോഗസ്സ വിസദഭാവേന. തഥാ ചാഹ **“ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ”**തി. സബ്ബസ്സ വാ കായവചീപയോഗസ്സ നിദ്ദോസഭാവേന. പരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതീതി.

നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേനാതിആദിനാ അത്ഥബ്യഞ്ജനേസു ഥേരസ്സ ഏവംസദ്ദസുത-സദ്ദാനം അസമ്മോഹാസമ്മോസദീപനതോ ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേതി. തത്ഥ **സോതബ്ബഭേദപടിവേധദീപകേനാ**തി ഏതേന അയം സുത-സദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിധാനതോ, വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സാമഞ്ഞേനേവ സോതബ്ബധമ്മവിസേസം ആമസതീതി ദസ്സേതി. മനോദിട്ഠികരണാ പരിയത്തിധമ്മാനം അനുപേക്ഖനസുപ്പടിവേധാ വിസേസതോ മനസികാരപടിബദ്ധാതി തേ വുത്തനയേന യോനിസോമനസികാരദീപകേന ഏവംസദ്ദേന യോജേത്വാ, സവനധാരണവചീപരിചയാ പരിയത്തിധമ്മാനം വിസേസേന സോതാവധാനപടിബദ്ധാതി തേ അവിക്ഖേപദീപകേന സുത-സദ്ദേന യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ സാസനസമ്പത്തിയാ ധമ്മസ്സവനേ ഉസ്സാഹം ജനേതി. തത്ഥ **ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ. **മനസാനുപേക്ഖിതാ**തി “ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധിയോ”തിആദിനാ നയേന മനസാ അനു അനു പേക്ഖിതാ. **ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ഝാനക്ഖന്തിഭൂതായ, ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ “ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ”ന്തിആദിനാ സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധാ.

സകലേന വചനേനാതി പുബ്ബേ തീഹി പദേഹി വിസും വിസും യോജിതത്താ വുത്തം. **അത്തനോ അദഹന്തോ**തി “മമേദ”ന്തി അത്തനി അട്ഠപേന്തോ. **അസപ്പുരിസഭൂമി**ന്തി അകതഞ്ഞുതം “ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ”തി (പാരാ॰ ൧ൻ൫) ഏവം വുത്തം അനരിയവോഹാരാവത്ഥം, സാ ഏവ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ അസദ്ധമ്മോ. നനു ച ആനന്ദത്ഥേരസ്സ “മമേദം വചന”ന്തി അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ അഭാവതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമതിക്കമാദിവചനം നിരത്ഥകന്തി? നയിദമേവം “ഏവം മേ സുത”ന്തി വദന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദസ്സനതോ. കേചി പന “ദേവതാനം പരിവിതക്കാപേക്ഖം തഥാവചനന്തി ഏദിസീ ചോദനാ അനവകാസാവാ”തി വദന്തി. തസ്മിം കിര ഖണേ ഏകച്ചാനം ദേവതാനം ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി “ഭഗവാ ച പരിനിബ്ബുതോ, അയഞ്ച ആയസ്മാ ദേസനാകുസലോ, ഇദാനി ധമ്മം ദേസേതി സക്യകുലപ്പസുതോ തഥാഗതസ്സ ഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തോ, കിം നു ഖോ സയം സച്ഛികതം ധമ്മം ദേസേതി, ഉദാഹു ഭഗവതോയേവ വചനം യഥാസുത”ന്തി. ഏവം തദാസങ്കിതപ്പകാരതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമോക്കമാദിതോ അതിക്കമാദി വിഭാവിതന്തി. **അപ്പേതീ**തി നിദസ്സേതി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേസു യഥാരഹം സത്തേ നേതീതി നേത്തി, ധമ്മോയേവ നേത്തി **ധമ്മനേത്തി**.

ദള്ഹതരനിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **കങ്ഖാ**. നാതിസംസപ്പനാ മതിഭേദമത്താ **വിമതി**. **അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി** ഭഗവതാ ദേസിതത്താ, സമ്മുഖാവസ്സ പടിഗ്ഗഹിതത്താ, ഖലിതദുരുത്താദിഗഹണദോസാഭാവതോ ച. ഏത്ഥ ച പഠമാദയോ തിസ്സോ അത്ഥയോജനാ

ആകാരാദിഅത്ഥേസു അഗ്ഗഹിതവിസേസമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാ, തതോ പരാ ചതസ്സോ ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വിഭാവിതാ, പച്ഛിമാ പന തിസ്സോ യഥാക്കമം ആകാരത്ഥം നിദസ്സനത്ഥം അവധാരണത്ഥഞ്ച ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞസേട്ഠാസഹായസങ്ഖ്യാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൭) അഞ്ഞത്ഥേ ദിസ്സതി , "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮) സേട്ഠത്ഥേ, "ഏകോ വൂപകട്ഠോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൦൫) അസഹായേ, "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു സങ്ഖ്യായം. ഇധാപി സങ്ഖ്യായന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ"**തി. **കാലഞ്ച സമയഞ്ചാ**തി യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച **ഖണോ**തി ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച സമയോ. യോ "ഖണോ"തി ച "സമയോ"തി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോവാതി ഹി അത്ഥോ **മഹാസമയോ**തി മഹാസമൂഹോ. **സമയോപി ഖോ**തി സിക്ഖാപദപൂരണസ്സ ഹേതുപി. **സമയപ്പവാദകേ**തി ദിട്ഠിപ്പവാദകേ. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പവദന്തീതി. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ഹിതപടിലാഭാ. അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, അഭിസമയോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി പീളനാദീനി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി. അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി. താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ **പീളനം** ദുക്ഖസച്ചസ്സ തംസമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം. **സന്താപോ** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്താപനം പരിദഹനം.

തത്ഥ സഹകാരീകാരണം സന്നിജ്ഝം സമേതി സമവേതീതി **സമയോ,** സമവായോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം ഏത്ഥ തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേതി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ സംഗച്ഛതി സത്തോ, സഭാവധമ്മോ വാ സഹജാതാദീഹി ഉപ്പാദാദീഹി വാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം കരണം വിയ ച കപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ യഥാ "സമുദായോ"തി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോതി. അവസേസപച്ചയാനം സമാഗമേ ഏതി ഫലം ഏതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി ചാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ "സമുദയോ"തി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബന്ധോ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗഹണഭാവതോ വാ സംയുത്താ അയന്തി പവത്തന്തി സത്താ യഥാഭിനിവേസം ഏതേനാതി **സമയോ,** ദിട്ഠി; ദിട്ഠിസഞ്ഞോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമയനം, സമ്മാ വാ അയനം അപഗമോതി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖം ഞാണേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അഭിസമേതബ്ബോതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതോ സഭാവോ. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവാവബോധോ. ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ **സമയ**-സദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. സമയസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അഭിസമയസദ്ദസ്സ ഉദാഹരണം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അസ്സാ**തി സമയസദ്ദസ്സ . **കാലോ അത്ഥോ** സമവായാദീനം അത്ഥാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ, ദേസദേസകപരിസാനം വിയ സുത്തസ്സ നിദാനഭാവേന കാലസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ ച.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയമിതവസേനേവ കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ, ന ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമേത്വാതി? ആഹ - **"തത്ഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമം അകത്വാ സമയസദ്ദസ്സ വചനേന അയമ്പി ഗുണോ ലദ്ധോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"യേ വാ ഇമേ"**തിആദിമാഹ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി. തത്ഥ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ** ദേവസികം ഝാനഫലസമാപത്തീഹി വീതിനാമനകാലോ, വിസേസതോ സത്തസത്താഹാനി. **സുപ്പകാസാ**തി

ദസസഹസ്സിലോകധാതുസംകമ്പനഓഭാസപാതുഭാവാദീഹി പാകടാ. യഥാവുത്തഭേദേസു ഏവ സമയേസു ഏകദേസം പകാരന്തരേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"യോ ചായ"**ന്തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ഞാണകിച്ചസമയോ അത്തഹിതപടിപത്തിസമയോ ച **അഭിസമ്ബോധിസമയോ,** അരിയതുണ്ഹീഭാവസമയോ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ,** കരുണാകിച്ചപരഹിതപടിപത്തിധമ്മികഥാസമയോ **ദേസനാസമയോ** ഏവ.

കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാതി** അഭിധമ്മതദഞ്ഞസുത്തപദവിനയേസു. **തഥാതി** ഭുമ്മകരണേഹി. **അധികരണത്ഥോ** ആധാരത്ഥോ. ഭാവോ നാമ കിരിയാ, തായ കിരിയന്തരലക്ഖണം **ഭാവേനഭാവലക്ഖണം**. തത്ഥ യഥാ കാലോ സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നോ സയം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവതോ "പുബ്ബണ്ഹേ ജാതോ, സായന്ഹേ ഗച്ഛതീ"തി ച ആദീസു, സമൂഹോ ച അവയവവിനിമുത്തോ അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധോ അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി "രുക്ഖേ സാഖാ, യവരാസിയം സമ്ഭൂതോ"തിആദീസു, ഏവം ഇധാപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അധികരണഞ്ഹി…പേ॰… ധമ്മാന"**ന്തി. യസ്മിം കാലേ ധമ്മപുഞ്ജേ വാ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിം ഏവ കാലേ ധമ്മപുഞ്ജേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. യഥാ ച "ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോ"തി ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, ഏവം ഇധാപി "യസ്മിം സമയേ, തസ്മിം സമയേ"തി ച വുത്തേ "സതീ"തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതി പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ ഫസ്സാദീനം ഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതി. **യസ്മിം സമയേ**തി യസ്മിം നവമേ ഖണേ, യസ്മിം യോനിസോമനസികാരാദിഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ ഖണേ, ഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി ഉഭയത്ഥ സമയസദ്ദേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ കതോ ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഖണ…പേ॰… ലക്ഖീയതീ"**തി.

ഹേതുഅത്ഥോ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി "അന്നേന വസതി, അജ്ഝേനേന വസതി, ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ"തിആദീസു വിയ. വീതിക്കമഞ്ഹി സുത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണവത്ഥുകം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥും ഓതിണ്ണകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞപേന്തോ ഭഗവാ വിഹരതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ തതിയപാരാജികാദീസു വിയ.

അച്ചന്തമേവ ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ ദേസനാനിട്ഠാനം പരഹിതപടിപത്തിസങ്ഖാതേന **കരുണാവിഹാരേന**. **തദത്ഥജോതനത്ഥന്തി** അച്ചന്തസംയോഗത്ഥജോതനത്ഥം. **ഉപയോഗവചനനിദ്ദേസോ കതോ** യഥാ "മാസം അജ്ഝേതീ"തി.

പോരാണാതി അട്ഠകഥാചരിയാ. **അഭിലാപമത്തഭേദോതി** വചനമത്തേന വിസേസോ. തേന സുത്തവിനയേസു വിഭത്തിബ്യത്തയോ കതോതി ദസ്സേതി.

സേട്ഠന്തി സേട്ഠവാചകം വചനം "സേട്ഠ"ന്തി വുത്തം സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ. തഥാ **ഉത്തമന്തി** ഏത്ഥാപി. **ഗാരവയുത്തോതി** ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ, ഗരുകരണാരഹതായ വാ **ഗാരവയുത്തോ**. **വുത്തോയേവ,** ന പന ഇധ വത്തബ്ബോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ** ഇമിസ്സാ **അട്ഠകഥായ** ഏകദേസഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

അപരോ നയോ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.വിനയാനിസംസകഥാവണ്ണനാ; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪൪; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) - ഭാഗവാതി ഭഗവാ, ഭതവാതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭത്തവാതി ഭഗവാ, ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ.

ഭഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ.

തത്ഥ കഥം **ഭാഗവാതി ഭഗവാ**? യേ തേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ, തേ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ തഥാഗതസ്സ അത്ഥി ഉപലബ്ഭന്തി. തഥാ ഹിസ്സ സീലം, സമാധി, പഞ്ഞാ, വിമുത്തി, വിമുത്തിഞാണദസ്സനം, ഹിരീ, ഓത്തപ്പം, സദ്ധാ, വീരിയം, സതി സമ്പജഞ്ഞം, സീലവിസുദ്ധി, ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, സമഥോ, വിപസ്സനാ, തീണി കുസലമൂലാനി, തീണി സുചരിതാനി, തയോ സമ്മാവിതക്കാ, തിസ്സോ അനവജ്ജസഞ്ഞാ, തിസ്സോ ധാതുയോ, ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, ചത്താരി അരിയഫലാനി, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം, ചത്താരോ അരിയവംസാ, ചത്താരി വേസാരജ്ജഞാണാനി, പഞ്ച പധാനിയങ്ഗാനി, പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, പഞ്ച നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, പഞ്ച വിമുത്തായതനഞാണാനി, പഞ്ച വിമുത്തിപരിപാചനീയാ സഞ്ഞാ, ഛ അനുസ്സതിട്ഠാനാനി, ഛ ഗാരവാ, ഛ നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, ഛ സതതവിഹാരാ, ഛ അനുത്തരിയാനി, ഛ നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ഛ അസാധാരണഞാണാനി, സത്ത അപരിഹാനിയാ ധമ്മാ, സത്ത അരിയധമ്മാ, സത്ത അരിയധനാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, സത്ത സപ്പുരിസധമ്മാ, സത്ത നിജ്ജരവത്ഥൂനി, സത്ത സഞ്ഞാ, സത്ത ദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലദേസനാ, സത്ത ഖീണാസവബലദേസനാ, അട്ഠ പഞ്ഞാപടിലാഭഹേതുദേസനാ, അട്ഠ സമ്മത്താനി, അട്ഠ ലോകധമ്മാതിക്കമാ, അട്ഠ ആരമ്ഭവത്ഥൂനി, അട്ഠ അക്ഖണദേസനാ, അട്ഠ മഹാപുരിസവിതക്കാ, അട്ഠ അഭിഭായതനദേസനാ, അട്ഠ വിമോക്ഖാ, നവ യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ, നവ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനി, നവ സത്താവാസദേസനാ, നവ ആഘാതപടിവിനയാ, നവ സഞ്ഞാ, നവ നാനത്താ, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ, ദസ കസിണായതനാനി, ദസ കുസലകമ്മപഥാ, ദസ സമ്മത്താനി, ദസ അരിയവാസാ, ദസ അസേക്ഖധമ്മാ, ദസ തഥാഗതബലാനി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസാ, ദ്വാദസ ധമ്മചക്കാകാരാ, തേരസ ധുതഗുണാ, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, പഞ്ചദസ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ, സോളസവിധാ ആനാപാനസ്സതി, സോളസ അപരന്തപനീയാ ധമ്മാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, പഞ്ഞാസ ഉദയബ്ബയഞാണാനി, പരോപണ്ണാസ കുസലധമ്മാ, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണം, അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനപവിചയപച്ചവേക്ഖണദേസനാഞാണാനി തഥാ അനന്താസു ലോകധാതൂസു അനന്താനം സത്താനം ആസയാദിവിഭാവനഞാണാനി ചാതി ഏവമാദയോ അനന്താപരിമാണഭേദാ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ സംവിജ്ജന്തി ഉപലബ്ഭന്തി, തസ്മാ യഥാവുത്തവിഭാഗാ ഗുണഭാഗാ അസ്സ അത്ഥീതി "ഭാഗവാ"തി വത്തബ്ബേ ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ **"ഭഗവാ"**തി വുത്തോ. ഏവം താവ ഭാഗവാതി **ഭഗവാ**.

യസ്മാ സീലാദയോ സബ്ബേ, ഗുണഭാഗാ അസേസതോ;
വിജ്ജന്തി സുഗതേ തസ്മാ, **ഭഗവാതി** പവുച്ചതീതി.

കഥം **ഭതവാതി ഭഗവാ**? യേ തേ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നേഹി മനുസ്സത്താദികേ അട്ഠ ധമ്മേ സമോധാനേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ കതമഹാഭിനീഹാരേഹി മഹാബോധിസത്തേഹി പരിപൂരിതബ്ബാ ദാനപാരമീ, സീല, നേക്ഖമ്മ, പഞ്ഞാ, വീരിയ, ഖന്തി, സച്ച, അധിട്ഠാന, മേത്താ, ഉപേക്ഖാപാരമീതി ദസ പാരമിയോ ദസ ഉപപാരമിയോ ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ, ദാനാദീനി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി, സച്ചാദീനി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി, അങ്ഗപരിച്ചാഗോ നയനധനരജ്ജപുത്തദാരപരിച്ചാഗോതി പഞ്ച മഹാപരിചാഗാ, പുബ്ബയോഗോ, പുബ്ബചരിയാ, ധമ്മക്ഖാനം, ഞാതത്ഥചരിയാ, ലോകത്ഥചരിയാ, ബുദ്ധിചരിയാതി ഏവമാദയോ, സങ്ഖേപതോ വാ സബ്ബേ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരാ

ബുദ്ധകരധമ്മാ, തേ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖേയ്യാനി യഥാ ഹാനഭാഗിയാ സംകിലേസഭാഗിയാ ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോന്തി, അഥ ഖോ ഉത്തരുത്തരി വിസേസഭാഗിയാവ ഹോന്തി, ഏവം സക്കച്ചം നിരന്തരം അനവസേസതോ ഭതാ സമ്ഭതാ അസ്സ അത്ഥീതി "ഭതവാ"തി വത്തബ്ബേ **"ഭഗവാ"**തി വുത്തോ നിരുത്തിനയേന ത-കാരസ്സ ഗ-കാരം കത്വാ. അഥ വാ **ഭതവാ**തി തേയേവ യഥാവുത്തേ ബുദ്ധകരധമ്മേ വുത്തനയേനേവ ഭരി സമ്ഭരി, പരിപൂരേസീതി അത്ഥോ. ഏവമ്പി ഭതവാതി ഭഗവാ.

സമ്മാസമ്ബോധിയാ സബ്ബേ, ദാനപാരമിആദികേ;
സമ്ഭാരേ ഭതവാ നാഥോ, തേനാപി **ഭഗവാ** മതോതി.

കഥം **ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ**? യേ തേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം വളഞ്ജനകസമാപത്തിഭാഗാ, തേ അനവസേസതോ ലോകഹിതത്ഥം അത്തനോ ച ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം നിച്ചകപ്പം വനി ഭജി സേവി ബഹുലമകാസീതി ഭാഗേ വനീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മേസു കുസലാദീസു ഖന്ധാദീസു ച യേ തേ പരിഞ്ഞേയ്യാദിവസേന സങ്ഖേപതോ വാ ചതുബ്ബിധാ അഭിസമയഭാഗാ, വിത്ഥാരതോ പന "ചക്ഖു പരിഞ്ഞേയ്യം സോതം...പേ॰... ജരാമരണം പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ഫ.ഫ.ഫ) അനേകേ പരിഞ്ഞേയ്യഭാഗാ, "ചക്ഖുസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ...പേ॰... ജരാമരണസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ"തിആദിനാ പഹാതബ്ബഭാഗാ, "ചക്ഖുസ്സ നിരോധോ... പേ॰... ജരാമരണസ്സ നിരോധോ സച്ഛികാതബ്ബോ"തിആദിനാ സച്ഛികാതബ്ബഭാഗാ, "ചക്ഖുസ്സ നിരോധഗാമിനീ പടിപദാ"തിആദിനാ, "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"തിആദിനാ ച അനേകഭേദാ ഭാവേതബ്ബഭാഗാ ച ധമ്മാ, തേ സബ്ബേ വനി ഭജി യഥാരഹം ഗോചരഭാവനാസേവനാനം വസേന സേവി. ഏവമ്പി ഭാഗേ വനീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ "യേ ഇമേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ സാവകേഹി സാധാരണാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ, കിന്തി നു ഖോ തേ വിനേയ്യസന്താനേസു പതിട്ഠപേയ്യ"ന്തി മഹാകരുണായ വനി അഭിപത്ഥയി, സാ ചസ്സ അഭിപത്ഥനാ യഥാധിപ്പേതഫലാവഹാ അഹോസി. ഏവമ്പി **ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ**.

യസ്മാ ഞേയ്യസമാപത്തിഗുണഭാഗേ അസേസതോ;
ഭജി പത്ഥയി സത്താനം, ഹിതായ **ഭഗവാ** തതോതി.

കഥം **ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ**? സമാസതോ താവ കതപുഞ്ഞേഹി പയോഗസമ്പന്നേഹി യഥാവിഭവം ഭജീയന്തീതി ഭഗാ, ലോകിയലോകുത്തരാ സമ്പത്തിയോ. തത്ഥ ലോകിയേ താവ തഥാഗതോ സമ്ബോധിതോ പുബ്ബേ ബോധിസത്തഭൂതോ പരമുക്കംസഗതേ വനി ഭജി സേവി, യത്ഥ പതിട്ഠായ നിരവസേസതോ ബുദ്ധകരധമ്മേ സമന്നാനേന്തോ ബുദ്ധധമ്മേ പരിപാചേസി, ബുദ്ധഭൂതോ പന തേ നിരവജ്ജസുഖൂപസംഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ ലോകുത്തരേപി വനി ഭജി സേവി, വിത്ഥാരതോ പന പദേസരജ്ജഇസ്സരിയചക്കവത്തിസമ്പത്തി-ദേവരജ്ജസമ്പത്തിആദിവസേന-ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തിഞാണദസ്സന-മഗ്ഗഭാവനാഫലസച്ഛി- കിരിയാദി-ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മവസേന ച അനേകവിഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ ഭഗേ വനി ഭജി സേവി. ഏവമ്പി **ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ**.

യാ താ സമ്പത്തിയോ ലോകേ, യാ ച ലോകുത്തരാ പുഥു;
സബ്ബാ താ ഭജി സമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാപി **ഭഗവാ** മതോതി.

കഥം **ഭത്തവാതി ഭഗവാ**? ഭത്താ ദള്ഹഭത്തികാ അസ്സ ബഹൂ അത്ഥീതി ഭത്തവാ. തഥാഗതോ ഹി മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമിതനിരുപമപഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിഭാവതോ സബ്ബസത്തുത്തമോ, സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തൂപകാരിതായ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണ-അസീതിഅനുബ്യഞ്ജന-ബ്യാമപ്പഭാദിഅനഞ്ഞസാധാരണ- വിസേസപടിമണ്ഡിത-

രൂപകായതായ യഥാഭുച്ച-ഗുണാധിഗതേന "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനയപ്പവത്തേന ലോകത്തയബ്യാപിനാ സുവിപുലേന സുവിസുദ്ധേന ച ഥുതിഘോസേന സമന്നാഗതത്താ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താസു അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിആദീസു സുപ്പതിട്ഠിതഭാവതോ ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദിനിരതിസയഗുണവിസേസ-സമങ്ഗിഭാവതോ ച രൂപപ്പമാണോ രൂപപ്പസന്നോ, ഘോസപ്പമാണോ ഘോസപ്പസന്നോ, ലൂഖപ്പമാണോ ലൂഖപ്പസന്നോ, ധമ്മപ്പമാണോ ധമ്മപ്പസന്നോതി ഏവം ചതുപ്പമാണികേ ലോകസന്നിവാസേ സബ്ബഥാപി പസാദാവഹഭാവേന സമന്തപാസാദികത്താ അപരിമാണാനം സത്താനം സദേവമനുസ്സാനം ആദരബഹുമാനഗാരവായതനതായ പരമപേമസമ്ഭത്തിട്ഠാനം. യേ തസ്സ ഓവാദേ പതിട്ഠിതാ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതാ ഹോന്തി, കേനചി അസംഹാരിയാ തേസം പസാദഭത്തി സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ. തഥാ ഹി തേ അത്തനോ ജീവിതപരിച്ചാഗേപി തത്ഥ പസാദം ന പരിച്ചജന്തി, തസ്സ വാ ആണം ദള്ഹഭത്തിഭാവതോ. തേനേവാഹ -

"യോ വേ **കതഞ്ഞൂ** കതവേദി ധീരോ;
കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതീ"തി. (ജാ॰ ൨.൧൭.൭൮);

"സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദോ ഠിതധമ്മോ വേലം നാതിവത്തതി, ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യം മയാ സാവകാനം സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം, തം മമ സാവകാ ജീവിതഹേതുപി നാതിക്കമന്തീ"തി (അ॰ നി॰ ൮.൨൦; ഉദാ॰ ൪൫; ചൂളവ॰ ൩൮൪) ച.

ഏവം ഭത്തവാതി **ഭഗവാ** നിരുത്തിനയേന ഏകസ്സ ത-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ ഇതരസ്സ ഗ-കാരം കത്വാ.

ഗുണാതിസയയുത്തസ്സ, യസ്മാ ലോകഹിതേസിനോ;
സമ്ഭത്താ ബഹവോ സത്ഥു, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീതി.

കഥം **ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ**? യസ്മാ തഥാഗതോ ബോധിസത്തഭൂതോപി പുരിമാസു ജാതീസു പാരമിയോ പൂരേന്തോ ഭഗസങ്ഖാതം സിരിം ഇസ്സരിയം യസഞ്ച വമി, ഉഗ്ഗിരി, ഖേളപിണ്ഡം വിയ അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി; പച്ഛിമത്തഭാവേപി ഹത്ഥാഗതം ചക്കവത്തിസിരിം ദേവലോകാധിപച്ചസദിസം ചതുദീപിസ്സരിയം ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയം സത്തരതനസമുജ്ജലം യസഞ്ച തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ നിരപേക്ഖോ പഹായ അഭിനിക്ഖമിത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ ഇമേ സിരിആദികേ ഭഗേ വമീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഭഗാ, സിനേരുയുഗന്ധരഉത്തരകുരുഹിമവന്താദിഭാജനലോകവിസേസസന്നിസ്സയാ സോഭാ കപ്പട്ഠിയഭാവതോ, തേപി ഭഗേ വമി തന്നിവാസിസത്താവാസസമതിക്കമനതോ, തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹീതി. ഏവമ്പി ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ.

ചക്കവത്തിസിരിം യസ്മാ, യസം ഇസ്സരിയം സുഖം;
പഹാസി ലോകചിത്തഞ്ച, സുഗതോ ഭഗവാ തതോതി.

കഥം **ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ**? ഭാഗാ നാമ സഭാഗധമ്മകോട്ഠാസാ, തേ ഖന്ധായതനധാതാദിവസേന, തത്ഥാപി രൂപവേദനാദിവസേന, പഥവിയാദിഅതീതാദിവസേന ച അനേകവിധാ. തേ ഭഗവാ സബ്ബം പപഞ്ചം സബ്ബം യോഗം **സബ്ബം** ഗന്ഥം സബ്ബം സംയോജനം സമുച്ഛിന്ദിത്വാ അമതം ധാതും സമധിഗച്ഛന്തോ വമി ഉഗ്ഗിരി, അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി ന പച്ചാഗമി. തഥാ ഹേസ "സബ്ബത്ഥമേവ പഥവിം ആപം തേജം വായം, ചക്ഖും സോതം ഘാനം ജിവ്ഹം കായം മനം, രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ ധമ്മേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം ചേതനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം ചേതനം, രൂപതണ്ഹം...പേ॰... ധമ്മതണ്ഹം, രൂപവിതക്കം...പേ॰...

ധമ്മവിതക്കം, രൂപവിചാരം…പേ॰… ധമ്മവിചാര”ന്തിആദിനാ
അനുപദധമ്മവിഭാഗവസേനപി സബ്ബേവ ധമ്മകോട്ഠാസേ അനവസേസതോ വമി ഉഗ്ഗിരി, അനപേക്ഖപരിച്ചാഗേന ഛഡ്ഡയി. വുത്തം ഹേതം “യം തം, ആനന്ദ, ചത്തം വന്തം മുത്തം പഹീനം പടിനിസ്സട്ഠം, തം തഥാഗതോ പുന പച്ചാഗമിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൩). ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ **ഭാഗേ വമീ**തി സബ്ബേപി കുസലാകുസലേ സാവജ്ജാനവജ്ജേ ഹീനപണീതേ കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ അരിയമഗ്ഗഞാണമുഖേന വമി ഉഗ്ഗിരി അനപേക്ഖോ പരിച്ചജി പജഹി, പരേസഞ്ച തഥത്തായ ധമ്മം ദേസേസി. വുത്തമ്പി ചേതം “ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦), കുല്ലൂപമം വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി നിത്ഥരണത്ഥായ, നോ ഗഹണത്ഥായാ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ.

ഖന്ധായതനധാതാദി-ധമ്മഭാഗാമഹേസിനാ;
കണ്ഹസുക്കാ യതോ വന്താ, തതോപി ഭഗവാ മതോതി.

തേന വുത്തം -

“ഭാഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ”തി.

ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതീതി “യോ വോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ, സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬) വചനതോ ധമ്മസ്സ സത്ഥുഭാവപരിയായോ വിജ്ജതീതി കത്വാ വുത്തം. **വജിരസങ്ഘാതസമാനകായോ** പരേഹി അഭേജ്ജസരീരത്താ. ന ഹി ഭഗവതോ രൂപകായേ കേനചി സക്കാ അന്തരായോ കാതുന്തി.

ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി വക്ഖമാനസ്സ സകലസ്സ സുത്തസ്സ “ഏവ”ന്തി നിദസ്സനതോ. **സാവകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന മയാ മഹാസാവകേന സുതം, തഞ്ച ഖോ മയാവ സുതം, ന അനുസ്സുതികം, ന പരമ്പരാഭതന്തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **കാലസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** ഭഗവാ-സദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തസ്സ സമയ-സദ്ദസ്സ കാലസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതഭാവദീപനതോ. ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. തേനേതം വുച്ചതി -

“കപ്പകസായേ കലിയുഗേ, ബുദ്ധുപ്പാദോ അഹോ മഹച്ഛരിയം;
ഹുതാവഹമജ്ഝേ ജാതം, സമുദിതമകരന്ദമരവിന്ദ”ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧ രൂപാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ);

ഭഗവാതി ദേസകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി
ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഗാരവാധിവചനഭാവതോ.

മങ്ഗലദിവസോ സുഖണോ സുനക്ഖത്തന്തി അജ്ജ മങ്ഗലദിവസോ, തസ്മാ സുനക്ഖത്തം, തഥാപി അയം സുഖണോ. **മാ അതിക്കമീ**തി മാ രത്തിവിഭായനം അനുദിക്ഖന്താനം രത്തി അതിക്കമീതി ഏവം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഉക്കാസു ഠിതാസു ഠിതാതി **ഉക്കട്ഠാ** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൬; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൩൩). ഉക്കാസു വിജ്ജോതലന്തീസു ഠിതാ പതിട്ഠിതാതി മൂലവിഭുജാദിപക്ഖേപേന (പാണിനി ൩.൨.൫) സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. നിരുത്തിനയേന വാ ഉക്കാസു ഠിതാസു ഠിതാ ആസീതി **ഉക്കട്ഠാ**. അപരേ പന ഭണന്തി “ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ മനുസ്സസമ്പത്തിയാ ഉപകരണസമ്പത്തിയാ ച സാ നഗരീ ഉക്കട്ഠഗുണയോഗതോ ‘ഉക്കട്ഠാ’തി നാമം ലഭീ”തി.

അവിസേസേനാതി ന വിസേസേന, വിഹാരഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **ഇരിയാപഥ…പേ॰… വിഹാരേസൂ**തി ഇരിയാപഥവിഹാരോ ദിബ്ബവിഹാരോ ബ്രഹ്മവിഹാരോ അരിയവിഹാരോതി ഏതേസു ചതൂസു വിഹാരേസു.

സമങ്ഗിപരിദീപനന്തി സമങ്ഗീഭാവപരിദീപനം. **ഏത**ന്തി "വിഹരതീ"തി ഏതം പദം. തഥാ ഹി തം "ഇധേകച്ചോ ഗിഹീഹി സംസട്ഠോ വിഹരതി സഹനന്ദീ സഹസോകീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഇരിയാപഥവിഹാരേ ആഗതം; "യസ്മിം സമയേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൬൦; വിഭ॰ ൬൨൪) ദിബ്ബവിഹാരേ; "സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭; ൨.൩൦൯; ൩.൨൩൦) ബ്രഹ്മവിഹാരേ; "സോ ഖോ അഹം അഗ്ഗിവേസ്സന തസ്സായേവ കഥായ പരിയോസാനേ തസ്മിം ഏവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേമി സന്നിസാദേമി ഏകോദിം കരോമി സമാദഹാമി, യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) അരിയവിഹാരേ.

തത്ഥ ഇരിയനം വത്തനം ഇരിയാ, കായപ്പയോഗോ. തസ്സാ പവത്തനുപായഭാവതോ ഠാനാദി ഇരിയാപഥോ. ഠാനസമങ്ഗീ വാ ഹി കായേന കിഞ്ചി കരേയ്യ ഗമനാദീസു അഞ്ഞതരസമങ്ഗീ വാ. അഥ വാ ഇരിയതി പവത്തതി ഏതേന അത്തഭാവോ, കായകിച്ചം വാതി ഇരിയാ, തസ്സാ പവത്തിയാ ഉപായഭാവതോ പഥോതി ഇരിയാപഥോ, ഠാനാദി ഏവ. സോ ച അത്ഥതോ ഗതിനിവത്തിആദിആകാരേന പവത്തോ ചതുസന്തതിരൂപപബന്ധോ ഏവ. വിഹരണം, വിഹരതി ഏതേനാതി വാ വിഹാരോ, ഇരിയാപഥോ ഏവ വിഹാരോ **ഇരിയാപഥവിഹാരോ**. ദിവി ഭവോതി ദിബ്ബോ. തത്ഥ ബഹുലപ്പവത്തിയാ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദിദേവലോകേ ഭവോതി അത്ഥോ. തത്ഥ യോ ദിബ്ബാനുഭാവോ, തദത്ഥായ സംവത്തതീതി വാ ദിബ്ബോ, അഭിഞ്ഞാഭിനീഹാരവസേന മഹാഗതികത്താ വാ ദിബ്ബോ, ദിബ്ബോ ച സോ വിഹാരോ ചാതി **ദിബ്ബവിഹാരോ,** ചതസ്സോ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ. ആരുപ്പസമാപത്തിയോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ബ്രഹ്മൂനം, ബ്രഹ്മാനോ വാ വിഹാരാ **ബ്രഹ്മവിഹാരാ**, ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞായോ. അരിയാനം, അരിയാ വാ വിഹാരാ **അരിയവിഹാരാ,** ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി. **സോ ഹി ഭഗവാ ഏകം ഇരിയാപഥബാധന**ന്തിആദി യദിപി ഭഗവാ ഏകേനപി ഇരിയാപഥേന ചിരതരം കാലം അത്തഭാവം പവത്തേതും സക്കോതി, തഥാപി "ഉപാദിന്നകസരീരസ്സ നാമ അയം സഭാവോ"തി ദസ്സേതും വുത്തം. യസ്മാ വാ ഭഗവാ യത്ഥ കത്ഥചി വസന്തോ വേനേയ്യാനം ധമ്മം ദേസേന്തോ, നാനാസമാപത്തീഹി ച കാലം വീതിനാമേന്തോ വസതീതി വേനേയ്യസത്താനം അത്തനോ ച വിവിധം ഹിതസുഖം ഹരതി ഉപനേതി ഉപ്പാദേതി, തസ്മാ വിവിധം ഹരതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സുഭഗത്താതി സിരീകാമാനവസേന സോഭനത്താ. തേനേവാഹ **"സുന്ദരസിരികത്താ സുന്ദരകാമത്താ ചാ"**തി. **ഛണസമജ്ജഉസ്സവേ**തി ഏത്ഥ **ഛണം** നാമ ഫഗ്ഗുനമാസാദീസു ഉത്തരഫഗ്ഗുനാദി-അഭിലക്ഖിതദിവസേസു സപരിജനാനം മനുസ്സാനം മങ്ഗലകരണം. **സമജ്ജം** നാമ നടസമജ്ജാദി. **ഉസ്സവോ** നക്ഖത്തം. യത്ഥ ഗാമനിഗമവാസിനോ തയോ സത്ത വാ ദിവസേ നക്ഖത്തഘോസനം കത്വാ യഥാവിഭവം അലങ്കതപടിയത്താ ഭോഗേ പരിഭുഞ്ജന്താ നക്ഖത്തകീളനം കീളന്തി. **തേസം തം തഥേവ ഹോതീ**തി തേസം മനുസ്സാനം തം പത്ഥനം തന്നിവാസിദേവതാനുഭാവേന യേഭുയ്യേന തഥേവ ഹോതി, പത്ഥനാ സമിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **ബഹുജനകന്തതായാ**തി ഇമിനാ "സുന്ദരകാമത്താ"തി ഏതസ്സേവ പദസ്സ പകാരന്തരേന അത്ഥം വിഭാവേതി. തത്രായം വചനത്ഥോ - കമനീയട്ഠേന സുട്ഠു ഭജീയതീതി **സുഭഗം,** സുഭാ അഗാ രുക്ഖാ ഏത്ഥാതി വാ **സുഭഗം,** സുന്ദരകിത്തിയോഗതോ വാ **"സുഭഗ"**ന്തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥം വണ്ണേന്തി. കേചി പന "സുഭാഗവനേ"തി പഠന്തി, "സുന്ദരഭൂമിഭാഗേ വനേ"തി ചസ്സ അത്ഥം വദന്തി. സുഭഗസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ വനം തേന പരിഗ്ഗഹിതത്താതി "സുഭഗവന"ന്തി അഞ്ഞേ. വനനം ഭത്തീതിഅത്ഥേ തം വനനം കാരേതീതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ വനയതീതി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ **"അത്തനി സിനേഹം ഉപ്പാദേതീ"**തി. യാചനത്ഥേ **വനുതേ ഇതി വന**ന്തി ഉപചാരകപ്പനാവസേന വന-സദ്ദോ വേദിതബ്ബോ.

ഉജുവംസാതി ഉജുഭൂതവിടപാ. **മഹാസാലാ**തി മഹാരുക്ഖാ. **അഞ്ഞതരസ്മിം സാലമൂലേ**തി അഞ്ഞതരസ്സ രുക്ഖസ്സ മൂലേ. **വനപ്പതിജേട്ഠകരുക്ഖോ**തി വനപ്പതിഭൂതോ ജേട്ഠകരുക്ഖോ. **തമേവ ജേട്ഠകഭാവ**ന്തി വനപ്പതിഭാവേനാഗതം സേട്ഠഭാവം

പധാനഭാവം. തേന ഹി സോ "സാലരാജാ"തി വുത്തോ. ഉപഗതാനം രഞ്ജനട്ഠേന രാജാ, അഞ്ഞസ്മിമ്പി താദിസേ രുക്ഖേ രാജവോഹാരം ദസ്സേതും **"സുപതിട്ഠിതസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബ്രാഹ്മണ ധമ്മികാ**തി ആലപനം. നിപ്പരിയായേന സാഖാദിമതോ സങ്ഘാതസ്സ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേ അവയവവിസേസേ പവത്തമാനോ മൂല-സദ്ദോ. യസ്മാ തംസദിസേസു തന്നിസ്സയേ പദേസേ ച രുള്ഹീവസേന പരിയായതോ പവത്തതി, തസ്മാ "മൂലാനി ഉദ്ധരേയ്യാ"തി ഏത്ഥ നിപ്പരിയായമൂലം അധിപ്പേതന്തി ഏകേന മൂല-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ ആഹ **"മൂലമൂലേ ദിസ്സതീ"**തി യഥാ "ദുക്ഖദുക്ഖം (സം॰ നി॰ ർ.ന്ന൨൭), രൂപരൂപ"ന്തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.ർർ൯) ച. **അസാധാരണഹേതുമ്ഹീ**തി അസാധാരണകാരണേ. ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദാനം ഏവ ആവേണികേ നേസം സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനതോ മൂലട്ഠേന ഉപകാരകേ പച്ചയധമ്മേ ദിസ്സതീതി അത്ഥോ.

തത്ഥാതി "ഏകം സമയം ഭഗവാ ഉക്കട്ഠായം വിഹരതി സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ"തി യം വുത്തം വാക്യം, തത്ഥ. **സിയാ**തി കസ്സചി ഏവം പരിവിതക്കോ സിയാ, വക്ഖമാനാകാരേന കദാചി ചോദേയ്യ വാതി അത്ഥോ. **അഥ തത്ഥ വിഹരതീ**തി യദി സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ വിഹരതി. **ന വത്തബ്ബ**ന്തി നാനാഠാനഭൂതത്താ ഉക്കട്ഠാസുഭഗവനാനം, ഏകം സമയന്തി ച വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി ചോദകോ തമേവ അത്തനോ അധിപ്പായം **"ന ഹി സക്കാ"**തിആദിനാ വിവരതി. ഇതരോ സബ്ബമേതം അവിപരീതം അത്ഥം അജാനന്തേന വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി ആഹ. തത്ഥ **ഏത**ന്തി "ഉക്കട്ഠായം വിഹരതി സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ"തി ഏതം വചനം. ഏവന്തി "യദി താവ ഭഗവാ"തിആദിനാ യം തം ഭവതാ ചോദിതം, തം അത്ഥതോ ഏവം ന ഖോ പന ദട്ഠബ്ബം, ന ഉഭയത്ഥ അപുബ്ബഅചരിമം വിഹാരദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

ഇദാനി അത്തനോ യഥാധിപ്പേതം അവിപരീതം അത്ഥം, തസ്സ ച പടികച്ചേവ വുത്തഭാവം, തേന ച അപ്പടിവിദ്ധത്തം പകാസേന്തോ **"നനു അവോചുമ്ഹ...പേ॰... സാലരാജമൂലേ"**തി ആഹ. ഏവമ്പി "സുഭഗവനേ സാലരാജമൂലേ വിഹരതീ"ച്ചേവ വത്തബ്ബം, ന "ഉക്കട്ഠായ"ന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ വുത്തം **"ഗോചരഗാമനിദസ്സനത്ഥ"**ന്തിആദി.

അവസ്സം ചേത്ഥ ഗോചരഗാമകിത്തനം കാതബ്ബം. തഥാ ഹി തം യഥാ സുഭഗവനാദികിത്തനം പബ്ബജിതാനുഗ്ഗഹകരണാദിഅനേകപ്പയോജനം, ഏവം ഗഹട്ഠാനുഗ്ഗഹകരണാദിവിവിധപ്പയോജനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഉക്കട്ഠാകിത്തനേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പച്ചയഗ്ഗഹണേന ഉപസങ്കമനപയിരുപാസനാനം ഓകാസദാനേന ധമ്മദേസനായ സരണേസു സീലേസു ച പതിട്ഠാപനേന യഥൂപനിസ്സയം ഉപരിവിസേസാധിഗമാവഹനേന ച **ഗഹട്ഠാനുഗ്ഗഹകരണം,** ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാനം കമ്മട്ഠാനാനുയോഗസ്സ ച അനുരൂപവസനട്ഠാനപരിഗ്ഗഹേനേത്ഥ **പബ്ബജിതാനുഗ്ഗഹകരണം** വേദിതബ്ബം. **കരുണായ ഉപഗമനം,** ന ലാഭാദിനിമിത്തം, **പഞ്ഞായ അപഗമനം,** ന വിരോധാദിനിമിത്തന്തി ഉപഗമനാപഗമനാനം നിരുപക്കിലേസതം വിഭാവേതി. **ധമ്മികസുഖം** നാമ അനവജ്ജസുഖം. **ദേവാനം ഉപകാരബഹുലതാ** ജനവിവിത്തതായ. പചുരജനവിവിത്തം ഹി ഠാനം ദേവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബം മഞ്ഞന്തി. **തദത്ഥപരിനിപ്ഫാദന**ന്തി ലോകത്ഥനിപ്ഫാദനം, ബുദ്ധകിച്ചസമ്പാദനന്തി അത്ഥോ. **ഏവമാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഉക്കട്ഠാകിത്തനതോ രൂപകായസ്സ അനുഗ്ഗണ്ഹനം ദസ്സേതി, സുഭഗവനാദികിത്തനതോ ധമ്മകായസ്സ. തഥാ പുരിമേന പരാധീനകിരിയാകരണം, ദുതിയേന അത്താധീനകിരിയാകരണം. പുരിമേന വാ കരുണാകിച്ചം, ഇതരേന പഞ്ഞാകിച്ചം. പുരിമേന ചസ്സ പരമായ അനുകമ്പായ സമന്നാഗമം, പച്ഛിമേന പരമായ ഉപേക്ഖായ സമന്നാഗമം ദീപേതി. ഭഗവാ ഹി സബ്ബസത്തേ പരമായ അനുകമ്പായ അനുകമ്പതി, ന ച തത്ഥ സിനേഹദോസാനുപതിതോ പരമുപേക്ഖകഭാവതോ, ഉപേക്ഖകോ ച ന ച പരഹിതസുഖകരണേ അപ്പോസുക്കോ മഹാകാരുണികഭാവതോ.

തസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകനാഥതാ, ഉപേക്ഖകതായ അത്തനാഥതാ. തഥാ ഹേസ ബോധിസത്തഭൂതോ മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ സകലലോകഹിതായ

ഉസ്സുക്കമാപന്നോ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ തദത്ഥനിപ്ഫാദനത്ഥം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരേ സമ്പാദേന്തോ അപരിമിതം കാലം അനപ്പകം ദുക്ഖമനുഭോസി, ഉപേക്ഖകതായ സമ്മാ പതിതേഹി ദുക്ഖേഹി ന വികമ്പി. തഥാ മഹാകാരുണികതായ സംസാരാഭിമുഖതാ, ഉപേക്ഖകതായ തതോ നിബ്ബിന്ദനാ. തഥാ ഉപേക്ഖകതായ നിബ്ബാനാഭിമുഖതാ, മഹാകാരുണികതായ തദധിഗമോ. തഥാ മഹാകാരുണികതായ പരേസം അഭിംസാപനം, ഉപേക്ഖകതായ സയം പരേഹി അഭായനം. മഹാകാരുണികതായ പരം രക്ഖതോ അത്തനോ രക്ഖണം, ഉപേക്ഖകതായ അത്താനം രക്ഖതോ പരേസം രക്ഖണം. തേനസ്സ അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി. തഥാ മഹാകാരുണികതായ സച്ചാധിട്ഠാനസ്സ ചാഗാധിട്ഠാനസ്സ ച പാരിപൂരി, ഉപേക്ഖകതായ ഉപസമാധിട്ഠാനസ്സ പഞ്ഞാധിട്ഠാനസ്സ ച പാരിപൂരി. ഏവം പരിസുദ്ധാസയപയോഗസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകഹിതത്ഥമേവ രജ്ജസമ്പദാദിഭവസമ്പത്തിയാ ഉപഗമനം, ഉപേക്ഖകതായ തിണായപി അമഞ്ഞമാനസ്സ തതോ അപഗമനം. ഇതി സുവിസുദ്ധഉപഗമാപഗമസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകഹിതത്ഥമേവ ദാനവസേന സമ്പത്തീനം പരിച്ചജനാ, ഉപേക്ഖകതായ ചസ്സ ഫലസ്സ അത്തനോ അപച്ചാസീസനാ. ഏവം സമുദാഗമനതോ പട്ഠായ അച്ഛരിയബ്ഭുതഗുണസമന്നാഗതസ്സ മഹാകാരുണികതായ പരേസം ഹിതസുഖത്ഥം അതിദുക്കരകാരിതാ, ഉപേക്ഖകതായ കായമ്പി അനലംകാരിതാ.

തഥാ മഹാകാരുണികതായ ചരിമത്തഭാവേ ജിണ്ണാതുരമതദസ്സനേന സഞ്ജാതസംവേഗോ, ഉപേക്ഖകതായ ഉളാരേസു ദേവഭോഗസദിസേസു ഭോഗേസു നിരപേക്ഖോ മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖമി. തഥാ മഹാകാരുണികതായ ''കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൱) കരുണാമുഖേനേവ വിപസ്സനാരമ്ഭോ , ഉപേക്ഖകതായ ബുദ്ധഭൂതസ്സ സത്ത സത്താഹാനി വിവേകസുഖേനേവ വീതിനാമനം. മഹാകാരുണികതായ ധമ്മഗമ്ഭീരതം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ധമ്മദേസനായ അപ്പോസുക്കതം ആപജ്ജിത്വാപി മഹാബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനാപദേസേന ഓകാസകരണം, ഉപേക്ഖകതായ പഞ്ചവഗ്ഗിയാദി വേനേയ്യാനം അനനുരൂപസമുദാചാരേപി അനഞ്ഞഥാഭാവോ. മഹാകാരുണികതായ കത്ഥചി പടിഘാതാഭാവേനസ്സ സബ്ബത്ഥ അമിത്തസഞ്ഞായ അഭാവോ, ഉപേക്ഖകതായ കത്ഥചിപി അനുരോധാഭാവേന സബ്ബത്ഥ സിനേഹസന്ഥവാഭാവോ. മഹാകാരുണികതായ ഗാമാദീനം ആസന്നട്ഠാനേ വസന്തസ്സപി ഉപേക്ഖകതായ അരഞ്ഞട്ഠാനേ ഏവ വിഹരണം. തേന വുത്തം ''പുരിമേന ചസ്സ പരമായ അന്നുകമ്പായ സമന്നാഗമം, പച്ഛിമേന പരമായ ഉപേക്ഖായ സമന്നാഗമം ദീപേതീ''തി.

തന്തി ''തത്രാ''തി പദം. **ദേസകാലപരിദീപനന്തി** യേ ദേസകാലാ ഇധ വിഹരണകിരിയാവിസേസനഭാവേന വുത്താ, തേസം പരിദീപനന്തി ദസ്സേന്തോ **''യം സമയം...പേ॰... ദീപേതീ''**തി ആഹ. തം-സദ്ദോ ഹി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പടിനിദ്ദേസോ, തസ്മാ ഇധ കാലസ്സ, ദേസസ്സ വാ പടിനിദ്ദേസോ ഭവിതും അരഹതി, ന അഞ്ഞസ്സ. അയം താവ തത്ര-സദ്ദസ്സ പടിനിദ്ദേസഭാവേ അത്ഥവിഭാവനാ. യസ്മാ പന ഈദിസേസു ഠാനേസു തത്ര-സദ്ദോ ധമ്മദേസനാവിസിട്ഠം ദേസം കാലഞ്ച വിഭാവേതി, തസ്മാ വുത്തം **''ഭാസിതബ്ബയുത്തേ വാ ദേസകാലേ ദീപേതീ''**തി. തേന **തത്രാതി** യത്ഥ ഭഗവാ ധമ്മദേസനത്ഥം ഭിക്ഖൂ ആലപി അഭാസി, താദിസേ ദേസേ, കാലേ വാതി അത്ഥോ. **ന ഹീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. നനു ച യത്ഥ ഠിതോ ഭഗവാ ''അകാലോ ഖോ താവാ''തിആദിനാ ബാഹിയസ്സ ധമ്മദേസനം പടിക്ഖിപി, തത്ഥേവ അന്തരവീഥിയം ഠിതോ തസ്സ ധമ്മം ദേസേതീതി? സച്ചമേതം, അദേസേതബ്ബകാലേ അദേസനായ ഇദം ഉദാഹരണം. തേനേവാഹ **''അകാലോ ഖോ താവാ''**തി. യം പന തത്ഥ വുത്തം ''അന്തരഘരം പവിട്ഠമ്ഹാ''തി (ഉദാ॰ ൱), തമ്പി തസ്സ അകാലഭാവസ്സേവ പരിയായേന ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തസ്സ ഹി തദാ അദ്ധാനപരിസ്സമേന രൂപകായേ അകമ്മഞ്ഞതാ അഹോസി, ബലവപീതിവേഗേന നാമകായേ, തദുഭയസ്സ വൂപസമം ആഗമേന്തോ പപഞ്ചപരിഹാരത്ഥം ഭഗവാ ''അകാലോ ഖോ''തി പരിയായേന പടിക്ഖിപി. അദേസേതബ്ബദേസേ അദേസനായ പന ഉദാഹരണം ''അഥ ഖോ ഭഗവാ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി (സം॰ നി॰

ഖ.൪൪), വിഹാരതോ നിക്ഖമിത്വാ വിഹാരപച്ഛായായം പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൬൩) ച ഏവമാദികം ഇധ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതം.

"അഥ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ ഇധ പുബ്ബേ രസാദോ ഇധ പാപാനി കമ്മാനി കരിത്വാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ૩.૨૪൮) **പദപൂരണമത്തേ ഖോ-സദ്ദോ,** "ദുക്ഖം ഖോ അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൨൧) **അവധാരണേ,** "കിത്താവതാ നു ഖോ, ആവുസോ, സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ വിഹരതോ സാവകാ വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൧) **ആദികാലത്ഥേ**. വാക്യാരമ്ഭേതി അത്ഥോ. തത്ഥ പദപൂരണേന വചനാലങ്കാരമത്തം കതം ഹോതി, ആദികാലത്ഥേന വാക്യസ്സ ഉപഞ്ഞാസമത്തം, അവധാരത്ഥേന പന നിയമദസ്സനം, തസ്മാ ആമന്തേസി ഏവാതി ആമന്തനേ നിയമോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി.

"ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപന"ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു പുബ്ബേപി ഭഗവാ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോതി? യദിപി പുബ്ബേ വുത്തോ, തം പനസ്സ യഥാവുത്തേ ഠാനേ വിഹരണകിരിയായ കത്തുവിസേസദസ്സനത്ഥം കതം, ന ആമന്തനകിരിയായ, ഇധ പന ആമന്തനകിരിയായ, തസ്മാ തദത്ഥം പുന "ഭഗവാ"തി പാളിയം വുത്തന്തി തസ്സത്ഥം ദസ്സേതും **"ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപന"**ന്തി ആഹ. **കഥാസവനയുത്തപുഗ്ഗലവചന**ന്തി വക്ഖമാനായ മൂലപരിയായദേസനായ സവനയോഗ്യപുഗ്ഗലവചനം. ചതൂസുപി പരിസാസു ഭിക്ഖൂ ഏവ ഏദിസാനം ദേസനാനം വിസേസേന ഭാജനഭൂതാ, ഇതി സാതിസയസാസനസമ്പടിഗ്ഗാഹകഭാവദസ്സനത്ഥം ഇധ ഭിക്ഖുഗഹണന്തി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സദ്ദത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ഭിക്ഖകോതി ഭിക്ഖൂ**തി ഭിക്ഖനധമ്മതായ ഭിക്ഖൂതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോ**തി ബുദ്ധാദീഹിപി അജ്ഝുപഗതം ഭിക്ഖാചരിയം ഉഞ്ഛാചരിയം അജ്ഝുപഗതത്താ അനുട്ഠിതത്താ **ഭിക്ഖൂ**. യോ ഹി കോചി അപ്പം വാ മഹന്തം വാ ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ, സോ കസിഗോരക്ഖാദീഹി ജീവികാകപ്പനം ഹിത്വാ ലിങ്ഗസമ്പടിച്ഛനേനേവ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതത്താ **ഭിക്ഖു,** പരപടിബദ്ധജീവികത്താ വാ വിഹാരമജ്ഝേ കാജഭത്തം ഭുഞ്ജമാനോപി ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി **ഭിക്ഖു,** പിണ്ഡിയാലോപഭോജനം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജായ ഉസ്സാഹജാതത്താ വാ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി **ഭിക്ഖൂ**തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ആദിനാ നയേനാ**തി "ഭിന്നപടധരോതി ഭിക്ഖു, ഭിന്ദതി പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേതി ഭിക്ഖു, ഭിന്നത്താ പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൫൧൦) ആഗതനയേന. **ഞാപനേ**തി അവബോധനേ, പടിവേദനേതി അത്ഥോ.

ഭിക്ഖനസീലതാതിആദീസു **ഭിക്ഖനസീലതാ** ഭിക്ഖനേന ആജീവനസീലതാ, ന കസിവണിജ്ജാദീഹി ആജീവനസീലതാ. **ഭിക്ഖനധമ്മതാ** "ഉദ്ദിസ്സ അരിയാ തിട്ഠന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧൩൬; മി॰ പ॰ ൪.൫.൯) ഏവം വുത്തഭിക്ഖനസഭാവതാ, ന സമ്ഭാവനാകോഹഞ്ഞസഭാവതാ. **ഭിക്ഖനേ സാധുകാരിതാ** "ഉത്തിട്ഠേ നപ്പമജ്ജേയ്യാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൮) വചനം അനുസ്സരിത്വാ തത്ഥ അപ്പമജ്ജനാ. അഥ വാ **സീലം** നാമ പകതിസഭാവോ, ഇധ പന തദധിട്ഠാനം. **ധമ്മോ**തി വതം. അപരേ പന **"സീലം** നാമ വതസമാദാനം, **ധമ്മോ** നാമ പവേണീആഗതം ചാരിത്തം, **സാധുകാരിതാ**തി സക്കച്ചകാരിതാ ആദരകിരിയാ"തി വണ്ണേന്തി. **ഹീനാധികജനസേവിത**ന്തി യേ ഭിക്ഖുഭാവേ ഠിതാപി ജാതിമദാദിവസേന ഉദ്ധതാ ഉന്നളാ. യേ ച ഗിഹിഭാവേ പരേസു അത്ഥികഭാവമ്പി അനുപഗതതായ ഭിക്ഖാചരിയം പരമകാപഞ്ഞതം മഞ്ഞന്തി, തേസം ഉഭയേസമ്പി യഥാക്കമം "ഭിക്ഖവോ"തി വചനേന ഹീനജനേഹി ദലിദ്ദേഹി പരമകാപഞ്ഞതം പത്തേഹി പരകുലേസു ഭിക്ഖാചരിയായ ജീവികം കപ്പേന്തേഹി സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ഉദ്ധതഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതി, അധികജനേഹി ഉളാരഭോഗഖത്തിയകുലാദിതോ പബ്ബജിതേഹി ബുദ്ധാദീഹി ആജീവവിസോധനത്ഥം സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ദീനഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതീതി യോജേതബ്ബം. യസ്മാ "ഭിക്ഖവോ"തി വചനം ആമന്തനഭാവതോ അഭിമുഖീകരണം, പകരണതോ സാമത്ഥിയതോ

ച സുസ്സൂസാജനനം സക്കച്ചസവനമനസികാരനിയോജനഞ്ച ഹോതി. തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“ഭിക്ഖവോതി ഇമിനാ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **സാധുകസവനമനസികാരേ**തി സാധുകസവനേ സാധുകമനസികാരേ ച. കഥം പന പവത്തിതാ സവനാദയോ സാധുകം പവത്തിതാ ഹോന്തീതി? “അദ്ധാ ഇമായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സകലസാസനസമ്പത്തി ഹത്ഥഗതാ ഭവിസ്സതീ”തി ആദരഗാരവയോഗേന, കഥാദീസു അപരിഭവനാദിനാ ച. വുത്തം ഹി “പഞ്ചഹി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തം. കതമേഹി പഞ്ചഹി? ന കഥം പരിഭോതി, ന കഥികം പരിഭോതി, ന അത്താനം പരിഭോതി, അവിക്ഖിത്തചിത്തോ ധമ്മം സുണാതി ഏകഗ്ഗചിത്തോ, യോനിസോ ച മനസി കരോതി. ഇമേഹി ഖോ, ഭിക്ഖവേ , പഞ്ചഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത”ന്തി (അം॰ നി॰ ൫.൧൫൧). തേനേവാഹ **“സാധുകസവനമനസികാരായത്താ ഹി സാസനസമ്പത്തീ”**തി. **സാസനസമ്പത്തി** നാമ സീലാദിനിപ്ഫത്തി.

പഠമം ഉപ്പന്നത്താ അധിഗമവസേന. **സത്ഥുചരിയാനുവിധായകത്താ** സീലാദിഗുണാനുട്ഠാനേന. തിണ്ണം യാനാനം വസേന അനുധമ്മപടിപത്തിസബ്ഭാവതോ **സകലസാസനപടിഗ്ഗാഹകത്താ. സന്തികത്താ**തി സമീപഭാവതോ. **സന്തികാവചരത്താ**തി സബ്ബകാലം സമ്പയുത്തഭാവതോ. **യഥാനുസിട്ഠ**ന്തി അനുസാസനിഅനുരൂപം, അനുസാസനിം അനവസേസതോ പടിഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂയേവ സന്ധായാ**തി യേ സുത്തപരിയോസാനേ “തേ ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ ഭാസിതം അഭിനന്ദു”ന്തി വുത്താ പഞ്ചസതാ ബ്രാഹ്മണപബ്ബജിതാ, തേ സന്ധായ.

പുബ്ബേ സബ്ബപരിസസാധാരണത്തേപി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ “ജേട്ഠസേട്ഠാ”തിആദിനാ ഭിക്ഖൂനം ഏവ ആമന്തനേ കാരണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാവ ധമ്മദേസനായ പയോജനം ദസ്സേതും **“കിമത്ഥം പന ഭഗവാ”**തി ചോദനം സമുട്ഠാപേസി. തത്ഥ **അഞ്ഞം ചിന്തേന്താ**തി അഞ്ഞവിഹിതാ. **വിക്ഖിത്തചിത്താ**തി അസമാഹിതചിത്താ. **ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്താ**തി തദാ ഹിയ്യോ തതോ പരദിവസേസു വാ സുതധമ്മം പതി പതി മനസാ അവേക്ഖന്താ. ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ആദിതോ പട്ഠായ ദേസനം സല്ലക്ഖേതും സക്കോന്തീതി ഇമമേവത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **“തേ അനാമന്തേത്വാ”**തിആദി വുത്തം.

ഭിക്ഖവോതീതി ച സന്ധിവസേന ഇ-കാരലോപോ ദട്ഠബ്ബോ “ഭിക്ഖവോ ഇതീ”തി. അയം ഹി ഇതി-സദ്ദോ ഹേതു-പരിസമാപനാദിപദത്ഥവിപരിയായ-പകാരാവധാരണനിദസ്സനാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ. തഥാ ഹേസ “രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ ‘രൂപ’ന്തി വുച്ചതീ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഹേതുഅത്ഥേ ദിസ്സതി; “തസ്മാതിഹ മേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മദായാദാ ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ, അത്ഥി മേ തുമ്ഹേസു അനുകമ്പാ ‘കിന്തി മേ സാവകാ ധമ്മദായാദാ ഭവേയ്യും, നോ ആമിസദായാദാ’തി”ആദീസു പരിസമാപനേ; “ഇതി വാ, ഇതി ഏവരൂപാ നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩) ആദിഅത്ഥേ; “മാഗണ്ഡിയോതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ നാമം നാമകമ്മം നാമധേയ്യം നിരുത്തി ബ്യഞ്ജനമഭിലാപോ”തിആദീസു (മഹാനി॰ ൭൩) പദത്ഥവിപരിയായേ; “ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സപ്പടിഭയോ ബാലോ, അപ്പടിഭയോ പണ്ഡിതോ, സഉപദ്ദവോ ബാലോ, അനുപദ്ദവോ പണ്ഡിതോ, സഉപസഗ്ഗോ ബാലോ, അനുപസഗ്ഗോ പണ്ഡിതോ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪) പകാരേ; “അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി പുട്ഠേന സതാ, ആനന്ദ, അത്ഥീതിസ്സ വചനീയം, കിം പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി ചേ വദേയ്യ, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇച്ചസ്സ വചനീയ”ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൬) അവധാരണേ; “സബ്ബമത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ, സബ്ബം നത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയം ദുതിയോ അന്തോ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) നിദസ്സനേ. ഇധാപി നിദസ്സനേവ ദട്ഠബ്ബോ. ഭിക്ഖവോതി ഹി ആമന്തിതാകാരോ, തമേസ ഇതി-സദ്ദോ നിദസ്സേതി “ഭിക്ഖവോതി ആമന്തേസീ”തി. ഇമിനാ നയേന **“ഭദ്ദന്തേ”**തിആദീസുപി യഥാരഹം ഇതി-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ

വേദിതബ്ബോ. പുബ്ബേ ''ഭഗവാ ആമന്തേസീ''തി വുത്തത്താ ''ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു''ന്തി ഇധ ''ഭഗവതോ''തി സാമിവചനം ആമന്തനമേവ സമ്ബന്ധീഅന്തരം അപേക്ഖതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **''ഭഗവതോ ആമന്തനം പടിഅസ്സോസു''**ന്തി വുത്തം. ''ഭഗവതോ''തി പന ഇദം പടിസ്സവസമ്ബന്ധനേന സമ്പദാനവചനം യഥാ ''ദേവദത്തസ്സ പടിസ്സുണോതീ''തി.

യം നിദാനം ഭാസിതന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥാഹ - കിമത്ഥം പന ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കരിയമാനേ നിദാനവചനം, നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി? വുച്ചതേ - ദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകനിമിത്തപരിസാപദേസേഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി അസമ്മോസധമ്മാ സദ്ധേയ്യാ ച, ദേസകാലകത്തുസോതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബദ്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ. തേനേവ ച ആയസ്മതാ മഹാകസ്സപേന ''മൂലപരിയായസുത്തം ആവുസോ, ആനന്ദ, കത്ഥ ഭാസിത''ന്തിആദിനാ ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ''ഏവം മേ സുത''ന്തിആദിനാ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ നിദാനം ഭാസിതം. അപിച സത്ഥുസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബരചനാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി . ന ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പുബ്ബരചനാദീഹി അത്ഥോ അത്ഥി സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ച ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസാസനസാവകാനുരോധാഭാവതോ ഖീണാസവഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സബ്ബസോ ഖീണാസവസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സുവിസുദ്ധസ്സ പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി. ഏവം ദേസകസംകിലേസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പദാദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അച്ചന്താഭാവസംസൂചകേഹി ഞാണസമ്പദാപഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ഏവ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോതി തത്ഥ തത്ഥ സമ്പത്തപരിയായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ, ഇധ പന പഥവീആദീസു വത്ഥൂസു പുഥുജ്ജനാനം പടിപത്തിവിഭാഗവവത്ഥാപകദേസനാദീപനതോതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം ''സത്ഥുസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന''ന്തി.

തഥാ സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥികാ പടിപത്തി, അത്തഹിതത്ഥാ വാ. തസ്മാ പരേസം ഏവ അത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനട്ഠേന സാസനം, ന കബ്യരചനാ, തയിദം സത്ഥുചരിതം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസേഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേഹി യഥാരഹം പകാസീയതി, ഇധ പന ''പഥവിയാദീസു വത്ഥൂസൂ''തി സബ്ബം പുരിമസദിസമേവ. തേന വുത്തം ''സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന''ന്തി. അപിച സത്ഥുനോ പമാണഭാവപ്പകാസനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവദസ്സനത്ഥം നിദാനവചനം, തഞ്ച ദേസകപ്പമാണഭാവദസ്സനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന ''ഭഗവാ''തി ച ഇമിനാ പദേന വിഭാവിതന്തി വേദിതബ്ബം. ''ഭഗവാ''തി ഇമിനാ തഥാഗതസ്സ രാഗദോസമോഹാദിസബ്ബകിലേസമലദുച്ചരിതാദിദോസപ്പഹാനദീപനേന വചനേന അനഞ്ഞസാധാരണസുപരിസുദ്ധഞാണകരുണാദിഗുണവിസേസയോഗപരിദീപനേന തതോ ഏവ സബ്ബസത്തുത്തമഭാവദീപനേന അയമത്ഥോ സബ്ബഥാ പകാസിതോ ഹോതീതി ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപ്പയോജനസ്സ മുഖമത്തദസ്സനം.

അബ്ഭന്തരനിദാനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തനിക്ഖേപവണ്ണനാ

നിക്ഖിത്തസ്സാതി ദേസിതസ്സ. ദേസനാപി ഹി ദേസേതബ്ബസ്സ സീലാദിഅത്ഥസ്സ വിനേയ്യസന്താനേസു നിക്ഖിപനതോ ''നിക്ഖേപോ''തി വുച്ചതി. **സുത്തനിക്ഖേപം**

വിചാരേത്വാ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതീതി സാമഞ്ഞതോ ഭഗവതോ ദേസനാസമുട്ഠാനസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ''ഏത്ഥായം ദേസനാ ഏവംസമുട്ഠാനാ''തി ദേസനായ സമുട്ഠാനേ ദസ്സിതേ സുത്തസ്സ സമ്മദേവ നിദാനപരിജാനനേന വണ്ണനായ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ വുത്തം. ഏവഞ്ഹി ''അസ്സുതവാ ഭിക്ഖവേ പുഥുജ്ജനോ''തിആദിനാ, ''യോപി സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അരഹം ഖീണാസവോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨), ''തഥാഗതോപി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൨) ച പവത്തദേസനാ അനുസന്ധിദസ്സനസുഖതായ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതി. തത്ഥ യഥാ അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിപധാനനയവസേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവന്തി ആഹ **''ചത്താരോ ഹി സുത്തനിക്ഖേപാ''**തി.

ഏത്ഥ ച യഥാ അത്തജ്ഝാസയസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി ''അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പുച്ഛാവസികോ ചാ''തി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസബ്ഭാവതോ, ഏവം യദിപി അട്ഠുപ്പത്തിയാ അത്തജ്ഝാസയേനപി സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി, അത്തജ്ഝാസയാദീഹി പന പുരതോ ഠിതേഹി അട്ഠുപ്പത്തിയാ സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി നയിധ നിരവസേസോ വിത്ഥാരനയോ സമ്ഭവതീതി ''ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ''തി വുത്തം, തദന്തോഗധത്താ വാ സമ്ഭവന്താനം സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോവ ദസ്സിതാ. തഥാദസ്സനഞ്ചേത്ഥ അയം സംസഗ്ഗഭേദോ ഗഹേതബ്ബോതി.

തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപീയതീതി നിക്ഖേപോ, സുത്തം ഏവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ,** സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണഭൂതോതി **അത്തജ്ഝാസയോ**. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ **അത്തജ്ഝാസയോ**. **പരജ്ഝാസയേ**പി ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോ പുച്ഛാവസോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പുച്ഛാവസികോ**. സുത്തദേസനാവത്ഥുഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, അത്ഥുപ്പത്തിയേവ അട്ഠുപ്പത്തി ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ. സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി **സുത്തനിക്ഖേപോ,** അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം പന അത്തവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ **അത്തജ്ഝാസയോ**. പരേസം അജ്ഝാസയോ **പരജ്ഝാസയോ**. പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ. പുച്ഛനവസേന പവത്തം ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസികം, തദേവ നിക്ഖേപ-സദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗവസേന **''പുച്ഛാവസികോ''**തി വുത്തം. തഥാ അട്ഠുപ്പത്തി ഏവ **അട്ഠുപ്പത്തികോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അപിചേത്ഥ പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും സുത്തനിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിംപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ. പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാപവത്തിഹേതുഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥമട്ഠുപ്പത്തിയം അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികഅട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തികാനം കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി **ബ്രഹ്മജാല** (ദീ॰ നി॰ ൧.൧) **ധമ്മദായാദസുത്താ**ദീനം (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) വണ്ണാവണ്ണആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം ''അട്ഠുപ്പത്തീ''തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയം ഏവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോയമത്ഥോതി.

അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേസി ധമ്മതന്തിംപനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സമ്മപ്പധാനസുത്തന്തഹാരകോ**തി അനുപുബ്ബേന നിക്ഖിത്താനം സംയുത്തകേ സമ്മപ്പധാനപടിസംയുത്താനം സുത്താനം ആവളി. തഥാ **ഇദ്ധിപാദഹാരകാ**ദയോ.

വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി അധിമുത്തിം. **ഖന്തി**ന്തി ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം. **മന**ന്തി ചിത്തം. **അഭിനിഹാര**ന്തി പണിധാനം. **ബുജ്ഝനഭാവ**ന്തി ബുജ്ഝനസഭാവം, പടിവിജ്ഝനാകാരം വാ.

ഉപ്പന്നേ മാനേ നിക്ഖിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി **തീണി ലിങ്ഗാനി**. നാമാദീനി **ചത്താരി പദാനി**. പഠമാദയോ **സത്ത വിഭത്തിയോ**. **മുഞ്ചിത്വാ ന കിഞ്ചി കഥേതി** സഭാവനിരുത്തിയാ തഥേവ പവത്തനതോ. ഗണ്ഠിഭൂതം പദം. യഥാ ഹി രുക്ഖസ്സ ഗണ്ഠിട്ഠാനം ദുബ്ബിനിബ്ബേധം ദുത്തച്ഛിതഞ്ച ഹോതി, ഏവമേവം യം പദം അത്ഥതോ വിവരിതും ന സക്കാ, തം ''ഗണ്ഠിപദ''ന്തി വുച്ചതി. **അനുപഹച്ചാ**തി അനുദ്ധരിത്വാ.

യേന യേന സമ്ബന്ധം ഗച്ഛതി, തസ്സ തസ്സ അനവസേസതം ദീപേതീതി ഇമിനാ ഇമസ്സ സബ്ബ-സദ്ദസ്സ സപ്പദേസതം ദസ്സേതി. സബ്ബ-സദ്ദോ ഹി സബ്ബസബ്ബം പദേസസബ്ബം ആയതനസബ്ബം സക്കായസബ്ബന്തി ചതൂസു വിസയേസു ദിട്ഠപ്പയോഗോ. തഥാ ഹേസ ''സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീ''തിആദീസു (മഹാനിം ൧൫൬; ചൂളനിം ൮൫; പടിം മം ൩.൫) സബ്ബസബ്ബസ്മിം ആഗതോ. ''സബ്ബേസം വോ, സാരിപുത്ത, സുഭാസിതം പരിയായേനാ''തിആദീസു (മം നിം ൧.൩൪൫) പദേസസബ്ബസ്മിം. ''സബ്ബം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി…പേം… ചക്ഖുഞ്ചേവ രൂപാ ച…പേം… മനോ ചേവ ധമ്മാ ചാ''തി (സംം നിം ൪.൨൪) ഏത്ഥ ആയതനസബ്ബസ്മിം. ''സബ്ബം സബ്ബതോ സഞ്ജാനാതീ''തിആദീസു (മം നിം ൧.൫) സക്കായസബ്ബസ്മിം. തത്ഥ സബ്ബസബ്ബസ്മിം ആഗതോ നിപ്പദേസോ, ഇതരേസു തീസുപി ആഗതോ സപ്പദേസോ, ഇധ പന സക്കായസബ്ബസ്മിം വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''സക്കായപരിയാപന്നാ പന തേഭൂമകധമ്മാവ അനവസേസതോ വേദിതബ്ബാ''തി (മം നിം അട്ഠം ൧.൧ സുത്തനിക്ഖേപവണ്ണനാ).

സച്ചേസൂതി അരിയസച്ചേസു. **ഏതേ ചതുരോ ധമ്മാ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനേ സച്ചാദികേ ചത്താരോ ധമ്മേ സന്ധായ വദതി. തത്ഥ **സച്ച**ന്തി വചീസച്ചം. **ഠിതീ**തി വീരിയം, ''ധിതീ''തി വാ പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **ചാഗോ**തി അലോഭോ. **ദിട്ഠം സോ അതിവത്തതീ**തി യസ്മിം ഏതേ സച്ചാദയോ ധമ്മാ ഉപലബ്ഭന്തി, സോ ദിട്ഠം അത്തനോ അമിത്തം അതിക്കമതി, ന തസ്സ ഹത്ഥതം ഗച്ഛതി, അഥ ഖോ നം അഭിഭവതി ഏവാതി അത്ഥോ. **സഭാവേ വത്തതി** അസഭാവധമ്മസ്സ കാരണാസമ്ഭവതോ. ന ഹി നിസ്സഭാവാ ധമ്മാ കേനചി നിബ്ബത്തീയന്തി. **അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീ**തി യദിപി ലക്ഖണവിനിമുത്താ ധമ്മാ നാമ നത്ഥി, തഥാപി യഥാ ദിട്ഠിതണ്ഹാപരികപ്പിതാകാരമത്താ അത്തസുഭസുഖസസ്സതാദയോ, പകതിയാദയോ, ദബ്ബാദയോ, ജീവാദയോ, കായാദയോ ലോകവോഹാരമത്തസിദ്ധാ ഗഗണകുസുമാദയോവ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥതോ ന ഉപലബ്ഭന്തി, ന ഏവമേതേ, ഏതേ പന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥഭൂതാ ഉപലബ്ഭന്തി, തതോ ഏവ സത്താദിവിസേസവിരഹതോ ധമ്മമത്താ സഭാവവന്തോതി ദസ്സനത്ഥം ''അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീ''തി വുത്തം . ഭവതി ഹി ഭേദാഭാവേപി സുഖാവബോധനത്ഥം ഉപചാരമത്തസിദ്ധേന ഭേദേന നിദ്ദേസോ യഥാ ''സിലാപുത്തകസ്സ സരീര''ന്തി. ധാരീയന്തി വാ യഥാസഭാവതോ അവധാരീയന്തി ഞായന്തീതി **ധമ്മാ,** കക്ഖളഫുസനാദയോ.

അസാധാരണഹേതുമ്ഹീതി അസാധാരണകാരണേ, സക്കായധമ്മേസു തസ്സ തസ്സ ആവേണികപച്ചയേതി അത്ഥോ. കിം പന തന്തി? തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ, അവിജ്ജാദയോപി വാ. യഥേവ ഹി പഥവീആദീസു മഞ്ഞനാവത്ഥൂസു ഉപ്പജ്ജമാനാ തണ്ഹാദയോ മഞ്ഞനാ തേസം പവത്തിയാ മൂലകാരണം, ഏവം അവിജ്ജാദയോപി. തഥാ ഹി ''അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ''തിആദിനാ ''അപരിഞ്ഞാതം തസ്സാതി വദാമീ''തി (മം നിം ൧.൨) ''നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല''ന്തി (മം നിം ൧.൧൩) ച അന്വയതോ, ''ഖയാ രാഗസ്സ…പേം… വീതമോഹത്താ''തി ബ്യതിരേകതോ ച തേസം മൂലകാരണഭാവോ വിഭാവിതോ.

പരിയായേതി ദേസേതബ്ബമത്ഥം അവഗമേതി ബോധയതീതി **പരിയായോ,** ദേസനാ. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വത്തതി തസ്സ വാ കാരണഭാവം ഗച്ഛതീതി **പരിയായോ,** കാരണം. പരിയായതി അപരാപരം പരിവത്തതീതി **പരിയായോ,** വാരോ. ഏവം പരിയായസദ്ദസ്സ ദേസനാകാരണവാരേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ. യഥാരുതവസേന അഗ്ഗഹേത്വാ നിദ്ധാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബത്ഥം **നേയ്യത്ഥം. തേഭൂമകാ ധമ്മാവ അനവസേസതോ വേദിതബ്ബാ** മഞ്ഞനാവത്ഥുഭൂതാനം സബ്ബേസം പഥവീആദിധമ്മാനം അധിപ്പേതത്താ.

കാരണദേസനന്തി കാരണഞാപനം ദേസനം. **തം അത്ഥ**ന്തി തം സബ്ബധമ്മാനം മൂലകാരണസങ്ഖാതം, കാരണദേസനാസങ്ഖാതം വാ അത്ഥം. തേനേവാഹ **"തം കാരണം തം ദേസന"ന്തി. ഏകത്ഥമേത**ന്തി ഏതം പദദ്വയം ഏകത്ഥം. സാധു-സദ്ദോ ഏവ ഹി ക-കാരേന വഡ്ഢേത്വാ "സാധുക"ന്തി വുത്തോ. തേനേവ ഹി സാധുസദ്ദസ്സ അത്ഥം വദന്തേന അത്ഥുദ്ധാരവസേന സാധുകസദ്ദോ ഉദാഹടോ. **ധമ്മരുചീ**തി പുഞ്ഞകാമോ. **പഞ്ഞാണവാ**തി പഞ്ഞവാ. **അദ്ദുബ്ഭോ**തി അദൂസകോ, അനുപഘാതകോതി അത്ഥോ. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം മൂലപരിയായസുത്തേപി. **അയ**ന്തി സാധുകസദ്ദോ. **ഏത്ഥേവ ദള്ഹീകമ്മേ**തി സക്കച്ചകിരിയായം. **ആണത്തിയ**ന്തി ആണാപനേ. "സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥാ"തി ഹി വുത്തേ സാധുകസദ്ദേന സവനമനസികാരാനം സക്കച്ചകിരിയാ വിയ തദാണാപനമ്പി വുത്തം ഹോതി. ആയാചനത്ഥതാ വിയ ചസ്സ ആണാപനത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനേത്ഥ ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **സോതിന്ദ്രിയവിക്ഖേപവാരണം** സവനേ നിയോജനവസേന കിരിയന്തരപടിസേധനഭാവതോ, സോതം ഓദഹഥാതി അത്ഥോ. **മനിന്ദ്രിയവിക്ഖേപനിവാരണം** അഞ്ഞചിന്താപടിസേധനതോ. **പുരിമ**ന്തി "സുണാഥാ"തി പദം. **ഏത്ഥാ**തി സുണാഥ, മനസി കരോഥാ"തി പദദ്വയേ, ഏതസ്മിം വാ അധികാരേ. **ബ്യഞ്ജനവിപല്ലാസഗ്ഗാഹവാരണം** സോതദ്വാരേ വിക്ഖേപപടിബാഹകത്താ. ന ഹി യാഥാവതോ സുണന്തസ്സ സദ്ദതോ വിപല്ലാസഗ്ഗാഹോ ഹോതി. **അത്ഥവിപല്ലാസഗ്ഗാഹവാരണം** മനിന്ദ്രിയവിക്ഖേപപടിബാഹകത്താ. ന ഹി സക്കച്ചം ധമ്മം ഉപധാരേന്തസ്സ അത്ഥതോ വിപല്ലാസഗ്ഗാഹോ ഹോതി. **ധമ്മസ്സവനേ നിയോജേതി** സുണാഥാതി വിദഹനതോ. **ധാരണൂപപരിക്ഖാസൂ**തി ഉപപരിക്ഖഗ്ഗഹണേന തുലനതീരണാദികേ ദിട്ഠിയാ ച സുപ്പടിവേധം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സബ്യഞ്ജനോതി ഏത്ഥ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജയതീതി ബ്യഞ്ജനം, സഭാവനിരുത്തി. സഹ ബ്യഞ്ജനേനാതി സബ്യഞ്ജനോ, ബ്യഞ്ജനസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ അനുട്ഠാതബ്ബതോ അത്ഥോ, ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദികോ. സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥോ,** അത്ഥസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. **ധമ്മഗമ്ഭീരോ**തിആദീസു **ധമ്മോ** നാമ തന്തി. **ദേസനാ** നാമ തസ്സാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ തന്തിയാ ദേസനാ. **അത്ഥോ** നാമ തന്തിയാ അത്ഥോ. **പടിവേധോ** നാമ തന്തിയാ തന്തിഅത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോ. യസ്മാ ചേതേ ധമ്മദേസനാഅത്ഥപടിവേധാ സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ മന്ദബുദ്ധീഹി ദുക്ഖോഗാള്ഹാ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ ച, തസ്മാ ഗമ്ഭീരാ. തേന വുത്തം **"യസ്മാ അയം ധമ്മോ...പേ॰... സാധുകം മനസി കരോഥാ"**തി. ഏത്ഥ ച പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ദുക്ഖോഗാഹതാ, പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ.

ദേസനം നാമ ഉദ്ദിസനം. തസ്സ നിദ്ദിസനം ഭാസനന്തി ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"വിത്ഥാരതോപി നം ഭാസിസ്സാമീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. പരിബ്യത്തം കഥനം വാ ഭാസനം. **സാളികായിവ നിഗ്ഘോസോ**തി സാളികായ ആലാപോ വിയ മധുരോ കണ്ണസുഖോ പേമനീയോ. **പടിഭാന**ന്തി സദ്ദോ. **ഉദീരയീ**തി ഉച്ചാരീയതി, വുച്ചതി വാ.

ഏവം വുത്തേ ഉസ്സാഹജാതാതി ഏവം "സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥ ഭാസിസ്സാമീ"തി വുത്തേ ന കിര സത്ഥാ സങ്ഖേപേനേവ ദേസേസ്സതി, വിത്ഥാരേനപി ഭാസിസ്സതീതി സഞ്ജാതുസ്സാഹാ ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ. **ഇധാ**തി ഇമിനാ വുച്ചമാനഅധികരണം തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം അധിപ്പേതന്തി ആഹ

“**ദേസാപദേസേ നിപാതോ**”തി. **ലോകന്തി** ഓകാസലോകം. **ഇധ തഥാഗതോ ലോകേ**തി ഹി ജാതിഖേത്തം, തത്ഥാപി അയം ചക്കവാളോ അധിപ്പേതോ. **സമണോ**തി സോതാപന്നോ. **ദുതിയോ സമണോ**തി സകദാഗാമീ. വുത്തഞ്ഹേതം “കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, സമണോ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ സോതാപന്നോ ഹോതീ”തി (അം നി ർ.൨ർ൧) “കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, ദുതിയോ സമണോ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ സകദാഗാമീ ഹോതീ”തി ച (അം നി ർ.൨ർ൧). **ഇധേവ തിട്ഠമാനസ്സാ**തി ഇമിസ്സാ ഏവ ഇന്ദസാലഗുഹായം തിട്ഠമാനസ്സ.

൨. **അസ്സുതവാ**തി ഏത്ഥ (അം നി ടീ ൧.൧.൭) **സുത**ന്തി സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിതം, ഉപധാരണം വാ, സുതം അസ്സത്ഥീതി സുതവാ. വാ-സദ്ദസ്സ ഹി അത്ഥോ അത്ഥിതാമത്താദിവസേന അനേകവിധോ. തഥാ ഹി “അന്തവാ അയം ലോകോ പരിവടുമോ”തിആദീസു (ദീ നി ൧.൫൮; പടി മ ൧.൧ർ൦) അത്ഥിതാമത്തം അത്ഥോ. “ധനവാ ഭോഗവാ, ലാഭീ അന്നസ്സാ”തി ച ആദീസു ബഹുഭാവോ. “രോഗവാ ഹോതി രോഗാഭിഭൂതോ”തിആദീസു കായാബാധോ. “കുട്ഠീ കുട്ഠചീവരേനാ”തിആദീസു നിന്ദാ, “ഇസ്സുകീ മച്ഛരീ സഠോ മായാവിനോ കേടുഭിനോ”തിആദീസു അഭിണ്ഹയോഗോ. “ദണ്ഡീ ഛത്തീ അലമ്ബരീ”തിആദീസു (വിസുദ്ധി ൧.൧ർ൨) സംസഗ്ഗോ. “പണ്ഡിതോ വാപി തേന സോ”തിആദീസു (ധ പ ൩൩) ഉപമാനം, സദിസഭാവോതി അത്ഥോ. “തം വാപി ധീരാ മുനിം വേദയന്തീ”തിആദീസു (സു നി ൨൧൩) സമുച്ചയോ. “കേ വാ ഇമേ കസ്സ വാ”തിആദീസു (പാരാ ൨൯൬) സംസയോ. “അയം വാ ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ”തിആദീസു (ദീ നി ൧.൧൮൧) വിഭാവനോ. “ന വായം കുമാരോ മത്തമഞ്ഞാസീ”തിആദീസു (സം നി ൨.൧൫൪) പദപൂരണം. “യേ ഹി കേചി, ഭിക്ഖവേ, സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ”തിആദീസു (മ നി ൧.൧൭൦) വികപ്പോ. “സക്യപുത്തസ്സ സിരീമതോ (ദീ നി ൩.൨൭൭), സീലവതോ സീലസമ്പത്തിയാ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ”തി (ദീ നി ൨.൧൪൯; ൩.൩.൧൬; അം നി ൫.൨.൧൩; മഹാവ ൨൮൫) ച ആദീസു പസംസാ. “പഞ്ഞവാ ഹോതി ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ അരിയായ നിബ്ബേധികായ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയഗാമിനിയാ”തിആദീസു (ദീ നി ൩.൩.൧൭, ൩൫൮) അതിസയോ. ഇധാപി അതിസയോ, പസംസാ വാ അത്ഥോ, തസ്മാ യസ്സ പസംസിതം, അതിസയേന വാ സുതം അത്ഥി, സോ സുതവാതി സംകിലേസവിദ്ധംസനസമത്ഥം പരിയത്തിധമ്മസ്സവനം, തം സുത്വാ തഥത്തായ പടിപത്തി ച “സുതവാ”തി ഇമിനാ സദ്ദേന പകാസിതാ. അഥ വാ സോതബ്ബയുത്തം സുത്വാ കത്തബ്ബനിപ്ഫത്തിവസേന സുണീതി സുതവാ, തപ്പടിക്ഖേപേന ന സുതവാതി അസ്സുതവാ.

അയഞ്ഹി അ-കാരോ “അഹേതുകാ ധമ്മാ (ധ സ ൨.ദുകമാതികാ), അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ”തിആദീസു (പാചി ൧ർ൩, ൧ർ൭) തംസഹയോഗനിവത്തിയം ഇച്ഛിതോ. “അപച്ചയാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൭.ദുകമാതികാ) തംസമ്ബന്ധീഭാവനിവത്തിയം. പച്ചയുപ്പന്നഞ്ഹി പച്ചയസമ്ബന്ധീതി അപ്പച്ചയുപ്പന്നത്താ അതംസമ്ബന്ധിതാ ഏത്ഥ ജോതിതാ. “അനിദസ്സനാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൻ.ദുകമാതികാ) തംസഭാവനിവത്തിയം. നിദസ്സനഞ്ഹി ദട്ഠബ്ബതാ. അഥ വാ പസ്സതീതി നിദസ്സനം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തഗ്ഗഹേതബ്ബഭാവനിവത്തിയം യഥാ “അനാസവാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൧൫.ദുകമാതികാ), “അപ്പടിഘാ ധമ്മാ (ധ സ ൧൦.ദുകമാതികാ), അനാരമ്മണാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൫.ദുകമാതികാ) തംകിച്ചനിവത്തിയം, “അരൂപിനോ ധമ്മാ (ധ സ ൧൧.ദുകമാതികാ) അചേതസികാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൫൭.ദുകമാതികാ) തബ്ഭാവനിവത്തിയം. തദഞ്ഞഥാ ഹി ഏത്ഥ പകാസിതാ. “അമനുസ്സോ”തി തബ്ഭാവമത്തനിവത്തിയം. മനുസ്സമത്തം നത്ഥി, അഞ്ഞം സമാനന്തി. സദിസതാ ഹി ഏത്ഥ സൂചിതാ. “അസ്സമണോ സമണപടിഞ്ഞോ, അനരിയോ”തി (അം നി ൩.൧൩) ച തംസമ്ഭാവനീയഗുണനിവത്തിയം. ഗരഹാ ഹി ഇധ ഞായതി. “കച്ചി ഭോതോ അനാമയം, അനുദരാ കഞ്ഞാ”തി (ജാ ൨.൨൦.൧൨൯) തദനപ്പഭാവനിവത്തിയം, “അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ”തി (ധ സ ൧൭.തികമാതികാ) തംസദിസഭാവനിവത്തിയം. അതീതാനഞ്ഹി ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ ഉപ്പാദിധമ്മാനഞ്ച

പച്ചയേകദേസനിപ്ഫത്തിയാ ആരദ്ധുപ്പാദിഭാവതോ കാലവിമുത്തസ്സ ച വിജ്ജമാനത്താ ഉപ്പന്നാനുകൂലതാ പഗേവ പച്ചുപ്പന്നാനന്തി തബ്ബിദൂരതാവ ഏത്ഥ വിഞ്ഞായതി "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ° സ° ൧൧.തികമാതികാ) തദപരിയോസാനനിവത്തിയം. തന്നിട്ഠാനഞ്ഹി ഏത്ഥ പകാസിതന്തി. ഏവമനേകേസം അത്ഥാനം ജോതകോ. ഇധ പന "അരൂപിനോ ധമ്മാ അചേതസികാ ധമ്മാ"തിആദീസു വിയ തബ്ഭാവനിവത്തിയം ദട്ഠബ്ബോ, അഞ്ഞത്ഥേതി അത്ഥോ. ഏതേനസ്സ സുതാദിഞാണവിരഹതം ദസ്സേതി. തേന വുത്തം **"ആഗമാധിഗമാഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതീ"**തി.

ഇദാനി തസ്സ അത്ഥം വിവരന്തോ യസ്മാ ഖന്ധധാത്വാദികോസല്ലേനപി മഞ്ഞനാപടിസേധനസമത്ഥം ബാഹുസച്ചം ഹോതി. യഥാഹ "കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, ബഹുസ്സുതോ ഹോതി? യതോ ഖോ ഭിക്ഖു ഖന്ധകുസലോ ഹോതി ധാതു, ആയതന, പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ ഹോതി, ഏത്താവതാ ഖോ ഭിക്ഖു ബഹുസ്സുതോ ഹോതീ"തി, തസ്മാ **"യസ്സ ഹി ഖന്ധധാതുആയതനസച്ചപച്ചയാകാരസതിപട്ഠാനാദീസൂ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ**. അത്ഥപരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ**. കുസലേഹി സഹ ചോദനാപരിഹരണവസേന വിനിച്ഛയകരണം **വിനിച്ഛയോ**. മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി **അധിഗമോ**.

ബഹൂനം (ധ° സ° മൂലടീ° ൧൦൦൭) നാനപ്പകാരാനം കിലേസസക്കായദിട്ഠീനം അവിഹതത്താ താ ജനേന്തി, താഹി വാ ജനിതാതി പുഥുജ്ജനാ. അവിഘാതമേവ വാ ജന-സദ്ദോ വദതി. **പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖമുല്ലോകികാ**തി ഏത്ഥ പുഥു ജനാ സത്ഥുപടിഞ്ഞാ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**തി വചനത്ഥോ. **പുഥു സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാ**തി ഏത്ഥ ജനേതബ്ബാ, ജായന്തി വാ ഏത്ഥ സത്താതി ജനാ, നാനാഗതിയോ, താ പുഥൂ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. ഇതോ പരേ ജായന്തി ഏതേഹീതി ജനാ, അഭിസങ്ഖാരാദയോ, തേ ഏതേസം പുഥൂ വിജ്ജന്തീതി **പുഥുജ്ജനാ**. അഭിസങ്ഖരണാദിഅത്ഥോ ഏവ വാ ജന-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഓഘാ** കാമോഘാദയോ. രാഗഗ്ഗിആദയോ **സന്താപാ**. തേ ഏവ, സബ്ബേപി വാ കിലേസാ **പരിളാഹാ**. **പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ**തി ഏത്ഥ ജായതീതി ജനോ, രാഗോ ഗേധോതി ഏവമാദികോ, പുഥു ജനോ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. പുഥൂസു വാ ജനാ ജാതാ രത്താതി ഏവം രാഗാദിഅത്ഥോ ഏവ വാ ജനസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **രത്താ**തി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമകരേന ഛന്ദരാഗേന രത്താ സാരത്താ. **ഗിദ്ധാ**തി അഭികങ്ഖനസഭാവേന അഭിജ്ഝാനേന ഗിദ്ധാ ഗേധം ആപന്നാ. **ഗധിതാ**തി ഗന്ഥിതാ വിയ ദുമ്മോചനീയഭാവേന തത്ഥ പടിബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി കിലേസവസേന വിസഞ്ഞീഭൂതാ വിയ അനഞ്ഞകിച്ചാ മുച്ഛം മോഹമാപന്നാ. **അജ്ഝോസന്നാ**തി അനഞ്ഞസാധാരണേ വിയ കത്വാ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഠിതാ. **ലഗ്ഗാ**തി വങ്കദണ്ഡകേ വിയ ആസത്താ മഹാപലിപേ വാ യാവ നാസികഗ്ഗാ പലിപന്നപുരിസോ വിയ ഉദ്ധരിതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന നിമുഗ്ഗാ , **ലഗിതാ**തി മക്കടാലേപേ ആലഗ്ഗഭാവേന പച്ചുഡ്ഢിതോ വിയ മക്കടോ പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ആലഗ്ഗിതാ. **പലിബുദ്ധാ**തി ബദ്ധാ, ഉപദ്ദുതാ വാ. **ആവുടാ**തി ആവുനിതാ, **നിവുതാ**തി നിവാരിതാ. **ഓവുതാ**തി പലിഗുണ്ഠിതാ, പരിയോനദ്ധാ വാ. **പിഹിതാ**തി പിദഹിതാ, **പടിച്ഛന്നാ**തി പടിച്ഛാദിതാ. **പടികുജ്ജിതാ**തി ഹേട്ഠാമുഖജാതാ. **പുഥൂനം വാ ഗണനപഥമതീതാന**ന്തിആദിനാ പുഥു ജനോ പുഥുജ്ജനോതി ദസ്സേതി.

"അസ്സുതവാ"തി ഏതേന അവിജ്ജന്ധതാ വുത്താതി ആഹ **"അന്ധപുഥുജ്ജനോ വുത്തോ ഹോതീ"**തി. **ആരകത്താ** (സം° നി° ടീ° ൨.൩.൧) **കിലേസേഹി** മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നത്താ. **അനയേ**തി അവഡ്ഢിയം, അനത്ഥേതി അത്ഥോ. **അനയേ** വാ അനുപായേ. **നഇരിയനതോ** അവത്തനതോ. **അയേ**തി വഡ്ഢിയം, അത്ഥേ, ഉപായേ വാ. **അരണീയതോ**തി പയിരുപാസിതബ്ബതോ. നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ പുരിമേസു അത്ഥവികപ്പേസു. പച്ഛിമേ പന സദ്ദസത്ഥവസേനപി. യദിപി അരിയ-സദ്ദോ "യേ ഹി വോ അരിയാ പരിസുദ്ധകായകമ്മന്താ"തിആദീസു (മ° നി° ൧.൩൫) വിസുദ്ധാസയപയോഗേസു പുഥുജ്ജനേസുപി വത്തതി. ഇധ പന അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന സബ്ബലോകുത്തരഭാവേന ച അരിയഭാവോ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ബുദ്ധാ"**തിആദി. തത്ഥ **"പച്ചേകബുദ്ധാ തഥാഗതസാവകാ ച സപ്പുരിസാ"**തി ഇദം അരിയാ സപ്പുരിസാതി ഇധ വുത്തപദാനം അത്ഥം അസങ്കരതോ ദസ്സേതും വുത്തം. യസ്മാ പന

നിപ്പരിയായതോ അരിയസപ്പുരിസഭാവാ അഭിന്നസഭാവാ. തസ്മാ **"സബ്ബേവ വാ"**തിആദി വുത്തം.

ഏത്താവതാ ഹി ബുദ്ധസാവകോ വുത്തോ. തസ്സ ഹി ഏകന്തേന കല്യാണമിത്തോ ഇച്ഛിതബ്ബോ പരതോഘോസമന്തരേന പഠമമഗ്ഗസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. വിസേസതോ ചസ്സ ഭഗവാവ **കല്യാണമിത്തോ** അധിപ്പേതോ. വുത്തഞ്ഹേതം "മമഞ്ഹി, ആനന്ദ, കല്യാണമിത്തം ആഗമ്മ ജാതിധമ്മാ സത്താ ജാതിയാ പരിമുച്ചന്തീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൨). സോ ഏവ ച അവേച്ചപസാദാധിഗമേന **ദള്ഹഭത്തി** നാമ. വുത്തമ്പി ചേതം "യം മയാ സാവകാനം സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം, തം മമ സാവകാ ജീവിതഹേതുപി നാതിക്കമന്തീ"തി (ഉദാ॰ ൪൫). **കതഞ്ഞുതാദീഹി പച്ചേകബുദ്ധാ ബുദ്ധാ**തി ഏത്ഥ കതം ജാനാതീതി **കതഞ്ഞൂ**. കതം വിദിതം പാകടം കരോതീതി **കതവേദീ**. അനേകേസുപി ഹി കപ്പസതസഹസ്സേസു കതം ഉപകാരം ജാനന്തി പച്ചേകബുദ്ധാ പാകടഞ്ച കരോന്തി സതിജനനആമിസപടിഗ്ഗഹണാദിനാ , തഥാ സംസാരദുക്ഖദുക്ഖിതസ്സ സക്കച്ചം കരോന്തി കിച്ചം, യം അത്തനാ കാതും സക്കാ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പന കപ്പാനം അസങ്ഖ്യേയ്യസഹസ്സേസുപി കതം ഉപകാരം മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയഞ്ച ജാനാതി, പാകടഞ്ച കരോതി, സീഹോ വിയ ച ഏവം സബ്ബത്ഥ സക്കച്ചമേവ ധമ്മദേസനം കരോന്തോ ബുദ്ധകിച്ചം കരോതി. യായ പടിപത്തിയാ ദിട്ഠാ നാമ ഹോന്തി, തസ്സാ അപ്പടിപജ്ജനഭാവോ, തത്ഥ ച ആദരാഭാവോ അരിയാനം അദസ്സനസീലതാ ച, ന ച ദസ്സനേ സാധുകാരിതാ ച വേദിതബ്ബാ. **ചക്ഖുനാ അദസ്സാവീ**തി ഏത്ഥ **ചക്ഖു** നാമ ന മംസചക്ഖു ഏവ, അഥ ഖോ ദിബ്ബചക്ഖുപീതി ആഹ **"ദിബ്ബചക്ഖുനാ വാ"**തി. **അരിയഭാവോ**തി യേഹി യോഗതോ "അരിയാ"തി വുച്ചന്തി. തേ മഗ്ഗഫലധമ്മാ ദട്ഠബ്ബാ.

തത്രാതി ഞാണദസ്സനസ്സേവ ദസ്സനഭാവേ. **വത്ഥൂ**തി അധിപ്പേതത്ഥഞാപനകാരണം. **ഏവം വുത്തേപീ**തി ഏവം അഞ്ഞാപദേസേന അത്ഥൂപനായികം കത്വാ വുത്തേപി. **ധമ്മ**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മം, ചതുസച്ചധമ്മം വാ. **അരിയകരധമ്മാ** അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ വിപസ്സിയമാനാ അനിച്ചാദയോ, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി.

അവിനീതോതി ന വിനീതോ, അധിസീലസിക്ഖാദിവസേന ന സിക്ഖിതോ. യേസം സംവരവിനയാദീനം അഭാവേന അയം അവിനീതോതി വുച്ചതി, തേ താവ ദസ്സേതും **"ദുവിധോ വിനയോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സീലസംവരോ**തി പാതിമോക്ഖസംവരോ വേദിതബ്ബോ, സോ ച അത്ഥതോ കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ. **സതിസംവരോ**തി ഇന്ദ്രിയരക്ഖാ, സാ ച തഥാപവത്താ സതി ഏവ. **ഞാണസംവരോ**തി "സോതാനം സംവരം ബ്രൂമീ"തി (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧) വത്വാ "പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"തി വചനതോ സോതസങ്ഖാതാനം തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതഅവിജ്ജാഅവസിട്ഠകിലേസാനം സംവരോ പിദഹനം സമുച്ഛേദഞാണന്തി വേദിതബ്ബം. **ഖന്തിസംവരോ**തി അധിവാസനാ, സാ ച തഥാപവത്താ ഖന്ധാ, അദോസോ വാ. പഞ്ഞാതി ഏകേ, തം അട്ഠകഥായ വിരുജ്ഝതി. **വീരിയസംവരോ** കാമവിതക്കാദീനം വിനോദനവസേന പവത്തം വീരിയമേവ. തേന തേന ഗുണങ്ഗേന തസ്സ തസ്സ അഗുണങ്ഗസ്സ പഹാനം **തദങ്ഗപഹാനം**. വിക്ഖമ്ഭനേന പഹാനം **വിക്ഖമ്ഭനപഹാനം**. സേസപദത്ഥയേപി ഏസേവ നയോ.

ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേനാതിആദി സീലസംവരാദീനം വിവരണം. തത്ഥ **സമുപേതോ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിസത്ഥോ. തേന "സഹഗതോ സമുപഗതോ"തിആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൫൧൧) ആഗതം സംവരവിഭങ്ഗം ദസ്സേതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം അനന്തരസുത്തേ ആവി ഭവിസ്സതി.

കായദുച്ചരിതാദീനന്തി ദുസ്സീല്യസങ്ഖാതാനം കായവചീദുച്ചരിതാദീനം മുട്ഠസ്സച്ചസങ്ഖാതസ്സ പമാദസ്സ അഭിജ്ഝാദീനം വാ അക്ഖന്തിഅഞ്ഞാണകോസജ്ജാനഞ്ച. **സംവരണതോ**തി പിദഹനതോ ഥകനതോ. **വിനയനതോ**തി കായവാചാചിത്താനം വിരൂപപ്പവത്തിയാ വിനയനതോ അപനയനതോ, കായദുച്ചരിതാദീനം വാ **വിനയനതോ,** കായാദീനം വാ ജിമ്ഹപ്പവത്തിം വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഉജുകം നയനതോതി അത്ഥോ. പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം കായദുച്ചരിതാദീനം തഥാ തഥാ അനുപ്പാദനമേവ **സംവരണം വിനയനഞ്ച** വേദിതബ്ബം.

യം പഹാനന്തി സമ്ബന്ധോ. **“നാമരൂപപരിച്ഛേദാദീസു വിപസ്സനാഞാണേസൂ”**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു നാമരൂപപരിച്ഛേദപച്ചയപരിഗ്ഗഹകങ്ഖാവിതരണാനി ന വിപസ്സനാഞാണാനി സമ്മസനാകാരേന അപ്പവത്തനതോ? സച്ചമേതം. വിപസ്സനാഞാണസ്സ പന അധിട്ഠാനഭാവതോ ഏവം വുത്തം. “നാമരൂപമത്തമിദം, നത്ഥി ഏത്ഥ അത്താ വാ അത്തനിയം വാ”തി ഏവം പവത്തഞാണം **നാമരൂപവവത്ഥാനം**. സതി വിജ്ജമാനേ ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതേ കായേ, സയം വാ സതീ തസ്മിം കായേ ദിട്ഠീതി **സക്കായദിട്ഠി**. “രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൧; ൪.൩൪൫) ഏവം പവത്താ മിച്ഛാദിട്ഠി. തസ്സേവ രൂപാരൂപസ്സ കമ്മാവിജ്ജാദിപച്ചയപരിഗ്ഗണ്ഹനഞാണം **പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ**. “നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) ആദിനയപ്പവത്താ **അഹേതുകദിട്ഠി**. “ഇസ്സരപുരിസപജാപതിപകതിഅണുകാലാദീഹി ലോകോ പവത്തതി നിവത്തതി ചാ”തി പവത്താ **വിസമഹേതുദിട്ഠി**. **തസ്സേവാ**തി പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സേവ. **കങ്ഖാവിതരണേനാ**തി യഥാ ഏതരഹി നാമരൂപസ്സ കമ്മാദിപച്ചയതോ ഉപ്പത്തി, ഏവം അതീതാനാഗതേസുപീതി തീസുപി കാലേസു വിചികിച്ഛാപനയനഞാണേന. **കഥംകഥീഭാവസ്സാ**തി “അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ആദിനയപ്പവത്തായ സംസയപ്പവത്തിയാ. **കലാപസമ്മസനേനാ**തി “യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്ന”ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൧; ൨.൧൧൩; ൩.൮൬, ൮൯) ഖന്ധപഞ്ചകം ഏകാദസസു ഓകാസേസു പക്ഖിപിത്വാ സമ്മസനവസേന പവത്തേന നയവിപസ്സനാഞാണേന . **അഹം മമാതി ഗാഹസ്സാ**തി അത്തത്തനിയഗഹണസ്സ. **മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേനാ**തി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണവിസുദ്ധിയാ. **അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായാ**തി ഓഭാസാദികേ അമഗ്ഗേ “മഗ്ഗോ”തി ഉപ്പന്നസഞ്ഞായ.

യസ്മാ സമ്മദേവ സങ്ഖാരാനം ഉദയം പസ്സന്തോ “ഏവമേവ സങ്ഖാരാ അനുരൂപകാരണതോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന പന ഉച്ഛിജ്ജന്തീ”തി ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ വുത്തം **“ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ”**തി. യസ്മാ പന സങ്ഖാരാനം വയം പസ്സന്തോ “യദിപിമേ സങ്ഖാരാ അവിച്ഛിന്നാ വത്തന്തി, ഉപ്പന്നുപ്പന്നാ പന അപ്പടിസന്ധികാ നിരുജ്ഝന്തേ വാ”തി പസ്സതി, തസ്സേവം പസ്സതോ കുതോ സസ്സതഗ്ഗാഹോ, തസ്മാ വുത്തം **“വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ”**തി. **ഭയദസ്സനേനാ**തി ഭയതുപട്ഠാനഞാണേന. **സഭയേ**തി സബ്ബഭയാനം ആകരഭാവതോ സകലദുക്ഖവൂപസമസങ്ഖാതസ്സ പരമസ്സാസസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ ച സഭയേ ഖന്ധപഞ്ചകേ. **അഭയസഞ്ഞായാ**തി “അഭയം ഖേമ”ന്തി ഉപ്പന്നസഞ്ഞായ. **അസ്സാദസഞ്ഞാ** നാമ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസു അസ്സാദവസേന പവത്തസഞ്ഞാ, യാ “ആലയാഭിനിവേസോ”തിപി വുച്ചതി. **അഭിരതിസഞ്ഞാ** തത്ഥേവ അഭിരതിവസേന പവത്തസഞ്ഞാ, യാ “നന്ദീ”തിപി വുച്ചതി. **അമുച്ചിതുകമ്യതാ** ആദാനം. **അനുപേക്ഖാ** സങ്ഖാരേഹി അനിബ്ബിന്ദനം, സാലയതാതി അത്ഥോ. **ധമ്മട്ഠിതിയം** പടിച്ചസമുപ്പാദേ **പടിലോമഭാവോ** സസ്സതുച്ഛേദഗ്ഗാഹോ, പച്ചയാകാരപടിച്ഛാദകമോഹോ വാ, **നിബ്ബാനേ പടിലോമഭാവോ** സങ്ഖാരേസു രതി, നിബ്ബാനപടിച്ഛാദകമോഹോ വാ. **സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹോ**തി യാദിസസ്സ കിലേസസ്സ അപ്പഹീനത്താ വിപസ്സനാ സങ്ഖാരനിമിത്തം ന മുഞ്ചതി, സോ കിലേസോ, യോ “സംയോഗാഭിനിവേസോ”തിപി വുച്ചതി. സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗഹണസ്സ അതിക്കമനമേവ വാ **പഹാനം**.

പവത്തി **ഏവ പവത്തിഭാവോ,** പരിയുട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. **നീവരണാദിധമ്മാന**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന നീവരണപക്ഖിയാ കിലേസാ വിതക്കവിചാരാദയോ ച ഗയ്ഹന്തി.

ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന യം പഹാനന്തി സമ്ബന്ധോ. കേന പഹാനന്തി? അരിയമഗ്ഗേഹേവാതി വിഞ്ഞായമാനോയമത്ഥോ തേസം ഭാവിതത്താ അപ്പവത്തിവചനതോ. **സമുദയപക്ഖികസ്സാ**തി ഏത്ഥ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ചതുസച്ചാഭിസമയാതി കത്വാ തേഹി പഹാതബ്ബേന തേന തേന സമുദയേന സഹ പഹാതബ്ബത്താ സമുദയസഭാഗത്താ, സച്ചവിഭങ്ഗേ ച സബ്ബകിലേസാനം സമുദയഭാവസ്സ വുത്തത്താ “സമുദയപക്ഖികാ”തി ദിട്ഠിആദയോ വുച്ചന്തി. **പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം** വൂപസന്തതാ. **സങ്ഖതനിസ്സടതാ** സങ്ഖാരസഭാവാഭാവോ. **പഹീനസബ്ബസങ്ഖത**ന്തി വിരഹിതസബ്ബസങ്ഖതം, വിസങ്ഖാരന്തി അത്ഥോ. പഹാനഞ്ച തം വിനയോ ചാതി

പഹാനവിനയോ പുരിമേന അത്ഥേന, ദുതിയേന പന പഹീയതീതി പഹാനം, തസ്സ വിനയോതി യോജേതബ്ബം.

ഭിന്നസംവരത്താതി നട്ഠസംവരത്താ, സംവരാഭാവതോതി അത്ഥോ. തേന അസമാദിന്നസംവരോപി സങ്ഗഹിതോ ഹോതി. സമാദാനേന ഹി സമ്പാദേതബ്ബോ സംവരോ തദഭാവേ ന ഹോതീതി. ഏവഞ്ഹി ലോകേ വത്താരോ ഹോന്തി "മഹാ വത നോ ഭോഗോ, സോ നട്ഠോ തഥാ അകതത്താ"തി. **അരിയേ**തി അരിയോ. പച്ചത്തവചനഞ്ഹേതം. **ഏസേസേ**തി ഏസോ സോ ഏവ, അത്ഥതോ അനഞ്ഞോതി അത്ഥോ. **തജ്ജാതേ**തി അത്ഥതോ തംസഭാവോ, സപ്പുരിസോ അരിയസഭാവോ, അരിയോ ച സപ്പുരിസസഭാവോതി അത്ഥോ.

തം അത്ഥന്തി "സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ"ന്തി ഏവം വുത്തമത്ഥം. കസ്മാ പനേത്ഥ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ കതാതി? യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം "യസ്മാ പുഥുജ്ജനോ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨) സയമേവ വക്ഖതി. ധമ്മോ അധിട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി **ധമ്മാധിട്ഠാനാ,** സഭാവധമ്മേ നിസ്സായ പവത്തിതദേസനാ. ധമ്മവസേനേവ പവത്താ പഠമാ, പുഗ്ഗലവസേന ഉട്ഠഹിത്വാ പുഗ്ഗലവസേനേവ ഗതാ തതിയാ, ഇതരാ ധമ്മപുഗ്ഗലാനം വോമിസ്സകവസേന. കസ്മാ പന ഭഗവാ ഏവം വിഭാഗേന ധമ്മം ദേസേതീതി? വേനേയ്യജ്ഝാസയേന ദേസനാവിലാസേന ച. യേ ഹി വേനേയ്യാ ധമ്മാധിട്ഠാനായ ധമ്മദേസനായ സുഖേന അത്ഥം പടിവിജ്ഝന്തി, തേസം തഥാ ധമ്മം ദേസേതി. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. യസ്സാ ച ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ഹോതി, സായം സുപ്പടിവിദ്ധാ, തസ്മാ ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ധമ്മിസ്സരോ ധമ്മരാജാ യഥാ യഥാ ഇച്ഛതി, തഥാ തഥാ ധമ്മം ദേസേതീതി ഏവം ഇമിനാ വേനേയ്യജ്ഝാസയേന ദേസനാവിലാസേന ച ഏവം വിഭാഗേന ധമ്മം ദേസേതീതി വേദിതബ്ബോ.

ഛധാതുരോതി പഥവിധാതു ആപോ-തേജോ-വായോ-ആകാസധാതു വിഞ്ഞാണധാതൂതി ഇമേസം ഛന്നം ധാതൂനം വസേന ഛധാതുരോ. "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ സോമനസ്സട്ഠാനിയം രൂപം ഉപവിചരതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൪) വുത്താനം ഛന്നം സോമനസ്സൂപവിചാരാനം, ഛന്നം ദോമനസ്സഉപേക്ഖൂപവിചാരാനഞ്ച വസേന **അട്ഠാരസമനോപവിചാരോ**. സച്ചാധിട്ഠാനാദിവസേന **ചതുരാധിട്ഠാനോ**. പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ദിട്ഠധമ്മികസ്സ സമ്പരായികസ്സ ച അത്ഥസ്സ അദസ്സനതോ **അന്ധോ,** ദിട്ഠധമ്മികസ്സേവ ദസ്സനതോ **ഏകചക്ഖു,** ദ്വിന്നമ്പി ദസ്സനതോ **ദ്വിചക്ഖു,** വേദിതബ്ബോ.

സ്വായം നിദ്ദിസീതി സമ്ബന്ധോ. **സ്വായ**ന്തി ച സോ അയം, യഥാവുത്തദേസനാവിഭാഗകുസലോ ഭഗവാതി അത്ഥോ. **അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകോ**തി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി അപരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധോ. ഖന്ധാ ഹി പരിഞ്ഞാതവത്ഥു. **അപരിഞ്ഞാമൂലികാ**തി പരിജാനനാഭാവനിമിത്താ തസ്മിം സതി ഭാവതോ. പരിഞ്ഞാനഞ്ഹി അവിജ്ജാദയോ കിലേസാ പടിപക്ഖാ തമ്മൂലികാ ച സബ്ബമഞ്ഞനാതി. **അരിയാനം അദസ്സാവീ**തി ഏത്ഥ ഇതി-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന "അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ"തിആദികം പുഥുജ്ജനസ്സ വിസേസനഭാവേന പവത്തം പാളിസേസം ഗണ്ഹാതി പുഥുജ്ജനനിദ്ദേസഭാവതോ. തേനാഹ **"ഏവം പുഥുജ്ജനം നിദ്ദിസീ"**തി.

സുത്തനിക്ഖേപവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഥവീവാരവണ്ണനാ

തസ്സാതി പുഥുജ്ജനസ്സ. വസതി ഏത്ഥ ആരമ്മണകരണവസേനാതി ആരമ്മണമ്പി **വത്ഥൂ**തി വുച്ചതി പവത്തിട്ഠാനഭാവതോതി ആഹ **"പഥവീആദീസു വത്ഥൂസൂ"**തി. സക്കായധമ്മാനമ്പി ആരമ്മണാദിനാ സതിപി മഞ്ഞനാഹേതുഭാവേ മഞ്ഞനാഹേതുകത്തേനേവ തേസം നിബ്ബത്തിതോതി വുത്തം **"സബ്ബേസക്കായധമ്മജനിതം മഞ്ഞന"**ന്തി. ഏത്ഥ ച പഥവീധാതു സേസധാതൂനം സസമ്ഭാരാസമ്ഭാരഭാവാ സതിപി പമാണതോ സമഭാവേ സാമത്ഥിയതോ അധികാനധികഭാവേന വേദിതബ്ബാ. സമ്ഭാരന്തീതി

സമ്ഭാരാ, പരിവാരാ. തംതംകലാപേഹി ലക്ഖണപഥവിയാ സേസധമ്മാ യഥാരഹം പച്ചയഭാവേന പരിവാരഭാവേന ച പവത്തന്തി. തേനാഹ **"സാ ഹി വണ്ണാദീഹി സമ്ഭാരേഹി സദ്ധിം പഥവീതി സസമ്ഭാരപഥവീ"**തി. **പഥവിതോതി** ഏത്ഥ പുഥുലട്ഠേന പുഥുവീ, പുഥുവീ ഏവ പഥവീ. സാ ഹി സതിപി പരിച്ഛിന്നവുത്തിയം സബ്ബേസം സകലാപഭാവാനം ആധാരഭാവേന പവത്തമാനാ പുഥുലാ പത്ഥടാ വിത്ഥിണ്ണാതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, ന പന തം അനുപവിസിത്വാ പവത്തമാനാ ആപാദയോ. സസമ്ഭാരപഥവിയാ പന പുഥുലഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ആരമ്മണപഥവിയം വഡ്ഢനഫരണട്ഠേഹി പുഥുലട്ഠോ, ഇതരസ്മിം രുള്ഹിയാവ ദട്ഠബ്ബോ. **ആരമ്മണപഥവീ**തി ഝാനസ്സ ആരമ്മണഭൂതം പഥവീസങ്ഖാതം പടിഭാഗനിമിത്തം. തേനാഹ **"നിമിത്തപഥവീതിപി വുച്ചതീ"**തി. **ആഗമനവസേനാതി** പഥവീകസിണഭാവനാഗമനവസേന. തഥാ ഹി വുത്തം "ആപോ ച ദേവാ പഥവീ, തേജോ വായോ തദാഗമു"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൪൦).

സബ്ബാപീതി ചതുബ്ബിധാ പഥവീപി. അനുസ്സവാദിമത്തലദ്ധാ മഞ്ഞനാ വത്ഥു ഹോതിയേവ. തഥാ ഹി "കക്ഖളം ഖരിഗത"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൧൭൩) ലക്ഖണപഥവീപി ഉദ്ധരീയതി. യം പനേകേ വദന്തി "ലക്ഖണേ ദിട്ഠേ മഞ്ഞനാ നത്ഥി, സഞ്ജാനാതീതി വുത്തസഞ്ഞാ ച ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സ മൂലഭൂതാ പിണ്ഡഗ്ഗാഹിതാ, സാ ലക്ഖണേ നക്ഖമതി, തസ്മാ ലക്ഖണപഥവീ ന ഗഹേതബ്ബാ"തി, തദയുത്തം ലക്ഖണപടിവേധസ്സ ഇധ അനധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ **"ലോകവോഹാരം ഗഹേത്വാ"**തി. ന ച സബ്ബസഞ്ഞാ പിണ്ഡഗ്ഗാഹികാ , നാപി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സേവ മൂലഭൂതാ, തസ്മാ ലക്ഖണപഥവിയാപി കായദ്വാരാനുസാരേന അഞ്ഞഥാ ച ഉപട്ഠിതായ മഞ്ഞനാ പവത്തതേവ. തേനേവ ച "അനുസ്സവാദിമത്തലദ്ധാ"തി വുത്തം. **പഥവിതോതി** പച്ചത്തേ നിസ്സക്കവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"പഥവീതി സഞ്ജാനാതീ"**തി ആഹ. യസ്മാ ചതുബ്ബിധമ്പി പഥവിം "പഥവീ'തി സഞ്ജാനന്തോ തേന തേന നയേന പഥവീകോട്ഠാസേനേവ സഞ്ജാനാതീതി വുച്ചതി, ന ആപാദികോട്ഠാസേന, തസ്മാ വുത്തം **"പഥവിഭാഗേന സഞ്ജാനാതീ"**തി. **ലോകവോഹാരം ഗഹേത്വാതി** ലോകസമഞ്ഞം അവിജഹിത്വാ. ഏതേന ലക്ഖണപഥവിയമ്പി വോഹാരമുഖേനേവസ്സാ പവത്തീതി ദസ്സേതി.

യദി ലോകവോഹാരേന തത്ഥ പവത്തി, കോ ഏത്ഥ ദോസോ, നനു അരിയാപി "അയഞ്ഹി ഭന്തേ മഹാപഥവീ"തിആദിനാ ലോകവോഹാരേന പവത്തന്തീതി? ന ഏത്ഥ വോഹാരമത്തേ അവട്ഠാനം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ വോഹാരമുഖേന മിച്ഛാഭിനിവേസോതി ദസ്സേന്തോ **"സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന സഞ്ജാനാതീ"**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - അയോനിസോമനസികാരസമ്ഭൂതായ "സുഭ"ന്തിആദിനയപ്പവത്തായ വിപരീതസഞ്ഞായ സഞ്ജാനാതീതി. ഏതേന ദുബ്ബലാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിമഞ്ഞനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. യദി ഏവം കസ്മാ സഞ്ഞാ ഗഹിതാതി? പാകടഭാവതോ. യഥാ നാമ അഗ്ഗിമ്ഹി മഥിയമാനേ യദാ ധൂമോ ഉപലബ്ഭതി, കിഞ്ചാപി തദാ വിജ്ജതേവ പാവകോ അവിനാഭാവതോ, പാകടഭാവതോ പന ധൂമോ ജാതോതി വുച്ചതി, ന അഗ്ഗി ജാതോതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം. യദിപി തത്ഥ മഞ്ഞനാകിച്ചം അത്ഥി, ന പന വിഭൂതം അപാകടഭാവതോ സഞ്ഞാകിച്ചമേവ വിഭൂതം, തം പന മഞ്ഞനാനുകൂലം മഞ്ഞനാസഹിതം ചാതി ആഹ **"സഞ്ഞാവിപല്ലാസേന സഞ്ജാനാതീ"**തി. ഏവം പഥവീഭാഗം അമുഞ്ചന്തോയേവ വാ സഞ്ജാനാതീതി സമ്ബന്ധോ. യോ ഹി വുത്തപ്പഭേദായ പഥവിയാ പഥവിഭാഗം അമുഞ്ചന്തോയേവ അവിജഹന്തോയേവ സീസപിണ്ഡേ സുവണ്ണസഞ്ഞീ വിയ അനത്താദിസഭാവംയേവ തം അത്താദിവസേന സഞ്ജാനാതി, തസ്സ വസേന വുത്തം "പഥവീ"തിആദി. **ന വത്തബ്ബം** പുഥുജ്ജനഗ്ഗാഹസ്സ യുത്തിമഗ്ഗനനിവാരണതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഉമ്മത്തകോ വിയ...പേ॰... ഗണ്ഹാതീ"**തി . **അരിയാനം അദസ്സാവിതാദിഭേദന്തി** അരിയാനം അദസ്സാവിതാദിവിസേസം വദന്തേന ഭഗവതാവ ഏത്ഥ യഥാവുത്തസഞ്ജാനനേ കാരണം വുത്തന്തി യോജനാ.

ഏവന്തി "പഥവിഭാഗേന സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **സഞ്ജാനിത്വാതി** പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോതി ആഹ **"അപരഭാഗേ...പേ॰... ഗണ്ഹാതീ"**തി. **പപഞ്ചസങ്ഖാതി** പപഞ്ചകോട്ഠാസാ. പപഞ്ചന്തി സത്താ സംസാരേ ചിരായന്തി

ഏതേഹീതി **പപഞ്ചാ,** മഞ്ഞന്തി "ഏതം മമാ"തിആദിനാ പരികപ്പേന്തി ഏതാഹീതി **മഞ്ഞനാ**തി ദ്വീഹിപി പരിയായേഹി തണ്ഹാദയോവ വുത്താതി ആഹ **"തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചേഹി ഇധ മഞ്ഞനാനാമേന വുത്തേഹീ"**തി. അജഞ്ഞസ്സ ജഞ്ഞതോ, അസേയ്യാദികസ്സ സേയ്യാദിതോ ഗഹണതോ ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ വിയ തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാപി അഞ്ഞഥാ ഗാഹോ ഏവാതി ആഹ **"അഞ്ഞഥാ ഗണ്ഹാതീ"**തി. ആരമ്മണാഭിനിരോപനാദിനാ ഭിന്നസഭാവാനമ്പി വിതക്കാദീനം സാധാരണോ ഉപനിജ്ഝായനസഭാവോ വിയ അനുഗിജ്ഝനുണ്ണതിപരാമസനസഭാവാനമ്പി തണ്ഹാദീനം സാധാരണേന ആരമ്മണപരികപ്പനാകാരേന പവത്തി **മഞ്ഞനാ**തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"തീഹി മഞ്ഞനാഹി മഞ്ഞതീ"**തിആദി. **അസ്സാ**തി പുഥുജ്ജനസ്സ, ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദീസു വിയ സുഖുമനയേനപി മഞ്ഞനാപവത്തി അത്ഥീതി വിഭാവനസുഖതായ ഥൂലംയേവ തം ദസ്സേതുകാമോ **"ഓളാരികനയേനാ"**തിആഹ. ഓളാരികേ ഹി വിഭാഗേ ദസ്സിതേ സുഖുമവിഭാവനാ സുകരാതി ദസ്സേതും അയമത്ഥയോജനാ വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. **അജ്ഝത്തികാ**തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധാ സത്തസന്താനപരിയാപന്നാ നിയകജ്ഝത്താ **വുത്താ** വിഭങ്ഗേ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ ച.

വിഭങ്ഗേതി ധാതുവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൧൭൩). **ബാഹിരാ**തി അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ സങ്ഖാരസന്താനപരിയാപന്നാ. **കക്ഖള**ന്തി ഥദ്ധം. **ഖരിഗത**ന്തി ഫരുസം. കക്ഖളഭാവോ **കക്ഖളത്തം**. **കക്ഖളഭാവോ**തി കക്ഖളസഭാവോ. **ബഹിദ്ധാ**തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധതോ ബഹിദ്ധാഭൂതം. **അനുപാദിന്ന**ന്തി ന ഉപാദിന്നം. **അയോ**തി കാളലോഹം. **ലോഹ**ന്തി ജാതിലോഹം വിജാതിലോഹം കിത്തിമലോഹം പിസാചലോഹന്തി ചതുബ്ബിധം. തത്ഥ അയോ സജ്ഝു സുവണ്ണം തിപു സീസം തമ്ബലോഹം വേകന്തകലോഹന്തി ഇമാനി സത്ത **ജാതിലോഹാനി** നാമ. നാഗനാസികാലോഹം **വിജാതിലോഹം** നാമ. കംസലോഹം വട്ടലോഹം ആരകുടന്തി തീണി **കിത്തിമലോഹാനി** നാമ. മോരക്ഖകം പുഥുകം മലിനകം ചപലകം സലകം ആടലം ഭത്തകം ദുസിലോഹന്തി അട്ഠ **പിസാചലോഹാനി** നാമ. തേസു **വേകന്തകലോഹം** നാമ സബ്ബലോഹച്ഛേദനസമത്ഥാ ഏകാ ലോഹജാതി. തഥാ ഹി തം വികന്തതി ഛിന്ദതീതി വികന്തകന്തി വുച്ചതി. വികന്തകമേവ വേകന്തകം. **നാഗനാസികാലോഹം** ലോഹസദിസം ലോഹവിജാതി ഹലിദ്ദാദിവിജാതി വിയ. തഥാ ഹി തം ലോഹാകാരം ലോഹമലം വിയ ഘനസംഹതം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, താപേത്വാ താളിതം പന ഭിന്നം ഭിന്നം ഹുത്വാ വിസരതി മുദു മട്ഠം കമ്മനിയം വാ ന ഹോതി. തിപുതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **കംസലോഹം**. സീസതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **വട്ടലോഹം**. ജസതമ്ബേ മിസ്സേത്വാ കതം **ആരകുടം**. തേനേവ തം കരണേന നിബ്ബത്തത്താ **കിത്തിമലോഹ**ന്തി വുച്ചതി. യം പന കേവലം രസകധാതു വിനിഗ്ഗതം, തം "പിത്തല"ന്തിപി വദന്തി. തം ഇധ നാധിപ്പേതം, യഥാവുത്തം മിസ്സകമേവ കത്വാ യോജിതം **കിത്തിമ**ന്തി വുത്തം. **മോരക്ഖകാ**ദീനി ഏവംനാമാനേവേതാനി. തേസു യസ്മാ പഞ്ച ജാതിലോഹാനി പാളിയം വിസും വുത്താനേവ, തസ്മാ വേകന്തകലോഹേന സദ്ധിം വുത്താവസേസം സബ്ബം ഇധ ലോഹന്തി വേദിതബ്ബം.

തിപൂതി സേതതിപു. **സീസ**ന്തി കാളതിപു. **സജ്ഝ**ന്തി രജതം. **മുത്താ**തി ഹത്ഥികുമ്ഭജാദികാ അട്ഠവിധാപി മുത്താ. തഥാ ഹി ഹത്ഥികുമ്ഭം വരാഹദാഠാ ഭുജങ്ഗസീസം വലാഹകൂടം വേളൂ മച്ഛസിരോ സങ്ഖോ സിപ്പീതി അട്ഠ മുത്തായോനിയോ. തത്ഥ **ഹത്ഥികുമ്ഭജാ** പീതവണ്ണാ പഭാഹീനാ. **വരാഹദാഠാ** വരാഹദാഠവണ്ണാവ. **ഭുജങ്ഗസീസജാ** നീലാദിവണ്ണാ സുവിസുദ്ധാ വട്ടലാ ച. **വലാഹകജാ** ഭാസുരാ ദുബ്ബിഭാഗരൂപാ രത്തിഭാഗേ അന്ധകാരം വിധമന്തിയോ തിട്ഠന്തി, ദേവൂപഭോഗാ ഏവ ച ഹോന്തി. **വേളുജാ** കരകുപലസമാനവണ്ണാ ന ഭാസുരാ, തേ ച വേളൂ അമനുസ്സഗോചരേ ഏവ പദേസേ ജായന്തി. **മച്ഛസിരജാ** പാഠീനപിട്ഠിസമാനവണ്ണാ വട്ടലാ ലഘവോ ച ഹോന്തി പഭാവിഹീനാ, തേ ച മച്ഛാ സമുദ്ദമജ്ഝേ ഏവ ജായന്തി. **സങ്ഖജാ** സങ്ഖോദരച്ഛവിവണ്ണാ കോലപ്പമാണാപി ഹോന്തി പഭാവിഹീനാവ. **സിപ്പിജാ** പഭാവിസേസയുത്താ ഹോന്തി നാനാസണ്ഠാനാ. ഏവം ജാതിതോ അട്ഠവിധാസുപി മുത്താസു യാ മച്ഛസങ്ഖസിപ്പിജാ, താ സാമുദ്ദികാ ഹോന്തി, ഭുജങ്ഗജാപി കാചി സാമുദ്ദികാ ഹോന്തി, ഇതരാ അസാമുദ്ദികാ. യസ്മാ ബഹുലം സാമുദ്ദികാവ മുത്താ

ലോകേ ദിസ്സന്തി, തഥാപി സിപ്പിജാവ, ഇതരാ കാദാചികാ. തസ്മാ **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭം അട്ഠം ഥൗ) "മുത്താതി സാമുദ്ദികാ മുത്താ"തി വുത്തം.

മണീതി ഠപേത്വാ പാളിആഗതേ വേളുരിയാദികേ സേസോ ജോതിരസാദിഭേദോ സബ്ബോപി മണി. **വേളുരിയ**ന്തി വംസവണ്ണമണി. **സങ്ഖോ**തി സാമുദ്ദികസങ്ഖോ. **സിലാ**തി കാളസിലാ പണ്ഡുസിലാ സേതസിലാദിഭേദാ അട്ഠപി സിലാ. **രജത**ന്തി കഹാപണാദികം വുത്താവസേസം രജതസമ്മതം. **ജാതരൂപ**ന്തി സുവണ്ണം. **ലോഹിതങ്ഗോ**തി രത്തമണി. **മസാരഗല്ല**ന്തി കബരമണി **തിണാ**ദീസു ബഹിഭാരാ താലനാളികേരാദയോപി **തിണം** നാമ. അന്തോസാരം ഖദിരാദി അന്തമസോ ദാരുഖണ്ഡമ്പി **കട്ഠം** നാമ. മുഗ്ഗമത്തതോ യാവ മുട്ഠിപ്പമാണാ മരുമ്ബാ **സക്ഖരാ** നാമ. മുഗ്ഗമത്തതോ പട്ഠായ ഹേട്ഠാ വാലികാ നാമ. **കഠല**ന്തി കപാലഖണ്ഡം. **ഭൂമീ**തി സസമ്ഭാരപഥവീ. **പാസാണോ**തി അന്തോമുട്ഠിയം അസണ്ഠഹനതോ പട്ഠായ യാവ ഹത്ഥിപ്പമാണം പാസാണം, ഹത്ഥിപ്പമാണതോ പന പട്ഠായ ഉപരി **പബ്ബതോ**തി. അയം അയോആദീസു വിഭാഗനിദ്ദേസോ. **നിമിത്തപഥവീ**തി പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതം പഥവികസിണം. തമ്പി ഹി "രൂപാവചരതികചതുക്കജ്ഝാനം കുസലതോ ച വിപാകതോ ച കിരിയതോ ച ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ വിപാകോ ഇമേ ധമ്മാ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ"തി വചനതോ "ബാഹിരാ പഥവീ"തി വുച്ചതി. തേന വുത്തം **"യാ ച അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേ നിമിത്തപഥവീ, തം ഗഹേത്വാ"**തി. ഉഗ്ഗഹനിമിത്തഞ്ചേത്ഥ തംഗതികമേവ ദട്ഠബ്ബം, നിമിത്തുപ്പത്തിതോ പന പുബ്ബേ ഭൂമിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതന്തി.

തീഹി മഞ്ഞനാഹീതി വുത്തം മഞ്ഞനാത്തയം സപരസന്താനേസു സങ്ഖേപതോ യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"അഹം പഥവീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഹം പഥവീ**തിആദീനാ അജ്ഝത്തവിസയം ദിട്ഠിമഞ്ഞനം മാനമഞ്ഞനഞ്ച ദസ്സേതി അത്താഭിനിവേസാഹംകാരദീപനതോ. **മമ പഥവീ**തി ഇമിനാ തണ്ഹാമഞ്ഞനം മാനമഞ്ഞനമ്പി വാ പരിഗ്ഗഹഭൂതായപി പഥവിയാ സേയ്യാദിതോ മാനജപ്പനതോ. സേസപദദ്വയേപി ഇമിനാനയേന മഞ്ഞനാവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ പഥവികസിണജ്ഝാനലാഭീ ഝാനചക്ഖുനാ ഗഹിതഝാനാരമ്മണം "അത്താ"തി അഭിനിവിസന്തോ തഞ്ച സേയ്യാദിതോ ദഹന്തോ അത്ഥതോ **"അഹം പഥവീ"തി മഞ്ഞതി** നാമ, തമേവ "അയം മയ്ഹം അത്താ"തി ഗഹണേ പന **"മമ പഥവീ"തി മഞ്ഞതി** നാമ. തഥാ തം "പരപുരിസോ"തി വാ "ദേവോ"തി വാ വാദവസേന "അയമേവ പരേസം അത്താ"തി വാ അഭിനിവിസന്തോ **"പരോ പഥവീ, പരസ്സ പഥവീ"തി മഞ്ഞതി** നാമ. ഇമിനാ നയേന സേസപഥവീസുപി യഥാരഹം ചതുക്കം നിദ്ധാരേതബ്ബം.

ഏവം "പഥവിം മഞ്ഞതീ"തി ഏത്ഥ ചതുക്കവസേന മഞ്ഞനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി മഞ്ഞനാവത്ഥും മഞ്ഞനായോ ച വിഭജിത്വാ അനേകവിഹിതം തസ്സ മഞ്ഞനാകാരം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അയ**ന്തി യഥാവുത്തോ പുഥുജ്ജനോ. **ഛന്ദരാഗ**ന്തി ബഹലരാഗം. **അസ്സാദേതീ**തി നികാമേതി, "ഇമേ കേസാ മുദുസിനിദ്ധകുഞ്ചിതനീലോഭാസാ"തിആദിനാ തത്ഥ രസം വിന്ദതി. **അഭിനന്ദതീ**തി സപ്പീതികായ തണ്ഹായ അഭിമുഖോ നന്ദതി പമോദതി. **അഭിവദതീ**തി ഉപ്പന്നം തണ്ഹാഭിനന്ദനാവേഗം ഹദയേന സന്ധാരേതും അസക്കോന്തോ "അഹോ മേ കേസാ"തി വാചം നിച്ഛാരേതി. **അജ്ഝോസായ തിട്ഠതീ**തി ബലവതണ്ഹാഭിനിവേസേന ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ തിട്ഠതി. **അഞ്ഞതരം വാ പന രജ്ജനീയവത്ഥു**ന്തി കേസാദിതോ അഞ്ഞതരം വാ കരചരണാദിപ്പഭേദം നിയകജ്ഝത്തപരിയാപന്നം രാഗുപ്പത്തിഹേതുഭൂതം വത്ഥും. **ഇതീ**തി ഇമിനാ സിനിദ്ധാദിപ്പകാരേനാതി പത്ഥയിതബ്ബാകാരം പരാമസതി. തത്ഥ **നന്ദിം സമന്നാനേതീ**തി തേസു ഭാവീസു കേസാദീസു സിദ്ധം വിയ കത്വാ നന്ദിം തണ്ഹം സമന്നാഹരതി സമുപചാരേതി. **പണിദഹതീ**തി പത്ഥനം ഠപേതി.

സമ്പത്തിം നിസ്സായ "സേയ്യോഹമസ്മീ"തി, വിപത്തിം നിസ്സായ "ഹീനോഹമസ്മീ"തി മാനം ജനേതീതി യോജനാ. പഥവീകോട്ഠാസഭൂതാനം കേസാദീനം സമ്പത്തിവിപത്തീഹി മാനജപ്പനാ പഥവിയാ മഞ്ഞനാ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവം അജ്ഝത്തികം പഥവിം മാനമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ"**തി. അവയവബ്യതിരേകേന സമുദായസ്സ അഭാവതോ സമുദായോ ജീവാഭിനിവേസോ അവയവേപി ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"തം ജീവം തം സരീരന്തി**

ആഗതനയേന പന കേസം 'ജീവോ'തി അഭിനിവിസതീ"തി ആഹ. "കേസാ നാമേതേ ഇസ്സരവിഹിതാ പജാപതിനിസ്സിതാ അണുസഞ്ചയോ പകതിപരിണാമോ"തിആദിനാ നയേനപേത്ഥ **ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ** വേദിതബ്ബാ.

ഇമിസ്സാ പവത്തിയാതി നികന്തിമാനദിട്ഠീനം പരിയാദാനസമുഗ്ഘാടപ്പവത്തിയാ. "ഏതം മമാ"തിആദിനാ യദിപി തിസ്സന്നമ്പി മഞ്ഞനാനം സമ്ഭവോ ദസ്സിതോ. തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാനം പന ഹേട്ഠാ ദസ്സിതത്താ ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ ഏവേത്ഥ വിസേസതോ ഉദ്ധടാതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"ഏവമ്പി അജ്ഝത്തികം പഥവിം ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ"**തി.

ബാഹിരമ്പി പഥവിം തീഹി മഞ്ഞനാഹി മഞ്ഞതീതി യോജനാ. തം പന മഞ്ഞനാവിധിം ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

അയം ജീവോതി അയം കാളലോഹം "ജീവോ അത്താ"തി **അഭിനിവിസതി** ഏകച്ചേ നിഗണ്ഠാ വിയ. **ഏവം ബാഹിരം പഥവിം ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ**തി ഏത്ഥാപി "യാ ചേവ ഖോ പന അജ്ഝത്തികാ പഥവീധാതു, യാ ച ബാഹിരാ പഥവീധാതൂ"തിആദിനാ നയേന ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ.

പഥവീകസിണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അയമ്പി ച നയോ "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഏത്ഥേവ അന്തോഗധോതി ദട്ഠബ്ബോ കസിണാനമ്പി രൂപസമഞ്ഞാസമ്ഭാവതോ. **പഥവിം മഞ്ഞതീ**തി ഏത്ഥ യാദിസോ മഞ്ഞനാവത്ഥുമഞ്ഞനാനം വിത്ഥാരനയോ വുത്തോ, താദിസോ ഇതോ പരം വുത്തനയോവാതി ആഹ **"ഇതോ പരം സങ്ഖേപേനേവ കഥയിസ്സാമാ"**തി, അതാദിസോ പന വിത്ഥാരതോപി കഥയിസ്സതീതി അത്ഥോ.

തസ്മാതി യസ്മാ "പഥവിയാ"തി ഇദം ഭുമ്മവചനം, തസ്മാ, സോ അത്തപരത്തദുപകരണാനം ആധാരഭാവേന തം മഞ്ഞനാവത്ഥും കപ്പേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അഹം പഥവിയാ"**തിആദി. നനു ച ഇന്ദ്രിയബദ്ധാനിന്ദ്രിയബദ്ധപഭേദസ്സ ധമ്മപ്പബന്ധസ്സ സസമ്ഭാരപഥവീ ച ആധാരനിസ്സയോ, ഇതരാ ആരമ്മണനിസ്സയോ തദാരമ്മണസ്സാതി ഏത്ഥ നിബ്ബിരോധോതി? ന, മഞ്ഞനാവത്ഥും നിസ്സയഭാവേന പരികപ്പനതോ. അയഞ്ഹി "അഹ"ന്തി ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മാനമഞ്ഞനായ ച വത്ഥുഭൂതസ്സ അത്തനോ പഥവിസന്നിസ്സയം കത്വാ **"അഹം പഥവിയാ"തി മഞ്ഞതി,** തണ്ഹാമഞ്ഞനായ വത്ഥുഭൂതസ്സ ഉപകരണസ്സ പഥവിം സന്നിസ്സയം കത്വാ **"മയ്ഹം കിഞ്ചനം പലിബോധോ പഥവിയാ"**തി മഞ്ഞതി. **പരോ**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

യ്വായം അത്ഥനയോതി സമ്ബന്ധോ. **വുത്തോ** പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ. **ഏതേനേവ നയേനാ**തി യ്വായം "സോ ഖോ പന മേ അത്താ ഇമസ്മിം രൂപേ"തി സമുദായസ്സ ആധാരഭാവദീപനോ അത്ഥനയോ വുത്തോ, ഏതേനേവ നയേന. ന ഹി അവയവബ്യതിരേകേന സമുദായോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ സമുദായേ വുത്തവിധി അവയവേപി ലബ്ഭതീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **സോ ഖോ പന മേ അയം അത്താ ഇമിസ്സാ പഥവിയാതി മഞ്ഞന്തോ**തി. **തസ്മിംയേവ പനസ്സ അത്തനീ**തി ഏത്ഥ **അസ്സാ**തി പുഥുജ്ജനസ്സ. **തസ്മിംയേവ അത്തനീ**തി അജ്ഝത്തികബാഹിരപഥവീസന്നിസ്സയേ അത്തനി. "പഥവിയാ മഞ്ഞതീ"തി പദസ്സായം വണ്ണനാ. ഏവം "പഥവിയാ മഞ്ഞതീ"തി ഏത്ഥ അത്തവസേന ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാമഞ്ഞനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പരവസേന ദസ്സേതും **"യദാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അസ്സാ**തി പരസ്സ. **തദാ**തി പരവസേന മഞ്ഞനായം. **ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ ഏവ യുജ്ജതി** തത്ഥ നിച്ചാഭിനിവേസാദയോ സമ്ഭവന്തീതി കത്വാ. അവധാരണേന മാനതണ്ഹാമഞ്ഞനാ നിവത്തേതി. ന ഹി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ, "മയ്ഹ"ന്തി ച പവത്തലക്ഖണാ മാനതണ്ഹാ പരസ്മിം പരസ്സ സന്തകഭാവേന ഗഹിതേ ച പവത്തന്തീതി അധിപ്പായോ. **ഇതരായോപീ**തി മാനതണ്ഹാമഞ്ഞനായോപി. **ഇച്ഛന്തി** അട്ഠകഥാചരിയാ. പരസ്സപി ഹി പഥവീസന്നിസ്സയേന സമ്പത്തിഇസ്സരിയാദികസ്സ വസേന അത്തനി സേയ്യാദിഭാവം ദഹതോ പണിദഹതോ ച ചിത്തം തഥാഭാവായ

മാനതണ്ഹാമഞ്ഞനാ സമ്ഭവന്തീതി ആചരിയാനം അധിപ്പായോ. "പരോ പഥവീ പരസ്സ പഥവീ"തി ഏത്ഥാപി ഇമേ ദ്വേ പകാരാ സാധിപ്പായാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ.

"പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ"തി, "ആദിതോ"തി ച ആദീസു അനിസ്സക്കവചനേപി തോ-സദ്ദോ ദിട്ഠോതി ആഹ **"പഥവിതോതി നിസ്സക്കവചന"**ന്തി. **സഉപകരണസ്സാ**തി ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗതസ്സ ദാസപോരിസാദിനാ വിത്തുപകരണേന സഉപകരണസ്സ, അത്തനോ വാ പരസ്സ വാ തേസം ഉപകരണസ്സ വാതി അത്ഥോ. **യഥാവുത്തപ്പഭേദതോ**തി ലക്ഖണാദിഅജ്ഝത്തികാദിവുത്തപ്പകാരവിഭാഗതോ. **ഉപ്പത്തിം വാ നിഗ്ഗമനം വാ**തി "തം അണ്ഡം അഹോസി ഹേമമയം, തസ്മിം സയം ബ്രഹ്മാ ഉപ്പന്നോ"തി ബ്രഹ്മണ്ഡവാദവസേന വാ "ദ്വീഹി അണൂഹി ദ്വിഅണുക"ന്തി ഏവം പവത്തഅണുകവാദവസേന വാ പഥവിതോ ഉപ്പത്തിം വാ "സബ്ബോയം ലോകോ ഇസ്സരതോ വിനിഗ്ഗതോ"തി ഇസ്സരവാദവസേന ഇസ്സരകുത്തതോ പഥവിതോ നിഗ്ഗമനം വാ മഞ്ഞമാനോതി യോജനാ. **പഥവിതോ വാ അഞ്ഞോ** ആപാദികോ അത്താതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച പുരിമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ കാരകലക്ഖണം നിസ്സക്കവചനം, ദുതിയസ്മിം ഉപപദലക്ഖണന്തി ദട്ഠബ്ബം. അത്തനോ പരിഗ്ഗഹഭൂതപഥവിതോ സുഖപ്പത്തിം തതോ ഏവ ച പരേഹി സേയ്യാദിഭാവം കപ്പേന്തസ്സ വസേനപേത്ഥ **തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാ** വേദിതബ്ബാ. **അപരേ**തി സാരസമാസാചരിയാ. **തതോ അഞ്ഞം അപ്പമാണം അത്താനം ഗഹേത്വാ**തി പുബ്ബേ ഭാവിതആപാദിഅപ്പമാണകസിണവസേന വാ കാപിലകാണാദദിട്ഠിവസേന വാ അപ്പമാണം ബ്യാപിനം അത്താനം ഗഹേത്വാ. **പഥവിതോ**തി പച്ഛാ അഭാവിതഅവഡ്ഢിതപഥവീകസിണസങ്ഖാതപഥവിതോ. **ബഹിദ്ധാപി മേ അത്താ**തി ഇതോ പഥവിതോ ബഹിപി മേ അത്താതി അധിപ്പായോ.

കേവലന്തി അനവസേസം. **മഹാപഥവിം തണ്ഹാവസേന മമായതി,** അയഞ്ച നയോ ചതുദീപിസ്സരിയേ ഠിതസ്സ ദീപചക്കവത്തിനോ ച ലബ്ഭേയ്യ, മണ്ഡലികരാജമഹാമത്തകുടുമ്ബികാനമ്പി വസേന ലബ്ഭതേവ തേസമ്പി യഥാപരിഗ്ഗഹം അനവസേസേത്വാ മഞ്ഞനായ സമ്ഭവതോ. "ഏവം മമാ"തി ഗാഹസ്സ "ഏസോഹമസ്മിം, ഏസോ മേ അത്താ"തി ഗാഹവിധുരതായ വുത്തം **"ഏകാ തണ്ഹാമഞ്ഞനാ ഏവ ലബ്ഭതീ"**തി . **ഇമിനാ നയേനാ**തി വുത്തമതിദേസം വിഭാവേതും **"സാ ചായ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാ ചായ**ന്തി സാ ച അയം തണ്ഹാമഞ്ഞനാ യോജേതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. യഥാ പന ദിട്ഠിമഞ്ഞനാമഞ്ഞിതേ വത്ഥുസ്മിം സിനേഹം മാനഞ്ച ഉപ്പാദയതോ തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാ സമ്ഭവന്തി, ഏവം തണ്ഹാമഞ്ഞനാമഞ്ഞിതേന വത്ഥുനാ അത്താനം സേയ്യാദിതോ ദഹതോ തഞ്ച അത്തനിയം നിച്ചം തഥാ തംസാമിഭൂതം അത്താനഞ്ച പരികപ്പേന്തസ്സ ഇതരമഞ്ഞനാപി സമ്ഭവന്തീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. "മേ"തി ഹി ഇമിനാ അത്ഥഗ്ഗഹണമുഖേനേവ അത്തനിയസമ്ബന്ധോ പകാസീയതീതി.

അഭിനന്ദതീതി ഇമിനാ തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനിവേസാനം സങ്ഗഹിതത്താ തേ ദസ്സേന്തോ **"അസ്സാദേതി പരാമസതി ചാ"**തി ആഹ. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദവസേന ചേതസ്സ ദ്വയസ്സ അസങ്കരതോ പവത്തി വേദിതബ്ബാ, ഏകചിത്തുപ്പാദേപി വാ അധിപതിധമ്മാനം വിയ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന തസ്സ തസ്സ ബലവഭാവേന പവത്തി. **ഏതസ്മിം അത്ഥേ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന അഭിനന്ദനത്ഥേ. **ഏത**ന്തി "പഥവിം അഭിനന്ദതീ"തി ഏതം പദം. യേസം വിനേയ്യാനം യേഹി പകാരവിസേസേഹി ധമ്മാനം വിഭാവനേ കതേ വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, തേസം തേഹി പകാരവിസേസേഹി ധമ്മവിഭാവനം. യേസം പന യേന ഏകേനേവ പകാരേന ധമ്മവിഭാവനേ കതേ വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, തേസമ്പി തം വത്വാ ധമ്മിസ്സരതായ തദഞ്ഞനിരവസേസപ്പകാരവിഭാവനഞ്ച **ദേസനാവിലാസോ**. തേനാഹ **"പുബ്ബേ മഞ്ഞനാവസേന കിലേസുപ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഭിനന്ദനാവസേന ദസ്സേന്തോ"**തി. **ധമ്മധാതുയാ**തി സമ്മാസമ്ബോധിയാ. സാ ഹി സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മം യഥാസഭാവതോ ധാരേതി ഉപധാരേതി, സകലഞ്ച വിനേയ്യസത്തസങ്ഖാതധമ്മപ്പബന്ധം അപായദുക്ഖസംസാരദുക്ഖപതനതോ ധാരേതി, സയഞ്ച അവിപരീതപവത്തിആകാരാ ധാതൂതി ധമ്മധാതൂതി ഇധാധിപ്പേതാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സമ്മാസമ്ബോധീതി. **സുപ്പടിവിദ്ധത്താ**തി സുട്ഠു പടിവിദ്ധഭാവതോ, സമ്മാ

അധിഗതത്താതി അത്ഥോ. അഭികങ്ഖനസമ്പഗ്ഗഹപരാമസനാനം വസേന ആരമ്മണേ പരികപ്പനാപവത്തി മഞ്ഞനാ. തത്ഥ "മമം, അഹ"ന്തി ച അഭിനിവേസനം **പരികപ്പനം**. യേന അജ്ഝോസാനം ഹോതി, അയം **അഭിനന്ദനാ**തി അയമേതേസം വിസേസോ. സുത്താദിഅവിരുദ്ധായേവ അത്തനോമതി ഇച്ഛിതബ്ബാ, ന ഇതരാതി സുത്തേന തസ്സാ സങ്ഗഹം ദസ്സേതും **"വുത്തഞ്ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. ദേസനാവിലാസവിഭാവനസ്സ പന സഹേതുകഹേതുസമ്പയുത്തദുകാദിദേസനായ നിബദ്ധതാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ.

തസ്സാതി തേന. ഞാതസദ്ദസമ്ബന്ധേന ഹേതം കത്തരി സാമിവചനം. **തസ്മാ**തി അപരിഞ്ഞാതത്താ. "അപരിഞ്ഞാത"ന്തി പടിക്ഖേപമുഖേന യം പരിജാനനം വുത്തം, തം അത്ഥതോ തിവിധാ പരിഞ്ഞാ ഹോതീതി തം സരൂപതോ പവത്തിആകാരതോ ച വിഭാവേന്തോ **"യോ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ യായ പഞ്ഞായ വിപസ്സനാഭൂമിം പരിജാനാതി പരിച്ഛിന്ദതി, സാ പരിജാനനപഞ്ഞാ **ഞാതപരിഞ്ഞാ**. സാ ഹി തേഭൂമകധമ്മജാതം "അയം വിപസ്സനാഭൂമീ"തി ഞാതം വിദിതം പാകടം കരോന്തീയേവ ലക്ഖണരസാദിതോ അജ്ഝത്തികാദിവിഭാഗതോ ച പരിച്ഛിജ്ജ ജാനാതി. ഇധ പന പഥവീധാതുവസേന വേദിതബ്ബാതി വുത്തം **"പഥവീധാതും പരിജാനാതീ"**തിആദി. **തീരണപരിഞ്ഞാ**തി കീരണവസേന പരിജാനനകപഞ്ഞാ. സാ ഹി പരിവാരേഹി അനിച്ചതാദിആകാരേഹി അനിച്ചതാദിസഭാവസ്സ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ തീരണവസേന സമ്മസനവസേന തം പരിച്ഛിജ്ജ ജാനാതി. **അഗ്ഗമഗ്ഗേനാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗേന. സോ ഹി അനവസേസതോ ഛന്ദരാഗം പജഹതി. **അഗ്ഗമഗ്ഗേനാ**തി വാ അഗ്ഗഭൂതേന മഗ്ഗേന, ലോകുത്തരമഗ്ഗേനാതി അത്ഥോ. ഉഭയഥാപി ഹി സമുച്ഛേദപഹാനകാരീ ഏവ പഞ്ഞാ നിപ്പരിയായേന പഹാനപരിഞ്ഞാതി ദസ്സേതി.

നാമരൂപവവത്ഥാനന്തി ഏതേന പച്ചയപരിഗ്ഗഹോപി സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ നാമരൂപസ്സ ഹേതുവവത്ഥാനഭാവതോ. സോപി ഹി ഹേതുപച്ചയമുഖേന നാമരൂപസ്സ വവത്ഥാനമേവാതി. കലാപസമ്മസനാദിവസേന **തീരണപരിഞ്ഞാ** അനിച്ചാദിവസേന സമ്മസനഭാവതോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ താ പരിഞ്ഞായോ നത്ഥി, തസ്മാ. അഥ വാ **തസ്മാ അപരിഞ്ഞാതത്താ**തി യസ്മാ അപരിഞ്ഞാതാ പഥവീ, തസ്മാ അപരിഞ്ഞാതത്താ പഥവിയാ തം പഥവിം മഞ്ഞതി ച അഭിനന്ദതി ചാതി.

പഥവീവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആപോവാരാദിവണ്ണനാ

ആപം ആപതോതി ഏത്ഥ അപ്പോതി, അപ്പായതീതി വാ **ആപോ,** യസ്മിം സങ്ഘാതേ സയം അത്ഥി, തം ആബന്ധനവസേന ബ്യാപേത്വാ തിട്ഠതി, പരിബ്രൂഹേതീതി വാ അത്ഥോ. അത്ഥാനം അധി **അജ്ഝത്തം**. പതി പതി അത്താനന്തി **പച്ചത്തം**. ഉഭയേനപി സത്തസന്താനപരിയാപന്നമേവ വദതി. **ആപോ ആപോഗത**ന്തിആദീസു ആബന്ധനമേവ **ആപോ,** തദേവ ആപോസഭാവം ഗതത്താ **ആപോഗതം,** സഭാവേനേവ ആപഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ. സിനേഹനവസേന **സിനേഹോ,** സോയേവ സിനേഹനസഭാവം ഗതത്താ **സിനേഹഗതം**. **ബന്ധനത്തം രൂപസ്സാ**തി അവിനിബ്ഭോഗരൂപസ്സ ബന്ധനഭാവോ, അവിപ്പകിരണവസേന സമ്പിണ്ഡനന്തി അത്ഥോ. **ഉഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി യഥാപരിച്ഛിന്നേ ആപോമണ്ഡലേ യഥാ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപലബ്ഭതി, തഥാ നിമിത്തം ഗണ്ഹന്തോ. **വുത്തോ**തി "ആപസ്മി"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തആപോ. സോ ഹി സസമ്ഭാരആപോ, ന "ആപോകസിണ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തആപോ. **സേസ**ന്തി ആരമ്മണസമ്മുതിആപാനം സരൂപവിഭാവനം. "ആപം ആപതോ പജാനാതീ"തിആദിപാളിയാ അത്ഥവിഭാവനഞ്ചേവ തത്ഥ തത്ഥ മഞ്ഞനാവിഭാഗദസ്സനഞ്ച **പഥവിയം വുത്തസദിസമേവാ**തി. തത്ഥ "പഥവീകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൫) വുത്തം, ഇധ "ആപോകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ വത്തബ്ബം. തത്ഥ ച "പഥവീതി സഞ്ജാനാതീ"തി വുത്തം, ഇധ പന "ആപോതി സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ വത്തബ്ബന്തി ഏവമാദി ഏവ വിസേസോ. സേസം താദിസമേവ. തേന വുത്തം "പഥവിയം

വുത്തസദിസമേവാ”തി. യോ പനേത്ഥ വിസേസോ, തം ദസ്സേതും **“കേവല”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **മൂലരസോ**തി മൂലം പടിച്ച നിബ്ബത്തരസോ. **ഖന്ധരസാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഖീരാദീനി** പാകടാനേവ. യഥാ പന ഭേസജ്ജസിക്ഖാപദേ (പാരാ॰ ൨൬൨-൨൬൩), ന ഏവമിധ നിയമോ അത്ഥി. യം കിഞ്ചി ഖീരം **ഖീരമേവ**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഭുമ്മാനീ**തി ആവാടാദീസു ഠിതഉദകാനി. **അന്തലിക്ഖാനീ**തി പഥവിം അപ്പത്താനി വസ്സോദകാനി, പത്താനി പന ഭുമ്മാനേവ. **ഏവം വുത്താ ചാ**തി ച-സദ്ദേന ഹിമോദകകപ്പവിനാസകഉദകപഥവിയാഅന്തോഉദകപഥവീസന്ധാരകഉദകാദിം പുബ്ബേ അവുത്തമ്പി സമുച്ചിനോതി.

തേജം തേജതോതി ഏത്ഥ തേജനട്ഠേന **തേജോ,** തേജനം നാമ ദഹനപചനാദിസമത്ഥം നിസാനം, യം ഉണ്ഹത്തന്തി വുച്ചതി. **യേന ചാ**തി യേന തേജോഗതേന കുപിതേന. **സന്തപ്പതീ**തി അയം കായോ സമന്തതോ തപ്പതി ഏകാഹികജരാദിഭാവേന ഉസുമജാതോ ഹോതി. **യേന ച ജീരീയതീ**തി യേന അയം കായോ ജീരീയതി, ഇന്ദ്രിയവേകല്ലതം ബലപരിക്ഖയം വലിതാദിഭാവഞ്ച പാപുണാതി. **യേന ച പരിഡയ്ഹതീ**തി യേന കുപിതേന അയം കായോ പരിതോ ഡയ്ഹതി, സോ ച പുഗ്ഗലോ ഡയ്ഹാമീതി സതധോതസപ്പിഗോസീതചന്ദനാദിലേപഞ്ചേവ താലവണ്ടവാതഞ്ച പച്ചാസീസതി. **യേന ച അസിതപീതഖായിതസായിതം സമ്മാ പരിണാമം ഗച്ഛതീ**തി യേന അസിതം വാ ഓദനാദി, പീതം വാ പാനകാദി, ഖായിതം വാ പിഠഖജ്ജകാദി, സായിതം വാ അമ്ബപക്കമധുഫാണിതാദി സമ്മദേവ പരിപാകം ഗച്ഛതി, രസാദിഭാവേന വിവേകം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച സരീരസ്സ പകതിഉസുമം അതിക്കമിത്വാ ഉണ്ഹഭാവോ **സന്താപോ,** സരീരദഹനവസേന പവത്തോ മഹാദാഹോ **പരിദാഹോ,** സതവാരം താപേത്വാ ഉദകേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധടസപ്പി **സതധോതസപ്പി,** രസരുധിരമംസമേദഅട്ഠിഅട്ഠിമിഞ്ജസുക്കാ **രസാദയോ**. തത്ഥ പുരിമാ തയോ തേജാ ചതുസമുട്ഠാനാ, പച്ഛിമോ കമ്മസമുട്ഠാനോവ.

തേജോഭാവം ഗതത്താ **തേജോഗതം**. **ഉസ്മാ**തി ഉണ്ഹാകാരോ. ഉസ്മാവ ഉസ്മാഭാവം ഗതത്താ **ഉസ്മാഗതം. ഉസുമ**ന്തി ചണ്ഡഉസുമം. തദേവ **ഉസുമഗതം,** സഭാവേനേവ ഉസുമഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ. **കട്ഠഗ്ഗീ**തി കട്ഠുപാദാനോ അഗ്ഗി. **സകലികഗ്ഗി**ആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **സങ്കാരഗ്ഗീ**തി കചവരം പടിച്ച ഉപ്പന്നഅഗ്ഗി. **ഇന്ദഗ്ഗീ**തി അസനിഅഗ്ഗി. **സന്താപോ**തി ജാലായ വാ വീതച്ചിതങ്ഗാരാനം വാ സന്താപോ . **സൂരിയസന്താപോ**തി ആതപോ. **കട്ഠസന്നിചയസന്താപോ**തി കട്ഠരാസിം പടിച്ച ഉപ്പന്നസന്താപോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏവം വുത്താ ചാതി. ച**-സദ്ദേന പേതഗ്ഗികപ്പവിനാസകഗ്ഗിനിരയഗ്ഗിആദികേ അവുത്തേപി സമുച്ചിനോതി.

വായം വായതോതി ഏത്ഥ വായനട്ഠേന **വായോ**. കിമിദം വായനം നാമ? വിത്ഥമ്ഭനം, സമുദീരണം വാ, വായനം ഗമനന്തി ഏകേ. **ഉദ്ധങ്ഗമാ വാതാ**തി ഉഗ്ഗാരഹിക്കാദിപവത്തകാ ഉദ്ധം ആരോഹനവാതാ. **അധോഗമാ വാതാ**തി ഉച്ചാരപസ്സാവാദിനീഹരണതാ അധോ ഓരോഹനവാതാ. **കുച്ഛിസയാ വാതാ**തി അന്താനം ബഹിവാതാ. **കോട്ഠാസയാ വാതാ**തി അന്താനം അന്തോവാതാ. **അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ വാതാ**തി ധമനീജാലാനുസാരേന സകലസരീരേ അങ്ഗമങ്ഗാനി അനുസടാ സമിഞ്ജനപസാരണാദിനിബ്ബത്തകാ വാതാ . **സത്ഥകവാതാ**തി സന്ധിബന്ധനാനി കത്തരിയാ ഛിന്ദന്താ വിയ പവത്തവാതാ. **ഖുരകവാതാ**തി ഖുരേന വിയ ഹദയമംസഛേദനഫാലനകവാതാ. **ഉപ്പലകവാതാ**തി ഹദയമംസസ്സ സമുപ്പാടനകവാതാ. **അസ്സാസോ**തി അന്തോപവിസനകനാസികാവാതോ. **പസ്സാസോ**തി ബഹിനിക്ഖമനനാസികാവാതോ. ഏത്ഥ ച പുരിമാ സബ്ബേ ചതുസമുട്ഠാനാ, അസ്സാസപസ്സാസാ ചിത്തസമുട്ഠാനാവ.

വായോഗതന്തി വായോവ വായോഗതം, സഭാവേനേവ വായോഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ. **ഥമ്ഭിതത്തം രൂപസ്സാ**തി അവിനിബ്ഭോഗരൂപസ്സ ഥമ്ഭിതഭാവോ. **പുരത്ഥിമാ വാതാ**തി പുരത്ഥിമദിസതോ ആഗതാ വാതാ. **പച്ഛിമാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **സരജാ**ദീസു സഹ രജേന **സരജാ,** രജവിരഹിതാ സുദ്ധാ **അരജാ**. സീതഉതുസമുട്ഠാനാ,

സീതവലാഹകന്തരേ വാ ജാതാ **സീതാ**. ഉണ്ഹഉതുസമുട്ഠാനാ, ഉണ്ഹവലാഹകന്തരേ വാ ജാതാ **ഉണ്ഹാ**. **പരിത്താ**തി മന്ദാ തനുകവാതാ. **അധിമത്താ**തി ബലവവാതാ. **കാളാ**തി കാളവലാഹകന്തരേ സമുട്ഠിതാ. യേഹി അബ്ഭാഹതോ ഛവിവണ്ണോ കാളകോ ഹോതി, തേസം ഏതം അധിവചനന്തിപി ഏകേ. **വേരമ്ഭവാതാ**തി യോജനതോ ഉപരി വായനവാതാ. **പക്ഖവാതാ**തി അന്തമസോ മക്ഖികായപി പക്ഖായൂഹനവാതാ. **സുപണ്ണവാതാ**തി ഗരുളവാതാ. കാമം ചേതേപി പക്ഖവാതാവ, ഉസ്സദവസേന പന വിസും ഗഹിതാ. **താലവണ്ടവാതാ**തി താലവണ്ണേഹി കതേന, അഞ്ഞേഹി വാ കതേന കേനചി മണ്ഡലസണ്ഠാനേന സമുട്ഠാപിതവാതാ. **വിധൂപനവാതാ**തി ബീജനപത്തകേന സമുട്ഠാപിതവാതാ. ഇമാനി ച താലവണ്ടവിധൂപനാനി അനുപ്പന്നമ്പി വാതം ഉപ്പാദേന്തി, ഉപ്പന്നമ്പി പരിവത്തേന്തി. ഇധാപി **ച**-സദ്ദോ ഉദകസന്ധാരകവാതകപ്പവിനാസകവാതജാലാപേല്ലനകവാതാദികേ അവുത്തേപി സമുച്ചിനോതി. ഏത്ഥ ച ''ആപം മഞ്ഞതീ''തിആദീസു യസ്മാ തീഹി മഞ്ഞനാഹി - ''അഹം ആപോതി മഞ്ഞതി, മമ ആപോതി മഞ്ഞതീ''തിആദിനാ പഥവീവാരേ വുത്തനയേന സക്കാ മഞ്ഞനാവിഭാഗോ വിഭാവേതുന്തി വുത്തം **''സേസം വുത്തനയമേവാ''**തി. തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന ഇമേസു തീസു വാരേസു യഥാരഹം മഞ്ഞനാവിഭാഗോ വിഭാവേതബ്ബോ.

ഏത്താവതാതി ഏത്തകേന ഇമിനാ ചതുവാരപരിമാണേന ദേസനാവിസേസേന. **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകോ. തേന വക്ഖമാനംയേവ വിസേസം ജോതേതി. **യ്വായ**ന്തി യോ അയം ലക്ഖണോ നാമ ഹാരോ വുത്തോതി സമ്ബന്ധോ. സോ പന ലക്ഖണഹാരോ യംലക്ഖണോ തത്ഥ വുത്തോ, തം ദസ്സേതും **''വുത്തമ്ഹീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ**തി കുസലാദീസു ഖന്ധാദീസു വാ യസ്മിം കസ്മിഞ്ചി ഏകധമ്മേ സുത്തേ സരൂപതോ നിദ്ധാരണവസേന വാ കഥിതേ. **യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ തേനാ**തി യേ കേചി ധമ്മാ കുസലാദിഭാവേന, രൂപക്ഖന്ധാദിഭാവേന വാ തേന വുത്തധമ്മേന സമാനലക്ഖണാ. **വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ**തി സബ്ബേപി കുസലാദിസഭാവാ, ഖന്ധാദിസഭാവാ വാ ധമ്മാ സുത്തേ അവുത്താപി തായ സമാനലക്ഖണതായ വുത്താ ഭവന്തി, ആനേത്വാ സംവണ്ണനവസേനാതി അധിപ്പായോ.

ഏത്ഥ ച ഏകലക്ഖണാതി സമാനലക്ഖണാ വുത്താ. തേന സഹചരിതാ സമാനകിച്ചതാ സമാനഹേതുതാ സമാനഫലതാ സമാനാരമ്മണതാതി ഏവമാദീഹിപി അവുത്താനം വുത്താനം വിയ നിദ്ധാരണം വേദിതബ്ബം. **ഇതീ**തി ഇമിനാ പകാരേന. തേനാഹ **''ഏവം നേത്തിയം ലക്ഖണോ നാമ ഹാരോ വുത്തോ''**തി, **നേത്തിപാളിയം** (നേത്തി॰ ൨൩) പന ''യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കേചി സോ ഹാരോ ലക്ഖണോ നാമാ''തി പാഠോ ആഗതോ. **തസ്സ വസേനാ**തി തസ്സ ലക്ഖണഹാരസ്സ വസേന. **രൂപലക്ഖണം അനതീതത്താ**തി രുപ്പനസഭാവേന സമാനസഭാവത്താ. **വദന്തേന** ഭഗവതാ. **ഏതാ**തി ''രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ''തി ഏവം വുത്തദിട്ഠി. ഏത്ഥ ച **സക്കായദിട്ഠിമഞ്ഞനാ**ദസ്സനേനേവ സകലരൂപവത്ഥുകാ തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാപി ദസ്സിതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം ''തസ്മിംയേവ പനസ്സ ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മഞ്ഞിതേ വത്ഥുസ്മിം സിനേഹം മാനഞ്ച ഉപ്പാദയതോ തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാപി വേദിതബ്ബാ''തി. അഥ വാ പഥവിം ആപം തേജം വായം മേതി മഞ്ഞതി അഭിനന്ദതീതി ച വദന്തേന വുത്തനയേനേവ സകലരൂപവത്ഥുകാ തണ്ഹാമഞ്ഞനാ തദനുസാരേന മാനമഞ്ഞനാപി വുത്താവ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ ഇതരമഞ്ഞനാപി നിദ്ധാരേതബ്ബാ.

ആപോവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭൂതവാരാദിവണ്ണനാ

൩. ''പഥവിം മഞ്ഞതി, പഥവിയാ മഞ്ഞതീ''തിആദീഹി പദേഹി ''രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, രൂപസ്മിം അത്താനം സമനുപസ്സതീ''തിആദീനം സക്കായദിട്ഠീനം നിദ്ധാരിതത്താ വുത്തം **''ഏവം രൂപമുഖേന സങ്ഖാരവത്ഥുകം മഞ്ഞനം വത്വാ''**തി . **തേസു സങ്ഖാരേസു സത്തേസുപീ**തി തദുപാദാനേസുപി സത്തേസു . **ധാതൂസൂ**തി പഥവീആദീസു ചതൂസു ധാതൂസു. ''ജാതം ഭൂതം സങ്ഖത''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൭; സം॰ നി॰

൫.൩൬) ഭൂത-സദ്ദോ ഉപ്പാദേ ദിസ്സതി, സഉപസഗ്ഗോ പന "പഭൂതമരിയോ പകരോതി പുഞ്ഞ"ന്തിആദീസു വിപുലേ, "യേഭുയ്യേന ഭിക്ഖൂനം പരിഭൂതരൂപോ"തിആദീസു ഹിംസനേ, "സമ്ഭൂതോ സാണവാസീ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൪൫൦) പഞ്ഞത്തിയം, "അഭിഭൂതോ മാരോ വിജിതോ സങ്ഗാമോ"തിആദീസു വിമഥനേ, "പരാഭൂതരൂപോ ഖോ അയം അചേലോ പാഥികപുത്തോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൩, ൨൫, ൩൭, ൩൨) പരാജയേ, "അനുഭൂതം സുഖദുക്ഖ"ന്തിആദീസു വേദിയനേ, "വിഭൂതം വിഭാവിതം പഞ്ഞായാ"തിആദീസു പാകടീകരണേ ദിസ്സതി. തേ സബ്ബേ **രുക്ഖാദീസൂ**തി. **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. "കാലോ ഘസതി ഭൂതാനീതി (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦), ഭൂതാ ലോകേ സമുസ്സയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൦; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬) ച ആദീസു അവിസേസേന സത്തവാചകോപി ഭൂതസദ്ദോ, ഉപരി ദേവാദിപദേഹി സത്തവിസേസാനം ഗഹിതത്താ ഇധ തദവസിട്ഠാ ഭൂതസദ്ദേന ഗയ്ഹന്തീതി ആഹ **"നോ ച ഖോ അവിസേസേനാ"**തി. തേനേവാഹ - **"ചാതുമഹാരാജികാനഞ്ഹി ഹേട്ഠാ സത്താ ഇധ ഭൂതാതി അധിപ്പേതാ"**തി. യോ ഹി സത്തനികായോ പരിപുണ്ണയോനികോ ചതൂഹിപി യോനീഹി നിബ്ബത്തനാരഹോ, തത്ഥായം ഭൂതസമഞ്ഞാ അണ്ഡജാദിവസേന ഭവനതോ.

ഭൂതേതി വുത്തദേസആദേസിതേ ഭൂതേ. **ഭൂതതോ സഞ്ജാനാതീ**തി ഇമിനാ "ഭൂതാ"തി ലോകവോഹാരം ഗഹേത്വാ യഥാ തത്ഥ തണ്ഹാദിമഞ്ഞനാ സമ്ഭവന്തി, ഏവം വിപരീതസഞ്ഞായ സഞ്ജാനനം പകാസീയതി. സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ "പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന സക്കാ ജാനിതുന്തി ആഹ **"വുത്തനയമേവാ"**തി. യഥാ സുദ്ധാവാസാ സബ്ബദാ അഭാവതോ ഇമം ദേസനം നാരുള്ഹാ, ഏവം നേരയികാപി സബ്ബമഞ്ഞനാനധിട്ഠാനതോ. ഏതേനേവ ഏകച്ചപേതാനമ്പേത്ഥ അസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അപരേ പന "ദിട്ഠിമഞ്ഞനാധിട്ഠാനതോ തേസമ്പേത്ഥ സങ്ഗഹോ ഇച്ഛിതോയേവാ"തി വദന്തി. "സമങ്ഗിഭൂതം പരിചാരേന്തേ"ന്തിആദിനാ സുത്തേ **വുത്തനയേന**. **രജ്ജതീ**തി "സുഭാ സുഖിതാ"തി വിപല്ലാസഗ്ഗാഹേന തത്ഥ രാഗം ജനേതി. ഏവമേത്ഥ രജ്ജന്തോ ച ന കേവലം ദസ്സനവസേനേവ, സവനാദിവസേനപി രജ്ജതേവാതി ദസ്സേന്തോ **"ദിസ്വാപി…പേ॰… ഉത്വാപീ"**തി ആഹ. തത്ഥ ഘായനാദിവസേന രജ്ജനം തേഹി അനുഭൂതഗന്ധമാലാദിവസേന ചേവ വിസഭാഗവത്ഥുഭൂതാനം തേസം പരിഭോഗവസേന ച യഥാനുഭവം അനുസ്സരണവസേന ച വേദിതബ്ബം. **ഏവം ഭൂതേ തണ്ഹാമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ**തി വുത്തനയേന ഭൂതേ പടിച്ച ഛന്ദരാഗം ജനേന്തോ തേസം പടിപത്തിം അസ്സാദേന്തോ അഭിനന്ദന്തോ അഭിവദന്തോ അജ്ഝോസായ തിട്ഠന്തോ "ഈദിസീ അവത്ഥാ മമ അനാഗതമദ്ധാനം സിയാ"തിആദിനാ വാ പന നയേന തത്ഥ നന്ദിം സമന്നാനേന്തോ ഭൂതേ തണ്ഹാമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീതി അത്ഥോ. **അപ്പടിലദ്ധസ്സ** ഖത്തിയമഹാസാലാദിഭാവസ്സ, **സമ്പത്തിം വിപത്തി**ന്തി ജാതിവസേന ഉക്കട്ഠനിഹീനതം. **ദഹതീ**തി ഠപേതി. **യോ ഏവരൂപോ മാനോ**തി യോ ഏസോ "അയം പുബ്ബേ മയാ സദിസോ, ഇദാനി അയം സേട്ഠോ അയം ഹീനതരോ"തി ഉപ്പന്നോ മാനോ. **അയം വുച്ചതി മാനാതിമാനോ**തി അയം ഭാരാതിഭാരോ വിയ പുരിമം സദിസമാനം ഉപാദായ മാനാതിമാനോ നാമാതി അത്ഥോ.

നിച്ചാതിആദീസു ഉപ്പാദാഭാവതോ **നിച്ചാ,** മരണാഭാവതോ **ധുവാ,** സബ്ബദാ ഭാവതോ **സസ്സതാ**. അനിച്ചപടിപക്ഖതോ വാ **നിച്ചാ,** ഥിരഭാവതോ **ധുവാ,** സസ്സതിസമതായ **സസ്സതാ,** ജരാദിവസേന വിപരിണാമസ്സ അഭാവതോ **അവിപരിണാമധമ്മാ**തി മഞ്ഞതി. **സബ്ബേ സത്താ**തി ഓട്ഠഗോണഗദ്രഭാദയോ അനവസേസാ സഞ്ജനട്ഠേന സത്താ. **സബ്ബേ പാണാ**തി "ഏകിന്ദ്രിയോ പാണോ ദ്വിന്ദ്രിയോ പാണോ"തിആദിവസേന വുത്താ അനവസേസാ പാണനട്ഠേന **പാണാ. സബ്ബേ ഭൂതാ**തി അനവസേസാ അണ്ഡകോസാദീസു ഭൂതാ സഞ്ജാതാതി **ഭൂതാ. സബ്ബേ ജീവാ**തി സാലിയവഗോധൂമാദയോ അനവസേസാ ജീവനട്ഠേന **ജീവാ**. തേസു ഹി സോ വിരൂഹഭാവേന ജീവസഞ്ഞീ. **അവസാ അബലാ അവീരിയാ**തി തേസം അത്തനോ വസോ വാ ബലം വാ വീരിയം വാ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാതി** ഏത്ഥ **നിയതീ**തി. **നിയതതാ,** അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതഅഭേജ്ജമണി വിയ അവിജഹിതപകതിതാ. **സങ്ഗതീ**തി ഛന്നം അഭിജാതീനം തത്ഥ സങ്ഗമോ. **ഭാവോ**തി സഭാവോയേവ, കണ്ഡകാനം തിഖിണതാ, കപിട്ഠഫലാദീനം പരിമണ്ഡലാദിതാ, മിഗപക്ഖീനം വിചിത്തവണ്ണാദിതാതി ഏവമാദികോ.

ഏവം നിയതിയാ ച സങ്ഗതിയാ ച ഭാവേ ച പരിണതാ നാനപ്പകാരതം പത്താ. യേന ഹി യഥാ ഭവിതബ്ബം, സോ തഥേവ ഭവതി. യേന ന ഭവിതബ്ബം, സോ ന ഭവതീതി ദസ്സേതി. **ഛസ്വേവാഭിജാതീസൂ**തി കണ്ഹാഭിജാതിആദീസു ഛസു ഏവ അഭിജാതീസു ഠത്വാ സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച പടിസംവേദേന്തി, അഞ്ഞാ സുഖദുക്ഖഭൂമി നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **വാ**-സദ്ദേന അന്താദിഭേദേ ദിട്ഠാഭിനിവേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഉപപത്തിന്തി ഇമിനാ തസ്മിം തസ്മിം സത്തനികായേ ഭൂതാനം സഹബ്യതം ആകങ്ഖതീതി ദസ്സേതി. **സുഖുപ്പത്തി**ന്തി ഇമിനാ പന തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പന്നസ്സ സുഖുപ്പത്തിം. **ഏകച്ചേ ഭൂതേ നിച്ചാ**തിആദിനാ ഏകച്ചസസ്സതികദിട്ഠിം ദസ്സേതി. **അഹമ്പി ഭൂതേസു അഞ്ഞതരോസ്മീ**തി ഇമിനാ പന ചതുത്ഥം ഏകച്ചസസ്സതികവാദം ദസ്സേതി.

യതോ കുതോചീതി ഇസ്സരപുരിസാദിഭേദതോ യതോ കുതോചി. **ഏകാ തണ്ഹാമഞ്ഞനാവ ലബ്ഭതീ**തി ഇധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഇതരമഞ്ഞനാനമ്പി സമ്ഭവോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ. വുത്തപ്പകാരേയേവ ഭൂതേ തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അഭിനന്ദതീതിആദിനാ വത്തബ്ബത്താ ആഹ "വുത്തനയമേവാ"തി. **യോജനാ കാതബ്ബാ**തി "യോ ഭൂതപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതേ ഖന്ധേ പരിജാനാതി, സോ തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനാതീ"തിആദിനാ യോജനാ കാതബ്ബാ. അപരേ പനേത്ഥ ഭൂതഗാമോപി ഭൂത-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതോതി രുക്ഖാദിവസേനപി മഞ്ഞനാവിഭാഗം യോജേത്വാ ദസ്സേന്തി, തഥാ മഹാഭൂതവസേനപി, തം **അട്ഠകഥായം** നത്ഥി.

ഭൂമിവിസേസാദിനാ ഭേദേനാതി ഭൂമിവിസേസഉപപത്തിവിസേസാദിവിഭാഗേന. **ഇദ്ധിയാ**തി പുഞ്ഞവിസേസനിബ്ബത്തേന ആനുഭാവേന. കിഞ്ചാപി ദേവ-സദ്ദോ "വിദ്ധേ വിഗതവലാഹകേ ദേവേ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൦; ൩.൧൦൨; ൫.൧൪൩-൧൪൨; മ॰ നി॰ ൧.൪൨൩; അ॰ നി॰ ൧൦.൧൫; ഇതിവു॰ ൨൭) അജടാകാസേ ആഗതോ, "ദേവോ ച ഥോകം ഥോകം ഫുസായതീ"തിആദീസു മേഘേ, "അയഞ്ഹി ദേവ കുമാരോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൪, ൩൫, ൩൩) ഖത്തിയേ ആഗതോ, "പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ സമങ്ഗിഭൂതോ പരിചാരേതി ദേവോ മഞ്ഞേ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൨൩; മ॰ നി॰ ൨.൨൧൧) വിയ ഇധ ഉപപത്തിദേവേസു ആഗതോ, ദേവ-സദ്ദേന പന വത്തബ്ബസത്തേ അനവസേസതോ ഉദ്ധരിത്വാ തതോ ഇധാധിപ്പേതേ ദസ്സേതും **"തേ തിവിധാ"**തിആദി വുത്തം. **സേസാ ഛ കാമാവചരാ ഇധ ദേവാതി അധിപ്പേതാ** ഇതരേസം പദന്തരേഹി നിവത്തിതത്താതി അധിപ്പായോ. ഭൂതാ ദേവാതി ഗഹിതേസു സത്തേസു തണ്ഹാദിമഞ്ഞനാനം പവത്താകാരേനപി തിവിധലക്ഖണന്തി ആഹ **"ഭൂതവാരേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ"**തി.

"അഞ്ഞതരസ്സ ഉപാസകസ്സ പജാപതി അഭിരൂപാ ഹോതീ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൩൨) **പജാപതി**-സദ്ദോ ഘരണിയം ആഗതോ, "പജാപതി കാമദായീ സുവണ്ണവണ്ണാ മേ പജാ ഹോതൂ"തിആദീസു ദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതേ, "പജാപതിസ്സ ദേവരാജസ്സ ധജഗ്ഗം ഉല്ലോകേയ്യാഥാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ദേവജേട്ഠകേ, ഇധ പന അധിപതീതി വദന്തി, തം ഉപരി ബ്രഹ്മുനോ ഗയ്ഹമാനത്താ തേസം മതിമത്തം. **ദേവാന**ന്തി ചാതുമഹാരാജികാദിദേവാനം. **മഹാരാജാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സക്കസുയാമസന്തുസ്സിതസുനിമ്മിതവസവത്തിനോ ഗഹിതാ. **തേസ**ന്തി മഹാരാജാദീനം. **സത്തസങ്ഖാതായാ**തി കാമഭൂമിയം സത്തസങ്ഖാതായ. **പജാപതി**ന്തി പജാപതിഭാവം. പജാപതിഭാവേന ഹി മാനം ജപ്പേന്തോ പജാപതിം മാനമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീതി വുത്തോ.

ഏകാ ദിട്ഠിമഞ്ഞനാവ യുജ്ജതീതി വുത്തം, പജാപതിനോ പന സമീപതം സലോകതം വാ ആകങ്ഖതോ, തഥാഭാവായ ചിത്തം പണിദഹതോ, തഥാലദ്ധബ്ബായ സമ്പത്തിയാ അത്തനോ സേയ്യാദിഭാവം ദഹതോ ച തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാപി സമ്ഭവന്തീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **യേ ച ധമ്മാ**തി ആയുവണ്ണാദികേ വദതി. **പജാപതി**ന്തി ഏത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഇതരമഞ്ഞനാനമ്പി സമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ.

ബ്രൂഹിതോതി പരിവുദ്ധോ. **ഗുണവിസേസേഹീ**തി ഝാനാദീഹി വിസിട്ഠേഹി ഗുണേഹി ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മതായ. ബ്രഹ്മ-സദ്ദസ്സ സതിപി അവിസേസതോ

വിസിട്ഠവാചകത്തേ യത്ഥ യത്ഥ പനസ്സ ഗുണവിസേസയുത്താദിരൂപാ പവത്തി, തം ദസ്സേതും **“അപി ചാ”**തിആദി വുത്തം. **സഹസ്സോതി** സഹസ്സിയാ ലോകധാതുയാ അധിപതിഭൂതോ. **പഠമാഭിനിബ്ബത്തോതി** പണീതേന പഠമജ്ഝാനേന നിബ്ബത്തോ, പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം വാ പഠമം അഭിനിബ്ബത്തോ. **ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ** പധാനഗ്ഗഹണേന അപ്പധാനാനമ്പി കേനചി സമ്ബന്ധേന ഗഹിതഭാവസിദ്ധിതോ. എത്ഥ ച **ബ്രഹ്മാതി** മഹാബ്രഹ്മാ അധിപ്പേതോ. സോ ഹി വണ്ണവന്തതായ ചേവ ദീഘായുകതായ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീഹി മഹന്തോ ബ്രഹ്മാതി **മഹാബ്രഹ്മാ,** തസ്സ പന പുരോഹിതട്ഠാനേ ഠിതാതി **ബ്രഹ്മപുരോഹിതാ,** പരിസായം ഭവാ പരിചാരകാതി **ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാതി** വേദിതബ്ബാ. ഉക്കട്ഠേകപുഗ്ഗലഭാവതോ പജാപതിസ്മിം വിയ ബ്രഹ്മനി മഞ്ഞനാ വത്തതീതി വുത്തം **“പജാപതിവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ”തി. തഥാ ഹി ബഹുപുഗ്ഗലഭാവസാമഞ്ഞതോ ആഭസ്സരവാരാദീനം ഭൂതവാരസദിസതാ വുത്താ.**

യഥാവുത്തപഭായ ആഭാസനസീലാ വാ **ആഭസ്സരാ. ഏകതലവാസിനോതി** ഇദം ഝാനന്തരഭൂമീനം വിയ ഹേട്ഠുപരിഭാവാഭാവതോ വുത്തം, ഠാനാനി പന നേസം പരിച്ഛിന്നാനേവ. ആഭസ്സരേഹി പരിത്താ ആഭാ ഏതേസന്തി **പരിത്താഭാ. അപ്പമാണാ ആഭാ ഏതേസന്തി അപ്പമാണാഭാ.**

സുഭാതി സോഭനാ പഭാ. കഞ്ചനപിണ്ഡോ വിയ സസ്സിരികാ **കഞ്ചനപിണ്ഡസസ്സിരികാ**. തത്ഥ സോഭനായ പഭായ കിണ്ണാ സുഭാകിണ്ണാതി വത്തബ്ബേ ഭാ-സദ്ദസ്സ രസ്സത്തം, അന്തിമ-ണ-കാരസ്സ ഹ-കാരഞ്ച കത്വാ **“സുഭകിണ്ഹാ”**തി വുത്താ. **സുഭാതി** ച ഏകഗ്ഘനാ നിച്ചലാ പഭാ വുച്ചതി, പരിത്താ സുഭാ ഏതേസന്തി **പരിത്തസുഭാ**. അപ്പമാണാ സുഭാ ഏതേസന്തി **അപ്പമാണസുഭാ**.

വിപുലഫലാതി വിപുലസന്തസുഖായുവണ്ണാദിഫലാ.

സതിപി ദേവബ്രഹ്മാദീനം പുഞ്ഞഫലേന ഝാനഫലേന ച പടിപക്ഖാഭിഭവേ യേസം പന പുഥുജ്ജനഅസഞ്ഞസത്തേസു അഭിഭൂവോഹാരോ പാകടോ നിരുള്ഹോ ച, തേസം വസേനായം ദേസനാ പവത്താതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അസഞ്ഞഭവസ്സേതം അധിവചന”**ന്തി. യഥാ പജാപതിവാരേ ‘‘ഇധേകച്ചോ പജാപതിസ്മിംയേവാ’’തിആദിനാ മഞ്ഞനാപവത്തി ദസ്സിതാ, തഥാ ഇധാപി തം ദസ്സേതും സക്കാതി ആഹ **“സേസം പജാപതിവാരേ വുത്തനയമേവാ”**തി.

ഭൂതവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആകാസാനഞ്ചായതനവാരാദിവണ്ണനാ

൮. ഏവം സത്തവസേന ഭൂമിക്കമദസ്സനേ സുദ്ധാവാസാനം അഗ്ഗഹണേ കാരണം നിദ്ധാരേന്തോ **“ഏവം ഭഗവാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനാഗാമിഖീണാസവാതി** അനാഗാമിനോ ച ഖീണാസവാ ച. കിഞ്ചാപി സുദ്ധാവാസാ അത്ഥേവ അനേകകപ്പസഹസ്സായുകാ, ഉക്കംസപരിച്ഛേദതോ പന സോളസകപ്പസഹസ്സായുകാവ, ന തതോ പരന്തി ആഹ **“കതിപയകപ്പസഹസ്സായുകാ”**തി. കാമരൂപഭവേസു പവത്തമാനാപി ആകാസാനഞ്ചായതനാദിധമ്മാ അരൂപാവചരഭാവതോ തംഭൂമികവോഹാരം ന ലഭന്തീതി **“തത്രൂപപന്നായേവാ”**തി അവധാരേത്വാ വുത്തം. **അഭിഭൂവാരേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ** യഥാരഹന്തി അധിപ്പായോ. ന ഹേത്ഥ വണ്ണവന്തതാദി സമ്ഭവതീതി. **പജാപതിവാരേ വുത്തനയേനാതി** ഏത്ഥ ‘‘അഹമസ്മി അരൂപോ പഹീനരൂപപടിഘസഞ്ഞോ’’തിആദിനാ മാനമഞ്ഞനാ വേദിതബ്ബാ.

ആകാസാനഞ്ചായതനവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദിട്ഠസുതവാരാദിവണ്ണനാ

൯. രൂപമുഖേന മഞ്ഞനാവത്ഥുദസ്സനം സങ്ഖേപോതി കത്വാ വുത്തം **“വിത്ഥാരതോപീ”**തി. തമ്പി ഹി ‘‘യത്ഥ നേവ പഥവീ, ന ആപോ, ന തേജോ, ന വായോ,

ന ആകാസാനഞ്ചായതന”ന്തിആദിഗ്ഗഹണം വിയ സങ്ഖേപതോ പഞ്ചവോകാരഭവദസ്സനം ഹോതീതി.

ദിട്ഠന്തി യം ചക്ഖുദ്വാരേന കതദസ്സനകിരിയാസമാപനം, യഞ്ച ചക്ഖു ദ്വയം പസ്സതി പസ്സിസ്സതി സതി സമ്ഭവേ പസ്സേയ്യ, തം സബ്ബകാലന്തി വിസേസവചനിച്ഛായ അഭാവതോ ദിട്ഠന്തേവ വുത്തം യഥാ “ദുദ്ധ”ന്തി. തേനാഹ **“രൂപായതനസ്സേതം അധിവചന”**ന്തി. അയഞ്ച നയോ **സുതാ**ദീസുപി യോജേതബ്ബോ. **സത്താ**തി രൂപാദീസു സത്താ വിസത്താതി സത്താ. സഞ്ജനട്ഠേന സാമഞ്ഞസദ്ദോപി ചേസ സത്ത-സദ്ദോ “ഇത്ഥിരൂപേ”തി വിസയവിസേസിതത്താ ഇധ പുരിസവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ. **രത്താ**തി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമകാരകേന ഛന്ദരാഗേന രത്താ സാരത്താ. **ഗിദ്ധാ**തി അഭികങ്ഖനസഭാവേന അഭിഗിജ്ഝനേന ഗിദ്ധാ ഗേധം ആപന്നാ. **ഗധിതാ**തി ഗന്ഥിതാ വിയ ലോഭേന ദുമ്മോചനീയഭാവേന ആരമ്മണേ പടിബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി കിലേസവസേന വിസഞ്ഞീഭൂതാ വിയ അനഞ്ഞകിച്ചാ മുച്ഛം മോഹം ആപന്നാ. **അജ്ഝോസന്നാ**തി വിസയേ അഞ്ഞസാധാരണേ വിയ കത്വാ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ വിയ ഠിതാ. **ഇമിനാ**തി സുവണ്ണവണ്ണാദിആകാരേന. **മങ്ഗലം അമങ്ഗല**ന്തി ഈദിസം ദിട്ഠം മങ്ഗലം, ഈദിസം അമങ്ഗലന്തി . **രൂപസ്മിം അത്താനം സമനുപസ്സനനയേനാ**തി ഇദം വേദനാദിഅരൂപധമ്മേ, രൂപായതനവിനിമുത്തസബ്ബധമ്മേ വാ അത്തതോ ഗഹേത്വാ തതോ അജ്ഝത്തികം, ബാഹിരം വാ രൂപായതനം തസ്സോകാസഭാവേന പരികപ്പേത്വാ “സോ ഖോ പന മേ അയം അത്താ ഇമസ്മിം രൂപായതനേ”തി മഞ്ഞന്തോ ദിട്ഠസ്മിം മഞ്ഞതീതി ഇമം നയം സന്ധായ വുത്തം. “പഥവിതോ മഞ്ഞതീ”തിആദീസു യഥാ “സഉപകരണസ്സ അത്തനോ വാ പരസ്സ വാ”തിആദിമഞ്ഞനാപവത്തി ദസ്സിതാ, ഏവം “ദിട്ഠതോ മഞ്ഞതീ”തിആദീസു സക്കാ തം ദസ്സേതുന്തി ആഹ **“തേസം പഥവീവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ”**ന്തി.

ആഹച്ചാതി വിസയം അപ്പത്വാ, പത്വാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ഉപഗന്ത്വാ”തി. അഞ്ഞമഞ്ഞസംസിലേസേ**തി ചക്ഖുരൂപസോതസദ്ദാ വിയ ദൂരേ അഹുത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അല്ലിയനേ.

മനസാ വിഞ്ഞാതം കേവലന്തി അത്ഥോ. ഇതരാനിപി ഹി മനസാ വിഞ്ഞായന്തീതി. സേസേഹി സത്തഹി ആയതനേഹി പഞ്ഞത്തിയാ അസങ്ഗഹിതത്താ തമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **“ധമ്മാരമ്മണസ്സ വാ”**തി വുത്തം. ദ്വീസുപി വികപ്പേസു ലോകുത്തരാനമ്പി സങ്ഗഹോ ആപന്നോതി ആഹ **“ഇധ പന സക്കായപരിയാപന്നമേവ ലബ്ഭതീ”**തി. **വിത്ഥാരോ**തി മഞ്ഞനാനം പവത്തനാകാരവിത്ഥാരോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു സുതവാരാദീസു.

ദിട്ഠസുതവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകത്തവാരാദിവണ്ണനാ

൯. സമാപന്നകവാരേനാതി സമാപന്നകപ്പവത്തിയാ, രൂപാവചരാരൂപാവചരഝാനപ്പവത്തിയാതി അത്ഥോ. സാ ഹി ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ ഏകാകാരേന പവത്തതീതി കത്വാ “ഏകത്ത”ന്തി വുച്ചതി, ഏവഞ്ച കത്വാ വിപാകജ്ഝാനപ്പവത്തിപി ഇധ സമാപന്നകവാരഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **അസമാപന്നകവാരേനാ**തി കാമാവചരധമ്മപ്പവത്തിയാ. ഉപചാരജ്ഝാനേനപി ഹി ചിത്തം ന സമ്മാ **ഏകത്തം** ഗതന്തി വുച്ചതീതി.

യോജനാതി മഞ്ഞനായോജനാ. **ഭിന്ദിത്വാ**തി വിഭജിത്വാ. **സാസനനയേനാ**തി പാളിനയേന. തത്ഥ “ഏകത്തം മഞ്ഞതീ”തിആദീസു “വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ”തിആദിനാ നയേന, “നാനത്തം മഞ്ഞതീ”തിആദീസു പന “രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ”തിആദിനാ നയേന വുത്തവിധിം അനുഗന്ത്വാ മഞ്ഞനാ വേദിതബ്ബാ.

പഥവീവാരാദീസു വുത്തേന ച അട്ഠകഥാനയേനാതി "അഹം വേദനാതി മഞ്ഞതി, മമ വേദനാതി മഞ്ഞതീ"തിആദിനാ, "അഹം രൂപന്തി മഞ്ഞതി, മമ രൂപന്തി മഞ്ഞതീ"തിആദിനാ ചാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യഥാനുരൂപം വീമംസിത്വാ"**തി, ഏകത്തനാനത്തഭാവേസു യോ യോജനാനയോ സമ്ഭവതി, തദനുരൂപം വിചാരേത്വാതി അത്ഥോ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. **അപരേ**തി സാരസമാസാചരിയാ. ദിട്ഠാഭിനിവേസം വദന്തീതി സമ്ബന്ധോ. പുഥുജ്ജനസ്സ മഞ്ഞനാ നാമ സക്കായം ഭിന്ദിത്വാവ യഥാഉപട്ഠിതവിസയവസേനേവ പവത്തതീതി ന തത്ഥ അയമേകത്തനയോ അയം നാനത്തനയോതി വിഭാഗവസേനേവ, ഏകത്തസഞ്ഞീ അത്താ ഹോതീതിആദീസു ച അത്തനോ ഏകത്തനാനത്തസഞ്ഞിതാ വുത്താ, ന പന ഏകത്തം നാനത്തന്തി ഏവം പവത്തസ്സ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ ഏകത്തനാനത്തഭാവോതി ഏവമേത്ഥ തദുഭയസ്സ ഇധ അനധിപ്പേതഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ.

യം യഥാവുത്തപുഥുജ്ജനോ അനവസേസതോ ഗണ്ഹന്തോ ഗഹേതും സക്കോതി, തം തസ്സ അനവസേസതോ ഗഹേതബ്ബതം ഉപാദായ **"സബ്ബ"**ന്തി വുച്ചതീതി ദസ്സേന്തോ **"തമേവാ"**തി ആഹ, സക്കായസബ്ബന്തി അത്ഥോ. സബ്ബസ്മിമ്പി തേഭൂമകധമ്മേ ആദീനവദസ്സനേ അസതി നിബ്ബിദാഭാവതോ അസ്സാദാനുപസ്സനായ തണ്ഹാ വഡ്ഢതേവാതി ആഹ **"സബ്ബം അസ്സാദേന്തോ സബ്ബം തണ്ഹാമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൭). "സബ്ബമിദം മയാ നിമ്മിത"ന്തി തേന നിമ്മിതമഞ്ഞനായ അത്താനം സേയ്യാദിതോ ദഹന്തോ തേന മാനേന നിമ്മിതം മഞ്ഞതിയേവ നാമ നിമ്മിതമഞ്ഞനായ വിനാ തഥാമാനുപ്പത്തിയാ അഭാവതോതി ആഹ **"അത്തനാ നിമ്മിതം മഞ്ഞന്തോ സബ്ബം മാനമഞ്ഞനായ മഞ്ഞതീ"**തി. **സബ്ബം നത്ഥീതിആദിനാ നയേനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന നിയതിവാദാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **മഹാ മേ അത്താ**തി ഇമിനാ സബ്ബതോ അത്തനോ വിഭൂതിപവത്തിവാദം ദസ്സേതി. "സബ്ബം സബ്ബത്ഥക"ന്തി ദിട്ഠിവസേന - "അഹം സബ്ബസ്മിം മയ്ഹം കിഞ്ചനം പലിബോധോ സബ്ബസ്മിം, പരോ സബ്ബസ്മിം പരസ്സ കിഞ്ചനം പലിബോധോ സബ്ബസ്മി"ന്തിആദിനാ നയേനപേത്ഥ മഞ്ഞനാ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സേസം പഥവീവാരേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബ"**ന്തി. അപിച "സബ്ബോയം ലോകോ പുരിസമയോ"തി ഏവംദിട്ഠികോ പുരിസസങ്ഖാതതോ സബ്ബതോ, അത്തനോ ഉപ്പത്തിം വാ നിഗ്ഗമനം വാ മഞ്ഞന്തോ ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ സബ്ബതോ മഞ്ഞതി, തസ്മിംയേവ പന ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മഞ്ഞിതേ വത്ഥുസ്മിം സിനേഹം മാനഞ്ച ഉപ്പാദയതോ തണ്ഹാമഞ്ഞനാ മാനമഞ്ഞനാ ച വേദിതബ്ബാ. തംയേവ പന സബ്ബം മയ്ഹം അത്താ കത്താ സാമീതി വാ മഞ്ഞന്തോ "സബ്ബം മേ"തി മഞ്ഞതി, തഥായം ദിട്ഠിതണ്ഹാഭിനന്ദനാഹി അഭിനന്ദന്തോ സബ്ബം അഭിനന്ദതീതി ഏവമ്പേത്ഥ മഞ്ഞനാനം പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

തന്തി സക്കായം. ഉക്കംസഗതസുഖസഹിതഞ്ഹി ഖന്ധപഞ്ചകം ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദീ നിബ്ബാനന്തി മഞ്ഞതി, തം പനത്ഥതോ സക്കായോയേവാതി. **ഏകധാ**തി പഞ്ചവിധമ്പി നിബ്ബാനഭാവേന ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തം. **യതോ**തി യസ്മാ. **പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹീ**തി മനാപിയരൂപാദീഹി പഞ്ചഹി കാമകോട്ഠാസേഹി, ബന്ധനേഹി വാ. **സമപ്പിതോ** സുട്ഠു അപ്പിതോ അല്ലീനോ ഹുത്വാ ഠിതോ. **സമങ്ഗിഭൂതോ**തി സമന്നാഗതോ. **പരിചാരേതീ**തി തേസു കാമഗുണേസു കാമകോട്ഠാസേസു യഥാസുഖം ഇന്ദ്രിയാനി ചാരേതി സഞ്ചാരേതി ഇതോ ചിതോ ച ഉപനേതി. അഥ വാ ലളതി രമതി കീളതി. ഏത്ഥ ദ്വിധാ കാമഗുണാ മാനുസകാ ചേവ ദിബ്ബാ ച. മാനുസകാ ച മന്ധാതുകാമഗുണസദിസാ, ദിബ്ബാ പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവരാജസ്സ കാമഗുണസദിസാ. ഏവരൂപേ കാമേ ഉപഗതാനഞ്ഹി തേ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനസമ്പത്തിം പഞ്ഞപേന്തി. തേനാഹ **"ഏത്താവതാ ഖോ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. **ദിട്ഠധമ്മോ**തി പച്ചക്ഖധമ്മോ വുച്ചതി, തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധത്തഭാവസ്സേതം അധിവചനം, ദിട്ഠധമ്മേ നിബ്ബാനം ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ദുക്ഖവൂപസമനം ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം. പരമം ഉത്തമം ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനന്തി **പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം,** തം പത്തോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **പഞ്ചധാ ആഗത**ന്തി യഥാവുത്തകാമഗുണസുഖസ്സ ചേവ ചതുബ്ബിധരൂപാവചരജ്ഝാനസുഖസ്സ ച വസേന പാളിയം പഞ്ചപ്പകാരേന ആഗതം. **നിബ്ബാനം അസ്സാദേന്തോ**തി പരമം സുഖം നിസ്സരണന്തി മഞ്ഞനായ അസ്സാദേന്തോ.

“ഇമസ്മിം നിബ്ബാനേ പത്തേ ന ജായതി, ന ജീരതി, ന മീയതീ”തി ഏവമ്പി **നിബ്ബാനസ്മിം മഞ്ഞതി**. “ഇതോ പരം പരമസ്സാസഭൂതം നത്ഥീ”തി ഗണ്ഹന്തോ **നിബ്ബാനതോ മഞ്ഞതി**. തയിദം നിബ്ബാനം മയാ അധിഗതം, തസ്മാ **“നിബ്ബാനം മേ”**തി **മഞ്ഞതി**. തതോയേവ തം നിബ്ബാനം ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ അഭിനന്ദതി. അയം താവേത്ഥ **ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ**. തസ്മിംയേവ പന ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ മഞ്ഞിതേ വത്ഥുസ്മിം സിനേഹം മാനഞ്ച ഉപ്പാദയതോ **തണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാപി** നിദ്ധാരേതബ്ബാ.

യാദിസോതി യഥാരൂപോ, യേഹി ജേഗുച്ഛാദിസഭാവേഹി പസ്സിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **ഏസാതി** അയം. തേനസ്സ അത്തനോ സുണന്താനഞ്ച പച്ചക്ഖസിദ്ധതമാഹ. അസുഭാദിസഭാവേന സഹ വിജ്ജമാനാനം രൂപാദിധമ്മാനം കായോ സമൂഹോതി **സക്കായോ,** ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. **തഥാതി** തസ്സ ഭാവഭൂതേന പടികൂലതാദിപ്പകാരേന. **സബ്ബമഞ്ഞനാതി** പഥവീആദികേ സരൂപാവധാരണാദിവിഭാഗഭിന്നേ വിസയേ പവത്തിയാ അനേകവിഹിതാ സബ്ബാ തണ്ഹാമഞ്ഞനാ.

ജേഗുച്ഛോതി ജിഗുച്ഛനീയോ. തേനസ്സ അസുഭാജഞ്ഞദുഗ്ഗന്ധപടികൂലഭാവം ദസ്സേതി. **സിദുരോതി** ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവോ. തേനസ്സ അനിച്ചഅദ്ധുവഖയവയപഭങ്ഗുരസഭാവം ദസ്സേതി. **അയന്തി** സക്കായോ. **ദുക്ഖോതി** ന സുഖോ. തേനസ്സ കിച്ഛകസിരാബാധദുക്ഖവുത്തിതം ദസ്സേതി. **അപരിണായകോതി** പരിണായകരഹിതോ. തേനസ്സ അത്തസുഞ്ഞഅസാരവുത്തിതം ദസ്സേതി. **തന്തി** സക്കായം. **പച്ചനീകതോതി** സഭാവപടിപക്ഖതോ, സുഭനിച്ചസുഖഅത്താദിതോതി അത്ഥോ. **ഗണ്ഹന്തി** ഗണ്ഹന്തോ, തത്ഥ സുഭാദിഗാഹവസേന അഭിനിവിസന്തോതി അത്ഥോ.

ഇദാനി തിസ്സോപി മഞ്ഞനാ ഉപമാഹി വിഭാവേതും **“സുഭതോ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ മഹാപരിളാഹേ വിപുലാനത്ഥാവഹേ ച അഗ്ഗിമ്ഹി സലഭസ്സ പതനം സുഭസുഖസഞ്ഞായ, ഏവം താദിസേ സക്കായേ സലഭസ്സ തണ്ഹാമഞ്ഞനാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **“സുഭതോ…പേ॰… തണ്ഹായ മഞ്ഞനാ”**തി ഇമിനാ.

ഗൂഥാദീ കീടകോ ഗൂഥരാസിം ലദ്ധാ അസമ്പന്നേപി തസ്മിം സമ്പന്നാകാരം പവത്തയമാനോ അത്താനം ഉക്കംസേതി, ഏവമനേകാദീനവേ ഏകന്തഭേദിനി സക്കായേ നിച്ചസഞ്ഞം ഉപട്ഠപേത്വാ സമ്പത്തിമദേന തത്ഥ ബാലോ മാനം ജപ്പേതീതി ഇമമത്ഥമാഹ **“നിച്ചസഞ്ഞം…പേ॰… മാനേന മഞ്ഞനാ”**തി.

യഥാ ബാലോ മുദ്ധധാതുകോ സമ്മൂള്ഹോ കോചി ആദാസേ അത്തനോ പടിബിമ്ബം ദിസ്വാ “അയം മഞ്ഞേ ആദാസസാമികോ, യദി അഹമിമം ഗഹേത്വാ തിട്ഠേയ്യം, അനത്ഥമ്പി മേ കരേയ്യാ”തി ഛഡ്ഡേത്വാ പലായന്തോ തത്ഥ അവിജ്ജമാനമേവ കിഞ്ചി വിജ്ജമാനം കത്വാ ഗണ്ഹി, തഥൂപമോ അയം ബാലോ സക്കായേ അത്തത്തനിയഗാഹം ഗണ്ഹന്തോതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി **“അത്താ…പേ॰… ദിട്ഠിയാ ഹോതി മഞ്ഞനാ”**തി ഇമിനാ.

സുഖുമം മാരബന്ധനം വേപചിത്തിബന്ധനതോപി സുഖുമതരത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ “അഹോ സുഖുമതരം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാരബന്ധന”ന്തി.

ബഹുന്തി അതിവിയ, അനേകക്ഖത്തും വാ. **വിപ്ഫന്ദമാനോപി സക്കായം നാതിവത്തതി** സംസാരം നാതിവത്തനതോ. യഥാഹ “യേ തേ, ഭിക്ഖവേ, സമണാ സതോ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേന്തി, തേ, സക്കായംയേവ അനുപരിധാവന്തി സേയ്യഥാപി സാ ഗദ്ദുലബന്ധനോ”തിആദി. യഥാ ഹി സത്തസുപി ഉച്ഛേദവികപ്പേസു സംസാരനായികാനം തണ്ഹാദിട്ഠീനം പഹാനം സമ്ഭവതി, ഏവം സസ്സതവികപ്പേസുപീതി കഥഞ്ചി പന ദിട്ഠിഗതികസ്സ ഭവവിപ്പമോക്ഖോ. തേന വുത്തം “സക്കായം നാതിവത്തതീ”തി.

സസോതി സോ ഏസോ പുഥുജ്ജനോ. **നിച്ചന്തി** സബ്ബകാലം.

തന്തി തസ്മാ സക്കായമലീനസ്സ ജാതിയാദീനമനതിവത്തനതോ. **അസാതതോതി** ദുക്ഖതോ.

പസ്സം ഏവമിമന്തി അസുഭാനിച്ചദുക്ഖാനത്തസഭാവം തം സക്കായം വുത്തപ്പകാരേന യഥാഭൂതവിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ പസ്സന്തോ. **പഹായാ**തി സമുച്ഛേദവസേന സബ്ബാ മഞ്ഞനായോ പജഹിത്വാ. **സബ്ബദുക്ഖാ പമുച്ചതീ**തി സകലസ്മാപി വട്ടദുക്ഖതോ പമുച്ചതീതി.

ഏകത്തവാരാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സേക്ഖവാരദുതിയനയവണ്ണനാ

൭. അധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ അനിയമേത്വാ വചനം **ഉദ്ദേസോ,** നിയമേത്വാ വചനം **നിദ്ദേസോ**തി ആഹ **"യോതി ഉദ്ദേസവചനം, സോതി നിദ്ദേസവചന"**ന്തി. **സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ**തി സമുച്ചയത്ഥോ. സമ്പിണ്ഡനഞ്ച സഭാഗതാവസേന ഹോതീതി ആഹ - **"ആരമ്മണസഭാഗേനാ"**തി, ആരമ്മണസ്സ സഭാഗതായ സദിസതായാതി അത്ഥോ. **സേക്ഖം ദസ്സേതി** സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ, സേക്ഖവിസയത്താ ച തസ്സ വചനസ്സ.

കേനട്ഠേനാതി യസ്മാ ഞാണേന അരണീയതോ അത്ഥോ സഭാവോ, തസ്മാ കേനട്ഠേന കേന സഭാവേന കേന ലക്ഖണേന സേക്ഖോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ പന സേക്ഖധമ്മാധിഗമേന പുഗ്ഗലേ സേക്ഖവോഹാരപ്പവത്തി, തസ്മാ **"സേക്ഖധമ്മപടിലാഭതോ സേക്ഖോ"**തി വുത്തം. **സേക്ഖധമ്മാ** നാമ ചതൂസു മഗ്ഗേസു, ഹേട്ഠിമേസു ച തീസു ഫലേസു സമ്മാദിട്ഠിആദയോ. തേനാഹ **"സേക്ഖായ സമ്മാദിട്ഠിയാ…പേ॰… എത്താവതാ ഖോ ഭിക്ഖു സേക്ഖോ ഹോതീ"**തി. ഏവം അഭിധമ്മപരിയായേന സേക്ഖലക്ഖണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സുത്തന്തികപരിയായേനപി തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സിക്ഖതീ**തി ഇമിനാ സിക്ഖാത്തയസമങ്ഗീ അപരിനിട്ഠിതസിക്ഖോ സേക്ഖോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"സിക്ഖതീ"**തിആദി . സിക്ഖാഹി നിച്ചസമായോഗദീപനത്ഥഞ്ചേത്ഥ "സിക്ഖതി സിക്ഖതീ"തി ആമേഡിതവചനം. അഥ വാ സിക്ഖനം സിക്ഖാ, സാ ഏതസ്സ സീലന്തി **സേക്ഖോ**. സോ ഹി അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ തദധിമുത്തത്താ ച ഏകന്തേന സിക്ഖനസീലോ, ന അസേക്ഖോ വിയ പരിനിട്ഠിതസിക്ഖോ തത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധുസ്സുക്കോ, നാപി വിസ്സട്ഠസിക്ഖോ പചുരജനോ വിയ തത്ഥ അനധിമുത്തോ. അഥ വാ അരിയായ ജാതിയാ തീസു സിക്ഖാസു ജാതോ, തത്ഥ വാ ഭവോതി **സേക്ഖോ**. അഥ വാ ഇക്ഖതി ഏതായാതി ഇക്ഖാ, മഗ്ഗഫലസമ്മാദിട്ഠി. സഹ ഇക്ഖായാതി **സേക്ഖോ**.

അനുലോമപടിപദായ പരിപൂരകാരീതി യാ സാ സീലാദികാ വിപസ്സനന്താ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ ലോകുത്തരായ പടിപദായ അനുലോമനതോ അനുലോമപടിപദാ, തസ്സാ സമ്പാദനേന പരിപൂരകാരീതി. ഇദാനി തം പടിപദം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ദസ്സേതും **"സീലസമ്പന്നോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സീലസമ്പന്നോ**തി പാതിമോക്ഖസംവരസീലേന സമന്നാഗതോ, പരിപുണ്ണപാതിമോക്ഖസീലോ വാ. പാതിമോക്ഖസീലഞ്ഹി ഇധ "സീല"ന്തി അധിപ്പേതം പധാനഭാവതോ. രൂപാദിആരമ്മണേസു അഭിജ്ഝാദീനം പവത്തിനിവാരണസങ്ഖാതേന മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം പിധാനേന **ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ**. പരിയേസനാദിവസേന ഭോജനേ പമാണജാനനേന **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ**. വിഗതഥിനമിദ്ധോ ഹുത്വാ രത്തിന്ദിവം കമ്മട്ഠാനമനസികാരേ യുത്തതായ **ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ**. കഥം പന ജാഗരിയാനുയോഗോ ഹോതീതി തം ദസ്സേതും **"പുബ്ബരത്താ…പേ॰… വിഹരതീ"**തി വുത്തം. യഥാഹ "കഥഞ്ച പുബ്ബരത്താപരരത്തം ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ ഹോതി? ഇധ ഭിക്ഖു ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ചിത്തം പരിസോധേതി, രത്തിയാ പഠമം യാമം ചങ്കമേന…പേ॰… സോധേതി, ഏവം ഖോ ഭിക്ഖു പുബ്ബരത്താപരരത്തം

ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ ഹോതീ"തി (വിഭം ൫൯). **ഇമസ്മിം പനത്ഥേതി** "മഞ്ഞതി, ന മഞ്ഞതീ"തി ച വത്തബ്ബഭാവസങ്ഖാതേ അത്ഥേ. **നോ പുഥുജ്ജനോ അധിപ്പേതോ** "അപ്പത്തമാനസോ, അനുത്തരം യോഗക്ഖേമം പത്ഥയമാനോ"തി ച വുത്തത്താ.

സമ്പയുത്തത്താ മനസി ഭവോതി രാഗോ മാനസോ, മനോ ഏവ മാനസന്തി കത്വാ ചിത്തം **മാനസം,** അനവസേസതോ മാനം സീയതി സമുച്ഛിന്ദതീതി അഗ്ഗമഗ്ഗോ **മാനസം,** തന്നിബ്ബത്തത്താ പന അരഹത്തസ്സ മാനസതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ജനേസുതാതി** ജനേ സകലസത്തലോകേ വിസ്സുതാ, പത്ഥടയസാതി അത്ഥോ.

നത്ഥി ഇതോ ഉത്തരന്തി **അനുത്തരം**. തം പന സബ്ബസേട്ഠം ഹോന്തം ഏകന്തതോ സദിസരഹിതമേവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"അനുത്തരന്തി സേട്ഠം, അസദിസന്തി അത്ഥോ"**തി. **പത്ഥയമാനസ്സാതി** തണ്ഹായന്തസ്സ. **പജപ്പിതാനീ**തി മാനജപ്പനാനി. യസ്മിഞ്ഹി വത്ഥുസ്മിം തണ്ഹായനാ പത്ഥയമാനമഞ്ഞനാ സമ്ഭവതി, തസ്മിംയേവ "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനി പജപ്പിതാനി സമ്ഭവന്തീതി അധിപ്പായോ. **പവേധിത**ന്തി പരിവാസിതം. **പകപ്പിതേസൂ**തി തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പേഹി പരികപ്പിതേസു ആരമ്മണേസു. **സോത**ന്തി കിലേസസോതം . തസ്മിഞ്ഹി ഛിന്നേ ഇതരസോതം ഛിന്നമേവാതി. **വിദ്ധസ്ത**ന്തി വിനാസിതം. തഞ്ച ഖോ ലോമഹംസമത്തമ്പി അസേസേത്വാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വിനളീകത"**ന്തി, വിഗതാവസേസം കതന്തി അത്ഥോ. അധിമുത്തിയാ ഇധാധിപ്പേതപത്ഥനാ പാകടാ ഹോതീതി **"തന്നിന്നോ"**തിആദി വുത്തം, ന പന കുസലച്ഛന്ദസ്സ അധിമുത്തിഭാവതോ. **അധിമുച്ചന്തോതി** ഓകപ്പേന്തോ.

സബ്ബാകാരവിപരീതായാതി "സുഭം സുഖം നിച്ച"ന്തിആദീനം സബ്ബേസം അത്തനാ ഗഹേതബ്ബാകാരാനം വസേന തബ്ബിപരീതതായ, അനവസേസതോ ധമ്മസഭാവവിപരീതാകാരഗാഹിനിയാതി അത്ഥോ. **അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേനാതി** അസമ്പജാനനമിച്ഛാജാനനാനി വിയ ന ധമ്മസഭാവം അപ്പത്വാ നാപി അതിക്കമിത്വാ, അഥ ഖോ അവിരജ്ഝിത്വാ ധമ്മസഭാവസ്സ അഭിമുഖഭാവപ്പത്തിയാ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന, ഞാതപരിഞ്ഞാധിട്ഠാനായ തീരണപരിഞ്ഞായ പഹാനപരിഞ്ഞേകദേസേന ചാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പഥവീതി...പേ... വുത്തം ഹോതീ"**തി. **പഥവീഭാവ**ന്തി പഥവിയം അഭിഞ്ഞേയ്യഭാവം. ലക്ഖണപഥവീ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ, പരിഞ്ഞേയ്യഭാവോ പനസ്സാ **"അനിച്ചാതിപീ"**തിആദിനാ ഗഹിതോതി. **അഭിഞ്ഞത്വാ**തി ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞാഹി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഞാണേഹി ച അഭിജാനിത്വാ. **മാമഞ്ഞീ**തി അപ്പഹീനാനം മഞ്ഞനാനം വസേന മാതി മഞ്ഞതീതി മാ, പഹീനാനം പന വസേന ന മഞ്ഞതീതി അമഞ്ഞീ, മാ ച സോ അമഞ്ഞീ ച മാമഞ്ഞീതി ഏവമേത്ഥ പദവിഭാഗതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യേന ഭാഗേന അമഞ്ഞീ, തേന മഞ്ഞീതി ന വത്തബ്ബോ. യേന പന ഭാഗേന മഞ്ഞീ, തേന അമഞ്ഞീതി ന വത്തബ്ബോതി. ഏവം പടിക്ഖേപപ്പധാനം അത്ഥം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം **"മഞ്ഞീ ച ന മഞ്ഞീ ച ന വത്തബ്ബോ"**തി വുത്തം. പടിക്ഖേപപ്പധാനതാ ചേത്ഥ ലബ്ഭമാനാനമ്പി മഞ്ഞനാനം ദുബ്ബലഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ - **"ഇതരാ പന തനുഭാവം ഗതാ"**തി. **മാ**തി ച നിപാതപദമേതം, അനേകത്ഥാ ച നിപാതാതി അധിപ്പായേന **"ഏതസ്മിഞ്ഹി അത്ഥേ ഇമം പദം നിപാതേത്വാ വുത്ത"**ന്തി വുത്തം. **നിപാതേത്വാ**തി ച പകതിആദിവിഭാഗനിദ്ധാരണേ അനുമാനനയം മുഞ്ചിത്വാ യഥാവുത്തേ അത്ഥേ പച്ചക്ഖതോവ ദസ്സേത്വാതി അത്ഥോ. **പുഥുജ്ജനോ വിയാ**തി ഏതേനസ്സ ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝതണ്ഹാമാനവസേന മഞ്ഞനാ ന പടിക്ഖിത്താതി ദീപേതി.

അഥ വാ **മാ മഞ്ഞീ**തി പരികപ്പകിരിയാപടിക്ഖേപവചനമേതം "മാ രന്ധയും, മാ ജീരീ"തിആദീസു വിയ, ന മഞ്ഞേയ്യാതി വുത്തഞ്ഹോതി. യഥാ ഹി പുഥുജ്ജനോ സബ്ബസോ അപ്പഹീനമഞ്ഞനത്താ "മഞ്ഞതി"ച്ചേവ വത്തബ്ബോ, യഥാ ച ഖീണാസവോ സബ്ബസോ പഹീനമഞ്ഞനത്താ ന മഞ്ഞതി ഏവ, ന ഏവം സേക്ഖോ. തസ്സ ഹി ഏകച്ചാ മഞ്ഞനാ പഹീനാ, ഏകച്ചാ അപ്പഹീനാ, തസ്മാ ഉഭയഭാവതോ ഉഭയഥാപി ന വത്തബ്ബോ. നനു ച ഉഭയഭാവതോ ഉഭയഥാപി വത്തബ്ബോതി? ന. യാ ഹി അപ്പഹീനാ, താപിസ്സ തനുഭാവം ഗതാതി താഹിപി സോ ന മഞ്ഞേയ്യ വിഭൂതതരായ മഞ്ഞനായ അഭാവതോ, പഗേവ ഇതരാഹി. തേനാഹ ഭഗവാ "മാ മഞ്ഞീ"തി. തേന വുത്തം "മാ മഞ്ഞീതി

പരികപ്പകിരിയാപടിക്ഖേപവചനമേതം 'മാ രന്ധയും, മാ ജീരീ'തിആദീസു വിയ, ന മഞ്ഞേയ്യാതി വുത്തം ഹോതീ"തി. അയഞ്ചസ്സ അമഞ്ഞനാ വത്ഥുനോ പരിഞ്ഞേയ്യത്താ, ന അസേക്ഖസ്സ വിയ പരിഞ്ഞാതത്താ. യഞ്ഹി ഏകന്തതോ പരിജാനിതബ്ബം പരിജാനിതും സക്കാ, ന തത്ഥ തബ്ബിധുരേ വിയ പുഥുജ്ജനസ്സ മഞ്ഞനാ സമ്ഭവന്തി. തേനാഹ **"പരിഞ്ഞേയ്യം തസ്സാതി വദാമീ"**തി.

ഓക്കന്തനിയാമത്താതി അനുപവിട്ഠസമ്മത്തനിയാമത്താ, ഓതിണ്ണമഗ്ഗസോതത്താതി അത്ഥോ. **സമ്ബോധിപരായണത്താ**തി ഉപരിമഗ്ഗസമ്ബോധിപടിസരണത്താ, തദധിഗമായ നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവതോതി അത്ഥോ. ഉഭയേനപി തസ്സ അവസ്സംഭാവിനീ സേസപരിഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. **പരിഞ്ഞേയ്യ**ന്തി പരിജാനിതബ്ബഭാവേന ഠിതം, പരിഞ്ഞാതും വാ സക്കുണേയ്യം. തപ്പടിപക്ഖതോ **അപരിഞ്ഞേയ്യം. പുഥുജ്ജനസ്സ വിയാ**തി ഏതേന ഇധാധിപ്പേതപുഥുജ്ജനസ്സ പരിഞ്ഞേയ്യഭാവാസങ്കാ ഏവ നത്ഥി അനധികാരതോതി ദസ്സേതി. **"മാഭിനന്ദീ"**തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സേക്ഖവാരദുതിയനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖീണാസവവാരതതിയാദിനയവണ്ണനാ

വ്. സഭാഗോ ദിട്ഠസച്ചതാദിസാമഞ്ഞേന. ആരകാ കിലേസേഹി അരഹന്തി പദസ്സ നിരുത്തിനയേന അത്ഥം വത്വാ തം പാളിയാ സമാനേന്തോ **"വുത്തഞ്ചേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പാപകാ**തി ലാമകട്ഠേന ദുഗ്ഗതിസമ്പാപനട്ഠേന ച പാപകാ. സാവജ്ജട്ഠേന അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന ച **അകുസലാ**. സംകിലേസം അരഹന്തി, തത്ഥ വാ നിയുത്താതി **സംകിലേസികാ**. പുനബ്ഭവസ്സ കരണസീലാ, പുനബ്ഭവഫലം അരഹന്തീതി വാ **പോനോഭവികാ**. സഹ ദരഥേന പരിളാഹേന പവത്തന്തീതി **സദരാ**. ദുക്ഖോ കടുകോ, ദുക്ഖമോ വാ വിപാകോ ഏതേസന്തി **ദുക്ഖവിപാകാ**. അനാഗതേ ജാതിയാ ചേവ ജരാമരണാനഞ്ച വഡ്ഢനേന **ജാതിജരാമരണിയാ**തി. ഏവമേതേസം പദാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കാമഞ്ചായം സുത്തന്തവണ്ണനാ, അഭിധമ്മനയോ പന നിപ്പരിയായോതി തേന ദസ്സേന്തോ **"ചത്താരോ ആസവാ"**തിആദിമാഹ. **സമുച്ഛിന്നാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ**തി ന കേവലം സമുച്ഛിന്നാ ഏവ, അഥ ഖോ പടിപ്പസ്സദ്ധാപീതി മഗ്ഗകിച്ചേന സദിസം ഫലകിച്ചമ്പി നിദ്ധാരേതി.

സീലവിസോധനാദിനാ ഗരൂനം പടിപത്തിയാ അനുകരണം **ഗരുസംവാസോ**. അരിയമഗ്ഗപടിപത്തി ഏവ **അരിയമഗ്ഗസംവാസോ. ദസ അരിയാവാസാ** നാമ പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹീനതാദയോ. യേ സന്ധായ വുത്തം -

> "ദസയിമേ, ഭിക്ഖവേ, അരിയാവാസാ, യേ അരിയാ ആവസിംസു വാ ആവസന്തി വാ ആവസിസ്സന്തി വാ. കതമേ ദസ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹീനോ ഹോതി ഛളങ്ഗസമന്നാഗതോ, ഏകാരക്ഖോ, ചതുരാപസ്സേനോ, പനുണ്ണപച്ചേകസച്ചോ, സമവയസട്ഠേസനോ, അനാവിലസങ്കപ്പോ, പസ്സദ്ധകായസങ്ഖാരോ, സുവിമുത്തചിത്തോ, സുവിമുത്തപഞ്ഞോ. ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ദസ അരിയാവാസാ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൦).

വുസ്സതീതി വാ വുസിതം, അരിയമഗ്ഗോ, അരിയഫലഞ്ച, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി അതിസയവചനിച്ഛാവസേന അരഹാ **"വുസിതവാ"**തി വുത്തോ. **കരണീയ**ന്തി പരിഞ്ഞാപഹാനഭാവനാസച്ഛികിരിയമാഹ. തം പന യസ്മാ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി ചതൂസു സച്ചേസു കത്തബ്ബത്താ സോളസവിധന്തി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കരണീയ"**ന്തി. **സമ്മാവിമുത്തസ്സാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗഫലപഞ്ഞാഹി സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധീനം വസേന സുട്ഠു വിമുത്തസ്സ. **സന്തചിത്തസ്സാ**തി തതോ ഏവ സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹാനം വൂപസന്തചിത്തസ്സ. ഭിന്നകിലേസസ്സ ഖീണാസവസ്സ **ഭിക്ഖുനോ. കതസ്സ** പരിഞ്ഞാദികിച്ചസ്സ **പടിചയോ** പുന കരണം **നത്ഥി,** തതോ ഏവ **കരണീയം ന വിജ്ജതി** ന ഉപലബ്ഭതി.

ഭാരാതി ഓസീദാപനട്ഠേന ഭാരാ വിയാതി ഭാരാ. വുത്തഞ്ഹി "ഭാരാ ഹവേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൨൨). അത്തനോ യോനിസോമനസികാരായത്തന്തി **അത്തുപനിബന്ധം,** സസന്താനപരിയാപന്നത്താ അത്താനം **അവിജഹനം**. തയിദം യദിപി സബ്ബസ്മിം അനവജ്ജധമ്മേ സമ്ഭവതി, അകുപ്പസഭാവാപരിഹാനധമ്മേസു പന അഗ്ഗഭൂതേ അരഹത്തേ സാതിസയം, നേതരേസൂതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അത്തനോ പരമത്ഥട്ഠേന വാ"**തി, ഉത്തമട്ഠഭാവേനാതി അത്ഥോ.

സുത്തന്തനയോ നാമ പരിയായനയോതി നിപ്പരിയായനയേന സംയോജനാനി ദസ്സേന്തോ **"ഭവരാഗഇസ്സാമച്ഛരിയസംയോജന"**ന്തി ആഹ, ന പന "രൂപരാഗോ"തിആദിനാ. **ഭവേസു സംയോജന്തീ**തി കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടാനം പച്ചയോ ഹുത്വാ നിസ്സരിതും അപ്പദാനവസേന ബന്ധന്തി. സതിപി ഹി അഞ്ഞേസം തപ്പച്ചയഭാവേ ന വിനാ സംയോജനാനി തേസം തപ്പച്ചയഭാവോ അത്ഥി, ഓരമ്ഭാഗിയഉദ്ധമ്ഭാഗിയസങ്ഗഹിതേഹി ച തേഹി തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മനിയമോ ഭവനിയമോ ച ഹോതി , ന ച ഉപച്ഛിന്നസംയോജനസ്സ കതാനിപി കമ്മാനി ഭവം നിബ്ബത്തേന്തീതി തേസംയേവ സംയോജനട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ.

സമ്മാ അഞ്ഞായാതി ആജാനനഭൂതായ അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞായ സമ്മാ യഥാഭൂതം ദുക്ഖാദീസു യോ യഥാ ജാനിതബ്ബോ, തം തഥാ ജാനിത്വാ. **ചിത്തവിമുത്തി** സബ്ബസ്സ ചിത്തസംകിലേസസ്സ വിസ്സഗ്ഗോ. **നിബ്ബാനാധിമുത്തി** നിബ്ബാനേ അധിമുച്ചനം തത്ഥ നിന്നപോണപബ്ഭാരതാ. **ത**ന്തി പഥവീആദികം. **പരിഞ്ഞാതം,** ന പുഥുജ്ജനസ്സ വിയ അപരിഞ്ഞാതം, സേക്ഖസ്സ വിയ പരിഞ്ഞേയ്യം വാ. **തസ്മാ**തി പരിഞ്ഞാതത്താ.

ചതുത്ഥപഞ്ചമഛട്ഠവാരാ തത്ഥ തത്ഥ കിലേസനിബ്ബാനകിത്തനവസേന പവത്തത്താ **നിബ്ബാനവാരാ** നാമ. തത്ഥ പഥവീആദീനം പരിഞ്ഞാതത്താ അമഞ്ഞനാ, സാ പന പരിഞ്ഞാ രാഗാദീനം ഖയേന സിദ്ധാതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനവസേന പാളി പവത്താതി ദസ്സേന്തോ **"പരിഞ്ഞാതം തസ്സാതി സബ്ബപദേഹി യോജേത്വാ പുന ഖയാ രാഗസ്സ വീതരാഗത്താതി യോജേതബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതരേസൂ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ഇതരേസൂ**തി പഞ്ചമഛട്ഠവാരേസു. യദി ഏവം കസ്മാ പാളി ഏവം ന ദിസ്സതീതി ആഹ **"ദേസനാ പന ഏകത്ഥ വുത്തം സബ്ബത്ഥ വുത്തമേവ ഹോതീതി സംഖിത്താ"**തി.

ന ഖയാ രാഗസ്സ വീതരാഗോ സബ്ബസോ അപ്പഹീനരാഗത്താ. വിക്ഖമ്ഭിതരാഗോ ഹി സോതി. **ബാഹിരക**ഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ തഥാഭാവസ്സേവ തേസു ലബ്ഭനതോ, ന തേസു ഏവ തഥാഭാവസ്സ ലബ്ഭനതോ. ഇദാനി യാ സാ "പരിഞ്ഞാതം തസ്സാ"തി സബ്ബപദേഹി യോജനാ വുത്താ, തം വിനാപി നിബ്ബാനവാരഅത്ഥയോജനം ദസ്സേതും **"യഥാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **മഞ്ഞനം ന മഞ്ഞതീ**തി മഞ്ഞനാ നപ്പവത്തതീതി അത്ഥോ. മഞ്ഞനായ മഞ്ഞിതബ്ബത്തേപി തസ്സാ വത്ഥുഅന്തോഗധത്താതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യദിപി പരിഞ്ഞാതപദം അഗ്ഗഹേത്വാ നിബ്ബാനവാരദേസനാ പവത്താ, ഏവമ്പി "ഖയാ"തിആദിപദേഹി പരിഞ്ഞാസിദ്ധി ഏവ പകാസീയതീതി കോ തേസം വിസേസോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. **മഗ്ഗഭാവനാപാരിപൂരിദസ്സനത്ഥം വുത്തോ,** മഗ്ഗകിച്ചന്താ ഹി പരിഞ്ഞായോതി അധിപ്പായോ. **ഇതരേ...പേ॰... വേദിതബ്ബാ** വീതരാഗാദികിത്തനതോതി. **ദ്വീഹി വാ കാരണേഹീ**തി യഥാവുത്തകാരണദ്വയേന. **അസ്സാ**തി ഖീണാസവസ്സ. **അയം വിസേസോ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനോ വിസേസോ. യദിപി ഖീണാസവോ ഏകന്തേന വീതരാഗോ വീതദോസോ വീതമോഹോ ഏവ ച ഹോതി, യായ പന പുബ്ബഭാഗപടിപദായ വീതരാഗതാദയോ സവിസേസാതി വത്തബ്ബതം ലഭന്തി, തം ദസ്സേന്തോ **"തീസു ഹീ"**തിആദിമാഹ . "രത്തോ അത്ഥം ന ജാനാതീ"തിആദിനാ (നേത്തി॰ ൧൧) രാഗേ ആദീനവം പസ്സതോ "രാഗോ ച നാമ സുഖാഭിസങ്ഗേന ഉപ്പജ്ജതി, സുഖഞ്ച വിപരിണാമതോ ദുക്ഖം. പഗേവ ഇതര"ന്തി സഹേതുകേ രാഗേ ആദീനവദസ്സനം ദുക്ഖാനുപസ്സനായ നിമിത്തം, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ച പണിധിയാ പടിപക്ഖഭാവതോ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖം പരിപൂരേതീതി ആഹ **"രാഗേ...പേ॰... വീതരാഗോ ഹോതീ"**തി. തഥാ "ദുട്ഠോ അത്ഥം ന ജാനാതീ"തിആദിനാ (ഇതിവു॰ ൮൮) ദോസേ ആദീനവം പസ്സതോ

‘‘ദോസോ ച നാമ ദുക്ഖം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച ഉഭയം അനവട്ഠിതം ഇത്തരം പഭങ്ഗൂ’’തി സഹേതുകേ ദോസേ ആദീനവദസ്സനം അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിമിത്തം, അനിച്ചാനുപസ്സനാ ച നിച്ചനിമിത്താദീനം പടിപക്ഖഭാവതോ അനിമിത്തവിമോക്ഖം പരിപൂരേതീതി ആഹ **‘‘ദോസേ…പേ॰… ഹോതീ’’**തി. തഥാ ‘‘മൂള്ഹോ അത്ഥം ന ജാനാതീ’’തിആദിനാ (ഇതിവു॰ ൮൮) മോഹേ ആദീനവം പസ്സതോ ‘‘മോഹോ നാമ യഥാസഭാവഗ്ഗഹണസ്സ പരിബ്ഭമന്തോ’’തി മോഹസ്സ വിക്ഖമ്ഭനം അനത്താനുപസ്സനായ നിമിത്തം, അനത്താനുപസ്സനായ ച അത്താഭിനിവേസസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ സുഞ്ഞതം വിമോക്ഖം പരിപൂരേതീതി ആഹ **‘‘മോഹേ…പേ॰… വീതമോഹോ ഹോതീ’’**തി.

ഏവം സന്തേതി യദി വീതരാഗതാദയോ വിമോക്ഖവിഭാഗേന വുത്താ, ഏവം സന്തേ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വിമോക്ഖമുഖവിമോക്ഖാനം വസേന നിയമേത്വാ ന വുത്തം, തസ്മാ. യം കിഞ്ചി അരഹതോ സമ്ഭവന്തം വിഭജിത്വാ വുച്ചതീതി വാരത്തയദേസനാ കതാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **‘‘യം അരഹതോ’’**തിആദിനാ.

ഏവം വിമുത്തിവിഭാഗേന ഖീണാസവസ്സ വിഭാഗം വാരത്തയദേസനാനിബന്ധനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അവിഭാഗേനപി തത്ഥ പരിഞ്ഞാവിസയസ്സ അനുസയവിസയസ്സ ച വിഭാഗം തസ്സ നിബന്ധനം ദസ്സേന്തോ **‘‘അവിസേസേനാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഉപേക്ഖാവേദനാ വിസേസതോ സങ്ഖാരദുക്ഖം സമ്മോഹാധിട്ഠാനന്തി വുത്തം **‘‘സങ്ഖാര…പേ॰… മോഹോ’’**തി. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഖീണാസവവാരതതിയാദിനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തഥാഗതവാരസത്തമനയവണ്ണനാ

൧൨. യേഹി (ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൭.ചൂളസീലവണ്ണനാ; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൦) ഗുണവിസേസേഹി നിമിത്തഭൂതേഹി ഭഗവതി ‘‘തഥാഗതോ’’തി അയം സമഞ്ഞാ പവത്താ, തം ദസ്സനത്ഥം **‘‘അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ’’**തിആദി വുത്തം. ഗുണനേമിത്തകാനേവ ഹി ഭഗവതോ സബ്ബാനി നാമാനി. യഥാഹ -

> ‘‘അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ’’തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬; ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൭.ചൂളസീലവണ്ണനാ; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൦) -

തഥാ ആഗതോതി ഏത്ഥ ആകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ **തഥാ**-സദ്ദോ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി പടിപാദഗമനത്ഥോ **ആഗത**-സദ്ദോ, ന ഞാണഗമനത്ഥോ ‘‘തഥലക്ഖണം ആഗതോ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൭൮; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧൮; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨.ബാഹിരനിദാന; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൪) വിയ, നാപി കായഗമനാദിഅത്ഥോ ‘‘ആഗതോ ഖോ മഹാസമണോ, മാഗധാനം ഗിരിബ്ബജ’’ന്തിആദീസു (മഹാവ॰ ൬൩) വിയ. തത്ഥ യദാകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ, തം കരുണാപ്പധാനത്താ മഹാകരുണാമുഖേന പുരിമബുദ്ധാനം ആഗമനപടിപദം ഉദാഹരണവസേന സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേന്തോ യംതംസദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധഭാവതോ **‘‘യഥാ സബ്ബലോക…പേ॰… ആഗതാ’’**തി സാധാരണതോ വത്വാ പുന തം പടിപദം **മഹാപദാനസുത്താ**ദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൪) സമ്ബഹുലനിദ്ദേസേന സുപാകടാനം ആസന്നാനഞ്ച വിപസ്സീആദീനം ഛന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം വസേന ദസ്സേന്തോ **‘‘യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യേന അഭിനീഹാരേനാ**തി മനുസ്സത്ത-ലിങ്ഗസമ്പത്തി-ഹേതു-സത്ഥാരദസ്സന-പബ്ബജ്ജാ-അഭിഞ്ഞാദിഗുണസമ്പത്തി-അധികാര-ഛന്ദാനം വസേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന കായപണിധാനമഹാപണിധാനേന. സബ്ബേസഞ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം കായപണിധാനം ഇമിനാവ നീഹാരേന സമിജ്ഝതീതി.

ഏവം മഹാഭിനീഹാരവസേന "തഥാഗതോ"തി പദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി പാരമീപൂരണവസേന ദസ്സേതും **"അഥ വാ യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ...പേ... യഥാ കസ്സപോ ഭഗവാ ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ"**തിആദി വുത്തം. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ സുത്തന്തികാനം മഹാബോധിയാനപടിപദായ കോസല്ലജനനത്ഥം പാരമീകഥാ വത്തബ്ബാ, സാ പന സബ്ബാകാരസമ്പന്നാ **ചരിയാപിടകവണ്ണനായ** (ചരിയാ॰ പകിണ്ണകകഥാ) വിത്ഥാരതോ നിദ്ദിട്ഠാ, തസ്മാ അത്ഥികേഹി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. യഥാ പന പുബ്ബേ വിപസ്സീആദയോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയം പതിട്ഠായ സുവിസുദ്ധായ പടിപദായ അനവസേസതോ സമ്മദേവ സബ്ബാ പാരമിയോ പരിപൂരേസും, ഏവം അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ പരിപൂരേസീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"സമത്തിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ"**തി. സതിപി അങ്ഗപരിച്ചാഗാദീനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച **"പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ"**തി വിസും ഗഹണം, തതോയേവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ വിസും നയനപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണമ്പി കതം, പരിഗ്ഗഹപരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി ധനരജ്ജപരിച്ചാഗതോ പുത്തദാരപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണഞ്ച കതം.

ഗതപച്ചാഗതികവത്തപൂരണാദികായ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ സദ്ധിം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബയോഗോ,** ദാനാദീസുയേവ സാതിസയപടിപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബചരിയാ** , സാ ചരിയാപിടകസങ്ഗഹിതാ. അഭിനീഹാരോ **പുബ്ബയോഗോ,** ദാനാദിപടിപത്തി, കായവിവേകവസേന ഏകചരിയാ വാ **പുബ്ബചരിയാ**തി കേചി. ദാനാദീനഞ്ചേവ അപ്പിച്ഛതാദീനഞ്ച സംസാരനിബ്ബാനേസു ആദീനവാനിസംസാനഞ്ച വിഭാവനവസേന സത്താനം ബോധിത്തയേ പതിട്ഠാപനപരിപാചനവസേന ച പവത്താ കഥാ **ധമ്മക്ഖാനം,** ഞാതീനം അത്ഥചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ,** സാപി കരുണായ വസേനേവ. **ആദി**-സദ്ദേന ലോകത്ഥചരിയാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. കമ്മസ്സകതഞാണവസേന, അനവജ്ജകമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനപരിചയവസേന ഖന്ധായതനാദിപരിചയവസേന, ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന ച ഞാണചാരോ **ബുദ്ധിചരിയാ,** സാ പന അത്ഥതോ പഞ്ഞാപാരമീയേവ, ഞാണസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണം. **കോടീ**തി പരിയന്തോ, ഉക്കംസോതി അത്ഥോ.

ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ. **ബ്രൂഹേത്വാ**തി വഡ്ഢേത്വാ. **സതിപട്ഠാനാ**ദിഗ്ഗഹണേന ആഗമനപടിപദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതി. വിപസ്സനാസഹഗതാ ഏവ വാ **സതിപട്ഠാനാ**ദയോ ദട്ഠബ്ബാ. ഏത്ഥ ച "യേന അഭിനീഹാരേനാ"തിആദിനാ ആഗമനപടിപദായ ആദിം ദസ്സേതി, "ദാനപാരമീ"തിആദിനാ മജ്ഝം, "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ"തിആദിനാ പരിയോസാനന്തി വേദിതബ്ബം.

സമ്പതിജാതോതി മുഹുത്തജാതോ മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുത്തമത്തോ, ന മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തമത്തോ. നിക്ഖന്തമത്തഞ്ഹി മഹാസത്തം പഠമം ബ്രഹ്മാനോ സുവണ്ണജാലേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, തേസം ഹത്ഥതോ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ അജിനപ്പവേണിയാ, തേസം ഹത്ഥതോ മനുസ്സാ ദുകൂലചുമ്ബടകേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പഥവിയം പതിട്ഠിതോതി. **യഥാഹ** ഭഗവാ മഹാപദാനദേസനായം. **സേതമ്ഹി ഛത്തേ**തി ദിബ്ബസേതച്ഛത്തേ. **അനുധാരീയമാനേ**തി ധാരീയമാനേ. ഏത്ഥ ച ഛത്തഗ്ഗഹണേനേവ ഖഗ്ഗാദീനി പഞ്ച കകുധഭണ്ഡാനിപി വുത്താനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ഖഗ്ഗതാലവണ്ടമോരഹത്ഥകവാലബീജനീഉണ്ഹീസപട്ടാപി ഹി ഛത്തേന സഹ തദാ ഉപട്ഠിതാ അഹേസും, ഛത്താദീനിയേവ ച തദാ പഞ്ഞായിംസു, ന ഛത്താദിഗ്ഗാഹകാ. **സബ്ബാ ച ദിസാ**തി ദസപി ദിസാ. നയിദം സബ്ബദിസാവിലോകനം സത്തപദവീതിഹാരുത്തരകാലം ദട്ഠബ്ബം. മഹാസത്തോ ഹി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പുരത്ഥിമദിസം ഓലോകേസി. തത്ഥ ദേവമനുസ്സാ ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജയമാനാ "മഹാപുരിസ ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോ"തി ആഹംസു. ഏവം ചതസ്സോ ദിസാ, ചതസ്സോ അനുദിസാ; ഹേട്ഠാ, ഉപരീതി സബ്ബാ ദിസാ അനുവിലോകേത്വാ സബ്ബത്ഥ അത്തനാ സദിസം അദിസ്വാ "അയം ഉത്തരാ ദിസാ"തി തത്ഥ

സത്തപദവീതിഹാരേന അഗമാസി. **ആസഭി**ന്തി ഉത്തമം. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബപഠമോ. **ജേട്ഠോ സേട്ഠോ**തി ച തസ്സേവ വേവചനം. **അയമന്തിമാ ജാതി, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ പത്തബ്ബം അരഹത്തം ബ്യാകാസി.

അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാതി സംഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം **"യഞ്ഹീ"**തിആദിനാ വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി -

> "അനേകസാഖഞ്ച സഹസ്സമണ്ഡലം,
> ഛത്തം മരൂ ധാരയുമന്തലിക്ഖേ;
> സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാ,
> ന ദിസ്സരേ ചാമരഛത്തഗാഹകാ"തി. (സു॰ നി॰ ൬൯൩);

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതചാരതായ അനാവരണഞാണന്തി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സാ"**തി. **തഥാ അയം ഭഗവാപി ഗതോ…പേ॰… പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാ**തി ഏതേന അഭിജാതിയം ധമ്മതാവസേന ഉപ്പജ്ജനകവിസേസാ സബ്ബബോധിസത്താനം സാധാരണാതി ദസ്സേതി. പാരമിതാനിസ്സന്ദാ ഹി തേതി.

വിക്കമീതി അഗമാസി. **മരൂ**തി ദേവാ. **സമാ**തി വിലോകനസമതായ സമാ സദിസിയോ. മഹാപുരിസോ ഹി യഥാ ഏകം ദിസം വിലോകേസി, ഏവം സേസദിസാപി, ന കത്ഥചി വിലോകനേ വിബന്ധോ തസ്സ അഹോസീതി. **സമാ**തി വാ വിലോകേതും യുത്താ, വിസമരഹിതാതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ ബോധിസത്തസ്സ വിരൂപബീഭച്ഛവിസമരൂപാനി വിലോകേതും അയുത്താനി ദിസാസു ഉപട്ഠഹന്തീതി.

ഏവം "തഥാ ഗതോ"തി കായഗമനട്ഠേന ഗത-സദ്ദേന തഥാഗത-സദ്ദം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ഞാണഗമനട്ഠേന തം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നേക്ഖമ്മേനാ**തി അലോഭപ്പധാനേന കുസലചിത്തുപ്പാദേന . കുസലാ ഹി ധമ്മാ ഇധ നേക്ഖമ്മം, ന പബ്ബജ്ജാദയോ, "പഠമജ്ഝാന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൭.ചൂളസീലവണ്ണനാ; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൦) ച വദന്തി. **പഹായാ**തി പജഹിത്വാ. **ഗതോ** അധിഗതോ, പടിപന്നോ ഉത്തരിവിസേസന്തി അത്ഥോ. **പഹായാ**തി വാ പഹാനഹേതു, പഹാനലക്ഖണം വാ. ഹേതുലക്ഖണത്ഥോ ഹി അയം പഹായ-സദ്ദോ. കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനഹേതുകം "ഗതോ"തി ഹേത്ഥ വുത്തം ഗമനം അവബോധോ, പടിപത്തി ഏവ വാ കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനേന ച ലക്ഖീയതീതി. ഏസ നയോ **പദാലേത്വാ**തിആദീസുപി. **അബ്യാപാദേനാ**തി മേത്തായ. **ആലോകസഞ്ഞായാ**തി വിഭൂതം കത്വാ മനസികരണേന (ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൭.ചൂളസീലവണ്ണനാ) ഉപട്ഠിതആലോകസഞ്ജാനനേന. **അവിക്ഖേപേനാ**തി സമാധിനാ. **ധമ്മവവത്ഥാനേനാ**തി കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവനിച്ഛയേന. "സപ്പച്ചയനാമരൂപവവത്ഥാനേനാ"തിപി വദന്തി.

ഏവം കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനേന "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൦൮) വുത്തായ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഭഗവതോ തഥാഗതഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഹ ഉപായേന അട്ഠഹി സമാപത്തീഹി അട്ഠാരസഹി ച മഹാവിപസ്സനാഹി തം ദസ്സേതും **"ഞാണേനാ"**തിആദിമാഹ. നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകങ്ഖാവിതരണാനഞ്ഹി വിനിബന്ധഭൂതസ്സ മോഹസ്സ ദൂരീകരണേന ഞാതപരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സ അനിച്ചസഞ്ഞാദയോ സിജ്ഝന്തി, തഥാ ഝാനസമാപത്തീസു അഭിരതിനിമിത്തേന പാമോജ്ജേന. തത്ഥ "അനഭിരതിയാ വിനോദിതായ ഝാനാദീനം സമധിഗമോ"തി സമാപത്തിവിപസ്സനാനം അരതിവിനോദനഅവിജ്ജാപദാലനാദീനി ഉപായോ, ഉപ്പടിപാടിനിദ്ദേസോ പന നീവരണസഭാവായ അവിജ്ജായ ഹേട്ഠാ നിവരണേസുപി സങ്ഗഹദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. സമാപത്തിവിഹാരപ്പവേസവിബന്ധനേന നീവരണാനി കവാടസദിസാനീതി ആഹ **"നീവരണകവാടം ഉഗ്ഘാടേത്വാ"**തി. "രത്തിം അനുവിതക്കേത്വാ അനുവിചാരേത്വാ ദിവാ കമ്മന്തേ പയോജേതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൧) വുത്തട്ഠാനേ വിതക്കവിചാരാ ധൂമായനാതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"വിതക്കവിചാരധൂമ"**ന്തി. കിഞ്ചാപി പഠമജ്ഝാനുപചാരേയേവ ദുക്ഖം,

ചതുത്ഥജ്ഝാനുപചാരേ ച സുഖം പഹീയതി, അതിസയപ്പഹാനം പന സന്ധായാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനേന സുഖദുക്ഖം പഹായാ"**തി.

അനിച്ചസ്സ, അനിച്ചന്തി ച അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അനിച്ചതം ഗഹേത്വാ പവത്തായ വിപസ്സനായേതം നാമം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മേസു "നിച്ചാ സസ്സതാ"തി ഏവംപവത്തമിച്ഛാസഞ്ഞം. സഞ്ഞാസീസേന ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിദാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. **വിരാഗാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു വിരജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നിരോധാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരാനം നിരോധസ്സ അനുപസ്സനായ. യഥാ വാ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ആയതിം പുനബ്ഭവവസേന ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം അനുപസ്സനാ **നിരോധാനുപസ്സനാ**. തേനേവാഹ "നിരോധാനുപസ്സനായ നിരോധേതി, നോ സമുദേതീ"തി. മുച്ചിതുകമ്യതാ ഹി അയം ബലപ്പത്താതി. പടിനിസ്സജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ,** പടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ ഹി അയം. **ആദാന**ന്തി നിച്ചാദിവസേന ഗഹണം. സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ. ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖരണം. അവത്ഥാവിസേസാപത്തി **വിപരിണാമോ. ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണം. **നിമിത്ത**ന്തി സമൂഹാദിഘനവസേന സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സങ്ഖാരാനം സവിഗ്ഗഹഗ്ഗഹണം. **പണിധി**ന്തി രാഗാദിപണിധിം. സാ പനത്ഥതോ തണ്ഹാവസേന സങ്ഖാരേസു നിന്നതാ. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്താനുദിട്ഠിം.

അനിച്ചദുക്ഖാദിവസേന സബ്ബധമ്മതീരണം **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ**. **സാരാദാനാഭിനിവേസ**ന്തി അസാരേസു സാരഗ്ഗഹണവിപല്ലാസം. ഇസ്സരകുത്താദിവസേന ലോകോ സമുപ്പന്നോതി അഭിനിവേസോ **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ**. കേചി പന "അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) പവത്തസംസയാപത്തി **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ"**തി വദന്തി. സങ്ഖാരേസു ലേണതാണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ**. "ആലയരതാ ആലയസമ്മുദിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮) വചനതോ ആലയോ തണ്ഹാ, സായേവ ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ച അഭിനിവിസനവസേന പവത്തിയാ **ആലയാഭിനിവേസോ**തി കേചി. "ഏവംവിധാ സങ്ഖാരാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തീ"തി പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ**. വട്ടതോ വിഗതത്താ വിവട്ടം, **നിബ്ബാനം,** തത്ഥ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതേന അനുപസ്സനേന പവത്തിയാ **വിവട്ടാനുപസ്സനാ,** ഗോത്രഭൂ. **സംയോഗാഭിനിവേസ**ന്തി സംയുജ്ജനവസേന സങ്ഖാരേസു നിവിസനം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ പഹാനേകട്ഠേ ച. **ഓളാരികേ**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാപി ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹി ഓളാരികാതി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ. ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. **സബ്ബകിലേസേ**തി അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ. ന ഹി പഠമാദിമഗ്ഗേഹി പഹീനാ കിലേസാ പുന പഹീയന്തീതി.

കക്ഖളത്തം കഥിനഭാവോ. **പഗ്ഘരണം** ദ്രവഭാവോ. ലോകിയവായുനാ ഭസ്തസ്സ വിയ യേന വായുനാ തംതംകലാപസ്സ ഉദ്ധുമായനം, ഥദ്ധഭാവോ വാ, തം **വിത്ഥമ്ഭനം**. വിജ്ജമാനേപി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി സമ്ഫുട്ഠഭാവേ തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം യോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, അഞ്ഞഥാ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദസഭാവോ ന സിയാ ബ്യാപീഭാവാപത്തിതോ, അബ്യാപിതാവ അസമ്ഫുട്ഠതാതി യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹി അസമ്ഫുട്ഠഭാവോ **അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം**. തേനാഹ ഭഗവാ **ആകാസധാതുനിദ്ദേസേ** (ധ॰ സ॰ ൬൩൭) "അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ"തി.

വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി **രുപ്പനം**. ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാവസേനേതം വുത്തം **"സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണ"**ന്തി. തഥാ ഹി **സുത്തന്തഭാജനീയേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൯൨) "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ ചേതനാവ വിഭത്താ.

അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണാ ച ചേതനാ. യഥാഹ "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ? കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ"തിആദി. **ഫരണം** സവിപ്ഫാരികതാ. **അസ്സദ്ധിയേ**തി അസദ്ധിയഹേതു. നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. ഏസ നയോ **കോസജ്ജേ**തിആദീസു. **ഉപസമലക്ഖണ**ന്തി കായചിത്തപരിളാഹൂപസമലക്ഖണം. ലീനുദ്ധച്ചരഹിതേ അധിചിത്തേ പവത്തമാനേ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു അബ്യാവടതായ അജ്ഝുപേക്ഖനം **പടിസങ്ഖാനം** പക്ഖപാതുപച്ഛേദതോ.

മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാ സിനിദ്ധഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ സമ്മാവാചാപച്ചയസുഭാസിതാനം സോതാരഞ്ച പുഗ്ഗലം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി തസ്സാ **പരിഗ്ഗാഹലക്ഖണം** വുത്തം. കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്ത സങ്ഖാതായ വിരതിയാ **സമുട്ഠാനലക്ഖണം** ദട്ഠബ്ബം. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാപനം** കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയപ്പവത്തിയാ, ആജീവസ്സേവ വാ സുദ്ധി **വോദാനം**. സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ചിത്തസ്സ സംകിലേസപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്മദേവ പഗ്ഗണ്ഹനം **പഗ്ഗഹോ**.

"സങ്ഖാരാ"തി ഇധ ചേതനാ അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"സങ്ഖാരാനം ചേതനാലക്ഖണ"**ന്തി. **നമനം** ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവോ. **ആയതനം** പവത്തനം. ആയതനാനം വസേന ഹി ആയസങ്ഖാതാനം ചിത്തചേതസികാനം പവത്തി. **തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണ**ന്തി വട്ടസ്സ ജനകഹേതുഭാവോ, മഗ്ഗസ്സ പന നിബ്ബാനസമ്പാപകത്തന്തി അയമേതേസം വിസേസോ.

തഥലക്ഖണം അവിപരീതസഭാവോ. **ഏകരസോ** അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം അനൂനാനധികഭാവോ. **യുഗനദ്ധാ** സമഥവിപസ്സനാവ. സദ്ധാപഞ്ഞാ പഗ്ഗഹാവിക്ഖേപാതിപി വദന്തി.

ഖീണോതി കിലേസേ ഖേപതീതി **ഖയോ,** മഗ്ഗോ. അനുപ്പാദപരിയോസാനതായ **അനുപ്പാദോ,** ഫലം. **പസ്സദ്ധി** കിലേസവൂപസമോ. **ഛന്ദസ്സാ**തി കത്തുകാമതാഛന്ദസ്സ. **മൂലലക്ഖണം** പതിട്ഠാഭാവോ. സമുട്ഠാനഭാവോ **സമുട്ഠാനലക്ഖണം** ആരമ്മണപടിപാദകതായ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉപ്പത്തിഹേതുതാ. **സമോധാനം** വിസയാദിസന്നിപാതേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ, യാ സങ്ഗതീതി വുച്ചതി. സമം സഹ ഓദഹന്തി അനേന സമ്പയുത്തധമ്മാതി വാ **സമോധാനം,** ഫസ്സോ. സമോസരന്തി സന്നിപതന്തി ഏത്ഥാതി **സമോസരണം**. വേദനായ വിനാ അപ്പവത്തമാനാ സമ്പയുത്തധമ്മാ വേദനാനുഭവനനിമിത്തം സമോസടാ വിയ ഹോന്തീതി ഏവം വുത്തം. ഗോപാനസീനം കൂടം വിയ സമ്പയുത്താനം പാമോക്ഖഭാവോ **പമുഖലക്ഖണം**. തതോ, തേസം വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉത്തരി പധാനന്തി **തതുത്തരി,** പഞ്ഞുത്തരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ. **വിമുത്തിയാ**തി ഫലസ്സ. തഞ്ഹി സീലാദിഗുണസാരസ്സ പരമുക്കംസഭാവേന **സാരം**. അയഞ്ച ലക്ഖണവിഭാഗോ ഛധാതുപഞ്ചഝാനങ്ഗാദിവസേന തംതംസുത്തപദാനുസാരേന പോരാണട്ഠകഥായം ആഗതനയേന ച കതോതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി പുബ്ബേ വുത്തോപി കോചി ധമ്മോ പരിയായന്തരപകാസനത്ഥം പുന ദസ്സിതോ. തതോ ഏവ ച "ഛന്ദമൂലകാ കുസലാ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാസമോസരണാ"തി, "പഞ്ഞുത്തരാ കുസലാ ധമ്മാ"തി, "വിമുത്തിസാരമിദം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി, "നിബ്ബാനോഗധഞ്ഹി ആവുസോ ബ്രഹ്മചരിയം നിബ്ബാനപരിയോസാന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൬) ച സുത്തപദാനം വസേന **"ഛന്ദസ്സ മൂലലക്ഖണ"**ന്തിആദി വുത്തം.

തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി അവിപരീതസഭാവത്താ. **തഥാനി** തംസഭാവത്താ. **അവിതഥാനി** അമുസാസഭാവത്താ. **അനഞ്ഞഥാനി** അഞ്ഞാകാരരഹിതത്താ. **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയാ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപവത്തനട്ഠോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച **സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ,** ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീതി

ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ. ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി **ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ,** യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപം പാതുഭാവോതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ന അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച അവിജ്ജം വിനാ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, യാ യാ അവിജ്ജാ യേസം യേസം സങ്ഖാരാനം യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, അയം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ പച്ചയഭാവോതി അത്ഥോ.

ഭഗവാ തം സബ്ബാകാരതോ ജാനാതി പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **തേനാ**തി ഭഗവതാ. തം വിഭജ്ജമാനന്തി യോജേതബ്ബം. **ത**ന്തി രൂപായതനം. **ഇട്ഠാനിട്ഠാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മജ്ഝത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി, തഥാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നപരിത്തഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതദുഭയാദിഭേദം. **ലബ്ഭമാനകപദവസേനാ**തി "രൂപായതനം ദിട്ഠം, സദ്ദായതനം സുതം, ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം മുതം, സബ്ബം രൂപം മനസാ വിഞ്ഞാത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൻന്നന്ന) വചനതോ ദിട്ഠപദഞ്ച വിഞ്ഞാതപദഞ്ച രൂപാരമ്മണേ ലബ്ഭതി, രൂപാരമ്മണം ഇട്ഠം അനിട്ഠം മജ്ഝത്തം പരിത്തം അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ദിട്ഠം വിഞ്ഞാതം രൂപം രൂപായതനം രൂപധാതു വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതകന്തി ഏവമാദീഹി **അനേകേഹി നാമേഹി**.

തേരസഹി വാരേഹീതി രൂപകണ്ഡേ (ധ॰ സ॰ ന്നൄന്ന) ആഗതേ തേരസ നിദ്ദേസവാരേ സന്ധായാഹ. ഏകേകസ്മിഞ്ച വാരേ ചതുന്നം ചതുന്നം വവത്ഥാപനനയാനം വസേന **"ദ്വേപഞ്ഞാസായ നയേഹീ"**തി ആഹ. **തഥമേവ** അവിപരീതദസ്സിതായ അപ്പടിവത്തിയദേസനതായ ച. **"ജാനാമി അഭിഞ്ഞാസി"**ന്തി വത്തമാനാതീതകാലേസു ഞാണപ്പവത്തിദസ്സനേന അനാഗതേപി ഞാണപ്പവത്തി വുത്തായേവാതി ദട്ഠബ്ബാ. **വിദിത**-സദ്ദോ അനാമട്ഠകാലവിസേസോ വേദിതബ്ബോ "ദിട്ഠം സുതം മുത"ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൻന്നന്ന) വിയ. **ന ഉപട്ഠാസീ**തി അത്തത്തനിയവസേന ന ഉപഗച്ഛി. യഥാ രൂപാരമ്മണാദയോ ധമ്മാ യംസഭാവാ യംപകാരാ ച, തഥാ നേ പസ്സതി ജാനാതി ഗച്ഛതീതി **തഥാഗതോ**തി ഏവം പദസമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ. കേചി പന "നിരുത്തിനയേന പിസോദരാദിപക്ഖേപേന (പാണിനി ന്ന.ന്.ഫ്നൻ) വാ ദസ്സി-സദ്ദസ്സ ലോപം, ആഗത-സദ്ദസ്സ ചാഗമം കത്വാ **തഥാഗതോ"**തി വണ്ണേന്തി.

നിദ്ദോസതായ **അനുപവജ്ജം**. പക്ഖിപിതബ്ബാഭാവേന **അനൂനം**. അപനേതബ്ബാഭാവേന **അനധികം**. അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസമ്പത്തിയാ **സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം**. **നോ അഞ്ഞഥാ**തി "തഥേവാ"തി വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകേന സമ്പാദേതി. തേന യദത്ഥം ഭാസിതം, ഏകന്തേന തദത്ഥനിപ്ഫാദനതോ യഥാ ഭാസിതം ഭഗവതാ, തഥേവാതി അവിപരീതദേസനതം ദസ്സേതി. **ഗദഅത്ഥോ**തി ഏതേന തഥം ഗദതീതി **തഥാഗതോ**തി ദ-കാരസ്സ ത-കാരോ കതോ നിരുത്തിനയേനാതി ദസ്സേതി.

തഥാ ഗതമസ്സാതി **തഥാഗതോ. ഗത**ന്തി ച കായവാചാപവത്തീതി അത്ഥോ. **തഥാ**തി ച വുത്തേ യംതംസദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിസമ്ബന്ധിതായ യഥാതി അയമത്ഥോ ഉപട്ഠിതോയേവ ഹോതി, കായവചീകിരിയാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞാനുലോമേന വചനിച്ഛായം കായസ്സ വാചാ, വാചായ ച കായോ സമ്ബന്ധീഭാവേന ഉപതിട്ഠതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദി. ഇമസ്മിം പന അത്ഥേ തഥാവാദീതായ **തഥാഗതോ**തി അയമ്പി അത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി. സോ പന പുബ്ബേ പകാരന്തരേന ദസ്സിതോതി ആഹ **"ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ"**തി.

തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസൂതി ഏതേന യദേകേ "തിരിയം വിയ ഉപരി അധോ ച സന്തി ലോകധാതുയോ"തി വദന്തി, തം പടിസേധേതി. ദേസനാവിലാസോയേവ **ദേസനാവിലാസമയോ** യഥാ "പുഞ്ഞമയം, ദാനമയ"ന്തിആദീസു.

നിപാതാനം വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ തദത്ഥജോതനഭാവേന പവത്തനതോ ഗത-സദ്ദോയേവ അവഗതത്ഥം അതീതത്ഥഞ്ച വദതീതി ആഹ **"ഗതോതി അവഗതോ അതീതോ"**തി.

അഥ വാ അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ സമ്മാസമ്ബോധി, ഏത്ഥന്തരേ മഹാബോധിയാനപടിപത്തിയാ ഹാനട്ഠാനസംകിലേസനിവത്തീനം അഭാവതോ യഥാ പണിധാനം, തഥാ ഗതോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം പടിപന്നോതി **തഥാഗതോ**. അഥ വാ മഹിദ്ധികതായ പടിസമ്ഭിദാനം ഉക്കംസാധിഗമേന അനാവരണഞാണതായ ച കത്ഥചിപി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാ രുചി, തഥാ കായവചീചിത്താനം ഗതാനി ഗമനാനി പവത്തിയോ ഏതസ്സാതി **തഥാഗതോ**. യസ്മാ ച ലോകേ വിധ-യുത്ത-ഗത-പ്പകാര-സദ്ദാ സമാനത്ഥാ ദിസ്സന്തി. തസ്മാ യഥാവിധാ വിപസ്സീആദയോ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോതി **തഥാഗതോ** , യഥായുത്താ ച തേ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥായുത്തോതി **തഥാഗതോ**. അഥ വാ യസ്മാ സച്ചം തച്ഛം തഥന്തി ഞാണസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ തഥേന ഞാണേന ആഗതോതി **തഥാഗതോ**. ഏവമ്പി തഥാഗത-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പഹായ കാമാദിമലേ യഥാ ഗതാ,
സമാധിഞാണേഹി വിപസ്സിആദയോ;
മഹേസിനോ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാ ഗതോ തേന മതോ തഥാഗതോ.

തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോ സമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
അനഞ്ഞനേയ്യേന യതോ വിഭാവിതാ,
യാഥാവതോ തേന ജിനോ തഥാഗതോ.

അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,
ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്രഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായനുലോമമത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,
തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ.

യഥാഭിനീഹാരമതോ യഥാരുചി,
പവത്തവാചാ തനുചിത്തഭാവതോ;
യഥാവിധാ യേന പുരാ മഹേസിനോ,
തഥാവിധോ തേന ജിനോ തഥാഗതോതി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭ ചൂളസീലവണ്ണനാ);

ആരകത്താതിആദീനം പദാനം അത്ഥോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൫) ബുദ്ധാനുസ്സതിസംവണ്ണനായ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ**തി ഇമിനാസ്സ പരോപദേസരഹിതസ്സ സബ്ബാകാരേന സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിനോ അനാവരണഞാണസങ്ഖാതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ അധിഗമോ ദസ്സിതോ.

നനു ച (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮) സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞം അനാവരണഞാണം, അഞ്ഞഥാ ഛ അസാധാരണഞാണാനി ബുദ്ധഞാണാനീതി വചനം വിരുജ്ഝേയ്യാതി? ന വിരുജ്ഝതി വിസയപ്പവത്തിഭേദവസേന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഞാണഭാവദസ്സനത്ഥം

ഏകസ്സേവ ഞാണസ്സ ദ്വിധാ വുത്തത്താ. ഏകമേവ ഹി തം ഞാണം അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മവിസയതായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ച ആവരണാഭാവതോ നിസ്സങ്ഗചാരമുപാദായ അനാവരണഞാണന്തി വുത്തം. യഥാഹ **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൯) "സബ്ബം സങ്ഖതാസങ്ഖതമനവസേസം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥാവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണ"ന്തിആദി, തസ്മാ നത്ഥി നേസം അത്ഥതോ ഭേദോ, ഏകന്തേന ചേതം ഏവമിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനം സാവരണതാ അസബ്ബധമ്മാരമ്മണതാ ച ആപജ്ജേയ്യ. ന ഹി ഭഗവതോ ഞാണസ്സ അണുമത്തമ്പി ആവരണം അത്ഥി, അനാവരണഞാണസ്സ ച അസബ്ബധമ്മാരമ്മണഭാവേ യത്ഥ തം നപ്പവത്തതി, തത്ഥാവരണസബ്ഭാവതോ അനാവരണഭാവോയേവ ന സിയാ. അഥ വാ പന ഹോതു അഞ്ഞമേവ അനാവരണഞാണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ, ഇധ പന സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ അനാവരണഞാണന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ അധിപ്പേതം, തസ്സ ചാധിഗമേന ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞൂ സബ്ബവിദൂ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി ച വുച്ചതി, ന സകിമേവ സബ്ബധമ്മാവബോധതോ. തഥാ ച വുത്തം **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨) "വിമോക്ഖന്തികമേതം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ബോധിയാ മൂലേ സഹ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പടിലാഭാ സച്ഛികാ പഞ്ഞത്തി യദിദം ബുദ്ധോ"തി. സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥഞാണസമധിഗമേന ഹി ഭഗവതോ സന്താനേ അനവസേസധമ്മേ പടിവിജ്ഝിതും സമത്ഥതാ അഹോസീതി.

ഏത്ഥാഹ - കിം പനിദം ഞാണം പവത്തമാനം സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, ഉദാഹു കമേനാതി. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാദിഭേദേന ഭിന്നാനം സങ്ഖതധമ്മാനം അസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മാനഞ്ച ഏകജ്ഝം ഉപട്ഠാനേ ദൂരതോ ചിത്തപടം അവേക്ഖന്തസ്സ വിയ പടിവിഭാഗേനാവബോധോ ന സിയാ, തഥാ ച സതി "സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി വിപസ്സന്താനം അനത്താകാരേന വിയ സബ്ബേ ധമ്മാ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണസ്സ വിസയാ ഹോന്തീതി ആപജ്ജതി. യേപി "സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം ഠിതലക്ഖണവിസയം വികപ്പരഹിതം സബ്ബകാലം ബുദ്ധാനം ഞാണം പവത്തതി, തേന തേ സബ്ബവിദൂതി വുച്ചന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ 'ചരം സമാഹിതോ നാഗോ, തിട്ഠന്തോപി സമാഹിതോ'തി ഇദമ്പി വചനം സുവുത്തം ഹോതീ"തി വദന്തി, തേസമ്പി വുത്തദോസാനതിവത്തി. ഠിതലക്ഖണാരമ്മണതായ ഹി അതീതാനാഗതസമ്മുതിധമ്മാനം തദഭാവതോ ഏകദേസവിസയമേവ ഭഗവതോ ഞാണം സിയാ, തസ്മാ സകിംയേവ ഞാണം പവത്തതീതി ന യുജ്ജതി.

അഥ കമേന സബ്ബസ്മിം വിസയേ ഞാണം പവത്തതി, ഏവമ്പി ന യുജ്ജതി. ന ഹി ജാതിഭൂമിസഭാവാദിവസേന ദിസാദേസകാലാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നേ നേയ്യേ കമേന ഗയ്ഹമാനേ തസ്സ അനവസേസപടിവേധോ സമ്ഭവതി അപരിയന്തഭാവതോ ഞേയ്യസ്സ. യേ പന "അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനേന സബ്ബഞ്ഞൂ ഭഗവാ, തഞ്ച ഞാണം അനനുമാനികം സംസയാഭാവതോ. സംസയാനുബന്ധഞ്ഹി ലോകേ അനുമാനഞാണ"ന്തി വദന്തി, തേസമ്പി തം ന യുത്തം. സബ്ബസ്സ ഹി അപ്പച്ചക്ഖഭാവേ അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനേന ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനസ്സ അസമ്ഭവതോ. യഞ്ഹി തം സേസം, തം അപ്പച്ചക്ഖന്തി. അഥ തമ്പി പച്ചക്ഖം, തസ്സ സേസഭാവോ ഏവ ന സിയാതി? സബ്ബമേതം അകാരണം. കസ്മാ? അവിസയവിചാരണഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "ബുദ്ധവിസയോ ഭിക്ഖവേ, അചിന്തേയ്യോ ന ചിന്തേതബ്ബോ, യോ ചിന്തേയ്യ, ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൭൭). ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - യം കിഞ്ചി ഭഗവതാ ഞാതും ഇച്ഛിതം സകലമേകദേസോ വാ, തത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ പച്ചക്ഖതോ ഞാണം പവത്തതി, നിച്ചസമാധാനഞ്ച വിക്ഖേപാഭാവതോ, ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ ച സകലസ്സ അവിസയഭാവേ തസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിതാ ന സിയാ, ഏകന്തേനേവ ച സാ ഇച്ഛിതബ്ബാ "സബ്ബേ ധമ്മാ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ആവജ്ജനപടിബദ്ധാ ആകങ്ഖപടിബദ്ധാ മനസികാരപടിബദ്ധാ ചിത്തുപ്പാദപടിബദ്ധാ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬, ൧൬൯; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ.

അതീതാനാഗതവിസയമ്പി ഭഗവതോ ഞാണം അനുമാനാഗമതക്കഗഹണവിരഹിതത്താ പച്ചക്ഖമേവ.

നനു ച ഏതസ്മിമ്പി പക്ഖേ യദാ സകലം ഞാതും ഇച്ഛിതം, തദാ സകിംയേവ സകലവിസയതായ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തേയ്യാതി വുത്തദോസാനതിവത്തിയേവാതി? ന, തസ്സ വിസോധിതത്താ. വിസോധിതോ ഹി സോ ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോതി. അഞ്ഞഥാ പചുരജനഞാണസമാനവുത്തിതായ ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ഞാണസ്സ അചിന്തേയ്യതാ ന സിയാ, തസ്മാ സകലധമ്മാരമ്മണമ്പി തം ഏകധമ്മാരമ്മണം വിയ സുവവത്ഥാപിതേയേവ തേ ധമ്മേ കത്വാ പവത്തതീതി ഇദമേത്ഥ അചിന്തേയ്യം, അനന്തഞ്ച ഞാണം ഞേയ്യം വിയ. വുത്തഞ്ഹേതം "യാവതകം ഞേയ്യം, താവതകം ഞാണം. യാവതകം ഞാണം, താവതകം ഞേയ്യം. ഞേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം ഞേയ്യ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൫൬, ൧൬൯; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫). ഏവമേകജ്ഝം, വിസും സകിം, കമേന വാ ഇച്ഛാനുരൂപം സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ.

തന്തി യഥാവുത്തം പഥവീആദിഭേദം. **പരിഞ്ഞാത**ന്തി പരിതോ സമന്തതോ സബ്ബാകാരതോ ഞാതം, തം പരിജാനിതബ്ബഭാവം കിഞ്ചി അസേസേത്വാ ഞാതന്തി അത്ഥോ. അയമേവ ഹി അത്ഥോ "പരിഞ്ഞാതന്ത"ന്തി ഇമിനാപി പദേന പകാസിതോതി ദസ്സേന്തോ **"പരിഞ്ഞാതന്തം നാമാ"**തിആദിമാഹ. **തേന തേന മഗ്ഗേന കിലേസപ്പഹാനേന വിസേസോ നത്ഥീ**തി ഇദം തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം ബുദ്ധാനം സാവകാനഞ്ച തേന തേന മഗ്ഗേനേവ പഹാതബ്ബഭാവസാമഞ്ഞം സന്ധായ വുത്തം, ന സാവകേഹി ബുദ്ധാനം കിലേസപ്പഹാനവിസേസാഭാവതോ. തഥാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ഏവ സവാസനകിലേസേ ജഹന്തി, ന സാവകാ. **ഏകദേസമേവാ**തി അത്തനോ സന്താനഗതമേവ. സസന്തതിപരിയാപന്നധമ്മപരിഞ്ഞാമത്തേനപി ഹി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവനാ സമിജ്ഝതി. തേനേവാഹ - "ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേമി ലോകസമുദയഞ്ച പഞ്ഞപേമീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭; അ॰ നി॰ ൪.൪൫). **അണുപ്പമാണമ്പി ...പേ॰... നത്ഥി,** യതോ ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന ബുദ്ധാനം മഹാവജിരഞാണം പവത്തതീതി വദന്തി.

തഥാഗതവാരസത്തമനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തഥാഗതവാരഅട്ഠമനയവണ്ണനാ

൧൧. പുരിമതണ്ഹാതി പുരിമതരേസു ഭവേസു നിബ്ബത്താ പച്ചുപ്പന്നത്തഭാവഹേതുഭൂതാ തണ്ഹാ. തഗ്ഗഹണേനേവ ച അതീതദ്ധസങ്ഗഹാ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ സദ്ധിം ഉപാദാനേന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഏത്ഥാ**തി "ഭവാ ജാതീ"തി ഏതസ്മിം പദേ. **തേന ഉപപത്തിഭവേനാ**തി "ഭവാ ജാതീ"തി ജാതിസീസേന വുത്തഉപപത്തിഭവേന. **ഭൂതസ്സാ**തി നിബ്ബത്തസ്സ. സോ പന യസ്മാ സത്തോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"സത്തസ്സാ"**തി. **ഏവഞ്ച ജാനിത്വാ**തി ഇമിനാ **"ഭൂതസ്സ ജരാമരണ"**ന്തി ഏത്ഥാപി "ഇതി വിദിത്വാ"തി ഇദം പദം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി.

യദിപി തേഭൂമകാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ "യം കിഞ്ചി രൂപ"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨; മ॰ നി॰ ൧.൨൪൨) ഏകാദസസു ഓകാസേസു പക്ഖിപിതബ്ബാ സമ്മസിതബ്ബാ ച, തേ പന യസ്മാ ഭഗവതാ "കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, കിംപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൧൦) പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന സമ്മസിതാ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ ച പവത്തിപവത്തിഹേതുഭാവതോ പുരിമസച്ചദ്വയമേവ ഹോതി, തസ്മാ തദഭിസമയം "മഞ്ഞനാഭാവഹേതു പച്ചയാകാരപടിവേധോ"തി വിഭാവേന്തോ **"യം ബോധിരുക്ഖമൂലേ...പേ॰... ദസ്സേന്തോ"**തി ആഹ. സംഖിപ്പന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ചാതി സങ്ഖേപാ, അതീതേ ഹേതുആദയോ "ഹേതു, ഫല"ന്തി ഏവം സംഖിപ്പന്തീതി വാ സങ്ഖേപാ, അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണാദയോ ച. സങ്ഖേപ-സദ്ദോ ഭാഗാധിവചനന്തി ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **"കോട്ഠാസോതി അത്ഥോ"**തി. തേ പന അതീതേ ഹേതുസങ്ഖേപോ, ഏതരഹി ഫലസങ്ഖേപോ, ഏതരഹി ഹേതുസങ്ഖേപോ, ആയതിം

ഫലസങ്ഖേപോതി ചത്താരോ സങ്ഖേപാ ഏതസ്സാതി ചതുസങ്ഖേപോ, തം **ചതുസങ്ഖേപം**. ഹേതുഫലസന്ധി, ഫലഹേതുസന്ധി, പുന ഹേതുഫലസന്ധീതി ഏവം തയോ സന്ധീ ഏതസ്സാതി തിസന്ധി, തം **തിസന്ധിം**. അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതഭേദാ തയോ അദ്ധാ ഏതസ്സാതി തിയദ്ധോ, തം **തിയദ്ധം**. സരൂപതോ അവുത്താപി തസ്മിം തസ്മിം സങ്ഖേപേ ആകിരീയന്തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഗ്ഗഹണേഹി പകാസീയന്തീതി **ആകാരാ,** അതീതഹേതുആദീനം വാ പകാരാ ആകാരാ, തേ ഏകേകസങ്ഖേപേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ വീസതി ആകാരാ ഏതസ്സാതി വീസതാകാരോ, തം **വീസതാകാരം**.

ഏസ സബ്ബോതി ഏസ ചതുസങ്ഖേപാദിപഭേദോ അനവസേസോ പച്ചയോ. **പച്ചയലക്ഖണേനാ**തി പച്ചയഭാവേന അത്തനോ ഫലസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേന, അവിനാഭാവലക്ഖണേനാതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി തണ്ഹം വിനാ അവിജ്ജാദയോ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തി, ഏവം തണ്ഹാപി അവിജ്ജാദികേ വിനാതി. ഏത്ഥ ദുക്ഖഗ്ഗഹണേന വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാനം, ഭവഗ്ഗഹണേന ച തണ്ഹാസങ്ഖാരുപാദാനാനം ഗഹിതതാ വുത്തനയാ ഏവാതി ന ഉദ്ധടാ.

ഇദാനി തേ വീസതി ആകാരേ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിയാ വിഭാവേതും **"ഏവമേതേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ (പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൭) **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തി പുരിമേ കമ്മഭവേ, അതീതജാതിയം കമ്മഭവേ കയിരമാനേതി അത്ഥോ. **മോഹോ അവിജ്ജാ**തി യോ തദാ ദുക്ഖാദീസു മോഹോ, യേന മൂള്ഹോ കമ്മം കരോതി, സാ അവിജ്ജാ. **ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ**തി തം തം കമ്മം കരോന്തോ ദാനുപകരണാദി സജ്ജനാദിവസേന യാ പുരിമചേതനായോ, തേ സങ്ഖാരാ. പടിഗ്ഗാഹകാനം പന ഹത്ഥേ ദേയ്യധമ്മം പതിട്ഠാപയതോ ചേതനാ ഭവോ. ഏകാവജ്ജനജവനേസു വാ പുരിമാ ചേതനാ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ, സത്തമാ ഭവോ. യാ കാചി വാ പന ചേതനാ ഭവോ, സമ്പയുത്താ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ. **നികന്തി തണ്ഹാ**തി യം കമ്മം കരോന്തസ്സ ഉപപത്തിഭവേ തസ്സ ഫലസ്സ നികാമനാ പത്ഥനാ, സാ തണ്ഹാ നാമ. **ഉപഗമനം ഉപാദാന**ന്തി യം കമ്മഭവസ്സ പച്ചയഭൂതം "ഇദം കമ്മം കത്വാ അസുകസ്മിം നാമ ഠാനേ കാമേ സേവിസ്സാമി ഉച്ഛിജ്ജിസ്സാമീ"തിആദിനാ നയേന പവത്തം ഉപഗമനം ഗഹണം പരാമസനം, ഇദം ഉപാദാനം നാമ. **ചേതനാ ഭവോ**തി ദ്വീസു അത്ഥവികപ്പേസു വുത്തസ്സ ആയൂഹനസ്സ അവസാനേ വുത്തചേതനാ, തതിയേ പന ആയൂഹനസമ്പയുത്തചേതനാ ഭവോ. **ഇതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ പുരിമകമ്മഭവസ്മിം ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ**തി ഇമേ യഥാവുത്താ മോഹാദയോ പഞ്ച ധമ്മാ അതീതകമ്മഭവസിദ്ധാ ഏതരഹി പടിസന്ധിയാ പച്ചയഭൂതാതി അത്ഥോ.

ഇധ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണന്തി യം ഭവന്തരപടിസന്ധാനവസേന ഉപ്പന്നത്താ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി, തം വിഞ്ഞാണം. **ഓക്കന്തി നാമരൂപ**ന്തി യാ ഗബ്ഭേ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഓക്കന്തി ആഗന്ത്വാ പവിസന്തീ വിയ, ഇദം നാമരൂപം. **പസാദോ ആയതന**ന്തി ഇദം ചക്ഖാദിപഞ്ചായതനവസേന വുത്തം. **ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ**തി യോ ആരമ്മണം ഫുട്ഠോ ഫുസന്തോ ഉപ്പന്നോ, അയം ഫസ്സോ. **വേദയിതം വേദനാ**തി യം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന വാ സളായതനപച്ചയേന വാ ഫസ്സേന സഹുപ്പന്നം വിപാകവേദയിതം, സാ വേദനാ. **ഇതി ഇമേ...പേ॰... പച്ചയാ**തി ഇമേ വിഞ്ഞാണാദയോ പഞ്ച കോട്ഠാസികാ ധമ്മാ പുരിമഭവേ കതസ്സ കമ്മസ്സ കമ്മവട്ടസ്സ പച്ചയാ, പച്ചയഭാവതോ തം പടിച്ച ഇധ ഏതരഹി ഉപപത്തിഭവസ്മിം ഉപപത്തിഭവഭാവേന വാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാനം മോഹോതി പരിപക്കായതനസ്സ കമ്മകരണകാലേ അസമ്മോഹം ദസ്സേതി. ദഹരസ്സ ഹി ചിത്തപ്പവത്തി ഭവങ്ഗബഹുലാ യേഭുയ്യേന ഭവന്തരജനകകമ്മായൂഹനസമത്ഥാ ന ഹോതീതി. **കമ്മകരണകാലേ**തി ച ഇമിനാ സബ്ബോ കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതോ സമ്മോഹോ ഗഹിതോ, ന സമ്പയുത്തോവ. സേസം വുത്തനയമേവ.

പദയോജനായാതി "തസ്മാ"തിആദീനം പദാനം സമ്ബന്ധേന സഹ. **അത്ഥനിഗമന**ന്തി ഇമസ്മിം അട്ഠമവാരേ ദേസനത്ഥനിഗമനം. **നന്ദീതി ഏവം വുത്താനം സബ്ബതണ്ഹാന**ന്തി "നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല"ന്തി ഏവം നന്ദനത്ഥസാമഞ്ഞതോ ഏകവചനേന വുത്താനം

സബ്ബതണ്ഹാനം സന്താനാരമ്മണസമ്പയുത്തധമ്മപ്പവത്തിആകാരാദിഭേദേന അനേകഭേദാനം സബ്ബാസം തണ്ഹാനം. **ഖയവേവചനാനേവാ**തി സമുച്ഛേദപഹാനവേവചനാനേവ. “അച്ചന്തക്ഖയാ”തി ഹി വുത്തം. **ചതുമഗ്ഗകിച്ചസാധാരണമേത**ന്തി ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം പഹാനകിച്ചസ്സ സാധാരണം സാമഞ്ഞതോ ഗഹണം ഏതം ഖയാദിവചനന്തി അത്ഥോ. തേസം പന മഗ്ഗാനം കമേന പവത്തനം കിച്ചകമേനേവ ദസ്സേതും **“വിരാഗാ”**തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“തതോ...പേ॰... യോജേതബ്ബ”**ന്തി ആഹ. തഥാ സതിപി ഖയാദിസദ്ദാനം പഹാനപരിയായഭാവേ പഹാതബ്ബായ പന വിസയഭേദഭിന്നായ തണ്ഹായ അനവസേസതോ പഹീനഭാവദീപനത്ഥം ഖയാദിപരിയായന്തരഗ്ഗഹണം കതന്തി ദസ്സേന്തോ **“യാഹീ”**തിആദിമാഹ. യഥാവുത്തസഞ്ജനനാദിഹേതുഭൂതായ തണ്ഹായ പഹീനത്താ തപ്പഹാനദീപനം കത്വാ വുച്ചമാനം ഖയാദിവചനം ന കഥഞ്ചി ധമ്മതം വിലോമേതീതി വുത്തം **“ന കിഞ്ചി വിരുജ്ഝതീ”**തി.

ഉത്തരവിരഹിതന്തി അത്താനം ഉത്തരിതും സമത്ഥത്താ ഉത്തരേന അധികേന വിരഹിതം. അയഞ്ചസ്സ ഉത്തരവിരഹതാ അത്തനോ സേട്ഠഭാവേനാതി ആഹ **“സബ്ബസേട്ഠ”**ന്തി. യഥാ സമ്മാ-സം-സദ്ദാ “അവിപരീതം, സാമ”ന്തി ഇമേസം പദാനം അത്ഥം വദന്തി, ഏവം പാസംസസോഭനത്ഥേപീതി ആഹ **“സമ്മാ സാമഞ്ച ബോധിം പസത്ഥം സുന്ദരഞ്ച ബോധി”**ന്തി. ബുജ്ഝതി ഏത്ഥ പടിവിജ്ഝതി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സബ്ബമ്പി വാ നേയ്യന്തി രുക്ഖോ **ബോധി,** ബുജ്ഝതി ഏതേനാതി പന മഗ്ഗോ **ബോധി,** തഥാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, നിബ്ബാനം പന ബുജ്ഝിതബ്ബതോ **ബോധീ**തി അയമേത്ഥ സാധനവിഭാഗോ ദട്ഠബ്ബോ. പണ്ണത്തിയമ്പി അത്ഥേവ ബോധി-സദ്ദോ “ബോധിരാജകുമാരോ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൩൨൪; ചൂളവ॰ ൨൬൮). **അപരേ**തി സാരസമാസാചരിയാ. ഏത്ഥ ച സഉപസഗ്ഗസ്സ ബോധി-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അനുപസഗ്ഗാനം ഉദാഹരണേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ലോകുത്തരഭാവതോ വാ തത്ഥാപി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാനം വിയ തദുത്തരിമഗ്ഗാഭാവതോ ച “സിയാ നു ഖോ അനുത്തരാ ബോധീ”തി ആസങ്കം സന്ധായ തം വിധമിതും **“സാവകാന”**ന്തിആദി വുത്തം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ ഫലവിസേസഭൂതേഹി ഞാണവിസേസേഹി ഏകച്ചേഹി സകലേഹി സദ്ധിം സമിജ്ഝമാനോ മഗ്ഗോ അരിയാനം തം തം ഞാണവിസേസാദിം ദേന്തോ വിയ ഹോതീതി തസ്സ അസബ്ബഗുണദായകത്തം വുത്തം. തേന അനഞ്ഞസാധാരണാഭിനീഹാരസമ്പദാസിദ്ധസ്സ നിരതിസയ-ഗുണാനുബന്ധസ്സ വസേന അരഹത്തമഗ്ഗോ അനുത്തരാ ബോധി നാമ ഹോതീതി ദസ്സേതി. സാവകപാരമിഞാണം അഞ്ഞേഹി സാവകേഹി അസാധാരണം മഹാസാവകാനംയേവ ആവേണികം ഞാണം. **പച്ചേകം സച്ചാനി ബുദ്ധവന്തോതി പച്ചേകബുദ്ധാ**. നനു ച സബ്ബേപി അരിയാ പച്ചേകമേവ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി ധമ്മസ്സ പച്ചത്തം വേദനീയഭാവതോതി? സച്ചം, നയിദമീദിസം പടിവേധം സന്ധായ വുത്തം, യഥാ പന സാവകാ അഞ്ഞസന്നിസ്സയേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി പരതോഘോസേന വിനാ തേസം ദസ്സനമഗ്ഗസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ, യഥാ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അഞ്ഞേസം നിസ്സയഭാവേന സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝന്തി, ന ഏവമേതേ, ഏതേ പന അപരനേയ്യാ ഹുത്വാ അപരിണായകഭാവേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി. തേന വുത്തം **“പച്ചേകം സച്ചാനി ബുദ്ധവന്തോതി പച്ചേകബുദ്ധാ”**തി.

ഇതീതി കരീയതി ഉച്ചാരീയതീതി **ഇതികാരോ,** ഇതി-സദ്ദോ. **കാരണത്ഥോ** അനിയമരൂപേനാതി അധിപ്പായോ, തസ്മാതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **“യസ്മാ ചാ”**തി. പുബ്ബേ പന ഇതി-സദ്ദം പകാരത്ഥം കത്വാ “ഏവം ജാനിത്വാ”തി വുത്തം, ഇധാപി തം പകാരത്ഥമേവ കത്വാ അത്ഥോ യുജ്ജതി. കഥം? **വിദിത്വാ**തി ഹി പദം ഹേതുഅത്ഥേ ദട്ഠബ്ബം “പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧), “ഘതം പിവിത്വാ ബലം ഹോതീ”തി ച ഏവമാദീസു വിയ, തസ്മാ പകാരത്ഥേപി ഇതി-സദ്ദേ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ വിദിതത്താതി അയം അത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. **പടിച്ചസമുപ്പാദം വിദിത്വാ**തി ഏത്ഥാപി ഹേതുഅത്ഥേ വിദിത്വാ-സദ്ദേ യഥാവുത്താ അത്ഥയോജനാ യുജ്ജതേവ. ഏത്ഥ ച പഠമവികപ്പേ പടിച്ചസമുപാദസ്സ വിദിതത്ഥം മഞ്ഞനാഭാവസ്സ കാരണം വത്വാ തണ്ഹാമൂലകസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സിതത്താ ഏത്ഥ തണ്ഹാപ്പഹാനം

സമ്മാസമ്ബോധിയാ അധിഗമനകാരണം ഉദ്ധതന്തി ദസ്സിതം, തസ്മാ **“പഥവിം ന മഞ്ഞതീ”**തിആദി നിഗമനം ദട്ഠബ്ബം. ദുതിയവികപ്പേ പന പടിച്ചസമുപ്പാദവേദനം തണ്ഹാപ്പഹാനസ്സ കാരണം വുത്തം, തം അഭിസമ്ബോധിയാ അഭിസമ്ബോധിമഞ്ഞനാഭാവസ്സാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി അയമേതേസം ദ്വിന്നം അത്ഥവികപ്പാനം വിസേസോ, തസ്മാ “നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല”ന്തി വുത്തം.

തം കുതോ ലബ്ഭതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“യത്ഥ യത്ഥ ഹീ”**തിആദി. **സാസനയുത്തി** അയം സാസനേപി ഏവം സമ്ബന്ധോ ദിസ്സതീതി കത്വാ. ലോകേപി ഹി യം-തം-സദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിസമ്ബന്ധതാ സിദ്ധാ.

ഏവം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി വദാമീതി അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവസ്സ ഗഹിതത്താ, അസബ്ബഞ്ഞുനാ ഏവം ദേസേതും അസക്കുണേയ്യത്താ ച **“സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദസ്സേന്തോ”**തിആദിമാഹ.

വിചിത്രനയദേസനാവിലാസയുത്തന്തി പുഥുജ്ജനവാരാദിവിഭാഗഭിന്നേഹി വിചിത്തേഹി തന്തി നയേഹി, ലക്ഖണകമ്മതണ്ഹാമഞ്ഞനാദിവിഭാഗഭിന്നേഹി വിചിത്തേഹി അത്ഥനയേഹി, അഭിനന്ദനപച്ചയാകാരാദിവിസേസാപദേസസിദ്ധേന ദേസനാവിലാസേന ച യുത്തം. **യഥാ തേ ന ജാനന്തി, തഥാ ദേസേസീ**തി ഇമിനാപി ഭഗവതോ ദേസനാവിലാസംയേവ വിഭാവേതി. **തംയേവ കിര പഥവി**ന്തി ഏത്ഥ പഥവീഗഹണം ഉപലക്ഖണമത്തം ആപാദിവസേനപി, തഥാ “കീദിസാ നു ഖോ ഇധ പഥവീ അധിപ്പേതാ, കസ്മാ ച ഭൂതരൂപാനിയേവ ഗഹിതാനി, ന സേസരൂപാനീ”തിആദിനാപി തേസം സംസയുപ്പത്തി നിദ്ധാരേതബ്ബാ. അഥ വാ **കഥം നാമിദ**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ. തേന ഇമസ്മിം സുത്തേ സബ്ബായപി തേസം സംസയുപ്പത്തിയാ പരിഗ്ഗഹിതത്താ ദട്ഠബ്ബാ. **അന്ത**ന്തി മരിയാദം, ദേസനായ അന്തം പരിച്ഛേദന്തി അത്ഥോ, യോ അനുസന്ധീതി വുച്ചതി. **കോടി**ന്തി പരിയന്തം, ദേസനായ പരിയോസാനന്തി അത്ഥോ. ഉഭയേന സുത്തേ അജ്ഝാസയാനുസന്ധി യഥാനുസന്ധീതി വദതി.

അന്തരാകഥാതി കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീനം അന്തരാ അഞ്ഞാ ഏകാ തഥാ. **വിപ്പകഥാ**തി അനിട്ഠിതാ സിഖം അപ്പത്താ. **കങ്ഖണാനുരൂപേനാ**തി തസ്മിം ഖണേ ധമ്മസഭായം സന്നിപതിതാനം ഭിക്ഖൂനം അജ്ഝാസയാനുരൂപേന. **ഇദ**ന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനം മൂലപരിയായജാതകം.

ദിസാപാമോക്ഖോതി പണ്ഡിതഭാവേന സബ്ബദിസാസു പമുഖഭൂതോ. **ബ്രാഹ്മണോ**തി ബ്രഹ്മം അണതീതി ബ്രാഹ്മണോ, മന്തേ സജ്ഝായതീതി അത്ഥോ. **തിണ്ണം വേദാന**ന്തി ഇരുവേദ-യജുവേദ-സാമവേദാനം. **പാരഗൂ**തി അത്ഥസോ ബ്യഞ്ജനസോ ച പാരം പരിയന്തം ഗതോ. സഹ നിഘണ്ഡുനാ ച കേടുഭേന ചാതി **സനിഘണ്ഡുകേടുഭാ,** തേസം. **നിഘണ്ഡൂ**തി രുക്ഖാദീനം വേവചനപ്പകാസകം സത്ഥം. **കേടുഭ**ന്തി കിരിയാകപ്പവികപ്പോ, കവീനം ഉപകാരാവഹം സത്ഥം. സഹ അക്ഖരപ്പഭേദേനാതി **സാക്ഖരപ്പഭേദാ,** തേസം, സിക്ഖാനിരുത്തിസഹിതാനന്തി അത്ഥോ. **ഇതിഹാസപഞ്ചമാന**ന്തി ആഥബ്ബണവേദം ചതുത്ഥം കത്വാ “ഇതിഹ അസ, ഇതിഹ അസാ”തി ഈദിസവചനപടിസംയുത്തോ പുരാണകഥാസങ്ഖാതോ ഇതിഹാസോ പഞ്ചമോ ഏതേസന്തി ഇതിഹാസപഞ്ചമാ, തേസം. പദം തദവസേസഞ്ച ബ്യാകരണം കായതി അജ്ഝേതി വേദേതി ചാതി **പദകോ,** വേയ്യാകരണോ. **ലോകായതം** വുച്ചതി വിതണ്ഡസത്ഥം. മഹാപുരിസാനം ബുദ്ധാദീനം ലക്ഖണദീപനഗന്ഥോ **മഹാപുരിസലക്ഖണം**. തേസു അനൂനോ പരിപൂരകാരീതി **അനവയോ**.

മന്തേതി വേദേ. യദിപി വേദോ “മന്തോ, ബ്രഹ്മം, കപ്പോ”തി തിവിധോ, മന്തോ ഏവ പന മൂലവേദോ, തദത്ഥവിവരണം ബ്രഹ്മം, തത്ഥ വുത്തനയേന യഞ്ഞകിരിയാവിധാനം **കപ്പോ**. തേന വുത്തം “മന്തേതി വേദേ”തി. **പണ്ഡിതാ**തി പഞ്ഞാവന്തോ. തഥാ ഹി തേ പുഥുപഞ്ഞാതായ **ബഹും** സഹസ്സദ്വിസഹസ്സാദിപരിമാണം ഗന്ഥം പാകടം കത്വാ **ഗണ്ഹന്തി** ഉഗ്ഗണ്ഹന്തി, ജവനപഞ്ഞതായ **ലഹും** സീഘം **ഗണ്ഹന്തി,** തിക്ഖപഞ്ഞതായ **സുട്ഠു** അവിരജ്ഝന്താ **ഉപധാരേന്തി,** സതിനേപക്കസമ്പത്തിയാ **ഗഹിതഞ്ച നേസം ന**

വിനസ്സതി ന സമ്മുസ്സതീതി. **സബ്ബമ്പി സിപ്പന്തി** അട്ഠാരസവിജ്ജാട്ഠാനാദിഭേദം സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന സിപ്പന്തി സങ്ഖ്യം ഗതം സബ്ബം ബാഹിരകസത്ഥം മോക്ഖാവഹസമ്മതമ്പി ന മോക്ഖം ആവഹതീതി ആഹ **"ദിട്ഠധമ്മസമ്പരായഹിത"**ന്തി. **സമ്പിണ്ഡിതാ ഹുത്വാ**തി യഥാ മിത്താ, തഥാ പിണ്ഡിതവസേന സന്നിപതിതാ ഹുത്വാ. "ഏവം ഗയ്ഹമാനേ ആദിനാ വിരുജ്ഝേയ്യ, ഏവം അന്തേനാ"തി ചിന്തേന്താ ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ പുബ്ബേനാപരം അവിരുദ്ധം നിച്ഛയം ഗഹേതും അസക്കോന്താ **ന ആദിം,** ന അന്തം അദ്ദസംസു.

ലോമസാനീതി ലോമവന്താനി, ഘനകേസമസ്സുവാനീതി അത്ഥോ. കേസാപി ഹി ലോമഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹന്തി യഥാ "ലോമനഖം ഫുസിത്വാ സുദ്ധി കാതബ്ബാ"തി. കണ്ണം വിയാതി **കണ്ണം,** പഞ്ഞാ, തായ സുത്വാ കാതബ്ബകിച്ചസാധനതോ വുത്തം **"കണ്ണവാതി പഞ്ഞവാ"**തി.

യസ്മാ സത്താനം ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ ആയുവണ്ണാദിപരിക്ഖയോ ഹോതി, തസ്മാ തം കാലേന കതം വിയ കത്വാ വുത്തം **"നേസം ആയു…പേ॰… ഖാദതീതി വുച്ചതീ"**തി.

അഭിഞ്ഞായാതി കുസലാദിഭേദം ഖന്ധാദിഭേദഞ്ച ദേസേതബ്ബം ധമ്മം, വേനേയ്യാനഞ്ച ആസയാനുസയചരിയാവിമുത്തിആദിഭേദം, തസ്സ ച നേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരം യാഥാവതോ അഭിജാനിത്വാ. **ധമ്മം ദേസേമീ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികനിബ്ബാനഹിതാവഹം സദ്ധമ്മം കഥയാമി. **നോ അനഭിഞ്ഞായാ**തി യഥാ ബാഹിരകാ അസമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ വുത്തവിധിം അജാനന്തായം കിഞ്ചി തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം സയംപടിഭാനം കഥേന്തി, ഏവം ന ദേസേമീതി അത്ഥോ. **സനിദാന**ന്തി സകാരണം, വേനേയ്യാനം അജ്ഝാസയവസേന വാ പുച്ഛായ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ വാ സനിമിത്തം ഹേതുഉദാഹരണസഹിതഞ്ചാതി അത്ഥോ. **സപ്പാടിഹാരിയ**ന്തി സനിസ്സരണം സപ്പടിഹരണം, പച്ചനീകപടിഹരണേന സപ്പാടിഹാരിയമേവ കത്വാ ദേസേമീതി അത്ഥോ. അപരേ പന "യഥാരഹം ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിപാടിഹാരിയസഹിത"ന്തി വദന്തി, അനുസാസനിപാടിഹാരിയഹിതാ പന ദേസനാ നത്ഥീതി. ഹിതൂപദേസനാ **ഓവാദോ,** സാ ഏവ **അനുസാസനീ**. അനോതിണ്ണവത്ഥുവിസയോ വാ **ഓവാദോ,** ഓതിണ്ണവത്ഥുവിസയാ **അനുസാസനീ**. പഠമൂപദേസോ വാ **ഓവാദോ,** ഇതരാ **അനുസാസനീ. അലഞ്ച പനാ**തി യുത്തമേവ. **നിട്ഠമഗമാസീ**തി അത്ഥസിദ്ധിം ഗതാ.

തഥാഗതവാരഅട്ഠമനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അയം താവേത്ഥ അട്ഠകഥായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ.

നേത്തിനയവണ്ണനാ

ഇദാനി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൪൯; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.നേത്തിനയവണ്ണനാ; അം॰ നി॰ ടീ॰ നേത്തിനയവണ്ണനാ) പകരണനയേന പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ. സാ പനായം അത്ഥവണ്ണനാ യസ്മാ ദേസനായ സമുട്ഠാനപയോജനഭാജനേസു പിണ്ഡത്ഥേസു ച നിദ്ധാരിതേസു സുതരാ ഹോതി സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ സുത്തദേസനായ സമുട്ഠാനാദീനി പഠമം നിദ്ധാരയിസ്സാമ. തത്ഥ **സമുട്ഠാനം** താവ പരിയത്തിം നിസ്സായ മാനുപ്പാദോ, **പയോജനം**മാനമദ്ദനം. വുത്തഞ്ഹി അട്ഠകഥായം "സുതപരിയത്തിം…പേ॰… ആരഭീ"തി. അപിച വേനേയ്യാനം പഥവീആദിഭൂതാദിഭേദഭിന്നേ സക്കായേ പുഥുജ്ജനസ്സ സേക്ഖാദിഅരിയസ്സ ച സദ്ധിം ഹേതുനാ മഞ്ഞനാമഞ്ഞനവസേന പവത്തിവിഭാഗാനവബോധോ **സമുട്ഠാനം,** യഥാവുത്തവിഭാഗാവബോധോ **പയോജനം,** വേനേയ്യാനഞ്ഹി വുത്തപ്പകാരേ വിസയേ യഥാവുത്താനം പുഗ്ഗലാനം സദ്ധിം ഹേതുനാ മഞ്ഞനാമഞ്ഞനവസേന പവത്തിവിഭാഗാവബോധോ **പയോജനം**.

അപിച **സമുട്ഠാനം** നാമ ദേസനാനിദാനം. തം സാധാരണം അസാധാരണന്തി ദുവിധം. തത്ഥ സാധാരണമ്പി അജ്ഝത്തികബാഹിരഭേദതോ ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം അജ്ഝത്തികസമുട്ഠാനം** നാമ ലോകനാഥസ്സ മഹാകരുണാ. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതസ്സ

ഭഗവതോ വേനേയ്യാനം ധമ്മദേസനായ ചിത്തം ഉദപാദി. തം സന്ധായ വുത്തം “സത്തേസു ച കാരുഞ്ഞതം പടിച്ച ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേസീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൯). ഏത്ഥ ച ഹേതാവത്ഥായപി മഹാകരുണായ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ യാവദേവ സംസാരമഹോഘതോ സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥദാനേഹി സത്തസന്താരണത്ഥം തദുപ്പത്തിതോ. യഥാ ച മഹാകരുണാ, ഏവം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദസബലഞാണാദീനി ച ദേസനായ അബ്ഭന്തരസമുട്ഠാനഭാവേ വത്തബ്ബാനി. സബ്ബമ്പി ഹി ഞേയ്യധമ്മം, തേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരം, സത്താനഞ്ച ആസയാനുസയാദിം യാഥാവതോ ജാനന്തോ ഭഗവാ ഠാനാട്ഠാനാദീസു കോസല്ലേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിചിത്തനയദേസനം പവത്തേസീതി. **ബാഹിരം** പന **സാധാരണം സമുട്ഠാനം** ദസസഹസ്സബ്രഹ്മപരിവാരിതസ്സ സഹമ്പതിമഹാബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനം. തദജ്ഝേസനുത്തരകാലഞ്ഹി ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണാജനിതം അപ്പോസ്സുക്കതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേത്വാ ധമ്മസ്സാമീ ധമ്മദേസനായ ഉസ്സാഹജാതോ അഹോസി. അസാധാരണമ്പി അബ്ഭന്തരബാഹിരഭേദതോ ദുവിധമേവ. തത്ഥ **അബ്ഭന്തരം** യായ മഹാകരുണായ യേന ച ദേസനാഞാണേന ഇദം സുത്തം പവത്തിതം, തദുഭയം വേദിതബ്ബം. **ബാഹിരം** പന പഞ്ചസതാനം ബ്രാഹ്മണജാതികാനം ഭിക്ഖൂനം പരിയത്തിം നിസ്സായ മാനുപ്പാദനം, വുത്തമേവ തം **അട്ഠകഥായം**.

പയോജനമ്പി സാധാരണം അസാധാരണന്തി ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം** അനുക്കമേന യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം വിമുത്തിരസത്താ ഭഗവതോ ദേസനായ. തേനേവാഹ “ഏതദത്ഥാ കഥാ, ഏതദത്ഥാ മന്തനാ”തിആദി (പരി॰ ൩൬൬). ഏതേനേവ ച സംസാരചക്കനിവത്തി സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തി സസ്സതാദിമിച്ഛാവാദനിരാകരണം സമ്മാവാദപുരേക്ഖാരോ അകുസലമൂലസമൂഹനനം കുസലമൂലസംരോപനം അപായദ്വാരപിദഹനം സഗ്ഗമോക്ഖദ്വാരവിവരണം പരിയുട്ഠാനവൂപസമനം അനുസയസമുഗ്ഘാതനം “മുത്തോ മോചേസ്സാമീ”തി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧൮; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮) പുരിമപടിഞ്ഞാഅവിസംവാദനം തപ്പടിപക്ഖമാരമനോരഥവിസംവാദനം തിത്ഥിയധമ്മനിമ്മഥനം ബുദ്ധധമ്മപതിട്ഠാപനന്തി ഏവമാദീനമ്പി പയോജനാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അസാധാരണം** പന തേസം ഭിക്ഖൂനം മാനമദ്ദനം. വുത്തഞ്ചേതം **അട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧) “ദേസനാകുസലോ ഭഗവാ മാനഭഞ്ജനത്ഥം ‘സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ’ന്തി ദേസനം ആരഭീ”തി. ഉഭയമ്പേതം ബാഹിയമേവ. സചേ പന വേനേയ്യസന്താനഗതമ്പി ദേസനാബലസിദ്ധിസങ്ഖാതം പയോജനം അധിപ്പായസമിജ്ഝനഭാവതോ യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിയാ യഥാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോപി പയോജനമേവാതി ഗണ്ഹേയ്യ, ഇമിനാ പരിയായേനസ്സ അബ്ഭന്തരതാപി വേദിതബ്ബാ.

അപിച വേനേയ്യാനം പഥവീആദിഭൂതാദിവിഭാഗഭിന്നേ സക്കായേ പുഥുജ്ജനസ്സ സേക്ഖാദിഅരിയസ്സ ച സദ്ധിം ഹേതുനാ മഞ്ഞനാമഞ്ഞനവസേന പവത്തിവിഭാഗാനവബോധോ സമുട്ഠാനം, ഇമസ്സ സുത്തസ്സ യഥാവുത്തവിഭാഗാവബോധോ പയോജനന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. വേനേയ്യാനഞ്ഹി വുത്തപ്പകാരേ വിസയേ യഥാവുത്താനം പുഗ്ഗലാനം സദ്ധിം ഹേതുനാ മഞ്ഞനാമഞ്ഞനാനം വസേന പവത്തിവിഭാഗാവബോധോ ഇമം ദേസനം പയോജേതി “തന്നിപ്ഫാദനപരായം ദേസനാ”തി കത്വാ. യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം ഫലം, തം ആകങ്ഖിതബ്ബത്താ ദേസകം ദേസനായ പയോജേതീതി പയോജനന്തി വുച്ചതി. തഥാ വേനേയ്യാനം സബ്ബസോ ഏകദേസതോ ച മഞ്ഞനാനം അപ്പഹാനം, തത്ഥ ച ആദീനവാദസ്സനം, നിരങ്കുസാനം മഞ്ഞനാനം അനേകാകാരവോഹാരസ്സ സക്കായേ പവത്തിവിസേസസ്സ അജാനനം, തത്ഥ ച പഹീനമഞ്ഞനാനം പടിപത്തിയാ അജാനനം, തണ്ഹാമുഖേന പച്ചയാകാരസ്സ ച അനവബോധോതി ഏവമാദീനി ച പയോജനാനി ഇധ വേദിതബ്ബാനി.

ഭൂമിത്തയപരിയാപന്നേസു അസങ്ഖാതധമ്മവിപ്പകതപരിഞ്ഞാദികിച്ചസങ്ഖാതധമ്മാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ച പടിപത്തിം അജാനന്താ അസദ്ധമ്മസ്സവനധാരണപരിചയമനസികാരപരാ സദ്ധമ്മസ്സവന-ധാരണപരിചയപടിവേധവിമുഖാ ച വേനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **ഭാജനം. പിണ്ഡത്ഥാ** പന “അസ്സുതവാ”തിആദിനാ അയോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ അകുസലമൂല-

സമായോഗോ ഓലീയനാതിധാവനാപരിഗ്ഗഹോ ഉപായവിനിബദ്ധാനുബ്രൂഹനാ മിച്ഛാഭിനിവേസസമന്നാഗമോ അവിജ്ജാതണ്ഹാ-പരിസുദ്ധി വട്ടത്തയാനുപരമോ ആസവോഘയോഗഗന്ഥാഗതിതണ്ഹുപ്പാദുപാദാനാവിയോഗോ ചേതോഖില-ചേതോവിനിബദ്ധഅഭിനന്ദന-നീവരണസങ്ഗാനതിക്കമോ വിവാദമൂലാപരിച്ചാഗോ അനുസയാനുപച്ഛേദോ മിച്ഛത്താനതിവത്തനം തണ്ഹാമൂലധമ്മസന്നിസ്സയതാ അകുസലകമ്മപഥാനുയോഗോ സബ്ബകിലേസ-പരിളാഹസാരദ്ധകായചിത്തതാതി ഏവമാദയോ ദീപിതാ ഹോന്തി. "പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ തണ്ഹാവിചരിതനിദ്ദേസോ മാനജപ്പനാ വിപരിയേസാഭിനിവേസോ സംകിലേസോ സക്കായപരിഗ്ഗഹോ ബാലലക്ഖണാപദേസോ വങ്കത്തയവിഭാവനാനുയോഗോ ബഹുകാരപടിപക്ഖദീപനാ തിവിധനിസ്സയസംസൂചനാ ആസവക്ഖയകഥനന്തി ഏവമാദയോ ദീപിതാ ഹോന്തി.

സോളസഹാരവണ്ണനാ

൧. ദേസനാഹാരവണ്ണനാ

തത്ഥ യേ ഉപാദാനക്ഖന്ധധമ്മേ ഉപാദായ പഥവീആദിഭൂതാദിഭേദാ പഞ്ഞത്തി, തേ പഞ്ഞത്തിപടിപാദനഭാവേന ജാതിജരാമരണവിസേസനദുക്ഖപരിയായേന ച വുത്താ തണ്ഹാവജ്ജാ തേഭൂമകധമ്മാ **ദുക്ഖസച്ചം**. മഞ്ഞനാഭിനന്ദനനന്ദീപരിയായേഹി വുത്താ തണ്ഹാ **സമുദയസച്ചം**. അയം താവ സുത്തന്തനയോ. അഭിധമ്മനയേ പന യഥാവുത്തതണ്ഹായ സദ്ധിം "അസ്സുതവാ"തിആദിനാ ദീപിതാ അവിജ്ജാദയോ, മഞ്ഞനാപരിയായേന ഗഹിതാ മാനദിട്ഠിയോ, ഭവപദേന ഗഹിതോ കമ്മഭവോ ചാതി സബ്ബേപി കിലേസാഭിസങ്ഖാരാ **സമുദയസച്ചം**. ഉഭിന്നം അപ്പവത്തി **നിരോധസച്ചം**. അരിയധമ്മഗ്ഗഹണേന, പരിഞ്ഞാഭിക്ഖുസേക്ഖാഭിഞ്ഞാഗഹണേഹി, രാഗാദിഖയവചനേഹി, സമ്മാസമ്ബോധിഗഹണേന ച **മഗ്ഗസച്ചം**. കേചി പന തണ്ഹാക്ഖയാദിവചനേഹി നിരോധസച്ചം ഉദ്ധരന്തി, തം **അട്ഠകഥായ** വിരുജ്ഝതി തത്ഥ തണ്ഹാക്ഖയാദീനം മഗ്ഗകിച്ചഭാവസ്സ ഉദ്ധടത്താ.

തത്ഥ സമുദയേന **അസ്സാദോ,** ദുക്ഖേന **ആദീനവോ,** മഗ്ഗനിരോധേഹി **നിസ്സരണം,** തേസം ഭിക്ഖൂനം മാനഭഞ്ജനം **ഫലം,** തഥാ "യഥാവുത്തവിഭാഗാവബോധോ"തിആദിനാ വുത്തം **പയോജനഞ്ച**. തസ്സ നിപ്ഫത്തികാരണത്താ ദേസനായ വിചിത്തതാ ചതുന്നം പുഗ്ഗലാനം യാഥാവതോ സഭാവൂപധാരണഞ്ച **ഉപായോ** , പഥവീആദീസു പുഥുജ്ജനാദീനം പവത്തിദസ്സനാപദേസേന പഥവീആദയോ ഏകന്തതോ പരിജാനിതബ്ബാ, മഞ്ഞനാ ച പഹാതബ്ബാതി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **ആണത്തീ**തി. അയം **ദേസനാഹാരോ**.

൨. വിചയഹാരവണ്ണനാ

മഞ്ഞനാനം സക്കായസ്സ അവിസേസഹേതുഭാവതോ, കസ്സചിപി തത്ഥ അസേസിതബ്ബതോ ച സബ്ബഗഹണം, സഭാവധാരണതോ നിസ്സത്തനിജ്ജീവതോ ച ധമ്മഗ്ഗഹണം, പതിട്ഠാഭാവതോ ആവേണികഹേതുഭാവതോ ച മൂലഗ്ഗഹണം, കാരണഭാവതോ ദേസനത്ഥസമ്ഭവതോ ച പരിയായഗ്ഗഹണം, സമ്മുഖഭാവതോ സമ്പദാനത്ഥസമ്ഭവതോ ച "വോ"തി വചനം, തഥാരൂപഗുണയോഗതോ അഭിമുഖീകരണതോ ച "ഭിക്ഖവേ"തി ആലപനം. ദേസേതും സമത്ഥഭാവതോ തേസം സതുപ്പാദനത്ഥഞ്ച "ദേസേസ്സാമീ"തി പടിജാനനം, ദേസേതബ്ബതായ പടിഞ്ഞാതഭാവതോ, യഥാപടിഞ്ഞഞ്ച ദേസനതോ "ത"ന്തി പച്ചാമസനം, സോതബ്ബഭാവതോ, സവനത്ഥസ്സ ച ഏകന്തേന നിപ്ഫാദനതോ "സുണാഥാ"തി വുത്തം. സക്കാതബ്ബതോ, സക്കച്ചകിരിയായ ഏവ ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ "സാധുക"ന്തി വുത്തം. ധമ്മസ്സ മനസികരണീയതോ തദധീനത്താ ച സബ്ബസമ്പത്തീനം "മനസി കരോഥാ"തി വുത്തം യഥാപരിഞ്ഞാതായ ദേസനായ പരിബ്യത്തഭാവതോ വിത്ഥാരത്ഥസമ്ഭവതോ ച "ഭാസിസ്സാമീ"തി വുത്തം. ഭഗവതോ സദേവകേന ലോകേന സിരസാ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബവചനത്താ, തസ്സ ച യഥാധിപ്പേതത്ഥസാധനതോ "ഏവ"ന്തി വുത്തം. സത്ഥു ഉത്തമഗാരവട്ഠാനഭാവതോ, തത്ഥ ച ഗാരവസ്സ ഉളാരപുഞ്ഞഭാവതോ "ഭന്തേ"തി വുത്തം. ഭിക്ഖൂനം തഥാകിരിയായ നിച്ഛിതഭാവതോ വചനാലങ്കാരതോ ച "ഖോ"തി വുത്തം.

സവനസ്സ പടിജാനിതബ്ബതോ, തഥാ തേഹി പടിപന്നത്താ ച “പച്ചസ്സോസു”ന്തി വുത്തം പച്ചക്ഖഭാവതോ, സകലസ്സപി ഏകജ്ഝം കരണതോ “ഏത”ന്തി വുത്തം.

വുച്ചമാനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ലോകപരിയാപന്നത്താ ലോകാധാരത്താ ച ലോകം ഉപാദായ “ഇധാ”തി വുത്തം. പടിവേധബാഹുസച്ചാഭാവതോ പരിയത്തിബാഹുസച്ചാഭാവതോ ച “അസ്സുതവാ”തി വുത്തം. പുഥൂസു, പുഥു വാ ജനഭാവതോ “പുഥുജ്ജനോ”തി വുത്തം. അനരിയധമ്മവിരഹതോ അരിയധമ്മസമന്നാഗമതോ ച “അരിയാന”ന്തി വുത്തം. അരിയഭാവകരായ പടിപത്തിയാ അഭാവതോ, തത്ഥ കോസല്ലദമഥാഭാവതോ “അരിയാനം അദസ്സാവീ”തിആദി വുത്തം. അസന്തധമ്മസ്സവനതോ സന്തധമ്മസമന്നാഗമതോ സബ്ഭി പാസംസിയതോ ച “സപ്പുരിസാന”ന്തി വുത്തം. സപ്പുരിസഭാവകരായ പടിപത്തിയാ അഭാവതോ, തത്ഥ ച കോസല്ലദമഥാഭാവതോ “സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ”തിആദി വുത്തം. പഥവീവത്ഥുകാനം മഞ്ഞനാനം, ഉപരി വുച്ചമാനാനഞ്ച മഞ്ഞനാനം മൂലകത്താ പപഞ്ചസങ്ഖാനം “പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ”തി വുത്തം. അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സ അഹംകാര-മമംകാരാനം കത്ഥചിപി അപ്പഹീനത്താ “പഥവിം മഞ്ഞതീ”തിആദി വുത്തം.

പുബ്ബേ അഗ്ഗഹിതത്താ, സാമഞ്ഞതോ ച ഗയ്ഹമാനത്താ, പുഗ്ഗലസ്സ പഥവീആദിആരമ്മണസഭാഗതായ ലബ്ഭമാനത്താ ച “യോപീ”തി വുത്തം. “യോ”തി അനിയമേന ഗഹിതസ്സ നിയമേതബ്ബതോ പടിനിദ്ദിസിതബ്ബതോ ച; “സോ”തി വുത്തം സാതിസയം സംസാരേ ഭയസ്സ ഇക്ഖനതോ കിലേസഭേദനസമ്ഭവതോ ച “ഭിക്ഖൂ”തി വുത്തം. സിക്ഖാഹി സമന്നാഗമതോ സേക്ഖധമ്മപടിലാഭതോ ച “സേക്ഖോ”തി വുത്തം. മനസാ ലദ്ധബ്ബസ്സ അരഹത്തസ്സ അനധിഗതത്താ അധിഗമനീയതോ ച “അപ്പത്തമാനസോ”തി വുത്തം. അപരേന അനുത്തരണീയതോ, പരം അനുച്ഛവികഭാവേന ഉത്തരിത്വാ ഠിതത്താ ച “അനുത്തര”ന്തി വുത്തം. യോഗേന ഭാവനായ കാമയോഗാദിതോ ച ഖേമം സിവം അനുപദ്ദവന്തി “യോഗക്ഖേമ”ന്തി വുത്തം. ഛന്ദപ്പവത്തിയാ ഉസ്സുക്കാപത്തിയാ ച “പത്ഥയമാനോ”തി വുത്തം. തദത്ഥസ്സ സബ്ബസോ സബ്ബഇരിയാപഥവിഹാരസ്സ സമഥവിപസ്സനാവിഹാരസ്സ ദിബ്ബവിഹാരസ്സ ച വസേന “വിഹരതീ”തി വുത്തം. സേക്ഖസ്സ സബ്ബസോ അഭിഞ്ഞേയ്യഭാവഞ്ചേവ പരിഞ്ഞേയ്യഭാവഞ്ച ഞാണേന അഭിഭവിത്വാ ജാനനതോ “അഭിജാനാതീ”തി വുത്തം. സേക്ഖസ്സ സബ്ബസോ അപ്പഹീനമഞ്ഞനതായ അഭാവതോ “മാ മഞ്ഞീ”തി വുത്തം. സേസം വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന ഇതോ പരം സബ്ബപദേസു വിനിച്ഛയോ കാതബ്ബോ. സക്കാ ഹി **അട്ഠകഥം** തസ്സാ **ലീനത്ഥവണ്ണനഞ്ച** അനുഗന്ത്വാ അയമത്ഥോ വിഞ്ഞൂഹി വിഭാവേതുന്തി അതിവിത്ഥാരഭയേന ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ. ഇതി അനുപദവിചയതോ **വിചയോ ഹാരോ**.

൩. യുത്തിഹാരവണ്ണനാ

സക്കായസ്സ സബ്ബമഞ്ഞനാനം മൂലഭാവോ യുജ്ജതി പരികപ്പമത്തകത്താ ലോകവിചിത്തസ്സ. ബ്യാഹുസച്ചദ്വയരഹിതസ്സ അന്ധപുഥുജ്ജനഭാവോ യുജ്ജതി പുഥുകിലേസാഭിസങ്ഖാരജനനാദിസഭാവത്താ. യഥാവുത്തപുഥുജ്ജനസ്സ വാ വുത്തപ്പകാരബാഹുസച്ചാഭാവോ യുജ്ജതി തസ്മിം സതി സബ്ഭാവതോ. തത്ഥ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അരിയാനം സപ്പുരിസാനഞ്ച അദസ്സാവിതാദി യുജ്ജതി അരിയകരധമ്മാനം അരിയഭാവസ്സ ച തേന അദിട്ഠത്താ അപ്പടിപന്നത്താ ച തഥാ തസ്സ പഥവിയാ “അഹം പഥവീ, മമ പഥവീ, പരോ പഥവീ”തി സഞ്ജാനനം യുജ്ജതി അഹംകാരമമംകാരാനം സബ്ബേന സബ്ബം അപ്പഹീനത്താ. തഥാ സഞ്ജാനതോ ചസ്സ പഥവിം കമ്മാദികരണാദിവസേന ഗഹേത്വാ നാനപ്പകാരതോ മഞ്ഞനാപവത്തി യുജ്ജതി സഞ്ഞാനിദാനത്താ പപഞ്ചസങ്ഖാനം. യോ മഞ്ഞതി, തസ്സ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകതാ യുജ്ജതി പരിഞ്ഞായ വിനാ മഞ്ഞനാപഹാനാഭാവതോ. “ആപം ആപതോ സഞ്ജാനാതീ”തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അപരിയോസിതസിക്ഖസ്സ അപ്പത്തമാനസതാ യുജ്ജതി കതകിച്ചതാഭാവതോ. സേക്ഖസ്സ സതോ യോഗക്ഖേമപത്ഥനാ യുജ്ജതി തദധിമുത്തഭാവതോ. തഥാ തസ്സ പഥവിയാ അഭിജാനനാ യുജ്ജതി പരിഞ്ഞാപഹാനേസു മത്തസോ കാരിഭാവതോ. തതോ ഏവ ചസ്സ “മാ മഞ്ഞീ”തി വത്തബ്ബതാ യുജ്ജതി വത്ഥുപരിഞ്ഞായ വിയ മഞ്ഞനാപഹാനസ്സപി വിപ്പകതഭാവതോ. സേക്ഖസ്സ പഥവിയാ പരിഞ്ഞേയ്യതാ യുജ്ജതി പരിഞ്ഞാതും സക്കുണേയ്യത്താ സബ്ബസോ അപരിഞ്ഞാതത്താ ച.

“ആപം ആപതോ”തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അരഹത്താദിയുത്തസ്സ പഥവിയാദീനം അഭിജാനനാ മഞ്ഞനാഭാവോ ച യുജ്ജതി സങ്ഖാതധമ്മത്താ, സബ്ബസോ കിലേസാനം പഹീനത്താ, തതോ ഏവ ചസ്സ വീതരാഗാദിഭാവോ തതോ സമ്മദേവ ച പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ പടിവിദ്ധതാതി. അയം **യുത്തിഹാരോ**.

൪. പദട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

കിസ്സോപി മഞ്ഞനാ സക്കായസ്സ പദട്ഠാനം, മഞ്ഞനാനം അയോനിസോമനസികാരോ പദട്ഠാനം, സുതദ്വയവിരഹോ അന്ധപുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പദട്ഠാനം, സോ അരിയാനം അദസ്സാവിതായ പദട്ഠാനം, സാ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദതായ പദട്ഠാനം, സാ അരിയധമ്മേ അവിനീതതായ പദട്ഠാനം. “സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ”തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ മഞ്ഞനാനം പദട്ഠാനം. സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാതി. മഞ്ഞനാസു ച തണ്ഹാമഞ്ഞനാ ഇതരമഞ്ഞനാനം പദട്ഠാനം “തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത”ന്തി, (ദീ॰ നി॰ ൧.൱൫-൱൬) “തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന”ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; മഹാവ॰ ൧) ച വചനതോ, തണ്ഹാഗതസ്സേവ ച “സേയ്യോഹമസ്മീ”ന്തിആദിനാ മാനജപ്പനാസബ്ഭാവതാ. സബ്ബാപി വാ മഞ്ഞനാ സബ്ബാസം മഞ്ഞനാനം പദട്ഠാനം . “ഉപാദാനപച്ചയാ തണ്ഹാ”തി ഹി വചനതോ ദിട്ഠിപി തണ്ഹായ പദട്ഠാനം. “അഹമസ്മി ബ്രഹ്മാ മഹാബ്രഹ്മാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൨; ൩.൩൯) ആദിവചനതോ മാനോപി ദിട്ഠിയാ പദട്ഠാനം. തഥാ “അസ്മീതി സതി ഇത്ഥംസ്മീതി ഹോതി, ഏവംസ്മീതി ഹോതി, അഞ്ഞഥാസ്മീതി ഹോതീ”തിആദിവചനതോ മാനസ്സപി തണ്ഹായ പദട്ഠാനതാ ലബ്ഭതേവ. സേക്ഖാ ധമ്മാ സപ്പദേസതോ മഞ്ഞനാപഹാനസ്സ പദട്ഠാനം. അസേക്ഖാ നിപ്പദേസതോ മഞ്ഞനാപഹാനസ്സ പദട്ഠാനം. കമ്മഭവോ ച ജാതിയാ പദട്ഠാനം. ജാതി ജരാമരണസ്സ പദട്ഠാനം. പച്ചയാകാരസ്സ യഥാഭൂതാവബോധോ സമ്മാസമ്ബോധിയാ പദട്ഠാനന്തി. അയം **പദട്ഠാനോ ഹാരോ**.

൫. ലക്ഖണഹാരവണ്ണനാ

“സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ”ന്തി ഏത്ഥ മൂലഗ്ഗഹണേന മൂലപരിയായഗ്ഗഹണേന വാ യഥാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ ഗയ്ഹന്തി, ഏവം ദോസമോഹാദീനമ്പി സക്കായമൂലധമ്മാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ സക്കായസ്സ മൂലഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. “അസ്സുതവാ”തി ഇമിനാ യഥാ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പരിയത്തിപടിവേധസദ്ധമ്മാനം അഭാവോ ഗയ്ഹതി, ഏവം പടിപത്തിസദ്ധമ്മസ്സപി അഭാവോ ഗയ്ഹതി സദ്ധമ്മഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദിലക്ഖണാ. “അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ”തി ഇമിനാ അരിയധമ്മാധിഗമസ്സ വിബന്ധഭൂതം അഞ്ഞാണം. “അരിയധമ്മേ അവിനീതോ”തി ഇമിനാ അരിയവിനയാഭാവോ. സോ പനത്ഥതോ അരിയവിനയേ അപ്പടിപത്തി ഏവ വാതി തീഹിപി പദേഹി യഥാവുത്തവിസയാ മിച്ഛാദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ ച ഗഹിതാവ ഹോന്തി. തഗ്ഗഹണേന ച സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ സങ്ഗഹിതാവ ഹോന്തി സംകിലേസലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. “സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ”തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

“പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ”തി ഇദം ദിട്ഠിമഞ്ഞനാദീനം സഞ്ഞായ കാരണഭാവദസ്സനം. തത്ഥ യഥാ സഞ്ഞാ, ഏവം വിതക്കഫസ്സാവിജ്ജാഅയോനിസോമനസികാരാദയോപി താസം കാരണന്തി അത്ഥതോ തേസമ്പേത്ഥ സങ്ഗഹോ വുത്തോ ഹോതി മഞ്ഞനാനം കാരണഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. “മഞ്ഞതീ”തി ഇമിനാ മഞ്ഞനാകിച്ചേന തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ ഗഹിതാ താസം കിലേസസഭാവത്താ. തഗ്ഗഹണേനേവ വിചികിച്ഛാദിനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ കിലേസലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ തണ്ഹായ ഹേതുസഭാവത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ അവസിട്ഠാകുസലഹേതൂനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ ഹേതുലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ തണ്ഹാദിട്ഠീനം ആസവാദിസഭാവത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ അവസിട്ഠാസവോഘയോഗഗന്ഥനീവരണാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ ആസവാദിസഭാവത്താ ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ “പഥവിം മഞ്ഞതീ”തിആദിനാ പഥവീആദീനം രൂപസഭാവത്താ തബ്ബിസയാനഞ്ച മഞ്ഞനാനം രൂപവിസയത്താ

തഗ്ഗഹണേനേവ സകലരൂപക്ഖന്ധവിസയാപി മഞ്ഞനാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി രൂപവിസയലക്ഖണേന ആസം ഏകലക്ഖണത്താ. ഏവം ചക്ഖായതനാദിവിസയാപി മഞ്ഞനാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ. "അപരിഞ്ഞാത"ന്തി പരിഞ്ഞാപടിക്ഖേപേന തപ്പടിബദ്ധകിലേസാനം പഹാനപടിക്ഖേപോതി ദട്ഠബ്ബോ മഗ്ഗകിച്ചഭാവേന പരിഞ്ഞാപഹാനാനം ഏകലക്ഖണത്താ. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി യഥാരഹം ഏകലക്ഖണാ നിദ്ധാരേതബ്ബാതി. അയം **ലക്ഖണോ ഹാരോ**.

൩. ചതുബ്യൂഹഹാരവണ്ണനാ

പഥവീആദീസു വത്ഥൂസു ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ അത്ഥം ഗഹേത്വാ ധമ്മഗമ്ഭീരതം അസല്ലക്ഖേത്വാ അസദ്ധമ്മസ്സവനാദിനാ വഞ്ചിതാ ഹുത്വാ സദ്ധമ്മസ്സവനധാരണപരിചയമനസികാരവിമുഖാ പഥവീആദീസു വത്ഥൂസു പുഥുജ്ജനസേക്ഖാസേക്ഖതഥാഗതാനം പടിപത്തിവിസേസം അജാനന്താ ച വേനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **നിദാനം**. തേ "കഥം നു ഖോ യഥാവുത്തദോസവിനിമുത്താ യഥാവുത്തഞ്ച വിസേസം ജാനന്താ സമ്മാപടിപത്തിയാ ഉഭയഹിതപരായണാ സവേയ്യു"ന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **അധിപ്പായോ**. പദനിബ്ബചനം **നിരുത്തം,** തം "ഏവ"ന്തിആദിനിദാനപദാനം, "സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ"ന്തിആദിപാളിപദാനഞ്ച **അട്ഠകഥായം,** തസ്സാ **ലീനത്ഥവണ്ണനായ**ഞ്ചേവ വുത്തനയേന സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ അതിവിത്ഥാരഭയേന ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

പദപദത്ഥദേസനാനിക്ഖേപസുത്തസന്ധിവസേന പഞ്ചവിധാ സന്ധി. തത്ഥ പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദസന്ധി,** തഥാ പദത്ഥസ്സ പദത്ഥന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദത്ഥസന്ധി,** യോ "കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധോ"തി വുച്ചതി. നാനാനുസന്ധികസ്സ സുത്തസ്സ തംതംഅനുസന്ധീഹി സമ്ബന്ധോ, ഏകാനുസന്ധികസ്സ പന പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ **ദേസനാസന്ധി**. യാ **അട്ഠകഥായം** "പുച്ഛാനുസന്ധി അജ്ഝാസയാനുസന്ധി യഥാനുസന്ധീ"തി തിധാ വിഭത്താ. അജ്ഝാസയോ ചേത്ഥ അത്തജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോതി ദ്വിധാ വേദിതബ്ബോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ നിദാനവണ്ണനായം വുത്തമേവ. **നിക്ഖേപസന്ധി** ചതുന്നം സുത്തനിക്ഖേപാനം വസേന വേദിതബ്ബോ. **സുത്തസന്ധി** ഇധ പഠമനിക്ഖേപവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ പനേത്ഥ മൂലപരിയായസുത്തമേവ പഠമം നിക്ഖിത്തന്തി? നായമനുയോഗോ കത്ഥചി നപ്പവത്തതി, അപിച യസ്മാ മഞ്ഞനാമൂലകം സക്കായം, സബ്ബമഞ്ഞനാ ച തത്ഥ ഏവ അനേകഭേദഭിന്നാ പവത്തതി, ന തസ്സാ സവിസയായ ലേസമത്തമ്പി സാരം അത്ഥീതി പഥവീആദിവിഭാഗഭിന്നേസു മഞ്ഞനാസു ച സാതിസയം നിബ്ബേധവിരാഗസഞ്ജനനീ ഉപരി സേക്ഖാസേക്ഖതഥാഗതഗുണവിഭാവനീ ച അയം ദേസനാ. സുത്തന്തദേസനാ ച വിസേസതോ ദിട്ഠിവിനിവേഠനകഥാ, തസ്മാ സനിസ്സയസ്സ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സ ആദിതോ അസാരഭാവദീപനം ഉപരി ച സബ്ബേസം അരിയാനം ഗുണവിസേസവിഭാവനമിദം സുത്തം പഠമം നിക്ഖിത്തം. കിഞ്ച സക്കായേ മഞ്ഞനാമഞ്ഞനാമുഖേന പവത്തിനിവത്തീസു ആദീനവാനിസംസവിഭാവനതോ സബ്ബേസം പുഗ്ഗലാനം പടിപത്തിവിഭാഗതോ ച ഇദമേവ സുത്തം പഠമം നിക്ഖിത്തം.

യം പന ഏകിസ്സാ ദേസനായ ദേസനന്തരേന സദ്ധിം സംസന്ദനം, അയമ്പി ദേസനാസന്ധി, സാ ഏവം വേദിതബ്ബാ. "അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... നിബ്ബാനം അഭിനന്ദതീ"തി അയം ദേസനാ. "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ മനസികരണീയേ ധമ്മേ നപ്പജാനാതി, അമനസികരണീയേ ച ധമ്മേ നപ്പജാനാതി, സോ മനസികരണീയേ ധമ്മേ അപ്പജാനന്തോ അമനസികരണീയേ ച ധമ്മേ അപ്പജാനന്തോ യേ ധമ്മാ ന മനസികരണീയാ, തേ ധമ്മേ മനസി കരോതി...പേ... അനുപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ വാ കാമാസവോ പവഡ്ഢതി. അനുപ്പന്നോ വാ ഭവാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ വാ ഭവാസവോ പവഡ്ഢതി, അനുപ്പന്നോ വാ അവിജ്ജാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ വാ അവിജ്ജാസവോ പവഡ്ഢതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. തഥാ "തസ്സേതം പാടികങ്ഖം സുഭനിമിത്തം മനസി കരിസ്സതി, തസ്സ സുഭനിമിത്തസ്സ മനസികാരാ രാഗോ ചിത്തം അനുദ്ധംസേസ്സതി, സോ സരാഗോ സദോസോ സമോഹോ സാങ്ഗണോ

സംകിലിട്ഠചിത്തോ കാലം കരിസ്സതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൫൯) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. തഥാ ‘‘ചക്ഖുഞ്ചാവുസോ പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ. യം വേദേതി തം സഞ്ജാനാതി, യം സഞ്ജാനാതി തം വിതക്കേതി, യം വിതക്കേതി തം പപഞ്ചേതി, യം പപഞ്ചേതി തതോനിദാനം പുരിസം പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ സമുദാചരന്തീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. തഥാ ‘‘ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അസുതവാ പുഥുജ്ജനോ…പേ॰… സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ രൂപം ‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി. വേദനം…പേ॰…, സഞ്ഞം…പേ॰…, സങ്ഖാരേ…പേ॰…, വിഞ്ഞാണം ‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി. യമ്പി തം ദിട്ഠം…പേ॰… യമ്പി തം ദിട്ഠിട്ഠാനം, സോ ലോകോ സോ അത്താ സോ പേച്ച ഭവിസ്സാമി നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സാമീതി, തമ്പി ‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’തി സമനുപസ്സതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി.

‘‘യോപി സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു…പേ॰… നിബ്ബാനം മാഭിനന്ദീ’’തി അയം ദേസനാ. ‘‘ഇധ, ദേവാനമിന്ദ, ഭിക്ഖുനോ സുതം ഹോതി ‘സബ്ബേ ധമ്മാ നാലം അഭിനിവേസായാ’തി, ഏവഞ്ചേതം, ദേവാനമിന്ദ, ഭിക്ഖുനോ സുതം ഹോതി ‘സബ്ബേ ധമ്മാ നാലം അഭിനിവേസായാ’തി, സോ സബ്ബം ധമ്മം അഭിജാനാതി, സബ്ബം ധമ്മം അഭിഞ്ഞായ സബ്ബം ധമ്മം പരിജാനാതി, സബ്ബം ധമ്മം പരിഞ്ഞായ യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ താസു വേദനാസു അനിച്ചാനുപസ്സീ വിഹരതി, വിരാഗാനുപസ്സീ വിഹരതി, നിരോധാനുപസ്സീ വിഹരതി, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീ വിഹരതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൦) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. ‘‘യോപി സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അരഹം…പേ॰… അഭിസമ്ബുദ്ധോതി വദാമീ’’തി അയം ദേസനാ ‘‘സുതവാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ…പേ॰… സപ്പുരിസധമ്മേ സുവിനീതോ രൂപം ‘നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി, വേദനം…പേ॰…, സഞ്ഞം…പേ॰…, സങ്ഖാരേ…പേ॰…, വിഞ്ഞാണം ‘നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി. യമ്പി തം ദിട്ഠം സുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, തമ്പി ‘നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി. യമ്പി തം ദിട്ഠിട്ഠാനം, സോ ലോകോ സോ അത്താ സോ പേച്ച ഭവിസ്സാമി ‘നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അപി പരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സാമീ’തി, തമ്പി ‘നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ’തി സമനുപസ്സതി. സോ ഏവം സമനുപസ്സന്തോ ന പരിതസ്സതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) ഏവമാദിദേസനാഹി സംസന്ദതീതി, അയം **ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ**.

൭. ആവത്തഹാരവണ്ണനാ

‘‘അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ’’തി ഇമിനാ യോനിസോമനസികാരപടിക്ഖേപമുഖേന അയോനിസോമനസികാരപരിഗ്ഗഹോ ദീപിതോ. ‘‘അരിയാനം അദസ്സാവീ’’തിആദിനാ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിപടിക്ഖേപമുഖേന അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദിപരിഗ്ഗഹോ ദീപിതോ. തേസു പുരിമനയേന ആസയവിപത്തി കിത്തിതാ, ദുതിയേന പയോഗവിപത്തി. പുരിമേന ചസ്സ കിലേസവട്ടം, തഞ്ച യതോ വിപാകവട്ടന്തി സകലം സംസാരചക്കമാവത്തതി. ‘‘പഥവിം മഞ്ഞതീ’’തിആദിനാ തത്ഥ തിസ്സോ മഞ്ഞനാ വുത്താ. താസു തണ്ഹാമഞ്ഞനാ ‘‘ഏതം മമാ’’തി തണ്ഹാഗ്ഗാഹോ, മാനമഞ്ഞനാ ‘‘ഏസോഹമസ്മീ’’തി മാനഗ്ഗാഹോ, ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ ‘‘ഏസോ മേ അത്താ’’തി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോ. തത്ഥ തണ്ഹാഗ്ഗാഹേന ‘‘തണ്ഹം പടിച്ചപരിയേസനാ’’തിആദികാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯; അ॰ നി॰ ൩.൨൩; വിഭ॰ ൯൬൩) നവ തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. മാനഗ്ഗാഹേന ‘‘സേയ്യോഹമസ്മീ’’തിആദികാ നവ മാനവിധാ ആവത്തന്തി. ദിട്ഠിഗ്ഗാഹേന ‘‘രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ’’തിആദികാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൫) വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി ആവത്തതി. തീസു ച ഗാഹേസു യായ സഞ്ഞായ തണ്ഹാഗ്ഗാഹസ്സ വിക്ഖമ്ഭനാ, സാ ദുക്ഖസഞ്ഞാ ദുക്ഖാനുപസ്സനാ. യായ സഞ്ഞായ മാനഗ്ഗാഹസ്സ വിക്ഖമ്ഭനാ, സാ അനിച്ചസഞ്ഞാ അനിച്ചാനുപസ്സനാ. യായ പന സഞ്ഞായ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സ വിക്ഖമ്ഭനാ,

സാ അനത്തസഞ്ഞാ അനത്താനുപസ്സനാ. തത്ഥ പഠമഗ്ഗാഹവിസഭാഗതോ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖം ആവത്തതി, ദുതിയഗ്ഗാഹവിസഭാഗതോ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖം ആവത്തതി, തതിയഗ്ഗാഹവിസഭാഗതോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖം ആവത്തതി.

സേക്ഖഗ്ഗഹണേന അരിയായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹോ, തതോ ച പരതോഘോസയോനിസോമനസികാരാ ദീപിതാ ഹോന്തി. പരതോഘോസേന ച സുതവാ അരിയസാവകോതി ആവത്തതി, യോനിസോമനസികാരേന നവ യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി, ചതുബ്ബിധഞ്ച സമ്പത്തിചക്കം. ''മാ മഞ്ഞീ''തി മഞ്ഞനാനം വിപ്പകതപ്പഹാനതാഗഹണേന ഏകച്ചാസവപരിക്ഖയോ ദീപിതോ ഹോതി, തേന ച സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തകായസക്ഖിഭാവാ ആവത്തന്തി. ''അരഹം ഖീണാസവോ''തിആദിനാ അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ ദസ്സിതാ ഹോന്തി, സീലക്ഖന്ധാദിപാരിപൂരിയാ ച ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. ''ന മഞ്ഞതീ''തി മഞ്ഞനാപടിക്ഖേപേന പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ''നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ''തി സമ്മാപടിപത്തി ദസ്സിതാ, തായ ച സാതിസയാ നികന്തിപരിയാദാനമാനസമുഗ്ഘാടനദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനാനി പകാസിതാനീതി അപ്പണിഹിതാനിമിത്ത-സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാ ആവത്തന്തി.

''തഥാഗതോ''തിആദിനാ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാ വിഭാവിതാതി തദവിനാഭാവതോ ദസബല-ചതുവേസാരജ്ജഅസാധാരണഞാണആവേണികബുദ്ധധമ്മാ ആവത്തന്തി. ''നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല''ന്തിആദിനാ സദ്ധിം ഹേതുനാ വട്ടവിവട്ടം കഥിതന്തി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുവിഭാവനേന ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ആവത്തന്തി. ''തണ്ഹാനം ഖയാ''തിആദിനാ തണ്ഹപ്പഹാനാപദേസേന തദേകട്ഠഭാവതോ ദിയഡ്ഢസ്സ കിലേസസഹസ്സസ്സ പഹാനം ആവത്തതി. ''സബ്ബസോ തണ്ഹാനം ഖയാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ''തി ച വുത്തത്താ ''നന്ദീ ദുക്ഖസ്സ മൂല''ന്തി, ''ഇതി വിദിത്വാ''തിആദിനാ വുത്തസ്സ മഞ്ഞനാഭാവഹേതുഭൂതസ്സ പച്ചയാകാരവേദനസ്സ സാവകേഹി അസാധാരണഞാണചാരഭാവോ ദസ്സിതോ, തേന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരി ഭഗവതോ മഹാവജിരഞാണം ആവത്തതീതി. അയം **ആവത്തോ ഹാരോ**.

൮. വിഭത്തിഹാരവണ്ണനാ

''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ''ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മാ നാമ തേഭൂമകാ ധമ്മാ സക്കായസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേസം മഞ്ഞനാ പദട്ഠാനം പപഞ്ചസങ്ഖാനിമിത്തത്താ ലോകവിചിത്തസ്സ. തയിമേ കുസലാ അകുസലാ അബ്യാകതാതി തിവിധാ. തേസു കുസലാനം യോനിസോമനസികാരാദി പദട്ഠാനം, അകുസലാനം അയോനിസോമനസികാരാദി, അബ്യാകതാനം കമ്മഭവആവജ്ജനഭൂതരൂപാദി പദട്ഠാനം. തത്ഥ കുസലാ കാമാവചരാദിവസേന ഭൂമിതോ തിവിധാ, തഥാ അബ്യാകതാ ചിത്തുപ്പാദസഭാവാ, അചിത്തുപ്പാദസഭാവാ പന കാമാവചരാവ തഥാ അകുസലാ. പരിയത്തിപടിപത്തിപടിവേധസുതകിച്ചാഭാവേന തിവിധോ അസ്സുതവാ. അന്ധകല്യാണവിഭാഗേന ദുവിധോ പുഥുജ്ജനോ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസാവകഭേദേന തിവിധാ അരിയാ. മംസചക്ഖുദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖൂഹി ദസ്സനാഭാവേന തിവിധോ അദസ്സാവീ. മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനഭേദേന തിവിധോ, നവവിധോ വാ അരിയധമ്മോ. സവനധാരണപരിചയമനസികാരപടിവേധവസേന പഞ്ചവിധാ അരിയധമ്മസ്സ കോവിദതാ. തദഭാവതോ അകോവിദോ. സംവരപഹാനഭേദേന ദുവിധോ, ദസവിധോ വാ അരിയധമ്മവിനയോ, തദഭാവതോ അരിയധമ്മേ അവിനീതോ. ഏത്ഥ പദട്ഠാനവിഭാഗോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോയേവ. ''സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ''തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ''പഥവിം മഞ്ഞതീ''തിആദീസു മഞ്ഞനാവത്ഥുവിഭാഗോ പാളിയം ആഗതോവ, തഥാ അജ്ഝത്തികബാഹിരാദികോ ച അന്തരവിഭാഗോ.

മഞ്ഞനാ പന തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന സങ്ഖേപതോ തിവിധാ, വിത്ഥാരതോ പന തണ്ഹാമഞ്ഞനാ താവ കാമതണ്ഹാദിവസേന അട്ഠസതവിധാ, തഥാ "അസ്മീതി സതി ഇത്ഥംസ്മീതി ഹോതീ"തിആദിനാ. ഏവം മാനമഞ്ഞനാപി. "അസ്മീതി സതി ഇത്ഥംസ്മീതി ഹോതീ"തിആദിനാ പപഞ്ചത്തയം ഉദ്ദിട്ഠം നിദ്ദിട്ഠഞ്ചാതി . ഏതേന ദിട്ഠിമഞ്ഞനായപി അട്ഠസതവിധതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അപിച സേയ്യസ്സ "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ മാനമഞ്ഞനായ നവവിധതാ തദന്തരഭേദേന അനേകവിധതാ ച വേദിതബ്ബാ. അയഞ്ച അത്ഥോ ഹീനത്തികത്ഥവണ്ണനായ വിഭാവേതബ്ബോ. ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ പന **ബ്രഹ്മജാലേ** ആഗതനയേന ദ്വാസട്ഠിവിധതാ തദന്തരഭേദേന അനേകവിധതാ ച വേദിതബ്ബാ. "അപരിഞ്ഞാത"ന്തി ഏത്ഥ ഞാതപരിഞ്ഞാദിവസേന ചേവ രൂപമുഖാദിഅഭിനിവേസഭേദാദിവസേന ച പരിഞ്ഞാനം അനേകവിധതാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ അട്ഠമകാദിവസേന സേക്ഖവിഭാഗോ പഞ്ഞാവിമുത്താദിവസേന അസേക്ഖവിഭാഗോ ച. അയമേത്ഥ ധമ്മവിഭാഗോ. പദട്ഠാനവിഭാഗോ ച ഭൂമിവിഭാഗോ ച വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാതി. അയം **വിഭത്തിഹാരോ**.

ൻ. പരിവത്തഹാരവണ്ണനാ

"സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ"ന്തി ഏത്ഥ "സബ്ബധമ്മാ"തി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ഗഹിതാ, തേസം മൂലകാരണന്തി ച തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ. തഥാ അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോതി. യാവകീവഞ്ച പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സുഭതോ സുഖതോ നിച്ചതോ അത്തതോ സമനുപസ്സനവസേന "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗാഹാ ന സമുച്ഛിജ്ജന്തി, താവ നേസം പബന്ധൂപരമോ സുപിനന്തേപി ന കേനചി ലദ്ധപുബ്ബോ. യദാ പന നേസം അസുഭതോ ദുക്ഖതോ അനിച്ചതോ അനത്തതോ സമനുപസ്സനവസേന "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി പവത്തമാനാ അപ്പണിഹിതാനിമിത്തസുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ ഉസ്സക്കിത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ സംവത്തന്തി, അഥ നേസം പബന്ധൂപരമോ ഹോതി അച്ചന്തഅപ്പഞ്ഞത്തികഭാവൂപഗമനതോ. തേന വുത്തം "സബ്ബധമ്മാതി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ഗഹിതാ, തേസം മൂലകാരണന്തി ച തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ"തി. തഥാ അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ തീഹിപി മഞ്ഞനാഹി പഥവിം മഞ്ഞതി യാവ നിബ്ബാനം അഭിനന്ദതി, തീഹിപി പരിഞ്ഞാഹി തസ്സ തം വത്ഥു അപരിഞ്ഞാതന്തി കത്വാ. യസ്സ പന തം വത്ഥു തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിഞ്ഞാതം, ന സോ ഇതരോ വിയ തം മഞ്ഞതി. തേനാഹ ഭഗവാ "സുതവാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ സുവിനീതോ രൂപം 'നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ'തി സമനുപസ്സതി, വേദനം...പേ... അസതി ന പരിതസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧). സേക്ഖോ പഥവിം മാ മഞ്ഞി, യാവ നിബ്ബാനം മാഭിനന്ദി, അരഹാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ച പഥവിം ന മഞ്ഞതി, യാവ നിബ്ബാനം നാഭിനന്ദതി, മഞ്ഞനാമഞ്ഞിതേസു വത്ഥൂസു മത്തസോ സബ്ബസോ ച പരിഞ്ഞാഭിസമയസംസിദ്ധിയാ പഹാനാഭിസമയനിബ്ബത്തിതോ. യസ്സ പന തേസു വത്ഥൂസു സബ്ബസോ മത്തസോ വാ പരിഞ്ഞാ ഏവ നത്ഥി, കുതോ പഹാനം, സോ യഥാപരികപ്പം നിരങ്കുസാഹി മഞ്ഞനാഹി "ഏതം മമാ"തിആദിനാ മഞ്ഞതേവ. തേനാഹ ഭഗവാ "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ രൂപം 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'തി സമനുപസ്സതി, വേദനം...പേ..., സഞ്ഞ... പേ..."ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧). അയം **പരിവത്തോ ഹാരോ**.

൧൦. വേവചനഹാരവണ്ണനാ

"സബ്ബധമ്മാ സകലധമ്മാ അനവസേസധമ്മാ"തി പരിയായവചനം, "മൂലപരിയായം മൂലകാരണം അസാധാരണഹേതു"ന്തി പരിയായവചനം, "മൂലപരിയായന്തി വാ മൂലദേസനം കാരണദേസന"ന്തി പരിയായവചനം, "വോ തുമ്ഹാകം തുമ്ഹ"ന്തി പരിയായവചനം, "ഭിക്ഖവേ, സമണാ തപസ്സിനോ"തി പരിയായവചനം, "ദേസേസ്സാമീ കഥേസ്സാമീ പഞ്ഞപേസ്സാമീ"തി പരിയായവചനം, "സുണാഥ സോതം ഓദഹഥ സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരേഥാ"തി പരിയായവചനം, "സാധുകം സമ്മാ സക്കച്ച"ന്തി

പരിയായവചനം, “മനസി കരോഥ ചിത്തേ ഠപേഥ സമന്നാഹരഥാ”തി പരിയായവചനം, “ഭാസിസ്സാമി ബ്യത്തം കഥേസ്സാമി വിഭജിസ്സാമീ”തി പരിയായവചനം, “ഏവം, ഭന്തേ, സാധു സുട്ഠു ഭന്തേ”തി പരിയായവചനം, “പച്ചസ്സോസും സമ്പടിച്ഛിംസു സമ്പടിഗ്ഗഹേസു”ന്തി പരിയായവചനം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു വേവചനം വത്തബ്ബന്തി. അയം **വേവചനോ ഹാരോ**.

൮. പഞ്ഞത്തിഹാരവണ്ണനാ

“സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ”ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മാ നാമ സക്കായധമ്മാ, തേ ഖന്ധവസേന പഞ്ചധാ പഞ്ഞത്താ, ആയതനവസേന ദ്വാദസധാ, ധാതുവസേന അട്ഠാരസധാ പഞ്ഞത്താ. “മൂല”ന്തി വാ “മൂലപരിയായ”ന്തി വാ മഞ്ഞനാ വുത്താ, താ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന തിധാ അന്തരഭേദേന അനേകധാ ച പഞ്ഞത്താ. അഥ വാ “സബ്ബധമ്മാ”തി തേഭൂമകധമ്മാനം സങ്ഗഹപഞ്ഞത്തി, “മൂലപരിയായ”ന്തി തേസം പഭവപഞ്ഞത്തി, “വോ”തി സമ്പദാനപഞ്ഞതി, “ദേസേസ്സാമി ഭാസിസ്സാമീ”തി പടിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി, “സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥാ”തി ച ആണാപനപഞ്ഞത്തി, “അസ്സുതവാ”തി പടിവേധവിമുഖതാപഞ്ഞത്തി ചേവ പരിയത്തിവിമുഖതാപഞ്ഞത്തി ച, “പുഥുജ്ജനോ”തി അനരിയപഞ്ഞത്തി, സാ അരിയധമ്മപടിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി ചേവ അരിയധമ്മവിരഹപഞ്ഞത്തി ച, “അരിയാന”ന്തി അസമപഞ്ഞത്തി ചേവ സമപഞ്ഞത്തി ച. തത്ഥ അസമപഞ്ഞത്തി തഥാഗതപഞ്ഞത്തി, സമപഞ്ഞത്തി പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ചേവ ഉഭതോഭാഗവിമുത്താദീനഞ്ച വസേന അട്ഠവിധാ വേദിതബ്ബാ. “അരിയാനം അദസ്സാവീ”തിആദി ദസ്സനഭാവനാപടിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി, “പഥവിം മഞ്ഞതീ”തിആദി പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം സമ്മസനുപഗാനം ഇന്ദ്രിയാനം നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി ചേവ പഭവപഞ്ഞത്തി ച, തഥാ വിപല്ലാസാനം കിച്ചപഞ്ഞത്തി പരിയുട്ഠാനം ദസ്സനപഞ്ഞത്തി കിലേസാനം ഫലപഞ്ഞത്തി അഭിസങ്ഖാരാനം വിരൂഹനപഞ്ഞത്തി തണ്ഹായ അസ്സാദനപഞ്ഞത്തി ദിട്ഠിയാ വിപ്ഫന്ദനപഞ്ഞത്തി, “സേക്ഖാ”തി സദ്ധാനുസാരീസദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തകായസക്ഖീനം ദസ്സനപഞ്ഞത്തി ചേവ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി ച “അപ്പത്തമാനസോ”തി സേക്ഖധമ്മാനം ഠിതിപഞ്ഞത്തി, “അനുത്തരം യോഗക്ഖേമം പത്ഥയമാനോ”തി പഞ്ഞായ അഭിനിബ്ബിദാപഞ്ഞത്തി, “അഭിജാനാതീ”തി അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി, ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി, സമുദയസ്സ പഹാനപഞ്ഞത്തി, നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞത്തി, മഗ്ഗസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി, “മാ മഞ്ഞീ”തി മഞ്ഞനാനം പടിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി, സമുദയസ്സ പഹാനപഞ്ഞത്തി. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി വിത്ഥാരേതബ്ബം. അയം **പഞ്ഞത്തി ഹാരോ**.

൯. ഓതരണഹാരവണ്ണനാ

“സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ”ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മാ നാമ ലോകിയാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി അട്ഠാരസ ധാതുയോ ദ്വേ സച്ചാനി ഏകൂനവീസതി ഇന്ദ്രിയാനി ദ്വാദസപദികോ പച്ചയാകാരോതി, അയം സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണേന ഖന്ധാദിമുഖേന ദേസനായ ഓതരണം. “മൂല”ന്തി വാ “മൂലപരിയായ”ന്തി വാ മഞ്ഞനാ വുത്താ, താ അത്ഥതോ തണ്ഹാ മാനോ ദിട്ഠി ചാതി തേസം സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹോതി അയം ഖന്ധമുഖേന ഓതരണം. തഥാ “ധമ്മായതനധമ്മധാതൂഹി സങ്ഗഹോ”തി അയം ആയതനമുഖേന ധാതുമുഖേന ച ഓതരണം. “അസ്സുതവാ”തി ഇമിനാ സുതസ്സ വിബന്ധഭൂതാ അവിജ്ജാദയോ ഗഹിതാ, “പുഥുജ്ജനോ”തി ഇമിനാ യേസം കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം ജനനാദിനാ പുഥുജ്ജനോതി വുച്ചതി, തേ കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദയോ ഗഹിതാ, “അരിയാനം അദസ്സാവീ”തിആദിനാ യേസം കിലേസധമ്മാനം വസേന അരിയാനം അദസ്സാവിആദിഭാവോ ഹോതി, തേ ദിട്ഠിമാനാവിജ്ജാദയോ ഗഹിതാതി സബ്ബേഹി തേഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹോതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ഓതരണം വേദിതബ്ബം. “സഞ്ജാനാതി മഞ്ഞതി അഭിജാനാതി ന മഞ്ഞതീ”തി ഏത്ഥാപി സഞ്ജാനനമഞ്ഞനാഅഭിജാനനാനുപസ്സനാനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നത്താ വുത്തനയേനേവ ഓതരണം വേദിതബ്ബം. തഥാ സേക്ഖഗ്ഗഹണേന സേക്ഖാ, “അരഹ”ന്തിആദിനാ അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ ഗഹിതാതി ഏവമ്പി ഖന്ധമുഖേന

ഓതരണം, ആയതനധാതാദിമുഖേന ച ഓതരണം വേദിതബ്ബം. തഥാ ''ന മഞ്ഞതീ''തി തണ്ഹാഗാഹാദിപടിക്ഖേപേന ദുക്ഖാനുപസ്സനാദയോ ഗഹിതാ, തേസം വസേന അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖാദീഹി ഓതരണം വേദിതബ്ബം. ''പരിഞ്ഞാത''ന്തി ഇമിനാ പരിജാനനകിച്ചേന പവത്തമാനാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ഗയ്ഹന്തീതി സതിപട്ഠാനാദിമുഖേന ഓതരണം വേദിതബ്ബം. നന്ദിഗ്ഗഹണേന ഭവഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാഗഹണേന ച സമുദയസച്ചം, ദുക്ഖഗ്ഗഹണേന ജാതിജരാമരണഗ്ഗഹണേന ച ദുക്ഖസച്ചം, ''തണ്ഹാനം ഖയാ''തിആദിനാ നിരോധസച്ചം, അഭിസമ്ബോധിയാ ഗഹണേന മഗ്ഗസച്ചം ഗഹിതന്തി അരിയസച്ചേഹി ഓതരണന്തി. അയം **ഓതരണോ ഹാരോ**.

൧൩. സോധനഹാരവണ്ണനാ

''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായം വോ, ഭിക്ഖവേ...പേ०... ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവാ...പേ०... പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജാനാതീ''തി ആരമ്ഭോ. ''പഥവിം പഥവിയാ സഞ്ഞത്വാ പഥവിം മഞ്ഞതീ''തി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. തഥാ ''പഥവിയാ മഞ്ഞതി പഥവിതോ മഞ്ഞതി പഥവിം മേതി മഞ്ഞതി പഥവിം അഭിനന്ദതീ''തി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. ''തം കിസ്സ ഹേതു അപരിഞ്ഞാതം തസ്സാതി വദാമീ''തി പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ച. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോതി. അയം **സോധനോ ഹാരോ.**

൧൪. അധിട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ''ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണം സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം. ''പഥവിം ആപ''ന്തിആദി പന തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം. തഥാ ''മൂലപരിയായ''ന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''പഥവിം മഞ്ഞതി...പേ०... അഭിനന്ദതീ''തി. ''പഥവിം മഞ്ഞതീ''തി ച സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹാനം സാധാരണത്താ മഞ്ഞനായ, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ''തി, ഏവം സുത്തന്തരപദാനിപി ആനേത്വാ വിസേസവചനം നിദ്ധാരേതബ്ബം. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോ. ''സേക്ഖോ''തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''കായസക്ഖീ ദിട്ഠിപ്പത്തോ സദ്ധാവിമുത്തോ സദ്ധാനുസാരീ ധമ്മാനുസാരീ''തി. തഥാ ''സേക്ഖോ''തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സേക്ഖായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ ഹോതി...പേ०... സേക്ഖേന സമ്മാസമാധിനാ സമന്നാഗതോ ഹോതീ''തി (സം० നി० ൫.൧൩). ''അരഹ''ന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ പഞ്ഞാവിമുത്തോ (പു० പ० ൧൩.൨; ൧൪.൧ മാതികാ), തേവിജ്ജോ ഛളഭിഞ്ഞോ''തി (പു० പ० ൭.൨൯, ൨൭ മാതികാ) ച. ''ഖീണാസവോ''തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചിത്ഥ, ഭവാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചിത്ഥാ''തിആദി (പാരാ० ൧൪). സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ''അഭിജാനാതീ''തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''മഞ്ഞതീ''തി. മഞ്ഞനാഭാവോ ഹിസ്സ പഹാനപടിവേധസിദ്ധോ, പഹാനപടിവേധോ ച പരിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയാഭാവനാപടിവേധേഹി ന വിനാതി സബ്ബേപി അഭിഞ്ഞാവിസേസാ മഞ്ഞനാപടിക്ഖേപേന അത്ഥതോ ഗഹിതാവ ഹോന്തീതി. തഥാ ''അരഹ''ന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം ''വീതരാഗത്താ വീതദോസത്താ വീതമോഹത്താ''തി. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി സാമഞ്ഞവിസേസനിദ്ധാരണാ വേദിതബ്ബാ. അയം **അധിട്ഠാനോ ഹാരോ**.

൧൫. പരിക്ഖാരഹാരവണ്ണനാ

''സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ''ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മാ നാമ പരിയാപന്നധമ്മാ, തേ കുസലാകുസലാബ്യാകതഭേദേന തിവിധാ. തേസു കുസലാനം യോനിസോമനസികാരോ അലോഭാദയോ ച ഹേതൂ, അകുസലാനം അയോനിസോമനസികാരോ ലോഭാദയോ ച ഹേതൂ, അബ്യാകതേസു വിപാകാനം യഥാസകം കമ്മം, ഇതരേസം ഭവങ്ഗമാവജ്ജനസമന്നാഹാരാദി ച ഹേതൂ. ഏത്ഥ ച സപ്പുരിസൂപനിസ്സയാദികോ

പച്ചയോ ഹേതുമ്ഹി ഏവ സമവരുള്ഹോ, സോ തത്ഥ ആദി-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ‘‘മൂല’’ന്തി വുത്താനം മഞ്ഞനാനം ഹേതുഭാവോ പാളിയം വുത്തോ ഏവ. മഞ്ഞനാസു പന തണ്ഹാമഞ്ഞനായ അസ്സാദാനുപസ്സനാ ഹേതു. ‘‘സഞ്ഞോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨) ഹി വുത്തം. മാനമഞ്ഞനായ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭോ ഹേതു കേവലം സംസഗ്ഗവസേന ‘‘അഹമസ്മീ’’തി പവത്തനതോ. ദിട്ഠിമഞ്ഞനായ ഏകത്തനയാദീനം അയാഥാവഗ്ഗാഹോ ഹേതു, അസ്സുതഭാവോ പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ ഹേതു, സോ അരിയാനം അദസ്സനസീലതായ, സാ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദതായ, സാ അരിയധമ്മേ അവിനീതതായ ഹേതു, സബ്ബാ ചായം ഹേതുപരമ്പരാ പഥവീആദീസു ‘‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’’തി തിസ്സന്നം മഞ്ഞനാനം ഹേതു, സേക്ഖാരഹാദിഭാവാ പന മത്തസോ സബ്ബസോ ച മഞ്ഞനാഭാവസ്സ ഹേതൂതി. അയം **പരിക്ഖാരോ ഹാരോ**.

൧൬. സമാരോപനഹാരവണ്ണനാ

‘‘സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ’’ന്തിആദീസു മൂലപരിയായഗ്ഗഹണേന അസ്സുതവാഗഹണേന സഞ്ജാനനമഞ്ഞനാപരിഞ്ഞാഗഹണേഹി ച സംകിലേസധമ്മാ ദസ്സിതാ, തേ ച സങ്ഖേപതോ തിവിധാ തണ്ഹാസംകിലേസോ ദിട്ഠിസംകിലേസോ ദുച്ചരിതസംകിലേസോതി. തത്ഥ തണ്ഹാസംകിലേസോ തണ്ഹാസംകിലേസസ്സ, ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ, ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ ച പദട്ഠാനം, തഥാ ദിട്ഠിസംകിലേസോ ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ, തണ്ഹാസംകിലേസസ്സ, ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ ച പദട്ഠാനം, ദുച്ചരിതസംകിലേസോപി ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ, തണ്ഹാസംകിലേസസ്സ, ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ ച പദട്ഠാനം. തേസു തണ്ഹാസംകിലേസോ അത്ഥതോ ലോഭോവ, യോ ‘‘ലോഭോ ലുബ്ഭനാ ലുബ്ഭിതത്തം സാരാഗോ സാരജ്ജനാ സാരജ്ജിതത്ത’’ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൩൯൪) അനേകേഹി പരിയായേഹി വിഭത്തോ. തഥാ ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിസംകിലേസോ, യോ ‘‘ദിട്ഠിഗതം ദിട്ഠിഗഹനം ദിട്ഠികന്താരോ ദിട്ഠിവിസൂകം ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിത’’ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൫) അനേകേഹി പരിയായേഹി, ‘‘സന്തി, ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ദ്വാസട്ഠിയാ പഭേദേഹി ച വിഭത്തോ. ദുച്ചരിതസംകിലേസോ പന അത്ഥതോ ദുസ്സീല്യചേതനാ ചേവ ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാ ച, യാ ‘‘കായദുച്ചരിതം വചീദുച്ചരിതം കായവിസമം വചീവിസമ’’ന്തി (വിഭ॰ ൯൧൩, ൯൨൪), ‘‘പാണാതിപാതോ അദിന്നാദാന’’ന്തി (വിഭ॰ ൯൧൩) ച ആദിനാ അനേകേഹി പരിയായേഹി, അനേകേഹി പഭേദേഹി ച വിഭത്താ.

തേസു തണ്ഹാസംകിലേസസ്സ സമഥോ പടിപക്ഖോ, ദിട്ഠിസംകിലേസസ്സ വിപസ്സനാ, ദുച്ചരിതസംകിലേസസ്സ സീലം പടിപക്ഖോ. തേ പന സീലാദയോ ധമ്മാ ഇധ പരിഞ്ഞാഗഹണേന സേക്ഖഗ്ഗഹണേന ‘‘അരഹ’’ന്തിആദിനാ അരിയതാദിഗ്ഗഹണേന ച ഗഹിതാ. തത്ഥ സീലേന ദുച്ചരിതസംകിലേസപ്പഹാനം സിജ്ഝതി, തഥാ തദങ്ഗപ്പഹാനം വീതിക്കമപ്പഹാനഞ്ച, സമഥേന തണ്ഹാസംകിലേസപ്പഹാനം സിജ്ഝതി, തഥാ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനഞ്ച. വിപസ്സനായ ദിട്ഠിസംകിലേസപ്പഹാനം സിജ്ഝതി, തഥാ സമുച്ഛേദപ്പഹാനം അനുസയപ്പഹാനഞ്ച. തത്ഥ പുബ്ബഭാഗേ സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ സമഥോ, സമഥേ പതിട്ഠിതസ്സ വിപസ്സനാ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന സമകാലമേവ ഭവന്തി. പുബ്ബേയേവ ഹി സുപരിസുദ്ധകായവചീകമ്മസ്സ സുപരിസുദ്ധാജീവസ്സ ച സമഥവിപസ്സനാ ആരദ്ധാ ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തിയോ പരിപാകം ഗച്ഛന്തിയോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനം പരിബ്രൂഹേന്തി, വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീ മഗ്ഗേന ഘടേന്തി മഗ്ഗക്ഖണേ സമഥവിപസ്സനാ പരിപൂരേതി. അഥ മഗ്ഗക്ഖണേ സമഥവിപസ്സനാഭാവനാപാരിപൂരിയാ അനവസേസസംകിലേസധമ്മം സമുച്ഛിന്ദന്തിയോ നിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോന്തീതി. അയം **സമാരോപനോ ഹാരോ**.

സോളസഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ

൧. നന്ദിയാവട്ടനയവണ്ണനാ

‘‘സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ’’ന്തിആദീസു സബ്ബധമ്മമൂലഗ്ഗഹണേന മഞ്ഞനാഗഹണേന ച തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ ഗഹിതാ. മഞ്ഞനാനമ്പി ഹി മഞ്ഞനാ കാരണന്തി ദസ്സിതോയമത്ഥോ. ‘‘അസ്സുതവാ’’തിആദിനാ അവിജ്ജാമാനദിട്ഠിയോ ഗഹിതാ, സബ്ബേപി വാ സംകിലേസധമ്മാ, തഥാ സഞ്ഞാഅപരിഞ്ഞാതഗ്ഗഹണേന. ‘‘ഖീണാസവോ പരിക്ഖീണഭവസഞ്ഞോജനോ’’തി എത്ഥ പന ആസവാ സഞ്ഞോജനാനി ച സരൂപതോ ഗഹിതാനി, തഥാ നന്ദിഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാഗഹണേന ച തണ്ഹാ, ഏവമേത്ഥ സരൂപതോ പരിയായതോ ച തണ്ഹാ അവിജ്ജാ തപ്പക്ഖിയധമ്മാ ച ഗഹിതാ. തത്ഥ തണ്ഹായ വിസേസതോ രൂപധമ്മാ അധിട്ഠാനം, അവിജ്ജായ അരൂപധമ്മാ, തേ പന സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണേന പഥവീആദിഗ്ഗഹണേന ച ദസ്സിതാ ഏവ. താസം സമഥോ വിപസ്സനാ ച പടിപക്ഖോ, തേസമേത്ഥ ഗഹേതബ്ബാകാരോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഏവ. സമഥസ്സ ചേതോവിമുത്തി ഫലം , വിപസ്സനായ പഞ്ഞാവിമുത്തി. തഥാ ഹി താ ‘‘രാഗവിരാഗാ’’തിആദിനാ വിസേസേത്വാ വുച്ചന്തി, ഇമാസമേത്ഥ ഗഹണം സമ്മദഞ്ഞാവിമുത്തവീതരാഗാദിവചനേഹി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ തണ്ഹാവിജ്ജാ സമുദയസച്ചം, തപ്പക്ഖിയധമ്മാ പന തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. തേസം അധിട്ഠാനഭൂതാ വുത്തപ്പഭേദാ രൂപാരൂപധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേസം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപജാനനാ പടിപദാ മഗ്ഗസച്ചം. തണ്ഹാഗഹണേന ചേത്ഥ മായാ-സാഠേയ്യ-മാനാതിമാന-മദപ്പമാദ-പാപിച്ഛതാ-പാപമിത്തതാ-അഹിരികാനോത്തപ്പാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, അവിജ്ജാഗഹണേന വിപരീതമനസികാര-കോധൂപനാഹ-മക്ഖ-പളാസ-ഇസ്സാ-മച്ഛരിയ- സാരമ്ഭദോവചസ്സതാ-ഭവദിട്ഠി-വിഭവദിട്ഠിആദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, വുത്തവിപരിയായേന അമായാഅസാഠേയ്യാദിഅവിപരീതമനസികാരാദിവസേന, തഥാ സമഥപക്ഖിയാനം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം വിപസ്സനാപക്ഖിയാനം അനിച്ചസഞ്ഞാദീനഞ്ച വസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി. അയം **നന്ദിയാവട്ടസ്സ ന യസ്സ ഭൂമി**.

൨. തിപുക്ഖലനയവണ്ണനാ

തഥാ വുത്തനയേന സരൂപതോ പരിയായതോ ച ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു തണ്ഹാ ലോഭോ, അവിജ്ജാ മോഹോ, അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തോ ലോഹിതേ സതി പുബ്ബോ വിയ തണ്ഹായ സതി സിജ്ഝമാനോ ആഘാതോ ദോസോ, ഇതി തീഹി അകുസലമൂലേഹി ഗഹിതേഹി, തപ്പടിപക്ഖതോ മഞ്ഞനാപടിക്ഖേപപരിഞ്ഞാഗഹണാദീഹി ച കുസലമൂലാനി സിദ്ധാനിയേവ ഹോന്തി. ഇധാപി ‘‘ലോഭോ സബ്ബാനി വാ സാസവകുസലാകുസലമൂലാനി സമുദയസച്ചം, തേഹി നിബ്ബത്താ, തേസം അധിട്ഠാനഗോചരഭൂതാ ച ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ച’’ന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ തയോ വിമോക്ഖാ, തീഹി പന അകുസലമൂലേഹി തിവിധദുച്ചരിത-സംകിലേസമല-വിസമഅകുസല-സഞ്ഞാ-വിതക്കാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ തീഹി കുസലമൂലേഹി തിവിധസുചരിത-സമകുസല-സഞ്ഞാ-വിതക്ക-സദ്ധമ്മ-സമാധി-വിമോക്ഖമുഖ-വിമോക്ഖാ-ദിവസേന കുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോതി. അയം **തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

൩. സീഹവിക്കീളിതനയവണ്ണനാ

തഥാ വുത്തനയേന സരൂപതോ പരിയായതോ ച ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു വിസേസതോ തണ്ഹാദിട്ഠീനം വസേന അസുഭേ ‘‘സുഭ’’ന്തി , ദുക്ഖേ ‘‘സുഖ’’ന്തി ച വിപല്ലാസാ, അവിജ്ജാദിട്ഠീനം വസേന അനിച്ചേ ‘‘നിച്ച’’ന്തി, അനത്തനി ‘‘അത്താ’’തി ച വിപല്ലാസാ വേദിതബ്ബാ. തേസം പടിപക്ഖതോ മഞ്ഞനാപടിക്ഖേപപരിഞ്ഞാഗഹണാദിസിദ്ധേഹി സതിവീരിയസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേഹി ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സിദ്ധാനേവ ഹോന്തി. തത്ഥ ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ. കഥം? ദുവിധോ ഹി തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോതി, തഥാ ദിട്ഠിചരിതോ. തേസം പഠമോ അസുഭേ ‘‘സുഭ’’ന്തി വിപരിയാസഗ്ഗാഹീ സതിബലേന യഥാഭൂതം കായസഭാവം സല്ലക്ഖേന്തോ തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാടേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ദുതിയോ അസുഖേ ‘‘സുഖ’’ന്തി

വിപരിയാസഗ്ഗാഹീ “ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ർ.൧ർ, ൧ർ; അ॰ നി॰ ൬.൫൮) വുത്തേന വീരിയസംവരഭൂതേന വീരിയബലേന തം വിപല്ലാസം വിധമേന്തോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. തതിയോ അനിച്ചേ “നിച്ച”ന്തി അയാഥാവഗ്ഗാഹീ സമാധിബലേന സമാഹിതചിത്തോ സങ്ഖാരാനം ഖണികഭാവസല്ലക്ഖണേന തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാടേന്തോ അരിയഭൂമിം ഓക്കമതി. ചതുത്ഥോ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവഞ്ചിതതായ ഫസ്സാദിധമ്മപുഞ്ജമത്തേ അനത്തനി “അത്താ”തി മിച്ഛാഭിനിവേസീ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരേന തം മിച്ഛാഭിനിവേസം വിദ്ധംസേന്തോ സാമഞ്ഞഫലം സച്ഛികരോതി.

ഇധാപി സുഭസഞ്ഞാസുഖസഞ്ഞാഹി ചതൂഹിപി വാ വിപല്ലാസേഹി സമുദയസച്ചം, തേസം അധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, ചതൂഹി ചിത്തവിപല്ലാസേഹി ചതുരാസവോഘ-യോഗ-കായഗന്ഥ-അഗതി-തണ്ഹുപ്പാദ-സല്ലുപാദാന-വിഞ്ഞാണട്ഠിതി-അപരിഞ്ഞാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ ചതൂഹി സതിപട്ഠാനേഹി ചതുബ്ബിധഝാന-വിഹാരാധിട്ഠാന-സുഖഭാഗിയധമ്മ-അപ്പമഞ്ഞാ-സമ്മപ്പധാന-ഇദ്ധിപാദാ-ദിവസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി. അയം **സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

ർ-൫. ദിസാലോചന-അങ്കുസനയദ്വയവണ്ണനാ

ഇമേസം പന തിണ്ണം അത്ഥനയാനം സിദ്ധിയാ വോഹാരേന നയദ്വയം സിദ്ധമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അത്ഥനയാനം ദിസാഭൂതധമ്മാനം സമാലോചനം **ദിസാലോചനം,** തേസം സമാനയനം **അങ്കുസോ**തി പഞ്ചപി നയാ നിയുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാസനപട്ഠാനവണ്ണനാ

ഇദഞ്ച സുത്തം സോളസവിധേ സുത്തന്തപട്ഠാനേ സംകിലേസനിബ്ബേധാസേക്ഖഭാഗിയം, സബ്ബഭാഗിയമേവ വാ “സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ”ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണേന ലോകിയകുസലാനമ്പി സങ്ഗഹിതത്താ. അട്ഠവീസതിവിധേന പന സുത്തന്തപട്ഠാനേ ലോകിയലോകുത്തരസബ്ബധമ്മാധിട്ഠാനം ഞാണഞേയ്യം ദസ്സനഭാവനം സകവചനം വിസ്സജ്ജനീയം കുസലാകുസലം അനുഞ്ഞാതം പടിക്ഖിത്തം ചാതി വേദിതബ്ബം.

നേത്തിനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മൂലപരിയായസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. സബ്ബാസവസുത്തവണ്ണനാ

൧ർ. അപുബ്ബപദവണ്ണനാതി അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന ഹേട്ഠാ അഗ്ഗഹിതതായ അപുബ്ബസ്സ അഭിനവസ്സ പദസ്സ വണ്ണനാ അത്ഥവിഭജനാ. “ഹിത്വാ പുനപ്പുനാഗതമത്ഥ”ന്തി ഹി വുത്തം. **നിവാസട്ഠാനഭൂതാ** ഭൂതപുബ്ബനിവാസട്ഠാനഭൂതാ, നിവാസട്ഠാനേ വാ ഭൂതാ നിബ്ബത്താ **നിവാസട്ഠാനഭൂതാ,** തത്ഥ മാപിതാതി അത്ഥോ. **യഥാ കാകന്ദീ മാകന്ദീ കോസമ്ബീ**തി യഥാ കാകന്ദസ്സ ഇസിനോ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ നഗരീ കാകന്ദീ, മാകന്ദസ്സ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ മാകന്ദീ, കുസമ്ബസ്സനിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ കോസമ്ബീതി വുച്ചതി, ഏവം സാവത്ഥീതി ദസ്സേതി. ഉപനേത്വാ സമീപേ കത്വാ ഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **ഉപഭോഗോ,** സവിഞ്ഞാണകവത്ഥു. പരിതോ സബ്ബദാ ഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **പരിഭോഗോ,** നിവാസനപാരുപനാദി അവിഞ്ഞാണകവത്ഥു. **സബ്ബമേത്ഥ അത്ഥീ**തി നിരുത്തിനയേന സാവത്ഥീ-സദ്ദസിദ്ധിമാഹ. **സത്ഥസമായോഗേ**തി സത്ഥസ്സ നഗരിയാ സമാഗമേ, സത്ഥേ തം നഗരം ഉപഗതേതി അത്ഥോ. **പുച്ഛിതേ** സത്ഥികജനേഹി.

സമോഹിതന്തി സന്നിചിതം. രമ്മന്തി അന്തോ ബഹി ച ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ ചേവ ആരാമുയ്യാനസമ്പത്തിയാ ച രമണീയം. **ദസ്സനേയ്യ**ന്തി വിസിഖാസന്നിവേസസമ്പത്തിയാ

ചേവ പാസാദകൂടാഗാരാദിസമ്പത്തിയാ ച ദസ്സനീയം പസ്സിതബ്ബയുത്തം. ഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥുസമ്പത്തിയാ ചേവ നിവാസസുഖതായ ച നിബദ്ധവാസം വസന്താനം ഇതരേസഞ്ച സത്താനം മനം രമേതീതി **മനോരമം**. **ദസഹി സദ്ദേഹീ**തി ഹത്ഥിസദ്ദോ, അസ്സ-രഥ-ഭേരി-സങ്ഖ-മുദിങ്ഗ-വീണാ-ഗീത സമ്മതാളസദ്ദോ, അസ്നാഥ-പിവഥ-ഖാദഥാതി-സദ്ദോതി ഇമേഹി ദസഹി സദ്ദേഹി. **അവിവിത്ത**ന്തി ന വിവിത്തം, സബ്ബകാലം ഘോസിതന്തി അത്ഥോ.

വുദ്ധിം വേപുല്ലതം പത്തന്തി തന്നിവാസീ സത്തവുദ്ധിയാ വുദ്ധിം, തായ പരിവുദ്ധിതായേവ വിപുലഭാവം പത്തം, ബഹുജനം ആകിണ്ണമനുസ്സന്തി അത്ഥോ. വിത്തൂപകരണസമിദ്ധിയാ **ഇദ്ധം**. സബ്ബകാലം സുഭിക്ഖഭാവേന **ഫീതം**. അന്തമസോ വിഘാസാദേ ഉപാദായ സബ്ബേസം കപണദ്ധികവനിബ്ബകയാചകാനമ്പി ഇച്ഛി തത്ഥനിപ്ഫത്തിയാ മനുഞ്ഞം ജാതം, പഗേവ ഇസ്സരിയേ ഠിതാനന്തി ദസ്സനത്ഥം പുന **"മനോരമ"**ന്തി വുത്തം. **അളകമന്ദാവാ**തി ആടാനാടാദീസു ദസസു വേസ്സവണമഹാരാജസ്സ നഗരീസു അളകമന്ദാ നാമ ഏകാ നഗരീ, യാ ലോകേ അളാകാ ഏവ വുച്ചതി . സാ യഥാ പുഞ്ഞകമ്മീനം ആവാസഭൂതാ ആരാമരാമണേയ്യകാദിനാ സോഭഗ്ഗപ്പത്താ, ഏവം സാവത്ഥീപീതി വുത്തം "അളകമന്ദാവാ"തി. **ദേവാന**ന്തി വേസ്സവണപക്ഖിയാനം ചാതുമഹാരാജികദേവാനം.

ജിനാതീതി ഇമിനാ സോത-സദ്ദോ വിയ കത്തുസാധനോ ജേത-സദ്ദോതി ദസ്സേതി. **രഞ്ഞാ**തി പസേനദികോസലരാജേന. രാജഗതം ജയം ആരോപേത്വാ കുമാരോ ജിതവാതി ജേതോതി വുത്തോ. **മങ്ഗലകമ്യതായാ**തിആദിനാ "ജേയ്യോ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ "ജേതോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **സബ്ബകാമസമിദ്ധിതായാ**തി സബ്ബേഹി ഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥൂഹി ഫീതഭാവേന വിഭവസമ്പന്നതായാതി അത്ഥോ. സമിദ്ധാപി മച്ഛരിനോ കിഞ്ചി ന ദേന്തീതി ആഹ **"വിഗതമലമച്ഛേരതായാ"**തി, രാഗദോസാദിമലാനഞ്ചേവ മച്ഛരിയസ്സ ച അഭാവേനാതി അത്ഥോ. സമിദ്ധാ അമച്ഛരിനോപി ച കരുണാസദ്ധാദിഗുണവിരഹിതാ അത്തനോ സന്തകം പരേസം ന ദദേയ്യുന്തി ആഹ **"കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ചാ"**തി. **തേനാ**തി അനാഥാനം പിണ്ഡദാനേന. സദ്ദത്ഥതോ പന ദാതബ്ബഭാവേന സബ്ബകാലം ഉപട്ഠപിതോ അനാഥാനം പിണ്ഡോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അനാഥപിണ്ഡികോ**. **പഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗസമ്പത്തിയാ**തി "നാതിദൂരം നച്ചാസന്നം ഗമനാഗമനസമ്പന്ന"ന്തി ഏകം അങ്ഗം, "ദിവാ അപ്പാകിണ്ണം രത്തിം അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസ"ന്തി ഏകം, "അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സ"ന്തി ഏകം, "തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ അപ്പകസിരേന ഉപ്പജ്ജന്തി ചീവര...പേ... പരിക്ഖാരാ"തി ഏകം, "തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ ഥേരാ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തി ബഹുസ്സുതാ"തി ഏകം, ഏവമേതേഹി പഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗേഹി സമ്പന്നതായ. യദി ജേതവനം തഥം അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോതി ആഹ **"സോ ഹീ"**തിആദി.

കീതകാലതോ പട്ഠായ അനാഥപിണ്ഡികസ്സേവ തം വനം, അഥ കസ്മാ ഉഭിന്നം പരികിത്തനന്തി ആഹ **"ജേതവനേ"**തിആദി. "യദിപി സോ ഭൂമിഭാഗോ കോടിസന്ഥരേന മഹാസേട്ഠിനാ കീതോ, രുക്ഖാ പന ജേതേന ന വിക്കീതാതി ജേതവനന്തി വത്തബ്ബതം ലഭീ"തി വദന്തി.

കസ്മാ ഇദം സുത്തമഭാസീതി കഥേതുകമ്യതായ സുത്തനിക്ഖേപം പുച്ഛതി. സാമഞ്ഞതോ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാകാരണം പാകടമേവാതി. കോ പനായം സുത്തനിക്ഖേപോതി? അത്തജ്ഝാസയോ. പരേഹി അനജ്ഝിട്ഠോ ഏവ ഹി ഭഗവാ അത്തനോ അജ്ഝാസയേന ഇമം സുത്തം ദേസേതീതി ആചരിയാ. യസ്മാ പനേസ ഭിക്ഖൂനം ഉപക്കിലിട്ഠചിത്തതം വിദിത്വാ "ഇമേ ഭിക്ഖൂ ഇമായ ദേസനായ ഉപക്കിലേസവിസോധനം കത്വാ ആസവക്ഖയായ പടിപജ്ജിസ്സന്തീ"തി അയം ദേസനാ ആരദ്ധാ, തസ്മാ പരജ്ഝാസയോതി അപരേ. ഉഭയമ്പി പന യുത്തം. അത്തജ്ഝാസയാദീനഞ്ഹി സംസഗ്ഗഭേദസ്സ സമ്ഭവോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോവാതി. **തേസം ഭിക്ഖൂന**ന്തി തദാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകഭിക്ഖൂനം. **ഉപക്കിലേസവിസോധന**ന്തി

സമഥവിപസ്സനുപക്കിലേസതോ ചിത്തസ്സ വിസോധനം. പഠമഞ്ഹി ഭഗവാ അനുപുബ്ബികഥാദിനാ പടിപത്തിയാ സംകിലേസം നീഹരിത്വാ പച്ഛാ സാമുക്കംസികം ദേസനം ദേസേതി ഖേത്തേ ഖാണുകണ്ടകഗുമ്ബാദികേ അവഹരിത്വാ കസനം വിയ, തസ്മാ കമ്മട്ഠാനമേവ അവത്വാ ഇമായ അനുപുബ്ബിയാ ദേസനാ പവത്താതി അധിപ്പായോ.

സംവരഭൂതന്തി സീലസംവരാദിസംവരഭൂതം സംവരണസഭാവം കാരണം, തം പന അത്ഥതോ ദസ്സനാദി ഏവാതി വേദിതബ്ബം. **സംവരിതാതി** പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന സമ്മാ, സബ്ബഥാ വാ വാരിതാ. ഏവംഭൂതാ ച യസ്മാ പവത്തിദ്വാരപിധാനേന പിഹിതാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"വിദഹിതാ ഹുത്വാ"**തി. ഏവം അച്ചന്തികസ്സ സംവരസ്സ കാരണഭൂതം അനച്ചന്തികം സംവരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അച്ചന്തികമേവ സംവരം ദസ്സേന്തോ യസ്മിം ദസ്സനാദിമ്ഹി സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹാ ആസവാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, സോ തേസം അനുപ്പാദോ നിരോധോ ഖയോ പഹാനന്തി ച വുച്ചമാനോ അത്ഥതോ അപ്പവത്തിമത്തന്തി തസ്സ ച ദസ്സനാദി കാരണന്തി ആഹ **"യേന കാരണേന അനുപ്പാദനിരോധസങ്ഖാതം ഖയം ഗച്ഛന്തി പഹീയന്തി നപ്പവത്തന്തി, തം കാരണന്തി അത്ഥോ"**തി.

ചക്ഖുതോപി...പേ... മനതോപീതി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ഏ൪-ഏ൫) ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവീഥീസു തദനുഗതമനോവിഞ്ഞാണവീഥീസു ച കിഞ്ചാപി കുസലാദീനമ്പി പവത്തി അത്ഥി, കാമാസവാദയോ ഏവ പന വണതോ യൂസം വിയ പഗ്ഘരണകഅസുചിഭാവേന സന്ദന്തി, തസ്മാ തേ ഏവ **"ആസവാ"**തി വുച്ചന്തി. തത്ഥ ഹി പഗ്ഘരണഅസുചിമ്ഹി നിരുള്ഹോ ആസവ-സദ്ദോതി. **ധമ്മതോ യാവ ഗോത്രഭുന്തി** തതോ പരം മഗ്ഗഫലേസു അപ്പവത്തനതോ വുത്തം. ഏതേ ഹി ആരമ്മണവസേന ധമ്മേ ഗച്ഛന്താ തതോ പരം ന ഗച്ഛന്തി. നനു തതോ പരം ഭവങ്ഗാദീനിപി ഗച്ഛന്തീതി ചേ? ന, തേസമ്പി പുബ്ബേ ആലമ്ബിതേസു ലോകിയധമ്മേസു സാസവഭാവേന അന്തോഗധത്താ തതോ പരതാഭാവതോ. ഏത്ഥ ച ഗോത്രഭുവചനേന ഗോത്രഭുവോദാനഫലസമാപത്തിപുരേചാരികപരികമ്മാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികമേവ വാ ഗോത്രഭു അവധിനിദസ്സനഭാവേന ഗഹിതം, തതോ പരം പന മഗ്ഗഫലസമാനതായ അഞ്ഞേസു മഗ്ഗേസു മഗ്ഗവീഥിയം സമാപത്തിവീഥിയം നിരോധാനന്തരഞ്ച പവത്തമാനേസു ഫലേസു നിബ്ബാനേ ച ആസവാനം പവത്തി നിവാരിതാതി വേദിതബ്ബം. **സവന്തീതി** ഗച്ഛന്തി, ആരമ്മണകരണവസേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അവധിഅത്ഥോ ആ-കാരോ, അവധി ച മരിയാദാഭിവിധിഭേദതോ ദുവിധോ. തത്ഥ മരിയാദം കിരിയം ബഹി കത്വാ പവത്തതി യഥാ "ആപാടലിപുത്താ വുട്ഠോ ദേവോ"തി. അഭിവിധി പന കിരിയം ബ്യാപേത്വാ പവത്തതി യഥാ "ആഭവഗ്ഗാ ഭഗവതോ യസോ പവത്തതീ"തി. അഭിവിധിഅത്ഥോ ചായം ആ-കാരോ ഇധ ഗഹിതോതി വുത്തം **"അന്തോകരണത്ഥോ"**തി.

മദിരാദയോതി ആദി-സദ്ദേന സിന്ധവകാദമ്ബരികാപോതികാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചിരപാരിവാസിയട്ഠോ** വിരപരിവുത്ഥതാ പുരാണഭാവോ. **അവിജ്ജാ നാഹോസീതിആദീതി** ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി ഭവതണ്ഹായാ"തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൬൨) ഇദം സുത്തം സങ്ഗഹിതം. അവിജ്ജാസവഭവാസവാനം ചിരപരിവുത്ഥതായ ദസ്സിതായ തബ്ഭാവഭാവിനോ കാമാസവസ്സ ചിരപരിവുത്ഥതാ ദസ്സിതാവ ഹോതി. അഞ്ഞേസു ച യഥാവുത്തേ ധമ്മേ ഓകാസഞ്ച ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനേസു മാനാദീസു വിജ്ജമാനേസു അത്തത്തനിയാദിഗ്ഗാഹവസേന അഭിബ്യാപനം മദകരണവസേന ആസവസദിസതാ ച ഏതേസംയേവ, ന അഞ്ഞേസന്തി ഏതേസ്വേവ ആസവ-സദ്ദോ നിരുള്ഹോതി ദട്ഠബ്ബോ. ന ചേത്ഥ ദിട്ഠാസവോ നാഗതോതി ഗഹേതബ്ബം ഭവതണ്ഹായ വിയ ഭവദിട്ഠിയാപി ഭവാസവഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ. **ആയതം** അനാദികാലികത്താ. **പസവന്തീതി** ഫലന്തി. ന ഹി തം കിഞ്ചി സംസാരദുക്ഖം അത്ഥി, യം ആസവേഹി വിനാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **പുരിമാനി ചേത്ഥാതി** ഏത്ഥ ഏതേസു ചതൂസു അത്ഥവികപ്പേസു പുരിമാനി തീണി. **യത്ഥാതി** യേസു സുത്താഭിധമ്മപദേസേസു. **തത്ഥ യുജ്ജന്തി** കിലേസേസുയേവ യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥത്തയസ്സ സമ്ഭവതോ. **പച്ഛിമം** "ആയതം വാ സംസാരദുക്ഖം

സവന്തീ"തി വുത്തനിബ്ബചനം. **കമ്മേപി യുജ്ജതി** ദുക്ഖപ്പസവനസ്സ കിലേസകമ്മസാധാരണത്താ.

ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചന്തി പച്ചക്ഖഭൂതാ ഖന്ധാ, ദിട്ഠധമ്മേ ഭവാ **ദിട്ഠധമ്മികാ**. **വിവാദമൂലഭൂതാ**തി വിവാദസ്സ മൂലകാരണഭൂതാ കോധൂപനാഹ-മക്ഖ-പളാസ-ഇസ്സാ-മച്ഛരിയ-മായാ-സാഠേയ്യ-ഥമ്ഭ-സാരമ്ഭ-മാനാതിമാനാ.

യേന ദേവൂപപത്യസ്സാതി യേന കമ്മകിലേസപ്പകാരേന ആസവേന ദേവേസു ഉപപത്തി നിബ്ബത്തി അസ്സ മയ്ഹന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ** ആകാസചാരീ അസ്സന്തി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. ഏത്ഥ ച യക്ഖഗന്ധബ്ബതായ വിനിമുത്താ സബ്ബാ ദേവഗതി ദേവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ. **അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ**തി അകുസലകമ്മതോ അവസേസാ അകുസലാ ധമ്മാ ആസവാതി ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ.

പടിഘാതായാതി പടിസേധനായ. **പരൂപവാ…പേ॰… ഉപദ്ദവാ**തി ഇദം യദി ഭഗവാ സിക്ഖാപദം ന പഞ്ഞപേയ്യ, തതോ അസദ്ധമ്മപ്പടിസേവനഅദിന്നാദാനപാണാതിപാതാദിഹേതു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും പരൂപവാദാദയോ ദിട്ഠധമ്മികാ നാനപ്പകാരാ അനത്ഥാ, യേ ച തന്നിമിത്താ ഏവ നിരയാദീസു നിബ്ബത്തസ്സ പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണാദിവസേന മഹാദുക്ഖാനുഭവാദിപ്പകാരാ അനത്ഥാ, തേ സന്ധായ വുത്തം. **തേ പനേതേ**തി ഏതേ കാമരാഗാദികിലേസ-തേഭൂമകകമ്മപരൂപവാദാദിഉപദ്ദവപ്പകാരാ ആസവാ. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം വിനയാദിപാളിപദേസേ. **യഥാ**തി യേന ദുവിധാദിപ്പകാരേന അഞ്ഞേസു ച സുത്തന്തേസു ആഗതാതി സമ്ബന്ധോ.

നിരയം ഗമേന്തീതി **നിരയഗാമിനിയാ. ഛക്കനിപാതേ** ആഹുനേയ്യസുത്തേ. തത്ഥ ഹി ആസവാ ഛധാ ആഗതാ ആസവ-സദ്ദാഭിധേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ പഭേദോപചാരേന ആസവ-പദേ പഭേദോതി വുത്തോ, കോട്ഠാസത്ഥോ വാ പദ-സദ്ദോതി **ആസവപദേ**തി ആസവപ്പകാരേ സദ്ദകോട്ഠാസേ അത്ഥകോട്ഠാസേ വാതി അത്ഥോ.

തഥാ ഹീതി തസ്മാ സംവരണം പിദഹനം പവത്തിതും അപ്പദാനം, തേനേവ കാരണേനാതി അത്ഥോ. സീലാദിസംവരേ അധിപ്പേതേ പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന ഥകനഭാവസാമഞ്ഞതോ **ദ്വാരം സംവരിത്വാ**തി ഗേഹദ്വാരസംവരണമ്പി ഉദാഹടം. **സീലസംവരോ**തിആദി ഹേട്ഠാ മൂലപരിയായവണ്ണനായ വുത്തമ്പി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥവണ്ണനം പരിപുണ്ണം കത്വാ വത്തുകാമോ പുന വദതി. യുത്തം താവ സീലസതിഞാണാനം സംവരത്ഥോ പാളിയം തഥാ ആഗതത്താ, ഖന്തിവീരിയാനം പന കഥന്തി ആഹ **"തേസഞ്ചാ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യദിപി "ഖമോ ഹോതി…പേ॰… സീതസ്സ ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനിദ്ദേസേ ഖന്തിവീരിയാനം സംവരപരിയായോ നാഗതോ, ഉദ്ദേസേ പന സബ്ബാസവസംവരപരിയായന്തി സംവരപരിയായേന ഗഹിതത്താ അത്ഥേവ തേസം സംവരഭാവോതി.

പുബ്ബേ സീലസതിഞാണാനം പാഠന്തരേന സംവരഭാവോ ദസ്സിതോതി ഇദാനി തം ഇമിനാപി സുത്തേന ഗഹിതഭാവം ദസ്സേതും **"അപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **ഖന്തിവീരിയസംവരാ വുത്തായേവ** "ഖമോ ഹോതി സീതസ്സാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൭) പാളിയാ ദസ്സനവസേന. **"തഞ്ച അനാസനം, തഞ്ച അഗോചര"ന്തി അയം പനേത്ഥ സീലസംവരോ**തി തഞ്ച "യഥാരൂപേ"തിആദിനാ വുത്തം അയുത്തം അനിയതവത്ഥുകം രഹോ പടിച്ഛന്നാസനം, തഞ്ച യഥാവുത്തം അയുത്തം വേസിയാദിഗോചരം, "പടിസങ്ഖായോനിസോ പരിവജ്ജേതീ"തി ആഗതം യം പരിവജ്ജനം, അയം പന ഏത്ഥ ഏതസ്മിം സുത്തേ ആഗതോ സീലസംവരോതി അത്ഥോ. അനാസനപരിവജ്ജനേന ഹി അനാചാരപരിവജ്ജനം വുത്തം, അനാചാരാഗോചരപരിവജ്ജനം ചാരിത്തസീലതായസീലസംവരോ. തഥാ ഹി ഭഗവതാ "പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതീ"തി (വിഭ॰ ൫൧൧) സീലസംവരവിഭജനേ ആചാരഗോചരസമ്പത്തിം ദസ്സേന്തേന "അത്ഥി അനാചാരോ, അത്ഥി അഗോചരോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൧൩, ൫൧൪)

അനാചാരാഗോചരാ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ. ഇദഞ്ച ഏകദേസേന സമുദായനിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം സമുദ്ദപബ്ബതനിദസ്സനം വിയ.

സബ്ബത്ഥ പടിസങ്ഖാ ഞാണസംവരോതി ഏത്ഥ "യോനിസോമനസികാരോ, പടിസങ്ഖാ ഞാണസംവരോ"തി വത്തബ്ബം . ന ഹി ദസ്സനപഹാതബ്ബനിദ്ദേസേ പടിസങ്ഖാഗഹണം അത്ഥി, "യോനിസോ മനസി കരോതീ"തി പന വുത്തം. യോനിസോമനസികരണമ്പി അത്ഥതോ പടിസങ്ഖാ ഞാണസംവരമേവാതി ഏവം പന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ യുത്തമേതം സിയാ. കേചി പന "യത്ഥ യത്ഥ 'ഇധ പടിസങ്ഖാ യോനിസോ'തി ആഗതം , തം സബ്ബം സന്ധായ 'സബ്ബത്ഥ പടിസങ്ഖാ ഞാണസംവരോ'തി വുത്ത"ന്തി വദന്തി. തേസം മതേന "ഇദം ദുക്ഖന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ"തിആദികസ്സ ഞാണസംവരേന ച അസങ്ഗഹോ സിയാ, "ദസ്സനം പടിസേവനാ ഭാവനാ ച ഞാണസംവരോ"തി ച വചനം വിരുജ്ഝേയ്യ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. "സബ്ബത്ഥ പടിസങ്ഖാ ഞാണസംവരോ"തി ഇമിനാ സത്തസുപി ഠാനേസു യം ഞാണം, സോ ഞാണസംവരോതി പരിവജ്ജനാദിവസേന വുത്താ സീലാദയോ സീലസംവരാദയോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. ഏവം സതി സംവരാനം സങ്കരോ വിയ ഹോതീതി തേ അസങ്കരതോ ദസ്സേതും **"അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേനാ"**തി വുത്തം പരിവജ്ജനവിസേസസംവരാധിവാസനവിനോദനാനം സീലസംവരാദിഭാവേന ഗഹിതത്താ, തഥാ അഗ്ഗഹിതാനം ഗഹണേനാതി അത്ഥോ. തേ പന അഗ്ഗഹിതേ സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"ദസ്സനം പടിസേവനാ ഭാവനാ"**തി ആഹ.

ഏതേന സീലസംവരാദിനാ കരണഭൂതേന, കാരണഭൂതേന വാ. **ധമ്മാതി** കുസലാകുസലധമ്മാ. സീലസംവരാദിനാ ഹി സഹജാതകോടിയാ, ഉപനിസ്സയകോടിയാ വാ പച്ചയഭൂതേന അനുപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ **ഉപ്പത്തിം ഗച്ഛന്തി** ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ അനിരുദ്ധാ അകുസലാ ധമ്മാ നിരോധം ഗച്ഛന്തി നിരുജ്ഝന്തീതി അത്ഥോ. പാളിയം പന "അനുപ്പന്നാ ചേവ ആസവാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച ആസവാ പഹീയന്തീ"തി അകുസലധമ്മാനം അനുപ്പാദപഹാനാനി ഏവ വുത്താനി, ന കുസലധമ്മാനം ഉപ്പാദാദയോതി? നയിദമേവം ദട്ഠബ്ബം, "യോനിസോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മനസികരോതോ"തിആദിനാ കുസലധമ്മാനമ്പി ഉപ്പത്തി പകാസിതാവ ആസവസംവരണസ്സ പധാനഭാവേന ഗഹിതത്താ. തഥാ ഹി പരിയോസാനേപി "യേ ആസവാ ദസ്സനാ പഹാതബ്ബാ, തേ ദസ്സനാ പഹീനാ ഹോന്തീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൮) ആസവപ്പഹാനമേവ പധാനം കത്വാ നിഗമിതം.

൧൫. ജാനതോ പസ്സതോതി ഏത്ഥ ദസ്സനമ്പി പഞ്ഞാചക്ഖുനാവ ദസ്സനം അധിപ്പേതം, ന മംസചക്ഖുനാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ വാതി ആഹ **"ദ്വേപി പദാനി ഏകത്ഥാനീ"**തി. **ഏവം സന്തേപീതി** പദദ്വയസ്സ ഏകത്ഥത്ഥേപി. **ഞാണലക്ഖണന്തി** ഞാണസ്സ സഭാവം, വിസയസ്സ യഥാസഭാവാവബോധനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ജാനനലക്ഖണഞ്ഹി ഞാണ"**ന്തി. **ഞാണപ്പഭാവന്തി** ഞാണാനുഭാവം, ഞാണകിച്ചം വിസയോഭാസനന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"ഞാണേന വിവടേ ധമ്മേ"**തി. **"ജാനതോ പസ്സതോ"**തി ച ജാനനദസ്സനമുഖേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ പവത്താതി ആഹ **"ഞാണലക്ഖണം ഞാണപ്പഭാവം ഉപാദായ പുഗ്ഗലം നിദ്ദിസതീ"**തി. **ജാനതോ പസ്സതോതി** "യോനിസോ ച മനസികാരം അയോനിസോ ച മനസികാര"ന്തി വക്ഖമാനത്താ യോനിസോമനസികാരവിസയജാനനം, അയോനിസോമനസികാരവിസയദസ്സനം. തഞ്ച ഖോ പന നേസം ആസവാനം ഖയൂപായസഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ ഉപ്പാദനാനുപ്പാദനവസേന ന ആരമ്മണമത്തേനാതി അയമത്ഥോ യുത്തോതി ആഹ **"യോനിസോമനസികാരം...പേ॰... അയമേത്ഥ സാരോ"**തി.

"ജാനതോ"തി വത്വാ ജാനനഞ്ച അനുസ്സവാകാരപടിവിതക്കമത്തവസേന ന ഇധാധിപ്പേതം, അഥ ഖോ രൂപാദി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന യോനിസോമനസികാരായോനിസോമനസികാരേ പച്ചക്ഖേ കത്വാ തേസം ഉപ്പാദവസേന ദസ്സനന്തി ഇമമത്ഥം വിഭാവേതും "പസ്സതോ"തി വുത്തന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അഞ്ഞത്ഥാപി ഹി "ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ (ഇതിവു॰ ൧൦൨), ജാനം ജാനാതി പസ്സം പസ്സതി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൩), ഏവം ജാനന്താ ഏവം പസ്സന്താ (മ॰ നി॰ ൧.൪൭), അജാനതം അപസ്സത"ന്തി ച ആദീസു ഞാണകിച്ചസ്സ സാമഞ്ഞവിസേസദീപനവസേനേതം പദദ്വയം ആഗതന്തി. **കേചീതി**

അഭയഗിരിവാസിസാരസമാസാചരിയാ. തേ ഹി "സമാധിനാ ജാനതോ വിപസ്സനായ പസ്സതോ ജാനം ജാനാതി പസ്സം പസ്സതി, ഏവം ജാനനാ സമഥോ, പസ്സനാ വിപസ്സനാ"തി ച ആദിനാ പപഞ്ചേന്തി. **തേതി** പപഞ്ചാ. **ഇമസ്മിം അത്ഥേതി** "ജാനതോ"തിആദിനയപ്പവത്തേ ഇമസ്മിം സുത്തപദഅത്ഥേ നിദ്ധാരിയമാനേ. **ന യുജ്ജന്തി** ജാനനദസ്സനാനം യോനിസോമനസികാരായോനിസോമനസികാരവിസയഭാവസ്സ പാളിയം വുത്തത്താ.

ആസവപ്പഹാനം ആസവാനം അച്ചന്തപ്പഹാനം. സോ പന നേസം അനുപ്പാദോ സബ്ബേന സബ്ബം ഖീണതാ അഭാവോ ഏവാതി ആഹ **"ആസവാനം അച്ചന്തഖയമസമുപ്പാദം ഖീണാകാരം നത്ഥിഭാവ"**ന്തി. **ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോതി** കിലേസവങ്കസ്സ കായവങ്കാദീനഞ്ച പഹാനേന ഉജുഭൂതേ സവിപസ്സനേ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേ അനുസ്സരന്തസ്സ. തദേവ ഹിസ്സ സിക്ഖനം. **ഖയസ്മിം പഠമം ഞാണം. തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാതി** ഖയസങ്ഖാതേ അഗ്ഗമഗ്ഗേ തപ്പരിയാപന്നമേവ ഞാണം പഠമം ഉപ്പജ്ജതി , തദനന്തരം പന അഞ്ഞം അരഹത്തന്തി. യദിപി ഗാഥായം "ഖയസ്മിം"ഇച്ചേവ വുത്തം, സമുച്ചേദവസേന പന ആസവേഹി ഖീണോതീതി മഗ്ഗോ ഖയോതി വുച്ചതീതി ആഹ **"മഗ്ഗോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ"**തി. **സമണോതി** സമിതപാപോ അധിപ്പേതോ. സോ പന ഖീണാസവോ ഹോതീതി **"ആസവാനം ഖയാ"**തി ഇമസ്സ ഫലപരിയായതാ വുത്താ, നിപ്പരിയായേന പന ആസവക്ഖയോ മഗ്ഗോ, തേന പത്തബ്ബതോ ഫലം. ഏതേനേവ നിബ്ബാനസ്സപി ആസവക്ഖയഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

"ജാനതോ പസ്സതോ"തി ജാനതോ ഏവ പസ്സതോ ഏവാതി ഏവമേത്ഥ നിയമോ ഇച്ഛിതോ, ന അഞ്ഞഥാ വിസേസാഭാവതോ അനിട്ഠസാധനതോ ചാതി തസ്സ നിയമസ്സ ഫലം ദസ്സേതും **"നോ അജാനതോ നോ അപസ്സതോ"**തി വുത്തന്തി ആഹ **"യോ പന ന ജാനാതി ന പസ്സതി, തസ്സ നേവ വദാമീതി അത്ഥോ"**തി. ഇമിനാ ദൂരീകതായോനിസോമനസികാരോ ഇധാധിപ്പേതോ, യോനിസോമനസികാരോ ച ആസവക്ഖയസ്സ ഏകന്തികകാരണന്തി ദസ്സേതി. **ഏതേനാതി** "നോ അജാനതോ നോ അപസ്സതോ"തി വചനേന. **തേ പടിക്ഖിത്താതി** കേ പന തേതി? "ബാലേ ച പണ്ഡിതേ ച സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൨൮), അഹേതൂ അപച്ചയാ സത്താ വിസുജ്ഝന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൨൭) ഏവമാദിവാദാ. തേസു ഹി കേചി അഭിജാതിസങ്കന്തിമത്തേന ഭവസങ്കന്തിമത്തേന ച സംസാരസുദ്ധിം പടിജാനന്തി, അഞ്ഞേ ഇസ്സരപജാപതികാലാദിവസേന, തയിദം സബ്ബം "സംസാരാദീഹീ"തി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പുരിമേന വാ പദദ്വയേനാതി "ജാനതോ, പസ്സതോ"തി ഇമിനാ പദദ്വയേന. **ഉപായോ വുത്തോ** "ആസവക്ഖയസ്സാ"തി അധികാരതോ വിഞ്ഞായതി. **ഇമിനാതി** "നോ അജാനതോ, നോ അപസ്സതോ"തി ഇമിനാ പദദ്വയേന. അനുപായോ ഏവ ഹി ആസവാനം ഖയസ്സ യദിദം യോനിസോ ച അയോനിസോ ച മനസികാരസ്സ അജാനനം അദസ്സനഞ്ച, തേന തഥത്തായ അപ്പടിപത്തിതോ മിച്ഛാപടിപത്തിതോ ച. നനു "പസ്സതോ"തി ഇമിനാ അയോനിസോമനസികാരോ യഥാ ന ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ദസ്സനേ അധിപ്പേതേ പുരിമേനേവ അനുപായപടിസേധോ വുത്തോ ഹോതീതി? ന ഹോതി, അയോനിസോമനസികാരാനുപ്പാദനസ്സപി ഉപായഭാവതോ സതിബലേന സംവുതചക്ഖുന്ദ്രിയാദിതാ വിയ സമ്പജഞ്ഞബലേനേവ നിച്ചാദിവസേന അഭൂതജാനനാഭാവോ ഹോതീതി. തേനാഹ **"സങ്ഖേപേന...പേ॰... ഹോതീ"**തി. തത്ഥ **സങ്ഖേപേനാതി** സമാസേന, അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച വിത്ഥാരം അകത്വാതി അത്ഥോ. **ഞാണം...പേ॰... ദസ്സിതം ഹോതി** "ജാനതോ"തിആദിനാ ഞാണസ്സേവ ഗഹിതത്താ. യദി ഏവം "സ്വായം സംവരോ"തിആദി കഥം നീയതീതി? ഞാണസ്സ പധാനഭാവദസ്സനത്ഥം ഏവമയം ദേസനാ കതാതി നായം ദോസോ, തഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി "അരിയം വോ ഭിക്ഖവേ സമ്മാസമാധിം ദേസേസ്സാമി സഉപനിസം സപരിക്ഖാര"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬) വിത്ഥാരോ.

ദബ്ബജാതികോതി ദബ്ബരൂപോ. സോ ഹി ദ്രബ്യോതി വുച്ചതി "ദ്രബ്യം വിനസ്സതി നാദ്രബ്യ"ന്തിആദീസു. **ദബ്ബജാതികോ** വാ സാരസഭാവോ, സാരുപ്പസീലാചാരോതി അത്ഥോ. യഥാഹ "ന ഖോ ദബ്ബ ദബ്ബാ ഏവം നിബ്ബേഠേന്തീ"തി (പാരാ॰ ൩൮൪, ൩൯൧; ചൂളവ॰ ൧൯൩). **വത്ഥസീസേ ഠത്വാ**തി വത്ഥം ഉത്തമങ്ഗം, ധുരം വാ കത്വാ. യോ ഹി പരിസുദ്ധാജീവോ കാതും അജാനന്താനം സബ്രഹ്മചാരീനം, അത്തനോ വാ വാതാതപാദിപടിബാഹനത്ഥം ഛത്താദീനി കരോതി, സോ വത്ഥസീസേ ഠത്വാ കരോതി നാമ. **പദട്ഠാനം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബോ** നാഥകരണധമ്മഭാവേന ഉപനിസ്സയഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹി "യാനി താനി സബ്രഹ്മചാരീനം ഉച്ചാവചാനി കിച്ചകരണീയാനി, തത്ഥ ദക്ഖോ ഹോതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൭).

ഉപായമനസികാരോതി കുസലധമ്മപ്പവത്തിയാ കാരണഭൂതോ മനസികാരോ. **പഥമനസികാരോ**തി തസ്സാ ഏവ മഗ്ഗഭൂതോ മനസികാരോ. **അനിച്ചാദീസു അനിച്ചന്തിആദിനാ**തി അനിച്ചദുക്ഖഅസുഭഅനത്തസഭാവേസു ധമ്മേസു "അനിച്ചം ദുക്ഖം അസുഭം അനത്താ"തിആദിനാ ഏവ നയേന, അവിപരീതസഭാവേനാതി അത്ഥോ. **സച്ചാനുലോമികേന വാ**തി സച്ചാഭിസമയസ്സ അനുലോമവസേന. **ചിത്തസ്സ ആവട്ടനാ**തിആദിനാ ആവട്ടനായ പച്ചയഭൂതാ തതോ പുരിമുപ്പന്നാ മനോദ്വാരികാ കുസലജവനപ്പവത്തി ഫലവോഹാരേന തഥാ വുത്താ. തസ്സാ ഹി വസേന സാ കുസലുപ്പത്തിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ആവജ്ജനാ ഹി ഭവങ്ഗചിത്തം ആവട്ടയതീതി **ആവട്ടനാ**. അനു അനു ആവട്ടേതീതി **അന്വാവട്ടനാ**. ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ അഞ്ഞം ആഭുജതീതി **ആഭോഗോ**. സമന്നാഹരതീതി **സമന്നാഹാരോ**. തദേവാരമ്മണം അത്താനം അനുബന്ധിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം മനസി കരോതി ഠപേതീതി **മനസികാരോ**. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഉപായപഥമനസികാരലക്ഖണോ യോനിസോമനസികാരോ നാമ വുച്ചതി, യസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ദുക്ഖാദീനി സച്ചാനി ആവജ്ജിതും സക്കോതി . അയോനിസോമനസികാരേ **സച്ചപടികൂലേനാ**തി സച്ചാഭിസമയസ്സ അനനുലോമവസേന. സേസം യോനിസോമനസികാരേ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബം.

യുത്തിന്തി ഉപപത്തിസാധനയുത്തിം, ഹേതുന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"യസ്മാ"**തിആദി. **ഏത്ഥാ**തി "അയോനിസോ ഭിക്ഖവേ…പേ॰… പഹീയന്തീ"തി ഏതസ്മിം പാഠേ. **തത്ഥാ**തി വാക്യോപഞ്ഞാസനം. കസ്മാ പനേത്ഥ അയമുദ്ദേസനിദ്ദേസോ പരിവത്തോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യോനിസോ"**തിആദി. തത്ഥ മനസികാരപദം ദ്വിന്നം സാധാരണന്തി അധിപ്പായേന **"യോനിസോ അയോനിസോതി ഇമേഹി താവ ദ്വീഹി പദേഹീ"**തി വുത്തം. **യോനിസോ**തി ഹി യോനിസോമനസികാരോ, **അയോനിസോ**തി ച അയോനിസോമനസികാരോ തത്ഥ അനുവത്തനതോ വക്ഖമാനത്താ ച. സതിപി അനത്ഥുപ്പത്തിസാമഞ്ഞേ ഭവാദീസു പുഗ്ഗലസ്സ ബഹുലിസാമഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ തം പരിവത്തിത്വാ വിസേസദസ്സനത്തം **നാവാദി** ഉപമാത്തയഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **ചക്കയന്തം** ആഹടഘടീയന്തന്തി വദന്തി.

അനുപ്പന്നാതി അനിബ്ബത്താ. ആരമ്മണവിസേസവസേന തസ്സ അനുപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ, ന രൂപാരമ്മണാദിആരമ്മണസാമഞ്ഞേന, നാപി ആസവവസേന. തേനാഹ **"അനനുഭൂതപുബ്ബം ആരമ്മണം…പേ॰… അഞ്ഞഥാ ഹി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അനുപ്പന്നാ നാമ ആസവാ ന സന്തീ"**തി. **വത്ഥു**ന്തി സവിഞ്ഞാണകാവിഞ്ഞാണകപ്പഭേദം ആസവുപ്പത്തികാരണം. **ആരമ്മണം** ആരമ്മണപച്ചയഭൂതരൂപാദീനി . ഇദാനി ആസവവസേനപി അനുപ്പന്നപരിയായോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും **"അനുഭൂതപുബ്ബേപീ"**തിആദി വുത്തം. **പകതിസുദ്ധിയാ**തി പുബ്ബചരിയതോ കിലേസദൂരീഭാവസിദ്ധായ സുദ്ധിപകതിതായ. പാളിയാ ഉദ്ദിസനം **ഉദ്ദേസോ,** അത്ഥകഥനം **പരിപുച്ഛാ**. അജ്ഝയനം **പരിയത്തി,** ചീവരസിബ്ബാദി **നവകമ്മം,** സമഥവിപസ്സനാനുയോഗോ **യോനിസോമനസികാരോ**. **താദിസേനാ**തി യാദിസേന "മനുഞ്ഞവത്ഥൂ"തിമനസികാരാദിനാ കാമാസവാദയോ സമ്ഭവേയ്യും, താദിസേന. ആസവാനം വഡ്ഢി നാമ പരിയുട്ഠാനതിബ്ബതായ വേദിതബ്ബാ, സാ ച അഭിണ്ഹുപ്പത്തിയാ ബഹുലീകാരതോതി തേ ലദ്ധാസേവനാ ബഹുലഭാവം പത്താ മദ്ദന്താ ഫരന്താ ഛാദേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ അപരാപരം ഉപ്പജ്ജമാനാ ഏകസന്താനനയേന

“ഉപ്പന്നാ പവഡ്ഢന്തീ”തി വുച്ചന്തി. തേന വുത്തം **“പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പന്നാ പവഡ്ഢന്തീതി വുച്ചന്തീ”**തി. **ഇതോ അഞ്ഞഥാ**തി ഇതോ അപരാപരുപ്പന്നാനം ഏകത്തഗ്ഗഹണതോ അഞ്ഞഥാ **വഡ്ഢി നാമ നത്ഥി** ഖണികഭാവതോ.

സോ ച ജാനാതീതി ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹാഭാവമാഹ. **കാരകസ്സേവാ**തി യുത്തയോഗസ്സേവ. **യസ്സ പനാ**തിആദിനാ അനുദ്ദേസികം കത്വാ വുത്തമത്ഥം പുരാതനസ്സ പുരിസാതിസയസ്സ പടിപത്തിദസ്സനേന പാകടതരം കാതും **“മണ്ഡലാരാമവാസീമഹാതിസ്സഭൂതത്ഥേരസ്സ വിയാ”**തിആദി വുത്തം. തഞ്ഹി സബ്രഹ്മചാരീനം ആയതിം തഥാപടിപത്തികാരണം ഹോതി, യതോ ഏദിസം വത്ഥു വുച്ചതി. **തസ്മിം യേവാ**തി മണ്ഡലാരാമേയേവ. **ആചരിയം ആപുച്ഛിത്വാ**തി അത്തനോ ഉദ്ദേസാചരിയം കമ്മട്ഠാനഗ്ഗഹണത്ഥം ഗന്തും ആപുച്ഛിത്വാ. **ആചരിയം വന്ദിത്വാ**തി കമ്മട്ഠാനദായകം മഹാരക്ഖിതത്ഥേരം വന്ദിത്വാ. **ഉദ്ദേസമഗ്ഗ**ന്തി യഥാആരദ്ധം ഉദ്ദേസപബന്ധം. തദാ കിര മുഖപാഠേനേവ ബഹൂ ഏകജ്ഝം ഉദ്ദിസാപേത്വാ മനോസജ്ഝായവസേന ധമ്മം സജ്ഝായന്തി. തത്ഥായം ഥേരോ പഞ്ഞവന്തതായ ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹന്താനം ഭിക്ഖൂനം ധോരയ്ഹോ, സോ ‘‘ഇദാനാഹം അനാഗാമീ, കിം മയ്ഹം ഉദ്ദേസേനാ’’തി സങ്കോചം അനാപജ്ജിത്വാ ദുതിയദിവസേ ഉദ്ദേസകാലേ ആചരിയം ഉപസങ്കമി. ‘‘ഉപ്പന്നാ പഹീയന്തീ’’തി ഏത്ഥ ഉപ്പന്നസദിസാ ‘‘ഉപ്പന്നാ’’തി വുത്താ, ന പച്ചുപ്പന്നാ. ന ഹി പച്ചുപ്പന്നേസു ആസവേസു മഗ്ഗേന പഹാനം സമ്ഭവതീതി ആഹ **“യേ പന...പേ॰... നത്ഥീ”**തി. **വത്തമാനുപ്പന്നാ** ഖണത്തയസമങ്ഗിനോ. **തേസം പടിപത്തിയാ പഹാനം നത്ഥി** ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം പച്ചയഘാതേന അനുപ്പാദനമേവ തായ പഹാനന്തി.

൧൫. യദി ഏവം ദുതിയപദം കിമത്ഥിയന്തി? പദദ്വയഗ്ഗഹണം ആസവാനം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവസമ്ഭവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ പഹായകവിഭാഗേന പഹാതബ്ബവിഭാഗദസ്സനത്ഥഞ്ച. തേനാഹ **“ഇദമേവ പദം ഗഹേത്വാ”**തി. **അഞ്ഞമ്പീ**തി ഞാണതോ അഞ്ഞമ്പി സതിസംവരാദിം. **ദസ്സനാ**തി ഇദം ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി **ദസ്സനേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനേന തദത്ഥം വിവരതി. **ഏസ നയോ**തി തമേവത്ഥം അതിദിസതി. **ദസ്സനേനാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന. സോ ഹി പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ ‘‘ദസ്സന’’ന്തി വുച്ചതി. യദിപി തം ഗോത്രഭു പഠമതരം പസ്സതി, ദിസ്വാ പന കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ കിലേസപ്പഹാനസ്സ അകരണതോ ന തം ദസ്സനന്തി വുച്ചതി. ആവജ്ജനട്ഠാനിയഞ്ഹി തം ഞാണം മഗ്ഗസ്സ, നിബ്ബാനാരമ്മണത്തസാമഞ്ഞേന ചേതം വുത്തം, ന നിബ്ബാനപടിവിജ്ഝനേന, തസ്മാ ധമ്മചക്ഖു പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തനേന ഭാവനം അപ്പത്തം ദസ്സനം നാമ, ധമ്മചക്ഖുഞ്ച പരിഞ്ഞാദികിച്ചകരണവസേന ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനം തദഭിസമയോതി നുത്ഥേത്ഥ ഗോത്രഭുസ്സ ദസ്സനഭാവപ്പത്തി . അയഞ്ച വിചാരോ പരതോ **അട്ഠകഥായമേവ** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨) ആഗമിസ്സതി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ‘‘സംവരാ പഹാതബ്ബാ’’തിആദീസു. **സംവരാ**തി സംവരേന, ‘‘സംവരോ’’തി ചേത്ഥ സതിസംവരോ വേദിതബ്ബോ. പടിസേവതി ഏതേനാതി **പടിസേവനം,** പച്ചയേസു ഇദമത്ഥികതാഞാണം. അധിവാസേതി ഖമതി ഏതായാതി **അധിവാസനാ,** സീതാദീനം ഖമനാകാരേന പവത്തോ അദോസോ, തപ്പധാനാ വാ ചത്താരോ കുസലക്ഖന്ധാ. പരിവജ്ജേതി ഏതേനാതി **പരിവജ്ജനം,** വാളമിഗാദീനം പരിഹരണവസേന പവത്താ ചേതനാ, തഥാപവത്താ വാ ചത്താരോ കുസലക്ഖന്ധാ. കാമവിതക്കാദികേ വിനോദേതി വിതുദതി ഏതേനാതി **വിനോദനം,** കുസലവീരിയം. പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠേ ചതുസച്ചധമ്മേ ഭാവനാവസേന ഉപ്പജ്ജനതോ **ഭാവനാ,** സേസമഗ്ഗത്തയം. ന ഹി തം അദിട്ഠംപുബ്ബം കിഞ്ചി പസ്സതി, ഏവം ദസ്സനാദീനം വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദസ്സനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൧൬. കുസലാകുസലധമ്മേഹി ആലമ്ബിയമാനാപി ആരമ്മണധമ്മാ ആവജ്ജനമുഖേനേവ തബ്ഭാവം ഗച്ഛന്തീതി ദസ്സേന്തോ **“മനസികരണീയേ”**തി പദസ്സ **“ആവജ്ജിതബ്ബേ”**തി അത്ഥമാഹ. ഹിതസുഖാവഹഭാവേന മനസികരണം അരഹന്തീതി മനസികരണീയാ, തപ്പടിപക്ഖതോ അമനസികരണീയാതി ആഹ **“അമനസികരണീയേതി തബ്ബിപരീതേ”**തി. **സേസപദേസൂ**തി ‘‘മനസികരണീയേ ധമ്മേ അപ്പജാനന്തോ’’തിആദീസു.

യസ്മാ കുസലധമ്മേസുപി സുഭസുഖനിച്ചാദിവസേന മനസികാരോ അസ്സാദനാദിഹേതുതായ സാവജ്ജോ അഹിതദുക്ഖാവഹോ അകുസലധമ്മേസുപി അനിച്ചാദിവസേന മനസികാരോ നിബ്ബിദാദിഹേതുതായ അനവജ്ജോ ഹിതസുഖാവഹോ, തസ്മാ **"ധമ്മതോ നിയമോ നത്ഥീ"**തി വത്വാ **"ആകാരതോ പന അത്ഥീ"**തി ആഹ.

വാ-സദ്ദോ യേഭുയ്യേന "മമം വാ ഹി ഭിക്ഖവേ (ദീ॰ നി॰ ൧.൫, ൬), ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൬; മ॰ നി॰ ൨.൭൯, ൮൦) വികപ്പത്ഥോ ദിട്ഠോ, ന സമുച്ചയത്ഥോതി തത്ഥ സമുച്ചയത്ഥേ പയോഗം ദസ്സേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ സമുച്ചയത്ഥദീപകം പനേതം സുത്തപദം സമുദാഹടം.

കാമാസവോതി പഞ്ചകാമഗുണസങ്ഖാതേ കാമേ ആസവോ കാമാസവോ. തേനാഹ **"പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ"**തി. ഭവാസവം പന ഠപേത്വാ സബ്ബോ ലോഭോ കാമാസവോതി യുത്തം സിയാ. **രൂപാരൂപഭവേതി** കമ്മുപപത്തിഭേദതോ ദുവിധേപി രൂപാരൂപഭവേ **ഛന്ദരാഗോ. ഝാനനികന്തീ**തി ഝാനസ്സാദോ. "സുന്ദരമിദം ഠാനം നിച്ചം ധുവ"ന്തിആദിനാ അസ്സാദേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനോ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവേ ആസവോതി **ഭവാസവോ. ഏവന്തി** സബ്ബദിട്ഠീനം സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിസങ്ഗഹതോ ഭവാസവേനേവ ദിട്ഠാസവോ ഗഹിതോ തംസഹഗതരാഗതായാതി അധിപ്പായോ. അപരേ പന "ദിട്ഠാസവോ അവിജ്ജാസവേന ച സങ്ഗഹിതോ"തി വദന്തി. ഏത്ഥ ച "ഭവാസവോ ചതൂസു ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ"തി (ധ॰ സം॰ ൧൪൬൭) വചനതോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തരാഗസ്സ ഭവാസവഭാവോ വിചാരേതബ്ബോ, അഥ "കാമസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൩൩൨) വിയ ആരമ്മണകരണത്ഥോ സഹഗതത്ഥോ, ഏവം സതി ഭവാസവേ ദിട്ഠാസവസ്സ സമോധാനഗമനം കതം ന സിയാ. ന ഹി തമ്പയോഗതബ്ഭാവാദികേ അസതി തംസങ്ഗഹോ യുത്തോ, തസ്മാ യഥാവുത്തപാളിം അനുസാരേന ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തലോഭോപി കാമാസവോതി യുത്തം സിയാ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികദുക്ഖാനഞ്ഹി കാരണഭൂതാ കാമാസവാദയോപി ദ്വിധാ വുത്താ.

അഭിധമ്മേ (ധ॰ സം॰ ൧൧൦൩) ച കാമാസവനിദ്ദേസേ "കാമേസൂതി കാമരാഗദിട്ഠിരാഗാദീനം ആരമ്മണഭൂതേസു തേഭൂമകേസു വത്ഥുകാമേസൂ"തി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. തത്ഥ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ സാ തണ്ഹാ സബ്ബാപി ന കാമച്ഛന്ദാദിനാമം ന ലഭതീതി. യദി പന ലോഭോ കാമാസവഭവാസവവിനിമുത്തോപി സിയാ, സോ യദാ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ചിത്തേസു ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന സമ്പയുത്തോ അവിജ്ജാസവോ ആസവവിപ്പയുത്തോതി ദോമനസ്സവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്തസ്സ വിയ തസ്സപി ആസവവിപ്പയുത്തതാ വത്തബ്ബാ സിയാ "ചതൂസു ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പന്നോ മോഹോ സിയാ ആസവസമ്പയുത്തോ, സിയാ ആസവവിപ്പയുത്തോ"തി. "കാമാസവോ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ'തി (ധ॰ സം॰ ൧൪൬൭), "കാമാസവം പടിച്ച ദിട്ഠാസവോ അവിജ്ജാസവോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൩.൧൩൯) ച വചനതോ ദിട്ഠിസഹഗതരാഗോ കാമാസവോ ന ഹോതീതി ന സക്കാ വത്തും. കിഞ്ച അഭിജ്ഝാകാമരാഗാനം വിസേസോ ആസവദ്വയഏകാസവഭാവോ സിയാ, ന അഭിജ്ഝായ ച നോആസവഭാവോതി നോആസവലോഭസ്സ സബ്ഭാവോ വിചാരേതബ്ബോ. ന ഹി അത്ഥി **അഭിധമ്മേ** "ആസവോ ച നോആസവോ ച ധമ്മാ ആസവസ്സ ധമ്മസ്സ ആസവസ്സ ച നോആസവസ്സ ച ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൩.൧൬-൧൭) സത്തമോ നവമോ ച പഞ്ഹോ. ഗണനായഞ്ച "ഹേതുയാ സത്താ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൩.൪൦) വുത്തം, നോ "നവാ"തി. ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേ പന ലോഭേ നോആസവേ വിജ്ജമാനേ സത്തമനവമാപി പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജനം ലഭേയ്യും, ഗണനായ ച "ഹേതുയാ നവാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേ ച ലോഭേ നോആസവേ വിജ്ജമാനേ വത്തബ്ബം വുത്തമേവ. യസ്മാ പന സുത്തന്തദേസനാ നാമ പരിയായകഥാ, ന അഭിധമ്മദേസനാ വിയ നിപ്പരിയായകഥാ, തസ്മാ ബലവകാമരാഗസ്സേവ കാമാസവം ദസ്സേതും **"കാമാസവോതി പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ"**തി വുത്തം, തഥാ ഭവാഭിനന്ദനന്തി.

സാമഞ്ഞേന ഭവാസവോ ദിട്ഠാസവം അന്തോഗധം കത്വാ ഇധ തയോ ഏവ ആസവാ വുത്താതി തസ്സ തദന്തോഗധതം ദസ്സേതും **"ഏവം ദിട്ഠാസവോ"**തിആദി വുത്തം. തഥാ ഹി വക്ഖതി ഭവാസവസ്സ അനിമിത്തവിമോക്ഖപടിപക്ഖതം. **ചതൂസു സച്ചേസു അഞ്ഞാണന്തി** ഇദം സുത്തന്തനയം നിസ്സായ വുത്തം. സുത്തന്തസംവണ്ണനാ ഹേസാതി, തദന്തോഗധത്താ വാ പുബ്ബന്താദീനം. യഥാ അത്ഥതോ കാമാസവാദയോ വവത്ഥാപിതാ, തഥാ നേസം ഉപ്പാദവഡ്ഢിയോ ദസ്സേന്തോ **"കാമഗുണേ"**തിആദിമാഹ. **അസ്സാദതോ മനസികരോതോതി** "സുഭസുഖാ"തിആദിനാ അസ്സാദനവസേന മനസി കരോന്തസ്സ. **ചതുവിപല്ലാസപദട്ഠാനഭാവേനാതി** സുഭസഞ്ഞാദീനം വത്ഥുഭാവേന. **വുത്തനയപച്ചനീകതോതി** "കാമാ നാമേതേ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ"തിആദിനാ കാമഗുണേസു ആദീനവദസ്സനപുബ്ബകനേക്ഖമ്മപടിപത്തിയാ ഛന്ദരാഗം വിക്ഖമ്ഭയതോ സമുച്ഛിന്ദന്തസ്സ ച അനുപ്പന്നോ ച കാമാസവോ ന ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നോ ച പഹീയതി. തഥാ മഹഗ്ഗതധമ്മേസു ചേവ സകലതേഭൂമകധമ്മേസു ച ആദീനവദസ്സനപുബ്ബകഅനിച്ചാദിമനസികാരവസേന നിസ്സരണപടിപത്തിയാ അനുപ്പന്നാ ച ഭവാസവഅവിജ്ജാസവാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച പഹീയന്തീതി ഏവം തണ്ഹാപക്ഖേ വുത്തസ്സ നയസ്സ പടിപക്ഖതോ **സുക്കപക്ഖേ വിത്ഥാരോ** വേദിതബ്ബോ.

തയോ ഏവാതി അഭിധമ്മേ വിയ "ചത്താരോ"തി അവത്വാ കസ്മാ തയോ ഏവ ആസവാ ഇധ ഇമിസ്സം ദസ്സനാപഹാതബ്ബകഥായം വുത്താ? തത്ഥ കാമാസവസ്സ തണ്ഹാപണിധിഭാവതോ **അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖപടിപക്ഖതാ** വേദിതബ്ബാ. ഭവേസു നിച്ചഗ്ഗാഹാനുസാരതോ യേഭുയ്യതോ ഭവരാഗസമ്പത്തിതോ ഭവാസവസ്സ **അനിമിത്തവിമോക്ഖപടിപക്ഖതാ,** ഭവദിട്ഠിയാ പന ഭവാസവഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, അനത്തസഞ്ഞായ ഞാണാനുഭാവസിദ്ധിതോ അവിജ്ജാസവസ്സ **സുഞ്ഞതവിമോക്ഖപടിപക്ഖതാ. ഏത്ഥാതി** ഏതിസ്സം ആസവകഥായം. **വണ്ണിതന്തി** കഥിതം. **അഭേദതോതി** സാമഞ്ഞതോ.

൧൮. കാമാസവാദീനന്തി മനുസ്സലോകദേവലോകഗമനീയാനം കാമാസവാദീനം. നിരയാദിഗമനീയാ പന കാമാസവാദയോ "ദസ്സനാ പഹാതബ്ബേ ആസവേ"തി ഏത്ഥേവ സമാരുള്ഹാ. അഥ വാ യദഗ്ഗേന സോ പുഗ്ഗലോദസ്സനാപഹാതബ്ബാനം ആസവാനം അധിട്ഠാനം, തദഗ്ഗേന **കാമാസവാദീനമ്പി അധിട്ഠാനം.** ന ഹി സമഞ്ഞാഭേദേന വത്ഥുഭേദോ അത്ഥീതി ദസ്സേതും **"ഏത്താവതാ"**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ **"സാമഞ്ഞതോ വുത്താന"**ന്തി. കസ്മാ പനേത്ഥ ദസ്സനാപഹാതബ്ബേസു ആസവേസു ദസ്സേതബ്ബേസു "അഹോസിം നു ഖോ അഹ"ന്തിആദിനാ വിചികിച്ഛാ ദസ്സിതാതി ആഹ **"വിചികിച്ഛാസീസേന ചേത്ഥാ"**തിആദി. **ഏവന്തി** യഥാ സോളസവത്ഥുകാ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം അയോനിസോമനസികാരോതി.

വിജ്ജമാനതം അവിജ്ജമാനതഞ്ചാതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൨൦) സസ്സതാസങ്കം നിസ്സായ "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തി അതീതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, അധിച്ചസമുപ്പത്തിആസങ്കം നിസ്സായ "യതോ പഭുതി അഹം, തതോ പുബ്ബേ ന നു ഖോ അഹോസി"ന്തി അതീതേ അത്തനോ അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി. കസ്മാ? വിചികിച്ഛായ ആകാരദ്വയാവലമ്ബനതോ. തസ്സാ പന അതീതവത്ഥുതായ ഗഹിതത്താ സസ്സതാധിച്ചസമുപ്പത്തിആകാരനിസ്സയതാ ദസ്സിതാ. ഏവം ആസപ്പനപരിസപ്പനാപവത്തികം കത്ഥചിപി അപ്പടിവത്തിഹേതുഭൂതം വിചികിച്ഛം കസ്മാ ഉപ്പാദേതീതി ന ചോദേതബ്ബമേതന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കിം കാരണന്തി ന വത്തബ്ബ"**ന്തി. **സ്വേവ** പുഥുജ്ജനഭാവോ ഏവ. യദി ഏവം തസ്സ അയോനിസോമനസികാരേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി ആപന്നന്തി ആഹ **"നനു ച പുഥുജ്ജനോപി യോനിസോ മനസി കരോതീ"**തി. **തത്ഥാതി** യോനിസോമനസികരണേ.

ജാതിലിങ്ഗൂപപത്തിയോതി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദിജാതിം ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാദിലിങ്ഗം ദേവമനുസ്സാദിഉപപത്തിഞ്ച. **നിസ്സായാതി** ഉപാദായ.

തസ്മിം കാലേ സത്താനം മജ്ഝിമപ്പമാണം, തേന യുത്തോ **പമാണികോ,** തദഭാവതോ, തതോ അതീതഭാവതോ വാ **അപ്പമാണികോ** വേദിതബ്ബോ. **കേചീതി** സാരസമാസാചരിയാ.

തേ ഹി "കഥം നു ഖോതി ഇസ്സരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ പുബ്ബകതേന വാ അഹേതുതോ വാ നിബ്ബത്തോതി ചിന്തേതീ"തി ആഹു. തേന വുത്തം **"ഹേതുതോ കങ്ഖതീതി വദന്തീ"**തി. അഹേതുതോ നിബ്ബത്തികങ്ഖാപി ഹി ഹേതുപരാമസനമേവാതി.

പരമ്പരന്തി പുബ്ബാപരപ്പവത്തിം. **അദ്ധാന**ന്തി കാലാധിവചനം, തഞ്ച ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനം ദട്ഠബ്ബം.

വിജ്ജമാനതം അവിജ്ജമാനതഞ്ചാതി സസ്സതാസങ്കം നിസ്സായ "ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹമനാഗതമദ്ധാന"ന്തി അനാഗതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, ഉച്ഛേദാസങ്കം നിസ്സായ "യസ്മിഞ്ച അത്തഭാവേ അഹം, തതോ പരം ന നു ഖോ ഭവിസ്സാമീ"തി അനാഗതേ അത്തനോ അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതീതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം.

പച്ചുപ്പന്നമദ്ധാനന്തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ **"പടിസന്ധിം ആദിം കത്വാ"**തിആദി വുത്തം. "ഇദം കഥം ഇദം കഥ"ന്തി പവത്തനതോ കഥംകഥാ, വിചികിച്ഛാ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി **കഥംകഥീ**തി ആഹ **"വിചികിച്ഛോ ഹോതീ"**തി. **കാ ഏത്ഥ ചിന്താ,** ഉമ്മത്തകോ വിയ ഹി ബാലപുഥുജ്ജനോതി പടികച്ചേവ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. തം മഹാമാതായ **പുത്തം**. മുണ്ഡേസുന്തി മുണ്ഡേന അനിച്ഛന്തം ജാഗരണകാലേ ന സക്കാതി സുത്തം മുണ്ഡേസും കുലധമ്മതായ യഥാ തം ഏകച്ചേ കുലതാപസാ, രാജഭയേനാതി ച വദന്തി.

സീതിഭൂതന്തി ഇദം മധുരകഭാവപ്പത്തിയാ കാരണവചനം. "സേതിഭൂത"ന്തിപി പാഠോ, ഉദകേ ചിരട്ഠാനേന സേതഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ.

അത്തനോ ഖത്തിയഭാവം കങ്ഖതി കണ്ണോ വിയ സൂതപുത്തസഞ്ഞീ. ജാതിയാ വിഭാവിയമാനായ "അഹ"ന്തി തസ്സ അത്തനോ പരാമസനം സന്ധായാഹ "ഏവഞ്ഹി സിയാ കങ്ഖാ"തി. **മനുസ്സാപി ച രാജാനോ വിയാ**തി മനുസ്സാപി കേചി ഏകച്ചേ രാജാനോ വിയാതി അധിപ്പായോ.

വുത്തനയമേവ "സണ്ഠാനാകാരം നിസ്സായാ"തിആദിനാ. **ഏത്ഥാ**തി "കഥം നു ഖോസ്മീ"തി പദേ. **അബ്ഭന്തരേ ജീവോ**തി പരപരികപ്പിതം അന്തരത്താനം വദതി. **സോളസംസാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സരീര-പരിമാണ-പരിമണ്ഡല-അങ്ഗുട്ഠയവപരമാണു-പരിമാണതാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

"സത്തപഞ്ഞത്തി ജീവവിസയാ"തി ദിട്ഠിഗതികാനം മതിമത്തം, പരമത്ഥതോ പന സാ അത്തഭാവവിസയാവാതി ആഹ **"അത്തഭാവസ്സ ആഗതിഗതിട്ഠാന"**ന്തി, യതായം ആഗതോ, യത്ഥ ച ഗമിസ്സതി, തം ഠാനന്തി അത്ഥോ.

൧൯. **യഥാ അയം വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ**തി അയം വുത്തപ്പഭേദാ വിചികിച്ഛാ യഥാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം അയോനിസോ മനസികരോതോ. ഏതേന വിചികിച്ഛായ അത്താഭിനിവേസസന്നിസ്സയതമാഹ. യഥാ ഹി വിചികിച്ഛാ അത്താഭിനിവേസം നിസ്സായ പവത്തതി, യതോ സാ സസ്സതാധിച്ചസമുപ്പത്തിസസ്സതുച്ഛേദാകാരാവലമ്ബിനീ വുത്താ, ഏവം അത്താഭിനിവേസോപി തം നിസ്സായ പവത്തതി "അഹോസിം നു ഖോ അഹ"ന്തിആദിനാ അന്തോഗധാഹംകാരസ്സ കഥംകഥിഭാവസ്സ അത്തഗ്ഗാഹസന്നിസ്സയഭാവതോ. തേനേവാഹ **"സവിചികിച്ഛസ്സ അയോനിസോമനസികാരസ്സ ഥാമഗതത്താ"**തി. **വികപ്പത്ഥോ**തി അനിയമത്ഥോ. "അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഹി വുത്തം. **സുട്ഠു ദള്ഹഭാവേനാ**തി അഭിനിവേസസ്സ അതിവിയ ഥാമഗതഭാവേന. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഭവേ. **പച്ചുപ്പന്നമേവാ**തി അവധാരണേന അനാഗതേ അത്ഥിഭാവം നിവത്തേതി, ന അതീതേ തത്ഥപി സതി അത്ഥിതായ ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹസ്സ സബ്ഭാവതോ. **അതീതേ ഏവ നത്ഥി,** ന അനാഗതേപീതി അധിപ്പായോ.

സഞ്ഞാക്ഖന്ധസീസേനാതി സഞ്ഞാക്ഖന്ധപമുഖേന, സഞ്ഞാക്ഖന്ധം പമുഖം കത്വാതി അത്ഥോ. **ഖന്ധേ**തി പഞ്ചപി ഖന്ധേ. **അത്താതി ഗഹേത്വാ**തി "സഞ്ജാനനസഭാവോ മേ

അത്താ''തി അഭിനിവിസ്സ. പകാസേതബ്ബം വത്ഥും വിയ, അത്താനമ്പി പകാസേന്തോ പദീപോ വിയ, സഞ്ജാനിതബ്ബം നീലാദിആരമ്മണം വിയ അത്താനമ്പി സഞ്ജാനാതീതി എവംദിട്ഠിതോപി ദിട്ഠിഗതിതോ ഹോതീതി വുത്തം **"അത്തനാവ അത്താനം സഞ്ജാനാമീ"**തി. സ്വായമത്ഥോ സഞ്ഞം തദഞ്ഞതരധമ്മേ ച ''അത്താ അനത്താ''തി ച ഗഹണവസേന ഹോതീതി വുത്തം **"സഞ്ഞാക്ഖന്ധസീസേനാ"**തിആദി. എത്ഥ ച ഖന്ധവിനിമുത്തോ അത്താതി ഗണ്ഹതോ സസ്സതദിട്ഠി, ഖന്ധം പന ''അത്താ''തി ഗണ്ഹതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠീതി ആഹ **"സബ്ബാപി സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോവാ"**തി.

അഭിനിവേസാകാരാതി വിപരിയേസാകാരാ. **വദതീ**തി ഇമിനാ കാരകവേദകസത്താനം ഹിതസുഖാവബോധനസമത്ഥതം അത്തനോ ദീപേതി. തേനാഹ **"വചീകമ്മസ്സ കാരകോ"**തി. വേദേതീതി വേദിയോ, വേദിയോവ **വേദേയ്യോ**. ഈദിസാനഞ്ഹി പദാനം ബഹുലാ കത്തുസാധനതം സദ്ദസത്ഥവിദൂ മഞ്ഞന്തി. ഉപ്പാദവതോ ഏകന്തേനേവ വയോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, സതി ച ഉദയബ്ബയത്തേ നേവ നിച്ചതാതി **"നിച്ചോ"**തി വദന്തസ്സ അധിപ്പായം വിവരന്തോ ആഹ **"ഉപ്പാദവയരഹിതോ"**തി. **സാരഭൂതോ**തി നിച്ചതായ ഏവ സാരഭാവോ. **സബ്ബകാലികോ**തി സബ്ബസ്മിം കാലേ വിജ്ജമാനോ. **പകതിഭാവ**ന്തി സഭാവഭൂതം പകതിം, ''വദോ''തിആദിനാ വാ വുത്തം പകതിസങ്ഖാതം സഭാവം. **സസ്സതിസമ**ന്തി സസ്സതിയാ സമം സസ്സതിസമം, ഥാവരം നിച്ചകാലന്തി അത്ഥോ. **തഥേവ ഠസ്സതീ**തി യേനാകാരേന പുബ്ബേ അട്ഠാസി, ഏതരഹി തിട്ഠതി, തഥേവ തേനാകാരേന അനാഗതേപി ഠസ്സതീതി അത്ഥോ.

പച്ചക്ഖനിദസ്സനം ഇദം-സദ്ദസ്സ ആസന്നപച്ചക്ഖഭാവം കത്വാ. **ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗത**ന്തി ഗത-സദ്ദസ്സ പദവഡ്ഢനമത്തതം ആഹ. **ദിട്ഠീസു ഗത**ന്തി മിച്ഛാദിട്ഠീസു പരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഅന്തോഗധത്താ"**തി. **ദിട്ഠിയാ ഗമനമത്ത**ന്തി ദിട്ഠിയാ ഗഹണമത്തം. യഥാ പന പബ്ബതജലവിദുഗ്ഗാനി ദുന്നിഗ്ഗമനാനി, ഏവം ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോപീതി ആഹ **"ദുന്നിഗ്ഗമനട്ഠേന ഗഹന"**ന്തി. തം നാമ ഉദകം, തം ഗഹേത്വാ തം അതിക്കമിതബ്ബതോ **കന്താരോ,** നിരുദകവനം, തം പവനന്തിപി വുച്ചതി. അഞ്ഞോ പന അരഞ്ഞപദേസോ ദുരതിക്കമനട്ഠേന കന്താരോ വിയാതി, ഏവം ദിട്ഠിപീതി ആഹ **"ദുരതിക്കമനട്ഠേനാ"**തിആദി. **വിനിവിജ്ഝനം** വിതുദനം. **വിലോമനം** വിപരിണാമഭാവോ. അനവട്ഠിതസഭാവതായ വിചലിതം **വിപ്ഫന്ദിത**ന്തി ആഹ **"കദാചീ"**തിആദി. അന്ദുബന്ധനാദി വിയ നിസ്സരിതും അപ്പദാനവസേന അസേരിഭാവകരണം **ബന്ധനട്ഠോ,** കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടാനം പച്ചയഭാവേന ദൂരഗതമ്പി ആകഡ്ഢിത്വാ സംയോജനം **സംയോജനട്ഠോ,** ദിട്ഠിപി തഥാരൂപാതി വുത്തം **"ദിട്ഠിസംയോജന"**ന്തി. **ബന്ധനത്ഥം ദസ്സേന്തോ** കിച്ചസിദ്ധിയാതി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"ദിട്ഠിസംയോജനേന...പേ॰... മുച്ചതീ"**തി. തത്ഥ **ഏതേഹീ**തി ഇമിനാ ജാതിആദിദുക്ഖസ്സ പച്ചയഭാവമാഹ. ജാതിആദികേ ദുക്ഖധമ്മേ സരൂപതോ ദസ്സേത്വാപി ''ന പരിമുച്ചതി ദുക്ഖസ്മാ''തി വദന്തേന ഭഗവതാ ദിട്ഠിസംയോജനം നാമ സബ്ബാനത്ഥകരം മഹാസാവജ്ജം സബ്ബസ്സപി ദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതന്തി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദസ്സേതും **"കിം വാ ബഹുനാ, സകലവട്ടദുക്ഖതോപി ന മുച്ചതീ"**തി വുത്തം.

൨൦. നനു ചേത്ഥ ദിട്ഠിസംയോജനദസ്സനേന സീലബ്ബതപരാമാസോപി ദസ്സേതബ്ബോ, ഏവഞ്ഹി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ആസവാ അനവസേസതോ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യസ്മാ"**തിആദി. **സീലബ്ബതപരാമാസോ കാമാസവാദിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോ ഹോതി** കാമാസവാദിഹേതുകത്താ തസ്സ. അപ്പഹീനകാമരാഗാദികോ ഹി കാമസുഖത്ഥം വാ ഭവസുദ്ധത്ഥം വാ ഏവം ഭവവിസുദ്ധി ഹോതീതി **സീലബ്ബതാനി പരാമസന്തി,** ''ഇമിനാഹം സീലേന വാ വതേന വാ തപേന വാ ബ്രഹ്മചരിയേന വാ ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൬; മ॰ നി॰ ൨.൭൮), ''തത്ഥ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൭), ''സീലേന സുദ്ധി വതേന സുദ്ധി സീലബ്ബതേന സുദ്ധീ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൨൨) ച **സുത്തേവുത്തം** സീലബ്ബതം പരാമസന്തി. തത്ഥ **ഭവസുഖഭവവിസുദ്ധിഅത്ഥ**ന്തി ഭവസുഖത്ഥഞ്ച ഭവവിസുദ്ധിഅത്ഥഞ്ച. **തസ്സ ഗഹിതത്താ**തി സീലബ്ബതപരാമാസസ്സ ദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ യഥാ ''ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൭൭).

തേസന്തി ദസ്സനപഹാതബ്ബാനം. **ദസ്സേതും** പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ. **തബ്ബിപരീതസ്സാ**തി യോനിസോമനസികരോതോ കല്യാണപുഥുജ്ജനസ്സ.

തസ്സാതി "സുതവാ"തിആദിപാഠസ്സ. **താവാ**തി "സുതവാ"തി ഇതോ പട്ഠായ യാവ "സോ ഇദം ദുക്ഖ"ന്തി പദം, താവ ഇമം പദം അവധിം കത്വാതി അത്ഥോ. **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനാ**തി അരിയസപ്പുരിസ-അരിയധമ്മ-സപ്പുരിസധമ്മ-മനസികരണീയ-അമനസികരണീയപദാനം യഥാക്കമം മൂലപരിയായേ ഇധ ഗഹേത്വാ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി സമ്ബന്ധോ. **വുത്തപച്ചനീകതോ**തി "സുതവാ അരിയസാവകോ, അരിയാനം ദസ്സാവീ, സപ്പുരിസാനം ദസ്സാവീ"തി ഏതേസം പദാനം സബ്ബാകാരേന വുത്തവിപരീതതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, കോവിദവിനീതപദാനം പന ന സബ്ബപ്പകാരേന വുത്തവിപരീതതോ. അരഹാ ഹി നിപ്പരിയായേന അരിയധമ്മേ കോവിദോ അരിയധമ്മേ സുവിനീതോ ച നാമ. തേനാഹ **"പച്ചനീകതോ ച സബ്ബാകാരേന…പേ॰… അരിയസാവകോതി വേദിതബ്ബോ"**തി. സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം **സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാ**. കേചി പന "ഭങ്ഗഞാണതോ പട്ഠായ സിഖാപത്തവിപസ്സനാ"തി വദന്തി, തദയുത്തം . **തദനുരൂപേന അത്ഥേനാ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അനുരൂപേന അരിയട്ഠേന, ന പടിവേധവസേനാതി അധിപ്പായോ. കല്യാണപുഥുജ്ജനോ ഹി അയം. യഥാ ചസ്സ "യോപി കല്യാണപുഥുജ്ജനോ"തി ആരഭിത്വാ "സോപി വുച്ചതി സിക്ഖതീതി സേക്ഖോ"തി പരിയായേന **സേക്ഖസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൫.൧൩) സേക്ഖഭാവോ വുത്തോ, ഏവം ഇധ അരിയസാവകഭാവോ വുത്തോ. വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാലക്ഖണേഹി യേ അരിയസപ്പുരിസധമ്മവിനയസങ്ഖാതാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ തിസ്സോ സിക്ഖാ ഏവ വാ സമ്ഭവന്തി, തേസം വസേന ഇമസ്സ അരിയസാവകാദിഭാവോ വുത്തോ . തേനാഹ **"തദനുരൂപേന അത്ഥേനാ"**തി. അരിയസ്സ സാവകോതി വാ അരിയസാവകത്ഥേന ഏവ വുത്തോ യഥാ "അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ"തി (സു॰ നി॰ ൪൧൫). സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അനിവത്തിപടിപദായം ഠിതസ്സ ഗഹണത്ഥന്തി യഥാവുത്താ അത്ഥസംവണ്ണനാ സുട്ഠുതരം യുജ്ജതേവ.

൨൧. യഥാ ധാതുമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിട്ഠോ ധാതുകമ്മട്ഠാനികോ ആയതനാദിമുഖേന അഭിനിവിട്ഠോ ആയതനാദികമ്മട്ഠാനികോ, ഏവം സച്ചമുഖേന അഭിനിവിട്ഠോതി വുത്തം **"ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികോ"**തി. ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥികേഹി കാതബ്ബതോ കമ്മം, ഭാവനാ. കമ്മമേവ വിസേസാധിഗമസ്സ ഠാനം കാരണന്തി, കമ്മേ വാ യഥാവുത്തനട്ഠേന ഠാനം അവട്ഠാനം ഭാവനാരമ്ഭോകമ്മട്ഠാനം, തദേവ ചതുസച്ചമുഖേന പവത്തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികോ**. ഉഭയം നപ്പവത്തതി ഏത്ഥാതി **അപ്പവത്തി. ഉഗ്ഗഹിതചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനോ**തി ച ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം പാളിതോ അത്ഥതോ ച ഉഗ്ഗഹേത്വാ മനസികാരയോഗ്ഗം കത്വാ ഠിതോ. **വിപസ്സനാമഗ്ഗം സമാരുള്ഹോ**തി സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനേ പതിട്ഠായ തദേവ നാമരൂപം അനിച്ചാദിതോ സമ്മസന്തോ. **സമന്നാഹരതീ**തി വിപസ്സനാവജ്ജനം സന്ധായാഹ, തസ്മാ യഥാ "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തി വിപസ്സനാഞാണം പവത്തതി, ഏവം സമന്നാഹരതി ആവജ്ജതീതി അത്ഥോ. കഥം പനേത്ഥ "മനസി കരോതീ"തി ഇമിനാ "വിപസ്സതീ"തി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതീതി ആഹ **"ഏത്ഥ…പേ॰… വുത്താ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി ച ഇമസ്മിം സുത്തേതി അത്ഥോ. **വിപസ്സതീ**തി ച യഥാ ഉപരി വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, ഏവം ഞാണചക്ഖുനാ വിപസ്സതി, ഓലോകേതീതി അത്ഥോ. മഗ്ഗോപി വത്തബ്ബോ. പുരിമഞ്ഹി സച്ചദ്വയം ഗമ്ഭീരത്താ ദുദ്ദസം, ഇതരം ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരം.

അഭിനിവേസോതി വിപസ്സനാഭിനിവേസോ വിപസ്സനാപടിപത്തി. **തദാരമ്മണേ**തി തം രൂപക്ഖന്ധം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തേ. **യാഥാവസരസലക്ഖണം വവത്ഥപേത്വാ**തി അവിപരീതം അത്തനോ ആരമ്മണം സഭാവച്ഛേദനാദികിച്ചഞ്ചേവ അഞ്ഞാണാദിലക്ഖണഞ്ച അസങ്കരതോ ഹദയേ ഠപേത്വാ. ഇമിനാ പുബ്ബേ നാമരൂപപരിച്ഛേദേ കതേപി ധമ്മാനം സലക്ഖണവവത്ഥാപനം പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന സുവവത്ഥാപിതം നാമ ഹോതീതി ദസ്സേതി യഥാ "ദ്വിക്ഖത്തും ബദ്ധം സുബദ്ധ"ന്തി. ഏവഞ്ഹി ഞാതപരിഞ്ഞായ കിച്ചം സിദ്ധം നാമ ഹോതി. പച്ചയതോ പച്ചയുപ്പന്നതോ ച വവത്ഥാപിതത്താ പാകടഭാവേന സിദ്ധേനപി സിദ്ധഭാവോ പാകടോ ഹോതീതി

വുത്തം **"അഹുത്വാ ഹോന്തീ"**തി. **അനിച്ചലക്ഖണം ആരോപേതീ**തി അസതോ ഹി ഉപ്പാദേന ഭവിതബ്ബം, ന സതോ, ഉപ്പാദവന്തതോ ച നേസം ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബാ പച്ചയായത്തവുത്തിഭാവതോ, സതി ഉപ്പാദേ അവസ്സംഭാവീ നിരോധോതി നത്ഥേവ നിച്ചതാവകാസോതി. സുപട്ഠിതാനിച്ചതായ ച ഉദയബ്ബയധമ്മേഹി അഭിണ്ഹപടിപീളനതോ ദുക്ഖമനട്ഠേന ദുക്ഖം. തേനാഹ **"ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ ദുക്ഖാതി ദുക്ഖലക്ഖണം ആരോപേതീ"**തി. കത്ഥചിപി സങ്ഖാരഗതേ "മാ ജീരി മാ ബ്യാധിയീ"തി അലബ്ഭനതോ നത്ഥി വസവത്തനന്തി ആഹ **"അവസവത്തനതോ അനത്താതി അനത്തലക്ഖണം ആരോപേതീ"**തി. **പടിപാടിയാ**തി ഉദയബ്ബയഞാണാദിപരമ്പരായ.

തസ്മിം ഖണേതി സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ. **ഏകപടിവേധേനേവാ**തി ഏകഞാണേനേവ പടിവിജ്ഝനേന. പടിവേധോ പടിഘാതാഭാവേന വിസയേ നിസ്സങ്ഗചാരസങ്ഖാതം നിബ്ബിജ്ഝനം. **അഭിസമയോ** അവിരജ്ഝിത്വാ വിസയസ്സ അധിഗമസങ്ഖാതോ **അവബോധോ**. "ഇദം ദുക്ഖം, ഏത്തകം ദുക്ഖം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ"തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ജാനനമേവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **പരിഞ്ഞാപടിവേധോ**. അയം യഥാ ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസ്സ സരൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തോ, ന പന മഗ്ഗഞാണസ്സ "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാപി വത്തനതോ. തേനാഹ **"ന ഹിസ്സ തസ്മിം സമയേ"**തിആദി. പഹീനസ്സ പുന അപ്പഹാതബ്ബതായ പകട്ഠം ഹാനം ചജനം സമുച്ഛിന്ദനം പഹാനം, പഹാനമേവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **പഹാനപടിവേധോ**. അയമ്പി യേന കിലേസേന അപ്പഹീയമാനേന മഗ്ഗഭാവനായ ന ഭവിതബ്ബം, അസതി ച മഗ്ഗഭാവനായ യോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തസ്സ കിലേസസ്സ പദഘാതം കരോന്തസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തസ്സ ഞാണസ്സ തഥാപവത്തിയാ പടിഘാതാഭാവേന നിസ്സങ്ഗചാരം ഉപാദായ ഏവം വുത്തോ. സച്ഛികിരിയാ പച്ചക്ഖകരണം, അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കാദികേ മുഞ്ചിത്വാ സരൂപതോ ആരമ്മണകരണം ഇദം തന്തി യഥാസഭാവതോ ഗഹണം, സാ ഏവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **സച്ഛികിരിയാപടിവേധോ**. അയം പന യസ്സ ആവരണസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ ഞാണം നിരോധം ആലമ്ബിതും ന സക്കോതി, തസ്സ സമുച്ഛിന്ദനതോ തം സരൂപതോ വിഭാവിതമേവ പവത്തതീതി ഏവം വുത്തോ.

ഭാവനാ ഉപ്പാദനാ വഡ്ഢനാ ച, തത്ഥ പഠമമഗ്ഗേ ഉപ്പാദനട്ഠേന, ദുതിയാദീസു വഡ്ഢനട്ഠേന, ഉഭയത്ഥാപി വാ ഉഭയഥാപി വേദിതബ്ബം. പഠമമഗ്ഗോപി ഹി യഥാരഹം വുട്ഠാനഗാമിനിയം പവത്തം പരിജാനനാദിം വഡ്ഢേന്തോ പവത്തോതി തത്ഥാപി വഡ്ഢനട്ഠേന ഭാവനാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ദുതിയാദീസുപി അപ്പഹീനകിലേസപ്പഹാനതോ പുഗ്ഗലന്തരസാധനതോ ഉപ്പാദനട്ഠേന ഭാവനാ, സാ ഏവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **ഭാവനാ പടിവേധോ**. അയമ്പി ഹി യഥാ ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ മഗ്ഗധമ്മാനം സരൂപപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തിമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തോ, തിട്ഠതു താവ യഥാധിഗതമഗ്ഗധമ്മം യഥാപവത്തേസു ഫലധമ്മേസുപി അയം യഥാധിഗതസച്ചധമ്മേസു വിയ വിഗതസമ്മോഹോവ ഹോതി. തേന വുത്തം "ദിട്ഠധമ്മോ പത്തധമ്മോ വിദിതധമ്മോ പരിയോഗാള്ഹധമ്മോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൯, ൩൪൫; മഹാവ॰ ൨൭, ൫൭). യതോ ചസ്സ ധമ്മതാസഞ്ചോദിതാ യഥാധിഗതസച്ചധമ്മാവലമ്ബിനിയോ മഗ്ഗവീഥിതോ പരതോ മഗ്ഗഫലപഹീനാവസിട്ഠകിലേസനിബ്ബാനാനം പച്ചവേക്ഖണാ പവത്തന്തി. ദുക്ഖസച്ചധമ്മാ ഹി സക്കായദിട്ഠിആദയോ. അയഞ്ച അത്ഥവണ്ണനാ "പരിഞ്ഞാഭിസമയേനാ"തിആദീസുപി വിഭാവേതബ്ബാ. **ഏകാഭിസമയേന അഭിസമേതീ**തി വുത്തമേവത്ഥം വിഭൂതതരം കത്വാ ദസ്സേതും **"നോ ച ഖോ അഞ്ഞമഞ്ഞേന ഞാണേനാ"**തിആദി വുത്തം.

വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ "അരിയമഗ്ഗഞാണം ചതൂസു സച്ചേസു നാനാഭിസമയവസേന കിച്ചകരണം, ന ഏകാഭിസമയവസേന. തഞ്ഹി കാലേന ദുക്ഖം പജാനാതി, കാലേന സമുദയം പജഹതി, കാലേന നിരോധം സച്ഛികരോതി, കാലേന മഗ്ഗം ഭാവേതി, അഞ്ഞഥാ ഏകസ്സ ഞാണസ്സ ഏകസ്മിം ഖണേ ചതുകിച്ചകരണം ന യുജ്ജതി. ന ഹിദം കത്ഥചി ദിട്ഠമ്പി സുത്തം അത്ഥീ"തി. സോ വത്തബ്ബോ - യദി അരിയമഗ്ഗഞാണം

നാനാഭിസമയവസേന സച്ചാനി അഭിസമേതി, ന ഏകാഭിസമയവസേന, ഏവം സന്തേ പച്ചേകമ്പി സച്ചേസു നാനക്ഖണേനേവ പവത്തേയ്യ, ന ഏകക്ഖണേന, തഥാ സതി ദുക്ഖാദീനം ഏകദേസേകദേസമേവ പരിജാനാതി പജഹതീതി ആപജ്ജതീതി നാനാഭിസമയേ പഠമമഗ്ഗാദീഹി പഹാതബ്ബാനം സഞ്ഞോജനത്തയാദീനം ഏകദേസേകദേസപ്പഹാനം സിയാതി ഏകദേസസോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠാദിതാ, തതോ ഏവ ഏകദേസസോതാപന്നാദിതാ ച ആപജ്ജതി അനന്തരഫലത്താ ലോകുത്തരകുസലാനം, ന ച തം യുത്തം. ന ഹി കാലഭേദേന വിനാ സോ ഏവ സോതാപന്നോ ച അസോതാപന്നോ ചാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും.

അപിചായം നാനാഭിസമയവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ "മഗ്ഗഞാണം സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തം കിം ആരമ്മണതോ പടിവിജ്ഝതി, ഉദാഹു കിച്ചതോ"തി? ജാനമാനോ "കിച്ചതോ"തി വദേയ്യ, "കിച്ചതോ പടിവിജ്ഝന്തസ്സ കിം നാനാഭിസമയേനാ"തി വത്വാ പടിപാടിയാനിദസ്സനേന സഞ്ഞാപേതബ്ബോ. അഥ "ആരമ്മണതോ"തി വദേയ്യ, ഏവം സന്തേ തസ്സ ഞാണസ്സ വിപസ്സനാഞാണസ്സ വിയ ദുക്ഖസമുദയാനം അച്ചന്തപരിഞ്ഞാസമുച്ഛേദാ ന യുത്താ അനിസ്സടത്താ. തഥാ മഗ്ഗദസ്സനം. ന ഹി മഗ്ഗോ സയമേവ അത്താനം ആരബ്ഭ പവത്തതീതി യുത്തം, മഗ്ഗന്തരപരികപ്പനായ പന അനവട്ഠാനം ആപജ്ജതി, തസ്മാ തീണി സച്ചാനി കിച്ചതോ, നിരോധം കിച്ചതോ ച ആരമ്മണതോ ച പടിവിജ്ഝതീതി ഏവം അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝന്തസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ നത്ഥേവ നാനാഭിസമയോ. വുത്തഞ്ഹേതം "യോ ഭിക്ഖവേ ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീ"തിആദി. ന ചേതം കാലന്തരദസ്സനം സന്ധായ വുത്തം "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി ...പേ॰... ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദമ്പി സോ പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ഏകച്ചദസ്സനസമങ്ഗിനോ അഞ്ഞസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിഭാവവിചാരണായം തദത്ഥസാധനത്ഥം ആയസ്മതാ ഗവമ്പതിത്ഥേരേന ആഭതത്താ, പച്ചേകഞ്ച സച്ചത്തയദസ്സനസ്സ യോജിതത്താ, അഞ്ഞഥാ പുരിമദിട്ഠസ്സ പുന അദസ്സനതോ സമുദയാദിദസ്സനമയോജനീയം സിയാ. ന ഹി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ലോകിയമഗ്ഗോ വിയ കതകാരീഭാവേന പവത്തതി സമുച്ഛേദകത്താ, തഥാ യോജനേന ച സബ്ബദസ്സനം ദസ്സനന്തരപരമന്തി ദസ്സനാനുപരമോ സിയാതി ഏവം ആഗമതോ യുത്തിതോ ച നാനാഭിസമയോ ന യുജ്ജതീതി സഞ്ഞാപേതബ്ബോ. ഏവം ചേ സഞ്ഞത്തിം ഗച്ഛതി, ഇച്ചേതം കുസലം. നോ ചേ ഗച്ഛതി, **അഭിധമ്മേ** (കഥാ॰ ൨൭൪) ഓധിസോകഥായ സഞ്ഞാപേതബ്ബോതി.

നിരോധം ആരമ്മണതോതി നിരോധമേവ ആരമ്മണതോതി നിയമോ ഗഹേതബ്ബോ, ന ആരമ്മണതോവാതി. തേന നിരോധേ കിച്ചതോപി പടിവേധോ സിദ്ധോ ഹോതി. **തസ്മിം സമയേ**തി സച്ചാനം അഭിസമയേ. **വീസതിവത്ഥുകാ**തിആദി "തീണി സഞ്ഞോജനാനീ"തി വുത്താനം സരൂപദസ്സനം. **ചതൂസു ആസവേസൂ**തി ഇദം അഭിധമ്മനയേന വുത്തം, ന സുത്തന്തനയേന. ന ഹി സുത്തേ കത്ഥചി ചത്താരോ ആസവാ ആഗതാ അത്ഥി. യദി വിചികിച്ഛാ ന ആസവോ, അഥ കസ്മാ "സക്കായദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ സീലബ്ബതപരാമാസോ, ഇമേ വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ ദസ്സനാ പഹാതബ്ബാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ദസ്സനാ പഹാതബ്ബാ"**തിആദി. **ഏത്ഥ പരിയാപന്നത്താ**തി ഏതേന സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ വിയ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ കിച്ചസഭാഗതായ ഇധ വിചികിച്ഛായ ആസവസങ്ഗഹോ കതോതി ദസ്സേതി.

സബ്ബോ അത്തഗ്ഗാഹോ സക്കായദിട്ഠിവിനിമുത്തോ നത്ഥീതി വുത്തം **"ഛന്നം ദിട്ഠീനം... പേ॰... വിഭത്താ"**തി. സാ ഹി ദിട്ഠി ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ സന്താനേ ച ഠിതം ഏകട്ഠം, തത്ഥ പഠമം സഹജാതേകട്ഠം, ഇതരം പഹാനേകട്ഠം, തദുഭയമ്പി നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും **"ദിട്ഠാസവേഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സബ്ബഥാപീ**തി സബ്ബപ്പകാരേന, സഹജാതേകട്ഠപഹാനേകട്ഠപ്പകാരേഹീതി അത്ഥോ. **അവസേസാ**തി ദിട്ഠാസവതോ അവസിട്ഠാ. **തയോപി ആസവാ**തി കാമാസവഭവാസവഅവിജ്ജാസവാ. തഥാ ഹി പുബ്ബേ "ചതൂസു ആസവേസൂ"തി വുത്തം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ബഹൂ ഏവേത്ഥ ആസവാ പഹാതബ്ബാ, തസ്മാ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ "ഇമേ വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ

ദസ്സനാ പഹാതബ്ബാ''തി. **പോരാണാന**ന്തി അട്ഠകഥാചരിയാനം, ''പുരാതനാനം മജ്ഝിമഭാണകാന''ന്തി ച വദന്തി.

ദസ്സനാ പഹാതബ്ബാതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ദസ്സനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സംവരാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൨. **സംവരാദീഹീ**തി സംവരപടിസേവനഅധിവാസനപരിവജ്ജനവിനോദനേഹി. **സബ്ബേസമ്പീ**തി ചതുന്നമ്പി അരിയമഗ്ഗാനം. **അയ**ന്തി സംവരാപഹാതബ്ബാദികഥാ **പുബ്ബഭാഗപടിപദാതി വേദിതബ്ബാ**. തഥാ ഹി ഹേട്ഠാ ''ഉപക്കിലേസവിസോധനം ആദിം കത്വാ ആസവക്ഖയപടിപത്തിദസ്സനത്ഥ''ന്തി സുത്തന്തദേസനായ പയോജനം വുത്തം. ന ഹി സക്കാ ആദിതോ ഏവ അരിയമഗ്ഗം ഭാവേതും, അഥ ഖോ സമാദിന്നസീലോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ''സങ്ഖായേകം പടിസേവതി, സങ്ഖായേകം അധിവാസേതി, സങ്ഖായേകം പരിവജ്ജേതി, സങ്ഖായേകം വിനോദേതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൨.൧൬൮) ഏവം വുത്തം ചതുരാപസ്സേനപടിപത്തിം പടിപജ്ജമാനോ സമ്മസനവിധിം ഓതരിത്വാ അനുക്കമേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ ആസവേ ഖേപേതി. തേനാഹ ഭഗവാ ''സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദോ അനുപുബ്ബനിന്നോ അനുപുബ്ബപോണോ അനുപുബ്ബപബ്ഭാരോ, ന ആയതകേനേവ പപാതോ, ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അനുപുബ്ബസിക്ഖാ അനുപുബ്ബകിരിയാ അനുപുബ്ബപടിപദാ, ന ആയതകേനേവ അഞ്ഞാപടിവേധോ''തി (അ॰ നി॰ ൮.൨൦; ഉദാ॰ ൪൫; ചൂളവ॰ ൩൮൪).

ഇധാതി അയം **ഇധ**-സദ്ദോ സബ്ബാകാരതോ ഇന്ദ്രിയസംവരസംവുതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സന്നിസ്സയഭൂതസാസനപരിദീപനോ, അഞ്ഞസാസനസ്സ തഥാഭാവപടിസേധനോ ചാതി വുത്തം **''ഇമസ്മിം സാസനേ''**തി. **ആദീനവപടിസങ്ഖാ**തി ആദീനവപച്ചവേക്ഖണാ. **സമ്പലിമട്ഠ**ന്തി (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൭.൭൨) ഘംസിതം. **അനുബ്യഞ്ജനസോ**തി ഹത്ഥപാദഹസിതകഥിതവിലോകിതാദിപ്പകാരഭാഗസോ. തഞ്ഹി അയോനിസോ മനസികരോതോ കിലേസാനം അനു അനു ബ്യഞ്ജനതോ ''അനുബ്യഞ്ജന''ന്തി വുച്ചതി. **നിമിത്തഗ്ഗാഹോ**തി ഇത്ഥിപുരിസനിമിത്താദികസ്സ വാ കിലേസവത്ഥുഭൂതസ്സ വാ നിമിത്തസ്സ ഗാഹോ. **ആദിത്തപരിയായനയേനാ**തി ആദിത്തപരിയായേ (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൫; മഹാവ॰ ൫൪) ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാ ആദീനവപടിസങ്ഖാതി യോജനാ. യഥാ ഇത്ഥിയാ ഇന്ദ്രിയന്തി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, ന ഏവമിദം, ഇദം പന **ചക്ഖുമേവ ഇന്ദ്രിയന്തി ചക്ഖുന്ദ്രിയന്തി**. **തിത്ഥകാകോ വിയാ**തി തിത്ഥേ കാകോ തിത്ഥകാകോ, നദിയാ സമതിക്കമനതിത്ഥേ നിയതട്ഠിതികോ. **ആവാടകച്ഛപോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ **ചക്ഖുന്ദ്രിയേ** നിയതട്ഠാനോ **സംവരോ** ചക്ഖുന്ദ്രിയസംവരോ. **മുട്ഠസ്സച്ചം** സതിപടിപക്ഖാ അകുസലധമ്മാ. യദിപി അഞ്ഞത്ഥ അസങ്ഖേയ്യമ്പി ഭവങ്ഗചിത്തം നിരന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, പസാദഘട്ടനാവജ്ജനുപ്പാദാനം പന അന്തരേ ദ്വേ ഏവ ഭവങ്ഗചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അയം ചിത്തനിയാമോതി ആഹ **ഭവങ്ഗേ ''ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ''**തി.

ജവനക്ഖണേ പന സചേ ദുസ്സീല്യം വാതിആദി (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൫; ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൧൩൫൨) പുന അവചനത്ഥം ഇധേവ സബ്ബം വുത്തന്തി ഛസു ദ്വാരേസു യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. ന ഹി പഞ്ചദ്വാരേ കായവചീദുച്ചരിതസങ്ഖാതോ ദുസ്സീല്യസംവരോ അത്ഥീതി സോ മനോദ്വാരവസേന, ഇതരോ ഛന്നമ്പി ദ്വാരാനം വസേന യോജേതബ്ബോ. മുട്ഠസ്സച്ചാദീനഞ്ഹി സതിപടിപക്ഖാദിലക്ഖണാനം അകുസലധമ്മാനം സിയാ പഞ്ചദ്വാരേ ഉപ്പത്തി, ന ത്വേവ കായികവാചസികവീതിക്കമഭൂതസ്സ ദുസ്സീല്യസ്സ തത്ഥ ഉപ്പത്തി പഞ്ചദ്വാരികജവനാനം അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താതി.

യഥാ കിന്തി യേന പകാരേന ജവനേ ഉപ്പജ്ജമാനോ അസംവരോ “ചക്ഖുദ്വാരേ അസംവരോ”തി വുച്ചതി, തം നിദസ്സനം കിന്തി അത്ഥോ. **യഥാതി**ആദിനാ നഗരദ്വാരേ അസംവരേ സതി തംസമ്ബന്ധാനം ഘരാദീനം അസംവുതതാ വിയ ജവനേ അസംവരേ സതി തംസമ്ബന്ധാനം ദ്വാരാദീനം അസംവുതതാതി അഞ്ഞാസംവരേ അഞ്ഞാസംവുതതാസാമഞ്ഞമേവ നിദസ്സേതി, ന പുബ്ബാപരസാമഞ്ഞം, അന്തോബഹിസാമഞ്ഞം വാ. സമ്ബന്ധോ ച ജവനേന ദ്വാരാദീനം ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതായ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. പച്ചയഭാവേന പുരിമനിപ്ഫന്നം ജവനകാലേ അസന്തമ്പി ഭവങ്ഗാദി ഫലനിപ്ഫത്തിയാ ചക്ഖാദി വിയ സന്തംയേവ നാമ. ന ഹി ധരമാനംയേവ “സന്ത”ന്തി വുച്ചതി, തസ്മാ സതി ദ്വാരഭവങ്ഗാദികേ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനം ജവനം ബാഹിരം വിയ കത്വാ നഗരദ്വാരസമാനം വുത്തം. ഇതരഞ്ച അന്തോനഗരഘരാദിസമാനം. ജവനസ്സ ഹി പരമത്ഥതോ അസതിപി ബാഹിരഭാവേ ഇതരസ്സ ച അബ്ഭന്തരഭാവേ “പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠ”ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൯) ആദിവചനതോ ആഗന്തുകഭൂതസ്സ കദാചി കദാചി ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ ജവനസ്സ ബാഹിരഭാവോ, തബ്ബിധുരസഭാവസ്സ ഇതരസ്സ അബ്ഭന്തരഭാവോ ച പരിയായതോ വേദിതബ്ബോ. ജവനേ വാ അസംവരേ ഉപ്പന്നേ തതോ പരം ദ്വാരഭവങ്ഗാദീനം അസംവരഹേതുഭാവാപത്തിതോ നഗരദ്വാരസദിസേന ജവനേന പവിസിത്വാ ദുസ്സീല്യാദിചോരാനം ദ്വാരഭവങ്ഗാദീസു മുസനം കുസലഭണ്ഡവിനാസനം ദട്ഠബ്ബം. ഉപ്പന്നേ ഹി അസംവരേ ദ്വാരാദീനം തസ്സ ഹേതുഭാവോ പഞ്ഞായതി, സോ ച ഉപ്പജ്ജമാനോയേവ ദ്വാരാദീനം സംവരൂപനിസ്സയഭാവം പടിബാഹേന്തോയേവ പവത്തതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അസംവരാദീനം പവത്തിനയോ. പഞ്ചദ്വാരേ രൂപാദിആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ യഥാപച്ചയം അകുസലജവനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതിണ്ണേ മനോദ്വാരികജവനം തംയേവ ആരമ്മണം കത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി, പുന തസ്മിംയേവ ദ്വാരേ “ഇത്ഥീ പുരിസോ”തിആദിനാ വിസയം വവത്ഥപേത്വാ ജവനം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, പുന വാരേ രജ്ജനാദിവസേന ജവനം ജവതി, പുനപി യദി താദിസം ആരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി, തംസദിസമേവ പഞ്ചദ്വാരേ രൂപാദീസു ജവനം ഉപ്പജ്ജതി. തം സന്ധായ വുത്തം **“ഏവമേവ ജവനേ ദുസ്സീല്യാദീസു ഉപ്പന്നേസു തസ്മിം അസംവരേ സതി ദ്വാരമ്പി അഗുത്ത”**ന്തിആദി. അയം താവ അസംവരപക്ഖേ അത്ഥവണ്ണനാ.

സംവരപക്ഖേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സംവരേന സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ സംവുതോതി വുത്തോതി ആഹ **“ഉപേതോതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. **ഏകജ്ഝം കത്വാതി** “പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ”തി പദഞ്ച അത്ഥതോ അഭിന്നം സമാനം കത്വാ. **അയമേവ ചേത്ഥ അത്ഥോ സുന്ദരതരോ** ഉപരിപാളിയാ സംസന്ദനതോ. തേനാഹ **“തഥാഹീ”**തിആദി. **യന്തി ആദേസോതി** ഇമിനാ ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന സദ്ധിം വചനവിപല്ലാസോ കതോതി ദസ്സേതി, നിപാതപദം വാ ഏതം പച്ചത്തപുഥുവചനത്ഥം. **വിഘാതകരാതി** ചിത്തവിഘാതകരണാ ചിത്തദുക്ഖനിബ്ബത്തകാ ച. യഥാവുത്തകിലേസഹേതുകാ ദാഹാനുബന്ധാ വിപാകാ ഏവ **വിപാകപരിളാഹാ**. യഥാ പനേത്ഥ ആസവാ അഞ്ഞേ ച വിഘാതകരാ കിലേസവിപാകപരിളാഹാ സമ്ഭവന്തി, തം ദസ്സേതും **“ചക്ഖുദ്വാരേഹീ”**തിആദി വുത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഏത്ഥ ച സംവരണൂപായോ, സംവരിതബ്ബം, സംവരോ, യതോ സോ സംവരോ, യത്ഥ സംവരോ, യഞ്ച സംവരഫലന്തി അയം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. കഥം? പടിസങ്ഖാ യോനിസോതി ഹി **സംവരണൂപായോ**. ചക്ഖുന്ദ്രിയം **സംവരിതബ്ബം**. സംവരഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ സതി **സംവരോ**. അസംവുതസ്സാതി **സംവരണാവധി**. അസംവരതോ ഹി സംവരണം. സംവരിതബ്ബഗ്ഗഹണേന സിദ്ധോ ഇധ **സംവരവിസയോ**. ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ഹി സംവരഞാണം രൂപാരമ്മണേ സംവരീയതീതി അവുത്തസിദ്ധോയമത്ഥോ. ആസവതന്നിമിത്തകിലേസാദിപരിളാഹാഭാവോ **ഫലം**. ഏവം സോതദ്വാരാദീസുപി യോജേതബ്ബം. **സബ്ബത്ഥേവാതി** മനോദ്വാരേ പഞ്ചദ്വാരേ ചാതി സബ്ബസ്മിം ദ്വാരേ.

സംവരാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിസേവനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൩. പടിസങ്ഖാ യോനിസോ ചീവരന്തിആദീസു "സീതസ്സ പടിഘാതായാ"തിആദിനാ വുത്തം പച്ചവേക്ഖണമേവ യോനിസോ പടിസങ്ഖാ. **ഈദിസന്തി** ഏവരൂപം ഇട്ഠാരമ്മണം. **ഭവപത്ഥനായ അസ്സാദയതോതി** ഭവപത്ഥനാമുഖേന ഭാവിതം ആരമ്മണം അസ്സാദേന്തസ്സ. **ചീവരന്തി** നിവാസനാദി യം കിഞ്ചി ചീവരം. **പടിസേവതീതി** നിവാസനാദിവസേന പരിഭുഞ്ജതി. **യാവദേവാതി** പയോജനപരിമാണനിയമനം. സീതപടിഘാതാദിയേവ ഹി യോഗിനോ ചീവരപടിസേവനേ പയോജനം. **സീതസ്സാതി** ധാതുക്ഖോഭതോ വാ ഉതുപരിണാമതോ വാ ഉപ്പന്നസീതസ്സ. **പടിഘാതായാതി** പടിബാഹനത്ഥം തപ്പച്ചയസ്സ വികാരസ്സ വിനോദനത്ഥം. **ഉണ്ഹസ്സാതി** അഗ്ഗിസന്താപതോ ഉപ്പന്നസ്സ ഉണ്ഹസ്സ. **ഡംസാദയോ** പാകടായേവ. പുന **യാവദേവാതി** നിയതപയോജനപരിമാണനിയമനം. നിയതഞ്ഹി പയോജനം ചീവരപടിസേവനസ്സ ഹിരികോപീനപടിച്ഛാദനം, ഇതരം കദാചി കദാചി . **ഹിരികോപീനന്തി** സമ്ബാധട്ഠാനം . യസ്മിഞ്ഹി അങ്ഗേ വിവടേ ഹിരീകുപ്പതി വിനസ്സതി, തം ഹിരിയാ കോപനതോ ഹിരികോപീനം, തസ്സ പടിച്ഛാദനത്ഥം ചീവരം പടിസേവതി.

പിണ്ഡപാതന്തി യം കിഞ്ചി ആഹാരം. സോ ഹി പിണ്ഡോല്യേന ഭിക്ഖനായ പത്തേ പതനതോ തത്ഥ തത്ഥ ലദ്ധഭിക്ഖാപിണ്ഡാനം പാതോ സന്നിപാതോതി "പിണ്ഡപാതോ"തി വുച്ചതി. **നേവ ദവായാതി** ന കീളനായ. **ന മദായാതി** ന ബലമദമാനമദപുരിസമദത്ഥം. **ന മണ്ഡനായാതി** ന അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം പീണനഭാവത്ഥം. **ന വിഭൂസനായാതി** ന തേസംയേവ സോഭനത്ഥം, ഛവിസമ്പതിഅത്ഥന്തി അത്ഥോ. ഇമാനി ച പദാനി യഥാക്കമം മോഹ-ദോസ-സണ്ഠാന-വണ്ണ-രാഗൂപനിസ്സയ-പഹാനത്ഥാനി വേദിതബ്ബാനി. പുരിമം വാ ദ്വയം അത്തനോ അത്തനോ സംകിലേസുപ്പത്തിനിസേധനത്ഥം, ഇതരം പരസ്സപി. ചത്താരിപി കാമസുഖല്ലികാനുയോഗസ്സ പഹാനത്ഥം വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. **കായസ്സാതി** രൂപകായസ്സ. **ഠിതിയാ യാപനായാതി** പബന്ധട്ഠിതത്ഥഞ്ചേവ പവത്തിയാ അവിച്ഛേദനത്ഥഞ്ച ചിരകാലട്ഠിതത്ഥം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ പവത്താപനത്ഥം. **വിഹിംസൂപരതിയാതി** ജിഘച്ഛാദുക്ഖസ്സ ഉപരമണത്ഥം. **ബ്രഹ്മചരിയാനുഗ്ഗഹായാതി** സാസനമഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയാനം അനുഗ്ഗഹത്ഥം. **ഇതീതി** ഏവം ഇമിനാ ഉപായേന. **പുരാണഞ്ച വേദനം പടിഹങ്ഖാമീതി** പുരാണം അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനം പടിഹനിസ്സാമി. **നവഞ്ച വേദനം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീതി** നവം ഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീതി. തസ്സാ ഹി അനുപ്പന്നായ അനുപ്പജ്ജനത്ഥമേവ ആഹാരം പരിഭുഞ്ജതി. ഏത്ഥ ച അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ നാമ യഥാപവത്താ ജിഘച്ഛാനിമിത്താ വേദനാ. സാ ഹി അഭുഞ്ജന്തസ്സ ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പവഡ്ഢനവസേന ഉപ്പജ്ജതി, ഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനാപി ഖുദാനിമിത്താവ അങ്ഗദാഹസൂലാദിവേദനാ അപ്പവത്താ. സാ ഹി ഭുത്തപച്ചയാ അനുപ്പന്നാവ ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി. വിഹിംസാനിമിത്തതാ ചേതാസം വിഹിംസായ വിസേസോ.

യാത്രാ ച മേ ഭവിസ്സതീതി യാപനാ ച മേ ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം ഭവിസ്സതി. **യാപനായാതി** ഇമിനാ ജീവിതിന്ദ്രിയയാപനാ വുത്താ, ഇധ ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം അവിച്ഛേദസങ്ഖാതാ യാപനാതി അയമേതാസം വിസേസോ. **അനവജ്ജതാ ച ഫാസുവിഹാരോ ചാതി** അയുത്തപരിയേസനപടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗപരിവജ്ജനേന അനവജ്ജതാ, പരിമിതപരിഭോഗേന ഫാസുവിഹാരോ. അസപ്പായാപരിമിതഭോജനപച്ചയാ അരതിതന്ദീവിജമ്ഭിതാവിഞ്ഞുഗരഹാദിദോസാഭാവേന വാ അനവജ്ജതാ, സപ്പായപരിമിതഭോജനപച്ചയാ കായബലസമ്ഭവേന ഫാസുവിഹാരോ. യാവദത്ഥഉദരാവദേഹകഭോജനപരിവജ്ജനേന സേയ്യസുഖപസ്സസുഖമിദ്ധസുഖാദീനം അഭാവതോ അനവജ്ജതാ, ചതുപഞ്ചാലോപമത്തഞ്ഞീനഭോജനേന ചതുഇരിയാപഥയോഗ്യതാപാദനതോ ഫാസുവിഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ;
> അലം ഫാസുവിഹാരായ, പഹിതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൯൮൩);

ഏത്താവതാ പയോജനപരിഗ്ഗഹോ, മജ്ഝിമാ ച പടിപദാ ദീപിതാ ഹോതി.

സേനാസനന്തി സയനഞ്ച ആസനഞ്ച. യത്ഥ ഹി വിഹാരാദികേ സേതി നിപജ്ജതി, ആസതി നിസീദതി, തം സേനാസനം. **ഉതുപരിസ്സയവിനോദനപടിസല്ലാനാരാമത്ഥ**ന്തി ഉതുയേവ പരിസഹനട്ഠേന പരിസ്സയോ, സരീരാബാധചിത്തവിക്ഖേപകരോ, അഥ വാ യഥാവുത്തോ ഉതു ച സീഹബ്യഗ്ഘാദിപാകടപരിസ്സയോ ച രാഗദോസാദിപടിച്ഛന്നപരിസ്സയോ ച ഉതുപരിസ്സയോ, തസ്സ വിനോദനത്ഥഞ്ചേവ ഏകീഭാവസുഖത്ഥഞ്ച. ഇദഞ്ച ചീവരപടിസേവനേ ഹിരികോപീനപടിച്ഛാദനം വിയ തസ്സ നിയതപയോജനന്തി പുന **"യാവദേവാ"**തി വുത്തം.

ഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരന്തി രോഗസ്സ പച്ചനീകപ്പവത്തിയാ ഗിലാനപച്ചയോ, തതോ ഏവ ഭിസക്കസ്സ അനുഞ്ഞാതവത്ഥുതായ ഭേസജ്ജം, ജീവിതസ്സ പരിവാരസമ്ഭാരഭാവേഹി പരിക്ഖാരോ ചാതി **ഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരോ,** തം. **ഉപ്പന്നാന**ന്തി ജാതാനം നിബ്ബത്താനം. **വേയ്യാബാധികാന**ന്തി ബ്യാബാധതോ ധാതുക്ഖോഭതോ ച തന്നിബ്ബത്തരോഗതോ ച ജാതാനം. **വേദനാന**ന്തി ദുക്ഖവേദനാനം. **അബ്യാബജ്ഝപരമതായാ**തി നിദ്ദുക്ഖപരമഭാവായ പടിസേവാമീതി യോജനാ. ഏവമേത്ഥ സങ്ഖേപേനേവ പാളിവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ. **നവവേദനുപ്പാദനതോപീ**തി ന കേവലം ആയതിം ഏവ വിപാകപരിളാഹാ, അഥ ഖോ അതിഭോജനപച്ചയാ അലംസാടകാദീനം വിയ നവവേദനുപ്പാദനതോപി വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

പടിസേവനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അധിവാസനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൪. ഖമോതി ഖമനകോ. കമ്മട്ഠാനികസ്സ ചലനം നാമ കമ്മട്ഠാനപരിച്ചാഗോതി ആഹ **"ചലതി കമ്പതി കമ്മട്ഠാനം വിജഹതീ"**തി. **അധിമത്തമ്പി ഉണ്ഹം സഹതി,** സഹന്തോ ച ന നഗ്ഗസമണാദയോ വിയ സഹതി, അഥ ഖോ കമ്മട്ഠാനാവിജഹനേനാതി ആഹ **"സ്വേവ ഥേരോ വിയാ"**തി. **ബഹിചങ്കമേ**തി ലേണതോ ബഹി ചങ്കമേ. **ഉണ്ഹഭയേനേവാ**തി നരകഗ്ഗിഉണ്ഹഭയേനേവ. തേനാഹ **"അവീചിമഹാനിരയം പച്ചവേക്ഖിത്വാ"**തി, തമ്പി "മയാ അനേകക്ഖത്തും അനുഭൂതം, ഇദം പന തതോ മുദുതര"ന്തി ഏവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഠാനേ. **അഗ്ഗിസന്താപോവ വേദിതബ്ബോ** സൂരിയസന്താപസ്സ പരതോ വുച്ചമാനത്താ.

പരിസുദ്ധസീലോഹമസ്മീതി സബ്ബഥാപി "വിസുദ്ധസീലോഹമസ്മീ"തി മരണം അഗ്ഗഹേത്വാ അവിപ്പടിസാരമൂലികം പീതിം ഉപ്പാദേസി. **സഹ പീതുപ്പാദാ**തി ഫരണപീതിയാ ഉപ്പാദേന സഹേവ. **വിസം നിവത്തിത്വാ**തി പീതിവേഗേന അജ്ഝോത്ഥതം ദട്ഠമുഖേനേവ ഭസ്സിത്വാ. **തത്ഥേവാ**തി സപ്പേന ദട്ഠട്ഠാനേയേവ. **ചിത്തേകഗ്ഗതം ലഭിത്വാ**തി "പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൬൬; ൩.൩൫൯; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൬; അ॰ നി॰ ൩.൯൬; ൧൧.൧൨) നയേന സമാധാനം പാപുണിത്വാ.

പച്ചയേസു സന്തോസോ ഭാവനായ ച ആരമിതബ്ബട്ഠാനതായ ആരാമോ അസ്സാതി പച്ചയസന്തോസഭാവനാരാമോ, തസ്സ ഭാവോ **പച്ചയ…പേ॰… രാമതാ,** തായ. **മഹാഥേരോ**തി വുഡ്ഢതരോ ഥേരോ. വചനമേവ തദത്ഥം ഞാപേതുകാമാനം പഥോതി **വചനപഥോ**.

അസുഖട്ഠേന വാ **തിബ്ബാ**. യഞ്ഹി ന സുഖം, തം അനിട്ഠം "തിബ്ബ"ന്തി വുച്ചതി. **ഏവംസഭാവോ**തി "അധിവാസനജാതിയോ"തി പദസ്സ അത്ഥമാഹ. **മുഹുത്തേന** ഖണേവ വാതേ ഹദയം ഫാലേതും ആരദ്ധേയേവ. **അനാഗാമീ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായീ**തി അരഹത്തം പത്വാ പരിനിബ്ബായി.

ഏവം സബ്ബത്ഥാതി "ഉണ്ഹേന ഫുട്ഠസ്സ സീതം പത്ഥയതോ"തിആദിനാ സബ്ബത്ഥ ഉണ്ഹാദിനിമിത്തം കാമാസവുപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ, സീതം വാ ഉണ്ഹം വാ അനിട്ഠന്തി അധിപ്പായോ. അത്തഗ്ഗാഹേ സതി അത്തനിയഗ്ഗാഹോതി ആഹ **"മയ്ഹം സീതം ഉണ്ഹന്തി ഗാഹോ ദിട്ഠാസവോ"**തി. സീതാദികേ ഉപഗതേ സഹന്തീ ഖമന്തീ തേ അത്തനോ ഉപരി വാസേന്തീ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"ആരോപേത്വാ വാസേതിയേവാ"**തി . **ന നിരസ്സതീ**തി

ന വിധുനതി. യോ ഹി സീതാദികേ ന സഹതി, സോ തേ നിരസ്സന്തോ വിധുനന്തോ വിയ ഹോതീതി.

അധിവാസനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരിവജ്ജനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൪. **അഹം സമണോതി** (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൬.൫൮) ''അഹം സമണോ, കിം മമ ജീവിതേന വാ മരണേന വാ''തി ഏവം അചിന്തേത്വാതി അധിപ്പായോ. **പച്ചവേക്ഖിത്വാതി** ഗാമപ്പദേസം പയോജനാദിഞ്ച പച്ചവേക്ഖിത്വാ. **പടിക്കമതീതി** ഹത്ഥിആദീനം സമീപഗമനതോ അപക്കമതി. കണ്ടകാ യത്ഥ തിട്ഠന്തി, തം **കണ്ടകട്ഠാനം**. **അമനുസ്സദുട്ഠാനീതി** അമനുസ്സസഞ്ചാരേന ദൂസിതാനി, സപരിസ്സയാനീതി അത്ഥോ. **സമാനന്തി** സമം, അവിസമന്തി അത്ഥോ. **അകാസി വാ** താദിസം അനാചാരം.

സീലസംവരസങ്ഖാതേനാതി ''കഥം പരിവജ്ജനം സീല''ന്തി യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അപിച ''ചണ്ഡം ഹത്ഥിം പരിവജ്ജേതീ''തി വചനതോ ഹത്ഥിആദിപരിവജ്ജനമ്പി ഭഗവതോ വചനാനുട്ഠാനന്തി കത്വാ ആചാരസീലമേവാതി വേദിതബ്ബം.

പരിവജ്ജനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിനോദനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൫. **ഇതിപീതി** ഇമിനാ കാരണേന, അയോനിസോമനസികാരസമുട്ഠിതത്താപി ലോഭാദിസഹഗതത്താപി കുസലപടിപക്ഖതോപീതിആദീഹി കാരണേഹി അയം വിതക്കോ അകുസലോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ നയേന **സാവജ്ജോതിആദീസുപി** അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച **അകുസലോതിആദിനാ** ദിട്ഠധമ്മികം കാമവിതക്കസ്സ ആദീനവം ദസ്സേതി, **ദുക്ഖവിപാകോതി** ഇമിനാ സമ്പരായികം. **അത്തബ്യാബാധായ സംവത്തതീതിആദീസുപി** ഇമിനാവ നയേന ആദീനവവിഭാവനാ വേദിതബ്ബാ. ഉപ്പന്നസ്സ കാമവിതക്കസ്സ അനധിവാസനം നാമ പുന താദിസസ്സ അനുപ്പാദനം, തം പനസ്സ പഹാനം വിനോദനം ബ്യന്തികരണം അനഭാവഗമനന്തി ച വത്തും വട്ടതീതി പാളിയം ''ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ''തി വത്വാ ''പജഹതീ''തിആദി വുത്തന്തി തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''അനധിവാസേന്തോ കിം കരോതീതി പജഹതീ''**തിആദിമാഹ. പഹാനഞ്ചേത്ഥ വിക്ഖമ്ഭനമേവ, ന സമുച്ഛേദോതി ദസ്സേതും **''വിനോദേതീ''**തിആദി വുത്തന്തി വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ അത്ഥോ ദസ്സിതോ.

കാമവിതക്കോതി സമ്പയോഗതോ ആരമ്മണതോ ച കാമസഹഗതോ വിതക്കോ. തേനാഹ **''കാമപടിസംയുത്തോ തക്കോ''**തിആദി. **കാമപടിസംയുത്തോതി** ഹി കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന സമ്പയുത്തോ വത്ഥുകാമസങ്ഖാതേന പടിബദ്ധോ ച. **ഉപ്പന്നുപ്പന്നേതി** തേസം പാപവിതക്കാനം ഉപ്പാദാവത്ഥാഗഹണം വാ കതം സിയാ അനവസേസഗ്ഗഹണം വാ. തേസു പഠമം സന്ധായാഹ **''ഉപ്പന്നമത്തേ''**തി, സമ്പതിജാതേതി അത്ഥോ. അനവസേസഗ്ഗഹണം ബ്യാപനിച്ഛായ ഹോതീതി ദസ്സേതും **''സതക്ഖത്തുമ്പി ഉപ്പന്നേ''**തി വുത്തം. **ഞാതിവിതക്കോതി** ''അമ്ഹാകം ഞാതയോ സുഖജീവിനോ സമ്പത്തിയുത്താ''തിആദിനാ ഗേഹസ്സിതപേമവസേന ഞാതകേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നവിതക്കോ. **ജനപദവിതക്കോതി** ''അമ്ഹാകം ജനപദോ സുഭിക്ഖോ സമ്പന്നസസ്സോ രമണീയോ''തിആദിനാ ഗേഹസ്സിതപേമവസേനേവ ജനപദം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നവിതക്കോ. ഉക്കുടികപ്പധാനാദീഹി ദുക്ഖേ നിജ്ജിണ്ണേ സമ്പരായേ അത്താ സുഖീ ഹോതി അമരോതി ദുക്കരകാരികായ പടിസംയുത്തോ അമരത്ഥായ വിതക്കോ, തം വാ ആരബ്ഭ അമരാവിക്ഖേപദിട്ഠിസഹഗതോ അമരോ ച സോ വിതക്കോ ചാതി **അമരവിതക്കോ. പരാനുദ്ദയതാപടിസംയുത്തോതി** പരേസു ഉപട്ഠാകാദീസു സഹനന്ദികാദിവസേന പവത്തോ അനുദ്ദയതാപതിരൂപകോ ഗേഹസ്സിതപേമേന പടിസംയുത്തോ വിതക്കോ. **ലാഭസക്കാരസിലോകപടിസംയുത്തോതി** ചീവരാദിലാഭേന ചേവ സക്കാരേന ച

കിത്തിസദ്ദേന ച ആരമ്മണകരണവസേന പടിസംയുത്തോ. **അനവഞ്ഞത്തിപടിസംയുത്തോ**തി "അഹോ വത മം പരേ ന അവജാനേയ്യും, ന ഹേട്ഠാ കത്വാ മഞ്ഞേയ്യും, പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കരേയ്യു"ന്തി ഉപ്പന്നവിതക്കോ.

കാമവിതക്കോ കാമസങ്കപ്പനസഭാവത്താ കാമസങ്കപ്പപവത്തിയാ സാതിസയത്താ ച കാമനാകാരോതി ആഹ **"കാമവിതക്കോ പനേത്ഥ കാമാസവോ"**തി. **തബ്ബിസേസോ**തി കാമാസവവിസേസോ, രാഗസഹവുത്തീതി അധിപ്പായോ. കാമവിതക്കാദികേ വിനോദേതി അത്തനോ സന്താനതോ നീഹരതി ഏതേനാതി **വിനോദനം,** വീരിയന്തി ആഹ **"വീരിയസംവരസങ്ഖാതേന വിനോദനേനാ"**തി.

വിനോദനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭാവനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ

൨൭. "സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ വിജ്ജാവിമുത്തിയോ പരിപൂരേന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൮൭) വചനതോ വിജ്ജാവിമുത്തീനം അനധിഗമോ തതോ ച സകലവട്ടദുക്ഖാനതിവത്തി **അഭാവനായ ആദീനവോ,** വുത്തവിപരിയായേന ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവാദിവസേന ച **ഭാവനായ ആനിസംസോ** വേദിതബ്ബോ. **ഉപരിമഗ്ഗത്തയസമയസമ്ഭൂതാ**തി ദുതിയാദിമഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ, ഭാവനാധികാരതോ ദുതിയമഗ്ഗാദിപരിയാപന്നാതി അത്ഥോ. നനു ച തേ ലോകുത്തരാ ഏവ, കസ്മാ വിസേസനം കതന്തി? നയിദം വിസേസനം, വിസേസിതബ്ബം പനേതം, ലോകുത്തരബോജ്ഝങ്ഗാ ഏവ അധിപ്പേതാ, തേ ച ഖോ ഉപരിമഗ്ഗത്തയസമയസമ്ഭൂതാതി. **ബോജ്ഝങ്ഗേസു അസമ്മോഹത്ഥ**ന്തി വിപസ്സനാഝാനമഗ്ഗഫലബോജ്ഝങ്ഗേസു സമ്മോഹാഭാവത്ഥം. മിസ്സകനയേന ഹി ബോജ്ഝങ്ഗേസു വുച്ചമാനേസു തദങ്ഗാദിവിവേകദസ്സനവസേന വിപസ്സനാബോജ്ഝങ്ഗാദയോ വിഭജിത്വാ വുച്ചന്തി, ന നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരബോജ്ഝങ്ഗാ ഏവാതി ബോജ്ഝങ്ഗേസു സമ്മോഹോ ന ഹോതി ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാപടിപത്തിയാ ച സമ്മദേവ പകാസിതത്താ. **ഇധ പനാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ, ഇമസ്മിം വാ അധികാരേ. **ലോകുത്തരനയോ ഏവ ഗഹേതബ്ബോ** ഭാവനാമഗ്ഗസ്സ അധികതത്താ.

ആദിപദാനന്തി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൪൧൮) "സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗ"ന്തി ഏവമാദീനം തസ്മിം തസ്മിം വാക്യേ ആദിഭൂതാനം പദാനം. **അത്ഥതോ**തി വിസേസവസേന സാമഞ്ഞവസേന ച പദത്ഥതോ. **ലക്ഖണാദീഹീ**തി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനതോ. **കമതോ**തി അനുപുബ്ബിതോ. **അനൂനാധികതോ**തി താവത്തകതോ. **വിഭാവിനാ**തി വിഞ്ഞുനാ.

സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗേതി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗപദേ. **സരണട്ഠേനാ**തി അനുസ്സരണട്ഠേന. ചിരകതാദിഭേദം ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ **ഉപട്ഠാനം**. ഉദകേ അലാബു വിയ പിലവിത്വാ ഗന്തും അദത്വാ പാസാണസ്സ വിയ നിച്ചലസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഠപനം സാരണം അസമ്മുട്ഠതാകരണം **അപിലാപനം. വുത്തമ്പി ഹേതം** മിലിന്ദപഞ്ഹേ. **ഭണ്ഡാഗാരികോ**തി ഭണ്ഡഗോപകോ. അപിലാപേ കരോതി **അപിലാപേതി. ഥേരേനാ**തി നാഗസേനത്ഥേരേന. സമ്മോസപച്ചനീകം കിച്ചം **അസമ്മോസോ,** ന സമ്മോസാഭാവമത്തം. **ഗോചരാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**തി കായാദിആരമ്മണാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ.

ബോധിയാ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ, **അങ്ഗോ** അവയവോ, **ബോധിസ്സ വാ** അരിയസാവകസ്സ **അങ്ഗോ** കാരണം. **പതിട്ഠാനായൂഹനാ** ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനായം (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧) -

"കിലേസവസേന പതിട്ഠാനം, അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ.
തണ്ഹാദിട്ഠീഹി പതിട്ഠാനം, അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി ആയൂഹനാ.

തണ്ഹാവസേന പതിട്ഠാനം, ദിട്ഠിവസേന ആയൂഹനാ. സസ്സതദിട്ഠിയാ പതിട്ഠാനം, ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ ആയൂഹനാ. ലീനവസേന പതിട്ഠാനം, ഉദ്ധച്ചവസേന ആയൂഹനാ. കാമസുഖാനുയോഗവസേന പതിട്ഠാനം, അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന ആയൂഹനാ. സബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന പതിട്ഠാനം, സബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ''തി -

വുത്തേസു പകാരേസു ഇധ അവുത്താനം വസേന വേദിതബ്ബാ. യാ ഹി അയം ബോധീതി വുച്ചതീതി യോജേതബ്ബം . ''ബുജ്ഝതീ''തി പദസ്സ പടിബുജ്ഝതീതി അത്ഥോതി ആഹ **"കിലേസസന്താനനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതീ"**തി. തം പന പടിബുജ്ഝനം അത്ഥതോ ചതുന്നം സച്ചാനം പടിവേധോ, നിബ്ബാനസ്സേവ വാ സച്ഛികിരിയാതി ആഹ **"ചത്താരീ"**തിആദി. **ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയാ**തി യഥാ അങ്ഗാനി ഏവ ഝാനമഗ്ഗാ, ന അങ്ഗവിനിമുത്താ, ഏവമിധാപീതി അത്ഥോ. **സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം ദസ്സേതി.

ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി ഇദം കാരണത്ഥോ അങ്ഗ-സദ്ദോതി കത്വാ വുത്തം. ബുജ്ഝന്തീതി ബോധിയോ, ബോധിയോ ഏവ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം **"ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"**തി. **അനുബുജ്ഝന്തീ**തി വിപസ്സനാദീനം കാരണാനം ബുജ്ഝിതബ്ബാനഞ്ച സച്ചാനം അനുരൂപം ബുജ്ഝന്തി. **പടിബുജ്ഝന്തീ**തി കിലേസനിദ്ദായ ഉട്ഠഹനതോ പച്ചക്ഖഭാവേന വാ പടിമുഖം ബുജ്ഝന്തി. **സമ്ബുജ്ഝന്തീ**തി അവിപരീതഭാവേന സമ്മാ ച ബുജ്ഝന്തി. ഏവം ഉപസഗ്ഗാനം അത്ഥവിസേസദീപനതാ ദട്ഠബ്ബാ. ബോധി-സദ്ദോ ഹി സബ്ബവിസേസയുത്തം ബുജ്ഝനം സാമഞ്ഞേന ഗഹേത്വാ ഠിതോ.

വിചിനാതീതി ''തയിദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ വീമംസതി. **ഓഭാസനം** ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവപടിച്ഛാദകസ്സ സമ്മോഹസ്സ വിദ്ധംസനം യഥാ ആലോകോ അന്ധകാരസ്സ. യസ്മിം ധമ്മേ സതി വീരോ നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോ **വീരഭാവോ. ഈരയിതബ്ബതോ**തി പവത്തേതബ്ബതോ. കോസജ്ജപക്ഖതോ പതിതും അപ്പദാനവസേന സമ്പയുത്താനം പഗ്ഗണ്ഹനം **പഗ്ഗഹോ. ഉപത്ഥമ്ഭനം** അനുബലപ്പദാനം. ഓസീദനം ലയാപത്തി, തപ്പടിപക്ഖതോ **അനോസീദനം** ദട്ഠബ്ബം. **പീണയതീ**തി തപ്പേതി വഡ്ഢേതി വാ. **ഫരണം** പണീതരൂപേഹി കായസ്സ ബ്യാപനം. **തുട്ഠി** നാമ പീതി. ഉദഗ്ഗഭാവോ **ഓദഗ്യം,** കായചിത്താനം ഉക്ഖിപനന്തി അത്ഥോ. **കായചിത്തദരഥപസ്സമ്ഭനതോ**തി കായദരഥസ്സ ചിത്തദരഥസ്സ ച പസ്സമ്ഭനതോ വൂപസമനതോ. **കായോ**തി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ. **ദരഥോ** സാരമ്ഭോ, ദുക്ഖദോമനസ്സപച്ചയാനം ഉദ്ധച്ചാദികിലേസാനം, തപ്പധാനാനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം അധിവചനം. ഉദ്ധച്ചാദികിലേസപടിപക്ഖഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ, ഏവഞ്ചേത്ഥ പസ്സദ്ധിയാ **അപരിപ്ഫന്ദനസീതിഭാവോ** ദട്ഠബ്ബോ അസാരദ്ധഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ ''പസ്സദ്ധോ കായോ അസാരദ്ധോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൭൨).

സമാധാനതോതി സമ്മാ ചിത്തസ്സ ആധാനതോ ഠപനതോ. **അവിക്ഖേപോ** സമ്പയുത്താനം അവിക്ഖിത്തതാ, യേന സസമ്പയുത്താ ധമ്മാ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ ധമ്മോ അവിക്ഖേപോതി. **അവിസാരോ** അത്തനോ ഏവ അവിസരണസഭാവോ. **സമ്പിണ്ഡനം** സമ്പയുത്താനം അവിപ്പകിണ്ണഭാവാപാദനം ന്ഹാനീയചുണ്ണാനം ഉദകം വിയ. **ചിത്തട്ഠിതിപച്ചുപട്ഠാനോ**തി ''ചിത്തസ്സ ഠിതീ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൧) വചനതോ ചിത്തസ്സ പബന്ധഠിതിപച്ചുപട്ഠാനോ. **അജ്ഝുപേക്ഖനതോ**തി ഉദാസീനഭാവതോ. **സാ**തി ബോജ്ഝങ്ഗഉപേക്ഖാ . സമപ്പവത്തേ ധമ്മേ പടിസഞ്ചിക്ഖതി ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതി തദാകാരാ ഹുത്വാ പവത്തതീതി **പടിസങ്ഖാനലക്ഖണാ,** ഏവഞ്ച കത്വാ ''പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ ഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ''തി ഉപേക്ഖാകിച്ചാധിമത്തതായ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വുത്താ. സമ്പയുത്തധമ്മാനം യഥാസകകിച്ചകരണവസേന സമം പവത്തനപച്ചയതാ **സമവാഹിതാ**. അലീനാനുദ്ധതപ്പവത്തിപച്ചയതാ **ഊനാധികതാനിവാരണം**. സമ്പയുത്താനം അസമപ്പവത്തിഹേതുകപക്ഖപാതം ഉപച്ഛിന്ദന്തീ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"പക്ഖപാതുപച്ഛേദരസാ"**തി. അജ്ഝുപേക്ഖനമേവ **മജ്ഝത്തഭാവോ**.

സബ്ബസ്മിം ലീനപക്ഖേ ഉദ്ധച്ചപക്ഖേ ച അത്ഥികാ പത്ഥനീയാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി സബ്ബത്ഥികാ, തം **സബ്ബത്ഥികം**. സമാനക്ഖണപവത്തീസു സത്തസുപി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗേസു വാചായ കമപ്പവത്തിതോ പടിപാടിയാ വത്തബ്ബേസു യം കിഞ്ചി പഠമം അവത്വാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സേവ പഠമം വചനസ്സ കാരണം സബ്ബേസം ഉപകാരകത്തന്തി വുത്തം **"സബ്ബേസ"**ന്തിആദി. **സബ്ബേസ**ന്തി ച ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖികാനം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബേപി സബ്ബേസം പച്ചയാതി.

"കസ്മാ സത്തേവ ബോജ്ഝങ്ഗാ വുത്താ"തി ചോദകോ സദ്ധാലോഭാദീനമ്പി ബോജ്ഝങ്ഗഭാവം ആസങ്കതി, ഇതരോ സതിആദീനംയേവ ഭാവനായ ഉപകാരതം ദസ്സേന്തോ **"ലീനുദ്ധച്ചപടിപക്ഖതോ സബ്ബത്ഥികതോ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ലീനസ്സാ**തി അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹി ഭാവനാവീഥിം അനോതരിത്വാ സംകുടിതസ്സ ചിത്തസ്സ. തദാ ഹി പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ ന ഭാവേതബ്ബാ. തഞ്ഹി ഏതേഹി അല്ലതിണാദീഹി വിയ പരിത്തോ അഗ്ഗി ദുസ്സമുട്ഠാപിയം ഹോതീതി. തേനാഹ ഭഗവാ "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ അല്ലാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪). ധമ്മവിചയവീരിയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ പന ഭാവേതബ്ബാ, സുക്ഖതിണാദീഹി വിയ പരിത്തോ അഗ്ഗി ലീനം ചിത്തം ഏതേഹി സുസമുട്ഠാപിയം ഹോതീതി. തേന വുത്തം **"യസ്മിഞ്ച ഖോ"**തിആദി. തത്ഥ യഥാസകം ആഹാരവസേന ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കുസലാകുസലാ ധമ്മാ…പേ॰… പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ…പേ॰… സംവത്തതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨). തത്ഥ സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണപടിവേധവസേന പവത്തമനസികാരോ…പേ॰… ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദയോ ഭാവേതി നാമ.

ഉദ്ധച്ചസ്സാതി ചിത്തസ്സ അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹി സീതിഭാവപതിട്ഠിതഭാവം അനോതിണ്ണതായ, തദാ ധമ്മവിചയവീരിയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ ന ഭാവേതബ്ബാ. തഞ്ഹി ഏതേഹി സുക്ഖതിണാദീഹി വിയ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ ദുവൂപസമയം ഹോതി. തേനാഹ ഭഗവാ "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ സുക്ഖാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪). പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ പന ഭാവേതബ്ബാ, അല്ലതിണാദീഹി വിയ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ ഉദ്ധതം ചിത്തം ഏതേഹി സുവൂപസമയം ഹോതി. തേന വുത്തം **"യസ്മിഞ്ച ഖോ"**തിആദി. ഏത്ഥാപി യഥാസകം ആഹാരവസേന പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കായപസ്സദ്ധി ചിത്തപസ്സദ്ധി…പേ॰… ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ സംവത്തതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨). തത്ഥ യഥാസ്സ പസ്സദ്ധിആദയോ ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, തം ആകാരം സല്ലക്ഖേത്വാ തേസം ഉപ്പാദനവസേന തഥാ മനസികരോന്തോവ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദയോ ഭാവേതി നാമ. സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ പന സബ്ബത്ഥ ബഹൂപകാരോ. സോ ഹി ചിത്തം ലീനപക്ഖികാനം പസ്സദ്ധിആദീനം വസേന ലയാപത്തിതോ, ഉദ്ധച്ചപക്ഖികാനഞ്ച ധമ്മവിചയാദീനം വസേന ഉദ്ധച്ചപാതതോ രക്ഖതി, തസ്മാ സോ ലോണധൂപനം വിയ സബ്ബബ്യഞ്ജനേസു സബ്ബകമ്മികഅമച്ചോ വിയ ച രാജകിച്ചേസു സബ്ബത്ഥ ഇച്ഛിതബ്ബോ. തേനാഹ **"സതിഞ്ച ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബത്ഥികം വദാമീ"**തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഞത്വാ ഞാതബ്ബാതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൨൯) സമ്ബന്ധോ. **വഡ്ഢി** നാമ വേപുല്ലം ഭിയ്യോഭാവോ പുനപ്പുനം ഉപ്പാദോ ഏവാതി ആഹ **"പുനപ്പുനം ജനേതീ"**തി. **അഭിവുദ്ധിം** പാപേന്തോ **നിബ്ബത്തേതി. വിവിത്തതാ**തി വിവിത്തഭാവോ. യോ ഹി വിവേചനീയതോ വിവിച്ചതി, യം വിവിച്ചിത്വാ ഠിതം, തദുഭയം ഇധ വിവിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന "വിവിത്തതാ"തി വുത്തം. തേസു പുരിമോ വിവേചനീയതോ വിവിച്ചമാനതായ വിവേകസങ്ഖാതായ വിവിച്ചനകിരിയായ സമങ്ഗീ ധമ്മസമൂഹോ തായ ഏവ വിവിച്ചനകിരിയായ വസേന വിവേകോതി ഗഹിതോ. ഇതരോ സബ്ബസോ തതോ തതോ വിവിത്തസഭാവതായ. തത്ഥ യസ്മിം ധമ്മപുഞ്ജേ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ വിവിച്ചനകിരിയായ പവത്തതി, തം യഥാവുത്തായ വിവിച്ചമാനതായ വിവേകസങ്ഖാതം

നിസ്സായേവ പവത്തതി, ഇതരം പന തന്നിന്നതാതദാരമ്മണതാഹീതി വുത്തം **"വിവേകേ നിസ്സിത"**ന്തി. യഥാ വാ വിവേകവസേന പവത്തം ഝാനം "വിവേകജ"ന്തി വുത്തം, ഏവം വിവേകവസേന പവത്തോ ബോജ്ഝങ്ഗോ "വിവേകനിസ്സിതോ"തി ദട്ഠബ്ബോ. നിസ്സയട്ഠോ ച വിപസ്സനാമഗ്ഗാനം വസേന മഗ്ഗഫലാനം വേദിതബ്ബോ. അസതിപി പുബ്ബാപരഭാവേ "പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി ഏത്ഥ പച്ചയാനം സമുപ്പാദനം വിയ അഭിന്നധമ്മാധാരാ നിസ്സയനഭാവനാ സമ്ഭവന്തീതി. **അയമേവാ**തി വിവേകോ ഏവ. വിവേകോ ഹി പഹാനവിനയവിരാഗനിരോധാ ച സമാനത്ഥാ.

തദങ്ഗസമുച്ഛേദനിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതതം വത്വാ പടിപസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതതായ അവചനം "സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ"തിആദിനാ ഭാവേതബ്ബാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഇധ വുത്തത്താ. ഭാവിതബ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഹി യേ സച്ഛികാതബ്ബാ ഫലബോജ്ഝങ്ഗാ, തേസം കിച്ചം പടിപസ്സദ്ധിവിവേകോ. **അജ്ഝാസയതോ**തി "നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സാമീ"തി മഹന്തഅജ്ഝാസയതോ. യദിപി വിപസ്സനാക്ഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണം ചിത്തം, സങ്ഖാരേസു പന ആദീനവം സുട്ഠു ദിസ്വാ തപ്പടിപക്ഖേ നിബ്ബാനേ അധിമുത്തതായ അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതതാ ദാഹാഭിഭൂതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സീതനിന്നചിതത്താ വിയ. **ന പടിസിദ്ധാ** വിപസ്സനാപാദകേസു കസിണാരമ്മണാദിഝാനേസു സതിആദീനം നിബ്ബേധഭാഗിയത്താ. അനുദ്ധരന്താ പന വിപസ്സനാ വിയ ബോധിയാ മഗ്ഗസ്സ ആസന്നകാരണം ഝാനം ന ഹോതി, നാപി തഥാ ഏകന്തികം കാരണം, ന ച വിപസ്സനാകിച്ചസ്സ വിയ ഝാനകിച്ചസ്സ നിട്ഠാനം മഗ്ഗോതി കത്വാ ന ഉദ്ധരന്തി. ഏത്ഥ ച കസിണഗ്ഗഹണേന തദായത്താനി ആരുപ്പാനിപി ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. താനിപി ഹി വിപസ്സനാപാദകാനി നിബ്ബേധഭാഗിയാനി ച ഹോന്തീതി വത്തും വട്ടതി തന്നിന്നഭാവസബ്ഭാവതോ. യദഗ്ഗേന ഹി നിബ്ബാനനിന്നതാ, തദഗ്ഗേന ഫലനിന്നതാപി സിയാ. "കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) ആദിവചനമ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം.

വോസ്സഗ്ഗ-സദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി വോസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. വോസ്സജ്ജനഞ്ഹി പഹാനം, വിസ്സട്ഠഭാവേന നിരാസങ്കപവത്തി ച, തസ്മാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവസേന പടിപക്ഖസ്സ പഹാനം വോസ്സഗ്ഗോ, തഥാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തന്നിന്നഭാവേന, മഗ്ഗക്ഖണേ ആരമ്മണകരണേന വിസ്സട്ഠസഭാവതോ വോസ്സഗ്ഗോതി വേദിതബ്ബം. **യഥാവുത്തേന പകാരേനാ**തി തദങ്ഗസമുച്ഛേദപകാരേന തന്നിന്നതദാരമ്മണകരണപകാരേന ച. പുബ്ബേ വോസ്സഗ്ഗ-പദസ്സേവ അത്ഥസ്സ വുത്തത്താ ആഹ **"സകലേന വചനേനാ"**തി. **പരിണമന്തം** വിപസ്സനാക്ഖണേ, **പരിണതം** മഗ്ഗക്ഖണേ. പരിണാമോ നാമ പരിപാകോതി ആഹ **"പരിപച്ചന്തം പരിപക്കഞ്ചാ"**തി. പരിപാകോ ച ആസേവനലാഭേന ആഹിതസാമത്ഥിയസ്സ കിലേസസ്സ പരിച്ചജിതും നിബ്ബാനഞ്ച പക്ഖന്ദിതും തിക്ഖവിസദസഭാവോ. തേനാഹ **"അയഞ്ഹീ"**തിആദി. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം "തദങ്ഗവിവേകനിസ്സിത"ന്തിആദിനാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗേ വുത്തോ, സേസേസു ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീസുപി ഏസ നയോതി ഏവം തത്ഥ നേതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

ഏവം ആദികമ്മികാനം ബോജ്ഝങ്ഗേസു അസമ്മോഹത്ഥം മിസ്സകനയം വത്വാ ഇദാനി നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരബോജ്ഝങ്ഗവസേന അത്ഥം വിഭാവേതും **"ഇധ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഇധ പനാ**തി ഇമസ്മിം സബ്ബാസവസുത്തന്തേ. **മഗ്ഗോ ഏവ വോസ്സഗ്ഗവിപരിണാമീ** ഭാവനാമഗ്ഗസ്സ ഇധ അധിപ്പേതത്താ. **തഞ്ച ഖോ**തി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം. **സമുച്ഛേദതോ**തി സമുച്ഛിന്ദനതോ.

ദിട്ഠാസവസ്സ പഠമമഗ്ഗവജ്ഝത്താ **"തയോ ആസവാ"**തി വുത്തം. തേപി അനപായഗമനീയാ ഏവ വേദിതബ്ബാ അപായഗമനീയാനം ദസ്സനേനേവ പഹീനത്താ. സതിപി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം യേഭുയ്യേന മഗ്ഗഭാവേ തത്ഥ തത്ഥ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗസഭാവാനം മഗ്ഗധമ്മാനം വസേന വുത്തമഗ്ഗത്തയസമ്പയുത്താ ബോജ്ഝങ്ഗാതി പച്ചേകബോജ്ഝങ്ഗേ "ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായാ"തി ഇമിനാ ഗണ്ഹന്തോ **"മഗ്ഗത്തയസമ്പയുത്തായാ"**തി ആഹ.

ഭാവനാപഹാതബ്ബആസവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൮. **ഥോമേന്തോ**തി ആസവപ്പഹാനസ്സ സുദുക്കരത്താ തായ ഏവ ദുക്കരകിരിയായ തം അഭിത്ഥവന്തോ. **അസ്സാ**തി പഹീനാസവഭിക്ഖുനോ. **ആനിസംസ**ന്തി തണ്ഹാച്ഛേദാദിദുക്ഖക്ഖയപരിയോസാനം ഉദ്രയം. **ഏതേഹി** പഹാനാദിസംകിത്തനേഹി. **ഉസ്സുക്കം ജനേന്തോ**തി ഏവം ധമ്മസ്സാമിനാപി അഭിത്ഥവനീയം മഹാനിസംസഞ്ച ആസവപ്പഹാനന്തി തത്ഥ ആദരസഹിതം ഉസ്സാഹം ഉപ്പാദേന്തോ. **ദസ്സനേനേവ പഹീനാ**തി ദസ്സനേന പഹീനാ ഏവ. തേന വുത്തം **"ന അപ്പഹീനേസുയേവ പഹീനസഞ്ഞീ"**തി.

സബ്ബ-സദ്ദേന ആസവാനം, ആസവസംവരാനഞ്ച സമ്ബന്ധവസേന ദുതിയപഠമവികപ്പാനം ഭേദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ദസ്സനാഭിസമയാ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയാ പരിഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധിയാ. തേനാഹ **"കിച്ചവസേനാ"**തി, അസമ്മോഹപടിവേധേനാതി അത്ഥോ. **സമുസ്സയോ** കായോ, അത്തഭാവോ വാ.

അനവജ്ജപീതിസോമനസ്സസഹിതം ചിത്തം "അത്തനോ"തി വത്തബ്ബതം അരഹതി അത്ഥാവഹത്താ, ന തബ്ബിപരീതം അനത്ഥാവഹത്താതി പീതിസമ്പയുത്തചിത്തതം സന്ധായാഹ **"അത്തമനാതി സകമനാ"**തി. തേനാഹ **"തുട്ഠമനാ"**തി. **അത്തമനാ**തി വാ പീതിസോമനസ്സേഹി ഗഹിതമനാ. യസ്മാ പന തേഹി ഗഹിതതാ സമ്പയുത്തതാവ, തസ്മാ വുത്തം **"പീതിസോമനസ്സേഹി വാ സമ്പയുത്തമനാ"**തി. യദേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ ചാതി വേദിതബ്ബം.

സബ്ബാസവസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. ധമ്മദായാദസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. **തസ്മാ തം ദസ്സേത്വാ**തി യസ്മാ സുത്തന്തവണ്ണനാ സുത്തനിക്ഖേപം ദസ്സേത്വാ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതി, യസ്മാ ചസ്സ ധമ്മദായാദസുത്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തികോ നിക്ഖേപോ, തസ്മാ തം നിക്ഖേപം ദസ്സേത്വാ, കഥേത്വാതി അത്ഥോ. **ലാഭസക്കാരേ**തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൬൩) ലാഭസക്കാരസങ്ഖാതായ അട്ഠുപ്പത്തിയാതി കേചി, ലാഭസക്കാരേ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാതി അപരേ. യാ ഹി ലാഭസക്കാരനിമിത്തം തദാ ഭിക്ഖൂസു പച്ചയബാഹുല്ലികതാ ജാതാ, തം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ ഭഗവാ ഇമം ദേസേസീതി. **യമകമഹാമേഘോ**തി ഹേട്ഠാഓലമ്ബനഉപരിഉഗ്ഗമനവസേന സതപടലോ സഹസ്സപടലോ യുഗളമഹാമേഘോ. **തിട്ഠന്തി ചേവ** ഭഗവതി കത്ഥചി നിബദ്ധവാസം വസന്തേ, ചാരികം പന ഗച്ഛന്തേ **അനുബന്ധന്തി ച**. ഭിക്ഖൂനമ്പി യേഭുയ്യേന കപ്പസതസഹസ്സം തതോ ഭിയ്യോപി പൂരിതദാനപാരമിസഞ്ചയത്താ തദാ മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജീതി വുത്തം **"ഏവം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സപീ"**തി.

സക്കതോതി സക്കാരപ്പതോ. **ഗരുകതോ**തി ഗരുകാരപ്പത്തോ. **മാനിതോ**തി ബഹുമതോ മനസാ പിയായിതോ ച. **പൂജിതോ**തി മാലാദിപൂജായ ചേവ ചതുപച്ചയാഭിപൂജായ ച പൂജിതോ. **അപചിതോ**തി അപചായനപ്പത്തോ. യസ്സ ഹി ചത്താരോ പച്ചയേ സക്കത്വാപി അഭിസങ്ഖതേ പണീതപണീതേ ഉപനേന്തി, സോ സക്കതോ. യസ്മിം ഗരുഭാവം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ തേ ദേന്തി, സോ ഗരുകതോ. യം മനസാ പിയായന്തി ബഹുമഞ്ഞന്തി ച, സോ ബഹുമതോ. യസ്സ സബ്ബമേതം പൂജാവസേന കരോന്തി, സോ പൂജിതോ. യസ്സ അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഞ്ജലികമ്മാദിവസേന പരമനിപച്ചകാരം കരോന്തി, സോ അപചിതോ. ഭഗവതി ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ച ലോകോ ഏവം പടിപന്നോ. തേന വുത്തം "തേന ഖോ പന…പേ॰… പരിക്ഖാരാന"ന്തി. **ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപത്ത**ന്തി ലാഭസ്സ ച യസസ്സ ച അഗ്ഗം ഉക്കംസം പത്തം.

പച്ചയാ ചീവരാദയോ ഗരുകാതബ്ബാ ഏതേസന്തി **പച്ചയഗരുകാ,** ആമിസചക്ഖുകാതി അത്ഥോ. പച്ചയേസു ഗിദ്ധാ ഗധിതാ പച്ചയാനം ബഹുലഭാവായ പടിപന്നാതി **പച്ചയബാഹുലികാ. ഭഗവതോപി പാകടാ അഹോസി** പകതിചാരിത്തവസേനാതി അധിപ്പായോ അഞ്ഞഥാ അപാകടസ്സേവ അഭാവതോ. ധമ്മസഭാവചിന്താവസേന പവത്തം

സഹോത്തപ്പഞ്ഞാണം **ധമ്മസംവേഗോ,** ഇധ പന സോ ഭിക്ഖൂനം ലാഭഗരുതാധമ്മവസേന വേദിതബ്ബോ. **സമണധമ്മവുത്തീ**തി സമണധമ്മകരണം. **സാ**തി ധമ്മദായാദദേസനാ. പടിബിമ്ബദസ്സനവസേന സബ്ബകായസ്സ ദസ്സനയോഗ്ഗോ ആദാസോതി **സബ്ബകായികആദാസോ**.

പിതു-ദായം, തേന ദാതബ്ബം, തതോ ലദ്ധബ്ബം അരഹഭാവേന ആദിയന്തീതി **ദായാദാ,** പുത്താ. തഞ്ച ലോകേ ആമിസമേവ, സാസനേ പന ധമ്മോപീതി തത്ഥ യം സാവജ്ജം അനിയ്യാനികഞ്ച, തം പടിക്ഖിപിത്വാ, യം നിയ്യാനികം അനവജ്ജഞ്ച, തത്ഥ ഭിക്ഖൂ നിയോജേന്തോ ഭഗവാ അവോച **"ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ"**തി. **ധമ്മസ്സ മേ ദായാദാ**തി മമ ധമ്മസ്സ ഓഗാഹിനോ, ധമ്മഭാഗഭാഗിനോതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "ധമ്മകോട്ഠാസസ്സേവ സാമിനോ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰൧.൨൯). **നിബ്ബത്തിതധമ്മോ**തി അസംകിലേസികാനുത്തരാദിഭാവേന ധമ്മസാമഞ്ഞതോ നിദ്ധാരിതധമ്മോ. പരിയായേതി സഭാവതോ പരിവത്തേത്വാ ഞാപേതി ഏതേനാതി **പരിയായോ,** ലേസോ, ലേസകാരണം വാ. തദഭാവതോ **നിപ്പരിയായധമ്മോ** മഗ്ഗപ്പത്തിയാ അപായപതനാദിതോ അച്ചന്തമേവ വാരണതോ. ഇതരോ വുത്തവിപരിയായതോ **പരിയായധമ്മോ** അച്ചന്തം അപായദുക്ഖവട്ടദുക്ഖപാതനതോ പരമ്പരായ വാരണതോ. യഥാ ഹി ലോകിയം കുസലം ദാനസീലാദി വിവട്ടം ഉദ്ദിസ്സ നിബ്ബത്തിതം, അയം തം അസമ്പാദേന്തമ്പി തം സമ്പാപകസ്സ ധമ്മസ്സ നിബ്ബത്തകാരണഭാവപരിയായേന പരിയായധമ്മോ നാമ ഹോതി, ഏവം തം വട്ടം ഉദ്ദിസ്സ നിബ്ബത്തിതം, യം തണ്ഹാദീഹി സവിസേസം ആമസിതബ്ബതോ ആമിസന്തി ലോകേ പാകടം അച്ഛാദനഭോജനാദി, തസ്സ, തംസദിസസ്സ ച ഫലവിസേസസ്സ നിമിത്തഭാവപരിയായേന പരിയായാമിസന്തി വുച്ചതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യം പനിദം... പേ॰... ഇദം പരിയായാമിസം നാമാ"**തി.

"സകലമേവ ഹിദം, ആനന്ദ, ബ്രഹ്മചരിയസ്സ യദിദം കല്യാണമിത്തതാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨, ൩) ആദിവചനതോ സാവകേഹി അധിഗതോപി ലോകുത്തരധമ്മോ സത്ഥുയേവാതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി വുത്തം **"നിപ്പരിയായധമ്മോപി ഭഗവതോയേവ സന്തകോ"**തി. സാവകാനഞ്ഹി ധമ്മദിട്ഠിപച്ചയസ്സപി യോനിസോമനസികാരസ്സ വിസേസപച്ചയോ പരതോഘോസോ ച തഥാഗതാധീനോതി തേഹി പടിവിദ്ധോപി ധമ്മോ ധമ്മസ്സാമിനോയേവാതി വത്തും യുത്തം. തേനാഹ **"ഭഗവതാ ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സാ**തി കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തരധാനതോ പഭുതി യാവ ഇമസ്മാ ബുദ്ധുപ്പാദാ അസമ്ബോധവസേന ന ഉപ്പന്നസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ. **ഉപ്പാദേതാ**തി നിബ്ബത്തേതാ. തം പനേതം മഗ്ഗസ്സ ഭഗവതോ നിബ്ബത്തനം, ന പച്ചേകബുദ്ധാനം വിയ സസന്താനേയേവ, അഥ ഖോ പരസന്താനേപീതി ദസ്സേതും **"അസഞ്ജാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഞ്ജനേതാ, അനക്ഖാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ അക്ഖാതാ"**തി വുത്തം. തയിദം മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദനം സഞ്ജാനനഞ്ച അത്ഥതോ ജാനനഞ്ചേവ അസമ്മോഹപടിവേധഭാവതോതി വുത്തം **"മഗ്ഗഞ്ഞൂ മഗ്ഗവിദൂ"**തി. അക്ഖാനം പനസ്സ സുകുസലഭാവേനാതി വുത്തം **"മഗ്ഗകോവിദോ"**തി. സത്ഥാരാ യഥാഗതം മഗ്ഗം അനുഗച്ഛന്തീതി **മഗ്ഗാനുഗാ** ഭഗവതോ ഏവ തം മഗ്ഗം സുട്ഠു അധിഗമനതോ. പച്ഛാ പരതോ സമ്മാ അനു അനു ആഗതാ പടിപന്നാതി **പച്ഛാ സമന്നാഗതാ**.

ജാനം ജാനാതീതി ജാനിതബ്ബമേവ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭേദം ജാനാതി ഏകന്തഹിതപടിപത്തിതോ. **പസ്സം പസ്സതീ**തി തഥാ പസ്സിതബ്ബമേവ പസ്സതി. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതിയേവ. ന ഹി പദേസഞാണേന ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ഏകന്തതോ ജാനാതി. **പസ്സം പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖു പഞ്ഞാചക്ഖു ധമ്മചക്ഖു ബുദ്ധചക്ഖു സമന്തചക്ഖുസങ്ഖാതേഹി പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതിയേവ. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ സവിപല്ലാസാ കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന പഹീനവിപല്ലാസത്താ ജാനന്തോ ജാനാതിയേവ, ദിട്ഠിദസ്സനസ്സ ച അഭാവാ പസ്സന്തോ പസ്സതിയേവാതി അത്ഥോ. **ചക്ഖുഭൂതോ**തി പഞ്ഞാചക്ഖുമയത്താ തസ്സ ച പത്തത്താ സത്തേസു ച തദുപ്പാദനതോ ദസ്സനപരിണായകട്ഠേന ലോകസ്സ ചക്ഖു വിയ ഭൂതോ. **ഞാണഭൂതോ**തി ഏതസ്സ ച ഏവമേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ധമ്മാ ബോധിപക്ഖിയാ, ബ്രഹ്മാ മഗ്ഗോ, തേഹി ഉപ്പന്നത്താ, തേസംവാ പത്തത്താ അധിഗതത്താ, ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ **"ധമ്മഭൂതോ, ബ്രഹ്മഭൂതോ"**തി ച വേദിതബ്ബോ. **വത്താ**തി

ചതുസച്ചധമ്മം വദതീതി വത്താ. ചിരം സച്ചപ്പടിവേധം പവത്തേന്തോ വദതീതി **പവത്താ**. **അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ**തി ധമ്മതാസങ്ഖാതം പരമത്ഥം നിബ്ബാനഞ്ച നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതാ, പാപയിതാ വാ. **അമതസ്സ ദാതാ**തി അമതം സച്ഛികിരിയം സത്തേസു ഉപ്പാദേന്തോ അമതം ദദാതീതി അമതസ്സ ദാതാ. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തദായത്തഭാവതോ **ധമ്മസ്സാമീ**.

"യാ ച നിബ്ബാനസമ്പത്തി, സബ്ബമേതേന ലബ്ഭതി;
സുഖോ വിപാകോ പുഞ്ഞാനം, അധിപ്പായോ സമിജ്ഝതി. (പേടകോ॰ ൨൩);

നിബ്ബാനപടിസംയുത്തോ, സബ്ബസമ്പത്തിദായകോ"തി -

ഏവമാദിം ഭഗവതോ വചനം സുത്വാ ഏവ ഭിക്ഖൂ ദാനാദിപുഞ്ഞാനം വിവട്ടസന്നിസ്സയതം ജാനന്തി, ന അഞ്ഞഥാതി വുത്തം **"പരിയായധമ്മോപി...പേ॰... പടിലഭതീ"**തി. "ഏദിസം പരിഭുഞ്ജിതബ്ബ"ന്തി കപ്പിയസ്സ ച ചീവരാദിപച്ചയസ്സ ഭഗവതോ വചനേന വിനാ പടിഗ്ഗഹോപി ഭിക്ഖൂനം ന സമ്ഭവതി, കുതോ പരിഭോഗോതി ആഹ **"നിപ്പരിയായാമിസമ്പീ"**തിആദി.

പരിയായാമിസസ്സ ഭഗവതോ സന്തകഭാവോ പരിയായധമ്മസ്സ തബ്ഭാവേനേവ ദീപിതോ. തദേവ സാമിഭാവം ദസ്സേന്തോതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാ**തി അത്താധീനപടിലാഭപടിഗ്ഗഹതായ അത്തനോ സന്തകത്താ ച. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ധമ്മാമിസേ.

പച്ചയാ ചീവരാദയോ പരമാ പാപുണിതബ്ബഭാവേന ഉത്തമമരിയാദാ ഏതസ്സ ന ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാ അപ്പിച്ഛതാദയോ ചാതി **പച്ചയപരമോ,** ലാഭഗരൂതി അത്ഥോ. **തണ്ഹുപ്പാദേസൂ**തി "ചീവരഹേതു വാ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, പിണ്ഡപാതസേനാസനഇതിഭവാഭവഹേതു വാ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧; അ॰ നി॰ ൪.൯; ഇതിവു॰ ൧൦൫) ഏവം വുത്തേസു ചതൂസു തണ്ഹുപ്പത്തികോട്ഠാസേസു. അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിസല്ലേഖപവിവേകാദയോ **അപ്പിച്ഛതാദയോ**.

തത്ഥാതി തസ്മിം ഓവാദേ, തേസു വാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകേസു ഭിക്ഖൂസു. ഭവിസ്സതി വാ യേസം തത്ഥാതി യോജനാ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഓവാദേ ഇച്ചേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അധിപ്പായോ** ആമിസദായാദതായ ഉപ്പജ്ജനകഅനത്ഥാനുപ്പാദസ്സ ധമ്മദായാദതായ ഉപ്പജ്ജനകഅട്ഠുപ്പത്തിയാ ച ആകങ്ഖാ. തേനാഹ **"പസ്സതീ"**തിആദി. തത്ഥ **ആമിസേ ഉപക്ഖലിതാന**ന്തി ആമിസഹേതു വിപ്പടിപന്നാനം. **അതീതകാലേ**തി കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ. **കപിലസ്സ ഭിക്ഖുനോ** വത്ഥു കപിലസുത്തേന, **"സങ്ഘാടിപി ആദിത്താ ഹോതീ"**തിആദിനാ ലക്ഖണസുത്തേന (സം॰ നി॰ ൨.൨൧൮) ച വിഭാവേതബ്ബം. ആമിസഗരുകോ അപ്പഗ്ഘഭാവേന കൂടകഹാപണോ വിയ നിത്തേജോ സമണതേജേന അനുജ്ജലതോ നിബ്ബുതങ്ഗാരോ വിയ നിപ്പഭോ ച ഹോതീതി യോജനാ. **തതോ**തി പച്ചയഗരുകഭാവതോ. **വിവത്തിതചിത്തോ**തി വിനിവത്തിതമാനസോ, സല്ലേഖവുത്തീതി അത്ഥോ.

ധമ്മദായാദാതി ഏത്താവതാ അന്തോഗധാവധാരണം വചനന്തി തേന അവധാരണേന നിവത്തിതമത്ഥം വിഭാവേതും **"മാ ആമിസദായാദാ"**തി പടിക്ഖേപോ ദസ്സിതോ. തഥേവ ച വിഭാവേതും അധിപ്പായാനിസംസവിഭാവനേസുപി ദസ്സിതോ, തഥാ ആദീനവവിഭാവനേന ധമ്മദായാദതാപടിക്ഖേപോ. **അപദിസിതബ്ബാ**തി ഹേട്ഠാ കത്വാ വത്തബ്ബാതി. **ആദിയാ**തി ഏത്ഥ യസ്മാ **ആ**-കാരോ മരിയാദത്ഥോ, തസ്മാ ധമ്മദായാദതാവിധുരേന ആമിസദായാദഭാവേന ഹേതുഭൂതേന, കരണഭൂതേന വാ ആദിയം വിവേചനം വിഞ്ഞൂഹി വിസും കരണം വവത്ഥാനസ്സ ഹോതീതി ആഹ **"വിസും കാതബ്ബാ"**തി. തേനാഹ **"വിഞ്ഞൂഹി ഗാരയ്ഹാ ഭവേയ്യാഥാതി വുത്തം ഹോതീ"**തി.

"അത്ഥി മേ തുമ്ഹേസു അനുകമ്പാ...പേ॰... നോ ആമിസദായാദാ"തി ഭിക്ഖൂസു അത്തനോ കരുണായനാകിത്തനം തേസം മുദുകരണം, "അഹമ്പി തേനാ"തിആദി പന

തതോപി സവിസേസം മുദുകരണന്തി ആഹ **"അതീവ മുദുകരണത്ഥ"**ന്തി.

നാളകപടിപദാദയോ നാളകസുത്താദീസു (സു॰ നി॰ ൬൮൪-൭൨൮) ആഗതപടിപത്തിയോ. താ പന യസ്മാ നാളകത്ഥേരാദീഹി പടിപന്നാ പരമസല്ലേഖവുത്തിഭൂതാ അതിഉക്കട്ഠപടിപത്തിയോ, തസ്മാ ഇധ ധമ്മദായാദപടിപദായ ഉദാഹരണഭാവേന ഉദ്ധടാ. **സക്ഖിഭൂതാ**തി തായ പടിപത്തിയാ വുച്ചമാനായ "കിം മേ വിനാ പടിപജ്ജനകോ അത്ഥീ"തി അസദ്ദഹന്താനം പച്ചക്ഖകരണേന സക്ഖിഭൂതാ. **ഇമസ്മി**ന്തി "തുമ്ഹേ ച മേ ഭിക്ഖവേ ധമ്മദായാദാ"തിആദികേ വാക്യേ. **സേസ**ന്തി "തുമ്ഹേ ച മേ"തിആദികം സുക്കപക്ഖേ ആഗതം പാളിപദം. **വുത്തനയപച്ചനീകേനാ**തി "തേന ധമ്മദായാദഭാവേന നോ ആമിസദായാദഭാവേനാ"തി ഏവം കണ്ഹപക്ഖേ വുത്തനയസ്സ പടിപക്ഖേന.

൩൦. ഥോമനം സുത്വാതി പടിപജ്ജനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പസംസനം സുത്വാ യഥാ തം സപരിസസ്സ ആയസ്മതോ ഉപസേനസ്സ പടിപത്തിയാ സീലഥോമനം സുത്വാ. **നിപാതപദ**ന്തി ഇമിനാ ഇധ-സദ്ദസ്സ അനത്ഥകതമാഹ. **പവാരിതോ**തി പടിക്ഖേപിതോ. യോ ഹി ഭുഞ്ജന്തോ ഭോജനേന തിത്തോ പരിവേസകേന ഉപനീതഭോജനം പടിക്ഖിപതി, സോ തേന പവാരിതേന പടിക്ഖേപിതോ നാമ ഹോതി. തേനാഹ **"പവാരിതോതി…പേ॰… വുത്തം ഹോതീ"**തി. പകാരേഹി ദിട്ഠാദീഹി വാരേതി സങ്ഘാദികേ യാചാപേതി ഭത്തേ കരോതി ഏതായാതി **പവാരണാ,** ആപത്തിവിസോധനായ അത്തവോസ്സഗ്ഗോ ഓകാസദാനം. സാ പന യസ്മാ യേഭുയ്യേന വസ്സംവുത്ഥേഹി കാതബ്ബാ വുത്താ, തസ്മാ **"വസ്സംവുത്ഥപവാരണാ"**തി വുത്തം. പവാരേതി പച്ചയേ ഇച്ഛാപേതി ഏതായാതി **പവാരണാ,** ചീവരാദീഹി ഉപനിമന്തനാ. പകാരയുത്താ വാരണാതി **പവാരണാ,** വിപ്പകതഭോജനതാദിചതുരങ്ഗസഹിതോ ഭോജനപടിക്ഖേപോ. സാ പന യസ്മാ അനതിരിത്തഭോജനനിമിത്തായ ആപത്തിയാ കാരണം ഹോതി, തസ്മാ **"അനതിരിത്തപവാരണാ"**തി വുത്താ. യാവദത്ഥഭോജനസ്സ പവാരണാ **യാവദത്ഥപവാരണാ,** പരിയോസിതഭോജനസ്സ ഉപനീതാഹാരപടിക്ഖേപോതി അത്ഥോ.

"ഭുത്താവീ"തി വചനതോ ഭോജനപാരിപൂരിതാ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **"പരിപുണ്ണോതി ഭോജനേന പരിപുണ്ണോ"**തി. **പരിയോസിതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ "ഭോജനേന ഭോജനകിരിയായ പരിയോസിതോ"തി. **അട്ഠകഥായം** പന അധിപ്പേതത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും ഭോജന-സദ്ദസ്സ ലോപോ വുത്തോ. **ധാതോ**തി തിത്തോ. **സാധകാനീ**തി ഞാപകാനി. പരിയോസിതഭോജനം സുഹിതയാവദത്ഥതാഗഹണേഹി ഭുത്താവിതാദയോ, ഭുത്താവിതാദിഗ്ഗഹണേഹി വാ ഇതരേ ബോധിതാ ഹോന്തീതി അഞ്ഞമഞ്ഞം നേസം ഞാപകഞാപേതബ്ബതം ദസ്സേതും **"യോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഏവം ഛഹിപി പദേഹി ഉദരാവദേഹകം ഭോജനം ദസ്സിതം , തഞ്ച ഖോ പരികപ്പനാവസേന. ന ഹി ഭഗവാ ഏവം ഭുഞ്ജതി. തേനാഹ **"സബ്ബഞ്ചേതം പരികപ്പേത്വാ വുത്ത"**ന്തി.

"സിയാ ഏവ, നാപി സിയാ"തി ച ഇദം അത്ഥദ്വയമ്പി ഇധ സമ്ഭവതീതി വുത്തം **"ഇധ ഉഭയമ്പി വട്ടതീ"**തി. **അഥാ**തി അനന്തരം, മമ ഭോജനസമനന്തരമേവാതി അത്ഥോ. തം പന യസ്മാ യഥാവുത്തകാലപച്ഛാമസനം ഹോതി, തസ്മാ **"തമ്ഹി കാലേ"**തി വുത്തം. **അപ്പരുള്ഹഹരിതേ**തി രുഹമാനതിണാദിഹരിതരഹിതേ. അഭാവത്ഥോ ച അയം **അപ്പ**-സദ്ദോ "അപ്പിച്ഛോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൨, ൩൩൬; സം॰ നി॰ ൨.൧൪൮) വിയ.

കഥിതേപീതി **പി**-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. തേന വാപസമീകരണാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹേസ **വുത്ത**-സദ്ദോ "നോ ച ഖോ പടിവുത്ത"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൯൫) വാപസമീകരണേ ദിസ്സതി, "പന്നലോമോ പരദത്തവുത്തോ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൩൩൨) ജീവിതവുത്തിയം, "പണ്ഡുപലാസോ ബന്ധനാ പവുത്തോ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൯൨; പാചി॰ ൬൬൬; മഹാവ॰ ൧൨൯; മ॰ നി॰ ൩.൧൦) അപഗമേ, "ഗീതം പവുത്തം സമിഹിത"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൫) പാവചനഭാവേന പവത്തിതേ, ലോകേ പന "വുത്തം പരായണ"ന്തിആദീസു (മഹാഭാസ ൭.൨.൨൬) അജ്ഝേനേ ദിസ്സതീതി.

ന ഏത്ഥ പിണ്ഡപാതഭോജനേന ധമ്മദായാദതാ നിവാരിതാ, പിണ്ഡപാതഭോജനം പന അനാദരിത്വാ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീതി ഏത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പിണ്ഡപാതം... പേ॰... വീതിനാമേയ്യാ"**തി. തത്ഥ **വീതിനാമേയ്യാ**തി കമ്മട്ഠാനാനുയോഗേന ഖേപേയ്യ. തേനാഹ **"ആദിത്തസീസൂപമം പച്ചവേക്ഖിത്വാ"**തി. **ആദിത്തസീസൂപമ**ന്തിആദിത്തസീസൂപമസുത്തം.

കിഞ്ചാപീതി അയം "യദിപീ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ നിപാതോ. നിപാതോ ച നാമ യത്ഥ യത്ഥ വാക്യേ പയുജ്ജതി, തേന തേന വത്തബ്ബത്ഥജോതകോ ഹോതീതി ഇധ "പിണ്ഡപാത"ന്തിആദിനാ അനുഞ്ഞാപസംസാവസേന വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ ജോതകോതി അധിപ്പായേന **"അനുജാനനപസംസനത്ഥേ നിപാതോ"**തി വുത്തം, അനുഞ്ഞാപസംസാരമ്ഭേ പന "അസമ്ഭാവനത്ഥേ"തി വുത്തം സിയാ പുരിമേയേവ സമ്ഭാവനാവിഭാവനതോ അധികത്താനുലോമതോ ച.

ഏകവാരം പവത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്ഖിപനം കഥം ദീഘരത്തം അപ്പിച്ഛതാദീനം കാരണം ഹോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **അത്രിച്ഛതാ**തി അത്ര ഇച്ഛതീതി അത്രിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ അത്രിച്ഛതാ, അത്ഥതോ പരലാഭപത്ഥനാ. തഥാ ഹി വുത്തം "പുരിമേയേവ സകലാഭേന അസന്തുട്ഠി, പരലാഭേ ച പത്ഥനാ, ഏതം അത്രിച്ഛതാലക്ഖണ"ന്തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൪൯). **പാപിച്ഛതാ**തി അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായതാ. പാപാ ഇച്ഛാ ഏതസ്സാതി പാപിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ പാപിച്ഛതാ. യഥാഹ "അസന്തഗുണസമ്ഭാവനതാ പടിഗ്ഗഹണേ ച അമത്തഞ്ഞുതാ, ഏതം പാപിച്ഛലക്ഖണ"ന്തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൫൧). മഹന്താനി വത്ഥൂനി ഇച്ഛതി, മഹതീ വാ തസ്സ ഇച്ഛാതി മഹിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ **മഹിച്ഛതാ**. യം സന്ധായ വുത്തം "സന്തഗുണസമ്ഭാവനതാ പടിഗ്ഗഹണേ ച അമത്തഞ്ഞുതാ, ഏതം മഹിച്ഛലക്ഖണ"ന്തി. പച്ചവേക്ഖമാനോ നിവാരേസ്സതീതി യോജനാ. **അസ്സ** ഭിക്ഖുനോ **സംവത്തിസ്സതി** പിണ്ഡപാതപടിക്ഖേപോ.

മഹിച്ഛോ പുഗ്ഗലോ യഥാ പച്ചയദാനവസേന പച്ചയദായകേഹി ഭരിതും അസക്കുണേയ്യോ, ഏവം പച്ചയപരിയേസനവസേന അത്തനാപീതി വുത്തം **"അത്തനോപി ഉപട്ഠാകാനമ്പി ദുബ്ഭരോ ഹോതീ"**തി. സദ്ധാദേയ്യസ്സ വിനിപാതവസേന പവത്തിയാ **അഞ്ഞസ്സ ഘരേ ഛഡ്ഡേന്തോ. രിത്തപത്തോവാ**തി യേസു കുലേസു പടിപിണ്ഡവസേന പവത്തതി, തേസം സബ്ബപച്ഛിമം അത്തനോ യഥാലദ്ധം ദത്വാ തത്ഥ കിഞ്ചി അലദ്ധാ രിത്തപത്തോ **വിഹാരം പവിസിത്വാ നിപജ്ജതി** ജിഘച്ഛാദുബ്ബല്യേനാതി അധിപ്പായോ. യഥാലദ്ധപച്ചയപരിഭോഗേന, പുന പരിയേസനാനാപജ്ജനേന അത്തനോ സുഭരതാ, യഥാലദ്ധപച്ചയേന അവഞ്ഞം അകത്വാ സന്തോസാപത്തിയാ ഉപട്ഠാകാനം സുഭരതാ വേദിതബ്ബാ.

കഥാവത്ഥൂനീതി അപ്പിച്ഛതാദിപടിസംയുത്താനം കഥാനം വത്ഥൂനീതി കഥാവത്ഥൂനി, അപ്പിച്ഛതാദയോ ഏവ. **തീണീ**തി തീണി കഥാവത്ഥൂനി. **അഭിസല്ലേഖികാ**തി അതിവിയ കിലേസേ സല്ലിഖതീതി അഭിസല്ലേഖോ, അപ്പിച്ഛ താദിഗുണസമുദായോ, സോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി അഭിസല്ലേഖികാ, മഹിച്ഛതാദീനം തനുഭാവായ യുത്തരൂപാ അപ്പിച്ഛതാദിപടിസംയുത്തതാ. **ചേതോവിനീവരണസപ്പായാ**തി കുസലചിത്തുപ്പത്തിയാ നിവാരകാനം നീവരണാനം ദൂരീഭാവകരണേന ചേതോവിനീവരണസങ്ഖാതാനം സമഥവിപസ്സനാനം സപ്പായാ. സമഥവിപസ്സനാചിത്തസ്സേവ വാ വിഭൂതിഭാവകരണായ സപ്പായാ ഉപകാരികാതി **ചേതോവിനീവരണസപ്പായാ. ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തിആദി യേന നിബ്ബിദാദിആനിസംസേന അയം കഥാ അഭിസല്ലേഖികാ ചേതോവിനീവരണസപ്പായാ ച നാമ ഹോതി, തം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തി ഏകംസേന വട്ടദുക്ഖതോ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ. **വിരാഗായ നിരോധായാ**തി തസ്സേവ വിരജ്ജനത്ഥഞ്ച നിരുജ്ഝനത്ഥഞ്ച. **ഉപസമായാ**തി സബ്ബകിലേസവൂപസമായ. **അഭിഞ്ഞായാ**തി സബ്ബസ്സപി അഭിഞ്ഞേയ്യസ്സ അഭിജാനനായ. **സമ്ബോധായാ**തി ചതുമഗ്ഗസമ്ബോധായ. **നിബ്ബാനായാ**തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനായ. ഏതേസു ഹി ആദിതോ തീഹി വിപസ്സനാ വുത്താ, പുന തീഹി മഗ്ഗോ, ഇതരേന നിബ്ബാനം. തേന സമഥവിപസ്സനാ ആദിം കത്വാ

നിബ്ബാനപരിയോസാനോ അയം സബ്ബോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ ദസകഥാവത്ഥുലാഭിനോ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതി. **പരിപൂരേസ്സന്തീ**തി തംസഭാവതോ ഉപകാരതോ ച സംവത്തിസ്സന്തി. അപ്പിച്ഛതാദയോ ഹി ഏകവാരഉപ്പന്നാ ഉപരി തദത്ഥായ സംവത്തിസ്സന്തി. കഥാവത്ഥുപരിപൂരണം സിക്ഖാപരിപൂരണഞ്ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അമതം നിബ്ബാനന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതും. ഇതരാ പന സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മപാരിപൂരിയാ പരിപുണ്ണാ. നിബ്ബാനപാരിപൂരി ചേത്ഥ തദാവഹധമ്മപാരിപൂരിവസേന പരിയായതോ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ഇദാനി യായം അപ്പിച്ഛതാദീനം അനുക്കമപരിവുഡ്ഢിയാ ഗുണപാരിപൂരിതാ, തം ഉപമായ സാധേന്തോ **"സേയ്യഥാപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പാവുസ്സകോ**തി വസ്സാനമാസേ ഉട്ഠിതോ. സോ ഹി ചിരാനുപ്പവത്തി ഹോതി. **പബ്ബതകന്ദരാ** പബ്ബതേസു ഉപച്ചകാധിച്ചകാപഭവനിജ്ഝരാദിനദിയോ. **സരസാഖാ**തി യത്ഥ ഉപരിഉന്നതപദേസതോ ഉദകം ആഗന്ത്വാ തിട്ഠതി ചേവ സന്ദതി ച, തേ. **കുസോബ്ഭാ** ഖുദ്ദകതളാകാ. **കുന്നദിയോ**തി പബ്ബതപാദതോ നിക്ഖന്താ ഖുദ്ദകനദിയോ. താ ഹി മഹാനദിയോ ഓതരന്തിയോ പരിപൂരേന്തി. **പരമധമ്മദായാദ**ന്തി പരമം ഉത്തമം ധമ്മദായാദഭാവം, പരമം ധമ്മദായജ്ജം വാ. **തേ ഭിക്ഖൂ**തി തേ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകേ ഭിക്ഖൂ. **സന്നിയോജേന്തോ**തി മൂലഗുണേഹി അപ്പിച്ഛതാദീഹി യോജേന്തോ.

ഉഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച ഉപധാരണവസേന ഗഹേത്വാ അവിപരീതം ഗഹേത്വാ. **സംസന്ദേത്വാ**തി മമ ദേസനാനുസാരേന മമജ്ഝാസയം അവിരജ്ഝിത്വാ. യഥാ ഇധേവ **ചിന്തേസീ**തി യഥാ ഇമിസ്സാ ധമ്മദായാദദേസനായ ചിന്തേസി, ഏവം അഞ്ഞത്ഥാപി ധമ്മഥോമനത്ഥം ഗന്ധകുടിം പവിസന്തോ ചിന്തേസി. **ഏകജ്ഝാസയായാ**തി സമാനാധിപ്പായായ. **മതിയാ**തി പഞ്ഞായ. **അയം ദേസനാ അഗ്ഗാ**തിആദി ഭഗവാ ധമ്മസേനാപതിം ഗുണതോ ഏവ പഗ്ഗണ്ഹാതീതി കത്വാ വുത്തം.

ചിത്തഗതിയാതി ചിത്തവസേന കായസ്സ പരിണാമനേന "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി കായസ്സ ചിത്തേന സമാനഗതികതാധിട്ഠാനേന. കഥം പന കായോ ദന്ധപ്പവത്തികോ ലഹുപരിവത്തനചിത്തേന സമാനഗതികോ ഹോതീതി? ന സബ്ബഥാ സമാനഗതികോ. യഥേവ ഹി കായവസേന ചിത്തപരിണാമനേ ചിത്തം സബ്ബഥാ കായേന സമാനഗതികം ന ഹോതി. ന ഹി തദാ ചിത്തം സഭാവസിദ്ധേന അത്തനോ ഖണേന അവത്തിത്വാ ദന്ധവുത്തികസ്സ രൂപധമ്മസ്സ ഖണേന വത്തിതും സക്കോതി, "ഇദം ചിത്തം അയം കായോ വിയ ഹോതൂ"തി പന അധിട്ഠാനേന ദന്ധഗതികസ്സ കായസ്സ അനുവത്തനതോ യാവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി, താവ കായഗതിം അനുലോമേന്തമേവ ഹുത്വാ സന്താനവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം കായഗതികം കത്വാ പരിണാമിതം നാമ ഹോതി, ഏവം "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാനേന പഗേവ ലഹുസഞ്ഞായ സുഖുമസഞ്ഞായ ച സമ്പാദിതത്താ അഭാവിതിദ്ധിപാദാനം വിയ ദന്ധം അവത്തിത്വാ യഥാ ലഹും കതിപയചിത്തവാരേഹേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി ഹോതി , ഏവം പവത്തമാനോ കായോ ചിത്തഗതികഭാവേനേവ പരിണാമിതോ നാമ ഹോതി, ന ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ പവത്തിയാ. ഏവഞ്ച കത്വാ ബാഹുസമിഞ്ജനപ്പസാരണൂപമാപി ഉപചാരേന വിനാ സുട്ഠുതരം യുത്താ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ ധമ്മതാവിലോമിതാ സിയാ. ന ഹി ധമ്മാനം ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം ഇദ്ധിബലേന കാതും സക്കാ, ഭാവഞ്ഞഥത്തമേവ പന സക്കാതി.

ന-ഥ. ഭഗവതോ അധിപ്പായാനുരൂപം ഭിക്ഖൂനഞ്ച അജ്ഝാസയം ഞത്വാതി വചനസേസോ. ദേസകാലേ വിയ ഭാജനമ്പി ഓലോകേത്വാ ഏവ മഹാഥേരോ ധമ്മം കഥേതി. **പക്കന്തസ്സാ**തി ഇദം അനാദരേ സാമിവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"പക്കന്തസ്സ സതോ"**തിആദിമാഹ. **കിത്തകേനാ**തി കേന പരിമാണേന. തം പന പരിമാണം യസ്മാ പരിമേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ പരിച്ഛിന്ദനം ഹോതി, തസ്മാ **"കിത്താവതാതി പരിച്ഛേദവചന"**ന്തി ആഹ. **നുകാരോ പുച്ഛായ**ന്തി അയം നു-സദ്ദോ ഇധേവ പുച്ഛായം ആഗതോതി കത്വാ വുത്തം. നു-സദ്ദേന ഹേത്ഥ ജോതിയമാനോ അത്ഥോ കിം-സദ്ദേന പരിമാണോ അത്ഥോ പരിമേയ്യത്ഥോ ച. ഏത്ഥ സംകിലേസപക്ഖോ വിവേകസ്സ അനനുസിക്ഖനം ആമിസദായാദതാ, വോദാനപക്ഖോ തസ്സ അനുസിക്ഖനം ധമ്മദായാദതാതി. **തീഹി**

വിവേകേഹീതി വിവേകത്തയഗ്ഗഹണം തദന്തോഗധത്താ വിവേകപഞ്ചകസ്സ. വിവേകപഞ്ചകഗ്ഗഹണേ പനസ്സ സരൂപേന കായവിവേകോ ഗഹിതോ ന സിയാ, തദായത്തത്താ വാ സത്ഥാരാ തദാ പയുജ്ജമാനവിവേകദസ്സനവസേന **"തീഹി വിവേകേഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അഞ്ഞതരമ്പീ**തി കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി കായവിവേകമത്തേന ധമ്മദായാദഭാവോ സിജ്ഝതീതി? ന, വിവേകദ്വയസന്നിസ്സയസ്സേവ കായവിവേകസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ ചിത്തവിവേകഗ്ഗഹണമ്പി സമത്ഥിതം ഹോതി. ന ഹി ലോകിയജ്ഝാനാധിഗമമത്തേന നിപ്പരിയായതോ സത്ഥുധമ്മദായാദഭാവോ ഇച്ഛിതോ, നിബ്ബാനാധിഗമേന പന സോ ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ സബ്ബാപി സാസനേ വിവേകാനുസിക്ഖനാ നിബ്ബാനപോണാ നിബ്ബാനപബ്ഭാരാ നിബ്ബാനോഗധാ ചാതി വുത്തം **"തിണ്ണം വിവേകാനം അഞ്ഞതരമ്പീ"**തി. അസതി ആലോകേ അന്ധകാരോ വിയ അസതി ധമ്മദായാദതായ ഏകംസിയാ ആമിസദായാദതാതി ആഹ **"ആമിസദായാദാവ ഹോന്തീ"**തി. **ഏസ നയോ സുക്കപക്ഖേപീ**തി കണ്ഹപക്ഖതോ സാധാരണവസേന ലബ്ഭമാനം അത്ഥസാമഞ്ഞം അതിദിസതി, ന അത്ഥവിസേസം തസ്സ വിസദിസത്താ, അത്ഥവിസേസമേവ വാ അതിദിസതി വിസദിസൂദാഹരണൂപായഞ്ഞായേന. "തിണ്ണം വിവേകാനം അഞ്ഞതര"ന്തി ഇദം ഇധ ന ലബ്ഭതി. തയോപി ഹി വിവേകാ, തേസു ഏകോ വാ ഇതരദ്വയസന്നിസ്സയോ ഇധ ലബ്ഭതി.

ദൂരതോപീതി ദൂരട്ഠാനതോപി. തേനാഹ **"തിരോരട്ഠതോപീ"**തിആദി. കാമം "പടിഭാതൂ"തി ഏത്ഥ പടി-സദ്ദാപേക്ഖായ "സാരിപുത്ത"ന്തി ഉപയോഗവചനം, അത്ഥോ പന സാമിവചനവസേനേവ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആയസ്മതോയേവ സാരിപുത്തസ്സാ"**തി. **ഭാഗോ ഹോതൂ**തി ഇമിനാഭാഗത്ഥോ പടി-സദ്ദോതി ദസ്സേതി ലക്ഖണാദിഅത്ഥാനം ഇധ അയുജ്ജനതോ. തേനാഹ **"ഏവം സദ്ദലക്ഖണേന സമേതീ"**തി. **ദിസ്സതൂ**തി ഞാണേന ദിസ്സതു, പസ്സതൂതി വാ അത്ഥോ. **ഉപട്ഠാതൂ**തി ഞാണസ്സ പച്ചുപതിട്ഠതു. **ഉഗ്ഗഹേസ്സന്തീ**തി വാചുഗ്ഗതം കരിസ്സന്തി. വാചുഗ്ഗതകരണഞ്ഹി ഉഗ്ഗഹോ. **പരിയാപുണിസ്സന്തീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. പുരിപുച്ഛനാദിനാ വാ അത്ഥസ്സ ചിത്തേ ആപാദനം പട്ഠപനം പരിയാപുണനം. **കാരണവചന**ന്തി യഥാവുത്തസ്സ കാരണഭാവേന വചനം "ഹേതുമ്ഹി കരണവചന"ന്തി കത്വാ. വുത്തത്ഥപച്ചാമസനം തം-സദ്ദേന കരീയതീതി. തേനാഹ **"യസ്മാ"**തിആദി.

ഏകേനേവാകാരേനാതി ആമിസദായാദതാസിദ്ധേന ആദിയതാസങ്ഖാതേന ഏകേനേവ പകാരേന. തമേവ ഹി ആകാരം സന്ധായാഹ **"ഭഗവതാ വുത്തമത്ഥ"**ന്തി. അഞ്ഞഥാ "സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ വിഹരതോ സാവകാ വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ'തി ഏകേനേവ ആകാരേന സോ അത്ഥോ ഥേരേനപി വുത്തോ. **തീഹി ആകാരേഹീ**തി ആമിസദായാദപടിപദാഭൂതേഹി തിണ്ണം വിവേകാനം അനനുസിക്ഖനാകാരേഹി. **ഏത്താവതാ**തി **"ഇധാവുസോ...പേ... നാനുസിക്ഖന്തീ"**തി ഏത്തകേന കണ്ഹപക്ഖേ ഉദ്ദേസപാഠേന.

വിത്ഥാരതോ സുവിഭത്തോ ഹോതി അനവസേസതോ സമ്മദേവ നിദ്ദിട്ഠത്താ. നനു ച ഉദ്ദേസേ സത്ഥുനോപി ആദിയതാ ഭഗവതാ ഗഹിതാ, സാ ന നിദ്ദിട്ഠാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"സോ ച ഖോ"**തിആദി. **സാവകേ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സാ**തി "ആമിസദായാദാ സത്ഥു സാവകാ"തി സത്ഥു പരപ്പവാദപരിഹരണത്ഥമ്പി "തുമ്ഹേഹി ധമ്മദായാദേഹി ഭവിതബ്ബ"ന്തി ഏവം സാവകേ അനുകമ്പമാനസ്സ. സാവകാനം തം ന യുത്തം സാമീചിഅഭാവതോതി യോജനാ. **ഏസ നയോ**തി യദിദം "ഏത്താവതായം ഭഗവാ"തിആദിനാ കണ്ഹപക്ഖേ ഉദ്ദേസസ്സ അത്ഥവിഭാഗദസ്സനമുഖേന സമ്ബന്ധദസ്സനം, ഏസ നയോ സുക്കപക്ഖേപി സമ്ബന്ധദസ്സനേതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"അയം താവേത്ഥ അനുസന്ധിക്കമയോജനാ"**തി, സത്ഥാരാ ദേസിതായ ഉദ്ദേസദേസനായ മഹാഥേരേന ദേസിതായ ച അനുസന്ധിക്കമേന സമ്ബന്ധോതി അത്ഥോ. യഥാനുസന്ധി ഏവ ചേത്ഥ അനുസന്ധി വേദിതബ്ബോ.

അച്ചന്തപവിവിത്തസ്സാതി ഏകന്തഉപധിവിവേകോ വിയ ഇതരേപി വിവേകോ സത്ഥു ഏകന്തികാവാതി. അനുസിക്ഖനം നാമ അനു അനു പൂരണന്തി തപ്പടിക്ഖേപേന ആഹ

“ന പരിപൂരേന്തീ”തി, ന പരിബ്രൂഹേന്തീതി അത്ഥോ, **ന പരിപൂരേന്തീ**തി വാ ന പരിപാലേന്തീതി അത്ഥോ. യദഗ്ഗേന ഹി വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തി, തദഗ്ഗേന ന പരിബ്രൂഹേന്തി, ന പരിപാലേന്തീതി വാ വത്തബ്ബതം ലഭന്തീതി. കസ്മാ പനേത്ഥ “വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ”തി ഉദ്ദേസേ വിയ അവിസേസവചനേ കായവിവേകസ്സേവ ഗഹണം കതന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **“യദി പനാ”**തിആദി. **പുച്ഛായാ**തി പുച്ഛാതോ അവിസേസോ സിയാ വിഭാഗസ്സ അലബ്ഭമാനത്താ വിസ്സജ്ജനസ്സ. നനു ച “വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ”തി അവിസേസവചനതോ പാളിയം വിഭാഗോ ന ലബ്ഭതേവാതി? ന, പദന്തരേന വിഭാവിതത്താ. തേനാഹ **“യേസഞ്ച ധമ്മാന”**ന്തിആദി. **ബ്യാകരണപക്ഖോ**തി വിസ്സജ്ജനപക്ഖോ. വിസ്സജ്ജനഞ്ച ന പുച്ഛാ വിയ അവിസേസജോതനാ , അഥ ഖോ യഥാധിപ്പേതത്ഥവിഭജനന്തി അധിപ്പായോ. **ഇമിനാ പദേനാ**തി “വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ”തി ഇമിനാ പദേന കായവിവേകം അപരിപൂരിയമാനം ദസ്സേതീതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തവിവേകം ഉപധിവിവേക**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ഏത്ഥ ച നപ്പജഹന്തീതി പഹാതബ്ബധമ്മാനം പഹാനാഭാവവചനം പഹാനലക്ഖണവിവേകാഭാവദീപനം, തം വത്വാ പുന “വിവേകേ നിക്ഖിത്തധുരാ”തി വചനം തതോ സാതിസയവിവേകാഭാവദീപനന്തി തദുഭയവിവേകാഭാവദസ്സനേന “യേസഞ്ച ധമ്മാന”ന്തിആദിനാവ പാരിസേസഞായേന “വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ”തി ഇമിനാ വിവേകദ്വയമൂലഭൂതകായവിവേകാഭാവദസ്സനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവിഗതതണ്ഹതായ തം തം പരിക്ഖാരജാതം ബഹും ലന്തി ആദിയന്തീതി ബഹുലാ, ബഹുലാ ഏവ **ബാഹുലികാ** യഥാ “വേനയികോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൬; അ॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮). തേ പന യസ്മാ പച്ചയബഹുലഭാവായ യുത്തപ്പയുത്താ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **“ചീവരാദിബാഹുല്ലായ പടിപന്നാ”**തി. സിക്ഖായ ആദരഭാവാഭാവതോ സിഥിലം അദള്ഹം ഗണ്ഹന്തീതി **“സാഥലികാ”**തി വുത്തം. **സിഥില**ന്തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, സിഥില-സദ്ദേന വാ സമാനത്ഥസ്സ സാഥല-സദ്ദസ്സ വസേന **“സാഥലികാ”**തി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **അവഗമനട്ഠേനാ**തി അധോഗമനട്ഠേന , ഓരമ്ഭാഗിയഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ഉപധിവിവേകേ**തി സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗതായ ഉപധീഹി വിവിത്തേ. **ഓരോപിതധുരാ**തി ഉജ്ഝിതുസ്സാഹാ.

അനിയമേനേവാതി കിഞ്ചി വിസേസം അനാമസിത്വാ “സാവകാ”തി അവിസേസേനേവ. **നിയമേന്തോ**“ഥേരാ”തിആദിനാ. **ദസവസ്സേ ഉപാദായാ**തി ദസവസ്സതോ പട്ഠായ. **ഇസ്സരിയേ**തി “സേട്ഠിട്ഠാനം സേനാപതിട്ഠാന”ന്തിആദീസു വിയ. അചിരക്ഖണോഭാസേന ലക്ഖവേധകോ **അക്ഖണവേധി**. **ഠിതിയ**ന്തി അവട്ഠാനേ. **ഠാനസോ**തി തങ്ഖണേയേവ. **തിട്ഠതീ**തി ആധാരാധേയ്യഭാവേനാതി ആഹ **“തദായത്തവുത്തിഭാവേനാ”**തി. ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ സത്തസങ്ഖാരേസു ഉദാസീനതാപി അസങ്ഖതാധിഗമസ്സ ഉപായോതി തബ്ബിപരിയായതോ ചീവരാദിമണ്ഡനാ ന ഉപധിവിവേകപാരിപൂരിയാ സംവത്തതീതി ആഹ **“ചീവരപത്ത…പേ॰… അപൂരയമാനാ”**തി. **തത്ഥാ**തി ഥേരവാരേ. **ഇധാ**തി മജ്ഝിമനവകവാരേസു. തഥാ ഹി **“മജ്ഝിമഥേരകാലേ”**തിആദി വുത്തം.

൩൨. ഇമസ്മിഞ്ച കണ്ഹപക്ഖേതി ഇമസ്മിഞ്ച നിദ്ദേസവാരേ കണ്ഹപക്ഖേ, ന ഉദ്ദേസവാരേ കണ്ഹപക്ഖേ. ഉദ്ദേസവാരേ പന കണ്ഹപക്ഖേ വുത്തവിപരിയായേന ഗഹേതബ്ബത്ഥോ “ഏസ നയോ സുക്കപക്ഖേപീ”തി അതിദേസേന ദസ്സിതോ. **വുത്തപച്ചനീകനയേനാ**തി “കായവിവേകം നാനുസിക്ഖന്തി ന പരിപൂരേന്തീ”തിആദിനാ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ചനീകനയേന, “കായവിവേകം അനുസിക്ഖന്തി പരിപൂരേന്തീ”തിആദിനാ നയേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സുക്കപക്ഖേ. **സങ്ഖേപോ**തി അത്ഥസങ്ഖേപോ. **യോജനപരമ്പരായാ**തി ഗാമന്തതോ ദൂരഭാവേന ഏകം ദ്വേ തീണീതി ഏവം യോജനാനം പടിപാടിയാ. **അരഞ്ഞവനപത്ഥാനീ**തി അരഞ്ഞേസു വനസണ്ഡഭൂതാനി. **പന്താനീ**തി പരിയന്താനി. **ഉപഗന്തും യുത്തകാലോ** ജരാജിണ്ണകാലോ ഗോചരഗാമേ ദൂരേ ഗമനാഗമനസമത്ഥതാഭാവതോ. “ഏവം ഗുണവന്തേസു ദിന്നം അഹോ സുദിന്ന”ന്തി **പച്ചയദായകാനം പസാദം ജനേന്തി. പാസംസാ**തി പസംസിതബ്ബാ. **അയമ്പി മഹാഥേരോ**തിആദി ഏകം അപ്പമാദവിഹാരിനം വുദ്ധതരം നിദ്ദിസിത്വാ വദന്താനം വസേന വുത്തം. **പവിട്ഠോ** വിവേകട്ഠാനം. **സായം നിക്ഖമതി** യോനിസോമനസികാരം

ഉപബ്രൂഹേത്വാതി അധിപ്പായോ. **കസിണപരികമ്മം കരോതി,** ന യം കിഞ്ചി കിച്ചന്തരം. **സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേതി,** ന മോഘമനസികാരം. **സബ്ബഥാ**തിആദിതോ താവ തദങ്ഗവസേന കിലേസേഹി ചിത്തം വിവേചേന്തോ തതോ വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന പടിപസ്സദ്ധിവസേനാതി സബ്ബപ്പകാരേന ചിത്തവിവേകം പൂരേതി. **പംസുകൂലാനി ധാരേതീ**തി ഇമിനാ ബാഹുലികതാഭാവം ദസ്സേതി, **അസിഥിലം സാസനം ഗഹേത്വാ**തി ഇമിനാ സാഥലികതാഭാവം, **വിഗതനീവരണോ**തി ഇമിനാ ഓക്കമനേ നിക്ഖിത്തധുരതം, **ഫലസമാപത്തിന്തി**ആദിനാ പവിവേകപുബ്ബങ്ഗമതം ദസ്സേതി.

ൻൻ. തത്രാവുസോതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന "ലോഭോ ച പാപകോ"തിആദിനയപ്പവത്തം ഉപരിദേസനം അനവസേസതോ പരിയാദിയതി. **കോ അനുസന്ധീ**തി യാ സാ ഭഗവതാ സംകിലേസപക്ഖേന സഹ ധമ്മദായാദപടിപത്തിഭാവിനീ "ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ"തിആദിനാ ദേസനാ ഉദ്ദിട്ഠാ, തം "സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ വിഹരതോ"തിആദിനാ ആരഭിത്വാ അട്ഠാരസവാരപടിമണ്ഡിതായ നിദ്ദേസദേസനായ വിഭജിത്വാ തതോ പരം "തത്രാവുസോ ലോഭോ ച പാപകോ"തിആദിനയായ ഉപരിദേസനായ സമ്ബന്ധം പുച്ഛതി. **ഏവന്തി** സംകിലേസപക്ഖേ "നപ്പജഹന്തീ"തി പഹാനാഭാവദസ്സനവസേന, വോദാനപക്ഖേ "പജഹന്തീ"തി പഹാനസബ്ഭാവദസ്സനവസേനാതി ഏവം. അനിദ്ധാരിതസരൂപാ യം-തം-സദ്ദേഹി ധമ്മ-സദ്ദേന സാമഞ്ഞതോ യേ പഹാതബ്ബധമ്മാ വുത്താ, തേ സരൂപതോ ദസ്സേതുന്തി യോജനാ. **ഇമേ തേതി** ഏത്ഥ കസ്മാ ലോഭാദയോ ഏവ പഹാതബ്ബധമ്മാ വുത്താ, നനു ഇതോ അഞ്ഞേപി മോഹദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദയോ പഹാതബ്ബധമ്മാ സന്തീതി? സച്ചം സന്തി, തേ പന ലോഭാദീഹി തദേകട്ഠതാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതി വുത്താ. അഥ വാ ഇമേസംയേവേത്ഥ ഗഹണേ കാരണം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

ഇദാനി ഉപചയേന അനുസന്ധിം ദസ്സേതും **"അപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സാവകാനം യസ്സ ധമ്മസ്സ ദായാദഭാവോ സത്ഥു അഭിരുചിതോ, സോ "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേതീ"തിആദിനാ അകഥേത്വാ "വിവേകം അനുസിക്ഖന്തി, തേ ച ധമ്മേ പജഹന്തി, ന ച ബാഹുലികാ"തിആദിനാ കഥിതത്താ **ഹേട്ഠാ പരിയായേനേവ ധമ്മോ കഥിതോ**തി വുത്തം. "തേ ച ധമ്മേ നപ്പജഹന്തി, ഓക്കമനേ പുബ്ബങ്ഗമാ"തിആദിനാ **ആമിസം പരിയായേനപി കഥിതം**. "സിയാ ച മേ പിണ്ഡപാതോ"തിആദിനാ, "ബാഹുലികാ ച ഹോന്തീ"തിആദിനാ ച **ആമിസം നിപ്പരിയായേനപി കഥിതം**. അഥ വാ യായം ഭഗവതാ ആമിസദായാദപടിക്ഖേപനാ ധമ്മദായാദതാ വുത്താ, യഞ്ച തദത്ഥം വിഭജന്തേന മഹാഥേരേന അത്തനാ വിവേകാനുസിക്ഖനാദി വുത്തം, തദുഭയം ഹേതുവസേന വിഭാവേതും **"തത്രാവുസോ, ലോഭോ ചാ"**തിആദി വുത്തം . ഹേതുനിരോധേന ഹി സംകിലേസപക്ഖസ്സ, നിരോധഹേതുസമ്പാദനേന ച വോദാനപക്ഖസ്സ തപ്പാപകതാ.

അതീതദേസനാനിദസ്സനന്തി അതീതായ ഥേരേന യഥാദേസിതായ ദേസനായ ച പച്ചാമസനം. തേനേവാഹ **"സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ...പേ... ദേസനായന്തി വുത്തം ഹോതീ"**തി. **തത്ഥാ**തി യം വുത്തം വിസേസതോ "യേസം ധമ്മാനം സത്ഥാ പഹാനമാഹാ"തി, ഏതസ്മിം പദേ. തത്ഥ ഹി പഹാതബ്ബധമ്മാ ലോഭാദയോ സാമഞ്ഞതോ വുത്താ. **ലാമകാ**തി നിഹീനാ. ലോഭദോസാ ഹി ഹേതുതോ പച്ചയതോ സഭാവതോ ഫലതോ നിസ്സന്ദതോ സംകിലിട്ഠപകതികാ, ആയതിം ദുക്ഖസ്സ പാപനട്ഠേന വാ പാപകാ. **ലുബ്ഭനലക്ഖണോ**തി ആരമ്മണസ്സ അഭിഗിജ്ഝനലക്ഖണോ. തഥാ ഹി സോ ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി "ലോഭോ"തി വുച്ചതി. രസാദീസു അഭിസങ്ഗരസോ, അപരിച്ചാഗപച്ചുപട്ഠാനോ, സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനപദട്ഠാനോ. **ദുസ്സനലക്ഖണോ**തി ആരമ്മണേ ബ്യാപജ്ജനലക്ഖണോ. തഥാ ഹി സോ ദുസ്സന്തി തേന, സയം വാ ദുസ്സതി, ദുസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി "ദോസോ"തി വുച്ചതി. രസാദീസു വിസപ്പനരസോ, സനിസ്സയദഹനരസോ വാ, ദുസ്സനപച്ചുപട്ഠാനോ, ആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ.

തേസൂതിആദിനാ ദസ്സനേന ലോഭദോസാനം ഏകന്തതോ പഹാതബ്ബതാദസ്സനം. **ആമിസദായാദസ്സ പച്ചയാനം ലാഭേ ഹോതീ**തി ഇദം ലോഭസ്സ ആരമ്മണഗ്ഗഹണസഭാവതം

സന്ധായ വുത്തം, തണ്ഹായ വസേന പന അനുഗിജ്ഝനം സന്ധായ **"അലദ്ധം പത്ഥേതീ"**തി ആഹ. അലാഭേ പച്ചയാനം ആമിസദായാദസ്സ ഹോതീതി ആനേത്വാ യോജനാ. **അലഭന്തോതി** എത്ഥ "പച്ചയേ"തി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. **വിഘാതവാതി** "യമ്പിച്ഛം ന ലഭതി, തമ്പി ദുക്ഖ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൨൦; വിഭ॰ ൧൯൦) വചനതോ ഇച്ഛാവിഘാതവാ. ലോഭോ ച ദേയ്യധമ്മേ ഹോതി ആമിസദായാദസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. എസ നയോ അനന്തരപദേപി. **ദേയ്യധമ്മേ**തി ച ഇദം നിദസ്സനമത്തം സത്തകേലായനാദിവസേനപി തസ്സ ലോഭുപ്പത്തിസബ്ഭാവതോ. "തണ്ഹം പടിച്ച പരിയേസനാ, പരിയേസനം പടിച്ച ലാഭോ"തി ഏവമാദയോ **നവ തണ്ഹാമൂലകാ. പരിപൂരേതി** ആമിസദായാദോതി വിഭത്തിവിപരിണാമോ വേദിതബ്ബോ. ആവാസമച്ഛരിയാദീനി **പഞ്ച മച്ഛരിയാനി**.

മഗ്ഗന്തി അരിയമഗ്ഗം. സോ ഹി കിലേസേ മാരേന്തോ ഗച്ഛതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി ച മഗ്ഗീയതി, സയം വാ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന നിബ്ബാനം മഗ്ഗതീതി നിപ്പരിയായേന "മഗ്ഗോ"തി വുച്ചതി. **ഏകോ അന്തോതി** ഇതരേന അസമ്മിസ്സോ ഏകോ കോട്ഠാസോ, ഹീനതായ വാ ലാമകട്ഠേന **ഏകോ അന്തോ**. കാമം അഞ്ഞേപി കുസലധമ്മാ ഏതേ അന്തേ അസമ്പയോഗതോ ന ഉപേന്തി, തേഹി വിമുത്താ ഏവ, അയം പന അച്ചന്തവിമുത്തിയാ ന ഉപേതീതി ആഹ **"വിമുത്തോ ഏതേഹി അന്തേഹീ"**തി. **തസ്മാ**തി അന്തദ്വയവിമുത്തത്താ. **ഏതേസം മജ്ഝേ ഭവത്താ**തി ഇദം മഗ്ഗസ്സ ഉഭയന്തവിമുത്തതായ ഏവ വുത്തം, ന തപ്പരിയാപന്നതായ, വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥികേഹി പടിപജ്ജിതബ്ബതോ ച. **തഥാ**തി യഥാ ഇതരേന അസമ്മിസ്സട്ഠേന ലാമകട്ഠേന ച ലോഭോ ഏകോ അന്തോ, തഥാ **കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ**തി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. മഗ്ഗസ്സ അനുപഗമനഞ്ച നേസം അന്താനം സബ്ബസോ അപ്പവത്തികരണേനേവ ദട്ഠബ്ബം. **പുരിമനയേനാ**തി "ഏതേ ദ്വേ അന്തേ ന ഉപേതീ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന.

സച്ചാനന്തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം. **ദസ്സനപരിണായകട്ഠേനാ**തി ദസ്സനസ്സ പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിഭേദസ്സ പരിതോ സബ്ബഥാ നയനട്ഠേന പവത്തനട്ഠേന. **ചക്ഖുകരണീ**തി ധമ്മചക്ഖുസ്സ കരണീ നിപ്ഫാദികാ. തയിദം സതിപി പടിപദായ ധമ്മചക്ഖുതോ അനഞ്ഞത്തേ അവയവവസേന സിജ്ഝമാനോ അത്ഥോ സമുദായേന കതോ നാമ ഹോതീതി ഉപചാരവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി **"മഗ്ഗോയേവ ഹി മഗ്ഗത്ഥായ സംവത്തതി മഗ്ഗേന കാതബ്ബകിച്ചകരണതോ"**തി. **ഞാണായാതി** യാഥാവതോ ജാനനായ. തേനാഹ **"വിദിതകരണട്ഠേനാ"**തി. വിസേസഞാതഭാവാപാദനഞ്ഹി വിദിതകരണം. **വൂപസമനതോ**തി സമുച്ഛിന്ദനവസേന വൂപസമനതോ. ദുക്ഖാദീനം പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവോ വിയ അഭിഞ്ഞേയ്യഭാവോപി മഗ്ഗവസേനേവ പാകടോ ഹോതീതി ആഹ **"ചതുന്നമ്പി സച്ചാനം അഭിഞ്ഞേയ്യഭാവദസ്സനതോ"**തി, വിഭാവനതോതി അത്ഥോ. **സമ്ബോധോതി മഗ്ഗോ** "സമ്ബുജ്ഝതി ഏതേനാ"തി കത്വാ. **തസ്സത്ഥായാ**തി മഗ്ഗകിച്ചത്ഥായ. ന ഹി മഗ്ഗതോ അഞ്ഞോ മഗ്ഗകിച്ചകരോ അത്ഥി. തേനാഹ **"മഗ്ഗോയേവ ഹീ"**തിആദി. അഥ വാ സമ്മാദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജമാനാ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന ഇതരേ ഉപ്പാദേതി, ഏവം സേസമഗ്ഗധമ്മാപീതി ഏവമ്പി മഗ്ഗത്ഥായ സംവത്തനം വേദിതബ്ബം. **സച്ഛികിരിയായ പച്ചക്ഖകമ്മായാ**തി സച്ഛികരണസങ്ഖാതപച്ചക്ഖകമ്മായ. **നിബ്ബാനായാ**തി വാ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനായ. **ഉപസമായാതി** ഇമിനാ സഉപാദിസേസനിബ്ബാനം ഗഹിതന്തി. **അയ**ന്തി "സാ ഹി സച്ചാന"ന്തിആദിനാ യഥാവുത്തോ അത്ഥനയോ. **ഏത്ഥാ**തി "ചക്ഖുകരണീ"തിആദീസു പദേസു. **സാരോ** സുന്ദരോ അനപനീതോ. **ഇതോ അഞ്ഞഥാ**തി "ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞായ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിം കരോതീതി ചക്ഖുകരണീ"തിആദിനാ അത്ഥവണ്ണനാപപഞ്ചോ കേവലം വിത്ഥാരത്ഥായ.

അയമേവാതി ഏത്ഥ **അയ**ന്തി ഇമിനാ അത്തനോ അഞ്ഞേസഞ്ച തസ്സം പരിസായം അരിയാനം മഗ്ഗസ്സ പച്ചക്ഖഭാവം ദസ്സേതി. ആസന്നപച്ചക്ഖവാചീ ഹി അയം-സദ്ദോ. **അഞ്ഞമഗ്ഗപടിസേധനത്ഥ**ന്തി അഞ്ഞസ്സ നിബ്ബാനഗാമിമഗ്ഗസ്സ അത്ഥിഭാവപടിസേധനത്ഥം. സത്താപടിക്ഖേപോ ഹി ഇധ പടിസേധനം അലബ്ഭമാനത്താ അഞ്ഞസ്സ മഗ്ഗസ്സ. ബുദ്ധാദീനം സാധാരണഭാവോ അനഞ്ഞതാ. തേനാഹ ബ്രഹ്മാ സഹമ്പതി -

“ഏകായനം ജാതിഖയന്തദസ്സീ,
മഗ്ഗം പജാനാതി ഹിതാനുകമ്പീ;
ഏതേന മഗ്ഗേന തരിംസു പുബ്ബേ,
തരിസ്സന്തി യേ ച തരന്തി ഓഘ”ന്തി. (സം° നി° ൫.൩൮൪, ൪൦൯; മഹാനി° ൧൯൧;
ചൂളനി° ൧൦൭, ൧൨൧; നേത്തി° ൧൭൦);

ആരകത്താതി ഇമിനാ നിരുത്തിനയേന അരിയ-സദ്ദസിദ്ധിമാഹ. **അരിപഹാനായാ**തി അത്ഥവചനമത്തം. അരയോ പാപധമ്മാ യന്തി അപഗമന്തി ഏതേനാതി **അരിയോ**. **അരിയേന ദേസിതോ**തി ഏത്ഥ അരിയസ്സ ഭഗവതോ അയന്തി **അരിയോ**. **അരിയഭാവപ്പടിലാഭായാ**തി ഏത്ഥ അരിയകരോ **അരിയോ**തി ഉത്തരപദലോപേന അരിയ-സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ മഗ്ഗങ്ഗസമുദായേ മഗ്ഗവോഹാരോ ഹോതി, സമുദായോ ച സമുദായീഹി സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി ഉപേതത്താ”**തി, തസ്മാ അത്തനോ അവയവഭൂതാനി അട്ഠ അങ്ഗാനി ഏതസ്സ സന്തീതി **അട്ഠങ്ഗികോ**. യസ്മാ പന പരമത്ഥതോ അങ്ഗാനിയേവ മഗ്ഗോ, തസ്മാ വുത്തം **“ന ച അങ്ഗവിനിമുത്തോ”**തി യഥാ “ഛളങ്ഗോ വേദോ”തി. സദിസൂദാഹരണം പന ദസ്സേന്തോ **“പഞ്ചങ്ഗികതൂരിയാദീനി വിയാ”**തി ആഹ. **ആദി**-സദ്ദേന ചതുരങ്ഗിനീ സേനാതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ. **മാരേന്തോ ഗച്ഛതീ**തി നിരുത്തിനയേന സദ്ദസിദ്ധിമാഹ. **മഗ്ഗതീ**തി ഗവേസതി. അരിയമഗ്ഗോ ഹി നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോന്തോ തം ഗവേസന്തോ വിയ ഹോതീതി. **മഗ്ഗീയതി നിബ്ബാനത്ഥികേഹി** വിവട്ടൂപനിസ്സയപുഞ്ഞകരണതോ പട്ഠായ തദത്ഥം പടിപത്തിതോ. **ഗമ്മതീ**തി ഏതേന ആദിഅന്തവിപരിയായേന സദ്ദസിദ്ധിമാഹ യഥാ “കകൂ”തി. **“സേയ്യഥിദന്തി നിപാതോ”**തി വത്വാ തസ്സ സബ്ബലിങ്ഗവിഭത്തിവചനസാധാരണതായ **“കതമാനി താനി അട്ഠങ്ഗാനീ”**തി വുത്തം. നനു ച അങ്ഗാനി സമുദിതാനി മഗ്ഗോ അന്തമസോ സത്തങ്ഗവികലസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അഭാവതോതി? സച്ചമേതം സച്ചപടിവേധേന, മഗ്ഗപച്ചയതായ പന യഥാസകം കിച്ചകരണേന പച്ചേകമ്പി താനി മഗ്ഗോയേവാതി ആഹ **“ഏകമേകഞ്ഹി അങ്ഗം മഗ്ഗോയേവാ”**തി, അഞ്ഞഥാ സമുദിതാനമ്പി നേസം മഗ്ഗകിച്ചം ന സമ്ഭവേയ്യാതി. ഇദാനി തമേവത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **“സമ്മാദിട്ഠിമഗ്ഗോ ചേവ ഹേതു ചാ”**തി വുത്തം.

സമ്മാ അവിപരീതം പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന ചതുന്നം സച്ചാനം ദസ്സനം പടിവിജ്ഝനം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **സമ്മാദസ്സനലക്ഖണാ**. സമ്മാ അവിപരീതം സമ്പയുത്തധമ്മേ നിബ്ബാനാരമ്മണേ അഭിനിരോപനം അപ്പനാലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **സമ്മാഅഭിനിരോപനലക്ഖണോ** മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ സിനിദ്ധസഭാവത്താ സമ്പയുത്തധമ്മേ, സമ്മാവാചപ്പച്ചയസുഭാസിതസോതാരഞ്ച ജനം സമ്മദേവ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സമ്മാവാചാ സമ്മാപരിഗ്ഗഹോ ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **സമ്മാപരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ**. യഥാ കായികാ കിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതി, തഥാ സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതിപീതി **സമ്മാസമുട്ഠാനലക്ഖണോ സമ്മാകമ്മന്തോ**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാനം** കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ സുദ്ധി വോദാനം, ആജീവസ്സേവ വാ ജീവിതപ്പവത്തിയാ സുദ്ധി വോദാനം ഏതേനാതി **സമ്മാവോദാനലക്ഖണോ സമ്മാആജീവോ**. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗണ്ഹനം അനുബലപ്പദാനം **പഗ്ഗഹോ**. ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, തസ്സ വാ അനിസ്സജ്ജനം **ഉപട്ഠാനം**. ആരമ്മണേ സമ്പയുത്തധമ്മാനം സമ്മാ, സമം വാ ആധാനം **സമാധാനം**. സമ്മാ സങ്കപ്പേതി സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണേ അഭിനിരോപേതീതി **സമ്മാസങ്കപ്പോ**. സമ്മാ വദതി ഏതായാതി **സമ്മാവാചാ**. സമ്മാ കരോതി ഏതേനാതി സമ്മാകമ്മം, തദേവ **സമ്മാകമ്മന്തോ**. സമ്മാ ആജീവതി ഏതേനാതി **സമ്മാആജീവോ**. സമ്മാ വായമതി ഉസ്സഹതി ഏതേനാതി **സമ്മാവായാമോ**. സമ്മാ സരതി അനുസ്സരതീതി **സമ്മാസതി** . സമ്മാ സമാധിയതി ചിത്തം ഏതേനാതി **സമ്മാസമാധീ**തി ഏവം സമ്മാസങ്കപ്പാദീനം നിബ്ബചനം വേദിതബ്ബം.

മിച്ഛാദിട്ഠിന്തി സബ്ബമ്പി മിച്ഛാദസ്സനം. **തപ്പച്ചനീയകിലേസേ**തി എത്ഥ **തം**-സദ്ദേന സമ്മാദിട്ഠി. ന ഹി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കിലേസാ പച്ചനീയാ, അഥ ഖോ സമ്മാദിട്ഠിയാ. **അവിജ്ജഞ്ചാ**തി അവിജ്ജാഗ്ഗഹണം തസ്സാ സംകിലേസധമ്മാനം പമുഖഭാവതോ. തേനാഹ "അവിജ്ജാ, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബങ്ഗമാ അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧). ദസ്സനനിവാരകസ്സ സമ്മോഹസ്സ സമുഗ്ഘാതേന **അസമ്മോഹതോ**. എത്ഥ ച **മിച്ഛാദിട്ഠിം…പേ॰… പജഹതീ**തി എതേന പഹാനാഭിസമയം, **നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീ**തി എതേന സച്ഛികിരിയാഭിസമയം, **സമ്പയുത്തധമ്മേ**തിആദിനാ ഭാവനാഭിസമയം സമ്മാദിട്ഠികിച്ചം ദസ്സേതി. പരിഞ്ഞാഭിസമയോ പന നാനന്തരിയതായ അത്ഥതോ വുത്തോ എവ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ.

കഥം പന ഏകമേവ ഞാണം ഏകസ്മിം ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി സാധേന്തം പവത്തതി. ന ഹി താദിസം ലോകേ ദിട്ഠം, ന ആഗമോ വാ താദിസോ അത്ഥീതി ന വത്തബ്ബം. യഥാ ഹി പദീപോ ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ വട്ടിം ദഹതി, സ്നേഹം പരിയാദിയതി, അന്ധകാരം വിധമതി, ആലോകഞ്ച വിദംസേതി, ഏവമേതം ഞാണന്തി ദട്ഠബ്ബം. മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം ദുക്ഖേപേതം ഞാണം, ദുക്ഖസമുദയേപേതം ഞാണം , ദുക്ഖനിരോധേപേതം ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായപേതം ഞാണന്തി **സുത്തപദം** (വിഭ॰ ൭൯൪) എത്ഥ ഉദാഹരിതബ്ബം. യഥാ ച സമ്മാദിട്ഠി പുബ്ബഭാഗേ ദുക്ഖാദീസു വിസും വിസും പവത്തിത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകാവ ചതുന്നം ഞാണാനം കിച്ചം സാധേന്തീ പവത്തതി, ഏവം സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ പുബ്ബഭാഗേ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിനാമകാ ഹുത്വാ കാമസങ്കപ്പാദീനം പജഹനവസേന വിസും വിസും പവത്തിത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ തിണ്ണം ചതുന്നഞ്ച കിച്ചം സാധേന്താ പവത്തന്തി. സമ്മാസമാധി പന പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപി നാനായേവ ഹുത്വാ പവത്തതീതി കാമഞ്ചേത്ഥ സമ്മാദിട്ഠിയാ സബ്ബേപി പാപധമ്മാ പടിപക്ഖാ, ഉജുവിപച്ചനീകതാദസ്സനവസേന പന സമ്മാദിട്ഠിയാ കിച്ചനിദ്ദേസേ മിച്ഛാദിട്ഠിഗ്ഗഹണം കതം. തേനേവ ച **"തപ്പച്ചനീയകിലേസേ ചാ"**തി വുത്തം.

യേസം കിലേസാനം അനുപച്ഛിന്ദനേ സമ്മാദിട്ഠി ന ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തേ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സഹജേകട്ഠതായ തദേകട്ഠാവ തപ്പച്ചനീയകിലേസാ ദട്ഠബ്ബാ. സമ്മാസങ്കപ്പാദീനം കിച്ചനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ. സോതാപത്തിമഗ്ഗാദിവസേന ചത്താരോ ലോകുത്തരമഗ്ഗഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകതോ കത്വാ. ലോഭദോസാ സമുദയസച്ചം, യസ്സ പന സോ സമുദയോ തം ദുക്ഖസച്ചം, പഹാനഭാവോ മഗ്ഗസച്ചം, യത്ഥ തം പഹാനം, തം നിരോധസച്ചന്തി ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനി. കസ്മാ പനേത്ഥ ലോഭദോസാനം വിസും ആദിതോ ച ഗഹണം? വിസും ഗഹണം താവ തഥാബുജ്ഝനകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന, ഇമേഹി ലോഭദോസേഹി ആമിസദായാദതാ, തപ്പഹാനേന ച ധമ്മദായാദതാതി ദസ്സനത്ഥം, തദനുസാരേന ചതുസച്ചയോജനായ ഏവം ഏകേകസ്സ നിയ്യാനമുഖം ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥഞ്ച. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോ. ആദിതോ ഗഹണം പന അതിവിയ ഓളാരികതായ സുപാകടഭാവതോ വക്ഖമാനാനം അഞ്ഞേസഞ്ച പാപധമ്മാനം മൂലഭാവതോ തദേകട്ഠതായ ച വേദിതബ്ബം.

കുജ്ഝനലക്ഖണോതി കുപ്പനസഭാവോ, ചിത്തസ്സ ബ്യാപജ്ജനാതി അത്ഥോ. **ചണ്ഡിക്കം** ലുദ്ദതാ, കുരുരഭാവോതി അത്ഥോ. **ആഘാതകരണരസോ**തി "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദിനാ ചിത്തേ ആഘാതസ്സ കരണരസോ. **ദുസ്സനപച്ചുപട്ഠാനോ**തി സപരസന്താനസ്സ വിനാസനപച്ചുപട്ഠാനോ ലദ്ധോകാസോ വിയ സപത്തോ. **ഉപനന്ധനം** നാനപ്പകാരസ്സ ഉപരൂപരി നന്ധനം വിയ ഹോതീതി കത്വാ. തഥാ ഹേസ **"വേരഅപ്പടിനിസ്സജ്ജനരസോ, കോധാനുപബന്ധഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ"**തി ച വുത്തോ. **അപരകാലേ ഉപനാഹോതിആദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ഉപനയ്ഹനാ ഉപനയ്ഹിതത്തം ആഠപനാ ഠപനാ സണ്ഠപനാ അനുസംസന്ദനാ അനുപ്പബന്ധനാ ദള്ഹീകമ്മ"ന്തിആദീനം (വിഭ॰ ൮൯൧) നിദ്ദേസപദാനം അത്ഥവണ്ണനം സങ്ഗയ്ഹതി. ഉപനാഹസമങ്ഗീ ഹി പുഗ്ഗലോ വേരസ്സ അനിസ്സജ്ജനതോ ആദിത്തപൂതിഅലാതം വിയ ജലതി ഏവ, ചിത്തഞ്ചസ്സ ധോവിയമാനം അച്ഛചമ്മം വിയ, മസിമക്ഖിതപിലോതികാ വിയ ച ന സുജ്ഝതേവ.

പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണോതി ഉദകപുഞ്ഛനിയാ ഉദകം വിയ പരേസം ഗുണാനം മക്ഖനസഭാവോ. തഥാഭൂതോ ചായം അത്തനോ കാരകം ഗൂഥേന പഹരന്തം ഗൂഥോ വിയ പഠമതരം മക്ഖേതി ഏവാതി ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹേസ്സ സപരസന്താനേസു ഗുണം മക്ഖേതീതി **മക്ഖോ**തി വുച്ചതി. **യുഗഗ്ഗാഹോ** സമധുരഗ്ഗഹണം അസമാനസ്സപി അഭൂതസ്സ സമാരോപനം. സമഭാവകരണം **സമീകരണം**. പരേസം ഗുണപ്പമാണേന അത്തനോ ഗുണാനം ഉപട്ഠാനം പച്ചുപട്ഠപേതീതി ആഹ **"പരേസം ഗുണപ്പമാണേന ഉപട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനോ"**തി. തഥാ ഹേസ പരേസം ഗുണേ ഡംസിത്വാ വിയ അത്തനോ ഗുണേഹി സമേ കരോതീതി **പളാസോ**തി വുച്ചതി.

പരസമ്പത്തിഖീയനം പരസമ്പത്തിയാ ഉസൂയനം. ഇസ്സതി പരസമ്പത്തിം ന സഹതീതി **ഇസ്സാ**. തഥാ ഹേസാ **"പരസമ്പത്തിയാ അക്ഖമനലക്ഖണാ"**തി വുച്ചതി. **തത്ഥാ**തി പരസമ്പത്തിയം. **അനഭിരതിരസാ** അഭിരതിപടിപക്ഖകിച്ചാ. **വിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** പരസമ്പത്തിം പസ്സിതുമ്പി അപ്പദാനതോ. **നിഗൂഹനലക്ഖണം** അത്തനോ സമ്പത്തിയാ പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനതോ. **അസുഖായനം** ന സുഖനം ദുക്ഖനം, അരോചനന്തി അധിപ്പായോ.

കതസ്സ കായദുച്ചരിതാദിപാപസ്സ പടിച്ഛാദനം **കതപാപപടിച്ഛാദനം**. തസ്സ പാപസ്സ ആവരണഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **തദാവരണപച്ചുപട്ഠാനാ,** മായാ, യായ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ ഭസ്മഛന്നോ വിയ അങ്ഗാരോ, ഉദകഛന്നോ വിയ ഖാണു, പിലോതികപടിച്ഛാദിതം വിയ ച സത്ഥം ഹോതി. **അവിജ്ജമാനഗുണപ്പകാസനം** അത്തനി അവിജ്ജമാനസീലാദിഗുണവിഭാവനം, യേന സാഠേയ്യേന സമന്നാഗതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനേന ചിത്താനുരൂപകിരിയാവിഹരതോ "ഏവംചിത്തോ, ഏവംകിരിയോ"തി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്താ കുച്ഛിം വാ പിട്ഠിം വാ ജാനിതും ന സക്കാ. യതോ -

> "വാമേന സൂകരോ ഹോതി, ദക്ഖിണേന അജാമിഗോ;
> സരേന നേലകോ ഹോതി, വിസാണേന ജരഗ്ഗവോ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൩൩; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൯൪; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൬൬) -

ഏവം വുത്തയക്ഖസൂകരസദിസോ ഹോതി.

ചിത്തസ്സ ഉദ്ധുമാതഭാവോ ഥദ്ധലൂഖഭാവോ. **അപ്പതിസ്സയവുത്തീ**തി അനിവാതവുത്തി. അമദ്ദവാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതി, അമദ്ദവതം വാ പച്ചുപട്ഠപേതീതി **അമദ്ദവതാപച്ചുപട്ഠാനോ,** ഥമ്ഭോ, യേന സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ ഗിലിതനങ്ഗലസീസോ വിയ അജഗരോ, വാതഭരിതഭസ്താ വിയ ച ഥദ്ധോ ഹുത്വാ ഗരുട്ഠാനിയേ ച ദിസ്വാ ഓനമിതുമ്പി ന ഇച്ഛതി, പരിയന്തേനേവ ചരതി. കരണസ്സ ഉത്തരകിരിയാ **കരണുത്തരിയം**. വിസേസതോ പച്ചനീകഭാവോ **വിപച്ചനീകതാ**. പരേന ഹി കിസ്മിഞ്ചി കതേ തദ്ദിഗുണം കരണവസേന **സാരമ്ഭോ** പവത്തതി.

സേയ്യാദിആകാരേഹി ഉന്നമനം **ഉന്നതി**. ഓമാനോപി ഹി ഏവം കരണമുഖേന സമ്പഗ്ഗഹവസേനേവ പവത്തതി. "അഹമസ്മി സേയ്യോ"തിആദിനാ അഹംകരണം സമ്പഗ്ഗഹോ **അഹങ്കാരോ**. പരേ അഭിഭവിത്വാ അധികം ഉന്നമനം **അബ്ഭുന്നതി** . യം സന്ധായ വുത്തം "പുബ്ബകാലേ അത്താനം ഹീനതോ ദഹതി അപരകാലേ സേയ്യതോ"തി (വിഭ॰ ൮൭൭).

മത്തഭാവോ ജാതിആദിം പടിച്ച ചിത്തസ്സ മജ്ജനാകാരോ, യസ്സ വാ ധമ്മസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ മത്തോ നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോ **മത്തഭാവോ. മദഗ്ഗാഹണരസോ** മദസ്സ ഗാഹണകിച്ചോ. മദോ ഹി അത്തനോ മജ്ജനാകാരം സമ്പയുത്തധമ്മേ ഗാഹേന്തോ വിയ പവത്തമാനോ തംസമങ്ഗിം പുഗ്ഗലമ്പി തഥാ കരോന്തോ വിയ ഹോതി. അഹങ്കാരവസേന പുഗ്ഗലം അനിട്ഠം കരോന്തോ ചിത്തസ്സ ഉമ്മാദഭാവോ വിയ ഹോതീതി **ഉമ്മാദപച്ചുപട്ഠാനോ**. സതിയാ അനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ചിത്തസ്സ വോസ്സജ്ജനം **ചിത്തവോസ്സഗ്ഗോ,** സതിവിരഹിതോതി അത്ഥോ. യഥാവുത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗസ്സ അനുപ്പദാനം

പുനപ്പുനം വിസ്സജ്ജനം **വോസ്സഗ്ഗാനുപ്പദാനം. ഇമേസം** കോധാദീനം ലോഭാദീനമ്പി വാ. **ലക്ഖണാദീനീ**തി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനാനി. പദട്ഠാനം പന ധമ്മന്തരതായ ന ഗഹിതം. നിബ്ബചനം "കുജ്ഝതീതി **കോധോ,** ഉപനയ്ഹതീതി **ഉപനാഹോ"**തിആദിനാ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി ന വുത്തം, അത്ഥതോ പന കോധോ ദോസോ ഏവ, തഥാ ഉപനാഹോ. പവത്തിആകാരമത്തതോ ഹി കതോ നേസം ഭേദോ, മക്ഖപളാസസാരമ്ഭാ തദാകാരപ്പവത്താ പടിഘസഹഗതചിത്തുപ്പാദധമ്മാ, മായാസാഠേയ്യഥമ്ഭമദപ്പമാദാ തദാകാരപ്പവത്താ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദധമ്മാ. **ഥമ്ഭോ** വാ മാനവിസേസോ ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവേന ഗഹേതബ്ബതോ, തഥാ **മദോ**. തഥാ ഹി സോ "മാനോ മഞ്ഞനാ"തിആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൮൭൨) നിദ്ദിട്ഠോ. ഇധ പന മാനാതിമാനാനം വിസും ഗഹിതത്താ മജ്ജനാകാരേന പവത്തധമ്മാ ഏവ **"മദോ"**തി ഗഹേതബ്ബോ. സേസാനം ധമ്മന്തരഭാവോ പാകടോ ഏവ.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഏതേ ഏവ അട്ഠ ദുകാ ഗഹിതാ, കിമിതോ അഞ്ഞേപി കിലേസധമ്മാ നത്ഥീതി? നോ നത്ഥി, ഇമേ പന ആമിസദായാദസ്സ സവിസേസം കിലേസായ സംവത്തന്തീതി തം വിസേസം വിഭാവേന്തേന ആമിസദായാദസ്സ ലോഭാദീനം പവത്തനാകാരം ദസ്സേതും **"വിസേസതോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ലോഭാദീസു. **അലഭന്തോ** ആമിസന്തി അധിപ്പായോ. തതുത്തരി ഉപ്പന്നോ കോധോതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **സന്തേപീ**തി വിജ്ജമാനേപി. **ഇസ്സതീ**തി ഇസ്സം ജനേതി. **പദുസ്സതീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. തഥാ ഹി സാ "ഇസ്സതി ദുസ്സതി പദുസ്സതീ"തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠാ. യസ്മാ വാ ഇസ്സം ജനേന്തോ ഏകംസതോ പദുട്ഠചിത്തോ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ **"പദുസ്സതീ"**തി വുത്തം. **അസ്സാ**തി ആമിസദായാദസ്സ. **ഏവം പടിപന്നോ**തി ഏവം അസന്തഗുണപ്പകാസനം പടിപദം പടിപന്നോ. **ഓവദിതും അസക്കുണേയ്യോ**തി ഏതേന ഥമ്ഭോ നാമ ദോവചസ്സകരണോ ധമ്മോതി ദസ്സേതി. **കിഞ്ചി വദതി** ഓവാദദാനവസേന. **ഥമ്ഭേന...പേ॰... മഞ്ഞന്തോ**തി ഇമിനാ ച ഥമ്ഭസ്സ മാനവിസേസഭാവം ദസ്സേതി, ഥമ്ഭേന വാ ഹേതുനാതി അത്ഥോ. **മത്തോ സമാനോ**തി മത്തോ ഹോന്തോ. **കാമ...പേ॰... പമജ്ജതീ**തി ഏതേന മദവസേന ഏകംസതോ പമാദമാപജ്ജതീതി ദസ്സേതി.

ഏവന്തി ഇമിനാ ആമിസദായാദസ്സ ലോഭാദീനം ഉപ്പത്തിക്കമദസ്സനേനേവ ഇധ പാളിയം നേസം ദേസനാക്കമോപി ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ന കേവലം ഇമേഹേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേഹി ച ഏവരൂപേഹി പാപകേഹി ധമ്മേഹി അപരിമുത്തോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. കേ പന തേതി? അത്രിച്ഛതാമഹിച്ഛതാദയോതി. ഏവം മഹാദീനവാ ആമിസദായാദതാതി തതോ ബലവതരോ സംവേഗോ ജനേതബ്ബോതി അയമേത്ഥ ഓവാദോ വേദിതബ്ബോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സുത്തേ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു വാരേസു. **നിബ്ബിസേസോയേവാ**തി ഏതേനേവ പഠമതരം ഇധ ദസ്സിതസച്ചയോജനാനയേന സബ്ബവാരേസു യോജേതബ്ബോതി വേദിതബ്ബോ.

ഞാണപരിചയപാടവത്ഥന്തി മഗ്ഗസ്സ അട്ഠങ്ഗസത്തങ്ഗതാദിവിസേസവിഭാവനായ ഞാണസ്സ ആസേവനട്ഠേന പരിചയോ ഞാണപരിചയോ, തസ്സ പടുഭാവത്ഥം കോസല്ലത്ഥം. **ഏത്ഥാ**തി അരിയമഗ്ഗേ. **ഭേദോ**തി വിസേസോ. **കമോ**തി അങ്ഗാനം ദേസനാനുപുബ്ബീ. **ഭാവനാനയോ**തി ഭാവനാവിധി. **"കദാചി അട്ഠങ്ഗികോ, കദാചി സത്തങ്ഗികോ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ പുന **"അയം ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ലോകുത്തരപഠമജ്ഝാനവസേനാ**തി ലോകുത്തരസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ വസേന. ഏത്ഥ ച കേചി ഝാനധമ്മാ മഗ്ഗസഭാവാതി ഏകന്തതോ ഝാനം മഗ്ഗതോ വിസും കത്വാ വത്തും ന സക്കാതി "ലോകുത്തരപഠമജ്ഝാനസഹിതോ"തി അവത്വാ "ലോകുത്തരപഠമജ്ഝാനവസേന"ഇച്ചേവ വുത്തം. അഥ വാ **ലോകുത്തരപഠമജ്ഝാനവസേനാ**തി ലോകുത്തരാ ഹുത്വാ പഠമജ്ഝാനസ്സ വസേനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അരിയമഗ്ഗോ ഹി വിപസ്സനായ പാദകഭൂതസ്സ, സമ്മസിതസ്സ വാ പഠമജ്ഝാനസ്സ വസേന അട്ഠങ്ഗികോ ഹോതി. അഥ വാ അഝാനലാഭിനോ സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ, ഝാനലാഭിനോ വാ പാദകമകത്വാ പഠമജ്ഝാനസ്സ, പകിണ്ണകസങ്ഖാരാനം വാ സമ്മസനേ ഉപ്പന്നോ അരിയമഗ്ഗോ അട്ഠങ്ഗികോ ഹോതി, സ്വാസ്സ അട്ഠങ്ഗികഭാവോ പഠമജ്ഝാനികഭാവേനാതി ദസ്സേന്തോ

"പഠമജ്ഝാനവസേനാ"തി ആഹ. ഏവം **"അവസേസജ്ഝാനവസേനാ"**തി ഏത്ഥാതി യഥാരഹം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

യദി അരിയമഗ്ഗോ സത്തങ്ഗികോപി ഹോതി, അഥ കസ്മാ പാളിയം "അട്ഠങ്ഗികോ"ഇച്ചേവ വുത്തന്തി ആഹ **"ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസതോ"**തിആദി. യഥാ ചേത്ഥ പടിപദായ മഗ്ഗവസേന അട്ഠങ്ഗികസത്തങ്ഗികഭേദോ , ഏവം ബോജ്ഝങ്ഗവസേന സത്തങ്ഗികഛളങ്ഗികഭേദോ വേദിതബ്ബോ അപ്പീതികജ്ഝാനവസേന ഛളങ്ഗികത്താ, മഗ്ഗവസേന പന ദേസനാ ആഗതാതി സ്വായം ഭേദോ അട്ഠകഥായം ന ഉദ്ധടോ. **ഇതോ പരന്തി** ഇതോ അട്ഠങ്ഗതോ പരം ഉക്കംസതോ, അവകംസതോ പന സത്തങ്ഗതോ പരം മഗ്ഗങ്ഗം നാമ നത്ഥീതി. **നനു മഗ്ഗവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൪൮൬-൪൮൭) പഞ്ചങ്ഗികവാരേ പഞ്ചേവ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഉദ്ധടാനി, **മഹാസളായതനേ** (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧) ച "യാ തഥാഭൂതസ്സ ദിട്ഠി, യോ തഥാഭൂതസ്സ സങ്കപ്പോ, യോ തഥാഭൂതസ്സ വായാമോ, യാ തഥാഭൂതസ്സ സതി, യോ തഥാഭൂതസ്സ സമാധി, സ്വാസ്സ ഹോതി സമ്മാസമാധീ"തി വത്വാ പുബ്ബഭാഗവസേന പന "പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ"തി സമ്മാവാചാദയോ ആഗതാതി? സച്ചമേതം, തം പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനം പഞ്ചന്നം കാരാപകങ്ഗാനം അതിരേകകിച്ചദസ്സനവസേന വുത്തം, തസ്മാ ന അരിയമഗ്ഗോ സമ്മാവാചാദിവിരഹിതോ അത്ഥീതി **"ഇതോ പരഞ്ഹി മഗ്ഗങ്ഗം നത്ഥീ"**തി സുവുത്തമേതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബകുസലാനന്തി സബ്ബേസം കുസലധമ്മാനം. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. കാമാവചരാദിവസേന തംതംകുസലധമ്മേസു സാ സമ്മാദിട്ഠി സേട്ഠാ. തസ്സാ സേട്ഠഭാവേന ഹി "പഞ്ഞാജീവിം ജീവിതമാഹു സേട്ഠ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൪) വുത്തം, മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ പന സബ്ബസേട്ഠഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **കുസലവാരേതി** കുസലുപ്പത്തിസമയേ. **പുബ്ബങ്ഗമാ** കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവസഭാവബോധേന സമ്പയുത്തധമ്മാനം പരിണായകഭാവതോ. തേനേവാഹ **"സമ്മാദിട്ഠിം സമ്മാദിട്ഠീതി പജാനാതീ"**തിആദി. സാ സമ്മാദിട്ഠി പഭവോ ഏതസ്സാതി തപ്പഭവോ, സമ്മാസങ്കപ്പോ. സമ്മാദസ്സനവസേന ഹി സമ്മാസങ്കപ്പോ ഹോതി. തതോ അഭിനിബ്ബത്താനീതി **തപ്പഭവാഭിനിബ്ബത്താനി**. തപ്പഭവാഭിനിബ്ബത്താനിപി "തദഭിനിബ്ബത്താനീ"തി വുച്ചന്തി കാരണകാരണേപി കാരണൂപചാരതോതി ആഹ **"തപ്പഭവാഭിനിബ്ബത്താനി സേസങ്ഗാനീ"**തി. തേനാഹ **"സമ്മാദിട്ഠിസ്സാ"**തിആദി. യഥാ ഹി സമ്മാദസ്സനം സമ്മാവിതക്കനസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ഏവം സമ്മാവിതക്കനം സമ്മാപരിഗ്ഗഹസ്സ സമ്മാപരിഗ്ഗഹോ സമ്മാസമുട്ഠാനസ്സ, സമ്മാസമുട്ഠാനം സമ്മാവോദാനസ്സ, സമ്മാവോദാനം സമ്മാവായാമസ്സ, സമ്മാവായാമോ സമ്മാഉപട്ഠാനസ്സ, സമ്മാഉപട്ഠാനം സമ്മാധാനസ്സ വിസേസപച്ചയോ, **തസ്മാ** "പുരിമം പുരിമം പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ വിസേസപച്ചയോ ഹോതീ"തി **ഇമിനാ** വിസേസപച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥേന **കമേന ഏതാനി** സമ്മാദിട്ഠിആദീനി **അങ്ഗാനി വുത്താനീ**തി ദസ്സിതാനി.

ഭാവനാനയോതി സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനദ്ധഭാവേന പവത്തോ ഭാവനാവിധി. അയഞ്ഹി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ ഭാവനാവിധി. തസ്സ പന പുബ്ബഭാഗേ ഭാവനാനയോ കസ്സചി സമഥപുബ്ബങ്ഗമോ ഹോതി , കസ്സചി വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമോതി. തം വിധിം ദസ്സേതും **"കോചീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ പഠമോ സമഥയാനികസ്സ വസേന വുത്തോ, ദുതിയോ വിപസ്സനായാനികസ്സ. തേനാഹ **"ഇധേകച്ചോ"**തിആദി. **തന്തി** സമഥം സമാധിം, ഝാനധമ്മേതി വാ അത്ഥോ. **തംസമ്പയുത്തേതി** സമാധിസമ്പയുത്തേ, ഝാനസമ്പയുത്തേ വാ ധമ്മേ. അയഞ്ച നയോ യേഭുയ്യേന സമഥയാനികാ അരൂപമുഖേന, തഥാപി ഝാനമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം കരോന്തീതി കത്വാ വുത്തോ. **വിപസ്സനം ഭാവയതോതി** പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം ആരഭിത്വാ യഥാധിഗതം തരുണവിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തസ്സ. **മഗ്ഗോ സഞ്ജായതീ**തി പുബ്ബഭാഗിയോ ലോകിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി. **ആസേവതി** നിബ്ബിദാനുപസ്സനാവസേന. **ഭാവേതി** മുഞ്ചിതുകമ്യതാവസേന. **ബഹുലീകരോതി** പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാവസേന. **ആസേവതി** വാ ഭയതൂപട്ഠാനഞാണവസേന. **ബഹുലീകരോതി** വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവസേന. **സംയോജനാനി പഹീയന്തി, അനുസയാ ബ്യന്തീ ഹോന്തി** മഗ്ഗപടിപാടിയാ.

സമഥം അനുപ്പാദേത്വാവാതി അവധാരണേന ഉപചാരസമാധിം നിവത്തേതി, ന ഖണികസമാധിം. ന ഹി ഖണികസമാധിം വിനാ വിപസ്സനാ സമ്ഭവതി. **വിപസ്സനാപാരിപൂരിയാ**തി വിപസ്സനായ പരിപുണ്ണതായ വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവപ്പത്തിയാ. **തത്ഥജാതാന**ന്തി തസ്മിം അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നാനം സമ്മാദിട്ഠിആദീനം ധമ്മാനം. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. **വവസ്സഗ്ഗാരമ്മണതോ**തി വവസ്സഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണതായ. വവസ്സഗ്ഗോ വോസ്സഗ്ഗോ പടിനിസ്സഗ്ഗോതി ച അപവഗ്ഗോതി ച അത്ഥതോ ഏകം, നിബ്ബാനന്തി വുത്തം ഹോതി, തസ്മാ നിബ്ബാനസ്സ ആരമ്മണകരണേനാതി അത്ഥോ. **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ**തി മഗ്ഗസമ്മാസമാധിമാഹ. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ഏകന്ത സമാഹിതോ അസമാധാനഹേതൂനം കിലേസാനം സമുച്ഛേദനതോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

യുഗനദ്ധാവ ഹോന്തി തദാ സമാധിപഞ്ഞാനം സമരസതായ ഇച്ഛിതബ്ബതോ. മഗ്ഗക്ഖണേ ഹി ന സമഥഭാവനായം വിയ സമാധി, വിപസ്സനാഭാവനായം വിയ ച പഞ്ഞാ കിച്ചതോ അധികാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, സമരസതായ പന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അനതിവത്തനട്ഠേന ദ്വേപി യുഗനദ്ധാ വിയ പവത്തന്തി. തേന വുത്തം **"സമഥവിപസ്സനാ യുഗനദ്ധാവ ഹോന്തീ"**തി.

ധമ്മദായാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. ഭയഭേരവസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. ഏവം മേ സുതന്തി ഭയഭേരവസുത്തം. കോ നിക്ഖേപോ? കേചി താവ ഏവമാഹു "പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോ"തി. ദുവിധാ ഹി പുച്ഛാ പാകടാപാകടഭേദതോ. തത്ഥ യസ്സാ ദേസനായ നിമിത്തഭൂതോ ഞാതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ കിം-സദ്ദപുബ്ബകേന പകാസീയതി, സാ **പാകടാ പുച്ഛാ** യഥാ "കിംസൂധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠ"ന്തി ഏവമാദി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൩). യസ്സാ പന ദേസനായ നിമിത്തഭൂതോ ഞാതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ കിം-സദ്ദരഹിതേന കേവലേനേവ സദ്ദപയോഗേന പകാസീയതി, സാ **അപാകടാ പുച്ഛാ**. ഞാതും ഇച്ഛിതോ ഹി അത്ഥോ "പഞ്ഹാ, പുച്ഛാ"തി വുച്ചതി, തസ്മായേവ ഇധ "യേ മേ ഭോ ഗോതമാ"തിആദികാ അപാകടാതി "പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോ"തി. തയിദം അകാരണം, യസ്മാ സോ ബ്രാഹ്മണോ "യേമേ ഭോ ഗോതമാ"തിആദീനി വദന്തോ ന തത്ഥ കങ്ഖീ വിചികിച്ഛീ സംസയമാപന്നോ അവോച, അഥ ഖോ അത്തനാ യഥാനിച്ഛിതമത്ഥം ഭഗവതി പസാദഭാവബഹുമാനം പവേദേന്തോ കഥേസി. തേനാഹ **"ഭഗവതി പസാദം അലത്ഥാ"**തിആദി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪). **വിഹാരേ**തി വിഹാരകേ നിവാസേ. **അവിച്ഛിന്നേയേവാ**തി പവത്തമാനേയേവ. പദദ്വയസ്സാപി വസന്തേ ഏവാതി അത്ഥോ. **ഏതം പുരോഹിതട്ഠാനം** ഉണ്ഹീസാദികകുധഭണ്ഡേഹി സദ്ധിം ലദ്ധം, തഥാ ച "അസ്സ രഞ്ഞാ ദിന്ന"ന്തി വദന്തി. തേനാഹ **"തം തസ്സ രഞ്ഞാ ദിന്ന"**ന്തി. ബ്രഹ്മന്തി വേദം. സോ പന മന്തബ്രഹ്മകപ്പവസേന തിവിധോ. തത്ഥ മന്താ പധാനം മൂലഭാവതോ, യേ അട്ഠകാദീഹി പവുത്താ, ഇതരേ തന്നിസ്സയേന ജാതാ, തേന തേസംയേവ ഗഹണം **"മന്തേ സജ്ഝായതീ"**തി . തേ ഹി ഗുത്തഭാസിതബ്ബതായ **"മന്താ"**തി വുച്ചന്തി. **ഇദമേവ ഹീ**തി അവധാരണേന "ബ്രഹ്മതോ ജാതാ"തിആദികം നിരുത്തിം പടിക്ഖിപതി.

യേന വാ കാരണേനാതി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനായം ൨; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൧൩) ഹേതുമ്ഹി ഇദം കരണവചനം. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി കിരിയാകാരണം, ന കരണം വിയ കിരിയത്ഥോ, തസ്മാ നാനപ്പകാരഗുണവിസേസാധിഗമത്ഥാ ഇധ ഉപസങ്കമനകിരിയാതി "അന്നേന വസതീ"തിആദീസു വിയ ഹേതുഅത്ഥമേവേതം കരണവചനം യുത്തം, ന കരണത്ഥം തസ്സ അയുജ്ജമാനത്താതി വുത്തം "യേന വാ കാരണേനാ"തിആദി. ഭഗവതോ സതതപ്പവത്തനിരതിസയസാദുവിപുലാമതരസസദ്ധമ്മഫലതായ സാദുഫലനിച്ചഫലിതമഹാരുക്ഖേന ഭഗവാ ഉപമിതോ, സാദുഫലൂപഭോഗാധിപ്പായഗ്ഗഹണേനേവ ഹി മഹാരുക്ഖസ്സ സാദുഫലതാ ഗഹിതാതി.

ഉപസങ്കമീതി ഉപസങ്കന്തോ. സമ്പത്തുകാമതായ ഹി കിഞ്ചി ഠാനം ഗച്ഛന്തോ തംതംപദേസാതിക്കമനേന ഉപസങ്കമി, ഉപസങ്കന്തോതി വാ വത്തബ്ബതം ലഭതി. തേനാഹ

“ഗതോതി വുത്തം ഹോതീ”തി, ഉപഗതോതി അത്ഥോ. **ഉപസങ്കമിത്വാതി** പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോതി ആഹ **“ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപന”**ന്തി. **തതോതി** യം ഠാനം പത്തോ ‘‘ഉപസങ്കമീ’’തി വുത്തോ, തതോ ഉപഗതട്ഠാനതോ. **യഥാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോതി** (സം॰ നി॰ ടീ॰ ‌൧.൧.൧൮൨) യഥാ ഭഗവാ ‘‘കച്ചി തേ ബ്രാഹ്മണ ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയ’’ന്തിആദിനാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോ തേന ബ്രാഹ്മണേന സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസി പുബ്ബഭാസിതായ, തദനുകരണേന ഏവം സോപി ബ്രാഹ്മണോ ഭഗവതാ സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസീതി യോജനാ. തം പന സമപ്പവത്തമോദതം ഉപമായ ദസ്സേതും **“സീതോദകം വിയാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമ്മോദിത**ന്തി സംസന്ദിതം. **ഏകീഭാവ**ന്തി സമ്മോദനകിരിയായ സമാനതം ഏകരൂപതം. **ഖമനീയ**ന്തി ‘‘ഇദം ചതുചക്കം നവദ്വാരം സരീരയന്തം ഖണഭങ്ഗുരതായ സഭാവതോ ദുസ്സഹം, കച്ചി ഖമിതും സക്കുണേയ്യ’’ന്തി പുച്ഛതി. **യാപനീയ**ന്തി പച്ചയായത്തവുത്തികം ചിരപ്പബന്ധസങ്ഖാതായ യാപനായ കച്ചി യാപേതും സക്കുണേയ്യം. സീസരോഗാദിആബാധാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാബാധം. ദുക്ഖജീവികാഭാവേന കച്ചി അപ്പാതങ്കം**. തംതംകിച്ചകരണേ ഉട്ഠാനസുഖതായ **കച്ചി ലഹുട്ഠാനം**. തദനരൂപബലയോഗതോ **കച്ചി ബലം**. സുഖവിഹാരസബ്ഭാവേന **കച്ചി ഫാസുവിഹാരോ** അത്ഥീതി തത്ഥ തത്ഥ കച്ചി-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ബലവപ്പത്താ പീതി **പീതി**യേവ. തരുണപീതി **പാമോജ്ജം**. സമ്മോദനം ജനേതി കരോതീതി സമ്മോദനികം, തദേവ **സമ്മോദനീയ**ന്തി ആഹ **“സമ്മോദജനനതോ”**തി. സമ്മോദിതബ്ബതോ **സമ്മോദനീയ**ന്തി ഇമം പന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“സമ്മോദിതും യുത്തഭാവതോ”**തി ആഹ. **സരിതബ്ബഭാവതോതി** അനുസ്സരിതബ്ബഭാവതോ. ‘‘സരണീയ’’ന്തി വത്തബ്ബേ ദീഘം കത്വാ **“സാരണീയ”**ന്തി വുത്തം. **സുയ്യമാനസുഖതോതി** ആപാഥമധുരതം ആഹ, **അനുസ്സരിയമാനസുഖതോതി** വിമദ്ദരമണീയതം. **ബ്യഞ്ജനപരിസുദ്ധതായാതി** സഭാവനിരുത്തിഭാവേന തസ്സാ കഥായ വചനചാതുരിയമാഹ, **അത്ഥപരിസുദ്ധതായാതി** അത്ഥസ്സ നിരുപക്കിലേസതം. **അനേകേഹി പരിയായേഹീ**തി അനേകേഹി കാരണേഹി.

അഭിദൂരഅച്ചാസന്നപടിക്ഖേപേന നാതിദൂരനാച്ചാസന്നം നാമ ഗഹിതം, തം പന അവകംസതോ ഉഭിന്നം പസാരിതഹത്ഥസങ്ഘട്ടനേന ദട്ഠബ്ബം. **ഗീവം പസാരേത്വാതി** ഗീവം പരിവത്തനവസേന പസാരേത്വാ.

യേമേതി ഏത്ഥ സന്ധിവസേന ഇകാരലോപോതി ദസ്സേന്തോ **“യേ ഇമേ”**തിആദിമാഹ. ഉച്ചാകുലീനതായ ജാതിവസേന അഭിജാതാ **ജാതികുലപുത്താ**. തേനാഹ **“ഉച്ചാകുലപ്പസുതാ”**തി. ആചാരസമ്പത്തിയാ അഭിജാതാ **ആചാരകുലപുത്താ**. തേനാഹ **“ആചാരസമ്പന്നാ”**തി. **യത്ഥ കത്ഥചി** അപാകടേപി **കുലേ**. തേന ബ്രാഹ്മണേന അധിപ്പേതാ ഭിക്ഖൂസു ദുവിധാപി സംവിജ്ജന്തീതി ആഹ **“ഇധ പന ദ്വീഹിപി കാരണേഹി കുലപുത്തായേവാ”**തി.

സദ്ധാതി ഇദം കരണത്ഥേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **“സദ്ധായാ”**തി, **സദ്ധാതി** വാ സദ്ദഹിത്വാതി അത്ഥോ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ പാളിയം യ-കാരലോപേന നിദ്ദേസോതി ദട്ഠബ്ബം. **അഗാരതോതി** അഗാരവാസതോ, ഉത്തരപദലോപേന, നിസ്സയൂപചാരേന വാ അയം നിദ്ദേസോതി. ഭിക്ഖനസീലതാദിലക്ഖണോ ഭിക്ഖുഭാവോ പബ്ബജ്ജാസഹചരിതായ സദ്ധിം ഭിക്ഖുഭാവം അമ്പാചിനന്തോതി ആഹ **“പബ്ബജ്ജം ഭിക്ഖുഭാവഞ്ചാ”**തി. കമ്മവാചാലക്ഖണേ പന ഭിക്ഖുഭാവേ അധിപ്പേതേ സമുച്ചയത്ഥോ ച-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **അനഗാരസ്സ ഭാവോതി** ഏതേന പബ്ബജ്ജാനിസ്സിതോ സുവിസുദ്ധോ സീലാചാരഗുണവിസേസോ ഗഹിതോ, കസിഗോരക്ഖാദികമ്മപടിക്ഖേപോ ഇധ അനുപ്പാദാദീഹി വേദിതബ്ബോ. സേസഗ്ഗഹണേ പന സരണഗമനാദിവസേന പബ്ബജ്ജായ, സരണഗമനാദിവസേന ഉപസമ്പദായ ച അനേകഭേദത്താ ആഹ **“സബ്ബഥാപീ”**തി, തേന തേന പകാരേനാതി അത്ഥോ. പുരതോഗാമിതാ പടിപത്തിഗമനേന, ന കായഗമനേനാതി ആഹ **“നായകോ”**തി , സമ്മാപടിപത്തിയാ നിബ്ബാനസമ്പാപകോതി അത്ഥോ. **ഹിതകിരിയായാതി** ദിട്ഠധമ്മികാദിഹിതചരിയായ. **ഗാഹണം** അധിസീലാദീസു അച്ചന്തായ നിയോജനം, ന കഥനമത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“ഗാഹേതാ”**തി വത്വാ **“സിക്ഖാപേതാ”**തി ആഹ.

ദിട്ഠാനുഗതിന്തി ദിട്ഠിയാ അനുഗമനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ദസ്സനാനുഗതി"**ന്തി വത്വാ സിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹം ഭഗവതോ സാസനം തേന ദിട്ഠത്താ ദിട്ഠി, തസ്സ തസ്സേവ ഖമനവസേന ഖന്തി, രുച്ചനവസേന രുചി, തംദിട്ഠിഖന്തിരുചികാവ ഭഗവതോ സാവകാതി ആഹ **"യംദിട്ഠികോ"**തിആദി.

ഏസ കിര അലത്ഥാതി സമ്ബന്ധോ. **ദേവപുത്തേ വിയാ**തിആദി കസ്സചി പാരിജുഞ്ഞസ്സ അഭാവദീപനതോ "സദ്ധായാ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ പബ്ബജിതഭാവസ്സ പാകടീകരണം. **സദ്ധായ ഘരാ നിക്ഖമ്മ പബ്ബജിതാ**തി ഇദം ഹട്ഠപഹട്ഠാദിഭാവസ്സ കാരണവചനം. **ഘാസച്ഛാദനപരമതായ സന്തുട്ഠേ**തി ഇദം അനുസ്സങ്കിതാപരിസങ്കിതതായ കാരണവചനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവമേതന്തിആദിനാ ആമേഡിതവചനം സമ്പഹംസനവസേന, പസാദവസേന വാ കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി ഏവം-സദ്ദോ സമ്പടിച്ഛനത്ഥോ അബ്ഭനുമോദനത്ഥോ ച വുത്തോ. **മമ**ന്തി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം, നിപാതപദം വാ ഏതം "മ"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന നജീവികാപകതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി **ഈദിസാനംയേവാ**തി സദ്ധാപബ്ബജ്ജായ വിഭാവിതഅനഭിജ്ഝാലുആദിസഭാവാനംയേവ, ന ഇതരേസം അഭിജ്ഝാലുസഭാവാനം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "സങ്ഘാടികണ്ണേ ചേപി മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഗഹേത്വാ പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധോ അസ്സ പദേ പദം നിക്ഖിപന്തോ, സോ ച ഹോതി അഭിജ്ഝാലു കാമേസു തിബ്ബസാരാഗോ ബ്യാപന്നചിത്തോ പദുട്ഠമനസങ്കപ്പോ മുട്ഠസ്സതി അസമ്പജാനോ അസമാഹിതോ വിബ്ഭന്തചിത്തോ പാകതിന്ദ്രിയോ, അഥ ഖോ ആരകാവ മമ അഹഞ്ച തസ്സാ"തി (ഇതിവു॰ ൱൨).

അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അധിപ്പേതത്ഥം സമ്ഭവിതും സാധേതും ദുക്ഖാനീതി **ദുരഭിസമ്ഭവാനി**. അട്ഠകഥായം പന തത്ഥ നിവാസോയേവ ദുക്ഖോതി ദസ്സേതും **"സമ്ഭവിതും ദുക്ഖാനി ദുസ്സഹാനീ"**തി വുത്തം. **അരഞ്ഞവനപത്ഥാനീ**തി അരഞ്ഞലക്ഖണപ്പത്താനി വനസണ്ഡാനി. വനപത്ഥ-സദ്ദോ ഹി സണ്ഡഭൂതേ രുക്ഖസമൂഹേപി വത്തതീതി അരഞ്ഞഗ്ഗഹണം. **കിഞ്ചാപീ**തി അനുജാനനസമ്ഭാവനത്ഥേ നിപാതോ. കിം അനുജാനാതി? നിപ്പരിയായതോ അരഞ്ഞാഭാവം "ഗാമതോ ബഹി അരഞ്ഞ"ന്തി. തേനാഹ **"നിപ്പരിയായേനാ"**തിആദി. കിം സമ്ഭാവേതി? ആരഞ്ഞകങ്ഗനിപ്ഫാദകത്തം. യഞ്ഹി ആരഞ്ഞകങ്ഗനിപ്ഫാദകം, തം വിസേസതോ "അരഞ്ഞ"ന്തി വുത്തന്തി. തേനേവാഹ **"യം തം പഞ്ചധനുസതിക"**ന്തിആദി. **നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖീലാ**തി ഇന്ദഖീലതോ ബഹി നിക്ഖമിത്വാ, തതോ ബഹി പട്ഠായാതി അത്ഥോ. **ബഹി ഇന്ദഖീലാ**തി യത്ഥ ദ്വേ തീണി ഇന്ദഖീലാനി, തത്ഥ ബഹിദ്ധാ ഇന്ദഖീലതോ പട്ഠായ, യത്ഥ തം നത്ഥി, തത്ഥ തദരഹട്ഠാനതോ പട്ഠായാതി വദന്തി. യസ്മാ ബഹി ഇന്ദഖീലതോ പട്ഠായ മനുസ്സൂപചാരേ ഭയഭേരവം നത്ഥി, തസ്മാ ഇധ നാധിപ്പേതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഗാമന്തന്തി ഗാമസമീപം. **അനുപചാരട്ഠാന**ന്തി നിച്ചകിച്ചവസേന നുപചരിതബ്ബട്ഠാനം. തേനാഹ **"യത്ഥ ന കസീയതി ന വപീയതീ"**തി. **പന്താനീ**തി ഇമിനാ "പരിയന്താന"ന്തി ഇമസ്സ പരിയായസ്സ ഇധ പാളിയം ഗഹിതത്താ വുത്തം **"പരിയന്താനന്തി ഇമമേകം പരിയായം ഠപേത്വാ"**തി. **ദൂരാന**ന്തി പന അയം പരിയായോ ഠപേതബ്ബോ സിയാ തസ്സാപി "പന്താനീ"തി ഇമിനാവ അത്ഥതോ ഗഹിതത്താ, തഥാ സതി "ന മനുസ്സൂപചാരാന"ന്തി ഏദിസാനമ്പി ഠപേതബ്ബതാ ആപജ്ജതി, തസ്മാ സദ്ദതോ ഏവ ഠപനം ദട്ഠബ്ബം. **പവിവേക**ന്തി പകാരതോ, പകാരേഹി വാ വിവേചനം, രൂപാദിപുഥുത്താരമ്മണേ പകാരതോ ഗമനാദിഇരിയാപഥപ്പകാരേഹി അത്തനോ കായസ്സ വിവേചനം ഗച്ഛതോപി തിട്ഠതോപി നിസജ്ജതോപി ഏകസ്സേവ പവത്തതി. തേനേവ ഹി വിവേചേതബ്ബാനം വിവേചനാകാരസ്സ ച ഭേദതോ ബഹുവിധത്താ തേ ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ "പവിവേക"ന്തി ഏകവചനേന വുത്തം. **ദുക്കരം പവിവേക**ന്തി വാ പവിവേകം കത്തും ന സുഖന്തി അത്ഥോ. **ഏകീഭാവേ**തി ഏകികഭാവേ. **ദ്വയംദ്വയാരാമോ**തി ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം ഭാവാഭിരതോ. **ഹരന്തി വിയാ**തി സംഹരന്തി വിയ വിഘാതുപ്പാദനേന. തേനാഹ **"ഘസന്തി വിയാ"**തി,

ഭയസന്താസുപ്പാദനേന ഖാദിതും ആഗതാ യക്ഖരക്ഖസപിസാചാദയോ വിയാതി അധിപ്പായോ. **ഈദിസസ്സാതി** അലദ്ധസമാധിനോ. **തിണപണ്ണമിഗാദിസദ്ദേഹീ**തി വാതേരിതാനം തിണപണ്ണാദീനം മിഗപക്ഖിആദീനഞ്ച ഭിംസനകേഹി ഭേരവേഹി സദ്ദേഹി **വിവിധേഹി ച** അഞ്ഞേഹി ഖാണുആദീഹി യക്ഖാദിആകാരേഹി ഉപട്ഠിതേഹി **ഭിംസനകേഹി**. ഏവം ദുക്കരം ദുരഭിസമ്ഭവം നാമ കരോന്തോ അഹോ അച്ഛരിയാ ഏതേതി **വിമ്ഹിതോ**.

കായകമ്മന്തവാരകഥാവണ്ണനാ

൩൭. സോളസസു ഠാനേസൂതി ''യേ ഖോ കേചീ''തിആദിനാ പാളിയം വക്ഖമാനേസു സോളസസു കാരണേസു. അപരിസുദ്ധകായകമ്മന്തതാദയോ അരഞ്ഞേ വിഹരന്താനം ചിത്തുത്രാസനിമിത്തതായ വിസേസതോ വിക്ഖേപാവഹാ, പരിസുദ്ധകായകമ്മന്തതാദയോ പന തദഭാവതോ തേസം അവിക്ഖേപാവഹാ. തേനാഹ **''അപരിസുദ്ധകായകമ്മന്തസന്ദോസഹേതൂ''**തിആദി. **സോളസസൂ**തി ച വോദാനപക്ഖംയേവ ഗഹേത്വാ വുത്തം. സംകിലേസഗ്ഗഹണമ്പി യാവദേവ വോദാനദസ്സനത്ഥന്തി. **ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹരഹിതാന**ന്തി അപരിസുദ്ധകായകമ്മന്താദികസ്സ അരഞ്ഞേ ദിട്ഠസ്സ തസ്സ ആരമ്മണസ്സ **''യേ ഖോ കേചീ''**തിആദിനാ പാളിയം ആഗതനയേന പരിഗ്ഗണ്ഹനഞാണരഹിതാനം. **ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹയുത്താന**ന്തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്തനാ**തി ഭഗവന്തം സന്ധായ വദതി, സയന്തി അത്ഥോ. **താദിസോ**തി ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹയുത്തോ.

സമ്ബുജ്ഝതി ഏതേനാതി **സമ്ബോധോ,** അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **''അരിയമഗ്ഗപ്പത്തിതോ''**തി. അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമാധീനോ ബുദ്ധാനം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമോതി ആഹ **''അനഭിസമ്ബുദ്ധസ്സാതി അപ്പടിവിദ്ധചതുസച്ചസ്സാ''**തി. അനവസേസതോ ഞേയ്യം, ബുജ്ഝിതും അരഹതീതി **ബോധി,** മഹാവീരിയതാദിനാ തത്ഥ വിസേസയോഗതോ സത്തോതി ആഹ **''ബുജ്ഝനകസത്തസ്സാ''**തി. തേനാഹ **''സമ്മാസമ്ബോധി''**ന്തിആദി. നിയതഭാവപ്പത്തിതോ പട്ഠായ മഹാസത്താ യഥാ മഹാബോധിയാനപടിപദാ ഹാനഭാഗിയാ, ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോതി, അഥ ഖോ വിസേസഭാഗിയാ നിബ്ബേധഭാഗിയാ ച ഹോതി, തഥാ പടിപജ്ജനതോ ബോധിയം നിന്നഗോണപബ്ഭാരാ ഏവാതി ആഹ **''ബോധിയാ വാ സത്തസ്സേവ ലഗ്ഗസ്സേവാ''**തി. തേനാഹ **''ദീപങ്കരസ്സ ഹീ''**തിആദി. **അട്ഠധമ്മസമോധാനേനാ**തി -

> ''മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം;
> പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ''തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൯) -

ഇമേസം അഭിനീഹാരസ്സ അങ്ഗഭൂതാനം അട്ഠന്നം ധമ്മാനം സമോധാനേന സമവധാനേന.

പബ്ബജ്ജൂപഗതാതി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതാ. തേന പബ്ബജ്ജാമത്തേന സമണാ, ന സമിതപാപതായാതി ദസ്സേതി. ജാതിമത്തേന ഇധ **ബ്രാഹ്മണാ**തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **''ഭോവാദിനോ വാ''**തി. തേ ഹി ''ഭോ ഭോ''തി വദനസീലാ, തേനാഹ ''ഭോവാദീ നാമ സോ ഹോതി, സചേ ഹോതി സകിഞ്ചനോ''തി (ധ॰ പ॰ ൩൯൬; സു॰ നി॰ ൬൨൫). **പാണാതിപാതാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അദിന്നാദാനം അബ്രഹ്മചരിയഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **അപരിസുദ്ധേനാ**തി ച വിസേസനം കായകമ്മന്താപേക്ഖായ, ന പാണാതിപാതാദിഅപേക്ഖായ. ന ഹി പാണാതിപാതാദികോ തസ്സ പുബ്ബഭാഗപയോഗോ ച കോചി പരിസുദ്ധോ നാമ അത്ഥി. ഭായനട്ഠേന **ഭയം,** ഭീരുതാവഹട്ഠേന **ഭേരവം**. **സന്ദോസഹേതൂ**തി സദോസഹേതു. സ-സദ്ദോ ഹി ഇധ സാനുസാരോ വുത്തോ. തേനാഹ **''അത്തനോ ദോസസ്സ ഹേതൂ''**തി. ഏകന്തേന ചിത്തുത്രാസലക്ഖണസ്സ ഭയസ്സ വസേന **''സാവജ്ജ''**ന്തി വുത്തം. ചിത്തുത്രാസോ ഹി ഏകന്തസാവജ്ജോ ഭായനട്ഠേന ഭയഞ്ചാതി. **അക്ഖേമ**ന്തി ഇദം ഉഭയവസേന. ചിത്തുത്രാസോപി ഹി സരീരചിത്താനം അനത്ഥാവഹതോ അക്ഖേമ, തഥാ **ഭയാനകാരമ്മണമ്പീ**തി. അട്ഠകഥായം പന അത്ഥദ്വയം യഥാസങ്ഖ്യം യോജിതം. സയം പരികപ്പിതഭയാനകാരമ്മണനിമിത്തം

ചിത്തുത്രാസസമുപ്പാദനവസേന ആനേന്താ ഭയഭേരവം അവ്ഹായന്തി വിയ ഹോന്തീതി വുത്തം **"അവ്ഹായന്തീതി പക്കോസന്തീ"**തി. **തേ**തി മാരിതമനുസ്സാനം ഞാതിമിത്താദയോ. **ഗച്ഛം** ഗഹനഭൂതം മഹന്തം കണ്ടകസണ്ഡം, **ഗുമ്ബം** നാതിമഹന്തന്തി വദന്തി. **ഗച്ഛ**ന്തി പന തിണവനം വേദിതബ്ബം, "ഗച്ഛേ രുള്ഹതിണേ"തി വുത്തം, **ഗുമ്ബം** കണ്ടകലതാദിഭരിതാവിരുള്ഹം. **ബദ്ധാ വധിതാ വിയാ**തി ബദ്ധാ ഹുത്വാ താളിയമാനാ വിയ.

"ന ഖോ പനാതി എത്ഥ **ഖോ**തി അവധാരണത്ഥേ നിപാതോ, **പനാ"**തി വിസേസത്ഥേ. തേനേതം ദസ്സേതി "അഞ്ഞേ സമണബ്രാഹ്മണാ വിയ അഹം അപരിസുദ്ധകായകമ്മന്തോ ഹുത്വാ അരഞ്ഞവനപത്ഥാനി പന്താനി സേനാസനാനി ന ഖോ പന പടിസേവാമി, പരിസുദ്ധകായകമ്മന്തോയേവ പന ഹുത്വാ താനി പടിസേവാമീ"തി. ഏവം വാ എത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. "പരിസുദ്ധകായകമ്മന്തോഹമസ്മീ"തി ഹി തേന അവധാരണേന വിഭാവിതത്ഥദസ്സനം. **തേസമഹം അഞ്ഞതരോ**തി തായ പരിസുദ്ധകായകമ്മതായ തേസം അരിയാനം അഹം അഞ്ഞതരോതി കായകമ്മപാരിസുദ്ധിയാ മഹാസത്തോ അത്താനം അരിയേസു പക്ഖിപതി. പരമസല്ലേഖഭാവപ്പത്താ ഹി തദാ ബോധിസത്തസ്സ കായകമ്മപാരിസുദ്ധി , തഥാ വചീകമ്മാദിപാരിസുദ്ധി, യതോ മാരോ രന്ധഗവേസീ ഹുത്വാ ഛബ്ബസ്സാനി നിരന്തരം അനുബന്ധോ അന്തരം ന ലഭതി. തേനാഹ -

"സത്ത വസ്സാനി ഭഗവന്തം, അനുബന്ധിം പദാപദം;
ഓതാരം നാധിഗച്ഛിസ്സം, സമ്ബുദ്ധസ്സ സതീമതോ"തി. (സു॰ നി॰ ൪൪൮);

ഭിയ്യോതി അധികം സവിസേസം, ഉപരൂപരി വാ. ഭീതതസിതാ ഭയൂപദ്ദവേന ഛമ്ഭിതസരീരാ ഹട്ഠലോമാ ഹോന്തി, അഭീതാതസിതാ പന ഭയൂപദ്ദവാഭാവതോ അഹട്ഠലോമാ ഖേമേന സോത്ഥിനാ തിട്ഠന്തീതി തേസം ഖേമപ്പത്തി സോത്ഥിഭാവോ വാ പന്നലോമതായ പാകടോ ഹോതീതി പാളിയം "പല്ലോമ"ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"പന്നലോമത"**ന്തിആദി. എത്ഥ ച **ഭിയ്യോ പല്ലോമമാപാദിം അരഞ്ഞേ വിഹാരായാ**തി പടിഞ്ഞാനിദ്ദേസോ. **പരിസുദ്ധകായകമ്മന്തോഹമസ്മീ**തി ഹേതുദസ്സനം. **"യേ ഹി വോ അരിയാ"**തി സദിസൂദാഹരണദസ്സനം. **യേ ഖോ കേചി സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ**തി വിസദിസൂദാഹരണദസ്സനം. സേസാനി അന്വയബ്യതിരേകവിഭാവനാനീതി ദട്ഠബ്ബന്തി അയമേത്ഥ യുത്തിവിഭാവനാ. ഇമിനാ നയേന സേസവാരേസുപി യുത്തിവിഭാവനാ വേദിതബ്ബാ.

കായകമ്മന്തവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വചീകമ്മന്തവാരാദികഥാവണ്ണനാ

൩൫. **അപരിസുദ്ധേന മുസാവാദാദിനാ**തി എത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **ആദി**-സദ്ദേന പന സങ്ഗഹിതം തേസഞ്ച മുസാവാദാദീനം പവത്തിഭേദം ഭയഭേരവാവ്ഹാനമുഖേന ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ഭണ്ഡേസൂതി സവിഞ്ഞാണകാവിഞ്ഞാണകേസു ഭണ്ഡേസു. **ഉപ്പാദേത്വാ**തി അത്തനോ പരിണാമവസേന അഭിജ്ഝാസങ്ഖാതം വിസമലോഭം ഉപ്പാദേത്വാ. **കുജ്ഝിത്വാ**തി വിനാസചിന്താവസേന പരസ്സ കുജ്ഝിത്വാ. ഏവഞ്ഹി നേസം "യേസം അപരജ്ഝിമ്ഹാ, തേ ഇദാനി അനുബന്ധിത്വാ"തിആദിനാ പച്ഛാ ആസങ്കുപ്പത്തി സിയാ. "ഏതേ അമ്ഹാകം പരിഗ്ഗഹവത്ഥും ഗഹേതുകാമാ മഞ്ഞേ, വിനാസം കാതുകാമാ മഞ്ഞേ"തി യഥാ പരേ പരതോ തേസം അഭിജ്ഝാബ്യാപാദപ്പവത്തിം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി, താദിസം മനോകമ്മന്തം സന്ധായ **"തേ പരേസ"**ന്തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. കാമം അകുസലകായകമ്മവചീകമ്മപവത്തികാലേപി അഭിജ്ഝാദയോ പവത്തന്തിയേവ, തദാ പന തേ ചേതനാപക്ഖികാ വാ അബ്ബോഹാരികാ വാതി മനോകമ്മന്തവാരേ ഏവ അഭിജ്ഝാദിവസേന യോജനാ കതാ. അഥ വാ ദ്വാരന്തരേ പവത്താനമ്പി

പാണാതിപാതാദീനം വചീകമ്മാദിഭാവാഭാവോ വിയ ദ്വാരന്തരേ പവത്താനമ്പി അഭിജ്ഝാദീനം കായകമ്മാദിഭാവാഭാവോ, മനോകമ്മഭാവോ ഏവ പന സിദ്ധോതി കത്വാ മനോകമ്മന്തവാരേ ഏവ അഭിജ്ഝാദയോ ഉദ്ധടാ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ‘‘ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനി, ന ദ്വാരാ ദ്വാരചാരിനോ;
> തസ്മാ ദ്വാരേഹി കമ്മാനി, അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ’’തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.കായകമ്മദ്വാര);

കിഞ്ചാപി അട്ഠകഥായം സാസനേ പബ്ബജിതവസേന ആജീവവാരേ ഭയഭേരവാവ്ഹാനം യോജിതം, ‘‘യേ ഖോ കേചി സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ’’തി പന വചനതോ ബാഹിരകവസേന ഗഹട്ഠവസേന ച യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഗഹട്ഠാനമ്പി ഹി ജാതിധമ്മകുലധമ്മദേസധമ്മവിലോമനവസേന അഞ്ഞഥാപി മിച്ഛാജീവോ ലബ്ഭതേവ, തായ ഏവ ച ആജീവവിപത്തിയാ അഞ്ഞഥാ വാ നേസം അരഞ്ഞവാസോ സമ്ഭവേയ്യാതി.

൩൭. ഏവം ആജീവട്ഠമകസീലവസേന ഭയഭേരവം ദസ്സേത്വാ തതോ പരം നീവരണപ്പഹാനാദിവസേന തം ദസ്സേതും ദേസനാ വഡ്ഢിതാതി തദത്ഥം വിവരന്തോ **‘‘ഇതോ പര’’**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നീവരണവസേന പുന വുത്താ**തി അയമധിപ്പായോ - ഏവം സീലവിസുദ്ധിമത്തമ്പി അരഞ്ഞേ വിഹരതോ ഭയഭേരവാഭാവം ആവഹതി, കിമങ്ഗം പന നീവരണാനി പഹായ അപ്പനാസമാധിം, ഉപചാരസമാധിമേവ വാ സമ്പാദയതോതി സമാധിസമ്പദായ ഭയഭേരവാഭാവഹേതുകം ദസ്സേതും ഉപരി ദേസനാ വഡ്ഢിതാതി അകുസലമനോകമ്മന്തഭാവേന ഗഹിതാപി അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാ നീവരണവസേന പുന വുത്താതി അധിപ്പായോ. അഭി-പുബ്ബോ ഝാ-സദ്ദോ അഭിജ്ഝായനത്ഥോതി ആഹ **‘‘പരഭണ്ഡാദിഅഭിജ്ഝായനസീലാ’’**തി. **വത്ഥുകാമേസൂ**തി രൂപാദീസു കിലേസകാമസ്സ വത്ഥുഭൂതേസു കാമേസു. **ബഹലകിലേസരാഗാ**തി ഥിരമൂലദുമ്മോചനീയതാഹി അജ്ഝോസാനേ പഭൂതകിലേസകാമാ. അഭിജ്ഝാ ചേത്ഥ അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാ, തിബ്ബസാരാഗോ സമ്പത്തിവിസയാഭിനിവേസോ. തേ ഹി ലോഭാഭിഭൂതാ പുഗ്ഗലാ അത്തനി തിബ്ബസാപേക്ഖതായ ഏവ ലോഭാഭിഭൂതതായ അവവത്ഥിതാരമ്മണാ അവിനിച്ഛിതവിസയാ അരഞ്ഞേ തം തം വിസയം അനുപധാരിത്വാ വിഹരന്തി, രജ്ജുആദീനി യാഥാവതോ ന സല്ലക്ഖേന്തി. തേനാഹ **‘‘തേസ’’**ന്തിആദി. **ഉപട്ഠാതി** സന്തചിത്തതായ. തഥാ ഹി വുത്തം **‘‘ആകുലചിത്താ’’**തി. ‘‘ഇദാനിമ്ഹ നട്ഠാ’’തി തസന്തി വിതസന്തി, ആഗന്ത്വാ ബാധിയമാനാ വിയ ഹോന്തി, ഏവം തം ഭയഭേരവം അത്തനി സമാരോപനട്ഠേന അവ്ഹായന്തി പക്കോസന്തീതി യോജനം സന്ധായാഹ **‘‘സേസം താദിസമേവാ’’**തി. **‘‘അനഭിജ്ഝാലുഹമസ്മീ’’**തി പാളിപദേ ചിരപരിചിതഅലോഭജ്ഝാസയതായ കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയ അലഗ്ഗമാനസത്താ സബ്ബത്ഥ അനപേക്ഖോഹമസ്മീതി അത്ഥോ.

൩൮. **പകതിഭാവവിജഹനേനാ**തി പരിസുദ്ധഭാവസങ്ഖാതസ്സ ച പകതിഭാവസ്സ വിജഹനേന. സാവജ്ജധമ്മസമുപ്പത്തിയാ ഹി ചിത്തസ്സ അനവജ്ജഭാവോ ജഹിതോ ഹോതീതി. **വിപന്നചിത്താ**തി കിലേസാസുചിദൂസിതതായ കുഥിതചിത്താ. തേനാഹ **‘‘കിലേസാനുഗതം…പേ॰… പൂതികം ഹോതീ’’**തി. **പദുട്ഠമനസങ്കപ്പാ**തി വിസസംസട്ഠമുത്തം വിയ ദോസേന പദൂസിതചിത്തസങ്കപ്പാ. **വുത്തനയേനേവാ**തി ‘‘തേ അവവത്ഥിതാരമ്മണാ ഹോന്തീ’’തിആദിനാ അഭിജ്ഝാലുവാരേ വുത്തനയേനേവ. യഥാ ഹി ലോഭവസേന, ഏവം ദോസാദിവസേനപി അവവത്ഥിതാരമ്മണാ ഹോന്തീതി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ഹേട്ഠാ ഉപരി ചാതി സബ്ബത്ഥ ഠാനേസു വണ്ണേതബ്ബാ.

൩൯. ‘‘യാ ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ’’തി വചനതോ ഥിനം ചിത്തസ്സ ഗേലഞ്ഞഭാവേന ഗഹണം ഗച്ഛതീതി ആഹ **‘‘ചിത്തഗേലഞ്ഞഭൂതേന ഥിനേനാ’’**തി. തഥാ ‘‘യാ കായസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൩) വചനതോ മിദ്ധം വിസേസതോ നാമകായസ്സ ഗേലഞ്ഞഭാവേന ഗഹണം ഗച്ഛതീതി ആഹ **‘‘സേസനാമകായഗേലഞ്ഞഭൂതേന മിദ്ധേനാ’’**തി. സേസഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ചിത്തനിവത്തനത്ഥം. ഇദഞ്ച മിദ്ധം രൂപകായസ്സപി ഗേലഞ്ഞാവഹന്തി ദട്ഠബ്ബം നിദ്ദായ ഹേതുഭാവതോ. തഥാ ഹി തം ‘‘നിദ്ദാ ചപലായികാ’’തി നിദ്ദിട്ഠം. തേനാഹ **‘‘തേ നിദ്ദാബഹുലാ ഹോന്തീ’’**തി.

൪൦. ഉദ്ധച്ചപകതികാതി ഉദ്ധച്ചസീലാ അനവട്ഠിതസഭാവാ. അനവട്ഠാനരസഞ്ഹി ഉദ്ധച്ചം. തേനാഹ **"വിപ്ഫന്ദമാനചിത്താ"**തിആദി. **ഇധാ**തി "അവൂപസന്തചിത്താ"തി ഇമസ്മിം പദേ. **കുക്കുച്ചം ഗഹേതും വട്ടതി** സംവണ്ണനാവസേന പച്ഛാനുതാപസ്സപി ചിത്തസ്സ അവൂപസമകരത്താ. ഉദ്ധച്ചം പന സരൂപേനേവ ഗഹിതന്തി അധിപ്പായോ.

൪൧. ഏകമേവിദം പഞ്ചമം നീവരണം യദിദം കങ്ഖാ വിചികിച്ഛാതി ച. യദി ഏവം കസ്മാ ദ്വിധാ കത്വാ വുത്തന്തി ആഹ **"കിം നു ഖോ"**തിആദി. **കങ്ഖനതോ**തി സംസയനതോ. **വിചികിച്ഛാതി വുച്ചതി** "ധമ്മസഭാവം വിചിനന്തോ ഏതായ കിച്ഛതി, വിഗതാ തികിച്ഛാ വാ"തി കത്വാ.

൪൨. ഏവം നീവരണാഭാവകിത്തനമുഖേന സമാധിസമ്പദായ ഭയഭേരവാഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്തുക്കംസനാദിഅഭാവകിത്തനമുഖേന പഞ്ഞാസമ്പദായ ഭയഭേരവാഭാവം ദസ്സേതും "യേ ഖോ കേചീ"തിആദിനാ ഉപരി ദേസനാ വഡ്ഢിതാ, തദത്ഥം വിവരിതും **"അത്തുക്കംസനകാ"**തിആദി വുത്തം. **ഉക്കംസേന്തി** മാനവസേന പഗ്ഗണ്ഹനേന. തേനാഹ **"ഉച്ചേ ഠാനേ ഠപേന്തീ"**തി. ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാവാരേസു ഗയ്ഹമാനം അഭിജ്ഝാലുവാരസദിസന്തി തത്ഥ തം അനാമസിത്വാ അത്തുക്കംസകവാരേ കിഞ്ചി വിസദിസം അത്ഥീതി തം ദസ്സേതും **"തേ കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൪൩. ഛമ്ഭനം ഛമ്ഭോ, കായസ്സ ഛമ്ഭിതത്തഹേതുഭൂതോ ബലവചിത്തുത്രാസോ. സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ഛമ്ഭീ**. തേനാഹ **"കായഥമ്ഭനാ"**തിആദി. **ഭീരുകജാതികാ**തി ഭായനകസീലാ. ഏകമേവ ചേതം സാവജ്ജഭയം കായേ ഛമ്ഭിതത്തസ്സ, ചിത്തേ ച കായേ ച ഥദ്ധഭാവസ്സ ഉപ്പാദനവസേന "ഛമ്ഭോ ഭീരുതാ"തി ച വുച്ചതീതി തംസമങ്ഗിനോ സമണബ്രാഹ്മണാ "ഛമ്ഭീ ഭീരുകജാതികാ"തി വുത്താ, ഇധ ഭയഭേരവം സരൂപേനേവ ഗഹിതം.

൪൪. ലബ്ഭതി പാപുണീയതീതി ലാഭസദ്ദസ്സ കമ്മസാധനത്തമാഹ. സക്കച്ചം കാതബ്ബോ ദാതബ്ബോതി **സക്കാരോ. തദത്ഥദീപക**ന്തി ലാഭാദിം പഹായ അരഞ്ഞേ വസതോ ഭയഭേരവാവ്ഹായനം നത്ഥീതി ദീപകം. സോ കിര ലാഭഗരുതായേവ പിയോ ഗാമോ ഏതസ്സാതി **"പിയഗാമികോ"**തി നാമം ലഭതി. **കമ്മമുത്തോ**തി ജരാജിണ്ണത്താ കമ്മം കാതും ന സക്കോതീതി സാമികേഹി വിസ്സട്ഠോ.

൪൫. അലസഭാവേന സമ്മാവായാമസ്സ അകരണതോ കുച്ഛിതം സീദന്തീതി **കുസീതാ**. വീരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ വീരിയം, വിധിനാ വാ ഈരേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വീരിയം, സമ്മാവായാമോ. തേന ഹീനാ **ഹീനവീരിയാ**. കായവിഞ്ഞത്തിയാ സമുട്ഠാനവസേന പവത്തവീരിയം **കായികവീരിയം,** വത്തകരണചങ്കമനാദീസു ദട്ഠബ്ബം. നിസജ്ജ സയിത്വാ ച കമ്മട്ഠാനമനസികാരവസേന പവത്തവീരിയം **ചേതസികവീരിയം**. തത്ഥ പുരിമം വിസേസതോ കോസജ്ജപടിപക്ഖതാവസേന, ദുതിയം വീരിയാരമ്ഭതാവസേന പാകടം ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"കുസീതാ"**തിആദിമാഹ. തേ ഹി ഹീനവീരിയാ അലസതായേവ ആരമ്മണവവത്ഥാനമത്തമ്പി കാതും ന സക്കോന്തി.

൪൬. നട്ഠസ്സതീതി അലബ്ഭമാനസ്സതി, പച്ചയവേകല്ലേന വിജ്ജമാനായപി സതിയാ സതികിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ ഏവം വുത്തം. ന സമ്പജാനാതി അസമ്പജാനാ. തംയോഗനിവത്തിയഞ്ചായം **അ**-കാരോ "അഹേതുകാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ൨.ദുകമാതികാ), അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൩൨൫) വിയാതി ആഹ **"പഞ്ഞാരഹിതാ"**തി. നനു സോളസമോ പഞ്ഞാവാരോ, അയം സതിവാരോ, തത്ഥ കസ്മാ സംകിലേസപക്ഖേ പഞ്ഞാ ഗഹിതാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഇമസ്സ ചാ"**തിആദി. **സതിഭാജനീയമേവേതം,** യദിദം ചുദ്ദസമോ വാരോ, പഞ്ഞാ പനേത്ഥ ചുദ്ദസമേ വാരേ കേവലാ സതി ദുബ്ബലാതി **സതിദുബ്ബല്യദീപനത്ഥം** "അസമ്പജാനാ"തി പടിക്ഖേപമുഖേന **വുത്താ**. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"ദുവിധാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

൪൭. അപ്പനാസമാധിനാ, ഉപചാരസമാധിനാ വാ ചിത്തം ആരമ്മണേ സമം, സമ്മാ വാ ആഹിതം നാമ ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി ദസ്സേന്തോ **"അസമാഹിതാതി ഉപചാരപ്പനാസമാധിവിരഹിതാ"**തി ആഹ . **വിബ്ഭന്തചിത്താ**തി അനവട്ഠിതചിത്താ. പുബ്ബേ നീവരണഭാവസാമഞ്ഞേന ഉദ്ധച്ചം ഗഹിതം **"ഉദ്ധതാ അവൂപസന്തചിത്താ"**തി, ഇധ സമാധാനാഭാവേന ഉദ്ധച്ചഹേതുകോ ചിത്തവിബ്ഭമോ വുത്തോ **"അസമാഹിതാ വിബ്ഭന്തചിത്താ"**തി, അയമേതേസം വിസേസോ. **പുബ്ബേ വുത്തനയേന**ാതി പുബ്ബേ "ഉദ്ധച്ചേന ഹി ഏകാരമ്മണേ ചിത്തം വിപ്ഫന്ദതി ധജയട്ഠിയം വാതേന പടാകാ വിയാ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൦) വുത്തനയേന. **സബ്ബം പുബ്ബസദിസമേവാ**തി ഭയഭേരവാവ്ഹായനസ്സ അഭിജ്ഝാലുവാരേ വുത്തസദിസതം സന്ധായ വദതി.

൪൮. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഏത്ഥ **ദു**-സദ്ദോ "ദുസ്സീലോ"തിആദീസു വിയ അഭാവത്ഥോ, ന "ദുഗ്ഗതി, ദുപ്പടിപന്നോ"തിആദീസു വിയ ഗരഹത്ഥോതി ദസ്സേതും **"നിപ്പഞ്ഞാനമേതം അധിവചന"**ന്തി വത്വാ **"പഞ്ഞാ പന ദുട്ഠാ നാമ നത്ഥീ"**തി വുത്തം. **തേ**തി ദുപ്പഞ്ഞാ. **സബ്ബത്ഥാ**തി ചതൂസുപി പാഠവികപ്പേസു. **ഏല**ന്തി വാ ദോസോ വുച്ചതി. തേനാഹ "യാ സാ വാചാ നേലാ കണ്ണസുഖാ"തി. തഥാ ഹി സീലം "നേലങ്ഗ"ന്തി വുത്തം. ദുപ്പഞ്ഞാ ച കഥേന്താ സദോസമേവ കഥം കഥേന്തി അപണ്ഡിതഭാവതോ. തേനേവാഹ "ദുബ്ഭാസിതഭാസീ"തി. തസ്മാ ഏലസബ്ഭാവതോ ഏലം മുഖം ഏതേസന്തി ഏലമൂഗാതി വുത്താതി ഏവമ്പി വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യായ പഞ്ഞായ വസേന "പഞ്ഞാസമ്പന്നോ"തി വുത്തം, തം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **"നോ ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം. നനു ച ബോധിസത്താ ബഹുലവിപസ്സനാപഞ്ഞായ സമന്നാഗതാ ഹോന്തീതി? ഹോന്തി, തദാ പന ബോധിസത്തേന ന വിപസ്സനാരമ്ഭോ കതോ, നോ ച വിപസ്സനാപഞ്ഞാ അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"നോ ച ഖോ വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ"**തി.

കേചി പനേത്ഥ "സദ്ധാവിരഹിതാ അപരിസുദ്ധകായകമ്മന്താദയോ വിയ ഭയഭേരവാവ്ഹായനസ്സ വിസേസകാരണം, നാപി സദ്ധാലുതാ പല്ലോമതായാതി സദ്ധാവാരോ അനുദ്ധടോ"തി വദന്തി, തം അകാരണം. കമ്മഫലേ ഹി സദ്ദഹന്തോ കമ്മപടിസരണതംയേവ നിസ്സായ ഭയഭേരവം തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ പല്ലോമതമാപജ്ജേയ്യ. യസ്മാ പന വീരിയാദയോ സദ്ധായ വിനാ നപ്പവത്തന്തീതി തേസം ഉപനിസ്സയഭൂതാ സഹജാതാ ച സാ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ ഹോതീതി വിസും ന ഉദ്ധടാ. തഥാ ഹി സാ ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായമ്പി ന ഉദ്ധടാ, കിം വാ ഏതായ സദ്ധായ, അദ്ധാ സാ ഇമസ്മിം ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹട്ഠാനേ ന ഗഹേതബ്ബാവ, തതോ ധമ്മസ്സാമിനാ ഇധ ന ഉദ്ധടാ, ഏവം അഞ്ഞേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസു നിച്ഛയോ കാതബ്ബോ. യഥാനുലോമദേസനാ ഹി സുത്തന്തകഥാതി.

വചീകമ്മന്തവാരാദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സോളസട്ഠാനാരമ്മണപരിഗ്ഗഹോ നിട്ഠിതോ.

ഭയഭേരവസേനാസനാദിവണ്ണനാ

൪൯. **സോളസാരമ്മണാനീ**തി സോളസട്ഠാനാനി ആരമ്മണാനി. **ഏവരൂപാസു രത്തീസൂ**തി ചാതുദ്ദസീആദികാ ഉപരി വക്ഖമാനാ രത്തിയോ സന്ധായ വദതി . **ഏവരൂപേ സേനാസനേ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **യാ**തി അനിയമതോ ഉദ്ദിട്ഠാനം പുന "താ"തി വചനം നിദ്ദേസോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"യാ താതി ഉഭയമേതം രത്തീനംയേവ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവചന"**ന്തി. **അഭീതി ലക്ഖണത്ഥേ** "അഞ്ഞേ ച അഭിഞ്ഞാതാ ബ്രാഹ്മണമഹാസാലാ"തിആദീസു വിയ. കഥം പനേത്ഥ ലക്ഖണത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ? ലക്ഖീയതി ഏതേനാതി ലക്ഖണന്തി ആഹ **"ചന്ദപാരിപൂരിയാ"**തിആദി. പുണ്ണമാസിയം **ചന്ദപാരിപൂരിയാ** അമാവാസിയം **ചന്ദപരിക്ഖയേന**. **ആദി**-സദ്ദേന ചന്ദസ്സ ഉപഡ്ഢമണ്ഡലതാരാഹുഗ്ഗഹതാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഉപസഗ്ഗമത്തമേവ** അഭി-സദ്ദോ ലക്ഖിതസദ്ദേനേവ ലക്ഖണത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താതി അധിപ്പായോ.

പഠമദിവസതോ പഭുതീതി പഠമപാടിപദദിവസതോ പട്ഠായ. യസ്മാ ചോദകോ ഭഗവതോ കാലേ അനഭിലക്ഖിതാപി അപരഭാഗേ അഭിലക്ഖിതാ ജാതാ, തസ്മാ തം അഭിലക്ഖണിയതം ഉപാദായ **"സബ്ബദസ്സിനാ ഭഗവതാ പഞ്ചമീ കസ്മാ ന ഗഹിതാ"**തി ചോദേതി, ഇതരോ സബ്ബകാലികാസു ചാതുദ്ദസീആദീസു ഗയ്ഹമാനാസു അസബ്ബകാലികായ കഥം ഗഹണന്തി അധിപ്പായേന **"അസബ്ബകാലികത്താ"**തി പരിഹരതി.

തഥാവിധാസൂതി "അഭിഞ്ഞാതാ"തിആദിനാ യഥാ വുത്താ, തഥാവിധാസു. ദേവതാധിട്ഠിതഭാവേന ആരാമാദീനം ലോകസ്സ ചേതിയഭാവോതി ആഹ **"പൂജനീയട്ഠേനാ"**തി. മനുസ്സാ യേഭുയ്യേന ഗാമാദീനം ദ്വാരേസു തഥാരൂപേ രുക്ഖേ ചേതിയട്ഠാനിയേ കത്വാ വോഹരന്തീതി ആഹ **"ഗാമനിഗമാദിദ്വാരേസൂ"**തിആദി. ദസ്സനമത്തേനപി സവനമത്തേനപി ഭയുപ്പാദനേന പാകതികസത്തേ ഭിംസേന്തീതി **ഭിംസനകാനി**. തേനാഹ **"ഭയജനകാനീ"**തിആദി. ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം,** അതിവിയ സപ്പടിഭയം **ഭേരവം**.

ആയാചനഉപഹാരകരണാരഹന്തി തംതംബലികമ്മപണിധികമ്മകരണയോഗ്ഗം. **പുപ്ഫധൂപ...പേ... ധരണിതല**ന്തി ഇദം യഥാപടിസൂതേന സുപ്പാദിനാ ഉപഹാരകരണദസ്സനം. **കോട്ടേന്തോ**തി പഹരന്തോ, സിങ്ഗപ്പഹാരഖുരപ്പഹാരേഹി സദ്ദം കരോന്തോതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബചതുപ്പദാനം ഇധ മഗോതി നാമം,** ന "അച്ഛചമ്മം മിഗചമ്മം ഏളകചമ്മ"ന്തിആദീസു (മഹാവ॰ ൨൫൯) വിയ, രോഹിതോതിആദി മിഗവിസേസാനന്തി അധിപ്പായോ. **ചാലേത്വാ**തി അഗ്ഗമദ്ദനേന ചാലേത്വാ. മോരഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഉപലക്ഖണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇധ സബ്ബപക്ഖിഗഹണം അധിപ്പേത"**ന്തി. **ഏസ നയോ**തി ഇദം യഥാ "മോരോ വാ"തി ഏത്ഥ വാ-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പനത്ഥോ, ഏവം "മിഗോ വാ"തി ഏത്ഥാപീതി മിഗസദ്ദസ്സ വിസേസത്ഥവുത്തിതം സന്ധായാഹ. **ഇതോ പഭൂതീ**തി "യംനൂനാഹം യാ താ രത്തിയോ"തിആദിനാ ഭയഭേരവസ്സ ഗവേസനചിന്തനതോ പഭുതി, ന ഗവേസനാരമ്ഭതോ പഭുതി. "അപ്പേവ നാമാഹം ഭയഭേരവം പസ്സേയ്യ"ന്തി ഏത്ഥാപി ഹി **ആരമ്മണമേവ ഭയഭേരവം. സുഖാരമ്മണം രൂപം സുഖമിവ** "രൂപം സുഖം സുഖാനുപതിതം സുഖാവക്കന്ത"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൬൦). കഥം ഭയഗ്ഗഹണേന ച രൂപാരമ്മണഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"പരിത്തസ്സ ചാ"**തിആദി. "ആഗച്ഛതീ"തി വചനതോ ഗവേസനാരമ്ഭതോ പഭുതി "ഏതം ഭയ"ന്തി ആരമ്മണം അധിപ്പേതന്തി കേചി "തം ന പസ്സേയ്യ"ന്തി ചക്ഖുനാ ദസ്സനസ്സ അധിപ്പേതത്താ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. **ഭയം ആകങ്ഖമാനോ**തി ഉപപരിക്ഖനവസേന അഹം ഭയവത്ഥും ആകങ്ഖന്തോ വിഹരാമി, തം കിമത്ഥിയം, ഏത്തകോപി ഭയസമന്നാഹാരോ മയ്ഹം അയുത്തോതി അധിപ്പായോ.

യം പകാരം ഭൂതോ യഥാഭൂതോ, സോ പനേത്ഥ പകാരോ ഇരിയാപഥവസേന യുത്തോ പാളിയം തഥാ ആഗതത്താതി ആഹ **"യേന യേന ഇരിയാപഥേന ഭൂതസ്സാ"**തി. **ഭവിതസ്സാ**തി ഇദം "ഭൂതസ്സാ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം പദന്തി ദട്ഠബ്ബം. "സമങ്ഗീഭൂതസ്സാ"തി പദം പുരിമപദലോപേന **ഭൂതസ്സാ**തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"സമങ്ഗീഭൂതസ്സ വാ"**തി ആഹ. **ഭയഭേരവാരമ്മണേ**തി ഭയഭേരവാഭിമതേ ആരമ്മണേ. **നേവ മഹാസത്തോ തിട്ഠതീ**തിആദി "തഥാഭൂതോ ച തം പടിവിനേയ്യ"ന്തി യഥാ ചിന്തിതം, തഥാ പടിപന്നഭാവദസ്സനം. **ഇരിയാപഥപടിപാടി** നാമ ഠാനഗമനനിസജ്ജാനിപജ്ജാതി വദന്തി, ഉപ്പടിപാടി പന പഠമം നിപജ്ജാ, പുന നിസജ്ജാ, പുന ഠാനം, പച്ഛാ ഗമനന്തി ഏവം വേദിതബ്ബാ. **ആസന്നപടിപാടിയാ**തി ഗമനസ്സ താവ ഠാനം ആസന്നം, ഠാനസ്സ നിസജ്ജാ ഗമനഞ്ച, നിസജ്ജായ നിപജ്ജാ ഠാനഞ്ച, നിപജ്ജായ നിസജ്ജാ ആസന്നാ. ഇധ പന ഗമനസ്സ ഠാനം, ഠാനസ്സ ച ഗമനം, നിസജ്ജായ ച നിപജ്ജാ, നിപജ്ജായ ച നിസജ്ജാ ആസന്നഭാവേന ഗഹിതാ, ഇതരേ പരമ്പരാവസേനാതി വേദിതബ്ബാ. ഭിക്ഖുസ്സ പന ഇരിയാപഥാ സമ്പത്തപടിപാടിയാ വിയ അപരാപരുപ്പത്തിവസേന വുച്ചന്തി.

ഭയഭേരവസേനാസനാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അസമ്മോഹവിഹാരവണ്ണനാ

൦. അയഞ്ച മേ സബ്ബസോ ഭയഭേരവാഭാവോ വിസേസതോ അസമ്മോഹധമ്മത്താതി ദസ്സേതും **"സന്തി ഖോ പനാ"**തിആദിനാ ഉപരി ദേസനാ വഡ്ഢിതാതി അയം വാ ഏത്ഥ അനുസന്ധി. **ഝായീനം സമ്മോഹട്ഠാനേസൂ**തി ഇമിനാ അജ്ഝായീനം സമ്മോഹട്ഠാനേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **അത്ഥീ**തി ഇദം നിപാതപദം പുഥുവചനമ്പി ഹോതി "അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭-൩൭൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ൩.൧൫൪; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭; ഖു॰ പാ॰ ൩.ദ്വത്തിംസാകാര) വിയാതി "സന്തീ"തി പദസ്സ അത്ഥദസ്സനവസേന വുത്തം. കിം ഖണത്തയസമങ്ഗിതായ തേ അത്ഥി, നോതി ആഹ **"സംവിജ്ജന്തി ഉപലബ്ഭന്തീ"**തി, മഹതി ലോകസന്നിവാസേ ഏദിസാപി **സംവിജ്ജന്തി** ഞാണേന ഗഹേതബ്ബതായ **ഉപലബ്ഭന്തീ**തി. **ഓദാതകസിണലാഭീ**തി അപ്പമാണഓദാതകസിണലാഭീ. ഏവം ഹിസ്സ സമന്തതോ ആലോകോ വിയ ഉപട്ഠാതി. **പരികമ്മ**ന്തി സമാപത്തിപുബ്ബഭാഗമാഹ. ഏത്തകം സൂരിയേ ഗതേ **വുട്ഠഹാമീതി, നോ ച ഖോ അദ്ധാനപരിച്ഛേദേ കുസലോ ഹോതി,** കേവലം "ദിവാ ഏവ വുട്ഠഹാമീ"തി മനസികാരം ഉപ്പാദേസി. **വിസദം ഹോതി** സബ്ബം ആരമ്മണജാതം, ദിബ്ബചക്ഖുനാ പസ്സന്തസ്സ വിയ **വിഭൂതം. അവിസദ**ന്തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏവംസഞ്ഞിനോ**തി രത്തിം "ദിവാ"തി, ദിവാ ച "രത്തീ"തി ഏവംസഞ്ഞിനോ.

അന്തോസേനാസനേ രത്തിം നിസിന്നോ ഹോതീതി രത്തി-സദ്ദോ അജ്ഝാഹരിതബ്ബോ. പരിത്താസനാദീഹി, അഞ്ഞേഹി വാ **കാരണേഹി. ഗമ്ഭീരായ** ഭൂമിഗബ്ഭസദിസായ **ഘനവനപടിച്ഛന്നായ** ബഹലതരജാലവനപടലപടിച്ഛന്നായ. **അന്തരഹിതസൂരിയാലോകേ കാലേ**തി ഏതേനേവ ദിവാതി അവുത്തസിദ്ധോ. സമ്മോഹവിഹാരോ നാമ ബഹുവിധോതി ആഹ **"സമ്മോഹവിഹാരാനം അഞ്ഞതര"**ന്തി.

പാകടോ ബോധിസത്തസ്സ രത്തിന്ദിവപരിച്ഛേദോ അന്തമസോ ലവതുടിഖണസ്സപി ഉപാദായ സുവവത്ഥിതത്താ, തഥാ രത്തിദിവസകോട്ഠാസപരിച്ഛേദോ അത്തനാ കാതബ്ബകിച്ചവസേന കാലഞാണവസേന ച.

കാലഥമ്ഭേ ലദ്ധബ്ബഛായാവസേന **ദ്വങ്ഗുലകാലേ. യാമഘണ്ടികം പഹരതി** സങ്ഘസ്സ തംതംവത്തകരണത്ഥം. **മുഗ്ഗര**ന്തി ഘണ്ടികപ്പഹരണമുഗ്ഗരം. **യാമയന്തം പതതി** അഞ്ഞേഹി ഭിക്ഖൂഹി യോജിതന്തി അധിപ്പായോ. യാവ അഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ ഭോജനസാലം ഉപഗച്ഛന്തി, താവ ദിവാവിഹാരട്ഠാനം ഗന്ത്വാ സമണധമ്മം കരോതി.

യം ഖോ തന്തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി അനിയമുദ്ദേസോ, **ഖോ**തി അവധാരണേ, യമേവ പുഗ്ഗലന്തി അത്ഥോ. **ത**ന്തി വുച്ചമാനാകാരവചനം. **മമേവാ**തി മം ഏവ. **അസമ്മോഹസഭാവോ**തി സഭാവഭൂതഅസമ്മോഹോ. "ഉപ്പന്നോ"തി വുത്തത്താ **"മനുസ്സലോകേ"**തി വുത്തം. **പഞ്ഞാസമ്പത്തിയാ**തി യാഥാവതോ ഹിതസ്സ ജാനനസമത്ഥേന അത്തനോ പഞ്ഞാഗുണേന, ന കേവലം അജ്ഝാസയേനേവ ഹിതേസിതാ, അഥ ഖോ പയോഗേനാതി ദസ്സേന്തോ **"ഹിതൂപദേസകോ"**തി ആഹ. അജ്ഝാസയേന പന ഹിതേസിതാ **"ലോകാനുകമ്പായാ"**തി ഇമിനാ ദസ്സിതാ. ഉപകരണേഹി വിനാ ന കദാചി ഭോഗസുഖം ഉപകരണദാനഞ്ച ചാഗസമ്പത്തിഹേതുകന്തി ആഹ **"ചാഗസമ്പത്തിയാ...പേ॰... ദായകോ"**തി. **മേത്താസമ്പത്തിയാ** ഹിതൂപസംഹാരേന **രക്ഖിതാ. കരുണാസമ്പത്തിയാ** ദുക്ഖാപനയനേന **ഗോപായിതാ**. നനു ച പുബ്ബേപി വുത്തം "ഹിതായ സുഖായാ"തി, അഥ കസ്മാ പുന തം ഗഹിതന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഇധ ദേവമനുസ്സഗ്ഗഹണേനാ"**തിആദി. തേന പുബ്ബേ അവിസേസതോ ഹിതാദീനി ദസ്സിതാനി, ഇദാനി വിസേസതോ സഹ പയോജനേന താനി ദസ്സിതാനീതി ദീപേതി. നിബ്ബാനതോ പരോ പരമോ അത്ഥോ നാമ നത്ഥീതി ആഹ **"പരമത്ഥത്തായാ"**തി. ഹിനോതി നിബ്ബാനം ഗച്ഛതീതി **ഹിതം,** മഗ്ഗോ. ഉക്കംസതോ സുഖത്ഥം അരിയഫലന്തി ആഹ **"തതോ ഉത്തരി സുഖാഭാവതോ"**തി.

അസമ്മോഹവിഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബഭാഗപടിപദാദിവണ്ണനാ

൧൫. **അസമ്മോഹവിഹാര**ന്തി അസമ്മോഹവുത്തിം, അസമ്മോഹസമ്ബോധിന്തി വാ അത്ഥോ. **ത**ന്തി സമഥവിപസ്സനാഭാവനാസങ്ഖാതം പടിപദം. **പുബ്ബഭാഗതോ പഭുതീ**തി ഭാവനായ പുബ്ബഭാഗവീരിയാരമ്ഭാദിതോ പട്ഠായ. **കേചീ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ.

ബോധിമണ്ഡേതി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.വ്.൧൧) ബോധിസങ്ഖാതസ്സ ഞാണസ്സ മണ്ഡഭാവപ്പത്തേ ഠാനേ. **ചതുരങ്ഗ**ന്തി "കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; വ്.൧൩; മഹാനി॰ ൧൭, ൧൯൬) വുത്തചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം. **പഗ്ഗഹിത**ന്തി ആരമ്ഭം സിഥിലം അകത്വാ ദള്ഹപരക്കമസങ്ഖാതുസ്സഹനഭാവേന ഗഹിതം. തേനാഹ **"അസിഥിലപ്പവത്തിതന്തി വുത്തം ഹോതീ"**തി. **അസല്ലീന**ന്തി അസങ്കുചിതം കോസജ്ജവസേന സങ്കോചം അനാപന്നം.

ഉപട്ഠിതാതി ഓഗാഹനസങ്ഖാതേന അപിലാപനഭാവേന ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠിതാ. തേനാഹ **"ആരമ്മണാഭിമുഖീഭാവേനാ"**തി. സമ്മോസസ്സ വിദ്ധംസനവസേന പവത്തിയാ ന സമ്മുട്ഠാതി **അസമ്മുട്ഠാ**. കിഞ്ചാപി ചിത്തമിവ ചിത്തപസ്സദ്ധിവസേന കായപസ്സദ്ധിവസേനേവ കായോ പസ്സദ്ധോ ഹോതി, തഥാപി യസ്മാ കായപസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജമാനാ ചിത്തപസ്സദ്ധിയാ സഹേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന വിനാ, തസ്മാ വുത്തം **"കായചിത്തപസ്സദ്ധിസമ്ഭവേനാ"**തി . **രൂപകായോപി പസ്സദ്ധോയേവ ഹോതി** കായപസ്സദ്ധിയാ ഉഭയേസമ്പി കായാനം പസ്സമ്ഭനാവഹത്താ. **സോ ച ഖോ** കായോ. **വിഗതദരഥോ**തി വിഗതകിലേസദരഥോ. നാമകായേ ഹി വിഗതദരഥേ രൂപകായോപി വൂപസന്തദരഥപരിളാഹോ ഹോതി. **സമ്മാ ആഹിത**ന്തി നാനാരമ്മണേസു വിധാവനസങ്ഖാതവിക്ഖേപം വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ അവിക്ഖിത്തഭാവാപാദാനേന സമ്മദേവ ആഹിതം. തേനാഹ **"സുട്ഠു ഠപിത"**ന്തിആദി. ചിത്തസ്സ അനേകഗ്ഗഭാവോ വിക്ഖേപവസേന ചഞ്ചലതാ, സാ സതി ഏകഗ്ഗതായ ന ഹോതീതി ആഹ **"ഏകഗ്ഗം അചലം നിപ്ഫന്ദന"**ന്തി. **ഏത്താവതാ**തി "ആരദ്ധം ഖോ പനാ"തിആദിനാ വീരിയസതിപസ്സദ്ധിസമാധീനം കിച്ചസിദ്ധിദസ്സനേന. നനു ച സദ്ധാപഞ്ഞാനമ്പി കിച്ചസിദ്ധി ഝാനസ്സ പുബ്ബപടിപദായ ഇച്ഛിതബ്ബാതി? സച്ചം ഇച്ഛിതബ്ബാ, സാ പന നാനന്തരിയഭാവേന അവുത്തസിദ്ധാതി ന ഗഹിതാ. അസതി ഹി സദ്ധായ വീരിയാരമ്ഭാദീനം അസമ്ഭവോയേവ, പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹേ ച നേസം അസതി പഞ്ഞായാരമ്ഭാദിഭാവോ ന സിയാ. തഥാ അസല്ലീനാസമ്മോസതാദയോ വീരിയാദീനന്തി അസല്ലീനതാദിഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ പഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധി ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. ഝാനഭാവനായം വാ സമാധികിച്ചം അധികം ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും സമാധിപരിയോസാനാവ **ഝാനസ്സ പുബ്ബപടിപദാ കഥിതാ**തി ദട്ഠബ്ബം.

വുത്തം, തസ്മാ ഇധ ന വത്തബ്ബം. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ** ഹി ഇമിസ്സാ സംവണ്ണനായ ഏകദേസഭൂതോതി വുത്തോവായമത്ഥോതി. **വിഹരതീതി ആഗതം** പരുദ്ദേസികത്താ വിഹാരസ്സ. **ഇധ വിഹാസിന്തി ആഗതം** അത്തുദ്ദേസികത്താ. ഇദം കിര സബ്ബബുദ്ധാനം അവിജഹിതന്തി ആഹ **"ആനാപാനസ്സതികമ്മട്ഠാന"**ന്തി. രൂപവിരാഗഭാവനാവസേന (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൨.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) പവത്തോ ചതുബ്ബിധോപി അരൂപജ്ഝാനവിസേസോ ചതുത്ഥജ്ഝാനസങ്ഗഹോ ഏവാതി ആഹ **"ചത്താരി ഝാനാനീ"**തി. യുത്തം താവ ചിത്തേകഗ്ഗതാ ഭവോക്കമനത്ഥതാ വിയ വിപസ്സനാപാദകതാപി ചതുന്നം ഝാനാനം സാധാരണാതി തേസം വസേന "ചത്താരി ഝാനാനീ"തി വചനം, അഭിഞ്ഞാപാദകതാ പന നിരോധപാദകതാ ച ചതുത്ഥസ്സേവ ഝാനസ്സ ആവേണികാ, സാ കഥം ചതുന്നം ഝാനാനം സാധാരണാ വുത്താതി? പരമ്പരാധിട്ഠാനഭാവതോ. പദട്ഠാനപദട്ഠാനമ്പി ഹി പദട്ഠാനന്തേവ വുച്ചതി, കാരണകാരണമ്പി കാരണന്തി യഥാ "തിണേഹി സത്തം സിദ്ധ"ന്തി, ഏവഞ്ച കത്വാ പയോജനനിദ്ദേസേ അട്ഠസമാപത്തിഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഹോതി. **ചിത്തേകഗ്ഗതത്ഥാനീ**തി ചിത്തസമാധാനത്ഥാനി, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥാനീതി അത്ഥോ. ചിത്തേകഗ്ഗതാസീസേന ഹി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരോ വുത്തോ, സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവവസേന ചേതം വുത്തം. തേനാഹ **"ഏകഗ്ഗചിത്താ സുഖം ദിവസം വിഹരിസ്സാമാ"**തി. **ഭവോക്കമനത്ഥാനീ**തി ഭവേസു നിബ്ബത്തിഅത്ഥാനി.

യസ്മാ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൨.നേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) ബോധിസത്തേന ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനതോ പുബ്ബേപി ചരിമഭവേ ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തിതപുബ്ബം, തദാ പന തം നിബ്ബത്തിതമത്തമേവ അഹോസി, ന വിപസ്സനാദിപാദകം , തസ്മാ **“ബോധിരുക്ഖമൂലേ നിബ്ബത്തിത”**ന്തി തതോ വിസേസേത്വാ വുത്തം. **വിപസ്സനാപാദക**ന്തി വിപസ്സനാരമ്ഭേ വിപസ്സനായ പാദകം. **അഭിഞ്ഞാപാദക**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി പഠമാരമ്ഭേ ഏവ പാദകജ്ഝാനേന പയോജനം അഹോസി, ന തതോ പരം ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമഫലസമാപത്തിഅഭിഞ്ഞാവളഞ്ജനാദിഅത്ഥം. അഭിസമ്ബോധിസമധിഗമതോ പട്ഠായ ഹി സബ്ബം ഞാണസമാധികിച്ചം ആകങ്ഖമത്തപടിബദ്ധമേവാതി. **സബ്ബകിച്ചസാധക**ന്തി അനുപുബ്ബവിഹാരാദിസബ്ബകിച്ചസാധകം. **സബ്ബലോകിയലോകുത്തരഗുണദായക**ന്തി ഏത്ഥ വിപസ്സനാഭിഞ്ഞാപാദകത്താ ഏവ ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയലോകുത്തരഗുണദായകതാ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അഭിസമ്ബോധി, തദധിഗമസമകാലമേവ ഭഗവതോ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ഹത്ഥഗതാ അഹേസും, ചതുത്ഥജ്ഝാനസന്നിസ്സയോ ച മഗ്ഗാധിഗമോതി.

പുബ്ബഭാഗപടിപദാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബേനിവാസകഥാവണ്ണനാ

൧൨. **ഭിന്നം വിജ്ജാന**ന്തി പുബ്ബേനിവാസഞാണദിബ്ബചക്ഖുഞാണസങ്ഖാതാനം ഭിന്നം വിജ്ജാനം. **അനുപദവണ്ണനാ**തി താസം വിജ്ജാനം നിദ്ദേസപാളിയാ അനുപദവണ്ണനാ. **ഭാവനാനയോ**തി ഉപ്പാദനവിധി. **“സോ”**തി പച്ചത്തവചനസ്സ അഹം-സദ്ദേന സമ്ബന്ധനേ കാരണം ദസ്സേതും **“അഭിനിന്നാമേസി”**ന്തിആദി വുത്തം. പാളിയം വാ “അഭിനിന്നാമേസി”ന്തി ഉത്തമപുരിസസ്സ യോഗോതി അഹം-സദ്ദേന ആനേത്വാ വുച്ചമാനേ തദത്ഥോ പാകടോ ഹോതീതി **“സോ അഹ”**ന്തി വുത്തം. **അഭിനീഹരി**ന്തി ചിത്തം ഝാനാരമ്മണതോ അപനേത്വാ പുബ്ബേനിവാസാഭിമുഖം പേസേസിം, പുബ്ബേനിവാസനിന്നം പുബ്ബേനിവാസപോണം പുബ്ബേനിവാസപബ്ഭാരം അകാസിന്തി അത്ഥോ.

പുബ്ബേഅതീതജാതീസു നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസോ. **നിവുത്ഥാ**തി ച അജ്ഝാവുത്ഥാ അനുഭൂതാ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ, ഗോചരനിവാസേന നിവുത്ഥധമ്മാ വാ അത്തനോ വിഞ്ഞാണേനവിഞ്ഞാതാ, പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതാപി വാ ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസു, തം പുബ്ബേനിവാസം യായ സതിയാ അനുസ്സരതി, തായ സമ്പയുത്തം ഞാണം **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണം**. **പടിനിവത്തന്തസ്സാ**തി പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരണവസേന യാവദിച്ഛകം ഗന്ത്വാ പച്ചാഗച്ഛന്തസ്സ. **തസ്മാ**തി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ കാരണഭാവേന പച്ചാമസനം, പടിനിവത്തന്തസ്സ പച്ചവേക്ഖണഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി. **ഇധൂപപത്തിയാ**തി ഇധ ചരിമഭവേ ഉപപത്തിയാ. **അനന്തര**ന്തി അതീതാനന്തരമാഹ. **അമുത്രാ**തി അമുകസ്മിം ഭവേതി അത്ഥോ. **ഉദപാദി**ന്തി ഉപ്പജ്ജിം. **താഹി ദേവതാഹീ**തി തുസിതാദേവതാഹി. **ഏകഗോത്തോ**തി തുസിതഗോത്തേന ഏകഗോത്തോ. മഹാബോധിസത്താനം സന്താനസ്സ പരിയോസാനാവത്ഥായ ദേവലോകൂപപത്തിജനകം നാമ അകുസലേന കമ്മുനാ അനുപദ്ദുതമേവ ഹോതീതി അധിപ്പായേന **“ദുക്ഖം പന സങ്ഖാരദുക്ഖമേവാ”**തി വുത്തം. മഹാപുഞ്ഞാനമ്പി പന ദേവപുത്താനം പുബ്ബനിമിത്തുപ്പത്തികാലാദീസു അനിട്ഠാരമ്മണസമായോഗോ ഹോതിയേവാതി “കദാചി ദുക്ഖദുക്ഖസ്സപി സമ്ഭവോ നത്ഥീ”തി ന സക്കാ വത്തും. **സത്തപഞ്ഞാസ…പേ॰… പരിയന്തോ**തി ഇദം മനുസ്സാനം വസ്സഗണനാവസേന വുത്തം. തത്ഥ ദേവാനം വസ്സഗണനായ പന ചതുസഹസ്സമേവ.

അതീതഭവേ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൨.പുബ്ബേനിവാസകഥായം) ഖന്ധാ തപ്പടിബദ്ധനാമഗോത്താനി ച സബ്ബം പുബ്ബേനിവാസന്തേവ സങ്ഗഹിതന്തി ആഹ **“കിം വിദിതം കരോതി? പുബ്ബേനിവാസ”**ന്തി. **മോഹോ പടിച്ഛാദകട്ഠേന “തമോ”തി വുച്ചതി** “തമോ വിയാ”തി കത്വാ. **ഓഭാസകരണട്ഠേനാ**തി കാതബ്ബതോ കരണം, ഓഭാസോവ കരണം, അത്തനോ പച്ചയേന ഓഭാസഭാവേന നിബ്ബത്തേതബ്ബട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **സേസം**

പസംസാവചനന്തി പടിപക്ഖവിധമനപവത്തിവിസേസാനം ബോധനതോ വുത്തം. **അവിജ്ജാ വിഹതാ**തി ഏതേന വിജ്ജനട്ഠേന വിജ്ജാതി അയമ്പി അത്ഥോ ദീപിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **യസ്മാ വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ**തി ഏതേന വിജ്ജാപടിപക്ഖാ അവിജ്ജാ, പടിപക്ഖതാ ചസ്സാ പഹാതബ്ബഭാവേന വിജ്ജായ ച പഹായകഭാവേനാതി ദസ്സേതി. **ഏസ നയോ ഇതരസ്മിമ്പി പദദ്വയേതി** ഇമിനാ തമോ വിഹതോ വിനട്ഠോ. കസ്മാ? യസ്മാ ആലോകോ ഉപ്പന്നോതി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. **പേസിതത്തസ്സാ**തി യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിം പതി വിസ്സട്ഠചിത്തസ്സ. **യഥാ അപ്പമത്തസ്സാ**തി അഞ്ഞേസ്സപി കസ്സചി മാദിസസ്സാതി അധിപ്പായോ.

പുബ്ബേനിവാസകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദിബ്ബചക്ഖുഞാണകഥാവണ്ണനാ

൧൩. ഇധാതി ഭയഭേരവസുത്തേ വുത്തം. ഇധ അയം വിസേസോതി യോജനാ. **വുത്തസദിസമേവ** ''മേതി മയാ''തിആദിനാ. **പരികമ്മകിച്ച**ന്തി ''അഭിഞ്ഞാപാദകചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ സബ്ബപച്ഛിമാ നിസജ്ജാ ആവജ്ജിതബ്ബാ''തിആദിനാ, കസിണാരമ്മണം അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സബ്ബാകാരേന അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ''തിആദിനാ ച വുത്തേന പരികമ്മേന കിച്ചം പയോജനം നത്ഥി. **ന തേന ഇധ അത്ഥോ**തി തേന ഭാവനാനയേന ഇധ പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനായം അത്ഥോ നത്ഥി തഥാഭാവനായ ഇധ അനധിപ്പേതത്താതി അധിപ്പായോ.

ദിബ്ബചക്ഖുഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആസവക്ഖയഞാണകഥാവണ്ണനാ

൧൪. വിപസ്സനാപാദകന്തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൪.ആസവക്ഖയഞാണകഥായം; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൪൮; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൫൮) വിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതം. വിപസ്സനാ ച തിവിധാ വിപസ്സനകപുഗ്ഗലഭേദേന. മഹാബോധിസത്താനഞ്ഹി പച്ചേകബോധിസത്താനഞ്ച വിപസ്സനാ ചിന്താമയഞാണസംവദ്ധിതത്താ സയമ്ഭുഞാണഭൂതാ, ഇതരേസം സുതമയഞാണസംവദ്ധിതത്താ പരോപദേസസമ്ഭൂതാ, സാ ''ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം അവസേസരൂപാരൂപജ്ഝാനാനം അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായാ''തിആദിനാ അനേകധാ അരൂപമുഖവസേന ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനം തേസം തേസം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാനം അഞ്ഞതരമുഖവസേന അനേകധാവ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൬൩) നാനാനയതോ വിഭാവിതാ. മഹാബോധിസത്താനം പന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന പഭേദഗമനതോ നാനാനയം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസന്നിസ്സയസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ അധിട്ഠാനഭൂതം പുബ്ബഭാഗഞാണഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേന്തം പരിപാകം **ഗച്ഛന്തം** പരമഗമ്ഭീരസണ്ഹസുഖുമതരം അനഞ്ഞസാധാരണം വിപസ്സനാഞാണം ഹോതി, യം **അട്ഠകഥാസു** മഹാവജിരഞാണന്തി വുച്ചതി. യസ്സ ച പവത്തിവിഭാഗേന ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സപ്പഭേദസ്സ പാദകഭാവേന സമാപജ്ജിയമാനാ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം സത്ഥു വളഞ്ജനകസമാപത്തിയോ വുച്ചന്തി, സ്വായം ബുദ്ധാനം വിപസ്സനാചാരോ പരമത്ഥമഞ്ജൂസായ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായ** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪൪) ഉദ്ദേസതോ ദസ്സിതോ, അത്ഥികേഹി തതോ ഗഹേതബ്ബോതി.

ആസവാനം ഖേപനതോ സമുച്ഛിന്ദനതോ ആസവക്ഖയോ, അരിയമഗ്ഗോ, ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന അരഹത്തമഗ്ഗഗ്ഗഹണം. ആസവാനം ഖയേ ഞാണം **ആസവക്ഖയഞാണ**ന്തി ദസ്സേന്തോ **''തത്ര ചേതം ഞാണ''**ന്തി വത്വാ ഖയേതി ച ആധാരേ ഭുമ്മം, ന വിസയേതി ദസ്സേന്തോ ''തപ്പരിയാ പന്നത്താ''തി ആഹ. **ഇദം ദുക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ തദാ പച്ചക്ഖതോ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **ഏത്തകം ദുക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖസ്സ അരിയസച്ചസ്സ തദാ പച്ചക്ഖതോ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **ഏത്തകം ദുക്ഖ**ന്തി തസ്സ പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. **ന ഇതോ ഭിയ്യോ**തി അനവസേസേത്വാ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. തേനാഹ

“സബ്ബമ്പി ദുക്ഖസച്ച”ന്തിആദി. **സരസലക്ഖണപടിവേധേനാ**തി സഭാവസങ്ഖാതസ്സ ലക്ഖണസ്സ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝനേന. **അസമ്മോഹപടിവേധോ**തി ച യഥാ തസ്മിം ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസ്സ സരൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തി. തേനാഹ **“യഥാഭൂതം അബ്ഭഞ്ഞാസി”**ന്തി. **യം ഠാനം പത്വാ**തി യം നിബ്ബാനം മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയട്ഠേന കാരണഭൂതം ആഗമ്മ. തദുഭയവതോ ഹി പുഗ്ഗലസ്സ പത്തി തദുഭയസ്സ പത്തീതി വുത്തം. **പത്വാ**തി വാ പാപുണനഹേതു. **അപ്പവത്തി**ന്തി അപ്പവത്തിനിമിത്തം. തേ വാ നപ്പവത്തന്തി ഏത്ഥാതി **അപ്പവത്തി,** നിബ്ബാനം. **തസ്സാ**തി ദുക്ഖനിരോധസ്സ. **സമ്പാപക**ന്തി സച്ഛികിരിയാവസേന സമ്മദേവ പാപകം.

കിലേസവസേനാതി ആസവസങ്ഖാതകിലേസവസേന. യസ്മാ ആസവാനം ദുക്ഖസച്ചപരിയായോ തപ്പരിയാപന്നത്താ, സേസസച്ചാനഞ്ച തംസമുദയാദിപരിയായോ അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം. **“പരിയായതോ”**തി. ദസ്സേന്തോ സച്ചാനീതി യോജനാ. ആസവാനംയേവ ചേത്ഥ ഗഹണം ‘‘ആസവാനം ഖയഞാണായാ’’തി ആരദ്ധത്താ. തഥാ ഹി ആസവവിമുത്തി സീസേനേവ സബ്ബസംകിലേസവിമുത്തി വുത്താ. **“ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം അബ്ഭഞ്ഞാസി”**ന്തിആദിനാ മിസ്സകമഗ്ഗോ ഇധ കഥിതോതി **“സഹ വിപസ്സനായ കോടിപ്പത്തം മഗ്ഗം കഥേതീ”**തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച സച്ചപടിവേധസ്സ തദാ അതീതകാലികത്താ ‘‘യഥാഭൂതം അബ്ഭഞ്ഞാസി’’ന്തി വത്വാപി അഭിസമയകാലേ തസ്സ പച്ചുപ്പന്നതം ഉപാദായ ‘‘ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ’’തി വത്തമാനകാലേന നിദ്ദേസോ കതോ. സോ ച കാമം മഗ്ഗക്ഖണതോ പരം യാവജ്ജതനാ അതീതകാലികോ ഏവ, സബ്ബപഠമം പനസ്സ അതീതകാലികത്തം ഫലക്ഖണേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **“വിമുച്ചിത്ഥാതി ഇമിനാ ഫലക്ഖണം ദസ്സേതീ”**തി. **ജാനതോ പസ്സതോ**തി വാ ഹേതുനിദ്ദേസോയം. ജാനനഹേതു ദസ്സനഹേതു കാമാസവാ ചിത്തം വിമുച്ചിത്ഥാതി യോജനാ. ഭവാസവഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ ഭവരാഗസ്സ വിയ ഭവദിട്ഠിയാപി സമവരോധോതി ദിട്ഠാസവസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഖീണാജാതീതിആദീഹി പദേഹി. **തസ്സാ**തി പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ. **ഭൂമി**ന്തി പവത്തിട്ഠാനം. **ന താവസ്സ അതീതാ ജാതി ഖീണാ** മഗ്ഗഭാവനായാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **“പുബ്ബേവ ഖീണത്താ”**തി. ന അനാഗതാ അസ്സജാതി ഖീണാതി യോജനാ. **ന അനാഗതാ**തി ച അനാഗതത്തസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ലേസേന ചോദേതി. തേനാഹ **“അനാഗതേ വായാമാഭാവതോ”**തി, അനാഗതവിസേസോ പനേത്ഥ അധിപ്പേതോ, തസ്സ ച ഖേപനേ വായാമോപി ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **“യാ പന മഗ്ഗസ്സാ”**തിആദി. **ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസൂ**തി ഭവത്തയഗ്ഗഹണം വുത്തനയേന അനവസേസതോ ജാതിയാ ഖീണഭാവദസ്സനത്ഥം. **ത**ന്തി യഥാവുത്തം ജാതിം. **സോ**തി ഭഗവാ.

ബ്രഹ്മചരിയവാസോ നാമ ഇധ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ നിബ്ബത്തനമേവാതി ആഹ **“നിട്ഠിത”**ന്തി. സമ്മാദിട്ഠിയാ ചതൂസു സച്ചേസു പരിഞ്ഞാദികിച്ചസാധനവസേന പവത്തമാനായ സമ്മാ സങ്കപ്പാദീനമ്പി ദുക്ഖസച്ചേ പരിഞ്ഞാഭിസമയാനുഗുണാ പവത്തി, ഇതരസച്ചേസു ച നേസം പഹാനാഭിസമയാദിവസേന പവത്തി പാകടാ ഏവ. തേന വുത്തം **“ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാവസേനാ”**തി. **ഇത്ഥത്തായാ**തി ഇമേ പകാരാ ഇത്ഥം, തബ്ഭാവോ ഇത്ഥത്തം, തദത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. തേ പന പകാരാ അരിയമഗ്ഗബ്യാപാരഭൂതാ പരിഞ്ഞാദയോ ഇധാധിപ്പേതാതി ആഹ **“ഏവംസോളസകിച്ചഭാവായാ”**തി. തേ ഹി മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതോ മഗ്ഗാനുഭാവേന പാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, പരിഞ്ഞാദീസു ച പഹാനമേവ പധാനം തദത്ഥത്താ ഇതരേസന്തി ആഹ **“കിലേസക്ഖയായവാ”**തി. പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണവസേന വാ ഏതം വുത്തം. **ഇത്ഥത്തായാ**തി നിസ്സക്കേ സമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **“ഇത്ഥഭാവതോ”**തി. **അപരം** അനാഗതം. **ഇമേ പന** ചരിമത്തഭാവസങ്ഖാതാ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ. പരിഞ്ഞാതാ തിട്ഠന്തീ**തി ഏതേന തേസം അപ്പതിട്ഠതം ദസ്സേതി. അപരിഞ്ഞാമൂലകാ ഹി പതിട്ഠാ. യഥാഹ ‘‘കബളീകാരേ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ആഹാരേ അത്ഥി രാഗോ അത്ഥി നന്ദീ അത്ഥി തണ്ഹാ, പതിട്ഠിതം തത്ഥ വിഞ്ഞാണം വിരൂള്ഹ’’ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൬൪; മഹാനി॰ ൭; കഥാ॰ ൨൯൬). തേനേവാഹ **“ഛിന്നമൂലകാ രുക്ഖാ വിയാ”**തിആദി.

പച്ചവേക്ഖണഞാണപരിഗ്ഗഹിതം, ന പഠമദുതിയഞാണദ്വയാധിഗമം വിയ കേവലന്തി അധിപ്പായോ. **ദസ്സേന്തോ** നിഗമനവസേനാതി അധിപ്പായോ. സരൂപതോ ഹി തം പുബ്ബേ ദസ്സിതമേവാതി. പുബ്ബേനിവാസഞാണേന അതീതാരമ്മണസഭാഗതായ തബ്ഭാവീഭാവതോ ച അതീതംസഞാണം സങ്ഗഹേത്വാതി യോജനാ. തത്ഥ **അതീതംസഞാണന്തി** അതീതഖന്ധായതനധാതുസങ്ഖാതേ അതീതകോട്ഠാസേ അപ്പടിഹതം ഞാണം. **ദിബ്ബചക്ഖുനാതി** സപരിഭണ്ഡേന ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന. പച്ചുപ്പന്നംസോ ച അനാഗതംസോ ച പച്ചുപ്പന്നാനാഗതംസം, തത്ഥ ഞാണം **പച്ചുപ്പന്നാനാഗതംസഞാണം. സകലലോകിയലോകുത്തരഗുണന്തി** ഏതേന സബ്ബം ലോകം ഉത്തരിത്വാ അഭിഭുയ്യ ഠിതത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിയ സേസാസാധാരണഞാണസ്സ ബലഞാണആവേണികബുദ്ധധമ്മാദീനമ്പി അനഞ്ഞസാധാരണാനം ബുദ്ധഗുണാനം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണേ സങ്ഗഹേത്വാ"**തി.

ആസവക്ഖയഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരഞ്ഞവാസകാരണവണ്ണനാ

൭൪. **സിയാ ഖോ പന തേ ബ്രാഹ്മണാതി** ഏത്ഥ **സിയാതി** "അപ്പേവാ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ നിപാതോ , തസ്മാ 'ബ്രാഹ്മണ, അപ്പേവ ഖോ പന തേ ഏവമസ്സാ'തി അത്ഥോ. യം പന **അട്ഠകഥായം "കദാചീ"**തി വുത്തം, തമ്പി ഇമമേവത്ഥം സന്ധായ വുത്തം അകാരണം ബ്രാഹ്മണേന പരികപ്പിതമത്ഥം പടിപക്ഖിപിത്വാ അത്തനോ അധിപ്പേതം കാരണം ദസ്സേന്തോ. അത്ഥോവ ഫലം തദധീനവുത്തിതായ വസോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസോ,** ഹേതൂതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അത്തനോ ച ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരന്തി** ഏതേന സത്ഥാ അത്തനോ വിവേകാഭിരതിം പകാസേതീതി ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠധമ്മോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇരിയാപഥവിഹാരാനന്തി** ഇരിയാപഥപവത്തീനം. തപ്പവത്തിയോ ഹി ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ ഉപ്പന്നദുക്ഖം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഹരണതോ വിഹാരാതി വുച്ചന്തി. **പച്ഛിമഞ്ച ജനതം അനുകമ്പമാനോതി** ഏതേന യോ ആദിതോ ബ്രാഹ്മണേന "ഭവം തേസം ഗോതമോ പുബ്ബങ്ഗമോ...പേ... ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജതീ"തി വുത്തോ, യോ ച തഥാ "ഏവമേതം ബ്രാഹ്മണാ"തിആദിനാ അത്തനാ സമ്പടിച്ഛിതോ, തമേവ അത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേന്തോ യഥാനുസന്ധിനാവ സത്ഥാ ദേസനം നിട്ഠാപേസി.

അരഞ്ഞവാസകാരണവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദേസനാനുമോദനാവണ്ണനാ

൭൫. ഏവം നിട്ഠാപിതായ ദേസനായ ബ്രാഹ്മണോ തത്ഥ ഭഗവതി പസാദം പവേദേന്തോ **"അഭിക്കന്ത"**ന്തിആദിമാഹ. **അഭിക്കന്താതി** (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൭.ദേസനാനുമോദനകഥാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൫൭; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൧൬) അതിക്കന്താ, വിഗതാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖയേ ദിസ്സതീ"**തി. തേനേവ ഹി **"നിക്ഖന്തോ പഠമോ യാമോ"**തി വുത്തം. **അഭിക്കന്തതരോതി** അതിവിയ കന്തതരോ മനോരമോ. താദിസോ ച സുന്ദരോ ഭദ്ദകോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സുന്ദരേ ദിസ്സതീ"**തി.

കോതി ദേവനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീസു കോ കതമോ. **മേതി** മമ. **പാദാനീതി** പാദേ. **ഇദ്ധിയാതി** ഇമായ ഏവരൂപായ ദേവിദ്ധിയാ. **യസസാതി** ഇമിനാ ഏദിസേന പരിവാരേന പരിജനേന. **ജലന്തി** വിജ്ജോതമാനോ. **അഭിക്കന്തേനാതി** അതിവിയ കന്തേന കമനീയേന അഭിരൂപേന. **വണ്ണേനാതി** ഛവിവണ്ണേന സരീരവണ്ണനിഭായ. **സബ്ബാ ഓഭാസയം ദിസാതി** ദസപി ദിസാ ഓഭാസേന്തോ പഭാസേന്തോ, ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച ഏകോഭാസം ഏകാലോകം കരോന്തോതി ഗാഥായ അത്ഥോ. **അഭിരൂപേതി** ഉളാരരൂപേ സമ്പന്നരൂപേ.

"ചോരോ ചോരോ, സപ്പോ സപ്പോ"തിആദീസു **ഭയേ ആമേഡിതം.** "വിജ്ഝ വിജ്ഝ, പഹര പഹരാ"തിആദീസു **കോധേ,** "സാധു സാധൂതിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൭൪; സം॰ നി॰

വ.൫വ.൭; ന.ന.൫; ൫.൫൦൮൫) **പസംസായം,** ''ഗച്ഛ ഗച്ഛ, ലുനാഹി ലുനാഹീ''തിആദീസു **തുരിതേ,** ''ആഗച്ഛ ആഗച്ഛാ''തിആദീസു **കോതൂഹലേ,** ''ബുദ്ധോ ബുദ്ധോതി ചിന്തേന്തോ''തിആദീസു (ബു॰ വം॰ വ.൪൭) **അച്ഛരേ,** ''അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ, അഭിക്കമഥായസ്മന്തോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ന.വ൦; അ॰ നി॰ ൻ.൫൫) **ഹാസേ,** ''കഹം ഏകപുത്തക, കഹം ഏകപുത്തകാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ വ.ന൫൩; സം॰ നി॰ വ.൬൩) **സോകേ,** ''അഹോ സുഖം അഹോ സുഖ''ന്തിആദീസു (ഉദാ॰ വ൦; ദീ॰ നി॰ ന.ന൦൫; ചൂളവ॰ നന്വ) **പസാദേ**. **ച**-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. തേന ഗരഹാഅസമ്മാനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ ''പാപോ പാപോ''തിആദീസു **ഗരഹായം**. ''അഭിരൂപക അഭിരൂപകാ''തിആദീസു **അസമ്മാനേ** ദട്ഠബ്ബം.

നയിദം ആമേഡിതവസേന ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം, അഥ ഖോ അത്ഥദ്വയവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **''അഥ വാ''**തിആദിമാഹ. **അഭിക്കന്ത**ന്തി വചനം അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകലിങ്ഗവസേന വുത്തം, തം പന ഭഗവതോ വചനം ധമ്മസ്സ ദേസനാതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. അത്ഥമത്തദസ്സനം വാ ഏതം, തസ്മാ അത്ഥവസേന ലിങ്ഗവിഭത്തിവിപരിണാമോ വേദിതബ്ബോ. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. **ദോസനാസനതോ**തി രാഗാദികിലേസദോസവിധമനതോ, **ഗുണാധിഗമനതോ**തി സീലാദിഗുണാനം സമ്പാപനതോ. യേ ഗുണേ ദേസനാ അധിഗമേതി, തേസു പധാനഭൂതാ ദസ്സേതബ്ബാതി തേ പധാനഭൂതേ താവ ദസ്സേതും **''സദ്ധാജനനതോ പഞ്ഞാജനനതോ''**തി വുത്തം. സദ്ധാപമുഖാ ഹി ലോകിയാ ഗുണാ, പഞ്ഞാപമുഖാ ലോകുത്തരാ. സീലാദിഅത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥതോ,** സഭാവനിരുത്തിസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനതോ**. സുവിഞ്ഞേയ്യസദ്ദപയോഗതായ **ഉത്താനപദതോ,** സണ്ഹസുഖുമഭാവേന ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്ഥതായ **ഗമ്ഭീരത്ഥതോ**. സിനിദ്ധമുദുമധുരസദ്ദപയോഗതായ **കണ്ണസുഖതോ,** വിപുലവിസുദ്ധപേമനീയത്ഥതായ **ഹദയങ്ഗമതോ**. മാനാതിമാനവിധമനേന **അനത്തുക്കംസനതോ,** ഥമ്ഭസാരമ്ഭമദ്ദനേന **അപരവമ്ഭനതോ**. ഹിതാധിപ്പായപവത്തിയാ പരേസം രാഗപരിളാഹാദിവൂപസമനേന ച **കരുണാസീതലതോ,** കിലേസന്ധകാരവിധമനേന **പഞ്ഞാവദാതതോ**. കരവീകരുതമഞ്ജുതായ **ആപാഥരമണീയതോ,** പുബ്ബാപരാവിരുദ്ധസുവിസുദ്ധത്ഥതായ **വിമദ്ദക്ഖമതോ**. ആപാഥരമണീയതായ ഏവ **സുയ്യമാനസുഖതോ,** വിമദ്ദക്ഖമതായ ഹിതജ്ഝാസയപ്പവത്തിതതായ ച **വീമംസിയമാനഹിതതോ. ഏവമാദീഹീ**തി **ആദി**സദ്ദേന സംസാരചക്കനിവത്തനതോ, സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ, മിച്ഛാവാദവിധമനതോ, സമ്മാവാദപതിട്ഠാപനതോ, അകുസലമൂലസമുദ്ധരണതോ, കുസലമൂലസംരോപനതോ, അപായദ്വാരപിധാനതോ, സഗ്ഗമഗ്ഗദ്വാരവിവരണതോ, പരിയുട്ഠാനവൂപസമനതോ, അനുസയസമുഗ്ഘാതനതോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അധോമുഖട്ഠപിതന്തി കേനചി അധോമുഖം ഠപിതം. **ഹേട്ഠാമുഖജാത**ന്തി സഭാവേനേവ ഹേട്ഠാമുഖജാതം. **ഉഗ്ഘാടേയ്യാ**തി വിവടം കരേയ്യ. **ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ**തി ''പുരത്ഥാഭിമുഖോ, ഉത്തരാഭിമുഖോ വാ ഗച്ഛാ''തിആദീനി അവത്വാ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ ''നിസ്സന്ദേഹം ഏസ മഗ്ഗോ, ഏവം ഗച്ഛാ''തി വദേയ്യ. **കാളപക്ഖചാതുദ്ദസീ**തി കാളപക്ഖേ ചാതുദ്ദസീ.

നികുജ്ജിതം ആധേയ്യസ്സ അനാധാരഭൂതം ഭാജനം ആധാരഭാവാപാദനവസേന **ഉക്കുജ്ജേയ്യ**. ഹേട്ഠാമുഖജാതതായ **സദ്ധമ്മവിമുഖം,** അധോമുഖട്ഠപിതതായ **അസദ്ധമ്മേ പതിത**ന്തി ഏവം പദദ്വയം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം, ന യഥാസങ്ഖ്യം. കാമം കാമച്ഛന്ദാദയോപി പടിച്ഛാദകാ, മിച്ഛാദിട്ഠി പന സവിസേസം പടിച്ഛാദികാതി ആഹ **''മിച്ഛാദിട്ഠിഗഹനപടിച്ഛന്ന''**ന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ ''മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ''തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦). സബ്ബോ അപായഗാമിമഗ്ഗോ **കുമ്മഗ്ഗോ** ''കുച്ഛിതോ മഗ്ഗോ''തി കത്വാ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനം ഉജുപടിപക്ഖതായ മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ മിച്ഛത്തധമ്മാ **മിച്ഛാമഗ്ഗോ**. തേനേവ ഹി തദുഭയപടിപക്ഖതം സന്ധായ **''സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗം ആചിക്ഖന്തേനാ''**തി വുത്തം. സപ്പിആദിസന്നിസ്സയോ പദീപോ ന തഥാ ഉജ്ജലോ, യഥാ തേലസന്നിസ്സയോതി **തേലപജ്ജോതഗ്ഗഹണം. ഏതേഹി പരിയായേഹീ**തി ഏതേഹി നികുജ്ജിതുക്കുജ്ജനപടിച്ഛന്നവിവരണാദിഉപമോപമിതബ്ബപകാരേഹി, **ഏതേഹി** വാ

യഥാവുത്തേഹി സോളസാരമ്മണപരിഗ്ഗഹഅസമ്മോഹവിഹാരദിബ്ബവിഹാരവിഭാവനപരിയായേഹി വിജ്ജാത്തയവിഭാവനാപദേസേന അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുഗുണവിഭാവനപരിയായേഹി ച. തേനാഹ **"അനേകപരിയായേന ധമ്മോ പകാസിതോ"**തി.

ദേസനാനുമോദനാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പസന്നകാരവണ്ണനാ

പസന്നകാരന്തി പസന്നേഹി കാതബ്ബം സക്കാരം. **സരണ**ന്തി പടിസരണം. തേനാഹ **"പരായണ"**ന്തി. പരായണഭാവോ ച അനത്ഥനിസേധനേന അത്ഥസമ്പടിപാദനേന ച ഹോതീതി ആഹ **"അഘസ്സ താതാ ഹിതസ്സ ച വിധാതാ"**തി. **അഘസ്സാ**തി ദുക്ഖതോതി വദന്തി, പാപതോതി പന യുത്തം. നിസ്സക്കേ ചേതം സാമിവചനം. ഏത്ഥ ച നായം ഗമി-സദ്ദോ നീ-സദ്ദാദയോ വിയ ദ്വികമ്മകോ, തസ്മാ യഥാ "അജം ഗാമം നേതീ"തി വുച്ചതി, ഏവം "ഗോതമം സരണം ഗച്ഛാമീ"തി വത്തും ന സക്കാ, "സരണന്തി ഗച്ഛാമീ"തി പന വത്തബ്ബം. ഇതി-സദ്ദോ ചേത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ, തസ്സ ചായമത്ഥോ - ഗമനഞ്ച തദധിപ്പായേന ഭജനം, തഥാ ജാനനം വാതി ദസ്സേന്തോ **"ഇതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ഭജാമീ**തിആദീസു പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം അത്ഥവചനം. **ഭജനം** വാ സരണാധിപ്പായേന ഉപസങ്കമനം, **സേവനം** സന്തികാവചരതാ, **പയിരുപാസനം** വത്തപടിവത്തകരണേന ഉപട്ഠാനന്തി ഏവം സബ്ബഥാപി അനഞ്ഞസരണതംയേവ ദീപേതി. **"ഗച്ഛാമീ"**തി പദസ്സ കഥം "ബുജ്ഝാമീ"തി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"യേസഞ്ഹീ"**തിആദി.

അധിഗതമഗ്ഗേ, സച്ഛികതനിരോധേതി പദദ്വയേനപി ഫലട്ഠാ ഏവ ദസ്സിതാ, ന മഗ്ഗട്ഠാതി തേ ദസ്സേന്തോ **"യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ചാ"**തി ആഹ. നനു ച കല്യാണപുഥുജ്ജനോപി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജതീതി വുച്ചതീതി? കിഞ്ചാപി വുച്ചതി, നിപ്പരിയായേന പന മഗ്ഗട്ഠാ ഏവ തഥാ വത്തബ്ബാ, ന ഇതരേ നിയാമോക്കമനാഭാവതോ. തഥാ ഹി തേ ഏവ **"അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീ"**തി വുത്താ. സമ്മത്തനിയാമോക്കമനേന ഹി അപായവിനിമുത്തിസമ്ഭവോ. **അക്ഖായതീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന "യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി **സുത്തപദം** (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) സങ്ഗണ്ഹാതി, **വിത്ഥാരോ**തി വാ ഇമിനാ. ഏത്ഥ ച **അരിയമഗ്ഗോ** നിയ്യാനികതായ, **നിബ്ബാനം** തസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിഹേതുതായാതി ഉഭയമേവേത്ഥ നിപ്പരിയായേന ധമ്മോതി വുത്തോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണപച്ചയഭൂതം ലഭിത്വാ അരിയമഗ്ഗസ്സ തദത്ഥസിദ്ധി, അരിയഫലാനം "യസ്മാ തായ സദ്ധായ അവൂപസന്തായാ"തിആദിവചനതോ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നാനം കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനകിച്ചതായ നിയ്യാനാനുഗുണതായ നിയ്യാനപരിയോസാനതായ ച. പരിയത്തിധമ്മസ്സ പന നിയ്യാനധമ്മസമധിഗമഹേതുതായാതി ഇമിനാ പരിയായേന ധമ്മഭാവോ ലബ്ഭതി ഏവ, സ്വായമത്ഥോ പാഠാരുള്ഹോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ "ന കേവല"ന്തിആദിമാഹ.

കാമരാഗോ ഭവരാഗോതി ഏവമാദിഭേദോ സബ്ബോപി രാഗോ വിരജ്ജതി പഹീയതി ഏതേനാതി **രാഗവിരാഗോതി മഗ്ഗോ കഥിതോ**. ഏജാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ സോകസ്സ ച തദുപ്പത്തിയം സബ്ബസോ പരിക്ഖീണത്താ **അനേജമസോകന്തി ഫലം കഥിതം. അപ്പടികൂല**ന്തി അവിരോധദീപനതോ കേനചി അവിരുദ്ധം, ഇട്ഠം പണീതന്തി വാ അത്ഥോ. പഗുണരൂപേന പവത്തിതത്താ, പകട്ഠഗുണവിഭാവനതോ വാ **പഗുണം**. യഥാഹ "വിഹിംസസഞ്ഞീ പഗുണം ന ഭാസിം, ധമ്മം പണീതം മനുജേസു ബ്രഹ്മേ"തി. സബ്ബധമ്മക്ഖന്ധാ കഥിതാതി യോജനാ.

ദിട്ഠിസീലസങ്ഘാതേനാതി "യായം ദിട്ഠി അരിയാ നിയ്യാനികാ നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൪, ൩൫൬; മ॰ നി॰ ᐧ൧.൪൯൨; ൩.൫൪) ഏവം വുത്തായ ദിട്ഠിയാ, "യാനി താനി സീലാനി അഖണ്ഡാനി അച്ഛിദ്ദാനി അസബലാനി അകമ്മാസാനി ഭുജിസ്സാനി

വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി അപരാമട്ഠാനി സമാധിസംവത്തനികാനി , തഥാരൂപേഹി സീലേഹി സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൪; മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨; ൩.൫൪; അ॰ നി॰ ൬.൧൨; പരി॰ ൨൭൪) ഏവം വുത്താനം സീലാനഞ്ച സംഹതഭാവേന, ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **സംഹതോ**തി ഘടിതോ. അരിയപുഗ്ഗലാ ഹി യത്ഥ കത്ഥചി ദൂരേ ഠിതാപി അത്തനോ ഗുണസാമഗ്ഗിയാ സംഹതാ ഏവ. **അട്ഠ ച പുഗ്ഗല ധമ്മദസാ തേ**തി തേ പുരിസയുഗവസേന ചത്താരോപി പുഗ്ഗലവസേന അട്ഠേവ അരിയധമ്മസ്സ പച്ചക്ഖദസ്സാവിതായ ധമ്മദസാ. തീണി വത്ഥൂനി സരണന്തി ഗമനേന തിക്ഖത്തും ഗമനേന ച **തീണി സരണഗമനാനി. പടിവേദേസീ**തി അത്തനോ ഹദയഗതം വാചായ പവേദേസി.

പസന്നകാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സരണഗമനകഥാവണ്ണനാ

സരണഗമനസ്സ വിസയപഭേദഫലസംകിലേസഭേദാനം വിയ കത്തു ച വിഭാവനാ തത്ഥ കോസല്ലായ ഹോതീതി **"സരണഗമനേസു കോസല്ലത്ഥം സരണം...പേ॰... വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം തേന വിനാ സരണഗമനസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ വോദാനം ന ഗഹിതം, നനു വോദാനവിഭാവനാപി തത്ഥ കോസല്ലാവഹാതി? സച്ചമേതം, തം പന സംകിലേസഗ്ഗഹണേനേവ അത്ഥതോ ദീപിതം ഹോതീതി ന ഗഹിതം. യാനി ഹി തേസം സംകിലേസകാരണാനി അഞ്ഞാണാദീനി, തേസം സബ്ബേന സബ്ബം അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദനേന, ഉപ്പന്നാനഞ്ച പഹാനേന വോദാനം ഹോതീതി. ഹിംസത്ഥസ്സ സര-സദ്ദസ്സ വസേനേതം പദം ദട്ഠബ്ബന്തി **"ഹിംസതീതി സരണ"**ന്തി വത്വാ തം പന ഹിംസനം കേസം, കഥം, കസ്സ വാതി ചോദനം സോധേന്തോ **"സരണഗതാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭയ**ന്തി വട്ടഭയം. **സന്താസ**ന്തി ചിത്തുത്രാസം. തേനേവ ചേതസികദുക്ഖസ്സ ഗഹിതത്താ **ദുക്ഖ**ന്തി ഇധ കായികം ദുക്ഖം. **ദുഗ്ഗതിപരികിലേസ**ന്തി ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം സബ്ബം ദുക്ഖം. തയിദം സബ്ബം പരതോ ഫലകഥായം ആവി ഭവിസ്സതി. **ഏത**ന്തി "സരണ"ന്തി പദം.

ഏവം അവിസേസതോ സരണസദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസേസതോ ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **ഹിതേ പവത്തമാനേനാ**തി "സമ്പന്നസീലാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൬൪, ൬൯) അത്ഥേ നിയോജനേന. **അഹിതാ ച നിവത്തനേനാ**തി **"പാണാതിപാതസ്സ ഖോ പാപകോ വിപാകോ പാപകം അഭിസമ്പരായ"**ന്തിആദിനാ ആദീനവദസ്സനാദിമുഖേന അനത്ഥതോ വിനിവത്തനേന. **ഭയം ഹിംസതീ**തി ഹിതാഹിതേസു അപ്പവത്തിപവത്തിഹേതുകം ബ്യസനം അപ്പവത്തികരണേന വിനാസേതി . **ഭവകന്താരാ ഉത്താരണേന** മഗ്ഗസങ്ഖാതോ ധമ്മോ, ഇതരോ **അസ്സാസദാനേന** സത്താനം ഭയം ഹിംസതീതി യോജനാ. **കാരാന**ന്തി ദാനവസേന പൂജാവസേന ച ഉപനീതാനം സക്കാരാനം. **വിപുലഫലപടിലാഭകരണേന** സത്താനം ഭയം ഹിംസതി അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ഇമിനാപി പരിയായേനാ**തി ഇമിനാപി വിഭജിത്വാ വുത്തേന കാരണേന.

"സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാക്ഖാതോ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ"തി ഏവം പവത്തോ തത്ഥ രതനത്തയേ പസാദോ തപ്പസാദോ, തദേവ രതനത്തയം ഗരു ഏതസ്സാതി തഗ്ഗരു, തസ്സ ഭാവോ തഗ്ഗരുതാ, തപ്പസാദോ ച തഗ്ഗരുതാ ച **തപ്പസാദതഗ്ഗരുതാ,** താഹി. വിധുതദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസമ്മോഹഅസ്സദ്ധിയാദിതായ **വിഹതകിലേസോ**. "തദേവ രതനത്തയം പരായണം ഗതി താണം ലേണ"ന്തി ഏവം ആകാരേന പവത്തിയാ **തപ്പരായണതാകാരപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ സരണഗമനം** "സരണന്തി ഗച്ഛതി ഏതേനാ"തി. **തംസമങ്ഗീ**തി തേന യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദേന സമന്നാഗതോ. **ഏവം ഉപേതീ**തി ഏവം ഭജതി സേവതി പയിരുപാസതി, ഏവം വാ ജാനാതി ബുജ്ഝതീതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച പസാദഗ്ഗഹണേന ലോകിയസരണഗമനമാഹ. തഞ്ഹി പസാദപ്പധാനം, ന ഞാണപ്പധാനം. ഗരുതാഗഹണേന ലോകുത്തരം. അരിയാ ഹി രതനത്തയം ഗുണാഭിഞ്ഞാതായ പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കത്വാ പസ്സന്തി, തസ്മാ തപ്പസാദേന വിക്ഖമ്ഭനവസേന വിഹതകിലേസോ തഗ്ഗരുതായ സമുച്ഛേദവസേനാതി യോജേതബ്ബം. തപ്പരായണതാ പനേത്ഥ തഗ്ഗതികതാതി തായ ചതുബ്ബിധമ്പി വക്ഖമാനം

സരണഗമനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവിസേസേന വാ പസാദഗരുതാ ജോതിതാതി പസാദഗ്ഗഹണേന അവേച്ചപ്പസാദസ്സ ഇതരസ്സ ച ഗഹണം, തഥാ ഗരുതാഗഹണേനാതി ഉഭയേനപി ഉഭയം സരണഗമനം യോജേതബ്ബം.

മഗ്ഗക്ഖണേ ഇജ്ഝതീതി യോജനാ. **നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാതി** ഏതേന അത്ഥതോ ചതുസച്ചാധിഗമോയേവ ലോകുത്തരം സരണഗമനന്തി ദസ്സേതി. തത്ഥ ഹി നിബ്ബാനധമ്മോ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന, മഗ്ഗധമ്മോ ഭാവനാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝിയമാനോയേവ സരണഗമനത്ഥം സാധേതി, ബുദ്ധഗുണാ പന സാവകഗോചരഭൂതാ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന, തഥാ അരിയസങ്ഘഗുണാ. തേനാഹ **"കിച്ചതോ സകലേപി രതനത്തയേ ഇജ്ഝതീ"**തി, ഇജ്ഝന്തഞ്ച സഹേവ ഇജ്ഝതി, ന ലോകിയം വിയ പടിപാടിയാ അസമ്മോഹപടിവേധേന പടിവിദ്ധത്താതി അധിപ്പായോ. യേ പന വദന്തി "ന സരണഗമനം നിബ്ബാനാരമ്മണം ഹുത്വാ പവത്തതി, മഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ പന അധിഗതമേവ ഹോതി ഏകച്ചാനം തേവിജ്ജാദീനം ലോകിയവിജ്ജാദയോ വിയാ"തി, തേസം ലോകിയമേവ സരണഗമനം സിയാ, ന ലോകുത്തരം, തഞ്ച അയുത്തം ദുവിധസ്സപി ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. **തന്തി** ലോകിയസരണഗമനം. **സദ്ധാപടിലാഭോ** "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ"തിആദിനാ. **സദ്ധാമൂലികാതി** യഥാവുത്തസദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമാ **സമ്മാദിട്ഠി** ബുദ്ധസുബുദ്ധതം ധമ്മസുധമ്മതം സങ്ഘസുപ്പടിപതിഞ്ച ലോകിയാവബോധവസേനേവ സമ്മാ ഞായേന ദസ്സനതോ. "സദ്ധാമൂലികാ സമ്മാദിട്ഠീ"തി ഏതേന സദ്ധൂപനിസ്സയാ യഥാവുത്തലക്ഖണാ പഞ്ഞാ ലോകിയസരണഗമനന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ദിട്ഠിജുകമ്മന്തി വുച്ചതീ"**തി "ദിട്ഠി ഏവ അത്തനോ പച്ചയേഹി ഉജും കരീയതീ"തി കത്വാ. ദിട്ഠി വാ ഉജും കരീയതി ഏതേനാതി **ദിട്ഠിജുകമ്മം,** തഥാ പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ . ഏവഞ്ച കത്വാ "തപ്പരായണതാകാരപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി ഇദഞ്ച വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമസമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണം പന ചിത്തുപ്പാദസ്സ തപ്പധാനതായാതി ദട്ഠബ്ബം. "സദ്ധാപടിലാഭോ"തി ഇമിനാ മാതാദീഹി ഉസ്സാഹിതദാരകാദീനം വിയ ഞാണവിപ്പയുത്തസരണഗമനം ദസ്സേതി, "സമ്മാദിട്ഠീ"തി ഇമിനാ ഞാണസമ്പയുത്തസരണഗമനം.

തയിദം ലോകിയം സരണഗമനം. **അത്താ** സന്നിയ്യാതീയതി അപ്പീയതി പരിച്ചജീയതി ഏതേനാതി **അത്തസന്നിയ്യാതനം,** യഥാവുത്തം ദിട്ഠിജുകമ്മം. തം രതനത്തയം പരായണം പടിസരണം ഏതസ്സാതി തപ്പരായണോ, പുഗ്ഗലോ, ചിത്തുപ്പാദോ വാ, തസ്സ ഭാവോ **തപ്പരായണതാ,** യഥാവുത്തദിട്ഠിജുകമ്മമേവ. സരണന്തി അധിപ്പായേന സിസ്സഭാവം അന്തേവാസികഭാവം ഉപഗച്ഛതി ഏതേനാതി **സിസ്സഭാവൂപഗമനം**. സരണഗമനാധിപ്പായേനേവ പണിപതതി ഏതേനാതി **പണിപാതോ**. സബ്ബത്ഥ യഥാവുത്തദിട്ഠിജുകമ്മവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്തപരിച്ചജനന്തി** സംസാരദുക്ഖനിത്ഥരണത്ഥം അത്തനോ അത്തഭാവസ്സ പരിച്ചജനം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ബുദ്ധാദീനംയേവാതി** അവധാരണം ഇതരേസുപി സരണഗമനവിസേസേസു യഥാരഹം വത്തബ്ബം. ഏവഞ്ഹി തദഞ്ഞനിവത്തനം കതം ഹോതി.

ഏവം അത്തസന്നിയാതനാദീനി ഏകേന പകാരേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അപരേഹിപി പകാരേഹി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തേന പരിയായന്തരേഹിപി അത്തസന്നിയ്യാതനാദി കതമേവ ഹോതി അത്ഥസ്സ അഭിന്നത്താതി ദസ്സേതി. **ആളവകാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന സാതാഗിരിഹേമവതാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. നനു ചേതേ ആളവകാദയോ മഗ്ഗേനേവ ആഗതസരണഗമനാ, കഥം തേസം തപ്പരായണതാസരണഗമനം വുത്തന്തി? മഗ്ഗേനാഗതസരണഗമനേഹിപി "സോ അഹം വിചരിസ്സാമി ഗാമാ ഗാമ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬) തേഹി തപ്പരായണതാകാരസ്സ പവേദിതത്താ തഥാ വുത്തം.

ഞാതി...പേ॰... വസേനാതി ഏത്ഥ ഞാതിവസേന ഭയവസേന ആചരിയവസേന ദക്ഖിണേയ്യവസേനാതി പച്ചേകം "വസേനാ"തി പദം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **ഞാതിവസേനാതി** ഞാതിഭാവവസേന. ഏവം സേസേസുപി. **ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതേനാതി**

ദക്ഖിണേയ്യതാഹേതുകേന പണിപാതേന. **ഇതരേഹീ**തി ഞാതിഭാവാദിവസപ്പവത്തേഹി തീഹി പണിപാതേഹി. **ഇതരേഹീ**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. **വന്ദതീ**തി പണിപാതസ്സ ലക്ഖണവചനം. **ഏവരൂപ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികം സന്ധായ വദതി. സമ്പരായികഞ്ഹി നിയ്യാനികം വാ അനുസാസനം പച്ചാസീസന്തോ ദക്ഖിണേയ്യപണിപാതമേവ കരോതീതി അധിപ്പായോ. **സരണഗമനപ്പഭേദോ**തി സരണഗമനവിഭാഗോ.

അരിയമഗ്ഗോയേവ ലോകുത്തരസരണഗമനന്തി ആഹ **"ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി വിപാകഫല"**ന്തി. **സബ്ബദുക്ഖക്ഖയോ**തി സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ. **ഏത**ന്തി "ചത്താരി അരിയസച്ചാനി, സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൯൦) ഏവം വുത്തം അരിയസച്ചദസ്സനം.

നിച്ചതോ അനുപഗമനാദിവസേനാതി നിച്ചന്തി അഗ്ഗഹണാദിവസേന. **അട്ഠാന**ന്തി ഹേതുപടിക്ഖേപോ. **അനവകാസോ**തി പച്ചയപടിക്ഖേപോ. ഉഭയേനപി കാരണമേവ പടിക്ഖിപതി. **യ**ന്തി യേന കാരണേന. **ദിട്ഠിസമ്പന്നോ**തി മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമ്പന്നോ സോതാപന്നോ. **കഞ്ചി സങ്ഖാര**ന്തി ചതുഭൂമകേസു സങ്ഖതസങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരമ്പി. **നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ**തി "നിച്ചോ"തി ഗണ്ഹേയ്യ. **സുഖതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ**തി "ഏകന്തസുഖീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൭൬) ഏവം അത്തദിട്ഠിവസേന സുഖതോ ഗാഹം സന്ധായേതം വുത്തം. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തചിത്തേന പന അരിയസാവകോ പരിളാഹവൂപസമനത്ഥം മത്തഹത്ഥിപരിത്താസിതോ വിയ ചോക്ഖബ്രാഹ്മണോ ഉക്കാരഭൂമിം കഞ്ചി സങ്ഖാരം സുഖതോ ഉപഗച്ഛതി. അത്തവാരേ കസിണാദിപഞ്ഞത്തിസങ്ഗഹണത്ഥം "സങ്ഖാര"ന്തി അവത്വാ **"കഞ്ചി ധമ്മ"**ന്തി വുത്തം. ഇമേസുപി വാരേസു ചതുഭൂമകവസേനേവ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ തേഭൂമകവസേനേവ വാ. യം യഞ്ഹി പുഥുജ്ജനോ ഗാഹവസേന ഗണ്ഹാതി, തതോ തതോ അരിയസാവകോ ഗാഹം വിനിവേഠേതി. **മാതര**ന്തിആദീസു ജനികാ മാതാ, ജനകോ പിതാ, മനുസ്സഭൂതോ ഖീണാസവോ **അരഹാ**തി അധിപ്പേതോ. കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാതി? ഏതമ്പി അട്ഠാനം, പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പന മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം അരിയസാവകസ്സ ഫലദീപനത്ഥഞ്ചേവം വുത്തം. **ദുട്ഠചിത്തോ** വധകചിത്തേന പദുട്ഠചിത്തോ. **ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യാ**തി ജീവമാനകസരീരേ ഖുദ്ദകമക്ഖികായ പിവനമത്തമ്പി ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യ. **സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യാ**തി സമാനസംവാസകം സമാനസീമായം ഠിതം സങ്ഘം 'കമ്മേന ഉദ്ദേസേന വോഹരന്തോ അനുസ്സാവനേന സലാകഗ്ഗാഹേനാ"തി (പരി॰ ൪൫൮) ഏവം വുത്തേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി ഭിന്ദേയ്യ . **അഞ്ഞം സത്ഥാര**ന്തി അഞ്ഞം തിത്ഥകരം "അയം മേ സത്ഥാ"തി ഏവം ഗണ്ഹേയ്യാതി **നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി അത്ഥോ.

ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമിന്തി തേ ബുദ്ധം സരണം ഗതാ തന്നിമിത്തം അപായഭൂമിം ന ഗമിസ്സന്തി, **ദേവകായം** പന **പരിപൂരേസ്സന്തീ**തി അത്ഥോ.

ദസഹി ഠാനേഹീതി ദസഹി കാരണേഹി. **അധിഗ്ഗണ്ഹന്തീ**തി അധിഭവന്തി. **വേലാമസുത്താദിവസേനാപീ**തി ഏത്ഥ "ചതുരാസീതിസഹസ്സസങ്ഖാനം സുവണ്ണപാതിരൂപിയപാതികംസപാതീനം യഥാക്കമം രൂപിയസുവണ്ണഹിരഞ്ഞപൂരാനം കരീസസ്സ ചതുത്ഥഭാവപ്പമാണാനം സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതാനം ചതുരാസീതിയാ ഹത്ഥിസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ അസ്സസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ രഥസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ ധേനുസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ കഞ്ഞാസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ പല്ലങ്കസഹസ്സാനം ചതുരാസീതിയാ വത്ഥകോടിസഹസ്സാനം അപരിമാണസ്സ ച ഖജ്ജഭോജ്ജാദിഭേദസ്സ ആഹാരസ്സ പരിച്ചജനവസേന സത്തമാസാധികാനി സത്ത സംവച്ഛരാനി നിരന്തരം പവത്തവേലാമമഹാദാനതോ ഏകസ്സ സോതാപന്നസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം, തതോ സതം സോതാപന്നാനം ദിന്നദാനതോ ഏകസ്സ സകദാഗാമിസ്സ, തതോ ഏകസ്സ അനാഗാമിസ്സ, തതോ ഏകസ്സ അരഹതോ, തതോ ഏകസ്സ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ, തതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, തതോ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലതരം, തതോ ചാതുദ്ദിസം സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ വിഹാരകരണം, തതോ സരണഗമനം മഹപ്ഫലതര"ന്തി

ഇമമത്ഥം ദീപേന്തസ്സ വേലാമസുത്തസ്സ (അം നി॰ ൯.൨൦) വസേന. വുത്തഞ്ഹേതം "യം ഗഹപതി, വേലാമോ ബ്രാഹ്മണോ ദാനം അദാസി മഹാദാനം, യോ ഏകം ദിട്ഠിസമ്പന്നം ഭോജേയ്യ, ഇദം തതോ മഹപ്ഫലതര"ന്തിആദി (അം നി॰ ൯.൨൦). **വേലാമസുത്താദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അഗ്ഗപ്പസാദസുത്താദീനം (അം നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഞ്ഞാണം വത്ഥുത്തയസ്സ ഗുണാനം അജാനനം തത്ഥ സമ്മോഹോ, "ബുദ്ധോ നു ഖോ, ന നു ഖോ ബുദ്ധോ"തിആദിനാ വിചികിച്ഛാ **സംസയോ, മിച്ഛാഞാണം** തസ്സ ഗുണാനം അഗുണഭാവപരികപ്പനേന വിപരീതഗ്ഗാഹോ. **ആദി**-സദ്ദേന അനാദരാഗാരവാദീനം സങ്ഗഹോ. **ന മഹാജുതിക**ന്തി ന ഉജ്ജലം, അപരിസുദ്ധം അപരിയോദാതന്തി അത്ഥോ. **ന മഹാവിപ്ഫാര**ന്തി അനുളാരം. **സാവജ്ജോ**തി ദിട്ഠിതണ്ഹാദിവസേന സദോസോ. ലോകിയം സരണഗമനം സിക്ഖാസമാദാനം വിയ അഗ്ഗഹിതകാലപരിച്ഛേദം ജീവിതപരിയന്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ ഖന്ധഭേദേന ഭേദോതി ആഹ **"അനവജ്ജോ കാലകിരിയായാ"**തി. **സോ**തി അനവജ്ജോ സരണഗമനഭേദോ. സതിപി അനവജ്ജത്തേ ഇട്ഠഫലോപി ന ഹോതീതി ആഹ **"അഫലോ"**തി.

സരണഗമനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാസകവിധികഥാവണ്ണനാ

കോ ഉപാസകോതി സരൂപപുച്ഛാ, തസ്മാ കിംലക്ഖണോ ഉപാസകോതി വുത്തം ഹോതി. **കസ്മാ**തി ഹേതുപുച്ഛാ. തേന കേന പവത്തിനിമിത്തേന ഉപാസകസദ്ദോ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ നിരുള്ഹോതി ദസ്സേതി. **കിമസ്സ സീല**ന്തി കീദിസം അസ്സ ഉപാസകസ്സ സീലം, കിത്തകേന സീലേനായം സീലസമ്പന്നോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **കോ ആജീവോ**തി കോ അസ്സ സമ്മാആജീവോ, സോ പന മിച്ഛാജീവസ്സ പരിവജ്ജനേന ഹോതീതി സോപി വിഭജീയതീതി. **കാ വിപത്തീ**തി കാ അസ്സ സീലസ്സ, ആജീവസ്സ വാ വിപത്തി. അനന്തരസ്സ ഹി വിധി വാ പടിസേധോ വാ. **കാ സമ്പത്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

യോ കോചീതി ഖത്തിയാദീസു യോ കോചി. തേന സരണഗമനമേവേത്ഥ കാരണം, ന ജാതിആദിവിസേസോതി ദസ്സേതി. **ഉപാസനതോ**തി തേനേവ സരണഗമനേന തത്ഥ ച സക്കച്ചകാരിതായ ആദരഗാരവബഹുമാനാദിയോഗേന പയിരുപാസനതോ. **വേരമണിയോ**തി വേരം വുച്ചതി പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യം, തസ്സ മണനതോ ഹനനതോ വിനാസനതോ വേരമണിയോ, പഞ്ച വിരതിയോ വിരതിപ്പധാനത്താ തസ്സ സീലസ്സ. തേനേവാഹ തത്ഥ തത്ഥ **"പടിവിരതോ ഹോതീ"**തി.

മിച്ഛാവണിജ്ജാതി ന സമ്മാവണിജ്ജാ അയുത്തവണിജ്ജാ അസാരുപ്പവണിജ്ജാ. **പഹായാ**തി അകരണേനേവ പജഹിത്വാ. **ധമ്മേനാ**തി ധമ്മതോ അനപേതേന. തേന അഞ്ഞമ്പി അധമ്മികം ജീവികം പടിക്ഖിപതി. **സമേനാ**തി അവിസമേന. തേന കായവിസമാദിദുച്ചരിതം വജ്ജേത്വാ കായസമാദിനാ സുചരിതേന ജീവനം ദസ്സേതി. **സത്ഥവണിജ്ജാ**തി ആവുധഭണ്ഡം കത്വാ വാ കാരേത്വാ വാ യഥാകതം വാ പടിലഭിത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **സത്ഥവണിജ്ജാ**തി മനുസ്സവിക്കയോ . **മംസവണിജ്ജാ**തി സൂനകാരാദയോ വിയ മിഗസൂകരാദികേ പോസേത്വാ മംസം സമ്പാദേത്വാ വിക്കയോ. **മജ്ജവണിജ്ജാ**തി യം കിഞ്ചി മജ്ജം യോജേത്വാ തസ്സ വിക്കയോ. **വിസവണിജ്ജാ**തി വിസം യോജേത്വാ, വിസം ഗഹേത്വാ വാ തസ്സ വിക്കയോ. തത്ഥ സത്ഥവണിജ്ജാ പരോപരോധനിമിത്തതായ അകരണീയാ വുത്താ, സത്തവണിജ്ജാ അഭുജിസ്സഭാവകരണതോ, മംസവിസവണിജ്ജാ വധഹേതുതോ, മജ്ജവണിജ്ജാ പമാദട്ഠാനതോ.

തസ്സേവാതി പഞ്ചവേരമണിലക്ഖണസ്സ സീലസ്സ ചേവ പഞ്ചമിച്ഛാവണിജ്ജാലക്ഖണസ്സ ആജീവസ്സ ച. **വിപത്തീ**തി ഭേദോ പകോപോ ച. **യായാ**തി യായ പടിപത്തിയാ. **ചണ്ഡാലോ**തി ഉപാസകചണ്ഡാലോ. **മല**ന്തി ഉപാസകമലം. **പതികിട്ഠോ**തി ഉപാസകനിഹീനോ. ബുദ്ധാദീസു കമ്മകമ്മഫലേസു ച സദ്ധാവിപരിയായോ അസ്സദ്ധിയം മിച്ഛാധിമോക്ഖോ. യഥാവുത്തേന അസ്സദ്ധിയേന സമന്നാഗതോ **അസ്സദ്ധോ**. യഥാവുത്ത

സീലവിപത്തി ആജീവവിപത്തിവസേന **ദുസ്സീലോ**. "ഇമിനാ ദിട്ഠാദിനാ ഇദം നാമ മങ്ഗലം ഭവിസ്സതീ"തി ഏവം ബാലജനപരികപ്പിതകോതൂഹലസങ്ഖാതേന ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലേന സമന്നാഗതോ **കോതൂഹലമങ്ഗലികോ**. **മങ്ഗലം പച്ചേതീ**തി ദിട്ഠമങ്ഗലാദിഭേദം മങ്ഗലമേവ പത്തിയായതി. **നോ കമ്മ**ന്തി കമ്മസ്സകതം നോ പത്തിയായതി. **ഇതോ ബഹിദ്ധാ**തി ഇതോ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസാസനതോ ബഹിദ്ധാ ബാഹിരകസമയേ. **ദക്ഖിണേയ്യം പരിയേസതീ**തി ദുപ്പടിപന്നം ദക്ഖിണാരഹസഞ്ഞീ ഗവേസതി. **പുബ്ബകാരം കരോതീ**തി ദാനമാനനാദികം കുസലകിരിയം പഠമം കരോതി. ഏത്ഥ ച ദക്ഖിണേയ്യപരിയേസനപുബ്ബകാരേ ഏകം കത്വാ പഞ്ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ.

വിപത്തിയം വുത്തവിപരിയായേന **സമ്പത്തി** ഞാതബ്ബാ. അയം പന വിസേസോ - ചതുന്നമ്പി പരിസാനം രതിജനനട്ഠേന ഉപാസകോവ രതനം **ഉപാസകരതനം**. ഗുണസോഭാകിത്തിസദ്ദസുഗന്ധതാഹി ഉപാസകോവ പദുമം **ഉപാസകപദുമം**. തഥാ **ഉപാസകപുണ്ഡരീകോ**.

ആദിമ്ഹീതി ആദിഅത്ഥേ. **കോടിയ**ന്തി പരിയന്തകോടിയം. **വിഹാരഗ്ഗേനാ**തി ഓവരകകോട്ഠാസേന, "ഇമസ്മിം ഗബ്ഭേ വസന്താനം ഇദം നാമ പനസഫലം പാപുണാതീ"തിആദിനാ തംതംവസനട്ഠാനകോട്ഠാസേനാതി അത്ഥോ. **അജ്ജത**ന്തി അജ്ജഇച്ചേവ അത്ഥോ.

പാണേഹി ഉപേതന്തി ഇമിനാ തസ്സ സരണഗമനസ്സ ആപാണകോടികതം ദസ്സേന്തോ **"യാവ മേ ജീവിതം പവത്തതീ"**തിആദിനാ വത്വാ പുന ജീവിതേന തം വത്ഥുത്തയം പടിപൂജേന്തോ "സരണഗമനം രക്ഖാമീ"തി ഉപ്പന്നം തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ **"അഹഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. **പാണേഹി ഉപേത**ന്തി ഹി യാവ മേ പാണാ ധരന്തി, താവ സരണം ഉപേതം, ഉപേന്തോ ച ന വാചാമത്തേന, ന ഏകവാരം ചിത്തുപ്പാദനമത്തേന, അഥ ഖോ പാണേ പരിച്ചജിത്വാപി യാവജീവം ഉപേതന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

ഉപാസകവിധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭയഭേരവസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. അനങ്ഗണസുത്തവണ്ണനാ

൫൭. **ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, ഏവമാദികന്തി അത്ഥോ. തേന "ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ"തിആദികം സബ്ബം സുത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **"അനങ്ഗണസുത്ത"**ന്തി. തസ്സ കോ നിക്ഖേപോ? അത്തജ്ഝാസയോ. പരേഹി അനജ്ഝിട്ഠോയേവ ഹി മഹാഥേരോ ഇമം ദേസനം ആരഭി. കേചി പനാഹു "ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ സംകിലിട്ഠചിത്തേ ദിസ്വാ തേസം ചിത്തസംകിലേസപ്പഹാനായ ചേവ ഏകച്ചാനം ആയതിം അനുപ്പാദനായ ച അയം ദേസനാ ആരദ്ധാ"തി. **ഏവം സബ്ബസുത്തേസൂ**തി യഥാ ഏത്ഥ അനങ്ഗണസുത്തേ, ഏവം ഇതോ പരേസൂതി സബ്ബേസുപി സുത്തേസു അനുത്താനഅപുബ്ബപദവണ്ണനാ ഏവ കരീയതി. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **ഗണനപരിച്ഛേദോ**തി ഗണനേന പരിച്ഛിന്ദനം. ഇദഞ്ഹി അപ്പരജക്ഖമഹാരജക്ഖതാവസേന ദുവിധേ സത്തേ പച്ചേകം അത്ഥഞ്ഞുതാനത്ഥഞ്ഞുതാവസേന ദ്വിധാ കത്വാ "ചത്താരോ"തി അനവസേസപരിയാദാനം. വജ്ജീപുത്തകാദയോ വിയ പുഗ്ഗലവാദീതി ന ഗഹേതബ്ബം ലോകസമഞ്ഞാനുസാരേന അത്ഥം പടിവിജ്ഝിതും സമത്ഥാനം വസേന ദേസനായ ആരദ്ധത്താ, അയഞ്ച ദേസനാനയോ സത്ഥു നിസ്സായ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"അയഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ.

സമ്മുതിപരമത്ഥദേസനാകഥാവണ്ണനാ

തത്ഥ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൦) സമ്മുതിയാ ദേസനാ **സമ്മുതിദേസനാ,** പരമത്ഥസ്സ ദേസനാ **പരമത്ഥദേസനാ**. **തത്ഥാ**തി സമ്മുതിപരമത്ഥദേസനാസു, ന സമ്മുതിപരമത്ഥേസു.

തേനാഹ **“ഏവരൂപാ സമ്മുതിദേസനാ, ഏവരൂപാ പരമത്ഥദേസനാ”**തി. തത്രിദം സമ്മുതിപരമത്ഥാനം ലക്ഖണം - യസ്മിം ഭിന്നേ, ബുദ്ധിയാ അവയവവിനിബ്ഭോഗേ വാ കതേ ന തംസമഞ്ഞാ, സാ ഘടപടാദിപ്പഭേദാ സമ്മുതി, തബ്ബിപരിയായതോ പരമത്ഥോ. ന ഹി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവേ അയം നയോ ലബ്ഭതി, തത്ഥ രൂപാദിധമ്മം സമൂഹസന്താനവസേന പവത്തമാനം ഉപാദായ പുഗ്ഗലവോഹാരോതി ആഹ **“പുഗ്ഗലോതി സമ്മുതിദേസനാ”**തി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഉപ്പാദവയവന്തോ സഭാവധമ്മാ ന നിച്ചാതി ആഹ **“അനിച്ചന്തി പരമത്ഥദേസനാ”**തി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. നനു ഖന്ധദേസനാപി സമ്മുതിദേസനാവ. ഖന്ധട്ഠോ ഹി രാസട്ഠോ, കോട്ഠാസട്ഠോ വാതി? സച്ചമേതം, അയം പന ഖന്ധസമഞ്ഞാ ഫസ്സാദീസു തജ്ജാപഞ്ഞത്തി വിയ പരമത്ഥസന്നിസ്സയാ തസ്സ ആസന്നതരാ, പുഗ്ഗലസമഞ്ഞാദയോ വിയ ന ദൂരേതി പരമത്ഥസങ്ഗഹതാ വുത്താ, ഖന്ധസീസേന വാ തദുപാദാനാ സഭാവധമ്മാ ഏവ ഗഹിതാ. നനു ച സഭാവധമ്മാ സബ്ബേപി സമ്മുതിമുഖേനേവ ദേസനം ആരോഹന്തി, ന സമുഖേനാതി സബ്ബാപി ദേസനാ സമ്മുതിദേസനാവ സിയാതി? നയിദമേവം ദേസേതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ദേസനാവിഭാഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ന ച സദ്ദോ കേനചി പവത്തിനിമിത്തേന വിനാ അത്ഥം പകാസേതീതി.

സമ്മുതിവസേന ദേസനം സുത്വാതി ‘‘ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അത്തന്തപോ ഹോതി അത്തപരിതാപാനുയോഗമനുയുത്തോ’’തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൮൷; പു॰ പ॰ ൱.൨൫ മാതികാ) സമ്മുതിമുഖേന പവത്തിതം ദേസനം സുതമയഞാണുപ്പാദനവസേന സുത്വാ. **അത്ഥം പടിവിജ്ഝിത്വാ**തി തദനുസാരേന ചതുസച്ചസങ്ഖാതം അത്ഥം സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗേന പടിവിജ്ഝിത്വാ. **മോഹം പഹായാ**തി തദേകട്ഠേഹി കിലേസേഹി സദ്ധിം അനവസേസം മോഹം പജഹിത്വാ. **വിസേസന്തി** നിബ്ബാനസങ്ഖാതം അരഹത്തസങ്ഖാതഞ്ച വിസേസം. **തേസന്തി** താദിസാനം വിനേയ്യാനം. **പരമത്ഥവസേനാ**തി ‘‘പഞ്ചിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനീ’’തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൪൭൨-൪൭൩) പരമത്ഥധമ്മവസേന. സേസം അനന്തരനയേ വുത്തസദിസമേവ. **തത്ഥാ**തി തസ്സം സമ്മുതിവസേന പരമത്ഥവസേന ച ദേസനായം. **ദേസഭാസാകുസലോ**തി നാനാദേസഭാസാസു കുസലോ. **തിണ്ണം വേദാനന്തി** നിദസ്സനമത്തം, തിണ്ണം വേദാനം സിപ്പഗന്ഥാനമ്പീതി അധിപ്പായോ സിപ്പുഗ്ഗഹണഞ്ഹി പരതോ വക്ഖതി. സിപ്പാനി വാ വേദന്തോഗധേ കത്വാ **“തിണ്ണം വേദാന”**ന്തി വുത്തം. **കഥേതബ്ബഭാവേന ഠിതാനി,** ന കത്ഥചി സന്നിഹിതഭാവേനാതി വേദാനമ്പി കഥേതബ്ബഭാവേനേവ അവട്ഠാനം ദീപേന്തോ ‘‘ഗുയ്ഹാ തയീ നിഹിതാ ഗയ്ഹതീ’’തി മിച്ഛാവാദം പടിക്ഖിപതി. നാനാവിധാ ദേസഭാസാ ഏതേസന്തി **നാനാദേസഭാസാ**.

പരമോ ഉത്തമോ അത്ഥോ **പരമത്ഥോ,** ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവോ. ലോകസങ്കേതമത്തസിദ്ധാ **സമ്മുതി**. യദി ഏവം കഥം സമ്മുതികഥായ സച്ചതാതിആഹ **“ലോകസമ്മുതികാരണാ”**തി, ലോകസമഞ്ഞം നിസ്സായ പവത്തനതോ. ലോകസമഞ്ഞായ ഹി അഭിനിവേസേന വിനാ ഞാപനാ ഏകച്ചസ്സ സുതസ്സ സാവനാ വിയ ന മുസാ അനതിധാവിതബ്ബതോ തസ്സാ. തേനാഹ ഭഗവാ ‘‘ജനപദനിരുത്തിം നാഭിനിവേസേയ്യ, സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യാ’’തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൩൨). **ധമ്മാനന്തി** സഭാവധമ്മാനം. **ഭൂതകാരണാ**തി യഥാഭൂതസഭാവം നിസ്സായ പവത്തനതോ. **സമ്മുതിം വോഹരന്തസ്സാ**തി ‘‘പുഗ്ഗലോ സത്തോ’’തിആദിനാ ലോകസമഞ്ഞം കഥേന്തസ്സ.

ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥന്തി ലോകപാലനകിച്ചേ ഹിരോത്തപ്പധമ്മേ കിച്ചതോ പകാസേതും. തേസഞ്ഹി കിച്ചം സത്തസന്താനേയേവ പാകടം ഹോതീതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ തം വത്തബ്ബം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. യസ്മിഞ്ഹി ചിത്തുപ്പാദേ കമ്മം ഉപ്പന്നം, തംസന്താനേ ഏവ തസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തി **കമ്മസ്സകതാ**. ഏവഞ്ഹി കതവിഞ്ഞാണനാസോ അകതാഗമോ വാ നത്ഥീതി സാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബാ. തേഹി സത്തേഹി കാതബ്ബാ പുഞ്ഞാദികിരിയാ **പച്ചത്തപുരിസകാരോപി** സന്താനവസേന നിപ്ഫാദേതബ്ബതോ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബോ.

ആനന്തരിയദീപനത്ഥന്തി ചുതിഅനന്തരം ഫലം അനന്തരം നാമ, തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താനി, തന്നിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാനി, അനന്തരപയോജനാനി വാതി **ആനന്തരിയാനി,** മാതുഘാതാദീനി, തേസം ദീപനത്ഥം. താനിപി ഹി സന്താനവസേന നിപ്ഫാദേതബ്ബതോ "മാതരം ജീവിതാ വോരോപേതീ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബാനി, തഥാ "സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭; ൨.൩൦൯; ൩.൨൩൦; വിഭ॰ ൬൪൨, ൬൪൩) "സോ അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി ഏകമ്പി ജാതി"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪, ൨൪൫; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮, ൩൮൪, ൪൩൧; പാരാ॰ ൧൨) "അത്ഥി ദക്ഖിണാ ദായകതോ വിസുജ്ഝതി, നോ പടിഗ്ഗാഹകതോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൧) ച പവത്താ **ബ്രഹ്മവിഹാരപുബ്ബേനിവാസദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാ** പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബാ സത്തസന്താനവിസയത്താ. "അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯), ന സമയവിമുത്തോ പുഗ്ഗലോ"തിആദിനാ (പു॰ പ॰ ൧) ച പരമത്ഥം കഥേന്തോപി ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥം പുഗ്ഗലകഥം കഥേസി. ഏതേന വുത്താവസേസായ കഥായ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനഭാവേ പയോജനം സാമഞ്ഞവസേന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. കാമഞ്ചേതം സബ്ബം അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനം വസേന വുത്തം, പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനമ്പി പന ഏവം ദേസനാ സുഖാവഹാ ഹോതി.

മഹാജനോതി ലോകിയമഹാജനോ. **ന ജാനാതി** ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവേന ധമ്മകിച്ചസ്സ അസല്ലക്ഖണേന. തത്ഥ "കിം നാമേതം, കഥം നാമേത"ന്തി സംസയപക്ഖന്ദതായ **സമ്മോഹം ആപജ്ജതി**. വിരുദ്ധാഭിനിവേസിതായ **പടിസത്തു ഹോതി**. **ജാനാതി** ചിരപരിചിതത്താ വോഹാരകഥായ. തതോ ഏവ ന **സമ്മോഹമാപജ്ജതി,** ന പടിസത്തു ഹോതി.

നപ്പജഹന്തി വോഹാരമുഖേന പരമത്ഥസ്സ ദീപനതോ. സമഞ്ഞാഗഹണവസേന ലോകേന ഞായതി സമഞ്ഞായതി വോഹരീയതീതി ലോകസമഞ്ഞാ, തായ **ലോകസമഞ്ഞായ**. തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ വിഭാവനേ ലോകേന നിച്ഛിതം, നിയതം വാ വുച്ചതി വോഹരീയതീതി ലോകനിരുത്തി, തസ്സം **ലോകനിരുത്തിയം**. തഥാ ലോകേന അഭിലപീയതീതി ലോകസമഞ്ഞതായ ലോകാഭിലാപോ, തസ്മിം **ലോകാഭിലാപേ ഠിതായേവ** അപ്പഹാനതോ. പുഗ്ഗലവാദിനോ വിയ **പരമത്ഥവസേന അഗ്ഗഹേത്വാ**.

സന്തോതി ഏത്ഥ **സന്ത**സദ്ദോ "ദീഘം സന്തസ്സ യോജന"ന്തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൬൦) കിലന്തഭാവേ ആഗതോ, "അയഞ്ച വിതക്കോ അയഞ്ച വിചാരോ സന്താ ഹോന്തി സമിതാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൫൭൬) നിരുദ്ധഭാവേ ആഗതോ, "അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ ഗമ്ഭീരോ ദുദ്ദസോ ദുരനുബോധോ സന്തോ പണീതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൨.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭) സന്തഞാണഗോചരതായ, "ഉപസന്തസ്സ സദാ സതിമതോ"തിആദീസു (ഉദാ॰ ൨൭) കിലേസവൂപസമേ, "സന്തോ ഹവേ സബ്ഭി പവേദയന്തീ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൫൧) സാധൂസു, "പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാചോരാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൯൫) അത്ഥിഭാവേ, ഇധാപി അത്ഥിഭാവേയേവ. സോ ച പുഗ്ഗലസമ്ബന്ധേന വുത്തത്താ ലോകസമഞ്ഞാവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"ലോകസങ്കേതവസേന അത്ഥീ"**തി ആഹ. **അത്ഥീ**തി ചേതം നിപാതപദം ദട്ഠബ്ബം "അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭-൩൭൯; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ൩.൧൫൪; അ॰ നി॰ ൬.൨൯; ൧൦.൬൦) വിയ. **സംവിജ്ജമാനാ**തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഉപലബ്ഭമാനാ"**തി ആഹ. യഞ്ഹി സംവിജ്ജതി, തം ഉപലബ്ഭതീതി. **അങ്ഗ**ന്തി ഏതേഹി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലാ നിഹീനഭാവം ഗച്ഛന്തീതി **അങ്ഗണാനി,** രാഗാദയോ. അഞ്ജതി മക്ഖേതീതി **അങ്ഗണം,** മലാദി. അഞ്ജേതി തത്ഥ ഠിതം അഹുന്ദരതായ അഭിബ്യഞ്ജേതീതി **അങ്ഗണം,** വിവടോ ഭൂമിപദേസോ. ദോസാദീനം പവത്തിആകാരവിസേസതായ നാനപ്പകാരാ ബഹുലപ്പവത്തിയാ **തിബ്ബകിലേസാ.** **പാപകാന**ന്തി ലാമകാനം. **അകുസലാന**ന്തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാനം. **ഇച്ഛാവചരാന**ന്തി ഇച്ഛാവസേന പവത്താനം. **സഹ അങ്ഗണേനാ**തി അങ്ഗണന്തി ലദ്ധനാമേന യഥാവുത്തകിലേസേന സഹ വത്തതി.

അത്ഥീതിപി ന ജാനാതി താദിസസ്സ യോനിസോമനസികാരസ്സ അഭാവാ. യേസം കിലേസാനം അത്ഥിതാ, തേസം സപ്പടിഭയതാ വിസേസതോ ജാനിതബ്ബാതി ദസ്സേതും **"ഇമേ കിലേസാ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കക്ഖളാ**തി ഫരുസാ. **വാളാ**തി കുരുരാ. **ന ഗഹിതബ്ബാ**തി ന ഉപ്പാദേതബ്ബാ. **യാഥാവസരസതോ**തി യഥാഭൂതസഭാവതോ. **ഏവഞ്ചാ**തി "ഇമേ കിലേസാ നാമാ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **യേന വാ തേന വാ**തി നവകമ്മേസു വാ പരിയത്തിധുതങ്ഗാദീസു വാ യേന വാ തേന വാ. **തത്രാ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. തം പന നിദ്ധാരണം സങ്ഗണാനങ്ഗണസമുദായതോതി ദസ്സേന്തോ **"ചതൂസു പുഗ്ഗലേസൂ"**തി വത്വാ പുന തദേകദേസതോ ദസ്സേന്തോ **"തേസു വാ ദ്വീസു സാങ്ഗണേസൂ"**തി ആഹ. തഞ്ഹി ദ്വയം പഠമം ഹീനസേട്ഠഭാവേന നിദ്ധാരീയതി പഠമം ഉദ്ദിട്ഠത്താ. നിദ്ധാരണഞ്ഹി കചി കുതോചി കേനചി ഹോതീതി.

൫൮. കിഞ്ചാപി അഞ്ഞത്ഥ "ജനകോ ഹേതു, പരിഗ്ഗാഹതോ പച്ചയോ, അസാധാരണോ ഹേതു, സാധാരണോ പച്ചയോ, സഭാഗോ ഹേതു, അസഭാഗോ പച്ചയോ, പുബ്ബകാലികോ ഹേതു, സഹപ്പവത്തോ പച്ചയോ"തിആദിനാ ഹേതുപച്ചയാ വിഭജ്ജ വുച്ചന്തി, ഇധ പന "ചത്താരോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാഭൂതാ ഹേതൂ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ പച്ചയാ രൂപക്ഖന്ധസ്സ പഞ്ഞാപനായാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൮൫) വിയ ഹേതുപച്ചയസദ്ദാ സമാനത്ഥാതി ദസ്സേതും **"ഉഭയേനപി കാരണമേവ പുച്ഛതീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **ഉഭയേനാ**തി ഹേതുപച്ചയവചനദ്വയേന. **പുച്ഛതി** ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ ദേസനം വഡ്ഢേതുകാമോ. **കിഞ്ചാപീ**തി അനുജാനനസമ്ഭാവനത്ഥേ നിപാതോ. കിം അനുജാനാതി? സമാനേപി ദ്വിന്നം സാങ്ഗണഭാവേ തസ്സാ പജാനനാപ്പജാനനഹേതുകതം തേസം സേട്ഠഹീനതം. കിം സമ്ഭാവേതി? ഥേരസ്സ വിചിത്തപടിഭാനതായ നാനാഹേതൂപമാഹി അലങ്കത്വാ യഥാപുച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണം. തേനാഹ **"നപ്പജാനാതീ"**തിആദി. **ഹേതു ചേവ പച്ചയോ ച** സേട്ഠഹീനഭാവേ. തഥാഅക്ഖാതബ്ബതാപി ഹി തേസം തന്നിമിത്താ ഏവാതി.

൫൯. **തന്തി** തേസം ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം ഹീനസേട്ഠതായ കാരണം. ഓപമ്മേഹി **പാകടതരം കത്വാ ദസ്സേതും. ഏത**ന്തി സുത്തേ അനന്തരം വുച്ചമാനം വീരിയാരമ്ഭാഭാവേന അങ്ഗണസ്സ അപ്പഹാനം. തേനാഹ **"ന ഛന്ദം...പേ॰... സന്ധായാഹാ"**തി. **കത്തുകമ്യതാഛന്ദ**ന്തി കത്തുകമ്യതാസങ്ഖാതം അങ്ഗണസ്സ പഹാതുകമ്യതാവസേന ഉപ്പജ്ജനകകുസലധമ്മച്ഛന്ദം. **ന ജനേസ്സതീ**തി ന ഉപ്പാദേസ്സതി. കുസലോ വായാമോ നാമ ഛന്ദതോ ബലവാതി ആഹ **"തതോ ബലവതരം വായാമം ന കരിസ്സതീ"**തി, ഛന്ദമ്പി അനുപ്പാദേന്തോ കഥം തജ്ജം വായാമം കരിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **ഥാമഗതവീരിയം** ഉസ്സോള്ഹീഭാവപ്പത്തം ദള്ഹം വീരിയം. സാങ്ഗണഗ്ഗഹണേനേവ അങ്ഗണാനം കിലേസവത്ഥുതായ ചിത്തസ്സ സംകിലിട്ഠതായ സദ്ധായ പുന സംകിലിട്ഠഗ്ഗഹണം സവിസേസം കിലിട്ഠഭാവവിഭാവനന്തി ആഹ **"സുട്ഠുതരം കിലിട്ഠചിത്തോ"**തി. **മലിനചിത്തോ**തിആദീസുപി "തേഹിയേവാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഉക്ഖലിപുച്ഛനചോളകസ്സ വിയ വസാപീതപിലോതികാ വിയ ച ദുമ്മോചനീയഭാവേന മലഗ്ഗഹണം **മലീനതാ,** പീളനം ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം **വിബാധനം** ദരഥപരിളാഹുപ്പാദനേന പരിദഹനം ഉപതാപനം, **കാല**ന്തി കാലനം, യഥാഗഹിതസ്സ അത്തഭാവസ്സ ഖേപനം ആയുക്ഖയന്തി അത്ഥോ. **കരിസ്സതീ**തി പവത്തേസ്സതി, പാപുണിസ്സതീതി വുത്തം ഹോതി. തഥാഭൂതോ ച പാണം ചജിസ്സതി നാമാതി ആഹ **"മരിസ്സതീ"**തി.

സേയ്യഥാപീതി ഉപമാനിദസ്സനേ നിപാതോ. തദത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ നാമാ"**തി ആഹ. **പംസുആദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ജല്ലാദീനം സങ്ഗഹോ, **ഘംസനാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഛാരികാപരിമജ്ജനാദീനം സങ്ഗഹോതി. "അഭിരൂപായ കഞ്ഞാ ദാതബ്ബാ"തിആദീസു വിയ അന്തരേനപി അതിസയത്ഥബോധകസദ്ദേന അതിസയത്ഥോ ഞായതീതി ആഹ **"മലഗ്ഗഹിതതരാതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. **പടിപുച്ഛാവചന**ന്തി അനുമതിപുച്ഛാവിസേസോ. **ഏവം കരിയമാനാ**തി അപരിഭോഗ-അപരിയോദപനരജോപഥനിക്ഖിപനേഹി കിലിട്ഠഭാവം ആപാദിയമാനാ. **ഓപമ്മം സമ്പടിപാദേന്തോ**തി യഥൂപനീതം ഉപമം ഉപമേയ്യത്ഥേന സമം കത്വാ പടിപാദേന്തോ, സംസന്ദേന്തോതി അത്ഥോ. **സാങ്ഗണോ**

പുഗ്ഗലോതി സാങ്ഗണോ തസ്മിം അത്തഭാവേ അസുജ്ഝനകപുഗ്ഗലോ. ആപണാദിതോ കുലഘരം ആനീതസ്സ മലഗ്ഗഹിതകംസഭാജനസ്സ തത്ഥ ലദ്ധബ്ബായ വിസുദ്ധിയാ അലാഭതോ യഥാ അനുക്കമേന സംകിലിട്ഠതരഭാവോ, ഏവം ഘരതോ നിക്ഖന്തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പബ്ബജ്ജായ ലദ്ധബ്ബായ വിസുദ്ധിയാ അലാഭതോ അനുക്കമേന സംകിലിട്ഠതരഭാവോതി ദസ്സേന്തോ **"സംകിലിട്ഠകംസപാതിയാ"**തിആദിമാഹ. സംകിലിട്ഠതരഭാവോ ച നാമ പബ്ബജിതസ്സ ആജീവവിപത്തിവസേന വാ സിയാ ആചാരദിട്ഠിസീലവിപത്തീസു അഞ്ഞതരവസേന വാതി തം സബ്ബം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. പാചിത്തിയവീതിക്കമനഗ്ഗഹണേന ഹി ഏകച്ചദിട്ഠിവിപത്തിയാപി സങ്ഗഹോ ഹോതീതി. **ഏത്ഥ ഠിതസ്സാ**തി ഏതിസ്സം ആജീവവിപത്തിയം ഠിതസ്സ. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം. സബ്ബപരിസസാധാരണാ മഹാഥേരസ്സ ദേസനാ, തസ്മാ ഗഹപതിവസേനപി യോജേതബ്ബം. തത്ഥ ഉക്കംസഗതസംകിലിട്ഠതരഭാവം ദസ്സേന്തോ **"മാതുഘാതാദിആനന്തരിയകരണ"**ന്തി ആഹ. **അവിസോധേത്വാ**തി യഥാ അത്തനോ സീലേ വാ ദിട്ഠിയാ വാ വിസുദ്ധി ഹോതി, ഏവം കിലേസമലിനചിത്തസന്താനം അവിസോധേത്വാ.

ഭബ്ബപുഗ്ഗലോതി ഉപനിസ്സയാദിസമ്പത്തിയാ തസ്മിം അത്തഭാവേ വിസുദ്ധപുഗ്ഗലോ. **ആദിം കത്വാ**തി ഇമിനാ ധോവനഘംസനാദീഹി പരിയോദപനം ആദിമന്തം കത്വാ വദതി. **സുദ്ധട്ഠാനം** യത്ഥ വാ ന രജേന ഓകിരീയതി. **ദണ്ഡകമ്മം കത്വാ**തി "ഏത്തകാ ഉദകാ, വാലുകാ വാ ആനേതബ്ബാ"തി ദണ്ഡകമ്മം കത്വാ. **ഏത്ഥ ഠിതസ്സാ**തി പരിസുദ്ധേ സീലേ ഠിതസ്സ. സമ്മാവത്തപടിപത്തിസീലേഹി സീലവിസുദ്ധി ദസ്സിതാ. വത്തപടിപത്തിയാപി ഹി അങ്ഗണാനം വിക്ഖമ്ഭനം സിയാ. തഥാ ഹിസ്സാ സംകിലിട്ഠകംസപാതിയാ പരിസുദ്ധപരിയോദാതഭാവോ ഉപമാഭാവേന വുത്തോ. **പന്തസേനാസനവാസോ** കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം കിലേസാനം തദങ്ഗനിവാരണം. **സോതാപത്തിഫലാധിഗമോ…പേ… അരഹത്തസച്ഛികിരിയാ**തി സത്തസുപി ഠാനേസു "പരിസുദ്ധപരിയോദാതഭാവോ വിയാ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. പബ്ബജിതസ്സ ഹി വിസുദ്ധി നാമ ഹേട്ഠിമന്തേന സീലവിസുദ്ധിയാ വാ സിയാ കമ്മട്ഠാനാനുയോഗവസേന വിവേകവാസേന ഝാനസ്സാധിഗമേന വാ വിപസ്സനാഭാവനായ വാ സാമഞ്ഞഫലാധിഗമേന വാതി.

രാഗട്ഠാനിയന്തി രാഗുപ്പത്തിഹേതുഭൂതം. വിസഭാഗാരമ്മണം സന്ധായ വദതി **"ഇട്ഠാരമ്മണ"**ന്തി. **തസ്മി**ന്തി ഇട്ഠാരമ്മണേ. **വിപന്നസ്സതീ**തി മുട്ഠസ്സതി. **തം നിമിത്ത**ന്തി സുഭനിമിത്തം. **ആവജ്ജിസ്സതീ**തി അയോനിസോ ആവജ്ജിസ്സതി. **സയമേവ** അഞ്ഞേന അവോമിസ്സോ. കുസലവാരപച്ഛിന്ദനമേവ ചേത്ഥ **അനുദ്ധംസനം** ദട്ഠബ്ബം. **സേസ**ന്തി "സാങ്ഗണോ സംകിലിട്ഠചിത്തോ"തിആദി. **വുത്തനയാനുസാരേനാ**തി പഠമവാരേ വുത്തനയാനുസാരേന. **സബ്ബ**ന്തി മാതുഘാതാദിആനന്തരിയകരണപരിയോസാനം സബ്ബം ഉപമാസംസന്ദനവചനം.

അതിവിരഹാഭാവതോതി സതിസമ്മോസാഭാവതോ, ഉപട്ഠിതസ്സതി ഭാവതോതി അത്ഥോ. **സേസ**ന്തി "സോ അരാഗോ"തിആദി. "ധോവനഘംസനസണ്ഹഛാരികാപരിമജ്ജനാദീഹീ"തിആദിനാ **ദുതിയവാരാനുസാരേന**. "കോ നു ഖോ"തിആദി പുച്ഛാവസേന ആഗതം, ഇദം നിഗമനവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ.

ന്നം. അങ്ഗണന്തി തത്ഥ തത്ഥ നാമതോ ഏവ വിഭാവിതം, ന പന സഭാവതോ, പഭേദതോ വാതി സഭാവാദിതോ വിഭാവനം സന്ധായാഹ **"നാനപ്പകാരതോ പാകടം കാരാപേതുകാമേനാ"**തി. **ഇച്ഛായ അവചരാന**ന്തി ഇച്ഛാവസേന അവചരണാനം. **ഓതിണ്ണാന**ന്തി ചിത്തസന്താനം അനുപവിട്ഠാനം. തേ പന തത്ഥ പച്ചയവസേന നിബ്ബത്തത്താ പവത്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"പവത്താന"ന്തി. നാനപ്പകാരാന**ന്തി വിസയഭേദേന പവത്തിആകാരഭേദേന ച നാനാവിധാനം. **യേന**കാരണേന. ന കേവലം ലാഭത്ഥികതാ ഏവ, അഥ ഖോ പുഞ്ഞവന്തതാ സക്കതഗരുകതാ ച ഏത്ഥ കാരണഭാവേന ഗഹേതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"പകതിയാപി ചാ"**തിആദിമാഹ. തേന ലാഭത്ഥികോപി ന യോ കോചി ഏവം ചിത്തം ഉപ്പാദേതി പുഞ്ഞവാ സമ്ഭാവനീയോതി ദസ്സേതി. **ഥേരാ**

അവജ്ജപടിച്ഛാദനഭയേന **മജ്ഝിമാനം ആരോചേന്തി,** തഥാ മജ്ഝിമാ **നവകാനം,** നവകാ പന അത്തനോ നവകഭാവേന **വിഘാസാദാദീനം ആരോചേന്തി** "പസ്സഥ തുമ്ഹാകം ഥേരസ്സ കമ്മ"ന്തി. വിഘാസാദാദയോ നാമ "ഈദിസസ്സ സന്തികേ ഓവാദത്ഥം തുമ്ഹേ ആഗതാ"തി **ഭിക്ഖുനീനം ആരോചേന്തി. ന ച മം ഭിക്ഖൂ ജാനേയ്യു**ന്തി ന ച വത മം ഭിക്ഖൂ ജാനേയ്യും, അഹോ വത മം ഭിക്ഖൂ ന ജാനേയ്യുന്തി യോജനാ. **ഠാനം ഖോ പനേത**ന്തി ഏത്ഥ **ഖോ**-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോ, **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരോതി ആഹ **"അത്ഥിയേവാ"**തി. **പുബ്ബേ** ഇച്ഛുപ്പാദവാരവണ്ണനായ **വുത്തനയേന. ഇതി**-സദ്ദോ ഇധ ആസന്നകാരണത്ഥോതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ കാരണേനാ"**തി ആഹ . **ഇദഞ്ച** കോപഅപ്പച്ചയാനമേവ ഗഹണം. **താദിസാന**ന്തി കോപഅപ്പച്ചയാധിഭൂതാനന്തി അധിപ്പായോ.

അനുരഹോതി അനുരൂപേ രഹസി. ഏവമേവ ഹി അത്ഥം ദസ്സേതും **"വിഹാരപച്ചന്തേ"**തിആദി വുത്തം. **പുരിമസദിസമേവാ**തി "ലാഭത്ഥികോ ഹീ"തിആദിനാ വുത്തേന പുരിമേന യോജനാനയേന സദിസമേവ.

ചോദനായ പടിപുഗ്ഗലഭാവോ, ചോദനാ ച ആപത്തിയാതി ചുദിതകേന ചോദകസ്സ സമാനഭാവോ ആപത്തിആപന്നതായാതി ആഹ **"സമാനോതി സാപത്തികോ"**തി. സപ്പടിപുഗ്ഗലേനേവസ്സ ചോദനിച്ഛായ കാരണം വിഭാവേതും **"അയ"**ന്തിആദി വുത്തം. ന ചായം സാപത്തികതായ ഏവ സമാനതം ഇച്ഛതി, അഥ ഖോ അഞ്ഞഥാപീതി ദസ്സേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. അഞ്ഞേന വാ പടിപുഗ്ഗലേന **സപ്പടിപുഗ്ഗലോ**. അയഞ്ഹി "സപ്പടിപുഗ്ഗലോവ മം ചോദേയ്യാ"തി ഇച്ഛതി "ഏവാഹം തസ്സ പടിപുഗ്ഗലേഹി സദ്ധിം ഏകജ്ഝാസയോ ഹുത്വാ തസ്സ ഉപരി കിഞ്ചി വത്തും കാതും വാ ലഭിസ്സാമീ"തി **മഞ്ഞമാനോ** . ഇമസ്മിം പന പക്ഖേ **നോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ**തി നത്ഥി ഏതസ്സ പടിപുഗ്ഗലോതി **അപ്പടിപുഗ്ഗലോ**തി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

"അഹോ വതാ"തി ഇദം പദം ദിസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ, ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഇച്ഛാചാരേ ഠിതത്താ ഭിക്ഖൂനം ധമ്മം ദേസേയ്യാതി വചനതോ **"തഞ്ച ഖോ അനുമതിപുച്ഛായാ"**തി വുത്തം. ന ഹേസ "സച്ചം കിര ത്വം ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ കിഞ്ചി വീതിക്കമം ഉദ്ദിസ്സ ഭഗവതാ പുച്ഛിതബ്ബതം ഇച്ഛതി. **നോ മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ വിപസ്സനം വാ അന്തരം കത്വാ**തി മഗ്ഗഭാവനം വാ ഫലസച്ഛികിരിയം വാ സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാനുയോഗം വാ നിരോധസമാപജ്ജനം വാ ഝാനസമാപജ്ജനമേവ വാ അന്തരം കാരണം കത്വാ ഭഗവതാ അത്താനം പടിപുച്ഛിതബ്ബം നോ ഇച്ഛതി. **നിച്ചം അനിച്ച**ന്തിആദിനാ അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന പുച്ഛിതബ്ബം ഇച്ഛതി, ഉത്താനമേവ കത്വാ പുച്ഛിതബ്ബം ഇച്ഛതീതി അത്ഥോ. ഉപഹരന്തേ പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. അബ്ബേട്ഠാനഭിക്ഖുതായ **നിഹരിസ്സന്തി** സാസനതോ.

തം സമ്പത്തിന്തി പരിവാരസമ്പത്തിഞ്ചേവ ഭിക്ഖൂഹി കരിയമാനം സക്കാരഗരുകാരസമ്പത്തിഞ്ച. **ഗഹേത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തി** മയാ സംവിഭാഗേ കരിയമാനേ. **സയമേവ പഞ്ഞായതീ**തി സയമേവ ഗന്ത്വാ ഭിക്ഖൂനം പുരതോ അത്താനം ദസ്സേതി, പുരതോ വസന്തം പന ഭിക്ഖു പുരക്ഖത്വാ ഗച്ഛന്തിയേവാതി അധിപ്പായോ.

ദക്ഖിണോദകന്തി അഗ്ഗതോ ഉപനീയമാനം ദക്ഖിണോദകം. യതോ ഏവ-കാരോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥ നിയമോ ഇച്ഛിതോ. അവധാരണത്ഥം വാ ഏവ-കാരഗ്ഗഹണന്തി കത്വാ **അഹമേവ ലഭേയ്യ**ന്തി അഹം ലഭേയ്യമേവാതി ഏവമേതം അവധാരണം ദട്ഠബ്ബന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"അഹമേവ ലഭേയ്യന്തി ഇച്ഛാ നാതിമഹാസാവജ്ജാ"**തി, അഞ്ഞഥാ യഥാരുതവസേന അവധാരണേ ഗയ്ഹമാനേ "ന അഞ്ഞേ ലഭേയ്യു"ന്തി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ സിയാതി. **പാസാദികോ ഹോതീ**തി ഇദം തസ്സ അഗ്ഗാസനാദിപച്ചാസീസനായ കാരണദസ്സനം.

അനുമോദനന്തി മങ്ഗലാമങ്ഗലേസു അനുമോദനാവസേന പവത്തേതബ്ബധമ്മകഥം. **ഖണ്ഡാനുമോദന**ന്തി അനുമോദനേകദേസം. "പുബ്ബേ അനുമോദിതപുബ്ബോ അനുമോദതൂ"തി അവത്വാ **ഥേരേന വുത്തമത്തേയേവ**.

താദിസേസു ഠാനേസൂതി താദിസേസു പേസലാനം ബഹുസ്സുതാനം വസനട്ഠാനേസു. സബ്ബമ്പി രതിം പവത്തനതോ **സബ്ബരത്തികാനി**. **വിനിച്ഛയകുസലാന**ന്തി അനേകവിഹിതേസു കങ്ഖട്ഠാനിയേസു കങ്ഖാവിനയനായ തം തം പഞ്ഹാനം വിനിച്ഛയേ കുസലാനം ഛേകാനം. തേസു തേസു ധമ്മകഥികേസു അജ്ഝിട്ഠേസു വാരേന ധമ്മം കഥേന്തേസു "അയം ബ്യത്തോ"തി ധമ്മജ്ഝേസകേന അജ്ഝിട്ഠത്താ **ഓകാസം അലഭമാനോ**.

സക്കച്ചഞ്ച കരേയ്യുന്തി ഭിക്ഖൂ യം മമ അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഞ്ജലികമ്മസാമീചികമ്മാദിം കരോന്തി. തം ആദരേനേവ കരേയ്യും, യഞ്ച മേ പരിക്ഖാരജാതം പടിയാദേന്തി, തമ്പി സുന്ദരം സമ്മദേവ അഭിസങ്ഖതം കരേയ്യുന്തി അത്ഥോ. **ഭാരിയ**ന്തി പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരുകാതബ്ബം. **ഏതം വിധി**ന്തി ഏതം "സക്കരേയ്യു"ന്തിആദിനാ വുത്തസക്കാരാദിവിധിം. **തേനാ**തി തേന കാരണേന, ബാഹുസച്ചാദിഗുണവിസേസവതോ ഏവ സക്കാരാദീനം അരഹത്താതി അത്ഥോ. **ഏവരൂപന്തി** ഈദിസം "പിയോ ഗരൂ"തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൭.൩൭) വുത്തപ്പകാരം. **ഏവം കരേയ്യു**ന്തി ഏവം "സക്കരേയ്യു"ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരം സക്കാരാദിം കരേയ്യും. **ഏസ നയോ**തി യോയം ഭിക്ഖുവാരേ വുത്തവിധി, ഏസേവ നയോ. **ഇതോ പരേസു** ഭിക്ഖുനീവാരാദീസു **വാരേസു**.

അഹമേവ ലാഭീ അസ്സന്തി ഏത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അവധാരണം ഗഹേതബ്ബം. പിണ്ഡപാതസ്സ പണീതതാ ഉപസേചനാദിവസേനാതി ആഹ **"സപ്പിതേലമധുസക്ഖരാദിപൂരിതാന"**ന്തി . **മഞ്ചപീഠാദീന**ന്തി നിദസ്സനമത്തം ഉതുസപ്പായാനം നിവാതാനം ഫസ്സിതതലാനം പിഹിതദ്വാരകവാളവാതപാനാദീനമ്പി പണീതസേനാസനഭാവതോ. **ആദി**-സദ്ദേന വാ തേസമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **സബ്ബത്ഥാപീ**തി സബ്ബേസു തേസു ചതൂസുപി പച്ചയവാരേസു.

൩൮. കായകമ്മം ദിസ്വാതി ഇദം ന കായകമ്മം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം, കായകമ്മുനാ പന സഹ പവത്തം ഓട്ഠപരിപ്ഫന്ദനം ഭാകുടികരണം കായങ്ഗാദിദസ്സനം കായകമ്മദസ്സനം വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. **വചീകമ്മം സുത്വാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ, തസ്മാ കായവികാരജനകാ ധമ്മാ "ദിസ്സന്തീ"തി വുത്താ, വചീവികാരജനകാ "സൂയന്തീ"തി. തതോ ഏവ ച തേ **പച്ചക്ഖകാലേ** സമ്മുഖകാലേ **ദിസ്സന്തി** നാമ. **തിരോക്ഖകാലേ** അസമ്മുഖകാലേ **സൂയന്തി** നാമ. അനുരൂപതോ ഗഹണം **അനുഗ്ഗഹോ**. **ആരഞ്ഞികത്ത**ന്തി തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ധുതഗുണത്താനുരൂപതോ ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **"ആരഞ്ഞികത്തം അനുഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തി. അരഞ്ഞേ നിവാസോ അസ്സാതി **ആരഞ്ഞികോ**. പന്തം പരിയന്തം ദൂരതരം സേനാസനം അസ്സാതി **പന്തസേനാസനോ**. തം പന അത്ഥമത്തേന ദസ്സേന്തേന **"പന്തസേനാസനേ വസതീ"**തി വുത്തം. ഭിക്ഖാസങ്ഖാതാനം പിണ്ഡാനം പാതോ പിണ്ഡാപാതോ, തം പിണ്ഡപാതം ഉഞ്ഛതി ഗവേസതീതി **പിണ്ഡപാതികോ**. പിണ്ഡായ പതിതും ചരിതും വതമേതസ്സാതി വാ പിണ്ഡപാതി, സോ ഏവ **പിണ്ഡപാതികോ**. ദാനതോ അവഖണ്ഡനതോ അപേതം അപദാനം, സഹ അപദാനേന സപദാനം, അനവഖണ്ഡനം. അനുഘരം ചരണസീലോ **സപദാനചാരീ**. ഉന്നതഭാവേന പംസുകൂലം വിയ പംസുകൂലം, പംസു വിയ വാ കുച്ഛിതഭാവം ഉലതി ഗച്ഛതീതി പംസുകൂലം, തസ്സ ധാരണം ഇധ പംസുകൂലം, തം സീലമസ്സാതി **പംസുകൂലികോ**.

തീഹി കാരണേഹി ലൂഖം വേദിതബ്ബം അഗ്ഘഫസ്സവണ്ണപരിഹാനിതോ അപംസുകൂലമ്പി, കോ പന വാദോ പംസുകൂലന്തി അധിപ്പായോ. **ഥൂലദീഘസുത്തകേനാ**തി ഥൂലേന ഓലമ്ബമാനേന ദീഘസുത്തകേന. **വണ്ണേനാ**തി ഏത്ഥ ഫസ്സേനപി പരിഹായതീതി വത്തബ്ബം. തഞ്ഹി തത്ഥ ഖരഫസ്സമ്പി ഹോതിയേവാതി. കസ്മാ പന പാളിയം ആരഞ്ഞികാദിഗ്ഗഹണേന ചത്താരോവ ധുതഗുണാ വുത്താതി? പധാനത്താ, തഗ്ഗഹണേനേവ ച ഇതോ പരേസമ്പി സുഖപരിഭോഗതായ ഗഹണസമ്ഭവതോ. യോ ഹി ആരഞ്ഞികോ പന്തസേനാസനോ, തസ്സ അബ്ഭോകാസിക-രുക്ഖമൂലിക-നേസജ്ജിക-യഥാസന്ഥതിക-സോസാനികങ്ഗാനി സുപരിപൂരാനി. യോ ച പിണ്ഡപാതികോ സപദാനചാരീ ച, തസ്സ പത്തപിണ്ഡികഖലുപച്ഛാഭത്തികഏകാസനികങ്ഗാനി. യോ പന പംസുകൂലികോ, തസ്സ

തേചീവരികങ്ഗം സുപരിഹരമേവാതി. പധാനത്താ ഹി ഭഗവതാപി "കദാഹം നന്ദം പസ്സേയ്യം, ആരഞ്ഞം പംസുകൂലിക"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൪൨; നേത്തി॰ ൧൫൧) തത്ഥ തത്ഥ ആരഞ്ഞികാദയോ ഏവ ഗയ്ഹന്തി. **ഏത്തകാ**തി പാളിയം ആഗതാനം പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹണമേതം, ന ഏത്തകാ സബ്ബേപി ഏകസ്സ ഏകംസതോ സമ്ഭവന്തി, നാപി ഏത്തകായേവ പാപധമ്മാ പഹാതബ്ബാ. ന ഹി മക്ഖപളാസാദീനം അപ്പഹീനഭാവേപി **സബ്രഹ്മചാരീ നേവ സക്കരോന്തി...പേ॰... ന പൂജേന്തീ**തി.

തമത്ഥന്തി "യസ്സ കസ്സചീ"തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം. **ഉപമായ പാകടം കരോന്തോ**തി അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച ഉദാഹരണേന വിഭാവേന്തോ. **അഹികുണപാദീനം അതിപടികൂലജിഗുച്ഛനീയതാ** അതിവിയ ദുഗ്ഗന്ധതായ. സാ ച അഹീനം തിഖിണകോപതായ, കുക്കുരമനുസ്സാനം ഓദനകുമ്മാസൂപചയതായ സരീരസ്സ ഹോതീതി വദന്തി. **ഇമേസ**ന്തി അഹിആദീനം. **വഡ്ഢേത്വാ**തി ഉപരൂപരി ഖിപനേന രചിതം കത്വാ. തം പന വഡ്ഢിതം തേന ച ഭാജനം പൂരിതം ഹോതീതി ആഹ **"വഡ്ഢേത്വാ പരിപൂരേത്വാ"**തി. ജനസ്സ ദസ്സനയോഗ്യം ദസ്സനീയം **ജഞ്ഞം,** തം പരമപരിസുദ്ധം മനോഹരഞ്ച ഹോതീതി ആഹ **"ചോക്ഖചോക്ഖ"**ന്തി. അഭിനവനിവിട്ഠാ മഹാമാതാ **വധുകാ**. സാ പന പുത്തലാഭയോഗ്യതം ഉപാദായ മങ്ഗലവചനേന "ജനീ"തി വുച്ചതി, തസ്സാ നിയ്യമാനം പണ്ണാകാരം ജനിയാ ഹരതീതി **ജഞ്ഞം**. **ഉഭയത്ഥാ**തി അത്ഥദ്വയേ. **പുനരുത്ത**ന്തി ആമേഡിതവചനമാഹ. ന മനാപം ഏതസ്സാതി അമനാപോ, തസ്സ ഭാവോ **അമനാപതാ,** തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോതി ആഹ **"അമനാപം ഇദന്തി...പേ॰... അധിവചന"**ന്തി. ബുദ്ധവേസത്താ ലിങ്ഗസ്സ **പരിസുദ്ധകംസപാതിസദിസകാ. കുണപരചനം വിയ** ഇച്ഛാവചരേഹി സന്താനസ്സ ഭരിതഭാവോ. സോ പന തേസം അപ്പഹീനതായാതി ആഹ **"ഇച്ഛാവചരാനം അപ്പഹാന"**ന്തി.

൬൧. "തേന ഗാമന്തവിഹാരം അനുഗ്ഗണ്ഹാതീ"തി വത്തബ്ബേ **"ആരഞ്ഞികത്ത"**ന്തി പന പോത്ഥകേ ലിഖിതം. ന ഹി സുക്കപക്ഖേ പാളിയം ആരഞ്ഞികഗ്ഗഹണം അത്ഥി, സതി ച ഇച്ഛാവചരപ്പഹാനേ ഗാമന്തവിഹാരോ ഏകന്തേന ന പടിക്ഖിപിതബ്ബോ, ഇച്ഛിതബ്ബോവ താദിസാനം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മപടിച്ഛാദനതോ . തഥാ ഹി വക്ഖതി **"അപ്പിച്ഛതാസമുട്ഠാനേഹീ"**തിആദി. **സാലിവരഭത്തരചനം വിയ ഇച്ഛാവചരപ്പഹാനം** മനുഞ്ഞഭാവതോ തിത്തിഹേതുതോ ച.

൬൨. **മം തന്തി** ച ഉപയോഗവചനം പടി-സദ്ദയോഗേന, അത്ഥോ പന സമ്പദാനമേവാതി ആഹ **"മയ്ഹം തുയ്ഹ"**ന്തി ച. **"സമയേ"**തി **ഭുമ്മത്ഥേ** "സമയ"ന്തി **ഉപയോഗവചനം**. ഗിജ്ഝകൂടപണ്ഡവഇസിഗിലിവേഭാരവേപുല്ലപബ്ബതാനം വസേന **സമന്തതോ ഗിരിപരിക്ഖേപേന**. **രാജഗഹേ**തി സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചനന്തി ആഹ **"തം നിസ്സായ വിഹരാമീ"**തി.

പുരാണയാനകാരപുത്തോതി പുരാണേ പബ്ബജിതതോ പുബ്ബേ യാനകാരപുത്തോ തഥാപഞ്ഞാതോ. **ജിമ്ഹ**ന്തി ഗോമുത്തകുടിലം. തേനാഹ **"സപ്പഗതമഗ്ഗസദിസ"**ന്തി. **സോ**തി പണ്ഡുപുത്തോ. **ഇതരോ**തി സമിതി. **ചിന്തിതട്ഠാനമേവാ**തി ചിന്തിതചിന്തിതട്ഠാനമേവ തച്ഛതി, തഞ്ച ഖോ ന തസ്സ ചിത്താനുസാരേന, അഥ ഖോ അത്തനോ സുത്താനുസാരേന തച്ഛന്തോ യാനകാരപുത്തോ. **ചിത്ത**ന്തി അത്തനോ ചിത്തേന മമ ചിത്തം ജാനിത്വാ വിയ.

"ന സദ്ധായ പബ്ബജിതോ"തി ഇമിനാവ കമ്മഫലസദ്ധായ അഭാവോ നേസം പകാസിതോതി ആഹ **"അസ്സദ്ധാതി ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘേസു സദ്ധാവിരഹിതാ"**തി. പബ്ബജിതാനം ജീവികാ അത്ഥോ ഏതേസന്തി **ജീവികത്ഥാ**. തേനാഹ **"ഇണഭയാദീഹീ"**തിആദി. **കേരാടികം** വുച്ചതി സാഠേയ്യം. സഠാനം ഗുണവാണിജകാനം കമ്മം സാഠേയ്യന്തി ആഹ **"സാഠേയ്യേഹീ"**തിആദി. തുച്ഛസഭാവേന മാനോ നളോ വിയാതി നളോ, മാനസങ്ഖാതോ ഉഗ്ഗതോ നളോ ഏതേസന്തി **ഉന്നളാ**. തേനാഹ **"ഉട്ഠിതതുച്ഛമാനാ"**തി. ലഹുകതായ വാ **ചപലാ**. ഫരുസവചനതായ **ഖരവചനാ**. തിരച്ഛാനകഥാബഹുലതായ **നിരത്ഥകവചനപലാപിനോ. അസംവുതകമ്മദ്വാരാ**തി ഇദം കമ്മദ്വാരാദീനം അസംവുതഭാവോ ഉപ്പത്തിദ്വാരാനം അസംവുതതായ ഏവ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. അഥ വാ **ഛസു ഇന്ദ്രിയേസൂ**തി നിമിത്തേ ഭുമ്മം, ഛസു ഇന്ദ്രിയേസു നിമിത്തഭൂതേസു

അസംവുതകമ്മദ്വാരാതി അത്ഥോ. **യാ മത്താതി** ഭോജനേ അയുത്തപരിയേസന-അയുത്തപടിഗ്ഗഹണ-അയുത്തപരിഭോഗേ വജ്ജേത്വാ യുത്തപരിയേസന-യുത്തപടിഗ്ഗഹണ-യുത്തപരിഭോഗസങ്ഖാതാ യാ മത്താ അപ്പമത്തേഹി **ജാനിതബ്ബാ**. തേനാഹ **"യുത്തതാ"**തി. **ജാഗരേ**തി രത്തിന്ദിവം ആവരണിയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തപരിസോധനസങ്ഖാതേ ജാഗരേ. തേസം ജാഗരിതായ അധിസീലസിക്ഖായ ഗാരവരഹിതാനം ഇതരസിക്ഖാസു പതിട്ഠാ ഏവ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"സിക്ഖാപദേസു ബഹുലഗാരവാ ന ഹോന്തീ"**തി വത്വാ തമേവ ഗാരവാഭാവം സരൂപേന വിഭാവേന്തോ **"ആപത്തിവീതിക്കമബഹുലാ"**തി ആഹ.

പകതിയാപി സിദ്ധായ രതനത്തയസദ്ധായ കമ്മഫലസദ്ധായ ച **സദ്ധാ**. **പിവന്തി മഞ്ഞേ** യഥാ തം ദ്രവഭൂതം അമതം ലദ്ധാ. **ഘസന്തി മഞ്ഞേ** യഥാ തം ബഹലപിണ്ഡികസുധാഭോജനം ലദ്ധാ. **അത്തമനവാചം നിച്ഛാരേന്താ** "സാധു സാധൂ"തി. തമേവ പന സാധുകാരം ഹദയേ ഠപേത്വാ **അബ്ഭനുമോദന്താ.** ഏത്ഥ ച അത്തമനവാചാനിച്ഛാരണം പിവനസദിസം കത്വാ വുത്തം ബഹിദ്ധാഭാവതോ, മനസാ അബ്ഭനുമോദനം പന അബ്ഭന്തരഭാവതോ ഘസനസദിസം വുത്തം. സങ്ഖാദനജ്ഝോഹരണഞ്ഹി ഘസനന്തി. രസ്സഞ്ച ഏകവചനം ഹോതീതി ആഹ **"രസ്സേ സതി സാരിപുത്തസ്സ ഉപരി ഹോതീ"**തി. ദീഘഞ്ച ബഹുവചനം ഹോതീതി ആഹ **"ദീഘേ സതി സബ്രഹ്മചാരീന"**ന്തി. "ഉപരി ഹോതീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ആലസിയബ്യസനാദീഹീ**തി ആലസിയേന വാ ഞാതിബ്യസനാദീഹി വാ. **"മഹാനാഗാതി വുച്ചന്തീ"**തി വത്വാ തത്ഥ കാരണം വിഭാവേന്തോ **"തത്രാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "ന ഗച്ഛന്തീതി നാഗാ, ന ആഗച്ഛന്തീതി നാഗാ, ന ആഗും കരോന്തീതി നാഗാ"തി യോ വിവിധോ വചനത്ഥോ ഇച്ഛിതോ, തം വിചാരേത്വാ ദസ്സേതും **"ഛന്ദാദീഹീ"**തിആദി വുത്തം, തം പന ഞേയ്യാവബോധായ വചനതോ അപ്പമത്തകാരണം.

സയമേവ **ആഗും ന കരോതി** സബ്ബഥാ മഗ്ഗേന പഹീനആഗുത്താ. സോ കാമയോഗാദികേ **സബ്ബസംയോഗേ** ദസവിധസംയോജനപ്പഭേദാനി ച സബ്ബബന്ധനാനി **വിസജ്ജ** ജഹിത്വാ **സബ്ബത്ഥ** യക്ഖാദീസു, സബ്ബേസു വാ ഭവേസു കേനചി സങ്ഗേന **ന സജ്ജതി** തീഹി ച വിമുത്തീഹി **വിമുത്തോ,** തതോ ഏവ ഇട്ഠാദീസു താദിഭാവപ്പത്തിയാ **താദി,** സോ വുത്തലക്ഖണേന **തഥത്താ** തംസഭാവത്താ **നാഗോ പവുച്ചതേ**തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി. **അഞ്ഞേഹി ഖീണാസവനാഗേഹി** അഗ്ഗസാവകത്താ ഗുണവിസേസയോഗതോ **പുജ്ജതരാ ച പാസംസതരാ ച. സമം അനുമോദിസുന്തി** അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ സുഭാസിതതോ സമ്പടിച്ഛനേന സമപ്പവത്തമോദതായ സമം സദിസം അബ്ഭനുമോദിംസു. തം പന സമനുമോദനം **"തഥാ"**തിആദിനാ പാളിവസേനേവ ദസ്സേതി.

സമ്മുതിപരമത്ഥദേസനാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനങ്ഗണസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ആകങ്ഖേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. സമ്പന്നന്തി പരിപുണ്ണം, സമന്തതോ പന്നം പത്തന്തി സമ്പന്നം. തേനാഹ **"ഇദം പരിപുണ്ണസമ്പന്നം നാമാ"**തി. **ന**ന്തി "സുവാ"തി വുത്തം സുവഗണം. **സമ്പന്നോ**തി സമ്മദേവ പന്നോ ഗതോ ഉപഗതോ. തേനാഹ **"സമന്നാഗതോ"**തി. **സമ്പന്ന**ന്തി സമ്പത്തിയുത്തം. സാ പനേത്ഥ രസസമ്പത്തി അധിപ്പേതാ സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ. തേനാഹ **"സേയ്യഥാപി ഖുദ്ദമധും അനേളക"**ന്തി, നിദ്ദോസന്തി അത്ഥോ. തേന വുത്തം **"ഇദം മധുരസമ്പന്നം നാമാ"**തി. സീലസ്സ അനവസേസസമാദാനേന അഖണ്ഡാദിഭാവാപത്തിയാ ച **പരിപുണ്ണസീലാ**. സമാദാനതോ പട്ഠായ അച്ഛിന്ദനതോ **സീലസമങ്ഗിനോ**. സമാദാനതോ ഹി അച്ചന്തവിരോധിധമ്മാനുപ്പത്തിയാ സീലസമങ്ഗിതാ വേദിതബ്ബാ, ചേതനാദീനം പന സീലനലക്ഖണാനം ധമ്മാനം പവത്തിക്ഖണേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.ൻ) **വുത്താ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരകഥാ വേദിതബ്ബാതി അധിപ്പായോ.

ഖേത്തപാരിപൂരീതി നിസ്സിതപാരിപൂരിയാ നിസ്സയപാരിപൂരിമാഹ നിസ്സിതകമ്മവിപത്തിസമ്പത്തിവിസയത്താ യഥാ ''മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ''തി. തഥാ ഹി ഖേത്തേന ഖണ്ഡപൂതിആദിദോസോ വുത്തോ. **ഖേത്തം ഖണ്ഡം ഹോതീ**തി അപരിപൂരം ഹോതി സസ്സപാരിപൂരിയാ അഭാവതോ. തേനേവാഹ **''സസ്സം ന ഉട്ഠേതീ''**തി. പാദമത്തസ്സപി അനേകമ്ബണഫലനതോ **മഹപ്ഫലം ഹോതി**. കിസലയപലാലാദിബഹുതായ **മഹാനിസംസം. ഏവമേവ**ന്തി യഥാ ഖിത്തം ബീജം ഖണ്ഡാദിചതുദോസവസേന അപരിപുണ്ണം ഹോതി, തദഭാവേന ച പരിപുണ്ണം, ഏവം സീലം ഖണ്ഡാദിചതുദോസവസേന അപരിപുണ്ണം ഹോതി, തദഭാവേന ച പരിപുണ്ണന്തി, ചതുദോസതദഭാവസാമഞ്ഞമേവ നിദസ്സനനിദസ്സിതബ്ബവിപത്തിസമ്പത്തീസു ദസ്സേതി. **മഹപ്ഫലം ഹോതി** വിപാകഫലേന. **മഹാനിസംസ**ന്തി വിപുലാനിസംസം. സ്വായം ആനിസംസോ ഇധ പാളിയം നാനപ്പകാരേന വിത്ഥാരീയതി.

ഏത്താവതാ കിരാതി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൩൭; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧൦.൭൧-൭൪) **കിര**-സദ്ദോ അരുചിസൂചനത്ഥോ. തേനേത്ഥ ആചരിയവാദസ്സ അത്തനോ അരുച്ചനഭാവം ദീപേതി. **സമ്പന്നസീലാ**തി അനാമട്ഠവിസേസം സാമഞ്ഞതോ സീലസങ്ഖേപേന ഗഹിതം. തഞ്ച ചതുബ്ബിധന്തി ആചരിയത്ഥേരോ **''ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ഉദ്ദിസിത്വാ''**തി ആഹ. **തത്ഥാ**തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേ. **ജേട്ഠകസീല**ന്തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൫.൪൧൨) പധാനസീലം. **ഉഭയത്ഥാ**തി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേ. ഇധ നിദ്ദേസേ വിയ ഉദ്ദേസേപി **പാതിമോക്ഖസംവരോ ഭഗവതാ വുത്തോ** ''സമ്പന്നസീലാ''തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ . സീലഗ്ഗഹണഞ്ഹി പാളിയം പാതിമോക്ഖസംവരവസേന ആഗതം. തേനാഹ **''പാതിമോക്ഖസംവരോയേവാ''**തിആദി. തത്ഥ അവധാരണേന ഇതരേസം തിണ്ണം ഏകദേസേന പാതിമോക്ഖന്തോഗധഭാവം ദീപേതി. തഥാ ഹി അനോലോകിയോലോകനേ ആജീവഹേതു ഛസിക്ഖാപദവീതിക്കമേ ഗിലാനപച്ചയസ്സ അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗേ ച ആപത്തി വിഹിതാതി. **തീണീ**തി ഇന്ദ്രിയസംവരസീലാദീനി. **സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ അത്ഥീ**തി സീലപരിയായേന തേസം കത്ഥചി സുത്തേ ഗഹിതട്ഠാനം നാമ കിം അത്ഥി യഥാ പാതിമോക്ഖസംവരോതി ആചരിയസ്സ സമ്മുഖത്താ അപടിക്ഖിപന്തോവ ഉപചാരേന പുച്ഛന്തോ വിയ വദതി. തേനാഹ **''അനനുജാനന്തോ''**തി. **ഛദ്വാരരക്ഖാമത്തകമേവാ**തി തസ്സ സല്ലഹുകഭാവമാഹ ചിത്താധിട്ഠാനമത്തേന പടിപാകതികഭാവാപത്തിതോ. ഇതരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചയുപ്പത്തിമത്തക**ന്തി ഫലേന ഹേതും ദസ്സേതി. ഉപ്പാദനഹേതുകാ ഹി പച്ചയാനം ഉപ്പത്തി. **ഇദമത്ഥ**ന്തി ഇദം പയോജനം ഇമസ്സ പച്ചയസ്സ പരിഭുഞ്ജനേതി അധിപ്പായോ. **നിപ്പരിയായേനാ**തി ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി തീണി പധാനസ്സ സീലസ്സ പരിവാരവസേന പവത്തിയാ പരിയായസീലാനി നാമാതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി പാതിമോക്ഖസംവരസ്സേവ പധാനഭാവം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ഉപമായ വിഭാവേതും **''യസ്സാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോ**തി പാതിമോക്ഖസംവരോ. **സേസാനീ**തി ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി. **തസ്സേവാ**തി ''സമ്പന്നസീലാ''തി ഏത്ഥ യം സീലം വുത്തം, തസ്സേവ. **സമ്പന്നപാതിമോക്ഖാ**തി ഏത്ഥ പാതിമോക്ഖഗ്ഗഹണേന **വേവചനം വത്വാ തം വിത്ഥാരേത്വാ...പേ॰... ആദിമാഹ**. യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി ''ഇധ ഭിക്ഖു സീലവാ ഹോതീ''തി (മഹാനി॰ ൧൯൯) പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ ഉദ്ദിട്ഠം സീലം ''പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതീ''തി (വിഭ॰ ൫൦൮; മഹാനി॰ ൧൯൯) നിദ്ദിട്ഠം.

പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതാതി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി ''പാതിമോക്ഖ''ന്തി ലദ്ധനാമേന സിക്ഖാപദസീലേന പിഹിതകായവചീദ്വാരാ. തേ പന യസ്മാ ഏവംഭൂതാ തേന സമന്നാഗതാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **''പാതിമോക്ഖസംവരേന സമന്നാഗതാ''**തി.

അപരോ നയോ (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൧; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൯൭) - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ, പാപകിരിയായ സുകരഭാവതോ, പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ. അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗക്ഖിത്തോ ഘടീയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ

ഗമനസീലോതി പാതീ, മരണവസേന വാ തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പാതനസീലോതി പാതീ, സത്തസന്താനോ, ചിത്തമേവ വാ, തം പാതിം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോ വിമുത്തോതി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ''തി, ''അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത''ന്തി (മഹാവ॰ ൨൮) ച.

അഥ വാ അവിജ്ജാദിനാ ഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതീ. ''അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪) ഹി വുത്തം. തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖോ**. ''കണ്ഠേകാലോ''തിആദീനം വിയ സമാസസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തേന നീയതി ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨). തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖോ**. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ സംസാരദുക്ഖേ ചാതി പാതീ, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി ''തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം (സം॰ നി॰ ൧.൫൫), തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ''തി (ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫; അ॰ നി॰ ४.൯) ച ആദി. തതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**.

അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതീ, ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി ''ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൦; സു॰ നി॰ ൧൭൧). തതോ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**. അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ. തതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖോ**. അഥ വാ സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ ''പതീ''തി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ, പതിനോ മോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി പാതിമോക്ഖോ . പാതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. സബ്ബഗുണാനം വാ മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച സോ യഥാവുത്തത്ഥേന മോക്ഖോ ചാതി പാതിമോക്ഖോ. പാതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. തഥാ ഹി വുത്തം ''പാതിമോക്ഖന്തിആദിമേതം മുഖമേതം പമുഖമേത''ന്തി (മഹാവ॰ ൧൩൫) വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ **പ**-ഇതി പകാരേ, **അതീ**തി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖോ**. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന, സമുച്ഛേദവസേന ച അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി **പാതിമോക്ഖോ**. പതി പതി മോക്ഖോതി വാ പാതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമദോസതോ പച്ചേകം മോക്ഖോതി അത്ഥോ. പാതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖോ**. മോക്ഖോ വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പതിബിമ്ബഭൂതോതി പാതിമോക്ഖോ . സീലസംവരോ ഹി നിബ്ബേധഭാഗിയോ സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോ വിയ ഹോതി യഥാരഹം കിലേസനിബ്ബാപനതോതി പാതിമോക്ഖോ. പാതിമോക്ഖോയേവ **പാതിമോക്ഖോ**. അഥ വാ മോക്ഖം പതി വത്തതി മോക്ഖാഭിമുഖന്തി വാ പാതിമോക്ഖം. പാതിമോക്ഖമേവ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി ഏവമേത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ആചാരഗോചരസമ്പന്നാതി കായികവാചസികഅവീതിക്കമസങ്ഖാതേന ആചാരേന ചേവ നവേസിയഗോചരതാദിസങ്ഖാതേന ഗോചരേന ച സമ്പന്നാ, സമ്പന്നആചാരഗോചരാതി അത്ഥോ. **അപ്പമത്തേസൂ**തി അതിപരിത്തകേസു അനാപത്തിഗമനീയേസു, ദുക്കടദുബ്ഭാസിതമത്തേസൂതി അപരേ. **വജ്ജേസൂ**തി ഗാരയ്ഹേസു. തേ പന ഏകന്തതോ അകുസലസഭാവാ ഹോന്തീതി ആഹ **''അകുസലധമ്മേസൂ''**തി. **ഭയദസ്സിനോ**തി ഭയതോ ദസ്സനസീലാ, പരമാണുമത്തമ്പി വജ്ജം സിനേരുപ്പമാണം വിയ കത്വാ ഭായനസീലാ. **സമ്മാ ആദിയിത്വാ**തി സമ്മദേവ സക്കച്ചം സബ്ബസോ ച ആദിയിത്വാ. **സിക്ഖാപദേസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മന്തി സമുദായതോ

അവയവനിദ്ധാരണം ദസ്സേന്തോ **“സിക്ഖാപദേസു തം തം സിക്ഖാപദം സമാദിയിത്വാ സിക്ഖഥാ”**തി അത്ഥമാഹ. സിക്ഖാപദമേവ ഹി സമാദാതബ്ബം സിക്ഖിതബ്ബഞ്ചാതി അധിപ്പായോ. **യം കിഞ്ചി സിക്ഖാകോട്ഠാസേസൂ**തി സിക്ഖാകോട്ഠാസേസു മൂലപഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിസബ്ബത്ഥപഞ്ഞത്തിപദേസപഞ്ഞത്തിആദിഭേദം യം കിഞ്ചി സിക്ഖിതബ്ബം പടിപജ്ജിതബ്ബം പൂരേതബ്ബം സീലം. തം പന ദ്വാരവസേന ദുവിധമേവാതി ആഹ **“കായികം വാചസികഞ്ചാ”**തി. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ **സിക്ഖാപദേസൂ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം സിക്ഖാഭാഗേസു കസ്സചി വിസും അഗ്ഗഹണതോ. തേനാഹ **“തം സബ്ബ”**ന്തി.

൬൫. **കസ്മാ ആരദ്ധ**ന്തി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧൦.൭൧-൭൪) ദേസനായ കാരണപുച്ഛാ. **സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പയോജനനിദ്ദേസോ. കോ അത്ഥോ ക്വ അത്ഥോ ക്വ നിപാതിതാതി? നയിദമേവം ദട്ഠബ്ബം. **സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ**ന്തി ഹി ഏത്ഥ ബ്യതിരേകതോ യം സീലാനിസംസസ്സ അദസ്സനം, തം ഇമിസ്സാ ദേസനായ കാരണന്തി കസ്മാ ആരദ്ധന്തി വിനേയ്യാനം സീലാനിസംസസ്സ അദസ്സനതോതി അത്ഥതോ ആപന്നോ ഏവ ഹോതീതി. തേനാഹ **“സചേപീ”**തിആദി. **സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പന ഇമസ്സ അത്ഥം വിവരിതും **“തേസ”**ന്തിആദി വുത്തം. **ആനിസംസോ**തി ഉദയോ. “സീലവാ സീലസമ്പന്നോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗലോകം ഉപപജ്ജതീ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ૨.൧൫൦; ൩.൩൧൬; അം॰ നി॰ ൫.൨൧൩; മഹാവ॰ ൨൮൫) പന വിപാകഫലമ്പി “ആനിസംസോ”തി വുത്തം. **കോ വിസേസോ**തി കോ ഫലവിസേസോ. **കാ വഡ്ഢീ**തി കോ അബ്ഭുദയോ. വിജ്ജമാനോപി ഗുണോ യാഥാവതോ വിഭാവിതോ ഏവ അഭിരുചിം ഉപ്പാദേതി, ന അവിഭാവിതോ, തസ്മാ ഏകന്തതോ ആനിസംസകിത്തനം ഇച്ഛിതബ്ബമേവാതി ദസ്സേതും **വിസകണ്ടകവാണിജോ** ഉദാഹടോ.

തത്ഥ **ഗുളോ** നാമ ഉച്ഛുരസം പചിത്വാ ചുണ്ണാദീഹി മിസ്സിത്വാ സമ്പിണ്ഡനേ പിണ്ഡീഭൂതം. **ഫാണിതം** അപിണ്ഡിതം ദ്രവീഭൂതം. **ഖണ്ഡം** ഭിജ്ജനകഖമം. **സക്ഖരാ** നാമ ഫലികസദിസാ. **സക്ഖരാദീനി**തി **ആദി**-സദ്ദേന മച്ഛണ്ഡികാനം സങ്ഗഹോ. തസ്മിം കാലേ ഗുളാദീസു വിസകണ്ടകവോഹാരോ അപച്ചന്തദേസേ പചുരോതി **“പച്ചന്തഗാമം ഗന്ത്വാ”**തി വുത്തം. **ദാരകേ ച പലാപേസും** “വിസകണ്ടകം മാ ഗണ്ഹന്തൂ”തി.

പിയോതി പിയായിതബ്ബോ. പിയസ്സ നാമ ദസ്സനം ഏകന്തതോ അഭിനന്ദിതബ്ബം ഹോതീതി ആഹ **“പിയചക്ഖൂഹി സമ്പസ്സിതബ്ബോ”**തി. പീതിസമുട്ഠാനപസന്നസോമ്മരൂപപരിഗ്ഗഹഞ്ഹി ചക്ഖു “പിയചക്ഖൂ”തി വുച്ചതി. **തേസ**ന്തി സബ്രഹ്മചാരീനം. **മനവഡ്ഢനകോ**തി പീതിമനസ്സ പരിബ്രൂഹനതോ ഉപരൂപരി പീതിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകോ. **ഗരുട്ഠാനിയോ**തി ഗരുകരണസ്സ ഠാനഭൂതോ. **ജാനം ജാനാതീ**തി ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതി. യഥാ വാ അഞ്ഞേ അജാനന്താപി ജാനന്താ വിയ പവത്തന്തി, ന ഏവമയം, അയം പന ജാനന്തോ ഏവ ജാനാതി . **പസ്സം പസ്സതീ**തി ദസ്സനഭൂതേന പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി, പസ്സന്തോ ഏവ വാ പസ്സതി. **ഏവം സമ്ഭാവനീയോ**തി ഏവം വിഞ്ഞുതായ പണ്ഡിതഭാവേന സമ്ഭാവേതബ്ബോ.

സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീതി സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഏവ ഭവേയ്യാതി ഏവം ഉത്തരപദാവധാരണം ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ഹി ഇമിനാ പദേന ഉപരിസിക്ഖാദ്വയം അനിവത്തിതമേവ ഹോതി. യഥാ പന സീലേസു പരിപൂരകാരീ നാമ ഹോതി, തം ഫലേന ദസ്സേതും **“അജ്ഝത്ത”**ന്തിആദി വുത്തം. വിപസ്സനാധിട്ഠാനസമാധിസംവത്തനികതായ ഹി ഇധ സീലസ്സ പാരിപൂരീ, ന കേവലം അഖണ്ഡാദിഭാവമത്തം. തേനാഹ “യാനി ഖോ പന താനി അഖണ്ഡാനി…പേ॰… സമാധിസംവത്തനികാനീ”തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി സിക്ഖാദ്വയം സീലസ്സ സമ്ഭാരഭാവേന ഗഹിതന്തി സീലസ്സേവേത്ഥ പധാനഗ്ഗഹണം സിദ്ധം ഹോതി. തഥാ ഹി ചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹാനം സീലസ്സാനുരക്ഖണഭാവം വക്ഖതി. യം പന വക്ഖതി “സിക്ഖത്തയദേസനാ ജാതാ”തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൫), തം ഇതരാസമ്പി സിക്ഖാനം ഇധ ഗഹിതതാമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന പധാനഭാവേന ഗഹിതതം. യദി ഏവം കഥം സീലസ്സ അപ്പമത്തകതാവചനം. വുത്തഞ്ഹേതം “അപ്പമത്തകം ഖോ പനേതം, ഭിക്ഖവേ, ഓരമത്തക”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൭). തം പുഥുജ്ജനഗോചരം സന്ധായ വുത്തം. തഥാ

ഹി തത്ഥ ന നിപ്പദേസതോ സീലം വിഭത്തം, ഏവം കത്വാ തത്ഥ സീലമത്തകന്തി മത്തഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അനൂനേനാ**തി അഖണ്ഡാദിഭാവേന, കസ്സചി വാ അഹാപനേന ഉപപന്നേന. **ആകാരേനാ**തി കരണേന സമ്പാദനേന. **ചിത്തസമഥേ**തി ചിത്തസമാധാനേ. **യുത്തോ**തി അവിയുത്തോ പസുതോ. യോ സബ്ബേന സബ്ബം ഝാനഭാവനം അനനുയുത്തോ, സോ തം ബഹി നീഹരതി നാമ. യോ ആരഭിത്വാ അന്തരാ സങ്കോചം ആപജ്ജതി , സോ തം വിനാസേതി നാമ. യോ പന ഈദിസോ അഹുത്വാ ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, സോ **അനിരാകതജ്ഝാനോ**തി ദസ്സേന്തോ **"ബഹി അനീഹടജ്ഝാനോ"**തിആദിമാഹ.

അനിച്ചസ്സ തേഭൂമകധമ്മസ്സ, അനിച്ചന്തി വാ അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ**. തഥാ **ദുക്ഖാനുപസ്സനാ അനത്താനുപസ്സനാ** ച. തസ്സേവ നിബ്ബിദനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ**. വിരജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **വിരാഗാനുപസ്സനാ**. നിരോധസ്സ അനുപസ്സനാ **നിരോധാനുപസ്സനാ**. പടിനിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ**. സുഞ്ഞാഗാരഗതോ ഭിക്ഖു തത്ഥ ലദ്ധകായവിവേകതായ സമഥവിപസ്സനാവസേന ചിത്തവിവേകം പരിബ്രൂഹേന്തോ യഥാനുസിട്ഠം പടിപത്തിയാ ലോകം സാസനഞ്ച അത്തനോ വിസേസാധിഗമട്ഠാനഭൂതം സുഞ്ഞാഗാരഞ്ച ഉപസോഭയമാനോ ഗുണവിസേസാധിട്ഠാനഭാവാപാദനേന വിഞ്ഞൂനം അത്ഥതോ തം ബ്രൂഹേന്തോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"ബ്രൂഹേതാ സുഞ്ഞാഗാരാന"**ന്തി. തേനാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. അയമേവ സുഞ്ഞാഗാരാനുബ്രൂഹനവിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനം ഭാജനം, ന സേനാസനപതിട്ഠാപനന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകഭൂമകാദി...പേ... ദട്ഠബ്ബോ"**തി. **സുഞ്ഞാഗാര**ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ അരഞ്ഞരുക്ഖമൂലാദി സബ്ബം പധാനാനുയോഗക്ഖമം സേനാസനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തണ്ഹാവിചരിതദേസനാതി ''അജ്ഝത്തികസ്സ ഉപാദായാ''തി (വിഭം ൯൭൩) ആദിനയപ്പവത്തം തണ്ഹാവിചരിതസുത്തം. **തണ്ഹാപദട്ഠാനത്താ**തി തണ്ഹാസന്നിസ്സയത്താ. ന ഹി തണ്ഹാവിരഹിതാ മാനദിട്ഠിപവത്തി അത്ഥി. **മാനദിട്ഠിയോ ഓസരിത്വാ**തി ദസ്സേതബ്ബതായ മാനദിട്ഠിയോ ഓഗാഹേത്വാതി അത്ഥോ. ഗഹണത്ഥമേവ ഹി ദേസേതബ്ബധമ്മസ്സ ദേസനായ ഓസരണം. **തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ പപഞ്ചത്തയം** സത്തസന്താനസ്സ സംസാരേ പപഞ്ചനതോ അനുപ്പബന്ധനവസേന വിത്ഥാരണതോ. **സീലപദട്ഠാനത്താ**തി സീലാധിട്ഠാനത്താ.

അധിചിത്തസിക്ഖാ വുത്താതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. വിപസ്സനാവസേന സുഞ്ഞാഗാരവഡ്ഢനേതി യോജനാ. **ദ്വേപി സിക്ഖാ**തി അധിചിത്താധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ. **സങ്ഗഹേത്വാ**തി അധിസീലസിക്ഖായ സദ്ധിം സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. യദി ഏവമയം സിക്ഖത്തയദേസനാ ജാതാതി സിക്ഖത്തയാനിസംസപ്പകാസനീ സിയാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ഇന്ദ്രിയസംവരോ വിയ പാതിമോക്ഖസംവരസ്സ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലസ്സ ആരക്ഖഭൂതാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ വിപസ്സനാ ച ഇധ ഗഹിതാതി തദുഭയം അപ്പധാനം, സീലമേവ പന പധാനഭാവേന ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"സീലാനുരക്ഖികാ ഏവാ"**തിആദി.

ബലവതരസുഖന്തി സമുപ്പന്നബ്യാധിദുക്ഖതോ ബലവതരം, തം അഭിഭവിതും സമത്ഥം ഝാനസുഖം ഉപ്പജ്ജതി. **ബലവമമത്തം ഹോതി,** തേന ദള്ഹഅത്തസിനേഹേന വിലുത്തഹദയോ കുസലധമ്മേ ഛഡ്ഡേന്തോ **സോ തഥാരൂപേസു...പേ... പോസേതാ ഹോതി. ബലവമമത്തം വാ സിനേഹോ ന ഹോതി** ''സുദ്ധോ സങ്ഖാരപുഞ്ജോ''തി യാഥാവദസ്സനേന അഹംകാരമമംകാരാഭാവതോ. ദുബ്ഭിക്ഖഭയേ ഖുദാഭിഭവം സന്ധായാഹ **"സചേപിസ്സ അന്താനി ബഹി നിക്ഖമന്തീ"**തി. ബ്യാധിഭയം സന്ധായാഹ ''ഉസ്സുസ്സതി വിസുസ്സതീ''തി. ആദി-സദ്ദേന ഗഹിതം ചോരഭയം സന്ധായാഹ **"ഖണ്ഡാഖണ്ഡികോ വാ"**തി. **ഉഭയസ്സാ**തി സമഥവിപസ്സനാദ്വയസ്സ. ഏത്ഥ ച ''അജ്ഝത്തം ചേതോ...പേ... സുഞ്ഞാഗാരാന''ന്തി ഇമേഹി വിസേസനിബ്ബേധഭാഗിയഭാവാപാദനേന സീലം രക്ഖിതും സമത്ഥാ ഏവ ചിത്തേകഗ്ഗതാവിപസ്സനാ ഗഹിതാ. യസ്മാ പരതോ

ഝാനവിമോക്ഖഫലാഭിഞ്ഞാണഅധിട്ഠാനഭാവോ സീലസ്സ ഉദ്ധടോ, തസ്മാ തസ്സ ഭിയ്യോപി സമ്ഭാരഭൂതാ ഏവ ചിത്തേകഗ്ഗതാ വിപസ്സനാ തത്ഥ തത്ഥ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

സീലാദീതി ആദി-സദ്ദേന യഥാവുത്തചിത്തേകഗ്ഗതാവിപസ്സനാ സങ്ഗണ്ഹാതി, സീലസ്സ വാ മൂലകാരണഭൂതം സബ്ബം കമ്മസ്സകതഞാണഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠിം വാ. സീലഞ്ഹി തദഞ്ഞമ്പി പുഞ്ഞകിരിയാവത്ഥു തേനേവ പരിസോധിതം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസന്തി. **ലാഭീ അസ്സ**ന്തി ലാഭാ സായ സംവരണസീലപരിപൂരണം പാളിയം ആഗതം കിമീദിസം ഭഗവാ അനുജാനാതീതി? ന ഭഗവാ സഭാവേന ഈദിസം അനുജാനാതി, മഹാകാരുണികതായ പന പുഗ്ഗലജ്ഝാസയേന ഏവം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ന ചേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഘാസേസനം ഛിന്നകഥോ ന** വാചം **പയുത്തം ഭണേ**തി ഛിന്നകഥോ മൂഗോ വിയ ഹുത്വാ ഓഭാസപരികഥാനിമിത്തവിഞ്ഞത്തിപയുത്തം ഘാസേസനം വാചം ന ഭണേ ന കഥേയ്യാതി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേനാ**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"യേസഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. രസോ സഭാവഭൂതോ ആനിസംസോ **രസാനിസംസോ**.

പച്ചയദാനകാരാതി ചീവരാദിപച്ചയവസേന ദാനകാരാ. **"ദേവാനം വാ"**തി വുത്തവചനം പാകടീകാതുമാഹ **"ദേവാപീ"**തിആദി. ''പഞ്ചിമേ ഗഹപതയോ ആനിസംസാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൯) അനിസംസസദ്ദോ ഫലപരിയായോപി ഹോതീതി ആഹ **"ഉഭയമേതം അത്ഥതോ ഏക"**ന്തി.

സസ്സുസസുരാ ച തപ്പക്ഖികാ ച **സസ്സുസസുരപക്ഖികാ**. തേ ഞാതിയോനിസമ്ബന്ധേന ആവാഹവിവാഹസമ്ബന്ധവസേന സമ്ബന്ധാ **ഞാതീ**. **സാലോഹിതാ**തി യോനിസമ്ബന്ധവസേന. **ഏകലോഹിതസമ്ബദ്ധാ**തി ഏകേന സമാനേന ലോഹിതസമ്ബന്ധേന സമ്ബദ്ധാ. **പേച്ചഭാവം ഗതാ**തി പേതൂപപത്തിവസേന നിബ്ബത്തിം ഉപഗതാ. തേ പന യസ്മാ ഇധ കതകാലകിരിയാ കാലേന കതജീവിതുപച്ഛേദാ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"കാലകതാ"**തി. **പസന്നചിത്തോ**തി പസന്നചിത്തകോ. കാലകതോ പിതാ വാ മാതാ വാ പേതയോനിം ഉപപന്നോതി അധികാരതോ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം **"മഹാനിസംസമേവ ഹോതീ"**തി, തസ്സ തഥാ സീലസമ്പന്നത്താതി അധിപ്പായോ. അരിയഭാവേ പന സതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേനാഹ **"അനേകാനി കപ്പസതസഹസ്സാനീ"**തിആദി. **ബഹുകാര**ന്തി ബഹുപകാരം. **ഉപസങ്കമന**ന്തി അഭിവാദനാദിവസേന ഉപഗമനം. **പയിരുപാസന**ന്തി ഉപട്ഠാനന്തി.

൬൬. അജ്ഝോത്ഥരിതാതി മദ്ദിതാ. **ഉക്കണ്ഠാ**തി രിഞ്ചനാ അനഭിരതി അനനുയോഗോ. സീലവാ ഭിക്ഖു അത്തനോ സീലഖണ്ഡഭയേന സമാഹിതോ വിപസ്സകോ ച പച്ചയഘാതേന അരതിയാ രതിയാ ച സഹിതാ അഭിഭവിതാവ ഹോതീതി ആഹ **"സീലാദിഗുണയുത്തേനേവാ"**തിആദി.

ചിത്തുത്രാസോ ഭായതീതി **ഭയം**. **ആരമ്മണം** ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം**. പുരിമവാരസദിസത്താ **വുത്തനയമേവാ**തി അതിദിസിത്വാപി പുന തം ദസ്സേതും **"സീലാദിഗുണയുത്തോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഥേരസ്സ ഹേട്ഠാ നിസിന്നത്താ ദേവതായ **ദാരകാ സകഭാവേന സണ്ഠാതും** സുഖേന വത്തിതും **അസക്കോന്താ** അസമത്ഥാ.

അധികം ചേതോതി **അഭിചേതോ,** ഉപചാരജ്ഝാനചിത്തം. തസ്സ പന അധികതാ പാകതികകാമാവചരചിത്തേഹി സുന്ദരതായ സപടിപക്ഖതോ വിസുദ്ധിയാ ചാതി ആഹ **"അഭിക്കന്തം വിസുദ്ധിചിത്ത"**ന്തി. **അധിചിത്ത**ന്തി സമാധിമാഹ, സോ ച ഉപചാരസമാധി ദട്ഠബ്ബോ. വിവേകജം പീതിസുഖം, സമാധിജം പീതിസുഖം, അപീതിജം ഝാനസുഖം, സതിപാരിസുദ്ധിജം ഝാനസുഖന്തി ചതുബ്ബിധമ്പി ഝാനസുഖം പടിപക്ഖതോ നിക്ഖന്തതം ഉപാദായ ''നേക്ഖമ്മസുഖ''ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"നേക്ഖമ്മസുഖം വിന്ദന്തീ"**തി. **ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ സമാപജ്ജിതും സമത്ഥോ**തി ഇമിനാ തേസു ഝാനേസു സമാപജ്ജനവസീഭാവമാഹ, ''നികാമലാഭീ''തി പന വചനതോ ആവജ്ജനാധിട്ഠാനപച്ചവേക്ഖണവസിയോപി വുത്താ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ. **സുഖേനേവ പച്ചനീകധമ്മേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ**തി ഏതേന തേസം ഝാനസുഖപ്പാഭിഞ്ഞതഞ്ച ദസ്സേതി.

വിപുലാനന്തി വേപുല്ലം പാപിതാനം. ഝാനാനം വിപുലതാ നാമ സുഭാവിതഭാവേന ചിരതരപ്പത്തി, സാ ച പരിച്ഛേദാനുരൂപാവ ഇച്ഛിതബ്ബാതി "വിപുലാന"ന്തി വത്വാ **"യഥാപരിച്ഛേദേയേവ വുട്ഠാതും സമത്ഥോതി വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. പരിച്ഛേദകാലഞ്ഹി അപ്പത്വാവ വുട്ഠഹന്തോ അകസിരലാഭീ ന ഹോതി യാവദിച്ഛകം പവത്തേതും അസമത്ഥത്താ. ഇദാനി തേയേവ യഥാവുത്തേ സമാപജ്ജനാദിവസീഭാവേ ബ്യതിരേകവസേന വിഭാവേതും **"ഏകച്ചോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ലാഭീയേവ ഹോതീ**തി ഇദം പടിലദ്ധമത്തസ്സ ഝാനസ്സ വസേന വുത്തം. **തഥാ**തി ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ. **പാരിബന്ധികേ**തി വസീഭാവസ്സ പച്ചനീകധമ്മേ. ഝാനാധിഗമസ്സ പന പച്ചനീകധമ്മാ പഗേവ വിക്ഖമ്ഭിതാ, അഞ്ഞഥാ ഝാനാധിഗമോ ഏവ ന സിയാ. **കിച്ഛേന വിക്ഖമ്ഭേതീ**തി കിച്ഛേന വിസോധേതി. കാമാദീനവപച്ചവേക്ഖണാദീഹി കാമച്ഛന്ദാദീനം വിയ അഞ്ഞേസമ്പി സമാധിപാരിബന്ധികാനം ദൂരസമുസ്സാരണം ഇധ വിക്ഖമ്ഭനം വിസോധനഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം. **നാളികായന്ത**ന്തി കാലമാനനാളികായന്തം ആഹ.

വിസേസേന രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം സബ്ബസോ വസീഭാവാപാദിതം അഭിഞ്ഞാപാദകന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"അഭിഞ്ഞാപാദകേ ഝാനേ വുത്തേ"**തി. അരൂപജ്ഝാനമ്പി പന അധിട്ഠാനതായ പാദകമേവ ചുദ്ദസധാ ചിത്തപരിദമനേന വിനാ തദഭാവതോ. "ഏവമഭിഞ്ഞാപാദകേ രൂപാവചരജ്ഝാനേ വുത്തേ രൂപാവചരതായ കിഞ്ചാപി അഭിഞ്ഞാനം ലോകിയവാരോ ആഗതോ"തി അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ. **നന്തി** അഭിഞ്ഞാവാരം. **ചത്താരി...പേ॰... അരിയമഗ്ഗാ സീലാനം ആനിസംസോ** സമ്പന്നസീലസ്സേവ ലാഭതോ. **പരിയാദിയിത്വാ**തി ഗഹേത്വാ.

അങ്ഗസന്തതായാതി നീവരണാദീനം പച്ചനീകധമ്മാനം സുദൂരതരഭാവേന ഝാനങ്ഗാനം വൂപസന്തതായ, നിബ്ബുതസബ്ബദരഥപരിളാഹതായാതി അത്ഥോ, യതോ തേസം ഝാനാനം പണീതതരാദിഭാവോ. **ആരമ്മണസന്തതായാ**തി രൂപപടിഘാദിവിഗമനേന സണ്ഹസുഖുമാദിഭാവപ്പത്തസന്തഭാവേന. യദഗ്ഗേന ഹി നേസം ഭാവനാഭിസമയസബ്ഭാവിതസണ്ഹസുഖുമാകാരാനി ആരമ്മണാനി സന്താനി, തദഗ്ഗേന ഝാനങ്ഗാനം സന്തതാ വേദിതബ്ബാ. ആരമ്മണസന്തതായ സന്തതാ ലോകുത്തരധമ്മാരമ്മണാഹി പച്ചവേക്ഖണാഹി ദീപേതബ്ബാ. വിമുത്താ വിസേസേന മുത്താ. യേ ഹി ഝാനധമ്മാ തഥാപവത്തപുബ്ബഭാഗഭാവനാഹി തബ്ബിസേസതായ സാതിസയം പടിപക്ഖധമ്മേഹി വിമുത്തിവസേന പവത്തന്തി, തതോ ഏവ തഥാവിമുത്തതായ പിതു അങ്കേ വിസ്സട്ഠഅങ്ഗപച്ചങ്ഗോ വിയ കുമാരോ നിരാസങ്കഭാവേന ആരമ്മണേ അധിമുത്താ ച പവത്തന്തി, തേ വിമോക്ഖാതി വുച്ചന്തി. തേനാഹ **"വിമോക്ഖാതി പച്ചനീകധമ്മേഹി വിമുത്തത്താ ആരമ്മണേ ച അധിമുത്തത്താ"**തി . യദിപി ആരമ്മണസമതിക്കമവസേന പത്തബ്ബാനി ആരുപ്പാനി, ന അങ്ഗാതിക്കമവസേന, തഥാപി യസ്മാ ആരമ്മണേ അവിരത്തസ്സ ഝാനസമതിക്കമോ ന ഹോതി, സമതിക്കന്തേസു ച ഝാനേസു ആരമ്മണം സമതിക്കന്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ ആരമ്മണസമതിക്കമം അവത്വാ **"രൂപാവചരജ്ഝാനേ അതിക്കമിത്വാ"**തി ഇച്ചേവ വുത്തം. **അതിക്കമ്മ രൂപേ**തി പാളിയം "സമ്പാദേതബ്ബാ, പസ്സിതബ്ബാ"തി വാ കിഞ്ചി പദം ഇച്ഛിതബ്ബം, അസുതപരികപ്പനേന പന പയോജനം നത്ഥീതി **"സന്താതി പദസമ്ബന്ധോ"**തി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ തേന വിരാഗഭാവേന തേസം സന്തതാതി അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോ ഹോതി. രൂപജ്ഝാനാദീനം വിയ നത്ഥി ഏതേസം ആരമ്മണഭൂതം വാ ഫലഭൂതം വാ രൂപന്തി അരൂപാ. അരൂപാ ഏവ **ആരുപ്പാ**. തേനാഹ **"ആരമ്മണതോ ച വിപാകതോ ച രൂപവിരഹിതാ"**തി. **നാമകായേനാ**തി സഹജാതനാമസമൂഹേന.

൩൭. സംയോജേന്തീതി ബന്ധന്തി. കേഹീതി ആഹ **"ഖന്ധഗതീ"**തിആദി. അസമുച്ഛിന്നരാഗാദികസ്സ ഹി ഖന്ധാദീനം ആയതിം ഖന്ധാദീഹി സമ്ബന്ധോ, സമുച്ഛിന്നരാഗാദികസ്സ പന തം നത്ഥി കതാനമ്പി കമ്മാനം അസമത്ഥഭാവാപത്തിതോതി. രാഗാദീനം അന്വയതോ ച സംയോജനട്ഠോ സിദ്ധോതി ആഹ **"ഖന്ധഗതി...പേ॰... വുച്ചന്തീ"**തി. **പരിക്ഖയേനാ**തി സമുച്ഛേദേന സബ്ബസോ ആയതിം അനുപ്പജ്ജനേന. പടിപക്ഖധമ്മാനം അനവസേസതോ സവനതോ പീളനതോ **സോതോ,** അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **"സോതോതി ച മഗ്ഗസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി. തം സോതം ആദിതോ പന്നോ

അധിഗച്ഛീതി **സോതാപന്നോ,** അട്ഠമകോ. തേനാഹ **“തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലസ്സാ”**തി, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ പുഗ്ഗലസ്സാതി അധിപ്പായോ. ഇധ പന **പന്ന**-സദ്ദോ “ഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ”തിആദീസു (അം നിം വ്യ.൫ൻ) വിയ വത്തമാനകാലികോതി ആഹ **“മഗ്ഗേന ഫലസ്സ നാമം ദിന്ന”**ന്തി. അഭീതകാലികത്തേ പന സരസതോവ നാമലാഭോ സിയാ. വിരൂപം സദുക്ഖം സഉപായാസം നിപാതേതീതി **വിനിപാതോ,** അപായദുക്ഖേ ഖിപനകോ. **ധമ്മോ**തി സഭാവോ. തേനാഹ **“അത്താന”**ന്തിആദി. **കസ്മാ**തി അവിനിപാതധമ്മതായ കാരണം പുച്ഛതി. അപായം ഗമേന്തീതി അപായഗമനീയാ. സമ്ബുജ്ഝതീതി **സമ്ബോധി,** അരിയമഗ്ഗോ. സോ പന പഠമമഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ അവസിട്ഠോ ഏവ അധിഗന്തബ്ബഭാവേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ആഹ **“ഉപരിമഗ്ഗത്തയ”**ന്തി.

വണ്ണഭണനത്ഥം വുത്താനി,ന പഹാതബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ. ഓളാരികാനം രാഗാദീനം സമുച്ഛിന്ദനവസേന പവത്തമാനോ ദുതിയമഗ്ഗോ അവസിട്ഠാനം തേസം തനുഭാവാപത്തിയാ ഉപ്പന്നോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **“രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ”**തി. **അധിച്ചുപ്പത്തിയാ**തി കദാചി കരഹചി ഉപ്പജ്ജനേന. **പരിയുട്ഠാനമന്ദതായാ**തി സമുദാചാരമുദുതായ. **അഭിണ്ഹം ന ഉപ്പജ്ജന്തി** തജ്ജസ്സ അയോനിസോമനസികാരസ്സ അനിബദ്ധഭാവതോ. **മന്ദമന്ദാ ഉപ്പജ്ജന്തി** വിപല്ലാസാനം തപ്പച്ചയാനഞ്ച മോഹമാനാദീനം മുദുതരഭാവതോ. **ബഹലാവ ഉപ്പജ്ജന്തി** വത്ഥുപടിസേവനതോതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“തഥാ ഹീ”**തിആദി.

സകിം ആഗമനധമ്മോതി പടിസന്ധിവസേന സകിംയേവ ആഗമനസഭാവോ. **ഏകവാരംയേവ...പേ॰... ആഗന്ത്വാ**തി ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോയേവ ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **“യോപി ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യ്വായം പഞ്ചമകോ സകദാഗാമീ “ഇധ മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തോ, തത്ഥ യാവതായുകം ഠത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതീ”തി വുത്തോ, തസ്സ ഏകബീജിനാ സദ്ധിം കിം നാനാകരണന്തി? ഏകബീജിസ്സ ഏകാ പടിസന്ധി, സകദാഗാമിസ്സ ദ്വേ പടിസന്ധിയോതി ഇദം തേസം നാനാകരണം. യസ്സ ഹി സോതാപന്നസ്സ ഏകംയേവ ഖന്ധബീജം, ന ഏകം അത്തഭാവഗ്ഗഹണം, സോ ഏകബീജീതി.

ഹേട്ഠാതി “അമഹഗ്ഗതഭൂമിയ”ന്തി ഹേട്ഠാ സമ്ബന്ധനേന. ഹേട്ഠാഭാഗസ്സ ഹിതാതി **ഹേട്ഠാഭാഗിയാ,** തേസം. **താനീതി** ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി. **കാമാവചരേ നിബ്ബത്തതിയേവ** അജ്ഝത്തം സംയോജനത്താ. തഥാ ഹേസ ദൂരതോപി ആവത്തിധമ്മോ ഏവാതി ദസ്സേതും ഗിലബളിസമച്ഛാദയോ ഉപമാഭാവേന വുത്താ. **ഓപപാതികോ**തി ഇമിനാ ഗബ്ഭവാസദുക്ഖാഭാവമാഹ. **തത്ഥ പരിനിബ്ബായീ**തി ഇമിനാ സേസദുക്ഖാഭാവം. തത്ഥ പരിനിബ്ബാനതാ ചസ്സ കാമലോകേ ഖന്ധബീജസ്സ അപുനാരോഹവസേനേവാതി ദസ്സേതും **“അനാവത്തിധമ്മോ”**തി വുത്തം.

ന്രവ്വ. കേവലാതി ലോകിയാഭിഞ്ഞാഹി അസമ്മിസ്സാ. **ലോകിയപഞ്ചാഭിഞ്ഞായോപി സീലാനം ആനിസംസോ** തദവിനാഭാവതോ. താപി ദസ്സേതും ആകങ്ഖേയ്യ ചേ...പേ॰... ഏവമാദിമാഹാതി യോജനാ. ആസവാനം അനവസേസപ്പഹാനതോ അരഹത്തമഗ്ഗോയേവ വിസേസതോ “ആസവക്ഖയോ”തി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി വുത്തം **“ആസവക്ഖയേ കഥിതേ”**തി, അഞ്ഞഥാ സബ്ബാപി ഛളഭിഞ്ഞാ ആസവക്ഖയോ ഏവാതി. **ഇമേസം ഗുണാന**ന്തി ലോകിയാഭിഞ്ഞാനം . യഥാ പുരിസസ്സ മുണ്ഡിതം സീസം സിഖാവിരഹിതത്താ ന സോഭതി, ഏവം ദേസനായ സീസഭൂതാപി അഗ്ഗമഗ്ഗകഥാ ലോകിയാഭിഞ്ഞാരഹിതാ ന സോഭതീതി ആഹ **“അയം കഥാ മുണ്ഡാഭിഞ്ഞാകഥാ നാമ ഭവേയ്യാ”**തി. **ഇദ്ധിവികുബ്ബനാ**തി ഇദ്ധി ച വികുബ്ബനാ ച. വികുബ്ബനഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ വികുബ്ബനിദ്ധിമാഹ, ഇദ്ധിഗ്ഗഹണേന തദഞ്ഞം സബ്ബഞ്ച അഭിഞ്ഞാകിച്ചം. **യുത്തട്ഠാനേയേവാ**തി ലോകിയാഭിഞ്ഞാനം നിബ്ബത്തനസ്സ വിയ ദേസനായ യുത്തട്ഠാനേയേവ. ഏതേന ന കേവലം ദേസനക്കമേനേവായം ദേസനാ, അഥ ഖോ പടിപത്തിക്കമേനപീതി ദസ്സേതി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൫) **വുത്താ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി അധിപ്പായോ.

൯൯. **ആസവാനം ഖയാ**തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേന ഖേപിതാവസിട്ഠാനം ആസവാനം അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദനതോ. യസ്മാ അരഹത്തമഗ്ഗോ ന കേവലം ആസവേയേവ ഖേപേതി, അഥ ഖോ അവസിട്ഠേ സബ്ബകിലേസേപി, തസ്മാ ആഹ **"സബ്ബകിലേസാനം ഖയാ"**തി. ലക്ഖണമത്തഞ്ഹേത്ഥ ആസവഗ്ഗഹണം, ആസവാനം ആരമ്മണഭാവസ്സപി അനുപഗമനതോ അനാസവം. യസ്മാ പന തത്ഥ ആസവാനം ലേസോപി നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"ആസവവിരഹിത"**ന്തി. **സമാധി വുത്തോ** ചേതോസീസേന യഥാ "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൨.൧.൯) അധിപ്പായോ. **രാഗതോ വിമുത്തത്താ അവിജ്ജായ വിമുത്തത്താ**തി ഇദം ഉജുവിപച്ചനീകപടിപ്പസ്സദ്ധിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം, ന തദഞ്ഞേസം പാപധമ്മാനം അപ്പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. ഇദാനി തമേവ സമാധിപഞ്ഞാനം രാഗാവിജ്ജാപടിപക്ഖതം ആഗമേന ദസ്സേതും **"വുത്തം ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **സമഥഫല**ന്തി സമഥസ്സ ഫലം ലോകിയസമഥഭാവനായ ഹി വിപസ്സനാഗതായ ആഹിതഫലസ്സ ലോകുത്തരസമഥസ്സ സരിക്ഖകഫലോ **ചേതോവിമുത്തി**. **വിപസ്സനാഫല**ന്തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. **അത്തനോയേവാ**തി സുതമയഞാണാദിനാ വിയ പരപച്ചയതം നയഗ്ഗാഹഞ്ച മുഞ്ചിത്വാ പരതോഘോസാനുഗതഭാവനാധിഗമഭൂതതായ അത്തനോയേവ **പഞ്ഞായ പച്ചക്ഖം കത്വാ** സയമ്ഭുഞാണഭൂതായാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"അപരപ്പച്ചയേന ഞത്വാ"**തി.

സബ്ബമ്പി തന്തി സബ്ബമ്പി സത്തരസവിധം തം യഥാവുത്തം സീലാനിസംസം. യഥാ ആനിസംസവന്തേ സമ്മദേവ സമ്പാദിതേ തദാനിസംസാ ദസ്സിതാ എവ ഹോന്തി തദായത്തഭാവതോ, എവം ആനിസംസപധാനയോഗ്യഭാവേന ദസ്സിതേ തദാനിസംസാ ദസ്സിതാ എവ ഹോന്തീതി ആഹ **"സമ്പിണ്ഡേത്വാ ദസ്സേന്തോ"**തി. വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ പുനവചനം നിഗമനന്തി വുത്തം **"നിഗമനം ആഹാ"**തി. **പുബ്ബേ**തി ദേസനാരമ്ഭേ. **എവം വുത്ത**ന്തി "സമ്പന്നസീലാ"തി എവമാദിനാ ആകാരേന വുത്തം. **ഇദം സബ്ബമ്പീ**തി ഇദം "സമ്പന്നസീലാ"തിആദികം സബ്ബമ്പി വചനം. **എതം പടിച്ചാ**തി എതം സമ്പന്നസീലസ്സ ഭിക്ഖുനോ യഥാവുത്തസത്തരസവിധാനിസംസഭാഗിതം സന്ധായ വുത്തം. ഇദമേവ ഹി "ഇതി യം തം വുത്തം, ഇദമേതം പടിച്ച വുത്ത"ന്തി വചനം സന്ധായ **"സബ്ബമ്പി തം സീലാനിസംസം സമ്പിണ്ഡേത്വാ ദസ്സേന്തോ"**തി വുത്തം. എത്ഥആദിതോ ഛഹി ആനിസംസേഹി പരിത്തഭൂമികാ സമ്പത്തി ഗഹിതാ, തദന്തരം പഞ്ചഹി ലോകിയാഭിഞ്ഞാഹി ച മഹഗ്ഗതഭൂമികാ, ഇതരേഹി ലോകുത്തരഭൂമികാതി എവം ചതുഭൂമികസമ്പദാനിസംസസീലം നാമേതം മഹന്തം മഹാനുഭാവം, തസ്മാ തംസമ്പാദനേ സക്കച്ചകാരിതാ അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബം.

ആകങ്ഖേയ്യസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. വത്ഥസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. ഛാദേതബ്ബം ഠാനം വസതി പടിച്ഛാദേതീതി **വത്ഥം**. യം സമാനം വിയ ന സബ്ബസോ മിനോതി, മാനസ്സ പന സമീപേ, തം ഉപമാനം. ഉപമീയതി എതായാതി ഉപമാ, ഉപമായ ബോധകവചനം **ഉപമാവചനം**. **കത്ഥചി** സുത്തേ. **അത്ഥ**ന്തി ഉപമിയത്ഥം. പഠമം ഉപമം വത്വാ തദനന്തരം അത്ഥം വത്വാ പുന ഉപമം വദന്തോ **"ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതീ"**തി വുത്തോ. **അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. ഇദാനി തേ ചത്താരോപി പകാരേ സുത്തേ ആഗതനയേനേവ ദസ്സേന്തോ **"സേയ്യഥാപിസ്സു, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദ്വേ അഗാരാ**തി ദ്വേ പടിവിസ്സകഘരാ. **സദ്വാരാ**തി സമ്മുഖദ്വാരാ.

സ്വായന്തി സോ അയം എവം ഉപമാദസ്സനവസേനപി നാനാനയേനപി ധമ്മദേസകോ ഭഗവാ. എകച്ചാനം വേനേയ്യാനം അത്ഥസ്സ സുഖാവബോധോ പഠമം ഉപമാദസ്സനേ ഹേതു, എവം പഠമം അത്ഥദസ്സനേ, ഉപമായ അത്ഥപരിവാരണേ, അത്ഥേന ഉപമാപരിവാരണേ ചാ"തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"എസ നയോ സബ്ബത്ഥാ"**തി ഇമിനാ. **ധമ്മധാതുയാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ. തഞ്ഹി ധമ്മധാതുപരിയാപന്നത്താ യഥാവുത്തധമ്മേ ച സബ്ബേപി ഞേയ്യധമ്മേ ച പദഹതി യഥാസഭാവതോ ബുജ്ഝതി ബോധേതി ചാതി ധാതു, ധീയന്തി വാ ധമ്മാ എതായ സബ്ബാകാരതോ ഞായന്തി ഞാപിയന്തി ചാതി ധമ്മധാതു. തസ്സാ പന

സുട്ഠു സച്ചസമ്പടിവേധവസേന ലദ്ധത്താ **സുപ്പടിവിദ്ധത്താ**തി, യദഗ്ഗേന വാ ഞേയ്യം തായ സുപ്പടിവിദ്ധം, തദഗ്ഗേന സാപിസ്സ സുപ്പടിവിദ്ധാ ഏവാതി ആഹ **"സുപ്പടിവിദ്ധത്താ"**തി.

പകതിപരിയോദാതസ്സ ചിത്തസ്സ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠഭാവദസ്സനത്ഥം സംകിലിട്ഠവത്ഥദസ്സനന്തി കത്വാ വുത്തം **"പകതിപരിസുദ്ധം വത്ഥ"**ന്തി. **രജാദിനാ**തി ഏത്ഥരജോ നാമ രേണു. **ആദി**-സദ്ദേന അണുതജ്ജാരിധൂമാദികം വത്ഥസ്സ അപരിസുദ്ധികാരണം സങ്ഗണ്ഹാതി. സബ്ബസോ കിലിസ്സതി വിനസ്സതി വിസുദ്ധി ഏതേനാതി സംകിലേസോ, തേന **സംകിലേസേന പംസുരജാദിനാ സംകിലിട്ഠം** വണ്ണവിനാസനേന വിദൂസിതം. **മലം** മസി. **ജല്ലികാ** വുച്ചതി ലോണപടലാദി ഛവിയാ ഉപരി ഠിതം സരീരമലം. **ആദി**സദ്ദേന സരീരജല്ലമേവ അസ്സുഖേളസിങ്ഘാണികാദികം തദഞ്ഞമലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഗഹിതത്താ**തി പരിയോനന്ധനവസേന ഗഹിതത്താ. രജന്തി സത്താ തേനാതി രങ്ഗം, രങ്ഗമേവ **രങ്ഗജാതം** യഥാ കോപമേവ കോപജാതം. **ഉപനാമേയ്യാ**തി പക്ഖിപേയ്യ. **നീലകത്ഥായാ**തി നീലവണ്ണത്ഥായ. **പലാസനീലാദികേതി ആദി**-സദ്ദേന കാളസാമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഹലിദ്ദികകുധസേലാദികേ **പീതകരങ്ഗേ**. ലാഖാപത്തങ്ഗരസാദികേ **ലോഹിതകരങ്ഗേ**. മഹാരജനലോദ്ദകന്ദുലാദികേ **മന്ദരത്തരങ്ഗേ**. ദുട്ഠു രജിതവണ്ണം അപഭസ്സരം. തേനാഹ **"അപരിസുദ്ധവണ്ണമേവസ്സാ"**തി. **ഈദിസന്തി** ദുരത്തവണ്ണം. തസ്മിം വത്ഥേ രങ്ഗജാതം സയം സുപരിസുദ്ധം സമാനം കിസ്സ ഹേതു കേന രത്തവണ്ണം അപരിസുദ്ധം ഹോതീതി രങ്ഗജാതസ്സ നിദ്ദോസതം വദതി. തേനാഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി.

സംകിലേസപക്ഖം ദസ്സേന്തേന അസംകിലിട്ഠമേവ വത്ഥം ഉദാഹരിതബ്ബന്തി പാകടോയമത്ഥോ, സംകിലിട്ഠവത്ഥനിദസ്സനേന പന "സിയാ നു ഖോ അഞ്ഞോപി കോചി വിസേസോ"തി അധിപ്പായേന പുച്ഛതി **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിനാ. ഇതരോ അത്ഥവിസേസോതി ദസ്സേന്തോ **"വായാമമഹപ്ഫലദസ്സനത്ഥ"**ന്തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച സംകിലിട്ഠചിത്തവിസോധനവിധാനേ സംകിലിട്ഠവത്ഥം നിദസ്സിതബ്ബന്തി പടിഞ്ഞാ, വായാമമഹപ്ഫലദസ്സനത്ഥന്തി ഹേതുഅത്ഥോ. **യഥാ ഹീ**തിആദി അന്വയത്ഥോ. **ന തത്ഥ ജാതികാളകേ വിയാ**തിആദി ബ്യതിരേകത്ഥോ. സദിസൂദാഹരണം പന മലഗ്ഗഹിതകംസപാതിആദി ദട്ഠബ്ബം. **ഏവം ചിത്തമ്പീ**തിആദി ഓപമ്മത്ഥസ്സ ഉപമേയ്യഉപനയനം. തത്ഥ **പകതിയാ**തി അകിത്തിമേന സഭാവേന. തന്തി ചിത്തം. സാമഞ്ഞഗ്ഗഹണഞ്ചേതം ചിത്തഭാവാവിസേസതോ. തേനാഹ **"സകലേപീ"**തി. **പണ്ഡരമേവ** ന സംകിലിട്ഠം സംകിലേസേഹി അസമന്നാഗതഭാവതോ. നനു കിരിയാമയചിത്തേഹി വിപാകസന്താനേ വിസേസാധാനം ലബ്ഭതി, അഞ്ഞഥാ കതവിനാസോ കതബ്ഭാഗമോ ആപജ്ജേയ്യും? കിഞ്ചാപി ലബ്ഭതി, തസ്സ സംകിലേസോ വട്ടൂപനിസ്സയോ, അസുദ്ധി വാ ന ഹോതി, അസംകിലേസോ വിവട്ടൂപനിസ്സയോ, വിസുദ്ധി വാ ന ഹോതി ഏവ. **ഉപക്കിലിട്ഠ**ന്തി പനേതം ഉപക്കിലേസനാരഹസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന വുത്തം, ന വിപാകപബന്ധസ്സ. തേനാഹ **"പഭസ്സരമിദം ഭിക്ഖവേ ചിത്ത"**ന്തി, **"പണ്ഡരമേവാ"**തി ച. **തഞ്ച ഖോ**തി പന സകസന്തതിപരിയാപന്നതായ നേസം കേവലം ഏകത്തനയവസേന വുത്തം, ന വിപാകധമ്മാനം കിലേസാസമങ്ഗിഭാവതോ. അഥ വാ **ഉപക്കിലിട്ഠ**ന്തി ഇമിനാ ഉപക്കിലേസഹേതു തത്ഥ വിജ്ജമാനം വിസേസാധാനമാഹ, ന "സംകിലിട്ഠാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൭൭.ദുകമാതികാ) വിയ തംസമങ്ഗിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിസോധിയമാന**ന്തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ അനുക്കമേന സബ്ബൂപക്കിലേസേഹി വിമോചിയമാനം. **സക്കാ** അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണേ **പഭസ്സരതരം കാതും,** യതോ ന പുന ഉപക്കിലിസ്സതി. **ഏവന്തി**ആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ നിഗമനം.

ദുട്ഠഗതിപരിപൂരണവസേന പടിപജ്ജനം **പടിപത്തി**. സാ ഏവ കിലേസദരഥപരിളാഹാദിവസേന ഉപായാസദുക്ഖാ, കുച്ഛിതാ വാ ഗതി പവത്തി, ദുഗ്ഗതിഹേതൂതി വാ **ദുഗ്ഗതി,** ദുഗ്ഗതിയാ പന പടിപത്തിയാ ഗന്ധബ്ബതോ, തസ്സാ വാ നിപ്ഫന്നഭാവതോ കുച്ഛിതോ, ദുക്ഖാ ച ഗതീതി **ദുഗ്ഗതി. സംകിലിട്ഠചിത്തോ**തി ഇദം തസ്സാ പടിപത്തിയാ ദുഗ്ഗതിഭാവദസ്സനത്ഥം, ന വിസേസനത്ഥം. ന ഹി അസംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ പാണഘാതാദിവസേന പവത്തി. **സംകിലിട്ഠചിത്തോ**തി ലാഭാസായ സബ്ബസോ കിലിട്ഠചിത്തോ . **ദൂതേയ്യപഹിണഗമന**ന്തി ദൂതേയ്യം വുച്ചതി ദൂതകമ്മം,

ഗിഹീനം പണ്ണം വാ സാസനം വാ ഗഹേത്വാ തത്ഥ തത്ഥ ഗമനം, പഹിണഗമനം ഘരാഘരം പേസിതസ്സ ഖുദ്ദകഗമനം, ദൂതേയ്യഗമനം പഹിണഗമനഞ്ച ഗച്ഛതി. **വേജ്ജകമ്മ**ന്തി അനനുഞ്ഞാതേ ഠാനേ ലാഭാസായ ഗഹട്ഠാനം ഭേസജ്ജം കരോതി. **സങ്ഘഭേദ**കഥാ പരതോ ആഗമിസ്സതി. **വേളുദാനാദീഹീ**തി വേളുദാനപത്തദാനപുപ്ഫദാനാദീഹി മിച്ഛാജീവേന **ജീവികം കപ്പേതി**. **സകലമ്പീ**തി "അത്ഥി അനാചാരോ, അത്ഥി അഗോചരോ"തിആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ๕๓๖, ๕๗๕) ആഗതം സബ്ബമ്പി അനാചാരം അഗോചരഞ്ച ചരണവസേന പരിപൂരേതി.

"നിരയമ്പി ...പേ॰... പേത്തിവിസയമ്പി ഗച്ഛതീ"തി വത്വാ തത്ഥ പേത്തിവിസയഗമനം ദസ്സേന്തോ **"സമണയക്ഖോ നാമ ഹോതീ"**തിആദിമാഹ.

സുക്കപക്ഖേ **പരിസുദ്ധ**ന്തി സബ്ബസോ വിസുദ്ധം അസംകിലിട്ഠം. പരിസുദ്ധത്താ എവ **പരിയോദാതം,** പഭസ്സരന്തി അത്ഥോ. **സുരത്തവണ്ണമേവസ്സാ**തി സുട്ഠു രത്തവണ്ണമേവ അസ്സ. **പരിസുദ്ധവണ്ണമേവസ്സാ**തി നീലവണ്ണോപിസ്സ പരിസുദ്ധോ ച ഭവേയ്യാതി എവമാദിം സന്ധായാഹ **"കണ്ഹപക്ഖേ വുത്തപച്ചനീകേനേവ വേദിതബ്ബാ"**തി. **രങ്ഗജാത**ന്തിആദി പന തത്ഥ വുത്തവസേനേവ വേദിതബ്ബം. **പടിപത്തിസുഗതി**ആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം പടിപത്തിദുഗ്ഗതിആദീസു വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബം. **പരിസുദ്ധചിത്തോ**തി സുദ്ധാസയോ. **ദസ കുസലകമ്മപഥേ പരിപൂരേതീ**തി ഇദം കണ്ഹപക്ഖേ "ദസ അകുസലകമ്മപഥേ പരിപൂരേതീ"തി വുത്തസ്സ പടിപക്ഖദസ്സനവസേന വുത്തം. യഥാ ഹി തത്ഥ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദമിച്ഛാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന കമ്മപഥസംസന്ദനനയേന കമ്മപഥം അപ്പത്തായ ച അഗാരിയസ്സ തഥാരൂപായ മിച്ഛാപടിപത്തിയാ സങ്ഗഹോ ഇച്ഛിതോ, എവം ഇധാപി അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന അലോഭാദോസാമോഹവസേന പവത്താ അഗാരിയസ്സ സമ്മാപടിപത്തി സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം, ന കമ്മപഥപ്പത്താവാതി. **മനുസ്സമഹന്തത**ന്തി ജാതിരൂപഭോഗാധിപതേയ്യാദിവസേന മനുസ്സേസു മഹന്തഭാവം. ദസഹി ഠാനേഹി അഞ്ഞേസം ദേവാനം അഭിഭവോ **ദേവമഹന്തതാ**. പടിപത്തി സുഗതിയാ ഭാജിയമാനത്താ **"അനാഗാമിമഗ്ഗം ഭാവേതീ"**തി തഥാ അനാഗാമിഭാവനം പാപേത്വാ ഠപിതാ. ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സുഖാനുഭവട്ഠാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ തദഭാവതോ അസഞ്ഞിഭവം അനാദിയന്തോ **"ദസസു വാ ബ്രഹ്മഭവനേസൂ"**തിആദിമാഹ.

๓๔. **സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗോ** അഭിജ്ഝായനട്ഠേന **അഭിജ്ഝാ,** അഭിജ്ഝായനാതി അത്ഥോ. **പരഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗോ** വിസമം ലുബ്ഭതീതി **വിസമലോഭോ**. എവമ്പി അഭിജ്ഝാവിസമലോഭാനം വിസേസോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അത്തനോ സന്തകം തംസദിസഞ്ച **യുത്തട്ഠാനം**. യം യാചിതം, അപ്പകസിരേന വാ സക്കാ ലദ്ധും, തം **പത്തട്ഠാനം**. പരദാരഗരുദാരാതി **അയുത്തട്ഠാനം**. യം അപത്ഥനിയം, യസ്സ വാ പത്ഥനായ ബ്യസനം ആപജ്ജതി, തം **അപ്പത്തട്ഠാനം**. **ഥേരോ**തി **മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരോ,** യേന **അട്ഠകഥാ** പോത്ഥകം ആരോപിതാ. സോ ഹി അന്തേവാസികേസു സാകച്ഛന്തേസു എവമാഹ. സോപി ഇമസ്മിംയേവ സുത്തേ വിനിബ്ഭോഗോ ന ലബ്ഭതി ചിത്തസംകിലേസസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ **"യുത്തേ വാ"**തിആദി. അയോനിസോമനസികാരവസേന ഉപ്പജ്ജനതോ സമ്പത്തി ആയതിഞ്ച ദുക്ഖസ്സേവ ഉപ്പാദനതോ **ന കോചി ലോഭോ അവിസമോ നാമ. അഭിജ്ഝായനട്ഠേനാ**തി യസ്സ കസ്സചി ആരമ്മണസ്സ യുത്തസ്സ അയുത്തസ്സ അപ്പത്തസ്സ ച അഭിജ്ഝായനവസേന അഭിപത്ഥനാവസേന ച പവത്താ തണ്ഹാ **അഭിജ്ഝാ**തി ലോഭതോ നിബ്ബിസേസന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"എകത്ഥമേതം ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"**ന്തി. **ദൂസേതീ**തി സഭാവസന്തം അസംകിലേസം വിനാസേതി അവിസുദ്ധം കരോതി. തേനാഹ **"ഓഭാസിതും ന ദേതീ"**തി. "ഇമേ സത്താ ഉച്ഛിജ്ജന്തു വിനസ്സന്തൂ"തി സത്തേസു ബ്യാപജ്ജനാകാരപ്പവത്തിയാ **ബ്യാപാദോ നവവിധആഘാതവത്ഥുസമ്ഭവോ** വുത്തോ. കോധോ പന സങ്ഖാരേസുപി പവത്തനതോ ദസവിധആഘാതവത്ഥുസമ്ഭവോ വുത്തോ. ഉഭയമ്പി പടിഘമേവ, പവത്തനാനത്തതോ ഭിന്ദിത്വാ വുത്തോ. കുജ്ഝനവസേനേവ **ചിത്തപരിയോനന്ധനോ** "അക്കോച്ഛി മം അവധി മ"ന്തിആദിനാ.

സുട്ഠു കതം കരണം **സുകതം,** തസ്സ പുബ്ബകാരിതാലക്ഖണസ്സ ഗുണസ്സ **വിനാസനോ** ഉദകപുഞ്ഛനിയാ വിയ സരീരാനുഗതം ഉദകം പുഞ്ഛന്തോ **മക്ഖോ**. തഥാ ഹി സോ പരേസം ഗുണാനം മക്ഖനട്ഠേന "മക്ഖോ"തി വുച്ചതി. ഇദാനി **അനഗാരിയസ്സ വാ**തിആദിനാ സങ്ഖേപേന വുത്തത്ഥം വിത്ഥാരേന ദസ്സേതും **"അനഗാരിയോപീ"**തിആദി വുത്തം. നിസിന്നകഥാപരികഥാദിവസേന ധമ്മസ്സ കഥാ ധമ്മകഥാനയോ, ഏകത്താദിധമ്മനീതി ഏവ വാ. പകരണം സത്ത പകരണാനി, തത്ഥ കോസല്ലം **ധമ്മകഥാനയപകരണകോസല്ലം**. **ആദി**-സദ്ദേന വിനയക്കമേ ചതൂസു മഹാനികായേസു ച കോസല്ലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അചിത്തീകതോ**തി ചിത്തീകാരരഹിതോ. **യഥാ ചായന്തി** ഇമിനാ യഥായം മക്ഖോ ചിത്തം ദൂസേതി, ഏവം പളാസോപി ചിത്തം ദൂസേതി, തസ്മാ ഉപക്കിലേസോതി ദസ്സേതി. **അനിയതാ ഗതി നിയാമോക്കമനാഭാവതോ. ആദി**-സദ്ദേന "രത്തഞ്ഞൂ ചിരപബ്ബജിതേ പുഗ്ഗലേ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ 'ത്വമ്പി ഇമസ്മിം സാസനേ പബ്ബജിതോ, അഹമ്പി പബ്ബജിതോ, ത്വമ്പി സീലമത്തേ ഠിതോ അഹമ്പീ'തി" ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ. **യുഗഗ്ഗാഹഗാഹീ**തി "തവ വാ മമ വാ കോ വിസേസോ"തി അസമമ്പി സമം കത്വാ സമധുരഗ്ഗാഹഗണ്ഹനകോ. **ഖീയനാ** ഉസൂയനാ. അത്തനോ സമ്പത്തിയാ നിഗൂഹനം തസ്സ പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനേന ഹോതീതി **"പരേഹി സാധാരണഭാവം അസഹമാനം"**ഇച്ചേവ വുത്തം. കാരണേ ഹി ഗഹിതേ ഫലമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതീതി. അഞ്ഞഥാ അത്തനോ പവേദനകപുഗ്ഗലോ **കേരാടികോ,** "നേകതികവാണിജോ"തിപി വദന്തി. സപ്പമുഖാ മച്ഛവാലാ ഏകാ മച്ഛജാതി ആയതനമച്ഛോ. തേനാഹ **"ആയതനമച്ഛോ നാമാ"**തിആദി. **ബദ്ധചരോ**തി അന്തേവാസീ.

സബ്ബസോ അമദ്ദിതസഭാവേന വാ തഭരിതഭത്തസദിസസ്സ ഥദ്ധഭാവസ്സ അനോനമിതദണ്ഡസദിസതായ പഗ്ഗഹിതസിരഅനിവാതവുത്തികാരസ്സ ച കരണതോ **വാ തഭരിത...പേ०... കരണോ. തദുത്തരികരണോ**തി യം യേന കതം ദുച്ചരിതം വാ സുചരിതം വാ, തദുത്തരി, തസ്സ ദ്വിഗുണം വാ കരണോ. അത്തനോ മണ്ഡനാദിഅത്ഥം **പരേന കതം അലങ്കാരാദിം. പരിയാപുണാതി വാ കഥേതി വാ** അത്തനോ ബലാനുരൂപം. കാമം നികായദ്വയഗ്ഗഹണാദിവസേന പവത്തോ സേവിതബ്ബമാനോ ഏവ, തഥാപിസ്സ സംകിലേസപക്ഖത്താ വുത്തം **"മാനം അനിസ്സായാ"**തി.

ഉണ്ണതിവസേനാതി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ ചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹണവസേന. പുബ്ബേ കേനചി അത്താനം സദിസം കത്വാ പച്ഛാ തതോ അധികതോ ദഹനതോ ഉപ്പജ്ജനകോ **അതിമാനോ. മദഗ്ഗഹണാകാരോ** ജാതിആദിം പടിച്ച മജ്ജനാകാരോ, സോപി അത്ഥതോ മാനോ ഏവ. **പമാദോ** തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ.

തസ്മാ ലോഭമാദിം കത്വാ ദസ്സേതീതി ലോഭസ്സ ആദിതോ ഗഹണേ കാരണം വിഭാവേതുകാമോ പുച്ഛതി. **പഠമുപ്പത്തിതോ**തി തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ സബ്ബപഠമം ഉപ്പജ്ജനതോ. സത്താനഞ്ഹി യഥാധിഗതം ഝാനാദിവിസേസം ആരബ്ഭ പച്ചവേക്ഖണാ വിയ യഥാലദ്ധം ഉപപത്തിഭവം ആരബ്ഭ നികന്തി ഏവ. തേനാഹ **"സബ്ബസത്താന"**ന്തിആദി. **യഥാസമ്ഭവം ഇതരേ**തി ഇതരേ ബ്യാപാദാദയോ യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജന്തി, ലോഭസ്സ വിയ ആദിതോ അസുകസ്സ അനന്തരം അസുകോതി വാ ന നേസം നിയമോ അത്ഥീതി അത്ഥോ. കിം പന ഏതേ സോളസേവ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ, ഉദാഹു അഞ്ഞേപി സന്തീതി അനുയോഗം സന്ധായ അഞ്ഞേപി സന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ന ച ഏതേ"**തിആദിമാഹ. യദി ഏവം കസ്മാ ഏത്തകാ ഏവ ഇധ വുത്താതി. നയദസ്സനവസേനാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏതേന പന...പേ०... വേദിതബ്ബാ"**തി. തേന ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ച-വിചികിച്ഛാ-അത്തുക്കംസന-പരവമ്ഭനഛമ്ഭിതത്താ- ഭീരുകതാ-അഹിരികാനോത്തപ്പ-അത്തിച്ഛതാ-പാപിച്ഛതാ-മഹിച്ഛതാദയോ സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം.

൭൫. **സംകിലേസം ദസ്സേത്വാ**തി സംകിലിട്ഠവത്തനിദസ്സനേന സങ്ഖേപേന വുത്തം സംകിലേസം വിഭാഗേന ദസ്സേത്വാ. **വോദാനം ദസ്സേന്തോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഏവം ജാനിത്വാ**തി "അഭിജ്ഝാ വിസമലോഭോ ഏകന്തേനേവ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ"തി സഭാവതോ സമുദയതോ നിരോധതോ നിരോധൂപായതോ ച പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ ചേവ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗദ്വയപഞ്ഞായ ച ജാനിത്വാ. **പജഹതീ**തി ഏത്ഥ അച്ചന്തപ്പഹാനമേവ

അധിപ്പേതന്തി ദസ്സേന്തോ **“സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന അരിയമഗ്ഗേന പജഹതീ”**തി ആഹ. **അരിയമഗ്ഗേനാ**തി അനാഗാമിമഗ്ഗേന. തേന ഹി പഹാനം ഇധ സബ്ബവാരേസു അധിപ്പേതം. **കിലേസപടിപാടി** ഇധ കിലേസാനം ദേസനാക്കമോ. **മഗ്ഗപടിപാടി**പന ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ദേസനാക്കമോപി തായ ദേസനായ പടിപജ്ജനക്കമോപി തായ പടിപത്തിയാ ഉപ്പത്തിക്കമോപി. തത്ഥ യേ യേ കിലേസാ യേന യേന മഗ്ഗേന പഹീയന്തി, മഗ്ഗപടിപാടിം അനോലോകേത്വാ തേസം തേസം കിലേസാനം തേന തേന മഗ്ഗേന പഹാനദസ്സനം കിലേസപടിപാടി ന കിലേസാനം ഉപ്പത്തിക്കമോ ഇധ ദേസനാക്കമോ ചാതി ദസ്സേന്തോ **“അഭിജ്ഝാ വിസമലോഭോ”**തിആദിമാഹ. യേന യേന പന മഗ്ഗേന യേ യേ കിലേസാ പഹീയന്തി മഗ്ഗാനുപുബ്ബിയാ, തേന തേന മഗ്ഗേന തേസം തേസം കിലേസാനം പഹാനദസ്സനം മഗ്ഗപടിപാടിയാ പഹാനദസ്സനന്തി ദസ്സേന്തോ **“സോതാപത്തിമഗ്ഗേനാ”**തിആദിമാഹ.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേതി “സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ”തിആദിനാ ആഗതോ ഇമസ്മിം പഹാനവാരേ. **ഇമേ കിലേസാ**തി ഇമേ യഥാവുത്താ കിലേസാ. **സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝാ വാ ഹോന്തു സേസമഗ്ഗവജ്ഝാ വാ**ഹേട്ഠാ ദസ്സിതമഗ്ഗപടിപാടിവസേന. തത്ഥ പന യേ തതിയമഗ്ഗവജ്ഝാ, തേസം അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ പഹാനേ വത്തബ്ബം നത്ഥി, യേസം പനേത്ഥ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാനം ഇധ സങ്ഗഹേ കാരണം പച്ഛാ വത്തുകാമേന അഗ്ഗമഗ്ഗവജ്ഝാനം അനാദിയിത്വാ കസ്മാ തതിയമഗ്ഗവജ്ഝാനമേവ ഗഹണം കതന്തി ആഹ **“അയമേത്ഥ പവേണിമഗ്ഗാഗതോ സമ്ഭവോ”**തി, അയം ഇമസ്സ സുത്തസ്സ ഏതസ്മിം ഠാനേ ആചരിയപവേണിയാ കഥാമഗ്ഗോ തതോ ആഗതോ അത്ഥസമ്ഭവോ അത്ഥതത്വന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാനം ഇധ സങ്ഗഹേ കാരണം പച്ഛാ വത്തുകാമോ അഗ്ഗമഗ്ഗവജ്ഝാനം അഗ്ഗഹണേ യുത്തിം ദസ്സേന്തോ **“സോ ചാ”**തിആദിമാഹ. **തേനാ**തി ചതുത്ഥമഗ്ഗേന. **സേസാന**ന്തി ബ്യാപാദാദീനം . **യേപീ**തി മക്ഖാദികേ സന്ധായാഹ. **തംസമുട്ഠാപകചിത്താന**ന്തി തേസം മക്ഖാദീനം സമുട്ഠാപകചിത്തുപ്പാദാനം. തത്ഥ മക്ഖ-പളാസ-ഇസ്സാ-മച്ഛരിയ-സമുട്ഠാപകം പടിഘദ്വയചിത്തം, വിസേസതോ പഞ്ചകാമഗുണലോഭേന സഠോ മായാവീ ച ഹോതി, പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോ ച അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ നിരവസേസതോ പഹീയതി, തസ്മാ വുത്തം **“തംസമുട്ഠാപകചിത്താനം അപ്പഹീനത്താ”**തി. തേപി സുപ്പഹീനാ ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ത**ന്തി പഠമമഗ്ഗേനേവ പഹാനം **പുബ്ബാപരേന ന സന്ധിയതി** “യഥോധി ഖോ”തി ഏത്ഥ ഓധിവചനസ്സ മഗ്ഗത്തയവാചകത്താ. രതനത്തയേ അവേച്ചപ്പസാദോ നാമ അരിയകന്തസീലം വിയ സോതാപന്നസ്സ അങ്ഗാനി, തേ ച പഹാനതോ പച്ഛാ നിദ്ദിട്ഠാ, തസ്മാ ഇധ വുത്തപ്പഹാനം വിക്ഖമ്ഭനപഹാനമേവാതി കേചി വദന്തി. **തേസം ഇച്ഛാമത്തമേവ** യഥാവുത്തപഹാനസ്സേവ വസേന അവേച്ചപ്പസാദാനം ഓധിസോ പഹാനസ്സ വിഭാവിതത്താ, സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ യുത്തിതോപി പകാസിതോയേവ.

൩൮. **ഏകമേകേന പദേന യോജേതബ്ബം,** യതോ ഏകമേകസ്സപി ഉപക്കിലേസസ്സ സഭാവാദിതോ ദസ്സനം നിയ്യാനമുഖം ഹോതി, തഥാ ചേവ ഹേട്ഠാ സംവണ്ണിതം. അനാഗാമിമഗ്ഗവസേന പഹാനം വത്വാ പസാദസ്സ ഉദ്ധടത്താ വുത്തം **“അനാഗാമിമഗ്ഗേന ലോകുത്തരപ്പസാദോ ആഗതോ”**തി. യദി ഏവം കസ്മാ “ലോകിയോ ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തന്തി? “ഇതിപി സോ ഭഗവാ”തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ ലോകിയത്താ. നിബ്ബാനാരമ്മണോ ഏവ ഹി ലോകുത്തരോ പസാദോ. “ഇതിപി സോ ഭഗവാ”തിആദിവചനേന ലോകിയം, അവേച്ചപ്പസാദവചനേന ലോകുത്തരന്തി **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകം പസാദം ദസ്സേന്തോ**. അവേച്ച രതനത്തയഗുണേ യാഥാവതോ ഞത്വാ പസാദോ **അവേച്ചപ്പസാദോ**. സോ പന യസ്മാ മഗ്ഗേനാഗതത്താ കേനചി അകമ്പനിയോ അപ്പധംസിയോ ച ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **“അചലേന അച്ചുതേനാ”**തി. തത്ഥ ലോകുത്തരോ സബ്ബസോ ബുദ്ധഗുണാദീസു സമ്മോഹം വിദ്ധംസേന്തോ തത്ഥ കിച്ചതോ പവത്തതി, ഇതരോ ആരമ്മണവസേന തേ ആരബ്ഭ. **തം വിധി**ന്തി തം തസ്സ ഉപ്പന്നപ്പകാരം. **അനുസ്സതിട്ഠാനാനീ**തി അനുസ്സതികമ്മട്ഠാനാനി.

൩൯. **സോമനസ്സാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഞാണാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. ചോരാനം അഭിണ്ഹം സഞ്ചരണട്ഠാനതായ **പച്ചന്ത**ഗ്ഗഹണം. **പച്ചവേക്ഖതോ**തി “അസുകസ്മിഞ്ച ഠാനേ ഇമേ

ചിമേ ചോരാ ഏവഞ്ച ഏവഞ്ച വിനാസിതാ''തി പച്ചവേക്ഖതോ **രഞ്ഞോ വിയ**.

യോ യോ ഓധി **യഥോധി**. യഥാ-സദ്ദോ ബ്യാപനിച്ഛായം, ഖോ സദ്ദോ അവധാരണേതി ദസ്സേന്തോ **"സകസകഓധിവസേന ചത്തമേവ ഹോതീ"**തിആദിമാഹ. തേന ''വന്ത''ന്തിആദീസുപി അവധാരേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **സകസകഓധിവസേനാ**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ദ്വേ ഓധീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യംമഗ്ഗവജ്ഝാ**തി യേന മഗ്ഗേന അനവസേസതോ പഹാതബ്ബാ. അനവസേസപ്പഹാനവസേന ഹി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝാനം കിലേസാനം തദഞ്ഞമഗ്ഗവജ്ഝേഹി അസമ്മിസ്സതാ, അഞ്ഞഥാ യേ സകസകഓധിവസേന ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝാ, തേ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി പഹീനാപായഗമനീയാദിസഭാവാ ഏവ തേഹി പഹീയന്തീതി പഹാനവസേന സമ്മിസ്സാ സിയും. **തേന തേയേവ പഹീനാ ഹോന്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തതുത്തരിപീ**തി തതോ പഹാനനിമിത്തസോമനസ്സുപ്പത്തിതോ ഉദ്ധമ്പി. പടിപക്ഖേസു ഓധിസോ പവത്തികിച്ചത്താ **ഓധീതി ഹേട്ഠാ തയോ മഗ്ഗാ വുച്ചന്തി**. **തേ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ വിവരണം. **ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ**തി അനാഗാമിം സന്ധായാഹ. തേന വുത്തം **"ഹേട്ഠാമഗ്ഗത്തയേന ചത്ത"**ന്തി.

കേചി ചത്തമ്പി ഗണ്ഹന്തി, നയിദമേവന്തി ദസ്സനത്ഥം **"വന്ത"**ന്തി വുത്തം. ന ഹി യം യേന വന്തം, സോ പുന തം ആദിയതി. തേനാഹ **"അനാദിയനഭാവദസ്സനവസേനാ"**തി. വന്തമ്പി കിഞ്ചി സസന്തതിലഗ്ഗം സിയാ, നയിദമേവന്തി ദസ്സനത്ഥം **"മുത്ത"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"സന്തതിതോ വിനിമോചനവസേനാ"**തി. മുത്തമ്പി കിഞ്ചി മുത്തബന്ധനാ വിയ ഫലം കുഹിഞ്ചി തിട്ഠതി, ന ഏവമിദന്തി ദസ്സനത്ഥം **"പഹീന"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"ക്വചി അനവട്ഠാനദസ്സനവസേനാ"**തി. യഥാ കിഞ്ചി ദുന്നിസ്സട്ഠം പുന ആദായ സമ്മദേവ നിസ്സട്ഠം പടിനിസ്സട്ഠന്തി വുച്ചതി, ഏവം വിപസ്സനായ നിസ്സട്ഠം ആദിന്നസദിസം മഗ്ഗേന പഹീനം പടിനിസ്സട്ഠം നാമ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം **"പടിനിസ്സട്ഠ"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"ആദിന്നപുബ്ബസ്സ പടിനിസ്സഗ്ഗദസ്സനവസേനാ"**തി. ന കാപുരിസേന വിയ പരമ്മുഖേന നിസ്സട്ഠം , അഥ ഖോ അഭിമുഖേനേവ നിസ്സട്ഠന്തി ദസ്സനത്ഥം **"പടിനിസ്സട്ഠ"**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"പടിമുഖം വാ"**തിആദി. **ഉപഗന്തബ്ബതോ**തി അത്തനോ ഹിതസുഖം പച്ചാസീസന്തേന ഏകന്തേന അധിഗന്തബ്ബതോ. **ധാരണതോ**തി തംസമങ്ഗീനം അപായപാതതോ സന്ധാരണേന. **ഗന്ഥോ "വേദോ"തി വുച്ചതി** ''വിദന്തി ഏതേനാ''തി, വേദേഹി ഞാണേഹി ഗതോ പടിപന്നോതി **വേദഗൂ**. **അഭിജഞ്ഞാ**തി ജാനേയ്യ. **വേദജാതാ**തി ഉപ്പന്നസോമനസ്സാ. **ഞാണം "വേദോ"തി വുച്ചതി** ''വേദിതബ്ബം വേദേതീ''തി. **സോമനസ്സം "വേദോ"തി വുച്ചതി** ആരമ്മണരസം വിന്ദതി അനുഭവതീതി.

ഉപ്പന്നന്തി അവേച്ചപ്പസാദം നിസ്സായ ഉപ്പന്നം. **വുത്തപ്പകാരമേവ വേദ**ന്തി ''സോമനസ്സം സോമനസ്സമയഞാണഞ്ചാ''തി ഏവം വുത്തപ്പകാരമേവ. **അത്ഥവേദ**ന്തി അത്ഥേ ഹേതുഫലേ വേദം. **ധമ്മവേദ**ന്തി ധമ്മേ ഹേതുമ്ഹി വേദം. തേനാഹ **"അവേച്ചപ്പസാദസ്സ ഹേതു"**ന്തിആദി. ഇധ ധമ്മത്ഥസദ്ദാ ഹേതുഫലപരിയായാതി ഇമമത്ഥം പാളിയാ ഏവ ദസ്സേതും **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **തമേവ അത്ഥഞ്ച ധമ്മഞ്ചാ**തി അത്ഥോ ധമ്മോതി ച വുത്തം അവേച്ചപ്പസാദനിമിത്തം യഥാവുത്തം കിലേസപ്പഹാനഞ്ച. **അത്ഥധമ്മാനിസംസഭൂതം വേദ**ന്തി യഥാവുത്തഅത്ഥധമ്മാനിസംസഭൂതം സോമനസ്സമയഞാണസങ്ഖാതം വേദഞ്ച. **പാമോജ്ജ**ന്തി തരുണപീതിം ആഹ. **പച്ചവേക്ഖണാകാരപ്പവത്തേനാ**തി ഏതേന പച്ചവേക്ഖണാ ഏവേത്ഥ അനവജ്ജസഭാവതായ ധമ്മോതി വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **പീതി ജായതീ**തി പരപ്പച്ചയം ബലവപീതിമാഹ. **പീണിതമനസ്സാ**തി പസ്സദ്ധിആവഹേഹി ഉളാരേഹി പീതിവേഗേഹി തിത്തചിത്തസ്സ. **കായോ**തി നാമകായോ. **വൂപസന്തദരഥോ**തി കിലേസപരിളാഹാനം ദൂരീഭാവേന സുട്ഠു ഉപസന്തദരഥോ. പച്ചവേക്ഖണഹേതുകം ചിത്തസ്സ സമാധാനം ഇധ അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"അപ്പിതം വിയ അചലം തിട്ഠതീ"**തി.

൭൭. കാമം ''ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതോമ്ഹി, ധമ്മേ സങ്ഘേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതോമ്ഹീ''തി ഇദമ്പി തസ്സാ പച്ചവേക്ഖണായ പവത്തിആകാരപകാസനമേവ, ഇദം പന വിസേസതോ രതനത്തയേ ഉപ്പന്നസോമനസ്സാദിപ്പകാസനപദം. ''യഥോധി ഖോ പനാ''തി ഇദമ്പി സവിസേസം

പച്ചവേക്ഖണാകാരപ്പകാസനപദത്ഥി അധിപ്പായേന **“ഇദാനി യഥോധി...പേ॰... പകാസേത്വാ”**തി വുത്തം. ചത്താരോപി പന വാരാ പച്ചവേക്ഖണാകാരപ്പകാസനവസേന ചേവ സോമനസ്സാദിആനിസംസദസ്സനവസേന ച വുത്താതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും ഉഭയത്ഥാപി ഉഭയസ്സ വുത്തത്താ. യദിപി അരിയമഗ്ഗോ ഏകചിത്തക്ഖണികോ ന പുന ഉപ്പജ്ജതി, പടിപക്ഖസ്സ പന തേന സുപ്പഹീനത്താ തംസമങ്ഗീ അപരിഹാനധമ്മോ തംസീലാദിഭാവേനേവ വുച്ചതീതി ആഹ **“തസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗസമ്പയുത്തം സീലക്ഖന്ധം ദസ്സേതീ”**തിആദി. “ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു”ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ៣.൧൯൭-൧൯൮; സം॰ നി॰ ൫.៣൭൮) വിയ ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോ സമാധിപരിയായോതി ആഹ **“സമാധിക്ഖന്ധം പഞ്ഞാക്ഖന്ധഞ്ച ദസ്സേതീ”**തി. തഥാ ഹി സോ സമ്പയുത്തധമ്മേ ഏകാരമ്മണേ അവിക്ഖിപമാനേ അവിപ്പകിണ്ണേ അവിസടേ കത്വാ സമം, സമ്മാ ച ആദഹന്തോ തഥാ തേ ധാരേതീതി ച വത്തബ്ബതം അരഹതീതി ധമ്മോതി ച വുച്ചതി. **അനേകരൂപാന**ന്തി അനേകപ്പകാരാനം. അന്തരായോ നാമ അപ്പടിലദ്ധസ്സ വാ അലബ്ഭനവസേന, പടിലദ്ധസ്സ വാ പരിഹാനവസേന, തദുഭയമ്പി ഇധ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **“മഗ്ഗസ്സ വാ”**തിആദിമാഹ. **നേവസ്സ തം ഹോതി അന്തരായായാ**തി തസ്സ അനാഗാമിനോ പിണ്ഡപാതഭോജനം നേവ ഹോതി അന്തരായായ ഉക്കംസഗതായ പച്ചവേക്ഖണായ പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനതോ. തഞ്ചസ്സാ ഉക്കംസഗമനം ഹതപടിപക്ഖത്താതി ദസ്സേന്തോ **“മഗ്ഗേന വിസുദ്ധചിത്തത്താ”**തി ആഹ.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം അന്തരായാഭാവേ. **ഏതദേവ** വിസുദ്ധചിത്തത്തമേവ **കാരണം.** ഏത്ഥ ച “നേവസ്സ തം ഹോതി അന്തരായായാ”തി ഇമിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പഹാനം അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവാതി സിദ്ധം ഹോതി. അനാഗാമിനോ ഹി സബ്ബസോ കാമരാഗോ പഹീനോ ഹോതി, രസതണ്ഹായ അഭാവതോ താദിസപിണ്ഡപാതപരിഭോഗോ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേ കഥഞ്ചിപി അന്തരായായ ന ഹോതീതി. “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, വത്ഥ”ന്തി വദന്തോ ഭഗവാആദിമ്ഹി അത്തനാ ഉപനീതവത്ഥൂപമം അനുസന്ധേതി. ഉദകസ്സ അച്ഛഭാവോ പങ്കസേവാലപണകാദിമലാഭാവേന പസന്നതായ, തബ്ബിപരിയായതോ ബഹലതാതി ആഹ **“അച്ഛന്തി വിപ്പസന്ന”**ന്തി. വണ്ണനിഭായ വിഗതസംകിലേസതായ സമുജ്ജലനം പഭസ്സരതായ വത്ഥസ്സ, തം പരിയോദാതന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി ആഹ **“പരിയോദാതം പഭസ്സരതായാ”**തി. **ഉക്കം ബന്ധേയ്യാ**തി അങ്ഗാരകപല്ലം യഥാ ദാരുഘടികങ്ഗാരാദികേന ന ഭിജ്ജതി, ഏവം തനുമത്തികാലേപാദിനാ ബന്ധേയ്യ. മേഘപടലതോ വേരമ്ഭവാതധാരാസങ്ഘട്ടനതോ വിജ്ജുതാ വിയ കേവലം വാതധാരാസങ്ഘട്ടനജനിതാ പഭാ ഉക്കാപഭാ, സാ പന യസ്മാ ഭിന്നം വാതധാരാനം വേഗസമ്ഭൂതസങ്ഘട്ടനഹേതുകാ, തസ്മാ കാരണവസേന **“വാതവേഗോ ഉക്കാ”**തി വുത്തം.

൭൭. **യഥാനുസന്ധിവസേനാ**തിആദിമ്ഹി ഉട്ഠിതദേസനായ അനുരൂപാ അനുസന്ധി യഥാനുസന്ധി, തസ്സാ വസേന. ബ്യതിരേകദസ്സനം വിയ ഹി സാധേതബ്ബസ്സ ആദിമ്ഹി ഉട്ഠിതദേസനായ പടിപക്ഖദസ്സനമ്പി അനുരൂപദേസനാവ സമ്മദേവ പതിട്ഠാപനഭാവതോ, യഥാ തം ആവത്തഹാരയോജനായം വിസഭാഗധമ്മാവത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **“യഥാനുസന്ധിവസേന ദേസനാ ആഗതാ”**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേന്തോ തപ്പസങ്ഗേന ഇതരേപി അനുസന്ധീ ദസ്സേതും **“തയോ ഹീ”**തിആദിമാഹ. **ബഹിദ്ധാ**തി ബാഹിരേസു വത്ഥൂസു. **അസതി പരിതസ്സനാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിപരിതസ്സനാഭാവോ. **വിസ്സജ്ജിതസുത്തവസേനാ**തി “ഇധ ഭിക്ഖു ഏകച്ചസ്സാ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൨) വിസ്സജ്ജിതസുത്തവസേന. **യേന ധമ്മേനാ**തി സീലാദിവോദാനധമ്മേസു അക്ഖന്തിയാദിസംകിലേസധമ്മേസു ച യേന യേന ധമ്മേന. **ഛ അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ**തി ഇമിനാ “അനുരൂപധമ്മവസേന വാ”തി വുത്തവികപ്പം ദസ്സേതി, സേസേഹി “പടിപക്ഖവസേന വാ”തി വുത്തവികപ്പം. അക്ഖന്തിയാ ഹി കകചൂപമോവാദോ (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨) പടിപക്ഖോ, തഥാ ദിട്ഠിയാ “നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ”തി ഏവം പടിഭാഗാ സുഞ്ഞതാകാരേന. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. “ചിത്തേ സംകിലിട്ഠേ ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൭൦) ഹേട്ഠാ കിലേസദേസനാ ആഗതാ. **സബ്ബോ**തി അനവസേസോ. **സബ്ബാകാരേനാ**തി ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണപുഗ്ഗലദോസജാനനാദിനാ സബ്ബപ്പകാരേന.

൭൮. “മേത്താ ഭാവേതബ്ബാ ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായാ”തിആദിവചനതോ (അം॰ നി॰ ൻ.൧) മേത്താദയോ ബ്യാപാദവിഹേസാരതിരാഗാനം പടിപക്ഖാ. യസ്മാ “സോ അത്ഥീ”തിആദിനാ ഭഗവതാ അനാഗാമിനോ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമനം ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം മത്ഥകം പാപേത്വാ കഥിതം, തസ്മാ തം ദസ്സേന്തോ **“ഇദാനിസ്സാ”**തിആദിമാഹ.

ബ്രഹ്മവിഹാരധമ്മേതി ബ്രഹ്മവിഹാരേ ചേവ ബ്രഹ്മവിഹാരസഹഗതധമ്മേ ച. തേനാഹ **“നാമവസേനാ”**തി. വവത്ഥപേത്വാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. നാമന്തിപി ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ വുച്ചന്തി. **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഏതേന ഭൂതനിസ്സിതാനം സേസുപാദായധമ്മാനം സബ്ബേസമ്പി പഹാതബ്ബതണ്ഹാവജ്ജാനം തേഭൂമകധമ്മാനം പരിഗ്ഗഹവിധിം ഉല്ലിങ്ഗേതി. സഭാവതോ വിജ്ജമാനം തം അത്തപച്ചക്ഖം കത്വാ ഞാണേന യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝിയമാനതം ഉപാദായ “അത്ഥി ഇദ”ന്തി യഥാവവത്ഥാപിതം നാമരൂപം. തേനേവാഹ **“ഏത്താവതാനേന ദുക്ഖസച്ചവവത്ഥാനം കതം ഹോതീ”**തി. സാവധാരണഞ്ചേതം വചനം, ലോകസമഞ്ഞാസിദ്ധം സത്തഇത്ഥിപുരിസാദി വിയ, ഇതോ ബാഹിരകപരികപ്പിതം പകതിആദി ദ്രബ്യാദി ജീവാദി കായാദി വിയ ച ന പരമത്ഥതോ നത്ഥി, അത്ഥേവാതി വുത്തം ഹോതി. **പജാനാതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ താവ ലക്ഖണരസാദിവസേന ചേവ പടിഗ്ഗഹവിഭാഗവസേന ച പകാരതോ ജാനാതി, അപരഭാഗേ പന പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝന്തോ ജാനാതി. ഏകന്തഹീനാ നാമ അകുസലധമ്മാ സമ്പതി ആയതിഞ്ച ദുക്ഖമൂലത്താ, തത്ഥാപി വിസേസതോ തണ്ഹാതി ആഹ **“ദുക്ഖസ്സ സമുദയം പടിവിജ്ഝന്തോ അത്ഥി ഹീനന്തി പജാനാതീ”**തി. അത്തനോ പച്ചയേഹി പധാനഭാവം നീതത്താ പണീതന്തി ഇമിനാ അത്ഥേന അരിയമഗ്ഗോവ “പണീത”ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **“പഹാനുപായം വിചിനന്തോ അത്ഥി പണീതന്തി പജാനാതീ”**തി. “ഉത്തമട്ഠേന ച പണീത”ന്തി വുച്ചമാനേ നിരോധസച്ചസ്സപി സങ്ഗഹോ സിയാ, തസ്സ പന പദന്തരേന സങ്ഗഹിതത്താ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപ്പമഞ്ഞാമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസസ്സേവ കതത്താ **“ബ്രഹ്മവിഹാരസഞ്ഞാഗതസ്സാ”**തി വുത്തം. “സബ്ബസ്സപി തേഭൂമകസ്സ സഞ്ഞാഗതസ്സാ”തി വത്തും വട്ടതിയേവ. ന ചേത്ഥ അസങ്ഗഹോ തസ്സാപി സഞ്ഞായ ആഗതഭാവതോ. ലോകം ഉത്തരിത്വാ സമതിക്കമിത്വാ നിസ്സരിത്വാ വിസംയുത്തം ഹുത്വാ ഠിതത്താ വുത്തം **“ഉത്തരി നിസ്സരണം നിബ്ബാന”**ന്തി.

ചതൂഹി ആകാരേഹീതി “അത്ഥി ഹീന”ന്തിആദീഹി ചതൂഹി പകാരേഹി. അന്വയഞാണതായ അനുബോധഭൂതായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ജാനനത്ഥോ ധമ്മഞാണതായ പടിവേധഭൂതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ദസ്സനത്ഥോ സഭാവസിദ്ധോതി ദസ്സേന്തോ **“വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ചത്താരി സച്ചാനി ജാനനതോ മഗ്ഗപഞ്ഞായ പസ്സതോ”**തി വുത്തം. **ഭയഭേരവേ വുത്തനയേനേവാ**തി ഭയഭേരവസുത്തവണ്ണനായം അത്തനാ വുത്തഅത്ഥവചനത്ഥപാഠേന ഇധ പാഠസ്സ സദിസത്താ അതിദിസന്തോ **“കാമാസവാപി… പേ॰… പജാനാതീ”**തി ആഹ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ “കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതി…പേ॰… അവിജ്ജാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതീ”തി “ഖീണാ ജാതീ”തിആദീനി വദതാ ഭഗവതാ ചതുത്ഥമഗ്ഗോ നിദ്ദിട്ഠോ, തസ്മാ യം ഹേട്ഠാ **അട്ഠകഥായം** വുത്തം “സോ ച ഉപരി ചതുത്ഥമഗ്ഗസ്സേവ നിദ്ദിട്ഠത്താ യുജ്ജതീ”തി, തം സുവുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

തസ്സ ചോദനത്ഥായാതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ഭഗവാ അത്തനോ ചോദനത്ഥായ “പുച്ഛ മം ത്വം ബ്രാഹ്മണ യദേത്ഥ തയാ മനസാഭിസമീഹിത”ന്തി ചോദനായ, ഓകാസദാനത്ഥായാതി അധിപ്പായോ. ദേസനാസന്നിസ്സയോ ബ്രാഹ്മണസ്സ തഥാരൂപോ ഏത്ഥ അജ്ഝാസയോപി നത്ഥീതി യഥാവുത്തഅനുസന്ധിത്തയവിനിമുത്തത്താ **“പാടിയേക്കം അനുസന്ധിം ആഹാ”**തി വുത്തം. ചിത്തഗതത്താ **അബ്ഭന്തരേന**. **കിലേസവുട്ഠാനസിനാനേനാ**തി കിലേസമലപവാഹനേന രാഗപരിളാഹാദിവൂപസമകരേന ച അട്ഠങ്ഗികഅരിയമഗ്ഗസലിലസിനാനേന.

൭൯. ധമ്മസഭാമണ്ഡപം താവദേവ ഉപഗതത്തോ ബാഹുകാ നദിതോ **ആഗതം വിയ മഞ്ഞമാനോ**. അരിയഫലമദ്ദനചുണ്ണാദയോ തേലസിനേഹസ്സ വിവേചനേന . ലൂഖഭാവോ ലോകം, തം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി ലോകാതി സമ്മതാ. **ലോക്ഖസമ്മത**ഗ്ഗഹണേന “തഥാ സാ

നദീ ലോകേ പാകടാ”തി ഏവം പവത്തം അത്തനോ മിച്ഛാഗാഹം ദീപേതി. തേനാഹ **“വിസുദ്ധഭാവം ദേതീതി ഏവം സമ്മതാ”**തി. പാപപവാഹനേന സമ്പരായികാദിസമ്പത്തിആവഹതോ ലോകസ്സ ഹിതാ **ലോക്യാ**. ലോക്യാതി സമ്മതാതി സബ്ബം പുരിമസദിസം. തേനാഹ **“സേട്ഠം ലോകം ഗമയതീതി ഏവം സമ്മതാ”**തി. **പുഞ്ഞസമ്മതാ**തി പുഞ്ഞഭവഫലനിബ്ബത്തനേന സത്താനം പുനനേന വിസോധനേന പുഞ്ഞാതി സമ്മതാ. **തദത്ഥദീപനത്ഥമേവാ**തി തസ്സാ പുബ്ബേ ആഗതദേസനായ അത്ഥദീപനത്ഥമേവ. വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പുന ദീപനം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **“ഗാഥാരുചികാന”**ന്തി. ചുണ്ണികവചനം അസമ്ഭാവേന്താ തഥാ ച വുത്തേ അത്ഥമബുജ്ഝനകാ പജ്ജവചനം സമ്ഭാവേന്താ തഥാ ച വുത്തേ ബുജ്ഝനകാ ഗാഥാരുചികാ. **വിസേസത്ഥദീപനത്ഥ**ന്തി വിസിട്ഠദീപനത്ഥം, പുരിമദേസനായ അഞ്ഞദീപനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

“ഗച്ഛതി പന ഭവം ഗോതമോ ബാഹുകം നദിം സിനായിതു”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൭൮) ഹേട്ഠാ വുത്തത്താ **ബാഹുകന്തി ഇദമേവ ഏത്ഥ തദത്ഥദീപകം**. **സേസാനി** അധികക്കാദിവചനാനി തതോ വിസിട്ഠസ്സ അത്ഥസ്സ ബോധനതോ **വിസേസത്ഥദീപകാനി**. കസ്മാ പനേത്ഥ ഭഗവതാ ബ്രാഹ്മണേന അവുത്താനി അധികക്കാദീനി ഗഹിതാനീതി ആഹ **“യഥേവ ഹീ”**തിആദി. കക്കന്തി ന്ഹാനപിണ്ഡം അധിപ്പേതം, ന്ഹായിത്വാ അധികം കക്കം ഏത്ഥ ഗണ്ഹന്തീതി **അധികക്കം**. തേനാഹ **“ന്ഹാനസമ്ഭാരവസേനാ”**തിആദി. **മണ്ഡലവാപിസണ്ഠാന**ന്തി വട്ടപോക്ഖരണീസണ്ഠാനം. **നദിയോ**തി വിസും നദിയോ, ന അധികക്കാദീനി വിയ തിത്ഥമത്തം.

തീഹി പദേഹീതി സുന്ദരികാപയാഗബാഹുകാപദേഹി. **ചത്താരീ**തി അധികക്കാദീനി ചത്താരി. **വുത്താനേവ ഹോന്തീ**തി ലോകസമ്മതാലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണതാ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധിപ്പായേന, പരമത്ഥതോ പന പാപപവാഹലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തേനാഹ **“തസ്മാ”**തിആദി. **കിഞ്ചി** പാപസുദ്ധിം **ന കരോന്തി**യേവ. **ന ഹി നം സോധയേ**തി നം പുഗ്ഗലം ന സോധയേ. **വേരകിബ്ബിസഭാവം അപ്പത്താ** നാമ കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താ. തേനാഹ **“ഖുദ്ദകേഹീ”**തി.

പടിഹനന്തോതി അയുത്തഭാവദസ്സനേന തം ദിട്ഠിം പടിബാഹന്തോ. തത്ഥായം പടിബാഹനവിധി യഥാ യം കിഞ്ചി ഉദകോരോഹനം ന പാപപവാഹനം, ഏവം യോ കോചി നക്ഖത്തയോഗോ പാപഹേതൂനം പടിപക്ഖാഭാവതോ. യഞ്ഹി വിനാസേതി, സോ തസ്സ പടിപക്ഖോ. യഥാ ആലോകോ അന്ധകാരസ്സ വിജ്ജാ ച അവിജ്ജായ, ന ഏവം ഉദകോരോഹനം നക്ഖത്തയോഗോ വാ പാപഹേതൂനം ലോഭാദീനം പടിപക്ഖോ, തസ്മാ നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം “ന ഉദകോരോഹനാദി പാപപവാഹന”ന്തി. **നിച്ചം ഫഗ്ഗുനീനക്ഖത്ത**ന്തി സുദ്ധസീലാദികസ്സ സബ്ബകാലം മങ്ഗലദിവസോ ഏവാതി അധിപ്പായോ. **ഇതരോ**തി സീലാദിവസേന അസുദ്ധോ. **നിച്ചമേവ ഉപോസഥോ** അരിയുപോസഥേന ഉപവുത്ഥഭാവതോ. **സുദ്ധസ്സാ**തി പരിസുദ്ധമനോസമാചാരസ്സ. **സുചികമ്മസ്സാ**തി പരിസുദ്ധകായവചീസമാചാരസ്സ. തേനാഹ **“നിക്കിലേസതായാ”**തിആദി. **കുസലൂപസഞ്ഹിത**ന്തി അനവജ്ജഭാവൂപഗതം. **വതസമാദാന**ന്തി ധുതധമ്മസമാദാനാദി **സമ്പന്നമേവ ഹോതി,** നാസ്സ വിപത്തി അത്ഥീതി അത്ഥോ. **മമ സാസനേയേവ സിനാഹി,** യദി അച്ചന്തമേവ സുദ്ധിം ഇച്ഛസീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“സചേ”**തിആദി. **ഖേമത**ന്തി ഖേമഭാവം. യഥാ സബ്ബഭൂതാനി തപവസേന ഖേമപ്പത്താനി അഭയപ്പത്താനി ഹോന്തി, ഏവം കരോഹീതി തം ഹേട്ഠാ ദസ്സിതം മേത്താദിഭാവനം ബ്രാഹ്മണസ്സ സങ്ഖേപേന ഉപദിസന്തേനസ്സ ഏകച്ചസമാധിസമ്പദാ തദവിനാഭാവിനീ പഞ്ഞാസമ്പദാ ച ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **“മനോദ്വാരസുദ്ധി ദസ്സിതാ”**തി.

തസ്സ പന സമ്പദാദ്വയസ്സ നിസ്സയഭൂതം സീലസമ്പദം ദസ്സേതും **“സചേ മുസാ ന ഭണസീ”**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച യഥാ “സചേ മുസാ ന ഭണസീ”തിആദിനാ മുസാവാദ-പാണാതിപാത-അദിന്നാദാന-പടിവിരതിവചനേന അവസേസകായവചീദുച്ചരിതവിരതീപി വുത്താ ഏവ ഹോതി ലക്ഖണഹാരനയേന, ഏവം “സദ്ദഹാനോ അമച്ഛരീ”തി സദ്ധാദിധനസമ്പദാനിയോജനേനേവ അവസേസഅരിയധനസമ്പദാനിയോജനമ്പി സിദ്ധമേവ

ഹോതീതി സദ്ധാദയോ വിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മാ ബ്രാഹ്മണസ്സ പകാസിതാ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ **"ഇമായ ഏവ പടിപത്തിയാ കിലേസസുദ്ധീ"**തി. **ഗയാ സമ്മതതരാ** ബാഹുകാദീഹിപീതി അധിപ്പായോ.

൭൭. ഏകോതി അസഹായോ, ഏസാ പനസ്സ അസഹായതാ ഏകീഭാവേനാതി. ന ഹിസ്സ താവ തണ്ഹാദുതിയതാ വിഗതാ. തേനേവാഹ **"ന ചിരസ്സേവാ"**തിആദി. ഏകഗ്ഗഹണേനേവ കായേന വൂപകട്ഠതാ വുത്താതി ആഹ **"വുപകട്ഠോ ചിത്തവിവേകേനാ"**തി. തേന "ദിവാ ചങ്കമേന നിസജ്ജായാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൨൩; സ.൭൪; വിഭ॰ ൫൧൯; മഹാനി॰ ൧൬൧) ആഗതം ജാഗരിയാനുയോഗമാഹ. തഥാഭൂതസ്സ ചസ്സ ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തേ തയോ ഭവേ പസ്സതോ യഥാ പമാദസ്സ ലേസോപി നാഹോസി, ഏവം കമ്മട്ഠാനം ബ്രൂഹേന്തോ സമ്മദേവ പദഹതി. കത്ഥചി സങ്ഖാരഗതേ അനപേക്ഖചിത്തോ നിബ്ബാനാധിമുത്തോ ഏവ വിഹാസീതി ദസ്സേതും **"അപ്പമത്തോ"**തിആദി വുത്തം. **ഖീണാ ജാതീ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വത്ഥസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. സല്ലേഖസുത്തവണ്ണനാ

൮൧. "ചുന്ദോ"തി തസ്സ മഹാഥേരസ്സ നാമം, പൂജാവസേന പന **മഹാചുന്ദോ**തി വുച്ചതി യഥാ **"മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ"**തി. അത്തനോ വാ ചുന്ദം നാമ ഭാഗിനേയ്യത്ഥേരം ഉപാദായ ആയസ്മതോ സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ ഭാതാ അയം മഹാഥേരോ **"മഹാചുന്ദോ"**തി പഞ്ഞായിത്ഥ യഥാ "മഹാപന്ഥകോ"തി. **സായന്ഹസമയ**ന്തി ഭുമ്മത്ഥേ ഏകം ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"സായന്ഹകാലേ"**തി. ന ഹേത്ഥ അച്ചന്ത സംയോഗോ സമ്ഭവതീതി. **സത്തസങ്ഖാരേഹീ**തി സദ്ധിവിഹാരികഅന്തേവാസികഉപാസകാദിസത്തേഹി ചേവ രൂപാരമ്മണാദിസങ്ഖാരേഹി ച. **പടിനിവത്തിത്വാ**തി അപസക്കിത്വാ. **നിലീയന**ന്തി വിവേചനം കായചിത്തേഹി തതോ വിവിത്തതാ. **ഏകീഭാവോ**തി ഹി കായവിവേകമാഹ, **പവിവേകോ**തി ചിത്തവിവേകം. **തതോ വുട്ഠിതോ**തി തതോ ദുവിധവിവേകതോ ഭവങ്ഗുപ്പത്തിയാ, സബ്രഹ്മചാരീഹി സമാഗമേന ച അപേതോ. **അഭിവാദാപേത്വാ**തി അഭിവാദം കാരേത്വാ. **ഏവ**ന്തി യഥാവുത്തഅഭിവാദവസേന. പഗ്ഗയ്ഹാതി ഉന്നാമേത്വാ. അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലാനം താവ ഏവം അഭിവാദോ ഹോതു, ഉച്ഛിന്നഭവമൂലാനം കിമത്ഥിയോതി ആഹ **"ഏതം ആചിണ്ണം തഥാഗതാന"**ന്തി. തേന ന തഥാഗതാ സമ്പരായികംയേവ സത്താനം സുഖം ആസീസന്തി, അഥ ഖോ ദിട്ഠധമ്മികമ്പീതി ദട്ഠബ്ബം. കസ്മാ ഏവം തഥാഗതാ അഭിവദന്തീതി തത്ഥ കാരണമാഹ **"സുഖകാമാ ഹീ"**തിആദി. **പുഥുകായാ**തി ബഹൂ സത്തകായാ. **യക്ഖാ**തി ദേവാ. തേ ഹി പൂജനീയതായ "യക്ഖാ"തി **വുച്ചന്തി**. **അഭിവദന്തീ**തി ആസീസിതമേവത്ഥം ഞാണകരുണാഹി അഭിമുഖം കത്വാ വദന്തി.

യാതി അനിയമതോ ഗഹിതാ നിയമതോ ദസ്സേന്തോ **"ഇമാ"**തി ആഹ. **ഇമാ**തി ച ആസന്നപച്ചക്ഖവചനന്തി ആഹ **"അഭിമുഖം കരോന്തോ വിയാ"**തി , തം തം ദിട്ഠിഗതികം ചിത്തഗതം സമ്മുഖാ വിയ കരോന്തോതി അത്ഥോ. **ദിട്ഠിയോ**തി പുരിമപദലോപേന പാളിയം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"മിച്ഛാദിട്ഠിയോ"**തി ആഹ. സത്തേസു ദിട്ഠിഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജമാനാ, സത്തേസു വാ വിസയഭൂതേസു ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനാ **"സത്തേസു പാതുഭവന്തീ"**തി വുത്താ. **അത്തവാദേനാ**തി അത്താനം ആരബ്ഭ പവത്തേന വചനേന. **പടിസംയുത്താ**തി "അത്ഥി അത്താ"തി ഗാഹേ ഗാഹണേ ച വിസയഭാവേന പടിസംയുത്താ. ദിട്ഠിഗതികേന ദിട്ഠിം ഗാഹന്തേഹി ഗഹണേ ഗാഹാപണേ ച ദിട്ഠി ദിട്ഠിവാദസ്സ വിസയോതി തേന പടിസംയുത്താ നാമ ഹോതി. "അത്ഥി അത്താ"തി ഏവം പവത്താ ദിട്ഠി ഇധ അത്തവാദപടിസംയുത്താ, ന തസ്സാ വിസയഭൂതോ അത്താ. സാ ച വിസയഭാവതോ തഥാപവത്തേന വാദേന പടിസംയുത്താ. **ലോകവാദപ്പടിസംയുത്താ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **വീസതി ഭവന്തി** തതോ പരം അത്തവാദവത്ഥുനോ അഭാവാ . പഞ്ചപി ഹി ഉപാദാനക്ഖന്ധേ പച്ചേകം "അത്താ"തി തേ ച അത്തനോ നിസ്സയഭാവേന ഗണ്ഹതോ ഏതാസം ദിട്ഠീനം സമ്ഭവോ,

തബ്ബിനിമുത്തോ പനായം വിസയോ അത്തഗ്ഗഹണാകാരോ ച നത്ഥീതി. **സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി** രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം "അത്താ"തി, "ലോകോ"തി വാ ഗഹേത്വാ തം സസ്സതോ സബ്ബകാലഭാവീ നിച്ചോ ധുവോതി. യഥാഹ "രൂപീ അത്താ ചേവ ലോകോ ച സസ്സതോ ചാതി അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേതീ"തിആദി. **സസ്സതോ**തിആദീസു പഠമോ സസ്സതവാദവസേന അത്തഗ്ഗാഹോ, ദുതിയോ ഉച്ഛേദവാദവസേന, തതിയോ ഏകച്ചസസ്സതവാദവസേന, ചതുത്ഥോ തക്കീവാദവസേന പവത്തോ, അമരാവിക്ഖേപവസേന വാ പവത്തോ അത്തഗ്ഗാഹോ. **അന്തവാ**തി അത്തനോ പരിച്ഛേദതാവസേന. **അനന്തവാ**തി അപരിച്ഛേദതാവസേന. **അന്തവാ ച അനന്തവാ ചാ**തി തദുഭയവസേന, ഇതരോ തക്കീവാദവസേന പവത്തോ അത്തഗ്ഗാഹോ. ഏവം പവത്തത്താ അട്ഠ ഹോന്തീതി യോജനാ.

ആദിമേവാതി ആദിമനസികാരമേവ. തം പന സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"വിപസ്സനാമിസ്സകപഠമമനസികാരമേവാ"**തി ആഹ. **അപ്പത്വാപി സോതാപത്തിമഗ്ഗ**ന്തി ഇമിനാ അവധാരണേന നിവത്തിതം ദസ്സേതി. നാമരൂപപരിച്ഛേദതോ പഭുതി യാവ ഉദയബ്ബയദസ്സനം, അയം ഇധ ആദിമനസികാരോതി അധിപ്പേതോ പഞ്ഞാഭാവനായ ആരമ്ഭഭാവതോ. ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാസഹിതതായ ചസ്സ **വിപസ്സനാമിസ്സകതാ** വചനം. **ഏവ**ന്തി ഇമസ്സ അത്ഥവചനം **"ഏത്തകേനേവ ഉപായേനാ"**തി , യഥാവുത്തആദിമനസികാരേനാതി അത്ഥോ. **ഏതാസ**ന്തി യഥാവുത്താനം അത്തവാദലോകവാദപടിസംയുത്താനം ദിട്ഠീനം. കാമഞ്ച താസം തേന തദങ്ഗവസേന പഹാനം ഹോതിയേവ, തം പന നാധിപ്പേതം, തസ്മാ സമുച്ഛേദവസേന പഹാനം പടിനിസ്സഗ്ഗോ ച ഹോതീതി പുച്ഛതി. സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നസംയോജനതായ **അനധിമാനികോപി സമാനോ**. "അരിയധമ്മോ അധിഗതോ"തി മാനോ അധിമാനോ, സോ യേസം അത്ഥി തേ **അധിമാനികാ,** തേസം ഉദയബ്ബയഞാണാധിഗമേന അധിമാനുപ്പത്തി തദവസാനോ ച മനസികാരോതി അധിപ്പേതോ. തേന ദിട്ഠീനം പഹാനം ന ഹോതീതി കഥാപനത്ഥം അയം പുച്ഛാതി ആഹ **"അധിമാനപ്പഹാനത്ഥം പുച്ഛതീ"**തി. "ആദിമേവ നു ഖോ...പേ... പടിനിസ്സഗ്ഗോ ഹോതീ"തി അനഭിസമേതാവീ വിയ വദന്തോ അധിമാനേ ഠിതോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"അധിമാനികോ വിയ ഹുത്വാ"**തി. **സോ**തി ഥേരോ. **തേസം അത്ഥായാ**തി തേസം അത്തനോ അന്തേവാസികാനം ഭഗവതാ ഏതസ്സ മിച്ഛാഗാഹസ്സ വിവേചനത്ഥായ. ഥേരോ കിര ധമ്മസേനാപതി വിയ സദ്ധിം അത്തനോ അന്തേവാസികേഹി ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമി.

വ്വ. **യത്ഥാ**തി വിസയേ ഭുമ്മം. ദിട്ഠീനഞ്ഹി ആരമ്മണനിദസ്സനമേതന്തി. യസ്മാ ദിട്ഠീനം അനുസയനഭൂമിപി സമുദാചരണട്ഠാനമ്പി ഖന്ധാ ഏവ, തസ്മാ ആഹ **"യത്ഥ ചേതാ ദിട്ഠിയോ ഉപ്പജ്ജന്തീ തിആദി പഞ്ചക്ഖന്ധേ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. **രൂപം അഭിനിവിസ്സാ**തി "ഇദം രൂപം മമ അത്താ"തി ദിട്ഠാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിസിത്വാ ആരബ്ഭ. അഭിനിവിസമാനാ ഏവ ഹി ദിട്ഠി നം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. **"സോ അത്താ"**തിആദീസു യദിദം ചക്ഖാദിസങ്ഗഹം രൂപം, സഹബുദ്ധിനിബന്ധനതായ **സോ മേ അത്താ,** സുഖാസുഖം ഏത്ഥ ലോകിയതീതി **സോ ലോകോ**. **"സോഏവാഹം പേച്ച** പരലോകേ **ഭവിസ്സാമീ**തി തഥാഭാവേന **നിച്ചോ,** ഥിരഭാവേന **ധുവോ,** സബ്ബദാഭാവിതായ **സസ്സതോ,** നിബ്ബികാരതായ **അവിപരിണാമധമ്മോ**തി അത്ഥോ. യദി പഞ്ചക്ഖന്ധേ സന്ധായ വുത്തം, കഥമേകവചനന്തി ആഹ **"ആരമ്മണവസേനാ"**തിആദി. നാനാ കരീയതി ഏതേനാതി **നാനാകരണം,** വിസേസോ. **ജാതിവസേനാ**തി ഉപ്പത്തിവസേന. യേ ഹി അനിബ്ബത്തപുബ്ബാ സമാനാവത്ഥാ, തേ ഉപ്പാദസങ്ഖാതവികാരസമങ്ഗിതായ ഉപ്പജ്ജന്തീതി സമഞ്ഞം ലഭന്തി. തേനാഹ **"ജാതിവസേനാ"**തിആദി. **പുനപ്പുനം ആസേവിതാ**തി അനാദിമതി സംസാരേ അപരാപരുപ്പത്തിയാ ലദ്ധാസേവനാ. ഏതേന കിലേസാനം ഭാവനട്ഠേന അനുസയത്ഥം വിസേസേതി . **ഥാമഗതാ**തി ഥാമഭാവം ഉപഗതാ. ഏതേന അനുസയേ സഭാവതോ ദസ്സേതി. **ഥാമഗമന**ന്തി ച കാമരാഗാദീനം അനഞ്ഞസാധാരണോ സഭാവോ. തഥാ ഹി വുത്തം "ഥാമഗതോ അനുസയേ പജഹതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൨൧). **അപ്പടിവിനീതാ**തി സമുച്ഛേദവിനയവസേന ന പടിവിനീതാ. അപ്പഹീനാ ഹി ഥാമഗതാ കിലേസാ അനുസേന്തീതി വുച്ചന്തി. ഏതേന തേസം കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹതം

ദസ്സേതി. **സമുദാചരന്തീ**തി അഭിഭവന്തി. ഏതേന തേസം വീതിക്കമപ്പത്തതം ദസ്സേതി. **ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി പന ഇമിനാവ പരിയുട്ഠാനാവത്ഥാ ദസ്സിതാ.

തം പഞ്ചക്ഖന്ധപ്പഭേദം ആരമ്മണന്തി യം തം "യത്ഥ ചേതാ ദിട്ഠിയോ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തിആദിനാ വുത്തം രൂപുപാദാനക്ഖന്ധാദിപഞ്ചക്ഖന്ധപഭേദം ദിട്ഠീനം ആരമ്മണം. **ഏതം മയ്ഹം ന ഹോതീ**തി ഏതം ഖന്ധപഞ്ചകം മയ്ഹം സന്തകം ന ഹോതി മമ കിഞ്ചനപലിബോധഭാവേന ഗഹേതബ്ബതായ അഭാവതോ. തേനസ്സ പരമത്ഥതോ തണ്ഹാവത്ഥുഭാവം പടിക്ഖിപതി താവകാലികാദിഭാവതോ. **അഹമ്പി ഏസോ ന അസ്മീ**തി ഏസോ പഞ്ചക്ഖന്ധപഭേദോ അഹമ്പി ന അസ്മി, അഹന്തി സോ ഗഹേതബ്ബോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏതേനസ്സ മാനവത്ഥുഭാവം പടിക്ഖിപതി അനിച്ചദുക്ഖജേഗുച്ഛാദിഭാവതോ. **ഏസോ മേ അത്താപി ന ഹോതി** അത്തസഭാവസ്സ തത്ഥ അഭാവതോ മമഞ്ചസ്സ കിഞ്ചനപലിബോധഭാവേന ഗഹേതബ്ബതായ അഭാവതോ.

തണ്ഹാവ മമന്തി ഗണ്ഹാതി ഏതേനാതി **തണ്ഹാഗാഹോ. തം ഗണ്ഹന്തോ**തി തം ഉപ്പാദേന്തോ. തേനാഹ **"തണ്ഹാപപഞ്ചം ഗണ്ഹാതീ"**തി. പപഞ്ചേതി സന്താനം വിത്ഥാരേന്തോ സത്തേ സംസാരേ ചിരായതീതി **പപഞ്ചോ. യഥാ വുത്തപഭേദ**ന്തി അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതപഭേദം. **തണ്ഹാപപഞ്ചം പടിക്ഖിപതി** ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ തണ്ഹാവത്ഥുകാഭാവവിഭാവനേനാതി അധിപ്പായോ. പരതോ പദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ദിട്ഠേകട്ഠാ**തി ദിട്ഠിയാ പഹാനേകട്ഠാ. തേന തേസം പഠമമഗ്ഗവജ്ഝതം ദസ്സേതി. സഹജേകട്ഠാ പന ദിട്ഠിയാ തണ്ഹാ ഏവ, ന മാനോ, സാ ച ഖോ അപായഗമനീയാ. **യഥാ അത്ഥീ**തി യേന അനിച്ചദുക്ഖാസുഭാനത്താകാരേന അത്ഥി, തഥാ പസ്സന്തോ യഥാഭൂതം പസ്സതി നാമ. തേനാഹ **"ഖന്ധപഞ്ചകഞ്ഹീ"**തിആദി. **ഏതേനേവ ആകാരേനാ**തി രുപ്പനാദിഅനിച്ചാദിആകാരേനേവ. **ഗയ്ഹമാനമ്പി** അപ്പഹീനവിപല്ലാസേഹി. **തേനാകാരേനാ**തി "ഏതം മമ"ന്തിആദിആകാരേന. **നേവത്ഥി** യഥാഭൂതദസ്സനവിപല്ലാസാനം തദഭാവതോ. **സുട്ഠു പസ്സന്തസ്സാ**തി യഥാ പുന തഥാ ന പസ്സിതബ്ബം, ഏവം സുട്ഠു സാതിസയം പസ്സന്തസ്സ.

ന ആദിമനസികാരേനേവ ദിട്ഠിപ്പഹാനം ഹോതി, അധിമാനികാനം പന അധിമാനമത്തമേതം ദസ്സനം. മഗ്ഗേനേവ തം ഹോതീതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ദിട്ഠിപ്പഹാനം ദസ്സേത്വാ"**തി ആഹ. **വിഭജന്തോ**തി അധിമാനികാനം ഝാനാനി അസല്ലേഖഭാവേന വിഭജന്തോ. **ബാലപുഥുജ്ജനാനം നേവ ഉപ്പജ്ജതി** അകാരകഭാവതോ. **ന അരിയസാവകാനം** പഹീനാധിമാനപച്ചയത്താ. **ന അട്ഠാനനിയോജകോ** സപ്പായകമ്മട്ഠാനേയേവ നിയോജനതോ.

ഥേരോ "യദത്ഥം സങ്ഘോ പക്കോസതി, സോ അത്ഥോ തത്ഥ വാസീനം ആഗതാഗതാനം ഇധ ഇജ്ഝതീ"തി തം ഉദിക്ഖന്തോ സങ്ഘേന യാവതതിയം പഹിതോപി ന ഗതോ ന അഗാരവേന. തേനാഹ **"കിമേത"**ന്തിആദി. പണ്ഡിതോ ഹി തത്ഥ അത്തനോ കിച്ചമേവ കരോതീതി **അഞ്ഞതരം വുഡ്ഢപബ്ബജിതം പാഹേസി. കിമേത**ന്തി സങ്ഘസ്സ ആണായ അകരണം നാമ കിമേതന്തി കരണേ ആദരം ദീപേന്തോ ഏവമാഹ. **സട്ഠിവസ്സാതീതോ**തി അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞീ ഏവ സട്ഠിവസ്സാതീതോ. യസ്മാ പേസലാ പേസലേഹി സദ്ധിം സംസന്ദന്തി സമാനാധിമുത്തിതായ, തസ്മാ ഥേരോ **"സാധാവുസോ"**തി വത്വാ ഹത്ഥിമാപനാദിം സബ്ബം അകാസി.

താദിസോവാതി അനന്തരം വുത്തഥേരസദിസോവ അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞീ ഏവ സട്ഠിവസ്സാതീതോതി അത്ഥോ. **പദുമഗുമ്ബ**ന്തി കമലസണ്ഡം. **പാസാദം പാവിസി** വിസ്സട്ഠം ഓലോകനേനസ്സ പുഥുജ്ജനഭാവോ അത്തനാവ പഞ്ഞായിസ്സതീതി. തിസ്സമഹാവിഹാരേ കിര ഥേരാ ഭിക്ഖൂ തദാ "സകചിത്തം പസീദതീ"തി വചനം പൂജേന്താ കാലസ്സേവ ചേതിയങ്ഗണം സമ്മജ്ജിത്വാ ഏത്തകാരമ്മണമേവ ബുദ്ധാരമ്മണപീതിം ഉപ്പാദേത്വാ ദിവസേ ദിവസേ തഥാ കരോന്തി. തേന വുത്തം **"തസ്മിഞ്ച സമയേ"**തിആദി. "ധമ്മദിന്ന, ഇധ പത്തചീവരം ഠപേതീ"തി **വത്താപി** പടിസന്ഥാരവസേന കിഞ്ചി **പുച്ഛിതാപി നാഹോസി. ഗുണം ജാനാതീ**തി നിമുജ്ജനാദീസു വിവരദാനാദിനാ ഗുണം ജാനാതി വിയ. **തുമ്ഹേ പന ന ജാനിത്ഥ** ആഗന്തുകവത്തസ്സപി

അകരണതോ. സത്ഥുആണാവിലങ്ഘിനീ കീദിസീ സാ സങ്ഘസ്സ കതികാ? കതികാ ച നാമ സിക്ഖാപദാവിരോധേന അനുവത്തേതബ്ബാ, ഏത്തകമ്പി അജാനന്തേഹി മേ സംവാസോ നത്ഥീതി ആകാസേ അബ്ഭുക്കമി.

യം തസ്സ ഏവമസ്സ സല്ലേഖേന വിഹരാമീതി യോ "പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യാ"തി വുത്തോ, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ യം "പഠമജ്ഝാനസങ്ഖാതം പടിപത്തിവിധാനം കിലേസേ സല്ലേഖതി, തേന സല്ലേഖേന അഹം വിഹരാമീ"തി അധിമാനവസേന ഏവമസ്സ ഏവം ഭവേയ്യ ഠാനമേതം വിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **തം ന യുജ്ജതീ**തി തം അധിമാനികസ്സ "യഥാവിഭങ്ഗം പഠമജ്ഝാനം സല്ലേഖോ"തി പരിവിതക്കിതം ന യുജ്ജതി യുത്തം ന ഹോതി. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ സമ്മാ സബ്ബസോ ച കിലേസേ ലിഖതീതി **സല്ലേഖോ,** അരിയമഗ്ഗോ. തദുപായവിപസ്സനാ **സല്ലേഖപടിപദാ**. യം പന ഝാനം വിപസ്സനാപാദകം, തമ്പി ഝാനം പരിയായേന മഗ്ഗപാദകം ഹോതിയേവ. തേനാഹ **"അവിപസ്സനാപാദകത്താ"**തിആദി.

ഝാനധമ്മവസേനാതി വിതക്കാദിപഞ്ചകജ്ഝാനധമ്മവസേന. ചിത്തുപ്പാദവസേന അനേകവാരം പവത്തമാനമ്പി ഝാനം ഏകാവജ്ജനതായ ഏകവീഥിപരിയാപന്നത്താ ഏകാ സമാപത്തി ഏവാതി **"പുനപ്പുനം സമാപത്തിവസേനാ"**തി വുത്തം. ചത്താരി അരൂപജ്ഝാനാനി യഥാസകം ഏകേകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ പവത്തന്തീതി ആഹ **"ആരമ്മണഭേദാഭാവതോ"**തി. **പുരിമകാരണദ്വയവസേനേവാ**തി "ഝാനധമ്മവസേന, പുനപ്പുനം സമാപത്തിവസേനാ"തി പുബ്ബേ വുത്തപ്പകാരകാരണദ്വയവസേനേവ.

തേസം അരൂപജ്ഝാനാനം കിലേസപരിളാഹാഭാവേന **നിബ്ബുതാനി** അങ്ഗാനി, ഭാവനാവിസേസവസേന **സുഖുമാനി** ആരമ്മണാനി. **തസ്മാ താനീ**തി തേസം വസേന താനി ഝാനാനി സന്താനി, തസ്മാ **"സന്താ ഏതേ വിഹാരാ"**തി വുത്തം. **തേസം ചതുന്നമ്പീ**തി ചതുന്നമ്പി തേസം അരൂപജ്ഝാനാനം.

൮൩. സോതി അധിമാനികോ ഭിക്ഖു, അഞ്ഞോ വാ ഇതോ ബാഹിരകോ താപസപരിബ്ബാജകാദികോ ന ഹി സമ്മസതി. തത്ഥ അധിമാനികോ അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞിതായ ന സമ്മസതി, ഇതരോ അവിസയതായ. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം സല്ലേഖവത്ഥുസ്മിം, അവിഹിംസകതാദീഹി **ചതുചത്താലീസായ ആകാരേഹി**.

അട്ഠ സമാപത്തിയോ നാമ കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനവസേന പവത്താ ഉത്തരുത്തരി സന്തപണീതാ ധമ്മാ, ന തഥാ ലോകിയാ അവിഹിംസാദയോ. തത്ഥ കഥം അവിഹിംസാദയോ ഏവ സല്ലേഖഭാവേന വുത്താ, ന ഇതരാതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ ചോദകോ **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. ഇതരോ കാമം സമാപത്തിയോ സന്തപണീതസഭാവാ, വട്ടപാദകതായ പന കിലേസാനം സല്ലേഖപടിപദാ ന ഹോന്തി, അവിഹിംസാദയോ പന വിവട്ടപാദകാ സല്ലേഖപടിപദാതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"ലോകുത്തരപാദകത്താ"**തിആദിമാഹ. ഇമിനായേവ അട്ഠസമാപത്തീഹി അവിഹിംസാദീനം വിസേസദീപകേന സുത്തേന യഥാ മഹപ്ഫലതരം ഹോതി, തം പകാരജാതം വേദിതബ്ബം. ഇദഞ്ഹി ദക്ഖിണേയ്യതരതായ ദക്ഖിണായ മഹപ്ഫലതരതം സന്ധായ വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. നനു തത്ഥ "സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ"തി ആഗതം, ന "സരണഗതോ"തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"സരണഗമനതോ പട്ഠായാ"**തിആദി. വുത്തഞ്ഹേതം **അട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൭൯) "ഹേട്ഠിമകോടിയാ തിസരണം ഗതോ ഉപാസകോപി സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ നാമാ"തി. യോ ഹി വട്ടദുക്ഖം സമതിക്കമിതുകാമോ പസന്നചിത്തോ രതനത്തയം സരണം ഗച്ഛതി, തസ്സ തം അധിസീലാദീനം ഉപനിസ്സയോ ഹുത്വാ അനുക്കമേന ദസ്സനമഗ്ഗാധിഗമായ സംവത്തേയ്യാതി.

വിഹിംസാദിവത്ഥുന്തി യദേതം വിഹിംസാദീനം വത്ഥും വദാമ, ഇമസ്മിം വിഹിംസാദിവത്ഥുസ്മിം. **അന്തമിച്ഛാദിട്ഠിഞ്ച മിച്ഛത്താനം ആദിമിച്ഛാദിട്ഠിഞ്ചാ**തി ഇദം ദേസനാക്കമം സന്ധായ വുത്തം. **മിസ്സേത്വാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ. **തഥാ**തി ഇമിനാ യഥാ കമ്മപഥമിച്ഛത്താനം അന്തേ ആദിമ്ഹി ച

വുത്തമിച്ഛാദിട്ഠിം മിസ്സേത്വാ ഏകജ്ഝം വുത്തം, തഥാ തേസം അന്തേ വുത്തസമ്മാദിട്ഠീതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി.

പാണന്തി വോഹാരതോ സത്തം, പരമത്ഥതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. **അതിപാതേന്തി** സരസേനേവ പതനസഭാവം അതിച്ച അന്തരാ ഏവ പാതേന്തി, അതിക്കമ്മ വാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതേന്തി. **അദിന്ന**ന്തി പരസന്തകം. **ആദിയന്തീ**തി ഗണ്ഹന്തി. **സല്ലേഖതീ**തി സമം ലേഖതി, പജഹതീതി അത്ഥോ. കമ്മപഥകഥാ ഏസാതി **"അത്ഥഭഞ്ജനക"**ന്തി വുത്തം. പിയസുഞ്ഞകരണതോ **പിസുണാ,** പിസതി പരേ സത്തേ ഹിംസതീതി വാ **പിസുണാ. ഫരുസാ**തി ലൂഖാ, നിട്ഠുരാതി അത്ഥോ. **നിരത്ഥക**ന്തി അത്ഥരഹിതം അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതവിനിമുത്തം. **മിച്ഛാ**തി വിപരീതാ നിച്ചാദിവസേന പവത്തിയാ. **പാപികാ**തി ലാമികാ. ഏകന്താകുസലതായ **വിഞ്ഞൂഹി** ബുദ്ധാദീഹി **ഗരഹിതാ. നത്ഥി ദിന്നന്തി ആദിവത്ഥുകായാ**തി ദസവത്ഥുകമിച്ഛാദിട്ഠിമാഹ. നത്ഥികഭാവാഭിനിവേസനവസേന കമ്മപഥപ്പത്തിയേവസ്സാ **കമ്മപഥപരിയാപന്നതാ**. "രൂപം അത്താ"'തിആദിനയപ്പവത്താ അത്തദിട്ഠി മഗ്ഗന്തരായകരത്താ **അനിയ്യാനികദിട്ഠി**. അനിയ്യാനികത്താ ഏവ ഹിസ്സാ മിച്ഛത്തപരിയാപന്നതാ. **സമ്മാ**തി അവിപരീതാ, തതോ **ഏവ സോഭനാ** സുന്ദരാ, ബുദ്ധാദീഹി പസത്ഥത്താ **വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ**. സേസമേത്ഥ മിച്ഛാദിട്ഠിയം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

അസുഭാദീസു സുഭാദിആകാരഗ്ഗഹണതോ **അയാഥാവഅനിയ്യാനികാ** അയോനിസോ ഉപ്പത്തിയാ. **അകുസലാ**തി അയാഥാവാഅനിയ്യാനികാ അകുസലാ സങ്കപ്പാ. **ഏസ നയോ**തി ഇമിനാ "അയാഥാവാ അനിയ്യാനികാ അകുസലാ വാചാ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ അയാഥാവാദിഅത്ഥം അതിദിസതി. **വാചാ**തി ചേതനാ അധിപ്പേതാ, തഥാ **കമ്മന്താജീവാസതി** ച. യേഭുയ്യേന അതീതാനുസ്സരണവസേന പവത്തിതോ **"അതീതം ചിന്തയതോ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി ലോകേ ഏവം വദന്തി "യം മേ പഹൂതം ധനം അഹോസി, തം പമാദവസേന പന ബഹും ഖീണ"ന്തി. **സതിപതിരൂപകേനാ**തി "ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സരിതാ"തി ഏവം വുത്തസതുപ്പത്തിപതിരൂപകേന. **ഉപ്പത്തി**ന്തി ചിത്തുപ്പത്തിം. തഥാപവത്തചിത്തുപ്പാദോ ഹി മിച്ഛാസതി. സാ പന കോധവസേന വാ "അക്കോച്ഛി മം അവധി മ"ന്തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൩) ഉപനയ്ഹന്തസ്സ, രാഗവസേന വാ "യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ഹസിതലപിതകീളിതാനി അനുസ്സരതീ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൫൦) വുത്തനയേന സുഭതോ അനുസ്സരന്തസ്സ, ദിട്ഠിവസേന വാ "സോ ഖോ പന മേ അത്തോ നിച്ചോ ധുവോ"തിആദിനാ മിച്ഛാഅഭിനിവിസന്തസ്സാതി ഏവമാദിനാ നയേന പവത്തതീതി വേദിതബ്ബാ.

ഉപായചിന്താവസേനാതി ഖിപ്പജാലകുമിനാദുഹലാദിഉപകരണസംവിധാനാദീസു യുത്തിചിന്തനാദിവസേന **പാപം കത്വാ** വിപ്പടിസാരനിമിത്തം, **"സുകതം മയാ"**തി പാമോജ്ജനിമിത്തം കത്വാ **പച്ചവേക്ഖണാകാരേന മോഹോ** അഞ്ഞാണം. തത്ഥ പന "അസിവേ സിവാ"തി വോഹാരോ വിയ ഞാണവോഹാരോ. മിച്ഛാസഭാവത്താ പന **മിച്ഛാഞാണം**ത്വേവ വുച്ചതി. ഏകൂനവീസതിഭേദം പച്ചവേക്ഖണഞാണം സമ്മാ പേക്ഖിതത്താ **സമ്മാഞാണം** വുച്ചതി, ഇതരം പന ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണഞാണം സമ്മാദിട്ഠിയാവ സങ്ഗയ്ഹതി. രൂപാരൂപസമാപത്തിലാഭിതാമത്തേന വട്ടതോ **അവിമുത്തായേവ സമാനാ "വിമുത്താ മയ"ന്തി ഏവംസഞ്ഞിനോ**. പകതിപുരിസന്തരഞാണസങ്ഖാതായം, ഗുണവിയുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനസങ്ഖാതായം, അത്തനോ മഹാബ്രഹ്മുനാ സലോകതാ തസ്സ സമീപതാസംയുജ്ജനസങ്ഖാതായം വാ അവിമുത്തിയം **വിമുത്തിസഞ്ഞിനോ**. ഏകന്താകുസലതായ ഹീനത്താ **പാപികാ**. അയാഥാവതായ **വിപരീതാ. യഥാവുത്തേനാ**തി "അവിമുത്തായേവ സമാനാ"തി വുത്തപ്പകാരേന. "മയമേത്ഥ സമ്മാദിട്ഠി ഭവിസ്സാമാ"തിആദീസു ഫലസമ്മാദിട്ഠിആദീനിപി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിആദിപക്ഖികാനേവാതി അധിപ്പായേന **"ഫലസമ്പയുത്താനി…പേ॰… വേദിതബ്ബാ"**തി വുത്തം. സബ്ബേപി പന ഫലധമ്മേ വിമുത്തിക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ "വിമുത്തീ"തി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ. ഏത്ഥ സമ്മാവിമുത്തിസങ്ഖാതേ സല്ലേഖവത്ഥുമ്ഹി.

യദി **നീവരണവസേന വുത്താനി,** തസ്മാ തീണേവ വുത്താനീതി ആഹ **“അഭിജ്ഝാലൂ”**തിആദി. പരിയുട്ഠാനപ്പത്താ **ഥിനമിദ്ധപരിയുട്ഠിതാ**. യസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിതായ ഉദ്ധതാ നാമ ഹോന്തി, സോ ധമ്മോ ഉദ്ധച്ചന്തി ആഹ **“ഉദ്ധച്ചേന സമന്നാഗതാതി ഉദ്ധതാ”**തി. **വിചിനന്താതി** ധമ്മോതി വാ അധമ്മോതി വാ ആദിനാ യം കിഞ്ചി സഭാവം വിനിച്ഛിനന്താ. **ഉപനാഹനസീലാതി** പരസ്സ അത്തനോ ചിത്തേ അനുബന്ധനസീലാ. **ഇസ്സന്തീതി** ഉസൂയന്തി. **സഠയന്തീതി സഠാ** അഞ്ഞഥാ അത്താനം അഞ്ഞഥാ പവേദനകാ. തേ പന യസ്മാ ന യഥാഭൂതവാദിനോ, തസ്മാ ആഹ **“ന സമ്മാ ഭാസന്തീതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. **വുത്തപച്ചനീകനയേനാതി** “ന കോധനാ അക്കോധനാ”തിആദിനാ വുത്തഅത്ഥപടിപക്ഖനയേന.

ദുക്ഖം വചോ ഏതേസു വിപ്പടികൂലഗ്ഗാഹിതായ വിപച്ചനീകഗാഹേസൂതി **ദുബ്ബചാ**. തേ പന വചനക്ഖമാ ന ഹോന്തീതി ആഹ **“വത്തും ദുക്ഖാ”**തിആദി. ഹീനാചാരതായ ദുക്ഖസ്സ വാ സമ്പാപകതായ **പാപകാ**. **അസദ്ധമ്മവസേനാതി** അസപ്പുരിസധമ്മവസേന. അത്തനാ വിസേസിതബ്ബവസേന കായവിഞ്ഞത്തിആദീനം കായകമ്മദ്വാരാദിഭാവോ വിയ അസ്സദ്ധിയാദിഅസദ്ധമ്മസമന്നാഗമേനഅസതം അസപ്പുരിസാനം ധമ്മാനന്തി താനിയേവ അസ്സദ്ധിയാദീനി അസദ്ധമ്മാ നാമ, തേസം വസേനാഹ **“സദ്ധാ ഏതേസം നത്ഥീ”**തി യഥാ തം “ദുപ്പഞ്ഞാ”തി. സുത്തഗേയ്യാദി **അപ്പം സുതം ഏതേസന്തി അപ്പസ്സുതാ,** സുതേന അനുപപന്നാ. **നത്ഥീതി ഗഹേതബ്ബന്തി** ഇമിനാ അഭാവത്ഥോ അയം അപ്പ-സദ്ദോ “അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സാന”ന്തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൧൦.൧൧) വിയാതി ദസ്സേതി. സമ്മാപടിപത്തിയാ അനാരമ്ഭനതോ **കുച്ഛിതാ** ഗാരയ്ഹാ **സീദന്തി** ഓസീദന്തി സംകിലേസപക്ഖേതി **കുസീതാ** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ **ആരദ്ധം** പഗ്ഗഹിതം **വീരിയം ഏതേസന്തി ആരദ്ധവീരിയാ**. അനുപ്പാദനേന **മുട്ഠാ** നട്ഠാ സതി **ഏതേസന്തി മുട്ഠസ്സതീ**. **ദുട്ഠാതി** ദൂസിതാ. ദുപ്പഞ്ഞാ നാമ ദൂസിതഭാവോ പടിപക്ഖേന വിനാസിതഭാവോതി ആഹ **“നട്ഠപഞ്ഞാതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. ഹേട്ഠാ സമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന കമ്മസ്സകതാപഞ്ഞായ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ ച ഗഹിതത്താ സുബ്ബചകല്യാണമിത്തതാപരിവാരാഹി ഇധ സദ്ധാദീഹി വിപസ്സനാസമ്ഭാരസ്സ ഉദ്ധടത്താ ച വുത്തം **“ഇധ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ”**തി. തേനാഹ **“വിപസ്സനാസമ്ഭാരോ ഹീ”**തിആദി. യുത്തിം അനപേക്ഖിത്വാപി അയമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“പോരാണാനം ആണാ”**തി.

ലോകുത്തരഗുണാനം അന്തരായകരന്തി ലോകുത്തരഗുണാനം അധിഗമസ്സ അന്തരായകരം. **സന്ദിട്ഠിന്തി** സം അത്തനോ ദിട്ഠിം, യം വാ തം വാ അത്തനാ യഥാഗഹിതദിട്ഠിന്തി അത്ഥോ. സഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസനതോ **പരാമാസീ. ദള്ഹഗ്ഗാഹീതി** “ഇദമേവ സച്ച”ന്തി ഥിരഗ്ഗാഹഗ്ഗാഹീ. **പടിനിസ്സഗ്ഗീതി** പടിനിസ്സജ്ജനകോ. **കുമ്മോവാതി** യഥാ കച്ഛപോ അത്തനോ പാദാദികേ അങ്ഗേ കേനചി ഘട്ടിതോ സബ്ബാനി അങ്ഗാനി അത്തനോ കപാലേയേവ സമോദഹതി, ന ബഹി നീഹരതി, ഏവമയമ്പി “ന സുന്ദരോ തവ ഗാഹോ, ഛഡ്ഡേഹി ന”ന്തി വുത്തോ തം ന വിസ്സജ്ജേതി. **അന്തോയേവ** അത്തനോ ഹദയേ ഏവ ഠപേത്വാ തം വദതി. **കുമ്ഭീലഗ്ഗാഹന്തി** സംസുമാരഗ്ഗാഹം. **ഗണ്ഹന്തീതി** യഥാ സംസുമാരാ ഗഹിതം ന വിസ്സജ്ജേന്തി, ഏവം ഗണ്ഹന്തി.

൮൩. ഏവം ചതുചത്താലീസായ ആകാരേഹീതി അവിഹിംസനാദീഹി ചതുഅധികചത്താലീസപ്പകാരേഹി. കസ്മാ പനേത്ഥ അവിഹിംസാ ആദിതോ വുത്താ? സബ്ബഗുണാനം മൂലഭാവതോ. അവിഹിംസാതി ഹി കരുണായേതം അധിവചനം, സാ ച വിസേസതോ സീലസ്സ മൂലകാരണം പരൂപഘാതലക്ഖണാ ദുസ്സീല്യാ ഓരമാപനതോ. യഥാ ഹി പാണാതിപാതോ പരൂപഘാതലക്ഖണോ, തഥാ പരേസം സാപതേയ്യാവഹരണം, സത്തിപ്പഹാരതോപി ധനസ്സാവഹാരോ ഗരുതരോതി. തഥാ അബ്രഹ്മചരിയം ഗബ്ഭധാരണാദിദുക്ഖാവഹനതോ, പരദാരാതിക്കമേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. പരേസം വിസംവാദനഭേദനമമ്മഘട്ടനാനം പരൂപഘാതഭാവോ പാകടോ ഏവ, സമ്ഫപ്പലാപോ അത്ഥഗ്ഗാഹാപനതോ അനത്ഥുപ്പാദനതോ, അഭിജ്ഝാ അദിന്നാദാനാദിഹേതുതോ, ബ്യാപാദോ പാണാതിപാതാദിഹേതുതോ, മിച്ഛാദിട്ഠി സബ്ബാനത്ഥഹേതുതോ പരൂപഘാതലക്ഖണാ, മിച്ഛാദിട്ഠി ധമ്മികപടിഞ്ഞോപി പാണാതിപാതാദീനി കരോതി,

പരേ ച തത്ഥ നിയോജേതി, കിമങ്ഗം പന ഇതരേ. വിഹിംസലക്ഖണാ ദുസ്സീല്യാ ഓരമാ അവിഹിംസലക്ഖണാ വിസേസതോ സീലസ്സ ബലവകാരണം. സീലപദട്ഠാനോ ച സമാധി, സമാധിപദട്ഠാനാ ച പഞ്ഞാതി സബ്ബഗുണാനം മൂലഭൂതാ അവിഹിംസാ. അപിച ഉളാരജ്ഝാസയാനം നിസമ്മകാരീനം ധീരാനം ഉത്തമപുരിസാനം സീലം വിയ സമാധിപഞ്ഞാപി പരേസം ഹിതസുഖാവഹാവ സമ്പജ്ജന്തീതി ഏവമ്പി കരുണാ സബ്ബഗുണാനം മൂലന്തി സാ ആദിതോ വുത്താ.

തതോ പരം വിസേസതോ "അവിഹിംസാസമുട്ഠാനാ ഇമേ ധമ്മാ"തി ദസ്സനത്ഥം കുസലകമ്മപഥധമ്മാ ഗഹിതാ. തതോ ഇദം ഗുണാനം മൂലഭൂതം സീലം, ഏത്ഥ പതിട്ഠിതേന ഇമേ ധമ്മാ ഉപ്പാദേതബ്ബാതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠ സമ്മത്താ ഗഹിതാ. തേസം വിസോധനായ പടിപന്നസ്സ ആദിതോ ഏവം ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം നീവരണവിവേകോ ഗഹിതോ, ആദിതോ നീവരണദ്വയസ്സ അഗ്ഗഹണേ ഗഹിതാഗഹിതകാരണം **അട്ഠകഥായ** വുത്തമേവ. കോധസ്സ പന ബ്യാപാദതോ ഭേദോ **വത്ഥസുത്തവണ്ണനായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൧) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. കോധാദിപ്പഹാനേന ചേത്ഥ സല്ലേഖസിദ്ധീതി ദസ്സനത്ഥം തതോ ഉപക്കിലേസവിസുദ്ധി ഗഹിതാ. സാ ച സുബ്ബചകല്യാണമിത്തഅപ്പമത്തതാഹി സിജ്ഝതീതി ദസ്സനത്ഥം പകിണ്ണകാ ഗഹിതാ. സമ്പന്നസോവചസ്സതാദിഗുണസ്സ ഇമേ ധമ്മാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി, വിപസ്സനം പരിബ്രൂഹേത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ സംവത്തന്തീതി ദസ്സനത്ഥം സദ്ധമ്മാ ഗഹിതാ. ഏവംഭൂതസ്സ അയം മിച്ഛാഗാഹോ ലോകുത്തരഗുണാധിഗമസ്സ അന്തരായകരോ, തസ്മാ സോ ദൂരതോ വജ്ജേതബ്ബോ, ഏവം യഥാവുത്തായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അരിയമഗ്ഗം അധിഗച്ഛന്തോ സല്ലേഖം മത്ഥകം പാപേതീതി ദസ്സനത്ഥം "സന്ദിട്ഠിപരാമാസീ"തിആദി വുത്തന്തി ഏവമേതേസം ചതുചത്താലീസായ സല്ലേഖാകാരാനം ഗഹണപയോജനം അനുപുബ്ബീ ച വേദിതബ്ബാ. പയോഗതോ സല്ലേഖപടിപദം പടിപജ്ജിതും അസക്കോന്താനം ചിത്തുപ്പാദോപി ബഹൂപകാരോതി ആഹ **"ചിത്തുപ്പാദസ്സപി ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതു"**ന്തി.

കുസലേസു ധമ്മേസൂതി അവിഹിംസാദീസു യഥാവുത്തഅനവജ്ജധമ്മേസു. **അനുവിധിയനാ**തി ചിത്തുപ്പാദസ്സ കായവാചാഹി അനുവിധാനാ. **തേസം ധമ്മാന**ന്തി അവിഹിംസാദിധമ്മാനം, തേസം വാ ചിത്തുപ്പാദവസേന പവത്തധമ്മാനം. ഇദാനി യഥാവുത്തധമ്മം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. സരണഗമനം വാചായ വിഞ്ഞാപേതും അസക്കോന്തസ്സ വസേന വുത്തം **"കായേന വാ"**തി. "സീലം കായേന സമാദിയതീ"തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച തഥാ തഥാ പവത്തസല്ലഹുകകാമാവചരകുസലചിത്തുപ്പത്തിം ഉപാദായ തഥാരൂപകുസലകായവചീകമ്മാനം ബഹൂപകാരതാ വുത്താതി ന സഭാവതോ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ബഹൂപകാരതം ഞായതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൮൫. ഹിതാധിഗമായാതി ദിട്ഠധമ്മികാദിഹിതസമ്പത്തിയാ, അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ ഏവ വാ. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ഏകന്തഹിതത്താ ഹിതോ നാമ. പരിവജ്ജനവസേന കമനം പവത്തി പരിക്കമനന്തി ആഹ **"പരിക്കമനായ പരിവജ്ജനത്ഥായാ"**തി. സമ്മാദസ്സനുപായസംവിധാനേന **അവിഹിംസാ പടിയത്താ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. **സുഖേനേവാ**തി അകിച്ഛേനേവ. ഏതേനേവ **ഉപായേനാ**തി ഏതേനേവ അവിഹിംസാപദേ വുത്തേന വിധിനാ. **സബ്ബപദാനീ**തി സേസാനി തേചത്താലീസ പദാനി.

൮൬. അകുസലാ പടിസന്ധിഅജനകാ നാമ ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദധമ്മാ അഞ്ഞേപി പവത്തിവിപാകമത്തദായിനോ, **ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ വിപാകജനകാ,** പച്ചയവേകല്ലേന വിപച്ചിതും അലദ്ധോകാസാ അഹോസികമ്മാദയോ വാ **അജനകാ. ജാതിവസേനാ**തി അകുസലജാതിവസേന. **അധോഭാഗങ്ഗമനീയാ**തി അപായഗമനീയാ. **ഏവംനാമാ**തി നാമഗ്ഗഹണേന സഭാവം ഉപലക്ഖേതി സതി പച്ചയസമവായേ തംസഭാവാനതിവത്തനതോ. തേനാഹ **"വിപാകകാലേ അനിട്ഠാകന്തവിപാകത്താ"**തി. വുത്തനയേനേവ കുസലപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ, ഇധ പടിസന്ധിഅജനകാ അഭിഞ്ഞാസഹഗതധമ്മാ, സേസം വുത്തസദിസമേവ. **സബ്ബേ അകുസലാ**തി ഏത്ഥ വിഹിംസമേകം ഠപേത്വാ ഇതരേ സബ്ബേ അകുസലാ ഉപമാഭൂതാ. വിഹിംസാ ഹി ഉപമേയ്യം. **സബ്ബേ കുസലാ**തി ഏത്ഥാപി

ഏസേവ നയോ. **ഏതേനേവ ഉപായേനാ**തി യഥാ വിഹിംസാനം ഉപമേയ്യതാ, തദവസേസാനം കുസലാകുസലാനം ഉപമാഭാവോ വുത്തോ, ഇമിനാ നയേന അകുസലം പാണാതിപാതാദിഅകുസലേന ഇതരേന, കുസലഞ്ച പാണാതിപാതാപടിവിരതിആദികുസലേന ഇതരേന ഉപമേതബ്ബം.

൮൭. **പരിനിബ്ബാപനേ**തി കിലേസപരിളാഹവൂപസമനേ. പരിതോ ലിമ്പനട്ഠേന പലിപം വുച്ചതി മഹാകദ്ദമം, തം പന ഏകന്തതോ ഗമ്ഭീരമ്പി ഹോതീതി **"ഗമ്ഭീരകദ്ദമേ നിമുഗ്ഗോ"**തി വുത്തം. പലിപം വിയ **പലിപന്തി പഞ്ച കാമഗുണാ വുച്ചന്തി, തസ്മാ ഏവം** ഇദാനി വുച്ചമാനേന ഉപമോപമേയ്യസംസന്ദനനയേന **ഏത്ഥ** ഇമസ്മിം ഠാനേ **അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ന ഹി തം കാരണന്തി** ഏത്ഥ കാരണം നാമ ഹത്ഥസ്സ വാ പാദസ്സ വാ അപലിപന്നഭാവോ, സോ പന നത്ഥി. ഏസ നയോ ഉപമേയ്യേപി.

തത്ഥ സിയാ കസ്സചി പരിവിതക്കോ "ഭഗവതോ ദേസനാനുഭാവേന ഭിക്ഖുആദയോ കഥേന്തീ"തി. **"ഭഗവായേവ ഹി തത്ഥ ഉദ്ധരതീ"**തി വത്വാ ഉപമായ തദത്ഥം വിഭാവേതും **"രഞ്ഞോ"**തിആദി വുത്തം. പുഥുജ്ജനാ താവതിട്ഠന്തു, സാവകസിഖാപ്പത്തവിസേസാനമ്പി അരിയാനം ദേസനാ സത്ഥുയേവ ദേസനാതി ദസ്സേതും **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി തേഹി ദേസിതസുത്താനി ബുദ്ധവചനമേവ, തേസം ദേസനായ ലദ്ധവിസേസാപി അരിയാ ബുദ്ധപുത്തായേവാതി.

അനിബ്ബിസതായാതി അനിബ്ബിസേവനതായ. **അസിക്ഖിതവിനയതായാ**തി പഞ്ചന്നം വിനയാനം സാദരം അസിക്ഖിതഭാവേന. തേ പന വിനയാ തിസ്സന്നം സിക്ഖാനം സിക്ഖാപനേന ഹോതീതി ആഹ **"തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖാപേസ്സതീ"**തി. **കിം പന തന്തി?** "ഠാനമേതം വിജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തം കിം പന ഠാനന്തി ആഹ **"അപലിപപലിപന്നത്ത"**ന്തിആദി. യസ്മാ പാളിയം "സോ വത ചുന്ദാ"തിആദിനാ സാമഞ്ഞത്ഥം ഉപമാഭാവേന ഗഹേത്വാ വിസേസത്ഥോ ഉപമേയ്യഭാവേന വുത്തോ, തസ്മാ തമത്ഥം **"ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തിആദിനാ സാധാരണതോ വത്വാ പുന അസാധാരണതോ വിവരന്തോ **"കിം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദിമാഹ. **പരസ്സ വിഹിംസാചേതനം നിബ്ബാപേസ്സതീ**തി ഇദം യോ അവിഹിംസാസങ്ഖാതം സമ്മാപടിപത്തിം ദിസ്വാ ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജന്തോ ധമ്മദേസനായ പരോ അവിഹിംസകോ ഹോതി, താദിസം സന്ധായ വുത്തം. ആദേസനഞ്ഹി തസ്സ വചനന്തി. തേനാഹ **"അയം യാ ഏസാ വിഹിംസകസ്സാ"**തി. പുബ്ബേ **വിഹിംസകസ്സ** മിച്ഛാപടിപജ്ജന്തസ്സ. **വിഹിംസാപഹാനായ മഗ്ഗം ഭാവയതോ**തിആദിനാ അത്തനോ ഏവ അവിഹിംസായ വിഹിംസാപരിനിബ്ബാനായ സംവത്തനമാഹ. തേനാഹ **"പരിനിബ്ബുതോ വിയാ"**തിആദി. **സബ്ബപദേസൂ**തി "പാണാതിപാതിസ്സാ"തിആദിനാ ആഗതേസു തേചത്താലീസായ പദേസു.

൮൮. **ഏവന്തി** ദേസിതാകാരപരാമസനം. **തസ്സാ**തി സല്ലേഖസ്സ. "അത്ഥി ഖോസ ബ്രാഹ്മണ, പരിയായോ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൩-൧൦) വിയ **പരിയായ-**സദ്ദോ കാരണത്ഥോതി ആഹ **"സല്ലേഖകാരണ"**ന്തി. **തേസം വസേനാ**തി സല്ലേഖാനം വസേന. മേത്തായ ഉപസംഹരണവസേന **ഹിതം ഏസന്തേന**. കരുണായ വസേന **അനുകമ്പമാനേന**. **പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി പരിതോ ഗഹേത്വാ, പരിത്വാതി അത്ഥോ. **പരിച്ചാ**തി പരിതോ ഇത്വാ, സമന്തതോ ഫരിത്വാ ഇച്ചേവ അത്ഥോ. **മാ പമജ്ജിത്ഥാ**തി "ഝായഥാ"തി വുത്തസമഥവിപസ്സനാനം അഞ്ഞാണേന, അഞ്ഞേന വാ കേനചി പമാദകാരണേന മാ പമാദം ആപജ്ജിത്ഥ. നിയ്യാനികസാസനേ ഹി അകത്തബ്ബകരണമ്പി പമാദോതി. **വിപത്തികാലേ**തി സത്തഅസപ്പായാദിവിപത്തിയുത്തകാലേ. യഥാവുത്താ പഞ്ച പരിയായാ അഞ്ഞേപി സബ്ബേ സാസനഗുണാ ഇധേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി ആഹ **"ഝായഥ, മാ പമാദത്ഥാതി തുമ്ഹാകം അനുസാസനീ"**തി.

സല്ലേഖസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. സമ്മാദിട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

വുൻ. കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ ഏവാതി അവധാരണേന ഇതരാ ചതസ്സോ പുച്ഛാ നിവത്തേതി ഇതരാസം അസമ്ഭവതോ, തഥ യഥാപുച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ വിസ്സജ്ജനതോ ച "അയം സമ്മാദിട്ഠീ"തി യാഥാവതോ അജാനന്താപി പുഥുജ്ജനാ ബാഹിരകതാപസാദയോ അത്തനോ സമാനസീലേ ഠിതം **സമ്മാദിട്ഠീതി വദന്തി. അനുസ്സവാദിവസേനാപീ**തി അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിവസേനപി. യഥാസമങ്ഗിതാകാരസ്സ അത്ഥസ്സ ഏവമേതന്തി നിജ്ഝാനക്ഖമാപനതോ ഏകന്തതോ യാഥാവഗ്ഗാഹോ ഹോതീതി ആഹ **"അത്തപച്ചക്ഖേനപീ"**തി, യാഥാവതോ ലക്ഖണസ്സ പടിവിദ്ധത്താ അത്തനോ പച്ചക്ഖഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ബഹുന്നം വചനം ഉപാദായാ**തി ഇമിനാ സാസനേ ലോകേ ച നിരുള്ഹതായ അയം ആമേഡിതപയോഗോതി സാസനസ്സ നിരുള്ഹതായ ച സമ്പസാദം ഉപാദായപി തദുഭയികോ ആമേഡിതപയോഗോ ദട്ഠബ്ബോ. **അത്ഥ**ന്തി വചനത്ഥം. **ലക്ഖണ**ന്തി സഭാവം. **ഉപാദായാ**തി ഗഹേത്വാ. **സോഭനായാ**തി സുന്ദരായ. **പസത്ഥായാ**തി പസംസായ. തേസു പുരിമേന ധമ്മാനം യഥാസഭാവാവബോധസങ്ഖാതം സമ്മാദിട്ഠിസഭാവം ദസ്സേതി. തേന ഹി സാ സബ്ബധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ സോഭതി. ദുതിയേന സമ്പയുത്തധമ്മേസു പരിണായികഭാവം. തേന ഹി സാ സമ്പയുത്തധമ്മേ ഞാണമയേ വിയ തംസമങ്ഗിനഞ്ച പുഗ്ഗലം ഞാണപിണ്ഡം വിയ കരോതി, തസ്സ "പണ്ഡിതോ നിപുണോ ഛേകോ വിഞ്ഞൂ വിഭാവീ"തിആദിനാ ദിസാസു പസംസാ പത്ഥരതി.

കമ്മസ്സകതാഞാണന്തി കമ്മം സകോ ഏതസ്സാതി കമ്മസ്സകോ, തസ്സ ഭാവോ കമ്മസ്സകതാ, തത്ഥ ഞാണം "ഇദം കമ്മം സത്താനം സകം, ഇദം നോ സക"ന്തി ഏവം ജാനനഞാണം. **സച്ചാനുലോമികഞാണ**ന്തി അരിയസച്ചാനം പടിവേധസ്സ അനുലോമതോ സച്ചാനുലോമികം ഞാണം, വിപസ്സനാഞാണം. **നോ സച്ചാനുലോമികായാ**തി ബാഹിരകോ സച്ചാനുലോമികായ സമ്മാദിട്ഠിയാ നോ സമ്മാദിട്ഠി സബ്ബേന സബ്ബം തസ്സ അഭാവതോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"അത്തദിട്ഠിപരാമാസകത്താ"**തി. കമ്മസ്സ കതാദിട്ഠി പന ബാഹിരകസ്സ അത്തദിട്ഠിം അനുരുജ്ഝന്തീ പവത്തതി "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തിതോ. **സാസനികോ ദ്വീഹിപീ**തി സാസനികോ പുഥുജ്ജനോ കമ്മസ്സകതാഞാണാദീഹി ദ്വീഹിപി സമ്മാദിട്ഠി. ഓക്കന്തസമ്മത്തനിയാമത്താ **"സേക്ഖോ നിയതായാ"**തി വുത്തം. അസേക്ഖായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സമ്മാദിട്ഠീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തീസുപി പുഗ്ഗലേസു സേക്ഖോ ഇധ സമ്മാദിട്ഠീതി അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"നിയതായ നിയ്യാനികായാ"**തിആദിമാഹ.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പാളിയാ വിഭാവേതും **"തേനേവാഹാ"**തിആദി വുത്തം. **അന്തദ്വയ**ന്തി "സസ്സതം, ഉച്ഛേദം, കാമസുഖം, അത്തകിലമഥ"ന്തി ഏതം അന്തദ്വയം. ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനന്തദ്വയസ്സ അനുപഗമനം അത്ഥസിദ്ധമേവ. **ഉജുഭാവേനാ**തി ഉജുസഭാവേന മഗ്ഗേന, മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാതി അത്ഥോ. ധമ്മേ പസാദഗ്ഗഹണേന സത്ഥരി സങ്ഘേ ച പസാദോപി ഗഹിതോയേവ ഹോതീതി **"ധമ്മേ"**ഇച്ചേവ വുത്തോ തദവിനാഭാവതോ. യസ്മാ ഏസ നിയതായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ സമ്മാദിട്ഠീതി അധിപ്പേതോ, തഞ്ച വട്ടതോ നിയ്യാനം വിവട്ടാധിഗമേന ഹോതീതി ആഹ **"ആഗതോ ഇമം സദ്ധമ്മ"**ന്തി. നിബ്ബാനഞ്ഹി സന്തോ സദാ വിജ്ജമാനോ ധമ്മോതി കത്വാ സദ്ധമ്മോതി ഇമം ഫലേഹി അസാധാരണേന പരിയായേന വത്തബ്ബതം ലഭതി. തയിദമസ്സ ആഗമം സച്ഛികിരിയാഭിസമയോ, സോ ച പഹാനാഭിസമയാദീഹി സഹേവ ഇധ ഇജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബദിട്ഠിഗഹനാനീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സബ്ബദിട്ഠിഗഹനാനി വിനിബ്ബേഠേന്തോ സബ്ബകിലേസേ പജഹന്തോ**തി പദദ്വയേന പന പഹാനാഭിസമയമാഹ, **ജാതിസംസാരാ നിക്ഖമന്തോ**തി ഇമിനാ പരിഞ്ഞാഭിസമയം. സമതിക്കമത്ഥോ ഹി പരിഞ്ഞത്ഥോ. **പടിപത്തിം പരിനിട്ഠപേന്തോ**തി ഇമിനാ ഭാവനാഭിസമയന്തി ദട്ഠബ്ബം.

കാലപരിച്ഛേദവചനന്തി പരിച്ഛിജ്ജതീതി പരിച്ഛേദോ, കാലോ ഏവ പരിച്ഛേദോ കാലപരിച്ഛേദോ, യോ സോ അകുസലപജാനനാദിനാ പരിച്ഛിന്നോ മഗ്ഗവുട്ഠാനകാലോ മഗ്ഗക്ഖണോ, തസ്സ വചനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യസ്മിം കാലേ"**തി. **അകുസലഞ്ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. തേന വക്ഖമാനം അകുസലമൂലാദിം സമുച്ചിനോതി. **ദസാകുസലകമ്മപഥ**ന്തി കുതോയം വിസേസോ, യാവതാ അനിദ്ധാരിതവിസേസം

അകുസലം ഗഹിതന്തി? ന സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ. കിം വാ ഇമായ യുത്തിചിന്തായ, യസ്മാ പഠമവാരേന ഉദ്ദേസവസേന ദേസിതസ്സ അത്ഥസ്സ വിത്ഥാരദേസനാ ദുതിയവാരോ. തേനേവാഹ **"കതമം പനാവുസോ"**തിആദി. യസ്മാ ലോകുത്തരാ സമ്മാദിട്ഠി ഇധ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ നിരോധാരമ്മണായ പജാനനായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ കിച്ചവസേന സമ്മോഹതോ "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തി ദസഅകുസലകമ്മപഥം പടിവിജ്ഝന്തോ **"അകുസലം പജാനാതീ"**തി വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **തസ്സാ**തി അകുസലകമ്മപഥസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖസ്സ. **തേനേവ പകാരേനാ**തി "നിരോധാരമ്മണായ പജാനനായ കിച്ചവസേനാ"തി വുത്തപ്പകാരേന.

കുസലന്തി ഏത്ഥായം വചനത്ഥോ - കുച്ഛിതേ പാപധമ്മേ സലയതി ചലയതി കമ്പേതീതി **കുസലം,** കുച്ഛിതേന വാ ആകാരേന സയന്തീതി കുസാ, പാപകാ ധമ്മാ. തേ കുസേ ലുനാതി ഛിന്ദതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ തനുകരണതോ ഞാണം കുസം നാമ, തേന ലാതബ്ബം ഗഹേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി **കുസലം**. യഥാ വാ കുസോ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപദേസം ലുനാതി, ഏവമിദം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നവസേന ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസപക്ഖം ലുനാതി ഛിന്ദതി, തസ്മാ കുസോ വിയ ലുനാതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാവജ്ജധമ്മാനം സലനതോ സംവരണതോ **കുസലം**. കുസലധമ്മവസേന ഹി അകുസലാ മനച്ഛട്ഠേസു ദ്വാരേസു അപ്പവത്തിയാ സംവുതാ ഹോന്തി. കുച്ഛിതേ വാ പാപധമ്മേ സലയതി ഗമേതി അപനേതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ പാണാതിപാതാദീനം സാനതോ നിസാനതോ തേജനതോ കുസാ, ദോസലോഭാദയോ. സാദീനവവസേന ചേതനായ തിക്ഖഭാവപ്പത്തിയാ പാണാതിപാതാദീനം മഹാസാവജ്ജതാ. തേ കുസേ ലുനാതി ഛിന്ദതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ അന്തകരണതോ വിനാസനതോ കുസാനി, പുഞ്ഞകിരിയവസേന പവത്താനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി. തേഹി ലാതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി **കുസലം**. "കു"ഇതി വാ ഭൂമി വുച്ചതി, അധിട്ഠാനഭാവേന തംസദിസസ്സ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതസ്സ രൂപാരൂപപബന്ധസ്സ സമ്പതി ആയതിഞ്ച അനുദഹേന വിനാസനതോ കും സസന്തീതി കുസാ, രാഗാദയോ. തേ വിയ അത്തനോ നിസ്സയസ്സ ലവനതോ ഛിന്ദനതോ **കുസലം**. പയോഗസമ്പാദിതാ ഹി കുസലധമ്മാ അച്ചന്തമേവ രൂപാരൂപധമ്മേ അപ്പവത്തികരണേന സമുച്ഛിന്ദന്തി. കുസലസ്സ മൂലന്തി **കുസലമൂലം,** സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന കുസലസ്സ പതിട്ഠാ നിദാനന്തി അത്ഥോ. **അകുസലമൂല**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

അകുസലന്തി പന ന കുസലം അകുസലം, കുസലധമ്മാനം പടിപക്ഖവസേന അകുസലന്തി പദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി ആരോഗ്യാനവജ്ജസുഖവിപാകകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന കുസലം വുച്ചതീതി. യഥാ യം ധമ്മജാതം ന അരോഗം ന അവജ്ജം ന സുഖവിപാകം ന ച കോസല്ലസമ്ഭൂതം, തം അകുസലന്തി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏവം യം ന കുച്ഛിതാനം സലനസഭാവം, ന കുസേന, കുസേഹി വാ പവത്തേതബ്ബം, ന ച കുസോ വിയ ലവനകം, തം അകുസലം നാമാതി അയമ്പി അത്ഥോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബോ. **വത്ഥുപജാനനാ**തി ദുക്ഖാദിവത്ഥുനോ പജാനനാ പടിവേധോ. തഥാ ബുജ്ഝനകപുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന ദേസനാ പവത്താതി ആഹ **"അകുസലാദിപജാനനേനാപീ"**തി. തേനേവ ച സംഖിത്തേന ദേസനാ പവത്താ. ഭാവനാമനസികാരോ പന "സബ്ബം ഭിക്ഖവേ അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬; പടി॰ മ॰ ൧.൩) വചനതോ അനവസേസതോ രൂപാരൂപധമ്മാനം പരിഗ്ഗഹവസേനേവ പവത്തതി. തേനാഹ **"ദേസനായേവാ"**തിആദി. തത്ഥ **മനസികാരപടിവേധോ**തി പുബ്ബഭാഗേ പവത്തവിപസ്സനാമനസികാരോ അരിയമഗ്ഗപടിവേധോ ച. കസ്സചി അകോപനതോ വിത്ഥാരവസേനേവ വുത്തം വിപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്താ മഗ്ഗം പടിവിജ്ഝന്താപി വിത്ഥാരനയേനേവ പടിവിജ്ഝന്തീതി അത്ഥോ വിസുദ്ധിക്കമസ്സ അഭാവതോ.

ഭിക്ഖൂതി മഹാവിഹാരേ ധമ്മസങ്ഗീതിവസേന പഞ്ചനികായമണ്ഡലേ നിസിന്നഭിക്ഖൂ. **ഥേരോ**തി തത്ഥ സങ്ഘത്ഥേരോതി വദന്തി. വത്ഥസുത്തവണ്ണനായം വുത്തനയേന പന മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരസ്സ അന്തേവാസികഭിക്ഖൂ സന്ധായ **"ആഹംസൂ"**തി വുത്തം. **ഥേരോ**തി പന മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരോ. സോ ഹി ഇമസ്മിം

മജ്ഝിമനികായേ തം തം വിനിച്ഛയം കഥേസി. **രാസിതോ**തി പിണ്ഡതോ, ഏകജ്ഝന്തി അത്ഥോ.

അകുസലകമ്മപഥവണ്ണനാ

അകോസല്ലപ്പവത്തിയാതി കോസല്ലപടിപക്ഖതോ അകോസല്ലം വുച്ചതി അഞ്ഞാണം, തതോ പവത്തനതോ, അകോസല്ലസമ്ഭൂതത്താതി അത്ഥോ. ഞാണപടിപക്ഖോ അഞ്ഞാണം മിത്തപടിപക്ഖോ അമിത്തോ വിയ കുസലപടിപക്ഖോ അകുസലം കുസലേന പഹാതബ്ബത്താ, ന പന കുസലാനം പഹായതത്താ. കുസലമേവ ഹി പയോഗസമ്പാദിതം അകുസലം പജഹതി. സഹ അവജ്ജേഹി ലോഭാദീഹി വത്തതീതി **സാവജ്ജം**. ദുക്ഖോ അനിട്ഠോ ചതുക്ഖന്ധ-സങ്ഖാതോ വിപാകോ ഏതസ്സാതി **ദുക്ഖവിപാകം**. തത്ഥ സാവജ്ജവചനേന അകുസലാനം പവത്തിദുക്ഖതം ദസ്സേതി, ദുക്ഖവിപാകവചനേന വിപാകദുക്ഖതം. പുരിമഞ്ഹി പവത്തിസമ്ഭവവസേന അകുസലസ്സ ലക്ഖണവചനം, പച്ഛിമം താലന്തരേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാവസേന. തഥാ പുരിമേന അകുസലസ്സ അവിസുദ്ധസഭാവതം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന അവിസുദ്ധവിപാകതം. പുരിമേന അകുസലം കുസലസഭാവതോ നിവത്തേതി, പച്ഛിമേന അബ്യാകതസഭാവതോ സവിപാകത്തദീപകത്താ പച്ഛിമസ്സ. പുരിമേന വാ അവജ്ജവന്തതാദസ്സനതോ കിച്ചട്ഠേന രസേന അനത്ഥജനനരസതം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന സമ്പത്തിഅത്ഥേന അനിട്ഠവിപാകരസതം. പുരിമേന ച ഉപട്ഠാനാകാരട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന സംകിലേസപച്ചുപട്ഠാനതം, പച്ഛിമേന ഫലട്ഠേന ദുക്ഖവിപാകപച്ചുപട്ഠാനതം. പുരിമേന ച അയോനിസോമനസികാരം അകുസലസ്സ പദട്ഠാനം പകാസേതി. തതോ ഹി തം സാവജ്ജം ജാതം, പച്ഛിമേന അകുസലസ്സ അഞ്ഞേസം പദട്ഠാനഭാവം വിഭാവേതി. തഞ്ഹി ദുക്ഖവിപാകസ്സ കാരണന്തി. **സംകിലിട്ഠ**ന്തി സംകിലേസേഹി സമന്നാഗതം, ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹി വിബാധിതം, ഉപതാപിതം വാ തേഹി വിദൂസിതം മലീനകതഞ്ചാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ചസ്സ ദുക്ഖവിപാകതഞ്ചാതി അത്ഥേ ഇദഞ്ച ദുക്ഖവിപാകതം അപച്ചക്ഖതായ അസദ്ദഹന്താനം പച്ചക്ഖതോ ആദീനവദസ്സനേന സംവേജനത്ഥം വുത്തം. **സാധാരണാ** സബ്ബസ്സപി അകുസലസ്സ.

സരസേനേവ (ധം സം മൂലടീ ഏ) പതനസഭാവസ്സ അന്തരാ ഏവ അതീവ പാതനം **അതിപാതോ,** സണികം പതിതും അദത്വാ സീഘം പാതനന്തി അത്ഥോ. അതിക്കമ്മവാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതനം **അതിപാതോ**. പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി **മഹാസാവജ്ജതാ** തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ. ഏകസ്സ ഹി പയോഗസ്സ സഹസാ നിപ്ഫാദനവസേന സകിച്ചസാധികായ ബഹുക്ഖത്തും പവത്തജവനേഹി ലദ്ധാസേവനായ ച സന്നിട്ഠാപകചേതനായ വസേന പയോഗസ്സ മഹന്തഭാവോ. സതിപി കദാചി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച പാണേ പയോഗസ്സ സമഭാവേ മഹന്തം ഹനന്തസ്സ ചേതനാ തിബ്ബാകാരാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്ഥുസ്സ മഹന്തഭാവോ. ഇതി ഉഭയമ്പേതം ചേതനായ ബലവഭാവേനേവ ഹോതീതി. യഥാവുത്തപച്ചയപരിയായേപി തംതംപച്ചയേഹി ചേതനായ ബലവതായ ഏവ മഹാസാവജ്ജഭാവോ വേദിതബ്ബോ. പയോഗവത്ഥുആദിപച്ചയാനഞ്ഹി അമഹത്തേപി ഹന്തബ്ബസ്സ ഗുണവന്തതായ മഹാസാവജ്ജതാ, തബ്ബിപരിയായേന അപ്പസാവജ്ജതാ ച വത്ഥുസ്സ മഹത്താമഹത്തേസു വിയ ദട്ഠബ്ബാ. കിലേസാനം ഉപക്കമാനം ദ്വിന്നഞ്ച മുദുതായ തിബ്ബതായ ച അപ്പസാവജ്ജതാ മഹാസാവജ്ജതാപി യോജേതബ്ബാ. പാണോ പാണസഞ്ഞിതാ വധകചിത്തഞ്ച പുബ്ബഭാഗിയാപി ഹോന്തി, ഉപക്കമോ വധകചേതനാസമുട്ഠാപിതോ. പഞ്ച സമ്ഭാരാ ഹി പാണാതിപാതചേതനാതി സാ പഞ്ചസമ്ഭാരവിനിമുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. അയഞ്ച വിചാരോ അദിന്നാദാനാദീസുപി യഥാരഹം വത്തബ്ബോ. വിജ്ഝനപഹരണാദിവസേന സഹത്ഥേനനിബ്ബത്തോ **സാഹത്ഥികോ,** ആണാപനവസേന പവത്തോ **ആണത്തികോ,** ഉസുസത്തിയന്തപാസാണാദിനിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തോ **നിസ്സഗ്ഗിയോ,** അദുഹലസജ്ജനാദിവസേന പവത്തോ **ഥാവരോ,** ആഥബ്ബണികാദീനം വിയ മന്തപരിജപ്പനവസേന പവത്തോ **വിജ്ജാമയോ,** കമ്മവിപാകജിദ്ധിമയോ **ഇദ്ധിമയോ** ദാഠാകോടനാദീനി വിയ.

യദി "മമ ഇദ"ന്തി പരേന പരിഗ്ഗഹിതം അദിന്നം, ഉത്താനസേയ്യകദാരകസന്തകേ കഥം തസ്സ പരിഗ്ഗഹസഞ്ഞായ ഏവ അഭാവതോതി ആഹ **"യത്ഥ പരോ"**തിആദി. പരോ നാമ വിഞ്ഞൂ വാ അവിഞ്ഞൂ വാ അത്ഥി തസ്സ വത്ഥുസ്സ സാമികോ. അവിഞ്ഞൂപി ഹി വിഞ്ഞുകാലേ യഥാകാമം കരോന്തോ **അദണ്ഡാരഹോ**തി. മന്തപരിജപ്പനേന പരസന്തകഹരണം വിജ്ജാമയോ, വിനാ മന്തേന പരസന്തകസ്സ കായവചീപയോഗേഹി പരികഡ്ഢനം താദിസേനിദ്ധിവസേന ഇദ്ധിമയോ പയോഗോതി അദിന്നാദാനേ **ഛ പയോഗാ സാഹത്ഥികാദയോ** വുത്താ. **യഥാനുരൂപ**ന്തി ഏത്ഥ സാഹത്ഥികോ താവ പഞ്ചന്നമ്പി അവഹാരാനം വസേന പവത്തതി, തഥാ ആണത്തിയോ നിസ്സഗ്ഗിയോ ച. ഥാവരോ ഥേയ്യാവഹാരപസയ്ഹാവഹാരപടിച്ഛന്നാവഹാരവസേന. തഥാ സേസാപീതി ദട്ഠബ്ബം.

മേഥുനസമാചാരേസൂതി സദാരാസന്തോസ-പരദാരഗമനവസേന ദുവിധേസു മേഥുനസമാചാരേസു. അയമേവഹി ഭേദോ ഇധാധിപ്പേതോ. **ഗോത്തരക്ഖിതാ** സഗോത്തേഹി രക്ഖിതാ. **ധമ്മരക്ഖിതാ** സഹധമ്മികേഹി രക്ഖിതാ. **സാരക്ഖാ** സസാമികാ. യസ്സാ ഗമനേ രഞ്ഞാ ദണ്ഡോ ഠപിതോ, സാ **സപരിദണ്ഡാ**. ഭരിയഭാവത്ഥം ധനേന കീതാ **ധനക്കീതാ**. ഛന്ദേന വസന്തീ **ഛന്ദവാസിനീ**. ഭോഗത്ഥം വസന്തീ ഭോഗവാസിനീ. പടത്ഥം വസന്തീ **പടവാസിനീ**. ഉദകപത്തം ആമസിത്വാ ഗഹിതാ **ഓദപത്തകിനീ**. ചുമ്ബടകം അപനേത്വാ ഗഹിതാ **ഓഭടചുമ്ബടാ**. കരമരാനീതാ **ധജാഹതാ**. തങ്ഖണികാ **മുഹുത്തികാ**. അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമേ മിച്ഛാചാരോ മഹാസാവജ്ജോ, ന തഥാ ദ്വിന്നം സമാനഛന്ദതായ. അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ സതിപി മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനേ പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന ഹോതി അഭിഭുയ്യമാനസ്സാതി വദന്തി. സേവനാചിത്തേ സതി പയോഗാഭാവോ അപ്പമാണം യേഭുയ്യേന ഇത്ഥിയാ സേവനാപയോഗസ്സ അഭാവതോ. തഥാ സതി പുരേതരം സേവനാചിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനേപി തസ്സാ മിച്ഛാചാരോ ന സിയാ, തഥാ പുരിസസ്സപി സേവനാപയോഗാഭാവേതി, തസ്മാ അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ വസേന തയോ, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ വസേന തയോതി സബ്ബേപി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന **ചത്താരോ സമ്ഭാരാ**തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അത്ഥഭഞ്ജകോതി കമ്മപഥവസേന വുത്തം. കമ്മപഥകഥാ ഹേസാതി. **അസ്സാ**തി വിസംവാദകസ്സ. മുസാ വദതി ഏതേനാതി **ചേതനാ മുസാവാദോ,** ഇമസ്മിം പക്ഖേ അതഥാകാരേന വത്ഥുനോ വിഞ്ഞാപനപയോഗോ മുസാ, തംസമുട്ഠാപികാ ചേതനാമുസാവാദോതി വുത്തത്താ തതോ അഞ്ഞഥാ വത്തും **"അപരോ നയോ"**തിആദി വുത്തം. **അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായാ**തിആദി മുസാവാദസാമഞ്ഞേന വുത്തം. ഹസാധിപ്പായേനപി വിസംവാദനപുരക്ഖാരസ്സ മുസാവാദോ. **പരസ്സാ**തി വിസംവാദനവസേന വിഞ്ഞാപേതബ്ബസ്സ. **സോ**തി മുസാവാദപയോഗോ.

സുഞ്ഞഭാവന്തി പീതിവിരഹിതതായ രിത്തഭാവം. ഫരുസസദ്ദതായ **നേവ കണ്ണസുഖാ**. അത്ഥവിപന്നതായ **ന ഹദയസുഖാ**. **സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സാ**തി ദോസേന, ലോഭേന വാ ദൂസിതചിത്തസ്സ.

ഏകന്തഫരുസാ ചേതനാതി ഏതേന ദുട്ഠചിത്തതംയേവ വിഭാവേതി, ദുട്ഠചിത്തതാ ചസ്സ അമരണാധിപ്പായവസേന ദട്ഠബ്ബാ. സതി ഹി മരണാധിപ്പായേ അത്ഥസിദ്ധി, തദഭാവേ പാണാതിപാതബ്യാപാദാ സിയുന്തി. യം പടിച്ച ഫരുസവാചാ പയുജ്ജതി, തസ്സ സമ്മുഖാവ സീസം ഏതി. പരമ്മുഖാപി സീസം ഏതി ഏവാതി അപരേ. തത്ഥായം അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ - സമ്മുഖാ പയോഗേ അഗാരവാദീനം ബലവഭാവതോ സിയാ ചേതനാ ബലവതീ, പരസ്സ ച തദത്ഥവിഞ്ഞാപനം, ന തഥാ അസമ്മുഖാതി. യഥാ ച അക്കോസിതേ മതേ ആളഹനേ കതാ ഖമാപനാ ഉപവാദന്തരായം നിവത്തേതി, ഏവം പരമ്മുഖാ പയുത്താ ഫരുസവാചാ ഹോതിയേവാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **തസ്സാ**തി ഏകന്തഫരുസചേതനായ ഏവ ഫരുസവാചാഭാവസ്സ ആവിഭാവത്ഥം. **മമ്മച്ഛേദകോ** സവനഫരുസതായാതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസവാചാ ന ഹോതി** കമ്മപഥാ'പ്പത്തത്താ, കമ്മഭാവം പന ന സക്കാ വാരേതും. ഏവം അന്വയവസേന ചേതനാഫരുസതായ ഫരുസവാചം സാധേത്വാ ഇദാനി തമേവ ബ്യതിരേകവസേന

സാധേതും **“വചനസങ്ഹതായാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏസാ**തി ഫരുസവാചാ. കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താ **അപ്പസാവജ്ജാ,** ഇതരാ **മഹാസാവജ്ജാ**. തഥാ കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാഭേദേഹി സബ്ബം പുരിമസദിസം.

ആസേവനം ബഹുലീകരണം. യം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിതോ, തേന അഗ്ഗഹിതേ **അപ്പസാവജ്ജോ,** ഗഹിതേ **മഹാസാവജ്ജോ** കമ്മപഥപ്പത്തിതോ. യോ കോചി പന സമ്ഫപ്പലാപോ ദ്വീഹി സമ്ഭാരേഹി സിജ്ഝതി. കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേനപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ വേദിതബ്ബാ.

അത്തനോ പരിണാമനം ചിത്തേനേവാതി വേദിതബ്ബം. **ഹിതസുഖം ബ്യാപാദയതീ**തി യോ തം ഉപ്പാദേതി, തസ്സ ഹിതസുഖം വിനാസേതി. **അഹോ വതാ**തി ഇമിനാ അച്ചന്തവിനാസചിന്തനം ദീപേതി. ഏവം ഹിസ്സ ദാരുണപവത്തിയാ കമ്മപഥപ്പത്തി. **യഥാഭുച്ചഗഹണാഭാവേനാ**തി യാഥാവഗ്ഗാഹസ്സ അഭാവേന അനിച്ചാദിസഭാവസ്സ നിച്ചാദിതോ ഗഹണേന. **മിച്ഛാ പസ്സതീ**തി വിതഥം പസ്സതി. **സമ്ഫപ്പലാപോ വിയാ**തി ഇമിനാ ആസേവനസ്സ മന്ദതായ അപ്പസാവജ്ജതം, മഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജതം ദസ്സേതി. **ഗഹിതാകാരവിപരീതതാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഗഹിതാകാരസ്സ വിപരീതഭാവോ. **വത്ഥുനോ**തി തസ്സാ അയഥാഭൂതസഭാവമാഹ. **തഥാഭാവേനാ**തി ഗഹിതാകാരേനേവ **തസ്സ** ദിട്ഠിഗതികസ്സ, **തസ്സ** വാ വത്ഥുനോ **ഉപട്ഠാനം** ഏവമേതം, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാതി.

ധമ്മതോതി സഭാവതോ. **കോട്ഠാസതോ**തി ഫസ്സപഞ്ചമകാദീസു ചിത്തങ്ഗകോട്ഠാസേസു യം കോട്ഠാസാ ഹോന്തി, തതോതി അത്ഥോ. **ചേതനാധമ്മാ**തി ചേതനാസഭാവാ.

പടിപാടിയാ സത്താതി ഏത്ഥ നനു ചേതനാ അഭിധമ്മേ കമ്മപഥേസു ന വുത്താതി പടിപാടിയാ സത്തന്നം കമ്മപഥഭാവോ ന യുത്തോതി? ന, അവചനസ്സ അഞ്ഞഹേതുകത്താ. ന ഹി തത്ഥ ചേതനായ അകമ്മപഥത്താ കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, കദാചി പന കമ്മപഥോ ഹോതി, ന സബ്ബദാതി കമ്മപഥഭാവസ്സ അനിയതത്താ അവചനം. യദാ പന കമ്മപഥോ ഹോതി, തദാ കമ്മപഥരാസിസങ്ഗഹോ ന നിവാരിതോ. ഏത്ഥാഹ - യദി ചേതനായ സബ്ബദാ കമ്മപഥഭാവാഭാവതോ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, നനു അഭിജ്ഝാദീനം കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താനം അത്ഥിതായ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി തേസമ്പി കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി കമ്മപഥതാതംസഭാഗതാഹി തേസം തത്ഥ വുത്തത്താ. യദി ഏവം ചേതനാപി തത്ഥ വത്തബ്ബാ സിയാ? സച്ചമേതം, സാ പന പാണാതിപാതാദികാതി പാകടോ, തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോതി ന വുത്താ സിയാ. ചേതനായ ഹി - ‘‘ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമി (അ॰ നി॰ ൬.൬൩; കഥാ॰ ൫൩൯), തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ അകുസലം കായകമ്മ’’ന്തിആദിവചനതോ (കഥാ॰ ൫൩൯) കമ്മഭാവോ പാകടോ, കമ്മംയേവ ച സുഗതിദുഗ്ഗതീനം തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖാനഞ്ച പഥഭാവേന പവത്തം കമ്മപഥോതി വുച്ചതീതി പാകടോ തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോ, അഭിജ്ഝാദീനം പന ചേതനാസമീഹനഭാവേന സുചരിതദുച്ചരിതഭാവോ ചേതനാജനിതപിട്ഠിവട്ടകഭാവേന സുഗതിദുഗ്ഗതിതദുപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖാനം പഥഭാവോ ചാതി ന തഥാ പാകടോ കമ്മപഥഭാവോതി തേയേവ തേന സഭാവേന ദസ്സേതും **അഭിധമ്മേ** ചേതനാ കമ്മപഥരാസിഭാവേന ന വുത്താ , അതഥാജാതിയകത്താ വാ ചേതനാ തേഹി സദ്ധിം ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. **മൂലം പത്വാ**തി മൂലദേസനം പത്വാ, മൂലസഭാവേസു ധമ്മേസു വുച്ചമാനേസൂതി അത്ഥോ.

അദിന്നാദാനം സത്താരമ്മണന്തി ഇദം ‘‘പഞ്ച സിക്ഖാപദാ പരിത്താരമ്മണാ ഏവ വാ’’തി ഇമായ പഞ്ഹപുച്ഛകപാളിയാ വിരുജ്ഝതി. യഞ്ഹി പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യസ്സ ആരമ്മണം, തദേവ തം വേരമണിയാ ആരമ്മണം. വീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുതോ ഏവ ഹി വിരതീതി. **സത്താരമ്മണ**ന്തി വാ സത്തസങ്ഖാതം സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഉപാദായ വുത്തന്തി നായം വിരോധോ. തഥാ ഹി വുത്തം **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൭൩) ‘‘യാനി സിക്ഖാപദാനി ഏത്ഥ സത്താരമ്മണാനീതി വുത്താനി, താനി യസ്മാ സത്തോതി സങ്ഖ്യം ഗതം സങ്ഖാരമേവ

ആരമ്മണം കരോന്തീ''തി. വിസഭാഗവത്ഥുനോ ''ഇത്ഥീ, പുരിസോ''തി ഗഹേതബ്ബതോ **സത്താരമ്മണോതി ഏകേ**. ''ഏകോ ദിട്ഠോ, ദ്വേ സുതാ''തിആദിനാ സമ്ഫപ്പലപനേ **ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേന**. **തഥാ അഭിജ്ഝാതി** ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദോ ''ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേനാ''തി ഇദമ്പി ഉപസംഹരതി, ന സത്തസങ്ഖാരാരമ്മണതം ഏവ ദസ്സനാദിവസേന അഭിജ്ഝായനതോ. ''നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി പവത്തമാനാപി **മിച്ഛാദിട്ഠി** തേഭൂമകധമ്മവിസയാവാതി അധിപ്പായേനസ്സാ **സങ്ഖാരാരമ്മണതാ** വുത്താ. കഥം പന മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സബ്ബേ തേഭൂമകധമ്മാ ആരമ്മണം ഹോന്തീതി? സാധാരണതോ. ''നത്ഥി സുകതദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോ''തി ഹി പവത്തമാനായ അത്ഥതോ രൂപാരൂപാവചരധമ്മാപി ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതി.

സുഖബഹുലതായ രാജാനോ ഹസമാനാപി ''ചോരം ഘാതേഥാ''തി വദന്തി, ഹാസോ പന തേസം അഞ്ഞവിസയോതി ആഹ **''സന്നിട്ഠാപക...പേ॰... ഹോതീ''**തി.

കേസഞ്ചീതി സഹജാതാനം അദിന്നാദാനാദീനം. **സമ്പയുത്തപഭാവകട്ഠേനാതി** സമ്പയുത്തോ ഹുത്വാ ഉപ്പാദകട്ഠേന. **കേസഞ്ചീ**തി അസഹജാതാനം. **ഉപനിസ്സയപച്ചയട്ഠേനാ**തി ഏതേന മൂലട്ഠേന ലോഭസ്സ ഉപകാരതം നിവത്തേതി. സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനട്ഠോ ഹി മൂലട്ഠോ, സോ ച ഹേതുപച്ചയതാഅവിനാഭാവീ, തേന ചേത്ഥ മൂലമിവ മൂലന്തി ഗഹേതബ്ബം, നിപ്പരിയായതോ പന പുബ്ബേ ''കേസഞ്ചീ''തി വുത്താനം സഹജാതാനം മൂലഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **രത്തോ ഖോതി**ആദിനാ സുത്തപദേനപി പാണാതിപാതാദീനം അകുസലാനം ലോഭസ്സ മൂലകാരണതം വിഭാവേതി, ന മൂലട്ഠേനുപകാരത്ഥം അവിസേസതോ തേസം ഹേതുപച്ചയത്താഭാവതോ.

അകുസലകമ്മപഥവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലകമ്മപഥവണ്ണനാ

വേരന്തി പാണാതിപാതാദിപാപധമ്മം. സോ ഹി വേരഹേതുതായ ''വേര''ന്തി വുച്ചതി, തം **മണതി** ''മയി ഇധ ഠിതായ കഥമാഗച്ഛസീ''തി തജ്ജേന്തീ വിയ നിവാരേതീതി **വേരമണീ**. തേനാഹ **''പജഹതീ''**തി. ''വിരമണീ''തി വത്തബ്ബേ നിരുത്തിനയേന ഏവ-കാരം കത്വാ ഏവം വുത്തം. **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൭൦൩, ൭൦൪) ഏവ നിദ്ദിസനവസേന ഏവം വുത്താ. അസമാദിന്നസീലസ്സ സമ്പത്തതോ യഥാഉപട്ഠിതവീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുതോ വിരതി **സമ്പത്തവിരതി,** സമാദാനവസേന ഉപ്പന്നാ വിരതി **സമാദാനവിരതി,** സമാദാനവസേന ഉപ്പന്നാ വിരതി **സമാദാനവിരതി,** കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനവസേന പവത്താവിരതി **സമുച്ഛേദവിരതി**.

ജീവമാനസസസ്സ മംസരുധിരസമ്മിസ്സതായ **അല്ലസസമംസം**. **മുഞ്ചി** സബ്ബത്ഥ സമകരുണതായ. **സച്ചം വത്വാ** ''ഏതേന സച്ചവജ്ജേന മയ്ഹം മാതു രോഗോ സമ്മതൂ''തി **അധിട്ഠാസി**.

മഹാസപ്പോതി അജഗരോ. **മുഞ്ചിത്വാ അഗമാസി** സീലതേജേന.

കോസല്ലം വുച്ചതി ഞാണം, കോസല്ലേന, കോസല്ലതോ വാ **പവത്തിയാ** ഉപഗമനതോ. **കുച്ഛിതസയനതോതി** കുച്ഛിതേനാകാരേന സയനതോ അനുസയനതോ, പവത്തനതോ വാ. ''വേരമണികുസലാ''തി വത്തബ്ബാപി പുച്ഛാനുരൂപം വിസ്സജ്ജനന്തി ''കുസലാ''തി ന വുത്താ, ''കുസല''ന്ത്വേവ വുത്താ.

കാമഞ്ചേത്ഥ പാളിയം വിരതിയോവ ആഗതാ, സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൭൦൪) പന ചേതനാപി ആഹരിത്വാ ദീപിതാതി തദുഭയമ്പി ഗണ്ഹന്തോ **''ചേതനാപി വട്ടന്തി വിരതിയോപീ''**തി ആഹ.

അനഭിജ്ഝാ ഹി മൂലം പത്വാ കമ്മപഥകോട്ഠാസം പത്വാ അനഭിജ്ഝാതി വുത്തധമ്മോ മൂലതോ അലോഭോ കുസലമൂലം ഹോതീതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സേസപദദ്വയേപി

ഏസേവ നയോ.

ദുസ്സില്യാരമ്മണാ തദാരമ്മണാ ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണാ കഥം ദുസ്സീല്യാനി പജഹന്തീതി തം ദസ്സേതും **"യഥാ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

അനഭിജ്ഝാ ...പേ॰... വിരമന്തസ്സാതി അഭിജ്ഝം പജഹന്തസ്സാതി അത്ഥോ. ന ഹി മനോദുച്ചരിതതോ വിരതി അത്ഥി അനഭിജ്ഝാദീഹേവ തപ്പഹാനസിദ്ധിതോ. **തേസു അലോഭോ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം അകുസലമൂലേസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അപ്പനാവാരന്തി നിഗമനവാരം. **ഏകേന നയേനാ**തി വേദനാദിവസേന അരൂപമുഖേനേവ അനേകവിധേസു വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനേസു ഏകേന കമ്മട്ഠാനനയേന. **"ഠപേത്വാ അഭിജ്ഝം നവ അകുസലകമ്മപഥാ"**തി വത്തബ്ബം. **ദസാ**തി വാ ഇദം "കുസലകമ്മപഥാ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം "അകുസലകമ്മപഥാ ച ദസ കുസലകമ്മപഥാ ചാ"തി. "ഠപേത്വാ അഭിജ്ഝ"ന്തി ഹി ഇമിനാവ അകുസലകമ്മപഥാനം നവഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. അഥ വാ **ദസാ**തി ഇദം ഉഭയഥാപി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. അഭിജ്ഝാ ഹി പഹാതബ്ബാപി സതി പരിഞ്ഞേയ്യതം നാതിവത്തതീതി. തഥാ ഹി വുത്തം "രൂപതണ്ഹാ പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തിആദി, തസ്മാ സാ തായ പരിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖസച്ചേപി സങ്ഗഹം ലഭതേവ, പഹാതബ്ബം പന ഉപാദായ "ഠപേത്വാ അഭിജ്ഝ"ന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"പരിയായേന പന സബ്ബേപി കമ്മപഥാ ദുക്ഖസച്ച"**ന്തി. അഭിജ്ഝാലോഭാനം പവത്തിആകാരസിദ്ധഭേദം ഉപാദായ **"ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ"**തി വുത്തം. സുത്തന്തനയേന തണ്ഹാ "സമുദയസച്ച"ന്തി വുത്താതി ആഹ **"നിപ്പരിയായേന സമുദയസച്ച"**ന്തി. **അപ്പവത്തീ**തി അപ്പവത്തിനിമിത്തമാഹ യഥാ "രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൧). സപ്പച്ചയതായ സങ്ഖതസഭാവേ ദുക്ഖസച്ചേ ഗഹിതേ അപ്പച്ചയതായ അസങ്ഖതം നിരോധസച്ചം പടിപക്ഖതോ ആവത്തതി, ഏകന്തസാവജ്ജേ ആചയഗാമിലക്ഖണേ സമുദയസച്ചേ ഗഹിതേ സാവജ്ജാ വിഗമനം അപചയഗാമിലക്ഖണം മഗ്ഗസച്ചംപടിപക്ഖതോ ആവത്തതീതി ദ്വേ ആവത്തഹാരവസേന വേദിതബ്ബാനീതി വുത്തം. തേനേവാഹ **നേത്തിയം** (നേത്തി॰ ൪.നിദ്ദേസവാര) -

> "ഏകമ്ഹി പദട്ഠാനേ, പരിയേസതി സേസകം പദട്ഠാനം;
> ആവത്തതി പടിപക്ഖേ, ആവത്തോ നാമ സോ ഹാരോ"തി.

സബ്ബാകാരേനാതി കാമരാഗരൂപരാഗാദിസബ്ബപ്പകാരേഹി, സബ്ബതോ വാ അപായഗമനീയാദിആകാരതോ, തത്ഥ കിഞ്ചിപി അനവസേസേത്വാ വാ. **സബ്ബാകാരേനേവാ**തി സബ്ബാകാരതോ. **നീഹരിത്വാ**തി അപനേത്വാ, സമുച്ഛിന്ദിത്വാഇച്ചേവ അത്ഥോ. **കഞ്ചി ധമ്മം അനവകാരീകരിത്വാ**തി രൂപവേദനാദീസു കഞ്ചി ഏകധമ്മമ്പി അവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ, ഏകേകതോ അഗ്ഗഹേത്വാ സമൂഹതോവ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **അസ്മീ**തി അഹമസ്മീതി മാനഗ്ഗാഹവസേന. സോ പന യസ്മാ പഞ്ചക്ഖന്ധേ നിരവസേസതോ ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ വുത്തം **"സമൂഹഗ്ഗഹണാകാരേനാ"**തി. യസ്മാ ചേത്ഥ അഗ്ഗമഗ്ഗചിത്തം വുച്ചതി, തസ്മാ ആഹ **"ദിട്ഠിസദിസം മാനാനുസയ"**ന്തി. "യം രൂപം തം അഹ"ന്തിആദിനാ യഥാ ദിട്ഠി രൂപാദിം "അഹമസ്മീ"തി ഗണ്ഹന്തീ പവത്തതി, ഏവം മാനോപി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാതി ആഹ **"മാനാനുസയോ അസ്മീതി പവത്തത്താ ദിട്ഠിസദിസോ"**തി. **പരിച്ഛേദകരോ**തി ഓസാനപരിച്ഛേദകരോ ഇതോ പരം ദുക്ഖസ്സാഭാവകരണതോ. **കമ്മപഥദേസനായാ**തി കമ്മപഥമുഖേന പവത്തചതുസച്ചദേസനായ. **മനസികാരപ്പടിവേധവസേനാ**തി വിപസ്സനാമനസികാരമഗ്ഗപ്പടിവേധവസേന.

കുസലകമ്മപഥവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആഹാരവാരവണ്ണനാ

൯൦. ആഹരതീതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൧൧) ആനേതി, ഉപ്പാദേതി ഉപത്ഥമ്ഭേതി ചാതി അത്ഥോ. **നിബ്ബത്താ**തി പസുതാ. തതോ പട്ഠായ ഹി ലോകേ ജാതവോഹാരോ.

പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പന പട്ഠായ യാവ മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമനം, താവ സമ്ഭവേസിനോ. ഏസ താവ ഗബ്ഭസേയ്യകേസു ഭൂതസമ്ഭവേസിവിഭാഗോ, ഇതരേസു പന പഠമചിത്താദിവസേന വുത്തോ. **സമ്ഭവ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വസേന പസൂതിപരിയായോ, ഇതരേസം വസേന ഉപ്പത്തിപരിയായോ. പഠമചിത്തപഠമഇരിയാപഥക്ഖണേസു ഹി തേ സമ്ഭവം ഉപ്പത്തിം ഏസന്തി ഉപഗച്ഛന്തി നാമ, ന താവ ഭൂതാ ഉപ്പത്തിയാ ന സുപ്പതിട്ഠിതത്താ. **ഭൂതായേവ** സബ്ബസോ ഭവേസനായ സമുച്ഛിന്നത്താ. **ന പുന ഭവിസ്സന്തീതി** അവധാരണേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതി, "യോ ച കാലഘസോ ഭൂതോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦) ഭൂത-സദ്ദസ്സ ഖീണാസവവാചിതാ ദട്ഠബ്ബാ. **വാ-സദ്ദോ ചേത്ഥ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ** "അഗ്ഗിനാ വാ ഉദകേന വാ"തിആദീസു (ഉദാ॰ ൭൬) വിയ.

യഥാസകം പച്ചയഭാവേന അത്തഭാവസ്സ പട്ഠപനമേവേത്ഥആഹാരേഹി കാതബ്ബഅനുഗ്ഗഹോതി അധിപ്പായേനാഹ **"വചനഭേദോ…പേ॰… ഏകോയേവാ"**തി. **സത്തസ്സ ഉപ്പന്നധമ്മാന**ന്തി സത്തസ്സസന്താനേ ഉപ്പന്നധമ്മാനം. യഥാ "വസ്സസതം തിട്ഠതീ"തി വുത്തേ അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തതീതി വുത്തം ഹോതി, ഏവം **ഠിതിയാതി** അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തിയാതി അത്ഥോ, സാ പന അവിച്ഛേദോതി ആഹ **"അവിച്ഛേദായാ"**തി. അനുപ്പബന്ധധമ്മുപ്പത്തിയാ സത്തസന്താനോ അനുഗ്ഗഹിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദായാ"**തി. **ഏതാനീ**തി ഠിതിഅനുഗ്ഗഹപദാനി. **ഉഭയത്ഥ ദട്ഠബ്ബാനി,** ന യഥാസങ്ഖ്യം.

വത്ഥുഗതാ ഓജാ വത്ഥു വിയ തേന സദ്ധിം ആഹരിതബ്ബതം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **"അജ്ഝോഹരിതബ്ബതോ ആഹാരോ"**തി. നിബ്ബത്തിതഓജം പന സന്ധായ "കബളീകാരാഹാരോ ഓജട്ഠമകരൂപാനി ആഹരതീ"തി വക്ഖതി. **ഓളാരികതാ** അപ്പോജതായ, ന വത്ഥുനോ ഥൂലതായ, കഥിനതായ വാ, തസ്മാ യസ്മിം വത്ഥുസ്മിം പരിത്താ ഓജാ ഹോതി, തം ഓളാരികം. സപ്പാദയോ ദുക്ഖുപ്പാദകതായ ഓളാരികാവേദിതബ്ബാ. വിസാണാദീനം തിവസ്സഛഡ്ഡിതാനം പൂതിഭൂതതാ മുദുകതാതി വദന്തി, തരച്ഛഖേളതേമികതായ പന തഥാഭൂതാനം തേസം മുദുകതാ. ധമ്മസഭാവോ ഹേസ. **സസാനം ആഹാരോ സുഖുമോ** തരുണതിണസസ്സഖാദനതോ. **സകുണാനം ആഹാരോ സുഖുമോ** തിണബീജാദിഖാദനതോ. **പച്ചന്തവാസീനം സുഖുമോ,** തേസഞ്ഹി സാകപണ്ണസുക്ഖകുരപദുമപത്തമ്പി ആഹാരോതി. **തേസം** പരനിമ്മിതവസവത്തീനം. **സുഖുമോത്വേവാതി** ന കിഞ്ചി ഉപാദായ, അഥ ഖോ സുഖുമോ ഇച്ചേവ **നിട്ഠം പത്തോ** തതോ പരം സുഖുമസ്സ അഭാവതോ.

വത്ഥുവസേന പനേത്ഥ ആഹാരസ്സ ഓളാരികസുഖുമതാ വുത്താ, സാ ചസ്സ അപ്പോജമഹോജതാഹി വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **പരിസ്സമന്തി** ഖുദാവസേന ഉപ്പന്നം സരീരഖേദം. **വിനോദേതീ**തി വത്ഥു തസ്സ വിനോദനമത്തം കരോതി. **ന പന സക്കോതി പാലേതു**ന്തി സരീരം യാപേതും നപ്പഹോതി നിസ്സാരത്താ. **ന സക്കോതി പരിസ്സമം വിനോദേതും** ആമാസയസ്സ അപൂരണതോ.

ഛബ്ബിധോപീതി ഇമിനാ കസ്സചിപി ഫസ്സസ്സ അനവസേസിതബ്ബതമാഹ. ആഹാരസ്സദേസനാക്കമേനേവേത്ഥ ഫസ്സാദീനം ദുതിയാദിതാ, ന അഞ്ഞേന കാരണേനാതി ആഹ **"ദേസനാനയോ ഏവാ"**തിആദി. മനസോ സഞ്ചേതനാ, ന സത്തസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം മനോഗഹണം യഥാ "ചിത്തസ്സ ഠിതി (ധ॰ സ॰ ൧൧), ചേതോവിമുത്തി ചാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൮൯) ആഹ **"മനോസഞ്ചേതനാതി ചേതനാ ഏവാ"**തി. **ചിത്ത**ന്തി യം കിഞ്ചി ചിത്തം, ന വിപാകവിഞ്ഞാണമേവ.

പുബ്ബേ "ആഹാരന്തി പച്ചയ"ന്തി വുത്തത്താ **"യദി പച്ചയട്ഠോ ആഹാരട്ഠോ"**തിആദിനാ ചോദേതി. **അഥ കസ്മാ ഇമേയേവ ചത്താരോ വുത്താതി** അഥ കസ്മാ ചത്താരോവ വുത്താ, ഇമേ ഏവ ച വുത്താതി യോജനാ. **വിസേസപച്ചയത്താതി** ഏതേന യഥാ അഞ്ഞേ പച്ചയധമ്മാ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയാവ ഹോന്തി, ഇമേ പന തഥാ ച ഹോന്തി അഞ്ഞഥാ ചാതി സമാനേപി പച്ചയത്തേ അതിരേകപച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹാരാതി വുത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. ഇദാനി തം അതിരേകപച്ചയതം ദസ്സേതും

“വിസേസപച്ചയോ ഹീ”തിആദി ആരദ്ധം. **വിസേസപച്ചയോ രൂപകായസ്സ കബളീകാരോ ആഹാരോ** ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവതോ. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൦൯; പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ) “രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാ ആഹാരപച്ചയോ”തി. ഉപത്ഥമ്ഭകത്തഞ്ഹി സതിപി ജനകത്തേ അരൂപീനം ആഹാരാനം ആഹാരജരൂപസമുട്ഠാപകരൂപാഹാരസ്സ ച ഹോതി, അസതി പന ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേ ആഹാരാനം ജനകത്തം നത്ഥീതി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം പധാനം. ജനയമാനോപി ഹി ആഹാരോ അവിച്ഛേദവസേന ഉപത്ഥമ്ഭയമാനോ ഏവ ജനേതീതി ഉപത്തമ്ഭകഭാവോ ഏവ ആഹാരഭാവോ. **വേദനായ ഫസ്സോ വിസേസപച്ചയോ**. “ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ”തി ഹി വുത്തം. “സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ”ന്തി (ഉദാ॰ ൧; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬) വചനതോ **വിഞ്ഞാണസ്സമനോസഞ്ചേതനാ**. “ചേതനാ തിവിധം ഭവം ജനേതീ”തി ഹി വുത്തം. “വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ”ന്തി പന വചനതോ **നാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം വിസേസപച്ചയാ**. ന ഹി ഓക്കന്തിവിഞ്ഞാണാഭാവേ നാമരൂപസ്സ അത്തസമ്ഭവോ. യഥാഹ “വിഞ്ഞാണഞ്ച ഹി, ആനന്ദ, മാതുകുച്ഛിസ്മിം ന ഓക്കമിസ്സഥ, അപി നു ഖോ നാമരൂപം മാതുകുച്ഛിസ്മിം സമുച്ചിസ്സഥാ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൧൫). വുത്തമേവത്ഥം സുത്തേന സാധേതും **“യഥാഹാ”**തിആദി വുത്തം.

ഏവം യദിപി പച്ചയട്ഠോ ആഹാരട്ഠോ, വിസേസപച്ചയതായ പന ഇമേ ഏവ ആഹാരാതി വുത്താതി തം നേസം വിസേസപച്ചയതം അവിഭാഗതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **“കോ പനേത്ഥാ”**തിആദി ആരദ്ധം. **മുഖേ ഠപിതമത്തോയേവ** അസങ്ഖാദിതോ, തത്തകേനപി അബ്ഭന്തരസ്സ ആഹാരസ്സ പച്ചയോ ഹോതി ഏവ. തേനാഹ **“അട്ഠ രൂപാനി സമുട്ഠാപേതീ”**തി. സുഖവേദനായ ഹിതോ **സുഖവേദനിയോ. സബ്ബഥാപീ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിവസേന. യത്തകാ ഫസ്സസ്സ പകാരഭേദാ, തേസം വസേന സബ്ബപ്പകാരോപി **ഫസ്സാഹാരോ**. യഥാരഹം **തിസ്സോ വേദനാ ആഹരതി,** അനാഹാരകോ നത്ഥി.

സബ്ബഥാപീതി ഇധാപി ഫസ്സാഹാരേ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **തിസന്തതിവസേനാ**തി കായദസകം ഭാവദസകം വത്ഥുദസകന്തി തിവിധസന്തതിവസേന. **സഹജാതാദിപച്ചയനയേനാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയവിധിനാ. പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ഹി അത്തനാ സഹജാതനാമസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തോയേവ ആഹാരപച്ചയതായ തം ആഹാരേതീ വുത്തം, സഹജാതരൂപേസു പന വത്ഥുനോ സമ്പയുത്തപച്ചയം ഠപേത്വാ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന, സേസരൂപസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഞ്ച ഠപേത്വാ വുത്തനയേനേവയോജനാ കാതബ്ബാ. **താനീ**തി നപുംസകനിദ്ദേസോ അനപുംസകാനമ്പി നപുംസകേഹി സഹ വചനതോ.

സാസവാ കുസലാകുസലചേതനാവ വുത്താ. വിസേസപച്ചയഭാവദസ്സനം ഹേതന്തി. തേനാഹ **“അവിസേസേന പനാ”**തിആദി. **പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമേവ വുത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. യഥാ തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ വിസേസതോ പച്ചയതായ ഏതേസം ആഹാരട്ഠോ, ഏവം അവിസേസതോപീതി ദസ്സന്തേന **“അവിസേസേന പനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തംസമ്പയുത്തതംസമുട്ഠാനധമ്മാന**ന്തി തേഹി ഫസ്സാദീഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ തംസമുട്ഠാനരൂപധമ്മാനഞ്ച. തത്ഥ **സമ്പയുത്ത**ഗ്ഗഹണം യഥാരഹതോ ദട്ഠബ്ബം, **സമുട്ഠാന**ഗ്ഗഹണം പന അവിസേസതോ.

ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോ ആഹാരകിച്ചം സാധേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോയേവ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ഓജട്ഠമകരൂപസമുട്ഠാപനേനേവ പനസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനകിച്ചസിദ്ധി. **ഫുസന്തോയേവാ**തി ഫുസനകിച്ചം കരോന്തോ ഏവ. **ആയൂഹമാനാവാ**തി ചേതയമാനാ ഏവ അഭിസന്ദഹന്തീ ഏവ. **വിജാനന്തമേവാ**തി ഉപപത്തിപരികപ്പനവസേന വിജാനന്തമേവ ആഹാരകിച്ചം സാധേതീതി യോജനാ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ആഹാരകിച്ചസാധനഞ്ച തേസം വേദനാദിഉപ്പത്തിഹേതുതായ അത്തഭാവസ്സ പവത്തനമേവ.

കായട്ഠപനേനാതി കസ്മാ വുത്തം? നനു കമ്മജാദിരൂപം കമ്മാദിനാവ പവത്തതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"കമ്മജനിതോപീ"**തിആദി. ഉപാദിന്നരൂപസന്തതിയാ ഉപത്ഥമ്ഭനേനേവ ഉതുചിത്തജരൂപസന്തതീനമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭനസിദ്ധി ഹോതീതി **"ദ്വിന്നം രൂപസന്തതീന"**ന്തി വുത്തം. ഉപത്ഥമ്ഭനമേവ സന്ധായ **"അനുപാലകോ ഹുത്വാ"**തി ച വുത്തം. രൂപകായസ്സ ഠിതിഹേതുതാ ഹി യാപനാ അനുപാലനാ.

സുഖാദിവത്ഥുഭൂതന്തി സുഖാദീനം പവത്തിട്ഠാനഭൂതം. ആരമ്മണമ്പി ഹി വസതി ഏത്ഥ ആരമ്മണകരണവസേന തദാരമ്മണാ ധമ്മാതി വത്ഥൂതി വുച്ചതി. **ഫുസന്തോയേവാ**തി ഇദം ഫസ്സസ്സ ഫുസനസഭാവത്താ വുത്തം. ന ഹി ധമ്മാനം സഭാവേന വിനാ പവത്തി അത്ഥി. വേദനാപവത്തിയാ വിനാ സത്താനം സന്ധാവനതാ നത്ഥീതി ആഹ **"സുഖാദി...പേ॰... ഹോതീ"**തി, ന ചേത്ഥ സഞ്ഞീഭവകഥായം അസഞ്ഞീഭവോ ദസ്സേതബ്ബോ, തസ്സാപി വാ കാരണഭൂതവേദനാപവത്തിവസേനേവ ഠിതിയാ ഹേതുനോ അബ്യാപിതാ. തഥാ ഹി **"മനോസഞ്ചേതനാ...പേ॰... ഭവമൂലനിപ്ഫാദനതോ സത്താനം ഠിതിയാ ഹോതീ"**തി വുത്താ, തതോ ഏവ "വിഞ്ഞാണം വിജാനന്തമേവാതി ഉപപത്തിപരികപ്പനവസേന വിജാനന്തമേവാ"തി വുത്തോവായമത്ഥോതി.

ചത്താരി ഭയാനി ദട്ഠബ്ബാനി ആദീനവവിഭാവനതോ. **നികന്തീ**തി നികാമനാ. രസതണ്ഹം സന്ധായ വദതി. സാ ഹി കബളീകാരേ ആഹാരേ ബലവതീ. തേനേവ തത്ഥ അവധാരണം കതം. ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം, നികന്തിയേവ ഭയം** മഹാനത്ഥഹേതുതോ. **ഉപഗമനം** വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണേസു വിസയവിഞ്ഞാണേസു ഏവ ച സങ്ഗതിവസേന പവത്തി, തം വേദനാദിഉപ്പത്തിഹേതുതായ **"ഭയ"**ന്തി വുത്തം. അവധാരണേ പയോജനം വുത്തനയമേവ. സേസദ്വയേപി ഏസേവനയോ. **ആയൂഹനം** അഭിസന്ദഹനം, സംവിധാനന്തിപി വദന്തി. തം ഭവൂപപത്തിഹേതുതായ **"ഭയ"**ന്തി വുത്തം. **അഭിനിപാതോ** തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന നിബ്ബത്തി. സോ ഭവൂപപത്തിഹേതുകാനം സബ്ബേസം അനത്ഥാനം മൂലകാരണത്താ **"ഭയ"**ന്തി വുത്തോ. ഇദാനി നികന്തിആദീനം സപ്പടിഭയതം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"കിംകാരണാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നികന്തിം കത്വാ**തി ആലയം ജനേത്വാ, തണ്ഹം ഉപ്പാദേത്വാതി അത്ഥോ.

ഫസ്സ ഉപഗച്ഛന്താതി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിഭേദം ഫസ്സം പവത്തേന്താ. **ഫസ്സസ്സാദിനോ**തി കായസമ്ഫസ്സവസേന ഫോട്ഠബ്ബസങ്ഖാതസ്സ ഫസ്സസ്സ അസ്സാദനസീലാ. കായസമ്ഫസ്സവസേന ഹി സത്താനം ഫോട്ഠബ്ബതണ്ഹാ പവത്തതീതി ദസ്സേതും ഫസ്സാഹാരാദീനവദസ്സനേ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം ഉദ്ധടം **"പരേസം രക്ഖിതഗോപിതേസൂ"**തിആദിനാ. **ഫസ്സസ്സാദിനോ**തി വാ ഫസ്സാഹാരസ്സാദിനോതി അത്ഥോ. സതി ഹി ഫസ്സാഹാരേ സത്താനം ഫസ്സാരമ്മണേ അസ്സാദോ, നാസതീതി. തേനാഹ **"ഫസ്സസ്സാദമൂലക"**ന്തിആദി.

ജാതിനിമിത്തസ്സ ഭയസ്സ അഭിനിപാതസഭാവേന ഗഹിതത്താ **"തമ്മൂലക"**ന്തി വുത്തം, കമ്മായൂഹനനിമിത്തന്തി അത്ഥോ.

അഭിനിപതതീതി അഭിനിബ്ബത്തതി. പഠമാഭിനിബ്ബത്തി ഹി സത്താനം തത്ഥ തത്ഥ അങ്ഗാരകാസുസദിസേ ഭവേ അഭിനിപാതസദിസീതി. **തമ്മൂലകത്താ**തി നാമരൂപനിബ്ബത്തിമൂലകത്താ.

തത്രാതി താസു ഉപമാസു. **ഭൂതമത്ഥം കത്വാ**തി ന പരികപ്പിതമത്ഥം, അഥ ഖോ ഭൂതം ഭൂതപുബ്ബം അത്ഥം കത്വാ. പാഥേയ്യഹത്ഥേസു ഗച്ഛന്തേസു പാഥേയ്യം, ഗച്ഛന്തം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"ഗന്ത്വാ പാഥേയ്യം നിട്ഠാസീ"**തി. **ഗന്ത്വാ**തി വാഗമനഹേതൂതി അത്ഥോ. ഖുപ്പിപാസാതുരതായ ഘനച്ഛായം രുക്ഖം ഉപഗന്തും അസമത്ഥാ **വിരളഹച്ഛായായം നിസീദിംസു. ന ദാനി സക്കാ തം മയാ കാതും** അതിദുബ്ബലഭാവതോ. പരിക്ഖലിതഗതിതരുണദാരകോ ഖുപ്പിപാസാഭിഭൂതോ ച, തസ്മാ **ഗച്ഛന്തോയേവ മതോ.**

സജാതിമംസതായാതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൬൩) സമാനജാതിമംസതായ, മനുസ്സമംസതായാതി അത്ഥോ. യം മനുസ്സമംസം, തഞ്ഹി ലോകേ ജിഗുച്ഛനീയത്താ പടികുലം. തഥാ ഹി തം വിഞ്ഞൂഹി വജ്ജിതം, മനുസ്സമംസേസുപി ഞാതിമംസം

അയുത്തപരിഭോഗതായ പടികൂലം, തത്ഥാപി പുത്തമംസം, തത്ഥാപി പിയപുത്തമംസം, തത്ഥാപി തരുണമംസം, തത്ഥാപി ആമകമംസം, തത്ഥാപി അഗോരസാഭിസങ്ഖതം, തത്ഥാപി അലോണം, തത്ഥാപി അധൂപിതന്തി ഏവം ഹേട്ഠിമതോ ഉത്തരുത്തരസ്സ പടികൂലതരഭാവകാരണതാ ദട്ഠബ്ബോ. **പുത്തമംസസദിസ**ന്തി പടികൂലതാഉപട്ഠാപനേന പുത്തമംസസദിസം കത്വാ പസ്സതി. **തത്ഥ നികന്തിം പരിയാദിയതീ**തി അരിയമഗ്ഗേന ആഹാരേ സാപേക്ഖം ഖേപേതി.

സാ ഗാവീതി "സേയ്യഥാപി ഭിക്ഖവേ ഗാവീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൩) ഏവം സുത്തേ വുത്തഗാവീ. **ഉദ്ദാലേത്വാ**തി ഉപ്പാടേത്വാ. **നിസ്സായ തിട്ഠതീ**തി പടിച്ചപച്ചയം കത്വാ പവത്തതി. ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന തിണ്ണമ്പി വേദയിതാനം ദുക്ഖഭാവം സന്ധായാഹ **"വേദയിതദുക്ഖസ്സാ"**തി.

സാധുസമ്മതാപി ഗതി വിപരിണാമസങ്ഖാരദുക്ഖതാവസേന കിലേസദുക്ഖവസേന ച മഹാപരിളാഹായേവാതി വുത്തം **"മഹാപരിളാഹട്ഠേന തയോ ഭവാ"**തി. **യഥാ ഉപകഡ്ഢകാ ദ്വേ പുരിസാ,** ഏവം കുസലാകുസലവസേന ദ്വേ മനോസഞ്ചേതനാ. യഥാ മനോസഞ്ചേതനാ ന പവത്തതി, തഥാ പടിപജ്ജന്തോ തത്ഥ നികന്തിം പരിയാദിയതീതി വേദിതബ്ബോ.

സത്തിസതേന ഹതാ **ഏവ** ഉപമാ സത്തിസതഹതൂപമാ, തസ്സം **സത്തിസതഹതൂപമായം. തം** സത്തിസതം. **അസ്സ** പുരിസസ്സ. **പതിതോകാസേ**തി പുരിമസത്തീഹി പതിതപ്പദേസേ. **ദുക്ഖസ്സ പമാണം നത്ഥി** അനേകസ്സ അപരാപരം ഉപ്പജ്ജനതോ. **ഖന്ധജനന**ന്തി ഖന്ധാനം അപരാപരുപ്പാദോ, പഠമാഭിനിബ്ബത്തി പന പടിസന്ധി ഏവ. **ആഗുചാരീ പുരിസോ വിയ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം** നാനപ്പകാരദുക്ഖുപ്പാദസന്നിസ്സയതോ, തേഹി ച ദുക്ഖേഹി ഉപഗന്തബ്ബതോ. സമ്പയുത്തധമ്മാനം പമുഖഭാവേന പവത്തിയാ **"വിഞ്ഞാണസ്സ ദുക്ഖുപ്പാദോ**തി വുത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧, ൨) യഥാ വിഞ്ഞാണം ആയതിം പടിസന്ധിവസേന ന പവത്തതി, ഏവം കരണം തത്ഥ നികന്തിപരിയാദാനം ദട്ഠബ്ബം.

പരിഞ്ഞാതം വത്ഥൂതി ദുക്ഖസച്ചമാഹ. **പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ**തി പഞ്ചകാമഗുണാരമ്മണോ രാഗോ. **പരിഞ്ഞാതോ ഹോതീ**തി പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനേന സമതിക്കന്തോ ഹോതി. രസതണ്ഹായ ഹി സമ്മദേവ വിഗതായ രൂപതണ്ഹാദയോപി വിഗതായേവ ഹോന്തി. തഥാ ച സതി കാമരാഗസംയോജനം സമുച്ഛിന്നമേവ ഹോതി, ഏവം കരണം തത്ഥ നികന്തിപരിയാദാനം ദട്ഠബ്ബം. പരിഞ്ഞാഭിസമയേ ഹി സിദ്ധേ പഹാനാഭിസമയോ സിദ്ധോ ഏവാതി. പഹീനേ ച കാമരാഗസംയോജനേ ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം ലേസോപി നാവസിസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"നത്ഥി തം സംയോജന"**ന്തിആദി. തേന കബളീകാരാഹാരപരിഞ്ഞാ അനാഗാമിതം പാപേതീതി ദസ്സേതി. സേസാഹാരപരിഞ്ഞാ പന അരഹത്തനിട്ഠാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ഫസ്സേ ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തിസ്സോ തണ്ഹാ**തി കാമതണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ അരൂപതണ്ഹാതി ഇമാ തിസ്സോ തണ്ഹാ.

"പുരിമതണ്ഹാസമുദയാ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തണ്ഹാപച്ചയനിബ്ബത്താ**തി തണ്ഹാപച്ചയാ നിബ്ബത്താ. പടിസന്ധിക്ഖണേ പുരിമതണ്ഹാസമുദയാ ആഹാരാനം സമുദയദസ്സനേനേവ പവത്തിക്ഖണേപി ഉപാദിന്നകആഹാരസമുദയോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി തം അനാമസിത്വാ അനുപാദിന്നകാനം തണ്ഹാസമുദയം ദസ്സേതും **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ **മിസ്സിത്വാ കഥിതാ** അവിസേസിതത്താ.
സഹജാതതണ്ഹാപച്ചയനിബ്ബത്തോതി ഏത്ഥ **സഹജാത**ഗ്ഗഹണം അസഹജാതതണ്ഹാപച്ചയനിബ്ബത്തോപി അനുപാദിന്നകആഹാരോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സനത്ഥം. സോ പന അസഹജാതതണ്ഹാപച്ചയനിബ്ബത്തതാസാമഞ്ഞേനപി യഥാവുത്തഉപാദിന്നകാഹാരേന സംസയം ജനേയ്യാതി ന ഉദ്ധടോ, ന ച ഏതം കാരണം "രാഗം ഉപനിസ്സായ ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വചനതോ,

തണ്ഹോപനിസ്സയപടിഘചിത്തസമുട്ഠാനായ ച ഓജായ വസേന അനുപാദിന്നകആഹാരസ്സ ലബ്ഭനതോ. കഥം പന തണ്ഹാ ഓജായ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ; ന ഹി **പട്ഠാനേ** കത്ഥചി രൂപസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ വുത്തോ അത്ഥീതി. നായം വിരോധോ "യസ്മിം സതി യം ഹോതി, സോ തസ്സ ഉപനിസ്സയോ"തി സുത്തന്തനയസ്സ അധിപ്പേതത്താ യഥാവുത്തത്ഥസമ്ഭവതോ. തേനേവാഹ **"ഇമിസ്സാ…പേ॰… തണ്ഹായ നിരോധേനാ"**തി.

കാരണേ സബ്ബസോ നിരുദ്ധേ ഫലമ്പി സബ്ബസോ നിരുജ്ഝതീതി ആഹ **"ആഹാരനിരോധോ പഞ്ഞായതീ"**തി. ആഹാരാനം ദുക്ഖസച്ചേകദേസത്താ ആഹാരഗ്ഗഹണം ദുക്ഖസച്ചഗ്ഗഹണമേവ ഹോതീതി ആഹ **"ഇധ ചത്താരിപി സച്ചാനി സരൂപേനേവ വുത്താനീ"**തി. സച്ചദേസനാ ദുക്ഖാദീനം യാവദേവ പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവസന്ദസ്സനത്ഥാ, തസ്മാ ജരാമരണാദീസു പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവോ അസമ്മോഹതോ സല്ലക്ഖേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബത്ഥ അസമ്മുയ്ഹന്തേന സച്ചാനി ഉദ്ധരിതബ്ബാനീ"**തി ആഹ.

ആഹാരവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചവാരവണ്ണനാ

൯൧. യേന യേന പരിയായേന ബ്യാകരോതീതി യേന യേന ദുക്ഖാദിജരാമരണാദിപരിയായേന അരിയസച്ചാനി സങ്ഖേപതോ ച വിത്ഥാരതോ ച കഥേതി. **ദുക്ഖന്തി ദുക്ഖസച്ചം** ദുക്ഖം, ന ദുക്ഖമത്തം.

സച്ചവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജരാമരണവാരവണ്ണനാ

൯൨. തേസം തേസന്തി ബ്യാപനിച്ഛാവസേനായം നിദ്ദേസോ കതോ, തസ്മാ യഥാ "ഗാമോ ഗാമോ രമണീയോ"തി വുത്തേ രമണീയതായ താദിസാ സബ്ബേപി ഗാമാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, ഏവം "തേസം തേസം സത്താനം ജാതീ"തി വുത്തേ ജാതിസങ്ഖാതവികാരവസേന സബ്ബേപി സത്താ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. തേനാഹ **"സങ്ഖേപതോ അനേകേസം സത്താനം സാധാരണനിദ്ദേസോ"**തി.

ഗതിജാതിവസേനാതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧.൨) പഞ്ചഗതിവസേന, തത്ഥാപി ഏകേകായ ഗതിയാ ഖത്തിയാദിഭുമ്മദേവാദിഹത്ഥിആദിജാതിവസേന ച. നികിയ്യന്തി സത്താ ഏത്ഥ, ഏതേന വാതി **നികായോ,** ഗോത്തചരണാദിവിഭാഗോ. ജരായ സഭാവോ നാമ വയോഹാനി, തസ്മാ **ജരാ**തി വയോഹാനിസങ്ഖാതസ്സ സഭാവസ്സ നിദ്ദേസോ, പാകടജരാവസേന നിദ്ദേസോ ഖണ്ഡിച്ചാദിവസേന ഗഹണതോ. ജീരണമേവ **ജീരണതാ,** ജീരന്തസ്സ വാ ആകാരോ താ-സദ്ദേന വുത്തോ. തേനാഹ **"അയം ആകാരനിദ്ദേസോ"**തി. ദന്താദീനം വസേന ഖണ്ഡം ജാതം ഏതസ്സാതി ഖണ്ഡിതോ, പുഗ്ഗലോ. തസ്സ ഭാവോ **ഖണ്ഡിച്ചം**. പലിതം ഏതസ്സ അത്ഥീതി പലിതോ, തസ്സ ഭാവോ **പാലിച്ചം**. വലി തചോ ഏതസ്സാതി വലിത്തചോ, തസ്സ ഭാവോ **വലിത്തചതാ**. **ഇമേ** ഖണ്ഡിച്ചാദയോ ജരാ. **വികാരാനം ദസ്സനവസേനാ**തി വിപത്തിദസ്സനവസേന. **വാതസ്സാ**തി മഹതോ വാതക്ഖന്ധസ്സ. **ഖണ്ഡിച്ചാദിവസേന ഗതമഗ്ഗോ പാകടോ,** തസ്മാ ഖണ്ഡിച്ചാദിഗ്ഗഹണം ജരായ കിച്ചനിദ്ദേസോതി വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **ന ച ഖണ്ഡിച്ചാദീനേവ ജരാ**തി കലലകാലതോ പഭുതി പുരിമരൂപാനം ജരാപത്തക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി പച്ഛിമരൂപാനി പരിപക്കരൂപാനുരൂപാനി പരിണതപരിണതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അനുക്കമേന സുപരിണതരൂപാനം പരിപാകകാലേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി ഖണ്ഡിച്ചാദിസഭാവാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, താനി ഉദകാദിമഗ്ഗേസു തിണരുക്ഖസംഭഗ്ഗതാദയോ വിയ പരിപാകഗതമഗ്ഗസങ്ഖാതേസു പരിപക്കരൂപേസു ഉപ്പന്നാനി "ജരായ ഗതോ മഗ്ഗോ"ഇച്ചേവ വുത്താനി, ന ജരാതി.

പകതിയാതി ഫലവിപച്ചനപകതിയാ, ജരായ വാ പാപുണിതബ്ബം ഫലമേവപകതി, തായ ജരാ ദീപിതാ. **സുപ്പസന്നാനീ**തി സുട്ഠു പസന്നാനി. തമേവ സുപ്പസന്നതം കിച്ചതോ

ദസ്സേതും **"സുഖുമമ്പീ"**തിആദി വുത്തം. തിക്ഖവിസദതാ ഹി തേസം ഇന്ദ്രിയാനം സുപ്പസന്നതാ. **ആലുളിതാനീ**തി ആകുലാനി. **അവിസദാനീ**തി അബ്യത്താനി.

കാമം രൂപധമ്മേസുപി ഖണികജരാ ദുരുപലക്ഖിതാ പടിച്ഛന്നാവ, സാ പന യസ്മാ സന്താനവസേന പവത്തിയാ പരിബ്യത്താവ ഹോതീതി **"പാകടജരാ"**ഇച്ചേവ വുത്താ. അവീചി നിരന്തരാ ജരാ **അവീചിജരാ** സതി സന്താനേ സത്താനം അനുപ്പബന്ധതോ. **തതോ അഞ്ഞേസൂ**തി മന്ദദസകാദീസു പുബ്ബദസകാദിപരിച്ഛേദതോ അഞ്ഞേസു യഥാവുത്തേസു. **അന്തരന്തരാ**തി തേസു ഏവ വുത്തപ്പകാരേസു പുരിമദസകാദിതോ പച്ഛിമദസകാദീനം അന്തരന്തരാ. **വണ്ണവിസേസാദീന**ന്തി വണ്ണവിസേസസണ്ഠാനവിസേസസമ്ഫസ്സവിസേസാദീനം.

വചനകവസേനാതി ക-കാരേന ഹി പദം വഡ്ഢേത്വാ വുത്തം, തസ്മാ ചവനം ചുതീതി വുത്തം ഹോതി. തം പന ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസു ചുതിയാ അവിസേസതോ ഗഹണന്തി ആഹ **"ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധാനം സാമഞ്ഞവചന"**ന്തി. **ചവനകവസേനാ**തി വാ ചവനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേനാതി അത്ഥോ. ചവനമേവ **ചവനതാ**തി ആഹ **"ഭാവവചനേനാ"**തി. **ലക്ഖണനിദസ്സന**ന്തി വയസങ്ഖാതസ്സ ലക്ഖണസ്സ നിദസ്സനം. ചവന്തസ്സ വാ ആകാരോ താ-സദ്ദേന വുത്തോ **"ചവനതാ"**തി. ഭിജ്ജനം **ഭേദോ**തി വുത്തം **"ചുതിക്ഖന്ധാനം ഭങ്ഗുപ്പത്തിപരിദീപന"**ന്തി. യഥാ ഭിന്നസ്സ ഘടസ്സ കേനചി പരിയായേന ഘനഘടഭാവേന ഠാനം നത്ഥി, ഏവം ഭിന്നാനം ഖന്ധാനന്തി ചവനം അന്തരഹിതം നാമാതി ആഹ **"അന്തരധാനന്തി...പേ॰... പരിദീപന"**ന്തി. യോ **മച്ചൂ**തി വുച്ചതി ഭേദോ, യഞ്ച മരണം പാണചാഗോ, തദുഭയം ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തം **"മച്ചു മരണ"**ന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കാലസ്സ അന്തകസ്സ കിരിയാതി യാ ലോകേ വുച്ചതി, സാ ചുതി, മരണന്തി അത്ഥോ. ചവനകാലോ ഏവ വാ അനതിക്കമനീയത്താ വിസേസേന കാലോതി വുത്തോതി തസ്സ കിരിയാ അത്ഥതോ ചുതിക്ഖന്ധാനം ഭേദപ്പത്തിയേവ. ''ചുതി ചവനതാ''തിആദിനാ പുബ്ബേ വോഹാരമിസ്സകേന നിദ്ദിട്ഠം.

ഇദാനി നിബ്ബത്തിതപരമത്ഥനയേനേവ നിദ്ദേസോതി ദസ്സേതും **"പരമത്ഥേന ദീപേതു"**ന്തി വുത്തം. ''ചവനകവസേനാ''തിആദിനാ ഹി പുഗ്ഗലവസേന ച വോഹാരാധിട്ഠാനാ സംവണ്ണനാ കതാ. **ന കിഞ്ചി** കളേവരം **നിക്ഖിപകി** ഓപപാതികാനം ചുതിക്ഖന്ധാനം അന്തരധാനമേവഹോതി, തതോ പരം ഉതുസമുട്ഠാനരൂപസന്തതി ന പവത്തതി. ''ജാതിസമുദയാ''തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ''തണ്ഹാസമുദയാ''തിആദീസു വുത്തനയനേവ സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി ന വുത്തം.

ജരാമരണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജാതിവാരവണ്ണനാ

൯൩. ജായനട്ഠേനാതിആദി ആയതനവസേന യോനിവസേന ച ദ്വീഹി ദ്വീഹി പദേഹി സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ ജാതിം ദസ്സേതും വുത്തം. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൫) പന ''ജായമാനകവസേന **ജാതി,** സഞ്ജായനവസേന സഞ്ജാതീ''തി വുത്തത്താ തത്ഥ ഏകേകേനേവ പദേന സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ ജാതിം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. സമ്പുണ്ണാ ജാതി **സഞ്ജാതീ**തി കത്വാ **"സാ പരിപുണ്ണായതനവസേന യുത്താ"**തി വുത്തം. ഏതേനേവ കേവലം ജാതിസദ്ദേന വുത്തായ ജാതിയാ അപരിപുണ്ണായതനതാ ദട്ഠബ്ബാ. അഭിബ്യത്താ നിബ്ബത്തി **അഭിനിബ്ബത്തി,** പാകടാ നിബ്ബത്തീതി അത്ഥോ. ''തേസം തേസം സത്താനം...പേ॰... അഭിനിബ്ബത്തീ''തി സത്തവസേന പവത്തത്താ **വോഹാരദേസനാ**.

തത്ര തത്രാതി ഏത്ഥ ചതുവോകാരഭവേ ദ്വിന്നം, ഏകവോകാരഭവേ ദ്വിന്നം, സേസരൂപധാതുയം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം പഞ്ചന്നം, കാമധാതുയം വികലാവികലിന്ദ്രിയവസേന സത്തന്നം നവന്നം ദസന്നം, പുന ദസന്നം, ഏകാദസന്നഞ്ച ആയതനാനം വസേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. യദിപി ചുതിക്ഖന്ധാ അനന്തരാനം പടിസന്ധികധമ്മാനം അനന്തരാദിനാ പച്ചയാ ഹോന്തി, യേ പന സമുദയാ അജനകാ, തേ ഏത്ഥ ഉപപത്തിഭവോതി അധിപ്പേതാ. ജനകോ ഏവ ഭവോതി അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"ജാതിയാ പച്ചയഭൂതോ കമ്മഭവോ വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ.

ജാതിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭവവാരവണ്ണനാ

൯൮. ഭാവനഭവനട്ഠേന ഭവോ ദുവിധോ. തത്ഥ കമ്മഭവോ "ഭവതി ഏതസ്മാ ഉപപത്തിഭവോ"തി ഭാവനട്ഠേന **ഭവോ. അട്ഠകഥായം** പന ഉപപത്തിഭവം "ഭവതീതി ഭവോ"തി വത്വാ തസ്സ കാരണത്താ കമ്മം ഫലൂപചാരേന ഭവോതി അയമത്ഥോ വുത്തോ, ഉഭയത്ഥാപി ഉപപത്തിഭവഹേതുഭാവനേത്ഥ കമ്മസ്സ കമ്മഭവപരിയായോതി ദസ്സിതം ഹോതി. **സബ്ബഥാപീ**തി ഭാവനഭവനകുസലാകുസലഉപപത്തിസമ്പത്തിഭവഹീനപണീതാദിനാ സബ്ബപ്പകാരേനപി. **കാമഭവോതി വുത്തം** കാമതണ്ഹാഹേതുകതോ കാമതണ്ഹായ ആരമ്മണഭാവതോ ച. രൂപഭവൂപഗകമ്മം രൂപഭവോ, തഥാ അരൂപഭവൂപഗകമ്മം അരൂപഭവോ, തംതംനിബ്ബത്തക്ഖന്ധാ രൂപാരൂപുപപത്തിഭവാ, രൂപാരൂപഭവഭാവോ പന തേസം "കാമഭവോ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ഭവവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാദാനവാരവണ്ണനാ

൯൯. **ഉപാദാനന്തി** ചതുബ്ബിധമ്പി ഉപാദാനം. യഥാ ഹി കാമസ്സാദവസേന, ഭവസ്സാദവസേന വാ തംതംസുഗതിഭവൂപഗം കമ്മം കരോന്തസ്സ കാമുപാദാനം, ഏവം ഉച്ഛേദാദിമിച്ഛാഭിനിവേസവസേനാതി ചത്താരിപി ഉപാദാനാനി യഥാരഹം തസ്സ തസ്സ കുസലകമ്മഭവസ്സ ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയാ ഹോന്തി, അകുസലകമ്മഭവസ്സ അസഹജാതസ്സ അനന്തരസ്സ ഉപനിസ്സയവസേനപി ആരമ്മണവസേനപി . സഹജാതസ്സ കാമുപാദാനം സഹജാത-അഞ്ഞമഞ്ഞ-നിസ്സയ-സമ്പയുത്ത-അത്ഥി-അവിഗത-ഹേതു-വസേന സത്തധാ, സേസഉപാദാനാനി തത്ഥ ഹേതുപച്ചയഭാവം പഹായ മഗ്ഗപച്ചയം പക്ഖിപിത്വാ സത്തധാവ പച്ചയാ ഹോന്തി. അനന്തരസ്സ പന അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനവസേന പച്ചയാ ഹോന്തി. തസ്സിദമ്പി **സഹജാതാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വത്ഥുകാമം ഉപാദിയതി** ചിത്തം, പുഗ്ഗലോ വാ **ഏതേനാ**തി അത്ഥോ. **ത**ന്തി വത്ഥുകാമം. കാമേതീതി കാമോ ച സോ ഉപാദിയതീതി ഉപാദാനഞ്ചാതി യോജനാ. **വുത്തനയേനാ**തി **അഭിധമ്മേ** വുത്തനയേന.

സസ്സതോ അത്താതി ഇദം പുരിമദിട്ഠിം ഉപാദിയമാനം ഉത്തരദിട്ഠിം നിദസ്സേതും വുത്തം. യഥാ ഏസാ ദിട്ഠി ദള്ഹീകരണവസേന പുരിമം പുരിമം ഉത്തരാ ഉത്തരാ ഉപാദിയതി, ഏവം "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികാപീതി. **അത്ത**ഗ്ഗഹണം പന അത്തവാദുപാദാനന്തി നയിദം ദിട്ഠുപാദാനദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ലോകോ ചാ**തി അത്തഗ്ഗഹണവിനിമുത്തഗഹണം ദിട്ഠുപാദാനഭൂതം ഇധ പുരിമദിട്ഠിഉത്തരദിട്ഠിവചനേഹി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **സബ്ബദിട്ഠിഗതസ്സ** "ദിട്ഠുപാദാന"ന്തി **ഏതം അധിവചനം** "സബ്ബാപി ദിട്ഠി ദിട്ഠുപാദാന"ന്തി വചനതോ.

സീലബ്ബതം ഉപാദിയന്തീതി സീലബ്ബതം "സുദ്ധിമഗ്ഗോ"തി ഉപാദിയന്തി. **ഏതേന** മിച്ഛാഭിനിവേസേന. **സയം വാ തം** മിച്ഛാഭിനിവേസസഹഗതം. സീലബ്ബതസഹചരണതോ **സീലബ്ബതഞ്ച തം** ദള്ഹഗ്ഗാഹഭാവതോ **ഉപാദാനഞ്ചാതി സീലബ്ബതുപാദാനം. ഏവം സുദ്ധീതി അഭിനിവേസതോ**തി ഏവം ഗോസീലഗോവതാദിചരണേന സംസാരസുദ്ധീതി അഭിനിവേസഭാവതോ. ഏതേന തം സഹചരണതോ അഭിനിവേസസ്സ തംസദ്ദാരഹതം ദസ്സേതി.

വദന്തീതി "അത്ഥി മേ അത്താ"തിആദിനാ വോഹരന്തി. **ഏതേന** ദിട്ഠിഗതേന. **അത്തവാദമത്തമേവാ**തി അത്താതി വാചാമത്തമേവ. ഏതേന വാചാവത്ഥുമത്തമേതം, യദിദം ബാഹിരകപരികപ്പിതോ അത്താതി ദസ്സേതി.

തണ്ഹാ കാമുപാദാനസ്സാതി ഏത്ഥ "തത്ഥ കതമം കാമുപാദാനം? യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ കാമരാഗോ കാമനന്ദീ കാമതണ്ഹാ കാമസ്നേഹോ കാമപരിളാഹോ കാമമുച്ഛാ കാമജ്ഝോസാനം. ഇദം വുച്ചതി കാമുപാദാന"ന്തി വചനതോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം കാമുപാദാനം. **തണ്ഹാദള്ഹത്ത**ന്തി ച പുരിമതണ്ഹാഉപനിസ്സയപച്ചയതോ ദള്ഹഭൂതാ ഉത്തരതണ്ഹാ ഏവ. കേചി പനാഹു -

"അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാ തണ്ഹാ അന്ധകാരേ ചോരസ്സഹത്ഥപ്പസാരണം വിയ, സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണം ഉപാദാനം തസ്സേവ ഭണ്ഡഗ്ഗഹണം വിയാ"തി. അപ്പിച്ഛസന്തുട്ഠിപടിപക്ഖാ ഏതേ ധമ്മാ പരിയേസനാരക്ഖദുക്ഖമൂലാനി, തസ്മാ വുത്തലക്ഖണാ തണ്ഹാ വുത്തലക്ഖണസ്സേവ ഉപാദാനസ്സ അനാനന്തരസ്സ ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ, ആരമ്മണാദിവസേനപി പച്ചയോ ഹോതിയേവ, അനന്തരാദീനം പന അനന്തരാദിവസേന പച്ചയോ. സബ്ബസ്സപി ഹി ലോഭസ്സ തണ്ഹാപരിയായോപി കാമുപാദാനപരിയായോപി ലബ്ഭതേവാതി. **അവസേസാന**ന്തി ദിട്ഠുപാദാനാദീനം. **സഹജാതാദിവസേനാ**തി സഹജാതാനം സഹജാതാദിവസേന, അസഹജാതാനം അനന്തരഉപനിസ്സയാദിവസേനാതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഉപാദാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തണ്ഹാവാരവണ്ണനാ

൯൩. "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ"തിആദി ഫസ്സസ്സ മാതിതോ നാമം വിയ പുത്തസ്സ വത്ഥുതോ തസ്സ നിസ്സയഭാവേന ഉപ്പത്തിഹേതുത്താ, ആരമ്മണം പന കേവലം ഉപ്പത്തിഹേതൂതി വുത്തം **"സേട്ഠി...പേ... നാമ"**ന്തി. **കാമരാഗഭാവേനാ**തി വത്ഥുകാമസ്സ രജ്ജനവസേന. **രൂപം അസ്സാദേന്തീ**തി രുപാരമ്മണം തണ്ഹാഭിനന്ദനാവസേന അഭിരമമാനാ ഏവ അസ്സാദേന്തീ. **നിച്ച**ന്തിആദിനാ ദിട്ഠാഭിനന്ദനാമുഖേന രൂപം അഭിരമന്തീ. **പേച്ച ന ഭവിസ്സതീ**തി ഭിജ്ജിത്വാ ന ഹോതി പുന അനുപ്പജ്ജനതോ. **തഥാ സദ്ദകണ്ഹാദയോപീ**തി യഥാ രൂപതണ്ഹാ കാമരാഗഭാവേന സസ്സതരാഗവസേന ഉച്ഛേദരാഗവസേനാതി ച പവത്തിയാ തിസ്സോ തണ്ഹാ, തഥാ സദ്ദതണ്ഹാ ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മതണ്ഹാപി. **തണ്ഹാവിചരിതാനീ**തി തണ്ഹാസമുദാചാരാ, സമുദാചാരവസേന പവത്തതണ്ഹാതി അത്ഥോ.

അജ്ഝത്തികസ്സുപാദായാതി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൯൭൩; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൨) അജ്ഝത്തികം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ. ഉപയോഗത്ഥേ ഹി ഇദം സാമിവചനം. **അസ്മീതി ഹോതീ**തി യദേതം അജ്ഝത്തം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന സമൂഹഗാഹതോ അസ്മീതി ഏവം ഹോതി, തസ്മിം സതീതി അത്ഥോ. **ഇത്ഥസ്മീതി ഹോതീ**തി ഖത്തിയാദീസു "ഇദംപകാരോ അഹ"ന്തി ഏവം തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന ഹോതീതി ഇദമേത്ഥ അനുപനിധായ ഗഹണം. **ഏവമാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ഏവംസ്മീതി, അഞ്ഞഥാസ്മീതി, ഭവിസ്സന്തി, ഇത്ഥം ഭവിസ്സന്തി, ഏവം ഭവിസ്സന്തി, അഞ്ഞഥാ ഭവിസ്സന്തി, അസസ്മീതി, സതസ്മീതി, സിയന്തി, ഇത്ഥം സിയന്തി, ഏവം സിയന്തി, അഞ്ഞഥാ സിയന്തി, അപാഹം സിയന്തി, അപാഹം ഇത്ഥം സിയന്തി, അപാഹം ഏവം സിയന്തി, അപാഹം അഞ്ഞഥാ സിയ"ന്തി (വിഭ॰ ൯൭൩) ഇമേസം തണ്ഹാവിചരിതാനം ഗഹണം. തത്ഥ **ഏവംസ്മീ**തി ഇദം സമതോ ഉപനിധായ ഗഹണം, യഥാ അയം ഖത്തിയോ, യഥാ അയം ബ്രാഹ്മണോ, ഏവം അഹമ്പീതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞഥാസ്മീ**തി ഇദം അസമതോ ഉപനിധായ ഗഹണം, യഥാ അയം ഖത്തിയോ, യഥാ അയം ബ്രാഹ്മണോ, തതോ അഞ്ഞഥാ അഹം ഹീനോ വാ അധികോ വാതി അത്ഥോ. ഇതി ഇമാനി പുബ്ബേ വുത്താനി ദ്വേതി ഏതാനി പച്ചുപ്പന്നവസേന ചത്താരി തണ്ഹാവിചരിതാനി. **ഭവിസ്സന്തി**ആദീനി പന ചത്താരി അനാഗതവസേന വുത്താനി. തേസം പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അസസ്മീ**തി അസതീതി അസം. നിച്ചസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ സസ്സതോ അസ്മീതി അത്ഥോ. **സതസ്മീ**തി സീദതീതി സതം. അനിച്ചസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ അസസ്സതോ അസ്മീതി അത്ഥോ. ഇതി ഇമാനി ദ്വേ സസ്സതുച്ഛേദവസേന വുത്താനി. ഇതോ പരാനി **സിയന്തി**ആദീനി ചത്താരി സംസയപരിവിതക്കവസേന വുത്താനി, താനി പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേന

അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാനി. **അപാഹം സിയന്തി**ആദീനി ചത്താരി ''അപി നാമാഹം ഭവേയ്യ''ന്തി ഏവം പത്ഥനാകപ്പനവസേന വുത്താനി, താനി പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

ഏത്ഥ ച സസ്സതുച്ഛേദവസേന വുത്താ ദ്വേ ദിട്ഠിസീസാ നാമ, അസ്മി, ഭവിസ്സം, സിയം, അപാഹം സിയന്തി ഏതേ പന ചത്താരോ സുദ്ധസീസാ ഏവ, ''ഇത്ഥസ്മീ''തിആദയോ തയോ തയോതി ദ്വാദസ സീസമൂലകാ നാമ. ഏവമേതാനി ദ്വേ ദിട്ഠിസീസാ, ചത്താരോ സുദ്ധസീസാ, ദ്വാദസ സീസമൂലകാതി അജ്ഝത്തികസ്സുപാദായ അട്ഠാരസ്സ തണ്ഹാവിചരിതാനി വേദിതബ്ബാനി.

ബാഹിരസ്സുപാദായാതി ബാഹിരം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ. ഇദമ്പി ഹി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം. **ഇമിനാ**തി ഇമിനാ രുപേന വാ...പേ॰... വിഞ്ഞാണേന വാതി ഏവം രൂപാദീസു ഏകമേവ ''അഹ''ന്തി, ഇതരം കിഞ്ചനപലിബോധഭാവേന ഗഹേത്വാ തണ്ഹാദിവസേന ''അസ്മീ''തി അഭിനിവിസതി, ''ഇമിനാ''തി അയമേത്ഥ വിസേസോ. **അസ്മീ**തി ഇമിനാ ഖഗ്ഗേന വാ ഛത്തേന വാ അഭിസേകേന വാ ''ഖത്തിയോഹമസ്മീ''തി അഭിനിവിസതി. **ബാഹിരരൂപാദിനിസ്സിതാനീ**തി ബാഹിരാനി പരസന്തതിപരിയാപന്നാനി രൂപവേദനാദീനി നിസ്സിതാനി. **അട്ഠാരസാ**തി ഇമിനാ ''അസ്മീ''തിആദിനയപ്പവത്താനി അട്ഠാരസ, താനി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. ''ഇമിനാ''തി ഹി അയമേവേത്ഥ വിസേസോ, തസ്മാ ''ദ്വേ ദിട്ഠിസീസാ''തിആദിനാ വുത്തനയേനേവ നിദ്ധാരേത്വാ വേദിതബ്ബാ. ഉഭയം പന ഏകജ്ഝം കത്വാ ആഹ **''ഛത്തിംസാ''**തി.

നിദ്ദേസത്ഥേനാതി ''ഛയിമേ ആവുസോ തണ്ഹാകായാ''തിആദിനിദ്ദേസപാളിയാ അത്ഥവചനേന. **നിദ്ദേസവിത്ഥാരാ**തി തസ്സ ച നിദ്ദേസസ്സ അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതവസേന വിത്ഥാരേന. **വിത്ഥാരസ്സ ച പുന സങ്ഗഹതോ**തി ദ്വീഹി ആകാരേഹി വിത്ഥാരിതസ്സ അട്ഠാരസതണ്ഹാവിചരിതപഭേദസ്സ ഛളേവ തിസ്സോയേവാതി ച പുന സങ്ഗഹണതോ ച.

വിപാകവേദനാ അധിപ്പേതാ വിസേസതോ അത്താനം അസ്സാദേതബ്ബതോ. തമേവ ഹിസ്സാ അസ്സാദേതബ്ബതം പകാസേതും **''കഥ''**ന്തിആദി വുത്തം. **അസ്സാദനേനാ**തി അഭിരതിയാ. **മമായന്താ**തി ധനായന്താ. **ചിത്തകാരാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന ഇട്ഠവണ്ണാരമ്മണദായകാനം സങ്ഗഹോ. **സിപ്പസന്ദസ്സനകാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന വേജ്ജാദീനം സങ്ഗഹോ. വേജ്ജാ ഹി രസായതനോജാവസേന തദുപത്ഥമ്ഭിതവസേന ച ധമ്മാരമ്മണസ്സ ദായകാ. സ്വായം **ആദി**-സദ്ദോ ''വീണാവാദകാദീ''തിആദിനാ പച്ചേകഞ്ച യോജേതബ്ബോ, **പുത്തം മമായന്താ**തി പുത്തം സമ്പിയായന്താ. പുത്തോ വിയ ചേത്ഥ വേദനാ ദട്ഠബ്ബാ, സപ്പായസപ്പിഖീരാദീനി വിയ വേദനായ പച്ചയഭൂതാനി ഇട്ഠരൂപാദിആരമ്മണാനി, ധാതി വിയ രൂപാദിഛളാരമ്മണദായകാ ചിത്തകാരാദയോ ദട്ഠബ്ബാ.

തണ്ഹാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാവാരവണ്ണനാ

൩൭. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ഏവ വേദനാ അതീതാദിഭേദഭിന്നാ രാസിവസേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ഏകോ വേദനാകായോ യഥാ വേദനാക്ഖന്ധോ, ഏവം സോതസമ്ഫസ്സജാദികാതി പാളിയം ''ഛയിമേ ആവുസോ വേദനാകായാ''തി വുത്തന്തി ആഹ **''വേദനാകായാതി വേദനാസമൂഹാ''**തി. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സതോ ജാതാ **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ**. സാ പന ഉപാദിന്നാപി അനുപാദിന്നാപി, തദുഭയസ്സപി സങ്ഗണ്ഹന്തേന അത്ഥവണ്ണനായ കതത്താ ആഹ **''അയം താവേത്ഥ സബ്ബസങ്ഗാഹികകഥാ''**തി. ഇദാനി ''വിപാകവിധി അയ''ന്തി ഉപാദിന്നയേവ ഗണ്ഹന്തോ **''വിപാകവസേനാ''**തിആദിമാഹ. **മനോദ്വാരേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്താ**തി തദാരമ്മണമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്താ.

അവസേസാനന്തി സമ്പടിച്ഛനാദിവേദനാനം. **ഉപനിസ്സയാദീതി ആദി**-സദ്ദേന അനന്തരാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അനന്തരാനഞ്ഹി അനന്തരാദിവസേന, ഇതരേസം ഉപനിസ്സയവസേന ഫസ്സോ പച്ചയോ ഹോതി, മനോദ്വാരേ പന തദാരമ്മണവേദനാനം മനോസമ്ഫസ്സോ ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ. **അദ്വാരികാന**ന്തി ദ്വാരരഹിതാനം. ന ഹി പടിസന്ധിആദിവേദനാനം കിഞ്ചി ദ്വാരം അത്ഥി. **സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സസമുദയാ**തി ഏതേനസ്സ താസം സഹജാതകോടിയാ പച്ചയഭാവമാഹ.

വേദനാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഫസ്സവാരവണ്ണനാ

൯൭. ചക്ഖും നിസ്സായ ഉപ്പന്നോ സമ്ഫസ്സോ **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ. പഞ്ചവത്ഥുകാ**തി ചക്ഖാദിപഞ്ചവത്ഥുകാ ചക്ഖാദിപഞ്ചവത്ഥുസന്നിസ്സയാ. ''ഉപാദിന്നകകഥാ ഏസാ''തി **ബാവീസതി**ഗ്ഗഹണം, പവത്തികഥാഭാവതോ **ലോകിയ**ഗ്ഗഹണം. **വിപാകമനസമ്പയുത്തഫസ്സാ**തി വിപാകമനോവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ഫസ്സാ. പച്ചയുപ്പന്നേന വിയ പച്ചയേനപി ഉപാദിന്നകേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി **"ഛന്നം ചക്ഖാദീനം ആയതനാന"**ന്തി വുത്തം.

ഫസ്സവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സളായതനവാരവണ്ണനാ

൯൮. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം, തസ്മാ യഥാ ഏത്ഥ അരൂപലോകാപേക്ഖായ ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി ഏകസേസോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, ഏവം യേസം പച്ചയുപ്പന്നോ ഉപാദിന്നോ, പച്ചയോ പന അനുപാദിന്നോതിപി ഇച്ഛിതബ്ബോ. തേസം മതേന ബാഹിരായതനവസേനപി ഏകസേസോ വേദിതബ്ബോ ''ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതന''ന്തി. വിസുദ്ധിമഗ്ഗോപി ഇമസ്സ ആഗമസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാതി ആഹ **"വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ…പേ॰… വുത്തനയമേവാ"**തി. ഏസ നയോ അഞ്ഞത്ഥാപി വിസുദ്ധിമഗ്ഗഗ്ഗഹണേ.

സളായതനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാമരൂപവാരവണ്ണനാ

൧൦൦. നമനലക്ഖണന്തി ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനസഭാവം തേന വിനാ അപവത്തനതോ. **രുപ്പനം** സീതാദിവിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി. ഇമേ പന **തയോ**തിആദിനാ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണവസേനേവ തംസങ്ഖാരക്ഖന്ധഗ്ഗഹണം, തസ്മാ യേ യത്ഥ അസാധാരണാ, തേപി അത്ഥതോ ഗഹിതായേവാതി ദസ്സേതി.

ഉപാദിയിത്വാതി പച്ചയേ കത്വാ. പച്ചയകരണമേവ ഹി പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയഭൂതധമ്മാനം ഉപാദിയനം. സമൂഹസമ്ബന്ധേ സാമിവചനം ഏതന്തി **"സമൂഹത്ഥേ ഏതം സാമിവചന"**ന്തി വുത്തം തേന വിനാ സമ്ബന്ധസ്സ അഭാവതോ. **തേനാ**തി തസ്മാ. **തം സബ്ബമ്പീ**തി തം ഭൂതുപാദായപഭേദം സബ്ബമ്പി സത്തവീസതിവിധം. **യസ്സ നാമസ്സാ**തി ചതുവോകാരഭവേ നാമസ്സ. **വിഞ്ഞാണ**മ്പി തപ്പരിയാപന്നമേവ വേദിതബ്ബം. **രൂപസ്സാ**തി ഏകവോകാരഭവേ രൂപസ്സ. **വിഞ്ഞാണം** പന പഞ്ചവോകാരഭവേ സങ്ഖാരവിഞ്ഞാണമേവ. **യസ്സ** പഞ്ചവോകാരഭവേ നാമരൂപസ്സ. **തസ്സ വസേനാ**തി സഹജാതസ്സ സഹജാതാദിവസേന, അനന്തരസ്സ അനന്തരാദിവസേന, ഇതരസ്സ ഉപനിസ്സയാദിവസേന തസ്സ നാമസ്സ യഥാരഹം തസ്സ തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

നാമരൂപവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിഞ്ഞാണവാരവണ്ണനാ

൧൦൧. **തേഭൂമകവിപാകഗ്ഗഹണേ** കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **സങ്ഖാരോ യസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സാ**തി എത്ഥ അട്ഠവിധോപി കാമാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ സോളസവിധസ്സ കാമാവചരവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ, പഞ്ചവിധോപി രൂപാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പഞ്ചവിധസ്സ രൂപാവചരവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ, ദ്വാദസവിധോപി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ സത്തവിധസ്സ അകുസലവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ, ചതുബ്ബിധോപി ആനേഞ്ജാഭിസങ്കാരോ ചതുബ്ബിധസ്സ അരൂപാവചരവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ യഥാരഹം പടിസന്ധിപവത്തീസു കമ്മപച്ചയേന ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ച പച്ചയോ ഹോതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

വിഞ്ഞാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരവാരവണ്ണനാ

൧൦൨. **അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണോ**തി അഭിസഞ്ചേതയിതസഭാവോ, ആയൂഹനലക്ഖണോതി അത്ഥോ. **ചോപനവസേനാ**തി കായവിഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതചോപനവസേന. തേന പഞ്ചദ്വാരികചേതനാ പടിക്ഖിപതി. **വചനഭേദവസേനാ**തി വാചാനിച്ഛാരണവസേന. വചീവിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപനവസേനാതി അത്ഥോ. യഥാവുത്താ വീസതി, നവ മഹഗ്ഗതകുസലചേതനാ ചാതി **ഏകൂനതിംസ മനോസഞ്ചേതനാ**. **"കുസലാനം ഉപനിസ്സയവസേനാ"**തി വുത്തം, ഏകച്ചാനം ആരമ്മണവസേനപീതി വത്തബ്ബം. **സഹജാതാദിവസേനാ**തി സഹജാത-അഞ്ഞമഞ്ഞ-നിസ്സയ-സമ്പയുത്ത-അത്ഥി-അവിഗതഹേതുവസേന, അനന്തരാനം അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനസേന പച്ചയോ. **അപി**-സദ്ദേന ഉപനിസ്സയം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സങ്ഖാരവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അവിജ്ജാവാരവണ്ണനാ

൧൦൩. **"ദുക്ഖസച്ചേഅഞ്ഞാണ"**ന്തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"തത്ഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ത**ന്തി അഞ്ഞാണം. സതിപി പഹാതബ്ബത്തേ പരിഞ്ഞേയ്യത്തവസേന **അന്തോഗധം**. **ദുക്ഖസച്ചഞ്ചസ്സാ**തി വത്ഥുസങ്ഖാതം സമ്പയുത്തഖന്ധസങ്ഖാതഞ്ച ദുക്ഖസച്ചം അസ്സ അഞ്ഞാണസ്സ. തം ഹിസ്സ നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. **തസ്സാ**തി ദുക്ഖസച്ചസ്സ. **യാഥാവലക്ഖണപടിവേധനിവാരണേനാ**തി സങ്ഖതഅവിപരീതസഭാവപടിവിജ്ഝനസ്സ നിവാരണേന. ഏതേനസ്സ പരിഞ്ഞാഭിസമയസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗപടിവേധസ്സ വിബന്ധകഭാവമാഹ. **ഞാണപ്പവത്തിയാ**തി ''ഇദം ദുക്ഖം, ഏത്തകം ദുക്ഖ''ന്തി അനുബുജ്ഝനാകാരായ പുബ്ബഭാഗഞാണപ്പവത്തിയാ. **ഏത്ഥാ**തി ദുക്ഖസച്ചേ. **അപ്പദാനേനാ**തി അവിസ്സജ്ജനേന. ഏതേനസ്സാ അനുബോധഞാണസ്സപി വിബന്ധകതമാഹ.

തീഹി കാരണേഹി വേദിതബ്ബം അന്തോഗധാഭാവതോ. ഇധ സമ്പയുത്തഖന്ധവസേനേവ വത്ഥുതോ സമുദയേ അഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബം. **ഏകേനേവാ**തി ഇതരം കാരണത്തയം പടിക്ഖിപതി. യദിപി അഞ്ഞാണം നിരോധമഗ്ഗേ ആരമ്മണം ന കരോതി, കുതോ തദന്തോഗധതബ്ബത്ഥുതാ, തേ പന ജാനിതുകാമസ്സ തപ്പടിച്ഛാദനവസേന അനിരോധമഗ്ഗേസു നിരോധമഗ്ഗഗ്ഗാഹഹേതുതാവസേന ച പവത്തമാനം **"നിരോധേ പടിപദായഞ്ച അഞ്ഞാണ"**ന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ **"പടിച്ഛാദനതോ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ വുത്തോയേവ. **ഗമ്ഭീരത്താ**തി സഭാവേനേവ ഗമ്ഭീരത്താ. അഗാധഅപതിട്ഠാഭാവേന തംവിസയസ്സ ഞാണസ്സ ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ **ദുദ്ദസം. പുരിമം പന** സച്ചദ്വയം. **വഞ്ചനീയട്ഠേനാ**തി വഞ്ചകഭാവേന അയാഥാവഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ **ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരം,** ന സഭാവതോ, തസ്മാ തംവിസയം അഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം പുരിമസച്ചദ്വയേ അനിച്ചാദിസഭാവലക്ഖണസ്സ ദുദ്ദസത്താ ഏവ നിച്ചാദിവിപല്ലാസവസേന പവത്തതി അഞ്ഞാണന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

ഇദാനി നിദ്ദേസവിഭാഗേനപി അവിജ്ജായ സച്ചേസു പവത്തിവിഭാഗം ദസ്സേതും **“അപിചാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദുക്ഖേ**തി ഏത്തകേന ഭുമ്മനിദ്ദേസേന. **സങ്ഗഹതോ**തി പരിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖേന സങ്ഗഹേതബ്ബതോ. തേന നിദ്ധാരണത്ഥം ദസ്സേതി. ദുക്ഖസ്മിഞ്ഹി അവിജ്ജാ നിദ്ധാരീയതി, ന അഞ്ഞസ്മിം. **വത്ഥുതോ**തി ആധാരത്ഥം. ദുക്ഖസന്നിസ്സയാ ഹി അവിജ്ജാ. **ആരമ്മണതോ**തി വിസയത്ഥം തം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ. **കിച്ചതോ**തി ബ്യാപനത്ഥം ഛാദനവസേന തം ബ്യാപേത്വാ പവത്തനതോ. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അവിസേസതോ**തി വിസേസാഭാവതോ, വുത്തനയേന ദുക്ഖാദീസു പവത്തിആകാരവിസേസം അഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **സഭാവതോ**തി സരസലക്ഖണതോ. ചതുന്നമ്പി സച്ചാനം അജാനനസഭാവാ ഹി അവിജ്ജാ. കാമരാഗഭവരാഗാ കാമാസവഭവാസവാതി ആഹ **“സഹജാതാദിവസേനാ”**തി. നനു അവിജ്ജാ ഏവ അവിജ്ജാസവോ, സോ കഥം അവിജ്ജായ പച്ചയോതി ആഹ **“പുബ്ബുപ്പന്നാ”**തിആദി.

അവിജ്ജാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആസവവാരവണ്ണനാ

൧൦൪. **ആസവവാരേ** ആസവ-സദ്ദത്ഥോ ആസവവിചാരോ ച ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. കസ്മാ പനായം വാരോ വുത്തോ, നനു അവിജ്ജാദികാവ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാതി ചോദനം സന്ധായ **“അയം വാരോ”**തിആദി ആരദ്ധം. **പടിച്ചസമുപ്പാദപദേസൂ**തി പടിച്ചസമുപ്പാദകോട്ഠാസേസു. ദ്വാദസകോട്ഠാസാ ഹി സത്ഥു പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ. **തസ്സാപി പച്ചയദസ്സനവസേനാ**തി നായം കാപിലാനം മൂലപകതി വിയ അപ്പച്ചയാ, അഥ ഖോ സപ്പച്ചയാതി അവിജ്ജായപി പച്ചയദസ്സനവസേന. **ആസവസമുദയേനാ**തി അതീതഭവേ ആസവാനം സമുദയേന ഏതരഹി അവിജ്ജായ സമുദയോ, ഏതരഹി അവിജ്ജായ സമുദയേന അനാഗതേ ആസവസമുദയോതി ഏവം ആസവാവിജ്ജാനം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നകഭാവേന അപരാപരം പവത്തമാനം ആദികോടിഅഭാവേനേവ തന്നിമിത്തസ്സ സംസാരസ്സ ആദികോടിഅഭാവതോ അനമതഗ്ഗതാസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

ദ്വത്തിംസ ഠാനാനീതി ദ്വത്തിംസ സച്ചപ്പടിവേധകാരണാനി, ദ്വത്തിംസ വാ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനാനി. **ഇമമ്ഹാ സമ്മാദിട്ഠിസുത്താ**തി യായ അരിയസാവകോ സമ്മാദിട്ഠി നാമ ഹോതി, സാ അരിയാ സമ്മാദിട്ഠി ഏത്ഥ വുത്താതി സമ്മാദിട്ഠിസുത്തം, ഇതോ സമ്മാദിട്ഠിസുത്തതോ.

ചതുസച്ചപരിയായേഹീതി ചതുസച്ചാധിഗമകാരണേഹി. **അരഹത്തപരിയായേഹീ**തി ''സോ സബ്ബസോ രാഗാനുസയം പഹായാ''തിആദിനാ അരഹത്താധിഗമകാരണേഹി. തേനാഹ **“ചതുസട്ഠിയാ കാരണേഹീ”**തി.

ആസവവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമ്മാദിട്ഠിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. സതിപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൬. **ജാനപദിനോ**തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൩) ജനപദവന്തോ, ജനപദസ്സ വാ ഇസ്സരാ **രാജകുമാരാ**. ഗോത്തവസേന **കുരൂ** നാമ. തേസം നിവാസോ യദി ഏകോ ജനപദോ, കഥം ബഹുവചനന്തി ആഹ **“രുള്ഹീസദ്ദേനാ”**തി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ സലിങ്ഗവചനാനി (പാണിനി ൧.൨.൫൧) ഇച്ഛന്തി, അയമേത്ഥ രുള്ഹീ യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി ''അങ്ഗേസു വിഹരതി, മല്ലേസു വിഹരതീ''തി ച. തബ്ബിസേസനേ പന ജനപദ-സദ്ദേ ജാതി-സദ്ദേ ഏകവചനമേവ. **അട്ഠകഥാചരിയാ പനാ**തി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതനോ. തേന പുഥുഅത്ഥവിസയതായ ഏവം തം ബഹുവചനന്തി ''ബഹുകേ പനാ''തിആദിനാ വക്ഖമാനം വിസേസം ദീപേതി. **സുത്വാ**തി മന്ധാതുമഹാരാജസ്സ ആനുഭാവദസ്സനാനുസാരേന പരമ്പരാഗതം കഥം സുത്വാ.

അനുസംയായന്തേനാതി അനുവിചരന്തേന. **ഏതേസം ഠാനന്തി** ചന്ദിമസൂരിയമുഖേന ചാതുമഹാരാജികഭവനമാഹ. തേനാഹ **"തത്ഥ അഗമാസീ"**തിആദി. **സോ**തി മന്ധാതുമഹാരാജാ. **ത**ന്തി ചാതുമഹാരാജികരജ്ജം. **ഗഹേത്വാ**തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ. **പുന പുച്ഛി** പരിണായകരതനം. **ദോവാരികഭൂമിയം തിട്ഠന്തി** സുധമ്മായ ദേവസഭായ ദേവപുരസ്സ ച ചതൂസു ദ്വാരേസു ആരക്ഖായ അധികതത്താ. **ദിബ്ബരുക്ഖസഹസ്സപടിമണ്ഡിത**ന്തി ഇദം "ചിത്തലതാവന"ന്തിആദീസുപി യോജേതബ്ബം.

പഥവിയം പതിട്ഠാസീതി ഭസ്സിത്വാ പഥവിയാ ആസന്നേ ഠാനേ അട്ഠാസി, ഠത്വാ ച നചിരസ്സേവ അന്തരധായി തേനത്തഭാവേന രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സരിയസ്സ അഭാവതോ. "ചിരതരം കാലം ഠത്വാ"തി അപരേ. **ദേവഭാവോ പാതുരഹോസി** ദേവലോകേ പവത്തിവിപാകദായിനോ അപരാപരിയായവേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ കതോകാസത്താ. അവയവേ സിദ്ധോ വിസേസോ സമുദായസ്സ വിസേസകോ ഹോതീതി **ഏകമ്പി രട്ഠം ബഹുവചനേന വോഹരീയതി**.

ദ-കാരേന അത്ഥം വണ്ണയന്തി നിരുത്തിനയേന. **കമ്മാസോ**തി കമ്മാസപാദോ വുച്ചതി ഉത്തരപദലോപേന യഥാ "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തി. കഥം പന സോ കമ്മാസപാദോതി ആഹ **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. **ദമിതോ**തി ഏത്ഥ കീദിസം ദമനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"പോരിസാദഭാവതോ പടിസേധിതോ"**തി. **ഇമേ പന ഥേരാ**തി മജ്ഝിമഭാണകേ വദതി, തേ പന ചൂളകമ്മാസദമ്മം സന്ധായ തഥാ വദന്തി. യക്ഖിനിപുത്തോ ഹി കമ്മാസപാദോ അലീനസത്തുകുമാരകാലേ ബോധിസത്തേന തത്ഥ ദമിതോ, സുതസോമകാലേ പന ബാരാണസിരാജാ പോരിസാദഭാവപടിസേധനേന യത്ഥ ദമിതോ, തം മഹാകമ്മാസദമ്മം നാമ. **പുത്തോ**തി വത്വാ **അത്രജോ**തി വചനം ഓരസപുത്തഭാവദസ്സനത്ഥം.

യേഹി ആവസിതപദേസോ കുരുരട്ഠന്തി നാമം ലഭി, തേ ഉത്തരകുരുതോ ആഗതാ മനുസ്സാ തത്ഥ രക്ഖിതനിയാമേനേവ പഞ്ച സീലാനി രക്ഖിംസു, തേസം ദിട്ഠാനുഗതിയാ പച്ഛിമാ ജനതാതി, സോ ദേസധമ്മവസേന അവിച്ഛേദതോ വത്തമാനോ **കുരുവത്തധമ്മോ**തി പഞ്ഞായിത്ഥ, അയഞ്ച അത്ഥോ **കുരുധമ്മജാതകേന** (ജാ॰ ൧.൩൭൬-൩൮൨) ദീപേതബ്ബോ. സോ അപരഭാഗേ യത്ഥ പഠമം സംകിലിട്ഠോ ജാതോ, തം ദസ്സേതും **"കുരുരട്ഠവാസീന"**ന്തിആദി വുത്തം. യത്ഥ ഭഗവതോ വസനോകാസോ കോചി വിഹാരോ ന ഹോതി, തത്ഥ കേവലം ഗോചരഗാമകിത്തനം നിദാനകഥായ പകതി, യഥാ തംസക്കേസു വിഹരതി ദേവദഹം നാമ സക്കാനം നിഗമോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അവസനോകാസതോ"**തിആദിമാഹ.

ഉദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ

൧൦൬. **കസ്മാ ഭഗവാ ഇമം സുത്തമഭാസീ**തി അസാധാരണസമുട്ഠാനം പുച്ഛതി, സാധാരണം പന പാകടന്തി അനാമട്ഠം, തേന സുത്തനിക്ഖേപോ പുച്ഛിതോതി കത്വാ ഇതരോ **"കുരുരട്ഠവാസീന"**ന്തിആദിനാ അപരജ്ഝാസയോയം സുത്തനിക്ഖേപോതി ദസ്സേതി. ഏതേന ബാഹിരസമുട്ഠാനം വിഭാവിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അജ്ഝത്തികം പന അസാധാരണഞ്ച **മൂലപരിയായസുത്താദിടീകായം** വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കുരുരട്ഠം കിര (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൩) തദാ തന്നിവാസീനം സത്താനം യേഭുയ്യേന യോനിസോമനസികാരവന്തതായ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതാബലേന ഉതുആദിസമ്പന്നമേവ അഹോസി. തേന വുത്തം **"ഉതുപച്ചയാദിസമ്പന്നത്താ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഭോജനാദിസമ്പത്തിം സങ്ഗണ്ഹാതി. കേചി പന "പുബ്ബേ കുരുവത്തധമ്മാനുട്ഠാനവാസനായ ഉത്തരകുരു വിയ യേഭുയ്യേന ഉതുആദിസമ്പന്നമേവ ഹോന്തം ഭഗവതോ കാലേ സാതിസയം ഉതുസപ്പായാദിയുത്തം തം രട്ഠം അഹോസീ"തി വദന്തി. **ചിത്തസരീരകല്ലതായാ**തി ചിത്തസ്സ സരീരസ്സ ച അരോഗതായ. **അനുഗ്ഗഹിതപഞ്ഞാബലാ**തി ലദ്ധുപകാരഞാണാനുഭാവാ, അനു അനു വാ ആചിണ്ണപഞ്ഞാതേജാ. **ഏകവീസതിയാ ഠാനേസൂ**തി കായാനുപസ്സനാവസേന ചുദ്ദസസു ഠാനേസു, വേദനാനുപസ്സനാവസേന ഏകസ്മിം ഠാനേ, തഥാ ചിത്താനുപസ്സനാവസേന, ധമ്മാനുപസ്സനാവസേന പഞ്ചസു ഠാനേസൂതി ഏവം ഏകവീസതിയാ ഠാനേസു. **കമ്മട്ഠാനം അരഹത്തേ പക്ഖിപിത്വാ**തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം യഥാ അരഹത്തം പാപേതി, ഏവം ദേസനാവസേന അരഹത്തേ

പക്ഖിപിത്വാ. സുവണ്ണചങ്കോടകസുവണ്ണമഞ്ജൂസാസു പക്ഖിത്താനി സുമനചമ്പകാദിനാനാപുപ്ഫാനി മണിപുത്താദിസത്തരതനാനി ച യഥാ ഭാജനസമ്പത്തിയാ സവിസേസം സോഭന്തി, കിച്ചകരാനി ച ഹോന്തി മനുഞ്ഞാഭാവതോ, ഏവം സീലദസ്സനാദിസമ്പത്തിയാ ഭാജനവിസേസഭൂതായ കുരുരട്ഠവാസിപരിസായ ദേസിതാ ച ഭഗവതോ അയം ദേസനാ ഭിയ്യോസോമത്തായ സോഭതി, കിച്ചകാരീ ച ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"യഥാ ഹി പുരിസോ"**തിആദിനാ. **ഏത്ഥാ**തി കുരുരട്ഠേ.

പകതിയാതി സരസതോ, ഇമിസ്സാ സതിപട്ഠാനസുത്തദേസനായ പുബ്ബേപീതി അധിപ്പായോ. **അനുയുത്താ വിഹരന്തി** സത്ഥു ദേസനാനുസാരതോതി അധിപ്പായോ. **വിസ്സട്ഠഅത്തഭാവനാ**തി അനിച്ചാദിവസേന കിസ്മിഞ്ചി യോനിസോമനസികാരേ ചിത്തം അനിയോജേത്വാ രൂപാദിആരമ്മണേ അഭിരതിവസേന വിസ്സട്ഠചിത്തേന **ഭവിതും ന വട്ടതി,** പമാദവിഹാരം പഹായ അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

ഏകായനോതി ഏത്ഥ **അയന**-സദ്ദോ മഗ്ഗപരിയായോ. ന കേവലമയനമേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി ബഹൂ മഗ്ഗപരിയായാതി പദുദ്ധാരം കരോന്തോ **"മഗ്ഗസ്സ ഹി"**തിആദി വത്വാ യദി മഗ്ഗപരിയായോ അയന-സദ്ദോ, കസ്മാ പുന മഗ്ഗോതി വുത്തന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. തത്ഥ ഏകമഗ്ഗോതി ഏകോ ഏവ മഗ്ഗോ. ന ഹി നിബ്ബാനഗാമീ മഗ്ഗോ അഞ്ഞോ അത്ഥീതി. നനു സതിപട്ഠാനം ഇധ "മഗ്ഗോ"തി അധിപ്പേതം, തദഞ്ഞേ ച ബഹൂ മഗ്ഗധമ്മാ അത്ഥീതി? സച്ചം അത്ഥി, തേ പന സതിപട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ തദവിനാഭാവതോ. തഥാ ഹി ഞാണവീരിയാദയോ നിദ്ദേസേ ഗഹിതാ. ഉദ്ദേസേ പന സതിയാ ഏവ ഗഹണം വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. **ന ദ്വേധാപഥഭൂതോ**തി ഇമിനാ ഇമസ്സ മഗ്ഗസ്സ അനേകമഗ്ഗതാഭാവം വിയ അനിബ്ബാനഗാമിഭാവാഭാവഞ്ച ദസ്സേതി. **ഏകേനാ**തി അസഹായേന. അസഹായതാ ച ദുവിധാ അത്തദുതിയതാഭാവേന വാ, യാ "വൂപകട്ഠകായതാ"തി വുച്ചതി, തണ്ഹാദുതിയതാഭാവേന വാ, യാ "പവിവിത്തചിത്തതാ"തി വുച്ചതി. തേനാഹ **"വൂപകട്ഠേന പവിവിത്തചിത്തേനാ"**തി. സേട്ഠോപി ലോകേ "ഏകോ"തി വുച്ചതി "യാവ പരേ ഏകതോ കരോസീ"തിആദീസൂതി ആഹ **"ഏകസ്സാതി സേട്ഠസ്സാ"**തി. യദി സംസാരതോ നിസ്സരണട്ഠോ അയനട്ഠോ അഞ്ഞേസമ്പി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നാനം സാധാരണോ കഥം ഭഗവതോതി ആഹ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. **ഇമസ്മിം ഖോ**തി ഏത്ഥ ഖോ-സദ്ദോ അവധാരണേ, തസ്മാ ഇമസ്മിം യേവാതി അത്ഥോ. **ദേസനാഭേദോയേവ ഹേസോ,** യദിദം മഗ്ഗോതി വാ അയനോതി വാ. തേനാഹ **"അത്ഥോ പനേകോ"**തി.

നാനാമുഖഭാവനാനയപ്പവത്തോതി കായാനുപസ്സനാദിമുഖേന തത്ഥാപി ആനാപാനാദിമുഖേന ഭാവനാനയേന പവത്തോ. **ഏകായനന്തി** ഏകഗാമിനം, നിബ്ബാനഗാമിനന്തി അത്ഥോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി അദുതിയത്താ സേട്ഠത്താ ച "ഏക"ന്തി വുച്ചതി. യഥാഹ "ഏകഞ്ഹി സച്ചം ന ദുതീയമത്ഥീ"തി (സു॰ നി॰ ൮൯൦) "യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) ച. ഖയോ ഏവ അന്തോതി ഖയന്തോ , ജാതിയാ ഖയന്തം ദിട്ഠവാതി **ജാതിഖയന്തദസ്സീ**. അവിഭാഗേന സബ്ബേപി സത്തേ ഹിതേന അനുകമ്പതീതി **ഹിതാനുകമ്പീ. അതരിംസൂ**തി തരിംസു. **പുബ്ബേ**തി പുരിമകാ ബുദ്ധാ, **പുബ്ബേ** വാ അതീതകാലേ.

തന്തി തം തേസം വചനം, **തം** വാ കിരിയാവുത്തിവാചകത്തം ന യുജ്ജതി. ന ഹി സങ്ഖേയ്യപ്പധാനതായ സത്തവാചിനോ ഏക-സദ്ദസ്സ കിരിയാവുത്തിവാചകതാ അത്ഥി. "സകിമ്പി ഉദ്ധം ഗച്ഛേയ്യാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) വിയ **"സകിം അയനോ"തി ഇമിനാ ബ്യഞ്ജനേന ഭവിതബ്ബം. ഏവം അത്ഥം യോജേത്വാ**തി ഏവം പദത്ഥം യോജേത്വാ. **ഉഭയഥാപീ**തി പുരിമനയേന പച്ഛിമനയേന ച. **ന യുജ്ജതി** ഇധാധിപ്പേതമഗ്ഗസ്സ അനേകവാരം പവത്തിസബ്ഭാവതോ. തേനാഹ **"കസ്മാ"**തിആദി. **അനേകവാരമ്പി അയതീ**തി പുരിമനയസ്സ, അനേകഞ്ചസ്സ അയനം **ഹോതീ**തി പച്ഛിമനയസ്സ ച പടിക്ഖേപോ.

ഇമസ്മിം പദേതി "ഏകായനോ അയം ഭിക്ഖവേ മഗ്ഗോ"തി ഇമസ്മിം വാക്യേ, ഇമസ്മിം വാ "പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ"തി സംസയട്ഠാനേ. **മിസ്സകമഗ്ഗോ**തി ലോകിയേന മിസ്സകോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ. വിസുദ്ധിആദീനം നിപ്പരിയായഹേതും സങ്ഗണ്ഹന്തോ ആചരിയത്ഥേരോ "മിസ്സകമഗ്ഗോ"തി ആഹ, ഇതരോ പരിയായഹേതു ഇധാധിപ്പേതോതി **"പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ"**തി.

സദ്ദം സുത്വാവാതി "കാലോ, ഭന്തേ, ധമ്മസ്സവനായാ"തി കാലാരോചനസദ്ദം സുത്വാ. **ഏവം ഉക്ഖിപിത്വാ**തി. ഏവം "മധുരം ഇമം കുഹിം ഛഡ്ഡേമാ"തി അഛഡ്ഡേന്താ ഉച്ഛുഭാരം വിയ പഗ്ഗഹേത്വാ ന വിചരന്തി. **ആലുളേതീ**തി വിലുളിതോ ആകുലോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഏകായനമഗ്ഗോ വുച്ചതി പുബ്ബഭാഗസതിപട്ഠാനമഗ്ഗോ**തി. ഏത്താവതാ ഇധാധിപ്പേതത്ഥേ സിദ്ധേ തസ്സേവ അലങ്കാരത്ഥം സോ പന യസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ, തം ദസ്സേതും **"മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ"**തിആദികാ ഗാഥാപി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗതോവ ആനേത്വാ ഠപിതാ.

നിബ്ബാനഗമനട്ഠേനാതി നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി അധിഗച്ഛതി ഏതേനാതി നിബ്ബാനഗമനം, സോ ഏവ അവിപരീതസഭാവതായ അത്ഥോ, തേന നിബ്ബാനഗമനട്ഠേന, നിബ്ബാനാധിഗമുപായതായാതി അത്ഥോ. **മഗ്ഗനീയട്ഠേനാ**തി ഗവേസിതബ്ബതായ, **"ഗമനീയട്ഠേനാ"**തി വാ പാഠോ, ഉപഗന്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. **രാഗാദീഹീതി**. ഇമിനാ രാഗദോസമോഹാനംയേവ ഗഹണം "രാഗോ മലം, ദോസോ മലം, മോഹോ മല"ന്തി (വിഭ॰ ൯൨൪) വചനതോ. "അഭിജ്ഝാവിസമലോഭാദീഹീ"തി പന ഇമിനാ സബ്ബേസമ്പി ഉപക്കിലേസാനം സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം തേ വിസും ഉദ്ധടാ. **സത്താനം വിസുദ്ധിയാ**തി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ഏകന്തികതം ദസ്സേന്തോ **"തഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. കാമം "വിസുദ്ധിയാ"തി സാമഞ്ഞജോതനാ, ചിത്തവിസുദ്ധി ഏവ പനേത്ഥ അധിപ്പേതാതി ദസ്സേതും **"രൂപമലവസേന പനാ"**തിആദി വുത്തം. ന കേവലം **അട്ഠകഥാ**വചനമേവ, അഥ ഖോ ഇദമേത്ഥ ആഹച്ചഭാസിതന്തി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

സാ പനായം ചിത്തവിസുദ്ധി സിജ്ഝമാനാ യസ്മാ സോകാദീനം അനുപ്പാദായ സംവത്തതി, തസ്മാ വുത്തം **"സോകപരിദേവാനം സമതിക്കമായാ"**തിആദി. തത്ഥ സോചനം ഞാതിബ്യസനാദിനിമിത്തം ചേതസോ സന്താപോ അന്തോനിജ്ഝാനം **സോകോ**. ഞാതിബ്യസനാദിനിമിത്തമേവ സോകാധികതായ "കഹം, ഏകപുത്തക, കഹം, ഏകപുത്തകാ"തി പരിദേവവസേന ലപനം **പരിദേവോ,** ആയതിം അനുപ്പജ്ജനം ഇധ **സമതിക്കമോ**തി ആഹ **"പഹാനായാ"**തി. തം പനസ്സ സമതിക്കമാവഹതം നിദസ്സനവസേന ദസ്സേന്തോ **"അയം ഹീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **യം പുബ്ബേ തം വിസോധേഹീ**തി അതീതേസു ഖന്ധേസു തണ്ഹാസംകിലേസവിസോധനം വുത്തം. **പച്ഛാ**തി പരതോ. **തേ**തി തുയ്ഹം. **മാഹൂ**തി മാ അഹു. **കിഞ്ചനന്തി** രാഗാദികിഞ്ചനം. ഏതേന അനാഗതേസു ഖന്ധേസു സംകിലേസവിസോധനം വുത്തം. **മജ്ഝേ**തി തദുഭയവേമജ്ഝേ. **നോ ചേ ഗഹേസ്സസീ**തി ന ഉപാദിയിസ്സസി ചേ. ഏതേന പച്ചുപ്പന്നേ ഖന്ധപബന്ധേ ഉപാദാനപ്പവത്തി വുത്താ. **ഉപസന്തോ ചരിസ്സസീ**തി ഏവം അദ്ധത്തയഗതസംകിലേസവിസോധനേ സതി നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹതായ ഉപസന്തോ ഹുത്വാ വിഹരിസ്സസീതി അരഹത്തനികൂടേന ഗാഥം നിട്ഠപേസി. തേനാഹ **"ഇമം ഗാഥ"**ന്തിആദി.

പുത്താതി ഓരസാ, അഞ്ഞേപി വാ യേ കേചി. **പിതാ**തി ജനകോ. **ബന്ധവാ**തി ഞാതകാ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - പുത്താ വാ പിതാ വാ ബന്ധവാ വാ **അന്തകേന** മച്ചുനാ **അധിപന്നസ്സ** അഭിഭൂതസ്സ മരണതോ താണായ ന ഹോന്തി, തസ്മാ **നത്ഥി ഞാതീസു താണതാ**തി. ന ഹി ഞാതീനം വസേന മരണതോ ആരക്ഖാ അത്ഥി, തസ്മാ പടാചാരേ "ഉഭോ പുത്താ കാലകതാ"തിആദിനാ (അപ॰ ഥേരീ ൨.൨.൪൯൮) മാ നിരത്ഥകം പരിദേവി, ധമ്മംയേവ പന യാഥാവതോ പസ്സാതി അധിപ്പായോ.

സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠിതാതി യഥാനുലോമം പവത്തിതായ സാമുക്കംസികായ ധമ്മദേസനായ പരിയോസാനേ സഹസ്സനയപടിമണ്ഡിതേ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹി.

കഥം പനായം സതിപട്ഠാനമഗ്ഗവസേന സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാസീതി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. ന ഹി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനകഥായ വിനാ സാവകാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമോ അത്ഥി. **"ഇമം ഗാഥം സുത്വാ"**തി പന ഇദം സോകവിനോദനവസേന പവത്തിതായ ഗാഥായ പഠമം സുതത്താ വുത്തം. ഏസ നയോ ഇതരഗാഥായപി. **ഭാവനാ**തി പഞ്ഞാഭാവനാ. സാ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ രൂപാദീനം അനിച്ചാദിതോ അനുപസ്സനാപി സതിപട്ഠാനഭാവനാ, തസ്മാ. **തേപീ**തി സന്തതിമഹാമത്തപടാചാരാ.

പഞ്ചസതേ ചോരേതി സതസതചോരപരിവാരേ പഞ്ച ചോരേ പടിപാടിയാ പേസേസി. തേ അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ ഥേരം പരിയേസന്താ അനുക്കമേന ഥേരസ്സ സമീപേ സമാഗച്ഛിംസു. തേനാഹ **"തേ ഗന്ത്വാ ഥേരം പരിവാരേത്വാ നിസീദിംസൂ"**തി. വേദനം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജീതി സമ്ബന്ധോ. ഥേരസ്സ ഹി സീലം പച്ചവേക്ഖതോ സുപരിസുദ്ധം സീലം നിസ്സായ ഉളാരം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജമാനം ഊരുട്ഠിഭേദജനിതം ദുക്ഖവേദനം വിക്ഖമ്ഭേസി. **പാദാനീ**തി പാദേ. **സഞ്ഞപേസ്സാമീ**തി സഞ്ഞത്തിം കരിസ്സാമി. **അട്ടിയാമീ**തി ജിഗുച്ഛാമി. **ഹരായാമീ**തി ലജ്ജാമി. **വിപസ്സിസ**ന്തി സമ്മസിം.

പചലായന്താനന്തി പചലായനം നിദ്ദം ഉപഗതാനം. **വതസമ്പന്നോ**തി ധുതചരണസമ്പന്നോ. **പമാദ**ന്തി പചലായനം സന്ധായാഹ. **ഓരുദ്ധമാനസോ**തി ഉപരുദ്ധഅധിചിത്തോ. **പഞ്ജരസ്മി**ന്തി സരീരേ. സരീരഞ്ഹി ന്ഹാരുസമ്ബന്ധഅട്ഠിസങ്ഘാതതായ ഇധ ''പഞ്ജര''ന്തി വുത്തം.

പീതവണ്ണായ പടാകായ പരിഹരണതോ മല്ലയുദ്ധചിത്തകതായ ച **പീതമല്ലോ. തീസു രജ്ജേസൂ**തി പണ്ഡുചോളഗോളരജ്ജേസു. മല്ലാ സീഹളദീപേ സക്കാരസമ്മാനം ലഭന്തീതി **തമ്ബപണ്ണിദീപം ആഗമ്മ**. **തംയേവ അങ്കുസം കത്വാ**തി ''രൂപാദയോ 'മമാ'തി ന ഗഹേതബ്ബാ''തി ന തുമ്ഹാകവഗ്ഗേന (സം॰ നി॰ ൩.൩൩-൩൪) പകാസിതമത്ഥം അത്തനോ ചിത്തമത്തഹത്ഥിനോ അങ്കുസം കത്വാ. **ജണ്ണുകേഹി ചങ്കമതി** ''നിസിന്നേ നിദ്ദായ അവസരോ ഹോതീ''തി. **ബ്യാകരിത്വാ**തി അത്തനോ വീരിയാരമ്ഭസ്സ സഫലതാപവേദനമുഖേന സബ്രഹ്മചാരീനം ഉസ്സാഹം ജനേന്തോ അഞ്ഞം ബ്യാകരിത്വാ. **ഭാസിത**ന്തി വചനം. കസ്സ പന തന്തി ആഹ **"ബുദ്ധസേട്ഠസ്സ, സബ്ബലോകഗ്ഗവാദിനോ"**തി. **ന തുമ്ഹാക**ന്തിആദി തസ്സ പവത്തിആകാരദസ്സനം. തയിദം മേ സങ്ഖാരാനം അച്ചന്തവൂപസമകാരണന്തി ദസ്സേന്തോ **"അനിച്ചാ വതാ"**തി ഗാഥം ആഹരി. തേന ഇദാനാഹം സങ്ഖാരാനം ഖണേ ഖണേ ഭങ്ഗസങ്ഖാതസ്സ രോഗസ്സ അഭാവേന അരോഗോ പരിനിബ്ബുതോതി ദസ്സേതി.

അസ്സാതി സക്കസ്സ. **ഉപപത്തീ**തി ദേവൂപപത്തി. **പുനപാകതികാവ അഹോസി** സക്കഭാവേനേവ ഉപപന്നത്താ. **സുബ്രഹ്മാ**തി ഏവം നാമോ. അച്ഛരാനം നിരയൂപപത്തിം ദിസ്വാ തതോ പഭുതി സതതം പവത്തമാനം അത്തനോ ചിത്തുത്രാസം സന്ധായാഹ **"നിച്ചം ഉത്രസ്തമിദം ചിത്ത"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ഉത്രസ്ത**ന്തി സന്തസ്തം ഭീതം. **ഉബ്ബിഗ്ഗ**ന്തി സംവിഗ്ഗം. **ഉത്രസ്ത**ന്തി വാ സംവിഗ്ഗം. **ഉബ്ബിഗ്ഗ**ന്തി ഭയവസേന സഹ കായേന സഞ്ചലിതം. **അനുപ്പന്നേസൂ**തി അനാഗതേസു. **കിച്ഛേസൂ**തി ദുക്ഖേസു. നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം, ഭാവീദുക്ഖപവത്തിനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. **ഉപ്പതിതേസൂ**തി ഉപ്പന്നേസു കിച്ഛേസൂതി യോജനാ, തദാ അത്തനോ പരിവാരസ്സ ഉപ്പന്നദുക്ഖനിമിത്തന്തി അധിപ്പായോ.

ബോജ്ഝാതി ബോധിതോ, അരിയമഗ്ഗതോതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞത്രാ**തി ച പദം അപേക്ഖിത്വാ നിസ്സക്കവചനം, തസ്മാ ബോധിം ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **തപസാ**തി തപോകമ്മതോ. തേന മഗ്ഗാധിഗമസ്സ ഉപായഭൂതം ധുതങ്ഗസേവനാദിസല്ലേഖപടിപദം ദസ്സേതി. **ഇന്ദ്രിയസംവരാ**തി മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം സംവരണതോ. ഏതേന സതിസംവരസീസേന സബ്ബമ്പി സംവരസീലം, ലക്ഖണഹാരനയേന വാ സബ്ബമ്പി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ദസ്സേതി. **സബ്ബനിസ്സഗ്ഗാ**തി സബ്ബുപധിനിസ്സജ്ജനതോ സബ്ബകിലേസപ്പഹാനതോ. കിലേസേസു ഹി നിസ്സട്ഠേസു കമ്മവട്ടം വിപാകവട്ടഞ്ച നിസ്സട്ഠമേവ ഹോതീതി. **സോത്ഥി**ന്തി ഖേമം അനുപദ്ദവതം.

ഞായതി നിച്ഛയേന കമതി നിബ്ബാനം, തം വാ ഞായതി പടിവിജ്ഝീയതി എതേനാതി **ഞായോ,** അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **"ഞായോ വുച്ചതി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"**തി . **തണ്ഹാവാനവിരഹിതത്താ**തി തണ്ഹാസങ്ഖാതവാനവിവിത്തത്താ. തണ്ഹാ ഹി ഖന്ധേഹി ഖന്ധം, കമ്മുനാ വാ ഫലം, സത്തേഹി വാ ദുക്ഖം വിനതി സംസിബ്ബതീതി വാനന്തി വുച്ചതി. തയിദം നത്ഥി എത്ഥ വാനം, ന വാ എതസ്മിം അധിഗതേ പുഗ്ഗലസ്സ വാനന്തി **നിബ്ബാനം,** അസങ്ഖതാ ധാതു. പരപച്ചയേന വിനാ പച്ചക്ഖകരണം സച്ഛികിരിയാതി ആഹ **"അത്തപച്ചക്ഖതായാ"**തി.

നനു "വിസുദ്ധിയാ"തി ചിത്തവിസുദ്ധിയാ അധിപ്പേതത്താ വിസുദ്ധിഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ സോകസമതിക്കമാദയോപി ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തി, തേ പുന കസ്മാ ഗഹിതാതി അനുയോഗം സന്ധായ **"തഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി വുത്തം. **സാസനയുത്തികോവിദേ**തി സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിലക്ഖണായം ധമ്മനീതിയം ഛേകേ. **തം തം അത്ഥം ഞാപേതീ**തി യേ യേ ബോധനേയ്യപുഗ്ഗലാ സങ്ഖേപവിത്ഥാരാദിവസേന യഥാ യഥാ ബോധേതബ്ബാ, അത്തനോ ദേസനാവിലാസേന ഭഗവാ തേ തേ തഥാ തഥാ ബോധേന്തോ തം തമത്ഥം ഞാപേതി. **തം തം പാകടം കത്വാ ദസ്സേന്തോ**തി അത്ഥാപത്തിം അഗണേന്തോ തം തം അത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേന്തോ. ന ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അത്ഥാപത്തിഞാപകാദിസാധനീയവചനാതി. **സംവത്തതീ**തി ജായതി, ഹോതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അനതിക്കന്തസോകപരിദേവസ്സ ന കദാചി ചിത്തവിസുദ്ധി അത്ഥി സോകപരിദേവസമതിക്കമമുഖേനേവ ചിത്തവിസുദ്ധിയാ ഇജ്ഝനതോ, തസ്മാ ആഹ **"സോകപരിദേവാനം സമതിക്കമേന ഹോതീ"**തി. യസ്മാ പന ദോമനസ്സപച്ചയേഹി ദുക്ഖധമ്മേഹി പുട്ഠം പുഥുജ്ജനം സോകാദയോ അഭിഭവന്തി, പരിഞ്ഞാതേസു ച തേസു തേ ന ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"സോകപരിദേവാനം സമതിക്കമോ ദുക്ഖദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമേനാ"**തി. **ഞായസ്സാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ തതിയമഗ്ഗസ്സ ച. തദധിഗമേന ഹി യഥാക്കമം ദുക്ഖദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമോ. സച്ഛികിരിയാഭിസമയസഹഭാവീപി ഇതരാഭിസമയോ തദവിനാഭാവതോ സച്ഛികിരിയാഭിസമയഹേതുകോ വിയ വുത്തോ **"ഞായസ്സാധിഗമോ നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായാ"**തി. ഫലഞാണേന വാ പച്ചക്ഖകരണം സന്ധായ വുത്തം **"നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായാ"**തി. സമ്പദാനവചനഞ്ചേതം ദട്ഠബ്ബം.

വണ്ണഭണനന്തി പസംസാവചനം. തയിദം ന ഇധേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞത്ഥാപി സത്ഥാ അകാസിയേവാതി ദസ്സേന്തോ **"യഥേവ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥആദിമ്ഹി കല്യാണം, ആദി വാ കല്യാണം ഏതസ്സാതി **ആദികല്യാണം**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. അത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥം**. ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനം**. സീലാദിപഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിതോ ഉപനേതബ്ബസ്സ അഭാവാ ച **കേവലപരിപുണ്ണം**. നിരുപക്കിലേസതോ അപനേതബ്ബസ്സ അഭാവാ ച **പരിസുദ്ധം**. സേട്ഠചരിയഭാവതോ സാസന **ബ്രഹ്മചരിയം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയഞ്ച** വോ **പകാസേസ്സാമീ**തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൪൯) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **അരിയവംസാ**തി അരിയാനം ബുദ്ധാദീനം വംസാ പവേണിയോ. **അഗ്ഗഞ്ഞാ**തി "അഗ്ഗാ"തി ജാനിതബ്ബാ സബ്ബവംസേഹി സേട്ഠഭാവതോ. **രത്തഞ്ഞാ**തി "ചിരരത്താ"തി ജാനിതബ്ബാ. **വംസഞ്ഞാ**തി "ബുദ്ധാദീനം വംസാ"തി ജാനിതബ്ബാ. **പോരാണാ**തി പുരാതനാ അനധുനാതനത്താ. **അസംകിണ്ണാ**തി അവികിണ്ണാ അനപനീതാ. **അസംകിണ്ണപുബ്ബാ**തി "കിം ഇമേഹീ"തി അരിയേഹി ന അപനീതപുബ്ബാ. **ന സംകീയന്തീ**തി ഇദാനിപി തേഹി ന അപനീയന്തി. **ന സംകീയിസ്സന്തീ**തി അനാഗതേപി തേഹി ന അപനീയിസ്സന്തി. **അപ്പടികുട്ഠാ... പേ॰... വിഞ്ഞൂഹീ**തി യേ ലോകേ വിഞ്ഞൂ സമണബ്രാഹ്മണാ, തേഹി അപച്ചക്ഖതാ അനിന്ദിതാ, അഗരഹിതാതി അത്ഥോ. **വിസുദ്ധിയാതിആദീഹീ**തി വിസുദ്ധിആദിദീപനേഹി. **പദേഹീ**തി വാക്യേഹി, വിസുദ്ധിഅത്ഥതാദിഭേദഭിന്നേഹി വാ ധമ്മകോട്ഠാസേഹി.

ഉപദ്ദവേതി അനത്ഥേ. **വിസുദ്ധി**ന്തി വിസുജ്ഝനം സംകിലേസപ്പഹാനം. വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ. പരിയാപുണനം** പരിചയോ. അത്ഥസ്സ ഹദയേ ഠപനം **ധാരണം**. പരിവത്തനം **വാചനം. ഗന്ധാരകോ**തി ഗന്ധാരദേസേ ഉപ്പന്നോ. **പഹോന്തീ**തി സക്കോന്തി അനിയ്യാനമഗ്ഗാതി മിച്ഛാമഗ്ഗാ, മിച്ഛത്തനിയതാനിയതമഗ്ഗാപി വാ. സുവണ്ണന്തി

കൂടസുവണ്ണമ്പി വുച്ചതി. **പണീ**തി കാചമണിപി. **മുത്താ**തി വേളുജാപി. **പവാള**ന്തി പല്ലവോപി വുച്ചതീതി **രത്തജമ്ബുനദാ**ദിപദേഹി തേ വിസേസിതാ.

ന തതോ ഹേട്ഠാതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൫.൩൭൭; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൩) ഇധാധിപ്പേതകായാദീനം വേദനാദിസഭാവത്താഭാവാ, കായവേദനാചിത്തവിമുത്തസ്സ തേഭൂമകധമ്മസ്സ വിസും വിപല്ലാസവത്ഥന്തരഭാവേന ഗഹിതത്താ ച ഹേട്ഠാഗഹണേസു വിപല്ലാസവത്ഥൂനം അനിട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം, പഞ്ചമസ്സ പന വിപല്ലാസവത്ഥുനോ അഭാവാ **"ന ഉദ്ധ"**ന്തി ആഹ. ആരമ്മണവിഭാഗേന ഹേത്ഥ സതിപട്ഠാനവിഭാഗോതി. **തയോ സതിപട്ഠാനാ**തി സതിപട്ഠാനസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരദസ്സനം, ന ഇധ പാളിയം വുത്തസ്സ സതിപട്ഠാനസദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനന്തി. **ആദീസു ഹി സതിഗോചരോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "ഫസ്സസമുദയാ വേദനാനം സമുദയോ, നാമരൂപസമുദയാ ചിത്തസ്സ സമുദയോ, മനസികാരസമുദയാ ധമ്മാനം സമുദയോ"തി സതിപട്ഠാനാതി വുത്താനം സതിഗോചരാനം പകാസകേ സുത്തപദേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏവം പടിസമ്ഭിദാപാളിയമ്പി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൫) അവസേസപാളിപ്പദേസദസ്സനത്ഥോ **ആദി**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **സതിയാ പട്ഠാന**ന്തി സതിയാ പതിട്ഠാതബ്ബട്ഠാനം. ദാനാദീനി സതിയാ കരോന്തസ്സ രൂപാദീനി കസിണാദീനി ച സതിയാ ഠാനം ഹോന്തീതി തംനിവാരണത്ഥമാഹ **"പധാനം ഠാന"**ന്തി. പ-സദ്ദോ ഹി ഇധ "പണീതാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൪ തികമാതികാ) വിയ പധാനത്ഥദീപകോതി അധിപ്പായോ.

അരിയോതി അരിയം സബ്ബസത്തസേട്ഠം സമ്മാസമ്ബുദ്ധമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൧). സുത്തേകദേസേന ഹി സുത്തം ദസ്സേതി. തത്ഥ ഹി -

> "തയോ സതിപട്ഠാനാ യദരിയോ…പേ॰… മരഹതീതി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്തം, കിഞ്ചേതം പടിച്ച വുത്തം. ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സത്ഥാ സാവകാനം ധമ്മം ദേസേതി അനുകമ്പകോ ഹിതേസീ അനുകമ്പം ഉപാദായ "ഇദം വോ ഹിതായ ഇദം വോ സുഖായാ'തി. തസ്സ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി, ന സോതം ഓദഹന്തി, ന അഞ്ഞാ ചിത്തം ഉപട്ഠപേന്തി, വോക്കമ്മ ച സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, പഠമം സതിപട്ഠാനം, യദരിയോ…പേ॰… അരഹതി.
>
> പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, സത്ഥാ…പേ॰… ഇദം വോ സുഖായാതി. തസ്സ ഏകച്ചേ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി…പേ॰… വത്തന്തി. ഏകച്ചേ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി…പേ॰… ന ച വോക്കമ്മ സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി, ന ചേവ അത്തമനോ ഹോതി, ന ച അത്തമനതം പടിസംവേദേതി. അനത്തമനതഞ്ച അത്തമനതഞ്ച തദുഭയം അഭിനിവജ്ജേത്വാ ഉപേക്ഖതോ വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ദുതിയം സതിപട്ഠാനം…പേ॰… അരഹതി.
>
> പുന ചപരം…പേ॰… സുഖായാതി. തസ്സ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി…പേ॰… വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ അത്തമനോ ചേവ ഹോതി, അത്തമനതഞ്ച പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ . ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, തതിയം സതിപട്ഠാനം…പേ॰… അരഹതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൧) -

ഏവം പടിഘാനുനയേഹി അനവസ്സുതതാ, നിച്ചം ഉപട്ഠിതസ്സതിതായ തദുഭയവീതിവത്തതാ "സതിപട്ഠാന"ന്തി വുത്താ. ബുദ്ധാനംയേവ ഹി നിച്ചം ഉപട്ഠിതസ്സതിതാ ഹോതി ആവേണികധമ്മഭാവതോ, ന പച്ചേകബുദ്ധാദീനം. പ-സദ്ദോ ആരമ്ഭം ജോതേതി, ആരമ്ഭോ ച പവത്തീതി കത്വാ ആഹ **"പവത്തയിതബ്ബതോതി അത്ഥോ"**തി. **സതിയാ** കരണഭൂതായ **പട്ഠാനം** പട്ഠപേതബ്ബം **സതിപട്ഠാനം**. അന-സദ്ദോ ഹി ബഹുലവചനേന കമ്മത്ഥോപി ഹോതീതി.

തഥാസ്സ കത്തുഅത്ഥോപി ലബ്ഭതീതി **“പതിട്ഠാതീതി പട്ഠാന”**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ പ-സദ്ദോ ഭുസത്ഥവിസിട്ഠം പക്ഖന്ദനം ദീപേതീതി **“ഓക്കന്തിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ”**തി ആഹ. പുന ഭാവത്ഥം സതി-സദ്ദം പട്ഠാന-സദ്ദഞ്ച വണ്ണേന്തോ **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ. തേന പുരിമവികപ്പേ സതി-സദ്ദോ പട്ഠാന-സദ്ദോ ച കത്തുഅത്ഥോതി വിഞ്ഞായതി. **സരണട്ഠേനാ**തി ചിരകതസ്സ ചിരഭാസിതസ്സ ച അനുസ്സരണട്ഠേന. **ഇദന്തി** യം “സതിയേവ സതിപട്ഠാന”ന്തി വുത്തം, ഇദം **ഇധ** ഇമസ്മിം സുത്തപദേസേ അധിപ്പേതം.

യദി ഏവന്തി യദി സതി ഏവ സതിപട്ഠാനം, സതി നാമ ഏകോ ധമ്മോ, ഏവം സന്തേ കസ്മാ **“സതിപട്ഠാനാ”**തി ബഹുവചനന്തി ആഹ **“സതിബഹുത്താ”**തിആദി. യദി ബഹുകാ ഏതാ സതിയോ, അഥ കസ്മാ “മഗ്ഗോ”തി ഏകവചനന്തി യോജനാ. **മഗ്ഗട്ഠേനാ**തി നിയ്യാനട്ഠേന. നിയ്യാനികോ ഹി മഗ്ഗധമ്മോ, തേനേവ നിയ്യാനികഭാവേന ഏകത്തുപഗതോ ഏകന്തതോ നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി, അത്ഥികേഹി ച തദത്ഥം മഗ്ഗീയതീതി അത്തനാവ പുബ്ബേ വുത്തം പച്ചാഹരതി **“വുത്തഞ്ചേത”**ന്തി. തത്ഥ **ചതസ്സോപി ചേതാ**തി കായാനുപസ്സനാദിവസേന ചതുബ്ബിധാപി ച ഏതാ സതിയോ. **അപരഭാഗേ**തി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ. **കിച്ചം സാധയമാനാ**തി പുബ്ബഭാഗേ കായാദീസു ആരമ്മണേസു സുഭസഞ്ഞാദിവിധമനേന വിസും വിസും പവത്തിത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ സകിംയേവ തത്ഥ ചതുബ്ബിധസ്സപി വിപല്ലാസസ്സ സമുച്ഛേദവസേന പഹാനകിച്ചം സാധയമാനാ ആരമ്മണകരണവസേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തി. ചതുബ്ബിധകിച്ചസാധനേനേവ ഹേത്ഥ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ. **ഏവഞ്ച സതീ**തി മഗ്ഗട്ഠേന ഏകത്തം ഉപാദായ “മഗ്ഗോ”തി ഏകവചനേന ആരമ്മണഭേദേന ചതുബ്ബിധതം ഉപാദായ “ചത്താരോ”തി ച വത്തബ്ബതായ സതിവിജ്ജമാനത്താ. **വചനാനുസന്ധിനാ** “ഏകായനോ അയ”ന്തിആദികാ ദേസനാ **സാനുസന്ധികാവ,** ന അനനുസന്ധികാതി അധിപ്പായോ. വുത്തമേവത്ഥം നിദസ്സനേന പടിപാദേതും **“മാരസേനപ്പമദ്ദന”**ന്തി സുത്തപദം (സം॰ നി॰ ൫.൨൨൪) ആനേത്വാ **“യഥാ”**തിആദിനാ നിദസ്സനം സംസന്ദേതി. **തസ്മാ**തിആദി നിഗമനം.

വിസേസതോ കായോ ച വേദനാ ച അസ്സാദസ്സകാരണന്തി തപ്പഹാനത്ഥം തേസു തണ്ഹാവത്ഥൂസു ഓളാരികസുഖുമേസു അസുഭദുക്ഖഭാവദസ്സനാനി മന്ദതിക്ഖപഞ്ഞേഹി തണ്ഹാചരിതേഹി സുകരാനീതി താനി തേസം “വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ”തി വുത്താനി തഥാ “നിച്ചം അത്താ”തി അഭിനിവേസവത്ഥുതായ ദിട്ഠിയാ വിസേസകാരണേസു ചിത്തധമ്മേസു അനിച്ചാനത്തതാദസ്സനാനി സരാഗാദിവസേന സഞ്ഞാഫസ്സാദിവസേന നീവരണാദിവസേന ച നാതിപ്പഭേദഅതിപ്പഭേദഗതേസു തേസു തപ്പഹാനത്ഥം മന്ദതിക്ഖപഞ്ഞാനം ദിട്ഠിചരിതാനം സുകരാനീതി തേസം താനി “വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ”തി വുത്താനി. ഏത്ഥ ച യഥാ ചിത്തധമ്മാനമ്പി തണ്ഹായ വത്ഥുഭാവോ സമ്ഭവതി, തഥാ കായവേദനാനമ്പി ദിട്ഠിയാതി സതിപി നേസം ചതുന്നമ്പി തണ്ഹാദിട്ഠിയാ വത്ഥുഭാവേ യോ യസ്സ സാതിസയപച്ചയോ, തംദസ്സനത്ഥം വിസേസഗ്ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തിക്ഖപഞ്ഞസമഥയാനികോ ഓളാരികാരമ്മണം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ തത്ഥ അട്ഠത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി വുത്തം. **“ഓളാരികാരമ്മണേ അസണ്ഠഹനതോ”**തി. വിപസ്സനായാനികസ്സ പന സുഖുമേ ചിത്തേ ധമ്മേസു ച ചിത്തം പക്ഖന്ദതീതി ചിത്തധമ്മാനുപസ്സനാനം മന്ദതിക്ഖപഞ്ഞാവിപസ്സനായാനികാനം വിസുദ്ധിമഗ്ഗതാ വുത്താ.

തേസം തത്ഥാതി ഏത്ഥ തത്ഥ-സദ്ദസ്സ “പഹാനത്ഥ”ന്തി ഏതേന യോജനാ. പരതോ **തേസം തത്ഥാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവനയോ. പഞ്ച കാമഗുണാ സവിസേസാ കായേ ലബ്ഭന്തീതി വിസേസേന കായോ കാമോഘസ്സ വത്ഥു, ഭവേസു സുഖഗ്ഗഹണവസേന ഭവസ്സാദോ ഹോതി ഭവോഘസ്സ വേദനാ വത്ഥു, സന്തതിഘനഗഹണവസേന വിസേസതോ ചിത്തേ അത്താഭിനിവേസോ ഹോതീതി ദിട്ഠോഘസ്സ ചിത്തം വത്ഥു, ധമ്മേസു വിനിബ്ഭോഗസ്സ ദുക്കരത്താ ധമ്മാനം ധമ്മമത്തതായ ദുപ്പടിവിജ്ഝത്താ സമ്മോഹോ ഹോതീതി അവിജ്ജോഘസ്സ ധമ്മാ വത്ഥു, തസ്മാ തേസം പഹാനത്ഥം **ചത്താരോവ വുത്താ.**

യദഗ്ഗേന ച കായോ കാമോഘസ്സ വത്ഥു, തദഗ്ഗേന അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥസ്സ വത്ഥു, ദുക്ഖായ വേദനായ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീതി

ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖഭൂതാ വേദനാ വിസേസേന ബ്യാപാദകായഗന്ഥസ്സ വത്ഥു, ചിത്തേ നിച്ചഗ്ഗഹണവസേന സസ്സതസ്സ അത്തനോ സീലേന സുദ്ധീതിആദി പരാമസനം ഹോതീതി സീലബ്ബതപരാമാസസ്സ ചിത്തം വത്ഥു, നാമരൂപപരിച്ഛേദേന ഭൂതം ഭൂതതോ അപസ്സന്തസ്സ ഭവവിഭവദിട്ഠിസങ്ഖാതോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ ഹോതീതി തസ്സ ധമ്മാ വത്ഥു, സുഖവേദനാസ്സാദവസേന പരലോകനിരപേക്ഖോ "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികം പരാമാസം ഉപ്പാദേതീതി ദിട്ഠുപാദാനസ്സ വേദനാ വത്ഥു സന്തതിഘനഗഹണവസേന സരാഗാദിചിത്തേ സമ്മോഹോ ഹോതീതി മോഹാഗതിയാ ചിത്തം വത്ഥു, ധമ്മസഭാവാനവബോധേന ഭയം ഹോതീതി ഭയാഗതിയാ ധമ്മാ വത്ഥു. യേ പനേത്ഥ അവുത്താ, തേസം വുത്തനയേന വത്ഥുഭാവോ യോജേതബ്ബോ. തഥാ ഹി ഓഘേസു വുത്തനയാ ഏവ യോഗാസവേസുപി യോജനാ അത്ഥതോ അഭിന്നത്താ. തഥാ പഠമോഘതതിയചതുത്ഥഗന്ഥയോജനായ വുത്തനയാ ഏവ കായചിത്തധമ്മാനം ഇതരൂപാദാനവത്ഥുതാ യോജനാ, തഥാ കാമോഘബ്യാപാദകായഗന്ഥയോജനായ വുത്തനയാ ഏവ കായവേദനാനം ഛന്ദദോസാഗതി വത്ഥുതാ യോജനാ വാ.

"ആഹാരസമുദയാ കായസമുദയോ, ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോ, (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮) സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി (മ॰ നി॰ ૩.൧൨൬; ഉദാ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫) വചനതോ കായാദീനം സമുദയഭൂതാ കബളീകാരാഹാരഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാവിഞ്ഞാണാഹാരാ കായാദിപരിജാനനേന പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ചതുബ്ബിധാഹാരപരിഞ്ഞത്ഥ"**ന്തി **പകരണനയോതി നേത്തിപകരണവസേന** സുത്തന്തസംവണ്ണനാനയോ.

സരണവസേനാതി കായാദീനം കുസലാദിധമ്മാനഞ്ച ഉപധാരണവസേന. സരന്തി ഗച്ഛന്തി നിബ്ബാനം ഏതായാതി സതീതി ഇമസ്മിം അത്ഥേ ഏകത്തേ ഏകസഭാവേ നിബ്ബാനേ സമോസരണം സമാഗമോ **ഏകത്തസമോസരണം**. ഏതദേവ ഹി ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഏകനിബ്ബാനപവേസഹേതുഭൂതാ വാ സമാനതാ ഏകോ സതിപട്ഠാനസ്സ ഭാവോ ഏകത്തം, തത്ഥ സമോസരണം തംസഭാഗതാ **ഏകത്തസമോസരണം**. ഏകനിബ്ബാനപവേസഹേതുഭാവം പന ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. ഏതസ്മിം അത്ഥേ സരണേകത്തസമോസരണാനി സഹേവ സതിപട്ഠാനേകഭാവസ്സ കാരണത്ഥേന വുത്താനീതി ദട്ഠബ്ബാനി, പുരിമസ്മിം വിസും. **സരണവസേനാ**തി വാ "ഗമനവസേനാ"തി അത്ഥേ സതി തദേവ ഗമനം സമോസരണന്തി, സമോസരണേ വാ സതിസദ്ദത്ഥവസേന അവുച്ചമാനേ ധാരണതാവ സതീതി സതിസദ്ദത്ഥന്തരാഭാവാ പുരിമം സതിഭാവസ്സ കാരണം, പച്ഛിമം ഏകഭാവസ്സാതി നിബ്ബാനസമോസരണേപി സഹിതാനേവ താനി സതിപട്ഠാനേകഭാവസ്സ കാരണാനി വുത്താനി ഹോന്തി. **ചുദ്ദസവിധേന, നവവിധേന, സോളസവിധേന, പഞ്ചവിധേനാ**തി ഇദം ഉപരി പാളിയം (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൭) ആഗതാനം ആനാപാനപബ്ബാദീനം വസേന വുത്തം, തേസം പന അന്തരഭേദവസേന തദനുഗതഭേദവസേന ച ഭാവനായ അനേകവിധതാ ലബ്ഭതിയേവ. ചതൂസു ദിസാസു ഉട്ഠാനകഭണ്ഡസദിസതാ കായാനുപസ്സനാദിതംതംസതിപട്ഠാനഭാവനാനുഭാവസ്സ ദട്ഠബ്ബാ.

"ഗോചരേ, ഭിക്ഖവേ, ചരഥ സകേ പേത്തികേ വിസയേ"തിആദിവചനതോ (ദീ॰ നി॰ ૩.൮൦; സം॰ നി॰ ൫.૩൭൨) ഭിക്ഖുഗോചരാ ഏതേ ധമ്മാ, യദിദം കായാനുപസ്സനാദയോ. തത്ഥ യസ്മാ കായാനുപസ്സനാദിപടിപത്തിയാ ഭിക്ഖു ഹോതി, തസ്മാ "കായാനുപസ്സീ വിഹരതീ"തിആദിനാ ഭിക്ഖും ദസ്സേതി, ഭിക്ഖുമ്ഹി തം നിയമതോതി ആഹ **"പടിപത്തിയാ ഭിക്ഖുഭാവദസ്സനതോ"**തി. സത്ഥു ചരിയാനുവിധായകത്താ സകലസാസനസമ്പടിഗ്ഗാഹകത്താ ച **സബ്ബപ്പകാരായ അനുസാസനിയാ ഭാജനഭാവോ**.

സമം ചരേയ്യാതി കായാദിവിസമചരിയം പഹായ കായാദീഹി സമം ചരേയ്യ. രാഗാദിവൂപസമേന **സന്തോ**. ഇന്ദ്രിയദമേന **ദന്തോ**. ചതുമഗ്ഗനിയാമേന **നിയതോ**. സേട്ഠചരിതായ **ബ്രഹ്മചാരീ**. കായദണ്ഡാദിഓരോപനേന **നിധായ ദണ്ഡം**. അരിയഭാവേ

ഠിതോ **സോ** ഏവരൂപോ ബാഹിതപാപസമിതപാപഭിന്നകിലേസതാഹി **ബ്രാഹ്മണോ സമണോ ഭിക്ഖൂ**തി വേദിതബ്ബോ.

"അയഞ്ചേവ കായോ ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൩) ഖന്ധപഞ്ചകം, "സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧, ൨൭൭; പാരാ॰ ൧൧) നാമകായോ കായോതി വുച്ചതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"കായേതി രൂപകായേ"**തി ആഹ.

അസമ്മിസ്സതോതി "വേദനാദയോപി ഏത്ഥ സിതാ ഏത്ഥ പടിബദ്ധാ"തി കായേ വേദനാദിഅനുപസ്സനാപസങ്ഗേപി ആപന്നേ തതോ അസമ്മിസ്സതോതി അത്ഥോ. സമൂഹവിസയതായ ചസ്സ കായ-സദ്ദസ്സ സമുദായുപാദാനതായ ച അസുഭാകാരസ്സ "കായേ"തി ഏകവചനം, തഥാ ആരമ്മണാദിവിഭാഗേന അനേകഭേദഭിന്നമ്പി ചിത്തം ചിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ "ചിത്തേ"തി ഏകവചനം, വേദനാ പന സുഖാദിഭേദഭിന്നാ വിസും വിസും അനുപസ്സിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തേന "വേദനാസൂ"തി ബഹുവചനേന വുത്താ, തഥേവ ച നിദ്ദേസോ പവത്തിതോ, ധമ്മാ ച പരോപണ്ണാസഭേദാ അനുപസ്സിതബ്ബാകാരേന ച അനേകഭേദാ ഏവാതി തേപി ബഹുവചനവസേനേവ വുത്താ. അവയവീഗാഹ-സമഞ്ഞാതിധാവന-സാരാദാനാഭിനിവേസനിസേധനത്ഥം കായം അങ്ഗപച്ചങ്ഗേഹി, താനി ച കേസാദീഹി, കേസാദികേ ച ഭൂതുപാദായരൂപേഹി വിനിബ്ഭുജ്ജന്തോ **"തഥാ ന കായേ"**തിആദിമാഹ. പാസാദാദിനഗരാവയവസമൂഹേ അവയവീവാദിനോപി അവയവീഗാഹം ന കരോന്തി, നഗരം നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി പന കേസഞ്ചി സമഞ്ഞാതിധാവനം സിയാതി ഇത്ഥിപുരിസാദിസമഞ്ഞാതിധാവനേ നഗരനിദസ്സനം വുത്തം. അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമൂഹോ, കേസലോമാദിസമൂഹോ ഭൂതുപാദായസമൂഹോ ച യഥാവുത്തസമൂഹേ തബ്ബിനിമുത്തോ കായോപി നാമ കോചി നത്ഥി, പഗേവ ഇത്ഥിആദയോതി ആഹ **"കായോ വാ...പേ॰... ദിസ്സതീ"**തി. **കോചി ധമ്മോ**തി ഇമിനാ സത്തജീവാദിം പടിക്ഖിപതി, അവയവീ പന കായപടിക്ഖേപേനേവ പടിക്ഖിത്തോതി. യദി ഏവം കഥം കായാദിസഞ്ഞാഭിധാനാനീതിആഹ **"യഥാവുത്ത...പേ॰... കരോന്തീ"**തി.

യം പസ്സതി ഇത്ഥിം പുരിസം വാ. നനു ചക്ഖുനാ ഇത്ഥിപുരിസദസ്സനം നത്ഥീതി? സച്ചമേതം, "ഇത്ഥിം പസ്സാമി, പുരിസം പസ്സാമീ"തി പന പവത്തസഞ്ഞായ വസേന "യം പസ്സതീ"തി വുത്തം. മിച്ഛാദസ്സനേന വാ ദിട്ഠിയാ **യം പസ്സതി, ന തം ദിട്ഠം, തം** രൂപായതനം ന ഹോതീതി അത്ഥോ വിപരീതഗ്ഗാഹവസേന മിച്ഛാപരികപ്പിതരൂപത്താ. അഥ വാ തം കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം ദിട്ഠം ന ഹോതി അചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ, ദിട്ഠം വാ തം ന ഹോതി. **യം ദിട്ഠം തം ന പസ്സതീ**തി യം രൂപായതനം കേസാദിഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതം ദിട്ഠം, തം പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഭൂതതോ ന പസ്സതീതി അത്ഥോ. **അപസ്സം ബജ്ഝതേ**തി ഇമം അത്തഭാവം യഥാഭൂതം പഞ്ഞാചക്ഖുനാ അപസ്സന്തോ "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്തോ"തി കിലേസബന്ധനേന ബജ്ഝതി.

ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീതി ന അഞ്ഞസഭാവാനുപസ്സീ, അസുഭാദിതോ അഞ്ഞാകാരാനുപസ്സീ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **കിം വുത്തം ഹോതീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം പാകടം കരോതി. **പഥവീകായ**ന്തി കേസാദികോട്ഠാസപഥവിം ധമ്മസമൂഹത്താ "കായോ"തി വദതി, ലക്ഖണപഥവിമേവ വാ അനേകപ്പഭേദം സകലസരീരഗതം പുബ്ബാപരിയഭാവേന ച പവത്തമാനം സമൂഹവസേന ഗഹേത്വാ "കായോ"തി വദതി. **ആപോകായ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം ഗഹേതബ്ബസ്സാതി "അഹം മമ"ന്തി ഏവം അത്തത്തനിയഭാവേന അന്ധബാലേഹി ഗഹേതബ്ബസ്സ. ഇദാനി സത്തന്നം അനുപസ്സനാകാരാനമ്പി വസേന കായാനുപസ്സനം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ**തി ചതുസമുട്ഠാനികകായം "അനിച്ച"ന്തി അനുപസ്സതി, ഏവം പസ്സന്തോ ഏവം ചസ്സ അനിച്ചാകാരമ്പി അനുപസ്സതീതി വുച്ചതി. തഥാഭൂതസ്സ ചസ്സ നിച്ചഗ്ഗാഹസ്സ ലേസോപി ന ഹോതീതി വുത്തം **"നോ**

നിച്ചതോ"തി തഥാഹേസ "നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ"തി (പടി॰ മ॰ ၈.၈၈) വുത്തോ. ഏത്ഥ ച "അനിച്ചതോ ഏവ അനുപസ്സതീ"തി ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി തേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതും **"നോ നിച്ചതോ"**തി വുത്തം. ന ചേത്ഥ ദുക്ഖതോ അനുപസ്സനാദിനിവത്തനമാസങ്കിതബ്ബം പടിയോഗീനിവത്തനപരത്താ ഏവ-കാരസ്സ, ഉപരിദേസനാരുള്ഹത്താ ച താസം.

ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതീതിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ തമേവ കായം ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി, ദുക്ഖസ്സ അനത്തത്താ **അനത്തതോ അനുപസ്സതി**. യസ്മാ പന യം അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ, തം അനഭിനന്ദിതബ്ബം, ന തത്ഥ രജ്ജിതബ്ബം, തസ്മാ വുത്തം **"നിബ്ബിന്ദതി നോ നന്ദതി, വിരജ്ജതി നോ രജ്ജതീ"**തി. സോ ഏവം അരജ്ജന്തോ രാഗം **നിരോധേതി നോ സമുദേതി,** സമുദയം ന കരോതീതി അത്ഥോ. ഏവം പടിപന്നോ ച **പടിനിസ്സജ്ജതി നോ ആദിയതി**. അയഞ്ഹി അനിച്ചാദിഅനുപസ്സനാ തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം കായതന്നിസ്സയഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ, സങ്ഖതദോസദസ്സനേന തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദനതോ "പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചേവ പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചാ"തി വുച്ചതി, തസ്മാ തായ സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു വുത്തനയേന കിലേസേ ച പരിച്ചജതി, നിബ്ബാനേ ച പക്ഖന്ദതി , തഥാഭൂതോ ച നിബ്ബത്തനവസേന കിലേസേ ന ആദിയതി, നാപി അദോസദസ്സിതാവസേന സങ്ഖതാരമ്മണം. തേന വുത്തം **"പടിനിസ്സജ്ജതി നോ ആദിയതീ"**തി. ഇദാനിസ്സ താഹി അനുപസ്സനാഹി യേസം ധമ്മാനം പഹാനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"സോ തം അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ"**തി. തത്ഥ **നിച്ചസഞ്ഞന്തി** "സങ്ഖാരാ നിച്ചാ"തി ഏവം പവത്തവിപരീതസഞ്ഞം. ദിട്ഠിചിത്തവിപല്ലാസപഹാനമുഖേനേവ സഞ്ഞാവിപല്ലാസപ്പഹാനന്തി സഞ്ഞാഗഹണം, സഞ്ഞാസീസേന വാ തേസമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. സേസം വുത്തനയേമേവ.

വിഹരതീതി ഇമിനാ കായാനുപസ്സനാസമങ്ഗിനോ ഇരിയാപഥവിഹാരോ വുത്തോതി ആഹ **"ഇരിയതീ"**തി ഇരിയാപഥം പവത്തേതീതി അത്ഥോ. ആരമ്മണകരണവസേന അഭിബ്യാപനതോ **"തീസു ഭവേസൂ"**തി വുത്തം, ഉപ്പജ്ജനവസേന പന കിലേസാ പരിത്തഭൂമകാ ഏവാതി. യദിപി കിലേസാനം പഹാനം ആതാപനന്തി തം സമ്മാദിട്ഠിആദീനമ്പി അത്ഥേവ, ആതാപ-സദ്ദോ പന വീരിയേയേവ നിരുള്ഹോതി വുത്തം **"വീരിയസ്സേതം നാമ"**ന്തി. അഥ വാ പടിപക്ഖപഹാനേ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അബ്ഭുസ്സഹനവസേന പവത്തമാനസ്സ വീരിയസ്സ സാതിസയം തദാതാപനന്തി വീരിയമേവ തഥാ വുച്ചതി, ന അഞ്ഞേ ധമ്മാ. **ആതാപീ**തി ചായമീകാരോ പസംസായ, അതിസയസ്സ വാ ദീപകോതി ആതാപീഗഹണേന സമ്മപ്പധാനസമങ്ഗിതം ദസ്സേതി. സമ്മാ, സമന്തതോ, സാമഞ്ച പജാനന്തോ **സമ്പജാനോ,** അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനേ അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സിതാഭാവേന സമ്മാ അവിപരീതം, സബ്ബാകാരപജാനനേന സമന്തതോ, ഉപരൂപരി വിസേസാവഹഭാവേന പവത്തിയാ സയം പജാനന്തോതി അത്ഥോ. യദി പഞ്ഞായ അനുപസ്സതി, കഥം സതിപട്ഠാനതാതി ആഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. **സബ്ബത്ഥികന്തി** സബ്ബത്ഥ ഭവം സബ്ബത്ഥ ലീനേ ഉദ്ധതേ ച ചിത്തേ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, സബ്ബേ വാ ലീനേ ഉദ്ധതേ ച ഭാവേതബ്ബാ ബോജ്ഝങ്ഗാ അത്ഥികാ ഏതായാതി **സബ്ബത്ഥികാ**. സതിയാ ലദ്ധൂപകാരായ ഏവ പഞ്ഞായ ഏത്ഥ യഥാവുത്തേ **കായേ** കമ്മട്ഠാനികോ ഭിക്ഖു **കായാനുപസ്സീ വിഹരതി. അന്തോസങ്ഖേപോ** അന്തോ ഓലീയനോ, കോസജ്ജന്തി അത്ഥോ. **ഉപായപരിഗ്ഗഹേതി** ഏത്ഥ സീലവിസോധനാദി ഗണനാദി ഉഗ്ഗഹകോസല്ലാദി ച **ഉപായോ,** തബ്ബിപരിയായതോ **അനുപായോ** വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ച ഉപട്ഠിതസ്സതി യഥാവുത്തഉപായം ന പരിച്ചജതി, അനുപായഞ്ച ന ഉപാദിയതി, തസ്മാ വുത്തം **"മുട്ഠസ്സതി...പേ॰... അസമത്ഥോ ഹോതീ"**തി. **തേനാ**തി ഉപായാനുപായാനം പരിഗ്ഗഹപരിവജ്ജനേസു അപരിച്ചാഗാപരിഗ്ഗഹേസു ച അസമത്ഥഭാവേന **അസ്സ** യോഗിനോ.

യസ്മാ സതിയേവേത്ഥ സതിപട്ഠാനം വുത്താ, തസ്മാസ്സ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ വീരിയാദയോ അങ്ഗന്തി ആഹ **"സമ്പയോഗങ്ഗഞ്ചസ്സ ദസ്സേത്വാ"**തി. അങ്ഗ-സദ്ദോ ചേത്ഥ

കാരണപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ, സതിഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ സമാധിസ്സതി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം തസ്സാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതത്താ. യസ്മാ വാ സതിസീസേനായം ദേസനാ. ന ഹി കേവലായ സതിയാ കിലേസപ്പഹാനം ഹോതി, നിബ്ബാനാധിഗമോ വാ, ന ച കേവലാ സതി പവത്തതി, തസ്മാസ്സ ഝാനദേസനായം സവിതക്കാദിവചനസ്സ വിയ സമ്പയോഗങ്ഗദസ്സനതാതി അങ്ഗ-സദ്ദസ്സ അവയവപരിയായതാ ദട്ഠബ്ബാ. **പഹാനങ്ഗന്തി** "വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧, ൨൮൭; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൩; പാരാ॰ ൧൧) വിയ പഹാതബ്ബങ്ഗം ദസ്സേതും. യസ്മാ ഏത്ഥ ലോകിയമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ, ന ലോകുത്തരമഗ്ഗോ, തസ്മാ പുബ്ബഭാഗിയമേവ വിനയം ദസ്സേന്തോ **"തദങ്ഗവിനയേന വാ വിക്ഖമ്ഭനവിനയേന വാ"**തി ആഹ. **തേസം ധമ്മാനന്തി** വേദനാദിധമ്മാനം. തേസഞ്ഹി തത്ഥ അനധിപ്പേതത്താ **"അത്ഥുദ്ധാരനയേനേതം വുത്ത"**ന്തി വുത്തം.

അവിസേസേന ദ്വീഹിപി നീവരണപ്പഹാനം വുത്തന്തി കത്വാ പുന ഏകേകേന വുത്തം പഹാനവിസേസം ദസ്സേതും **"വിസേസേനാ"**തി ആഹ. അഥ വാ "വിനേയ്യ നീവരണാനീ"തി അവത്വാ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സവചനസ്സ പയോജനം ദസ്സേന്തോ **"വിസേസേനാ"**തിആദിമാഹ. കായാനുപസ്സനാഭാവനായ ഹി ഉജുവിപച്ചനീകാനം അനുരോധാദീനം പഹാനം ദസ്സനം ഏതസ്സ പയോജനന്തി. **കായസമ്പത്തിമൂലകസ്സാ**തി രൂപ-ബല-യോബ്ബനാരോഗ്യാദി-സരീരസമ്പദാ-നിമിത്തസ്സ. വുത്തവിപരിയായതോ **കായവിപത്തിമൂലകോ വിരോധോ** വേദിതബ്ബോ. **കായഭാവനായാ**തി കായാനുപസ്സനാഭാവനായ. സാ ഹി ഇധ "കായഭാവനാ"തി അധിപ്പേതാ. **തേനാ**തി അനുരോധാദിപ്പഹാനവചനേന. **യോഗാനുഭാവോ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടകരണം.

സതിസമ്പജഞ്ഞേനാതി അതിസമ്പജഞ്ഞഗ്ഗഹണേന. **സബ്ബത്ഥികകമ്മട്ഠാനന്തി** ബുദ്ധാനുസ്സതി മേത്താ മരണസ്സതി അസുഭഭാവനാ ച. ഇദഞ്ഹി ചതുക്കം യോഗിനാ പരിഹരിയമാനം "സബ്ബത്ഥികകമ്മട്ഠാന"ന്തി വുച്ചതി അതിസമ്പജഞ്ഞബലേന അവിച്ഛിന്നസ്സ തസ്സ പരിഹരിതബ്ബത്താ, **സതിയാ വാ സമഥോ വുത്തോ** തസ്സാ സമാധിക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതത്താ.

തേനാതി സദ്ദത്ഥം അനാദിയിത്വാ ഭാവത്ഥസ്സേവ വിഭജനവസേന പവത്തേന വിഭങ്ഗപാഠേന സഹ. **അട്ഠകഥാനയോ**തി സദ്ദത്ഥസ്സപി വിവരണവസേന യഥാരഹം വുത്തോ അത്ഥസംവണ്ണനാനയോ. **യഥാ സംസന്ദതീ**തി യഥാ അത്ഥതോ അധിപ്പായതോ ച അവിലോമേന്തോ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതി, ഏവം വേദിതബ്ബോ.

വേദനാദീനം പുന വചനേതി ഏത്ഥ നിസ്സയപച്ചയഭാവവസേന ചിത്തധമ്മാനം വേദനാസന്നിസ്സിതത്താ പഞ്ചവോകാരഭവേ അരൂപധമ്മാനം രൂപപടിബദ്ധവുത്തിതോ ച വേദനായ കായാദിഅനുപസ്സനാപസങ്ഗേപി ആപന്നേ തദസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനദസ്സനത്ഥം ഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥഞ്ച ദുതിയവേദനാഗഹണം. തേന ന വേദനായം കായാനുപസ്സീ, ചിത്തധമ്മാനുപസ്സീ വാ, അഥ ഖോ വേദനാനുപസ്സീയേവാതി വേദനാസങ്ഖാതേ വത്ഥുസ്മിം വേദനാനുപസ്സനാകാരസ്സേവ ദസ്സനേന അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം ഹോതി. തഥാ "യസ്മിം സമയേ സുഖാ വേദനാ, ന തസ്മിം സമയേ ദുക്ഖാ അദുക്ഖമസുഖാ വാ വേദനാ. യസ്മിം വാ പന സമയേ ദുക്ഖാ അദുക്ഖമസുഖാ വാ വേദനാ, ന തസ്മിം സമയേ ഇതരാ വേദനാ"തി വേദനാഭാവസാമഞ്ഞേ അട്ഠത്വാ തം തം വേദനം വിനിബ്ഭുജിത്വാ ദസ്സനേന ഘനവിനിബ്ഭോഗോ ധുവഭാവവിവേകോ ദസ്സിതോ ഹോതി. തേന താസം ഖണമത്താവട്ഠാനദസ്സനേന അനിച്ചതായ തതോ ഏവ ദുക്ഖതായ അനത്തതായ ച ദസ്സനം വിഭാവിതം ഹോതി. **ഘനവിനിബ്ഭോഗാദീതി ആദി**-സദ്ദേന അയമ്പി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയഞ്ഹി വേദനായം വേദനാനുപസ്സീയേവ, ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീ. കിം വുത്തം ഹോതി - യഥാ നാമ ബാലോ അമണിസഭാവേപി ഉദകബുബ്ബുളകേ മണിആകാരാനുപസ്സീ ഹോതി, ന ഏവമയം ഠിതിരമണീയേപി വേദയിതേ, പഗേവ ഇതരസ്മിം മനുഞ്ഞാകാരാനുപസ്സീ, അഥ ഖോ ഖണഭങ്ഗുരതായ അവസവത്തിതായ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതായ ച അനിച്ചഅനത്തഅസുഭാകാരാനുപസ്സീ,

വിപരിണാമദുക്ഖതായ സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ച വിസേസതോ ദുക്ഖാനുപസ്സീയേവാതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം ചിത്തധമ്മേസുപി യഥാരഹം പുന വചനേ പയോജനം വത്തബ്ബം. **"കേവലം പനിധാ"**തിആദിനാ ഇധ 'ഏത്തകം വേദിതബ്ബ'ന്തി വേദിതബ്ബപരിച്ഛേദം ദസ്സേതി. **ഏസ നയോ**തി ഇമിനാ യഥാ ചിത്തം ധമ്മാ ച അനുപസ്സിതബ്ബാ, തഥാ താനി അനുപസ്സന്തോ "ചിത്തേ ചിത്താനുപസ്സീ, ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ"തി വേദിതബ്ബോതി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി.

യോ സുഖം ദുക്ഖതോ അദ്ദാതി യോ ഭിക്ഖു സുഖവേദനം വിപരിണാമദുക്ഖതായ "ദുക്ഖ"ന്തി പഞ്ഞാചക്ഖുനാ അദ്ദക്ഖി. **ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി സല്ലതോ**തി ദുക്ഖവേദനം പീളാജനനതോ അന്തോതുദനതോ ദുന്നീഹരണതോ ച സല്ലന്തി അദ്ദക്ഖി പസ്സി. **അദുക്ഖമസുഖ**ന്തി ഉപേക്ഖാവേദനം. **സന്ത**ന്തി സുഖദുക്ഖാനി വിയ അനോളാരികതായ പച്ചയവസേന വൂപസന്തസഭാവതായ ച സന്തം. **അനിച്ചതോ**തി ഹുത്വാ അഭാവതോ ഉദയബ്ബയവന്തതോ താവകാലികതോനിച്ചപടിക്ഖേപതോ ച "അനിച്ച"ന്തി യോ അദ്ദക്ഖി. **സ വേ സമ്മദ്ദസോ ഭിക്ഖു** ഏകംസേന പരിബ്യത്തം വാ വേദനായ സമ്മാ പസ്സനകോതി അത്ഥോ.

ദുക്ഖാതിപീതി സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖാ ഇതിപി. **സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മി**ന്തി സബ്ബം തം വേദയിതം ദുക്ഖസ്മിം അന്തോഗധം പരിയാപന്നം വദാമി സങ്ഖാരദുക്ഖതാനതിവത്തനതോ. **സുഖദുക്ഖതോപി ചാ**തി സുഖാദീനം ഠിതിവിപരിണാമഞ്ഞാണസുഖതായ വിപരിണാമഠിതിഅഞ്ഞാണദുക്ഖതായ ച വുത്തത്താ തിസ്സോപി സുഖതോ, തിസ്സോപി ച ദുക്ഖതോ അനുപസ്സിതബ്ബാതി അത്ഥോ. രൂപാദി-**ആരമ്മണ**ഛന്ദാദി-**അധിപതി**-ഞാണാദി-**സഹജാത-** കാമാവചരാദി-**ഭൂമി**നാനത്തഭേദാനം കുസലാകുസല-തംവിപാകകിരിയാ-നാനത്താദിഭേദാനഞ്ച, ആദി-സദ്ദേന സങ്ഖാരികാസങ്ഖാരികസ-വത്ഥുകാവത്ഥുകാദി-നാനത്തഭേദാനഞ്ച വസേനാതി യോജേതബ്ബം. **സുഞ്ഞതധമ്മസ്സാ**തി "ധമ്മാ ഹോന്തീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൨൧) സുഞ്ഞതവാരേ ആഗതസുഞ്ഞതസഭാവസ്സ വസേന. **"കാമഞ്ചേത്ഥാ"**തിആദിനാ പുബ്ബേ പഹീനത്താ പുന പഹാനം ന വത്തബ്ബന്തി ചോദനം ദസ്സേതി, മഗ്ഗചിത്തക്ഖണേ വാ ഏകത്ഥ പഹീനം സബ്ബത്ഥ പഹീനമേവ ഹോതീതി വിസും വിസും ന വത്തബ്ബന്തി. തത്ഥ പുരിമായ ചോദനായ നാനാപുഗ്ഗലപരിഹാരോ, പച്ഛിമായ നാനാചിത്തക്ഖണികപരിഹാരോ. ലോകിയഭാവനായ ഹി കായേ പഹീനം ന വേദനാദീസു പഹീനം ഹോതി യദിപി ന പവത്തേയ്യ, ന പടിപക്ഖഭാവനായ തത്ഥ സാ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സസ്സ അപ്പവത്തി ഹോതീതി പുന തപ്പഹാനം വത്തബ്ബമേവാതി. **ഏകത്ഥ പഹീനം സേസേസുപി പഹീനം ഹോതീ**തി മഗ്ഗസതിപട്ഠാനഭാവനം, ലോകിയഭാവനായ വാ സബ്ബത്ഥ അപ്പവത്തിമത്തം സന്ധായ വുത്തം. "പഞ്ചപി ഖന്ധാ ലോകോ"തി ഹി വിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൩൬൨, ൩൬൪, ൩൬൬, ൩൭൩) ചതൂസുപി ഠാനേസു വുത്തന്തി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

കായാനുപസ്സനാവണ്ണനാ

ആനാപാനപബ്ബവണ്ണനാ

൧൩൭. ബാഹിരകേസുപി ഇതോ ഏകദേസസ്സ സമ്ഭവതോ സബ്ബപ്പകാരഗ്ഗഹണം കതം **"സബ്ബപ്പകാരകായാനുപസ്സനാനിബ്ബത്തകസ്സാ"**തി. തേന യേ ഇമേ ആനാപാനപബ്ബാദിവസേന ആഗതാ ചുദ്ദസപ്പകാരാ, തദന്തോഗധാ ച അജ്ഝത്താദിഅനുപസ്സനാ പകാരാ, തഥാ **കായഗതാസതിസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൩.൧൫൩) വുത്താ കേസാദിവണ്ണസണ്ഠാനകസിണാരമ്മണചതുക്കജ്ഝാനപ്പകാരാ, ലോകിയാദിപ്പകാരാ ച, തേ സബ്ബേപി അനവസേസതോ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഇമേ ച പകാരാ ഇമസ്മിംയേവ സാസനേ, ന ഇതോ ബഹിദ്ധാതി വുത്തം **"സബ്ബപ്പകാര…പേ॰… പടിസേധനോ ചാ"**തി. തത്ഥ **തഥാഭാവപടിസേധനോ**തി സബ്ബപ്പകാരകായാനുപസ്സനാനിബ്ബത്തകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അഞ്ഞസാസനസ്സ നിസ്സയഭാവപടിസേധനോ. ഏതേന "ഇധ, ഭിക്ഖവേ"തി ഏത്ഥ ഇധ-സദ്ദോ അന്തോഗധഏവസദ്ദത്ഥോതി ദസ്സേതി . സന്തി ഹി ഏകപദാനിപി സാവധാരണാനി

യഥാ ''വായുഭക്ഖോ''തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൪). തേനാഹ **''ഇധേവ സമണോ''**തിആദി. പരിപുണ്ണസമണകരണധമ്മോ ഹി സോ, യോ സബ്ബപ്പകാരകായാനുപസ്സനാനിബ്ബത്തകോ. **പരപ്പവാദാ**തി പരേസം അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം നാനപ്പകാരാ വാദാ തിത്ഥായതനാനി.

അരഞ്ഞാദികസ്സേവ ഭാവനാനുരൂപസേനാസനതം ദസ്സേതും **''ഇമസ്സ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. ദുദ്ദമോ ദമഥം അനുപഗതോ ഗോണോ **കൂടഗോണോ**. ദോഹനകാലേ യഥാ ഥനേഹി അനവസേസതോ ഖീരം ന പഗ്ഘരതി, ഏവം ദോഹപടിബന്ധിനീ **കൂടധേനു**. രൂപസദ്ദാദികേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനകഅസ്സാദോ **രൂപാരമ്മണാദിരസോ. പുബ്ബേ ആചിണ്ണാരമ്മണ**ന്തി പബ്ബജ്ജാതോ പുബ്ബേ, അനാദിമതി വാ സംസാരേ പരിചിതാരമ്മണം.

നിബന്ധേയ്യാതി ബന്ധേയ്യ. **സതിയാ**തി സമ്മദേവ കമ്മട്ഠാനസ്സ സല്ലക്ഖണവസേന പവത്തായ സതിയാ. **ആരമ്മണേ**തി കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേ. ദള്ഹന്തി ഥിരം, യഥാ സതോകാരിസ്സ ഉപചാരപ്പനാഭേദോ സമാധി ഇജ്ഝതി, തഥാ ഥാമഗതം കത്വാതി അത്ഥോ.

വിസേസാധിഗമദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരപദട്ഠാനന്തി സബ്ബേസം ബുദ്ധാനം, ഏകച്ചാനം പച്ചേകബുദ്ധാനം, ബുദ്ധസാവകാനഞ്ച വിസേസാധിഗമസ്സ, അഞ്ഞേന കമ്മട്ഠാനേന അധിഗതവിസേസാനം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസ്സ ച പദട്ഠാനഭൂതം. **വത്ഥുവിജ്ജാചരിയോ വിയ ഭഗവാ** യോഗീനം അനുരൂപനിവാസട്ഠാനുപദിസനതോ. **ഭിക്ഖു ദീപിസദിസോ** അരഞ്ഞേ ഏകാകീ വിഹരിത്വാ പടിപക്ഖനിമ്മഥനേന ഇച്ഛിതത്ഥസാധനതോ. **ഫലമുത്തമ**ന്തി സാമഞ്ഞഫലം സന്ധായാഹ. **പരക്കമജവയോഗ്ഗഭൂമി**ന്തി ഭാവനുസ്സാഹജവസ്സ യോഗ്ഗകരണഭൂമിഭൂതം.

അസ്സാസപസ്സാസാനം വസേന സിക്ഖതോതി അസ്സാസപസ്സാസാനം ദീഘരസ്സതാപജാനന-സബ്ബകായപടിസംവേദന-ഓളാരികോളാരികപടിപ്പസ്സമ്ഭനവസേന ഭാവനാനുയോഗം സിക്ഖതോ, തഥാഭൂതോ വാ ഹുത്വാ തിസ്സോ സിക്ഖാ പവത്തയതോ. **അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തേ**തി അസ്സാസപസ്സാസസന്നിസ്സയേന ഉപട്ഠിതപടിഭാഗനിമിത്തേ. **അസ്സാസപസ്സാസേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി** രൂപമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിസന്തോ, യോ ''അസ്സാസപസ്സാസകമ്മികോ''തി വുത്തോ. **ഝാനങ്ഗാനി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി** അരൂപമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിസന്തോ. **വത്ഥു നാമ കരജകായോ** ചിത്തചേതസികാനം പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **അഞ്ഞോ സത്തോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ നത്ഥീ**തി വിസുദ്ധിദിട്ഠി ''തയിദം ധമ്മമത്തം ന അഹേതുകം, നാപി ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുകം, അഥ ഖോ അവിജ്ജാദീഹി ഏവ സഹേതുക''ന്തി അദ്ധത്തയേപി കങ്ഖാവിതരണേന **വിതിണ്ണകങ്ഖോ** ''യം കിഞ്ചി രൂപ''ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൧; മ॰ നി॰ ൨.൧൧൩; മ॰ നി॰ ൩.൮൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൮൧; പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) കലാപസമ്മസനവസേന **തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ** ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിവസേന **വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തോ അനുക്കമേന** മഗ്ഗപടിപാടിയാ.

പരസ്സ വാ അസ്സാസപസ്സാസകായേതി ഇദം സമ്മസനചാരവസേനായം പാളി പവത്താതി കത്വാ വുത്തം, സമഥവസേന പന പരസ്സ അസ്സാസപസ്സാസകായേ അപ്പനാനിമിത്തുപ്പത്തി ഏവ നത്ഥീതി. **ഇദം ഉഭയം ന ലബ്ഭതീ**തി ''അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാ''തി ച വുത്തം ഇദം ധമ്മദ്വയഘടിതം ഏകതോ ആരമ്മണഭാവേന ന ലബ്ഭതി.

സമുദേതി ഏതസ്മാതി സമുദയോ, സോ ഏവ കാരണട്ഠേന ധമ്മോതി സമുദയധമ്മോ, അസ്സാസപസ്സാസാനം പവത്തിഹേതുകരജകായാദി. തസ്സ അനുപസ്സനസീലോ **സമുദയധമ്മാനുപസ്സീ**. തം പന സമുദയധമ്മം ഉപമാമുഖേന ദസ്സേന്തോ **''യഥാ നാമാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭസ്ത**ന്തി രുത്തിം. **ഗഗ്ഗരനാളി**ന്തി ഉക്കാപനാളിം. **തേ**തി കരജകായാദികേ. യഥാ അസ്സാസപസ്സാസകായോ കരജകായാദിസമ്ബന്ധീ ഫലഭാവേന, ഏവം തേപി അസ്സാസപസ്സാസകായസമ്ബന്ധിനോ ഹേതുഭാവേനാതി ''സമുദയധമ്മാ കായസ്മി''ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭന്തീതി വുത്തം **''സമുദയ…പേ॰… വുച്ചതീ''**തി. പകതിവാചീ വാ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ''ജാതിധമ്മാന''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൧; മ॰ നി॰ ൩.൩൭൩; പടി॰ മ॰ ൧.൩൩) വിയാതി കായസ്സ പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനപകതികാനുപസ്സീ **''സമുദയധമ്മാനുപസ്സീ''**തി വുത്തോ. തേനാഹ - ''കരജകായഞ്ചാ''തിആദി. ഏവഞ്ച കത്വാ **കായസ്മി**ന്തി ഭുമ്മവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. **വയധമ്മാനുപസ്സീ**തി ഏത്ഥ

അഹേതുകത്തേപി വിനാസസ്സ യേസം ഹേതുധമ്മാനം അഭാവേ യം ന ഹോതി, തദഭാവോ തസ്സ അഭാവസ്സ ഹോതു വിയ വോഹരീയതീതി ഉപചാരതോ കരജകായാദിഅഭാവോ അസ്സാസപസ്സാസകായസ്സ വയകാരണം വുത്തോ. തേനാഹ **"യഥാ ഭസ്തായാ"**തിആദി. അയം താവേത്ഥ പഠമവികപ്പവസേന അത്ഥവിഭാവനാ. ദുതിയവികപ്പവസേന പന ഉപചാരേന വിനായേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനുപസ്സനാ വിയ ഭിന്നവത്ഥുവിസയതായ സമുദയവയധമ്മാനുപസ്സനാപി ഏകകാലേ ന ലബ്ഭതീതി ആഹ **"കാലേന സമുദയം കാലേന വയം അനുപസ്സന്തോ"**തി.

അത്ഥി കായോതി ഏവ-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി **"കായോവ അത്ഥീ"**തി വത്വാ അവധാരണേന നിവത്ഥിതം ദസ്സേന്തോ **"ന സത്തോ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യോ രൂപാദീസു സത്തവിസത്തതായ പരേസഞ്ച സജ്ജാപനട്ഠേന, സത്വഗുണയോഗതോ വാ **"സത്തോ"**തി പരേഹി പരികപ്പിതോ. തസ്സ സത്തനികായസ്സ പൂരണതോ ച ചവനുപപജ്ജനധമ്മതായ ഗലനതോ ച **"പുഗ്ഗലോ"**തി. ഥീയതി സംഹഞ്ഞതി ഏത്ഥ ഗബ്ഭോതി **"ഇത്ഥീ"**തി. പുരി പുരേ ഭാഗേ സേതി പവത്തതീതി **"പുരിസോ"**തി. ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി **"അത്താ"**തി, അത്തനോ സന്തകഭാവേന **"അത്തനിയ"**ന്തി. പരോ ന ഹോതീതി കത്വാ **"അഹ"**ന്തി, മമ സന്തകന്തി കത്വാ **"മമ"**ന്തി. വുത്തപ്പകാരവിനിമുത്തോ അഞ്ഞോതി കത്വാ **"കോചീ"**തി, തസ്സ സന്തകഭാവേന **"കസ്സചീ"**തി പരികപ്പേതബ്ബോ കോചി നത്ഥി, കേവലം കായോ ഏവ അത്ഥീതി അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതമേവ കായസ്സ വിഭാവേതി. **ഏവ**ന്തി "കായോവ അത്ഥീ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **ഞാണപമാണത്ഥായാ**തി കായാനുപസ്സനാഞാണപരം പമാണം പാപനത്ഥായ. **സതിപമാണത്ഥായാ**തി കായപരിഗ്ഗാഹികസതിപവത്തം സതിപരം പമാണം പാപനത്ഥായ. ഇമസ്സ ഹി വുത്തനയേന "അത്ഥി കായോ"തി അപരാപരുപ്പത്തിവസേന പച്ചുപട്ഠിതാ സതി ഭിയ്യോസോ മത്തായ തത്ഥ ഞാണസ്സ സതിയാ ച പരിബ്രൂഹനായ ഹോതി. തേനാഹ **"സതിസമ്പജഞ്ഞാനം വഡ്ഢത്ഥായാ"**തി.

ഇമിസ്സാ ഭാവനായ തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹാനം ഉജുപടിപക്ഖത്താ വുത്തം **"തണ്ഹാ... പേ॰... വിഹരതീ"**തി. തഥാഭൂതോ ച ലോകേ കിഞ്ചി "അഹ"ന്തി വാ "മമ"ന്തി വാ ഗഹേതബ്ബം ന പസ്സതി, കുതോ ഗണ്ഹേയ്യ. തേനാഹ **"ന ച കിഞ്ചീ"**തിആദി. **ഏവമ്പീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദോ ഹേട്ഠാ നിദ്ദിട്ഠസ്സ താദിസസ്സ അത്ഥസ്സ അഭാവതോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ **"ഉപരി അത്ഥം ഉപാദായാ"**തി ആഹ. **"ഏവ"**ന്തി പന നിദ്ദിട്ഠാകാരസ്സ പച്ചാമസനം നിഗമനവസേന കതന്തി ആഹ **"ഇമിനാ പന...പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി. പുബ്ബഭാഗസതിപട്ഠാനസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ വുത്തം **"സതി ദുക്ഖസച്ച"**ന്തി. സാ പന സതി യസ്മിം അത്തഭാവേ, തസ്സ സമുട്ഠാപികാ തണ്ഹാ തസ്സാപി സമുട്ഠാപികാ ഏവ നാമ ഹോതി തദഭാവേ അഭാവതോതി ആഹ **"തസ്സാ സമുട്ഠാപികാ പുരിമതണ്ഹാ"**തി. **അപ്പവത്തീ**തി അപ്പവത്തിനിമിത്തം, ന പവത്തതി ഏത്ഥാതി വാ **അപ്പവത്തി**. **ചതുസച്ചവസേനാ**തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനവസേന. **ഉസ്സക്കിത്വാ**തി വിസുദ്ധിപരമ്പരായ ആരുഹിത്വാ, ഭാവനം ഉപരി നേത്വാതി അത്ഥോ. **നിയ്യാനമുഖ**ന്തി വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരണൂപായോ.

ആനാപാനപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇരിയാപഥപബ്ബവണ്ണനാ

൩൭൨. **ഇരിയാപഥവസേനാ**തി ഇരിയനം ഇരിയാ, കിരിയാ, ഇധ പന കായികപയോഗോ വേദിതബ്ബോ. ഇരിയാനം പഥോ പവത്തിമഗ്ഗോതി ഇരിയാപഥോ, ഗമനാദിസരീരാവത്ഥാ. ഗച്ഛന്തോ വാ ഹി സത്തോ കായേന കത്തബ്ബകിരിയം കരേയ്യ ഠിതോ വാ നിസിന്നോ വാ നിപന്നോ വാതി. തേസം വസേന, ഇരിയാപഥവിഭാഗേനാതി അത്ഥോ. **പുന ചപര**ന്തി പുന ച അപരം, യഥാവുത്തആനാപാനകമ്മട്ഠാനതോ ഭിയ്യോപി അഞ്ഞം കായാനുപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം കഥേമി, സുണാഥാതി വാ അധിപ്പായോ. **ഗച്ഛന്തോ വാ**തിആദി ഗമനാദിമത്തജാനനസ്സ ഗമനാദിഗതവിസേസജാനനസ്സ ച സാധാരണവചനം. തത്ഥ ഗമനാദിമത്തജാനനം ഇധ നാധിപ്പേതം, ഗമനാദിഗതവിസേസജാനനം പന

അധിപ്പേതന്തി തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"തത്ഥ കാമ"**ന്തിആദി വുത്തം. **സത്തൂപലദ്ധി**ന്തി സത്തോ അത്ഥീതി ഉപലദ്ധിം സത്തഗ്ഗാഹം **ന ജഹതി** ന പരിച്ചജതി "അഹം ഗച്ഛാമി, മമ ഗമന"ന്തി ഗാഹസബ്ഭാവതോ. തതോ ഏവ **അത്തസഞ്ഞം** "അത്ഥി അത്താ കാരകോ വേദകോ"തി ഏവം പവത്തം വിപരീതസഞ്ഞം ന **ഉഗ്ഘാടേതി** നാപനേതി അപടിപക്ഖഭാവതോ, അനനുബ്രൂഹനതോ വാ. ഏവം ഭൂതസ്സ ചസ്സ കുതോ കമ്മട്ഠാനാദിഭാവോതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനം വാ സതിപട്ഠാനഭാവനാ വാ ന ഹോതീ"**തി. **ഇമസ്സ പനാ**തിആദിസുക്കപക്ഖസ്സ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തമേവ ഹി അത്ഥം വിവരിതും **"ഇദം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കോ ഗച്ഛതീ**തി ഗമനകിരിയായ കത്തുപുച്ഛാ, സാ കത്തുഭാവവിസിട്ഠഅത്തപടിക്ഖേപത്ഥാ ധമ്മമത്തസ്സേവ ഗമനസിദ്ധിദസ്സനതോ. **കസ്സ ഗമന**ന്തി അകത്തുതാവിസിട്ഠഅത്തഗ്ഗാഹപടിക്ഖേപത്ഥാ. **കിംകാരണാ**തി പന പടിക്ഖിത്തകത്തുകായ ഗമനകിരിയായ അവിപരീതകാരണപുച്ഛാ "ഗമനന്തി അത്താ മനസാ സംയുജ്ജതി, മനോ ഇന്ദ്രിയേഹി, ഇന്ദ്രിയാനി അത്ഥേഹീ"തി ഏവമാദിഗമനകാരണപടിക്ഖേപനതോ. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി.

ന കോചി സത്തോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ ഗച്ഛതി ധമ്മമത്തസ്സേവ ഗമനസിദ്ധിതോ തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ച കസ്സചി അഭാവതോ. ഇദാനി ധമ്മമത്തസ്സേവ ഗമനസിദ്ധിം ദസ്സേതും **"ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരേനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ചിത്തകിരിയാ ച സാ വായോധാതുയാ വിപ്ഫാരോ വിപ്ഫന്ദനഞ്ചാതി **ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരോ,** തേന. ഏത്ഥ ച ചിത്തകിരിയഗ്ഗഹണേന അനിന്ദ്രിയബദ്ധവായോധാതുവിപ്ഫാരം നിവത്തേതി, വായോധാതുവിപ്ഫാരഗ്ഗഹണേന ചേതനാവചീവിഞ്ഞത്തിഭേദം ചിത്തകിരിയം നിവത്തേതി, ഉഭയേന പന കായവിഞ്ഞത്തിം വിഭാവേതി. **"ഗച്ഛതീ"**തി വത്വാ യഥാ പവത്തമാനേ കായേ "ഗച്ഛതീ"തി വോഹാരോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. **ത**ന്തി ഗന്തുകാമതാവസേന പവത്തചിത്തം. **വായം ജനേതീ**തി വായോധാതുഅധികം രൂപകലാപം ജനേതി, അധികതാ ചേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ, ന പമാണതോ. ഗമനചിത്തസമുട്ഠിതം സഹജാതരൂപകായസ്സ ഥമ്ഭനസന്ധാരണചലനാനം പച്ചയഭൂതേന ആകാരവിസേസേന പവത്തമാനം വായോധാതും സന്ധായാഹ **"വായോ വിഞ്ഞത്തിം ജനേതീ"**തി. അധിപ്പായസഹഭാവീ ഹി വികാരോ വിഞ്ഞത്തി, യഥാവുത്തഅധികഭാവേനേവ ച വായോഗഹണം, ന വായോധാതുയാ ഏവ ജനകഭാവതോ, അഞ്ഞഥാ വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദായരൂപഭാവോ ദുരുപപാദോ സിയാ. **പുരതോ അഭിനീഹാരോ** പുരതോഭാഗേന കായസ്സ പവത്തനം, യോ "അഭിക്കമോ"തി വുച്ചതി.

"ഏസേവ നയോ"തി അതിദേസവസേന സങ്ഖേപതോ വത്വാ തമേവത്ഥം വിവരിതും **"തത്രാപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **കോടിതോ പട്ഠായാ**തി ഹേട്ഠിമകോടിതോ പട്ഠായ. **ഉസ്സിതഭാവോ**തി ഉബ്ബിദ്ധഭാവോ.

ഏവം പജാനതോതി ഏവം ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരേനേവ ഗമനാദിഭാവോ ഹോതീതി പജാനതോ തസ്സ ഏവം പജാനനായ നിച്ഛയഗമനത്ഥം **"ഏവം ഹോതീ"**തി വിചാരണാ **വുച്ച**തി ലോകേ യഥാഭൂതം അജാനന്തേഹി മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന, ലോകവോഹാരവസേന വാ. **അത്ഥി പനാ**തി അത്തനോ ഏവ വീമംസനവസേന പുച്ഛാവചനം. **നത്ഥീ**തി നിച്ഛയവസേന സത്തസ്സ പടിക്ഖേപവചനം. **യഥാ പനാ**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ ഉപമായ വിഭാവനം.

നാവാ മാലുതവേഗേനാതി **യഥാ** അചേതനാ നാവാ വാതവേഗേന ദേസന്തരം **യാതി, യഥാ** ച അചേതനോ **തേജനം** കണ്ഡോ **ജിയാവേഗേന** ദേസന്തരം **യാതി,** തഥാ അചേതനോ **കായോ വാതാഹതോ** യഥാവുത്തവായുനാ നീതോ ദേസന്തരം **യാതീ**തി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം. സചേ പന കോചി വദേയ്യ "യഥാ നാവായ തേജനസ്സ ച പേല്ലകസ്സ പുരിസസ്സ വസേന ദേസന്തരഗമനം, ഏവം കായസ്സാപീ"തി, ഹോതു, ഏവം ഇച്ഛിതോവായമത്ഥോ. യഥാ ഹി നാവാ തേജനാനം സംഹതലക്ഖണസ്സേവ പുരിസസ്സ വസേന ഗമനം, ന അസംഹതലക്ഖണസ്സ, ഏവം കായസ്സാപീതി കാ നോ ഹാനി, ഭിയ്യോപി ധമ്മമത്തതാവ പതിട്ഠം ലഭതി, ന പുരിസവാദോ. തേനാഹ **"യന്തം സുത്തവസേനാ"**തിആദി.

തത്ഥ **പയുത്തന്തി** ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഗമനാദികിരിയാവസേന പയോജിതം. **ഠാതീതി** തിട്ഠതി. **ഏത്ഥാതി** ഇമസ്മിം ലോകേ. **വിനാ ഹേതുപച്ചയേതി** ഗന്തുകാമതാചിത്ത-തംസമുട്ഠാന-വായോധാതു-ആദിഹേതുപച്ചയേഹി വിനാ. **തിട്ഠേതി** തിട്ഠേയ്യ. **വജേതി** വജേയ്യ ഗച്ഛേയ്യ കോ നാമാതി സമ്ബന്ധോ. പടിക്ഖേപത്ഥോ ചേത്ഥ **കിം**-സദ്ദോതി ഹേതുപച്ചയവിരഹേന ഠാനഗമനപടിക്ഖേപമുഖേന സബ്ബായപി ധമ്മപ്പവത്തിയാ പച്ചയാധീനവുത്തിതാവിഭാവനേന അത്തസുഞ്ഞതാ വിയ അനിച്ചദുക്ഖതാപി വിഭാവിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

പണിഹിതോതി യഥാ യഥാ പച്ചയേഹി പകാരതോ നിഹിതോ ഠപിതോ. **സബ്ബസങ്ഗാഹികവചനന്തി** സബ്ബേസം ചതുന്നമ്പി ഇരിയാപഥാനം സങ്ഗണ്ഹനവചനം, പുബ്ബേ വിസും വിസും ഇരിയാപഥാനം വുത്തത്താ ഇദം തേസം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വചനന്തി അത്ഥോ. പുരിമനയോ വാ ഇരിയാപഥപ്പധാനോ വുത്തോതി തത്ഥ കായോ അപ്പധാനോ അനുനിപ്ഫാദീതി ഇധ കായം പധാനം അപ്പധാനഞ്ച ഇരിയാപഥം അനുനിപ്ഫാദം കത്വാ ദസ്സേതും ദുതിയനയോ വുത്തോതി ഏവമ്പേത്ഥ ദ്വിന്നം നയാനം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. **ഠിതോതി** പവത്തോ.

ഇരിയാപഥപരിഗ്ഗണ്ഹനമ്പി ഇരിയാപഥവതോ കായസ്സേവ പരിഗ്ഗണ്ഹനം തസ്സ അവത്ഥാവിസേസഭാവതോതി വുത്തം **"ഇരിയാപഥപരിഗ്ഗഹണേന കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരതീ"**തി. തേനേവേത്ഥ രൂപക്ഖന്ധവസേനേവ സമുദയാദയോ ഉദ്ധടാ. ഏസ നയോ സേസവാരേസുപി. **ആദിനാതി** ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന യഥാ ''തണ്ഹാസമുദയാ കമ്മസമുദയാ ആഹാരസമുദയാ''തി നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതീതി ഇമേ ചത്താരോ ആഹാരാ സങ്ഗയ്ഹന്തി, ഏവം ''അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധാ''തിആദയോപി പഞ്ച ആകാരാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇരിയാപഥപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുസമ്പജഞ്ഞപബ്ബവണ്ണനാ

൧൦൯. ചതുസമ്പജഞ്ഞവസേനാതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൧൪; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭; ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൨.൨൧൪) സമന്തതോ പകാരേഹി, പകട്ഠം വാ സവിസേസം ജാനാതീതി സമ്പജാനോ, സമ്പജാനസ്സ ഭാവോ **സമ്പജഞ്ഞം,** തഥാപവത്തം ഞാണം. ചത്താരി സമ്പജഞ്ഞാനി സമാഹടാനി **ചതുസമ്പജഞ്ഞം,** തസ്സ വസേന. അഭിക്കമനം **അഭിക്കന്തന്തി** ആഹ **"അഭിക്കന്തം വുച്ചതി ഗമന"**ന്തി. തഥാ പടിക്കമനം **പടിക്കന്തന്തി** ആഹ **"പടിക്കന്തം വുച്ചതി നിവത്തന"**ന്തി. **നിവത്തനന്തി** ച നിവത്തിമത്തം, നിവത്തിത്വാ പന ഗമനം ഗമനമേവ. **അഭിഹരന്തോതി** ഗമനവസേന കായം ഉപനേന്തോ.

സമ്മാ പജാനനം സമ്പജാനം, തേന അത്തനാ കാതബ്ബസ്സ കരണസീലോ **സമ്പജാനകാരീതി** ആഹ **"സമ്പജഞ്ഞേന സബ്ബകിച്ചകാരീ"**തി. സമ്പജാനസദ്ദസ്സ സമ്പജഞ്ഞപരിയായതാ പുബ്ബേ വുത്തായേവ. **സമ്പജഞ്ഞം കരോതേവാതി** അഭിക്കന്താദീസു അസമ്മോഹം ഉപ്പാദേതി ഏവ. സമ്പജാനസ്സ വാ കാരോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സമ്പജാനകാരീ**. ധമ്മതോ വഡ്ഢിസങ്ഖാതേന സഹ അത്ഥേന പവത്തതീതി സാത്ഥകം, അഭിക്കന്താദി. സാത്ഥകസ്സ സമ്പജാനനം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം**. സപ്പായസ്സ അത്തനോ ഉപകാരാവഹസ്സ ഹിതസ്സ സമ്പജാനനം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം** അഭിക്കമാദീസു ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ, അഞ്ഞത്ഥാപി ച പവത്തേസു അവിജഹിതേ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരേ സമ്പജഞ്ഞം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനമേവ സമ്പജഞ്ഞം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം**. **പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാതി** പടിസങ്ഖായ.

തസ്മിന്തി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞവസേന പരിഗ്ഗഹിതഅത്ഥേ. അത്ഥോ നാമ ധമ്മതോ വഡ്ഢീതി യം സാത്ഥകന്തി അധിപ്പേതം ഗമനം, തം സപ്പായമേവാതി സിയാ കസ്സചി ആസങ്കാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ചേതിയദസ്സനം താവാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ചിത്തകമ്മരൂപകാനി വിയാതി** ചിത്തകമ്മകതപടിമായോ വിയ, യന്തപയോഗേന വാ

വിചിത്തകമ്മപടിമായോ വിയ. **അസമപേക്ഖനം** ഗേഹസിതഅഞ്ഞാണുപേക്ഖാവസേന ആരമ്മണസ്സ അയോനിസോ ഗഹണം. യം സന്ധായ വുത്തം "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖാ ബാലസ്സ മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സാ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮). ഹത്ഥിആദിസമ്മദ്ദേന **ജീവിതന്തരായോ,** വിസഭാഗരൂപദസ്സനാദിനാ **ബ്രഹ്മചരിയന്തരായോ**.

പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖൂനം അനുവത്തനകഥാ ആചിണ്ണാ, അനനുവത്തനകഥാ പന തസ്സാ ദുതിയാ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ദ്വേ കഥാ നാമ ന കഥിതപുബ്ബാ"**തി.

ഏവന്തി "സചേ പനാ"തിആദികം സബ്ബമ്പി വുത്താകാരം പച്ചാമസതി, ന "പുരിസസ്സ മാതുഗാമാസുഭ"ന്തിആദികം വുച്ചമാനം. യോഗകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ ഭാവനായ ആരമ്മണം കമ്മട്ഠാനന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതം ഗോചര"**ന്തി. **ഉഗ്ഗഹേത്വാതി** യഥാ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ഉഗ്ഗഹകോസല്ലസ്സ സമ്പാദനവസേന ഉഗ്ഗഹേത്വാ. **ഹരതീതി** കമ്മട്ഠാനം പവത്തേതി, യാവ പിണ്ഡപാതപടിക്കമാ അനുയുഞ്ജതീതി അത്ഥോ. **ന പച്ചാഹരതീതി** ആഹാരൂപഭോഗതോ യാവ ദിവാട്ഠാനുപസങ്കമനാ കമ്മട്ഠാനം ന പടിനേതി.

സരീരപരികമ്മന്തി മുഖധോവനാദിസരീരപടിജഗ്ഗനം. **ദ്വേ തയോ പല്ലങ്കേതി** ദ്വേ തയോ നിസജ്ജാവാരേ, ദ്വേ തീണി ഉണ്ഹാസനാനി. തേനാഹ **"ഉസുമം ഗാഹാപേന്തോ"**തി. **കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാതി** കമ്മട്ഠാനഗ്ഗേനേവ, കമ്മട്ഠാനം പധാനം കത്വാ ഏവാതി അത്ഥോ. തേന "പത്തോപി അചേതനോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൬൯) വക്ഖമാനം കമ്മട്ഠാനം, യഥാപരിഹരിയമാനം വാ അവിജഹിത്വാതി ദസ്സേതി. "പരിഭോഗചേതിയതോ സരീരചേതിയം ഗരുതര"ന്തി കത്വാ **"ചേതിയം വന്ദിത്വാ"**തി പുബ്ബകാലകിരിയാവസേന വുത്തം. തഥാ ഹി **അട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൦൬; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൮൨; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൭൪) "ചേതിയം ബാധയമാനാ ബോധിസാഖാ ഹരിതബ്ബാ"തി വുത്താ.

ജനസങ്ഗഹത്ഥന്തി "മയി അകഥേന്തേ ഏതേസം കോ കഥേസ്സതീ"തി ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന ജനസങ്ഗഹത്ഥം. **തസ്മാതി**. യസ്മാ "ധമ്മകഥാ നാമ കഥേതബ്ബായേവാ"തി **അട്ഠകഥാചരിയാ** വദന്തി, യസ്മാ ച ധമ്മകഥാ കമ്മട്ഠാനവിനിമുത്താ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ. **അനുമോദനം കത്വാതി** ഏത്ഥാപി "കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **സമ്പത്തപരിച്ഛേദേനേവാതി** "പരിചിതോ അപരിചിതോ"തിആദിവിഭാഗം അകത്വാ സമ്പത്തകോടിയാവ. **ഭയേതി** പരചക്കാദിഭയേ.

കമ്മജതേജോതി ഗഹണിം സന്ധായാഹ. **കമ്മട്ഠാനവീഥിം നാരോഹതി** ഖുദാപരിസ്സമേന കിലന്തകായത്താ സമാധാനാഭാവതോ. **അവസേസട്ഠാനേതി** യാഗുയാ അഗ്ഗഹിതട്ഠാനേ. **പോങ്ഖാനുപോങ്ഖന്തി** കമ്മട്ഠാനുപട്ഠാനസ്സ അവിച്ഛേദദസ്സനവചനമേതം, യഥാ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖപവത്തായ സരപടിപാടിയാ അവിച്ഛേദോ, ഏവമേതസ്സാപീതി.

നിക്ഖിത്തധുരോ ഭാവനാനുയോഗേ. വത്തപടിപത്തിയാ അപൂരണേന **സബ്ബവത്താനി ഭിന്ദിത്വാ**. "കാമേ അവീതരാഗോ ഹോതി, കായേ അവീതരാഗോ, രൂപേ അവീതരാഗോ, യാവദത്ഥം ഉദരാവദേഹകം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖം പസ്സസുഖം മിദ്ധസുഖം അനുയുത്തോ വിഹരതി, അഞ്ഞതരം ദേവനികായം പണിധായ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൮൬) ഏവം വുത്ത **പഞ്ചവിധചേതോഖിലവിനിബന്ധചിത്തോ. ചരിത്വാതി** പവത്തിത്വാ.

അത്തകാമാതി അത്തനോ ഹിതസുഖം ഇച്ഛന്താ, ധമ്മച്ഛന്ദവന്തോതി അത്ഥോ. ധമ്മോതി ഹി ഹിതം, തന്നിമിത്തകഞ്ച സുഖന്തി. അഥ വാ വിഞ്ഞൂനം നിബ്ബിസേസത്താ അത്തഭാവപരിയാപന്നത്താ ച അത്താ നാമ ധമ്മോ, തം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി അത്തകാമാ. **ഉസഭം** നാമ വീസതി യട്ഠിയോ. **തായ സഞ്ഞായാതി** തായ പാസാണസഞ്ഞായ, ഏത്തകം ഠാനം ആഗതാതി ജാനന്താതി അധിപ്പായോ. **സോയേവ നയോതി** "അയം ഭിക്ഖൂ"തിആദികോ യോ ഠാനേ വുത്തോ, സോ ഏവ നിസജ്ജായപി

നയോ. പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്താനം ഛിന്നഭത്തഭാവഭയേനപി യോനിസോമനസികാരം പരിബ്രൂഹേതി.

ബഹാപധാനം പൂജേസ്സാമീതി അമ്ഹാകം അത്ഥായ ലോകനാഥേന ഛ വസ്സാനി കതം ദുക്കരചരിയം ഏവാഹം യഥാസത്തി പൂജേസ്സാമീതി. പടിപത്തിപൂജാ ഹി സത്ഥുപൂജാ, ന ആമിസപൂജാ. **ഠാനചങ്കമനമേവാ**തി അധിട്ഠാതബ്ബഇരിയാപഥവസേന വുത്തം, ന ഭോജനാദികാലേസു അവസ്സം കത്തബ്ബനിസജ്ജായ പടിക്ഖേപവസേന.

വീഥിം ഓതരിത്വാ ഇതോ ചിതോ ച അനോലോകേത്വാ പഠമമേവ വീഥിയോ സല്ലക്ഖേതബ്ബാതി ആഹ **"വീഥിയോ സല്ലക്ഖേത്വാ"**തി. യം സന്ധായ വുച്ചതി ''പാസാദികേന അഭിക്കന്തേനാ''തി, തം ദസ്സേതും **"തഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം.

പച്ചേകബോധിം സച്ഛികരോതി, യദി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ ഇതോ പരേസുപി. തത്ഥ പച്ചേകബോധിയാ ഉപനിസ്സയസമ്പദാ കപ്പാനം ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സതസഹസ്സഞ്ച തജ്ജം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭരണം, സാവകബോധിയം അഗ്ഗസാവകാനം ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, മഹാസാവകാനം കപ്പസതസഹസ്സമേവ, ഇതരേസം അതീതാസു ജാതീസു വിവട്ടസന്നിസ്സയവസേന നിബ്ബത്തിതം നിബ്ബേധഭാഗിയം കുസലം. **ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ**തി ബഹി വിസയേ സഞ്ജാതസംവഡ്ഢതായ ബാഹിയോ, ദാരുചീരപരിഹരണേന ദാരുചീരിയോതി ച സമഞ്ഞാതോ. സോ ഹി ആയസ്മാ -

> ''തസ്മാ തിഹ തേ, ബാഹിയ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം 'ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ... മുതേ... വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തം ഭവിസ്സതീ'തി. യതോ ഖോ തേ, ബാഹിയ, ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതി, സുതേ... മുതേ... വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തം ഭവിസ്സതി, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന. യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേന, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ. യതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥ, തതോ ത്വം, ബാഹിയ, നേവിധ ന ഹുരം ന ഉഭയമന്തരേന, ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ''തി (ഉദാ॰ ൧൦) - ഏത്തകായ ദേസനായ അരഹത്തം സച്ഛാകാസി.

തന്തി അസമ്മുയ്ഹനം. **ഏവന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന വേദിതബ്ബം. **അത്താ അഭിക്കമതീ**തി ഇമിനാ അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന അഭിക്കമേ സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സേതി, അഹം **അഭിക്കമാമീ**തി പന ഇമിനാ മാനഗ്ഗാഹവസേന, തദുഭയം പന തണ്ഹായ വിനാ ന ഹോതീതി തണ്ഹാഗ്ഗാഹവസേനപി സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സിതമേവ ഹോതി. **"തഥാ അസമ്മുയ്ഹന്തോ"**തി വത്വാ തം അസമ്മുയ്ഹനം യേന ഘനവിനിബ്ഭോഗേന ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **"അഭിക്കമാമീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ വായോധാതുയാ അനുഗതാ തേജോധാതു ഉദ്ധരണസ്സ പച്ചയോ. ഉദ്ധരണഗതികാ ഹി തേജോധാതൂതി ഉദ്ധരണേ വായോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **"ഏകേക... പേ॰... ബലവതിയോ"**തി ആഹ. യസ്മാ പന തേജോധാതുയാ അനുഗതാ വായോധാതു അതിഹരണവീതിഹരണാനം പച്ചയോ. തിരിയഗതികായ ഹി വായോധാതുയാ അതിഹരണവീതിഹരണേസു സാതിസയോ ബ്യാപാരോതി തേജോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസൂ"**തി ആഹ. സതിപി അനുഗമനാനുഗന്തബ്ബതാവിസേസേ തേജോധാതു-വായോധാതു-ഭാവമത്തം സന്ധായ **തഥാ**-സദ്ദഗ്ഗഹണം. തത്ഥ അക്കന്തട്ഠാനതോ പാദസ്സ ഉക്ഖിപനം **ഉദ്ധരണം,** ഠിതട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ പുരതോ ഹരണം **അതിഹരണം** ഖാണുആദിപരിഹരണത്ഥം, പതിട്ഠിതപാദഘട്ടനപരിഹരണത്ഥം വാ പസ്സേന ഹരണം **വീതിഹരണം,** യാവ പതിട്ഠിതപാദോ, താവ ആഹരണം **അതിഹരണം,** തതോ പരം ഹരണം **വീതിഹരണ**ന്തി അയം വാ ഏതേസം വിസേസോ.

യസ്മാ പഥവീധാതുയാ അനുഗതാ ആപോധാതു വോസ്സജ്ജനസ്സ പച്ചയോ. ഗരുതരസഭാവാ ഹി ആപോധാതൂതി വോസ്സജ്ജനേ പഥവീധാതുയാ തസ്സാ

അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ താസം ഭിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വോസ്സജ്ജനേ...പേ°... ബലവതിയോ"**തി. യസ്മാ പന ആപോധാതുയാ അനുഗതാ പഥവീധാതു സന്നിക്ഖേപനസ്സ പച്ചയോ, പതിട്ഠാഭാവേ വിയ പതിട്ഠാപനേപി തസ്സാ സാതിസയകിച്ചത്താ ആപോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തഥാ ഘട്ടനകിരിയായ പഥവീധാതുയാ വസേന സന്നിരുമ്ഭനസ്സ സിജ്ഝനതോ തത്ഥാപി പഥവീധാതുയാ ആപോധാതുഅനുഗതഭാവോ, തസ്മാ വുത്തം **"തഥാ സന്നിക്ഖേപനസന്നിരുമ്ഭനേസൂ"**തി. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം അഭിക്കമനേ, തേസു വാ വുത്തേസു ഉദ്ധരണാദീസു ഛസു കോട്ഠാസേസു. **ഉദ്ധരണേ**തി ഉദ്ധരണക്ഖണേ. **രൂപാരൂപധമ്മാ**തി ഉദ്ധരണാകാരേന പവത്താ രൂപധമ്മാ, തംസമുട്ഠാപകാ അരൂപധമ്മാ ച **അതിഹരണം ന പാപുണന്തി** ഖണമത്താവട്ഠാനതോ. **തത്ഥ തത്ഥേവാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പന്നാ, തത്ഥ തത്ഥേവ. ന ഹി ധമ്മാനം ദേസന്തരസങ്കമനം അത്ഥി. **പബ്ബം പബ്ബ**ന്തിആദി ഉദ്ധരണാദികോട്ഠാസേ സന്ധായ വുത്തം, തം സഭാഗസന്തതിവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അതിഇത്തരോ ഹി രൂപധമ്മാനമ്പി പവത്തിക്ഖണോ ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി പാദേ ച ബദ്ധധുരധാരാസമാഗമതോപി സീഘതരോ. യഥാ തിലാനം ഭജ്ജിയമാനാനം പടപടായനേന ഭേദോ ലക്ഖീയതി, ഏവം സങ്ഖതധമ്മാനം ഉപ്പാദേനാതി ദസ്സനത്ഥം **"പടപടായന്താ"**തി വുത്തം. ഉപ്പന്നാ ഹി ഏകന്തതോ ഭിജ്ജന്തീതി.

സദ്ധിം രൂപേനാതി ഇദം തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ നിരോധേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝനകരൂപധമ്മാനം വസേന വുത്തം, യം തതോ സത്തരസമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം. അഞ്ഞഥാ യദി രൂപാരൂപധമ്മാ സമാനക്ഖണാ സിയും, "രൂപം ഗരുപരിണാമം ദന്ധനിരോധ"ന്തിആദിവചനേഹി (വിഭ° അട്ഠ° റൂ) വിരോധോ സിയാ, തഥാ "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യഥയിദം ചിത്ത"ന്തി ഏവമാദിപാളിയാ (അം° നി° ൧.൪൮). ചിത്തചേതസികാ ഹി സാരമ്മണസഭാവാ യഥാബലം അത്തനോ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതമത്ഥം വിഭാവേന്തോ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി തേസം തംസഭാവനിപ്ഫത്തിഅനന്തരം നിരോധോ, രൂപധമ്മാ പന അനാരമ്മണാ പകാസേതബ്ബാ, ഏവം തേസം പകാസേതബ്ബഭാവനിവത്തി സോളസഹി ചിത്തേഹി ഹോതീതി തങ്ഖണായുകതാ തേസം ഇച്ഛിതാ, ലഹുവിഞ്ഞാണവിസയസങ്ഗതിമത്തപച്ചയതായ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, വിസയസങ്ഗതിമത്തതായ ച വിഞ്ഞാണസ്സ ലഹുപരിവത്തിതാ, ദന്ധമഹാഭൂതപച്ചയതായ രൂപധമ്മാനം ദന്ധപരിവത്തിതാ, നാനാധാതുയാ യഥാഭൂതഞാണം ഖോ പന തഥാഗതസ്സേവ, തേന ച പുരേജാതപച്ചയോ രൂപധമ്മോവ വുത്തോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ച തസ്സേവാതി രൂപാരൂപധമ്മാനം സമാനക്ഖണതാ ന യുജ്ജതേവ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം, അഞ്ഞം ചിത്തം നിരുജ്ഝതീതി യം പുരിമുപ്പന്നം ചിത്തം, തം അഞ്ഞം, തം പന നിരുജ്ഝന്തം അപരസ്സ അനന്തരാദിപച്ചയഭാവേനേവ നിരുജ്ഝതീതി തതോ ലദ്ധപച്ചയം അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം. യദി ഏവം തേസം അന്തരോ ലബ്ഭേയ്യാതി നോതി ആഹ **"അവീചിമനുസമ്ബന്ധോ"**തി, യഥാ വീചി അന്തരോ ന ലബ്ഭതി, തദേവേതന്തി അവിസേസവിദു മഞ്ഞന്തി, ഏവം അനു അനു സമ്ബന്ധോ ചിത്തസന്താനോ രൂപസന്താനോ ച **നദീസോതോവ** നദിയം ഉദകപ്പവാഹോ വിയ വത്തതി.

അഭിമുഖം ലോകിതം ആലോകിതന്തി ആഹ **"പുരതോപേക്ഖന"**ന്തി. യസ്മാ യംദിസാഭിമുഖോ ഗച്ഛതി തിട്ഠതി നിസീദതി വാ, തദഭിമുഖം പേക്ഖനം ആലോകിതം, തസ്മാ തദനുഗതം വിദിസാലോകനം വിലോകിതന്തി ആഹ **"വിലോകിതം നാമ അനുദിസാപേക്ഖന"**ന്തി. സമ്മജ്ജനപരിഭണ്ഡാദികരണേ ഓലോകിതസ്സ, ഉല്ലോകഹരണാദീസു ഉല്ലോകിതസ്സ, പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തപരിസ്സയസ്സ പരിവജ്ജനാദീസു അപലോകിതസ്സ സിയാ സമ്ഭവോതി ആഹ **"ഇമിനാ വാ മുഖേന സബ്ബാനിപി താനി ഗഹിതാനേവാ"**തി.

കായസക്ഖിന്തി കായേന സച്ഛികതവന്തം, പച്ചക്ഖകാരിനന്തി അത്ഥോ. സോ ഹി ആയസ്മാ വിപസ്സനാകാലേ ഏവ “യമേവാഹം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതം നിസ്സായ സാസനേ അനഭിരതിആദിവിപ്പകാരം പത്തോ, തമേവ സുട്ഠു നിഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ”തി ഉസ്സാഹജാതോ ബലവഹിരോത്തപ്പോ, തത്ഥ ച കതാധികാരത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരേ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തോ, തേനേവ നം സത്ഥാ “ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരാനം യദിദം നന്ദോ”തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി.

സാത്ഥകതാ ച സപ്പായതാ ച ആലോകിതവിലോകിതസ്സ **വേദിതബ്ബാ. തസ്മാ**തി “കമ്മട്ഠാനാവിജഹനസ്സേവ ഗോചരസമ്പജഞ്ഞഭാവതോ”തി വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി. **അത്തനോ കമ്മട്ഠാനവസേനേവ ആലോകനവിലോകനം കാതബ്ബം,** ഖന്ധാദികമ്മട്ഠാനാ അഞ്ഞോ ഉപായോ ന ഗവേസിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. ആലോകിതാദിസമഞ്ഞാപി യസ്മാ ധമ്മമത്തസ്സേവ പവത്തിവിസേസോ, തസ്മാ തസ്സ യാഥാവതോ ജാനനം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞന്തി ദസ്സേതും **“അബ്ഭന്തരേ”**തിആദി വുത്തം.

“പഠമജവനേപി ...പേ॰... ന ഹോതീ”തി ഇദം പഞ്ചദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥിയം “ഇത്ഥീ പുരിസോ”തി രജ്ജനാദീനം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനാനം അയോനിസോ ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനവസേന ഇട്ഠേ ഇത്ഥിരൂപാദിമ്ഹി ലോഭോ, അനിട്ഠേ ച പടിഘോ ഉപ്പജ്ജതി, മനോദ്വാരേ പന “ഇത്ഥീ പുരിസോ”തി രജ്ജനാദി ഹോതി, തസ്സ പഞ്ചദ്വാരജവനം മൂലം, യഥാവുത്തം വാ സബ്ബം ഭവങ്ഗാദി, ഏവം മനോദ്വാരജവനസ്സ മൂലവസേന മൂലപരിഞ്ഞാ വുത്താ. ആഗന്തുകതാവകാലികതാ പന പഞ്ചദ്വാരജവനസ്സേവ അപുബ്ബഭാവവസേന ഇത്തരഭാവവസേന ച വുത്താ. **ഹേട്ഠുപരിയവസേന ഭിജ്ജിത്വാ പതിതേസൂ**തി ഹേട്ഠിമസ്സ ഉപരിമസ്സ ച അപരാപരം ഭങ്ഗപ്പത്തിമാഹ. **തന്തി** ജവനം. തസ്സ ന യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **ആഗന്തുകോ** അബ്ഭാഗതോ. ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നോ താവതകോ കാലോ ഏതേസന്തി **താവകാലികാനി.**

ഏതം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം. **തത്ഥാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന ആലോകനവിലോകനേ പഞ്ഞായമാനേ തബ്ബിനിമുത്തോ **കോ ഏകോ ആലോകേതി, കോ വിലോകേതി. ഉപനിസ്സയപച്ചയോ**തി ഇദം സുത്തന്തനയേന പരിയായതോ വുത്തം. **സഹജാതപച്ചയോ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം അഞ്ഞമഞ്ഞ-സമ്പയുത്ത-അത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയാനമ്പി ലബ്ഭനതോ.

മണിസപ്പോ നാമ ഏകാ സപ്പജാതീതി വദന്തി. **ലളന**ന്തി കമ്പനന്തി വദന്തി, ലീളാകരണം വാ ലളനം.

ഉണ്ഹപകതികോ പരിളാഹബഹുലോ. സീലസ്സ വിദൂസനേന അഹിതാവഹത്താ **മിച്ഛാജീവവസേന ഉപ്പന്നം അസപ്പായം. ചീവരമ്പി അചേതന**ന്തിആദിനാ ചീവരസ്സ വിയ **“കായോപി അചേതനോ”**തി കായസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാവിഭാവനേന **“അബ്ഭന്തരേ”**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം വിഭാവേന്തോ ഇതരീതരസന്തോസസ്സ കാരണം ദസ്സേതി. തേനാഹ **“തസ്മാ”**തിആദി. **ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹതോ**തി ആഹതചതുപഞ്ചഗണ്ഠികോ, ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹി വാ ഹതസോഭോ.

അട്ഠവിധോപി അത്ഥോതി അട്ഠവിധോപി പയോജനവിസേസോ. പഥവീസന്ധാരകജലസ്സ തംസന്ധാരകവായുനാ വിയ പരിഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വായോധാതുനാവ ആസയേ അവട്ഠാനന്തി ആഹ **“വായോധാതുവസേനേവ തിട്ഠതീ”**തി. **അതിഹരതീ**തി യാവ മുഖാ അഭിഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി തതോ യാവ കുച്ഛി, താവ ഹരതി. **അതിഹരതീ**തി വാ മുഖദ്വാരം അതിക്കാമേന്തോ ഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി കുച്ഛിഗതം പസ്സതോ ഹരതി. **പരിവത്തേതീ**തി അപരാപരം ചാരേതി. ഏത്ഥ ച ആഹാരസ്സ ധാരണപരിവത്തനസംചുണ്ണനവിസോസനാനി പഥവീധാതുസഹിതാ ഏവ വായോധാതു കരോതി, ന കേവലാതി താനി പഥവീധാതുയാപി കിച്ചഭാവേന വുത്താനി. **അല്ലത്തഞ്ച അനുപാലേതീ**തി വായുആദീഹി അതിസോസനം യഥാ ന ഹോതി, തഥാ അനുപാലേതി അല്ലആദീഹി അതിസോസനം യഥാ ന ഹോതി, തഥാ അനുപാലേതി

അല്ലഭാവം. **തേജോധാതൂ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതാ തേജോധാതു. സാ ഹി അന്തോ പവിട്ഠം ആഹാരം പരിപാചേതി. **അഞ്ജസോ ഹോതീ**തി ആഹാരസ്സ പവേസനാദീനം മഗ്ഗോ ഹോതി. **ആഭുജതീ**തി പരിയേസനജ്ഝോഹരണജിണ്ണാജിണ്ണതാദിം ആവജ്ജേതി, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. തംതംവിജാനനനിപ്ഫാദകോയേവ ഹി പയോഗോ "സമ്മാപയോഗോ"തി വുത്തോ. യേന ഹി പയോഗേന പരിയേസനാദി നിപ്ഫജ്ജതി, സോ തബ്ബിസയവിജാനനമ്പി നിപ്ഫാദേതി നാമ തദവിനാഭാവതോ. അഥ വാ **സമ്മാപയോഗം** സമ്മാപടിപത്തിം **അന്വായ** ആഗമ്മ **ആഭുജ**തി സമന്നാഹരതി. ആഭോഗപുബ്ബകോ ഹി സബ്ബോപി വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി തഥാ വുത്തം.

ഗമനതോതി ഭിക്ഖാചാരവസേന ഗോചരഗാമം ഉദ്ദിസ്സ ഗമനതോ. **പരിയേസനതോ**തി ഗോചരഗാമേ ഭിക്ഖത്ഥം ആഹിണ്ഡനതോ. **പരിഭോഗതോ**തി ആഹാരസ്സ പരിഭുഞ്ജനതോ. **ആസയതോ**തി പിത്താദിആസയതോ. ആസയതി എത്ഥ എകജ്ഝം പവത്തമാനോപി കമ്മബലവത്ഥിതോ ഹുത്വാ മരിയാദവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ സയതി തിട്ഠതി പവത്തതീതി **ആസയോ,** ആമാസയസ്സ ഉപരി തിട്ഠനകോ പിത്താദികോ. മരിയാദത്ഥോ ഹി അയമാകാരോ. നിധേതി യഥാഭുത്തോ ആഹാരോ നിചിതോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി എത്ഥാതി നിധാനം, ആമാസയോ. തതോ **നിധാനതോ. അപരിപക്കതോ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതേന കമ്മജതേജേന അവിപക്കതോ. **പരിപക്കതോ**തി യഥാഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വിപക്കഭാവതോ. **ഫലതോ**തി നിപ്ഫത്തിതോ. **നിസ്സന്ദതോ**തി ഇതോ ചിതോ ച വിസ്സന്ദനതോ. **സമ്മക്ഖനതോ**തി സബ്ബസോ മക്ഖനതോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായ** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ၁.၃൯൪) ഗഹേതബ്ബോ.

അഞ്ഞേ ച രോഗാ കണ്ണസൂലഭഗന്ദരാദയോ. **അട്ഠാനേ**തി മനുസ്സാമനുസ്സപരിഗ്ഗഹിതേ അയുത്തേ ഠാനേ ഖേത്തദേവായതനാദികേ. നിസ്സട്ഠത്താ **നേവ അത്തനോ** കസ്സചി അനിസ്സജ്ജിതത്താ ജിഗുച്ഛനീയത്താ ച **ന പരസ്സ. ഉദകതുമ്ബതോ**തി വേളുനാളിആദിഉദകഭാജനതോ. **തന്തി** ഛഡ്ഡിതഉദകം.

അദ്ധാനഇരിയാപഥാ ചിരപ്പവത്തികാ ദീഘകാലികാ ഇരിയാപഥാ. **മജ്ഝിമാ** ഭിക്ഖാചരണാദിവസേന പവത്താ. **ചുണ്ണികഇരിയാപഥാ** വിഹാരേ അഞ്ഞത്ഥാപി ഇതോ ചിതോ ച പരിവത്തനാദിവസേന പവത്താതി വദന്തി. "ഗതേതി ഗമനേ"തി പുബ്ബേ അഭിക്കമപടിക്കമഗ്ഗഹണേന ഗമനേനപി പുരതോ പച്ഛതോ ച കായസ്സ അതിഹരണം വുത്തന്തി ഇധ ഗമനമേവ ഗഹിതന്തി കേചി.

യസ്മാ മഹാസീവത്ഥേരവാദേ അനന്തരേ അനന്തരേ ഇരിയാപഥേ പവത്തരൂപാരൂപധമ്മാനം തത്ഥ തത്ഥേവ നിരോധദസ്സനവസേന സമ്പജാനകാരിതാ ഗഹിതാ, ഇദഞ്ചേത്ഥ സമ്പജഞ്ഞവിപസ്സനാചാരവസേന ആഗതം, തസ്മാ വുത്തം **"തയിദം മഹാസീവത്ഥേരേന വുത്തം അസമ്മോഹധുരം ഇമസ്മിം സതിപട്ഠാനഭുത്തേ അധിപ്പേത"**ന്തി. **സാമഞ്ഞഫലേ** (ദീ॰ നി॰ ၁.၃၉၅; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ၁.၃၉၅; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ၁.၃၉၅) **പന സബ്ബമ്പി ചതുബ്ബിധം സമ്പജഞ്ഞം ലബ്ഭതി** യാവദേവ സാമഞ്ഞഫലവിസേസദസ്സനപരത്താ തസ്സാ ദേസനായ. **സതിസമ്പയുത്തസ്സേവാ**തി ഇദം യഥാ സമ്പജഞ്ഞകിച്ചസ്സ പധാനതാ, ഏവം സതികിച്ചസ്സാപീതി ദസ്സനത്ഥം, ന സതിയാ സബ്ഭാവമത്തദസ്സനത്ഥം. ന ഹി കദാചി സതിരഹിതാ ഞാണപ്പവത്തി അത്ഥി. **ഏതാനി പദാനീ**തി സമ്പജഞ്ഞപദാനി. **വിഭത്താനേവാ**തി വിസും വിഭത്താനേവ. ഇമിനാപി സമ്പജഞ്ഞസ്സ വിയ സതിയാപി പധാനതംയേവ വിഭാവേതി.

അപരോ നയോ - ഏകോ ഭിക്ഖു ഗച്ഛന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ അഞ്ഞം വിതക്കേന്തോ ഗച്ഛതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ ഗച്ഛതി, തഥാ ഏകോ തിട്ഠന്തോ നിസീദന്തോ സയന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ അഞ്ഞം വിതക്കേന്തോ സയതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ സയതി, ഏത്തകേന പന ന പാകടം ഹോതീതി ചങ്കമനേന ദീപേന്തി. യോ ഹി ഭിക്ഖു ചങ്കമനം ഓതരിത്വാ ചങ്കമനകോടിയം ഠിതോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി "പാചീനചങ്കമനകോടിയം പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ പച്ഛിമചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, പച്ഛിമചങ്കമനകോടിയം പവത്താപി പാചീനചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമനമജ്ഝേ പവത്താ ഉഭോ കോടിയോ അപ്പത്വാ

എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമേ പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ ഠാനം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ഠാനേ പവത്താ നിസജ്ജം, നിസജ്ജായ പവത്താ സയനം അപ്പത്വാ എത്ഥേവനിരുദ്ധാ''തി, എവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോയേവ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതാരേതി, ഉട്ഠഹന്തോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ ഉട്ഠഹതി, അയം ഭിക്ഖു **ഗതാദീസു സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതി, എവമ്പി സുത്തേ കമ്മട്ഠാനം അവിഭൂതം ഹോതി, തസ്മാ യോ ഭിക്ഖു യാവ സക്കോതി, താവ ചങ്കമിത്വാ ഠത്വാ നിസീദിത്വാ സയമാനോ എവം പരിഗ്ഗഹേത്വാ സയതി ''കായോ അചേതനോ, മഞ്ചോ അചേതനോ, കായോ ന ജാനാതി ''അഹം മഞ്ചേ സയിതോ'തി, മഞ്ചോ ന ജാനാതി ''മയി കായോ സയിതോ''തി, അചേതനോ കായോ അചേതനേ മഞ്ചേ സയിതോ''തി, എവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോയേവ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതാരേതി, പബുജ്ഝന്തോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ പബുജ്ഝതി, അയം **സുത്തേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതീതി.

കായാദികിരിയാനിബ്ബത്തനേന തമ്മയത്താ ആവജ്ജനകിരിയാസമുട്ഠിതത്താ ച ജവനം, സബ്ബമ്പി വാ ഛദ്വാരപ്പവത്തം കിരിയാമയപവത്തം നാമ, തസ്മിം സതി ജാഗരിതം നാമ ഹോതീതി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ **ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ. അപിച രത്തിന്ദിവം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ പഞ്ച കോട്ഠാസേ ജഗ്ഗന്തോപി **ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതി. വിമുത്തായതനസീസേന ധമ്മം ദേസേന്തോപി ബാത്തിംസതിരച്ഛാനകഥം പഹായ ദസകഥാവത്ഥുനിസ്സിതം സപ്പായകഥം കഥേന്തോപി **ഭാസിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ. അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു ചിത്തരുചിയം മനസികാരം പവത്തേന്തോപി ദുതിയം ഝാനം സമാപന്നോപി **തുണ്ഹീഭാവേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ. ദുതിയഞ്ഹി ഝാനം വചീസങ്ഖാരവിരഹതോ വിസേസതോ തുണ്ഹീഭാവോ നാമ. രൂപധമ്മസ്സേവ പവത്തിആകാരവിസേസാ അഭിക്കമാദയോതി വുത്തം **''രൂപക്ഖന്ധസ്സേവ സമുദയോ ച വയോ ച നീഹരിതബ്ബോ''**തി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ചതുസമ്പജഞ്ഞപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടികൂലമനസികാരപബ്ബവണ്ണനാ

൧൧൦. പടികൂലമനസികാരവസേനാതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൭) ജിഗുച്ഛനീയതായ. പടികൂലമേവ പടികൂലം യോ പടികൂലസഭാവോ പടികൂലാകാരോ, തസ്സ മനസികരണവസേന. അന്തരേനപി ഹി ഭാവവാചിനം സദ്ദം ഭാവത്ഥോ വിഞ്ഞായതി യഥാ ''പടസ്സ സുക്ക''ന്തി. യസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൮൨-൧൮൩) വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ തംസംവണ്ണനായഞ്ച വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. വത്ഥാദീഹി പസിബ്ബകാകാരേന ബന്ധിത്വാ കതം ആവടനം **പുതോളി. വിഭൂതാകാരോ**തി പണ്ണത്തിം സമതിക്കമിത്വാ അസുഭഭാവസ്സ ഉപട്ഠിതാകാരോ. ഇതി-സദ്ദസ്സ ആകാരത്ഥതം ദസ്സേന്തോ **''എവ''**ന്തി വത്വാ തം കാരണം സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **''കേസാദിപരിഗ്ഗഹണേനാ''**തി ആഹ.

പടികൂലമനസികാരപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധാതുമനസികാരപബ്ബവണ്ണനാ

൧൧൧. ധാതുമനസികാരവസേനാതി പഥവീധാതുആദികാ ചതസ്സോ ധാതുയോ ആരബ്ഭ പവത്തഭാവനാമനസികാരവസേന, ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേനാതി അത്ഥോ. ധാതുമനസികാരോ ധാതുകമ്മട്ഠാനം ചതുധാതുവവത്ഥാനന്തി ഹി അത്ഥതോ ഏകം. **ഗോഘാതകോ**തി ജീവികത്ഥായ ഗുന്നം ഘാതകോ. **അന്തേവാസികോ**തി കമ്മകരണവസേന തസ്സ സമീപവാസീ. **ഠിത**-സദ്ദോ ''ഠിതോ വാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൭൮; അം॰ നി॰ ൫.൨൮) ഠാനസങ്ഖാതഇരിയാപഥസമങ്ഗിതായ, **ഠാ**-സദ്ദസ്സ വാ ഗതിവിനിവത്തിഅത്ഥതായ അഞ്ഞത്ഥ ഠപേത്വാ ഗമനം സേസഇരിയാപഥസമങ്ഗിതായ ബോധകോ, ഇധ പന യഥാ തഥാ രൂപകായസ്സ പവത്തിആകാരബോധകോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **''ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം യേന കേനചി ആകാരേന ഠിതത്താ യഥാഠിത''**ന്തി. തത്ഥ **ആകാരേനാ**തി ഠാനാദിനാ രൂപകായസ്സ പവത്തിആകാരേന. ഠാനാദയോ ഹി ഇരിയാപഥസങ്ഖാതായ കായികകിരിയായ പഥോ പവത്തിമഗ്ഗോതി ''ഇരിയാപഥോ''തി വുച്ചന്തി. **യഥാഠിത**ന്തി

യഥാപവത്തം. യഥാവുത്തട്ഠാനമേവേത്ഥ ''പണിധാന''ന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **''യഥാഠിതത്താ ച യഥാപണിഹിത''**ന്തി. **ഠിത**ന്തി വാ കായസ്സ ഠാനസങ്ഖാതഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനം. **പണിഹിത**ന്തി തദഞ്ഞഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനം. **ഠിത**ന്തി വാ കായസങ്ഖാതാനം രൂപധമ്മാനം തസ്മിം തസ്മിം ഖണേ സകിച്ചവസേന അവട്ഠാനപരിദീപനം. **പണിഹിത**ന്തി പച്ചയകിച്ചവസേന തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി പകാരതോ നിഹിതം പണിഹിതന്തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പച്ചവേക്ഖതീ**തി പതി പതി അവേക്ഖതി, ഞാണചക്ഖുനാ വിനിബ്ഭുജിത്വാ വിസും വിസും പസ്സതി.

ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം ഭാവത്ഥവിഭാവനവസേന ദസ്സേതും **''യഥാ ഗോഘാതകസ്സാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പോസേന്തസ്സാ**തി മംസൂപചയപരിബ്രൂഹനായ കുണ്ഡകഭത്തകപ്പാസട്ഠിആദീഹി സംവഡ്ഢേന്തസ്സ. **വധിതം മത**ന്തി ഹിംസിതം ഹുത്വാ മതം. **മത**ന്തി ച മതമത്തം. തേനേവാഹ **''താവദേവാ''**തി. **ഗാവീതി സഞ്ഞാ ന അന്തരധായതി** യാനി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി യഥാസന്നിവിട്ഠാനി ഉപാദായ ഗാവീസമഞ്ഞാ മതമത്തായപി ഗാവിയാ, തേസം തംസന്നിവേസസ്സ അവിനട്ഠത്താ. വിലീയന്തി ഭിജ്ജന്തി വിഭുജ്ജന്തീതി **ബീലാ** ഭാഗാ വ-കാരസ്സ ബ-കാരം, ഇ-കാരസ്സ ഈ-കാരം കത്വാ. **ബീലസോ**തി ബീലം ബീലം കത്വാ. **വിഭജിത്വാ**തി അട്ഠിസങ്ഘാടതോ മംസം വിവേചേത്വാ, തതോ വാ വിവേചിതമംസം ഭാഗസോ കത്വാ. തേനേവാഹ **''മംസസഞ്ഞാ പവത്തതീ''**തി. **പബ്ബജിതസ്സ**പി അപരിഗ്ഗഹിതകമ്മട്ഠാനസ്സ. **ഘനവിനിബ്ഭോഗ**ന്തി സന്തതിസമൂഹകിച്ചഘനാനം വിനിബ്ഭുജനം വിവേചനം. **ധാതുസോ പച്ചവേക്ഖതോ**തി ഘനവിനിബ്ഭോഗകരണേന ധാതും ധാതും പഥവീആദിധാതും വിസും വിസും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ. **സത്തസഞ്ഞാ**തി അത്താനുദിട്ഠിവസേന പവത്താ സഞ്ഞാതി വദന്തി, വോഹാരവസേന പവത്തസത്തസഞ്ഞായപി തദാ അന്തരധാനം യുത്തമേവ യാഥാവതോ ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ സമ്പാദനതോ. ഏവഞ്ഹി സതി യഥാവുത്തഓപമ്മത്ഥേന ഉപമേയ്യത്ഥോ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതി. തേനേവാഹ **''ധാതുവസേനേവ ചിത്തം സന്തിട്ഠതീ''**തി. **ദക്ഖോ**തി ഛേകോ തംതംസമഞ്ഞായ കുസലോ, യഥാജാതേ സൂനസ്മിം നങ്ഗുട്ഠഖുരവിസാണാദിവന്തേ അട്ഠിമംസാദിഅവയവസമുദായേ അവിഭത്തേ ഗാവീസമഞ്ഞാ, ന വിഭത്തേ, വിഭത്തേ പന അട്ഠിമംസാദിഅവയവസമഞ്ഞാതി ജാനനകോ. **ചതുമഹാപഥോ വിയ ചതുഇരിയാപഥോ**തി ഗാവിയാ ഠിതചതുമഹാപഥോ വിയ കായസ്സ പവത്തിമഗ്ഗഭൂതോ ചതുബ്ബിധോ ഇരിയാപഥോ. യസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൦൭) **വിത്ഥാരിതാ,** തസ്മാ തത്ഥ **തംസംവണ്ണനായഞ്ച** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൩൦൭) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

ധാതുമനസികാരപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നവസിവഥികപബ്ബവണ്ണനാ

൧൦൨. സിവഥികായ അപവിദ്ധഉദ്ധുമാതകാദിപടിസംയുത്താനം ഓധിസോ പവത്താനം കഥാനം തദഭിധേയ്യാനഞ്ച ഉദ്ധുമാതകാദിഅസുഭഭാഗാനം സിവഥികപബ്ബാനീതി സങ്ഗീതികാരേഹി ഗഹിതസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **''സിവഥികപബ്ബേഹി വിഭജിതു''**ന്തി. **ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ**തി ജീവിതക്ഖയതോ ഉപരി മരണതോ പരം. **സമുഗ്ഗതേനാ**തി ഉട്ഠിതേന. **ഉദ്ധുമാതത്താ**തി ഉദ്ധം ഉദ്ധം ധുമാതത്താ സൂനത്താ. സേതരത്തേഹി വിപരിഭിന്നം വിമിസ്സിതം നീലം വിനീലം, പുരിമവണ്ണവിപരിണാമഭൂതം വാ നീലംവിനീലം, വിനീലമേവ **വിനീലക**ന്തി ക-കാരേന പദവഡ്ഢനമാഹ അനത്ഥന്തരതോ യഥാ ''പീതകം ലോഹിതക''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬൧൬). **പടികൂലകത്താ**തി ജിഗുച്ഛനീയത്താ. **കുച്ഛിതം വിനീലം വിനീലക**ന്തി കുച്ഛനത്ഥോ വാ അയം ക-കാരോതി ദസ്സേതും വുത്തം യഥാ ''പാപകോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൯; അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; മഹാവ॰ ൨൮൫). **പരിഭിന്നട്ഠാനേഹി** കാകകങ്കാദീഹി. **വിസ്സന്ദമാനം പുബ്ബ**ന്തി വിസ്സവന്തം പുബ്ബം, തഹം തഹം പഗ്ഘരന്തപുബ്ബന്തി അത്ഥോ. **തഥാഭാവ**ന്തി വിസ്സന്ദമാനപുബ്ബഭാവം.

സോ ഭിക്ഖൂതി യോ ''പസ്സേയ്യ സരീരം സിവഥികായ ഛഡ്ഡിത''ന്തി വുത്തോ, സോ ഭിക്ഖു. **ഉപസംഹരതി** സദിസതം. **അയമ്പി ഖോ**തിആദി ഉപസംഹരണാകാരദസ്സനം .

ആയൂതി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം, അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം പനേത്ഥ വിഞ്ഞാണഗതികമേവ. **ഉസ്മാ**തി കമ്മജതേജോ. **ഏവംപൂതികസഭാവോ**തി ഏവം അതിവിയ പൂതികസഭാവോ, ന ആയുആദീനം അവിഗമേ വിയ മത്തസോതി അധിപ്പായോ. ഏദിസോ ഭവിസ്സതീതി **ഏവംഭാവീ**തി ആഹ **"ഏവംഉദ്ധുമാതാദിഭേദോ ഭവിസ്സതീ"**തി.

ലുഞ്ചിത്വാ ലുഞ്ചിത്വാതി ഉപ്പാടേത്വാ ഉപ്പാടേത്വാ. **സേസാവസേസമംസലോഹിതയുത്ത**ന്തി സബ്ബസോ അഖാദിതത്താ തഹം തഹം സേസേന അപ്പാവസേസേന മംസലോഹിതേന യുത്തം. **അഞ്ഞേന ഹത്ഥട്ഠിക**ന്തി അവിസേസേന ഹത്ഥട്ഠികാനം വിപ്പകിണ്ണതാ ജോതിതാതി അനവസേസതോ തേസം വിപ്പകിണ്ണതം ദസ്സേന്തോ **"ചതുസട്ഠിഭേദമ്പീ"**തിആദിമാഹ. **തേരോവസ്സികാനീ**തി തിരോവസ്സം ഗതാനി. താനി പന സംവച്ഛരം വീതിവത്താനി ഹോന്തീതി ആഹ **"അതിക്കന്തസംവച്ഛരാനീ"**തി. പുരാണതായ ഘനഭാവവിഗമേന വിചുണ്ണതാ ഇധ പൂതിഭാവോതി സോ യഥാ ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **"അബ്ഭോകാസേ"**തിആദിമാഹ. ഖജ്ജമാനതാദിവസേന ദുതിയസിവഥികപബ്ബാദീനം വവത്ഥിതത്ഥാ വുത്തം **"ഖജ്ജമാനാദീനം വസേന യോജനാ കാതബ്ബാ"**തി.

നവസിവഥികപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇമാനേവ ദ്വേതി അവധാരണേന അപ്പനാകമ്മട്ഠാനം തത്ഥ നിയമേതി അഞ്ഞപബ്ബേസു തദഭാവതോ. യതോ ഹി ഏവ-കാരോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥ നിയമേതി, തേന പബ്ബദ്വയസ്സ വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനതാപി അപ്പടിസിദ്ധാതി ദട്ഠബ്ബാ അനിച്ചാദിദസ്സനതോ. സങ്ഖാരേസു ആദീനവവിഭാവനാനി സിവഥികപബ്ബാനീതി ആഹ **"സിവഥികാനം ആദീനവാനുപസ്സനാവസേന വുത്തത്താ"**തി. ഇരിയാപഥപബ്ബാദീനം അനപ്പനാവഹതാ പാകടാ ഏവാതി **"സേസാനി ദ്വാദസാപീ"**തി വുത്തം. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

കായാനുപസ്സനാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാനുപസ്സനാവണ്ണനാ

൩൮൦. **സുഖം വേദന**ന്തി ഏത്ഥ സുഖയതീതി **സുഖാ,** സമ്പയുത്തധമ്മേ കായഞ്ച ലദ്ധസ്സാദേ കരോതീതി അത്ഥോ. സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖനതി വാ കായികം ചേതസികഞ്ച ആബാധന്തി **സുഖാ**. സുകരം ഓകാസദാനം ഏതിസ്സാതി **സുഖാ**തി അപരേ. വേദയതി ആരമ്മണരസം അനുഭവതീതി **വേദനാ. വേദയമാനോ**തി അനുഭവമാനോ. **കാമ**ന്തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഇരിയാപഥപബ്ബേ വുത്തമേവ. സമ്പജാനസ്സ വേദിയനം **സമ്പജാനവേദിയനം**.

"വോഹാരമത്തം ഹോതീ"തി ഏതേന "സുഖം വേദനം വേദയമാനോ സുഖം വേദനം വേദയാമീ"തി ഇദം വോഹാരമത്തന്തി ദസ്സേതി. **വത്ഥുആരമ്മണാ**തി രൂപാദിആരമ്മണാ. രൂപാദിആരമ്മണഞ്ഹി വേദനായ പവത്തിട്ഠാനതായ "വത്ഥൂ"തി അധിപ്പേതം. **അസ്സാ**തി ഭവേയ്യ. ധമ്മവിനിമുത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ കത്തു അഭാവതോ ധമ്മസ്സേവ കത്തുഭാവം ദസ്സേന്തോ **"വേദനാവ വേദയതീ"**തി ആഹ. **നിത്ഥുനന്തോ**തി. ബലവതോ വേദനാവേഗസ്സ നിരോധനേ ആദീനവം ദിസ്വാ തസ്സ അവസരദാനവസേന നിത്ഥുനന്തോ. **വീരിയസമതം യോജേത്വാ**തി അധിവാസനവീരിയസ്സ അധിമത്തത്താ തസ്സ ഹാപനവസേന സമാധിനാ സമരസതാപാദനേന വീരിയസമതം യോജേത്വാ. **സഹ പടിസമ്ഭിദാഹീ**തി ലോകുത്തരപടിസമ്ഭിദാഹി സഹ. ലോകിയാനമ്പി വാ സതി ഉപ്പത്തികാലേ തത്ഥ സമത്ഥതം സന്ധായാഹ **"സഹ പടിസമ്ഭിദാഹീ"തി. സമസീസീ**തി വാരസമസീസീ ഹുത്വാ, പച്ചവേക്ഖണവാരസ്സ അനന്തരവാരേ പരിനിബ്ബായീതി അത്ഥോ.

യഥാ ച സുഖം, ഏവം ദുക്ഖന്തി യഥാ "സുഖം വേദയതീ"തിആദിനാ സമ്പജാനവേദിയനം സന്ധായ വുത്തം, ഏവം ദുക്ഖമ്പി. തത്ഥ ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖാ,** സമ്പയുത്തധമ്മേ കായഞ്ച പീളേതി വിബാധതീതി അത്ഥോ. ദുട്ഠും വാ ഖാദതി, ഖനതി വാ കായികം ചേതസികഞ്ച സാതന്തി **ദുക്ഖാ**. ദുക്കരം ഓകാസദാനം ഏതിസ്സാതി

ദുക്ഖാതി അപരേ. **അരൂപകമ്മട്ഠാന**ന്തി അരൂപപരിഗ്ഗഹം, അരൂപധമ്മമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസന്തി അത്ഥോ. രൂപകമ്മട്ഠാനേന പന സമഥാഭിനിവേസോപി സങ്ഗയ്ഹതി, വിപസ്സനാഭിനിവേസോ പന ഇധാധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ. **"രൂപപരിഗ്ഗഹോ അരൂപപരിഗ്ഗഹോതിപി ഏതദേവ വുച്ചതീ"**തി. **ചതുധാതുവവത്ഥാനം കഥേസീ**തി ഏത്ഥാപി "യേഭുയ്യേനാ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **തദുഭയ**ന്തി ചതുധാതുവവത്ഥാനസ്സ സങ്ഖേപവിത്ഥാരദ്വയമാഹ. **സങ്ഖേപമനസികാരവസേന** മഹാസതിപട്ഠാനേ, **വിത്ഥാരമനസികാരവസേന** രാഹുലോവാദ- (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൩-൧൧൪) ധാതുവിഭങ്ഗാദീസു (വിഭ॰ ൧൭൨-൧൭൩).

യേഭുയ്യഗ്ഗഹണേന തദഞ്ഞധമ്മവസേനപി അരൂപകമ്മട്ഠാനകഥായ അത്ഥിതാ ദീപിതാതി തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"തിവിധോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഭിനിവേസോ**തി അനുപ്പവേസോ, ആരമ്ഭോതി അത്ഥോ. ആരമ്ഭേ ഏവ ഹി അയം വിഭാഗോ, സമ്മസനം പന അനവസേസതോവ ധമ്മേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ വത്തതി. **പരിഗ്ഗഹിതേ രൂപകമ്മട്ഠാനേ**തി ഇദം രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം സന്ധായ വുത്തം, അരൂപമുഖേന പന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ യേഭൂയ്യേന സമഥയാനികസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബോ, സോ ച പഠമം ഝാനങ്ഗാനി പരിഗ്ഗഹേത്വാ തതോ പരം സേസധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. **പഠമാഭിനിപാതോ**തി സബ്ബേ ചേതസികാ ചിത്തായത്താ ചിത്തകിരിയഭാവേന വുച്ചന്തീതി ഫസ്സോ ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതോ വുത്തോ, ഉപ്പന്നഫസ്സോ പുഗ്ഗലോ, ചിത്തചേതസികരാസി വാ ആരമ്മണേന ഫുട്ഠോ ഫസ്സസഹജാതായ വേദനായ തംസമകാലമേവ വേദേതി, ഫസ്സോ പന ഓഭാസസ്സ വിയ പദീപോ വേദനാദീനം പച്ചയവിസേസോ ഹോതീതി പുരിമകാലോ വിയ വുച്ചതി, യാ തസ്സ ആരമ്മണാഭിനിരോപനലക്ഖണതാ വുച്ചതി. **ഫുസന്തോ**തി ആരമ്മണസ്സ ഫുസനാകാരേന. അയഞ്ഹി അരൂപധമ്മതാ ഏകദേസേന അനല്ലീയമാനോപി രൂപം വിയ ചക്ഖു, സദ്ദോ വിയ ച സോതം ചിത്തം ആരമ്മണഞ്ച ഫുസന്തോ വിയ സങ്ഘട്ടേന്തോ വിയ ച പവത്തതി. തഥാഹേസ "സങ്ഘട്ടനരസോ"തി വുച്ചതി.

ആരമ്മണം അനുഭവന്തീതി ഇസ്സരവതായ വിസവിതായ സാമിഭാവേന ആരമ്മണരസം അനുഭവന്തീ. ഫസ്സാദീനഞ്ഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനം ആരമ്മണേ ഏകദേസേനേവ പവത്തി ഫുസനാദിമത്തഭാവതോ, വേദനായ പന ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗാദിവസേന പവത്തനതോ ആരമ്മണേ നിപ്പദേസതോ പവത്തി. ഫുസനാദിഭാവേന ഹി ആരമ്മണഗ്ഗഹണം ഏകദേസാനുഭവനം, വേദയിതാഭാവേന ഗഹണം യഥാകാമം സബ്ബാനുഭവനം ഏവംസഭാവാനേവ താനി ഗഹണാനീതി ന വേദനായ വിയ ഫസ്സാദീനമ്പി യഥാസകം കിച്ചകരണേന സാമിഭാവാനുഭവനം ചോദേതബ്ബം. **വിജാനന്ത**ന്തി പരിച്ഛിന്ദനവസേന വിസേസതോ ജാനന്തം. വിഞ്ഞാണഞ്ഹി മിനിതബ്ബവത്ഥും നാളിയാ മിനന്തോ പുരിസോ വിയ ആരമ്മണം പരിച്ഛിജ്ജ വിഭാവേന്തം പവത്തതി, ന സഞ്ഞാ വിയ സഞ്ജാനനമത്തം ഹുത്വാ. തഥാ ഹി അനേന കദാചി ലക്ഖണത്തയവിഭാവനാപി ഹോതി. ഇമേസം പന ഫസ്സാദീനം തസ്സ തസ്സ പാകടഭാവോ പച്ചയവിസേസസിദ്ധസ്സ പുബ്ബാഭോഗസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ.

ഏവം തസ്സ തസ്സേവ പാകടഭാവേപി "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬; പടി॰ മ॰ ൧.൩) "സബ്ബഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അഭിജാന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬) ച ഏവമാദിവചനതോ സബ്ബേ സമ്മസനുപഗാ ധമ്മാ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവാ**തി അവധാരണം തദന്തോഗധത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം. ഫസ്സപഞ്ചമകഗ്ഗഹണഞ്ഹി തസ്സ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണഭാവതോ, തത്ഥ ച ഫസ്സചേതനാഗ്ഗഹണേന സബ്ബസങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മസങ്ഗഹോ ചേതനാപധാനത്താ തേസം. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനീയേ **സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൧൯) "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ ചേതനാവ വിഭത്താ, ഇതരേ പന ഖന്ധാ സരൂപേനേവ ഗഹിതാ.

വത്ഥും നിസ്സിതാതി ഏത്ഥ വത്ഥു-സദ്ദോ കരജകായവിസയോതി കഥമിദം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"യം സന്ധായ വുത്ത"**ന്തിആദി. കത്ഥ പന വുത്തം? **സാമഞ്ഞഫലേ.**

സോതി കരജകായോ. **പഞ്ചക്ഖന്ധവിനിമുത്തം നാമരൂപം നത്ഥീ**തി ഇദം അധികാരവസേന വുത്തം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഖന്ധവിനിമുത്തമ്പി നാമം അത്ഥേവാതി. **അവിജ്ജാദിഹേതുകാ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനാദിഹേതുകാ. **വിപസ്സനാപടിപാടിയാ…പേ॰… വിചരതീ**തി ഇമിനാ ബലവവിപസ്സനം വത്വാ പുന തസ്സ ഉസ്സുക്കാപനം വിസേസാധിഗമനഞ്ച ദസ്സേന്തോ **"സോ"**തിആദിമാഹ.

ഇധാതി ഇമിസ്സം ദുതിയസതിപട്ഠാനദേസനായം, തസ്സാ പന വേദനാനുപസ്സനാവസേന കഥേതബ്ബത്താ **ഭഗവാ വേദനാവസേന കഥേസി**. യഥാവുത്തേസു ച തീസു കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസേസു വേദനാവസേന കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസോ സുകരോ വേദനാനം വിഭൂതഭാവതോതി ദസ്സേതും **"ഫസ്സവസേന ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ന പാകടം ഹോതീ**തി ഇദം താദിസേ പുഗ്ഗലേ സന്ധായ വുത്തം, യേസം ആദിതോ വേദനാവ വിഭൂതതരാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. ഏവഞ്ഹി യം വുത്തം "ഫസ്സോ പാകടോ ഹോതി, വിഞ്ഞാണം പാകടം ഹോതീ"തി, തം അവിരോധിതം ഹോതി. **വേദനാനം ഉപ്പത്തിപാകടതായാ**തി ച ഇദം സുഖദുക്ഖവേദനാനം വസേന വുത്തം. താസഞ്ഹി പവത്തി ഓളാരികാ, ന ഇതരായ. തദുഭയഗ്ഗഹണമുഖേന വാ ഗഹേതബ്ബത്താ ഇതരായപി പവത്തി വിഞ്ഞൂനം പാകടാ ഏവാതി **"വേദനാന"**ന്തി അവിസേസഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **യദാ സുഖം ഉപ്പജ്ജതീ**തിആദി സുഖവേദനായ പാകടഭാവവിഭാവനം. **നേവ തസ്മിം സമയേ ദുക്ഖം വേദനം വേദേതീ**തി തസ്മിം സുഖവേദനാസമങ്ഗിസമയേ നേവ ദുക്ഖം വേദനം വേദേതി നിരുദ്ധത്താ, അനുപ്പന്നത്താ ച യഥാക്കമം അതീതാനാഗതാനം , പച്ചുപ്പന്നായ പന അസമ്ഭവോ വുത്തോയേവ. സകിച്ചക്ഖണമത്താവട്ഠാനതോ **അനിച്ചാ**. സമേച്ചസമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതത്താ **സങ്ഖതാ**. വത്ഥാരമ്മണാദിപച്ചയം പടിച്ച ഉപ്പന്നത്താ **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ**. ഖയവയപലുജ്ജനനിരുജ്ഝനപകതിതായ **ഖയധമ്മാ…പേ॰… നിരോധധമ്മാ**തി ദട്ഠബ്ബാ.

കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ ആമിസം നാമ പഞ്ച കാമഗുണാ, ആരമ്മണകരണവസേന സഹ ആമിസേഹീതി **ആമിസാ**. തേനാഹ **"പഞ്ചകാമഗുണാമിസനിസ്സിതാ"**തി. **ഇതോ പര**ന്തി "അത്ഥി വേദനാ"തി ഏവമാദിപാളിം സന്ധായാഹ **"കായാനുപസ്സനായം വുത്തനയമേവാ"**തി.

വേദനാനുപസ്സനാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്താനുപസ്സനാവണ്ണനാ

൧൧൪. സമ്പയോഗവസേന (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൮൧) പവത്തമാനേന സഹ രാഗേനാതി **സരാഗം**. തേനാഹ **"ലോഭസഹഗത"**ന്തി. **വീതരാഗ**ന്തി. ഏത്ഥ കാമം സരാഗപദപടിയോഗിനാ വീതരാഗവസേന ഭവിതബ്ബം, സമ്മസനചാരസ്സ പന ഇധാധിപ്പേതത്താ തേഭൂമകസ്സേവ ഗഹണന്തി **"ലോകിയകുസലാബ്യാകത"**ന്തി വത്വാ "ഇദം പനാ"തിആദിനാ തമേവ അധിപ്പായം വിവരതി. സേസാനി ദ്വേ ദോസമൂലാനി, ദ്വേ മോഹമൂലാനീതി **ചത്താരി അകുസലചിത്താനി**. തേസഞ്ഹി രാഗേന സമ്പയോഗാഭാവതോ നത്ഥേവ സരാഗതാ, തന്നിമിത്തകതായ പന സിയാ തംസഹിതതാലേസോതി നത്ഥേവ വീതരാഗതാപീതി ദുകവിനിമുത്തതാ ഏവേത്ഥ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"നേവ പുരിമപദം, ന പച്ഛിമപദം ഭജന്തീ"**തി. യദി ഏവം പദേസികം പജാനനം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ദുകന്തരപരിയാപന്നത്താ തേസം. അകുസലമൂലേസു സഹ മോഹേനേവ വത്തതീതി **സമോഹ**ന്തി ആഹ **"വിചികിച്ഛാസഹഗതഞ്ചേവ ഉദ്ധച്ചസഹഗതഞ്ചാ"**തി. യസ്മാ ചേത്ഥ സഹേവ മോഹേനാതി സമോഹന്തി പുരിമപദാവധാരണമ്പി ലബ്ഭതിയേവ, തസ്മാ വുത്തം **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. യഥാ പന അതിമൂള്ഹതായ പാടിപുഗ്ഗലികനയേന സവിസേസം മോഹവന്തതായ മോമൂഹചിത്തന്തി വത്തബ്ബതോ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതദ്വയം വിസേസതോ "സമോഹ"ന്തി വുച്ചതി, ന തഥാ സേസാകുസലചിത്താനീതി **"വട്ടന്തിയേവാ"**തി വുത്തം. സമ്പയോഗവസേന ഥിനമിദ്ധേന അനുപതിതം അനുഗതന്തി ഥിനമിദ്ധാനുപതിതം പഞ്ചവിധം സസങ്ഖാരികാകുസലചിത്തം **സങ്കുടിതചിത്തം**. **സങ്കുടിതചിത്തം നാമ** ആരമ്മണേ സങ്കോചനവസേന പവത്തനതോ. പച്ചയവിസേസവസേന ഥാമജാതേന ഉദ്ധച്ചേന സഹഗതം പവത്തം സംസട്ഠന്തി

ഉദ്ധച്ചസഹഗതം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബമ്പി അകുസലചിത്തം ഉദ്ധച്ചസഹഗതമേവാതി. **പസടചിത്തം നാമ** സാതിസയം വിക്ഖേപവസേന പവത്തനതോ.

കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായ വിപുലഫലതായ ദീഘസന്താനതായ ച മഹന്തഭാവം ഗതം, മഹന്തേഹി വാ ഉളാരച്ഛന്ദാദീഹി ഗതം പടിപന്നന്തി **മഹഗ്ഗതം**. തം പന രൂപാരൂപഭൂമികം തതോ മഹന്തസ്സ ലോകേ അഭാവതോ. തേനാഹ **"രൂപാരൂപാവചര"**ന്തി. തസ്സ ചേത്ഥ പടിയോഗീ പരിത്തമേവാതി ആഹ **"അമഹഗ്ഗതന്തി കാമാവചര"**ന്തി. അത്താനം ഉത്തരിതും സമത്ഥേഹി സഹ ഉത്തരേഹീതി **സഉത്തരം,** തപ്പടിപക്ഖേന **അനുത്തരം,** തദുഭയം ഉപാദായ വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **"സഉത്തരന്തി കാമാവചര"**ന്തിആദി. പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥേന സമാധിനാ സമ്മദേവ ആഹിതം **സമാഹിതം**. തേനാഹ **"യസ്സാ"**തിആദി. **യസ്സാതി** യസ്സ ചിത്തസ്സ. യഥാവുത്തേന സമാധിനാ ന സമാഹിതന്തി **അസമാഹിതം**. തേനാഹ **"ഉഭയസമാധിരഹിത"**ന്തി. തദങ്ഗവിമുത്തിയാ **വിമുത്തം,** കാമാവചരം കുസലം. വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ **വിമുത്തം,** മഹഗ്ഗതന്തി തദുഭയം സന്ധായാഹ **"തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തീഹി വിമുത്ത"**ന്തി. യത്ഥ തദുഭയവിമുത്തി നത്ഥി, തം ഉഭയവിമുത്തിരഹിതന്തി ഗയ്ഹമാനേ ലോകുത്തരചിത്തേപി സിയാ ആസങ്കാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"സമുച്ഛേദ…പേ॰… ഓകാസോവ നത്ഥീ"**തി ആഹ. ഓകാസാഭാവോ ച സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ വേദിതബ്ബോ. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

ചിത്താനുപസ്സനാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മാനുപസ്സനാവണ്ണനാ

നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ

൧൧൫. പഹാതബ്ബാദിധമ്മവിഭാഗദസ്സനവസേന പഞ്ചധാ ധമ്മാനുപസ്സനാ നിദ്ദിട്ഠാതി അയമത്ഥോ പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതീതി തമത്ഥം ഉല്ലിങ്ഗേന്തോ **"പഞ്ചവിധേന ധമ്മാനുപസ്സനം കഥേതു"**ന്തി വുത്തം. യദി ഏവം കസ്മാ നീവരണാദിവസേനേവ നിദ്ദിട്ഠന്തി? വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ. യേസഞ്ഹി വേനേയ്യാനം പഹാതബ്ബധമ്മേസു പഠമം നീവരണാനി വിഭാഗേന വത്തബ്ബാനി, തേസം വസേനേത്ഥ ഭഗവതാ പഠമം നീവരണേസു ധമ്മാനുപസ്സനാ കഥിതാ. തഥാ ഹി കായാനുപസ്സനാപി സമഥപുബ്ബങ്ഗമാ ദേസിതാ, തതോ പരിഞ്ഞേയ്യേസു ഖന്ധേസു ആയതനേസു, ഭാവേതബ്ബേസു ബോജ്ഝങ്ഗേസു പരിഞ്ഞേയ്യാദിവിഭാഗേസു സച്ചേസു ച ഉത്തരാ ദേസനാ ദേസിതാ, തസ്മാ ചേത്ഥ സമഥഭാവനാപി യാവദേവ വിപസ്സനത്ഥം ഇച്ഛിതാ, വിപസ്സനാപധാനാ വിപസ്സനാബഹുലാ ച സതിപട്ഠാനദേസനാതി തസ്സാ വിപസ്സനാഭിനിവേസവിഭാഗേന ദേസിതഭാവം വിഭാവേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഖന്ധായതനദുക്ഖസച്ചവസേന മിസ്സകപരിഗ്ഗഹകഥനം ദട്ഠബ്ബം. **സഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിഗ്ഗഹമ്പീതി** **പി**-സദ്ദേന സകലപഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധപരിഗ്ഗഹം സമ്പിണ്ഡേതി ഇതരേസം തദന്തോഗധത്താ. "കണ്ഹസുക്കാനം യുഗനദ്ധതാ നത്ഥീ"തി പജാനനകാലേ അഭാവാ **"അഭിണ്ഹസമുദാചാരവസേനാ"**തി വുത്തം. **യഥാതി** യേനാകാരേന. സോ പന "കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ കാമച്ഛന്ദസ്സ കാരണാകാരോവ, അത്ഥതോ കാരണമേവാതി ആഹ **"യേന കാരണേനാ"**തി. **ച**-സദ്ദോ വക്ഖമാനത്ഥസമുച്ചയത്ഥോ.

തത്ഥാതി "യഥാ ചാ"തിആദിനാ വുത്തപദേ. **സുഭമ്പീതി** കാമച്ഛന്ദോപി. സോ ഹി അത്തനോ ഗഹണാകാരേന **"സുഭ"**ന്തി വുച്ചതി, തേനാകാരേന പവത്തനകസ്സ അഞ്ഞസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ നിമിത്തത്താ **"സുഭനിമിത്ത"**ന്തി ച. ഇട്ഠം, ഇട്ഠാകാരേന വാ ഗയ്ഹമാനം രൂപാദി **സുഭാരമ്മണം**. ആകങ്ഖിതസ്സ ഹിതസുഖസ്സ അനുപായഭൂതോ മനസികാരോ **അനുപായമനസികാരോ. തന്തി** അയോനിസോമനസികാരം. **തത്ഥാതി** നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ആരമ്മണഭൂതേ ച ദുവിധേപി സുഭനിമിത്തേ. **ആഹാരോതി** പച്ചയോ.

അസുഭമ്പീതി അസുഭജ്ഝാനമ്പി ഉത്തരപദലോപേന. തം പന ദസസു അവിഞ്ഞാണകാസുഭേസു, കേസാദീസു ച പവത്തം ദട്ഠബ്ബം. കേസാദീസു ഹി സഞ്ഞാ

അസുഭസഞ്ഞാതി **ഗിരിമാനന്ദസുത്തേ** (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൦) വുത്താതി. ഏത്ഥ ച ചതുബ്ബിധസ്സ അയോനിസോമനസികാരസ്സ യോനിസോമനസികാരസ്സ ച ഗഹണം നിരവസേസദസ്സനത്ഥം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേസു പന അസുഭേ "സുഭ"ന്തി, "അസുഭ"ന്തി ച മനസികാരോ ഇധാധിപ്പേതോ, തദനുകൂലത്താ വാ ഇതരേപീതി.

ഏകാദസസു (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൬) അസുഭേസു പടികൂലാകാരസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനം, യഥാ വാ തത്ഥ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ പടിപത്തി **അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ**. ഉപചാരപ്പനാവഹായ അസുഭഭാവനായ അനുയുഞ്ജനം **അസുഭഭാവനാനുയോഗോ**. ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ ഥിനമിദ്ധാഭിഭവാഭാവാ ഓതാരം അലഭമാനോ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതീതി വദന്തി. ഭോജനനിസ്സിതം പന ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞം, തബ്ബിപരിണാമസ്സ, തദാധാരസ്സ, തസ്സ ച ഉദരിയഭൂതസ്സ അസുഭതാദസ്സനം, കായസ്സ ആഹാരട്ഠിതികതാദസ്സനഞ്ച യോ സമ്മദേവ ജാനാതി, സോ വിസേസതോ **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ** നാമ, തസ്സ ച കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതേവ. **അസുഭകമ്മികതിസ്സത്ഥേരോ** ദന്തട്ഠിദസ്സാവീ. **അഭിധമ്മപരിയായേന** (ധ॰ സ॰ ൧൧൫൩, ൧൫൯൩) സബ്ബോപി ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണന്തി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗേനാ"**തി.

പടിഘമ്പി പുരിമുപ്പന്നം **പടിഘനിമിത്തം** പരതോ ഉപ്പജ്ജനകപടിഘസ്സ കാരണന്തി കത്വാ. മേജ്ജതി ഹിതഫരണവസേന സിനിയ്ഹതീതി മിത്തോ, തസ്മിം മിത്തേ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാതി മേത്താ, തസ്സാ **മേത്തായ**.

മേത്തായനസ്സ സത്തേസു ഹിതഫരണസ്സ ഉപ്പാദനം പവത്തനം **മേത്താനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ**. **ഓധിസകഅനോധിസകദിസാഫരണാന**ന്തി അത്തഅതിപിയസഹായമജ്ഝത്തവേരീവസേന ഓധിസകതാ, സീമാസമ്ഭേദേ കതേ അനോധിസകതാ, ഏകാദിദിസാഫരണവസേന ദിസാഫരണതാ മേത്തായ ഉഗ്ഗഹണേ വേദിതബ്ബാ. വിഹാരരച്ഛാഗാമാദിവസേന വാ ഓധിസകദിസാഫരണം, വിഹാരാദിഉദ്ദേസരഹിതം പുരത്ഥിമാദിദിസാവസേന അനോധിസകദിസാഫരണന്തി ഏവം വാ ദ്വിധാ ഉഗ്ഗഹണം സന്ധായ **"ഓധിസകഅനോധിസകദിസാഫരണാന"**ന്തി വുത്തം. ഉഗ്ഗഹോ ച യാവ ഉപചാരാ ദട്ഠബ്ബോ, ഉഗ്ഗഹിതായ ആസേവനാ ഭാവനാ. തത്ഥ "സബ്ബേ സത്താ, പാണാ, ഭൂതാ, പുഗ്ഗലാ, അത്തഭാവപരിയാപന്നാ"തി ഏതേസം വസേന പഞ്ചവിധാ, ഏകേകസ്മിം "അവേരാ ഹോന്തു, അബ്യാപജ്ജാ, അനീഘാ, സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ"തി ചതുധാ പവത്തിതോ വീസതിവിധാ അനോധിസകഫരണാ മേത്താ, "സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ, പുരിസാ, അരിയാ, അനരിയാ, ദേവാ, മനുസ്സാ, വിനിപാതികാ"തി സത്തോധികരണവസേന പവത്താ സത്തവിധാ അട്ഠവീസതിവിധാ വാ, ദസഹി ദിസാഹി ദിസോധികരണവസേന പവത്താ ദസവിധാ ച, ഏകേകായ വാ ദിസായ സത്താദിഇത്ഥാദിഅവേരാദിഭേദേന അസീതാധികചതുസതപ്പഭേദാ ച ഓധിഭോഫരണാ വേദിതബ്ബാ.

യേന അയോനിസോമനസികാരേന അരതിആദികാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, സോ അരതിആദീസു **അയോനിസോമനസികാരോ,** തേന. നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ഹി ഇദം ഭുമ്മം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **ഉക്കണ്ഠിതാ** പന്തസേനാസനേസു അധികുസലേസു ധമ്മേസു ച ഉപ്പജ്ജനഭാവരിഞ്ചനാ. **കായവിനാമനാ**തി കായസ്സ വിരൂപേനാകാരേന നാമനാ.

കുസലധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ പട്ഠപനസഭാവതായ, തപ്പടിപക്ഖാനം വിസോസനസഭാവതായ ച ആരമ്ഭധാതുആദിതോ പവത്തവീരിയന്തി ആഹ **"പഠമാരമ്ഭവീരിയ"**ന്തി. യസ്മാ പഠമാരമ്ഭമത്തസ്സ കോസജ്ജവിധമനം ഥാമഗമനഞ്ച നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"കോസജ്ജതോ നിക്ഖന്തതായ തതോ ബലവതര"**ന്തി. യസ്മാ പന അപരാപരുപ്പത്തിയാ ലദ്ധാസേവനം ഉപരൂപരിവിസേസം ആവഹന്തം അതിവിയ ഥാമഗതമേവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"പരം പരം ഠാനം അക്കമനതോ തതോപി ബലവതര"**ന്തി.

അതിഭോജനേ നിമിത്തഗ്ഗാഹോതി അതിഭോജനേ ഥിനമിദ്ധസ്സ നിമിത്തഗ്ഗാഹോ, "ഏത്തകേ ഭുത്തേ ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണം ഹോതി, ഏത്തകേ ന ഹോതീ"തി ഥിനമിദ്ധസ്സ

കാരണാകാരണഗ്ഗാഹോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ദിവാ സൂരിയാലോകന്തി** ദിവാ ഗഹിതനിമിത്തം സൂരിയാലോകം രത്തിയം മനസികരോന്തസ്സപീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ധുതങ്ഗാനം വീരിയനിസ്സിതത്താ വുത്തം **"ധുതങ്ഗനിസ്സിതസപ്പായകഥായപീ"**തി.

കുക്കുച്ചമ്പി കതാകതാനുസോചനവസേന പവത്തമാനം ചേതസോ അവൂപസമാവഹതായ ഉദ്ധച്ചേന സമാനലക്ഖണമേവാതി **"അവൂപസമോ നാമ അവൂപസന്താകാരോ, ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചമേവേതം അത്ഥതോ"**തി വുത്തം.

ബഹുസ്സുതസ്സ ഗന്ഥതോ അത്ഥതോ ച സുത്താദീനി വിചാരേന്തസ്സ അത്ഥവേദാദിപടിലാഭസബ്ഭാവതോ വിക്ഖേപോ ന ഹോതി, യഥാവിധിപടിപത്തിയാ യഥാനുരൂപപടികാരപ്പവത്തിയാ ച കതാകതാനുസോചനഞ്ച ന ഹോതീതി **"ബാഹുസച്ചേനപി...പേ○... ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതീ"**തി ആഹ. യദഗ്ഗേന ബാഹുസച്ചേന ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതി, തദഗ്ഗേന പരിപുച്ഛകതാവിനയപകതഞ്ഞുതാഹിപി തം പഹീയതീതി ദട്ഠബ്ബം. ബുദ്ധസേവിതാ ച ബുദ്ധസീലിതം ആവഹതീതി ചേതസോ വൂപസമകരത്താ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപഹാനകാരീ വുത്താ. ബുദ്ധത്തം പന അനപേക്ഖിത്വാ വിനയധരാ കുക്കുച്ചവിനോദകാ കല്യാണമിത്താ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. വിക്ഖേപോ ച ഭിക്ഖുനോ യേഭുയ്യേന കുക്കുച്ചഹേതുകോ ഹോതീതി **"കപ്പിയാകപ്പിയപരിപുച്ഛാമഹുലസ്സാ"**തിആദിനാ വിനയനയേനേവ പരിപുച്ഛകതാദയോ നിദ്ദിട്ഠാ. **പഹീനേ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചേ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **കുക്കുച്ചസ്സ** ദോമനസ്സസഹഗതത്താ **അനാഗാമിമഗ്ഗേന ആയതിം അനുപ്പാദോ** വുത്തോ.

തിട്ഠതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി ഠാനീയാ, വിചികിച്ഛായ ഠാനീയാ **വിചികിച്ഛാട്ഠാനീയാ,** വിചികിച്ഛായ കാരണഭൂതാ ധമ്മാ. തിട്ഠതീതി വാ ഠാനീയാ, വിചികിച്ഛാ ഠാനീയാ ഏതിസ്സാതി **വിചികിച്ഛാട്ഠാനീയാ,** അത്ഥതോ വിചികിച്ഛാ ഏവ. സാ ഹി പുരിമുപ്പന്നാ പരതോ ഉപ്പജ്ജനകവിചികിച്ഛായ സഭാഗഹേതുതായ അസാധാരണം.

കുസലാകുസലാതി കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന കുസലാ, തപ്പടിപക്ഖതോ അകുസലാ. യേ അകുസലാ, തേ **സാവജ്ജാ അസേവിതബ്ബാ ഹീനാ ച**. യേ കുസലാ, തേ **അനവജ്ജാ സേവിതബ്ബാ പണീതാ ച**. കുസലാപി വാ ഹീനേഹി ഛന്ദാദീഹി ആരദ്ധാ **ഹീനാ,** പണീതേഹി **പണീതാ. കണ്ഹാ**തി കാളകാ, ചിത്തസ്സ അപഭസ്സരഭാവകരണാ. **സുക്കാ**തി ഓദാതാ, ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവകരണാ. കണ്ഹാഭിജാതിഹേതുതോ വാ **കണ്ഹാ,** സുക്കാഭിജാതിഹേതുതോ **സുക്കാ**. തേ ഏവ **സപ്പടിഭാഗാ**. കണ്ഹാ ഹി ഉജുവിപച്ചനീകതായ സുക്കേഹി സപ്പടിഭാഗാ, തഥാ സുക്കാപി ഇതരേഹി. അഥ വാ കണ്ഹസുക്കാ ച സപ്പടിഭാഗാ ച **കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗാ**. സുഖാ ഹി വേദനാ ദുക്ഖായവേദനായ സപ്പടിഭാഗാ, ദുക്ഖാ ച വേദനാ സുഖായ വേദനായ സപ്പടിഭാഗാതി.

കാമം ബാഹുസച്ചപരിപുച്ഛകതാഹി അട്ഠവത്ഥുകാപി വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, തഥാപി രതനത്തയവിചികിച്ഛാമൂലികാ സേസവിചികിച്ഛാതി കത്വാ ആഹ **"തീണി രതനാനി ആരബ്ഭാ"**തി. രതനത്തയഗുണാവബോധേ ഹി "സത്ഥരി കങ്ഖതീ"തി (ധ○ സ○ ൧൦൦൮, ൧൧൨൩, ൧൧൬൭, ൧൨൪൧, ൧൨൬൩, ൧൨൭൦; വിഭ○ ൯൧൫) ആദിവിചികിച്ഛായ അസമ്ഭവോതി. വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ "സിക്ഖായ കങ്ഖതീ"തി (ധ○ സ○ ൧൦൦൮, ൧൧൨൩, ൧൧൬൭, ൧൨൪൧, ൧൨൬൩, ൧൨൭൦; വിഭ○ ൯൧൫) വുത്തായ വിചികിച്ഛായ പഹാനം കരോതീതി ആഹ **"വിനയേ ചിണ്ണവസീഭാവസ്സപീ"**തി. **ഓകപ്പനീയസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖബഹുലസ്സാ**തി സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ അനുപവിസനസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖേന അധിമുച്ചനബഹുലസ്സ . അധിമുച്ചനഞ്ച അധിമോക്ഖുപ്പാദനമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. സദ്ധായ വാ നിന്നപോണതാ അധിമുത്തി അധിമോക്ഖോ.

സുഭനിമിത്തഅസുഭനിമിത്താദീസൂതി "സുഭനിമിത്താദീസു അസുഭനിമിത്താദീസൂ"തി ആദി-സദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. തത്ഥ പഠമേന **ആദി**-സദ്ദേന പടിഘനിമിത്താദീനം

സങ്ഗഹോ, ദുതിയേന മേത്താചേതോവിമുത്തിആദീനം. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം വുത്തനയമേവാതി.

നീവരണപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖന്ധപബ്ബവണ്ണനാ

൧൩൯. ഉപാദാനേഹി ആരമ്മണകരണാദിവസേന ഉപാദാതബ്ബാ വാ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. ഇതി രൂപ**ന്തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ഇദം-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഇദം രൂപ"**ന്തി. തയിദം സരൂപതോ അനവസേസപരിയാദാനം ഹോതീതി ആഹ - **"എത്തകം രൂപം, ന ഇതോ പരം രൂപം അത്ഥീ"**തി. **ഇതീ**തി വാ പകാരത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ **"ഇതി രൂപ"**ന്തി ഇമിനാ ഭൂതുപാദാദിവസേന യത്തകോ രൂപസ്സ ഭേദോ, തേന സദ്ധിം രൂപം അനവസേസതോ പരിയാദിയിത്വാ ദസ്സേതി. **സഭാവതോ**തി രുപ്പനസഭാവതോ ചക്ഖാദിവണ്ണാദിസഭാവതോ ച. **വേദനാദീസുപീ**തി എത്ഥ "അയം വേദനാ, എത്തകാ വേദനാ, ന ഇതോ പരം വേദനാ അത്ഥീതി സഭാവതോ വേദനം പജാനാതീ"തിആദിനാ, **സഭാവതോ**തി ച അനുഭവനസഭാവതോ സാതാദിസഭാവതോ ചാതി എവമാദിനാ യോജേതബ്ബം.

ഖന്ധപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആയതനപബ്ബവണ്ണനാ

൧൪൦. **ഛസു അജ്ഝത്തികബാഹിരേസൂ**തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൮൨) "ഛസു അജ്ഝത്തികേസു ഛസു ബാഹിരേസു"തി **"ഛസൂ"**തി പദം പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. കസ്മാ പനേതാനി ഉഭയാനി ഛളേവ വുത്താനി? ഛവിഞ്ഞാണകായുപ്പത്തിദ്വാരാരമ്മണവവത്ഥാനതോ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരിയാപന്നസ്സ ഹി വിഞ്ഞാണകായസ്സ ചക്ഖായതനമേവ ഉപ്പത്തിദ്വാരം, രൂപായതനമേവ ച ആരമ്മണം, തഥാ ഇതരാനി ഇതരേസം, ഛട്ഠസ്സ പന ഭവങ്ഗമനസങ്ഖാതോ മനായതനേകദേസോ ഉപ്പത്തിദ്വാരം, അസാധാരണഞ്ച ധമ്മായതനം ആരമ്മണം. ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു,** രൂപം അസ്സാദേതി വിഭാവേതി ചാതി അത്ഥോ. സുണാതീതി **സോതം**. ഘായതീതി **ഘാനം**. ജീവിതനിമിത്തതായ രസോ ജീവിതം, തം ജീവിതമവ്ഹായതീതി **ജിവ്ഹാ**. കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോ ഉപ്പത്തിദേസോതി **കായോ**. മുനാതി ആരമ്മണം വിജാനാതീതി **മനോ**. രൂപയതി വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി **രൂപം**. സപ്പതി അത്തനോ പച്ചയേഹി ഹരീയതി സോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവം ഗമീയതീതി **സദ്ദോ**. ഗന്ധയതി അത്തനോ വത്ഥും സൂചേതീതി **ഗന്ധോ**. രസന്തി തം സത്താ അസ്സാദേന്തീതി **രസോ**. ഫുസീയതീതി **ഫോട്ഠബ്ബം**. അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീതി **ധമ്മാ**. സബ്ബാനി പന ആയാനം തനനാദിഅത്ഥേന **ആയതനാനി**. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൧൦-൫൧൨) **തംസംവണ്ണനായ** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൫൧൦) ച വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

ചക്ഖുഞ്ച പജാനാതീതി എത്ഥ **ചക്ഖു** നാമ പസാദചക്ഖു, ന സസമ്ഭാരചക്ഖു, നാപി ദിബ്ബചക്ഖുആദികന്തി ആഹ **"ചക്ഖുപസാദ"**ന്തി. യം സന്ധായ വുത്തം "യം ചക്ഖു ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൧൬-൬൧൬). **ച**-സദ്ദോ വക്ഖമാനത്ഥസമുച്ചയത്ഥോ. **യാഥാവസരസലക്ഖണവസേനാ**തി അവിപരീതസ്സ അത്തനോ രസസ്സ ചേവ ലക്ഖണസ്സ ച വസേന, രൂപേസു ആവിഞ്ഛനകിച്ചസ്സ ചേവ രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപസാദലക്ഖണസ്സ ച വസേനാതി അത്ഥോ. "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ചാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫-൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൪.൬൪-൬൫; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) സമുദിതാനിയേവ രൂപായതനാനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതു, ന വിസും വിസുന്തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"രൂപേ ചാ"**തി പുഥുവചനഗ്ഗഹണം, തായ എവ ച ദേസനാഗതിയാ കാമം ഇധാപി "രൂപേ ച പജാനാതീ"തി വുത്തം, രൂപഭാവസാമഞ്ഞേന പന സബ്ബം എകജ്ഝം ഗഹേത്വാ **"ബഹിദ്ധാ ചതുസമുട്ഠാനികരൂപഞ്ചാ"**തി എകവചനവസേന അത്ഥോ വുത്തോ.

സരസലക്ഖണവസേനാതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവകിച്ചസ്സ ചേവ ചക്ഖുപടിഹനനലക്ഖണസ്സ ച വസേനാതി യോജേതബ്ബം.

ഉഭയം പടിച്ചാതി ചക്ഖും ഉപനിസ്സയപച്ചയവസേന പച്ചയഭൂതം, രൂപേ ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന പച്ചയഭൂതേ ച പടിച്ച. കാമഞ്ചായം സുത്തന്തസംവണ്ണനാ , നിപ്പരിയായകഥാ നാമ അഭിധമ്മസന്നിസ്സിതാ ഏവാതി അഭിധമ്മനയേനേവ സംയോജനാനി ദസ്സേന്തോ **"കാമരാഗ...പേ॰... അവിജ്ജാസംയോജന"**ന്തി ആഹ. തത്ഥ കാമേസു രാഗോ, കാമോ ച സോ രാഗോ ചാതി **കാമരാഗോ,** സോ ഏവ ബന്ധനട്ഠേന **സംയോജനം**. അയഞ്ഹി യസ്സ സംവിജ്ജതി, തം പുഗ്ഗലം വട്ടസ്മിം സംയോജേതി ബന്ധതി, ഇതി ദുക്ഖേന സത്തം, ഭവാദികേ വാ ഭവന്തരാദീഹി, കമ്മുനാ വാ വിപാകം സംയോജേതി ബന്ധതീതി **സംയോജനം**. ഏവം പടിഘസംയോജനാദീനമ്പി യഥാരഹം അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. **സരസലക്ഖണവസേനാ**തി ഏത്ഥ പന സത്തസ്സ വട്ടതോ അനിസ്സജ്ജനസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ കിച്ചസ്സ ചേവ യഥാവുത്തബന്ധനസങ്ഖാതസ്സ ലക്ഖണസ്സ ച വസേനാതി യോജേതബ്ബം.

ഭവസ്സാദ-ദിട്ഠിസ്സാദ-നിവത്തനത്ഥം **കാമസ്സാദ**ഗ്ഗഹണം. **അസ്സാദയതോ**തി അഭിരമന്തസ്സ. **അഭിനന്ദതോ**തി സപ്പീതികതണ്ഹാവസേന നന്ദന്തസ്സ. പദദ്വയേനപി ബലവതോ കാമരാഗസ്സ പച്ചയഭൂതാ കാമരാഗുപ്പത്തി വുത്താ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഏതം ആരമ്മണ**ന്തി ഏതം ഏവംസുഖുമം ഏവംദുബ്ബിഭാഗം ആരമ്മണം. **നിച്ചം ധുവ**ന്തി ഏതം നിദസ്സനമത്തം, "ഉച്ഛിജ്ജിസ്സതി വിനസ്സിസ്സതീതി ഗണ്ഹതോ"തി ഏവമാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ഇച്ഛിതബ്ബോ. **ഭവം പത്ഥേന്തസ്സാ**തി "ഈദിസേ സമ്പത്തിഭവേ യസ്മാ അമ്ഹാകം ഇദം ഇട്ഠാരമ്മണം സുലഭം ജാതം, തസ്മാ ആയതിമ്പി സമ്പത്തിഭവോ ഭവേയ്യാ"തി ഭവം നികാമേന്തസ്സ. ഏവരൂപം സക്കാ ലദ്ധുന്തി യോജനാ. **ഉസൂയതോ**തി ഉസൂയം ഇസ്സം ഉപ്പാദയതോ. **അഞ്ഞസ്സ മച്ഛരായതോ**തി അഞ്ഞേന അസാധാരണഭാവകരണേന മച്ഛരിയം കരോതോ. **സബ്ബേഹേവ** യഥാവുത്തേഹി നവഹി സംയോജനേഹി.

തഞ്ച കാരണന്തി സുഭനിമിത്തപടിഘനിമിത്താദിവിഭാവം ഇട്ഠാനിട്ഠാദിരൂപാരമ്മണഞ്ചേവ തജ്ജായോനിസോമനസികാരഞ്ചാതി തസ്സ തസ്സ സംയോജനസ്സ കാരണം. അവിക്ഖമ്ഭിതഅസമൂഹതഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നതം സന്ധായ **"അപ്പഹീനട്ഠേന ഉപ്പന്നസ്സാ"**തി വുത്തം. വത്തമാനുപ്പന്നതാ **സമുദാചാര**ഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ. **യേന കാരണേനാ**തി യേന വിപസ്സനാസമഥഭാവനാസങ്ഖാതേന കാരണേന. തഞ്ഹി തസ്സ തദങ്ഗവസേന ചേവ വിക്ഖമ്ഭനവസേന ച പഹാനകാരണം. ഇസ്സാമച്ഛരിയാനം അപായഗമനീയതായ പഠമമഗ്ഗവജ്ഝതാ വുത്താ. യദി ഏവം "തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ സോതാപന്നോ ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൮൮) സുത്തപദം കഥന്തി? തം സുത്തന്തപരിയായേന വുത്തം. യഥാനുലോമസാസനഞ്ഹി സുത്തന്തദേസനാ, അയം പന അഭിധമ്മനയേന സംവണ്ണനാതി നായം ദോസോ. **ഓളാരികസ്സാ**തി ഥൂലസ്സ, യതോ അഭിണ്ഹസമുപ്പത്തിപരിയുട്ഠാനതിബ്ബതാവ ഹോതി. **അണുസഹഗതസ്സാ**തി വുത്തപ്പകാരഓളാരികാഭാവേന അണുഭാവം സുഖുമഭാവം ഗതസ്സ. ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനസ്സപേത്ഥ അനുപ്പാദോ വുത്തോയേവ യഥാവുത്തസംയോജനേഹി അവിനാഭാവതോ. സോതാദീനം സഭാവസരസലക്ഖണവസേന പജാനനാ, തപ്പച്ചയാനം സംയോജനാനം ഉപ്പാദാദിപജാനനാ ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"ഏസേവ നയോ"**തി അതിദിസതി.

അത്തനോ വാ ധമ്മേസൂതി അത്തനോ അജ്ഝത്തികായതനധമ്മേസു, അത്തനോ ഉഭയധമ്മേസു വാ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ **അജ്ഝത്തികായതനപരിഗ്ഗഹണേനാ**തി അജ്ഝത്തികായതനപരിഗ്ഗണ്ഹനമുഖേനാതി അത്ഥോ, ഏവഞ്ച അനവസേസതോ സപരസന്താനേസു ആയതനാനം പരിഗ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. **പരസ്സ വാ ധമ്മേസൂ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **രൂപായതനസ്സാ**തി അഡ്ഢേകാദസപഭേദരൂപസഭാവസ്സ ആയതനസ്സ. രൂപക്ഖന്ധേ വുത്തനയേന നീഹരിതബ്ബാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **സേസഖന്ധേസൂ**തി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധേസു. **വുത്തനയേനാ**തി ഇമിനാ അതിദേസേന രൂപക്ഖന്ധേ ആഹാരസമുദയാതി, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ നാമരൂപസമുദയാതി,

സേസക്ഖന്ധേസു ഫസ്സസമുദയാതി ഇമം വിസേസം വിഭാവേതി, ഇതരം പന സബ്ബത്ഥ സമാനന്തി. ഖന്ധപബ്ബേ വിയ ആയതനപബ്ബേപി ലോകുത്തരനിവത്തനം പാളിയം ഗഹിതം നത്ഥീതി ആഹ **"ലോകുത്തരധമ്മാ ന ഗഹേതബ്ബാ"**തി.

ആയതനപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ

൨൭൭. ബുജ്ഝനകസത്തസ്സാതി കിലേസനിദ്ദായ പടിബുജ്ഝനകസത്തസ്സ, അരിയസച്ചാനം വാ പടിവിജ്ഝനകസത്തസ്സ. **അങ്ഗേസൂ**തി കാരണേസു, അവയവേസു വാ. ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പാദതോ പട്ഠായ സമ്ബോധിപടിപദായം ഠിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ആരദ്ധവിപസ്സകതോ പട്ഠായ യോഗാവചരോതി സമ്ബോധീ"**തി.

"സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാ"തി പദസ്സ അത്ഥോ "വിചികിച്ഛട്ഠാനീയാ"തി എത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **തന്തി** യോനിസോമനസികാരം. **തത്ഥാ**തി സതിയം. നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ചേതം ഭുമ്മം.

സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച **സതിസമ്പജഞ്ഞം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൭൫; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൨൩൨; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൪൧൮). അഥ വാ സതിപധാനം അഭിക്കന്താദിസാത്ഥകഭാവപരിഗ്ഗണ്ഹനഞാണം **സതിസമ്പജഞ്ഞം**. തം സബ്ബത്ഥ സതോകാരിഭാവാവഹത്താ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതി. യഥാ പച്ചനീകധമ്മാനം പഹാനം അനുരൂപധമ്മസേവനാ ച അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദായ ഹോതി, ഏവം സതിരഹിതപുഗ്ഗലവിവജ്ജനാ, സതോകാരീപുഗ്ഗലസേവനാ, തത്ഥ ച യുത്തപയുത്തതാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"സതിസമ്പജഞ്ഞ"**ന്തിആദിനാ.

ധമ്മാനം, ധമ്മേസു വാ വിചയോ ധമ്മവിചയോ, സോ ഏവ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, തസ്സ **ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ**. **"കുസലാകുസലാ ധമ്മാ"**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. തത്ഥ **യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ**തി കുസലാദീസു തംതംസഭാവരസലക്ഖണാദികസ്സ യാഥാവതോ അവബുജ്ഝനവസേന ഉപ്പന്നോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദോ. സോ ഹി അവിപരീതമനസികാരതായ "യോനിസോമനസികാരോ"തി വുത്തോ, തദാഭോഗതായ ആവജ്ജനാപി തഗ്ഗതികാവ, തസ്സ അഭിണ്ഹപവത്തനം ബഹുലീകാരോ. **ഭിയ്യോഭാവായാ**തി പുനപ്പുനഭാവായ. **വേപുല്ലായാ**തി വിപുലഭാവായ. **പാരിപൂരിയാ**തി പരിബ്രൂഹനായ.

പരിപുച്ഛകതാതി പരിയോഗാഹേത്വാ പുച്ഛകഭാവോ. ആചരിയേ പയിരുപാസിത്വാ പഞ്ചപി നികായേ സഹ അട്ഠകഥായ പരിയോഗാഹേത്വാ യം യം തത്ഥ ഗണ്ഠിട്ഠാനഭൂതം, തം തം "ഇദം ഭന്തേ കഥം, ഇമസ്സ കോ അത്ഥോ"തി ഖന്ധായതനാദിഅത്ഥം പുച്ഛന്തസ്സ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ **"ഖന്ധധാതു…പേ॰… ബഹുലതാ"**തി.

വത്ഥുവിസദകിരിയാതി ഏത്ഥ ചിത്തചേതസികാനം പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ സരീരം, തപ്പടിബദ്ധാനി ചീവരാദീനി ച ഇധ "വത്ഥൂനീ"തി അധിപ്പേതാനി. താനി യഥാ ചിത്തസ്സ സുഖാവഹാനി ഹോന്തി, തഥാ കരണം തേസം വിസദഭാവകരണം. തേന വുത്തം **"അജ്ഝത്തികബാഹിരാന"**ന്തിആദി. **ഉസ്സന്നദോസ**ന്തി വാതാദിഉസ്സന്നദോസം. **സേദമലമക്ഖിത**ന്തി സേദേന ചേവ ജല്ലികാസങ്ഖാതേന സരീരമലേന ച മക്ഖിതം. **ച**-സദ്ദേന അഞ്ഞമ്പി സരീരസ്സ പീളാവഹം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സേനാസനം വാതി വാ**-സദ്ദേന പത്താദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അവിസദേ** സതി, വിസയഭൂതേ വാ. കഥം ഭാവനമനുയുത്തസ്സ താനി വിസയോ? അന്തരന്തരാ പവത്തനകചിത്തുപ്പാദവസേനേവം വുത്തം. തേ ഹി ചിത്തുപ്പാദാ ചിത്തേകഗ്ഗതായ അപരിസുദ്ധഭാവായ സംവത്തന്തി. **ചിത്തചേതസികേസു** നിസ്സയാദിപച്ചയഭൂതേസു. **ഞാണമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന ന കേവലം തം വത്ഥുയേവ, അഥ ഖോ തസ്മിം അപരിസുദ്ധേ ഞാണമ്പി

അപരിസുദ്ധം ഹോതീതി നിസ്സയാപരിസുദ്ധിയാ തംനിസ്സിതാപരിസുദ്ധി വിയ വിസയസ്സ അപരിസുദ്ധതായ വിസയീനം അപരിസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

സമഭാവകരണന്തി കിച്ചതോ അനൂനാധികഭാവകരണം. യഥാപച്ചയം സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം അധിമോക്ഖകിച്ചസ്സ പടുതരഭാവേന പഞ്ഞായ അവിസദതായ വീരിയാദീനഞ്ച സിഥിലതാദിനാ **സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ഹോതി**. തേനാഹ **"ഇതരാനി മന്ദാനീ"**തി. **തതോ**തി തസ്മാ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവതോ ഇതരേസഞ്ച മന്ദത്താ. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗണ്ഹനം അനുബലപ്പദാനം പഗ്ഗഹോ, പഗ്ഗഹോവ കിച്ചം **പഗ്ഗഹകിച്ചം**. "കാതും ന സക്കോതീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ **ഉപട്ഠാനം**. വിക്ഖേപപടിപക്ഖോ, യേന വാ സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ **അവിക്ഖേപോ**. രൂപഗതം വിയ ചക്ഖുനാ യേന യാഥാവതോ വിസയസഭാവം പസ്സതി, തം **ദസ്സനകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി** ബലവതാ സദ്ധിന്ദ്രിയേന അഭിഭൂതത്താ. സഹജാതധമ്മേസു ഇന്ദട്ഠം കാരേന്താനം സഹപവത്തമാനാനം ധമ്മാനം ഏകരസതാവസേനേവ അത്ഥസിദ്ധി, ന അഞ്ഞഥാ.

തസ്മാതി വുത്തമേവത്ഥം കാരണഭാവേന പച്ചാമസതി. **ത**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയം. **ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേനാ**തി യസ്സ സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ ഉളാരതാദിഗുണേ അധിമുച്ചനസ്സ സാതിസയപ്പവത്തിയാ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തസ്സ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാദിവിഭാഗതോ യാഥാവതോ വീമംസനേന. ഏവഞ്ഹി ഏവംധമ്മതാനയേന സഭാവസരസതോ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേ സവിപ്ഫാരോ അധിമോക്ഖോ ന ഹോതി "അയം ഇമേസം ധമ്മാനം സഭാവോ"തി പരിജാനനവസേന പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ സാതിസയത്താ. ധുരിയധമ്മേസു ഹി യഥാ സദ്ധായ ബലവഭാവേ പഞ്ഞായ മന്ദഭാവോ ഹോതി, ഏവം പഞ്ഞായ ബലവഭാവേ സദ്ധായ മന്ദഭാവോ ഹോതി. തേന വുത്തം **"തം ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന...പേ... ഹാപേതബ്ബ"**ന്തി. **തഥാ അമനസികാരേനാ**തി യേനാകാരേന ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തേനാകാരേന ഭാവനായ അനനുയുഞ്ജനതോതി വുത്തം ഹോതി. ഇധ ദുവിധേന സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ അത്തനോ വാ പച്ചയവിസേസവസേന കിച്ചുത്തരിയതോ വീരിയാദീനം വാ മന്ദകിച്ചതായ. തത്ഥ പഠമവികപ്പേ ഹാപനവിധി ദസ്സിതോ, ദുതിയവികപ്പേ പന യഥാ മനസികരോതോ വീരിയാദീനം മന്ദകിച്ചതായ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തഥാ അമനസികാരേന, വീരിയാദീനം പടുകിച്ചഭാവാവഹേന മനസികാരേന സദ്ധിന്ദ്രിയം തേഹി സമരസം കരോന്തേന ഹാപേതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന സേസിന്ദ്രിയേസുപി ഹാപനവിധി വേദിതബ്ബോ.

വക്കലിത്ഥേരവത്ഥൂതി സോ ഹി ആയസ്മാ സദ്ധാധിമുത്തായ കതാധികാരോ സത്ഥു രൂപകായദസ്സനപസുതോ ഏവ ഹുത്വാ വിഹരന്തോ സത്ഥാരാ "കിം തേ, വക്കലി, ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന, യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൮൭) ഓവദിത്വാ കമ്മട്ഠാനേ നിയോജിതോപി തം അനനുയുഞ്ജന്തോ പണാമിതോ അത്താനം വിനിപാതേതും പപാതട്ഠാനം അഭിരുഹി. അഥ നം സത്ഥാ യഥാനിസിന്നോവ ഓഭാസഗിസ്സജ്ജനേന അത്ഥാനം ദസ്സേത്വാ -

> "പാമോജ്ജബഹുലോ ഭിക്ഖു, പസന്നോ ബുദ്ധസാസനേ;
> അധിഗച്ഛേ പദം സന്തം, സങ്ഖാരൂപസമം സുഖ"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൮൧);

ഗാഥം വത്വാ "ഏഹിവക്കലീ"തി ആഹ. സോ തേന അമതേനേവ അഭിസിത്തോ ഹട്ഠതുട്ഠോ ഹുത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേസി, സദ്ധായ പന ബലവഭാവതോ വിപസ്സനാവീഥിം ന ഓതരതി. തം ഞത്വാ ഭഗവാ തസ്സ ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനായ കമ്മട്ഠാനം സോധേത്വാ അദാസി. സോ സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തം പാപുണി. തേന വുത്തം **"വക്കലിത്ഥേരവത്ഥു ചേത്ഥ നിദസ്സന"**ന്തി.

ഇതരകിച്ചഭേദന്തി ഉപട്ഠാനാദികിച്ചവിസേസം. **പസ്സദ്ധാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സങ്ഗഹോ. **ഹാപേതബ്ബന്തി** യഥാ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന ഹായതി, ഏവം വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതാ പസ്സദ്ധിആദിഭാവനായ ഹായതി സമാധിപക്ഖിയത്താ തസ്സാ. തഥാഹി സാ സമാധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം കോസജ്ജപാതതോ രക്ഖന്തീ വീരിയാദിഭാവനാ വിയ വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം ഉദ്ധച്ചപാതതോ രക്ഖന്തീ ഏകംസതോ ഹാപേതി. തേന വുത്തം **"പസ്സദ്ധാദിഭാവനായ ഹാപേതബ്ബ"**ന്തി. **സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥൂ**തി സുഖുമാലസോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു. സോ ഹി ആയസ്മാ, സത്ഥു, സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ സീതവനേ വിഹരന്തോ "മമ സരീരം സുഖുമാലം, ന ച സക്കാ സുഖേനേവ സുഖം അധിഗന്തും, കായം കിലമേത്വാപി സമണധമ്മോ കാതബ്ബോ"തി ഠാനചങ്കമമേവ അധിട്ഠായ പധാനമനുയുഞ്ജന്തോ പാദതലേസു ഫോടേസു ഉട്ഠിതേസുപി വേദനം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ ദള്ഹവീരിയം കരോന്തോ അച്ചാരദ്ധവീരിയതായ വിസേസം നിബ്ബത്തേതും നാസക്ഖി. സത്ഥാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വീണൂപമോവാദേന ഓവദിത്വാ വീരിയസമതായോജനവിധിം ദസ്സേന്തോ കമ്മട്ഠാനം സോധേത്വാ ഗിജ്ഝകൂടം ഗതോ. ഥേരോപി സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന വീരിയസമതം യോജേത്വാ ഭാവേന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തേ പതിട്ഠാസി. തേന വുത്തം **"സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു ദസ്സേതബ്ബ"**ന്തി. **സേസേസുപീ**തി സതിസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേസുപി.

സമതന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനൂനാനധികഭാവം, തഥാ സമാധിവീരിയാനം. യഥാ ഹി സദ്ധാപഞ്ഞാനം വിസും വിസും ധുരിയധമ്മഭൂതാനം കിച്ചതോ അഞ്ഞമഞ്ഞാനാതിവത്തനം വിസേസതോ ഇച്ഛിതബ്ബം, യതോ നേസം സമധുരതായ അപ്പനാ സമ്പജ്ജതി, ഏവം സമാധിവീരിയാനം കോസജ്ജുദ്ധച്ചപക്ഖികാനം സമരസതായ സതി അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭനതോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അന്തദ്വയപാതാഭാവേന സമ്മദേവ അപ്പനാ ഇജ്ഝതീതി. **ബലവസദ്ധോ**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ ബ്യതിരേകമുഖേന സമത്ഥനം. തസ്സത്ഥോ - യോ ബലവതിയാ സദ്ധായ സമന്നാഗതോ അവിസദഞാണോ, സോ **മുധാപസന്നോ ഹോതി, ന** അവേച്ചപ്പസന്നോ. തഥാ ഹി സോ **അവത്ഥുസ്മിം പസീദതി** സേയ്യഥാപി തിത്ഥിയസാവകാ. **കേരാടികപക്ഖ**ന്തി സാഠേയ്യപക്ഖം ഭജതി. സദ്ധാഹീനായ പഞ്ഞായ അതിധാവന്തോ "ദേയ്യവത്ഥുപരിച്ചാഗേന വിനാ ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി ദാനമയം പുഞ്ഞം ഹോതീ"തിആദീനി പരികപ്പേതി ഹേതുപതിരൂപകേഹി വഞ്ചിതോ, ഏവംഭൂതോ ച സുക്ഖതക്കവിലുത്തചിത്തോ പണ്ഡിതാനം വചനം നാദിയതി, സഞ്ഞത്തിം ന ഗച്ഛതി. തേനാഹ **"ഭേസജ്ജസമുട്ഠിതോ വിയ രോഗോ അതേകിച്ഛോ ഹോതീ"**തി. യഥാ ചേത്ഥ സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമഭാവോ അത്ഥാവഹോ, അനത്ഥാവഹോ വിസമഭാവോ, ഏവം സമാധിവീരിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിക്ഖേപാവഹോ സമഭാവോ, ഇതരോ വിക്ഖേപാവഹോ ചാതി. **കോസജ്ജം അധിഭവതി,** തേന അപ്പനം ന പാപുണാതീതി അധിപ്പായോ . **ഉദ്ധച്ചം അധിഭവതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തദുഭയ**ന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാദ്വയം സമാധിവീരിയദ്വയഞ്ച. **സമം കാതബ്ബ**ന്തി സമരസം കാതബ്ബം.

സമാധികമ്മികസ്സാതി സമഥകമ്മട്ഠാനികസ്സ. **ഏവ**ന്തി ഏവം സന്തേ, സദ്ധായ ഥോകം ബലവഭാവേ സതീതി അത്ഥോ. **സദ്ദഹന്തോ**തി "പഥവീതി മനസികാരമത്തേന കഥം ഝാനുപ്പത്തീ"തി അചിന്തേത്വാ "അദ്ധാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന വുത്തവിധി ഇജ്ഝിസ്സതീ"തി സദ്ദഹന്തോ സദ്ധം ജനേന്തോ. **ഓകപ്പേന്തോ**തി ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ വിയ അധിമുച്ചനവസേന അവകപ്പേന്തോ പക്ഖന്ദന്തോ. **ഏകഗ്ഗതാ ബലവതീ വട്ടതി** സമാധിപ്പധാനത്താ ഝാനസ്സ. **ഉഭിന്ന**ന്തി സമാധിപഞ്ഞാനം. സമാധികമ്മികസ്സ സമാധിനോ അധിമത്തതായ പഞ്ഞായ അധിമത്തതാപി ഇച്ഛിതബ്ബാതി ആഹ **"സമതായപീ"**തി, സമഭാവേനപീതി അത്ഥോ. **അപ്പനാ**തി ലോകിയഅപ്പനാ. തഥാ ഹി **"ഹോതിയേവാ"**തി സാസങ്കം വദതി. ലോകുത്തരപ്പനാ പന തേസം സമഭാവേനേവ ഇച്ഛിതാ. യഥാഹ "സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦; പടി॰ മ॰ ൨.൧). യദി വിസേസതോ സദ്ധാപഞ്ഞാനം സമാധിവീരിയാനഞ്ച സമതാ ഇച്ഛിതാ, കഥം സതീതി ആഹ **"സതി പന സബ്ബത്ഥ ബലവതീ വട്ടതീ"**തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖികേസു പഞ്ചസു ഇന്ദ്രിയേസു. ഉദ്ധച്ചപക്ഖികേകദേസേ ഗണ്ഹന്തോ **"സദ്ധാവീരിയപഞ്ഞാന"**ന്തി ആഹ.

അഞ്ഞഥാ പീതി ച ഗഹേതബ്ബാ സിയാ. തഥാ ഹി **“കോസജ്ജപക്ഖികേന സമാധിനാ”**ഇച്ചേവ വുത്തം, ന “പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാഹീ”തി. **സാതി** സതി. സബ്ബേസു രാജകമ്മേസു നിയുത്തോ **സബ്ബകമ്മികോ. തേനാ**തി തേനാ സബ്ബത്ഥ ഇച്ഛിതബ്ബത്ഥേന കാരണേന. **ആഹ** അട്ഠകഥായം. സബ്ബത്ഥ നിയുത്താ **സബ്ബത്ഥികാ,** സബ്ബേന വാ ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖിയേന ബോജ്ഝങ്ഗേന അത്ഥേതബ്ബാ സബ്ബത്ഥിയാ, സബ്ബത്ഥിയാവ **സബ്ബത്ഥികാ**. **ചിത്തന്തി** കുസലചിത്തം. തസ്സ ഹി **സതി പടിസരണം** പരായണം അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ അനധിഗതസ്സ അധിഗമായ. തേനാഹ **“ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ”**തിആദി.

ഖന്ധാദിഭേദേ അനോഗാള്ഹപഞ്ഞാനന്തി പരിയത്തിബാഹുസച്ചവസേനപി ഖന്ധായതനാദീസു അപ്പതിട്ഠിതബുദ്ധീനം. ബഹുസ്സുതസേവനാ ഹി സുതമയഞാണാവഹാ. തരുണവിപസ്സനാസമങ്ഗീപി ഭാവനാമയഞാണേ ഠിതത്താ ഏകംസതോ പഞ്ഞവാ ഏവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“സമപഞ്ഞാസ...പേ॰... പുഗ്ഗലസേവനാ”**തി. ഞേയ്യധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവസേന തപ്പരിച്ഛേദകഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **“ഗമ്ഭീരേസു ഖന്ധാദീസു പവത്തായ ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായാ”**തി. തഞ്ഹി ഞേയ്യം താദിസായ പഞ്ഞായ ചരിതബ്ബതോ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം, തസ്സാ വാ പഞ്ഞായ തത്ഥ പഭേദതോ പവത്തി ഗമ്ഭീരഞാണചരിയാ, തസ്സാ പച്ചവേക്ഖണാതി ആഹ **“ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായ പഭേദപച്ചവേക്ഖണാ”**തി. യഥാ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ നാമ അരഹാ ഏവ, ഏവം സോ ഏവ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോപീതി ആഹ **“അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭാവനാപാരിപൂരീ ഹോതീ”**തി. **വീരിയാദീസുപി** ഏസേവ നയോ.

“തത്തം അയോഖിലം ഹത്ഥേ ഗമേന്തീ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦, ൨൬൭; അ॰ നി॰ ൩.൩൬) പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണം നിരയേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സ യേഭുയ്യേന സബ്ബപഠമം കരോന്തീതി ദേവദൂതസുത്താദീസു തസ്സാ ആദിതോ വുത്തത്താ ച ആഹ **“പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണതോ പട്ഠായാ”**തി. **സകടവാഹനാദികാലേ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തദഞ്ഞം മനുസ്സേഹി തിരച്ഛാനേഹി ച വിബാധിയമാനകാലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകം ബുദ്ധന്തരന്തി** ഇദം അപരാപരം പേതേസുയേവ ഉപ്പജ്ജനകസത്തവസേന വുത്തം, ഏകച്ചാനം വാ പേതാനം ഏകച്ചതിരച്ഛാനാനം വിയ തഥാ ദീഘായുകഭാവതോ. തഥാ ഹി കാളോ നാഗരാജാ ചതുന്നം ബുദ്ധാനം അധിഗതരൂപദസ്സനോ.

ഏവം ആനിസംസദസ്സാവിനോതി വീരിയായത്തോ **ഏവ** സബ്ബോ ലോകുത്തരോ ലോകിയോ ച വിസേസാധിഗമോതി ഏവം വീരിയേ ആനിസംസദസ്സനസീലസ്സ. **ഗമനവീഥിന്തി** സപുബ്ബഭാഗം നിബ്ബാനഗാമിനിം അരിയമഗ്ഗപടിപദം. സാ ഹി ഭിക്ഖുനോ വട്ടനിസ്സരണായ ഗന്തബ്ബാ പടിപജ്ജിതബ്ബാ പടിപദാതി കത്വാ ഗമനവീഥി നാമ. **കായദള്ഹീബഹുലോ**തി യഥാ തഥാ കായസ്സ ദള്ഹീകമ്മപസുതോ. **പിണ്ഡന്തി** രട്ഠപിണ്ഡം. പച്ചയദായകാനം അത്തനി കാരസ്സ അത്തനോ സമ്മാപടിപത്തിയാ മഹപ്ഫലഭാവസ്സ കരണേന പിണ്ഡസ്സ ഭിക്ഖായ പടിപൂജനാ **പിണ്ഡാപചായനം**.

നീഹരന്തോതി പത്തത്ഥവികതോ നീഹരന്തോ. **തം സദ്ദം സുത്വാതി തം** ഉപാസികായ വചനം പണ്ണസാലദ്വാരേ ഠിതോവ പഞ്ചാഭിഞ്ഞതായ ദിബ്ബസോതേന സുത്വാ. മനുസ്സസമ്പത്തി ദിബ്ബസമ്പത്തി അന്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തീതി **തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ** . **ദാതും സക്ഖിസ്സസീ**തി “തയി കതേന ദാനമയേന വേയ്യാവച്ചമയേന ച പുഞ്ഞകമ്മേന ഖേത്തവിസേസഭാവൂപഗമനേന അപരാപരം ദേവമനുസ്സസമ്പത്തിയോ അന്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തിഞ്ച ദാതും സക്ഖിസ്സസീ”തി ഥേരോ അത്താനം പുച്ഛതി. **സിതം കരോന്തോവാ**തി “അകിച്ഛേനേവ മയാ വട്ടദുക്ഖം സമതിക്കന്ത”ന്തി പച്ചവേക്ഖണാവസാനേ സഞ്ജാതപാമോജ്ജവസേന സിതം കരോന്തോ ഏവ.

വിപ്പടിപന്നന്തി ജാതിധമ്മകുലധമ്മാദിലങ്ഘനേന അസമ്മാപടിപന്നം. **ഏവം** യഥാ അസമ്മാപടിപന്നോ പുത്തോ തായ ഏവ അസമ്മാപടിപത്തിയാ കുലസന്താനതോ ബാഹിരോ ഹുത്വാ പിതു സന്തികാ ദായജ്ജസ്സ ന ഭാഗീ, ഏവം **കുസീതോപി** തേനേവ കുസീതഭാവേന അസമ്മാപടിപന്നോ സത്ഥു സന്തികാ ലദ്ധബ്ബഅരിയധനദായജ്ജസ്സ ന ഭാഗീ. **ആരദ്ധവീരിയോവ ലഭതി** സമ്മാപടിപജ്ജനതോ. ഉപ്പജ്ജതി വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി യോജനാ. ഏവം സബ്ബത്ഥ.

മഹാതി സീലാദീഹി ഗുണേഹി മഹന്തോ വിപുലോ അനഞ്ഞസാധാരണോ. തം പനസ്സ ഗുണമഹത്തം ദസസഹസ്സിലോകധാതുകമ്പനേന ലോകേ പാകടന്തി ദസ്സേന്തോ **"സത്ഥുനോ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

യസ്മാ സത്ഥുസാസനേ പബ്ബജിതസ്സ പബ്ബജ്ജുപഗമേന സക്യപുത്തിയഭാവോ സമ്പജായതി, തസ്മാ ബുദ്ധപുത്തഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അസമ്ഭിന്നായാ"**തിആദിമാഹ.

അലസാനം ഭാവനായ നാമമത്തമ്പി അജാനന്താനം കായദള്ഹീബഹുലാനം യാവദത്ഥം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖാദിഅനുയുഞ്ജനകാനം തിരച്ഛാനകഥികാനം പുഗ്ഗലാനം ദൂരതോ വജ്ജനാ **കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ**. "ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൨൩; ൩.൭൫; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൦; അ॰ നി॰ ൩.൧൬; വിഭ॰ ൫൧൯; മഹാനി॰ ൧൬൧) ഭാവനാരമ്ഭവസേന ആരദ്ധവീരിയാനം ദള്ഹപരക്കമാനം കാലേന കാലം ഉപസങ്കമനാ **ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനാ**. തേനാഹ - **"കുച്ഛിം പൂരേത്വാ"**തിആദി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** പന ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ സബ്രഹ്മചാരിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ഇദം ദ്വയം ന ഗഹിതം, ഥിനമിദ്ധവിനോദനതാ സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണതാതി ഇദം ദ്വയം ഗഹിതം. തത്ഥ ആനിസംസദസ്സാവിതായ ഏവ സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണാ ഗഹിതാ ഹോതി ലോകിയലോകുത്തരവിസേസാധിഗമസ്സ വീരിയായത്തതാദസ്സനഭാവതോ. ഥിനമിദ്ധവിനോദനം തദധിമുത്തതായ ഏവ ഗഹിതം, വീരിയുപ്പാദനേ യുത്തപ്പയുത്തസ്സ ഥിനമിദ്ധവിനോദനം അത്ഥസിദ്ധമേവ. തത്ഥ ഥിനമിദ്ധവിനോദന-കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജന-ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവന-തദധിമുത്തതാ പടിപക്ഖവിധമനപച്ചയൂപസംഹാരവസേന, അപായപച്ചവേക്ഖണാദയോ സമുത്തേജനവസേന വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദകാ ദട്ഠബ്ബാ.

പുരിമുപ്പന്നാ പീതി പരതോ ഉപ്പജ്ജനകപീതിയാ കാരണഭാവതോ **"പീതിയേവ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാ ധമ്മാ"**തി വുത്താ, തസ്സാ പന ബഹുസോ പവത്തിയാ പുഥുത്തം ഉപാദായ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, യഥാ സാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം പടിപത്തി, **തസ്സാ ഉപ്പാദകമനസികാരോ**.

ബുദ്ധാനുസ്സതിയാ ഉപചാരസമാധിനിട്ഠത്താ വുത്തം **"യാവ ഉപചാരാ"**തി. **സകലസരീരം ഫരമാനോ**തി പീതിസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി സകലസരീരം ഫരമാനോ. ധമ്മഗുണേ അനുസ്സരന്തസ്സപി യാവ ഉപചാരാ സകലസരീരം ഫരമാനോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതീതി. ഏവം സേസഅനുസ്സതീസു പസാദനീയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണായഞ്ച യോജേതബ്ബം തസ്സാപി വിമുത്തായതനഭാവേന തഗ്ഗതികത്താ. **സമാപത്തിയാ...പേ॰... സമുദാചരന്തീ**തി ഇദഞ്ച ഉപസമാനുസ്സതിദസ്സനം. സങ്ഖാരാനഞ്ഹി സപ്പദേസവൂപസമേപി നിപ്പദേസവൂപസമേ വിയ തഥാ പഞ്ഞായ പവത്തിതോ ഭാവനാമനസികാരോ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥോ ഹുത്വാ ഉപചാരസമാധിം ആവഹന്തോ തഥാരൂപപീതിസോമനസ്സസമന്നാഗതോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതീതി. പസാദനീയേസു ഠാനേസു പസാദസിനേഹാഭാവേന ഥുസസമഹദയതാ ലൂഖതാ, സാ തത്ഥ ആദരഗാരവാകരണേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"അസക്കച്ചകിരിയായ സംസൂചിതലൂഖഭാവേ"**തി.

കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ പസ്സദ്ധി ഏവ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, തസ്സ **പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ**.

പണീതഭോജനസേവനതാതി പണീതസപ്പായഭോജനസേവനതാ. **ഉതുഇരിയാപഥസുഖഗ്ഗഹണേന** സപ്പായഉതുഇരിയാപഥഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. തഞ്ഹി തിവിധം സപ്പായം സേവിയമാനം കായസ്സ കല്ലതാപാദനവസേന ചിത്തസ്സ കല്ലതം ആവഹന്തം ദുവിധായപി പസ്സദ്ധിയാ കാരണം ഹോതി. അഹേതുകം സത്തേസു ലബ്ഭമാനം സുഖം ദുക്ഖന്തി അയമേകോ അന്തോ, ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുകന്തി പന അയം ദുതിയോ, ഏതേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ യഥാസകം കമ്മുനാ ഹോതീതി അയം മജ്ഝിമാ പടിപത്തി. മജ്ഝത്തോ പയോഗോ യസ്സ ഹോതി മജ്ഝത്തപയോഗോ, തസ്സ ഭാവോ **മജ്ഝത്തപയോഗതാ**. അയഞ്ഹി പഹായ സാരദ്ധകായതം പസ്സദ്ധകായതായ

കാരണം ഹോന്തി പസ്സദ്ധിദ്വയം ആവഹതി, ഏതേനേവ സാരദ്ധകായപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനപസ്സദ്ധകായപുഗ്ഗലവസേനാനം തദാവഹനതാ സംവണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

യഥാസമാഹിതാകാരസല്ലക്ഖണവസേന ഗയ്ഹമാനോ പുരിമുപ്പന്നോ സമഥോ ഏവ **സമഥനിമിത്തം**. നാനാരമ്മണേ പരിബ്ഭമനേന വിവിധം അഗ്ഗം ഏതസ്സാതി ബ്യഗ്ഗോ, വിക്ഖേപോ. തഥാ ഹി സോ അനവട്ഠാനരസോ ഭന്തതാപച്ചുപട്ഠാനോ ച വുത്തോ. ഏകഗ്ഗതാഭാവതോ ബ്യഗ്ഗപടിപക്ഖോതി **അബ്യഗ്ഗോ,** സമാധി. സോ ഏവ നിമിത്തന്തി പുബ്ബേ വിയ വത്തബ്ബം. തേനാഹ **"അവിക്ഖേപട്ഠേന ച അബ്യഗ്ഗനിമിത്ത"**ന്തി.

വത്ഥുവിസദകിരിയാ ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ ച പഞ്ഞാവഹാ വുത്താ, സമാധാനാവഹാപി താ ഹോന്തി സമാധാനാവഹഭാവേനേവ പഞ്ഞാവഹഭാവതോതി വുത്തം **"വത്ഥുവിസദ…പേ॰… വേദിതബ്ബാ"**തി.

കരണഭാവനാകോസല്ലാനം അവിനാഭാവതോ, രക്ഖണകോസല്ലസ്സ ച തമ്മൂലകത്താ **"നിമിത്തകുസലതാ നാമ കസിണനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹണകുസലതാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. **കസിണനിമിത്തസ്സാ**തി ച നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. അസുഭനിമിത്തസ്സാദികസ്സപി ഹി യസ്സ കസ്സചി ഝാനുപ്പത്തിനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹണകോസല്ലം നിമിത്തകുസലതാ ഏവാതി.

അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതം പമോദവേകല്ലഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ പഗ്ഗഹണ**ന്തി തസ്സ ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ലയാപത്തിതോ സമുദ്ധരണം. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ലീനം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ . തം കിസ്സ ഹേതു? ലീനം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുസമുട്ഠാപയം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ സുക്ഖാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി ച ഗോമയാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി ച കട്ഠാനി പക്ഖിപേയ്യ, മുഖവാതഞ്ച ദദേയ്യ, ന ച പംസുകേന ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുന്തി? ഏവം സന്തേ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥ ച യഥാസകം ആഹാരവസേന ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബം, സാ അനന്തരം വിഭാവിതാ ഏവ.

അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗബലവതം പമോദുപ്പിലാവനഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ നിഗ്ഗഹണ**ന്തി തസ്സ ഉദ്ധതചിത്തസ്സ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ഉദ്ധതാപത്തിതോ നിസേധനം. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ -

> "യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ഉദ്ധതം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ. തം കിസ്സ ഹേതു? ഉദ്ധതം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുവൂപസമയം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ അല്ലാനി ചേവ തിണാനി…പേ॰… പംസുകേന ച ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുന്തി? ഏവം ഭന്തേ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥാപി യഥാസകം ആഹാരവസേന പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനാ വുത്താ ഏവ, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ വുച്ചമാനാ, ഇതരസ്സ അനന്തരം വക്ഖതി.

പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായാതി പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ അപ്പഭാവേന. യഥാ ഹി ദാനം അലോഭപ്പധാനം, സീലം അദോസപ്പധാനം, ഏവം ഭാവനാ അമോഹപ്പധാനാ. തത്ഥ യദാ പഞ്ഞാ ന ബലവതീ ഹോതി, തദാ ഭാവനാ പുബ്ബേനാപരം വിസേസാവഹാ ന ഹോതി, അനഭിസങ്ഖതോ വിയ ആഹാരോ പുരിസസ്സ യോഗിനോ ചിത്തസ്സ അഭിരുചിം ന ജനേതി, തേന തം നിരസ്സാദം ഹോതി, തഥാ ഭാവനായ സമ്മദേവ അവീഥിപടിപത്തിയാ ഉപസമസുഖം ന വിന്ദതി, തേനാപി ചിത്തം നിരസ്സാദം ഹോതി. തേന വുത്തം **"പഞ്ഞാപയോഗ…പേ॰… നിരസ്സാദം ഹോതീ"**തി. തസ്സ സംവേഗുപ്പാദനം പസാദുപ്പാദനഞ്ച തികിച്ഛനന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"അട്ഠ സംവേഗവത്ഥൂനീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ജാതിജരാബ്യാധിമരണാനി യഥാരഹം സുഗതിയം ദുഗ്ഗതിയഞ്ച ഹോന്തീതി തദഞ്ഞമേവ പഞ്ചവിധബന്ധനാദി-ഖുപ്പിപാസാദി-അഞ്ഞമഞ്ഞവിബാധനാദിഹേതുകം അപായദുക്ഖം ദട്ഠബ്ബം, തയിദം സബ്ബം തേസം തേസം സത്താനം പച്ചുപ്പന്നഭവനിസ്സിതം ഗഹിതന്തി അതീതേ അനാഗതേ ച കാലേ വട്ടമൂലകദുക്ഖാനി വിസും ഗഹിതാനി. യേ പന സത്താ ആഹാരൂപജീവിനോ, തത്ഥ ച ഉട്ഠാനഫലൂപജീവിനോ, തേസം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം ജീവികദുക്ഖം അട്ഠമം സംവേഗവത്ഥു ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അയം വുച്ചതി സമയേ സമ്പഹംസനതാ**തി അയം സമ്പഹംസിതബ്ബസമയേ വുത്തനയേന തേന സംവേജനവസേന ചേവ പസാദുപ്പാദനവസേന ച സമ്മദേവ പഹംസനാ, സംവേഗജനനപുബ്ബകപസാദുപ്പാദനേന ഭാവനാചിത്തസ്സ തോസനാതി അത്ഥോ.

സമ്മാപടിപത്തിം ആഗമ്മാതി ലീനുദ്ധച്ചവിരഹേന സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ ച സമ്മാ അവിസമം സമ്മദേവ ഭാവനാപടിപത്തിം ആഗമ്മ. **അലീന**ന്തിആദീസു കോസജ്ജപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം അനധിമത്തതായ **അലീനം,** ഉദ്ധച്ചപക്ഖിയാനം അനധിമത്തതായ **അനുദ്ധതം,** പഞ്ഞാപയോഗസത്തിയാ ഉപസമസുഖാധിഗമേന ച **അനിരസ്സാദം,** തതോ ഏവ **ആരമ്മണേ സമപ്പവത്തം സമഥവീഥിപടിപന്നഞ്ച**. തത്ഥ അലീനതായ **പഗ്ഗഹേ,** അനുദ്ധതതായ **നിഗ്ഗഹേ,** അനിരസ്സാദതായ **സമ്പഹംസനേ ന ബ്യാപാരം ആപജ്ജതി,** അലീനാനുദ്ധതതാഹി ആരമ്മണേ സമപ്പവത്തം, അനിരസ്സാദതായ സമഥവീഥിപടിപന്നം. സമപ്പവത്തിയാ വാ **അലീനം അനുദ്ധതം,** സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ **അനിരസ്സാദ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അയം വുച്ചതി സമയേ അജ്ഝുപേക്ഖനതാ**തി അയം അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബസമയേ ഭാവനാചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു ബ്യാവടതാസങ്ഖാതം പടിപക്ഖം അഭിഭുയ്യ പേക്ഖനാ വുച്ചതി.

പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനതോ വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനഭാവൂപഗമനതോ ച ഉപചാരജ്ഝാനമ്പി സമാദാനകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ പുഗ്ഗലസ്സ സമാഹിതഭാവസാധനമേവാതി തത്ഥ സമധുരഭാവേനാഹ **"ഉപചാരം വാ അപ്പനം വാ"**തി.

ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാ ധമ്മാതി ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്താനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

അനുരോധവിരോധവിപ്പഹാനവസേന മജ്ഝത്തഭാവോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ കാരണം തസ്മിം സതി സിജ്ഝനതോ, അസതി ച അസിജ്ഝനതോ, സോ ച മജ്ഝത്തഭാവോ വിസയവസേന ദുവിധോതി ആഹ **"സത്തമജ്ഝത്തതാ സങ്ഖാരമജ്ഝത്തതാ"**തി. തദുഭയേ ച വിരുജ്ഝനം പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായ ഏവ ദൂരീകതന്തി അനുരുജ്ഝനസ്സേവ പഹാനവിധിം ദസ്സേന്തേന **"സത്തമജ്ഝത്തതാ"**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ **"സത്തസങ്ഖാരകേലായനപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനതാ"**തി. ഉപേക്ഖായ ഹി വിസേസതോ രാഗോ പടിപക്ഖോ. തഥാ ചാഹ ''ഉപേക്ഖാ രാഗബഹുലസ്സ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൯).

ദ്വീഹാകാരേഹീതി കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണം അത്തസുഞ്ഞതാപച്ചവേക്ഖണന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി. **ദ്വീഹേവാ**തി അവധാരണം സങ്ഖ്യാസമാനതായ. **അസ്സാമികഭാവോ** അനത്തനിയതാ. സതി ഹി അത്തനി തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ചീവരം അഞ്ഞഞ്ച കിഞ്ചി അത്തനിയം നാമ സിയാ, സോ പന കോചി നത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ. **അനദ്ധനിയ**ന്തി ന അദ്ധാനക്ഖമം, ന ചിരട്ഠായി ഇത്തരം അനിച്ചന്തി അത്ഥോ. **താവകാലിക**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം.

മമായതീതി മമത്തം കരോതി, ''മമ''ന്തി തണ്ഹായ പരിഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠതി. **ധനായന്താ**തി ധനം ദ്രബ്യം കരോന്താ.

അയം സതിപട്ഠാനദേസനാ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗവസേന ദേസിതാതി പുബ്ബഭാഗിയബോജ്ഝങ്ഗേ സന്ധായാഹ **''ബോജ്ഝങ്ഗപരിഗ്ഗാഹികാ സതി ദുക്ഖസച്ച''**ന്തി.

ബോജ്ഝങ്ഗപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുസച്ചപബ്ബവണ്ണനാ

൧൧൯. യഥാസഭാവതോതി അവിപരീതസഭാവതോ ബാധനലക്ഖണതോ, യോ യോ വാ സഭാവോ **യഥാസഭാവോ,** തതോ, രുപ്പനാദികക്ഖളാദിസഭാവതോതി അത്ഥോ. **ജനികം സമുട്ഠാപിക**ന്തി പവത്തലക്ഖണസ്സ ദുക്ഖസ്സ ജനികം നിമിത്തലക്ഖണസ്സ സമുട്ഠാപികം. **പുരിമതണ്ഹ**ന്തി ദുക്ഖനിബ്ബത്തിതോ പുരേതരസിദ്ധം തണ്ഹം.

സസന്തതിപരിയാപന്നാനം ദുക്ഖസമുദയാനം അപ്പവത്തിഭാവേന പരിഗ്ഗയ്ഹമാനോ നിരോധോപി സസന്തതിപരിയാപന്നോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **''അത്തനോ വാ ചത്താരി സച്ചാനീ''**തി. **പരസ്സ വാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തേനാഹ ഭഗവാ - ''ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേമി, ലോകസമുദയഞ്ച പഞ്ഞപേമി, ലോകനിരോധഞ്ച പഞ്ഞപേമി, ലോകനിരോധഗാമിനിപടിപദഞ്ച പഞ്ഞപേമീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭). കഥം പന ആദികമ്മികോ നിരോധസച്ചാനി പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി? അനുസ്സവാദിസിദ്ധമാകാരം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, ഏവഞ്ച കത്വാ ലോകുത്തരബോജ്ഝങ്ഗേ ഉദ്ദിസ്സപി പരിഗ്ഗഹോ ന വിരുജ്ഝതി. **യഥാസമ്ഭവതോ**തി സമ്ഭവാനുരൂപം, ഠപേത്വാ നിരോധസച്ചം സേസസച്ചവസേന സമുദയവയാ വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

ചതുസച്ചപബ്ബവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

''അട്ഠികസങ്ഖലികം സമംസ''ന്തിആദികാ സത്ത സിവഥികാ അട്ഠികകമ്മട്ഠാനതായ ഇതരാസം ഉദ്ധുമാതകാദീനം സഭാവേനേവാതി നവന്നം സിവഥികാനം അപ്പനാകമ്മട്ഠാനതാ വുത്താ. **ദ്വേയേവാ**തി ''ആനാപാനം, ദ്വത്തിംസാകാരോ''തി ഇമാനി ദ്വേയേവ. **അഭിനിവേസോ**തി വിപസ്സനാഭിനിവേസോ, സോ പന സമ്മസനീയധമ്മേ പരിഗ്ഗഹോ. ഇരിയാപഥാ ആലോകിതാദയോ ച രൂപധമ്മാനം അവത്ഥാവിസേസമത്തതായ ന സമ്മസനുപഗാ വിഞ്ഞത്തിആദയോ വിയ. നീവരണബോജ്ഝങ്ഗാ ആദിതോ ന പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാതി വുത്തം **''ഇരിയാപഥ…പേ॰… ന ജായതീ''**തി. കേസാദിഅപദേസേന തദുപാദാനധമ്മാ വിയ ഇരിയാപഥാദിഅപദേസേന തദവത്ഥാ രൂപധമ്മാ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി, നീവരണാദിമുഖേന ച തം സമ്പയുത്താ തംനിസ്സയധമ്മാതി അധിപ്പായേന മഹാസീവത്ഥേരോ **''ഇരിയാപഥാദീസുപി അഭിനിവേസോ ജായതീ''**തി ആഹ. **അത്ഥി നു ഖോ മേ**തിആദി പന സഭാവതോ ഇരിയാപഥാദീനം ആദികമ്മികസ്സ അനിച്ഛിതഭാവദസ്സനം. അപരിഞ്ഞാപുബ്ബികാ ഹി പരിഞ്ഞാതി.

൧൨൭. കാമം ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ''തിആദിനാ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേസു തത്ഥ തത്ഥ ഭിക്ഖുഗ്ഗഹണം കതം, തം പടിപത്തിയാ ഭിക്ഖുഭാവദസ്സനത്ഥം, ദേസനാ പന സബ്ബസാധാരണാതി ദസ്സേതും **''യോ ഹി കോചി, ഭിക്ഖവേ''**ഇച്ചേവ വുത്തം, ന ഭിക്ഖുയേവാതി ദസ്സേന്തോ **''യോ ഹി കോചി, ഭിക്ഖു വാ''**തിആദിമാഹ. **ദസ്സനമഗ്ഗേന**

ഞാതമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ ജാനന്തീ സിഖാപ്പത്താ അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞാ അഞ്ഞാ നാമ, തസ്സ ഫലഭാവതോ അഗ്ഗഫലമ്പീതി ആഹ **"അഞ്ഞാതി അരഹത്ത"**ന്തി. അപ്പതരേപി കാലേ സാസനസ്സ നിയ്യാനികഭാവം ദസ്സേന്തോതി യോജനാ.

ഏസ.വ്വ. നിയ്യാതേന്തോതി നിഗമേന്തോ.

പപഞ്ചസൂദനിയാ മജ്ഝിമനികായട്ഠകഥായ

സതിപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച മൂലപരിയായവഗ്ഗവണ്ണനാ.

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

മജ്ഝിമനികായേ

മൂലപണ്ണാസ-ടീകാ

(ദുതിയോ ഭാഗോ)

൨. സീഹനാദവഗ്ഗോ

൧. ചൂളസീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൯. സുത്തദേസനാവത്ഥുസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അട്ഠുപ്പത്തി, സാ തസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ**തി വുത്തോവായമത്ഥോ. **ലാഭസക്കാരപച്ചയാ**തി ലാഭസക്കാരനിമിത്തം, ഭഗവതോ സങ്ഘസ്സ ച ഉപ്പന്നലാഭസക്കാരഹേതു, അത്തനോ വാ ലാഭസക്കാരുപ്പാദനഹേതു. **തിത്ഥിയപരിദേവിതേ**തി തിത്ഥിയാനം ''കിം ഭോ സമണോയേവ ഗോതമോ സമണോ''തിആദിനാ വിപ്പലപനിമിത്തം. **''മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജി''**തി വത്വാ സമന്തപാസാദികത്ഥം തസ്സ ഉപ്പത്തികാരണം ദസ്സേന്തോ **''ചതുപ്പമാണികോ ഹി''**തിആദിമാഹ. ചത്താരി പമാണാനി ചതുപ്പമാണാനി, ചതുപ്പമാണാനി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ചതുപ്പമാണികോ**. ലോകോയേവ സങ്ഗമ്മ സമാഗമ്മ വസനട്ഠേന **ലോകസന്നിവാസോ,** സത്തകായോതി അത്ഥോ. പമിനാതി ഉളാരതാദിവിസേസം ഏതേനാതി പമാണം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൬൫) രൂപം രൂപകായോ പമാണം ഏതസ്സാതി **രൂപപ്പമാണോ**. തതോ ഏവ രൂപേ പസന്നോതി **രൂപപ്പസന്നോ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ . **ഘോസോ**തി പവത്ഥുതിഘോസോ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൬൫). **ലൂഖ**ന്തി പച്ചയലൂഖതാ. **ധമ്മോ**തി സീലാദയോ ഗുണധമ്മാ അധിപ്പേതാ.

തേസം പുഗ്ഗലാനം. **ആരോഹ**ന്തി ഉച്ചതം. സാ ച ഖോ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ പമാണയുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. **പരിണാഹ**ന്തി നാതികിസനാതിഥൂലതാവസേന മിതപരിണാഹം. **സണ്ഠാന**ന്തി തേസം തേസം അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം സുസണ്ഠിതതം. **പാരിപൂരി**ന്തി സബ്ബേസം സരീരാവയവാനം പരിപുണ്ണതം അവേകല്ലതം. **തത്ഥ പമാണം ഗഹേത്വാ**തി തസ്മിം രൂപേ രൂപസമ്പത്തിയം പമാണഭാവം ഉപാദായ. **പസാദം ജനേതീ**തി അധിമോക്ഖം ഉപ്പാദേതി.

പരവണ്ണനായാതി ''അമുകോ ഏദിസോ ച ഏദിസോ ചാ''തി യസഗുണവചനേന. **പരഥോമനായാ**തി സമ്മുഖാവ പരസ്സ സിലാഘുപ്പാദനേന അഭിത്ഥവനേന. **പരപസംസനായാ**തി പരമ്മുഖാ പരസ്സ ഗുണസംകിത്തനേന. **പരവണ്ണഹാരികായാ**തി പരമ്പരവണ്ണഹാരികായ പരമ്പരായ പരസ്സ കിത്തിസദ്ദൂപസംഹാരേന. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഥുതിഘോസേ.

ചീവരലൂഖന്തി ഥൂലജിണ്ണബഹുതുന്നകതാദിം ചീവരസ്സ ലൂഖഭാവം. **പത്തലൂഖ**ന്തി അനേകഗണ്ഠികാഹതാദിം പത്തസ്സ ലൂഖഭാവം. **വിവിധം വാ ദുക്കരകാരിക**ന്തി ധുതങ്ഗസേവനാദിവസേന പവത്തം നാനാവിധം ദുക്കരചരിയം.

സീലം വാ പസ്സിത്വാതി സീലപാരിപൂരിവസേന വിസുദ്ധം കായവചീസുചരിതം ഞാണചക്ഖുനാ പസ്സിത്വാ. ഝാനാദിഅധിഗമസിദ്ധം **സമാധിം വാ**. വിപസ്സനാഭിഞ്ഞാസങ്ഖാതം **പഞ്ഞം വാ**.

ഭഗവതോ സരീരം ദിസ്വാതി സമ്ബന്ധോ. **രൂപപ്പമാണോപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേയേവ പസീദതി** അപരിമിതകാലസമുപചിതപുഞ്ഞാനുഭാവനിപ്ഫന്നായ സബ്ബസോ അനവജ്ജായ

സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണാവയവായ രൂപകായസമ്പത്തിയാ സമന്തപാസാദികത്താ, യസ്സാ രുചിരഭാവോ വിസുദ്ധേ വിഗതവലാഹകേ ദേവേ പുണ്ണമാസിയം പരിപുണ്ണകലാഭാഗമണ്ഡലം ചന്ദമണ്ഡലം അഭിഭവിത്വാ അതിരോചതി, പഭസ്സരഭാവോ സരദസമയം സംവഡ്ഢിതദിഗുണതേജകിരണജാലസമുജ്ജലം സൂരിയമണ്ഡലം അഭിഭവതി, സോമ്മകിരണരസസമുജ്ജലഭാവേഹി തദുഭയേഹി അഭിഭുയ്യ വത്തമാനം ഏകസ്മിം ഖണേ ദസസഹസ്സിലോകധാതും വിജ്ജോതനസമത്ഥം മഹാബ്രഹ്മുനോ പഭാസമുദയം അഭിവിഹച്ച ഭാസതേ തപതേ വിരോചതി ച.

സതിപി അങ്ഗപരിച്ചാഗാദീനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച **അങ്ഗപരിച്ചാഗാ**ദിഗ്ഗഹണം, തത്ഥാപി ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ വിസും **നയനപരിച്ചാഗ**ഗ്ഗഹണം, പരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി രജ്ജപരിച്ചാഗതോ **പുത്തദാരപരിച്ചാഗ**ഗ്ഗഹണഞ്ച കതം. **ആദിനാ നയേനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയാദിഹേതുസമ്പത്തിയാ, ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭, ൨൫൫) വുത്തായ ഫലസമ്പത്തിയാ, ''സോ ധമ്മം ദേസേതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൫൫) വുത്തായ സത്തുപകാരകിരിയായ ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേയേവ പസീദതി** യഥാവുത്തഗുണാനം അനഞ്ഞസാധാരണഭാവതോ അച്ഛരിയബ്ഭുതഭാവതോ ച. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

''ചീവരലൂഖം ദിസ്വാ''തി വത്വാ തം ദസ്സേതും **''സചേ ഭഗവാ''**തിആദി വുത്തം. **സാണപംസുകൂലചീവരേനാ**തി മതകളേവരം പലിവേഠേത്വാ ഛഡ്ഡിതേന തുമ്ബമത്തേ കിമീ പപ്ഫോടേത്വാ ഗഹിതേന സാണപംസുകൂലചീവരേന. **ഭാരിയ**ന്തി ഗരുകം, ദുക്കരന്തി അത്ഥോ. വധുയുവതിമജ്ഝിമിത്ഥിവസേന, ബാലയോബ്ബനപുരാണവസേന വാ **തിവിധനാടകതാ. ഹരേണുയൂസം** മണ്ഡലകലായരസോ. ''യാപേസ്സതി നാമാ''തി നാമ-സദ്ദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. നാമ-സദ്ദയോഗേന ഹി അനാഗതകാലസ്സ വിയ പയോഗോ, യാപേതി ഇച്ചേവ അത്ഥോ. **അപ്പാണക**ന്തി നിരസ്സാസം നിരോധിതസ്സാസപസ്സാസം.

സമാധിഗുണന്തി സാധാരണതോ വുത്തമത്ഥം വിവരതി ഝാനാദിഗ്ഗഹണേന. മാനദബ്ബനിമ്മദനേന നിബ്ബിസേവനഭാവാപാദനമ്പി ദമനമേവാതി വുത്തം **''പാഥികപുത്തദമനാദീനീ''**തി. **ആദി**-സദ്ദേന സച്ചകാളവകബകദമനാദീനം സങ്ഗഹോ. **ബാവേരു**ന്തി ഏവംനാമകം വിസയം. **സരസമ്പന്നോ**തി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന സരേന സമന്നാഗതോ. തേന ബ്രഹ്മസ്സരതാകരവീകഭാണിതാദസ്സനേന ലക്ഖണഹാരനയേന അവസേസലക്ഖണപാരിപൂരിം വിയ തദവിനാഭാവതോ ബുദ്ധാനം ദേസനാവിലാസഞ്ച വിഭാവേതി.

ഹതപ്പഭാതി ബുദ്ധാനുഭാവേന വിഗതതേജാ. **കാളപക്ഖൂപമേ**തി സത്താനം ബ്യാമോഹന്ധകാരാഭിഭവേന കാളപക്ഖരത്തൂപമേ. **സൂരിയേ**തി സൂരിയേ ഉദയിത്വാ ഓഭാസേന്തേതി അധിപ്പായോ.

സിങ്ഘാടകേതി തികോണരച്ഛായം. **ചതുക്കേ**തി സന്ധിയം. **പരിദേവന്തീ**തി അനുത്ഥുനനവസേന വിപ്പലപന്തി. സോകാധികകതോ ഹി വചീപലാപോ

പരിദേവോ. **ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനേയേവ ഉപ്പന്നാ**തി അത്തനോ ദിട്ഠിവാദസ്സ പുരാതനഭാവം ദീപേന്തി.

സേസപദേസുപീതി "ഇധ ദുതിയോ സമണോ"തിആദീസു സേസവാരേസുപി (അം നിം ടീം ൨.൪.൨൪൧-൨൪൨) യഥാ ഹി "വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തി (പാരാം ൧൧; ദീം നിം ൧.൨൨൬; സം നിം ൨.൧൫൨; അം നിം ൪.൧൨൩) ഏത്ഥ കതോ നിയമോ "വിവിച്ച അകുസലേഹീ"തി (പാരാം ൧൧; ദീം നിം ൧.൨൨൬; സം നിം ൨.൧൫൨; അം നിം ൪.൧൨൩) ഏത്ഥാപി കതോയേവ ഹോതി സാവധാരണസ്സേവ അത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, ഏവമിധാപീതി. തേനാഹ **"ദുതിയാദയോപീ"**തിആദി. സാമഞ്ഞഫലാധിഗമവസേന നിപ്പരിയായതോ സമണഭാവോതി തേസം വസേനേത്ഥ ചത്താരോ സമണാ ദേസിതാതി തമത്ഥം സുത്തന്തരേന സമത്ഥേതും **"തേനേവാഹാ"**തിആദി വുത്തം. പടിപത്തിക്കമേന ദേസനാക്കമേന ച സകദാഗാമിആദീനം ദുതിയാദിതാ വുത്താതി സോതാപന്നസ്സ പഠമതാ അവുത്തസിദ്ധാതി ന ചോദിതാ. **ഫലട്ഠകസമണാവ അധിപ്പേതാ** സമിതപാപസമണഗ്ഗഹണതോ. കസ്മാ പനേത്ഥ **മഹാപരിനിബ്ബാനേ** വിയ മഗ്ഗട്ഠാ തദത്ഥായ പടിപന്നാ ച ന ഗഹിതാതി? വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ. തത്ഥ ഹി മഗ്ഗാധിഗമത്ഥായ വിപസ്സനാപി ഇതോ ബഹിദ്ധാ നത്ഥി, കുതോ മഗ്ഗഫലാനീതി ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ "ഞായസ്സ ധമ്മസ്സ പദേസവത്തീ, ഇതോ ബഹിദ്ധാ സമണോപി നത്ഥീ"തി വുത്തം. ഇധ പന നിട്ഠാനപ്പത്തമേവ തം‌തംസമണഭാവം ഗണ്ഹന്തേന ഫലട്ഠകസമണാവ ഗഹിതാ "മഗ്ഗട്ഠതോ ഫലട്ഠോ സവിസേസം ദക്ഖിണേയ്യോ"തി. സ്വായമത്ഥോ ദ്വീസു സുത്തേസു ദേസനാഭേദേനേവ വിഞ്ഞായതീതി.

രിത്താതി വിവിത്താ. **തുച്ഛാ**തി നിസ്സാരാ പടിപന്നകസാരാഭാവതോ. പവദന്തി ഏതേഹീതി **പവാദാ,** ദിട്ഠിഗതികാനം നാനാദിട്ഠിദീപകാ സമയാതി ആഹ **"ചത്താരോ സസ്സതവാദാ"**തിആദി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആഗമിസ്സതി. **തേ**തി യഥാവുത്തസമണാ. **ഏത്ഥാ**തി "പരപ്പവാദാ"തി വുത്തേ ബാഹിരകസമയേ.

യന്തി യസ്മിം. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി ഇദം പച്ചത്തവചനം. ഞായോ വുച്ചതി സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗോ. തേന ഹി നിബ്ബാനം ഞായതി ഗമ്മതി പടിവിജ്ഝതീതി. സോ ഏവ നിബ്ബാനസമ്പാപകഹേതുതായ ധമ്മോതി ആഹ **"ഞായസ്സ ധമ്മസ്സാ"**തി.

തേസം പരപ്പവാദസാസനാനം **അവേത്തതാ വേത്തതാ ച അരിയമഗ്ഗസ്സ** അഭാവഭാവാ സുപരിസുദ്ധസ്സ സീലസ്സ സുപരിസുദ്ധായ സമഥവിപസ്സനായ **അഭാവതോ സാവതോ ച**. തദുഭയഞ്ച ദുരക്ഖാതസ്വാക്ഖാതഭാവഹേതുകം, സോ ച അസമ്മാസമ്ബുദ്ധസമ്മാസമ്ബുദ്ധപവേദിതതായാതി പരാജികായ സത്ഥു വിപത്തിഹേതുതായ സാസനസ്സ അനിയ്യാനഭാവോതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പരിയായതോ ച പാളിയാ ച സമത്ഥേതും **"തേനാഹ ഭഗവാ"**തിആദിനാ പാളിം ദസ്സേത്വാ ഉപമാപദേസേന തത്ഥ സുത്തം വിഭാവേന്തോ **"യസ്മാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ ഏകച്ചാനം വിസേസതോ സീഹാനം പുരിമം പാദദ്വയം ഹത്ഥകിച്ചമ്പി കരോതി, തസ്മാ ആഹ **"സുരത്തഹത്ഥപാദോ"**തി. **സീഹസ്സ കേസാ** നാമ കേസരായതനാ ഖന്ധലോമാ. **ഗോചരിയഹത്ഥികുലം** നാമ പകതിഹത്ഥികുലം, യം "കാലാവക"ന്തിപി

വുച്ചതി. **ഘോടകോ** നാമ അസ്സഖളുങ്കോ. സിനേരുപരിഭണ്ഡേ സിമ്ബലിരുക്ഖേഹി സഞ്ഛാദിതോ പഞ്ഞാസയോജനോ ദഹോ സിമ്ബലിദഹോ, തം പരിവാരേത്വാ മഹന്തം സിമ്ബലിവനം, തം സന്ധായാഹ **“സിമ്ബലിദഹവനേ”**തി. അഞ്ഞതിത്ഥാവാസഭൂമിയം ഇമേസു സമണേസു ഏകച്ചോ ന ഉപ്പജ്ജതി, ഈദിസോ പനേത്ഥ വികപ്പോ നത്ഥി, സബ്ബേന സബ്ബം ന ഉപ്പജ്ജന്തേവാതി ദസ്സേന്തോ **“ഏകസമണോപീ”**തി ആഹ. **അരിയമഗ്ഗപരിക്ഖതേ**തി അരിയമഗ്ഗുപ്പത്തിയാ അഭിസങ്ഖതേ, യദാ സാസനികാനം സമ്മാപടിപത്തിയാ അരിയമഗ്ഗോ ദിബ്ബതി, തദാതി അത്ഥോ.

സമ്മാതി സുട്ഠു. സുട്ഠു നദനം നാമ ഹേതുയുത്തം സുട്ഠു കത്വാ കഥനന്തി ആഹ **“ഹേതുനാ”**തി. സോ ച ഹേതു അവിപരീതോ ഏവ ഇച്ഛിതബ്ബോതി ആഹ **“നയേനാ”**തി, ഞായേനാതി അത്ഥോ. ഏവംഭൂതോ ച സോ യഥാധിപ്പേതത്ഥം കരോതി സാധേതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“കാരണേനാ”**തി. യദി തിരച്ഛാനസീഹസ്സ നാദോ സബ്ബതിരച്ഛാനഏകച്ചമനുസ്സാമനുസ്സനാദതോ സേട്ഠത്താ സേട്ഠനാദോ, കിമങ്ഗം പന തഥാഗതസീഹനാദോതി ആഹ **“സീഹനാദന്തി സേട്ഠനാദ”**ന്തി. യദി തിരച്ഛാനസീഹനാദസ്സ സേട്ഠനാദതാ നിബ്ഭയതായ അപ്പടിസത്തുതായ ഇച്ഛിതാ, തഥാഗതസീഹനാദസ്സേവ അയമത്ഥോ സാതിസയോതി ആഹ **“അഭീതനാദം അപ്പടിനാദ”**ന്തി. ഇദാനിസ്സ സേട്ഠനാദഭാവം കാരണേന പടിപാദേന്തോ **“ഇമേസഞ്ഹീ”**തിആദിമാഹ. തേന “സമ്മാ”തി വുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതി. തത്ഥ **അത്ഥിതായാ**തി ഇമിനാ സീഹനാദസ്സ ഉത്തമത്ഥതം ദസ്സേതി. ഭൂതട്ഠോ ഹി ഉത്തമട്ഠോ. തായ ഏവ ഭൂതട്ഠതായ അഭീതനാദതാതി ദസ്സേന്തോ **“ഇമേ സമണാ…പേ… നാമ ഹോതീ”**തി ആഹ. അഭൂതഞ്ഹി വദതോ കുതോചി ഭയം വാ ആസങ്കാ വാ സിയാതി “ഇധേവാ”തി നിയമസ്സ അവിപരീതതം ദസ്സേന്തോ **“അമ്ഹാകമ്പി…പേ… അപ്പടിനാദോ നാമ ഹോതീ”**തി ആഹ. യഞ്ഹി അഞ്ഞത്ഥാപി അത്ഥി, തം ഇധേവാതി അവധാരേതും ന യുത്തന്തി.

൧൪൦. ഖോതി അവധാരണേ. തേന വിജ്ജതി ഏവാതി ദസ്സേതി. യന്തി കരണത്ഥേ പച്ചത്തന്തി ആഹ **“യേന കാരണേനാ”**തി. **തിത്ഥം നാമ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ കസ്സചി ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതസ്സ അഭാവതോ. പാരഗമനസങ്ഖാതം തരണം ദിട്ഠിഗതികാനം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൬൨) തത്ഥ തത്ഥേവ അപരാപരം ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനവസേന പിലവനന്തി ആഹ **“തരന്തി ഉപ്പലവന്തീ”**തി. **ഉപ്പാദേതാ**തി പൂരണാദികോ. തിത്ഥേ ജാതാതി **തിത്ഥിയാ,** യഥാവുത്തം വാ ദിട്ഠിഗതസങ്ഖാതം തിത്ഥം ഏതേസം അത്ഥീതി തിത്ഥികാ, തിത്ഥികാ ഏവ **തിത്ഥിയാ**. അസ്സസന്തി ഏത്ഥ, ഏതേനാതി വാ **അസ്സാസോ,** അവസ്സയോ.

പകതത്ഥനിദ്ദേസോ യം-തം-സദ്ദോതി തസ്സ “ഭഗവതാ”തിആദീഹി പദേഹി സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തസ്സ യേന അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഭഗവാ പകതോ സത്ഥുഭാവേന അധിഗതോ സുപാകടോ ച, തം അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം സദ്ധിം ആഗമനപടിപദായ അത്ഥഭാവേന ദസ്സേന്തോ **“യോ സോ…പേ… അഭിസമ്ബുദ്ധോ”**തി ആഹ. സതിപി ഞാണദസ്സനസദ്ദാനം ഇധ പഞ്ഞാവേവചനഭാവേ തേന തേന വിസേസേന നേസം സവിസയേ വിസേസപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പരിവാര ൩.൧) അസാധാരണവിസേസവസേന വിജ്ജാത്തയവസേന

വിജ്ജാഭിഞ്ഞാനാവരണവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമംസചക്ഖുവസേന പടിവേധദേസനാഞ്ഞാണവസേന ച തേ യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തേസം തേസ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആസയാനുസയം ജാനതാ** ആസയാനുസയഞാണേന, **സബ്ബം ഞേയ്യധമ്മം പസ്സതാ** സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണേഹി. **പുബ്ബേനിവാസാദീഹീ**തി പുബ്ബേനിവാസആസവക്ഖയഞാണേഹി. അനഞ്ഞസാധാരണപുഞ്ഞാനുഭാവനിബ്ബത്തോ അനുത്തരഞാണാധിഗമലദ്ധപുരാവത്തകോ ച ഭഗവതോ രൂപകായോ അതിക്കമ്മേവ ദേവാനം ദേവാനുഭാവം വത്തതീതി ആഹ **"സബ്ബസത്താനം...പേ॰... പസ്സതാ"**തി. **പടിവേധപഞ്ഞായാ**തി മഗ്ഗപഞ്ഞായ. തായ ഹി സബ്ബസോ ഞേയ്യധമ്മേസു സമ്മോഹസ്സ വിധമിതത്താ പച്ഛാ പവത്തജാനനം തസ്സ ജാനനം വിയ വുച്ചതി.

അരീനന്തി കിലേസാരീനം, പഞ്ചവിധമാരാനം വാ സാസനപച്ചത്ഥികാനം വാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം, തേസം ഹനനം പാടിഹാരിയേഹി അഭിഭവനം അപ്പടിഭാനതാകരണം അജ്ഝുപേക്ഖനം വാ. **കേസിവിനയസുത്ത**ഞ്ചേത്ഥ (അം॰ നി॰ ൪.൧൧൧) നിദസ്സനം. തഥാ ച ഠാനാട്ഠാനാദീനി വാ **ജാനതാ,** യഥാകമ്മുപഗേ സത്തേ **പസ്സതാ,** സവാസനാനമാസവാനം ഖീണത്താ **അരഹതാ,** അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭേദേ ധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിതോ അവിപരീതാവബോധേന **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന**. അഥ വാ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണതായ **ജാനതാ,** കായകമ്മാദീനം ഞാണാനുപരിവത്തനേന നിസമ്മകാരിതായ **പസ്സതാ,** രവാദീനമ്പി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പരിവാര ൩.൧) അഭാവസാധികായ പഹാനസമ്പദായ **അരഹതാ,** ഛന്ദാദീനം അഹാനിഹേതുഭൂതായ അക്ഖയപടിഭാനസാധികായ സബ്ബഞ്ഞുതായ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന**. ഏവം ദസബലഅട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മവസേനപി യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **യേ**തി ചതുരോ ധമ്മേ. **അത്തനീ**തി അമ്ഹേസു. ന രാജരാജമഹാമത്താദീസു ഉപത്ഥമ്ഭം സമ്പസ്സമാനാ, ന കായബലം സമ്പസ്സമാനാതി യോജനാ.

ഉപ്പന്നപസാദോതി അവേച്ചപ്പസാദം വദതി. വക്ഖതി ഹി "ചത്താരി സോതാപന്നസ്സ അങ്ഗാനി കഥിതാനീ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൦). കാമം അസേക്ഖാപി അസേക്ഖായ സമസിക്ഖതായ സഹധമ്മികാ ഏവ, ഛിന്നബ്രഹ്മചരിയതായ പന സഹധമ്മം ചരന്തീതി ന വത്തബ്ബാതി അസേക്ഖവാരോ ന ഗഹിതോ. **സബ്ബേപേതേ**തി ഏതേ യഥാവുത്താ ഭിക്ഖുആദയോ സോതാപന്നാദയോ ച പുഥുജ്ജനാ അരിയാ ചാതി സബ്ബേപി ഏതേ തംതംസിക്ഖാഹി സമാനധമ്മത്താ സഹധമ്മത്താ **"സഹധമ്മികാ"**തി വുച്ചന്തി. ഇദാനി നിബ്ബത്തിതഅരിയധമ്മവസേനേവ സഹധമ്മികേ ദസ്സേന്തോ **"അപി ചാ"**തിആദിമാഹ. **മഗ്ഗദസ്സനമ്ഹീ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന സച്ചപടിവേധേന "നവ മഗ്ഗങ്ഗാനി, അട്ഠ ബോജ്ഝങ്ഗാനീ"തിആദിനാ വിവാദോ നത്ഥി. **ഏകധമ്മചാരിതായാ**തി സമാനധമ്മചാരിതായ. ന ഹി പടിവിദ്ധസച്ചാനം "മയാ ധമ്മോ സുദിട്ഠോ, തയാ ദുദ്ദിട്ഠോ"തിആദിനാ വിവാദോ അത്ഥി. ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സങ്ഘാതാ ഹി തേ ഉത്തമപുരിസാ. **ഇമിനാ**തി "സഹധമ്മികാ ഖോ പനാ"തിആദിവചനേന. തത്ഥ **പിയമനാപ**ഗ്ഗഹണേന സീലേസു പരിപൂരകാരിതാപദേസേന ഏകദേസേന ഗഹിതം സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിം പരിപുണ്ണം കത്വാ ദസ്സേതി. യേ ഹി സമ്പന്നസീലാ സുവിസുദ്ധദസ്സനാ, തേ വിഞ്ഞൂനം പിയാ മനാപാതി.

ഏത്താവതാതി "അത്ഥി ഖോ നോ ആവുസോ"തിആദിനയപ്പവത്തേന രതനത്തയപസാദജോതനേന **അക്ഖാതാ** തേസു തേസു സുത്തപദേസേസു.

൪൭൧. സത്ഥരി പസാദോതി **പസാദ**ഗ്ഗഹണേന "ഭഗവതാ"തിആദിനാ വാ പസാദനീയാ ധമ്മാ ഗഹിതാ. തേന ബുദ്ധസുബുദ്ധതം ദസ്സേതി, തഥാ **"ധമ്മേ പസാദോ"**തി ഇമിനാ ധമ്മസുധമ്മതം, ഇതരേന സങ്ഘസുപ്പടിപന്നതം. യേന ചിത്തേന അഞ്ഞത്ഥ അനുപലബ്ഭമാനേന സാസനേയേവ സമണോ ഇതോ ബഹിദ്ധാ നത്ഥീതി അയമത്ഥോ, സമ്മദേവ, പതിട്ഠാപിതോതി വേദിതബ്ബം. തത്രായം യോജനാ - യസ്മാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അമ്ഹാകം സത്ഥാ, തസ്മാ അത്ഥി ഖോ നോ, ആവുസോ, സത്ഥരി പസാദോ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ ചസ്സ സ്വാഖാതോ ധമ്മോതി അത്ഥി ധമ്മേ പസാദോ, തതോ ഏവ ച അത്ഥി സീലേസു പരിപൂരകാരിതാതി സഹധമ്മികാ...പേ॰... പബ്ബജിതാ ചാതി ഏവമേത്ഥ സത്ഥരി പസാദേന ധമ്മേ പസാദോ, തേന സങ്ഘസുപ്പടിപത്തീതി അയഞ്ച നയോ ലേസേനപി പരപ്പവാദേസു നത്ഥീതി ഇധേവ സമണോ...പേ॰... സമണേഹി അഞ്ഞേഹീതി.

പടിവിദ്ധസച്ചാനം പഹീനാനുരോധാനം ഗേഹസ്സിതപേമസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി **"ഇദാനീ"**തി വുത്തം. യദി ഏവം "ഉപജ്ഝായേന, ഭിക്ഖവേ, സദ്ധിവിഹാരികമ്ഹി പുത്തപേമം ഉപട്ഠപേതബ്ബം"തിആദിവചനം (മഹാവ॰ ൬൫) കഥന്തി? നയിദം ഗേഹസ്സിതപേമം സന്ധായ വുത്തം, തംസദിസത്താ പന പേമമുഖേന വുത്തോ മേത്താസ്നേഹോ. ന ഹി ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ സംകിലേസേ നിയോജേതി. **ഏവരൂപം പേമം സന്ധായാ**തി പസാദാവഹഗുണാവഹതോ പൂരണാദീസു ഭത്തി പസാദോ ന ഹോതി, പസാദപതിരൂപകാ പന ലോഭപവത്തീതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഥേരോ**തി മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരോ. യേന **അട്ഠകഥാ** പോത്ഥകം ആരോപിതാ. **ഏകോവ സത്ഥാ** അനഞ്ഞസാധാരണഗുണത്താ, അഞ്ഞഥാ അനച്ഛരിയത്താ സത്ഥുലക്ഖണമേവ ന പരിപൂരേയ്യ. **വിസും കത്വാ**തി അഞ്ഞേഹി വിവേചേത്വാ അത്തനോ ആവേണികം കത്വാ. "അമ്ഹാകം സത്ഥാ"തി ബ്യാവദന്താനം അഞ്ഞേസം സത്ഥാ ന ഹോതീതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവ ഹോതി, തഥാ ച പദേസവത്തിനിം തസ്സ സത്ഥുതം പടിജാനന്താ പരിപുണ്ണലക്ഖണസത്ഥുതം ഇച്ഛന്താനമ്പി തതോ വിരുദ്ധാ സത്ഥുഭാവപരിയേസനേന പരാജിതാ ഹോന്തി. **പരിയത്തിധമ്മേ**തി അധികബ്രഹ്മഗുണസുത്തഗേയ്യാദിപ്പഭേദസമയേ. തത്ഥ **അജസീല...പേ॰... കുക്കുരസീലാദീസൂ**തി ഇദം യേഭുയ്യേന അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം താദിസം വതസമാദാനസബ്ഭാവതോ വുത്തം, **ആദി**-സദ്ദേന യമനിയമചാതുയാമസംവരാദീനം സങ്ഗഹോതി. **അധിപ്പയാസോ**തി അധികം പയസതി പയുജ്ജതി ഏതേനാതി അധിപ്പയാസോ, സവിസേസം അധികത്തബ്ബകിരിയാ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൭൯). തേനാഹ **"അധികപ്പയോഗോ"**തി.

തസ്സ പസാദസ്സ പരിയോസാനഭൂതാതി തസ്സ സത്ഥരി ധമ്മേ ച പസാദസ്സ നിട്ഠാനഭൂതാ. **നിട്ഠാ**തി മോക്ഖോ. സമയവാദീനഞ്ഹി തസ്മിം തസ്മിം സമയേ തദുപദേസകേ ച പസാദോ യാവദേവ മോക്ഖാധിഗമനട്ഠോ. ദിട്ഠിഗതികാ തഥാ തഥാ അത്തനോ ലദ്ധിവസേന നിട്ഠം പരികപ്പേന്തി യേവാതി ആഹ **"നിട്ഠം അപഞ്ഞപേന്തോ നാമ നത്ഥീ"**തി. **ബ്രാഹ്മണാന**ന്തി ബ്രാഹ്മണവാദീനം. തേസം ഏകച്ചേ ബ്രഹ്മുനാ സലോകതാ നിട്ഠാതി വദന്തി,

ഏകച്ചേ തസ്സ സമീപതാ, ഏകച്ചേ തേന സംയോഗോ നിട്ഠാതി വദന്തി. തത്ഥ യേ സലോകതാവാദിനോ സമീപതാവാദിനോ ച, തേ ഭേദവാദിനോ, ഇതരേ അഭേദവാദിനോ. സബ്ബേപി തേ അത്ഥതോ ബ്രഹ്മലോകുപപത്തിയംയേവ നിട്ഠാസഞ്ഞിനോ. തത്ഥ ഹി നേസം നിച്ചാഭിനിവേസോ യഥാ തം ബകസ്സ ബ്രഹ്മുനോ. തേന വുത്തം **"ബ്രഹ്മലോകോ നിട്ഠാ"**തി. **ബ്രഹ്മലോകോ**തി പഠമജ്ഝാനഭൂമി. **മഹാതാപസാന**ന്തി വേഖനസാദിതാപസാനം. മഹാബ്രഹ്മാ വിയ പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം ആഭസ്സരേസു ഏകോ സബ്ബസേട്ഠോ നത്ഥീതി **"ആഭസ്സരാ"**തി പുഥുവചനം. **പരിബ്ബാജകാന**ന്തി സഞ്ചയാദിപരിബ്ബാജകാനം. അന്തോ ച മനോ ച ഏതസ്സ നത്ഥീതി **അനന്തമാനസോ**. ആജീവകാനഞ്ഹി സബ്ബദാഭാവതോ അനന്തോ, സുഖദുക്ഖാദിസമതിക്കമനതോ അമാനസോ. ഇമിനാ അട്ഠഹി ലോകധമ്മേഹി ഉപക്കിലിട്ഠചിത്തതം ദസ്സേതി.

പപഞ്ചേ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **തണ്ഹാദിട്ഠിയോവ അധിപ്പേതാ** മമങ്കാരഅഹങ്കാരവിഗമസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യഥാ പഞ്ചസു ഠാനേസു ഏകോവ കിലേസോ ലോഭോ ആഗതോ, ഏവം ദ്വീസു ഠാനേസു തയോ കിലേസാ ആഗതാ ''ദോസോ മോഹോ ദിട്ഠീ''തി. ''സദോസസ്സാ''തി ഹി വുത്തട്ഠാനേ പടിഘം അകുസലമൂലം ഗഹിതം, ''പടിവിരുദ്ധസ്സാ''തി വിരോധോ, ''സമോഹസ്സാ''തി മോഹോ അകുസലമൂലം, ''അവിദ്ദസുനോ''തി മല്യം, അസമ്പജഞ്ഞം വാ, ''സഉപാദാനസ്സാ''തി ''നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനാ നയേന ഗഹണം, ''പപഞ്ചാരാമസ്സാ''തി പപഞ്ചുപ്പത്തിവസേന.

ആകാരതോതി പവത്തിആകാരതോ. പദന്തരേന രാഗവിസേസസ്സ വുച്ചമാനത്താആദിതോ വുത്തം സരാഗവചനം ഓളാരികം രാഗവിസയന്തി ആഹ **"പഞ്ചകാമഗുണികരാഗവസേനാ"**തി. **ഗഹണവസേനാ**തി ദള്ഹഗ്ഗഹണവസേന. ''അനുരുദ്ധപടിവിരുദ്ധസ്സാ''തി ഏകപദവസേന പാളിയം ആഗതത്താ ഏകജ്ഝം പദുദ്ധാരോ കതോ. തത്ഥ പന ''അനുരുദ്ധസ്സാ''തി സുഭവസേനാതി ഏവമത്ഥോ വത്തബ്ബോ. ന ഹി പടിവിരുജ്ഝനം സുഭവസേന ഹോതി. **പപഞ്ചുപ്പത്തിദസ്സനവസേനാ**തി കിലേസകമ്മവിപാകാനം അപരാപരുപ്പത്തിപച്ചയതായ സംസാരസ്സ പപഞ്ചനം പപഞ്ചോ, തസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുഭാവദസ്സനവസേന. തണ്ഹാ ഹി ഭവുപ്പത്തിയാ വിസേസപച്ചയോ. **തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനദസ്സനവസേനാ**തി തണ്ഹാപച്ചയസ്സ ഉപാദാനസ്സ ദസ്സനവസേന, യദവത്ഥാ തണ്ഹാ ഉപാദാനസ്സ പച്ചയോ, തദവത്ഥാദസ്സനവസേന. ഫലേന ഹി ഹേതുവിസേസകിത്തനമേതന്തി. **ഏവം വിദ്ധംസേഥാ**തി കാമരാഗഭവതണ്ഹാദിവസേന ലോഭം കസ്മാ ഏവം വിപ്പകിരേഥ. **തണ്ഹാകരണവസേനാ**തി തണ്ഹായനകരണവസേന സുഭാകാരഗ്ഗഹണവസേന. സുഭന്തി ഹി ആരമ്മണേ പവത്തോ രാഗോ ''സുഭ''ന്തി വുത്തോ.

൧൪൨. വദന്തി ഏതേനാതി **വാദോ,** ദിട്ഠിവാദോ. ദിട്ഠിവസേന ഹി ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, അസസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി ച ദിട്ഠിഗതികാ പഞ്ഞപേന്തി. തേനാഹ **"ദ്വേമാ, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിയോ"**തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൨). തണ്ഹാരഹിതായ ദിട്ഠിയാ അഭാവതോ തണ്ഹാവസേനേവ ച അത്തനോ സസ്സതഭാവാഭിനിവേസോതി കത്വാ വുത്തം **"തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാ"**തി. **അല്ലീനാ**തി നിസ്സിതാ. **ഉപഗതാ**തി അവിസ്സജ്ജനവസേന ഏകിഭാവമിവ ഗതാ. **അജ്ഝോസിതാ**തി തായ ദിട്ഠിയാ

ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപിതാ വിയ തദന്തോഗധാ. തേനാഹ **"അനുപവിട്ഠാ"**തി. യഥാ ഗഹട്ഠാനം കാമജ്ഝോസാനം വിവാദമൂലം, ഏവം പബ്ബജിതാനം ദിട്ഠജ്ഝോസാനന്തി ആഹ **"വിഭവദിട്ഠിയാ തേ പടിവിരുദ്ധാ"**തി. ദിട്ഠിവിരോധേന ഹി ദിട്ഠിഗതികവിരോധോ.

ഖണികസമുദയോ ഉപ്പാദക്ഖണോതി ആഹ **"ദിട്ഠീനം നിബ്ബത്തീ"**തി. ദിട്ഠിനിബ്ബത്തിഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ യഥാ ദിട്ഠീനം പടിച്ചസമുപ്പന്നതാ വിഭാവിതാ, ഏവം ദിട്ഠിവത്ഥുനോപീതി ഉഭയേസമ്പി അനിച്ചതാ ദുക്ഖതാ അനത്തതാ ച വിഭാവിതാതി ദട്ഠബ്ബം. യാനി **പടിസമ്ഭിദാനയേന** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൨) "പച്ചയസമുദയോ അട്ഠ ഠാനാനീ"തി വുത്താനി, താനി ദസ്സേന്തോ **"ഖന്ധാപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം ആരമ്മണട്ഠേന "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൩.൮൧; ൪.൩൪൫). **അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ഉപനിസ്സയാദിവസേന പച്ചയഭാവതോ. യഥാഹ - "അസ്സുതവാ, ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ അരിയാനം അദസ്സാവീ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨, ൪൬൭; സം॰ നി॰ ൩.൧, ൭). **ഫസ്സോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. യഥാ ചാഹ "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൧൮-൧൩൦), ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദിയന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൪) ച . **സഞ്ഞാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. വുത്തഞ്ഹേതം "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാതി (സു॰ നി॰ ൮൮൦), പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ഞത്വാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨) ച ആദി. **വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. വുത്തമ്പി ചേതം "തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ"തി (സു॰ നി॰ ൮൯൨; മഹാനി॰ ൧൨൧) "തക്കീ ഹോതി വീമംസീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൪) ച ആദി. **അയോനിസോമനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. യഥാഹ ഭഗവാ "തസ്സേവ അയോനിസോ മനസികരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, അത്ഥി മേ അത്താതി അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯). സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം, തസ്സ ഭാവോ **സമുട്ഠാനട്ഠോ,** തേന. **ഖണികത്ഥങ്ഗമോ** ഖണികനിരോധോ. **പച്ചയത്ഥങ്ഗമോ** അവിജ്ജാദീനം അച്ചന്തനിരോധോ. സോ പന യേന ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **"സോതാപത്തിമഗ്ഗോ"**തി ആഹ. ചത്താരോ ഹി അരിയമഗ്ഗാ യഥാരഹം തസ്സ തസ്സ സങ്ഖാരഗതസ്സ അച്ചന്തനിരോധഹേതു, ഖണികനിരോധോ പന അഹേതുകോ.

ആനിസംസന്തി ഉദയം. സോ പന ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ സമ്പരായികോ ദുഗ്ഗതിപരികിലേസതായആദീനവപക്ഖികോ ഏവാതി ഇതരം ദസ്സേന്തോ **"യം സന്ധായാ"**തിആദിമാഹ. **ആദീനവമ്പി** ദിട്ഠധമ്മികമേവ ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠിഗ്ഗഹണമൂലകം ഉപദ്ദവ"**ന്തിആദിമാഹ. **സോതിആദീനവോ. ആദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന നഗ്ഗിയാനസനസങ്കടിവതാദീനം സങ്ഗഹോ. നിസ്സരതി ഏതേനാതി നിസ്സരണന്തി വുച്ചമാനേ ദസ്സനമഗ്ഗോ ഏവ ദിട്ഠീനം നിസ്സരണം സിയാ, തസ്സ പന അത്ഥങ്ഗമപരിയായേന ഗഹിതത്താ സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടം നിബ്ബാനം ദിട്ഠീഹിപി നിസ്സടന്തി കത്വാ വുത്തം **"ദിട്ഠീനം നിസ്സരണം നാമ നിബ്ബാന"**ന്തി. **ഇമിനാതി**ആദീസു വത്തബ്ബം അനുയോഗവത്തേ വുത്തനയമേവ.

൧൪൩. ദിട്ഠിച്ഛേദനം ദസ്സേന്തോതി സബ്ബുപാദാനപരിഞ്ഞാദസ്സനേന സബ്ബസോ ദിട്ഠീനം സമുച്ഛേദവിധിം ദസ്സേന്തോ. **വുത്തായേവാതി** -

"ഉപാദാനാനി ചത്താരി, താനി അത്ഥവിഭാഗതോ;

ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ, കമതോ ച വിഭാവയേ”തി. (വിസുദ്ധി॰ വ.൬൨൫) -

ഗാഥം ഉദ്ദിസിത്വാ അത്ഥവിഭാഗാദിവസേന വുത്തായേവ. കാമം ഇതോ ബാഹിരകാനം “ഇമാനി ഉപാദാനാനി ഏത്തകാനി ചത്താരി, ന ഇതോ ഭിയ്യോ”തി ഈദിസം ഞാണം നത്ഥി, കേവലം പന കേചി “കാമാ പഹാതബ്ബാ”തി വദന്തി, കേചി “നത്ഥി പരോ ലോകോതി ച, മിച്ഛാ”തി വദന്തി, അപരേ “സീലബ്ബതേന സുദ്ധീതി ച, മിച്ഛാ”തി വദന്തി, അത്തദിട്ഠിയാ പന മിച്ഛാഭാവം സബ്ബസോ ന ജാനന്തി ഏവ. യത്തകം പന ജാനന്തി, തസ്സപി അച്ചന്തപ്പഹാനം ന ജാനന്തി, തഥാപി സബ്ബസ്സ പരിഞ്ഞേയ്യസ്സ പരിഞ്ഞേയ്യം പഞ്ഞപേമഇച്ചേവ തിട്ഠന്തി. ഏവംഭൂതാനം പന നേസം തത്ഥ യാദിസീ പടിപത്തി, തം ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ **“സന്തി, ഭിക്ഖവേ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സന്തീ**തി സംവിജ്ജന്തി. തേന തേസം ദിട്ഠിഗതികാനം വിജ്ജമാനതായ അവിച്ഛേദതം ദസ്സേതി. **ഏകേ**തി ഏകച്ചേ. **സമണബ്രാഹ്മണാ**തി പബ്ബജ്ജുപഗമനേന സമണാ, ജാതിമത്തേന ച ബ്രാഹ്മണാ. **സബ്ബേസ**ന്തി അനവസേസാനം ഉപാദാനാനം **സമതിക്കമം** പഹാനം. **സമ്മാ ന പഞ്ഞപേന്തീ**തി യേസം പഞ്ഞപേന്തി, തേസമ്പി സമ്മാ പരിഞ്ഞം ന പഞ്ഞപേന്തി. ഇദാനി തം അത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“കേചീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഹോതിക-കുടീചക-ബഹൂദക-ഹംസ-പരമഹംസ-കാജക-തിദണ്ഡ-മോനവത-സേവ-പാരുപക-പഞ്ചമരത്തിക- സോമകാരക-മുഗബ്ബത-ചരബാക-താപസ-നിഗന്ഥാ-ജീവക-ഇസി-പാരായനിക-പഞ്ചാതപിക-കാപില- കാണാദ-സംസാരമോചക-അഗ്ഗിഭത്തിക-മഗവതിക-ഗോവതിക-കുക്കുരവതിക-കാമണ്ഡലുക- വഗ്ഗുലിവതിക-ഏകസാടക-ഓദകസുദ്ധിക-സരീരസന്താപക-സീലസുദ്ധിക-ഝാനസുദ്ധിക-ചതുബ്ബിധ-സസ്സതവാദാദയോ ഛന്നവുതി തണ്ഹാപാസേന ഡംസനതോ, അരിയധമ്മസ്സ വാ വിബാധനതോ **പാസണ്ഡാ. വത്ഥുപടിസേവനം കാമ**ന്തി ബ്യാപാരസ്സ വത്ഥുനോ പടിസേവനസങ്ഖാതം കാമം. **ഥേയ്യേന സേവന്തീ**തി പടിഹത്ഥആദിസമഞ്ഞായ ലോകസ്സ വചനവസേന സേവന്തി. **തീണി കാരണാനീ**തി “നത്ഥി ദിന്ന”ന്തിആദിനയപ്പവത്താനി ദിട്ഠിവിസേസഭൂതാനി വട്ടകാരണാനി.

അത്ഥസല്ലാപികാതി അത്ഥസ്സ സല്ലാപികാ, ഭിന്നം അധിപ്പേതത്ഥസല്ലാപവിഭാവിനീതി അധിപ്പായോ. ഭിന്നഞ്ഹി വചനം സല്ലാപോ. തേനാഹ **“പഥവീ കിരാ”**തിആദി.

യോ തിത്ഥിയാനം അത്തനോ സത്ഥരി ധമ്മേ സഹധമ്മികേസു ച പസാദോ വുത്തോ, തസ്സ അനായതനഗതത്താ അപ്പസാദകഭാവദസ്സനം പസാദപച്ഛേദോ. തഥാപവത്തോ വാദോ **പസാദപച്ഛേദവാദോ** വുത്തോ. **ഏവരൂപേ**തി ഈദിസേ വുത്തനയേന കിലേസാനം അനുപസമസംവത്തനികേ. **ധമ്മേ**തി ധമ്മപതിരൂപകേ. **വിനയേ**തി വിനയപതിരൂപകേ. തിത്ഥിയാ ഹി കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ ലോകം വഞ്ചേന്താ ധമ്മം കഥേമാതി “സത്തിമേ കായാ അകടാ അകടവിധാ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൪) യം കിഞ്ചി കഥേത്വാ തഥാ “വിനയം പഞ്ഞപേമാ”തി ഗോസീലവഗ്ഗുലിവതാദീനി പഞ്ഞപേത്വാ താദിസം സാവകേ സിക്ഖാപേത്വാ “ധമ്മവിനയോ”തി കഥേന്തി, തം സന്ധായേതം വുത്തം “ധമ്മവിനയേ”തി. തേനാഹ **“ഉഭയേനപി അനിയ്യാനികം സാസനം ദസ്സേതീ”**തി. പരിത്തമ്പി നാമ പുഞ്ഞം കാതുകാമം മച്ഛേരമലാഭിഭൂതതായ നിവാരേന്തസ്സ

അന്തരായം തസ്സ കരോതോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബതാ സമ്പരായേ ച ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ, കിമങ്ഗം പന സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണാവഹേ ജിനചക്കേ പഹാരദായിനോ തിത്ഥകരസ്സ തദോവാദകരസ്സ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അനിയ്യാനികസാസനമ്ഹി ഹീ"**തിആദിമാഹ. യഥാ സോ പസാദോ സമ്പരായേ ന സമ്മഗ്ഗതോ അത്തനോ പവത്തിവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"കഞ്ചി കാലം ഗന്ത്വാപി പച്ഛാ വിനസ്സതി യേവാ"**തി ആഹ, അവേച്ചപ്പസാദോ വിയ അച്ചന്തികോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ.

സമ്പജ്ജമാനാ യഥാവിധിപടിപത്തിയാ **തിരച്ഛാനയോനിം ആവഹതി**. കമ്മസരിക്ഖകേന ഹി വിപാകേനേവ ഭവിതബ്ബം. **സബ്ബമ്പി കാരണഭേദന്തി** സബ്ബമ്പി യഥാവുത്തം തിത്ഥകരാനം സാവകാനം അപായദുക്ഖാവഹം മിച്ഛാപടിപത്തിസങ്ഖാതം കാരണവിസേസം. **സോ പനേസ** പസാദോ **ന നിയ്യാതി** മിച്ഛത്തപക്ഖികത്താ സുരാപീതസിങ്ഗാലേ പസാദോ വിയ. സുരം പരിസ്സാവേത്വാ ഛഡ്ഡിതകസടം **സുരാജല്ലികം**. ബ്രാഹ്മണാ നാമ ധനലുദ്ധാതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഇമം വഞ്ചേസ്സാമീ"**തി. **കംസസതാതി** കഹാപണസതാ.

൧൮൦. **തസ്സാതി** പസാദസ്സ. സബ്ബോപി ലോഭോ കാമുപാദാനന്തേവ വുച്ചതീതി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗേന കാമുപാദാനസ്സ പഹാനപരിഞ്ഞ"**ന്തി. **ഏവരൂപേതി** ഈദിസേ സബ്ബസോ കിലേസാനം ഉപസമസംവത്തനികേ. യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനാനം അപായേസു അപതനവസേന ധാരണട്ഠേന **ധമ്മേ**. സബ്ബസോ വിനയനട്ഠേന **വിനയേ**. തത്ഥ ഭവദുക്ഖനിസ്സരണായ സംവത്തനേ.

നമസ്സമാനോ അട്ഠാസി ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി പച്ചേകബോധിപാരമീനം പൂരണേന തത്ഥ ബുദ്ധസാസനേ പരിചയേന ച ഭഗവതി പസന്നചിത്തതായ ച. **"ഉലൂകാ"**ത്യാദിഗാഥാ രുക്ഖദേവതായ ഭാസിതാ. **കാലുട്ഠിതന്തി** സായന്ഹകാലേ ദിവാവിഹാരതോ ഉട്ഠിതം. **ദുഗ്ഗതേസോ ന ഗച്ഛതീതി** ദുഗ്ഗതിം ഏസോ ന ഗമിസ്സതി. **മോരജികോ** മുരജവാദകോ. **മഹാഭേരിവാദകവത്ഥുആദീനിപി** സിതപാതുകരണം ആദിം കത്വാ വിത്ഥാരേതബ്ബാനി.

പരമത്ഥേതി ലോകുത്തരധമ്മേ. **കിം പന വത്തബ്ബന്തി** ധമ്മേപി പരമത്ഥേ നിമിത്തം ഗഹേത്വാ സുണന്താനം. **സാമണേരവത്ഥൂതി** പബ്ബജിതദിവസേയേവ സപ്പേന ദട്ഠോ ഹുത്വാ കാലം കത്വാ ദേവലോകം ഉപപന്നസാമണേരവത്ഥു.

ഖീരോദനന്തി ഖീരേന സദ്ധിം സമ്മിസ്സം ഓദനം. **തിമ്ബരുസകന്തി** തിന്ദുകഫലം. തിപുസസദിസാ ഏകാ വല്ലിജാതി തിമ്ബരുസം, തസ്സ ഫലം തിമ്ബരുസകന്തി ച വദന്തി. **കക്കാരികന്തി** ഖുദ്ദകഏളാലുകം. മഹാതിപുസന്തി ച വദന്തി. **വല്ലിപക്കന്തി** ഖുദ്ദകതിപുസവല്ലിയാ ഫലം. **ഹത്ഥപതാപകന്തി** മന്ദാമുഖി. **അമ്ബകഞ്ജികന്തി** അമ്ബിലകഞ്ജികം. ഖളയാഗുന്തിപി വദന്തി. **ദോണിനിമ്മജ്ജനിന്തി** സതേലം തിലപിഞ്ഞാകം. **വിധൂപനന്തി** ചതുരസ്സബീജനിം . **താലവണ്ടന്തി** താലപത്തേഹി കതമണ്ഡലബീജനിം. **മോരഹത്ഥന്തി** മോരപിഞ്ഛേഹി കതം മകസബീജനിം.

വുത്തനയാനുസാരേനേവാതി യസ്മാ ഇധാപി യഥാവുത്തം സബ്ബമ്പി കാരണഭേദം ഏകതോ കത്വാ ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ "തം കിസ്സ

ഹേതൂ''ന്തിആദിമാഹ, തസ്മാ തത്ഥ അനിയ്യാനികസാസനേ വുത്തനയസ്സ അനുസ്സരണവസേന യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം.

൧൪൯. **പരിഞ്ഞന്തി** പഹാനപരിഞ്ഞം. **തേസം പച്ചയം ദസ്സേതുന്തി** ഉപാദാനാനം പരിഞ്ഞാ നാമ പഹാനപരിഞ്ഞാ. തേസം അച്ചന്തനിരോധോ അധിപ്പേതോ, സോ ച പച്ചയനിരോധേന ഹോതീതി തേസം പച്ചയം മൂലകാരണതോ പഭുതി ദസ്സേതും. **അയന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനോ **ഏത്ഥ** ''ഇമേ ചാ''തിആദിപാഠേ ''കിം നിദാനാ''തിആദിസമാസപദാനം അത്ഥോ. **സബ്ബപദേസൂതി** ''തണ്ഹാസമുദയാ''തിആദീസു സബ്ബേസു പദേസു. ഇമിനാ ഏവ ച സബ്ബഗ്ഗഹണേന ''ഫസ്സനിദാനാ''തിആദീനമ്പി പദാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇമേ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ഉപാദാനാനമ്പി സമുദയം ന ജാനന്തി, കുതോ നിരോധം, തഥാഗതോ പന തേസം തപ്പച്ചയപച്ചയാനമ്പി സമുദയഞ്ച അത്ഥങ്ഗമഞ്ച യാഥാവതോ ജാനാതി, തസ്മാ - ''ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ...പേ... സുഞ്ഞാ പരപ്പവാദാ സമണേഭി അഞ്ഞേഹീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯) യഥാരദ്ധസീഹനാദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേന്തോ ''ഇമേ ച, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ ഉപാദാനാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൯) നയേന ദേസനം പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഓതാരേന്തോ വട്ടം ദസ്സേത്വാ ''യതോ ച ഖോ''തിആദിനാ വിവട്ടം ദസ്സേന്തോ അരഹത്തേന ദേസനായ കൂടം ഗണ്ഹി, തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''യസ്മാ പന ഭഗവാ''**തിആദിമാഹ. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളസീഹനാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. മഹാസീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ

വേസാലീനഗരവണ്ണനാ

൧൪൬. **അപരാപരന്തി** പുനപ്പുനം. **വിസാലീഭൂതതായാതി** ഗാവുതന്തരം ഗാവുതന്തരം പുഥുഭൂതതായ. **തത്രാതി** തസ്സം വിസാലീഭൂതതായം. **ഛഡ്ഡിതമത്തേതി** വിസ്സട്ഠമത്തേ. **ഊമിഭയാദീഹീതി** ഊമികുമ്ഭീലആവട്ടസംസുകാഭയേഹി. ഉദകപ്പവാഹേനാഗതസ്സപി ച ഉസ്മാ ന വിഗച്ഛതി, ഉസ്മാ ച നാമ ഈദിസസ്സ സവിഞ്ഞാണകതായ ഭവേയ്യാതി **''സിയാ ഗബ്ഭോ''**തി ചിന്തേസി. **തഥാ** ഹീതിആദി തത്ഥ കാരണചിന്താ. പുഞ്ഞവന്തതായ **ദുഗ്ഗന്ധം** നാഹോസി, സഉസുമതായ **പൂതികഭാവോ**. ദാരകാനം പുഞ്ഞൂപനിസ്സയതോ **അങ്ഗുട്ഠകതോ ചസ്സ ഖീരം നിബ്ബത്തി,** ഖീരഭത്തഞ്ച ലഭി. ചരിമകഭവേ ബോധിസത്തേ കുച്ഛിഗതേ ബോധിസത്തമാതു വിയ ഉദരച്ഛവിയാ അച്ഛവിപ്പസന്നതായ നിച്ഛവി വിയാതി കത്വാ ആഹ **''നിച്ഛവീ അഹേസു''**ന്തി. **തേസന്തി** ദിന്നം ദാരകാനം. **മാതാപിതരോതി** പോസകമാതാപിതരോ. **അഭിസിഞ്ചിത്വാ രാജാനം അകംസു** രജ്ജസമ്പത്തിയാ ദായകസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ, അസമ്ഭിന്നേ ഏവ രാജകുലേ ഉപ്പന്നത്താ ച. കുമാരസ്സ പുഞ്ഞാനുഭാവസഞ്ചോദിതാ ദേവതാധിഗ്ഗഹിതാതി കേചി.

പുരസ്സ അപരേതി പുരസ്സ അപരദിസായ ഗാവുതമത്തേ ഠാനേ ജീവകമ്ബവനം വിയ സപാകാരമന്ദിരകേ. **അചിരപക്കന്തോതി** ഏത്ഥ ന ദേസന്തരപക്കമനം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ സാസനതോ അപക്കമനന്തി ദസ്സേന്തോ **''വിബ്ഭമിത്വാ''**തിആദിമാഹ. തേനേവാഹ ''ഇമസ്മാ ധമ്മവിനയാ''തി. **പരിസതീതി** പരിസായം, ജനസമൂഹേതി അത്ഥോ. ജനസമൂഹഗതോ പന

“പരിസമജ്ഝേ”തി വുത്തോ. ഭാവനാമനസികാരേന വിനാ പകതിയാവ മനുസ്സേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബോ ധമ്മോതി **മനുസ്സധമ്മോ,** മനുസ്സത്തഭാവാവഹോ വാ ധമ്മോ **മനുസ്സധമ്മോ,** അനുളാരം പരിത്തകുസലം. യം അസതിപി ബുദ്ധുപ്പാദേ വത്തതി, യഞ്ച സന്ധായാഹ “ഹീനേന ബ്രഹ്മചരിയേന, ഖത്തിയേ ഉപപജ്ജതീ”തി. “അമ്ഹാകം ബുദ്ധോ”തി ബുദ്ധേ മമത്തകാരിനോ **ബുദ്ധമാമകാ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാദിവണ്ണനാ

അലം അരിയായ അരിയഭാവായാതി **അലമരിയോ,** രൂപായതനം ജാനാതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ പസ്സതി ചാതി **ഞാണദസ്സനം,** ദിബ്ബചക്ഖു. സമ്മസനുപഗേ ച പന ധമ്മേ ലക്ഖണത്തയഞ്ച തഥാ ജാനാതി പസ്സതി ചാതി **ഞാണദസ്സനം,** വിപസ്സനാ. നിബ്ബാനം, ചത്താരി വാ സച്ചാനി അസമ്മോഹപടിവേധതോ ജാനാതി പസ്സതി ചാതി **ഞാണദസ്സനം,** മഗ്ഗോ. ഫലം പന നിബ്ബാനവസേനേവ യോജേതബ്ബം. പച്ചവേക്ഖണാ മഗ്ഗാധിഗതസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ചക്ഖതോ ജാനനട്ഠേന **ഞാണദസ്സനം,** സബ്ബഞ്ഞുതാ അനാവരണതായ സമന്തചക്ഖുതായ ച **ഞാണദസ്സനം. ലോകുത്തരമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ,** തസ്മിഞ്ഹി പടിസിദ്ധേ സബ്ബേസമ്പി ബുദ്ധഗുണാനം അസമ്ഭവോതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“തഞ്ഹി സോ ഭഗവതോ പടിസേധേതീ”**തി.

സുഖുമം ധമ്മന്തരം നാമ ഝാനവിപസ്സനാദികം ആചരിയാനുഗ്ഗഹേന **ഗഹിതം നാമ നത്ഥി. തക്കപരിയാഹത**ന്തി “ഇതി ഭവിസ്സതി, ഏവം ഭവിസ്സതീ”തി തംതംദസ്സേതബ്ബമത്ഥതക്കനേന വിതക്കനമത്തേന പരിതോ ആഹതം പരിവത്തിതം കത്വാ. തേനാഹ **“തക്കേത്വാ”**തിആദി. **ലോകിയപഞ്ഞം അനുജാനാതി** ഉപനിസിന്നപരിസായ അനുകൂലധമ്മകഥനതോതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“സമണോ ഗോതമോ”**തിആദി. പടിഭാതീതി പടിഭാനം, “ഇതി വക്ഖാമീ”തി ഏവംപവത്തം കഥനചിത്തം, തതോ പടിഭാനതോ ജാനനം പടിഭാനം, ആഗമാഭാവതോ സയമേവ ഉപട്ഠിതത്താ **സയംപടിഭാനം**. തേനാഹ **“ഇമിനാസ്സ ധമ്മേസു പച്ചക്ഖഭാവം പടിബാഹതീ”**തി. **സുഫുസിത**ന്തി നിബ്ബിവരം. അഫുസിതത്തേ ഹി സുഖേന വചീഘോസോ ന നിച്ഛരതി. **ദന്താവരണ**ന്തി ഓട്ഠദ്വയം. ജിവ്ഹാപി ഥദ്ധതായ സുഖേന വചീഘോസോ ന നിച്ഛരതീതി ആഹ **“മുദുകാ ജിവ്ഹാ”**തി. കരവീകരുതമഞ്ജുതായ **മധുരോ സരോ**. ഏലം വുച്ചതി ദോസോ, ഏലം ഗളതീതി ഏലഗളാ, ന ഏലഗളാ **അനേലഗളാ,** നിദ്ദോസാ, ന രുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. സബ്ബമേതം രഞ്ജനസ്സേവ കാരണം ദസ്സേന്തോ വദതി.

പഞ്ച ധമ്മാതി ഗമ്ഭീരഞാണചരിയഭൂതാനം ഖന്ധാദീനം ഉഗ്ഗഹണ-സവന-ധാരണ-പരിചയ-യോനിസോമനസികാരേ സന്ധായാഹ. **തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ**തി ഏത്ഥ **സമ്മാ**-സദ്ദോ ഉഭയത്ഥാപി യോജേതബ്ബോ “സമ്മാ തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ”തി. യോ ഹി സമ്മാ ധമ്മം പടിപജ്ജതി, തസ്സേവ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയോ ഹോതി. യോ പന വുത്തനയേന തക്കരോ, തസ്സ നിയ്യാനം അത്ഥതോ ധമ്മസ്സേവ നിയ്യാനന്തി ആഹ **“സോ ധമ്മോ…പേ॰… നിയ്യാതി ഗച്ഛതീ”**തി.

ഫർ൭. കോധനോതി കുജ്ഝനസീലോ. യസ്മാ പന സുനക്ഖത്തോ കോധവസേന കുരൂരോ ഫരുസവചനോ ച, തസ്മാ ആഹ **“കോധനോതി**

ചണ്ഡോ ഫരുസോ ചാ”തി. **തസ്മിം അത്തഭാവേ മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയോ നത്ഥീതി** തസ്മിം അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയോ നത്ഥി. **തം ബുദ്ധാ “മോഘപുരിസോ”തി വദന്തി** യഥാ തം സുദിന്നലാളുദായിആദികേ. **ഉപനിസ്സയേ സതിപി തസ്മിം ഖണേ മഗ്ഗേ വാ ഫലേ വാ അസതി “മോഘപുരിസോ”തി വദന്തി** യഥാ തം ധനിയൂപസേനത്ഥേരാദികേ. സമുച്ഛിന്നോപനിസ്സയേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യഥാ “മക്ഖലി മോഘപുരിസോ മനുസ്സഖിപ്പം മഞ്ഞേ”തി (അം॰ നി॰ ൧.൩൧൯) തഥാ സുനക്ഖത്തോപീതി ആഹ **“ഇമസ്സ പനാ”**തിആദി. **അസ്സാതി** ഏതേന. കത്തരി ഹിദം സാമിവചനം. **കോധേനാതി** കോധഹേതുനാ.

ഭഗവതോതി സമ്പദാനവചനം കുദ്ധപദാപേക്ഖായ. **പുബ്ബേതി** ഭിക്ഖുകാലേ. **സദ്ദം സോതുകാമോ**തി സോ കിര ദിബ്ബചക്ഖുനാ താവതിംസഭവനേ ദേവതാനം രൂപം പസ്സന്തോ ഓട്ഠചലനം പസ്സതി, ന പന സദ്ദം സുണാതി, തസ്മാ താസം സദ്ദം സോതുകാമോ അഹോസി. തേന വുത്തം **“സദ്ദം സോതുകാമോ…പേ॰… പുച്ഛീ”**തി. സോ ച അതീതേ ഏകം സീലവന്തം ഭിക്ഖും കണ്ണസക്ഖലിയം പഹരിത്വാ ബധിരമകാസി, തസ്മാ പരികമ്മം കരോന്തോപി അഭബ്ബോവ ദിബ്ബസോതാധിഗമായ. തം സന്ധായ വുത്തം **“ഉപനിസ്സയോ നത്ഥീതി ഞത്വാ പരികമ്മം ന കഥേസീ”**തി. **ചിന്തേസീ**തി അത്തനോ മിച്ഛാപരിവിതക്കിതേന അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തോ ചിന്തേസി.

നിയ്യാനികത്താവബോധനതോ അഭേദോപചാരേന **“ദേസനാധമ്മോ നിയ്യാനികോ”**തി വുത്തോ. നിയ്യാനോ വാ അരിയമഗ്ഗോ ബോധേതബ്ബോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **നിയ്യാനികോ ദേസനാധമ്മോ. അത്തനി അത്ഥിതം ദസ്സേതി** കിച്ചസിദ്ധിദസ്സനേന തത്ഥ തത്ഥ പാകടീകതത്താ, ന പടിഞ്ഞാമത്തേന. തഥാ ഹി യഥാപരാധം തംതംസിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ യഥാധമ്മം വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപഞ്ച അവിപരീതധമ്മദേസനായ ദേവമനുസ്സേഹി യഥാഭിസങ്ഖതപഞ്ഹാനം തദജ്ഝാസയാനുകൂലം ഠാനസോ വിസ്സജ്ജനേന ച ഭഗവതോ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരഭാവേന **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം** വിഞ്ഞൂനം പാകടം, തഥാ തത്ഥ തത്ഥ യമകപാടിഹാരിയകരണാദീസു **ഇദ്ധിവിധഞാണാദീനീതി**. തേനാഹ **“മയ്ഹഞ്ഹി”**തിആദി. **അന്വേതി** യഥാഗഹിതസങ്കേതസ്സ അനുഗമനവസേന ഏതി ജാനാതീതി **അന്വയോ**. തേനാഹ **“അനുബുജ്ഝതീതി അത്ഥോ”**തി. സങ്കേതാനുഗമനഞ്ചേത്ഥ “യഥാപരാധം തംതംസിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ”തിആദിനാ വുത്തനയമേവ. **ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാതി** യഥാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന യോജനാ കതാ, ഏവം “ഏവരൂപമ്പി നാമ മയ്ഹം ഇദ്ധിവിധഞാണസങ്ഖാതം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മ”ന്തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസബലഞാണവണ്ണനാ

൧൪൮. യദിപി ആദിതോ അഭിഞ്ഞാത്തയവസേന ദേസനായ ആഗതത്താ ചേതോപരിയഞാണാനന്തരം ഉപരി തിസ്സോ അഭിഞ്ഞാ വത്തബ്ബാ സിയുന്തി വത്തബ്ബം സിയാ, അത്ഥതോ പന വിജ്ജാത്തയം യഥാവുത്തഅഭിഞ്ഞാത്തയമേവാതി കത്വാ **“തിസ്സോ വിജ്ജാ വത്തബ്ബാ സിയു”**ന്തി വുത്തം. കസ്മാ പനേത്ഥ **“താസു വുത്താസു ഉപരി ദസബലഞാണം ന**

പരിപൂരതീ”തി വുത്തം, നനു ഇമാനി ഞാണാനി സേസാഭിഞ്ഞാ വിയ അത്തനോ വിസയസ്സ അഭിജാനനട്ഠം ഉപാദായ അഭിഞ്ഞാസു വത്തബ്ബാനി, അകമ്പിയട്ഠം പന ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠഞ്ച ഉപാദായ ബലഞാണേസു യഥാ സമ്മാസതിആദയോ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗേസൂതി? നയിദമേവം. തഥ ഹി ധമ്മാനം ധമ്മകിച്ചവിസേസവിഭാവനപരായ ദേസനായ വുത്തം, ഇധ പന സത്ഥു ഗുണവിസേസവിഭാവനപരായ ദേസനായ തഥാ വത്തും ന സക്കാ അത്ഥതോ അനഞ്ഞത്താ, ഏകച്ചാനം പുഥുജ്ജനാനം ഏവം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജേയ്യ “കിമിദം ഭഗവാ ഹേട്ഠാ വുത്തഗുണേ പുനപി ഗണ്ഹന്തോ ഗുണാധികദസ്സനം കരോതീ”തി. തസ്മാ സുവുത്തമേതം “ഉപരി ദസബലഞാണം ന പരിപൂരതീ”തി.

അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാനീതി കസ്മാ വുത്തം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧൦.൨൧), നനു ചേതാനി സാവകാനമ്പി ഏകച്ചാനം ഉപ്പജ്ജന്തീതി? കാമം ഉപ്പജ്ജന്തി, യാദിസാനി പന ബുദ്ധാനം ഠാനാട്ഠാനഞാണാദീനി, ന താദിസാനി തദഞ്ഞേസം കദാചിപി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാനീതി. തേനാഹ **“തഥാഗതസ്സേവ ബലാനീ”**തി. ഇമമേവ ഹി യഥാവുത്തലേസം അപേക്ഖിത്വാ തദഭാവതോ ആസയാനുസയഞാണാദീസു ഏവ അസാധാരണഗുണസമഞ്ഞാ നിരുള്ഹാ. കാമം ഞാണബലാനം ഞാണസമ്ഭാരോ വിസേസപച്ചയോ, പുഞ്ഞസമ്ഭാരോപി പന നേസം പച്ചയോ ഏവ , ഞാണസമ്ഭാരസ്സപി വാ പുഞ്ഞസമ്ഭാരഭാവതോ **“പുഞ്ഞുസ്സയസമ്പത്തിയാ ആഗതാനീ”**തി വുത്തം.

പകതിഹത്ഥികുലന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൨) ഗിരിചരനദീചരവനചരാദിപ്പഭേദാ ഗോചരിയകാലാവകനാമാ സബ്ബാപി ബലേന പാകതികാ ഹത്ഥിജാതി. **ദസന്നം പുരിസാന**ന്തി ഥാമമജ്ഝിമാനം ദസന്നം പുരിസാനം. ഏകസ്സ തഥാഗതസ്സ കായബലന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ഏകസ്സാ**തി ച തഥാ ഹേട്ഠാകഥായം ആഗതത്താ ദേസനാസോതേന വുത്തം. **നാരായനസങ്ഘാതബല**ന്തി ഏത്ഥ നാരാ വുച്ചന്തി രസ്മിയോ, താ ബഹൂ നാനാവിധാ ഇതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി **നാരായനം,** വജിരം, തസ്മാ നാരായനസങ്ഘാതബലന്തി വജിരസങ്ഘാതബലന്തി അത്ഥോ. **ഞാണബലം പന പാളിയം ആഗതമേവ,** ന കായബലം വിയ അട്ഠകഥാരുള്ഹമേവാതി അധിപ്പായോ. **“സംയുത്തകേ ആഗതാനി തേസത്തതി ഞാണാനി സത്തസത്തതി ഞാണാനീ”**തി വുത്തം (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൭൬൦), തത്ഥ പന നിദാനവഗ്ഗേ സത്തസത്തതി ആഗതാനി ചതുചത്താരീസഞ്ച, തേസത്തതി പന പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൭൩ മാതികാ) സുതമയാദീനി ആഗതാനി ദിസ്സന്തി, ന സംയുത്തകേ. **അഞ്ഞാനിപീ**തി ഏതേന ഞാണവത്ഥുവിഭങ്ഗേ ഏകകാദിവസേന വുത്താനി, അഞ്ഞത്ഥ ച “പുബ്ബന്തേ ഞാണ”ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൭) ബ്രഹ്മജാലാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൬) ച “തയിദം തഥാഗതോ പജാനാതി, ഇമാനി ദിട്ഠിട്ഠാനാനി ഏവം ഗഹിതാനീ”തിആദിനാ വുത്താനി അനേകാനി ഞാണപ്പഭേദാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. യാഥാവപടിവേധതോ സയഞ്ച അകമ്പിയം പുഗ്ഗലഞ്ച തംസമങ്ഗിം നേയ്യേസു അധിബലം കരോതീതി ആഹ **“അകമ്പിയട്ഠേന ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠേന ചാ”**തി.

ഉസഭസ്സ ഇദന്തി **ആസഭം,** (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.ർ.വ്വ) സേട്ഠം ഠാനം. സബ്ബഞ്ഞുതപടിജാനനവസേന അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തി, അട്ഠ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീതി **ആസഭാ,** പുബ്ബബുദ്ധാ. **ഇദം പനാ**തി ബുദ്ധാനം ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതമേവ വദതി. **തിട്ഠമാനോവാ**തി അവദന്തോപി (സം॰ നി॰ ടീ॰

൨.൨.൨൨) തിട്ഠമാനോവ പടിജാനാതി നാമാതി അത്ഥോ. **ഉപഗച്ഛതീ**തി അനുജാനാതി.

അട്ഠസു പരിസാസൂതി "അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, സാരിപുത്ത, അനേകസതം ഖത്തിയപരിസം...പേ॰... തത്ര വത മം ഭയം വാ സാരജ്ജം വാ ഓക്കമിസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, സാരിപുത്ത, ന സമനുപസ്സാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧) വുത്താസു അട്ഠസു പരിസാസു. **അഭീതനാദം നദതീ**തി പരതോ ദസ്സിതഞാണയോഗേന ദസബലോഹന്തി അഭീതനാദം നദതി. **സീഹനാദസുത്തേന ഖന്ധവഗ്ഗേ** (സം॰ നി॰ ൩.൭൮) ആഗതേന.

"ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തി (അ॰ നി॰ ४.൩१) സുത്തസേസേന സപ്പുരിസൂപസ്സയാദീനം ഫലസമ്പത്തിപവത്തി, പുരിമസപ്പുരിസൂപസ്സയാദിം ഉപനിസ്സായ പച്ഛിമസപ്പുരിസൂപസ്സയാദീനം സമ്പത്തിപവത്തി വാ വുത്താതി ആദി-സദ്ദേന തത്ഥ ച ചക്ക-സദ്ദസ്സ ഗഹണം വേദിതബ്ബം. വിചക്കസണ്ഠാനാ അസനി ഏവ **അസനിവിചക്കം. ഉരചക്കാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആണാസമൂഹാദീസുപി ചക്ക-സദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. "സങ്ഘഭേദം കരിസ്സാമ ചക്കഭേദ"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ४൦൯; ചൂളവ॰ ൩४൩) ഹി ആണാ "ചക്ക"ന്തി വുത്താ, "ദേവചക്കം അസുരചക്ക"ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.४.൭൨) സമൂഹോതി. പടിവേധനിട്ഠത്താ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം പടിവേധോതി **"ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമാ"**തി വുത്തം. തേന പടിലദ്ധസ്സപി ദേസനാഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തി പരസ്സ ബുജ്ഝനമത്തേന ഹോതീതി **"അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞസ്സ സോതാപത്തി...പേ॰... ഫലക്ഖണേ പവത്തം നാമാ"**തി വുത്തം. തതോ പരം പന യാവ പരിനിബ്ബാനാ ദേസനാഞാണപ്പവത്തി തസ്സേവ പവത്തിതസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം പവത്തിതചക്കസ്സ ചക്കവത്തിനോ ചക്കരതനസ്സ ഠാനം വിയ.

"തിട്ഠതീ"തി വുത്തം, കിം ഭൂമിയം പുരിസോ വിയ? നോതി ആഹ **"തദായത്തവുത്തിതായാ"**തി. ഠാനന്തി ചേത്ഥ അത്തലാഭോ ധരമാനതാ ച, ന ഗതിനിവത്തീതി ആഹ **"ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാ"**തി . യത്ഥ പനേതം ദസബലഞാണം വിത്ഥാരിതം, തം ദസ്സേന്തോ **"അഭിധമ്മേ പനാ"**തിആദിമാഹ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

സമാദിയന്തീതി **സമാദാനാനി,** താനി പന സമാദിയിത്വാ കതാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"സമാദിയിത്വാ കതാന"**ന്തി. **കമ്മമേവ വാ കമ്മസമാദാന**ന്തി ഏതേന സമാദാനസദ്ദസ്സ അപുബ്ബത്ഥാഭാവം ദസ്സേതി മുത്തഗതസദ്ദേ ഗതസദ്ദസ്സ വിയ. **ഗതീ**തി നിരയാദിഗതിയോ. **ഉപധീ**തി അത്തഭാവോ. **കാലോ**തി കമ്മസ്സ വിപച്ചനാരഹകാലോ. **പയോഗോ**തി വിപാകുപ്പത്തിയാ പച്ചയഭൂതാ കിരിയാ.

അഗതിഗാമിനിന്തി നിബ്ബാനഗാമിനിം. വക്ഖതി ഹി "നിബ്ബാനഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി നിബ്ബാനഗാമിഞ്ച മഗ്ഗം നിബ്ബാനഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩). ബഹൂസുപി മനുസ്സേസു ഏകമേവ പാണം ഘാതേന്തേസു കാമം സബ്ബേസം ചേതനാ തസ്സേവേകസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണാ, തം പന കമ്മം തേസം നാനാകാരം. തേസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൧) ഹി ഏകോ ആദരേന ഛന്ദജാതോ കരോതി, ഏകോ "ഏഹി ത്വമ്പി കരോഹീ"തി പരേഹി നിപ്പീളിതോ കരോതി, ഏകോ സമാനച്ഛന്ദോ വിയ ഹുത്വാ അപ്പടിബാഹമാനോ

വിചരതി. തേസു ഏകോ തേനേവ കമ്മേന നിരയേ നിബ്ബത്തതി, ഏകോ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏകോ പേത്തിവിസയേ. തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേ ഏവ - "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏസ പേത്തിവിസയേ"തി ജാനാതി. നിരയേ നിബ്ബത്തമാനമ്പി - "ഏസ മഹാനിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ഉസ്സദനിരയേ"തി ജാനാതി. തിരച്ഛാനയോനിയം നിബ്ബത്തമാനമ്പി - "ഏസ അപാദകോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ദ്വിപാദകോ, ഏസ ചതുപ്പദോ, ഏസ ബഹുപ്പദോ"തി ജാനാതി. പേത്തിവിസയേ നിബ്ബത്തമാനമ്പി - "ഏസ നിജ്ഝാമതണ്ഹികോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ഖുപ്പിപാസികോ, ഏസ പരദത്തൂപജീവീ"തി ജാനാതി. തേസു ച കമ്മേസു - "ഇദം കമ്മം പടിസന്ധിമാകഡ്ഢിസ്സതി, ഇദം അഞ്ഞേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഉപധിവേപക്കം ഭവിസ്സതീ"തി ജാനാതി.

തഥാ സകലഗാമവാസികേസു ഏകതോ പിണ്ഡപാതം ദദമാനേസു കാമം സബ്ബേസമ്പി ചേതനാ പിണ്ഡപാതാരമ്മണാവ, തം പന കമ്മം തേസം നാനാകാരം. തേസു ഹി ഏകോ ആദരേന കരോതീതി സേസം പുരിമസദിസം, തസ്മാ തേസു കേചി ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, കേചി മനുസ്സലോകേ, തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേയേവ ജാനാതി - "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ദേവലോകേ, തത്ഥാപി ഏസ ഖത്തിയകുലേ, ഏസ ബ്രാഹ്മണകുലേ, ഏസ വേസ്സകുലേ, ഏസ സുദ്ദകുലേ, ഏസ പരനിമ്മിതവസവത്തീസു, ഏസ നിമ്മാനരതീസു, ഏസ തുസിതേസു, ഏസ യാമേസു, ഏസ താവതിംസേസു, ഏസ ചാതുമഹാരാജികേസു, ഏസ ഭുമ്മദേവേസൂ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ ഹീനപണീതസുവണ്ണദുബ്ബണ്ണഅപ്പപരിവാരമഹാപരിവാരതാദിഭേദം തം തം വിസേസം ആയൂഹനക്ഖണേയേവ ജാനാതി.

തഥാ വിപസ്സനം പട്ഠപേന്തേസുയേവ - "ഇമിനാ നീഹാരേന ഏസ കിഞ്ചി സല്ലക്ഖേതും ന സക്ഖിസ്സതി, ഏസ മഹാഭൂതമത്തമേവ വവത്ഥപേസ്സതി, ഏസ രൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ ഠസ്സതി, ഏസ അരൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ, ഏസ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ , ഏസ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ ഏവ, ഏസ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഏവ, ഏസ പഠമഫലേയേവ, ഏസ ദുതിയഫലേ ഏവ, ഏസ തതിയഫലേ ഏവ, ഏസ അരഹത്തം പാപുണിസ്സതീ"തി ജാനാതി. കസിണപരികമ്മം കരോന്തേസുപി - "ഇമസ്സ പരികമ്മമത്തമേവ ഭവിസ്സതി, ഏസ നിമിത്തം ഉപ്പാദേസ്സതി, ഏസ അപ്പനം ഏവ പാപുണിസ്സതി, ഏസ ഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിസ്സതീ"തി ജാനാതി. തേനാഹ **"ഇമസ്സ ചേതനാ"**തിആദി.

കാമനതോ, കാമേതബ്ബതോ, കാമപടിസംയുത്തതോ ച കാമോ ധാതു **കാമധാതു. ആദി**-സദ്ദേന ബ്യാപാദധാതു-രൂപധാതു-ആദീനം സങ്ഗഹോ. **വിലക്ഖണതായാ**തി വിസദിസസഭാവതായ. **ഖന്ധായതനധാതുലോകന്തി** അനേകധാതും നാനാധാതും ഖന്ധലോകം ആയതനലോകം ധാതുലോകം യഥാഭൂതം പജാനാതീതി യോജനാ. "അയം രൂപക്ഖന്ധോ നാമ...പേ॰... അയം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ നാമ. തേസുപി ഏകവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകാദസവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ (വിഭ॰ ൩൩). ഏകവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ (വിഭ॰ ൩൪-൬൨). ഏകവിധേന

സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ (വിഭം ൬൨-൯൧). ഏകവിധേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ (വിഭം ൯൨-൧൨൦). ഏകവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ’’തി (വിഭം ൧൨൧-൧൪൯) ഏവം താവ ഖന്ധലോകസ്സ, ‘‘ഇദം ചക്ഖായതനം നാമ...പേ... ഇദം ധമ്മായതനം നാമ. തത്ഥ ദസായതനാ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമകാ’’തിആദിനാ (വിഭം ൧൫൬-൧൭൧) ആയതനലോകസ്സ, ‘‘അയം ചക്ഖുധാതു നാമ...പേ... അയം മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ, തത്ഥ സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമകാ’’തിആദിനാ (വിഭം ൧൭൨-൧൮൮) ധാതുലോകസ്സ അനേകസഭാവം നാനാസഭാവഞ്ച പജാനാതി. ന കേവലം ഉപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സേവ, അഥ ഖോ അനുപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സപി - ‘‘ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ, ഇമസ്സ കാളോ, ഇമസ്സ മട്ഠോ, ഇമസ്സ സകണ്ടകോ, ഇമസ്സ ബഹലത്തചോ, ഇമസ്സ തനുത്തചോ, ഇമസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം, ഇമസ്സ പുപ്ഫം നീലം പീതം ലോഹിതം ഓദാതം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം, ഇമസ്സ ഫലം ഖുദ്ദകം മഹന്തം ദീഘം രസ്സം വട്ടം സുസണ്ഠാനം ദുസ്സണ്ഠാനം മുദുകം ഫരുസം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം മധുരം തിത്തകം കടുകം അമ്ബിലം കസാവം, ഇമസ്സ കണ്ടകോ തിഖിണോ കുണ്ഠോ ഉജുകോ കുടിലോ തമ്ബോ കാളോ ഓദാതോ ഹോതീ’’തിആദിനാ പജാനാതി. സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാദീനം ഏവ ഹി ഏതം ബലം, ന അഞ്ഞേസം.

നാനാധിമുത്തികതന്തി നാനാഅജ്ഝാസയതം. അധിമുത്തി നാമ അജ്ഝാസയധാതു അജ്ഝാസയസഭാവോ. സോ പന ഹീനപണീതതാസാമഞ്ഞേന പാളിയം ദ്വിധാവ വുത്തോപി ഹീനപണീതാദിഭേദേന അനേകവിധോതി ആഹ **‘‘ഹീനാദീഹി അധിമുത്തീഹി നാനാധിമുത്തികഭാവ’’**ന്തി. തത്ഥ തത്ഥ യേ യേ സത്താ യംയംഅധിമുത്തികാ, തേ തേ തംതദധിമുത്തികേ ഏവ സേവന്തി ഭജന്തി പയിരുപാസന്തി ധാതുസഭാഗതോ. യഥാ ഗൂഥാദീനം ധാതുസഭാവോ ഏസോ, യം ഗൂഥാദീഹി ഏവ സംസന്ദന്തി സമേന്തി, ഏവം (പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയസ്സേവേസ സഭാവോ, യം) (വിഭം മൂലടീ ൮൧൩) ഹീനജ്ഝാസയാ ദുസ്സീലാദീഹി ഏവ സംസന്ദന്തി സമേന്തി, സമ്പന്നസീലാദയോ ച സമ്പന്നസീലാദീഹേവ. തം നേസം നാനാധിമുത്തികതം ഭഗവാ യഥാഭൂതം പജാനാതീതി.

വുദ്ധിഞ്ച ഹാനിഞ്ചാതി പച്ചയവിസേസേന സാമത്ഥിയതോ അധികതം അനധികതഞ്ച. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണനിദ്ദേസേ (വിഭം ൮൧൪; പടിം മം ൧.൧൧൩) ‘‘ആസയം ജാനാതി അനുസയം ജാനാതീ’’തി ആസയാദിജാനനം കസ്മാ നിദ്ദിട്ഠന്തി? ആസയജാനനാദിനാ യേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പരോപരേഹി സത്താ കല്യാണപാപാസയാദികാ ഹോന്തി, തേസം ജാനനസ്സ വിഭാവനതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയഞാണാനം വിസും അസാധാരണതാ, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തനാനാധിമുത്തികതാഞാണാനം വിസും ബലതാ ച സിദ്ധാ ഹോതി. തത്ഥ ആസയന്തി യത്ഥ സത്താ നിവസന്തി, തം തേസം നിവാസട്ഠാനം ദിട്ഠിഗതം വാ യഥാഭൂതഞാണം വാ **ആസയോ. അനുസയോ** അപ്പഹീനഭാവേന ഥാമഗതോ കിലേസോ. തം പന ഭഗവാ സത്താനം ആസയം ജാനന്തോ തേസം തേസം ദിട്ഠിഗതാനം, വിപസ്സനാമഗ്ഗഞാണാനഞ്ച അപ്പവത്തിക്ഖണേപി ജാനാതി. വുത്തം ഹേതം -

“കാമം സേവന്തംയേവ ഭഗവാ ജാനാതി ‘അയം പുഗ്ഗലോ കാമഗരുകോ കാമാസയോ കാമാധിമുത്തോ’തി. കാമം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി ‘അയം പുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മഗരുകോ നേക്ഖമ്മാസയോ നേക്ഖമ്മാധിമുത്തോ’തി. നേക്ഖമ്മം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി. ബ്യാപാദം, അബ്യാപാദം, ഥിനമിദ്ധം, ആലോകസഞ്ഞം സേവന്തംയേവ ജാനാതി ‘അയം പുഗ്ഗലോ ഥിനമിദ്ധഗരുകോ ഥിനമിദ്ധാസയോ ഥിനമിദ്ധാധിമുത്തോ’തി” (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩).

പഠമാദീനം ചതുന്നം ഝാനാനന്തി രൂപാവചരാനം പഠമാദീനം പച്ചനീകഝാപനട്ഠേന ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനട്ഠേന ച ഝാനാനം. ചതുക്കനയേന ഹേതം വുത്തം. **അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനന്തി** ഏത്ഥ പടിപാടിയാ സത്ത അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ പച്ചനീകധമ്മേഹി വിമുച്ചനതോ ആരമ്മണേ ച അധിമുച്ചനതോ വിമോക്ഖാ നാമ, അട്ഠമോ പന സബ്ബസോ സഞ്ഞാവേദയിതേഹി വിമുത്തത്താ അപഗമവിമോക്ഖോ നാമ. ചതുക്കനയപഞ്ചകനയേസു പഠമഝാനസമാധി സവിതക്കസവിചാരോ നാമ, പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനസമാധി അവിതക്കവിചാരമത്തോ, നയദ്വയേപി ഉപരി തീസു ഝാനേസു സമാധി അവിതക്കഅവിചാരോ, സമാപത്തീസു പടിപാടിയാ അട്ഠന്നം സമാധീതിപി നാമം, സമാപത്തീതിപി ചിത്തേകഗ്ഗതാസബ്ഭാവതോ, നിരോധസമാപത്തിയാ തദഭാവതോ ന സമാധീതി നാമം. **ഹാനഭാഗിയധമ്മന്തി** അപ്പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിഅനുപക്ഖന്ദനം. **വിസേസഭാഗിയധമ്മന്തി** പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം ദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനം. ഇതി സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനാനി ഹാനഭാഗിയവിസേസഭാഗിയധമ്മാതി ദസ്സിതാനി, തേഹി പന ഝാനാനം തംസഭാവതാ ധമ്മ-സദ്ദേന വുത്താ. **തസ്മാതി** വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി. **വോദാനന്തി** പഗുണതാസങ്ഖാതം വോദാനം. തഞ്ഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമസ്സ പച്ചയത്താ **“വുട്ഠാന”**ന്തി വുത്തം. യേ (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൫.൨൧) പന “നിരോധതോ ഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനന്തി പാളി നത്ഥീ”തി വദന്തി, തേ “നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഇമായ **പാളിയാ** (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) പടിസേധേതബ്ബാ. യോ സമാപത്തിലാഭീ സമാനോ ഏവ **“ന ലഭാമഹ”**ന്തി, കമ്മട്ഠാനം സമാനം ഏവ “ന കമ്മട്ഠാന”ന്തി സഞ്ഞീ ഹോതി, സോ സമ്പത്തിംയേവ സമാനം “വിപത്തീ”തി പച്ചേതീതി വേദിതബ്ബോ.

൧൪൭. **അപ്പനന്തി** നിഗമനം. **ന തഥാ ദട്ഠബ്ബന്തി** യഥാ പരവാദിനാ വുത്തം, തഥാ ന ദട്ഠബ്ബം. **സകസകകിച്ചമേവ ജാനാതീതി** ഠാനാട്ഠാനജാനനാദിം സകം സകംയേവ കിച്ചം കാതും ജാനാതി, യഥാസകമേവ വിസയം പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **തമ്പീതി** തേഹി ദസബലഞാണേഹി ജാനിതബ്ബമ്പി. **കമ്മന്തരവിപാകന്തരമേവാതി** കമ്മന്തരസ്സവിപാകന്തരമേവ ജാനാതി, ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മേ നിരയാദിനിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദാഭൂതേ കമ്മന്തി ഗഹേത്വാ ആഹ **“കമ്മപരിച്ഛേദമേവാ”**തി. ധാതുനാനത്തഞ്ച ധാതുനാനത്തകാരണഞ്ച **ധാതുനാനത്തകാരണന്തി** ഏകദേസസരൂപേകസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തഞ്ഹി ഞാണം തദുഭയമ്പി ജാനാതി, “ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ”തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൧) തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം.

സച്ചപരിച്ഛേദമേവാതി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന സച്ചാനം പരിച്ഛിന്ദനമേവ. **അപ്പേതും ന സക്കോതി** അട്ഠമനവമബലാനി വിയ തംസദിസം ഇദ്ധിവിധഞാണം വിയ **വികുബ്ബിതും**. ഏതേനസ്സ ബലസദിസതഞ്ച നിവാരേതി. ഝാനാദിഞാണം വിയ വാ **അപ്പേതും വികുബ്ബിതുഞ്ച**. യദിപി ഹി "ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണാഞാണം സത്തമബല"ന്തി തസ്സ സവിതക്കസവിചാരതാ വുത്താ, തഥാപി "ഝാനാദീഹി വിനാ പച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥീ"തി ഝാനാദിസഹഗതം ഞാണം തദന്തോഗധം കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഝാനാദികിച്ചം വിയ ന സബ്ബം ബലകിച്ചം കാതും സക്കോതീതി ദസ്സേതും **"ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും ന സക്കോതി ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതും ന സക്കോതീ"**തി വുത്തം, ന പന കസ്സചി ബലസ്സ ഝാനഇദ്ധിഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം. ഏവം കിച്ചവിസേസവസേനപി ദസബലഞാണസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം വിസേസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിതക്കത്തികഭൂമന്തരവസേനപി തം ദസ്സേതും **"അപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **പടിപാടിയാ**തിആദിതോ പട്ഠായ പടിപാടിയാ.

അനുപദവണ്ണനം കത്വാ വേദിതബ്ബാനീതി സമ്ബന്ധോ. കിലേസാവരണം നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി, കിലേസാവരണസ്സ അഭാവോ ആസവക്ഖയാധിഗമസ്സ ഠാനം, തബ്ഭാവോ അട്ഠാനം, അനധിഗമസ്സ പന തദുഭയം യഥാക്കമം അട്ഠാനഞ്ച ഠാനഞ്ചാതി തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ലോകിയ...പേ॰... ദസ്സനതോ ചാ"**തി ആഹ. തത്ഥ ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിയാ ഠിതി ആസവക്ഖയാധിഗമസ്സ ഠാനം കിലേസാവരണാഭാവസ്സ കാരണത്താ. സാ ഹി തസ്മിം സതി ന ഹോതി, അസതി ച ഹോതി. ഏതേന തസ്സാ അട്ഠിതിയാ തസ്സ അട്ഠാനതാ വുത്താ ഏവ. **നേസം** വേനേയ്യസത്താനം. **ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ**തി കാമധാതുആദീനം പവത്തിഭേദദസ്സനതോ. യദഗ്ഗേന ധാതുവേമത്തം ജാനാതി, തദഗ്ഗേന ചരിയാവിസേസമ്പി ജാനാതി. **ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ**തി വാ ധമ്മധാതുവേമത്തദസ്സനതോ. സബ്ബാപി ഹി ചരിയാ ധമ്മധാതുപരിയാപന്നാ ഏവാതി. **പയോഗം അനാദിയിത്വാപി** സന്തതിമഹാമത്താദീനം (ധ॰ പ॰ ഫ്ഗ്ര്വ) വിയ. **ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാനുഭാവതോ പത്തബ്ബേനാ**തി ഏത്ഥ ദിബ്ബചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയലോഹിതവണ്ണദസ്സനമുഖേന തദാ പവത്തമാനചിത്തജാനനത്ഥം പരികമ്മകരണം നാമ സാവകാനം, തഞ്ച ഖോ ആദികമ്മികാനം, യതോ ദിബ്ബചക്ഖുആനുഭാവതോ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പത്തബ്ബതാ സിയാ, ബുദ്ധാനം പന യദിപി ആസവക്ഖയഞാണാധിഗമതോ പഗേവ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാധിഗമോ, തഥാപി തഥാ പരികമ്മകരണം നത്ഥി വിജ്ജാത്തയസിദ്ധിയാ സിജ്ഝനതോ. സേസാഭിഞ്ഞാത്തയേ ചേതോപരിയഞാണം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാധിഗമേന പത്തന്തി ച വത്തബ്ബതം ലഭതീതി തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പുന ഏവരൂപിം വാചം ന വക്ഖാമീതി ചിത്തം ഉപ്പാദേന്തോ തം വാചം പജഹതി നാമ. വാചായ പന സോ അത്ഥോ പാകടോ ഹോതീതി **"വദന്തോ"**തി വുത്തം. **ദിട്ഠിം ന ഗണ്ഹിസ്സാമീ**തി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹപടിക്ഖേപോ. ദിട്ഠിയാ അനുപ്പാദനം പജഹനമേവാതി ആഹ **"പജഹന്തോ"**തി. **സോ** അരിയൂപവാദീ **നിരയേ ഠപിതോയേവ,** നാസ്സ നിരയൂപപത്തിയാ കോചി വിബന്ധോ ഏകംസികോ അയമത്ഥോതി അധിപ്പായോ.

അസ്സാതി ഏകംസികഭാവസ്സ. സിക്ഖാഹി സീലസമാധിപഞ്ഞാഹി, തദത്ഥായ വിപസ്സനായ ച വിനാ അഞ്ഞാരാധനസ്സ അസമ്ഭവതോ **"ലോകിയലോകുത്തരാ സീലസമാധിപഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ"**തി വത്വാ പുന ആസന്നതരേ സീലാദികേ ദസ്സേന്തോ **"ലോകുത്തരവസേനേവ വിനിവത്തേതുമ്പി വട്ടതീ"**തി ആഹ, തസ്മാ അഗ്ഗമഗ്ഗപരിയാപന്നാ സീലാദയോ വേദിതബ്ബാ. അഗ്ഗമഗ്ഗട്ഠസ്സ ഹി ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ഏകംസികാ അഞ്ഞാരാധനാ, ഇതരേസം അനേകംസികാതി. സമ്പജ്ജനം **സമ്പദാ,** നിപ്ഫത്തീതി അത്ഥോ, തസ്മാ **ഏവംസമ്പദ**ന്തി ഏവംഅവിരജ്ഝനകനിപ്ഫത്തികന്തി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"ഇമമ്പി കാരണ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **കാരണ**ന്തി യുത്തി. തത്രായം യുത്തിനിദ്ധാരണാ "നിരയൂപഗോ അരിയൂപവാദീ തദാദായസ്സ അവിജ്ജമാനതോ സേയ്യഥാപി മിച്ഛാദിട്ഠീ"തി. ഏത്ഥ ച "തം വാചം അപ്പഹായാ"തിആദിവചനേന തദാദായസ്സ അപ്പഹാനേന ച അരിയൂപവാദോ അന്തരായികോ അനത്ഥാവഹോ ച, പഹാനേന പന അച്ചയം ദേസേത്വാ ഖമാപനേന അനന്തരായികോ അത്ഥാവഹോ ച യഥാ തം വുട്ഠിതാ ദേസിതാ ച ആപത്തീതി ദസ്സേതി.

ദസബലഞാണവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുവേസാരജ്ജഞാണവണ്ണനാ

൧൩൧. ബ്യാമോഹഭയവസേന (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൮) സരണപരിയേസനം സാരജ്ജനം സാരദോ, ബ്യാമോഹഭയം, വിഗതോ സാരദോ ഏതസ്സാതി വിസാരദോ, തസ്സ ഭാവോ **വേസാരജ്ജം**. തം പന ഞാണസമ്പദം പഹാനസമ്പദം ദേസനാവിസേസസമ്പദം ഖേമം നിസ്സായ പവത്തം ചതുബ്ബിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണം. തേനാഹ **"ചതൂസു ഠാനേസൂ"**തിആദി. **ദസ്സിതധമ്മേസൂ**തി വുത്തധമ്മേസു. വചനമത്തമേവ ഹി തേസം, ന പന ദസ്സനം താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. ഭഗവതാ ഏവ വാ "ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ"തി പരസ്സ വചനവസേന **ദസ്സിതധമ്മേസു**. "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭം॰ ൭൧൮) വിയ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ഹേതുപരിയായോതി ആഹ **"സഹധമ്മേനാതി സഹേതുനാ"**തി. **ഹേതൂ**തി ച ഉപപത്തിസാധനഹേതു വേദിതബ്ബോ, ന കാരകോ സമ്പാപകോ ച. **അപ്പമാണ**ന്തി അനിദസ്സനം. നിദസ്സനഞ്ഹി അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ പമാണങ്ഗതായ "പമാണ"ന്തി വുച്ചതി. **നിമിത്ത**ന്തി ചോദനായ കാരണം. തത്ഥ ചോദകോ ചോദനം കരോതീതി **കാരണം,** ധമ്മോ ചോദനം കരോതി ഏതേനാതി **കാരണം**. തേനാഹ **"പുഗ്ഗലോപീ"**തിആദി. **ഖേമ**ന്തി കേനചി അപ്പടിബന്ധിയഭാവേന അനുപദ്ദുതതം.

അന്തരായോ ഏതേസം അത്ഥി, അന്തരായേവാ യുത്താതി **അന്തരായികാ**. ഏവംഭൂതാ പന തേ യസ്മാ അന്തരായകരാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"അന്തരായം കരോന്തീതി അന്തരായികാ"**തി. അസഞ്ചിച്ച വീതിക്കമോ ന തഥാ സാവജ്ജോതി കത്വാ വുത്തം **"സഞ്ചിച്ച വീതിക്കന്താ"**തി. **സത്ത ആപത്തിക്ഖന്ധാ**തിആദി നിദസ്സനമത്തം ഇതരേസമ്പി ചതുന്നം "അന്തരായികാ"തി വുത്തധമ്മാനം തബ്ഭാവേ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ. **ഇധ പന മേഥുനധമ്മോ അധിപ്പേതോ**തി ഇദം അട്ഠുപ്പത്തിവസേന വുത്തം **അരിട്ഠസിക്ഖാപദം** (പാചി॰ ൪൧൭-൪൨൨) വിയ. യസ്മാ തങ്ഖണമ്പി കാമേസു (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൮) ആദീനവം ദിസ്വാ വിരത്തോ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൮) ഹോതി ചേ, വിസേസം അധിഗച്ഛതി, ന കാമേസു ആസത്തോ, തസ്മാ

വുത്തം **“മേഥുനം…പേ॰… അന്തരായോ ഹോതീ”**തി. തത്ഥ **യസ്സ കസ്സചീ**തി ന കേവലം പബ്ബജിതസ്സേവ, അഥ ഖോ യസ്സ കസ്സചി. തഥാ ഹി വുത്തം ‘‘മേഥുനമനുയുത്തസ്സ, മുസ്സതേവാപി സാസന’’ന്തി. **തസ്മിം അനിയ്യാനികധമ്മേ**തി തസ്മിം പരേന പരികപ്പിതഅനിയ്യാനികധമ്മനിമിത്തം. നിമിത്തത്ഥേ ഹി ഇദം കമ്മസംയോഗേ ഭുമ്മം.

ചതുവേസാരജ്ജഞാണവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠപരിസവണ്ണനാ

൧൫൧. പുരിസസ്സ സൂരതരഭാവോ നാമ സങ്ഗാമേ പാകടോ ഹോതി, ന ഗേഹേ നിസിന്നകാലേ, ഏവം വേസാരജ്ജഞാണസ്സ ആനുഭാവോ പണ്ഡിതപരിസാസു യത്ഥ കത്ഥചീതി ദസ്സേന്തോ **“വേസാരജ്ജഞാണസ്സ ബലദസ്സനത്ഥ”**ന്തി ആഹ. **സന്നിപതിത്വാ നിസിന്നട്ഠാന**ന്തി ഠാനസീസേന സന്നിപതിതഖത്തിയപരിസമേവ ദസ്സേതി. **ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥാ**തി അതിദേസേന ആവിഭാവിതമത്ഥം ദസ്സേതും **“മാരകായികാന”**ന്തിആദി വുത്തം സദിസത്ഥവിസയത്താ അതിദേസസ്സ. യഥാ ഹി ഖത്തിയാനം സമൂഹോ ഖത്തിയപരിസാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, ന ഏവം ‘‘മാരപരിസാ’’തി ഏത്ഥ, മാരസ്സ പരിസാതി പന മാരപരിസാതി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **“മാരകായികാനം…പേ॰… ന മാരാന”**ന്തി. **മാരകായികാന**ന്തി മാരപക്ഖിയാനം. **ഉഗ്ഗട്ഠാനദസ്സനവസേനാ**തി സാരജ്ജിതബ്ബട്ഠാനദസ്സനവസേന, ഏവം ഉഗ്ഗാ ഖത്തിയാ അത്തനോ പുഞ്ഞതേജേനാതി അധിപ്പായോ. **ബ്രാഹ്മണാ തീസു വേദേസൂ**തി ഇദം ഇതരേസം അവിസയദസ്സനവസേന വുത്തം. വേദേ സജ്ഝായന്താപി ഹി ഖത്തിയാ വേസ്സാ ച തദത്ഥവിചാരണായ യേഭുയ്യേന അസമത്ഥാ ഏവാതി. കസ്മാ പനേത്ഥ യാമാദിപരിസാ ന ഗഹിതാതി? ഭുസം കാമാഭിഗിദ്ധതായ യോനിസോമനസികാരവിരഹതോ. യാമാദയോ ഹി ഉളാരുളാരേ കാമേ പടിസേവന്താ തത്ഥാഭിഗിദ്ധതായ ധമ്മസ്സവനായ സഭാവേന ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി, മഹാബോധിസത്താനം പന ബുദ്ധാനഞ്ച ആനുഭാവേന ആകഡ്ഢിയമാനാ കദാചി തേസം പയിരുപാസനാദീനി കരോന്തി താദിസേ മഹാസമയേ. തേനേവ ഹി വിമാനവത്ഥുദേസനാപി തന്നിമിത്താ ബഹുലാ നാഹോസി. മനുസ്സാനം വസേനായം കതാ.

പരചക്കവാളേസു ച മനുസ്സാനം വിസേസാധിഗമോ നത്ഥീതി പുച്ഛതി **“കിം പന ഭഗവാ അഞ്ഞാനി ചക്കവാളാനിപി ഗച്ഛതീ”**തി. ഇതരോ യദിപി തേസം അരിയധമ്മാധിഗമോ നത്ഥി, വാസനായ പന തത്ഥ ഗന്ത്വാ ധമ്മം ദേസേതീതി ദസ്സേന്തോ **“ആമ ഗച്ഛതീ”**തി ആഹ. **കേയൂരം** നാനാവിധരതനപരിസിബ്ബിതസുവണ്ണജാലവിനദ്ധം ഭുജാഭരണം. **അങ്ഗദം** നാനാഗന്ധഗന്ധിതം, കേവലം വാ സുവണ്ണമയം ബാഹുവലയം. **ഛിന്നസ്സരാ**തി ദ്വിധാഭൂതസ്സരാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൭൨) **ഗഗ്ഗരസ്സരാ**തി ഗഗ്ഗരികായ വിയ ഗഗ്ഗരായമാനഖരസ്സരാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൭൨; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൮.൬൯). **ഭാസന്തര**ന്തി തേസം ഭാസം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൭൨; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൮.൬൯) സന്ധായാഹ. **“വീമംസാ ഉപ്പജ്ജതീ”**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം വിവരിതും **“ഇദം വുത്തം ഹോതീ”**തിആദി വുത്തം.

സങ്ഗമ്മാതി സമാഗന്ത്വാ. ആദിതോ ലാപോ **ആലാപോ,** വചനപടിവചനവസേന സമം ലാപോ **സല്ലാപോ**. സമ്മാ, സമഞ്ഞാ വാ കഥാ

സംകഥാ, സംകഥാവ **സാകച്ഛാ**.

അട്ഠപരിസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുയോനിവണ്ണനാ

൧൫൨. യവന്തി തായ സത്താ അമിസ്സിതാപി സമാനജാതിതായ മിസ്സിതാ വിയ ഹോന്തീതി **യോനി**. സാ പന അത്ഥതോ അണ്ഡാദിഉപ്പത്തിട്ഠാനവിസിട്ഠോ ഖന്ധാനം ഭാഗസോ പവത്തിവിസേസോതി ആഹ **"ഖന്ധകോട്ഠാസോ യോനി നാമാ"**തി. **അണ്ഡേ ജാതാതി** പഠമായ ജാതിയാ വസേന വുത്തം, ദുതിയായ പന അണ്ഡതോ, അണ്ഡേ വാ ഭിജ്ജമാനേ ജാതാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"അഭിനിബ്ഭിജ്ജ ജായന്തീ"**തി. **വിനാതി** ഏതേഹി അണ്ഡാദീഹി ബാഹിരപച്ചയേഹി വിനാ. **ഉപ്പതിത്വാ വിയാതി** ഉപ്പജ്ജനവസേന പതിത്വാ വിയ. ബാഹിരപച്ചയനിരപേക്ഖത്തായേവ വാ ഉപപതനേ സാധുകാരിനോ ഉപപാതികാ, തേ ഏവ ഇധ **ഓപപാതികാതി** വുത്താ. **ആദി**-സദ്ദേന ഗബ്ഭമലേ നിബ്ബത്തമഹാപദുമകുമാരാദീനം സങ്ഗഹോ. നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതാനം നിച്ചം ദുക്ഖാതുരതായ കാമസേവനാ നത്ഥി , തസ്മാ തേ ഗബ്ഭസേയ്യകാ ന ഹോന്തി, ജാലവന്തതായ ന താസം കുച്ഛിയം ഗബ്ഭോ സണ്ഠാതി, തസ്മാ തേ ഓപപാതികായേവ സംസേദജത്തായപി അസമ്ഭവതോ. **നേരയികാ വിയാതി** നിദസ്സനാപദേസേന തേസമ്പി ഓപപാതികത്തം ദീപേതി. **അവസേസാതി** നിജ്ഝാമതണ്ഹികനേരയികേ ഠപേത്വാ അവസേസാ വിനിപാതികാ. യക്ഖാനം ചാതുമഹാരാജികതായ ഓപപാതികഭാവേ ഏവ ആപന്നേ തം നിവത്തേതും **"ഏവം യക്ഖാപീ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി തേ ന ഭുമ്മദേവാ ന ച വിനിപാതികാതി.

ചതുയോനിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചഗതിവണ്ണനാ

൧൫൩. ഗന്തബ്ബാതി ഉപപജ്ജിതബ്ബാ. യഥാ ഹി കമ്മഭവോ പരമത്ഥതോ അസതിപി കാരകേ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ സിദ്ധോ തംസമങ്ഗിനാ സന്താനലക്ഖണേന സത്തേന കതോതി വോഹരീയതി, തഥാ ഉപപത്തിഭവലക്ഖണാ ഗതിയോ പരമത്ഥതോ അസതിപി ഗമകേ തംതംകമ്മവസേന യേസം താനി കമ്മാനി, തേഹി ഗന്തബ്ബാതി വോഹരീയന്തീതി. ഏവം സദ്ദത്ഥതോ ഗതിം ദസ്സേത്വാ അത്ഥുദ്ധാരനയേനപി തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. യേസു നിരയാദിഭേദേസു ഉപപത്തിഭവേസു ഗതി-സദ്ദോ നിരൂള്ഹോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥാപി ഗതിസദ്ദപ്പവത്തി അത്ഥി, തം ഏകേന ഗതി-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ ആഹ **"ഗതിഗതീ"**തി യഥാ "ദുക്ഖദുക്ഖം, (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൭) രൂപരൂപ"ന്തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൪൯) ച. ഉപ്പാദാവത്ഥായ ഗമനം ഉപഗമനന്തി **"നിബ്ബത്തിഗതീ"**തി വുത്താ. **ഗതിന്തി** ചിത്തഗതിം. തേനാഹ **"അജ്ഝാസയഗതി നാമാ"**തി, അജ്ഝാസയപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. **തദട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൫൩) പന "ഗതിന്തി നിപ്ഫത്തി"ന്തി അത്ഥോ വുത്തോ. ബ്രഹ്മനിമന്തനസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൩) ഹി അയം പാളീതി. **ജുതിന്തി** ആനുഭാവം. **വിഭവോതി** വിനാസോ. സോ ഹി വിഗമോതി അത്ഥേന ഗതി. തേനേവ **നിബ്ബാനം അരഹതോ ഗതീതി** (പരി॰ ൩൩൯) അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം അരഹതോ ഗതി വിഗമോ വിഭവോതി അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം. **ദ്വേയേവ**

ഗതിയോതി ദേവ നിപ്ഫത്തിയോതി അത്ഥോതി ആഹ **"അയം നിപ്ഫത്തിഗതി നാമാ"**തി.

യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തം ബ്രൂഹേന്തോ ഏവ ഉപ്പജ്ജതീതി അയോ, സുഖം. നത്ഥി എത്ഥ അയോതി **നിരയോ**. തതോ ഏവ രമിതബ്ബം അസ്സാദേതബ്ബം തത്ഥ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"നിരതിഅത്ഥേന നിരസ്സാദട്ഠേന നിരയോ"**തി. **തിരിയം അഞ്ചിതാ**തി ദേവമനുസ്സാദയോ വിയ ഉദ്ധം ദീഘാ അഹുത്വാ തിരിയം ദീഘാഭി അത്ഥോ. പകട്ഠതോ സുഖതോ അയനം അപഗമോ **പേച്ചഭാവോ,** തം പേച്ചഭാവം **പത്താനം വിസയോ**തി പേതയോനിമേവ വദതി. **മനസോ ഉസ്സന്നത്താ**തി സതിസൂരഭാവബ്രഹ്മചരിയയോഗ്യതാദിഗുണവസേന ഉപചിതമാനസതായ ഉക്കട്ഠഗുണചിത്തതായാതി അത്ഥോ. അയം പനത്ഥോ നിപ്പരിയായതോ ജമ്ബുദീപവാസീവസേന വേദിതബ്ബോ. യഥാഹ - "തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹി ജമ്ബുദീപികാ മനുസ്സാ ഉത്തരകുരുകേ മനുസ്സേ അധിഗ്ഗണ്ഹന്തി ദേവേ ച താവതിംസേ. കതമേഹി തീഹി? സൂരാ സതിമന്തോ ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ"തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൧). തേഹി പന സമാനരൂപാദിതായ സദ്ധിം പരിത്തദീപവാസീഹി ഇതരമഹാദീപവാസിനോപി മനുസ്സാതേവ പഞ്ഞായിംസു. ലോകിയാ പന "മനുനോ അപച്ചഭാവേന മനുസ്സാ"തി വദന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന പരമത്ഥദീപനിയം **വിമാനവത്ഥുസംവണ്ണനായം** (വി॰ വ॰ അട്ഠ॰ ൩) വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബോ. **ആനുഭാവേഹീ**തി ദേവാനുഭാവസങ്ഖാതേഹി ഇദ്ധിവിസേസേഹി. തത്ഥ കാമാ ദേവാ കാമഗുണേഹി ചേവ ഇദ്ധിവിസേസേഹി ച ഇതരേ ഇദ്ധിവിസേസേഹേവ **ദിബ്ബന്തി** കീളന്തി ജോതന്തി, സരണന്തി വാ ഗമ്മന്തി, അഭിത്ഥവിയന്തീതി വാ **ദേവാ**തി.

തിരച്ഛാനയോനിഞ്ചാതിആദീസൂതി എത്ഥ തിരച്ഛാനയോനിപേത്തിവിസയഗ്ഗഹണേന ഖന്ധാനം ഏവ ഗഹണം തേസം താദിസസ്സ പരിച്ഛിന്നസ്സ ഓകാസസ്സ അഭാവതോ. യത്ഥ വാ തേ അരഞ്ഞസമുദ്ദപബ്ബതാദികേ നിബദ്ധവാസം വസന്തി, താദിസസ്സ ഠാനസ്സ വസേന ഓകാസോപി ഗഹേതബ്ബോ. നിരയൂപഗാദീഹി സത്തേഹി മഗ്ഗിതബ്ബതോ **മഗ്ഗോ** പടിപജ്ജിതബ്ബാ **പടിപദാ** ചാതി തം തം കമ്മമേവ വുത്തന്തി ആഹ **"ഉഭയേനപീ"**തിആദി. **യഥാ ച പടിപന്നോ**തി ഇമിനാ തസ്സ കമ്മസ്സ കതൂപചിതാകാരമാഹ. എത്ഥ ച **നിരയഗാമിഞ്ച മഗ്ഗം നിരയഗാമിനിഞ്ച പടിപദ**ന്തി ഇമിനാ സാധാരണതോ നിരയസംവത്തനിയം കമ്മം വത്വാ പുന തം തം സന്താനപതിതതായ അസാധാരണതം ദസ്സേതും **"യഥാപടിപന്നോ"**തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിനിപതന്തീ**തി വിവസാ, വിരൂപം വാ നിപതന്തി. കസ്മാ പനേത്ഥ പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകഞാണം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ "നിബ്ബാനഞ്ചാഹ"ന്തിആദിമാഹാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"ഇദം പനാ"**തിആദി. ന ഹി ഭഗവാ അത്തനോ ബുദ്ധസുബുദ്ധതം വിഭാവേന്തോ സാവസേസം കത്വാ ദേസനം ദേസേതി.

പഞ്ചഗതിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഞാണപവത്താകാരവണ്ണനാ

൧൫൪. **ഞാണപ്പവത്താകാര**ന്തി ഞാണസ്സ പവത്തിആകാരം, ഞാണസ്സ വാ പവത്തിപകാരം. **ഏകന്തദുക്ഖാ**തി ഏകന്തേന ദുക്ഖാ അച്ചന്തദുക്ഖാ. താ

പന സബ്ബകാലം ദുക്ഖാ സുഖാലയേനപി അസമ്മിസ്സാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"നിച്ചദുക്ഖാ നിരന്തരദുക്ഖാ"**തി. **ബഹലാ**തി അതനുകാ, മഹന്താതി അത്ഥോ . **തിബ്ബാ**തി വാ തിഖിണാ. **ഖരാ**തി കക്ഖളാ. **കടുകാ**തി വാ അനിട്ഠാ. കസ്സതി ഖണീയതീതി **കാസു,** ആവാടോ. കസീയതി ചീയതീതി **കാസു,** രാസി. **ഫുനന്തീ**തി ദ്വീഹി ഹത്ഥേഹി അങ്ഗാരാനി ഉക്ഖിപിത്വാ പടിവാതം ഓഫുനന്തി, തേന തേസം സകലസരീരം ഡയ്ഹതി. തേനാഹ **"പരിദഡ്ഢഗത്താ"**തി. പുരിസപ്പമാണം **പോരിസം. ഏകപഥേനേവാ**തി ഏകമഗ്ഗഭൂതേനേവ. **അനുക്കമനീയേനാ**തി ഉക്കമിതും അപക്കമിതും അസക്കുണേയ്യേന.

നനു ച ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം പച്ചുപ്പന്നവണ്ണാരമ്മണം, തേന കഥം രൂപന്തരസമങ്ഗിം നിരയേ നിബ്ബത്തസത്തം "അയം സോ"തി ജാനാതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന "അയം സോ"തി സല്ലക്ഖേതി, തസ്സ പന ദിബ്ബചക്ഖുആനുഭാവേന പത്തബ്ബത്താ **"ദിബ്ബചക്ഖുബലം നാമ ഏത**ന്തി വുത്തം.

പുരിമനയേനേവാതി "ഗൂഥകൂപോ വിയ തിരച്ഛാനയോനി ദട്ഠബ്ബാ"തിആദിനാ അങ്ഗാരകാസുപമായം വുത്തനയേനേവ. ദുക്ഖാ വേദനാ ബഹുലാ ഏത്ഥാസൂതി **ദുക്ഖബഹുലാ. ബഹലപത്തപലാസോ**തി അവിരളതനുവിപുലപണ്ണോ. സുഖപരിഭോഗം മഹാപാസാദം ദസ്സേതും **"ദീഘപാസാദോ"**തി വുത്തം ചതുരസ്സപാസാദാദീനം ഖുദ്ദകത്താ. **ഉണ്ണാമയഅത്ഥരണേനാ**തി ഉണ്ണാമയലോഹിതഅത്ഥരണേന. ഉത്തരം ഉപരിഭാഗം ഛാദേതീതി **ഉത്തരച്ഛദോ,** വിതാനം. തം പന ലോഹിതവിതാനം ഇധാധിപ്പേതന്തി **"രത്തവിതാനേനാ"**തി വുത്തം.

അപരഭാഗയോജനാതി പാളിയം "അപരേന സമയേനാ"തി വുത്തസ്സ അപരഭാഗസ്സ യോജനാ. സാ പന ഏകദേസേന പുരിമഭാഗേ വുത്തേ ഏവ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതീതി **"യഥാ സോ"**തിആദിമാഹ. **മഗ്ഗാരുള്ഹമേവാ**തി മഗ്ഗം ഉപഗതമത്തമേവ.

നിയമാഭാവാതി "ദിബ്ബചക്ഖുനാവ പസ്സതീ"തി നിയമസ്സ അഭാവാ. **"ദിബ്ബചക്ഖുനാപി പസ്സിസ്സതീ"**തി ഇദം ന അനുത്തരസുഖാനുഭവനസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുഗോചരത്താ വുത്തം, അനാഗതസ്സ പന തസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുപരിഭണ്ഡഭൂതേന അനാഗതംസഞാണേന ദസ്സനമേവാതി കാരണൂപചാരേന വുത്തം. പാളിയം പന "ചേതസാ ചേതോ പരിച്ച പജാനാമി"ച്ചേവ വുത്തം. **"അത്ഥതോ പന നാനാ ഹോതീ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ദേവലോകസുഖം ഹീ"**തിആദിം വത്വാ യഥാദസ്സിതഉപമാഹിപി അയമത്ഥോ പാകടോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ഉപമായമ്പീ"**തിആദിമാഹ. ഗോത്രഭുഞാണുപ്പാദതോ പട്ഠായ നിരോധം പസ്സിത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണവസേന ചേവ പരതോ ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനവസേന ച അരിയസാവകോ നിരോധേ സയിതോ വിയ ഹോതി തദപസ്സയേനേവ പവത്തനതോതി ആഹ **"നിരോധസയനവരഗത"**ന്തി. തേനാഹ **"നിബ്ബാനാ...പേ॰... പസ്സതീ"**തി.

ഞാണപവത്താകാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുക്കരകാരികാദിസുദ്ധിവണ്ണനാ

൩൭. പുച്ഛാനുസന്ധിആദിഅനുസന്ധിത്തയതോ അഞ്ഞത്താ **"പാടിയേക്കം അനുസന്ധിവസേനാ"**തി വുത്തം. ന കേവലം "ദുക്കരകാരികായ സുദ്ധി ഹോതീ"തി ഏവംലദ്ധികോ ഏവ, അഥ ഖോ ദുക്കരചാരീസു അഭിപ്പസന്നോതി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. **ചതുകുണ്ഡികോ**തി ദ്വീഹി പാദേഹി ഹത്ഥേഹീതി ചതൂഹി അങ്ഗേഹി കുണ്ഡനകോ ആഹിണ്ഡനകോ. **ഛമാനികിണ്ണ**ന്തി ഭൂമിയം ഖിത്തം. **ഭക്ഖസ**ന്തി ആഹാരം.

മച്ഛരിയമലാദിപാപധമ്മവിഗമനതോ മേത്താദിഗുണാനുബ്രൂഹനതോ ച ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ചരിയന്തി **ബ്രഹ്മചരിയം,** ദാനം. തഥാ ഹി തം ഭഗവതാ പണ്ഡിതപഞ്ഞത്തം വുത്തം. ഏവം സേസേസുപി യഥാരഹം ബ്രഹ്മചരിയപരിയായോ നിദ്ധാരേത്വാ വത്തബ്ബോ. **കി**ന്തി കീദിസം. **വത**ന്തി സമാദിന്നവതം. **സുചിണ്ണസ്സാ**തി സുട്ഠു ചിണ്ണസ്സ പുഞ്ഞസ്സ. **ഇദ്ധീ**തി ആനുഭാവോ. **ജുതീ**തി വത്ഥാഭരണോഭാസസമുജ്ജലാ സരീരപ്പഭാ. **ബലവീരിയൂപപത്തീ**തി കായബലേന ചേവ ഉസ്സാഹേന ച സമന്നാഗമോ.

തേന പാണി കാമദദോതി തേന അദ്ധികാനം ഉപഗച്ഛന്താനം ഹത്ഥം പസാരേത്വാ അസയ്ഹസേട്ഠിനോ ദാനട്ഠാനദസ്സനമയേന പുഞ്ഞേന ഇദാനി മയ്ഹം ഹത്ഥോ കപ്പരുക്ഖോ വിയ കാമദദോ ഇച്ഛിതിച്ഛിതദായീ, കാമദദോ ഹോന്തോ ച മധുസ്സവോ ഇട്ഠവത്ഥുവിസ്സജ്ജനകോ ജാതോ. **തേന മേ ബ്രഹ്മചരിയേനാ**തി തേന മമ യഥാവുത്തകായവേയ്യാവടിയകമ്മസങ്ഖാതേന സേട്ഠചരിയേന. **പുഞ്ഞ**ന്തി പുഞ്ഞഫലം. തമ്പി ഹി പുജ്ജസഭാവതോ, ഉത്തരപദലോപേന വാ "ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ന.വ്യം) "പുഞ്ഞ"ന്തി വുച്ചതി.

പഞ്ച സിക്ഖാപദാനി സമാഹടാനി **പഞ്ചസിക്ഖാപദം** യഥാ "തിഭവം, തിസകട"ന്തി ച. **ബ്രഹ്മചരിയസ്മി**ന്തി ധമ്മദേസനായ. സാ ഹി വിനേയ്യാനം ബ്രഹ്മഭാവാവഹനതോ ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ചരിയം, ബ്രഹ്മുനോ വാ ഭഗവതോ വാചസികം ചരിയന്തി "ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി വുച്ചതി.

സഹസ്സം മച്ചുഹായിനന്തി സഹസ്സമത്താ അരഹത്തസമധിഗമേന മച്ചുവിസയാതിക്കമേന മച്ചുപഹായിനോ ജാതാ. **ബ്രഹ്മചാരീ ഭവിസ്സാമാ**തി ഏത്ഥ യേന ബ്രഹ്മചരിയേന തേ ബ്രഹ്മചാരിനോതി വുച്ചന്തി, തം ബ്രഹ്മചരിയം നിദ്ധാരേത്വാ ആഹ **"മേഥുനവിരതി ബ്രഹ്മചരിയന്തി വുത്താ"**തി.

നാതിക്കമാമാതി ന അതിചരാമ അഗമനീയട്ഠാനേപി ഇതരത്ഥാപി ന വീതിക്കമാമ. തേനാഹ **"അഞ്ഞത്ര താഹി ബ്രഹ്മചരിയം ചരാമാ"**തി. **അമ്ഹ**ന്തി അമ്ഹാകം.

അത്തദമനവസേനാതി യഥാപടിഞ്ഞം അരഹന്താനം അനുകരണാകാരേന പവത്തചിത്തദമനവസേന, മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം ദമനേനാതി അത്ഥോ. സിഖാപ്പത്തസേട്ഠചരിയതായ **അരിയമഗ്ഗോ ബ്രഹ്മചരിയം**. ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ചരതി ഏതേനാതി **ബ്രഹ്മചരിയം,** സത്ഥുസാസനം.

അതരമാനാനന്തി ന തരമാനാനം ദേസകാലം ഉദിക്ഖന്താനം. **ഫലാസാവ സമിജ്ഝതീ**തി സുദുല്ലഭഫലേപി ആസാ സമ്മാപയോഗമന്വായ സമിജ്ഝതി ഏവ. **വിപക്കബ്രഹ്മചരിയോസ്മീ**തി വിസേസേന നിപ്ഫന്നപണീതജ്ഝാസയോ

പരിപുണ്ണഉളാരമനോരഥോ. സോ ഹി സേട്ഠമനോസമാചാരതായ ബ്രഹ്മചരിയപരിയായേന വുത്തോ.

ഇദമേവ സുത്തം ആഗതട്ഠാനന്തി അധിപ്പായോ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ ഇദമേവ സുത്തപദം "വീരിയം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി ആഗതട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. വീരിയഞ്ഹി തസ്മിം വിസയേ ഉത്തമം പരമുക്കംസഗതം താദിസചരിയാഹേതു ചാതി ബ്രഹ്മചരിയന്തി ഇധ വുത്തം. **ചതുരങ്ഗസമന്നാഗത**ന്തി ചതുബ്ബിധദുക്കരകിരിയായ സാധകസ്സ ചതുബ്ബിധസ്സ അത്തനോ പവത്തിആകാരസ്സ വസേന ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം.

കോചി ഛിന്നഭിന്നപടപിലോതികധരോ ദസന്തയുത്തസ്സ വത്ഥസ്സ അഭാവതോ നിച്ചേലോതി വത്തബ്ബതം ലഭേയ്യാതി തം നിവത്തേന്തോ ആഹ **"നഗ്ഗോ"**തി. **ഏവം അകാസിം,** ഏവമ്പി സത്തപീളാ മാ അഹോസീതി അധിപ്പായോ. യഥാ "അഭിഹടം ന സാദിയാമീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൫) ഭിക്ഖാപരിയേസനേ ഉക്കട്ഠചാരിതാദസ്സനം, ഏവം "നഏഹി ഭദ്ദന്തികാദിഭാവോപീ"തി ഗഹേതബ്ബം. **പുരിസന്തരഗതായാ**തി പുരിസസമീപഗതായ. സംകിത്തീയന്തി ഏതായാതി **സംകിത്തി,** ഗാമവാസിആദീഹി സമുദായവസേന കരിയമാനകിരിയാ. ഇധ പന ഭത്തസംകിത്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"സംകിത്തേത്വാ കതഭത്തേസൂ"**തി. ദദന്തി തായാതി **ദത്തി**. ഏകാഹം അന്തരഭൂതം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഏകാഹികം**. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **ഏകാഹവാരേനാ**തി ഏകാഹികവാരേന. "ഏകാഹിക"ന്തിആദിനാ വുത്തവിധിമേവ പടിപാടിയാ പവത്തഭാവം ദസ്സേതും പുന വുത്തം. തേനാഹ **"ഇതി ഏവരൂപ"**ന്തിആദി.

ഏരകതിണാദീനി വാതി ഏരകതിണാദീനി ഗന്ഥിത്വാ കതനിവാസനാനി ഛവദുസ്സാനി, നിഹീനദുസ്സാനീതി അത്ഥോ. **തന്താവുതാന**ന്തി തന്തം പസാരേത്വാ വീതാനം. **പകതികണ്ടകേ**തി സലാകകണ്ടകേ.

൧൬൪. നേകവസ്സഗണസഞ്ജാതന്തി അനേകവസ്സസമൂഹസഞ്ജാതം. നനു ച ഇദാനേവ "സായതതിയകമ്പി ഉദകോരോഹനാനുയോഗമനുയുത്തോ"തി വുത്തം, "നേകവസ്സഗണികം രജോജല്ലം കായേ സന്നിചിത"ന്തി ച, തദുഭയം ഏകസ്മിം കഥം സമ്ഭവതീതി ആഹ **"ഇദം അത്തനോ രജോജല്ലകവതസമാദാനകാലം സന്ധായ വദതീ"**തി. ഏതേനേവ "അചേലകോ ഹോമീ"തി വുത്തഅചേലകപടിഞ്ഞാ, "സാണാനിപി ധാരേമീ"തിആദിനാ വുത്തഛന്നകപടിഞ്ഞാ, തഥാപി സാണ-മസാണ-ഛവദുസ്സാദി-നിവത്ഥ-പടിഞ്ഞാ ച അവിരുദ്ധാതി ദട്ഠബ്ബാ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ തഥാ തഥാ പടിപന്നത്താ. **തേ**തി അചേലകാ. **സങ്ഘാത**ന്തി സബ്ബസോ ഘാതം. തേനാഹ **"വധ"**ന്തി. **സീലവാ നാമ നത്ഥി** "അനഭിസന്ധികമ്പി പാപം ഹോതീ"തി ഏവം ലദ്ധികത്താ. **സീലം അധിട്ഠായാ**തി ഇദം പടിക്കമനകിരിയം സന്ധായ വുത്തം.

പാസണ്ഡപരിഗ്ഗഹണത്ഥായാതി പാസണ്ഡേസു അസാരസാരഭാവവീമംസനത്ഥായ. **തം പബ്ബജ്ജ**ന്തി ആജീവകപബ്ബജ്ജം. **വികടഭോജനേ**തി വികതഭോജനേ വിരൂപഭോജനേ. തേനാഹ **"അപകതിഭോജനേ"**തി.

൧൬൫. ഭിംസനകതസ്മിന്തി ഭാവസാധനഭാവീ ഇദം പദന്തി ആഹ **"ഭിംസനകതസ്മിം ഭിംസനകകിരിയായാ"**തി. "ഭിംസനകത്തസ്മി"ന്തി വത്തബ്ബേ

ഏകസ്സ ത-കാരസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. യേഭുയ്യഗ്ഗഹണം ലോമവന്തവസേനപി യോജേതബ്ബം, ന ലോമവസേനാതി ആഹ **“ബഹുതരാനം വാ”**തിആദി.

സു-സദ്ദേ ഉ-കാരസ്സ ഓ-കാരം കത്വാ പാളിയം ‘‘സോതത്തോ’’തി വുത്തന്തി തദത്ഥം വിവരന്തോ **“സുതത്തോ”**തി ആഹ. സുട്ഠു അവതത്തോതി വാ **സോതത്തോ. സോസിന്നോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സുദ്ധിവസനത്ഥായാ**തി സംസാരസുദ്ധിഗവേസനത്ഥായ.

വിഹാരസ്മിന്തി പച്ചത്തേ ഭുമ്മവചനന്തി ആഹ **“വിഹാരോ ഏവ ഹി ‘വിഹാരസ്മി’ന്തി വുത്തോ”**തി. **തേനേവ ചാ**തി തേനേവ വിഭത്തിവിപല്ലാസവസേന. **ഏവം അത്ഥോ**തി അയം ഏവം ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ദുക്ഖപ്പത്തോതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സുഖദുക്ഖേ ലാഭാലാഭാദികേ ച. **തുലിതോ**തി തുലാസദിസോ.

ദുക്കരകാരികാദിസുദ്ധിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആഹാരസുദ്ധിവണ്ണനാ

൧൫൨. സുജ്ഝിതുന്തി സംസാരതോ സുജ്ഝിതും.

൧൫൪. ആസീതികപബ്ബാനീതി ആസീതികപിട്ഠിപബ്ബാനി, ‘‘കാളപബ്ബാനീ’’തി വദന്തി. പബ്ബാനം **മജ്ഝേ. ഉന്നതുന്നതാനീ**തി മംസേ മിലാതേ ദ്വിന്നം സന്ധീനം അന്തരേ വാതേനുദ്ധുമാതധമനീജാലതായ ഉന്നതാനി ഉന്നതാനീതി. **ആനിസദ**ന്തി ആനിസദട്ഠാനം. **നിസിന്നട്ഠാന**ന്തി പംസൂഹി, വാലികാഹി വാ നിചിതം നിസിന്നട്ഠാനം. **സരപോങ്ഖേനാ**തി സരസ്സ പോങ്ഖപ്പദേസേന, സരപോങ്ഖസഞ്ഞിതേന വാ മഗ്ഗേന. **അക്കന്ത**ന്തി അക്കന്തട്ഠാനം. തക്കഗോളികസദിസാനം, സരീരഘംസനത്ഥം കത കുരുവിന്ദഗോളകാനം വാ **ആവളി** വട്ടനാഹാരോ. **വംസതോ**തി പിട്ഠിവംസതോ. **മണ്ഡലേ**തി ഭിത്തിപാദാനം മത്ഥകേ ഠപിതമണ്ഡലകേ സീസഗ്ഗേന **പതിട്ഠഹന്തി. ന ഏവം ഫാസുളിയോ**തി യഥാ യഥാ വുത്തഗോപാനസിയോ പപതാ തിട്ഠന്തി, ന ഏവം ബോധിസത്തസ്സ ഫാസുകാപി പപതാ ഠിതാ.

ഓക്ഖായികാതി അവക്ഖായികാ, ഹേട്ഠാ ഹുത്വാ നിന്നഭാവേന പഞ്ഞായമാനാ. **ഏവരൂപാ**തി യഥാവുത്തരൂപാ, നിന്നതരാതി അത്ഥോ. **യാവ പിട്ഠികണ്ടകം അല്ലീനാ ഹോതീ**തി മയ്ഹം ഉദരച്ഛവി യാവ പിട്ഠികണ്ടകം, താവ തം ആഹച്ച ഠിതത്താ അല്ലീനാ ഹോതി ഉദരിയസ്സ പരിക്ഖയേന അന്താനഞ്ച സുട്ഠുമിലാതതായ. **ഭാരിയഭാരിയാ**തി ഗരുതരാ. സഹഉദരച്ഛവിം പിട്ഠികണ്ടകം, സഹപിട്ഠികണ്ടകം ഉദരച്ഛവിന്തി യോജനാ. **നേവ നിക്ഖമതി** ആഹാരസന്നിസ്സയആപോധാതുയാ സബ്ബസോ വിസുക്ഖത്താ. **പൂതിമൂലാനീ**തി ലോമമൂലാനം പരിബ്രൂഹനകേ മംസേ ലോഹിതേ ച പരിക്ഖീണേ താനി സുക്ഖാനി ഠാനതോ ഭട്ഠാനി അഭാവേനേവ ‘‘പൂതിമൂലാനീ’’തി വുത്താനി. തേനാഹ **“തസ്സ പനാ”**തിആദി.

അധിഗതാതി ഇദാനി അധിഗതാ. **യഥാ ഏതരഹി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ അധിഗതത്താ**തി ഇമിനാ കിഞ്ചാപി മഹാബോധിസത്താ പരിപാകഗതഞാണാ

വസീഭൂതജ്ഝാനാഭിഞ്ഞാ വിപസ്സനായ പരികമ്മം കരോന്തി, യഥാ ച നേസം ചരിമഭവേ വിപസ്സനാചാരോ, ന തഥാ തദാതി ദസ്സേതി. **ഏതദേവാ**തി യം യേന വുത്തം അത്ഥജാതം, ഏതദേവ **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം പാഠപദേസേ **യുത്തം** പുബ്ബേനാപരം അവിരുജ്ഝനതോ. **ഇതരഥാ**തി ഭിക്ഖൂഹി വുത്തപ്പകാരേന **അനനുരൂപോ സിയാ** "ഇമിസ്സാ"തി വുത്തായ അഞ്ഞത്തേ.

ആഹാരസുദ്ധിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സംസാരസുദ്ധിആദിവണ്ണനാ

൬൩. **സംസാരേനാ**തി അപരാപരം ചവനുപപജ്ജനവസേന ഭവേസു സംസരണേന. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
> അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതീ"തി. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൫; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൬൦; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൧൯; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൫൨൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൪, ൫൮; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൭, ൯൯; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൫൮; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൬; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൧൭; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൨൭; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൯; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧);

ബഹുകന്തി ബഹുകാലം ബഹുക്ഖത്തും. **ഉപപജ്ജിത്വാ**തി തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ നിബ്ബത്തിത്വാ. **ആവാസേനാ**തി തസ്മിം തസ്മിം സത്താവാസേ ആവസനേന നിബ്ബത്തിത്വാ ജീവനേന. **ഖന്ധായേവ വുത്താ** തേസംയേവ പവത്തിവിസേസസ്സ തേന തേന പരിയായേന വുത്തത്താ. **ബഹുയാഗേ**തി അജസൂകരഗോമായ്വാദികേ ബഹുവിധേ മഹായഞ്ഞേ. **ബഹുഅഗ്ഗീ**തി വാചാപേയ്യാദിവസേന അന്തമസോ പാകയഞ്ഞാദിവസേന ച ബഹുകേപി അഗ്ഗീ പരിചരണേന.

൬൪. ബാലദാരകോപി "ദഹരോ"തി വുച്ചതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"യുവാ"**തി വുത്തം. അതിക്കന്തപഠമവയാ സത്താ സഭാവേന പലിതസിരാ ഹോന്തീതി പഠമവയേ ഠിതഭാവം ദസ്സേതും **"സുസുകാളകേസോ"**തി വുത്തം. **ജരാജിണ്ണോ**തി ജരായ ജിണ്ണോ, ന അകാലികേന ജരായ അഭിഭൂതോ. ഉക്കംസഗതബുദ്ധതായ **വുദ്ധോ**. തേനാഹ **"വഡ്ഢിത്വാ ഠിതഅങ്ഗപച്ചങ്ഗോ"**തി, ആരോഹപരിണാഹവസേന വുദ്ധിരഹിതോതി അത്ഥോ. **ജാതിമഹല്ലകോ**തി ജാതിയാ മഹല്ലകോ, ന ഭോഗപരിവാരാദീഹീതി അത്ഥോ. **അദ്ധഗതോ**തി ഏത്ഥ **അദ്ധ**-സദ്ദോ ദീഘകാലവാചീതി ആഹ **"ബഹുഅദ്ധാനം ഗതോ"**തി. **വയോ**തിആദിപദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"പച്ഛിമവയ"**ന്തി. **പദസതമ്പി…പേ॰… സമത്ഥതാ**തി പദസതമ്പി പദസഹസ്സമ്പി സോതപഥമാഗച്ഛന്തമേവ ഉഗ്ഗഹണസമത്ഥതാ പരിഗ്ഗഹേതും സമത്ഥതാ. അയഞ്ച ഗതിയാ ബ്യാപാരോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും ഗഹണമത്തഭാവതോ. **തദേവാ**തി പദസതമ്പി പദസഹസ്സമ്പി. **ആധാരണം** അപിലാപനവസേന ഹദയേ ധാരണം. **ഉപനിബന്ധനം** യഥാ ന പമുട്ഠം ഹോതി, തഥാ ഉപേച്ച അപരാപരം നിബന്ധനം. അയം പന സതിയാ ബ്യാപാരോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. പാളിയഞ്ച "പരമായ ഗതിയാ ച സതിയാ ച ധിതിയാ ചാ"തി വുത്തം,

പരതോ ച “ഏവം അധിമത്തഗതിമന്തോ”തി വുത്തം. **സമത്ഥവീരിയം ധിതി നാമാ**തി വിസിട്ഠവിസയം ദസ്സേന്തോ യഥാവുത്തസതിസമായോഗം തസ്സ ദീപേതി. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തഗതിസതിധിതീഹി സുഭധാതവചീപരിചിതസ്സ പരിയത്തിധമ്മസ്സ ആഗമവസേന അത്ഥദസ്സനസമത്ഥതാ യുത്തിവസേന കാരണദസ്സനസമത്ഥതാ.

ദള്ഹം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൯.൪൯.൯വ്വ) ഥിരം ധനു ഏതസ്സാതി ദള്ഹധന്വാ, സോ ഏവ ഇധ **“ദള്ഹധമ്മാ”**തി വുത്തോ. പടിസത്തുവിധമനത്ഥം ധനും ഗണ്ഹാതീതി **ധനുഗ്ഗഹോ,** സോ ഏവ ഉസും സരം അസതി ഖിപതീതി **ഇസ്സാസോ**തി ആഹ **“ധനും ഗഹേത്വാ ഠിതോ ഇസ്സാസോ”**തി. ദ്വിസഹസ്സപലം ലോഹാദിഭാരം വഹിതും സമത്ഥം **ദ്വിസഹസ്സഥാമം**. തേനാഹ **“ദ്വിസഹസ്സഥാമം നാമാ”**തിആദി. **ദണ്ഡേ**തി ധനുദണ്ഡേ. **യാവ കണ്ഡപ്പമാണാ**തി ദീഘതോ യത്തകം കണ്ഡസ്സ പമാണം, തത്തകേ ധനുദണ്ഡേ ഉക്ഖിത്തമത്തേ ആരോപിതോ ചേവ ഹോതി ജിയാദണ്ഡോ, സോ ച ഭാരോ പഥവിതോ മുച്ചതി, ഏവം ഇദം “ദ്വിസഹസ്സഥാമം നാമ ധനൂതി ദട്ഠബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിതസിപ്പോ**തി ഉഗ്ഗഹിതധനുസിപ്പോ. **കതഹത്ഥോ**തി ഥിരതരം ലക്ഖേസു അവിരജ്ഝനസരക്ഖേപോ. ഈദിസോ പന തത്ഥ വസീഭൂതോ കതഹത്ഥോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“ചിണ്ണവസീഭാവോ”**തി. കതം രാജകുലാദീസു ഉപേച്ച അസനം ഏതേന സോ **കതൂപാസനോ**തി ആഹ **“രാജകുലാദീസു ദസ്സിതസിപ്പോ”**തി. **ഏവം കത**ന്തി ഏവം അന്തോസുസിരകരണാദിനാ സല്ലഹുകം കതം.

ഓലോകേതീതി ഉദിക്ഖതി. **ഏവം സന്തേപി തേസം വാരോ പഞ്ഞായ**തീതി തേസം ഭിക്ഖൂനം “അയം പഠമം പുച്ഛതി, അയം ദുതിയ”ന്തിആദിനാ പുച്ഛനവാരോ താദിസസ്സ പഞ്ഞവതോ പഞ്ഞായതി സുഖുമസ്സ അന്തരസ്സ ലബ്ഭനതോ. **ബുദ്ധാനം പന വാരോ**തി ഈദിസേ ഠാനേ ബുദ്ധാനം ദേസനാവാരോ അഞ്ഞേസം നപഞ്ഞായനതോ ബുദ്ധാനംയേവ പഞ്ഞായതി. ഇദാനി തമേവ പഞ്ഞായനതം യുത്തിതോ ദസ്സേന്തോ **“വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലഛായ”**ന്തിആദിമാഹ. അച്ഛരാസങ്ഘാടമത്തേ ഖണേ അനേക-കോടിസഹസ്സ-ചിത്തപവത്തിസമ്ഭവതോ **“വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലഛായം അതിക്കമനതോ പുരേതരംയേവ ഭഗവാ…പേ॰… കഥേതീ”**തി വത്വാ തതോ ലഹുതരാപി സത്ഥു ദേസനാപവത്തി അത്ഥേവാതി ദസ്സേന്തോ **“തിട്ഠന്തു വാ താവ ഏതേ”**തിആദിമാഹ. ഇദാനി തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **“കസ്മാ”**തിആദി വുത്തം. **സോളസ പദാനി കഥേതീ**തി ഏതേന ലോകിയജനസ്സ ഏകപദുച്ചാരണക്ഖണേ ഭഗവാ അട്ഠവീസസതപദാനി കഥേതീതി ദസ്സേതി. ഇദാനി തസ്സപി കാരണം ദസ്സേതും **“കസ്മാ”**തിആദി വുത്തം.

ധമ്മോതി പാളി. പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേനാതി **പദം,** തദത്ഥോ. അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതീതി **ബ്യഞ്ജനം,** അക്ഖരം. തഞ്ഹി പദവാക്യക്ഖരഭാവേഹി പരിച്ഛിജ്ജമാനം തം തം അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതി പകാസേതി. തേനാഹ **“ധമ്മപദബ്യഞ്ജനന്തി പാളിയാ പദബ്യഞ്ജനം, തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ബ്യഞ്ജനകം അക്ഖര”**ന്തി. ഏതേന അപരാപരേഹി പദബ്യഞ്ജനേഹി സുചിരമ്പി കാലം കഥേന്തസ്സ തഥാഗതസ്സ ന കദാചി തേസം പരിയാദാനം അത്ഥീതി ദസ്സേതി. പഞ്ഹം ബ്യാകരോന്തി ഏതേനാതി **പഞ്ഹബ്യാകരണം,** തഥാപവത്തപടിഭാനം. അപരിക്ഖയപടിഭാനാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, യതോ വുത്തം “നത്ഥി

ധമ്മദേസനായ ഹാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൪൧, ൨൦൪; വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൧.സുത്തന്തഭാജനീയവണ്ണനാ). തേനാഹ **"ഇമിനാ കിം ദസ്സേതീ"**തിആദി. തഥാ ആസന്നപരിനിബ്ബാനസ്സപി ഭഗവതോ ദേസനായ ഇതരായ ച വിസേസാഭാവോതി പഠമബുദ്ധവചനമ്പി മജ്ഝിമബുദ്ധവചനമ്പി പച്ഛിമബുദ്ധവചനമ്പി സദിസമേവ. ആസീതികവസ്സതോ പരം **പഞ്ചമോ ആയുകോട്ഠാസോ**.

൧൬൨. കാമഞ്ചേത്ഥ ഭഗവതാ നാഗസമാലത്ഥേരസ്സ അച്ഛരിയഅബ്ഭുതപവേദനമുഖേന അത്തനോ ലോമാനം ഹട്ഠഭാവസ്സ പവേദിതത്താ **"ലോമഹംസനപരിയായോ"**തി നാമം ഗഹിതം, തഥാപി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദി-അനഞ്ഞസാധാരണഞാണാനുഭാവ-വിഭാവനാദിവസേന സോളസസമൂഹതോ സീഹനാദസ്സ നദനേന ദേസനായ പവത്തിതത്താ "മഹാസീഹനാദോ"ത്വേവ സങ്ഗീതികാരമഹാഥേരേഹി നാമം ഠപിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

മഹാസീഹനാദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. മഹാദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൩. **തതോ പരന്തി** തിണ്ണം ജനാനം ഉപരി സങ്ഘോ ചതുവഗ്ഗകരണീയാദികമ്മേഹി പടികമ്മപ്പത്തത്താ. **ഗാമം ഗതോതി വുച്ചതി** ഗാമം ഉദ്ദിസ്സ ഗതത്താ, ഏവം സാവത്ഥിം പവിസിതും വിഹാരതോ നിക്ഖന്താ "പവിസിംസൂ"തി വുത്താ. **പരിഞ്ഞന്തി** പഹാനപരിഞ്ഞം. സാ ഹി സമതിക്കമോ, ന ഇതരാ. **രൂപവേദനാസുപീ**തി "രൂപാനം പരിഞ്ഞം, വേദനാനം പരിഞ്ഞ"ന്തി ഏത്ഥാപി. കാമം സബ്ബേസം തിത്ഥിയാനം കാമാദിപരിഞ്ഞാപഞ്ഞാപനഹേതുഭൂതോ സമയോ നത്ഥി, യേസം പന അത്ഥി, തേ ഉപാദായ **"സകസമയം ജാനന്താ"**തി വുത്തം. "യതോ യതോ ഖോ ഭോ അയം ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, ഏത്താവതാ ഖോ ഭോ കാമാനം പരിഞ്ഞാ ഹോതീ"തി ഏവം സരൂപതോ പഠമജ്ഝാനം വിഭാവേതും അസക്കോന്താപി കേവലം അച്ചന്തപ്പഹാനസഞ്ഞായ **കാമാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേയ്യും പഠമജ്ഝാനം വദമാനാ**. തം കിസ്സ ഹേതു? താദിസസ്സ ആഗമാധിഗമസ്സാഭാവതോ. **രൂപവേദനാപരിഞ്ഞാസുപി** ഏസേവ നയോ. **വുച്ചേഥാതി** വുച്ചേയ്യ. **ദുതിയപദേപീ**തി "അനുസാസനിയാ വാ അനുസാസനി"ന്തി ഏവം വുത്തവാക്യേപി. **തേ** കിര ഭിക്ഖൂ.

൧൬൪. **ന ചേവ സമ്പായിസ്സന്തീ**തി ന ചേവ സമ്മദേവ പകാരേഹി ഗമേസ്സന്തി ഞാപേസ്സന്തി. തേനാഹ **"സമ്പാദേത്വാ കഥേതും ന സക്ഖിസ്സന്തീ"**തി. യസ്മാ അവിസയേ പഞ്ഹോ പുച്ഛിതോ ഹോതി, തസ്മാ ആപജ്ജിസ്സന്തീതി യോജനാ. **സദേവകേതി** അരൂപദേവഗ്ഗഹണം. തേ ഹി ലോകിയദേവേഹി ദീഘായുകതാദിനാ ഉക്കട്ഠാ. **സമാരകേതി** കാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം. **സബ്രഹ്മകേതി** രൂപാവചരബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം. **സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ**തി ഏത്ഥ **സമണ**ഗ്ഗഹണേന പബ്ബജിതേ, **ബ്രാഹ്മണ**ഗ്ഗഹണേന ജാതിബ്രാഹ്മണേ, പുന **ദേവ**ഗ്ഗഹണേന സമ്മുതിദേവേ, മനുസ്സഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠമനുസ്സകായം പരിയാദിയതി. **ലോകപജാ**ഗ്ഗഹണേന പന പയോജനം അട്ഠകഥായം ദസ്സിതമേവ. **അഞ്ഞത്ര ആരാധനം നാമ നത്ഥീ**തി ഇമിനാ കാമരൂപവേദനാസു

അസ്സാദാദീനം യാഥാവതോ അവബോധോ ഏവ ഇതോ ബാഹിരകാനം നത്ഥി, കുതോ പവേദനാതി ദസ്സേതി.

൱൬൬. **ചിത്താരാധന**ന്തി യാഥാവപവേദനേന പരേസം ചിത്തസ്സ പരിതോസനം. **ബന്ധനട്ഠേന ഗുണാതി** കാമരാഗസംയോജനസ്സ പച്ചയഭാവേന വത്ഥുകാമേസുപി ബന്ധനട്ഠോ വുത്തോ, കോട്ഠാസട്ഠോ വാ ഗുണട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ. **തരയന്തീ**തി തരമാനാ യന്തി ഗച്ഛന്തി. അതീതാദിഭിന്നപഠമാദിവയാ ഏവ ചിത്തതാ രാസിഭാവേന വയോഗുണാതി ഗഹിതാതി ആഹ **"രാസട്ഠോ ഗുണട്ഠോ"**തി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ**തി വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണതംദ്വാരികവിഞ്ഞാണേഹി വിജാനിതബ്ബാ. **സോതവിഞ്ഞേയ്യാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതാ**തി സഭാവേനേവ ഇട്ഠാരമ്മണജാതികാ, ഇട്ഠാരമ്മണഭാവം വാ പത്താ. **കമനീയാ**തി കാമേതബ്ബാ. **മനവഡ്ഢനകാ**തി മനോഹരാ. ഏതേന പരികപ്പനതോപി ഇട്ഠഭാവം ഗണ്ഹാതി. **പിയജാതികാ**തി പിയായിതബ്ബസഭാവാ. **കാമൂപസംഹിതാ**തി കാമരാഗേന ഉപേച്ച സന്ധാനിയാ സമ്ബന്ധാ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൬൭.൬൩) കാതബ്ബാതി ആഹ **"ആരമ്മണം കത്വാ"**തി.

൱൬൭. **സഞ്ഞം ഠപേത്വാ**തി "ഇമസ്മിം അങ്ഗുലികാദിപബ്ബേ ഗഹിതേ സതം ഹോതി, ഇമസ്മിം സഹസ്സ"ന്തിആദിനാ സഞ്ഞാണം കത്വാ ഗണനാ. **അച്ഛിദ്ദഗണനാ**തി "ഏകം ദ്വേ"തിആദിനാ നവന്തവിധിനാ നിരന്തരഗണനാ. **പിണ്ഡഗണനാ**തി സങ്കലനപടുപ്പാദനാദിനാ പിണ്ഡിത്വാ ഗണനാ. തേനാഹ **"ഖേത്തം ഓലോകേത്വാ"**തിആദി. കസനം **കസീ**തി കസിഗ്ഗഹണേന സബ്ബോ കസിപടിബദ്ധോ ജീവികൂപായോ ഗഹിതോതി ആഹ **"കസീതി കസികമ്മ"**ന്തി. **ജങ്ഘവണിജ്ജാ**തി ജങ്ഘസത്ഥവസേന വണിജ്ജം ആഹ, **ഥലവണിജ്ജാ**തി സകടസത്ഥവസേന. **ആദി**-സദ്ദേന നാവാപണാദിവസേന വോഹാരം. **വണിപ്പഥോ**തി വണിജമഗ്ഗോ, ദാനഗ്ഗഹണവസേന സംവോഹാരോതി അത്ഥോ. ഉസൂനം അസനകമ്മം **ഇസ്സത്തം,** ധനുസിപ്പേന ജീവികാ, ഇധ പന ഇസ്സത്തം വിയാതി **ഇസ്സത്തം,** സബ്ബആവുധജീവികാതി ആഹ **"ആവുധം ഗഹേത്വാ ഉപട്ഠാനകമ്മ"**ന്തി. പോരോഹിച്ചാമച്ചകമ്മാദി **രാജകമ്മം. ആദി**-സദ്ദേന ഹത്ഥിസിപ്പഖത്തവിജ്ജാസിപ്പാദി-വുത്താവസേസം മഹാസിപ്പം ഖുദ്ദകസിപ്പഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **സീതസ്സ പുരക്ഖതോ**തി സീതസ്സ പുരതോ കതോ. യോ ഹി സീതകാലേ ജീവികാഹേതു സീതലപദേസം പക്ഖന്ദതി, സോ വാളമിഗാദീഹി വിയ സീതേന പരിപാതിയമാനോ തേന പുരതോ കതോ വിയ ഹോതി. തേനാഹ **"സീതേന ബാധിയമാനോ"**തി. **ഉണ്ഹസ്സ പുരക്ഖതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സരിത്വാ**തി സംസപ്പിത്വാ. **ഘട്ടിയമാനോ**തി ഹിംസിയമാനോ ബാധിയമാനോ. ആബാധനം **ആബാധോ,** പീളാതി അത്ഥോ. **കാമഹേതു**ന്തി വാ ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ യഥാ "വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൦). തഥാ സേസപദദ്വയേപി. തേനേവാഹ **"കാമാനമേവ ഹേതൂ"**തി. **കാമാനം ഹേതൂ**തി ഏത്ഥ പുരിമപദാവധാരണമയുത്തം തദഞ്ഞപച്ചയപടിക്ഖേപാപത്തിതോ, തഥാ ഉത്തരപദാവധാരണം കാമാനം കദാചി അഹേതുഭാവസ്സാപി സമ്ഭവതോ, തസ്മാ **"ഉപ്പജ്ജതിയേവാ"**തി വുത്തം.

ഉട്ഠഹതോതി ഇമിനാ ഉട്ഠാനവീരിയം വുത്തന്തി ആഹ **"ആജീവസമുട്ഠാപകവീരിയേനാ"**തി. **തം വീരിയന്തി** ആജീവികസമുട്ഠാപകവീരിയം. **പുബ്ബേനാപരം ഘടേന്തസ്സാ**തി ആരമ്ഭതോ

പട്ഠായ നിരന്തരം പവത്തേന്തസ്സ. **ചിത്തേ ഉപ്പന്നബലവസോകേന സോചതീ**തി ചിത്തസന്താപേന അന്തോ നിജ്ഝായതി. **കായേ ഉപ്പന്നദുക്ഖേനാ**തി തസ്സേവ സോകസ്സ വസേന കായേ ഉപ്പന്നദുക്ഖേന. സോകുദ്ദേസേന തം തം വിപ്പലപേന്തോ വാ **പരിദേവതി. ഉരം താളേത്വാ**തി വക്ഖപ്പദേസം പഹരിത്വാ. **"മോഘ"**ന്തിആദി പരിദേവനാകാരദസ്സനഞ്ചേവ സമ്മോഹാപജ്ജനാകാരദസ്സനഞ്ച. **മേ**തി വത്വാ പുന **നോ**തി പുഥുവചനം അത്തനോ ഉഭയഥാപി വോഹരിതബ്ബതോ, ബ്യാമൂള്ഹവചനം വാ സോകവസേന.

൧൬൮. ഇധ കാമഗ്ഗഹണേന വിസേസതോ വത്ഥുകാമാ ഗഹിതാതി കാമാദിഗ്ഗഹണം കതം, നാനന്തരിയതായ പന കിലേസകാമോപി ഗഹിതോ ഏവ. **അസിചമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ **ചമ്മ**ഗ്ഗഹണേന ന കേവലം ചമ്മമയസ്സ, ചമ്മപരിസിബ്ബിതസ്സേവ വാ ഗഹണം, അഥ ഖോ സബ്ബസ്സപി ആവുധബാധകസ്സ ഗഹണന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഖേടകഫലകാദീനീ"**തി ആഹ. **ആദി**-സദ്ദേന സരാദിസങ്ഗഹോ. **ധനുകലാപം സന്നയ്ഹിത്വാ**തി ധനുഞ്ചേവ ഖുരപ്പതൂണിഞ്ച സന്നയ്ഹിത്വാ, ധനുദണ്ഡസ്സ ജിയായ തഥാഭാവകരണാദിപി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൫.൭൬) ധനുനോ സന്നയ്ഹനന്തി. ദ്വിന്നം സേനാനം ബ്യൂഹസംവിധാനേന വാ **ഉഭതോബ്യൂള്ഹം. വിജ്ജോതലന്തേസൂ**തി നിസിതപീതഫലതായ വിജ്ജോതനവസേന പരിവത്തമാനേസു.

പാകാരസമീപാതിസങ്ഖാരതായ പാകാരപാദാ **ഉപകാരിയോ,** യാ "ഉദ്ദാപാ"തി വുച്ചന്തി. **സതദന്തേനാ**തി അനേകസതദന്തകേന, യസ്സ തിഖിണദന്താനി അനേകസതാനി മൂലാനി ഹോന്തി. അതിഭാരതായ ദസവീസമത്താപി ജനാ ഉക്ഖിപിതും ന സക്കോന്തി, യന്തവസേന പന ഉക്ഖിപിത്വാ ബന്ധിത്വാ ഠപേന്തി. തേനാഹ **"അട്ഠദന്താകാരേനാ"**തിആദി. **ഓമദ്ദന്തീ**തി ഓട്ഠപേന്തി.

൧൬൯. സന്ധിമ്പി ഛിന്ദന്തി ചോരികായ ജീവിതുകാമാ. **നില്ലോപ**ന്തി നിസ്സേസവിലോപം, ഏകം പരിത്തം ഗാമം പരിവാരേത്വാ തത്ഥ കിഞ്ചിപി ഗയ്ഹൂപഗം അസേസേത്വാ കരമരഗ്ഗഹണം. തേനാഹ **"മഹാവിലോപ"**ന്തി. **പന്ഥദുഹനകമ്മം** അടവിമഗ്ഗേ ഠത്വാ അദ്ധികാനം വിലുമ്പനം. **പഹാരസാധനത്ഥം** (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൧) ദണ്ഡപ്പഹാരസ്സ സുഖസിദ്ധിഅത്ഥം. കഞ്ജിതോ നിബ്ബത്തം കഞ്ജിയം, ആരനാലം. യം "ബിലങ്ഗ"ന്തിപി വുച്ചതി, തം യത്ഥ സിഞ്ചതി, സാ **കഞ്ജിയഉക്ഖലികാ**. ബിലങ്ഗഥാലികസദിസകരണം **ബിലങ്ഗഥാലിയം. സീസകപാലം ഉപ്പാടേത്വാ**തി അയോഗുളപവേസനപ്പമാണം ഛിദ്ദം കത്വാ. **സങ്ഖമുണ്ഡകമ്മകാരണ**ന്തി സങ്ഖം വിയ മുണ്ഡകമ്മകാരണം.

രാഹുമുഖകമ്മകാരണന്തി രാഹുമുഖഗത-സൂരിയസദിസ-കമ്മകാരണം. **ജോതിമാലിക**ന്തി ജോതിമാലവന്തം കമ്മകാരണം. **ഹത്ഥപജ്ജോതിക**ന്തി ഹത്ഥപജ്ജോതനകമ്മകാരണം. **ഏരകവത്തകമ്മകാരണ**ന്തി ഏരകവത്തസദിസേ സരീരതോ ബദ്ധേ ഉപ്പാടനകമ്മകാരണം. **ചീരകവാസികകമ്മകാരണ**ന്തി സരീരതോ ഉപ്പാടിതബദ്ധചീരകാഹി നിവാസാപനകമ്മകാരണം. തം കരോന്താ യഥാ ഗീവതോ പട്ഠായ ബദ്ധേ കന്തിത്വാ കടിയമേവ ഠപേന്തി, ഏവം ഗോപ്ഫകതോ പട്ഠായ കന്തിത്വാ കടിയമേവ ഠപേന്തി. **അട്ഠകഥായം** പന **"കടിതോ പട്ഠായ കന്തിത്വാ ഗോപ്ഫകേസു ഠപേന്തീ"**തി വുത്തം. **ഏണേയ്യകകമ്മകാരണ**ന്തി ഏണിമിഗസദിസകമ്മകാരണം . **അയവലയാനി ദത്വാ**തി അയവലയാനി പടിമുഞ്ചിത്വാ. **അയസൂലാനി കോട്ടേന്തീ**തി

കപ്പരജണ്ണുകകോടീസു അയസൂലാനി പവേസേന്തി. ന്തി തം തഥാകതകമ്മകാരണം സത്തം.

ബളിസമംസികന്തി ബളിസേഹി മംസുപ്പാടനകമ്മകാരണം. **കഹാപണിക**ന്തി കഹാപണമത്തസോ ഛിന്ദനകമ്മകാരണം. **കോട്ടേന്തീ**തി ഛിന്ദന്തി. **ഖാരാപതച്ഛിക**ന്തി തച്ഛേത്വാ ഖാരാവസിഞ്ചനകമ്മകാരണം. **പലിഘപരിവത്തിക**ന്തി പലിഘസ്സ വിയ പരിവത്തനകമ്മകാരണം. **ഏകാബദ്ധം കരോന്തി** അയസൂലസ്സ കോട്ടനേന. **പലാലപീഠക**ന്തി പലാലപീഠസ്സ വിയ സരീരസ്സ സംവേല്ലനകമ്മകാരണം. **കാരണികാ**തി ഘാതനകാരകാ. **പലാലവട്ടിം വിയ കത്വാ**തി യഥാ പലാലപീഠം കരോന്താ പലാലവട്ടിം കത്വാ സംവേല്ലനവസേന നം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൧) വേഠേന്തി, ഏവം കരോന്തീതി അത്ഥോ. **ഛാതകേഹീ**തി ബുഭുക്ഖിതേഹി കോലേയ്യകസുനഖേഹി. ബലവന്തോ ഹി തേ ജവയോഗ്ഗാ സൂരാ ച ഹോന്തി. കമ്മവസേന സമ്പരേതി ഏത്ഥാതി സമ്പരായോ, പരലോകോ. തത്ഥ ഭവോതി **സമ്പരായികോ**.

൧൭൦. ഛന്ദരാഗോ വിനീയതി ചേവ പഹീയതി ച ഏത്ഥാതി നിബ്ബാനം **ഛന്ദരാഗവിനയോ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനഞ്ചാ**തി. തേനാഹ **"നിബ്ബാനഞ്ഹീ"**തി. തത്ഥ **ആഗമ്മാ**തി ഇദം യോ ഛന്ദരാഗം വിനേതി പജഹതി, തസ്സ ആരമ്മണം സന്ധായ വുത്തം. **തീഹി പരിഞ്ഞാഹീ**തി ഇമിനാ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാഹി പരിജാനിസ്സന്തീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. കോ പന വാദോ പഹാനപരിഞ്ഞായാതി ദസ്സേതി? **തഥഭാവായാ**തി പരിജാനനകഭാവായ.

൧൭൧. **അപരിത്തേനാ**തി അഹീനേന. **വിപുലേനാ**തി മഹതാ. യദി വണ്ണസമ്പത്തിദസ്സനത്ഥം, വണ്ണദസകം കസ്മാ ന ഗഹിതന്തി ആഹ **"മാതുഗാമസ്സ ഹീ"**തിആദി. ഭോജനസമ്പദാദീനം അലാഭേപീതി ദസ്സനത്ഥം **"ദുഗ്ഗതകുലേ നിബ്ബത്തസ്സപീ"**തി വുത്തം. **ഥോകം ഥോകം വണ്ണായതനം പസീദതി** മംസസ്സ പരിബ്രൂഹനതോ ഥനമംസാനി വഡ്ഢന്തി ജായന്തി. വണ്ണേതി ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേന്തോ വിയ ഹോതീതി **വണ്ണോ**. സോ ഏവ സാമഗ്ഗോപഭോഗാദിനാ നിഭാതീതി **നിഭാ**. തേനാഹ **"വണ്ണനിഭാതി വണ്ണോയേവാ"**തി.

ഭോഗ്ഗന്തി അതിവിയ വങ്കതായ ഭോഗ്ഗം. താദിസം പന സരീരം ഭഗ്ഗം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഭഗ്ഗ"**ന്തി. തേനാഹ **"ഇമിനാപിസ്സ വങ്കഭാവമേവ ദീപേതീ"**തി. ദന്താനം ഛിന്നഭിന്നതായ ഏകച്ചാനം പതനേന ച **ഖണ്ഡിതദന്തം**. കേസാനം സേതവണ്ണതായ പലിതന്തി ആഹ **"പണ്ഡരകേസ"**ന്തി. കേസാനം മത്തസോ സിയനേ ഖല്ലാടവോഹാരോതി ബഹുസോ സിയനം സന്ധായാഹ **"മഹാഖല്ലാടസീസ"**ന്തി. വസ്സസതികകാലേ ഉപ്പജ്ജനതിലകാനി സന്ധായാഹ **"തിലകാഹതഗത്ത"**ന്തി. താനി പന കാനിചി സേതാനി ഹോന്തി കാനിചി കാളാനീതി ആഹ **"സേതകാളതിലകേഹീ"**തി. **ബ്യാധിക**ന്തി സഞ്ജാതബ്യാധിം. **ബാള്ഹഗിലാന**ന്തി മാരണന്തി കഗേലഞ്ഞേന ഗിലാനം.

൧൭൩. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണസമയേ. **ന ചേതേതീ**തി ന അഭിസന്ദഹതി. ബ്യാബാധനട്ഠേന ബ്യാബാധോ, ബ്യാബാധോവ ബ്യാബജ്ഝം, നത്ഥി ഏത്ഥ ബ്യാബജ്ഝന്തി **അബ്യാബജ്ഝം,** ദുക്ഖരഹിതം. തേനാഹ **"നിദ്ദുക്ഖമേവാ"**തി.

൧൭൪. അനിച്ചാദിആകാരോതി അനിച്ചാകാരോ ദുക്ഖാകാരോ വിപരിണാമാകാരോ ചലാദിആകാരോ ച.

മഹാദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. ചൂളദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൫. സക്കേസൂതി എത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം സതിപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി തം ഏകദേസേന ദസ്സേന്തോ **"സോ ഹീ"**തി ആഹ. തത്ഥ യേന രാജകുമാരാ സക്യാ നാമ ജാതാ, യതോ തേസം നിവാസട്ഠാനതായ ജനപദോ തഥാ വുച്ചതി, തം വത്തബ്ബന്തി ആഹ **"സക്യാനം പന ഉപ്പത്തി അമ്ബട്ഠസുത്തേ ആഗതാവാ"**തി. **കപിലവത്ഥൂതി വുത്തം** പുരിമസഞ്ഞാവസേന.

നാനപ്പകാരകന്തി "ലോഭധമ്മാ"തി ബഹുവചനസ്സ നിമിത്തം വദതി. ലോഭോ ഹി തേന തേന അവത്ഥാവിസേസേന പവത്തിആകാരഭേദേന "ഛന്ദോ രാഗോതണ്ഹാ ആസത്തി അപേക്ഖാ"തിആദിനാ അനേകപ്പഭേദോ, ലുബ്ഭനലക്ഖണേന പന "ലോഭോ"ത്വേവ വുച്ചതി. തേനാഹ **"നാനപ്പകാരകം ലോഭംയേവാ"**തി. തഥാ "ദോസോ പടിഘോ കോധോ ഉപനാഹോ വിരോധോ"തിആദിനാ, "മുയ്ഹനം അസമപേക്ഖനം അപച്ചവേക്ഖണാ ദുമ്മേജ്ഝം ബാല്യ"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൩൯൦) ച ദോസമോഹാനം നാനപ്പകാരതം സന്ധായാഹ **"ഇതരേസുപി ദ്വീസു ഏസേവ നയോ"**തി. **പരിയാദിയിത്വാ**തി പരിതോ സബ്ബസോ ആദായ. ഗഹേത്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"ഗഹണേ ആഗത"**ന്തി. **പരിയാദിയതീ**തി പരിക്ഖീണോതി. ദ്വീ-സദ്ദഞ്ഹി സദ്ദവിദൂ ഖയത്ഥം വദന്തി.

ഏകദാതി ആമേഡിതലോപേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ഏകേകസ്മിം കാലേ"**തി. **ലോഭദോസമോഹാ**തി പഠമമഗ്ഗേന പഹീനാവസേസാ ലോഭദോസമോഹാ. **നിരവസേസാ പഹീയന്തി,** അഞ്ഞഥാ ദുതിയമഗ്ഗേന കിം കതം സിയാതി അധിപ്പായോ. സമുദാചാരപ്പത്തം പന ദിസ്വാ **"അപ്പഹീനം മേ അത്ഥീ"**തിപി **ജാനാതി**. ഏവം കഥം നിരവസേസപ്പഹാനസഞ്ഞാതി ആഹ **"അപ്പഹീനകം... പേ॰... സഞ്ഞീ ഹോതീ"**തി. ഏവം പഠമമഗ്ഗേനേവ സമുച്ഛിന്നസംസയസ്സ "കോ സു നാമ മേ ധമ്മോ അജ്ഝത്തം അപ്പഹീനോതി **ഏവം സന്ധേഹോ കഥം ഉപ്പജ്ജതീ"**തി വത്വാ **"പണ്ണത്തിയാ അകോവിദത്താ"**തി കാരണമാഹ. വിനയകുക്കുച്ചം വിയ ഹി പണ്ണത്തിയം അകുസലതായ അരിയാനമ്പി കത്ഥചി വിമതിമത്തം ഉപ്പജ്ജതി യഥാ തം സബ്ബസോ അപ്പഹീനസമ്മോഹാനന്തി. അത്തനോ അവിസയേ അനഭിജാനനം പണ്ണത്തികോസല്ലേന കിമേത്ഥ പയോജനം, പച്ചവേക്ഖണാമത്തേന അയമത്ഥോ സിജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"കിം തസ്സ പച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥീ"**തി ആഹ. ഇതരോ "നത്ഥീ"തി ന സക്കാ വത്തുന്തി കത്വാ "അത്ഥീ"തി വത്വാ തത്ഥ ലബ്ഭമാനവിഭാഗം ദസ്സേന്തോ **"സാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാ**തി പച്ചവേക്ഖണാ. **സബ്ബേസ**ന്തി സബ്ബേസം അരിയാനം. യഥാ പരിപുണ്ണാ ന ഹോതി, ന ഏവം സബ്ബസോ ന ഹോതീതി ആഹ **"ഇമാസു പനാ"**തിആദി.

൧൭൬. അജ്ഝത്തന്തി നിയകജ്ഝത്തം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"തവ സന്താനേ"**തി. **അപ്പഹീനോ**തി അനവസേസതോ അപ്പഹീനോ. **ദുവിധേ**തി

വത്ഥുകാമകിലേസകാമേ. കിലേസകാമോപി ഹി യദഗ്ഗേന അസ്സാദീയതി, തദഗ്ഗേന പരിഭുഞ്ജീയതി.

൭൭. അസ്സാദീയതീതി അസ്സാദോ, സുഖം. അപ്പോ അപ്പമത്തകോ അസ്സാദോ ഏതേസൂതി **അപ്പസ്സാദാ**. തേനാഹ **"പരിത്തസുഖാ"**തി. പരിയേസനദുക്ഖാദിഹേതുകം ദിട്ഠധമ്മികം തഥ ദുച്ചരിതചരണേന സമ്പരായികഞ്ച ദുക്ഖമേത്ഥ കാമേസു ബഹുകന്തി **ബഹുദുക്ഖാ. ബഹുപായാസാ**തി ബഹുപരിക്കിലേസാ. തേ പന പരിക്കിലേസാ വക്ഖമാനനയേന ബഹൂയേവേത്ഥ ദിട്ഠധമ്മികാപീതി ആഹ **"ദിട്ഠധമ്മിക... പേ... ബഹൂ"**തി. തേ ച പരിക്കിലേസാ യസ്മാ തംസമങ്ഗിനോ ഹിതപടിപത്തിയാ അന്തരായകരാ ഇധ ചേവ പരലോകേ ച ആദീനവകാരണഞ്ച പവത്തന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"ദിട്ഠധമ്മിക...പേ... ബഹൂ"**തി. **ഏവം ചേപീ**തി ഏവം "അപ്പസ്സാദാ കാമാ"തിആദിനാ ആകാരേന. **നയേനാ**തി ധമ്മേന. **കാരണേനാ**തി യുത്തിയാ. സുട്ഠു ദിട്ഠം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ**തി അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ. സാ ചത്താരിപി സച്ചാനി വിസേസതോ പസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**തി അധിപ്പേതാ. തേനാഹ **"ഹേട്ഠാമഗ്ഗദ്വയഞാണേനാതി അത്ഥോ"**തി. **പീതിസുഖ**ന്തി പീതിസുഖവന്തം ഝാനദ്വയം. **ദ്വേ മഗ്ഗേ**തി ഹേട്ഠാമഗ്ഗേ. ആവട്ടനസീലോ ആഭുജനസീലോ ന ഹോതീതി **അനാവട്ടീ നേവ ഹോതി** സബ്ബസോ അപ്പഹീനകാമരാഗഛന്ദോ. തേനാഹ **"കസ്മാ"**തിആദി. **ഓരോധനാടകാ പജഹനപഞ്ഞാ**തി ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണമാഹ.

൭൮. **അസ്സാദോപി കഥിതോ,** "അപ്പസ്സാദാ"തി ഹി ഇമിനാ യാവതകോ കാമേസു അസ്സാദോ, തം സബ്ബം അനവസേസതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ചസ്സ പരിത്തഭാവോ ദസ്സിതോതി **ആദീനവോപി കഥിതോ** സങ്ഖേപേനേവ സേസസ്സആദീനവസ്സ ദസ്സിതത്താ. **തം കഥേതു**ന്തി തം നിസ്സരണം "ഏകന്തസുഖപടിസംവേദീ"തി ഇമിനാ കഥേതും. **ഇമേഹി അന്തേഹീ**തി "പഞ്ചിമേ, മഹാനാമ, കാമഗുണാ"തിആദിനാ കാമഗുണദസ്സനമുഖേന കാമസുഖല്ലികാനുയോഗം "ഉബ്ഭട്ഠകാ ഹോന്തി ആസനപടിക്ഖിത്താ"തിആദിനാ അത്തകിലമഥാനുയോഗഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇമേഹി ദ്വീഹി അന്തേഹി മുത്തം മമ സാസനന്തി, ഫലസമാപത്തിപരിയോസാനത്താ സാസനസമ്പത്തിയാ **"ഉപരിഫലസമാപത്തിസീസേന സകലസാസനം ദസ്സേതു"**ന്തി ആഹ. ഗിജ്ഝസദിസോ കൂടോതി മജ്ഝേപദലോപീസമാസോ യഥാ "സാകപത്ഥിവോ"തി (പാണിനി॰ വ.ഫ.ന്നം). ദുതിയേ പനേത്ഥ ഗിജ്ഝവന്തതായ ഗിജ്ഝാ കൂടേ ഏതസ്സാതി **ഗിജ്ഝകൂടോ**. ഉദ്ധംയേവ തിട്ഠനകാ നിസജ്ജായ വുട്ഠിതകാലതോ പട്ഠായ ഏകട്ഠാനേനേവ തിട്ഠനകാ. തേനാഹ **"അനിസിന്നാ"**തി. **നിഗണ്ഠസ്സാ**തി നാടപുത്തസ്സ. നത്ഥി ഏതസ്സ പരിസേസന്തി **അപരിസേസം**. ഏവം സങ്ഖാഭവചനമത്തമസ്സാതി ആഹ **"അപരിസേസസങ്ഖാത"**ന്തി. നിച്ചട്ഠേന സതത-സദ്ദേന അഭിണ്ഹപ്പവത്തി ജോതിതാ സിയാതി **"സമിത"**ന്തി വുത്തം. തേന നിരന്തരപ്പവത്തിം ദസ്സേതീതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൭൯. **യം കരോതി, തം ജാനാതീ**തി ദുക്ഖസ്സ നിജ്ജരണവേപനം നാമ വിഞ്ഞൂനം കിച്ചം, വിഞ്ഞുനാ ച പുരിസേന കതാകതം ജാനിതബ്ബം, തസ്മാ തുമ്ഹേഹി പുരാണാനം കമ്മാനം ബ്യന്തിഭാവം കരോന്തേഹി പഠമം താവ

ഏത്തകാനി പുരാണാനി കമ്മാനീതി ജാനിതബ്ബാനി, തതോ "ഏത്തകം കാലം കതേന തപസാ ഏത്തകാനി താനി ബ്യന്തികതാനി, ഇദാനി ഏത്തകാനി കാതബ്ബാനീ"തിആദിനാ അയം വിധി പുരിസേന വിയ അത്തനാ കാതബ്ബകിച്ചം പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"തുമ്ഹേഹിപി തഥാ ഞാതബ്ബം സിയാ"**തി. **സുദ്ധന്ത**ന്തി സുദ്ധകോട്ഠാസം, ആയതിം അനവസ്സവസിദ്ധം കമ്മക്ഖയം, തതോ വാ ദുക്ഖക്ഖയന്തി അത്ഥോ. **സുദ്ധന്തം പത്തോ അത്ഥീതി പുച്ഛതീ**തി ഇമിനാ അകുസലാനം പഹാനം, കുസലാനം ഭാവനാ ച സബ്ബേന സബ്ബം നിഗണ്ഠസമയേ നത്ഥി സബ്ബസോ വിസുദ്ധിഭാവനായ അഭാവതോ, തസ്മാ കുതോ ദുക്ഖക്ഖയസ്സ സമ്ഭവോതി ദസ്സേതി.

ഏവം അജാനനഭാവേ സതീതി "അഹുവമ്ഹേവ മയ"ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരസ്സ അജാനനേ സതി, തസ്മിം തുമ്ഹേഹി അഞ്ഞായമാനേതി അത്ഥോ. **ലുദ്ദാ**തി ഘോരാ. തേ പന യസ്മാ കായവാചാഹി നിഹീനമേവ കരോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"ലുദ്ദാചാരാ"**തി. **ലോഹിതപാണിതായേവ വുച്ചതി** തജ്ജാകിരിയാചരണതോ. മാഗവികകേവട്ടചോരഘാതകാദയോ **മാഗവികാദയോ. കക്ഖളകമ്മാ**തി ഫരുസകമ്മാ. **തേ നിഗണ്ഠേസു പബ്ബജന്തീ**തി പുബ്ബേ മഹാദുക്ഖസംവത്തനിയകമ്മസ്സ കതത്താ ഹി തുമ്ഹേ ഏതരഹി ഈദിസം മഹാദുക്ഖം പച്ചനുഭവഥാതി ദസ്സേതി.

വാദേതി ദിട്ഠിയം, സമയേതി അത്ഥോ. **സുഖേന സുഖ**ന്തി ഏത്ഥ **സുഖേനാ**തി പടിപത്തിസുഖേന, സുഖായ പടിപത്തിയാതി അത്ഥോ. **സുഖ**ന്തി വിമോക്ഖസുഖം, ഇധ ലോകേ സുഖം അധിഗച്ഛന്താ കസിവണിജ്ജാദിദുക്ഖപടിപത്തിയാവ അധിഗച്ഛന്തി, ഏവം മോക്ഖസുഖമ്പീതി അധിപ്പായോ. സരീരാവയവസമ്പത്തിയാപി ബിമ്ബിനോ സാരോതി **ബിമ്ബിസാരോ. തേ നിഗണ്ഠാ…പേ… സന്ധായ വദന്തി,** ന പന ഭഗവതോ അച്ചന്തസന്തപണീതം നിബ്ബാനസുഖപടിവേദനം ജാനന്തി. **സഹസാ**തി രവാ. **അപ്പടിസങ്ഖാ**തി ന പടിസങ്ഖായ അവിചാരേത്വാ. തേനാഹ **"സാഹസം കത്വാ"**തിആദി.

അഞ്ഞാഹി വേദനാഹി അവോമിസ്സം ഏകന്തം സുഖം **ഏകന്തസുഖം,** തസ്സ പടിസംവേദീ. തേനാഹ **"നിരന്തരസുഖപടിസംവേദീ"**തി. **കഥാപതിട്ഠാപനത്ഥ**ന്തി "ഏകന്തസുഖപടിസംവേദീ"തി ഏവം ആരദ്ധകഥായ പതിട്ഠാപനത്ഥം. **രാജവാരേ**തി രാജാനം ഉദ്ദിസ്സ ആഗതദേസനാവാരേ. **സുഖം പുച്ഛിതും ഹോതീതി** "യദി സത്ത രത്തിന്ദിവാനി നപ്പഹോതി, കിം ഛ രത്തിന്ദിവാനി പഹോതീ"തിആദിനാ പുച്ഛനസുഖം ഹോതി. "അഹം ഖോ"തിആദിനാ പവത്തോ **സുദ്ധവാരോ** സുദ്ധനിസ്സന്ദസ്സ ഫലസമാപത്തിസുഖസ്സ വസേന ആഗതത്താ. **അനച്ഛരിയം ഹോതി,** സത്ത രത്തിന്ദിവാനി പഹോന്തസ്സ ഏകസ്മിം രത്തിന്ദിവേ കിം വത്തബ്ബന്തി. **ഉത്താനത്ഥമേവ** വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ.

ചൂളദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. അനുമാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൧. **വുത്താനുസാരേനാ**തി "കുരൂസു, സക്കേസൂ"തി ച ഏത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന, "ഭഗ്ഗാ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ"തിആദിനാ നയേന

വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **വത്ഥുപരിഗ്ഗഹദിവസേതി** നഗരമാപനത്ഥം വത്ഥുവിജ്ജാചരിയേന നഗരട്ഠാനസ്സ പരിഗ്ഗണ്ഹനദിവസേ. **അഥാതി** പച്ഛാ. **നഗരേ നിമ്മിതേതി** തത്ഥ അനന്തരായേന നഗരേ മാപിതേ. തമേവ സുസുമാരഗിരണം സുഭനിമിത്തം കത്വാ **"സുസുമാരഗിരി"ത്വേവസ്സ നാമം അകംസു**. സുസുമാരസണ്ഠാനത്താ സുസുമാരോ നാമ ഏകോ ഗിരി, സോ തസ്സ നഗരസ്സ സമീപേ, തസ്മാ തം സുസുമാരഗിരി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **"സുസുമാരഗിരീ"**തി വുച്ചതീതി കേചി. **ഭേസകളാതി** വുച്ചതി ഘമ്മണ്ഡഗച്ഛം, കേചി "സേതരുക്ഖ"ന്തി വദന്തി, തേസം ബഹുലതായ പന തം വനം ഭേസകളാവനന്തേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. **ഭേസോ** നാമ ഏകോ യക്ഖോ അയുത്തകാരീ, തസ്സ തതോ ഗളിതട്ഠാനതായ തം വനം **ഭേസഗളാവനം** നാമ ജാതന്തി കേചി. **അഭയദിന്നട്ഠാനേ ജാതം** വിരൂള്ഹം, സംവഡ്ഢന്തി അത്ഥോ.

ഇച്ഛാപേതീതി യം കിഞ്ചി അത്തനി ഗരഹിതബ്ബം വത്ഥും സബ്രഹ്മചാരീനം ഇച്ഛം ഉപ്പാദേതി, തദത്ഥായ തേസം അത്താനം വിസ്സജ്ജേതീതി അത്ഥോ. പഠമം ദിന്നോ ഹിതൂപദേസോ **ഓവാദോ,** അപരാപരം ദിന്നോ **അനുസാസനീ**. പച്ചുപ്പന്നാതീതവിസയോ വാ **ഓവാദോ,** അനാഗതവിസയോ **അനുസാസനീ**. ഓതിണ്ണവത്ഥുകോ **ഓവാദോ,** ഇതരോ **അനുസാസനീ. സോ ചാതി** ഏവം പവാരേതോ സോ ഭിക്ഖു. ദുക്ഖം വചോ ഏതസ്മിം വിപ്പടികൂലഗ്ഗാഹേ വിപച്ചനീകസാതേ അനാദരേ പുഗ്ഗലേതി **ദുബ്ബചോ**. തേനാഹ **"ദുക്ഖേന വത്തബ്ബോ"**തി. **ഉപരി ആഗതേഹീ**തി "പാപിച്ഛോ ഹോതീ"തിആദിനാ (മം° നി° ൧.൧൮൧) ആഗതേഹി സോളസഹി പാപധമ്മേഹി. പകാരേഹി ആവഹം പദക്ഖിണം, തതോ പദക്ഖിണതോ ഗഹണസീലോ പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ, ന പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ **അപ്പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ. വാമതോതി** അപസബ്യതോ, വുത്തവിപരിയായതോതി അധിപ്പായോ.

അസന്തസമ്ഭാവനപത്ഥനാനന്തി അസന്തേഹി അവിജ്ജമാനേഹി ഗുണേഹി സമ്ഭാവനസ്സ പത്ഥനാഭൂതാനം. പടി-സദ്ദോ പച്ചത്തികപരിയായോ, ഫരണം വായമനം ഇധ തഥാവട്ഠാനന്തി ആഹ **"പടിപ്ഫരതീതി പടിവിരുദ്ധോ പച്ചനീകോ ഹുത്വാ തിട്ഠതീ"**തി. **അപസാദേതീ**തി ഖിപേതി തജ്ജേതി. തഥാഭൂതോ ച പരം ഘട്ടേന്തോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഘട്ടേതീ"**തി. **പടിആരോപേതീ**തി യാദിസേന വുത്തോ, തസ്സ പടിഭാഗഭൂതം ദോസം ചോദകസ്സ ഉപരി ആരോപേതി.

പടിചരതീതി (അം° നി° ടീ° ൨.൩.൬൮) പടിച്ഛാദനവസേന ചരതി പവത്തതി, പടിച്ഛാദനത്ഥോ ഏവ വാ ചരതി-സദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി ആഹ **"പടിച്ഛാദേതീ"**തി. **അഞ്ഞേനഞ്ഞ**ന്തി പടിച്ഛാദനാകാരദസ്സനന്തി ആഹ **"അഞ്ഞേന കാരണേനാ"**തിആദി. തത്ഥ **അഞ്ഞം കാരണം വചനം വാതി** യം ചോദകേന ചുദിതകസ്സ ദോസവിഭാവനം കാരണം, വചനം വാ വുത്തം, തതോ അഞ്ഞേനേവ കാരണേന, വചനേന വാ പടിച്ഛാദേതി. **കാരണേനാതി** ചോദനായ അമൂലികഭാവദീപനിയാ യുത്തിയാ. **വചനേനാതി** തദത്ഥബോധനേന. **കോ ആപന്നോതി**ആദിനാ ചോദനം അവിസ്സജ്ജേത്വാ വിക്ഖേപാപജ്ജനം അഞ്ഞേനഞ്ഞം പടിചരണന്തി ദസ്സേതി, ബഹിദ്ധാ കഥാഅപനാമനം വിസ്സജ്ജേത്വാതി അയമേവ തേസം വിസേസോ. തേനാഹ **"ഇത്ഥന്നാമ"**ന്തിആദി.

അപദീയന്തി ദോസാ ഏതേന രക്ഖീയന്തി, ലൂയന്തി, ഛിജ്ജന്തീതി വാ **അപദാനം,** (അം° നി° ടീ° ൨.൩.൨) സത്താനം സമ്മാ, മിച്ഛാ വാ

പവത്തപയോഗോ. തേനാഹ **"അത്തനോ ചരിയായാ"**തി.

൧൮൩. **അനുമിനിതബ്ബന്തി** അനു അനു മിനിതബ്ബോ ജാനിതബ്ബോ. **അത്താനം അനുമിനിതബ്ബന്തി** ച ഇദം പച്ചത്തേ ഉപയോഗവചനം. തേനാഹ **"അനുമിനിതബ്ബോ തുലേതബ്ബോ തീരേതബ്ബോ"**തി. **അത്താനം അനുമിനിതബ്ബന്തി** വാ അത്തനി അനുമാനഞാണം പവത്തേതബ്ബം. തത്രായം നയോ - അപ്പിയഭാവാവഹാ മയി പവത്താ പാപിച്ഛതാ പാപിച്ഛാഭാവതോ പരസ്മിം പവത്തപാപിച്ഛതാ വിയ. ഏസ നയോ സേസധമ്മേസുപി. അപരോ നയോ - സബ്രഹ്മചാരീനം പിയഭാവം ഇച്ഛന്തേന പാപിച്ഛതാ പഹാതബ്ബാ സീലവിസുദ്ധിഹേതുഭാവതോ അത്തുക്കംസനാദിപ്പഹാനം വിയ. സേസധമ്മേസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൮൪. **പച്ചവേക്ഖിതബ്ബോതി** "ന പാപിച്ഛോ ഭവിസ്സാമി, ന പാപികാനം ഇച്ഛാനം വസം ഗതോ"തിആദിനാ പതി പതി ദിവസസ്സ തിക്ഖത്തും വാ ഞാണചക്ഖുനാ അവേക്ഖിതബ്ബം, ഞാണം പവത്തേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. പാപിച്ഛതാദീനം പഹാനം പതി അവേക്ഖിതബ്ബം, അയഞ്ച അത്ഥോ തബ്ബ-സദ്ദസ്സ ഭാവത്ഥതാവസേന വേദിതബ്ബോ, കമ്മത്ഥതാവസേന പന **അട്ഠകഥായം "അത്താന"**ന്തി പച്ചത്തേ ഉപയോഗവചനം കത്വാ വുത്തം. **സിക്ഖന്തേനാതി** തിസ്സോപി സിക്ഖാ സിക്ഖന്തേന. തേനാഹ **"കുസലേസു ധമ്മേസൂ"**തി.

തിലകന്തി കാളതിലസേതതിലാദിതിലകം. **സബ്ബപ്പഹാനന്തി** സബ്ബപ്പകാരപ്പഹാനം. **ഫലേ ആഗതേതി** ഫലേ ഉപ്പന്നേ. **നിബ്ബാനേ ആഗതേതി** നിബ്ബാനസ്സ അധിഗതത്താ. **ഭിക്ഖുപാതിമോക്ഖന്തി** "സോ സമണോ, സ ഭിക്ഖൂ"തി ഏവം വുത്തഭിക്ഖൂനം പാതിമോക്ഖം, ന ഉപസമ്പന്നാനം ഏവ ന പബ്ബജിതാനം ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ ചിദം ഭിക്ഖുപാതിമോക്ഖം, തസ്മാ വുത്തം **"ഇദം ദിവസസ്സ തിക്ഖത്തു"**ന്തിആദി. **അപച്ചവേക്ഖിതും ന വട്ടതി** അത്തവിസുദ്ധിയാ ഏകന്തഹേതുഭാവതോ.

അനുമാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ചേതോഖിലസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. ചേതോ തേഹി ഖിലയതി ഥദ്ധഭാവം ആപജ്ജതീതി **ചേതോഖിലാ**. തേനാഹ **"ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവാ"**തി. യസ്മാ തേഹി ഉപ്പന്നേഹി ചിത്തം ഉക്ലാപീജാതം ഠാനം വിയ അമനുഞ്ഞം ഖേത്തം വിയ ച ഖാണുകനിചിതം അമഹപ്ഫലം ഹോതി. തേന വുത്തം **"കചവരഭാവാ ഖാണുകഭാവാ"**തി. "ചിത്തസ്സാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ചിത്തം ബന്ധിത്വാതി** തണ്ഹാപവത്തിഭാവതോ കുസലചാരസ്സ അവസരചജനവസേന ചിത്തം ബദ്ധം വിയ സമോരോധേത്വാ. തേനാഹ **"മുട്ഠിയം കത്വാ വിയ ഗണ്ഹന്തീ"**തി. സദ്ദത്ഥതോ പന ചേതോ വിരൂപം നിബന്ധിയതി സംയമീയതി ഏതേഹീതി **ചേതസോ വിനിബന്ധാ** യസ്സ ചതുബ്ബിധം സീലം അഖണ്ഡാദിഭാവപ്പത്തിയാ സുപരിസുദ്ധം വിസേസഭാഗിയത്താ അപ്പകസിരേനേവ മഗ്ഗഫലാവഹം മഹാസങ്ഘരക്ഖിതത്ഥേരസ്സ വിയ, സോ താദിസേന സീലേന ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ വുദ്ധിം ആപജ്ജിസ്സതീതി ആഹ **"സീലേന വുദ്ധി"**ന്തി. യസ്സ പന അരിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജന്തോ വിരൂള്ഹമൂലോ വിയ പാദപോ സുപ്പതിട്ഠിതോ, സോ സാസനേ വിരൂള്ഹിം ആപന്നോതി ആഹ **"മഗ്ഗേന വിരൂള്ഹി"**ന്തി. യോ

സബ്ബസോ കിലേസനിബ്ബാനപ്പത്തോ, സോ അരഹാ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ ഹോതീതി ആഹ **“നിബ്ബാനേന വേപുല്ല”**ന്തി. ദുതിയവികപ്പേ അത്ഥോ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

ബുദ്ധാനം ധമ്മകായോ വിയ രൂപകായോപി അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരഗുണാധിട്ഠാനതായ ച അപച്ചക്ഖകാരീനം സംസയവത്ഥു ഹോതിയേവാതി **“സരീരേ വാ ഗുണേ വാ കങ്ഖതീ”**തി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ മഹാപുരിസലക്ഖണേന അനുബ്യഞ്ജനാദയോ രൂപകായഗുണാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തി അവിനാഭാവതോതി **“ദ്വത്തിംസവരലക്ഖണപ്പടിമണ്ഡിത”**മിച്ചേവ വുത്തം, ഏവം അനാവരണഞാണേന സബ്ബേപി അനന്താപരിമേയ്യഭേദാ ധമ്മകായഗുണാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതി **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗ്ഗഹണമേവ** കതം നാനന്തരിയഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം. **കങ്ഖതീ**തി “അഹോ വത തേ ഗുണാ ന ഭവേയ്യും, ഭവേയ്യും വാ”തി പത്ഥനുപ്പാദനവസേന കങ്ഖതി. പുരിമോ ഹി വിപരീതജ്ഝാസയോ, ഇതരോ യഥാഭൂതഞാണജ്ഝാസയോ. **വിചിനന്തോ**തി വിചയഭൂതായ പഞ്ഞായ തേ വിവേചേതുകാമോ തദഭാവതോ കിച്ഛം ദുക്ഖം ആപജ്ജതി, കിച്ഛപ്പത്തി ച തത്ഥ നിച്ഛേതും അസമത്ഥതായേവാതി ആഹ **“വിനിച്ഛേതും ന സക്കോതീ”**തി. വിഗതാ ചികിച്ഛാതി **വിചികിച്ഛാ. അധിമോക്ഖം ന പടിലഭതീ**തി “ഏവമേത”ന്തി ഓകപ്പനവസേന ഗുണേസു വിനിച്ഛയം നാധിഗച്ഛതി. **ഓതരിത്വാ**തി ഞാണേന അനുപവിസിത്വാ. **പസീദിതു**ന്തി “പസന്നരൂപധമ്മകായഗുണേഹി ഭഗവാ”തി പസീദിതും. **അനാവിലോ** അകാലുസ്സോ ഹോതും **ന സക്കോതി**. “കങ്ഖതീ”തി ഇമിനാ ദുബ്ബലാ വിമതി വുത്താ, “വിചികിച്ഛതീ”തി ഇമിനാ മജ്ഝിമാ, “നാധിമുച്ചതീ”തി ഇമിനാ ബലവതീ, “ന സമ്പസീദതീ”തി ഇമിനാ തിവിധായപി വിമതിയാ വസേന ഉപ്പന്നചിത്തകാലുസ്സിയം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ആതപ്പായാതിആദിതോ തപതി സന്തപതി കിലേസേതി **ആതപ്പം,** ആരമ്ഭധാതു, തദത്ഥായ. **അനുയോഗായാ**തി യഥാ സംകിലേസധമ്മാനം അവസരോ ന ഹോതി, ഏവം അനു അനു യുഞ്ജനം **അനുയോഗോ,** നിക്കമധാതു, തദത്ഥായ. തേനാഹ **“പുനപ്പുനം യോഗായാ”**തി. **സാതച്ചായാ**തി യഥാ ഉപരൂപരി വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, തഥാ സതതസ്സ നിരന്തരപവത്തസ്സ അനുയോഗസ്സ ഭാവോ **സാതച്ചം,** പരക്കമധാതു, തദത്ഥായ. **പധാനായാ**തി സന്തമേവം തിവിധധാതുസംവഡ്ഢിതാനുഭാവം സബ്ബകിലേസവിദ്ധംസനസമത്ഥം പധാനസങ്ഖാതം വീരിയം, തദത്ഥായ. ഏത്ഥ ച ആതപ്പായ ചിത്തം ന നമതി യഥാവുത്തകങ്ഖാവസേന, പഗേവ അനുയോഗാദിഅത്ഥന്തി ദസ്സേതും ചത്താരിപി പദാനി ഗഹിതാനി, അനവസേസവിസേസദസ്സനത്ഥം വാ. കേചി പന “ആതപ്പവേവചനാനേവ അനുയോഗാദിപദാനീ”തി വദന്തി. ഏത്താവതാ ഭഗവാ സത്ഥരി കങ്ഖായ ചിത്തസ്സ ദ്ധകചവരഖാണുകഭാവേന അകുസലഭാവാദിആപാദനതോ ചേതോഖിലഭാവം ദസ്സേതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

സിക്ഖാഗ്ഗഹണേന പടിപത്തിസദ്ധമ്മസ്സ ഗഹിതത്താ വുത്തം **“പരിയത്തിധമ്മേ ച പടിവേധധമ്മേ ചാ”**തി. പരിയത്തിധമ്മേ യത്ഥ കങ്ഖായ സമ്ഭവോ, തം ദസ്സേതും **“ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ”**തിആദി വുത്തം. തയിദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം പരമ്പരായ പടിവേധാവഹഭാവാദിവസേനപി ഏകച്ചാനം തത്ഥ സംസയുപ്പത്തിതോ. യഥാ ച പടിവേധേ കങ്ഖാ വുത്താ,

ഏവം അധിഗമധമ്മേപി പവത്തതീതി വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി ഏകച്ചേ "കസിണാദിഭാവനായ ഝാനാനി ഇജ്ഝന്തീ"തി വദന്തി. "കസിണനിസ്സന്ദോ ആരുപ്പാതി, മേത്താദിനിസ്സന്ദോ ചതുത്ഥബ്രഹ്മവിഹാരോ"തി ഏവമാദിനാ കങ്ഖതിയേവാതി. ഏത്ഥ ച നവലോകുത്തരേസു പഞ്ഞത്തിയംയേവ കങ്ഖാപവത്തി വേദിതബ്ബാ അസംകിലേസികത്താ ലോകുത്തരധമ്മാനം.

ഏവരൂപന്തി ഏദിസം സുപ്പടിപത്തി-ഉജുപ്പടിപത്തി-ഞായപ്പടിപത്തി-സാമീചിപ്പടിപത്തി-സങ്ഖാതം സമ്മാപടിപദം. **അധിസീലസിക്ഖാ**ദയോ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ അനുധമ്മഭൂതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി മഗ്ഗഫലസിക്ഖാഹി ഇമാസം വിസേസോ സിദ്ധോ ഹോതി. തഥാ ഹി വുത്തം "സിക്ഖാഗ്ഗഹണേന പടിപത്തിസദ്ധമ്മസ്സ ഗഹിതത്താ"തി. ഏത്ഥ ച യഥാ വിചികിച്ഛാ വത്ഥുത്തയസ്സ സിക്ഖായ ച ഗുണേസു അനധിമുച്ചനഅസമ്പസീദനവസേന അപ്പടിപത്തിഭാവതോ ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവോ ആസപ്പനപരിസപ്പനവസേന പവത്തിയാ കചവരഖാണുകഭാവോ ച, ഏവം സബ്രഹ്മചാരീസു ആഘാതചണ്ഡിക്കാദിവസേന ചിത്തസ്സ ഥദ്ധഭാവോ ച ഉപഹനനവിരുജ്ഝനാദിവസേന കചവരഖാണുകഭാവോ ച വേദിതബ്ബോ. അരിയസങ്ഘവിസയാ വിചികിച്ഛാ, പുഗ്ഗലവിസയാ കാചി നത്ഥീതി സങ്ഘവിസയാവ ഗഹിതാ, സാസനികവസേന ചായം ചേതോഖിലദേസനാതി സബ്രഹ്മചാരീവിസയോവ കോപോ ഗഹിതോ.

൨൮൭. യഥാ വത്ഥുകാമോ, ഏവം കിലേസകാമോപി അസ്സാദനീയോ ഏവാതി **"കിലേസകാമേപീ"**തി വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ "രൂപതണ്ഹാ ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏത്ഥ നിവിസമാനാ നിവിസതീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩). **കാമനിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൧) സബ്ബേപി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കാമനീയട്ഠേന **"കാമാ"**തി വുത്താ, ബലവകാമരാഗവത്ഥുഭൂതായേവേത്ഥ കാമഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി. വിനിബന്ധവത്ഥുഭാവേന യഥാ വിസും അത്തനോ കായോ ഗഹിതോ, തഥാ പരേസം തഥാരൂപാ രൂപധമ്മാ സമൂഹട്ഠേനാതി ആഹ **"രൂപേതി ബഹിദ്ധാരൂപേ"**തി. യഥാ ഹി പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ ഝാനാദിവിസേസാധിഗമസ്സ വിനിബന്ധായ സംവത്തതി, ഏവം അത്തനോ കായേ അപേക്ഖാ ബഹിദ്ധാ ച സകപരിക്ഖാരഞാതിമിത്താദീസു അപേക്ഖാതി. കേചി പനേത്ഥ "രൂപേതി രൂപജ്ഝാനേ"തിആദിനാ പപഞ്ചേന്തി. തദയുത്തം ഝാനാധിഗമവിനിബന്ധാനം സീലസ്സ ച സംകിലേസഭൂതാനം ചേതോവിനിബന്ധഭാവേന ഗഹിതത്താ.

യാവദത്ഥന്തി യാവ അത്ഥേതി അഭികങ്ഖതി, താവ. തേനാഹ **"യത്തകം ഇച്ഛതി, തത്തക"**ന്തി. ന്തി യാവദത്ഥം ഉദരപൂരം ഭുത്തം. **അവദേഹനതോ** പൂരണതോ. **സേയ്യസുഖ**ന്തി സേയ്യം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനകസുഖം. **പസ്സസുഖ**ന്തി പസ്സാനം സമ്പരിവത്തനേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖം. **നിദ്ദാസുഖ**ന്തി നിദ്ദായനേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖം.

സീലേനാതിആദി പത്ഥനാകാരദസ്സനം. **വതസമാദാന**ന്തി ധുതങ്ഗാദിവതാനുട്ഠാനം. **തപോ**തി വീരിയാരമ്ഭോ. സോ ഹി കിലേസാനം തപനട്ഠേന നിഗ്ഗണ്ഹനട്ഠേന **തപചരണ**ന്തി വുത്തം.

ഛന്ദം നിസ്സായാതി ഛന്ദം ധുരം, ഛന്ദം ജേട്ഠകം, ഛന്ദം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ പവത്തിവസേന ഛന്ദം നിസ്സായ. ജേട്ഠകട്ഠേന പധാനഭൂതാ, പധാനഭാവം വാ പത്താതി **പധാനഭൂതാ. തേഹി ധമ്മേഹീ**തി ഛന്ദനിസ്സയേന പവത്തസമാധിനാ ചേവ "പധാനസങ്ഖാരോ"തി വുത്തവീരിയേന ച. **ഉപേതന്തി** സമ്പയുത്തം. ഇജ്ഝനട്ഠേന **ഇദ്ധി,** നിപ്ഫത്തിഅത്ഥേന പടിലാഭട്ഠേന ചാതി അത്ഥോ, തസ്സാ **ഇദ്ധിയാ പാദം** പാദകം പദട്ഠാനഭൂതം. അഥ വാ ഇജ്ഝന്തി തായ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി **ഇദ്ധി,** സാവ ഉപരിവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ **പാദോ**. തേനാഹ **"ഇദ്ധിഭൂതം വാ പാദന്തി ഇദ്ധിപാദ"**ന്തി. **സേസേസുപീ**തി വീരിയിദ്ധിപാദാദീസുപി. **അസ്സാ**തി ഇദ്ധിപാദസ്സ. **അത്ഥോ ദീപിതോ**തി ദീപനത്ഥം കതം, തസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൩൬൯) തസ്സ അത്ഥവിചാരോ ഗഹേതബ്ബോ. ഇദ്ധിപാദാനം സമാധിപധാനത്താ വുത്തം **"വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം കഥിത"**ന്തി. തേസം തേസം കുസലധമ്മാനം അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദനകിരിയായ ഉപ്പന്നാനം പരിബ്രൂഹനകിരിയായ ഉസ്സഹനതോ **ഉസ്സോള്ഹീ,** ഥാമപ്പത്താ പരക്കമധാതു. സാ പന ചതുന്നം ഇദ്ധിപാദാനം വിസേസപച്ചയഭൂതാ തേ ഉപാദായ **"പഞ്ചമീ"**തി വുത്താ, സാ ച യസ്മാ സമഥവിപസ്സനാഭാവനാസു തഥ ചആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു സാധേതബ്ബം വീരിയം, തസ്മാ ആഹ **"ഉസ്സോള്ഹീതി സബ്ബത്ഥ കത്തബ്ബവീരിയം ദസ്സേതീ"**തി. പുബ്ബഭാഗിയസമഥവിപസ്സനാസാധനം പഹാതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ഭിന്ദിത്വാ ആഹ **"പഞ്ച ചേതോഖിലപ്പഹാനാനി പഞ്ച വിനിബന്ധപ്പഹാനാനീ"**തി. **ഭബ്ബോ**തി യുത്തോ അരഹതി നിപ്ഫത്തിയാ. **ഞാണേനാ**തി മഗ്ഗഞാണേന. **കിലേസഭേദായാ**തി കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനായ. **ഖേമസ്സാ**തി അനുപദ്ദവസ്സ.

സമ്ഭാവനത്ഥേതി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൧; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൭.൭൧) "അപി നാമേവം സിയാ"തി വികപ്പനത്ഥോ സമ്ഭാവനത്ഥോ. ഏവം ഹീതി ഏവം ഏകമേവ സങ്ഖ്യം അവത്വാ അപരായ സങ്ഖ്യായ സദ്ധിം വചനം ലോകേ സിലിട്ഠവചനം ഹോതി യഥാ "ദ്വേ വാ തീണി വാ ഉദകഫുസിതാനീ"തി. **സമ്മാ അധിസയിതാനീ**തി പാദാദീഹി അത്തനാ നേസം കിഞ്ചി ഉപഘാതം അകരോന്തിയാ ബഹിവാതാദിപരിസ്സയപരിഹരണത്ഥം സമ്മദേവ ഉപരി സയിതാനി. **ഉതും ഗാഹാപേന്തിയാ**തി തേസം അല്ലസിനേഹപരിയാദാനത്ഥം അത്തനോ കായുസ്മാവസേന ഉതും ഗണ്ഹാപേന്തിയാ. തേനാഹ **"ഉസ്മീകതാനീ"**തി. **സമ്മാ പരിഭാവിതാനീ**തി സമ്മദേവ സബ്ബസോ കുക്കുടവാസനായ വാസിതാനി. തേനാഹ **"കുക്കുടഗന്ധം ഗാഹാപിതാനീ"**തി. അയഞ്ച കുക്കുടഗന്ധപരിഭാവനാ സമ്മാഅധിസയനസമ്മാപരിസേദനനിപ്ഫത്തിയാ **"അനുനിപ്ഫാദീ"**തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧൧) ദട്ഠബ്ബാ. തേഹി പന സദ്ധിംയേവ ഇജ്ഝനതോ വുത്തം **"തിവിധകിരിയാകരണേനാ"**തി. കിഞ്ചാപി ന ഏവം "അഹോ വതിമേ"തിആദിനാ ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, കാരണസ്സ പന സമ്പാദിതത്താ അഥ ഖോ ഭബ്ബാവ അഭിനിബ്ഭിജ്ജിതുന്തി യോജനാ . കസ്മാ ഭബ്ബാതി ആഹ **"തേ ഹി യസ്മാ തായാ"**തിആദി. ഏത്ഥ യഥാ കപാലസ്സ തനുതാ ആലോകസ്സ അന്തോ പഞ്ഞായമാനസ്സ കാരണം, തഥാ കപാലസ്സ തനുതായ നഖസിഖാമുഖതുണ്ഡകാനം ഖരതായ ച അല്ലസിനേഹസ്സ പരിയാദാനം കാരണവചനന്തി ദട്ഠബ്ബം, **തസ്മാ**തി ആലോകസ്സ അന്തോ പഞ്ഞായമാനതോ, സയഞ്ച പരിപാകഗതത്താ.

ഓപമ്മസമ്പടിപാദനന്തി ഓപമ്മത്ഥസ്സ ഉപമേയ്യേന സമ്മദേവ പടിപാദനം. **അത്ഥേനാ**തി ഉപമേയ്യത്ഥേന. യഥാ കുക്കുടിയാ അണ്ഡേസു തിവിധകിരിയായ കരണം കുക്കുടച്ഛാപകാനം അണ്ഡകോസതോ നിക്ഖമനസ്സ മൂലകാരണം, ഏവം ഭിക്ഖുനോ ഉസ്സോള്ഹീപന്നരസാനി അങ്ഗാനി അവിജ്ജണ്ഡകോസതോ നിക്ഖമനസ്സ മൂലകാരണന്തി ആഹ **"തസ്സാ കുക്കുടിയാ...പേ...സമന്നാഗതഭാവോ"**തി. പടിച്ഛാദനസാമഞ്ഞേന അവിജ്ജായ അണ്ഡകോസസദിസതായ ബലവവിപസ്സനാവസേന അവിജ്ജണ്ഡകോസസ്സ തനുഭാവോ, വിപസ്സനാഞാണസ്സ പരിണാമകാലോ വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവാപത്തി, തദാ ച സാ മഗ്ഗഞാണഗബ്ഭം ധാരേന്തീ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഗബ്ഭഗ്ഗഹണകാലോ"**തി. **അഭിഞ്ഞാപക്ഖേ**തി ലോകിയാഭിഞ്ഞാപക്ഖേ. ലോകുത്തരാഭിഞ്ഞാ ഹി അവിജ്ജണ്ഡകോസം പദാലികാതി. **ഗാഥായ അവിജ്ജണ്ഡകോസം പഹരതീ**തി ദേസനാവിലാസേന വിനേയ്യസന്താനഗതം അവിജ്ജണ്ഡകോസം ഘട്ടേതി, യഥാഠാനേ ഠാതും ന ദേതി.

പടിസങ്ഖാനപ്പഹാനന്തി തദങ്ഗപ്പഹാനപുബ്ബകം വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം. പുബ്ബഭാഗിയാ ഇദ്ധിപാദാ പാളിയം ഗഹിതാതി **"ഇദ്ധിപാദേഹി വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാന"**ന്തി വുത്തം. ''ഉസ്സോള്ഹിപന്നരസങ്ഗസമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ഭബ്ബോ അഭിനിബ്ബിദായാ''തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൫) ലോകുത്തരിദ്ധിപാദാ പന സമ്ബോധഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ. **മഗ്ഗേ ആഗതേ**തി ഉസ്സോള്ഹീപന്നരസങ്ഗസമന്നാഗതസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപയതോ മഗ്ഗേ ആഗതേ ഉപ്പന്നേ, പാളിയം വാ അഭിനിബ്ഭിദാസമ്ബോധഗ്ഗഹണേഹി **മഗ്ഗേ ആഗതേ. ഫലേ ആഗതേ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നിബ്ബാനസ്സ പന പാളിയം അനാഗതത്താ നിസ്സരണപ്പഹാനം ന ഗഹിതം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചേതോഖിലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. വനപത്ഥപരിയായസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൦. വനീയതി വിവേകകാമേഹി ഭജീയതി, വനുതേ വാ തേ അത്തസമ്പത്തിയാ വസനത്ഥായ യാചന്തോ വിയ ഹോതീതി വനം, പതിട്ഠന്തി ഏത്ഥ വിവേകകാമാ യഥാധിപ്പേതവിസേസാധിഗമേനാതി പത്ഥം, വനേസു പത്ഥം ഗഹനട്ഠാനേ സേനാസനം **വനപത്ഥം**. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വത്തതീതി **പരിയായോ,** കാരണന്തി ആഹ **"വനപത്ഥപരിയായന്തി വനപത്ഥകാരണ"**ന്തി. വനപത്ഥഞ്ഹി തം ഉപനിസ്സായ വിഹരതോ ഉപനിസ്സയകാരണം. തേനാഹ ''വനപത്ഥം ഉപനിസ്സായ വിഹരതീ''തി. പരിയായതി ദേസേതബ്ബമത്ഥം പതിട്ഠപേതീതി **പരിയായോ,** ദേസനാ. വനപത്ഥം ആരബ്ഭ പവത്താ ദേസനാ **വനപത്ഥദേസനാ,** തം, ഉഭയത്ഥാപി വനപത്ഥഗ്ഗഹണം ലക്ഖണമത്തം ഗാമാദീനമ്പേത്ഥ കാരണഭാവസ്സ, ദേസനായ വിസയഭാവസ്സ ച ലബ്ഭമാനത്താ.

൧൯൧. നിസ്സായാതി അപസ്സായ, വിവേകവാസസ്സ അപസ്സയം കത്വാതി അത്ഥോ. **ന ഉപട്ഠാതീ**തിആദീഹി തസ്മിം വനപത്ഥേ സേനാസനസപ്പായാഭാവം, ഉതുപുഗ്ഗലധമ്മസ്സവനസപ്പായാഭാവമ്പി വാ ദസ്സേതി. **ജീവിതസമ്ഭാരാ**തി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൯.൬) ജീവിതപ്പവത്തിയാ സമ്ഭാരാ പച്ചയാ. **സമുദാനേതബ്ബാ**തി സമ്മാ ഞായേന അനവജ്ജഉഞ്ഛാചരിയാദിനാ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആനേതബ്ബാ

പാപുണിതബ്ബാ. തേ പന തഥാ സമുദാനിതാ സമാഹടാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **“സമാഹരിതബ്ബാ”**തി. **ദുക്ഖേന ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി സുലഭുപ്പാദാ ന ഹോന്തി. ഏതേന ഭോജനസപ്പായാദിഅഭാവം ദസ്സേതി. **രത്തിഭാഗം വാ ദിവസഭാഗം വാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **“രത്തികോട്ഠാസേ വാ ദിവസകോട്ഠാസേ വാ”**തി. **രത്തിംയേവ പക്കമിതബ്ബം** സമണധമ്മസ്സ തത്ഥ അനിപ്ഫജ്ജനതോ.

൧൯൨-൧. സങ്ഖാപീതി “യദത്ഥമഹം പബ്ബജിതോ, ന മേതം ഇധ നിപ്ഫജ്ജതി, ചീവരാദി പന സമുദാഗച്ഛതി, നാഹം തദത്ഥം പബ്ബജിതോ, കിം മേ ഇധ വാസേനാ”തി പടിസങ്ഖായപി. അനന്തരവാരേ **സങ്ഖാപീ**തി “യദത്ഥമഹം പബ്ബജിതോ, തം മേ ഇധ നിപ്ഫജ്ജതി, ചീവരാദി പന ന സമുദാഗച്ഛതി, നാഹം തദത്ഥം പബ്ബജിതോ”തി പടിസങ്ഖായപീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“സമണധമ്മസ്സ നിപ്ഫജ്ജനഭാവം ജാനിത്വാ”**തി.

൧൯൬-൭. സോ പുഗ്ഗലോ അനാപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബം, നാനുബന്ധിതബ്ബോതി “സോ പുഗ്ഗലോ”തി പദസ്സ “നാനുബന്ധിതബ്ബോ”തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. യസ്സ യേന ഹി സമ്ബന്ധോ, ദൂരട്ഠേനപി സോ ഭവതി . **തം പുഗ്ഗല**ന്തി “സോ പുഗ്ഗലോ”തി പച്ചത്തവചനം ഉപയോഗവസേന പരിണാമേത്വാ തം പുഗ്ഗലം അനാപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. അത്ഥവസേന ഹി വിഭത്തിവിപരിണാമോതി. **തം ആപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ആപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബ**ന്തി ച കതഞ്ഞുതകതവേദിതായ നിയോജനം.

൧൯൮. ഏവരൂപോതി യം നിസ്സായ ഭിക്ഖുനോ ഗുണേഹി വുദ്ധിയേവ പാടികങ്ഖാ, പച്ചയേഹി ച ന പരിസ്സമോ, ഏവരൂപോ ദണ്ഡകമ്മാദീഹി നിഗ്ഗണ്ഹാതി ചേപി, ന പരിച്ചജിതബ്ബോതി ദസ്സേതി **“സചേപീ”**തിആദിനാ.

വനപത്ഥപരിയായസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. മധുപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൯. ജാതിവനന്തി സയംജാതം വനം. തേനാഹ **“അരോപിമ”**ന്തി. **പടിസല്ലാനത്ഥായാ**തി ഏകീഭാവത്ഥായ, പുഥുത്താരമ്മണതോ വാ ചിത്തം പടിനിവത്തേത്വാ അച്ചന്തസന്തേ നിബ്ബാനേ ഫലസമാപത്തിവസേന അല്ലീയാപനത്ഥം. ദണ്ഡോ പാണിമ്ഹി അസ്സാതി **ദണ്ഡപാണി**. യഥാ സോ “ദണ്ഡപാണീ”തി വുച്ചതി, തം ദസ്സേതും **“അയഞ്ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **ദണ്ഡവിത്തതായാ**തി ദണ്ഡേ സോണ്ഡതായ. സോ ഹി ദണ്ഡപസുതോ ദണ്ഡസിപ്പേ ച സുകുസലോ തത്ഥ പാകടോ പഞ്ഞാതോ, തസ്മാ ദണ്ഡം ഗഹേത്വാവ വിചരതി. **ജങ്ഘാകിലമഥവിനോദനത്ഥ**ന്തി രാജസഭായ ചിരനിസജ്ജായ ഉപ്പന്നജങ്ഘാപരിസ്സമസ്സ അപനയനത്ഥം. **അധിച്ചനിക്ഖമനോ**തി യാദിച്ഛകനിക്ഖമനോ, ന അഭിണ്ഹനിക്ഖമനോ. **ഓലുബ്ഭാ**തി സന്നിരുമ്ഭിത്വാ ഠിതോ. യഥാ സോ “ഓലുബ്ഭാ”തി വുത്തോ, തം ദസ്സേതും **“ഗോപാലകദാരകോ വിയാ”**തിആദി വുത്തം.

൨൦൦. വദന്തി ഏതേനാതി **വാദോ,** ദിട്ഠീതി ആഹ **“കിം വാദീതി, കിം ദിട്ഠികോ”**തി? **കിമക്ഖായീ**തി കിമാചിക്ഖകോ, കീദിസധമ്മകഥോ? **അചിത്തീകാരേനാ**തി അനാദരേന. തഥാപുച്ഛനേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **“കസ്മാ”**തിആദിമാഹ. **നസ്സതേത**ന്തി നസ്സതു ഏതം കുലം.

അത്ഥം ന ജാനാതീതി അത്ഥം ചേ ഏകദേസേന ജാനേയ്യ, തം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ പടിപ്ഫരിത്വാപി തിട്ഠേയ്യ. തസ്സ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായാതി തദസ്സ അത്ഥാജാനനം ഭഗവതാ ഇച്ഛിതം. **വിഗ്ഗാഹികകഥ**ന്തി വിഗ്ഗഹകഥം, സാരമ്ഭകഥന്തി അത്ഥോ. നനു ഭഗവതാ സദ്ധിം ലോകേ പുഥൂ സമണബ്രാഹ്മണാ നാനാവാദാ സന്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തഥാഗതോ ഹീ"**തിആദി. **ന വിവദതി** വിവാദഹേതുകാനം കാമദിട്ഠിജ്ഝോസാനാനം മഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാതിതത്താ, തദഭാവതോ പന **ലോകോ തഥാഗതേന വിവദതി**. ധമ്മവാദീ യഥാഭൂതവാദീ ധമ്മവാദീഹി ന വിവദതി തേസം വിവദിതുകാമതായ ഏവ അഭാവതോ, അധമ്മവാദീ പന തിണായപി നമഞ്ഞമാനോ തേഹി കിഞ്ചി വിവദതി. തേനാഹ **"ന, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മവാദീ കേനചി ലോകസ്മിം വിവദതീ"**തി (സം॰ നി॰ ൩.൯൪). അധമ്മവാദീ പന അസമുച്ഛിന്നവിവാദഹേതുകത്താ വിവദതേവ. തഥാ ചാഹ **"അധമ്മവാദീവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, വിവദതീ"**തി.

യഥാ ച പനാതി ഏത്ഥ **യഥാ**-സദ്ദോ "യഥാ ച അനുപ്പന്നസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതി, തഞ്ച പജാനാതീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൬.൫൮) വിയ കാരണത്ഥോതി ആഹ **"യേന കാരണേനാ"**തി. കാരണാകാരോ വാ ഇധ യഥാ-സദ്ദേന വുത്തോ, സോ പന അത്ഥതോ കാരണമേവാതി വുത്തം **"യേന കാരണേനാ"**തി. "ഇദം കഥം ഇദം കഥം"തി പവത്തനതോ കഥംകഥാ, വിചികിച്ഛാ. സാ യസ്സ നത്ഥി, സോ അകഥംകഥീ, തം **അകഥംകഥിം**. വിപ്പടിസാരകുക്കുച്ചം ഭഗവതാ അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ ഛിന്നം, ഹത്ഥപാദകുക്കുച്ചം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ആവേണികധമ്മാധിഗമതോ. അപരാപരം ഉപ്പജ്ജനകഭവോ **"ഭവാഭവോ"**തി ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"പുനപ്പുനബ്ഭവേ"**തി. സംവരാസംവരോ ഫലാഫലം വിയ ഖുദ്ദകമഹന്തോ ഭവോ **"ഭവാഭവോ"**തി വുത്തോതി ആഹ **"ഹീനപണീതേ വാ ഭവേ"**തി. ഭവോ വുഡ്ഢിപ്പത്തോ **"അഭവോ"**തി വുച്ചതി യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧.തികമാതികാ). **കിലേസസഞ്ഞാ**തി കാമസഞ്ഞാദികേ വദതി. കിലേസാ ഏവ വാ സഞ്ഞാനാമേന വുത്താ "സഞ്ഞാ പഹായ അമതം ഏവ പാപുണാതീ"തിആദീസു വിയ. **അത്തനോ ഖീണാസവഭാവം ദീപേതീ**തി ഇമിനാവ പരേസഞ്ച തഥത്തായ ധമ്മം ദേസേതീതി അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **നീഹരിത്വാ കീളാപേത്വാ**തി നീഹരിത്വാ ചേവ കീളാപേത്വാ ച, നീഹരണവസേന വാ കീളാപേത്വാ. **തിവിസാഖ**ന്തി തിഭങ്ഗഭാകുടി വിയ നലാടേ ജാതത്താ **നലാടികം**.

൨൦൧. **കിന്തി നു ഖോ**തി കിം കാരണേനാതി അത്ഥോ. **അനുസന്ധിം ഗഹേത്വാ**തി പുച്ഛാനുസന്ധിം ഉട്ഠപേത്വാ. **യതോനിദാന**ന്തി യംനിദാനം, യംകാരണാതി വുത്തം ഹോതി. പുരിമപദേ ഹി വിഭത്തി അലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോ, ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാദിനിദാനന്തി അയമേവ അത്ഥോ. സങ്ഖായന്തി സങ്ഖാഭാവേന ഞായന്തീതി **സങ്ഖാ**തി ആഹ **"സങ്ഖാതി കോട്ഠാസാ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ മാനോപി പപഞ്ചോ, അഭിനന്ദനസഭാവേ ഏവ പന ഗണ്ഹന്തോ **"തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചസമ്പയുത്താ"**തി ആഹ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "അഭിനന്ദിതബ്ബ"ന്തിആദി. **സമുദാചരന്തീ**തി സബ്ബസോ ഉദ്ധം ഉദ്ധം പരിയാദായ പവത്തന്തി. മരിയാദത്ഥോ ഹി അയമാകാരോ, തേന ച യോഗേന **പുരിസ**ന്തി ഉപയോഗവചനം യഥാ "തഥാഗതം, ഭിക്ഖവേ, അരഹന്തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം ദ്വേ വിതക്കാ സമുദാചരന്തീ"തി (ഇതിവു॰ ൩൮).

തണ്ഹാദയോ ച യഥാസകം പവത്തിആകാരം അവിലങ്ഘന്തിയോ ആസേവനവസേന ഉപരൂപരി പവത്തന്തി. തഥാ ഹി താ ''പപഞ്ചസങ്ഖാ''തി വുത്താ.

കാരണേതി പവത്തിപച്ചയേ. **ഏകായതനമ്പി ...പേ॰... നത്ഥീ**തി ചക്ഖായതനാദി ഏകമ്പി ആയതനം അഭിനന്ദിതബ്ബം അഭിവദിതബ്ബം അജ്ഝോസിതബ്ബഞ്ച നത്ഥി ചേ, നനു നത്ഥി ഏവ, കസ്മാ ''നത്ഥി ചേ''തി വുത്തന്തി? സച്ചം നത്ഥി, അപ്പഹീനാഭിനന്ദനാഭിവദനഅജ്ഝോസാനാനം പന പുഥുജ്ജനാനം അഭിനന്ദിതബ്ബാദിപ്പകാരാനി ആയതനാനി ഹോന്തീതി തേസം ന സക്കാ നത്ഥീതി വത്തു, പഹീനാഭിനന്ദനാദീനം പന സബ്ബഥാ നത്ഥീതി ''നത്ഥി ചേ''തി വുത്തം. **അഹം മമന്തി അഭിനന്ദിതബ്ബ**ന്തി ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ ''അഹ''ന്തി തണ്ഹാഭിനന്ദനായ ''മമ''ന്തി രോചേതബ്ബം. **അഭിവദിതബ്ബ**ന്തി അഭിനിവിസനസമുട്ഠാപനവസേന വത്തബ്ബം. തേനാഹ **''അഹം മമന്തി വത്തബ്ബ''**ന്തി. **അജ്ഝോസിത്വാ**തി ദിട്ഠി തണ്ഹാ വത്ഥും അനുപവിസിത്വാ ഗാഹദ്വയം അനഞ്ഞസാധാരണം വിയ കത്വാ. തേനാഹ **''ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ''**തി. **ഏതേനാ**തി ''ഏത്ഥ ചേ നത്ഥീ''തിആദിവചനേന. **ഏത്ഥാ**തി ആയതനേസു. തണ്ഹാദീനം അവത്ഥുഭാവദസ്സനമുഖേന **തണ്ഹാദീനംയേവ അപ്പവത്തിം** കിലേസപരിനിബ്ബാനം കഥിതന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ **''ഏസേവന്തോ''**തിആദി, അയമേവ അഭിനന്ദനാദീനം നത്ഥിഭാവകരോ മഗ്ഗോ, തപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതം ഫലം, തംനിസ്സരണം വാ നിബ്ബാനം രാഗാനുസയാദീനം അന്തോ അവസാനം അപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''അയം ...പേ॰... അന്തോ''**തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ''ഏസേവന്തോ പടിഘാനുസയാനം''തിആദീസു സബ്ബപദേസു.

ആദിയതീതി പഹാരദാനാദിവസേന ഗയ്ഹതി. **മത്ഥകപ്പത്തം കലഹ**ന്തി ഭണ്ഡനാദിമത്തേ അട്ഠത്വാ മുഖസത്തീഹി വിതുദനാദിവസേന മത്ഥകപ്പത്തം കലഹം. യായ കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. വിരുദ്ധഗ്ഗാഹവസേന **നാനാഗാഹമത്തം,** തഥാ വിരുദ്ധവാദവസേന **നാനാവാദമത്തം. ഏവം പവത്ത**ന്തി ഗരുകാതബ്ബേസുപി ഗാരവം അകത്വാ ''തുവം തുവ''ന്തി ഏവം പവത്തം സാരമ്ഭകഥം, യായ ചേതനായ യം കരോതി, സാ തുവം തുവം. **നിസ്സായാ**തി പടിച്ച, നിസ്സയാദിപച്ചയേ കത്വാതി അത്ഥോ. കിലേസാനം ഉപ്പത്തിനിമിത്തതാ താവ ആയതനാനം ഹോതു തബ്ഭാവേ ഭാവതോ, നിരോധനിമിത്തതാ പന കഥം. ന ഹേത്ഥ ലോകുത്തരധമ്മാനം സങ്ഗഹോ ലോകിയാനംയേവ അധിപ്പേതത്താതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''നിരുജ്ഝമാനാപീ''**തിആദി. നാമമത്തേന നിമിത്തതം സന്ധായ വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **''യത്ഥുപ്പന്നാ, തത്ഥേവ നിരുദ്ധാ ഹോന്തീ''**തി വത്വാ തമത്ഥം സുത്തന്തരേന സാധേന്തോ **''സ്വായമത്ഥോ''**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **സമുദയസച്ചപഞ്ഹേനാ**തി മഹാസതിപട്ഠാനേ സമുദയസച്ചനിദ്ദേസേന. സോ ഹി **''കത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനാ''**തിആദിനാ പുച്ഛാവസേന പവത്തത്താ പഞ്ഹോതി വുത്തോ. നനു തത്ഥ തണ്ഹായ ഉപ്പത്തിനിരോധാ വുത്താ, ന സബ്ബകിലേസാനന്തി ഈദിസീ ചോദനാ അനവകാസാതി ദസ്സേന്തോ **''യഥേവ ചാ''**തിആദിമാഹ. **ലദ്ധവോഹാരേ**തി ഇമിനാ രാഗാദീനം അപ്പവത്തിനിമിത്തതായ അന്തോതി സമഞ്ഞാ നിബ്ബാനസ്സാതി ദസ്സേതി. ഏതേനേവ അഭിനന്ദനാദീനം അഭാവോതി ച ഇദം സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. കഥം പന സബ്ബസങ്ഖതവിനിസ്സടേ നിബ്ബാനേ അകുസലധമ്മാനം

നിരോധസമ്ഭവോതി ആഹ **“യഞ്ഹി യത്ഥ നത്ഥി, തം തത്ഥ നിരുദ്ധം നാമ ഹോതീ”**തി. യ്വായം അപ്പവത്തിയം നിരോധവോഹാരോ വുത്തോ, സ്വായമത്ഥോ നിരോധപഞ്ഹേന ദീപേതബ്ബോ. ന ഹി തത്ഥ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ വിതക്കവിചാരാ പടിപ്പസ്സദ്ധാതി വുത്താ, അഥ ഖോ അപ്പവത്താ ഏവാതി.

൨൦൩. ഏവംസമ്പദന്തി ഏവംസമ്പജ്ജനകം ഏവം പസ്സിതബ്ബം ഇദം മമ അജ്ഝേസനം. തേനാഹ **“ഈദിസന്തി അത്ഥോ”**തി. **ജാനം ജാനാതീ**തി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧.൧൩-൧൧൩) സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ജാനാതി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഹി അവിസേസഗ്ഗഹണേന ച ‘‘ജാന’’ന്തി ഇമിനാ നിരവസേസം ഞേയ്യജാതം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി തബ്ബിസയായ ജാനനകിരിയായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ കരണം ഭവിതും യുത്തം. അഥ വാ പകരണവസേന ‘‘ഭഗവാ’’തി സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന ചായമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. **പസ്സിതബ്ബമേവ പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖു-പഞ്ഞാചക്ഖു-ധമ്മചക്ഖു-ബുദ്ധചക്ഖു-സമന്തചക്ഖു-സങ്ഖാതേഹി ഞാണചക്ഖൂഹി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി ഏവ. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ സവിപല്ലാസാ കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന പഹീനവിപല്ലാസത്താ ജാനന്തോ ജാനാതി ഏവ, ദിട്ഠിദസ്സനസ്സ ച അഭാവാ പസ്സന്തോ പസ്സതിയേവാതി അത്ഥോ. **ദസ്സനപരിണായകട്ഠേനാ**തി യഥാ ചക്ഖു സത്താനം ദസ്സനത്ഥം പരിണേതി, ഏവം ലോകസ്സ യാഥാവദസ്സനസാധനതോ ദസ്സനകിച്ചപരിണായകട്ഠേന **ചക്ഖുഭൂതോ,** പഞ്ഞാചക്ഖുമയത്താ വാ സയമ്ഭുഞാണേന പഞ്ഞാചക്ഖും ഭൂതോ പത്തോതി വാ **ചക്ഖുഭൂതോ. ഞാണഭൂതോ**തി ഏതസ്സ ച ഏവമേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ധമ്മാ വാ** ബോധിപക്ഖിയാ തേഹി ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ, അനഞ്ഞസാധാരണം വാ ധമ്മം പത്തോതി **ധമ്മഭൂതോ. ബ്രഹ്മാ** വുച്ചതി മഗ്ഗോ തേന ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനത്താ, തഞ്ച സയമ്ഭുഞാണേന പത്തോതി **ബ്രഹ്മഭൂതോ**. ചതുസച്ചധമ്മം വദതീതി **വത്താ**. ചിരം സച്ചപടിവേധം പവത്തേന്തോ വദതീതി **പവത്താ. അത്ഥം നീഹരിത്വാ**തി ദുക്ഖാദിഅത്ഥം തത്ഥാപി പീളനാദിഅത്ഥം ഉദ്ധരിത്വാ. പരമത്ഥം വാ നിബ്ബാനം പാപയിതാ, അമതസച്ഛികിരിയം സത്തേസു ഉപ്പാദേന്തോ അമതം ദദാതീതി **അമതസ്സ ദാതാ.** ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തദായത്തഭാവതോ **ധമ്മസ്സാമീ**.

൨൦൪. സോ വാ ഉദ്ദേസോ അത്തനോപി ഹോതീതി ഥേരോ **“യം ഖോ നോ”**തി ആഹ. സബ്ബലോകസാധാരണാ ഹി ബുദ്ധാനം ദേസനാതി. ഇദാനി യേഹി ദ്വാരാരമ്മണേഹി പുരിസം പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ സമുദാചരന്തി, താനി താവ ദസ്സേന്തോ പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ ദസ്സേതും യേന സളായതനവിഭങ്ഗേന നിദ്ദേസോ കതോ, തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **“ചക്ഖുഞ്ചാ”**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നിസ്സയഭാവേനാ**തി നിസ്സയപച്ചയഭാവേന. നിസ്സയപച്ചയോ ച പസാദചക്ഖുയേവ ഹോതി, ന ചുദ്ദസസമ്ഭാരം, ചതുചത്താലീസസമ്ഭാരം വാ സസമ്ഭാരചക്ഖുന്തി ആഹ **“ചക്ഖുപസാദഞ്ച പടിച്ചാ”**തി. **ആരമ്മണഭാവേനാ**തി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന. ആരമ്മണപച്ചയോ ച ചതുസമുട്ഠാനികരൂപേസു യം കിഞ്ചി ഹോതീതി ആഹ **“ചതുസമുട്ഠാനികരൂപേ ച പടിച്ചാ”**തി.

ഏത്ഥ ചക്ഖു ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപായതനം പന അനേകമേവ സംഹതന്തി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം നിസ്സയഭാവേന **"ചക്ഖുപസാദഞ്ച ആരമ്മണഭാവേന ചതുസമുട്ഠാനികരൂപേ ചാ"**തി വചനഭേദോ കതോ. കിം പന കാരണം ചക്ഖു ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപം പന അനേകമേവാതി? പച്ചയഭാവവിസേസതോ. ചക്ഖു ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തം അത്ഥിഭാവേനേവ ഹോതി തസ്മിം സതി തസ്സ ഭാവതോ, അസതി അഭാവതോ, യതോ തം അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹിസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി വുച്ചതി, തന്നിസ്സിതതാ ചസ്സ ന ഏകദേസേന അല്ലീയനവസേന ഇച്ഛിതബ്ബാ അരൂപഭാവതോ. അഥ ഖോ ഗരുരാജാദീസു സിസ്സരാജപുരിസാദീനം വിയ തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ, ഇതരേ പന പച്ചയാ തേന തേന വിസേസേന വേദിതബ്ബാ.

സചായം പച്ചയഭാവോ ന ഏകസ്മിം ന സമ്ഭവതീതി ഏകമ്പി ചക്ഖു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സേതും പാളിയം **"ചക്ഖുഞ്ചാവുസോ, പടിച്ചാ"**തി ഏകവചനവസേന വുത്തം. രൂപം പന യദിപി ചക്ഖു വിയ പുരേജാതഅത്ഥി-അവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി പുരേതരം ഉപ്പന്നം ഹുത്വാ വിജ്ജമാനക്ഖണേ ഏവ ഉപകാരകത്താ തഥാപി അനേകമേവ സംഹതം ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി ആരമ്മണഭാവതോ. യഞ്ഹി പച്ചയധമ്മം സഭാവഭൂതം, പരികപ്പിതാകാരമത്തം വാ വിഞ്ഞാണം വിഭാവേന്തം പവത്തതി, തദഞ്ഞേസഞ്ച സതിപി പച്ചയഭാവേ സോ തസ്സ സാരമ്മണസഭാവതായ യം കിഞ്ചി അനാലമ്ഭിത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥസ്സ ഓലുബ്ഭപവത്തികാരണഭാവേന ആലമ്ബനീയതോ ആരമ്മണം നാമ, തസ്സ യസ്മാ യഥാ തഥാ സഭാവൂപലദ്ധി വിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയലാഭോ, തസ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപം ആരബ്ഭ പവത്തമാനം തസ്സ സഭാവം വിഭാവേന്തമേവ പവത്തതി. സാ ചസ്സ ഇന്ദ്രിയാധീനവുത്തികസ്സ ആരമ്മണസഭാവൂപലദ്ധി ന ഏകദ്വികലാപഗതവണ്ണവസേന ഹോതി, നാപി കതിപയകലാപഗതവണ്ണവസേന, അഥ ഖോ ആഭോഗാനുരൂപം ആപാഥഗതവണ്ണവസേനാതി അനേകമേവ രൂപം സംഹച്ചകാരിതായ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"**ന്തി ബഹുവചനവസേനാഹ.

യം പന **പട്ഠാനേ** (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨ പച്ചയനിദ്ദേസ) "രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തം, തം യാദിസം രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ, താദിസം സന്ധായ വുത്തം. കീദിസം പന തന്തി ? സമുദിതന്തി പാകടോയമത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി "ആയതനസല്ലക്ഖണവസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ സല്ലക്ഖണവിസയാ, ന ദ്രബ്യസല്ലക്ഖണവസേനാ"തി, തമ്പി സുവുത്തമേവ ഹോതി. ന ചേത്ഥ സമുദായാരമ്മണതാ ആസങ്കിതബ്ബാ സമുദായാഭോഗസ്സേവ അഭാവതോ, സമുദിതാ പന വണ്ണധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി. കഥം പന പച്ചേകം അസമത്ഥാ സമുദിതാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി. ന ഹി പച്ചേകം ദട്ഠും അസക്കോന്താ അന്ധാ സമുദിതാ പസ്സന്തീതി? നയിദമേകന്തികം വിസും വിസും അസമത്ഥാനമ്പി സിവികാവഹനാദീസു സമത്ഥതായ ദസ്സനതോ. കേസാദീനഞ്ച യസ്മിം ഠാനേ ഠിതാനം പച്ചേകം വണ്ണം ഗഹേതും ന സക്കാ, തസ്മിംയേവ

ഠാനേ സമുദിതാനം തം ഗഹേതും സക്കാതി ഭിയ്യോപി തേസം സംഹച്ചകാരിതാ പരിബ്യത്താ. ഏതേന കിം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പരമാണുരൂപം ആരമ്മണം, ഉദാഹു തംസമുദായോതിആദികാ ചോദനാ പടിക്ഖിത്താതി വേദിതബ്ബാ. **"സോതഞ്ച, ആവുസോ, പടിച്ചാ"**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നാമാ**തി ചക്ഖുനിസ്സിതരൂപവിജാനനലക്ഖണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നാമ ഉപ്പജ്ജതി.

തിണ്ണം സങ്ഗതിയാതി ചക്ഖു, രൂപം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണന്തി ഇമേസം തിണ്ണം സങ്ഗതിയാ സമോധാനേന. **ഫസ്സോ നാമാ**തി അരൂപധമ്മോപി സമാനോ ആരമ്മണേ ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തനതോ ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ നാമ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി. **സഹജാതാദിവസേനാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തായ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞാദിവസേന, അനന്തരായ അനന്തരാദിവസേന, ഇതരായ ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയഭാവതോ **ഫസ്സപച്ചയാ** ഫസ്സകാരണാ **വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി**. അനുഭവനസമകാലമേവ ആരമ്മണസ്സ സഞ്ജാനനം ഹോതീതി **"തായ വേദനായ യം ആരമ്മണം വേദേതി, തദേവ സഞ്ഞാ സഞ്ജാനാതീ"**തി വുത്തം. ചക്ഖുദ്വാരികാ ധമ്മാ ഇധാധിപ്പേതാതി തദനുസാരേന പന അപരാപരുപ്പന്നാനം വേദനാദീനം ഗഹണേ സതി, യന്തി വാ കാരണവചനം, യസ്മാ ആരമ്മണം വേദേതി, തസ്മാ തം സഞ്ജാനാതീതി അത്ഥോ. ന ഹി അസതി വേദയിതേ കദാചി സഞ്ഞുപ്പത്തി അത്ഥി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. സഞ്ഞായ ഹി യഥാസഞ്ഞാതം വിജ്ജമാനം, അവിജ്ജമാനം വാ ആരമ്മണം വിതക്കവസേന പരികപ്പേതി, യഥാപരികപ്പിതഞ്ച തം ദിട്ഠിതണ്ഹാമാനമഞ്ഞനാഹി മഞ്ഞമാനോ പപഞ്ചേതീതി വുത്തോ. തേനേവാഹ "പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജാനാ"തി, "പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ഞത്വാ പഥവിം മഞ്ഞതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨), "തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ"തി (സു॰ നി॰ ൮൯൨; മഹാനി॰ ൧൨൧) ച. ബലപ്പത്തപപഞ്ചവസേനേവായമത്ഥവണ്ണനാ കതാ, **അട്ഠകഥായം** പന പരിദുബ്ബലവസേന.

ചക്ഖുരൂപാദീഹി കാരണേഹീതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാസഞ്ഞാവിതക്കേഹി കാരണഭൂതേഹി. അകാരണഭൂതാനമ്പി തേസം അത്ഥിതായ കാരണഗ്ഗഹണം. പരിഞ്ഞാതാ ഹി തേ അകാരണം. തേനാഹ **"അപരിഞ്ഞാതകാരണ"**ന്തി. തീഹിപി പരിഞ്ഞാഹി അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകം. **അഭിഭവന്തീ**തി അജ്ഝോത്ഥരന്തി. **സഹജാതാ ഹോന്തീ**തി ഏത്ഥ "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാക്ഖന്ധോ അത്ഥി കുസലോ'തിആദിവചനതോ വേദനാസഞ്ഞാ അസഹജാതാപി ഗഹേതബ്ബാ. **യദി ഏവന്തി** "പപഞ്ചേതീ"തി ഏത്ഥ യദി പഞ്ചദ്വാരജവനസഹജാതാ പപഞ്ചസങ്ഖാ അധിപ്പേതാ താസം പച്ചുപ്പന്നവിസയത്താ, **കസ്മാ അതീതാനാഗതഗ്ഗഹണം കത**ന്തി ചോദേതി. ഇതരോ **"തഥാ ഉപ്പജ്ജനതോ"**തിആദിനാ പരിഹരതി. തത്ഥ **തഥാ ഉപ്പജ്ജനതോ**തി യഥാ വത്തമാനകാലേ, ഏവം അതീതകാലേ അനാഗതകാലേ ച ചക്ഖുദ്വാരേ പപഞ്ചസങ്ഖാനം ഉപ്പജ്ജനതോ അതീതാനാഗതഗ്ഗഹണം കതം, ന അതീതേസു, അനാഗതേസു വാ ചക്ഖുരൂപേസു ചക്ഖുദ്വാരികാനം താസം ഉപ്പജ്ജനതോ.

മനഞ്ജാവുസോ, പടിച്ചാതി ഏത്ഥ ദുവിധം മനം കേവലം ഭവങ്ഗം, സാവജ്ജനം വാ. ദുവിധാ ഹി കഥാ. ഉപ്പത്തിദ്വാരകഥായം ദ്വിക്ഖത്തും

ചലിതം ഭവങ്ഗം മനോദ്വാരം നാമ, ചക്ഖാദി വിയ രൂപാദിനാ യേന തം ഘട്ടിതം തത്ഥ ഉപരി വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിയാ ദ്വാരഭാവതോ. പച്ചയകഥായം സാവജ്ജനഭവങ്ഗം, ''മനോസമ്ഫസ്സപച്ചയാ അത്ഥി കുസലോ''തിആദീസു ഹി സാവജ്ജനമനോസമ്ഫസ്സോ ഇച്ഛിതോ, ന ഭവങ്ഗമനോസമ്ഫസ്സോ അസമ്ഭവതോ. തത്ഥ പഠമനയം സന്ധായാഹ **"മനന്തി ഭവങ്ഗചിത്ത"**ന്തി. **ധമ്മേതി തേഭൂമകധമ്മാരമ്മണ**ന്തി ഇമിനാ സഭാവധമ്മേസു ഏവ കിലേസുപ്പത്തീതി കേചി, തദയുത്തം തദുപാദാനായപി പഞ്ഞത്തിയാ ധമ്മാരമ്മണതായ വുത്തത്താ. ഇധ പന തേഭൂമകാപി ധമ്മാ ലബ്ഭന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **"തേഭൂമകധമ്മാരമ്മണ"**ന്തി വുത്തം, ന പഞ്ഞത്തിയാ അനാരമ്മണത്താ. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ അനാരമ്മണാ നാമ സിയും. ഉപ്പത്തിദ്വാരകഥായം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദി വിയ ആവജ്ജനമ്പി ദ്വാരപക്ഖികമേവാതി വുത്തം **"മനോവിഞ്ഞാണന്തി ആവജ്ജനം വാ"**തി. പച്ചയകഥായം പന ആവജ്ജനം ഗഹിതന്തി **"ജവനം വാ"**തി വുത്തം. നയദ്വയേ ധമ്മാനം സഹജാതവിഭാഗം ദസ്സേതും **"ആവജ്ജനേ ഗഹിതേ"**തിആദി വുത്തം. **യുത്തമേവാ**തി നിപ്പരിയായതോ യുത്തമേവ.

സോ യാവ ന പച്ചയപടിവേധോ സമ്ഭവതി, താവ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ സഭാവധമ്മാ പഞ്ഞായന്തി പച്ചേകം അപഞ്ഞാപനേതി ആഹ **"ഫസ്സോ നാമ ഏകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. **ഏവം ഫസ്സപഞ്ഞത്തിം പഞ്ഞപേസ്സതീ**തി പഞ്ഞപേത്വാ തബ്ബിസയദസ്സനം ഞാണം ഉപ്പാദേസ്സതി. **ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ**തി ഇമസ്മിം ചക്ഖുആദികേ പച്ചയേ സതി ഇദം ഫസ്സാദികം പച്ചയുപ്പന്നം ഹോതി. **ദ്വാദസായതനവസേനാ**തി ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം വസേന ആഗതേന പടിച്ചസമുപ്പാദനയവസേന. **ദ്വാദസായതനപടിക്ഖേപവസേനാ**തി ''ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതീ''തി പച്ചയാഭാവപച്ചയുപ്പന്നാഭാവദസ്സനക്കമേ ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം പടിക്ഖേപവസേന.

സാവകേന പഞ്ഹോ കഥിതോതി അയം പഞ്ഹോ സാവകേന കഥിതോ, ഇതി ഇമിനാ കാരണേന മാ നിക്കങ്ഖാ അഹുവത്ഥ. അഥ വാ സംഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേന വിഭജന്തേന ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന മഹാസാവകേന പഞ്ഹോ കഥിതോതി ഇമിനാ കാരണേന ഏതസ്മിം പഞ്ഹേ മാ നിക്കങ്ഖാ അഹുവത്ഥ, ഹേരഞ്ഞികേ സതി കഹാപണം സയം നിച്ഛിനന്താ വിയ അഹുത്വാ ഭഗവതോ ഏവ സന്തികേ നിക്കങ്ഖാ ഹോഥ.

൨൦൭. ആകരോന്തി ഫലം തായ തായ മരിയാദായ നിബ്ബത്തേന്തീതി **ആകാരാ,** കാരണാനി. **പാടിയേക്കകാരണേഹീ**തി ഛന്നം ദ്വാരാനം വസേന വിസും വിസും പപഞ്ചകാരണസ്സ നിദ്ദിട്ഠത്താ വുത്തം. അഥ വാ യദിപി യത്തകേഹി ധമ്മേഹി യം ഫലം നിബ്ബത്തതി, തേസം സമുദിതാനംയേവ കാരണഭാവോ സാമഗ്ഗിയാവ ഫലുപ്പത്തിതോ, തഥാപി പച്ചേകം തസ്സ കാരണമേവാതി കത്വാ വുത്തം **"പാടിയേക്കകാരണേഹീ"**തി. **പദേഹീ**തി നാമാദിപദേഹി ചേവ തംസമുദായഭൂതേഹി വാക്യേഹി ച. തേനാഹ **"അക്ഖരസമ്പിണ്ഡനേഹീ"**തി. അക്ഖരാനിയേവ ഹി അത്ഥേസു യഥാവച്ചം പദവാക്യഭാവേന പരിച്ഛിജ്ജന്തി. **ബ്യഞ്ജനേഹീ**തി അത്ഥസ്സ അഭിബ്യഞ്ജനതോ ബ്യഞ്ജനസഞ്ഞിതേഹി വണ്ണേഹി. താനി പന യസ്മാ പരിയായസ്സ അക്ഖരണതോ ''അക്ഖരാനീ''തി വുച്ചന്തി, തസ്മാ ആഹ **"അക്ഖരേഹീ"**തി.

ഏത്ഥ ച ഇമേഹി ആകാരേഹി ഇമേഹി പദബ്യഞ്ജനേഹി പപഞ്ചസമുദാചാരസ്സ വട്ടസ്സ ച വിവട്ടസ്സ ച ദസ്സനഅത്ഥോ വിഭത്തോതി യോജനാ. **പണ്ഡിച്ചേനാ**തി പഞ്ഞായ. ''കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, പണ്ഡിതോ ഹോതി ? യതോ ഖോ ഭിക്ഖു ധാതുകുസലോ ച ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪) ആദിസുത്തപദവസേന പണ്ഡിതലക്ഖണം ദസ്സേന്തോ **''ചതൂഹി വാ കാരണേഹീ''**തിആദിമാഹ. സച്ചപടിവേധവസേന പണ്ഡിച്ചം ദസ്സിതന്തി പടിസമ്ഭിദാവസേന മഹാപഞ്ഞതം ദസ്സേതും **''മഹന്തേ അത്ഥേ''**തിആദി വുത്തം.

ഗുളപൂവന്തി ഗുളേ മിസ്സിത്വാ കതപൂവം. **ബദ്ധസത്തുഗുളകന്തി** മധുസക്ഖരാഹി പിണ്ഡികതം സത്തുപിണ്ഡം. **അസേചിതബ്ബകം** മധുആദിനാ പഗേവ തേഹി സമയോജിതബ്ബത്താ. **ചിന്തകജാതികോ**തി ധമ്മചിന്തായ ചിന്തകസഭാവോ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനേവസ്സാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനേവ അസ്സ സുത്തസ്സ ഗുണം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ നാമം ഗണ്ഹാപേസ്സാമി.

മധുപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. ദ്വേധാവിതക്കസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൬. ദ്വേ ദ്വേ ഭാഗേതി ദ്വേ ദ്വേ കോട്ഠാസേ കത്വാ. കാമഞ്ചേത്ഥ ''ഇമം ഏകം ഭാഗമകാസിം, ഇമം ദുതിയഭാഗമകാസി''ന്തി വചനതോ സബ്ബേപി വിതക്കാ സംകിലേസവോദാനവിഭാഗേന ദ്വേവ ഭാഗാ കതാ, അപരാപരുപ്പത്തിയാ പനേതേസം അഭിണ്ഹാചാരം ഉപാദായ പാളിയം ''ദ്വിധാ കത്വാ''തി ആമേഡിതവചനന്തി **''ദ്വേ ദ്വേ ഭാഗേ കത്വാ''**തി ആമേഡിതവചനവസേനേവ വുത്തോ. അഥ വാ ഭാഗദ്വയസ്സ സപ്പടിഭാഗതായ തത്ഥ യം യം ദ്വയമ്പി ഖോ ഉജുവിപച്ചനീകം, തം തം വിസും വിസും ഗഹേതുകാമോ ഭഗവാ ആഹ ''ദ്വിധാ കത്വാ വിതക്കേ വിഹരേയ്യ''ന്തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ തത്ഥ മിച്ഛാവിതക്കാനം സമ്മാവിതക്കാനഞ്ച അനവസേസം അസങ്കരതോ ച ഗഹിതഭാവം ദസ്സേന്തോ **''ഇമം ഏകം ഭാഗമകാസിം, ഇമം ദുതിയഭാഗമകാസി''**ന്തി അവോച. **കാമപടിസംയുത്തോ**തി കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന സമ്പയുത്തോ, കാമേന പടിബദ്ധോ വാ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - ബ്യാപജ്ജതി ചിത്തം ഏതേനാതി **ബ്യാപാദോ,** ദോസോ. വിഹിംസതി ഏതായ സത്തേ, വിഹിംസനം വാ തേസം ഏതന്തി **വിഹിംസാ,** പരേസം വിഹേഠനാകാരേന പവത്തസ്സ കരുണാപടിപക്ഖസ്സ പാപധമ്മസ്സേതം അധിവചനം. **അജ്ഝത്തന്തി** അജ്ഝത്തധമ്മാരമ്മണമാഹ. **ബഹിദ്ധാ**തി ബാഹിരധമ്മാരമ്മണം. **ഓളാരികോ**തി ബഹലകാമരാഗാദിപടിസംയുത്തോ. തബ്ബിപരിയായേന **സുഖുമോ. വിതക്കോ അകുസലപക്ഖികോയേവാ**തി ഇമിനാ വിതക്കഭാവസാമഞ്ഞേന തത്ഥാപി അകുസലഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകഭാഗകരണം, ന ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതാദിവസേനാതി ദസ്സേതി.

നേക്ഖമ്മം വുച്ചതി ലോഭാതിക്കന്തത്താ പഠമജ്ഝാനം, സബ്ബാകുസലേഹി നിക്ഖന്തത്താ സബ്ബം കുസലം. ഇധ പന കാമവിതക്കപടിപക്ഖസ്സ അധിപ്പേതത്താ ആഹ **''കാമേഹി നിസ്സടോ നേക്ഖമ്മപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ''**തി. **സോ**തി നേക്ഖമ്മവിതക്കോ. **യാവ പഠമജ്ഝാനാ**തി പഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ യാവ പഠമജ്ഝാനം ഏത്ഥുപ്പന്നോ വിതക്കോ നേക്ഖമ്മവിതക്കോയേവ. **പഠമജ്ഝാനന്തി** ച ഇദം തതോ പരം

വിതക്കാഭാവതോ വുത്തം. ന ബ്യാപജ്ജതി ചിത്തം ഏതേന, ബ്യാപാദസ്സ വാ പടിപക്ഖോതി **അബ്യാപാദോ,** മേത്താപുബ്ബഭാഗോ മേത്താഭാവനാരമ്ഭോ. ന വിഹിംസന്തി ഏതായ, വിഹിംസായ വാ പടിപക്ഖോതി **അവിഹിംസാ,** കരുണാപുബ്ബഭാഗോ കരുണാഭാവനാരമ്ഭോ.

മഹാബോധിസത്താനം മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖന്തകാലതോ പട്ഠായ ലദ്ധാവസരാ സമ്മാസങ്കപ്പാ ഉപരൂപരി സവിസേസം പവത്തന്തീതി ആഹ **"ഛബ്ബസ്സാനി...പേ॰... പവത്തിംസൂ"**തി. ഞാണസ്സ അപരിപക്കത്താ പുബ്ബവാസനാവസേന സതിസമ്മോസതോ കദാചി മിച്ഛാവിതക്കലേസോപി ഹോതിയേവാതി തം ദസ്സേതും **"സതിസമ്മോസേന...പേ॰... തിട്ഠന്തീ"**തി ആഹ. യഥാ നിച്ചപിഹിതേപി ഗേഹേ കദാചി വാതപാനേ വിവടമത്തേ ലദ്ധാവസരോ വാതോ അന്തോ പവിസേയ്യ, ഏവം ഗുത്തിന്ദ്രിയേപി ബോധിസത്തസന്താനേ സതിസമ്മോസവസേന ലദ്ധാവസരോ അകുസലവിതക്കോ ഉപ്പജ്ജി, ഉപ്പന്നോ ച കുസലവാരം പച്ഛിന്ദിത്വാ അട്ഠാസി, അഥ മഹാസത്തോ തംമുഹുത്തുപ്പന്നമേവ പടിവിനോദേത്വാ തേസം ആയതിം അനുപ്പാദായ "ഇമേ മിച്ഛാവിതക്കാ, ഇമേ സമ്മാവിതക്കാ"തി യാഥാവതോ തേ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ മിച്ഛാവിതക്കാനം അവസരം അദേന്തോ സമ്മാവിതക്കേ പരിവഡ്ഢേസി. തേന വുത്തം **"മയ്ഹം ഇമേ"**തിആദി.

൨൦൭. പമാദോ നാമ സതിവിപ്പവാസോതി ആഹ **"അപ്പമത്തസ്സാതി സതിയാ അവിപ്പവാസേ ഠിതസ്സാ"**തി. **ആതാപവീരിയവന്തസ്സാ**തി കിലേസാനം നിഗ്ഗണ്ഹനവീരിയവതോ. **പേസിതചിത്തസ്സാ**തി ഭവവിമോക്ഖായ വിസ്സട്ഠചിത്തസ്സ കായേ ച ജീവിതേ ച നിരപേക്ഖസ്സ. **"ഏവം പടിപാകതികോ ജാതോ"**തി അത്തനോ അത്തഭാവം നിസ്സായ പവത്തം സോമനസ്സാകാരം ഗേഹസ്സിതസോമനസ്സപക്ഖികം അകാസി, പഞ്ഞാമഹന്തതായ സുഖുമദസ്സിതാ.

അപരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സാതി ന പരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സ, അപരിഗ്ഗഹിതപരിഞ്ഞസ്സാതി അത്ഥോ. **വിതക്കോ...പേ॰... ഏതാനി തീണി നാമാനി ലഭതീ**തി താദിസസ്സ ഉപ്പന്നോ മിച്ഛാവിതക്കോ യഥാരഹം അത്തബ്യാബാധകോ ഉഭയബ്യാബാധകോ ച ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബോ തം സഭാവാനതിവത്തനതോതി അധിപ്പായോ. അനുപ്പന്നാനുപ്പാദഉപ്പന്നപരിഹാനിനിമിത്തതായ പഞ്ഞം നിരോധേതീതി **പഞ്ഞാനിരോധികോ**. തേനാഹ **"അനുപ്പന്നായാ"**തിആദി. **നത്ഥിഭാവം ഗച്ഛതീ**തി പടിസങ്ഖാനബലേന വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനമാഹ. **നിരുജ്ഝതീ**തിആദീഹിപി തദേവ വദതി. **വിഗതന്ത**ന്തിആദീഹി പന സമൂലം ഉദ്ധടം വിയ തദാ അപ്പവത്തനകം അകാസിന്തി വദതി.

൨൦൮. ചിത്തവിപരിണാമഭാവോ ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പകതിചിത്തവിഗമോ. **അനേകഗ്ഗതാകാരോ** വിക്ഖേപോ. തഥ വിതക്കേന ചിത്തം വിഹഞ്ഞമാനം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"തം ഗഹേത്വാ വിഹിംസാവിതക്കം അകാസീ"**തി. **കാരുഞ്ഞ**ന്തി പരദുക്ഖനിമിത്തം ചിത്തഖേദം വദതി. തേനേവാഹ - "പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം മനം കമ്പേതീതി കരുണാ"തി (മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧). ന്തി കരുണായനവസേന പവത്തചിത്തപകമ്പനം സന്ധായ **"ഉപ്പജ്ജതി വിഹിംസാവിതക്കോ"തി ആഹ,** ന സത്തേസു വിഹിംസാ പവത്തതീതി അധിപ്പായോ.

തേന തേന ചസ്സാകാരേനാതി യേന യേന ആകാരേന ഭിക്ഖുനാ അനുവിതക്കിതം അനുവിചാരിതം, തേന തേന ആകാരേനസ്സ **ചേതസോ നതി ഹോതി**. തേനേവാഹ **"കാമവിതക്കാദീസൂ"**തിആദി. **പഹാസീ**തി കാലവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"പജഹതീ"**തി. പഹാനം പനസ്സ സിദ്ധമേവ പടിപക്ഖസ്സ സിദ്ധത്താതി ദസ്സേതും **"പഹാസീ"**തി വുത്തം യഥാ "അസാമിഭോഗേ ഗാമികാആദിയിംസൂ"തി. **ബഹുലമകാസീ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. **ഏവമേവം നമതീ**തി കാമവിതക്കസമ്പയോഗാകാരമേവ ഹോതി, കാമവിതക്കസമ്പയുത്താകാരേന വാ പരിണമതി. കസനം **കിട്ഠം,** കസീതി അത്ഥോ, തന്നിബ്ബത്തത്താ പന കാരണൂപചാരേന സസ്സം "കിട്ഠ"ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"സസ്സസമ്ബാധേ"**തി. **ചത്താരി ഭയാനീ**തി വധബന്ധജാനിഗരഹാനി. **ഉപദ്ദവന്തി** അനത്ഥുപ്പാദഭാവം. **ലാമകന്തി** നിഹീനഭാവം. **ഖന്ധേസൂ**തി അത്തനോ ഖന്ധേസു. **ഓതാരന്തി** അനുപ്പവേസം കിലേസാനം. സംകിലേസതോ വിസുജ്ഝനം **വിസുദ്ധി,** സാ ഏവ **വോദാനന്തി** ആഹ **"വോദാനപക്ഖന്തി ഇദം തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി.

൨൦൯. സബ്ബകുസലം നേക്ഖമ്മം സബ്ബാകുസലപടിപക്ഖതായ തതോ നിസ്സടത്താ. **നിബ്ബാനമേവ നേക്ഖമ്മം** സബ്ബകിലേസതോ സബ്ബസങ്ഖതതോ ച നിസ്സടത്താ. **കിട്ഠസമ്ബാധം വിയ രൂപാദിആരമ്മണം** പമാദേ സതി അനത്ഥുപ്പത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **കൂടഗാവോ വിയ കൂടചിത്തം** ദുദ്ദമഭാവതോ. **പണ്ഡിതഗോപാലകോ വിയ ബോധിസത്തോ** ഉപായകോസല്ലയോഗതോ. **ചതുബ്ബിധഭയം വിയ മിച്ഛാവിതക്കാ** സപ്പടിഭയഭാവതോ. പഞ്ഞായ വുദ്ധി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പഞ്ഞാവുദ്ധികോ**. വിഹഞ്ഞതി ചിത്തം ഏതേനാതി വിഘാതോ, ചേതോദുക്ഖം, തപ്പക്ഖികോ വിഘാതപക്ഖികോ, ന വിഘാതപക്ഖികോതി **അവിഘാതപക്ഖികോ. നിബ്ബാനസംവത്തനികോ** നിബ്ബാനവഹോ. **ഉഗ്ഘാതീയേയ്യാ**തി ഉദ്ധതം സിയാ വിക്ഖിത്തഞ്ച ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. **സണ്ഠപേമീ**തി സമ്മദേവ പട്ഠപേമി. യഥാ പന ഠപിതം സണ്ഠപിതം നാമ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"സന്നിസീദാപേമീ"**തിആദി വുത്തം. **സന്നിസീദാപേമീ**തി സമാധിപടിപക്ഖേ കിലേസേ സന്നിസീദാപേന്തോ ചിത്തം ഗോചരജ്ഝത്തേ സന്നിസീദാപേമി. അബ്യഗ്ഗഭാവാപാദകേന **ഏകഗ്ഗം കരോമി,** യഥാ ആരമ്മണേ സുട്ഠു അപ്പിതം ഹോതി, **ഏവം സമ്മാ** സമ്മദേവ **ആദഹാമി** സമാഹിതം കരോമി, യസ്മാ തഥാസമാഹിതം ചിത്തം സുട്ഠു ആരമ്മണേ ആരോപിതം നാമ ഹോതി, ന തതോ പരിപതതി, തസ്മാ വുത്തം **"സുട്ഠു ആരോപേമീതി അത്ഥോ"**തി. **മാ ഉഗ്ഘാതീയിത്ഥാ**തി മാ ഹഞ്ഞിത്ഥ, മാ ഊഹതം അത്ഥാതി അത്ഥോ.

൨൧൦. സോയേവ...പേ... വുത്തോതി ഇമിനാ കിഞ്ചാപി ഏകംയേവ കുസലവിതക്കം മഗ്ഗക്ഖണേ വിയ തിവിധത്തസമ്ഭവതോ തിവിധനാമികം കത്വാ ദസ്സിതം വിയ ഹോതി, ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. പബന്ധപവത്തഞ്ഹി ഉപാദായ ഏകത്തനയേന **"സോയേവ ബ്യാപാദപച്ചനീകട്ഠേനോ"**തിആദി വുത്തം. ഏകജാതിയേസു ഹി കുസലചിത്തേസു ഉപ്പന്നോ വിതക്കോ സമാനാകാരതായ സോ ഏവാതി വത്തബ്ബതം ലഭതി യഥാ "സാ ഏവ തിത്തിരീ, താനി ഏവ ഓസധാനീ"തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൯൭). ന ഹി തദാ മഹാപുരിസസ്സ അസുഭമേത്താകരുണാസന്നിസ്സയാ തേ വിതക്കാ ഏവം വുത്താതി.

സമാപത്തിം നിസ്സായാതി സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ, തതോ വുട്ഠഹിത്വാതി അത്ഥോ. വിപസ്സനാപി തരുണാതി യോജനാ. **കായോ കിലമതി** സമഥവിപസ്സനാനം തരുണതായ ഭാവനായ പുബ്ബേനാപരം വിസേസസ്സ അലബ്ഭമാനത്താ. തേനാഹ **"ചിത്തം ഹഞ്ഞതി വിഹഞ്ഞതീ"**തി. **വിപസ്സനായ ബഹൂപകാരാ സമാപത്തി,** തഥാ ഹി വുത്തം - "സമാധിം, ഭിക്ഖവേ, ഭാവേഥ, സമാഹിതോ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧).

യഥാ വിസ്സമട്ഠാനം യോധാനം പരിസ്സമം വിനോദേതി, തഥാ പരിസ്സമവിനോദനത്ഥം ഫലകേഹി കാതബ്ബം വിസ്സമട്ഠാനം ഫലകകോട്ഠകോ, സമാപത്തിയാ പന വിപസ്സനാ ബഹുകാരതരാ സമാധിപരിപന്ഥകാനം, സബ്ബേസമ്പി വാ കിലേസാനം വിമഥനേന ദുബ്ബലഭാവാപജ്ജനതോ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാ ഥാമജാതാ സമാപത്തിമ്പി രക്ഖതി, ഥാമജാതം കരോതീ"**തി. നനു ചേവം ഇതരീതരസന്നിസ്സയദോസോ ആപജ്ജതീതി? നയിദമേകന്തികം, ഇതരീതരസന്നിസ്സയാപി കിച്ചസിദ്ധി ലോകേ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

ഗാമന്തം ആഹടേസൂതി ഗാമസമീപം ഉപനീതേസു. **ഏതാഗാവോതി സതി ഉപ്പാദനമത്തമേവ കാതബ്ബം** യഥാ ഗാവോ രക്ഖിതബ്ബാ, തദഭാവതോ. **തദാ**തി സമഥവിപസ്സനാനം ഥാമജാതകാലേ. അനുപസ്സനാനം ലഹും ലഹും ഉപ്പത്തിം സന്ധായ **"ഏകപ്പഹാരേനേവ ആരുള്ഹോവ ഹോതീ"**തി വുത്തം, കമേനേവ പന അനുപസ്സനാപടിപാടിം ആരോഹതി.

൨൭൫. ഏവം ഭഗവാ അത്തനോ അപ്പമാദപടിപദം, തായ ച ലദ്ധം അനഞ്ഞസാധാരണം വിസേസം ദസ്സേന്തോ ഹേതുസമ്പത്തിയാ സദ്ധിം ഫലസമ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സത്തൂപകാരസമ്പത്തിം ദസ്സേതും **"സേയ്യഥാപീ"**തിആദിമാഹാതി ഏവം ഏത്ഥ അനുസന്ധി വേദിതബ്ബാ. അരഞ്ഞലക്ഖണയോഗ്ഗമത്തേന **അരഞ്ഞം**. മഹാവനതായ **പവനം**. പവഡ്ഢഞ്ഹി വനം പവനം. **ചതൂഹി യോഗേഹീ**തി ജിഘച്ഛാപിപാസാഭയപടിപത്തിസങ്ഖാതയോഗേഹി. **ഖേമം** അനുപദ്ദവതം. സുവത്ഥിം അനുപദ്ദവം ആവഹതീതി **സോവത്ഥികോ**. പീതിം കുട്ഠിം ഗമേതി ഉപനേതീതി **പീതിഗമനീയോ**. പീതം പാനതിത്ഥം ഗച്ഛതീതി **പീതഗമനീയോ. സാഖാദീഹീ**തി കണ്ടകസാഖാകണ്ടകലതാവനേഹി. അനാസയഗാമിതായ ഉദകസന്നിരുദ്ധോപി **അമഗ്ഗോ** വുത്തോ, ഇതരാനി അപീതിഗമനീയതായപി. **ആദി**-സദ്ദേന ഗഹനം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. ഓകേമിഗലുദ്ദകസ്സ ഗോചരേ ചരതീതി **ഓകചരോ,** ദീപകമിഗോ. അരഞ്ഞേ മിഗേ ദിസ്വാ തേഹി സദ്ധിം പലായേയ്യാതി **ദീഘരജ്ജുബന്ധനം**.

ഇധ വസന്തീതി മിഗാനം ആസയം വദതി, തതോ ആസയതോ **ഇമിനാ മഗ്ഗേന നിക്ഖമന്തി. ഏത്ഥ ചരന്തീ**തി ഏതസ്മിം ഠാനേ ഗോചരം ഗണ്ഹന്തി. **ഏത്ഥ പിവന്തീ**തി ഏതസ്മിം നിപാനതിത്ഥേ ഉദകം പിവന്തി. **ഇമിനാ മഗ്ഗേന പവിസന്തീ**തി ഇമിനാ മഗ്ഗേന നിപാനതിത്ഥം പവിസന്തി. **മഗ്ഗം പിധായാ**തി പകതിമഗ്ഗം പിദഹിത്വാ. **ന താവ കിഞ്ചി കരോതി** അനവസേസേ വനമിഗേ ഘാതേതുകാമോ.

അവിജ്ജായ അഞ്ഞാണാ ഹുത്വാതി അവിജ്ജായ നിവുതത്താ ഞാണരഹിതാ ഹുത്വാ, നന്ദീരാഗേന ഉപനീതാ രൂപാരമ്മണാദീനി ആബന്ധിത്വാ. പലോഭനതോ

ഓകചരം നന്ദിരാഗോതി. ബ്യാമോഹനതോ **ഓകചാരികം അവിജ്ജാതി കത്വാ ദസ്സേതി. തേസന്തി** ഓകചരോകചാരികാനം. **സാഖാഭങ്ഗേനാ**തി താദിസേന ലൂഖതരഗന്ധേന സാഖാഭങ്ഗേന. **മനുസ്സഗന്ധം അപനേത്വാ** തസ്സ സാഖാഭങ്ഗസ്സ ഗന്ധേന. **സമ്മത്തോ**തി സമ്മജ്ജിതോ ബ്യാമുഞ്ഛോ.

ബുദ്ധാനം ഖേമമഗ്ഗവിചരണം കുമ്മഗ്ഗപിധാനഞ്ച **സബ്ബലോകസാധാരണമ്പി** അത്ഥതോ വേനേയ്യപുഗ്ഗലാപേക്ഖമേവാതി ദസ്സേന്തോ **"അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞാദീനം ഭബ്ബപുഗ്ഗലാന"**ന്തി ആഹ. **ഊഹതോ**തി സമൂഹതോ നീഹതോതി ആഹ **"ദ്വേധാ ഛേത്വാ പാതിതോ"**തി. **നാസിതാ**തി അദസ്സനം ഗമിതാതി ആഹ **"സബ്ബേന സബ്ബം സമുഗ്ഘാടിതാ"**തി. **ഹിതൂപചാര**ന്തി സത്താനം ഹിതചരിയം.

ദ്വേധാവിതക്കസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൰൦. വിതക്കസണ്ഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൬. ദസകുസലകമ്മപഥവസേനാതി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം വട്ടപാദകസമാപത്തിചിത്തസ്സപി ഇധ അധിചിത്തഭാവേന അനിച്ഛിതത്താ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാപാദകഅട്ഠസമാപത്തിചിത്ത"**ന്തി. അഥ വാ അനുത്തരിമനുസ്സധമ്മസങ്ഗഹിതമേവ കേവലം "പകതിചിത്ത"ന്തി വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **"ദസകുസലകമ്മപഥവസേന ഉപ്പന്നം ചിത്തം ചിത്തമേവാ"**തി വത്വാ യദേത്ഥ അധിചിത്തന്തി അധിപ്പേതം, തം തദേവ ദസ്സേന്തോ **"വിപസ്സനാപാദകഅട്ഠസമാപത്തിചിത്ത"**ന്തി ആഹ. ഇതരസ്സ പനേത്ഥ വിധി ന പടിസേധേതീതി ദട്ഠബ്ബം. വിപസ്സനായ സമ്പയുത്തം അധിചിത്തന്തി കേചി. **അനുയുത്തേനാ**തി അനുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പാദനവസേന, ഉപ്പന്നസ്സ പരിബ്രൂഹനവസേന അനു അനു യുത്തേന. **മൂലകമ്മട്ഠാന**ന്തി പാരിഹാരിയകമ്മട്ഠാനം. **ഗഹേത്വാ വിഹരന്തോ**തി ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തോ. ഭാവനായ അപ്പനം അപ്പത്തോപി അധിചിത്തമനുയുത്തോയേവ തദത്ഥേപി തംസദ്ദവോഹാരതോ.

യേഹി ഫലം നാമ യഥാ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ പകപ്പിയമാനം വിയ ഹോതി, **താനി നിമിത്താനി**. തേനാഹ **"കാരണാനീ"**തി. **കാലേന കാല**ന്തി ഏത്ഥ **കാലേനാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനന്തി ആഹ **"സമയേ സമയേ"**തി. **നനു ച...പേ... നിരന്തരം മനസി കാതബ്ബ**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ച ഭാവനായ വീഥിപടിപന്നത്താ അബ്ബുദനീഹരണവിധിം ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ **"പഞ്ച നിമിത്താനി കാലേന കാലം മനസി കാതബ്ബാനീ"**തി അയം ദേസനാ ആരദ്ധാതി? "അധിചിത്തമനുയുത്തേനാ"തി വുത്തത്താ അവിച്ഛേദവസേന ഭാവനായ യുത്തപ്പയുത്തോ അധിചിത്തമനുയുത്തോ നാമാതി ചോദകസ്സ അധിപ്പായോ. ഇതരോ ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സആദികമ്മികസ്സ കദാചി ഭാവനുപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തതോ ചിത്തസ്സ വിസോധനത്ഥായ യഥാകാലം ഇമാനി നിമിത്താനി മനസി കാതബ്ബാനീതി "കാലേന കാല"ന്തി സത്ഥാ അവോചാതി ദസ്സേന്തോ **"പാളിയഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇമാനീ**തി ഇമാനി പാളിയം ആഗതാനി പഞ്ച നിമിത്താനി. **അബ്ബുദ**ന്തി ഉപദ്ദവം.

ഛന്ദസഹഗതാ രാഗസമ്പയുത്താതി തണ്ഹാഛന്ദസഹഗതാ കാമരാഗസമ്പയുത്താ. **ഇട്ഠാനിട്ഠഅസമപേക്ഖിതേസൂ**തി ഇട്ഠേസു പിയേസു, അനിട്ഠേസു അപ്പിയേസു, അസമം അസമ്മാ പേക്ഖിതേസു.

അസമപേക്ഖനന്തി ഗേഹസ്സിതഅഞ്ഞാണുപേക്ഖാവസേന ആരമ്മണസ്സ അയോനിസോ ഗഹണം. യം സന്ധായ വുത്തം - ‘‘ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ഉപേക്ഖാ ബാലസ്സ മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സാ’’തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮). **തേ** പരിവിതക്കാ. **തതോ നിമിത്തതോ അഞ്ഞ**ന്തി തതോ ഛന്ദൂപസംഹിതാദിഅകുസലവിതക്കുപ്പത്തികാരണതോ അഞ്ഞം നവം നിമിത്തം. ‘‘മനസികരോതോ’’തി ഹി വുത്തം, തസ്മാ ആരമ്മണം, താദിസോ പുരിമുപ്പന്നോ ചിത്തപ്പവത്തിആകാരോ വാ നിമിത്തം. **കുസലനിസ്സിതം നിമിത്ത**ന്തി കുസലചിത്തപ്പവത്തികാരണം **മനസി കാതബ്ബം** ചിത്തേ ഠപേതബ്ബം, ഭാവനാവസേന ചിന്തേതബ്ബം, ചിത്തസന്താനേ വാ സങ്കമിതബ്ബം. അസുഭഞ്ഹി അസുഭനിമിത്തന്തി. സങ്ഖാരേസു ഉപ്പന്നേ ഛന്ദൂപസംഹിതേ വിതക്കേതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഏവം **‘‘ദോസൂപസഞ്ഹിതേ’’**തിആദീസു യഥാരഹം തം തം പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **യഥ കഥചീ**തി ‘‘സത്തേസു സങ്ഖാരേസൂ’’തി യഥ കഥചി. **പഞ്ചധമ്മൂപനിസ്സയോ**തി പഞ്ചവിധോ ധമ്മൂപസംഹിതോ ഉപനിസ്സയോ.

ഏവം **‘‘ഛന്ദൂപസഞ്ഹിതേ’’**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **‘‘ഇമസ്സ ഹത്ഥാ വാ സോഭനാ’’**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **‘‘അസുഭതോ ഉപസംഹരിതബ്ബ’’**ന്തി വത്വാ ഉപസംഹരണാകാരസ്സ ദസ്സനം **‘‘കിമ്ഹി സാരത്തോസീ’’**തി. **ഛവിരാഗേനാ**തി ഛവിരാഗതായ കാളസാമാദിവണ്ണനിഭായ. **കുഫളപൂരിതോ**തി പക്കേഹി കുണപഫലേഹി പുണ്ണോ. ‘‘കലിഫലപൂരിതോ’’തി വാ പാഠോ.

അസ്സാമികതാവകാലികഭാവവസേനാതി ഇദം പത്തം അനുക്കമേന വണ്ണവികാരഞ്ചേവ ജിണ്ണഭാവഞ്ച പത്വാ ഛിദ്ദാവഛിദ്ദം ഭിന്നം വാ ഹുത്വാ കപാലനിട്ഠം ഭവിസ്സതി. ഇദം ചീവരം അനുപുബ്ബേന വണ്ണവികാരം ജിണ്ണതഞ്ച ഉപഗന്ത്വാ പാദപുഞ്ഛനചോളകം ഹുത്വാ യട്ഠികോടിയാ ഛഡ്ഡനീയം ഭവിസ്സതി. സചേ പന നേസം സാമികോ ഭവേയ്യ, ന നേസം ഏവം വിനസ്സിതും ദദേയ്യാതി ഏവം അസ്സാമികഭാവവസേന, ‘‘അനദ്ധനിയം ഇദം താവകാലിക’’ന്തി ഏവം താവകാലികഭാവവസേന ച മനസികരോതോ.

ആഘാതവിനയ…പേ॰… ഭാവേതബ്ബാതി - ‘‘പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ആഘാതപടിവിനയാ. യത്ഥ ഹി ഭിക്ഖുനോ ഉപ്പന്നോ ആഘാതോ സബ്ബസോ പടിവിനേതബ്ബോ’’തിആദിനാ നയേന ആഗതസ്സ **ആഘാതവിനയസുത്തസ്സ** (അം॰ നി॰ ൫.൧൬൧) ചേവ **കകചൂപമോവാദ**(മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨-൨൩൩) **ഛവാലാതൂപമാ**ദീനഞ്ച (ഇതിവു॰ ൯൧) വസേന ആഘാതം പടിവിനോദേത്വാ മേത്താ ഭാവേതബ്ബാ.

ഗരുസംവാസോതി ഗരും ഉപനിസ്സായ വാസോ. **ഉദ്ദേസോ**തി പരിയത്തിധമ്മസ്സ ഉദ്ദിസാപനഞ്ചേവ ഉദ്ദിസനഞ്ച. **ഉദ്ദിട്ഠപരിപുച്ഛന**ന്തി യഥാഉഗ്ഗഹിതസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥപരിപുച്ഛാ. **പഞ്ച ധമ്മൂപനിസ്സായാ**തി ഗരുസംവാസാദികേ പഞ്ച ധമ്മേ പടിച്ച. **മോഹധാതൂ**തി മോഹോ.

ഉപനിസ്സിതബ്ബാതി ഉപനിസ്സയിതബ്ബാ, അയമേവ വാ പാഠോ. **യത്തപ്പടിയത്തോ**തി യത്തോ ച ഗാമപ്പവേസനാപുച്ഛാകരണേസു ഉസ്സുക്കം ആപന്നോ സജ്ജിതോ ച ഹോതീതി അത്ഥോ. **അഥസ്സ മോഹോ പഹീയതീ**തി അസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഏവം തത്ഥ യുത്തപ്പയുത്തസ്സ പച്ഛാ സോ മോഹോ

വിഗച്ഛതി. **ഏവമ്പീതി** ഏവം ഉദ്ദേസേ അപ്പമജ്ജനേനപി. പുന **ഏവമ്പീതി** അത്ഥപരിപുച്ഛായ കങ്ഖാവിനോദനേപി. **തേസു തേസു ഠാനേസു അത്ഥോ പാകടോ ഹോതീ**തി സുയ്യമാനസ്സ ധമ്മസ്സ തേസു തേസു പദേസു "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ"തി സോ സോ അത്ഥോ വിഭൂതോ ഹോതി. ഇദം ചക്ഖുരൂപാലോകാദി **ഇമസ്സ** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ **കാരണം, ഇദം** സാലിബീജഭൂമിസലിലാദി **ഇമസ്സ** സാലിഅങ്കുരസ്സ **കാരണം. ഇദം ന കാരണന്തി** തദേവ ചക്ഖുരൂപാലോകാദി സോതവിഞ്ഞാണസ്സ, തദേവ സാലിബീജാദി കുദ്രൂസകങ്കുരസ്സ ന കാരണന്തി ഠാനാട്ഠാനവിനിച്ഛയേ ഛേകോ ഹോതി.

ആരമ്മണേസൂതി കമ്മട്ഠാനേസു. **ഇമേ വിതക്കാ**തി കാമവിതക്കാദയോ. സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ സബ്ബാകുസലപടിപക്ഖാതി കത്വാ "പഹീയന്തീ"തി വത്തബ്ബേ ന സബ്ബേ സബ്ബേസം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാതി "പഹീയന്തി ഏവാ"തി സാസങ്കം വദതി. തേനാഹ **"ഇമാനീ"**തിആദി.

കുസലനിസ്സിതന്തി കുസലേന നിസ്സിതം നിസ്സയിതബ്ബം. **കുസലസ്സ പച്ചയഭൂത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം, കുസലുപ്പത്തികാരണം യഥാവുത്തഅസുഭനിമിത്താദിമേവ വദതി. **സാരഫലകേ**തി ചന്ദനമയേ സാരഫലകേ. **വിസമാണി**ന്തി വിസമാകാരേന തത്ഥ ഠിതം ആണിം. **ഹനേയ്യാ**തി പഹരേയ്യ നിക്ഖാമേയ്യ.

൨൧൭. **അട്ടോ**തി ആതുരോ, ദുഗ്ഗന്ധബാധതായ പീളിതോ. **ദുക്ഖിതോ**തി സഞ്ജാതദുക്ഖോ. **ഇമിനാപി കാരണേനാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതതായ കുസലപടിപക്ഖതായ ഗേഹസ്സിതരോഗേന സരോഗതായ ച **ഏതേ അകുസലാ** വിഞ്ഞുഗരഹിതബ്ബതായ ജിഗുച്ഛനീയതായ ച **സാവജ്ജാ** അനിട്ഠഫലതായ നിരസ്സാദസംവത്തനിയതായ ച **ദുക്ഖവിപാകാ**തി ഏവം തേന തേന കാരണേന അകുസലാദിഭാവം **ഉപപരിക്ഖതോ**.

"ആതുരം അസുചിം പൂതിം, പസ്സ നന്ദേ സമുസ്സയം;
ഉഗ്ഘരന്തം പഗ്ഘരന്തം, ബാലാനം അഭിനന്ദിത"ന്തി. (അപ॰ ഥേരീ ൨.൪.൧൬൭) -

ഏവമാദി **കായവിച്ഛന്ദനീയകഥാദീഹി** വാ. **ആദി**-സദ്ദേന -

"തസ്സേവ തേന പാപിയോ, യോ കുദ്ധം പടികുജ്ഝതി;
കുദ്ധം അപ്പടികുജ്ഝന്തോ, സങ്ഗാമം ജേതി ദുജ്ജയ"ന്തി. (ഥേരഗാ॰ ൪൪൨) -

ഏവമാദി പടിഘവൂപസമനകഥാദികാപി സങ്ഗണ്ഹാതി.

൨൧൮. ന സരണം **അസതി,** അനനുസ്സരണം. അമനസികരണം **അമനസികാരോ. കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ നിസീദിതബ്ബ**ന്തി കമ്മട്ഠാനമനസികാരേനേവ നിസീദിതബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിതോ ധമ്മകഥാപബന്ധോ**തി കമ്മട്ഠാനസ്സ ഉപകാരോ ധമ്മകഥാപബന്ധോ. **മുട്ഠിപോത്ഥകോ**തി മുട്ഠിപ്പമാണോ പാരിഹാരിയപോത്ഥകോ. **സമന്നാനേന്തേനാ**തി സമന്നാഹരന്തേന. **ഓകാസോ ന ഹോതി** ആരദ്ധസ്സ പരിയോസാപേതബ്ബതോ. ആരദ്ധസ്സ അന്തഗമനം അനാരമ്ഭോവാതി ഥേരവാദോ. **തസ്സാ**തി ഉപജ്ഝായസ്സ.

പബ്ഭാരസോധനം കായകമ്മം, ആരഭന്തോ ഏവ വിതക്കനിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥം സംയുത്തനികായസജ്ഝായനം വചീകമ്മം, ദസ്സനകിച്ചപുബ്ബകമ്മകരണത്ഥം തേജോകസിണപരികമ്മന്തി തീണി കമ്മാനി ആചിനോതി. ഥേരോ തസ്സ ആസയം കസിണഞ്ച സവിസേസം ജാനിത്വാ **"ഇമസ്മിം വിഹാരേ"**തിആദിമവോച. തേനസ്സ യഥാധിപ്പായം സബ്ബം സമ്പാദിതം. **അസതിപബ്ബം നാമ** അസതിയാ വിതക്കനിഗ്ഗഹണവിഭാവനതോ.

൨൧൭. വിതക്കമൂലഭേദം പബ്ബന്തി വിതക്കമൂലസ്സ തമ്മൂലസ്സ ച ഭേദവിഭാവനം വിതക്കമൂലഭേദം പബ്ബം. വിതക്കം സങ്ഖരോതീതി വിതക്കസങ്ഖാരോ, വിതക്കപച്ചയോ സുഭനിമിത്താദീസുപി സുഭാദിനാ അയോനിസോമനസികാരോ. സോ പന വിതക്കസങ്ഖാരോ സംതിട്ഠതി ഏത്ഥാതി **വിതക്കസങ്ഖാരസണ്ഠാനം,** അസുഭേ സുഭന്തിആദി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ. തേനാഹ **"വിതക്കാനം മൂലഞ്ച മൂലമൂലഞ്ച മനസി കാതബ്ബ"**ന്തി. **വിതക്കാനം മൂലമൂലം ഗച്ഛന്തസ്സാ**തി ഉപപരിക്ഖനവസേന മിച്ഛാവിതക്കാനം മൂലം ഉപ്പത്തികാരണം ഞാണഗതിയാ ഗച്ഛന്തസ്സ. യാഥാവതോ ജാനന്തസ്സ പുബ്ബേ വിയ വിതക്കാ അഭിണ്ഹം നപ്പവത്തന്തീതി ആഹ **"വിതക്കചാരോ സിഥിലോ ഹോതീ"**തി. **തസ്മിം സിഥിലീഭൂതേ മത്ഥകം ഗച്ഛന്തേ**തി വുത്തനയേന വിതക്കചാരോ സിഥിലഭൂതോ, തസ്മിം വിതക്കാനം മൂലഗമനേ അനുക്കമേന ഥിരഭാവപ്പത്തിയാ മത്ഥകം ഗച്ഛന്തേ. **വിതക്കാ സബ്ബസോ നിരുജ്ഝന്തീ**തി മിച്ഛാവിതക്കാ സബ്ബേപി ഗച്ഛന്തി ന സമുദാചരന്തി, ഭാവനാപാരിപൂരിയാ വാ അനവസേസാ പഹീയന്തി.

കണ്ണമൂലേ പതിതന്തി സസകസ്സ കണ്ണസമീപേ കണ്ണസക്ഖലിം പഹരന്തം വിയ ഉപപതിതം. തസ്സ കിര സസകസ്സ ഹേട്ഠാ മഹാമൂസികാഹി ഖതമഹാവാടം ഉമങ്ഗസദിസം അഹോസി, തേനസ്സ പാതേന മഹാസദ്ദോ അഹോസി. **പലായിംസു** "പഥവീ ഉദ്രീയതീ"തി. **മൂലമൂലം ഗന്ത്വാ അനുവിജ്ജേയ്യ**ന്തി "പഥവീ ഭിജ്ജതീ"തി യത്ഥായം സസോ ഉട്ഠിതോ, തത്ഥ ഗന്ത്വാ തസ്സ മൂലകാരണം യംനൂന വീമംസേയ്യം. പഥവിയാ ഭിജ്ജനട്ഠാനം ഗതേ "കോ ജാനാതി, കിം ഭവിസ്സതീ"തി സസോ "ന സക്കോമി സാമീ"തി ആഹ. ആധിപച്ചവതോ ഹി യാചനം സണ്ഹമുദുകം. **ദുദ്ദുഭായതീ**തി ദുദ്ദുഭാതി സദ്ദം കരോതി. അനുരവദസ്സനഞ്ഹേതം. **ഭദ്ദന്തേ**തി മിഗരാജസ്സ പിയസമുദാചാരോ, മിഗരാജ, ഭദ്ദം തേ അത്ഥൂതി അത്ഥോ. **കിമേത**ന്തി കിം ഏതം, കിം തസ്സ മൂലകാരണം? **ദുദ്ദുഭ**ന്തി ഇദമ്പി തസ്സ അനുരവദസ്സനമേവ. ഏവന്തി യഥാ സസകസ്സ മഹാപഥവീഭേദനം രവനായ മിച്ഛാഗാഹസമുട്ഠാനം അമൂലം, ഏവം വിതക്കചാരോപി സഞ്ഞാവിപല്ലാസസമുട്ഠാനോ അമൂലോ. തേനാഹ **"വിതക്കാന"**ന്തിആദി.

൨൧൮. അഭിദന്തന്തി അഭിഭവനദന്തം, ഉപരിദന്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഉപരിദന്ത"**ന്തി. സോ ഹി ഇതരം മുസലം വിയ ഉദുക്ഖലം വിസേസതോ കസ്സചി ഖാദനകാലേ അഭിഭുയ്യ വത്തതി. **കുസലചിത്തേനാ**തി ബലവസമ്മാസങ്കപ്പസമ്പയുത്തേന. **അകുസലചിത്ത**ന്തി കാമവിതക്കാദിസഹിതം അകുസലചിത്തം. **അഭിനിഗ്ഗണ്ഹിതബ്ബ**ന്തി യഥാ തസ്സ ആയതിം സമുദാചാരോ ന ഹോതി, ഏവം അഭിഭവിത്വാ നിഗ്ഗഹേതബ്ബം, അനുപ്പത്തിധമ്മതാ ആപാദേതബ്ബാതി അത്ഥോ. **കേ ച തുമ്ഹേ** സതിപി ചിരകാലഭാവനായ ഏവം അദുബ്ബലാ **കോ ചാഹം** മമ സന്തികേ ലദ്ധപ്പതിട്ഠേ വിയ ഠിതേപി ഇദാനേവ അപ്പതിട്ഠേ കരോന്തോ ഇതി ഏവം **അഭിഭവിത്വാ**. തം പന അഭിഭവനാകാരം

ദസ്സേന്തോ **“കാമം തചോ ചാ”**തിആദിനാ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതവീരിയപഗ്ഗണ്ഹനമാഹ. **അത്ഥദീപികന്തി** ഏകന്തതോ വിതക്കനിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥജോതകം. **ഉപമന്തി** “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ബലവാ പുരിസോ”തിആദികം ഉപമം.

൨൨൫. പരിയാദാനഭാജനീയന്തി യം തം ആദിതോ “അധിചിത്തമനുയുത്തേന ഭിക്ഖുനാ പഞ്ച നിമിത്താനി കാലേന കാലം മനസി കാതബ്ബാനീ”തി നിദ്ദിട്ഠം, തത്ഥ തസ്സ നിമിത്തസ്സ മനസികരണകാലപരിയാദാനസ്സ വസേന വിഭജനം. നിഗമനം വാ ഏതം, യദിദം “യതോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ”തിആദി. യഥാവുത്തസ്സ ഹി അത്ഥസ്സ പുന വചനം നിഗമനന്തി. തഥാപടിപന്നസ്സ വാ വസീഭാവവിസുദ്ധിദസ്സനത്ഥം **“യതോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ”**തിആദി വുത്തം. **സത്ഥാചരിയോ**തി ധനുബ്ബേദാചരിയോ. യഥാ ഹി സസനതോ അസത്ഥമ്പി സത്ഥഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗയ്ഹതി, ഏവം ധനുസിപ്പമ്പി ധനുബ്ബേദപരിയാപന്നമേവാതി.

പരിയായതി പരിവിതക്കേതീതി **പരിയായോ**. വാരോതി ആഹ **“വിതക്കവാരപഥേസൂ”**തി, വിതക്കാനം വാരേന പവത്തനമഗ്ഗേസു. **ചിണ്ണവസീ**തി ആസേവിതവസീ. **പഗുണവസീ**തി സുഭാവിതവസീ. സമ്മാവിതക്കംയേവ യഥിച്ഛിതം തഥാവിതക്കനതോ, ഇതരസ്സ പനസ്സ സേതുഘാതോയേവാതി.

വിതക്കസണ്ഠാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച സീഹനാദവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൩. ഓപമ്മവഗ്ഗോ

൧. കകചൂപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൨. **മോളി**ന്തി കേസരചനം. **വേഹായസ**ന്തി ആകാസേ. **രതനചങ്കോടവരേനാ**തി രതനസിലാമയവരചങ്കോടകേന സഹസ്സനേത്തോ സിരസാ പടിഗ്ഗഹി. ''സുവണ്ണചങ്കോടകവരേനാ''തിപി (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨൩ ദൂരേനിദാനകഥാ; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൨ അവിദൂരേനിദാനകഥാ) പാഠോ.

സാതി മോളി. മോളി ഏതസ്സ അത്ഥീതി മോളികോ, മോളികോ ഏവ **മോളിയോ. ഫഗ്ഗുനോ**തി പന നാമം. **സങ്ഖാ**തി സമഞ്ഞാ. വേലീയതി ഖണമുഹുത്താദിവസേന ഉപദിസീയതീതി **വേലാ,** കാലോതി ആഹ **''തായം വേലായം...പേ॰... അയം കാലവേലാ നാമാ''**തി. വേലയതി പരിച്ഛേദവസേന തിട്ഠതീതി **വേലാ,** സീമാ. വേലയതി സംകിലേസപക്ഖം ചാലയതീതി **വേലാ,** സീലം. അനതിക്കമനട്ഠോപി ചസ്സ സംകിലേസധമ്മനിമിത്തം അചലനമേവ. വിഞ്ഞുപുരിസാഭാവേ ഛപഞ്ചവാചാമത്തം **ഓവാദേ പമാണം നാമ. ദവസഹഗതം കത്വാ**തി കീളാസഹിതം കത്വാ.

മിസ്സീഭൂതോതി അനനുലോമികസംസഗ്ഗവസേന മിസ്സീഭൂതോ. **''അവണ്ണം ഭാസതീ''**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം വിവരിതും ''താപനപചനകോട്ടനാദീനീ''തിആദി വുത്തം. **അധികരണമ്പി കരോതീ**തി ഏത്ഥ യഥാ സോ അധികരണായ പരിസക്കതി, തംദസ്സനം **''ഇമേസം ഭിക്ഖൂന''**ന്തിആദി. **അധികരണം ആകഡ്ഢതീ**തി അധികരണം ഉദ്ദിസ്സ തേ ഭിക്ഖൂ ആകഡ്ഢതി, അധികരണം വാ തേസു ഉപ്പാദേന്തോ ആകഡ്ഢതി. **ഉദ്ദേസപദം വാ**തി പദസോ ഉദ്ദേസമത്തം വാ. **നേവ പിയകമ്യതായാ**തി നേവ അത്തനി സത്ഥുനോ പിയഭാവകാമതായ. **ന ഭേദാധിപ്പായേനാ**തി ന സത്ഥുനോ തേന ഭിക്ഖുനാ ഭേദാധിപ്പായേന. **അത്ഥകാമതായാ**തി മോളിയഫഗ്ഗുനസ്സ ഹിതകാമതായ.

൨൨൪. **അവണ്ണഭാസനേ**തി ഭിക്ഖുനീനം അഗുണകഥനേ. ഛന്ദാദീനം വത്ഥുഭാവതോ കാമഗുണാ ഗേഹം വിയ ഗേഹം, തേ ച തേ സിതാ നിസ്സിതാതി **ഗേഹസ്സിതാ**തി വുത്താ. തണ്ഹാഛന്ദാപി താസം കത്തുകാമതാപീതി ഉഭയേപി **തണ്ഹാഛന്ദാ, പടിഘഛന്ദാ** പന തേസം കത്തുകാമതാ ഏവ. ഫലികമണി വിയ പകതിപഭസ്സരസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ ഉപസങ്ഗോ വിയ വിപരിണാമകാരണം രാഗാദയോതി ആഹ **''രത്തമ്പി ചിത്തം വിപരിണത''**ന്തിആദി. **ഹിതാനുകമ്പീ**തി കരുണായ പച്ചുപട്ഠാപനമാഹ. ''യസ്സന്തരതോ ന സന്തി കോപാ''തിആദീസു (ഉദാ॰ ൨൦) വിയ **അന്തര**-സദ്ദോ ചിത്തപരിയായോതി ആഹ **''ദോസന്തരോതി ദോസചിത്തോ''**തി.

൨൨൫. ദുബ്ബചതായ ഓവാദം അസമ്പടിച്ഛന്തോ ചിത്തേനേവ **പടിവിരുദ്ധോ അട്ഠാസി. ഗണ്ഹിംസു** ചിത്തം, ഹദയഗാഹിനിം പടിപജ്ജിംസൂതി അത്ഥോ. **പൂരയിംസു** അജ്ഝാസയന്തി അത്ഥോ. **ഏകസ്മിം സമയേ** പഠമബോധിയം. ഏകാസനം ഭോജനസ്സ **ഏകാസനഭോജനം,** ഏകവേലായമേവ ഭോജനം. തഞ്ച ഖോ പുബ്ബണ്ഹേ ഏവാതി ആഹ **''ഏകം പുരേഭത്തഭോജന''**ന്തിആദി. സത്തക്ഖത്തും ഭുത്തഭോജനമ്പി ഇമസ്മിം സുത്തേ ഏകാസനഭോജനന്തേവ അധിപ്പേതം, ന ഏകാസനികതായ ഏകായ ഏവ നിസജ്ജായ ഭോജനം.

“അപ്പഡംസ...പേ॰... സമ്ഫസ്സ”ന്തിആദീസു വിയ **അപ്പ**-സദ്ദോ അഭാവത്ഥോതി ആഹ **“നിരാബാധതം, നിദ്ദുക്ഖത”**ന്തി. പധാനാദിവസേന സല്ലഹുകം അകിച്ഛം ഉട്ഠാനം **സല്ലഹുകഉട്ഠാനം. ന ഏകപ്പഹാരേനാ**തി ന ഏകവാരേന, ന ഏകസ്മിംയേവ കാലേതി അധിപ്പായോ. **ദ്വേ ഭോജനാനീ**തി “അപരണ്ഹേ രത്തിയ”ന്തി കാലവസേന ദ്വേ ഭോജനാനി. **പഞ്ച ഗുണേ**തി അപ്പാബാധാദികേ പഞ്ച ആനിസംസേ. **സതുപ്പാദകരണീയമത്തമേവാ**തി സതുപ്പാദമത്തകരണീയമേവ, നിവാരേതബ്ബസ്സ പുനപ്പുനം സമാദപനഞ്ച നാഹോസി.

മണ്ഡഭൂമീതി ഓജവന്തഭൂമി, യത്ഥ പരിസിഞ്ചനേന വിനാ സസ്സാനി കിട്ഠാനി സമ്പജ്ജന്തി. യുഗേ യോജേതബ്ബാനി യോഗ്ഗാനി, തേസം ആചരിയോ **യോഗ്ഗാചരിയോ,** തേസം സിക്ഖാപനകോ. ഗാമണിഹത്ഥിആദയോപി “യോഗ്ഗാ”തി വുച്ചന്തീതി ആഹ പാളിയം **“അസ്സദമ്മസാരഥീ”**തി. ചതൂസു മഗ്ഗേസു **യേന യേന മഗ്ഗേന ഇച്ഛതി**. ജവസമഗാദിഭേദാസു ഗതീസു **യം യം ഗതിം. തം തം** മഗ്ഗം **ആരുള്ഹാവ** ഓതിണ്ണായേവ. **നേവ വാരേതബ്ബാ** രസ്മിവിനിഗ്ഗണ്ഹനേന. **ന വിജ്ഝിതബ്ബാ** പതോദലട്ഠിയാ. **ഗമനമേവാ**തി ഇമേ യുത്താ മമ ഇച്ഛാനുരൂപം മന്ദം ഗച്ഛന്തി, സമം ഗച്ഛന്തി, സീഘം ഗച്ഛന്തീതി ഖുരേസു നിമിത്തഗ്ഗഹണം പട്ഠപേത്വാ സാരഥിനാ തേസം ഗമനമേവ പസ്സിതബ്ബം ഹോതി, ന തത്ഥ നിയോജനം . **തേഹിപി** ഭിക്ഖൂഹി. **പജഹിംസു** പജഹിതബ്ബം. **സാലദൂസനാ**തി സാലരുക്ഖവിസനാസകാ. **അഞ്ഞാ ച വല്ലിയോ** സാലരുക്ഖേ വിനന്ധിത്വാ ഠിതാ. **ബഹി നീഹരണേനാ**തി സാലവനതോ ബഹി ഛഡ്ഡനേന. **സുസണ്ഠിതാ**തി സണ്ഠാനസമ്പന്നാ, **മരിയാദം ബന്ധിത്വാ**തി ആലവാലസമ്പാദനവസേന മരിയാദം ബന്ധിത്വാ. **കിപില്ലപുടകം** തമ്ബകിപില്ലകപുടകം. **സുക്ഖദണ്ഡകഹരണം** ആലവാലബ്ഭന്തരാ.

൨൨൬. വിദേഹരട്ഠേ ജാതസംവഡ്ഢതായ **വേദേഹികാ**. പണ്ഡാ വുച്ചതി പഞ്ഞാ, തായ ഇതാ ഗതാ പവത്താതി **പണ്ഡിതാ. ഗഹപതാനീ**തി ഗേഹസാമിനീ. **സോരച്ചേനാ**തി സംയമേന. **നിവാതവുത്തീ**തി പണിപാതകാരീ. **നിബ്ബുതാ**തി നിബ്ബുതദുച്ചരിതപരിളാഹാ. **ഉട്ഠാഹികാ**തി ഉട്ഠാനവീരിയവതീ. **കിബ്ബിസാ**തി കുരൂരാ.

൨൨൭. **ഏവം അക്ഖന്തിയാ ദോസം ദസ്സേത്വാ**തി “ഗുണവന്തോ”തി ലോകേ പത്ഥടകിത്തിസദ്ദാനമ്പി അക്ഖന്തിനിമിത്തം അയസുപ്പത്തിഗുണപരിഹാനിആദിം അക്ഖമതായആദീനവം പകാസേത്വാ. **വചനപഥേ**തി വചനമഗ്ഗേ യുത്തകാലാദികേ. സണ്ഹാഭാവോപി ഹി വചനസ്സ പവത്തിആകാരോതി കത്വാ “വചനപഥോ” ത്വേവ വുത്തോ. **തേസംയേവ** കാലാദീനം. മേത്താ ഏതസ്സ അത്ഥീതി മേത്തം, ഉപ്പന്നം മേത്തചിത്തം ഏതേസന്തി **ഉപ്പന്നമേത്തചിത്താ**. പുന “കാലേന വാ, ഭിക്ഖവേ”തിആദി (പരി॰ ൩൬൨, ൩൬൩) പാളി ധമ്മസഭാവദസ്സനവസേന പവത്താ “പരം ചോദനാവസേന വദന്താ നാമ ഇമേഹി ആകാരേഹി വദന്തീ”തി. **അധിമുഞ്ചിത്വാ**തി അഭിരതിവസേന തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഭാവനാചിത്തം മുഞ്ചിത്വാ വിസ്സജ്ജേത്വാ. സോ പുഗ്ഗലോ ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി **തദാരമ്മണം,** മേത്തചിത്തം. യദി ഏവം പദേസവിസയം തം കഥം നിപ്പദേസവിസയം വിയ ഹോതീതി ചോദേന്തോ **“കഥം തദാരമ്മണം സബ്ബാവന്തം ലോകം കരോതീ”**തി ആഹ, ഇതരോ **“പഞ്ച വചനപഥേ”**തിആദിനാ പരിഹരതി. ഇധ **തദാരമ്മണഞ്ചാ**തി തസ്സേവ മേത്തചിത്തസ്സ ആരമ്മണം കത്വാതി പാളിയം

വചനസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **"പുന തസ്സേവാ"**തിആദി. സബ്ബാ സത്തകായസങ്ഖാതാ പജാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സബ്ബാവന്തോ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബാവന്ത"**ന്തി ആഹ. **വിപുലേനാ**തി മഹാജനാരമ്മണേന. മഹന്തപരിയായോ ഹി വിപുല-സദ്ദോ, മഹത്തഞ്ചേത്ഥ ബഹുകഭാവോ. തേനാഹ **"അനേകസത്താരമ്മണേനാ"**തി. **തഞ്ച പുഗ്ഗല**ന്തി പഞ്ച വചനപഥേ ഗഹേത്വാ ആഗതപുഗ്ഗലം. **ചിത്തസ്സാ**തി മേത്താസഹഗതചിത്തസ്സ. ഏത്ഥ ച മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ വിഹരിസ്സാമാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ കഥന്തി ആഹ **"തഞ്ച പുഗ്ഗലം സബ്ബഞ്ച ലോകം തസ്സ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണം കത്വാ അധിമുച്ചിത്വാ"**തി.

൨൨൭. **തദത്ഥദീപിക**ന്തി യാ മേത്തം ചേതോവിമുത്തിം സമ്മദേവ ഭാവേത്വാ ഠിതസ്സ നിബ്ബികാരതോ കേനചി വികാരം ന ആപാദേതബ്ബതാ, തദത്ഥജോതികം. **അപഥവി**ന്തി പഥവീ ന ഹോതീതി അപഥവീ. **നിപ്പഥവി**ന്തി സബ്ബേന സബ്ബം പഥവീഭാവാഭാവം. **തിരിയം പന അപരിച്ഛിന്നാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ചക്കവാളപബ്ബതേഹി തം തം ചക്കവാളം പരിച്ഛിന്ദതി? ന, തദഞ്ഞചക്കവാളപഥവിയാ ഏകാബദ്ധഭാവതോ. തിണ്ണഞ്ഹി ചക്കാനം അന്തരസദിസേ തിണ്ണം തിണ്ണം ലോകധാതൂനം അന്തരേയേവ പഥവീ നത്ഥി ലോകന്തരനിരയഭാവതോ. ചക്കവാളപബ്ബതന്തരേഹി സമ്ബദ്ധട്ഠാനേ പഥവീ ഏകാബദ്ധാവ. വിവട്ടകാലേ ഹി സണ്ഠഹമാനാപി പഥവീ യഥാസണ്ഠിതപഥവിയാ ഏകാബദ്ധാവ സണ്ഠഹതി. തേനാഹ **"തിരിയം പന അപരിച്ഛിന്നാ"**തി. ഇമിനാവ ഗമ്ഭീരഭാവേന വുത്തപരിമാണതോ പരം നത്ഥീതി ദീപിതം ഹോതി.

൨൨൮. **ഹലിദ്ദീ**തി ഹലിദ്ദിവണ്ണം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"യം കിഞ്ചി പീതകവണ്ണ"**ന്തി. വണ്ണസങ്ഖാതം രൂപം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ, ന രൂപീതി **അരൂപീ**തി ആഹ **"അരൂപോ"**തി. തേനേവാഹ **"സനിദസ്സനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി.

൨൨൯. **പഞ്ച യോജനസതാനീ**തി ഹിമവന്തതോ സമുദ്ദം പവിട്ഠട്ഠാനവസേന വുത്തം, ന അനോതത്തദഹമുഖതോ. അഞ്ഞാ നദിയോ ഉപാദായ ലബ്ഭമാനം ഗമ്ഭീരതം അപ്പമേയ്യഉദകതഞ്ച ഗഹേത്വാ **"ഗമ്ഭീരാ അപ്പമേയ്യാ"**തി വുത്തം. **അട്ഠകഥായം** പന തിണുക്കായ താപേതബ്ബത്താഭാവദസ്സനപരമേതന്തി വുത്തം **"ഏതേന പയോഗേനാ"**തിആദി.

൨൩൦. തൂലിനീ വിയ **തൂലിനീ**തി ആഹ **"സിമ്ബലിതൂലലതാതൂലസമാനാ"**തി. സസ്സരന്തി ഏവംപവത്തോ സദ്ദോ **സസ്സരസദ്ദോ**. അനുരവദസ്സനഞ്ഹേതം. തഥാ **ഭബ്ഭരസദ്ദോ**. സബ്ബമേതം മേത്താവിഹാരിനോ ചിത്തസ്സ ദൂസേതും അസക്കുണേയ്യഭാവദസ്സനപരം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ മഹാപഥവീ കേനചി പുരിസേന അപഥവിം കാതും ന സക്കാ, യഥാ ആകാസേ കിഞ്ചി രൂപം പട്ഠപേതും ന സക്കാ, യഥാ ഗങ്ഗായ ഉദകം തിണുക്കായ താപേതും ന സക്കാ, യഥാ ച ബിളാരഭസ്തം ഥദ്ധം ഫരുസഞ്ച സമ്ഫസ്സം കാതും ന സക്കാ, ഏവമേവം മേത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ ആസേവിതായ ഭാവിതായ ബഹുലീകതായ പഞ്ച വചനപഥേ ഗഹേത്വാ ആഗതപുരിസേന കേനചി പരിയായേന ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥത്തം കാതും ന സക്കാതി.

൨൩൨. **ഓചരകാ**തി പരൂപഘാതവസേന ഹീനകമ്മകാരിനോ. തേനാഹ **"നീചകമ്മകാരകാ"**തി. **അനധിവാസനേനാ**തി അക്ഖമനേന. **മയ്ഹം ഓവാദകരോ ന ഹോതീ**തി പരമ്ഹി അനത്ഥകാരിമ്ഹി ചിത്തപദോസനേന ആഘാതുപ്പാദനേന മമ സാസനേ സമ്മാപടിപജ്ജമാനോ നാമ ന ഹോതി.

൨൩൩. **അണു**ന്തി അപ്പകം തനു പരിത്തകം. **ഥൂല**ന്തി മഹന്തം ഓളാരികം. വചനപഥസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ തം സാവജ്ജവിഭാഗേന ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ **"അപ്പസാവജ്ജം വാ മഹാസാവജ്ജം വാ"**തി. ഖന്തിയാ ഇദം ഭാരിയം ന ഹോതീതി അവോചും **"അനധി...പേ॰... പസ്സാമാ"**തി. **ദീഘരത്ത**ന്തി ചിരകാലം, അച്ചന്തമേവാതി അത്ഥോ. അച്ചന്തഞ്ച ഹിതസുഖം നാമ അഞ്ഞാധിഗമേനേവാതി ആഹ **"അരഹത്തേന കൂടം ഗണ്ഹന്തോ"**തി.

കകചൂപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. അലഗദ്ദൂപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൪. **ബാധയിംസൂ**തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പാചിത്തിയ ൩.൪൧൭) ഹനിംസു. തംതംസമ്പത്തിയാ വിബന്ധനവസേന സത്തസന്താനസ്സ അന്തരേ വേമജ്ഝേ ഏതി ആഗച്ഛതീതി അന്തരായോ, ദിട്ഠധമ്മികാദിഅനത്ഥോ, അനതിക്കമനട്ഠേന തസ്മിം അന്തരായേ നിയുത്താ, അന്തരായം വാ ഫലം അരഹന്തി, അന്തരായസ്സ വാ കരണസീലാതി **അന്തരായികാ.** തേനാഹ **"അന്തരായം കരോന്തീതി അന്തരായികാ"**തി. **ആനന്തരിയധമ്മാ**തി ആനന്തരിയസഭാവചേതനാധമ്മാ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ചുതിഅനന്തരഫലം അനന്തരം നാമ, തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താ, തന്നിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാ, അനന്തരപയോജനാതി വാ ആനന്തരികാ, തേ ഏവ **ആനന്തരിയാ**തി വുത്താ. കമ്മാനി ഏവ അന്തരായികാതി **കമ്മന്തരായികാ. മോക്ഖസ്സേവ അന്തരായം കരോതി, ന സഗ്ഗസ്സ** മിച്ഛാചാരലക്ഖണാഭാവതോ. ന ഹി ഭിക്ഖുനിയാ ധമ്മരക്ഖിതഭാവോ അത്ഥി. പാകതികഭിക്ഖുനീവസേന ചേതം വുത്തം, അരിയായ പന പവത്തം അപായസംവത്തനിയമേവ. നന്ദമാണവകോ ചേത്ഥ നിദസ്സനം. ഉഭിന്നം സമാനച്ഛന്ദതാവസേന വാ അസഗ്ഗന്തരായികതാ, മോക്ഖന്തരായികതാ പന മോക്ഖത്ഥപടിപത്തിയാ വിദൂസനതോ, അഭിഭവിത്വാ പന പവത്തിയം സഗ്ഗന്തരായികതാപി ന സക്കാ നിവാരേതുന്തി. അഹേതുകദിട്ഠിഅകിരിയദിട്ഠിനത്ഥികദിട്ഠിയോവ നിയതഭാവം പത്താ **നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിധമ്മാ. പടിസന്ധിധമ്മാ**തി പടിസന്ധിചിത്തുപ്പാദമാഹ. പണ്ഡകാദിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം സബ്ബായപി അഹേതുകപടിസന്ധിയാ വിപാകന്തരായികഭാവതോ. യാ ഹി അരിയേ ഉപവദതി, സാ ചേതനാ **അരിയൂപവാദധമ്മാ. തതോ പര**ന്തി ഖമാപനതോ ഉപരി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം മഹാസീഹനാദസ്സ ലീനത്ഥപകാസനേ വുത്തമേവ. **യാവ ഭിക്ഖുഭാവം പടിജാനാതി** പാരാജികം ആപന്നോ. **ന വുട്ഠാതി** സേസം ഗരുകാപത്തിം. **ന ദേസേതി** ലഹുകാപത്തിം.

അയം ഭിക്ഖു അരിട്ഠോ. **രസേന രസം സംസന്ദിത്വാ**തി അനവജ്ജേന പച്ചയപരിഭുഞ്ജനരസേന സാവജ്ജം കാമഗുണപരിഭോഗരസം സമാനേത്വാ. **ഉപനേന്തോ വിയാ**തി ബന്ധനം ഉപനേന്തോ വിയ. ''ഘടേന്തോ വിയാ''തിപി പാഠോ. **ഉപസംഹരന്തോ വിയാ**തി സദിസതം ഉപസംഹരന്തോ വിയ ഏകന്തസാവജ്ജേ അനവജ്ജഭാവപക്ഖേപേന. **പാപക**ന്തി ലാമകട്ഠേന

ദുഗ്ഗതിസമ്പാപനട്ഠേന ച പാപകം. സേതുകരണവസേന **മഹാസമുദ്ദം ബന്ധന്തേന വിയ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന** "സാവജ്ജ"ന്തി ദിട്ഠം "അനവജ്ജ"ന്തി ഗഹണേന തേന **പടിവിരുജ്ഝന്തോ**. ഏകന്തതോ അനന്തരായികന്തി ഗഹണേന **വേസാരജ്ജഞാണം പടിബാഹന്തോ**. കാമകണ്ടകേഹി അരിയമഗ്ഗസമ്മാപടിപത്തി ന ഉപക്കിലിസ്സതീതി വദന്തോ **"അരിയമഗ്ഗേ ഖാണുകണ്ടകാദീനി പക്ഖിപന്തോ"**തി വുത്തോ. പഠമപാരാജികസിക്ഖാപദസങ്ഖാതേ, "അബ്രഹ്മചരിയം പഹായാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮, ൧൯൪) ആദിദേസനാസങ്ഖാതേ ച **ആണാചക്കേ**.

പുച്ഛമാനാ **സമനുയുഞ്ജന്തി നാമ**. പുച്ഛാ ഹി അനുയോഗോതി. തേനാധിഗതായ ലദ്ധിയാ അനുവജ്ജനത്ഥം പച്ചനുഭാസനേന പുന പടിജാനാപനം പതിട്ഠാപനം, തം പനസ്സ ആദായ സമാദാപനം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"സമനുഗാഹന്തി നാമാ"**തി. തസ്സാ പന ലദ്ധിയാ അനുയുഞ്ജിതായ വുച്ചമാനമ്പി കാരണം കാരണപതിരൂപകമേവാതി തസ്സ പുച്ഛനം **സമനുഭാസനം. അനുദഹനട്ഠേന** അനുപായപടിപത്തിയാ സമ്പതി ആയതിഞ്ച അനുദഹനട്ഠേന. **മഹാഭിതാപനട്ഠേന** അനവട്ഠിതസഭാവതായ. **ഇത്തരപച്ചുപട്ഠാനട്ഠേന** മുഹുത്തരമണീയതായ. **താവകാലികട്ഠേന** പരേഹി അഭിഭവനീയതായ. **സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗപലിഭഞ്ജനട്ഠേന** ഛേദനഭേദനാദിഅധികരണഭാവേന. ഉഗ്ഘാടസദിസതായ **അധികുട്ടനട്ഠേന**. അവണേ വണം ഉപ്പാദേത്വാ അന്തോ അനുപവിസനസഭാവതായ **വിനിവിജ്ഝനട്ഠേന**. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഅനത്ഥനിമിത്തതായ **സാസങ്കസപ്പടിഭയട്ഠേന. ദിട്ഠിഥാമേനാതി** തസ്സാ ദിട്ഠിയാ ഥാമഗതഭാവേന. **ദിട്ഠിപരാമാസേനാതി** ദിട്ഠിസങ്ഖാതപരാമസനേന. ദിട്ഠിയേവ ഹി ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസനേന പരാമാസോ. **അഭിനിവിസ്സാതി** തണ്ഹാഭിനിവേസപുബ്ബങ്ഗമേന ദിട്ഠാഭിനിവേസേന "ഇദമേവേത്ഥ തഥ"ന്തി അഭിനിവിസിത്വാ. **യസ്മാ ഹി അഭിനിവേസനം തത്ഥ അഭിനിവിട്ഠം നാമ ഹോതി.**തസ്മാ ആഹ **"അധിട്ഠഹിത്വാ"**തി.

൨൩൩. നത്ഥീതി വത്തുകാമോപീതി അത്തനോ ലദ്ധിം നിഗുഹേതുകാമതായ അവജാനിതുകാമോപി. **സമ്പടിച്ഛതി** പടിജാനാതി. **ദ്വേ കഥാതി** വിസംവാദനകഥം സന്ധായ വദതി. അഭൂതകഥാ ഹി പുബ്ബേ പവത്താ ഭൂതകഥായ വസേന ദ്വേ കഥാതി വുച്ചതി.

൨൩൪. കസ്സ ഖോ നാമാതി ഇമിനാ സത്ഥാ "ന മമ തുയ്ഹം താദിസസ്സ അത്ഥായ ധമ്മദേസനാ നാമ ഭൂതപുബ്ബാ"തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഖത്തിയസ്സ വാ"**തിആദി.

ഞാണമയാ ഉസ്മാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഉസ്മീ, തഥാരൂപേഹി പച്ചയേഹി അനുസ്മീകതോ തസ്മിം അത്തഭാവേ പടിവേധഗബ്ഭോഅപി **ഉസ്മീകതോതി** വികതഭാവതോ പഞ്ഞാബീജമസ്സ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അപി നു അത്ഥീതി ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ പുച്ഛതി. തേ **പടിക്ഖിപന്താ വദന്തി** ഠാനഗതേന ദുച്ചരിതേന ഞാണുപഹതഭാവം സമ്പസ്സന്താ. **നിത്തേജഭൂതോതി** നിത്തേജം ഭൂതോ തേജോഹാനിപ്പത്തോ. തതോ ഏവ ഭിക്ഖൂനമ്പി സമ്മുഖാ ഓലോകേതും അസമത്ഥതായ **പത്തക്ഖന്ധോ** അധോമുഖോ. സഹധമ്മികം കിഞ്ചി വത്തും അവിസഹനതോ **അപ്പടിഭാനോ. സമ്പത്തൂപഗന്തി** സമ്പത്തിആവഹം. **പടിപ്പസ്സമ്ഭേന്തോതി** പടിസേധേന്തോ.

൨൩൭. അന്തരായകരലദ്ധിയാ സഭാവവിഭാവനേന **പരിസം സോധേതി. നിസ്സാരേതി** നീഹരതി അവിസുദ്ധദിട്ഠിതായ. **കസ്സചി** ബുദ്ധാനുഭാവം അജാനന്തസ്സ. തസ്സ ഹി ഏവം ഭവേയ്യ "സഹസാ കഥിത"ന്തി. ന ഹി കദാചി ബുദ്ധാനം സഹസാ കിരിയാ നാമ അത്ഥി. **അസ്സാതി** "കസ്സചീ"തി വുത്തഭിക്ഖുസ്സ. **സുത്വാപി തുണ്ഹീഭാവം ആപജ്ജേയ്യാ**തി അഥാപി സിയാതി സമ്ബന്ധോ. **തം സബ്ബ**ന്തി "സചേ ഹീ"തിആദിനാ വുത്തം സബ്ബം പരികപ്പനം. **ന കരിസ്സന്തീ**തി പരിസായ ലദ്ധിം സോധേതീതി സമ്ബന്ധോ. **ലദ്ധിം പകാസേന്തോ**തി മഹാസാവജ്ജതാവസേന പകാസേന്തോ. **സഞ്ഞാവിതക്കേഹീ**തി സുഭനിമിത്താനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹാദിവസേന പവത്തേഹി സഞ്ഞാവിതക്കേഹി. തേനാഹ **"കിലേസകാമസമ്പയുത്തേഹീ"**തി. **മേഥുനസമാചാര**ന്തി ഇദം അധികാരവസേന വുത്തം. തദഞ്ഞമ്പി പന - "അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനം പരിമദ്ദനം നഹാപനം സമ്ബാഹനം സാദിയതീ"തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൭.൫൦) ആഗതം വിസഭാഗവത്ഥുവിസയം ആമിസപരിഭോഗം. "അഞ്ഞത്രേവ കാമേഹി അഞ്ഞത്ര കാമസഞ്ഞാഹി അഞ്ഞത്ര കാമവിതക്കേഹി സമാചരിസ്സതീ"തി **നേതം ഠാനം വിജ്ജതി**.

൨൩൮. യോനിസോ പച്ചവേക്ഖണേന നത്ഥി ഏത്ഥ ഛന്ദരാഗോതി നിച്ഛന്ദരാഗോ, തം **നിച്ഛന്ദരാഗം**. കദാചി ഉപോസഥികഭാവേന സമാദിന്നസീലാപി ഹോന്തി കദാചി നോതി **അനിബദ്ധസീലാനം ഗഹട്ഠാനം**. സീലസമാദാനഭാവതോ **അന്തരായകരം**. വത്ഥുകാമാനം **സച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗഞ്ച**. അപച്ചവേക്ഖണേന **ഭിക്ഖൂനം ആവരണകരം**. പച്ചയാനം **സച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗഞ്ച**. അയം അരിട്ഠോ ദുഗ്ഗഹിതായ പരിയത്തിയാ വസേന അമ്ഹേ ചേവ അബ്ഭാചിക്ഖതി, അത്താനഞ്ച ഖനതി, ബഹുഞ്ച അപുഞ്ഞം പസവതീതി ഏവം സഞ്ഞാ മാ ഹോന്തൂതി **ദുഗ്ഗഹിതായ പരിയത്തിയാ ദോസം ദസ്സേന്തോ ആഹ. ഉഗ്ഗണ്ഹന്തീ**തി സജ്ഝായന്തി ചേവ വാചുഗ്ഗതം കരോന്താ ധാരേന്തി ചാതി അത്ഥോ.

സുത്തന്തിആദിനാ നവപ്പഭേദമ്പി പരിയത്തിധമ്മം പരിയാദിയതി. കഥം സുത്തം നവപ്പഭേദം? സഗാഥകഞ്ഹി സുത്തം **ഗേയ്യം,** നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം **വേയ്യാകരണം,** തദുഭയവിനിമുത്തഞ്ച സുത്തം ഉദാനാദിവിസേസസഞ്ഞാവിരഹിതം നത്ഥി, യം സുത്തങ്ഗം സിയാ, മങ്ഗലസുത്താദീനഞ്ച സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ ഗാഥാഭാവതോ ധമ്മപദാദീനം വിയ, ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ സഗാഥകത്താ സഗാഥാവഗ്ഗസ്സ വിയ, തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനന്തി? വുച്ചതേ -

> സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരൂള്ഹത്താ, സഹതാഞ്ഞേന നഞ്ഞതോ. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.നിദാനകഥാവണ്ണനാ; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൬; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.ബാഹിരനിദാനകഥാ);

സബ്ബസ്സപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ സുത്തന്തി അയം **സാമഞ്ഞവിധി**. തേനേവാഹ ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ **നേത്തിയം** (നേത്തി॰ ൧.സങ്ഗഹവാര) "നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ"തി. "ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം (പാചി॰ ൬൫൫, ൧൨൪൨), സകവാദേ പഞ്ച

സുത്തസതാനീ''തി (ധം സം അട്ഠം നിദാനകഥാ; കഥാം അട്ഠം നിദാനകഥാ) ഏവമാദി ച ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം. തദേകദേസേസു പന ഗേയ്യാദയോ **വിസേസവിധയോ** തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതാ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം വാ ചുണ്ണിയഗന്ഥം ''ഗേയ്യ''ന്തി വദന്തി. ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തം. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി ''ബ്യാകരണ''ന്തി വുച്ചതി, ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണം.

ഏവം സന്തേ സഗാഥകാദീനമ്പി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ, ''ഗാഥാവിരഹേ സതീ''തി വിസേസിതത്താ ച. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു, സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥായുത്തേസു, ''വുത്തഞ്ഹേത''ന്തി (ഇതിവും ၂) ആദിവചനസമ്ബന്ധേസു, അബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാ-ഉദാന-ഇതിവുത്തക-അബ്ഭുതധമ്മ-സഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ, സതിപി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനഭാവേ സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യാദയോ. യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം, തം സുത്തങ്ഗം വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോതി. നനു ച സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി സുത്തങ്ഗം ന സമ്ഭവതീതി ചോദനാ തദവത്ഥാ ഏവാതി? ന തദവത്ഥാ സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ''ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്ത''ന്തി.

യഞ്ച വുത്തം ''ഗാഥാഭാവതോ മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ''തി (ഖും പാം ၆.၂; സും നിം ၁၈၂), തം ന, **നിരുള്ഹത്താ**. നിരുള്ഹോ ഹി മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തഭാവോ. ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന പഞ്ഞാതാനി, കിന്തു സുത്തഭാവേനേവ. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** ''സുത്തനാമക''ന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം. യം പന വുത്തം ''സഗാഥകത്താ ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ''തി , തദപി നത്ഥി, യസ്മാ **സഹതാഞ്ഞേന**. സഹ ഗാഥാഹീതി ഹി സഗാഥകം, സഹഭാവോ ച നാമ അത്ഥതോ അഞ്ഞേന ഹോതി, ന ച മങ്ഗലസുത്താദീസു ഗാഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപദേസോ അത്ഥി, യോ ''സഹ ഗാഥാഹീ''തി വുച്ചേയ്യ, ന ച സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി. യദപി വുത്തം ''ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ''തി, തദപി **ന അഞ്ഞതോ**. അഞ്ഞാ ഏവ ഹി താ ഗാഥാ ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ, അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി. ഏവം സുത്താദീനം അങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥത്ഥന്തി അത്ഥഭൂതം യഥാഭൂതം അത്ഥം. അനത്ഥമ്പി കേചി വിപല്ലാസവസേന ''അത്ഥോ''തി ഗണ്ഹന്തീതി ''അത്ഥത്ഥ''ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **കാരണത്ഥ**ന്തി കാരണഭൂതം അത്ഥം, സീലം സമാധിസ്സ കാരണം,

സമാധി വിപസ്സനായാതി ഏവം തസ്സ തസ്സ കാരണഭൂതം അത്ഥം. തേനാഹ **“ഇമസ്മിം ഠാനേ സീല”**ന്തിആദി. തേനേതം ദസ്സേതി - ഇമസ്മിം ഠാനേ സീലം കഥിതം, തഞ്ച യാവദേവ സമാധത്ഥം, സമാധി വിപസ്സനത്ഥോ, വിപസ്സനാ മഗ്ഗത്ഥാ, മഗ്ഗോ ഫലത്ഥോ, വട്ടം കഥിതം യാവദേവ വിവട്ടാധിഗമത്ഥന്തി ജാനിതും ന സക്കോന്തീതി. ഏവം പാളിയം “അത്ഥ”ന്തി ഇമിനാ ഭാസിതത്ഥപയോജനത്ഥാനം ഗഹിതതാ വേദിതബ്ബാ. **ന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തീ**തി ന വിചാരേന്തി, നിജ്ഝാനപഞ്ഞാക്ഖമാ ന ഹോന്തി, നിജ്ഝായിത്വാ പഞ്ഞായ രോചേത്വാ ഗഹേതബ്ബാ ന ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. **ഇതി** ഏവം ഏതായ പരിയത്തിയാ **വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ** അത്തനോ ഉപരി പരേഹി ആരോപിതവാദസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ മോക്ഖപയോജനാ ഹുത്വാ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി. **വാദപ്പമോക്ഖോ** വാ നിന്ദാപമോക്ഖോ. **യസ്സ ചാ**തി യസ്സ ച സീലാദിപൂരണേന പത്തബ്ബസ്സ, മഗ്ഗസ്സ വാ തദധിഗമേന പത്തബ്ബസ്സ, ഫലസ്സ വാ തദധിഗമേന പത്തബ്ബസ്സ, അനുപാദാവിമോക്ഖസ്സ വാ അത്ഥായ. **ധമ്മം പരിയാപുണന്തി,** ഞായേന പരിയാപുണന്തീതി അധിപ്പായോ. **നാനുഭോന്തി** ന വിന്ദന്തി. **തേസം തേ ധമ്മാ ദുഗ്ഗഹിതാ** ഉപാരമ്ഭമാനദപ്പമക്ഖപളാസാദിഹേതുഭാവേന **ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി**.

൨൩൯. അലം പരിയത്തോ ഗദോ അസ്സാതി **അലഗദ്ദോ** അനുനാസികലോപം ദ-കാരാഗമഞ്ച കത്വാ. വട്ടദുക്ഖകന്താരതോ നിത്ഥരണത്ഥായ പരിയത്തി **നിത്ഥരണപരിയത്തി**. ഭണ്ഡാഗാരേ നിയുത്തോ ഭണ്ഡാഗാരികോ, ഭണ്ഡാഗാരികോ വിയ ഭണ്ഡാഗാരികോ, ധമ്മരതനാനുപാലകോ. അഞ്ഞം അത്ഥം അനപേക്ഖിത്വാ ഭണ്ഡാഗാരികസ്സേവ സതോ പരിയത്തി **ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി**. “വംസാനുരക്ഖകോവാ”തി അവധാരണം സീഹാവലോകനഞായേന **തന്തിധാരകോവ പവേണിപാലകോവാ**തി പുരിമപദദ്വയേപി യോജേതബ്ബം.

യദി തന്തിധാരണാദിഅത്ഥം ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി, കസ്മാ “ഖീണാസവസ്സാ”തി വിസേസേത്വാ വുത്തം, നനു ഏകച്ചസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സപി അയം നയോ ലബ്ഭതീതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **“യോ പനാ”**തിആദി. **അത്തനോ ഠാനേ**തി നിത്ഥരണട്ഠാനേ. കാമം പുഥുജ്ജനോ “പവേണിം പാലേസ്സാമീ”തി അജ്ഝാസയേന പരിയാപുണാതി. അത്തനോ പന ഭവകന്താരതോ അനിത്തിണ്ണത്താ തസ്സ സാ പരിയത്തി നിത്ഥരണപരിയത്തി ഏവ നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“പുഥുജ്ജനസ്സാ”**തിആദി.

നിജ്ഝാനം ഖമന്തീതി നിജ്ഝാനപഞ്ഞം ഖമന്തി. തത്ഥ തത്ഥ ആഗതേ സീലാദിധമ്മേ നിജ്ഝായിത്വാ പഞ്ഞായ രോചേത്വാ യാഥാവതോ ഗഹേതബ്ബാ ഹോന്തി. തേനാഹ **“ഇധ സീല”**ന്തിആദി. ന കേവലം സുഗ്ഗഹിതം പരിയത്തിം നിസ്സായ മഗ്ഗഭാവനാഫലസച്ഛികിരിയാ, പരവാദനിഗ്ഗഹസകവാദപതിട്ഠാപനാദീനിപി ഇജ്ഝന്തീതി ദസ്സേതും **“പരവാദേ”**തിആദി വുത്തം. തേനാഹ “ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹം നിഗ്ഗഹിത്വാ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൮). **ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനന്തി** ദിട്ഠിവിനിവേഠനാദിവസേന ഇച്ഛിതം ഇച്ഛിതം പാളിപദേസം. **മോചേതു**ന്തി അപനേതും. അഹിതായ ദുക്ഖായ അസംവത്തനമ്പി തദഭാവേ

ഉപ്പജ്ജനകഹിതസുഖസ്സ കാരണമേവ തസ്മിം സതി ഭാവതോതി. സുഗ്ഗഹിതഅലഗദ്ദസ്സപി ഹിതായ സുഖായ സംവത്തനതാ ദട്ഠബ്ബാ.

൨൪൦. ഉത്തരന്തി ഏതേനാതി ഉത്തരോ, സിനന്തി ബന്ധന്തീതി സേതു, ഉത്തരോ ച സോ സേതു ചാതി **ഉത്തരസേതു**. കൂലം പരതീരം വഹതി പാപേതീതി **കുല്ലം. കലാപം കത്വാ ബദ്ധോതി** വേളുനളാദീഹി കലാപവസേന ബദ്ധോ. **അണുന്തി** ഇദം അട്ഠസമാപത്തിആരമ്മണം സണ്ഠോജനം സന്ധായ വദതി. **ഥൂലന്തി** ഇതരം. **ദിട്ഠിന്തി** യഥാഭൂതദസ്സനം, വിപസ്സനന്തി അത്ഥോ. **ഏവം പരിസുദ്ധം ഏവം പരിയോദാതന്തി** തേഭൂമകേസു ധമ്മേസു ഞാതം "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി, ഏവം തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലേസാഭാവേന സബ്ബസോ വിസുദ്ധം, പരിസുദ്ധത്താ ഏവ പരിയോദാതം. **ന അല്ലീയേഥാതി** നികന്തിവസേന ന നിസ്സയേഥ. **ന കേലായേഥാതി** ന മമായേഥ. **ന ധനായേഥാതി** ധനം ദ്രബ്യം ന കയിരാഥ. **ഉഭയത്ഥാതി** സമഥേ വിപസ്സനായ ച.

അസദ്ധമ്മേതിആദീസു അസതം ഹീനജ്ഝാസയാനം ധമ്മോതി **അസദ്ധമ്മോ**. ഗാമവാസീനം ധമ്മോതി **ഗാമധമ്മോ**. കിലേസാനം വസ്സനസഭാവതായ **വസലധമ്മോ**. കിലേസേഹി ദൂസിതത്താ ഥൂലത്താ ച **ദുട്ഠുല്ലോ**. ഉദകസുദ്ധിപരിയോസാനതായ **ഓദകന്തികോ**. "ധമ്മാപി വോ പഹാതബ്ബാ"തി **ഇമിനാപി ഓവാദേന** ഭിക്ഖൂ ഉദ്ദിസ്സ കഥേന്തോപി **അരിട്ഠംയേവ നിഗ്ഗണ്ഹാതി**.

൨൪൧. തിവിധഗ്ഗാഹവസേനാതി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന. യദി ഏവം **"അഹം മമാതി ഗണ്ഹാതീ"**തി ഗാഹദ്വയമേവ കസ്മാ വുത്തന്തി? നയിദമേവം തഥാപി ഗാഹത്തയസ്സേവ വുത്തത്താ. "അഹ"ന്തി ഹി ഇമിനാ മാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹാ വുത്താ "അഹമസ്മീ"തി ഗാഹസാമഞ്ഞതോ. **ദിട്ഠിപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** പുരിമുപ്പന്നായ ദിട്ഠിയാ ഉത്തരദിട്ഠിയാ സക്കായദിട്ഠിയാ സസ്സതദിട്ഠിയാ ച കാരണഭാവതോ. **ആരമ്മണം** പഞ്ച ഖന്ധാ, രൂപാരമ്മണാദീനി ച. **ദിട്ഠിയാ പച്ചയോ** അവിജ്ജാ-ഫസ്സ-സഞ്ഞാ-വിതക്ക-അയോനിസോമനസികാര-പാപമിത്തപരതോഘോസാദികോ ദിട്ഠിയാ ഉപനിസ്സയാദിപച്ചയോ. വുത്തഞ്ഹേതം **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൪)"കതമാനി അട്ഠ ദിട്ഠിട്ഠാനാനി അവിജ്ജാപി ഫസ്സോപി സഞ്ഞാപി വിതക്കോപി അയോനിസോമനസികാരോപി പാപമിത്തോപി പരതോഘോസോപി ദിട്ഠിട്ഠാന"ന്തിആദി. **രൂപാരമ്മണാതി** രുപ്പനസഭാവധമ്മാരമ്മണാ. **രൂപം പന അത്താതി ന വത്തബ്ബം** ഇധ "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൧, ൩൪൫) ഇമസ്സ ഗാഹസ്സ അനധിപ്പേതത്താ. സോ ഹി "യമ്പി തം ദിട്ഠിട്ഠാന"ന്തിആദിനാ പരതോ വുച്ചതി. ഇധ പന "രൂപവന്തം അത്താനം സമനുപസ്സതി, അത്തനി രൂപം, രൂപസ്മിം അത്താന"ന്തി ഇമേ തയോ ഗാഹാ അധിപ്പേതാതി കേചി, തദയുത്തം. യസ്മാ രൂപം അത്താ ന ഹോതി, അത്തഗ്ഗാഹസ്സ പന ആലമ്ബനം ഹോതി, അത്തസഭാവേയേവ വാ രൂപാദിധമ്മേ ആരബ്ഭ അത്തദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, ന അത്താനം തസ്സ പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭനതോ, തസ്മാ രൂപാദിആരമ്മണാവ അത്തദിട്ഠീതി കത്വാ വുത്തം, രൂപം പന "അത്താ"തി ന വത്തബ്ബന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. "യമ്പി തം ദിട്ഠിട്ഠാന"ന്തിആദിനാ പന വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാ വിയ ദിട്ഠിഅനുപസ്സനാ നാമ ദസ്സിതാ.

ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനാനം സമ്പത്തഗാഹിന്ദ്രിയവിസയതായ പത്വാ ഗഹേതബ്ബതാ. തഞ്ഹി തസ്സ അത്തനോ വിസയം പരിഭുത്വാ സമ്ബന്ധം ഹുത്വാ ഗണ്ഹാതി. **അവസേസാനി സത്തായതനാനി വിഞ്ഞാതം നാമ** മനസാ വിഞ്ഞാതബ്ബതോ. അഞ്ഞഥാ ഇതരേസമ്പി വിഞ്ഞാതതാ സിയാ. **പത്തന്തി** അധിഗതം. **പരിയേസിത**ന്തി ഗവേസിതം. **അനുവിചരിത**ന്തി ചിന്തിതം. തേനാഹ **"മനസാ"**തി. ഏത്ഥ ച പത്തപരിയേസനാനം അപടിക്ഖേപസ്സ, വിസും, ഏകജ്ഝം പടിക്ഖേപസ്സ ച വസേന ചതുക്കോടികം ദസ്സേത്വാ പത്തപരിയേസിതേഹി അനുവിചരിതസ്സ ഭേദം ദസ്സേതും **"ലോകസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പരിയേസിത്വാ പത്തം** പഠമം ചേതസാ പച്ഛാ കായേന പത്തത്താ **പത്തം നാമ. പരിയേസിത്വാ നോപത്തം പരിയേസിതം നാമ** കേവലം പരിയേസിതഭാവതോ. **അപരിയേസിത്വാ പത്തഞ്ച നോപത്തഞ്ച** മനസാ അനുവിചരിതബ്ബതോ **മനസാനുവിചരിതം നാമ**.

അയഞ്ച വികപ്പോ ആകുലോ വിയാതി **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **പത്തട്ഠേനാതി** പത്തഭാവേന പത്തതാസാമഞ്ഞേന. **അപരിയേസിത്വാ നോപത്തം മനസാനുവിചരിതം നാമ** പത്തിയാ പരിയേസനായ ച അഭാവതോ. **സബ്ബം വാ ഏത**ന്തി ''പരിയേസിത്വാ പത്തമ്പീ''തിആദിനാ വുത്തം ചതുബ്ബിധമ്പി. **ഇമിനാതി** ''യമ്പി തം ദിട്ഠിട്ഠാനം''തിആദിവചനേന. **വിഞ്ഞാണാരമ്മണാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിയോ കഥിതാ** പാരിസേസഞായേന . ഏവം പാരിസേസഞായപരിഗ്ഗഹേ കിം പയോജനന്തി ആഹ **"ദേസനാവിലാസേനാ"**തിആദി. യേസം വിനേയ്യാനം ദേസേതബ്ബധമ്മസ്സ സരൂപം അനാമസിത്വാ ആരമ്മണകിച്ച-സമ്പയുത്തധമ്മ-ഫലവിസേസാദി-പകാരന്തരവിഭാവനേന പടിവേധോ ഹോതി, തേസം തപ്പകാരഭേദേഹി ധമ്മേഹി, യേസം പന യേന ഏകേനേവ പകാരേന സരൂപേനേവ വാ വിഭാവനേ കതേ പടിവേധോ ഹോതി, തേസം തം വത്വാ ധമ്മിസ്സരത്താ തദഞ്ഞം നിരവസേസാകാരവിഭാവനഞ്ച **ദേസനാവിലാസോ**. തേനാഹ **"ദിട്ഠാദിആരമ്മണവസേന വിഞ്ഞാണം ദസ്സിത"**ന്തി.

ദിട്ഠിട്ഠാനന്തി ദിട്ഠി ഏവ ദിട്ഠിട്ഠാനം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. യം രൂപം ഏസാ ദിട്ഠി ''ലോകോ ച അത്താ ചാ''തി ഗണ്ഹാതി. തം രൂപം സന്ധായ ''സോ ലോകോ സോ അത്താ''തി വചനം വുത്തന്തി യോജനാ. **സോ പേച്ച ഭവിസ്സാമീ**തി ഉദ്ധമാഘാതനികവാദവസേനായം ദിട്ഠീതി ആഹ **"സോ അഹം പരലോകം ഗന്ത്വാ നിച്ചോ ഭവിസ്സാമീ"**തിആദി. **ധുവോ**തി ഥിരോ. **സസ്സതോ**തി സബ്ബദാഭാവീ. **അവിപരിണാമധമ്മോ**തി ജരായ മരണേന ച അവിപരിണാമേതബ്ബസഭാവോ, നിബ്ബികാരോതി അത്ഥോ. **തമ്പി ദസ്സന**ന്തി തമ്പി തഥാവുത്തം ദിട്ഠിദസ്സനം അത്താനം വിയ തണ്ഹാദിട്ഠിഗ്ഗാഹവിസേസേന ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **"ഏതം മമാ"**തിആദി. **ദിട്ഠാരമ്മണാ**തി ദിട്ഠിവിസയാ. കഥം പന ദിട്ഠി ദിട്ഠിവിസയാ ഹോതീതി ആഹ **"വിപസ്സനായാ"**തിആദി. **പടിവിപസ്സനാകാലേ**തി യമകതോ സമ്മസനാദികാലം സന്ധായാഹ. തത്ഥ അക്ഖരചിന്തകാനം സദ്ദേ വിയ, വേദജ്ഝായീനം വേദസത്ഥേ വിയ ച ദിട്ഠിയം ദിട്ഠിഗതികാനം ദിട്ഠിഗ്ഗാഹപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ.

സമനുപസ്സതീതി പദസ്സ ച തസ്സോ സമനുപസ്സനാ അത്ഥോതി യോജനാ. തേന സമനുപസ്സനാ നാമ ചതുബ്ബിധാതി ദസ്സേതി. തത്ഥ ഞാണം താവ സമവിസമം സമ്മാ യാഥാവതോ അനുപസ്സതീതി **സമനുപസ്സനാ**. ഇതരാ പന സംകിലേസവസേന അനു അനു പസ്സന്തീതി **സമനുപസ്സനാ**. യദി ഏവം ഹോതു

താവ ദിട്ഠിസമനുപസ്സനാ മിച്ഛാദസ്സനഭാവതോ, കഥം തണ്ഹാമാനാതി? തണ്ഹായപി സത്താനം പാപകരണേ ഉപായദസ്സനവസേന പഞ്ഞാപതിരൂപികാ പവത്തി ലബ്ഭതേവ, യായ വഞ്ചനനികതിസാചിയോഗാ സമ്ഭവന്തി. മാനോപി സേയ്യാദിനാ ദസ്സനവസേനേവ തഥാ അത്താനം ഊഹതീതി തണ്ഹാമാനാനം സമനുപസ്സനാപതിരൂപികാ പവത്തി ലബ്ഭതീതി ദട്ഠബ്ബം. **അവിജ്ജമാനേതി** "ഏതം മമാ"തി ഏവം ഗഹേതബ്ബേ തണ്ഹാവത്ഥുസ്മിം **അജ്ഝത്തഖന്ധപഞ്ചകേ അനുപലബ്ഭമാനേ** വിനട്ഠേ. **ന പരിതസ്സതി** ഭയപരിത്താസതണ്ഹാപരിത്താസാനം മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതിതത്താ.

൨൪൨. **ചതൂഹി കാരണേഹീ**തി "അസതി ന പരിതസ്സതീ"തി വുത്തമ്പി ഇതരേഹി തീഹി സഹ ഗഹേത്വാ വുത്തം. **ചതൂഹി കാരണേഹീ**തി ചതുക്കോടികസുഞ്ഞതാകഥനസ്സ കാരണേഹി. **ബഹിദ്ധാ അസതീ**തി ബാഹിരേ വത്ഥുസ്മിം അവിജ്ജമാനേ. സാ പനസ്സ അവിജ്ജമാനതാ ലദ്ധവിനാസേന വാ അലദ്ധാലാഭേന വാതി പാളിയം - "അഹു വത മേ, തം വത മേ നത്ഥി, സിയാ വത മേ, തം വതാഹം ന ലഭാമീ"തി വുത്തന്തി തദുഭയം പരിക്ഖാരവസേന വിഭജിത്വാ തത്ഥ പരിതസ്സനം ദസ്സേതും **"ബഹിദ്ധാ പരിക്ഖാരവിനാസേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യാനം** "രഥോ വയ്ഹ"ന്തി ഏവമാദി. **വാഹനം** ഹത്ഥിഅസ്സാദി.

യേഹി കിലേസേഹീതി യേഹി അസന്തപത്ഥനാദീഹി കിലേസേഹി. **ഏവം ഭവേയ്യാ**തി ഏവം "അഹു വത മേ"തിആദിനാ ചോദനാദി ഭവേയ്യ. **ദിട്ഠിട്ഠാനാധിട്ഠാനപരിയുട്ഠാനാഭിനിവേസാനുസയാന**ന്തി ഏത്ഥ അപരാപരം പവത്താസു ദിട്ഠീസു യാ പരതോ ഉപ്പന്നാ ദിട്ഠിയോ, താസം പുരിമുപ്പന്നാ ദിട്ഠിയോ കാരണട്ഠേന **ദിട്ഠിട്ഠാനാനി**. അധികരണട്ഠേന **ദിട്ഠാധിട്ഠാനാനി,** പരിയുട്ഠാനപ്പത്തിയാ സബ്ബാപി **ദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനാനി**. "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൦൨, ൪൨൭; ന.൨൭-൨൯; ഉദാ॰ ൫൫; മഹാനി॰ ൨൦; നേത്തി॰ ൫൯) പവത്തിയാ **അഭിനിവേസാ**. അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ സയന്തീതി **അനുസയാ**തി ഏവം ദിട്ഠിട്ഠാനാദീനം പദാനം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തണ്ഹാദീഹി കമ്പനിയതായ സബ്ബസങ്ഖാരാവ ഇഞ്ജിതാനീതി **സബ്ബസങ്ഖാരഇഞ്ജിതാനി**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി ഉപധി, ഖന്ധാവ ഉപധി **ഖന്ധൂപധി**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. തദേവ ച ആഗമ്മ തണ്ഹാ ഖീയതി വിരജ്ജതി നിരുജ്ഝതീതി യോജനാ. **ഉച്ഛിജ്ജിസ്സാമി നാമസ്സൂ**തിആദീസു നിപാതമത്തം, സംസയേ വാ. **താസോ**തി അത്തനിയാഭാവം പടിച്ച തണ്ഹാപരിത്താസോ ചേവ ഭയപരിത്താസോ ച. തേനാഹ **"താസോ ഹേസോ"**തിആദി. **നോ ചസ്സം, നോ ച മേ സിയാ**തി "അഹ"ന്തി കിര കോചി നോ ചസ്സം, "മേ"തി ച കിഞ്ചി നോ സിയാതി. താസപ്പതീകാരദസ്സനഞ്ഹേതം.

൨൪൩. **ഏത്താവതാ**തി "ഏവം വുത്തേ"തിആദിനാ, പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന പവത്തായ "ഛയിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിട്ഠാനാനീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) വാ. സാപി ഹി അജ്ഝത്തഖന്ധവിനാസേ പരിതസ്സനകം ദസ്സേത്വാ അപരിതസ്സനകം ദസ്സേന്തീ പവത്താതി തസ്സനകസ്സ സുഞ്ഞതാദസ്സനം അകിച്ചസാധകമ്പി സുഞ്ഞതാദസ്സനമേവാതി ഇമേസം വസേന **"ചതുക്കോടികാ സുഞ്ഞതാ കഥിതാ"**തി വുത്തം. **ബഹിദ്ധാ പരിക്ഖാര**ന്തി ബാഹിരം സവിഞ്ഞാണകം അവിഞ്ഞാണകഞ്ച സത്തോപകരണം. തഞ്ഹി

ജീവിതവുത്തിയാ പരിക്ഖാരകട്ഠേന "പരിക്ഖാരോ"തി വുത്തം. **പരിഗ്ഗഹം നാമ കത്വാതി "മമ** ഇദ"ന്തി പരിഗ്ഗഹേതബ്ബതായ പരിഗ്ഗഹിതം നാമ കത്വാ. സബ്ബോപി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോ "അത്താ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ, അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീ"തിആദിനാ അത്തദിട്ഠിസന്നിസ്സയോയേവാതി വുത്തം **"സക്കായദിട്ഠിപമുഖാ ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിയോ"**തി. അയാഥാവഗ്ഗാഹിനാ അഭിനിവേസനപഞ്ഞാപനാനം ഉപത്ഥമ്ഭഭാവതോ ദിട്ഠി ഏവ നിസ്സയോതി **ദിട്ഠിനിസ്സയോ. പരിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാ**തി നിച്ചാദിവിസേസയുത്തം കത്വാ പരിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ. കിമേവം പരിഗ്ഗഹേതും സക്കുണേയ്യ ? **സബ്ബഥാ**തി "തം, ഭിക്ഖവേ, അത്തവാദുപാദാനം ഉപാദിയേഥ, തം, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിനിസ്സയം നിസ്സയേഥാ"തി ഏതേസുപി.

൨൪൪. **അത്തനി വാ സതീ**തി യസ്സ അത്തനോ സന്തകഭാവേന കിഞ്ചി അത്തനിയന്തി വുച്ചേയ്യ, തസ്മിം അത്തനി സതി, സോ ഏവ പന അത്താ പരമത്ഥതോ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. സക്കാ ഹി വത്തും ബാഹിരകപരികപ്പിതോ അത്താ "പരമത്ഥോ"തി? സിയാ ഖന്ധപഞ്ചകം ഞേയ്യസഭാവത്താ യഥാ തം ഘടോ, യദി പന തദഞ്ഞം നാമ കിഞ്ചി അഭവിസ്സ, ന തം നിയമതോ വിപരീതം സിയാതി? ന ച സോ പരമത്ഥതോ അത്ഥി പമാണേഹി അനുപലബ്ഭമാനത്താ തുരങ്ഗമവിസാണം വിയാതി. **അത്തനിയേ വാ പരിക്ഖാരേ സതീ**തി "ഇദം നാമ അത്തനോ സന്തക"ന്തി തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന നിച്ഛിതേ കിസ്മിഞ്ചി വത്ഥുസ്മിം സതി. അത്തനോ ഇദന്തി ഹി അത്തനിയന്തി. **അഹന്തി സതീ**തി "അഹം നാമായ"ന്തി അഹംകാരവത്ഥുഭൂതേ പരമത്ഥതോ നിദ്ധാരിതസരൂപേ കിസ്മിഞ്ചി സതി തസ്സ സന്തകഭാവേന മമാതി കിഞ്ചി ഗഹേതും യുത്തം ഭവേയ്യ. **മമാതി സതി "അഹ"**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഇതി പരമത്ഥതോ അത്തനോ അനുപലബ്ഭമാനത്താ അത്തനിയം കിഞ്ചി പരമത്ഥതോ നത്ഥേവാതി സബ്ബസങ്ഖാരാനം അനത്തതായ അനത്തനിയതം, അനത്തനിയതായ ച അനത്തകതം ദസ്സേതി. **ഭൂതതോ**തി ഭൂതത്ഥതോ. **തഥതോ**തി തഥസഭാവതോ. **ഥിരതോ**തി ഠിതസഭാവതോ നിബ്ബികാരതോ.

യസ്മാ ഹുത്വാ ന ഹോതീതി യസ്മാ പുബ്ബേ അസന്തം പച്ചയസമവായേന ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുന ഭങ്ഗുപഗമേന ന ഹോതി, തസ്മാ ന നിച്ചന്തി **അനിച്ചം,** അധുവന്തി അത്ഥോ. തതോ ഏവ **ഉപ്പാദവയവത്തിതോ**തി ഉപ്പജ്ജനവസേന നിരുജ്ഝനവസേന ച പവത്തനതോ. സഭാവവിഗമോ ഇധ **വിപരിണാമോ,** ഖണികതാ **താവകാലികതാ,** നിച്ചസഭാവാഭാവോ **ഏവ നിച്ചപടിക്ഖേപോ**. അനിച്ചധമ്മാ ഹി തേനേവ അത്തനോ അനിച്ചഭാവേന അത്ഥതോ നിച്ചതം പടിക്ഖിപന്തി നാമ. തഥാ ഹി വുത്തം "ന നിച്ചന്തി അനിച്ച"ന്തി. ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗവസേന രൂപസ്സ നിരന്തരബാധതാതി പടിപീളനാകാരേനസ്സ **ദുക്ഖതാ. സന്താപോ** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്താപനം പരിദഹനം, തതോ ഏവസ്സ ദുസ്സഹതായ **ദുക്ഖമതാ**. തിസ്സന്നം ദുക്ഖതാനം സംസാരദുക്ഖസ്സ ച അധിട്ഠാനതായ **ദുക്ഖവത്ഥുകതാ**. സുഖസഭാവാഭാവോ ഏവ **സുഖപടിക്ഖേപോ. വിപരിണാമധമ്മ**ന്തി ജരായ മരണേന ച വിപരിണമനസഭാവം. യസ്മാ ഇദം രൂപം പച്ചയസമവായേന ഉപ്പാദം, ഉപ്പാദാനന്തരം ജരം പത്വാ അവസ്സമേവ ഭിജ്ജതി, ഭിന്നഞ്ച ഭിന്നമേവ, നാസ്സ കസ്സചി സങ്കമോതി ഭവന്തരാനുപഗമനസങ്ഖാതേന സങ്കമാഭാവേന വിപരിണാമധമ്മതം പാകടം കാതും **"ഭവസങ്കന്തി ഉപഗമനസഭാവ"**ന്തി വുത്തം.

പകതിഭാവവിജഹനം സഭാവവിഗമോ നിരുജ്ഝനമേവ. ന്തി അനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം രൂപം. **ഇമിനാ**തി "നോ ഹേതം, ഭന്തേ"തി രൂപസ്സ തണ്ഹാദിഗ്ഗാഹാനം വത്ഥുഭാവപടിക്ഖേപേന. രൂപഞ്ഹി ഉപ്പന്നം ഠിതിം മാ പാപുണാതു, ഠിതിപ്പത്തം മാ ജീരതു, ജരപ്പത്തം മാ ഭിജ്ജതു, ഉദയബ്ബയേഹി മാ കിലമിയതൂതി ന എത്ഥ കസ്സചി വസീഭാവോ അത്ഥി, സ്വായമസ്സ അവസവത്തനട്ഠോ അനത്തതാസല്ലക്ഖണസ്സ കാരണം ഹോതീതി ആഹ **"അവസവത്തനാകാരേന രൂപം, ഭന്തേ, അനത്താതി പടിജാനന്തീ"**തി. നിവാസികാരകവേദകഅധിട്ഠായകവിരഹേന തതോ സുഞ്ഞതാ **സുഞ്ഞട്ഠോ,** സാമിഭൂതസ്സ കസ്സചി അഭാവോ **അസ്സാമികട്ഠോ,** യഥാവുത്തവസവത്തിഭാവാഭാവോ **അനിസ്സരട്ഠോ,** പരപരികപ്പിതഅത്തസഭാവാഭാവോ ഏവ **അത്തപടിക്ഖേപട്ഠോ**.

യസ്മാ അനിച്ചലക്ഖണേന വിയ ദുക്ഖലക്ഖണം, തദുഭയേന അനത്തലക്ഖണം സുവിഞ്ഞാപയം, ന കേവലം, തസ്മാ തദുഭയേനേത്ഥ അനത്തലക്ഖണവിഭാവനം കതന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനിച്ചവസേനാ**തി അനിച്ചതാവസേന. **ദുക്ഖവസേനാ**തി ദുക്ഖതാവസേന. **ന ഉപപജ്ജതീ**തി ന യുജ്ജതി. തമേവ അയുജ്ജമാനതം ദസ്സേതും **"ചക്ഖുസ്സ ഉപ്പാദോപീ"**തിആദി വുത്തം. യസ്മാ അത്തവാദീ അത്താനം നിച്ചം പഞ്ഞപേതി, ചക്ഖും പന അനിച്ചം, തസ്മാ ചക്ഖു വിയ അത്താപി അനിച്ചോ ആപന്നോ. തേനാഹ **"യസ്സ ഖോ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **വേതീ**തി വിഗച്ഛതി നിരുജ്ഝതി. **ഇതി ചക്ഖു അനത്താ**തി ചക്ഖുസ്സ ഉദയബ്ബയവന്തതായ അനിച്ചതാ, അത്തനോ ച അത്തവാദിനാ അനിച്ചതായ അനിച്ഛിതത്താ ചക്ഖു അനത്താ.

കാമം **അനത്തലക്ഖണസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൩.൫൯; മഹാവ॰ ൨൦) - "യസ്മാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം അനത്താ, തസ്മാ രൂപം ആബാധായ സംവത്തതീ"തി രൂപസ്സ അനത്തതായ ദുക്ഖതാ വിഭാവിതാ വിയ ദിസ്സതി, തഥാപി "യസ്മാ രൂപം ആബാധായ സംവത്തതി, തസ്മാ അനത്താ"തി പാകടതായ സാബാധതായ രൂപസ്സ അത്തസാരാഭാവോ വിഭാവിതോ, തതോ ഏവ ച "ന ലബ്ഭതി രൂപേ ഏവം മേ രൂപം ഹോതു, ഏവം മേ രൂപം മാ അഹോസീ"തി രൂപേ കസ്സചി അനിസ്സരതാ, തസ്സ ച അവസവത്തനാകാരോ ദസ്സിതോതി ആഹ **"ദുക്ഖവസേന അനത്തതം ദസ്സേതീ"**തി. **യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ**ന്തി യം വത്ഥു അനിച്ചം, തം ദുക്ഖം ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ, യം പന നിച്ചം തദഭാവതോ, തം സുഖം യഥാ തം നിബ്ബാനന്തി അധിപ്പായോ. **യം ത**ന്തി കാരണനിദ്ദേസോവായം, യസ്മാ രൂപം അനിച്ചം, തം തസ്മാതി അത്ഥോ. **യം ദുക്ഖം തദനത്താ**തി ഏത്ഥ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അനിച്ച**ന്തി ഇമിനാ ഘടാദി വിയ പച്ചയുപ്പന്നത്താ രൂപം അനിച്ചന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. ഇമിനാവ നയേന "അനത്താ"തി വത്തും ലബ്ഭമാനേപി **"അനത്താ"തി വത്താ നാമ നത്ഥി. ഏവം ദുക്ഖന്തി വദന്തീ**തി ഏത്ഥാപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം "അക്ഖിസൂലാദിവികാരപ്പത്തകാലേ വിയ പച്ചയുപ്പന്നത്താ ദുക്ഖം രൂപ"ന്തിആദിനാ. **ദുദ്ദസം ദുപ്പഞ്ഞാപനം**. തഥാ ഹി സരഭങ്ഗാദയോപി സത്ഥാരോ നാദ്ദസംസു, കുതോ പഞ്ഞാപനാ. **തയിദം** അനത്തലക്ഖണം.

തസ്മാതിഹാതിആദിനാ തിയദ്ധഗതരൂപം ലക്ഖണത്തയം ആരോപേത്വാ വുത്തന്തി ആഹ **"ഏതരഹി അഞ്ഞദാപീ"**തി. തം പന യാദിസം താദിസമ്പി

തഥാ വുത്തന്തി അജ്ഝത്താദിവിസേസോപി വത്തബ്ബോ. **പി**-സദ്ദേന വാ തസ്സാപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

൨൪. ഉക്കണ്ഠതീതി നാഭിരമതി. അഞ്ഞത്ഥ ''നിബ്ബിദാ''തി ബലവവിപസ്സനാ വുച്ചതി, സാനുലോമാ പന സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ''വുട്ഠാനഗാമിനീ''തി, സാ ഇധ കഥം നിബ്ബിദാ നാമ ജാതാതി ആഹ **''വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ ഹീ''**തിആദി. ഇമിനാ സിഖാപത്തനിബ്ബേദതായ വുട്ഠാനഗാമിനീ ഇധ നിബ്ബിദാനാമേന വുത്താതി ദസ്സേതി.

''സോ അനുപുബ്ബേന സഞ്ഞഗ്ഗം ഫുസതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൧൪, ൪൧൫) വത്വാ ''സഞ്ഞാ ഖോ പോട്ഠപാദ പഠമം ഉപ്പജ്ജതി, പച്ഛാ ഞാണ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൧൬) വുത്തത്താ **സഞ്ഞഗ്ഗന്തി വുത്താ** ലോകിയാസു പഹാനസഞ്ഞാസു സിഖാപത്തഭാവതോ. **ധമ്മട്ഠിതിഞാണന്തി വുത്താ** ഇദപ്പച്ചയതാദസ്സനസ്സ മത്ഥകപ്പത്തീതി കത്വാ. തതോ പരഞ്ഹി അസങ്ഖതാരമ്മണം ഞാണം ഹോതി. തേനാഹ - ''പുബ്ബേ ഖോ സുസിമ ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, പച്ഛാ നിബ്ബാനേ ഞാണ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൭൦). **പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗന്തി വുത്താ** മഗ്ഗാധിഗമസ്സ പരിപന്ഥഭൂതസബ്ബസംകിലേസവിസുദ്ധി പധാനികസ്സ യോഗിനോ, പധാനഭാവനായ വാ ജാതം അങ്ഗന്തി കത്വാ. **പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി വുത്താ** പരമുക്കംസഗതപടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിഭാവതോ. **അതമ്മയത**ന്തി ഏത്ഥ **തമ്മയതാ നാമ** തണ്ഹാ, കാമതണ്ഹാദീസു തായ തായ നിബ്ബത്തത്താ തമ്മയം നാമ തേഭൂമികപ്പവത്തം, തസ്സ ഭാവോതി കത്വാ. തസ്സാ തണ്ഹായ പരിയാദാനതോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ **അതമ്മയതാ**തി വുച്ചതി. **നിസ്സായാ**തി തം അതമ്മയതം പച്ചയം കത്വാ. **ആഗമ്മാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **നാനത്താ**തി നാനാസഭാവാ ബഹൂ അനേകപ്പകാരാ. **നാനത്തസിതാ**തി നാനാരമ്മണനിസ്സിതാ രൂപാദിവിസയാ. **ഏകത്താ**തി ഏകസഭാവാ. **ഏകത്തസിതാ**തി ഏകംയേവ ആരമ്മണം നിസ്സിതാ. **തം നിസ്സായാ**തി തം ഏകത്തസിതം ഉപേക്ഖം പച്ചയം കത്വാ. **ഏതിസ്സാ**തി ഏതിസ്സാ ഉപേക്ഖായ. **പഹാനം ഹോതീ**തി അഞ്ഞാണുപേക്ഖതോ പഭുതി സബ്ബം ഉപേക്ഖം പജഹിത്വാ ഠിതസ്സ ''അതമ്മയതാ''തി വുത്തായ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ അരൂപാവചരസമാപത്തിഉപേക്ഖായ വിപസ്സനുപേക്ഖായ ച പഹാനം ഹോതീതി **പരിയാദാനന്തി വുത്താ**തി. സബ്ബസങ്ഖാരഗതസ്സ മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാനസ്സ സിഖാപത്തഭാവതോ വുട്ഠാനഗാമിനീ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ പടിസങ്ഖാനന്തി ച വുത്താ. മുദുമജ്ഝാദിവസേന പവത്തിആകാരമത്തം, അത്ഥതോ **ഏകത്ഥാ** മുഞ്ചിതുകമ്യതാദയോ, **ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. ദ്വീഹി നാമേഹീ**തി ഗോത്രഭു, വോദാനന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി നാമേഹി.

വിരാഗോതി മഗ്ഗോ, അച്ചന്തമേവ വിരജ്ജതി ഏതേനാതി **വിരാഗോ,** തേന. **മഗ്ഗേന** ഹേതുഭൂതേന. **വിമുച്ചതീ**തി പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിവസേന വിമുച്ചതി. തേനാഹ **''ഫലം കഥിത''**ന്തി.

മഹാഖീണാസവോതി പസംസാവചനം യഥാ ''മഹാരാജാ''തി. തഥാ ഹി തം പസംസന്തോ സത്ഥാ **''അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഉക്ഖിത്തപലിഘോ ഇതിപീ''**തിആദിമാഹാതി. തദത്ഥം വിവരിതും **''ഇദാനി തസ്സാ''**തിആദി വുത്തം. **യഥാഭൂതേഹീ**തി യാഥാവതോ ഭൂതേഹി. **ദുരുക്ഖിപനട്ഠേനാ**തി പചുരജനേഹി ഉക്ഖിപിതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന. നിബ്ബാനനഗരപ്പവേസേ വിബന്ധനേന

പലിഘോ വിയാതി **പലിഘോതി വുച്ചതി**. മത്ഥകച്ഛിന്നോ താലോ പത്തഫലാദീനം അനങ്ഗതോ താലാവത്ഥു അസിവേ "സിവാ"തി സമഞ്ഞാ വിയ. തേനാഹ **"സീസച്ഛിന്നതാലോ വിയ കതാ"**തി. പുനബ്ഭവസ്സ കരണസീലോ, പുനബ്ഭവം വാ ഫലം അരഹതീതി **പോനോഭവികോ**. ഏവംഭൂതോ പന പുനബ്ഭവം ദേതി നാമാതി ആഹ **"പുനബ്ഭവദായകോ"**തി. **പുനബ്ഭവഖന്ധാനം പച്ചയോ**തി ഇമിനാ ജാതിസംസാരോതി ഫലൂപചാരേന കാരണം വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **പരിക്ഖാതി വുച്ചതി** സന്താനസ്സ പരിക്ഖിപനതോ. **സംകിണ്ണത്താ**തി സബ്ബസോ കിണ്ണത്താ വിനാസിതത്താ. **ഗബ്ഭീരാനുഗതട്ഠേനാ**തി ഗമ്ഭീരം അനുപവിട്ഠട്ഠേന. **ലുഞ്ചിത്വാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ. **ഏതാനീ**തി കാമരാഗസഞ്ഞോജനാദീനി. **അഗ്ഗളാതി വുച്ചന്തി** അവധാരണട്ഠേന. അഗ്ഗമഗ്ഗേന പതിതോ മാനദ്ധജോ ഏതസ്സാതി **പതിതമാനദ്ധജോ**. ഇതരഭാരോരോപനസ്സ പുരിമപദേഹി പകാസിതത്താ **"മാനഭാരസ്സേവ ഓരോപിതത്താ പന്നഭാരോതി അധിപ്പേതോ"**തി വുത്തം. **മാനസംയോഗേനേവ വിസംയുത്തത്താ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. പഞ്ചപി ഖന്ധേ അവിസേസതോ അസ്മീതി ഗഹേത്വാ പവത്തമാനോ "അസ്മിമാനോ"തി അധിപ്പേതോതി വുത്തം **"രൂപേ അസ്മീതി മാനോ"**തിആദി.

നഗരദ്വാരസ്സ പരിസ്സയപടിബാഹനത്ഥഞ്ചേവ സോഭനത്ഥഞ്ച ഉഭോസു പസ്സേസു ഏസികത്ഥമ്ഭേ നിഖണിത്വാ ഠപേന്തീതി ആഹ **"നഗരദ്വാരേ ഉസ്സാപിതേ ഏസികത്ഥമ്ഭേ"**തി. പാകാരവിദ്ധംസനേനേവ പരിക്ഖായ ഭൂമിസമകരണം ഹോതീതി ആഹ **"പാകാരം ഭിന്ദന്തോ പരിക്ഖം സംകിരിത്വാ"**തി. **ഏവ**ന്തിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. സന്തോ സംവിജ്ജമാനോ കായോ ധമ്മസമൂഹോതി **സക്കായോ,** ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം. **ദ്വത്തിംസ കമ്മകാരണാ** ദുക്ഖക്ഖന്ധേ ആഗതാ. അക്ഖിരോഗസീസരോഗാദയോ **അട്ഠനവുതി രോഗാ**. രാജഭയാദീനി **പഞ്ചവീസതി മഹാഭയാനി**.

൨൪൩. **അനധിഗമനീയവിഞ്ഞാണത**ന്തി "ഇദം നാമ നിസ്സായ ഇമിനാ നാമ ആകാരേന പവത്തതീ"തി ഏവം ദുവിഞ്ഞേയ്യചിത്തതം. **അന്വേസന്തി** പച്ചത്തേ ഏകവചനന്തി ആഹ **"അന്വേസന്തോ"**തി. **സത്തോപി തഥാഗതോതി വുച്ചതി** "തഥാഗതോ പരം മരണാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൫) വിയ. സത്തോ ഹി യഥേകോ കമ്മകിലേസേഹി ഇത്ഥത്തം ആഗതോ, തഥാ അപരോപി ആഗതോതി "തഥാഗതോ"തി വുച്ചതി. **ഉത്തമപുഗ്ഗലോ**തി ഭഗവന്തം സന്ധായ വദതി. **ഖീണാസവോപീ**തി യോ കോചി ഖീണാസവോപി "തഥാഗതോ"തി അധിപ്പേതോ. സോപി ഹി യഥേകോ ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സൂപട്ഠിതചിത്തോ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ യഥാഭൂതം ഭാവേത്വാ അനുത്തരം അരഹത്തം ആഗതോ അധിഗതോ, തഥാ അപരോപി ആഗതോതി "തഥാഗതോ"തി വുച്ചതി. **അസംവിജ്ജമാനോ**തി പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭനീയോ. **അവിന്ദേയ്യോ**തി ന വിന്ദിതബ്ബോ, ദുവിഞ്ഞേയ്യോതി അത്ഥോ.

തഥാഗതോ സത്തോ പുഗ്ഗലോതി ന പഞ്ഞപേമി പരമത്ഥതോ സത്തസ്സേവ അഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **കിം പഞ്ഞപേസ്സാമി** പഞ്ഞത്തിഉപാദാനസ്സപി ധരമാനകസ്സ അഭാവതോ. "അനുപ്പാദോ ഖേമം, അനുപ്പത്തി ഖേമ"ന്തിആദിനാ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പക്ഖന്ദനവസേന പവത്തം അഗ്ഗഫലസമാപത്തിഅത്ഥം **വിപസ്സനാചിത്തം വാ**.

തുച്ഛാതി കരണേ നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **“തുച്ഛകേനാ”**തി. വിനയതീതി വിനയോ, സോ ഏവ **വേനയികോ. തഥാ മ**ന്തി തഥാഭൂതം മം. പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനസ്സ ഹി സത്തസ്സ അഭാവം വദന്തോ സത്തവിനാസപഞ്ഞാപകോ ച നാമ സിയാ, അഹം പന പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനം തം ‘‘നത്ഥീ’’തി വദാമി. യഥാ ച ലോകോ വോഹരതി, തഥേവ തം വോഹരാമി, തഥാഭൂതം മം യേ സമണബ്രാഹ്മണാ ‘‘വേനയികോ സമണോ ഗോതമോ’’തി വദന്താ അസതാ തുച്ഛാ മുസാ അഭൂതേന അബ്ഭാചിക്ഖന്തീതി യോജനാ. അപ്പടിസന്ധികസ്സ ഖീണാസവസ്സ ചരിമചിത്തം നിരുപാദാനതോ അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ പരിനിബ്ബുതം ഇദം നാമ നിസ്സിതന്തി ന പഞ്ഞായതീതി വദന്തോ കിമേത്താവതാ ഉച്ഛേദവാദീ ഭവേയ്യ, നാഹം കദാചിപി അത്ഥി, നാപി കോചി അത്ഥീതി വദാമി. ഏവം സന്തേ കിം നിസ്സായ തേ മോഘപുരിസാ സതോ സത്തസ്സ നാമ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേതീതി വദന്താ അസതാ... പേ॰... അബ്ഭാചിക്ഖന്തീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ.

മഹാബോധിമണ്ഡമ്ഹീതി ബോധിമണ്ഡഗ്ഗഹണേന സത്തസത്താഹമാഹ. തേന ധമ്മചക്കപവത്തനതോ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) പുബ്ബേ വുത്തം തന്തിദേസനം വദതി . **ചതുസച്ചമേവ പഞ്ഞപേമീ**തി ഏതേന സച്ചവിമുത്താ സത്ഥുദേസനാ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. ഏത്ഥ ച - ‘‘പുബ്ബേ ചേവ ഏതരഹി ച ദുക്ഖഞ്ചേവ പഞ്ഞപേമി ദുക്ഖസ്സ ച നിരോധ’’ന്തി വദന്തോ ഭഗവാ നാഹം കദാചിപി ‘‘അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതി, വിനസ്സതീ’’തി വാ, ‘‘അത്താ നാമ കോചി അത്ഥീ’’തി വാ വദാമി. ഏവം സന്തേ കിം നിസ്സായ തേ മോഘപുരിസാ ‘‘സതോ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേതീ’’തി അസതാ തുച്ഛേന അബ്ഭാചിക്ഖന്തീതി ദസ്സേതി. **പരേ**തി അമാമകാ, മമ ഓവാദസ്സ അഭാജനഭൂതാതി അത്ഥോതി ആഹ **“സച്ചാനി...പേ॰... അസമത്ഥപുഗ്ഗലാ”**തി. **അധിപ്പായേനാ**തി ഇമിനാ തേസം അധിപ്പായമത്തം, രോസനവിഹേസനാനി പന തഥാഗതസ്സ ആകാസസ്സ വിലിഖനം വിയ ന സമ്ഭവന്തിയേവാതി ദസ്സേതി. ആഹനതി ചിത്തന്തി **ആഘാതോ**. അപ്പതീതാ ഹോന്തി ഏതേനാതി **അപ്പച്ചയോ**. ചിത്തം ന അഭിരാധയതീതി **അനഭിരദ്ധി. അതുട്ഠീ**തി തുട്ഠിപടിപക്ഖോ തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ, കോധോ ഏവ വാ.

പരേതി അഞ്ഞേ ഏകച്ചേ. ആനന്ദന്തി പമോദന്തി ഏതേനാതി **ആനന്ദോ,** പീതിയാ ഏവേതം അധിവചനം. സോഭനമനതാ **സോമനസ്സം,** ചേതസികസുഖസ്സേതം അധിവചനം. ഉപ്പിലതി പുരിമാവത്ഥായ ഭിജ്ജതി വിസേസം ആപജ്ജതീതി ഉപ്പിലം, തദേവ ഉപ്പിലാവിതം, തസ്സ ഭാവോ **ഉപ്പിലാവിതത്തം**. യായ ഉപ്പന്നായ കായചിത്തം വാതപൂരിതഭത്താ വിയ ഉദ്ധുമായനാകാരപ്പത്തം ഹോതി, തസ്സാ ഗേഹസ്സിതായ ഓദഗ്ഗിയപീതിയാ ഏതം അധിവചനം. **സച്ചാനി പടിവിജ്ഝിതും അസമത്ഥാ**തി ദുക്ഖമേവ ഉപ്പജ്ജതി നിരുജ്ഝതി ച, ന അഞ്ഞോ സത്തോ നാമ അത്ഥീതി ഏവം ജാനിതും അസമത്ഥാ ‘‘അത്താ നാമ അത്ഥീ’’തി ഏവംദിട്ഠിനോ അപ്പഹീനവിപല്ലാസാ. ഉത്തമം പസാദനീയട്ഠാനം **തഥാഗതമ്പി അക്കോസന്തി,** കിമങ്ഗം പന ഭിക്ഖൂതി അധിപ്പായോ.

൨൪൭. അനത്തനിയേപി ഖന്ധപഞ്ചകേ മിച്ഛാഗാഹവസേന അത്തനിയസഞ്ഞായ പവത്തസ്സ ഛന്ദരാഗസ്സ പഹാനം. **അമ്ഹാകം നേവ**

അത്താതി യസ്മാ രൂപവേദനാദിയേവ അത്തഗ്ഗാഹവത്ഥു തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ലോഭനേയ്യസ്സ അഭാവതോ. ഏതം തിണകട്ഠസാഖാപലാസം ന അമ്ഹാകം രൂപം, ന വിഞ്ഞാണം, തസ്മാ അമ്ഹാകം നേവ അത്താതി യോജനാ. അജ്ഝത്തികസ്സ വത്ഥുനോ നേവ അത്താതി പടിക്ഖിത്തത്താ ബാഹിരവത്ഥു അത്തനിയഭാവേന പടിക്ഖിത്തം ഹോതീതി ആഹ **"അമ്ഹാകം ചീവരാദിപരിക്ഖാരോപി ന ഹോതീ"**തി. **ഖന്ധപഞ്ചകംയേവാ**തി ബാഹിരവത്ഥും നിദസ്സനം കത്വാ ഖന്ധപഞ്ചകംയേവ **ന തുമ്ഹാകന്തി പജഹാപേതി. ന ഉപ്പാടേത്വാ** കന്ദം വിയ. **ന ലുഞ്ചിത്വാ വാ** കേസേ വിയാതി. ഇമിനാ രൂപാദീനം നാമമുഖേന പഹാനം ഇച്ഛന്തി. ഉല്ലിങ്ഗിതമത്ഥം **ഛന്ദരാഗവിനയേന പജഹാപേതീ**തി സരൂപതോ ദസ്സേതി.

ൠർവ്വ. "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ"തിആദി ദേസനാ **തിപരിവട്ടം. യാവ ഇമം ഠാനന്തി** "ഏവം സ്വാക്ഖാതോ"തി യാവായം പാളിപദേസോ. സുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേന അക്ഖാതത്താപി **സ്വാക്ഖാതോതി** ആഹ **"സുകഥിതത്താ ഏവ ഉത്താനോ വിവടോ പകാസിതോ"**തി. തിരിയം വിദാരണേന **ഛിന്നം,** ദീഘസോ ഫാലനേന **ഭിന്നം,** തതോ ഏവ തത്ഥ തത്ഥ സിബ്ബിതഗണ്ഠികതജിണ്ണവത്ഥം പിലോതികാ, തദഭാവതോ **ഛിന്നപിലോതികോ,** പിലോതികരഹിതോതി അത്ഥോ. ഇരിയാപഥ-സണ്ഠപനഅവിജ്ജമാനത്ഥാന-വിപസ്സനാനി ഛിന്നായ അവിജ്ജമാനായ പടിപത്തിയാ സിബ്ബനഗണ്ഠികരണസദിസാനി, താദിസം ഇധ നത്ഥീതി ആഹ **"ന ഹേത്ഥ...പേ॰... അത്ഥീ"**തി. **പതിട്ഠാതും ന ലഭതീ**തി പേസലേഹി സദ്ധിം സംവാസവസേനപി പതിട്ഠാതും ന ലഭതി, വിസേസാധിഗമവസേന പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

കാരണ്ഡവം നിദ്ധമഥാതി വിപന്നസീലതായ കചവരഭൂതം പുഗ്ഗലം കചവരമിവ നിരപേക്ഖാ അപനേഥ. **കസമ്ബുഞ്ചാപകസ്സഥാ**തി കസടഭൂതഞ്ച നം ഖത്തിയാദീനം മജ്ഝഗതം സമ്ഭിന്നം പഗ്ഘരിതകുട്ഠം ചണ്ഡാലം വിയ അപകസ്സഥ നിക്കഡ്ഢഥ. കിം കാരണം? സങ്ഘാരാമോ നാമ സീലവന്താനം കതോ, ന ദുസ്സീലാനം, യതോ ഏതദേവ. **തതോ പലാപേ വാഹേഥ, അസ്സമണേ സമണമാനിനേ**തി യഥാ പലാപാ അന്തോസാരരഹിതാ അതണ്ഡുലാ ബഹി ഥുസേന വീഹി വിയ ദിസ്സന്തി, ഏവം പാപഭിക്ഖൂ അന്തോസീലരഹിതാപി ബഹി കാസാവാദിപരിക്ഖാരേന ഭിക്ഖൂ വിയ ദിസ്സന്തി, തസ്മാ "പലാപാ"തി വുച്ചന്തി, തേ പലാപേ വാഹേഥ ഓധുനാഥ വിധമഥ. പരമത്ഥതോ അസ്സമണേ വേസമത്തേന സമണമാനിനേ ഏവം **നിദ്ധമിത്വാന...പേ॰... പതിസ്സതാ**തി. തത്ഥ **കപ്പയവ്ഹോ**തി കപ്പേഥ, കരോഥാതി വുത്തം ഹോതി. **പതിസ്സതാ**തി പതി പതി സതാ സമ്പജാനന്താ സുട്ഠു പജാനന്താ. **പതിസ്സതാ** വാ സപ്പതിസ്സാ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഗാരവാ. അഥേവം സുദ്ധാ സുദ്ധേഹി സംവാസം കപ്പേന്താ ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന **സമഗ്ഗാ**. അനുക്കമേന പരിപാകഗതപഞ്ഞതായ **നിപകാ**. സബ്ബസ്സേവിമസ്സ ദുക്ഖവട്ടസ്സ **അന്തം കരിസ്സഥ,** പരിനിബ്ബാനം പാപുണിസ്സഥാതി അത്ഥോ.

വട്ടം തേസം നത്ഥി പഞ്ഞാപനായ സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നവട്ടമൂലകത്താ.

ധമ്മം അനുസ്സരന്തി, ധമ്മസ്സ വാ അനുസ്സരണസീലാതി **ധമ്മാനുസാരിനോ**. ഏവം **സദ്ധാനുസാരിനോപി** വേദിതബ്ബാ. **പടിപന്നസ്സാ**തി പടിപജ്ജമാനസ്സ, സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോപി അധിപ്പേതോ. **അധിമത്തന്തി** ബലവം. **പഞ്ഞാവാഹീ**തി പഞ്ഞം വാഹേതി, പഞ്ഞാ വാ ഇമം പുഗ്ഗലം വഹതീതി പഞ്ഞാവാഹീതിപി

വദന്തി. **പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമന്**തി പഞ്ഞം പുരേചാരികം കത്വാ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ പഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ധമ്മേന സരതി അനുസ്സരതീതി **ധമ്മാനുസാരീ. സദ്ധാവാഹീ**തി സദ്ധം വാഹേതി, സദ്ധാ വാ ഇമം പുഗ്ഗലം വഹതീതി സദ്ധാവാഹീതിപി വദന്തി. **സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമന്**തി സദ്ധം പുരേചാരികം കത്വാ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ സദ്ധായ സരതി അനുസ്സരതീതി സദ്ധാനുസാരീ. **സദ്ധാമത്തന്**തി ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ''തിആദിനാ ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ സദ്ദഹനമത്തം. മത്ത-സദ്ദേന അവേച്ചപ്പസാദം നിവത്തേതി. **പേമമത്തന്**തി യഥാവുത്തസദ്ധാനുസാരേന ഉപ്പന്നം തുട്ഠിമത്തം. സിനേഹോതി കേചി. **ഏവം വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ നിസിന്നാനന്തി** കലാപസമ്മസനാദിവസേന ആരദ്ധവിപസ്സനാനം. **ഏകാ സദ്ധാ**തി വിപസ്സനാനുസാരേന സ്വാക്ഖാതധമ്മതാ സിദ്ധാ, തതോ ഏവ ഏകാ സേട്ഠാ ഉളാരാ സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതി. **ഏകം പേമന്**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സഗ്ഗേ ഠപിതാ വിയ ഹോന്തീ**തി തേസം സദ്ധാപേമാനം സഗ്ഗസംവത്തനിയതായ അബ്യഭിചാരീഭാവമാഹ. **ചൂളസോതാപന്നോതി വദന്തി** ഏകദേസേന സച്ചാനുബോധേ ഠിതത്താ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അലഗദ്ദൂപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. വമ്മികസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൯. പിയവചനന്തി പിയസമുദാചാരോ. വിഞ്ഞുജാതികാ ഹി പരം പിയേന സമുദാചരന്താ ''ഭവ''ന്തി വാ, ''ദേവാനം പിയോ''തി വാ, ''ആയസ്മാ''തി വാ സമുദാചരന്തി, തസ്മാ സമ്മുഖാ സമ്ബോധനവസേന ''ആവുസോ''തി, തിരോക്ഖം ''ആയസ്മാ''തി അയമ്പി സമുദാചാരോ. മഹാകസ്സപഉരുവേലകസ്സപാദയോ അഞ്ഞേപി കസ്സപനാമകാ അത്ഥീതി **''കതരസ്സ കസ്സപസ്സാ''**തി പുച്ഛന്തി. **രഞ്ഞാ**തി കോസലരഞ്ഞാ. **''സഞ്ജാനിംസൂ''**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **''അയം പനാ''**തിആദി ആരദ്ധം. **അസ്സാ**തി കുമാരകസ്സപസ്സ, ''സഞ്ജാനിംസൂ''തി വുത്തസഞ്ജാനനസ്സ വാ. **പുഞ്ഞാനി കരോന്തോ**തി കപ്പസതസഹസ്സം ദേവേസു ച മനുസ്സേസു ച നിബ്ബത്തിത്വാ ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനി ഭാവേന്തോ. **ഓസക്കന്തേ**തി പരിഹായമാനേ. **പഠമന്**തി കുമാരികാകാലേ. **സത്ഥാ ഉപാലിത്ഥേരം പടിച്ഛാപേസി** തം അധികരണം വിനയകമ്മേനേവസ്സാ ഭിക്ഖുനിയാ പബ്ബജ്ജായ അരോഗഭാവം.

പഞ്ഞത്തിവിഭാവനാതി ''അന്ധവന''ന്ത്വേവ പഞ്ഞായമാനസ്സ വിഭാവനാ. **ഓലീയതീ**തി സങ്കുചതി സണികം വത്തതി. **ഭാണകോ**തി സരഭാണകോ. **യം അത്ഥി, തം ഗഹേത്വാ**തി ഇദാനി പരിയേസിതബ്ബട്ഠാനം നത്ഥി, യഥാഗതം പന യം അത്ഥി, തം ഗഹേത്വാ. **ബലവഗുണേ**തി അധിമത്തഗുണേ. കസ്സപഭഗവതോ കാലേ നിരുള്ഹസമഞ്ഞാവസേന വചനസന്തതിയാ അവിച്ഛേദേന ച ഇമസ്മിമ്പി ബുദ്ധുപ്പാദേ തം ''അന്ധവന''ന്ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ, ഉപരൂപരിവഡ്ഢമാനായ പഥവിയാ ഉപരി രുക്ഖഗച്ഛാദീസു സഞ്ജായന്തേസുപീതി. **സേക്ഖപടിപദന്**തി സേക്ഖഭാവാവഹം വിസുദ്ധിപടിപത്തിം.

അഞ്ഞതര-സദ്ദോ അപാകടേ വിയ പാകടേപി വത്തതി ഏക-സദ്ദേന സമാനത്ഥത്താതി ദസ്സേതും **''അഭിജാനാതീ''**തിആദി വുത്തം. ഭയഭേരവദസ്സിതമ്പി അഭിക്കന്ത-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരം ഇധ ദസ്സേന്തോ ഏവം ഹേട്ഠാ തത്ഥ തത്ഥ

കതാ അത്ഥസംവണ്ണനാ പരതോ തസ്മിം തസ്മിം സുത്തപദേസേ യഥാരഹം വത്തബ്ബാതി നയദസ്സനം കരോതി. കഞ്ചനസന്നിഭത്തചതാ സുവണ്ണവണ്ണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഛവിയ"**ന്തി. ഛവിഗതാ പന വണ്ണധാതു ഏവ "സുവണ്ണവണ്ണോ"തി ഏത്ഥ വണ്ണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി അപരേ. വണ്ണീയതി കിത്തീയതി ഉഗ്ഘോസനന്തി **വണ്ണോ,** ഥുതി. വണ്ണീയതി അസങ്കരതോ വവത്ഥപീയതീതി **വണ്ണോ,** കുലവഗ്ഗോ. വണ്ണീയതി ഫലം ഏതേന യഥാസഭാവതോ വിഭാവീയതീതി **വണ്ണോ,** കാരണം. വണ്ണനം ദീഘരസ്സാദിവസേന സണ്ഠഹനന്തി **വണ്ണോ,** സണ്ഠാനം. വണ്ണീയതി അണുമഹന്താദിവസേന പമീയതീതി **വണ്ണോ,** പമാണം. വണ്ണേതി വികാരമാപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി **വണ്ണോ,** രൂപായതനം. ഏവം തേന തേന പവത്തിനിമിത്തേന വണ്ണ-സദ്ദസ്സ തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

അനവസേസത്തം സകലതാ കേവലതാ. **കേവലകപ്പാ**തി ഏത്ഥ കേചി ഈസം അസമത്താ കേവലാ കേവലകപ്പാതി വദന്തി, ഏവം സതി അനവസേസത്ഥോ ഏവ കേവല-സദ്ദോ സിയാ. അനത്ഥന്തരേന പന കപ്പ-സദ്ദേന പദവഡ്ഢനം കത്വാ കേവലാ ഏവ കേവലകപ്പാ. തഥാ വാ കപ്പനീയത്താ പഞ്ഞപേതബ്ബത്താ കേവലകപ്പാ. **യേഭുയ്യതാ** ബഹുലഭാവോ. **അബ്യാമിസ്സതാ** വിജാതിയേന അസങ്കരോ സുദ്ധതാ. **അനതിരേകതാ** തംമത്തതാ വിസേസാഭാവോ. **കേവലകപ്പ**ന്തി കേവലം ദള്ഹം കത്വാതി അത്ഥോ. കേവലം വുച്ചതി നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതവിവിത്തത്താ. തേനാഹ **"വിസംയോഗാദിഅനേകത്ഥോ"**തി. കേവലം ഏതസ്സ അധിഗതം അത്ഥീതി **കേവലീ,** സച്ഛികതനിരോധോ ഖീണാസവോ.

കപ്പ-സദ്ദോ പനായം സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ചാതി അധിപ്പായേന ഓകപ്പനീയപദേ ലബ്ഭമാനം ഓകപ്പസദ്ദമത്തം നിദസ്സേതി, അഞ്ഞഥാ കപ്പ-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ ഓകപ്പനീയപദം അനിദസ്സനമേവ സിയാ. **സമണകപ്പേഹീ**തി വിനയസിദ്ധേഹി സമണവോഹാരേഹി. **നിച്ചകപ്പ**ന്തി നിച്ചകാലം. **പഞ്ഞത്തീ**തി നാമം. നാമഞ്ഹേതം തസ്സ ആയസ്മതോ, യദിദം കപ്പോതി. **കപ്പിതകേസമസ്സൂ**തി കത്തരികായ ഛേദിതകേസമസ്സു. **ദ്വങ്ഗുലകപ്പോ**തി മജ്ഝന്ഹികവേലായ വീതിക്കന്തായ ദ്വങ്ഗുലതാവികപ്പോ. **ലേസോ**തി അപദേസോ. അനവസേസം ഫരിതും സമത്ഥസ്സപി ഓഭാസസ്സ കേനചി കാരണേന ഏകദേസഫരണമ്പി സിയാ, അയം പന സബ്ബസോവ ഫരീതി ദസ്സേതും സമന്തത്ഥോ കപ്പ-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ആഹ **"അനവസേസം സമന്തതോ"**തി.

സമണസഞ്ഞാസമുദാചാരേനാതി "അഹം സമണോ"തി ഏവം ഉപ്പന്നസഞ്ഞാസമുട്ഠിതേന സമുദാചാരേന, തന്നിമിത്തേന വാ തബ്ബോഹാരേന. **പുബ്ബയോഗേ**തി പുബ്ബയോഗകഥായം. **പപഞ്ചോ ഏസാ**തി ഏസോ തുമ്ഹേസു ആഗതേസു യഥാപവത്തോ പടിസന്ഥാരോ കഥാസമുദാചാരോ ച അമ്ഹാകം പപഞ്ചോ. ഏത്തകമ്പി അകത്വാ സമണധമ്മമേവ കരോമാതി അധിപ്പായോ.

അരിയഭൂമിം പത്തോതി അനാഗാമിഫലം അധിഗതോ. പക്കുസാതികുലപുത്തം സന്ധായ വദതി. **വിഭജിത്വാ**തി വിഭാഗം കത്വാ. **തുരിതാലപനവസേനാ**തി തുരിതം ആലപനവസേന. തേന ദുല്ലഭോ അയം സമണോ, തസ്മാ സീഘമസ്സ പഞ്ഹോ കഥേതബ്ബോ, ഇമിനാ ച സീഘം ഗന്ത്വാ സത്ഥാ പുച്ഛിതബ്ബോതി തുരിതം ആലപീതി ദസ്സേതി. **"യഥാ വാ"**തിആദിനാ പന

വചനാലങ്കാരവസേന ദ്വിക്ഖത്തും ആലപതി. **ഏവമാഹാ**തി ''ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂ''തി ഏവം ദ്വിക്ഖത്തും അവോച.

വമ്മികപരിയായേന കരജകായം പച്ചക്ഖം കത്വാ ദസ്സേന്തീ ദേവതാ **''അയം വമ്മികോ''**തി ആഹ. തായ പന ഭാവത്ഥസ്സ അഭാസിതത്താ സദ്ദത്ഥമേവ ദസ്സേന്തോ **''പുരതോ ഠിതം...പേ॰... അയന്തി ആഹാ''**തി അവോച. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **മണ്ഡൂക**ന്തി ഥലമണ്ഡൂകം. സോ ഹി ഉദ്ധുമായികാതി വുച്ചതി, ന ഉദകമണ്ഡൂകോ. തസ്സ നിവാസതോ വാതോ മാ ഖോ ബാധയിത്ഥാതി **''ഉപരിവാതതോ അപഗമ്മാ''**തി വുത്തം. കഥം പനായം ദേവതാ ഇമിനാ നീഹാരേന ഇമേ പഞ്ഹേ ഥേരസ്സ ആചിക്ഖീതി? കേചി താവ ആഹു - യഥാസുതമത്ഥം ഉപമാഭാവേന ഗഹേത്വാ അത്തനോ പടിഭാനേന ഉപമേയ്യത്ഥം മനസാ ചിന്തേത്വാ തം ഭഗവാവ ഇമസ്സ ആചിക്ഖിസ്സതി. സാ ച ദേസനാ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ഹോതീതി ''അയം വമ്മികോ''തിആദിനാ ഉപമാവസേനേവ പന്നരസ പഞ്ഹേ ഥേരസ്സ ആചിക്ഖി. കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ കിര ബാരാണസിയം ഏകോ സേട്ഠി അഡ്ഢോ മഹദ്ധനോ മഹന്തം നിധാനം നിദഹിത്വാ പലിഘാദിആകാരാനി കാനിചിപി ലങ്ഗാനി തത്ഥ ഠപേസി. സോ മരണകാലേ അത്തനോ സഹായസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ആരോചേസി - ''ഇമസ്മിം ഠാനേ മയാ നിധാനം നിദഹിതം, തം മമ പുത്തസ്സ വിഞ്ഞുതം പത്തസ്സ ദസ്സേതീ''തി വത്വാ കാലമകാസി. ബ്രാഹ്മണോ സഹായകപുത്തസ്സ വിഞ്ഞുതം പത്തകാലേ തം ഠാനം ദസ്സേസി. സോ നിഖനിത്വാ സബ്ബപച്ഛാ നാഗം പസ്സി, നാഗോ അത്തനോ പുത്തം ദിസ്വാ ''സുഖേനേവ ധനം ഗണ്ഹതൂ''തി അപഗച്ഛി. സ്വായമത്ഥോ തദാ ലോകേ പാകടോ ജാതോ. അയം പന ദേവതാ തദാ ബാരാണസിയം ഗഹപതികുലേ നിബ്ബത്തിത്വാ വിഞ്ഞുതം പത്തോ സത്ഥരി പരിനിബ്ബുതേ ഉരം ദത്വാ സാസനേ പബ്ബജിതോ പഞ്ചഹി സഹായകഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം സമണധമ്മമകാസി. യേ സന്ധായ വുത്തം ''പഞ്ച ഭിക്ഖൂ നിസ്സേണിം ബന്ധിത്വാ''തിആദി. തേന വുത്തം ''യഥാസുതമത്ഥം ഉപമാഭാവേന ഗഹേത്വാ''തിആദി. അപരേ പന ''ദേവതാ അത്തനോ പടിഭാനേന ഇമേ പഞ്ഹേ ഏവം അഭിസങ്ഖരിത്വാ ഥേരസ്സ ആചിക്ഖീ''തി വദന്തി. **ദേവപുത്തേ നിസ്സക്കം** ദേവപുത്തപഞ്ഹത്താ തസ്സ അത്ഥസ്സ.

൨൪൯. ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി നിബ്ബത്തോതി **ചാതുമഹാഭൂതികോ**. തേനാഹ **''ചതുമഹാഭൂതമയസ്സാ''**തി. **വമതി** ഉഗ്ഗിരന്തോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. **വന്തകോ**തി ഉച്ഛഡ്ഡകോ. **വന്തുസ്സയോ**തി ഉപചികാഹി വന്തസ്സ മത്തികാപിണ്ഡസ്സ ഉസ്സയഭൂതോ. **വന്തസിനേഹസമ്ബദ്ധോ**തി വന്തേന ഖേളസിനേഹേന സമ്പിണ്ഡിതോ. **അസുചികലിമലം വമതീ**തി ഏത്ഥ മുഖാദീഹി പാണകാനം നിഗ്ഗമനതോ പാണകേ വമതീതി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. **അരിയേഹി വന്തകോ**തി കായഭാവസാമഞ്ഞേന വുത്തം. ദുക്ഖസച്ചപരിഞ്ഞായ വാ സബ്ബസ്സപി തേഭൂമകധമ്മജാതസ്സ പരിഞ്ഞാതത്താ സബ്ബോപി കായോ അരിയേഹി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന വന്തോ ഏവ. **തം സബ്ബ**ന്തി യേഹി തീഹി അട്ഠിസതേഹി ഉസ്സിതോ, യേഹി ന്ഹാരൂഹി സമ്ബദ്ധോ, യേഹി മംസേഹി അവലിത്തോ, യേന അല്ലചമ്മേന പരിയോനദ്ധോ, യായ ഛവിയാ രഞ്ജിതോ, തം അട്ഠിആദിസബ്ബം അച്ചന്തമേവ ജിഗുച്ഛിത്വാ വിരത്തതായവന്തമേവ. **''യഥാ ചാ''**തിആദിനാ വത്തബ്ബോപമതോപി വമ്മികോ വിയ വമ്മികോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി സമ്ഭവോ, മാതാപേത്തികോ സമ്ഭവോ ഏതസ്സാതി **മാതാപേത്തികസമ്ഭവോ**. തസ്സ. ഉപചിയതി ഏതേനാതി ഉപചയോ' ഓദനകുമ്മാസം ഉപചയോ ഏതസ്സാതി **ഓദനകുമ്മാസൂപചയോ**. തസ്സ. അധുവസഭാവതായ **അനിച്ചധമ്മസ്സ,** സേദഗൂഥ-പിത്ത-സേമ്ഹാദി-ധാതുക്ഖോഭ-ഗരുഭാവദുഗ്ഗന്ധാനം വിനോദനായ **ഉച്ഛാദേതബ്ബധമ്മസ്സ,** പരിതോ സമ്ബാഹനേന **പരിമദ്ദിതബ്ബധമ്മസ്സ,** ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവതായ **ഭേദനധമ്മസ്സ,** തതോ ഏവ വികിരണസഭാവതായ **വിദ്ധംസനധമ്മസ്സാ**തി ധമ്മ-സദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. **തനുവിലേപനേനാ**തി കായാവലേപനേന ഉച്ഛാദനവിലേപനേന. **അങ്ഗപച്ചങ്ഗാബാധവിനോദനത്ഥായാ**തി താദിസസമുട്ഠാന-സരീരവികാരവിഗമായ. യസ്മാ സുക്കസോണിതം ആഹാരോ, ഉച്ഛാദനം പരിമദ്ദനഞ്ച യഥാരഹം ഉപ്പാദസ്സ, വുഡ്ഢിയാ ച പച്ചയോ, തസ്മാ ആഹ **"മാതാപേത്തിക...പേ॰... കഥിതോ"**തി. **ഉച്ചാവചഭാവോ**തി യഥാരഹം യോജേതബ്ബോ - ഓദനകുമ്മാസൂപചയ-ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനഗ്ഗഹണേഹി **ഉച്ചഭാവോ, വഡ്ഢീ**. മാതാപേത്തികസമ്ഭവഗ്ഗഹണേന **സമുദയോ**. ഇതരേഹി **അവചഭാവോ, പരിഹാനി, അത്ഥങ്ഗമോ** പകാസിതോ. അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം സണ്ഠപനമ്പി ഹി വട്ടപച്ചയത്താ വട്ടന്തി.

കോധോ ധൂമോതി എത്ഥ ധൂമപരിയായേന കോധസ്സ വുത്തത്താ ധൂമ-സദ്ദോ കോധേ വത്തതീതി വുത്തം **"ധൂമോ വിയ ധൂമോ"**തി. **ഭസ്മനീതി ഭസ്മം. മോസവജ്ജന്തി** മുസാവാദോ. ധൂമോ ഏവ **ധൂമായിതം**. ഇച്ഛാ ധൂമായിതം ഏതിസ്സാതി **ഇച്ഛാധൂമായിതാ,** പജാ. ഇച്ഛാധൂമായിതസദ്ദസ്സ തണ്ഹായ വുത്തി വുത്തനയോ ഏവ. **ധൂമായന്തോ**തി വിതക്കസന്താപേന സംതപ്പേന്തോ, വിതക്കേന്തോതി അത്ഥോ. **പലിപോ**തി ദുക്കരമഹാകദ്ദമം. **തിമൂല**ന്തി തീഹി മൂലേഹി പതിട്ഠിതം വിയ അചലം പവത്തന്തി വുത്തം. **രജോ ച ധൂമോ ച മയാ പകാസിതാ**തി രജസഭാവകരണട്ഠേന ''രജോ''തി ച ധൂമസഭാവകരണട്ഠേന ''ധൂമോ''തി ച മയാ പകാസിതാ. **പകതിധൂമോ** വിയ അഗ്ഗിസ്സ കിലേസഗ്ഗിജാലസ്സ പഞ്ഞാണഭാവതോ. **ധമ്മദേസനാധൂമോ** ഞാണഗ്ഗിസന്ധീപനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമഭാവതോ. **അയം രത്തിം ധൂമായനാ**തി യാ ദിവാ കത്തബ്ബകമ്മന്തേ ഉദ്ദിസ്സ രത്തിയം അനുവിതക്കനാ, അയം രത്തിം ധൂമായനാ.

സത്തന്നം ധമ്മാനന്തി ഇദം സുത്തേ (ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൨) ആഗതനയേന വുത്തം. സുത്തഞ്ച തഥാ ആരാധനവേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന. തദേകട്ഠതായ വാ തദഞ്ഞകിലേസാനം. **സുന്ദരപഞ്ഞോ**തി ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞായ പഞ്ഞായ സുന്ദരപഞ്ഞോ.

ഏതന്തി ''സത്ഥ''ന്തി ഏതം **അധിവചനം** സംകിലേസധമ്മാനം സസനതോ സമുച്ഛിന്ദനതോ. ന്തി വീരിയം. **പഞ്ഞാഗതികമേവ** പഞ്ഞായ ഹിതസ്സേവ അധിപ്പേതത്താ. ലോകിയായ പഞ്ഞായ ആരമ്ഭകാലേ ലോകിയവീരിയം ഗഹേതബ്ബം, ലോകുത്തരായ പഞ്ഞായ പവത്തിക്ഖണേ ലോകുത്തരവീരിയം ഗഹേതബ്ബന്തി യോജനാ. **അത്ഥദീപനാ**തി ഉപമേയ്യത്ഥദീപനീ ഉപമാ.

ഗാമതോതി അത്തനോ വസനഗാമതോ. **മന്തേ**തി ആഥബ്ബനമന്തേ. തേ ഹി ബ്രാഹ്മണാ അരഞ്ഞേ ഏവ വാചേന്തി ''മാ അഞ്ഞേ അസ്സോസു''ന്തി. **തഥാ അകാസീ**തി ചത്താരോ കോട്ഠാസേ അകാസി. ഏവമേത്ഥ വമ്മികപഞ്ഹസ്സേവ വസേന ഉപമാ ആഗതാ, സേസാനം വസേന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ.

ലങ്ഗനട്ഠേന നിവാരണട്ഠേന **ലങ്ഗീ,** പലിഘോ. **ഞാണമുഖേ**തി വിപസ്സനാഞാണവീഥിയം. **പതതീ**തി പവത്തതി. **കമ്മട്ഠാനഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേനാ**തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനേന തസ്സ അത്ഥപരിപുച്ഛാവസേന ചേവ വിപസ്സനാസങ്ഖാത-അത്ഥവിനിച്ഛയ-പരിപുച്ഛാവസേന ച. സബ്ബസോ ഞാതും ഇച്ഛാ ഹി പരിപുച്ഛാ. വിപസ്സനാ ച അനിച്ചാദിതോ സബ്ബതേഭൂമകധമ്മാനം ഞാതും ഇച്ഛതി. ഏവം വിപസ്സനാവസേന അവിജ്ജാപഹാനമാഹ, ഉപരികത്തബ്ബസബ്ഭാവതോ ന താവ മഗ്ഗവസേന.

വല്ലിഅന്തരേ വാതി വാ-സദ്ദോ പംസുഅന്തരേ വാ മത്തികന്തരേ വാതി അവുത്തവികപ്പത്ഥോ. **ചിത്താവിലമത്തകോവാ**തി ചിത്തക്ഖോഭമത്തകോവ. **അനിഗ്ഗഹിതോ**തി പടിസങ്ഖാനബലേന അനിവാരിതോ. **മുഖവികുലനം** മുഖസങ്കോചോ. **ഹനുസഞ്ചോപനം പാപേതി** അന്തോജപ്പനാവത്ഥായം. **ദിസാ വിലോകനം പാപേതി** യത്ഥ ബാധേതബ്ബോ ഠിതോ, തംദസ്സനത്ഥം നിവാരകപരിവാരണത്ഥം. **ദണ്ഡസത്ഥാഭിനിപാതന്തി** ദണ്ഡസത്ഥാനം പരസ്സ ഉപരി നിപാതനാവത്ഥം. യേന കോധേന അനിഗ്ഗഹിതേന മാതാദികം അഘാതേതബ്ബം ഉഗ്ഘാതേത്വാ ''അയുത്തം വത മയാ കത''ന്തി അത്താനമ്പി ഹനതി, തം സന്ധായേതം വുത്തം **''പരഘാതനമ്പി അത്തഘാതനമ്പി പാപേതീ''**തി. യേന വാ പരസ്സ ഹഞ്ഞമാനസ്സ വസേന ഘാതകോപി ഘാതനം പാപുണാതി, താദിസസ്സ വസേനായമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കോധസാമഞ്ഞേന ഹേതം വുത്തം **''പരം ഘാതേത്വാ അത്താനം ഘാതേതീ''**തി. **പരമുസ്സദഗതോ**തി പരമുക്കംസഗതോ. ദള്ഹം പരിസ്സയമാവഹതായ **കോധോവ കോധൂപായാസോ**. തേനാഹ **''ബലവപ്പത്തോ''**തിആദി.

ദേധാപഥസമാ ഹോതി അപ്പടിപത്തിഹേതുഭാവതോ.

കുസലധമ്മോ ന തിട്ഠതി നീവരണേഹി നിവാരിതപരമത്താ. സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവയതോ പഠമം സമഥേന നീവരണവിക്ഖമ്ഭനം ഹോതി, വിപസ്സനാ പന തദങ്ഗവസേനേവ താനി നീഹരതീതി വുത്തം **''വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗവസേനാ''**തി.

''കുമ്മോവ അങ്ഗാനി സകേ കപാലേ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൭) കുമ്മസ്സ അങ്ഗഭാവേന വിസേസതോ പാദസീസാനി ഏവ വുച്ചന്തീതി ആഹ **''പഞ്ചേവ അങ്ഗാനി ഹോന്തീ''**തി. വിപസ്സനാചാരസ്സ വുച്ചമാനത്താ അധികാരതോ സമ്മസനീയാനമേവ ധമ്മാനം ഇധ ഗഹണന്തി **''സബ്ബേപി സങ്ഖതാ ധമ്മാ''**തി വിസേസം കത്വാവ വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ ''പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന''ന്തി.

സുനന്തി കോട്ടന്തി ഏത്ഥാതി **സൂനാ,** അധികുട്ടനന്തി ആഹ **''സൂനായ ഉപരീ''**തി. **അസിനാ**തി മംസകന്തനേന. **ഘാതിയമാനാ**തി ഹഞ്ഞമാനാ വിബാധിയമാനാ. **വത്ഥുകാമാനം ഉപരി കത്വാ**തി വത്ഥുകാമേസു ഠപേത്വാ തേ അച്ഛാധാനം കത്വാ. **കന്തിതാ**തി ഛിന്ദിതാ. **കോട്ടിതാ**തി ബിലസോ വിഭജിതാ. **ഛന്ദരാഗപ്പഹാനന്തി** ഛന്ദരാഗസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം.

സമ്മത്താതി മുച്ഛിതാ സമ്മൂള്ഹാ. **നന്ദീരാഗം ഉപഗമ്മ വട്ടം വഡ്ഢേന്തീ**തി സമ്മൂള്ഹത്താ ഏവമാദീനവം അപസ്സന്താ നന്ദീരാഗസ്സ ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ

തം പരിബ്രൂഹേന്തി. **നന്ദീരാഗബദ്ധാ**തി നന്ദീരാഗേ ലഗ്ഗത്താ തേന ബദ്ധാ. **വട്ടേ ലഗ്ഗന്തീ**തി തേഭൂമകേ വട്ടേ സജ്ജന്തി. തഥ സജ്ജത്താ ഏവ **ദുക്ഖം പത്വാപി ന ഉക്കണ്ഠന്തി** ന നിബ്ബിന്ദന്തി. ഇധ അനവസേസപ്പഹാനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ചതുത്ഥമഗ്ഗേന നന്ദീരാഗപ്പഹാനം കഥിത"**ന്തി.

അനങ്ഗണസുത്തേ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൩) **പകാസിതോ ഏവ** "ഛന്ദാദീഹി ന ഗച്ഛന്തീ"തിആദിനാ. **"ബുദ്ധോ സോ ഭഗവാ"**തിആദി "നമോ കരോഹീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൯, ൨൫൧) വുത്തനമക്കാരസ്സ കരണാകാരദസ്സനം. **ബോധായാ**തി ചതുസച്ചസമ്ബോധായ. തഥാ ദമഥസമഥതരണപരിനിബ്ബാനാനി അരിയമഗ്ഗവസേന വേദിതബ്ബാനി. സമഥപരിനിബ്ബാനാനി പന അനുപാദിസേസവസേനപി യോജേതബ്ബാനി. **കമ്മട്ഠാനം അഹോസീ**തി വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം അഹോസി. **ഏതസ്സ പഞ്ഹസ്സാ**തി ഏതസ്സ പന്നരസമസ്സ പഞ്ഹസ്സ അത്ഥോ. ഏവം ഇതരേസുപി വത്തബ്ബം വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം ഖീണാസവഗുണേഹി മത്ഥകം പാപേന്തോ യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനം നിട്ഠപേസി, ന പുച്ഛിതാനുസന്ധിനാതി അധിപ്പായോ. നനു ച പുച്ഛാവസേനായം ദേസനാ ആരദ്ധാതി? സച്ചം ആരദ്ധാ, ഏവം പന "പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോ"തി വത്തബ്ബം, ന "പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന നിട്ഠപിതാ"തി. അന്തരപുച്ഛാവസേന ദേസനായ അപരിവത്തിതത്താ ആരമ്ഭാനുരൂപമേവ പന ദേസനാ നിട്ഠപിതാ.

വമ്മികസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. രഥവിനീതസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൨. മഹാഗോവിന്ദേന പരിഗ്ഗഹിതതാകിത്തനം തദാ മഗധരാജേന പരിഗ്ഗഹിതൂപലക്ഖണം. തസ്സ ഹി സോ പുരോഹിതോ. **മഹാഗോവിന്ദോ**തി പുരാതനോ ഏകോ മഗധരാജാതി കേചി. ഗയ്ഹതീതി ഗഹോ, രാജൂനം ഗഹോ **രാജഗഹം**. നഗര-സദ്ദാപേക്ഖായ നപുംസകനിദ്ദേസോ. **അഞ്ഞേപേത്ഥ പകാരേ**തി രാജൂഹി ദിസ്വാ സമ്മാ പതിട്ഠാപിതത്താ തേസം ഗഹം ഗേഹഭൂതന്തിപി **രാജഗഹം**. ആരക്ഖസമ്പത്തിആദിനാ അനത്ഥുപ്പത്തിഹേതുതായ ഉപഗതാനം പടിരാജൂനം ഗഹം ഗഹഭൂതന്തിപി **രാജഗഹം,** ആരാമരാമണീയകാദീഹി രാജതേ, നിവാസസുഖതാദിനാ സത്തേഹി മമത്തവസേന ഗയ്ഹതി, പരിഗ്ഗയ്ഹതീതി വാ **രാജഗഹ**ന്തി ഏവമാദികേ പകാരേ. **ബുദ്ധകാലേ ച ചക്കവത്തികാലേ ചാ**തി ഇദം യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. **വേളൂഹി പരിക്ഖിത്തം അഹോസി,** ന പന കേവലം കട്ഠകപവനമേവ. രഞ്ഞോ ഉയ്യാനകാലേ പതിട്ഠാപിതഅട്ടാലകവസേന **അട്ടാലകയുത്തം**.

ജനനം ജാതി, ജാതിയാ ഭൂമി ജാതിഭൂമം, ജായി വാ മഹാബോധിസത്തോ ഏത്ഥാഭി ജാതി, സാ ഏവ ഭൂമീതി ജാതിഭൂമം, സാ ഇമേസം നിവാസോതി **ജാതിഭൂമകാ**തി ആഹ **"ജാതിഭൂമകാതി ജാതിഭൂമിവാസിനോ"**തി. കസ്സ പനായം ജാതിഭൂമീതി ആഹ **"തം ഖോ പനാ"**തിആദി. തേന അനഞ്ഞസാധാരണായ ജാതിയാ അധിപ്പേതത്താ സദേവകേ ലോകേ സുപാകടഭാവതോ വിസേസനേന വിനാപി വിസിട്ഠവിസയോവ ഇധ ജാതി-സദ്ദോ വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്തസ്സ ജാതട്ഠാനസാകിയജനപദോ"**തി. തത്ഥപി കപിലവത്ഥുസന്നിസ്സയോ പദേസോതി ആഹ **"കപിലവത്ഥാഹാരോ"**തി.

ഗരുധമ്മഭാവവണ്ണനാ

സാകിയമണ്ഡലസ്സാതി സാകിയരാജസമൂഹസ്സ. ദസന്നം അപ്പിച്ഛകഥാദീനം വത്ഥു ദസകഥാവത്ഥു, അപ്പിച്ഛതാദി. തത്ഥ സുപ്പതിട്ഠിതതായ തസ്സ ലാഭീ **ദസകഥാവത്ഥുലാഭീ. തത്ഥാ**തി ദസകഥാവത്ഥുസ്മിം.

ഗരുകരണീയതായ ധമ്മോ ഗരു ഏതസ്സാതി ധമ്മഗരു, തസ്സ ഭാവോ **ധമ്മഗരുതാ,** തായ. **"അജ്ഝാസയേന വേദിതബ്ബോ"**തി വത്വാ ന കേവലം അജ്ഝാസയേനേവ, അഥ ഖോ കായവചീപയോഗേഹിപി വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ധമ്മഗരുതായേവ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **തിയാമരത്തിം ധമ്മകഥം കത്വാ**തി ഏത്ഥ "കുമ്ഭകാരസ്സ നിവേസനേ തിയാമരത്തിം വസന്തോ ധമ്മകഥം കത്വാ"തി ഏവം വചനസേസവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞഥാ യഥാലാഭവസേന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ തിയാമരത്തിം ധമ്മകഥാ കതാതി ആപജ്ജതി, ന ച തം അത്ഥി. വക്ഖതി ഹി "ബഹുദേവ രത്തിന്തി ദിയഡ്ഢയാമമത്ത"ന്തി. ദസബലാദിഗുണവിസേസാ വിയ ധമ്മഗാരവഹേതുകാ പരഹിതപടിപത്തിപി സബ്ബബുദ്ധാനം മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണം വിയ സദിസാ ഏവാതി ഇമസ്സ ഭഗവതോ ധമ്മഗാരവകിത്തനേ **"കസ്സപോപി ഭഗവാ"**തിആദിനാ കസ്സപഭഗവതോ ധമ്മഗാരവം ദസ്സേതി.

ചാരികം നിക്ഖമീതി ജനപദചാരികം ചരിതും നിക്ഖമി. ജനപദചാരികായ അകാലേ നിക്ഖന്തത്താ കോസലരാജാദയോ വാരേതും ആരഭിംസു. പവാരേത്വാ ഹി ചരണം ബുദ്ധാചിണ്ണം. പുണ്ണായ സമ്മാപടിപത്തിം പച്ചാസീസന്തോ ഭഗവാ **"കിം മേ കരിസ്സസീ"**തി ആഹ.

അനഹാതോവാതി ധമ്മസവനുസ്സുക്കേന സായന്ഹേ ബുദ്ധാചിണ്ണം ന്ഹാനം അകത്വാവ. അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തീസു ഏകിസ്സാ ദ്വിന്നഞ്ച അത്ഥിതാസിദ്ധാ ചതുബ്ബിധതാ പടിപത്തികതാ ഏവ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"പടിപന്നകോ ച നാമ...പേ॰... ചതുബ്ബിധോ ഹോതീ"**തി. പടിക്ഖേപപുബ്ബകോപി ഹി പടിപന്നോ അത്ഥതോ പടിപന്നത്ഥോ ഏവാതി. കാമം അത്തഹിതായ പടിപന്നോ തായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സാസനം സോഭതി, ന പന സാസനം വഡ്ഢേതി അപ്പോസ്സുക്കഭാവതോ, ന ച കാരുണികസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബഥാ മനോരഥം പൂരേതി. തഥാ ഹി ഭഗവാ പഠമബോധിയം ഏകസട്ഠിയാ ച അരഹന്തേസു ജാതേസു - "ചരഥ, ഭിക്ഖവേ, ബഹുജനഹിതായാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൮൬-൮൭; മഹാവ॰ ൩൨) ഭിക്ഖൂ പരഹിതപടിപത്തിയം നിയോജേസി. തേന വുത്തം **"ഏവരൂപം ഭിക്ഖും ഭഗവാ ന പുച്ഛതി, കസ്മാ? ന മയ്ഹം സാസനസ്സ വുഡ്ഢിപക്ഖേ ഠിതോ"**തി.

സമുദായോ അപ്പകേന ഊനോപി അനൂനോ വിയ ഹോതീതി ബാകുലത്ഥേരം ചതുത്ഥരാസിതോ ബഹി കത്വാപി **"അസീതിമഹാഥേരാ വിയാ"**തി വുത്തം. അസീതിമഹാഥേരസമഞ്ഞാ വാ അവയവേപി അട്ഠസമാപത്തിസാമഞ്ഞാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. ഈദിസേ ഠാനേ ബഹൂനം ഏകതോ കഥനം മഹതാ കണ്ഠേന ച കഥനം സത്ഥു ചിത്താരാധനമേവാതി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി തഥാ പടിപന്നന്തി ദസ്സേന്തോ **"തേ ഭിക്ഖൂ മേഘസദ്ദം സുത്വാ"**തിആദിമാഹ. ***ഗുണസമ്ഭാവനായാ***തി വക്ഖമാനഗുണഹേതുകായ സമ്ഭാവനായ സമ്ഭാവിതോ, ന യേന കേനചി കിച്ചസമത്ഥതാദിനാ.

ഗരുധമ്മഭാവവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപ്പിച്ഛതാദിവണ്ണനാ

അപ്പ-സദ്ദസ്സ പരിത്തപരിയായതം മനസി കത്വാ ആഹ **“ബ്യഞ്ജനം സാവസേസം വിയാ”**തി. തേനാഹ **“ന ഹി തസ്സാ”**തിആദി. **അപ്പ**-സദ്ദോ പനേത്ഥ അഭാവത്ഥോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും “അപ്പാബാധതഞ്ച സഞ്ജാനാമീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൫; ൨.൱൩൪) വിയ.

അത്രിച്ഛതാ നാമ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൬൩) അത്ര അത്ര ഇച്ഛാതി കത്വാ. **അസന്തഗുണസമ്ഭാവനതാ**തി അത്തനി അവിജ്ജമാനം ഗുണാനം വിജ്ജമാനാനം വിയ പരേസം പകാസനാ. **സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ**തി വത്തപടിപത്തികാരകവിസേസലാഭീതി ജാനാതു “വത്തപടിപത്തിആപാഥകജ്ഝായിതാ”തി ഏവമാദിനാ. **സന്തഗുണസമ്ഭാവനാ**തി ഇച്ഛാചാരേ ഠത്വാ അത്തനി വിജ്ജമാനസീലധുതധമ്മാദിഗുണവിഭാവനാ. താദിസസ്സ ഹി പടിഗ്ഗഹണേ അമത്തഞ്ഞുതാപി ഹോതി.

ഗണ്ഹന്തോയേവ ഉമ്മുജ്ജി അഞ്ഞേസം അജാനന്താനംയേവാതി അധിപ്പായോ.

അപ്പിച്ഛതാപധാനം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ചതുബ്ബിധം ഇച്ഛാപഭേദം ദസ്സേത്വാ പുനപി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ചതുബ്ബിധം ഇച്ഛാപഭേദം ദസ്സേന്തോ **“അപരോപി ചതുബ്ബിധോ അപ്പിച്ഛോ”**തിആദിമാഹ. **ദായകസ്സ വസ**ന്തി ദായകസ്സ ചിത്തവസം. **ദേയ്യധമ്മസ്സ വസ**ന്തി ദേയ്യധമ്മസ്സ അപ്പബഹുഭാവം. **അത്തനോ ഥാമ**ന്തി അത്തനോ യാപനമത്തകഥാമം.

ഏകഭിക്ഖുപി ന അഞ്ഞാസി സോസാനികവത്തേ സമ്മദേവ വുത്തിത്താ. **അബ്ബോകിണ്ണ**ന്തി അവിച്ഛേദം. **ദുതിയോ മം ന ജാനേയ്യാ**തി ദുതിയോ സഹായഭൂതോപി യഥാ മം ജാനിതും ന സക്കുണേയ്യ, തഥാ സട്ഠി വസ്സാനി നിരന്തരം സുസാനേ വസാമി, തസ്മാ **അഹം അഹോ സോസാനികുത്തമോ**.

ധമ്മകഥായ ജനതം ഖോഭേത്വാതി ലോമഹംസനസാധുകാരദാനചേലുക്ഖേപാദിവസേന സന്നിപതിതം ഇതരഞ്ച “കഥം നു ഖോ അയ്യസ്സ സന്തികേവ ധമ്മം സോസ്സാമാ”തി കോലാഹലവസേന മഹാജനം ഖോഭേത്വാ. **ഗതോ**തി “അയം സോ, തേന രത്തിയം ധമ്മകഥാ കതാ”തി ജാനനഭയേന പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛതായ പരിവേണം ഗതോ.

തയോ കുലപുത്താ വിയാതി പാചീനവംസദായേ സമഗ്ഗവാസം വുത്ഥാ തയോ കുലപുത്താ വിയ. **പഹായാ**തി പുബ്ബഭാഗേ തദങ്ഗാദിവസേന പച്ഛാ അഗ്ഗമഗ്ഗേനേവ പജഹിത്വാ.

അപ്പിച്ഛതാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാദസവിധസന്തോസവണ്ണനാ

പകതിദുബ്ബലാദീനം ഗരുചീവരാദീനി നഫാസുഭാവാവഹാനി സരീരഖേദാവഹാനി ച ഹോന്തീതി പയോജനവസേന നഅത്രിച്ഛതാദിവസേന താനി പരിവത്തേത്വാ ലഹുകചീവരപരിഭോഗോ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ **“ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ”**തി. മഹഗ്ഘചീവരം,

ബഹൂനി വാ ചീവരാനി ലഭിത്വാപി താനി വിസ്സജ്ജേത്വാ തദഞ്ഞസ്സ ഗഹണം യഥാസാരുപ്പനയേ ഠിതത്താ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ **"തേസം...പേ॰... ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. ഏവം സേസപച്ചയേസുപി യഥാബലയഥാസാരുപ്പസന്തോസനിദ്ദേസേസു അപിസദ്ദഗ്ഗഹണേ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോയേവ അഗ്ഗോ** അലോഭജ്ഝാസയസ്സ ഉക്കംസനതോ.

ദ്വാദസവിധസന്തോസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തിവിധപവിവേകവണ്ണനാ

ഏകോതി ഏകാകീ. **ഗച്ഛതീ**തി ചുണ്ണികഇരിയാപഥവസേന വുത്തം. **ചരതീ**തി വിഹാരതോ ബഹി സഞ്ചാരവസേന, **വിഹരതീ**തി ദിവാവിഹാരാദിവസേന. **കായവിവേകോ**തി ച നേക്ഖമ്മാധിമുത്തസ്സ ഭാവനാനുയോഗവസേന വിവേകട്ഠകായതാ, ന ഝാനവിവേകമത്തം. തേനാഹ **"നേക്ഖമ്മാഭിരതാന"**ന്തി. **പരിസുദ്ധചിത്താന**ന്തി നീവരണാദിസംകിലേസതോ വിസുദ്ധചിത്താനം. **പരമവോദാനപ്പത്താന**ന്തി വിതക്കാദിതംതംഝാനപടിപക്ഖവിഗമേന പരമം ഉത്തമം വോദാനം പത്താനം. **നിരുപധീന**ന്തി കിലേസുപധിആദീനം വിഗമേന നിരുപധീനം.

തിവിധപവിവേകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചവിധസംസഗ്ഗവണ്ണനാ

സംസീദതി ഏതേനാതി സംസഗ്ഗോ, രാഗോ. സവനഹേതുകോ, സവനവസേന വാ പവത്തോ സംസഗ്ഗോ **സവനസംസഗ്ഗോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **കായസംസഗ്ഗോ** പന കായപരാമാസോ. **ഇത്ഥീ വാ**തി വധൂ, യുവതീ വാ. **സന്ധാനേതു**ന്തി പുബ്ബേനാപരം ഘടേതും. **സോതവിഞ്ഞാണവീഥിവസേനാ**തി ഇദം മൂലഭൂതം സവനം സന്ധായ വുത്തം, തസ്സ പിട്ഠിവത്തകമനോദ്വാരികജവനവീഥീസു ഉപ്പന്നോപി രാഗോ സവനസംസഗ്ഗോയേവ. **ദസ്സനസംസഗ്ഗേ**പി ഏസേവ നയോ. **അനിത്ഥിഗന്ധബോധിസത്തോ** പരേഹി കഥിയമാനവസേന പവത്തസവനസംസഗ്ഗസ്സ നിദസ്സനം. **തിസ്സദഹരോ** അത്തനാ സുയ്യമാനവസേന. തത്ഥ പഠമം ജാതകേ വേദിതബ്ബന്തി ഇതരം ദസ്സേന്തോ **"ദഹരോ കിരാ"**തിആദിമാഹ. **കാമരാഗേന വിദ്ധോ**തി രാഗസല്ലേന ഹദയേ അപ്പിതോ അന്തോ അനുവിദ്ധോ.

സോതി ദസ്സനസംസഗ്ഗോ. **ഏവം വേദിതബ്ബോ**തി വത്ഥുവസേന പാകടം കരോതി. തസ്മിം കിര ഗാമേ യേഭുയ്യേന ഇത്ഥിയോ അഭിരൂപാ ദസ്സനീയാ പാസാദികാ, തസ്മാ ഥേരോ **"സചേ അന്തോഗാമേ ന ചരിസ്സസീ"**തി ആഹ. കാലസ്സേവ പവിട്ഠത്താ യാഗും അദാസി, തസ്മാ യാഗുമേവ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തം **"നിവത്തഥ, ഭന്തേ, ഭിക്ഖം ഗണ്ഹാഹീ"തി ആഹംസു. യാചിത്വാ**തി "ന മയം, ഭന്തേ, ഭിക്ഖം ദാതുകാമാ നിവത്തേമ, അപിച ഇദം ഭന്തേ കാരണ"ന്തി യാചിത്വാ.

ആദിതോ ലപനം **ആലാപോ,** വചനപടിവചനവസേന പവത്തോ ലാപോ **സല്ലാപോ. ഭിക്ഖുനിയാ**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം. യായ കായചിപി ഇത്ഥിയാ സന്തകപരിഭോഗവസേന ഉപ്പന്നരാഗോപി **സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോവ**.

പഞ്ചവിധസംസഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗാഹഗാഹകാദിവണ്ണനാ

ഭിക്ഖുനോ ഭിക്ഖൂഹി കായപരാമാസോ കായസമ്ബാഹനാദിവസേന. **കായസംസഗ്ഗ**ന്തി കായപരാമാസസംസഗ്ഗം. **ഗാഹഗാഹകോ**തി ഗണ്ഹനകാനം ഗണ്ഹനകോതി അത്ഥോ. **ഗാഹമുത്തകോ**തി അയോനിസോ ആമിസേഹി സങ്ഗണ്ഹനകേഹി സയം മുച്ചനകോ. **മുത്തഗാഹകോ**തി യഥാവുത്തസങ്ഗഹതോ മുത്താനം സങ്ഗണ്ഹനകോ. **മുത്തമുത്തകോ**തി മുച്ചനകേഹി സയമ്പി മുച്ചനകോ. **ഗഹണവസേന** സങ്ഗണ്ഹനവസേന. **ഉപസങ്കമന്തി** തതോ കിഞ്ചി ലോകാമിസം പച്ചാസീസന്താ, ന ദക്ഖിണേയ്യവസേന. ഭിക്ഖുപക്ഖേ **ഗഹണവസേനാ**തി പച്ചയലാഭായ സങ്ഗണ്ഹനവസേനാതി യോജേതബ്ബം. **വുത്തനയേനാ**തി ''ആമിസേനാ''തിആദിനാ വുത്തനയേന.

ഠാനന്തി അത്തനോ ഠാനാവത്ഥം. **പാപുണിതും ന ദേതി** ഉപ്പന്നമേവ തം പടിസങ്ഖാനബലേന നീഹരന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി. തേനാഹ **''മന്തേനാ''**തിആദി. യഥാ ജീവിതുകാമോ പുരിസോ കണ്ഹസപ്പേന, അമിത്തേന വാ സഹ ന സംവസതി, ഏവം ഖണമത്തമ്പി കിലേസേഹി സഹ ന സംവസതീതി അത്ഥോ.

ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച. തഥാ **സമാധി**പി. വിപസ്സനായ പാദകാ **വിപസ്സനാപാദകാ**തി അട്ഠസമാപത്തിഗ്ഗഹണേന യഥാ ലോകിയസമാധി ഗഹിതോ, ഏവം വിപസ്സനാപാദകാ ഏതേസന്തി **വിപസ്സനാപാദകാ**തി അട്ഠസമാപത്തിഗ്ഗഹണേനേവ ലോകുത്തരോ സമാധി ഗഹിതോ. യഥാ ഹി ചത്താരി രൂപജ്ഝാനാനി അധിട്ഠാനം കത്വാ പവത്തോ മഗ്ഗസമാധി വിപസ്സനാപാദകോ, ഏവം ചത്താരി അരൂപജ്ഝാനാനി അധിട്ഠാനം കത്വാ പവത്തോപി. സമാപത്തിപരിയായോ പന പുബ്ബവോഹാരേന വേദിതബ്ബോ. പടിപക്ഖസമുച്ഛേദനേന സമ്മാ ആപജ്ജനതോ വാ യഥാ ''സോതാപത്തിമഗ്ഗോ''തി. ഏവമേത്ഥ സീലസമാധീനമ്പി മിസ്സകഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ന പഞ്ഞായ ഏവ. **വിമുത്തീതി അരിയഫല**ന്തി വുത്തം ''വിമുത്തിസമ്പന്നോ''തി വുത്തത്താ. തഞ്ഹി നിപ്ഫാദനട്ഠേന സമ്പാദേതബ്ബം, ന നിബ്ബാനന്തി.

ഏത്ഥ ച അപ്പിച്ഛതായ ലദ്ധപച്ചയേന പരിതുസ്സതി, സന്തുട്ഠതായ ലദ്ധാ തേ അഗധിതോ അമുച്ഛിതോആദീനവദസ്സീ നിസ്സരണപഞ്ഞോ പരിഭുഞ്ജതി, ഏവംഭൂതോ ച കത്ഥചി അലഗ്ഗമാനസതായ പവിവേകം പരിബ്രൂഹേന്തോ കേനചി അസംസട്ഠോ വിഹരതി ഗഹട്ഠേന വാ പബ്ബജിതേന വാ. സോ ഏവം അജ്ഝാസയസമ്പന്നോ വീരിയം ആരഭതി അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ, അനധിഗമസ്സ അധിഗമായ. ആരഭന്തോ ച യഥാസമാദിന്നം അത്തനോ സീലം പച്ചവേക്ഖതി, തസ്സ സീലസ്സ സുപരിസുദ്ധതം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജതി അവിപ്പടിസാരോ, അയമസ്സ **സീലസമ്പദാ**. തസ്സ അവിപ്പടിസാരമൂലകേഹി പാമോജ്ജപീതിപസ്സദ്ധിസുഖേഹി സമ്മാ ബ്രൂഹിതം ചിത്തം സമ്മദേവ

സമാധിയതി, അയമസ്സ **സമാധിസമ്പദാ**. തതോ യഥാഭൂതം ജാനം പസ്സം നിബ്ബിന്ദതി, നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതി, വിരാഗാ വിമുച്ചതി, അയമസ്സ **പഞ്ഞാസമ്പദാ.** വിമുത്തചിത്തതാ പനസ്സ **വിമുത്തിസമ്പദാ,** തതോ വിമുത്തിതോ **ഞാണദസ്സന**ന്തി ഏതേസം ദസന്നം കഥാവത്ഥൂനം അനുപുബ്ബീ വേദിതബ്ബാ. തസ്സ യോ ദസഹി കഥാവത്ഥൂഹി സമന്നാഗമോ, **അയം അത്തഹിതായ പടിപത്തി**. യാ നേസം പരേസം സംകിത്തനം, അയം **പരഹിതായ പടിപത്തി**. താസു പുരിമാ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമാ ഞാണസമ്പയുത്താ ച, ഇതരാ കരുണാപുബ്ബങ്ഗമാ കരുണാസമ്പയുത്താ ചാതി സബ്ബം ഞാണകരുണാകണ്ഡം വത്തബ്ബം.

ദസഹി കഥാവത്ഥൂഹി കരണഭൂതേഹി ഭിക്ഖൂനം ഓവാദം ദേതി, "ഭിക്ഖുനാ നാമ അത്രിച്ഛതാദികേ ദൂരതോ വജ്ജേത്വാ സമ്മദേവ അപ്പിച്ഛേന ഭവിതബ്ബ"ന്തിആദിനാ തം തം കഥാവത്ഥും ഭിക്ഖൂനം ഉപദിസതീതി അത്ഥോ. ഉപദിസന്തോ ഹി താനി "തേഹി ഭിക്ഖൂ ഓവദതീ"തി വുത്തോ. **ഓവദതിയേവ** സരൂപദസ്സനമത്തേന. **സുഖുമം അത്ഥം പരിവത്തേത്വാ**തി ഏവമ്പി അപ്പിച്ഛതാ ഹോതി ഏവമ്പീതി അപ്പിച്ഛതാദിവസേന അപരാപരം അപ്പിച്ഛതാവുത്തിം ദസ്സേത്വാ തത്ഥ സുഖുമനിപുണം അപ്പിച്ഛതാസങ്ഖാതം അത്ഥം ജാനാപേതും ന സക്കോതി. **വിഞ്ഞാപേതീ**തി യഥാവുത്തേഹി വിസേസേഹി വിഞ്ഞാപേതി. **കാരണ**ന്തി യേന കാരണേന അപ്പിച്ഛതാ ഇജ്ഝതി, തം പന "മഹിച്ഛതാദീസു ഏതേ ദോസാ, അപ്പിച്ഛതായ അയമാനിസംസോ"തിആദീനവാനിസംസദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. സമ്മാ ഹേതുനാ അപ്പിച്ഛതം ദസ്സേതീതി **സന്ദസ്സകോ. ഗാഹേതു**ന്തി യഥാ ഗണ്ഹതി, തഥാ കാതും, തത്ഥ പട്ഠപേതുന്തി അത്ഥോ. **ഉസ്സാഹജനനവസേനാ**തി യഥാ തം സമാദാനം നിച്ചലം ഹോതി, ഏവം ഉസ്സോള്ഹിയാ ഉപ്പാദനവസേന സമ്മദേവ ഉത്തേജേതീതി **സമുത്തേജകോ. ഉസ്സാഹജാതേ**തി അപ്പിച്ഛതായ ജാതുസ്സാഹേ. **വണ്ണം വത്വാ** തത്ഥ സമ്പത്തിം ആയതിഞ്ച ലബ്ഭമാനഗുണം കിത്തേത്വാ **സമ്പഹംസേതി** സമ്മദേവ പകാരേഹി തോസേതീതി **സമ്പഹംസകോ.** ഏവം സന്തുട്ഠിആദീസു യഥാരഹം യോജനാ കാതബ്ബാ.

ഗാഹഗാഹകാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചലാഭവണ്ണനാ

൨൩൨. **സത്ഥു സമ്മുഖാ ഏവം വണ്ണോ അബ്ഭുഗ്ഗതോ**തി. ഇമിനാ തസ്സ വണ്ണസ്സ യഥാഭൂതഗുണസമുട്ഠിതതം ദസ്സേതി. **മന്ദമന്ദോ വിയാ**തി അതി വിയ അഛേകോ വിയ. **അബലബലോ വിയാ**തി അതി വിയ അബലോ വിയ. **ഭാകുടികഭാകുടികോ വിയാ**തി അതി വിയ ദുമ്മുഖോ വിയ. **അനുമസ്സാ**തി അനുമസിത്വാ, ദസ കഥാവത്ഥൂനി സരൂപതോ വിസേസതോ ച അനുപരിഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. പരിഗ്ഗണ്ഹനം പന നേസം അനുപവിസനം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"അനുപവിസിത്വാ"**തി. സബ്രഹ്മചാരീഹി വണ്ണഭാസനം ഏകോ ലാഭോതി യോജനാ. ഏവം സേസേസുപി. **പത്ഥയമാനോ ഏവമാഹ** ധമ്മഗരുതായാതി അധിപ്പായോ.

പഞ്ചലാഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചാരികാദിവണ്ണനാ

൨൪൨. അഭിരമനം അഭിരതം, തദേവ അനുനാസികലോപം അകത്വാ വുത്തം **"അഭിരന്ത"**ന്തി. ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം. **അനഭിരതി നാമ നത്ഥി, അഭിരമിത്വാ ചിരവിഹാരോപി നത്ഥി** സമ്മദേവ പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകത്താ. സബ്ബസഹാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ അസയ്ഹലാഭിനോ.

പുബ്ബേ ധമ്മഗരുതാകിത്തനപസങ്ഗേന ഗഹിതം അഗ്ഗഹിതഞ്ച മഹാകസ്സപപച്ചുഗ്ഗമനാദിം ഏകദേസേന ദസ്സേത്വാ വനവാസിതിസ്സസാമണേരസ്സ വത്ഥും വിത്ഥാരേത്വാ ജനപദചാരികം കഥേതും **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. ആകാസഗാമീഹി സദ്ധിം ഗന്തുകാമോ **"ഛളഭിഞ്ഞാനം ആരോചേഹീ"**തി ആഹ. സങ്ഘകമ്മേന സിജ്ഝമാനാപി ഉപസമ്പദാ സത്ഥു ആണാവസേനേവ സിജ്ഝനതോ **"ബുദ്ധദായജ്ജം തേ ദസ്സാമീ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി. അപരേ "അപരിപുണ്ണവീസതിവസ്സസ്സേവ തസ്സ ഉപസമ്പദം അനുജാനന്തോ സത്ഥാ **'ബുദ്ധദായജ്ജം തേ ദസ്സാമീ'**തി അവോചാ"തി വദന്തി. **ഉപസമ്പാദേത്വാതി** ധമ്മസേനാപതിനാ ഉപജ്ഝായേന ഉപസമ്പാദേത്വാ.

നവയോജനസതികം മജ്ഝിമദേസപരിയാപന്നമേവ, തതോ പരം നാധിപ്പേതം ദന്ധതാവസേന ഗമനതോ. **സമന്താതി** ഗതഗതട്ഠാനസ്സ ചതൂസു പസ്സേസു. **അഞ്ഞേനപി കാരണേനാതി** ഭിക്ഖൂനം സമഥവിപസ്സനാതരുണഭാവതോ അഞ്ഞേനപി മജ്ഝിമമണ്ഡലേ വേനേയ്യാനം ഞാണപരിപാകാദികാരണേന നിക്ഖമതി, അന്തോമണ്ഡലം ഓതരതി. **സത്തഹി വാതിആദി "ഏകം മാസം വാ"**തിആദിനാ വുത്താനുക്കമേന യോജേതബ്ബം.

സരീരഫാസുകത്ഥായാതി ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ നിബദ്ധവാസേന ഉസ്സന്നധാതുകസ്സ സരീരസ്സ വിരേചനേന ഫാസുഭാവത്ഥായ. **അട്ഠുപ്പത്തികാലാഭികങ്ഖനത്ഥായാതി** അഗ്ഗിക്ഖന്ധൂപമസുത്ത (അം॰ നി॰ ൭.൭൨) മഘദേവജാതകാദിദേസനാനം (ജാ॰ ൧.൧.൯) വിയ ധമ്മദേസനായ അട്ഠുപ്പത്തികാലസ്സ ആകങ്ഖനേന. സുരാപാനസിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനേ (പാചി॰ ൩൨൬) വിയ **സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനത്ഥായ. ബോധനേയ്യസത്തേ** അങ്ഗുലിമാലാദികേ **ബോധനത്ഥായ**. നിബദ്ധവാസഞ്ച പുഗ്ഗലം ഉദ്ദിസ്സ ചാരികാ **നിബദ്ധചാരികാ**.

൨൪൭. അപരിഗ്ഗഹഭാവം കത്ഥചി അലഗ്ഗഭാവം ദസ്സേതും **"യൂഥം പഹായ… പേ॰… മത്തഹത്ഥീ വിയാ"**തി വുത്തം. **അസഹായകിച്ചോതി** സഹായകിച്ചരഹിതോ സീഹോ വിയ. തേനസ്സ ഏകവിഹാരിതം തേജവന്തതഞ്ച ദസ്സേതി. **തദാ പന കായവിവേകോ ന സക്കാ ലദ്ധുന്തി** ഇദമേത്ഥ കാരണം ദട്ഠബ്ബം. **ബഹൂഹീതിആദി** പന സഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം. ഥേരസ്സ പരിസാ സുവിനീതാ ഛിന്നഗരുവാസാ ഗരുനോ ഇച്ഛാനുരൂപമേവ വത്തതി.

വുത്തകാരണയുത്തേ അദ്ധാനഗമനേ ചാരികാനം വോഹാരോ സാസനേ നിരുള്ഹോതി ആഹ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. കേനചിദേവ നിമിത്തേന കിസ്മിഞ്ചി അത്ഥേ പവത്തായ സഞ്ഞായ തന്നിമിത്തരഹിതേപി അഞ്ഞസ്മിം പവത്തി **രുള്ഹീ** നാമ. വിജിതമാരത്താ **സങ്ഗാമവിജയമഹായോധോ വിയ. അഞ്ഞം സേവിത്വാതി** "മമ ആഗതഭാവം സത്ഥു ആരോചേഹീ"തി ആരോചനത്ഥം അഞ്ഞം ഭിക്ഖും സേവിത്വാ.

ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോ തംതംപുഗ്ഗലജ്ഝാസയാനുരൂപം തദനുച്ഛവികമേവ ധമ്മിം കഥം കരോതീതി ദസ്സേന്തോ **"ചൂളഗോസിങ്ഗസുത്തേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാമഗ്ഗിരസാനിസംസ**ന്തി "കച്ചി പന വോ, അനുരുദ്ധാ, സമഗ്ഗാ സമ്മോദമാനാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൬) സാമഗ്ഗിരസാനിസംസം കഥേസി. **ആവസഥാനിസംസ**ന്തി "സീതം ഉണ്ഹം പടിഹനതീ"തിആദിനാ (ചൂളവ॰ ൨൯൫, ൩൧൫) ആവസഥപടിസംയുത്തം ആനിസംസം. **സതിപടിലാഭിക**ന്തി ജോതിപാലത്ഥേരേ ലാമകം ഠാനം ഓതിണ്ണമത്തേ മഹാബോധിപല്ലങ്കേ പന സബ്ബഞ്ഞുതം പടിവിജ്ഝിതും പത്ഥനം കത്വാ പാരമിയോ പൂരേന്തോ ആഗതോ. താദിസസ്സ നാമ പമാദവിഹാരോ ന യുത്തോതി യഥാ കസ്സപോ ഭഗവാ ബോധിസത്തസ്സ സതിം പടിലഭിതും ധമ്മിം കഥം കഥേസി, തഥാ അയം ഭഗവാ തമേവ **പുബ്ബേനിവാസപടിസംയുത്തകഥം** ഭിക്ഖൂനം ഘടികാരസുത്തം (മ॰ നി॰ ൨.൨൮൨) കഥേസി. **ചത്താരോ ധമ്മുദ്ദേസേ**തി - "ഉപനീയതി ലോകോ അദ്ധുവോ, അതാണോ ലോകോ അനഭിസ്സരോ, അസ്സകോ ലോകോ സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം, ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോ ചാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൫) ഇമേ ചത്താരോ ധമ്മുദ്ദേസേ കഥേസി. കാമഞ്ചേതേ ധമ്മുദ്ദേസാ **രട്ഠപാലസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൪) ആയസ്മതാ രട്ഠപാലത്ഥേരേന രഞ്ഞോ കോരബ്യസ്സ കഥിതാ, തേ പന ഭഗവതോ ഏവ ആഹരിത്വാ ഥേരേന തത്ഥ കഥിതാതി വുത്തം **"രട്ഠപാലസുത്തേ"**തിആദി. തഥാ ഹി വുത്തം സുത്തേ - "അത്ഥി ഖോ, മഹാരാജ, തേന ഭഗവതാ ജാനതാ പസ്സതാ അരഹതാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ചത്താരോ ധമ്മുദ്ദേസാ ഉദ്ദിട്ഠാ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൫) **പാനകാനിസംസകഥ**ന്തി "അഗ്ഗിഹുത്തം മുഖം യഞ്ഞാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; സു॰ നി॰ ൫൭൨) അനുമോദനം വത്വാ പുന പകിണ്ണകകഥാവസേന പാനകപടിസംയുത്തം ആനിസംസകഥം കഥേസി. **ഏകീഭാവേ ആനിസംസം കഥേസി,** യം സന്ധായ വുത്തം "അഥ ഖോ ഭഗവാ ആയസ്മന്തം ഭഗും ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സേസീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൨൩൭). **അനന്തനയ**ന്തി അപരിമാണദേസനാനയം അപ്പിച്ഛതാദിപടിസംയുത്തം ധമ്മിം കഥം. തേനാഹ **"പുണ്ണ, അയമ്പി അപ്പിച്ഛകഥായേവാ"**തിആദി ബഹൂഹി പരിയായേഹി നാനാനയം ദേസേതി. കഥം തഥാ ദേസിതം ഥേരോ അഞ്ഞാസീതി ആഹ **"പടിസമ്ഭിദാപത്തസ്സ…പേ॰… അഹോസീ"**തി.

ചാരികാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തവിസുദ്ധിപഞ്ഹവണ്ണനാ

൨൫൭. തതോ പട്ഠായാതി. യദാ ജാതിഭൂമകാ ഭിക്ഖൂ സത്ഥു സമ്മുഖാ ഥേരസ്സ വണ്ണം ഭാസിംസു, തതോ പട്ഠായ. സീസാനുലോകീ ഹുത്വാ പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധനം ഥേരേന സമാഗമേ ആദരവസേന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം പാഠേ "അപ്പേവ നാമാ"തിആദി, "തരമാനരൂപോ"തി ച. യം പന വുത്തം **അട്ഠകഥായം "ഏകസ്മിം ഠാനേ നിലീന"**ന്തിആദി, തം അകാരണം. ന ഹി ധമ്മസേനാപതി തസ്സ ഥേരസ്സ നിസിന്നട്ഠാനം അഭിഞ്ഞാഞാണേന ജാനിതും ന സക്കോതി. "കച്ചി നു ഖോ മം അദിസ്വാവ ഗമിസ്സതീ"തി അയമ്പി ചിന്താ ആദരവസേനേവാതി യുത്തം. ന ഹി സത്ഥാരം ദട്ഠും ആഗതോ സാവകോ അപി ആയസ്മാ അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞോ സത്ഥുകപ്പം ധമ്മസേനാപതിം തത്ഥ വസന്തം അദിസ്വാവ ഗച്ഛനകോ നാമ അത്ഥി.

ദിവാവിഹാരന്തി സമ്പദാനേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ "ദിവാവിഹാരത്ഥായാ"തി.

൨൭. **പുരിമകഥായാ**തി പഠമാലാപേ. **അപ്പതിട്ഠിതായാ**തി നപ്പവത്തിതായ. **പച്ഛിമകഥാ ന ജായതീ**തി പച്ഛാ വത്തബ്ബകഥായ അവസരോ ന ഹോതി. **സത്ത വിസുദ്ധിയോ പുച്ഛി** ദിട്ഠസംസന്ദനവസേന. **ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി** നാമ അരിയമഗ്ഗോ. യസ്മാ തതോ ഉത്തരിമ്പി പത്തബ്ബം അത്ഥേവ, തസ്മാ **"ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദീസു ഠിതസ്സപി ബ്രഹ്മചരിയവാസോ മത്ഥകം ന പാപുണാതീ"**തി വുത്തം. **തസ്മാ**തി ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ മത്ഥകം അപ്പത്തത്താ. **സബ്ബം പടിക്ഖിപീ**തി സത്തമമ്പി പഞ്ഹം പടിക്ഖിപി, ഇതരേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

അപ്പച്ചയപരിനിബ്ബാനന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനമാഹ. ഇദാനി പകാരന്തരേനപി അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം ദസ്സേതും **"ദ്വേധാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഗഹണൂപാദാനന്തി** ദള്ഹഗ്ഗഹണഭൂതം ഉപാദാനം . തേനാഹ **"കാമുപാദാനാദിക"**ന്തി. **പച്ചയൂപാദാനന്തി** യം കിഞ്ചി പച്ചയമാഹ. സോ ഹി അത്തനോ ഫലം ഉപാദിയതി ഉപാദാനവസേന ഗണ്ഹതീതി **ഉപാദാനന്തി** വുച്ചതി. തേനാഹ **"പച്ചയൂപാദാനം നാമ...പേ॰... പച്ചയാ"**തി. ''അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുച്ചതീ''തി വചനതോ (മഹാവ॰ ൨൮, ൩൦) **അരഹത്തഫലം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനന്തി കഥേന്തി. ന ച ഉപാദാനസമ്പയുത്ത**ന്തി ഉപാദാനേഹി ഏതം ന സഹിതം നാപി ഉപാദാനേഹി സഹ പവത്തി ഹുത്വാ. **ന ച കഞ്ചി ധമ്മം ഉപാദിയതീ**തി കസ്സചി ധമ്മസ്സ ആരമ്മണകരണവസേന ന ഉപാദിയതി . **പരിനിബ്ബുതന്തേതി** അഗ്ഗമഗ്ഗേന കാതബ്ബകിലേസപരിനിബ്ബാനപരിയോസാനന്തേ ജാതത്താ. **അമതധാതുമേവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം കഥേന്തി,** കഥേന്താനഞ്ച യഥാ തസ്സ കോചി പച്ചയോ നാമ നത്ഥി, ഏവം അധിഗതോപി യഥാ കോചി പച്ചയോ നാമ ന ഹോതി, തഥാ പരിനിബ്ബാനം അപച്ചയപരിനിബ്ബാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"അയം അന്തോ"**തിആദിമാഹ. **പുന പുച്ഛം ആരഭി** അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം സരൂപതോ പതിട്ഠാപേതുകാമോ.

൨൮. **സബ്ബപരിവത്തേസൂ**തി സബ്ബേസു പഞ്ഹപരിവത്തനേസു, പഞ്ഹവാരേസൂതി അത്ഥോ. **സഗഹണധമ്മമേവാ**തി ''ഏതം മമാ''തിആദിനാ ഗണ്ഹതീതി ഗഹണം, സഹ ഗഹണേനാതി സഗഹണം, ഉപാദാനിയന്തി അത്ഥോ. വിവട്ടസന്നിസ്സിതസ്സ അഭാവതോ വട്ടമേവ അനുഗതോതി **വട്ടാനുഗതോ**. തേനാഹ **"ചതുപാരിസുദ്ധിസീലമത്തസ്സപി അഭാവതോ"**തി. യോ പന ചതുബ്ബിധേ വിവട്ടൂപനിസ്സയേ സീലേ ഠിതോ, സോപി **"അഞ്ഞത്ര ഇമേഹി ധമ്മേഹീ"**തി വത്തബ്ബതം അരഹതി.

സത്തവിസുദ്ധിപഞ്ഹവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തരഥവിനീതവണ്ണനാ

൨൯. **നിസ്സക്കവചനമേതം** ''യാവ ഹേട്ഠിമസോപാനകളേവരാ''തിആദീസു വിയ. **അത്ഥോ**തി പയോജനം. ചിത്തവിസുദ്ധി ഹേത്ഥ സീലവിസുദ്ധിം പയോജേതി തസ്സ തദത്ഥത്താ. **സീലവിസുദ്ധികിച്ചം കതം നാമ ഹോതി** സമാധിസംവത്തനതോ. സമാധിസംവത്തനികാ ഹി സീലവിസുദ്ധി നാമ.

സബ്ബപദേസൂതി "ചിത്തവിസുദ്ധി യാവദേവ ദിട്ഠിവിസുദ്ധത്ഥാ"തിആദീസു സബ്ബപദേസു, ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയം ഠിതസ്സ ചിത്തവിസുദ്ധകിച്ചം കതം നാമ ഹോതീതിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

സാവത്ഥിനഗരം വിയ സക്കായനഗരം അതിക്കമിതബ്ബത്താ. **സാകേതനഗരം വിയ നിബ്ബാനനഗരം** പാപുണിതബ്ബത്താ . **അച്ചായികസ്സ കിച്ചസ്സ ഉപ്പാദകാലോ വിയ** നവമേനേവ ഖണേന പത്തബ്ബസ്സ അഭിസമയകിച്ചസ്സ ഉപാദകാലോ. യഥാ രഞ്ഞോ സത്തമേന രഥവിനീതേന സാകേതേ അന്തേപുരദ്വാരേ ഓരുള്ഹസ്സ ന താവ കിച്ചം നിട്ഠിതം നാമ ഹോതി, സംവിധാതബ്ബസംവിധാനം ഞാതിമിത്തഗണപരിവുതസ്സ സുരസഭോജനപരിഭോഗേ നിട്ഠിതം നാമ സിയാ, ഏവമേതം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ കിലേസേ ഖേപേത്വാ തേസംയേവ പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനസാധകഅരിയഫലസമങ്ഗികാലേ അഭിസമയകിച്ചം നിട്ഠിതം നാമ ഹോതി. തേനാഹ **"യോഗിനോ...പേ॰... കാലോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. തത്ഥ **പരോപണ്ണാസ കുസലധമ്മാ നാമ** ചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാ ഫസ്സാദയോ പരോപണ്ണാസ അനവജ്ജധമ്മാ. **നിരോധസയനേ**തി നിബ്ബാനസയനേ.

"വിസുദ്ധിയോ"തി വാ "കഥാവത്ഥൂനീ"തി വാ അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനന്തി തേസം അത്ഥതോ അനഞ്ഞഭാവം ദസ്സേതും **"ഇതീ"**തി ആരദ്ധം. **ആയസ്മാ പുണ്ണോ ദസ കഥാവത്ഥൂനി വിസ്സജ്ജേസീ**തി സത്ത വിസുദ്ധിയോ നാമ വിസ്സജ്ജന്തോപി ദസ കഥാവത്ഥൂനി വിസ്സജ്ജേസി തേസം അത്ഥതോ അനഞ്ഞത്താ. ഏതേനേവ ധമ്മസേനാപതി സാരിപുത്തത്ഥേരോ സത്ത വിസുദ്ധിയോ പുച്ഛന്തോ ദസ കഥാവത്ഥൂനി പുച്ഛീതി അയമ്പി അത്ഥോ വുത്തോവാതി വേദിതബ്ബോ. ന്തി പഞ്ഹം. **കിം ജാനിത്വാ പുച്ഛീ**തി വിസുദ്ധിപരിയായേന കഥാവത്ഥൂനി പുച്ഛാമീതി കിം ജാനിത്വാ പുച്ഛി. ദസകഥാവത്ഥുലാഭിനം ഥേരം വിസുദ്ധിയോ പുച്ഛന്തോ പുച്ഛിതട്ഠാനേയേവ പുച്ഛനേന കിം തിത്ഥകുസലോ വാ പന ഹുത്വാ വിസയസ്മിം പുച്ഛി, ഉദാഹു പാനീയതിത്ഥികമതിത്ഥേഹി ഛിന്നതടേഹി പാതേന്തോ വിയ അതിത്ഥകുസലോ ഹുത്വാ അപുച്ഛിതബ്ബട്ഠാനേ അവിസയസ്മിം പുച്ഛീതി യോജനാ. ഇമിനാ നയേന വിസ്സജ്ജനപക്ഖേപി അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. യദത്ഥമസ്സ വിചാരണാ ആരദ്ധാ, തം ദസ്സേന്തേന **"തിത്ഥകുസലോ ഹുത്വാ"**തിആദിം വത്വാ വിസുദ്ധികഥാവത്ഥൂനം അത്ഥതോ അനഞ്ഞത്തേപി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"യം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **തദമിനാ**തി യം "സംഖിത്തം, വിത്ഥിണ്ണ"ന്തി ച വുത്തം, **തം** ഇമിനാ ഇദാനി വുച്ചമാനേന നയേന വിധിനാ വേദിതബ്ബം.

ഏകാ സീലവിസുദ്ധീതി വിസുദ്ധീസു വിസും ഏകാ സീലവിസുദ്ധി. ദസസു കഥാവത്ഥൂസു **ചത്താരി കഥാവത്ഥൂനി ഹുത്വാ ആഗതാ** അപ്പിച്ഛതാദീഹി വിനാ സീലവിസുദ്ധിയാ അസമ്ഭവതോ. **അപ്പിച്ഛകഥാ**തിആദീസു കഥാസീസേന ദസകഥാവത്ഥു ഗഹിതം. കഥേതബ്ബത്താ വാ വത്ഥു **കഥാവത്ഥൂ**തി വുത്തം. ഏവഞ്ച ഉപകാരതോ, സഭാവതോ വാ ചതുന്നം കഥാവത്ഥൂനം സീലവിസുദ്ധിസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തിണ്ണം കഥാവത്ഥൂനം ചിത്തവിസുദ്ധിസങ്ഗഹേപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ**തി നാമരൂപപരിച്ഛേദോ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി, വിപസ്സനുപക്കിലേസേ പഹായ ഉപ്പന്നം വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, ഉദയബ്ബയഞാണാദി

നവവിധഞാണം പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, അരിയമഗ്ഗഞാണം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ.

സത്തരഥവിനീതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൬൦. സമ്മോദിതുന്തി അനന്തരം വുച്ചമാനേന സമ്മോദിതും. **അട്ഠാനപരികപ്പേനാതി** അകാരണസ്സ വത്ഥുനോ പരികപ്പനേന തദാ അസമ്ഭവന്തം അത്ഥം പരികപ്പേത്വാ വചനേന. **അഭിണ്ഹദസ്സനസ്സാതി** നിച്ചദസ്സനസ്സ, നിയതദസ്സനസ്സാതി അത്ഥോ.

ഉക്ഖിപീതി ഗുണതോ കഥിതഭാവേന ഉക്കംസേതി. **ഥേരസ്സാതി** ആയസ്മതോ പുണ്ണത്ഥേരസ്സ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ** ഇമസ്മിം കാരണേ ഏകപദേനേവ സാവകവിസയേ അനഞ്ഞസാധാരണഗുണാവികരണനിമിത്തം. ഇദാനി തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"അമച്ചഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അപചായമാനോതി** പൂജയന്തോ.

"അനുമസ്സ അനുമസ്സ പുച്ഛിതാ"തി വുത്തത്താ വിചാരണവസേനാഹ **"കിം പന പഞ്ഹസ്സ പുച്ഛനം ഭാരിയം ഉദാഹു വിസ്സജ്ജന"**ന്തി. **സഹേതുകം കത്വാതി** യുത്തായുത്തം കത്വാ. **സകാരണന്തി** തസ്സേവ വേവചനം. **പുച്ഛനമ്പീതി** ഏവം സഹധമ്മേന പുച്ഛിതബ്ബമത്ഥം സയം സമ്പാദേത്വാ പുച്ഛനമ്പി ഭാരിയം ദുക്കരം. **വിസ്സജ്ജനമ്പീതി** സഹധമ്മേന വിസ്സജ്ജനമ്പി ദുക്കരം. ഏവഞ്ഹി വിസ്സജ്ജേന്തോ വിഞ്ഞൂനം ചിത്തം ആരാധേതീതി. **യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനാ നിട്ഠിതാ**ആദിതോ സപരിക്ഖാരം സീലം, മജ്ഝേ സമാധിം, അന്തേ വസീഭാവപ്പത്തം പഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ ദേസനായ നിട്ഠാപിതത്താതി.

രഥവിനീതസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. നിവാപസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൧. നിവപ്പതീതി നിവാപോ, നിവാപം വത്തേതി, നിവാപഭോജനം വാ ഏതസ്സാതി **നേവാപികോ,** നിവാപേന മിഗേ പലോഭേത്വാ ഗണ്ഹനകമാഗവികോ. **തിണബീജാനീതി** നിവാപതിണബീജാനി. **വപ്പന്തി** സസ്സം വിയ വപിതബ്ബട്ഠേന വപ്പം. "മയം വിയ അഞ്ഞേ കേ ഈദിസം ലഭിസ്സന്തീ"തി **മാനമദം ആപജ്ജിസ്സന്തി. വിസ്സട്ഠസതിഭാവന്തി** അനുസ്സങ്കിതപരിസങ്കിതഭാവം. തിരച്ഛാനാ ഹി വിജാതിയബലവതിരച്ഛാനവസനട്ഠാനേസു സാസങ്കാ ഉബ്ബിഗ്ഗഹദയാ അപ്പമത്താ ഹോന്തി വിസേസതോ മാഗവികാദിമനുസ്സൂപചാരേ, രസതണ്ഹായ പന ബദ്ധാ പമാദം ആപജ്ജസ്സന്തി. നിവപതി ഏത്ഥാതി **നിവാപോ,** നിവാപഭൂമി നിവാപട്ഠാനം. തേനാഹ **"നിവാപട്ഠാനേ"**തി. "യഥാകാമകരണീയാ"തി വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ഏകം കിരാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നീവാരവനം വിയാതി** നീവാരസ്സ സമൂഹോ വിയ. **നീവാരോ** നാമ അരഞ്ഞേ സയംജാതവീഹിജാതി. **മേഘമാലാ വിയാതി** മേഘഘടാ വിയ. **ഏകഗ്ഘനന്തി** ഏകജ്ഝം വിയ അവിരട്ഠം. **പക്കമന്തീതി** ആസങ്കപരിസങ്കാ ഹുത്വാ പക്കമന്തി. **കണ്ണേ ചാലയമാനാതി** അനാസങ്കന്താനം പഹട്ഠാകാരദസ്സനം. **മണ്ഡലഗുമ്ബന്തി** മണ്ഡലകാകാരേന ഠിതം ഗുമ്ബം.

൨൬൨. കപ്പേത്വാതി ഉപമാഭാവേന പരികപ്പേത്വാ. മിഗേ അത്തനോ വസേ വത്താപനം **വസീഭാവോ**. സോ ഏവ ഇജ്ഝനട്ഠേന **ഇദ്ധി,** പഭാവനട്ഠേന **ആനുഭാവോ**.

൨൬൩. ഭയേന ഭോഗതോതി ഭയേന സഹ സഭയം നിവാപപരിഭോഗതോ. **ബലവീരിയ**ന്തി കായബലഞ്ച ഉട്ഠാനവീരിയഞ്ച. അട്ഠകഥായം പന ബലമേവ വീരിയം. **ബല**ന്തി ച സരീരബലം, തഞ്ച അത്ഥതോ മനസികാരമഗ്ഗേഹി അപരാപരം സഞ്ചരണകവാതോതി വുത്തം **"അപരാപരം സഞ്ചരണവായോധാതൂ"**തി.

൨൬൪. സിക്ഖിതകേരാടികാതി പരിചിതസാഠേയ്യാ, വഞ്ചകാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിമന്തോ വിയ** ആനുഭാവവന്തോ വിയ. പചുരജനേഹി പരഭൂതാ ജാതാതി **പരജനാ,** മഹാഭൂതാ. തേനാഹ **"യക്ഖാ"**തി. **സമന്താ സപ്പദേസ**ന്തി സമന്തതോ പദേസവന്തം വിപുലോകാസസന്നിവാസട്ഠാനം. തസ്സ പന സപ്പദേസതാ മഹാഓകാസതായാതി വുത്തം **"മഹന്തം ഓകാസ"**ന്തി.

൨൬൫. ഘട്ടേസ്സന്തീതി "സഭയസമുട്ഠാന"ന്തി സഞ്ഞാദാനവസേന ചിത്തം ചേതേസ്സന്തി, താസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പരിച്ചജിസ്സന്തീ**തി നിബ്ബിസിസ്സന്തി. **മഹല്ലകോ**തി ജാതിയാ മഹല്ലകോ ജിണ്ണോ. **ദുബ്ബലോ**തി ബ്യാധിവസേന, പകതിയാ വാ ബലവിരഹിതോ.

൨൬൭. നിവാപസദിസതായ **നിവാപോതി വാ**. ലോകപരിയാപന്നം ഹുത്വാ കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതായ **ലോകാമിസാനീതി വാ**. വട്ടേ ആമിസഭൂതത്താ **വട്ടാമിസഭൂതാനം. വസം വത്തേതീ**തി കാമഗുണേഹി കാമഗുണേ ഗിദ്ധേ സത്തേ തസ്സേവ ഗേധസ്സ വസേന അത്തനോ വസേ വത്തേതീതി. തേനാഹ -

> "അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ;
> തേന തം ബാധയിസ്സാമി, ന മേ സമണ മോക്ഖസീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩);

അയന്തി പഠമമിഗജാതൂപമാ. വാനപത്ഥസ്സ സതോവ പപഞ്ചപരദത്തികാദിസപുത്തദാരനിക്ഖമനം സന്ധായാഹ **"സപുത്തഭരിയപബ്ബജ്ജായാ"**തി.

൨൬൮. കാമതോ ചിത്തസ്സ വിമുത്തി ഇധ ചേതോവിമുത്തീതി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ചേതോവിമുത്തി നാമ...പേ॰... ഉപ്പന്നഅജ്ഝാസയോ"**തി. കാമേ വിസ്സജ്ജേത്വാ പുന തത്ഥ നിമുഗ്ഗതായ ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണാ ദുതിയമിഗജാതൂപമാ വുത്താ.

൨൬൯. തതിയസമണബ്രാഹ്മണാ യഥാപരിച്ചത്തേ കാമേ പരിച്ചജിത്വാ ഏവം ഠിതാ, ന ദുതിയാ വിയ തത്ഥ നിമുഗ്ഗാതി അധിപ്പായേന **"കിം പന തേ അകംസൂ"**തി പുച്ഛതി. ഇതരേ കാമം ഉജുകം കാമഗുണേസു ന നിമുഗ്ഗാ, പരിയായേന പന നിമുഗ്ഗാ ദിട്ഠിജാലേന ച അജ്ഝോത്ഥടാതി ദസ്സേന്തോ **"ഗാമനിഗമജനപദരാജധാനിയോ"**തിആദിമാഹ. ദിട്ഠിജാലമ്പി തണ്ഹാജാലാനുഗതമേവാതി ആഹ **"മാരസ്സ പാപിമതോ ദിട്ഠിജാലേന പരിക്ഖിപിത്വാ"**തി.

൨൭൫. ഖന്ധകിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരാ വാ ഇധ **മാരഗ്ഗഹണേന** ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. **അക്ഖീനി ഭിന്ദി** ദട്ഠും അസമത്ഥഭാവാപാദനേന. തേനാഹ **“വിപസ്സനാപാദകജ്ഝാന”**ന്തിആദി. കിഞ്ചാപി മാരോ യം കിഞ്ചി ഝാനം സമാപന്നസ്സപി ഭിക്ഖുനോ ചിത്തം ഇമം നാമ ആരമ്മണം നിസ്സായ വത്തതീതി ന ജാനാതി, ഇധാധിപ്പേതസ്സ പന ഭിക്ഖുനോ വസേന **“വിപസ്സനാപാദകജ്ഝാന”**ന്തി വുത്തം. **തേനേവ പരിയായേനാതി** “ന മാരസ്സ അക്ഖീനി ഭിന്ദീ”തി ഏവമാദിനാ യഥാവുത്തപരിയായേന. **അദസ്സനം ഗതോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ചക്ഖുസ്സ പദം പതിട്ഠാതി ച ഇധ ആരമ്മണം അധിപ്പേതം തം പരിഗ്ഗയ്ഹ പവത്തനതോതി ആഹ **“അപ്പതിട്ഠം നിരാരമ്മണ”**ന്തി. **സോതി** മാരോ. **ദിസ്വാതി** ദസ്സനഹേതു. യസ്മാ മഗ്ഗേന ചതുസച്ചദസ്സനഹേതു ആസവാ ന പരിക്ഖീണാ. ഫലക്ഖണേ ഹി തേ ഖീണാതി വുച്ചന്തീതി.

ലോകേതി സത്തലോകേ സങ്ഖാരലോകേ ച. **സത്തവിസത്തഭാവേനാതി** ലഗ്ഗഭാവേന ചേവ സവിസേസം ആസത്തഭാവേന ച. **അഥ വാതി**ആദിനാ **നിദ്ദേസനയവസേന** (മഹാനി॰ ൩, ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൨, ൨൩; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൪) വിസത്തികാപദം നിദ്ദിസതി. **വിസതാതി** വിത്ഥടാ രൂപാദീസു തേഭൂമകധമ്മേസു ബ്യാപനവസേന **വിസടാതി** പുരിമവചനമേവ തകാരസ്സ ടകാരം കത്വാ വുത്തം. **വിസാലാതി** വിപുലാ. **വിസക്കതീ**തി പരിസക്കതി സഹതി. രത്തോ ഹി രാഗവത്ഥുനാ പാദേന താലിയമാനോപി സഹതി. ഓസക്കനം, വിപ്ഫന്ദനം വാ **വിസക്കന**ന്തിപി വദന്തി. **വിസംഹരതീ**തി യഥാ തഥാ കാമേസു ആനിസംസം ദസ്സേന്തീ വിവിധേഹി ആകാരേഹി നേക്ഖമ്മാഭിമുഖപ്പവത്തിതോ ചിത്തം സംഹരതി സങ്ഖിപതി, വിസം വാ ദുക്ഖം, തം ഹരതി ഉപനേതീതി അത്ഥോ. **വിസംവാദികാതി** അനിച്ചാദിം നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹാപേന്തീ വിസംവാദികാ ഹോതി. ദുക്ഖനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലാ,** വിസം വാ ദുക്ഖദുക്ഖാദിഭൂതാ വേദനാ മൂലം ഏതിസ്സാതി **വിസമൂലാ**. ദുക്ഖസമുദയത്താ വിസം ഫലം ഏതിസ്സാതി **വിസഫലാ**. തണ്ഹായ രൂപാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സേവ പരിഭോഗോ ഹോതി, ന അമതസ്സാതി സാ **“വിസപരിഭോഗാ”**തി വുത്താ. സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിവസേന സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യോ പനേത്ഥ പധാനോ അത്ഥോ, തം ദസ്സേതും പുന **“വിസാലാ വാ പനാ”**തിആദി വുത്തം. **നിത്തിണ്ണോ ഉത്തിണ്ണോ**തി ഉപസഗ്ഗവസേന പദം വഡ്ഢിതം. നിരവസേസതോ വാ തിണ്ണോ **നിത്തിണ്ണോ**. തേന തേന മഗ്ഗേന ഉദ്ധമുദ്ധം തിണ്ണോ **ഉത്തിണ്ണോ**. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നിവാപസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. പാസരാസിസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൨. **സാധുമയ**ന്തി ഏത്ഥ **സാധു**-സദ്ദോ ആയാചനത്ഥോ, ന “സാധാവുസോ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൨) വിയ അഭിനന്ദനാദിഅത്ഥോതി ആഹ **“ആയാചന്താ”**തി. തേനാഹ പാളിയം “ലഭേയ്യാമാ”തിആദി വുത്തം. **ന സക്കോന്തി,** കസ്മാ? **ബുദ്ധാ ഹി ഗരൂ ഹോന്തി,** പരമഗരൂ ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാനം, ന യഥാ തഥാ ഉപസങ്കമനീയാ. തേനാഹ **“ഏകചാരികോ സീഹോ”**തിആദി.

“പാകടകിരിയായാ”തി സങ്ഖേപേന വുത്തം വിവരിതും **“യം ഹീ”**തിആദി വുത്തം. ഭഗവാ സബ്ബകാലം കിമേവമകാസീതി? ന സബ്ബകാലമേവമകാസി. യദാ പന അകാസി, തം ദസ്സേതും **“ഭഗവാ പഠമബോധിയ”**ന്തിആദി വുത്തം. **മനുസ്സത്തഭാവേതി** ഇമിനാ പുരിസത്തഭാവം ഉല്ലിങ്ഗേതി. **ധനപരിച്ചാഗോ കതോ നാമ നത്ഥി** ഭഗവതോ ധരമാനകാലേതി അധിപ്പായോ.

മാലാകചവരന്തി മിലാതമാലാകചവരം. **രജോജല്ലം ന ഉപലിമ്പതി** അച്ഛതരഛവിഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം “സുഖുമത്താ ഛവിയാ കായേ രജോജല്ലം ന ലിമ്പതീ”തി. യദി ഏവം കസ്മാ ഭഗവാ നഹായതീതി ആഹ **“ഉതുഗ്ഗഹണത്ഥ”**ന്തി.

വിഹാരോതി ജേതവനവിഹാരോ. **വീസതിഉസഭം** ഗാവുതസ്സ ചതുത്ഥോ ഭാഗോതി വദന്തി. **കദാചീതി** കസ്മിഞ്ചി ബുദ്ധുപ്പാദേ. **അചലമേവാതി** അപരിവത്തമേവ അനഞ്ഞഭാവതോ, മഞ്ചാനം പന അപ്പമഹന്തതാഹി പാദാനം പതിട്ഠിതട്ഠാനസ്സ ഹാനിവഡ്ഢിയോ ഹോന്തിയേവ.

യന്തനാളികാഹി പരിപുണ്ണസുവണ്ണരസധാരാഹി. **ന്ഹാനവത്തന്തി** “പബ്ബജിതേന നാമ ഏവം ന്ഹായിതബ്ബ”ന്തി നഹാനചാരിത്തം ദസ്സേത്വാ. യസ്മാ ഭഗവതോ സരീരം സുധന്തചാമീകരസമാനവണ്ണം സുപരിസോധിതപവാളരുചിരകരചരണാവരം സുവിസുദ്ധനീലരതനാവളിസദിസകേസതനുരുഹം, തസ്മാ തഹം തഹം വിനിസ്സതജാതിഹിങ്ഗുലകരസൂപസോഭിതം ഉപരി മഹഗ്ഘരതനാവളിസഞ്ഛാദിതം ജങ്ഗമമിവ കനകഗിരിസിഖരം വിരോചിത്ഥ. തസ്മിഞ്ച സമയേ ദസബലസ്സ സരീരതോ നിക്ഖമിത്വാ ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ സമന്തതോ അസീതിഹത്ഥപ്പമാണേ പദേസേ ആധാവന്തീ വിധാവന്തീ രതനാവളിരതനദാമ-രതനചുണ്ണ-വിപ്പകിണ്ണം വിയ, പസാരിതരതനചിത്തകഞ്ചനപട്ടമിവ, ആസിഞ്ചമാനലാഖാരസധാരാ-ചിതമിവ , ഉക്കാസതനിപാതസമാകുലമിവ, നിരന്തരം വിപ്പകിണ്ണ-കണികാര-കിങ്കിണിക-പുപ്ഫമിവ, വായുവേഗസമുദ്ധത-ചിനപിട്ഠചുണ്ണ-രഞ്ജിതമിവ, ഇന്ദധനു-വിജ്ജുലതാ-വിതാനസന്ഥതമിവ, ഗഗനതലം തം ഠാനം പവനഞ്ച സമ്മാ ഫരന്തി. തേന വുത്തം **“വണ്ണഭൂമി നാമേസാ”**തിആദി. **അത്ഥന്തി** ഉപമേയ്യത്ഥം. **ഉപമായോതി** “ഈദിസോ ച ഹോതീ”തി യഥാരഹം തദനുച്ഛവികാ ഉപമാ. **കാരണാനീതി** ഉപമുപമേയ്യസമ്ബന്ധവിഭാവനാനി കാരണാനി. **പൂരേത്വാതി** വണ്ണനം പരിപുണ്ണം കത്വാ. **ഥാമോ വേദിതബ്ബോ** “അതിത്ഥേ പക്ഖന്ദോ”തി അവത്തബ്ബത്താ.

൨൭൩. **കണ്ണികാതി** സരീരഗതബിന്ദുകതാനി മണ്ഡലാനി. **പരിക്ഖാരഭണ്ഡന്തി** ഉത്തരാസങ്ഗം സങ്ഘാടിഞ്ച സന്ധായ വദതി. കിം പനായം നയോ ബുദ്ധാനമ്പി സരീരേ ഹോതീതി? ന ഹോതി, വത്തദസ്സനത്ഥം പനേതം കതന്തി ദസ്സേതും **“ബുദ്ധാനം പനാ”**തിആദി വുത്തം. ഗമനവസേന കായസ്സാഭിനീഹരണം **ഗമനാഭിഹാരോ**. യഥാധിപ്പായാവത്തനം **അധിപ്പായകോപനം**.

അഞ്ഞതരായ പാരമിയാതി നേക്ഖമ്മപാരമിയാ. വീരിയപാരമിയാതി അപരേ. **മഹാഭിനിക്ഖമനസ്സാതി** മഹന്തസ്സ ചരിമഭവേ അഭിനിക്ഖമനസ്സ. തഞ്ഹി മഹന്തം ഭോഗക്ഖന്ധം മഹന്തഞ്ച ഞാതിപരിവട്ടം മഹന്തഞ്ച ചക്കവത്തിസിരിം പജഹിത്വാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സമാരകസ്സ ച

അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യഭേദസ്സ മഹതോ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ പവത്തത്താ മഹനീയതായ ച മഹന്തം അഭിനിക്ഖമനന്തി വുച്ചതി.

പുരിമോതി "കതമായ നു കഥായ സന്നിസിന്നാ ഭവഥാ"തി ഏവം വുത്തഅത്ഥോ. **കാ ച പന വോ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകേ. തേന യഥാപുച്ഛിതായ കഥായ വക്ഖമാനം വിപ്പകതഭാവം ജോതേതി. **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ. യായ ഹി കഥായ തേ ഭിക്ഖൂ സന്നിസിന്നാ, സാ ഏവ അന്തരാകഥാഭൂതാ വിപ്പകതാ വിസേസേന പുന പുച്ഛീയതി. **അഞ്ഞാ**തി അന്തരാ-സദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. അഞ്ഞത്ഥോ ഹി അയം അന്തരാ-സദ്ദോ "ഭൂമന്തരം (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) സമയന്തര"ന്തിആദീസു വിയ, **അന്തരാ**തി വാ വേമജ്ഝേതി അത്ഥോ. **ദസകഥാവത്ഥുനിസ്സിതാ**തി "കിം സീലം നാമ, കഥഞ്ച പൂരേതബ്ബം, കാനി ചസ്സ സംകിലേസവോദാനാനീ"തിആദിനാ അപ്പിച്ഛാദിനിസ്സിതാ സീലാദിനിസ്സിതാ ച കഥാ. **അരിയോ**തി നിദ്ദോസോ. അഥ വാ അത്ഥകാമേഹി അരണീയോതി **അരിയോ,** അരിയാനം അയന്തി വാ **അരിയോ**തി. ഭാവനാമനസികാരവസേന **തുണ്ഹീ** ഭവന്തി, ന ഏകച്ചബാഹിരകപബ്ബജിതാ വിയ മൂഗബ്ബതസമാദാനേന. **ദുതിയജ്ഝാനമ്പി അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോ** വചീസങ്ഖാരപഹാനതോ. **മൂലകമ്മട്ഠാന**ന്തി പാരിഹാരിയ കമ്മട്ഠാനമ്പി. **ഝാന**ന്തി ദുതിയജ്ഝാനം.

൨൭൪. "സന്നിപതിതാനം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വയ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൩; ഉദാ॰ ൧൨, ൨൮, ൨൯) അട്ഠുപ്പത്തിവസേന ദേസനാ പവത്താതി തസ്സാ ഉപരിദേസനായ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും **"ദ്വേമാ, ഭിക്ഖവേ, പരിയേസനാതി കോ അനുസന്ധീ"**തി അനുസന്ധിം പുച്ഛതി. **അയം തുമ്ഹാകം പരിയേസനാ**തി യാ മഹാഭിനിക്ഖമനപടിബദ്ധാ ധമ്മീ കഥാ, സാ തുമ്ഹാകം ധമ്മപരിയേസനാ ധമ്മവിചാരണാ അരിയപരിയേസനാ നാമ. **അപായമഗ്ഗ**ന്തി അനത്ഥാവഹം മഗ്ഗം. **ഉദ്ദേസാനുക്കമം ഭിന്ദിത്വാ**തി ഉദ്ദേസാനുപുബ്ബിം ലങ്ഘിത്വാ. **ധമ്മ**-സദ്ദോ "അമോസധമ്മം നിബ്ബാന"ന്തിആദീസു വിയ പകതിപരിയായോ. **ജായനസഭാവോ**തി ജായനപകതികോതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

സബ്ബത്ഥാതി യഥാ "പുത്തഭരിയ"ന്തി ദ്വന്ദസമാസവസേന ഏകത്തം, ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ "ദാസിദാസ"ന്തിആദീസു സബ്ബപദേസു. പരതോ വികാരം അനാപജ്ജിത്വാ സബ്ബദാ ജാതരൂപമേവ ഹോതീതി **ജാതരൂപം,** സുവണ്ണം. ധവലസഭാവതായ രഞ്ജീയതീതി **രജതം,** രൂപിയം. ഇധ പന സുവണ്ണം ഠപേത്വാ യം കിഞ്ചി ഉപഭോഗപരിഭോഗാരഹം രജതംതേവ ഗഹിതം. ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി **ഉപധയോ. ചുതീസങ്ഖാതം മരണ**ന്തി ഏകഭവപരിയാപന്നം ഖന്ധനിരോധസങ്ഖാതം മരണമാഹ. ഖണികനിരോധോ പന ഖണേ ഖണേ. തേനാഹ **"സത്താനം വിയാ"**തി. **സംകിലിസ്സതീ**തി ദൂസവിസേന വിയ അത്താനം ദൂസിസ്സതി. തേനാഹ ഭഗവാ - "പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ജാതരൂപസ്സ ഉപക്കിലേസാ അയോ ലോഹ"ന്തിആദി (അ॰ നി॰ ൫.൨൩). **മലം ഗഹേത്വാ**തി യേഹി സഹയോഗതോ മലിനം ഹോതി, തേസം മലിനഭാവപച്ചയാനം വസേന മലം ഗഹേത്വാ. ജീരണതോ ജരാധമ്മവാരേ ജാതരൂപം ഗഹിതന്തി യോജനാ. യേ പന ജാതിധമ്മവാരേപി ജാതരൂപം ന പഠന്തി, തേസം ഇതരേസം വിയ ജീരണധമ്മവാരേ സരൂപതോ അനാഗതമ്പി ഉപധിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. പരിഗ്ഗഹേ ഠിതാനം പന വസേന

വുച്ചമാനേ അപാകടാനമ്പി ജാതിജരാമരണാനം വസേന യോജനാ ലബ്ഭതേവ. ജാതരൂപസീസേന ചേത്ഥ സബ്ബസ്സപി അനിന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം, പുത്തഭരിയാദിഗ്ഗഹണേന വിയ മിത്താമച്ചാദിഗ്ഗഹണം.

൨൭൪. അരിയേഹി പരിയേസനാ, അരിയാനം പരിയേസനാതി വാ **അരിയപരിയേസനാ**തി സമാസദ്വയം ദസ്സേതി **"അയം, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിനാ.

൨൭൫. **മൂലതോ പട്ഠായാ**തി യം മഹാഭിനിക്ഖമനസ്സ മൂലഭാവേസുആദീനവദസ്സനം, തതോ പട്ഠായ. യസ്മാ തേ ഭിക്ഖൂ തത്ഥ മഹാഭിനിക്ഖമനകഥായ സന്നിസിന്നാ, സാ ച നേസം അന്തരാകഥാ വിപ്പകതാ, തസ്മാ ഭഗവാ തേസം മൂലതോ പട്ഠായ മഹാഭിനിക്ഖമനകഥം കഥേതും ആരഭി. **അഹമ്പി പുബ്ബേ**തി വിസേസവചനം അപരിപക്കഞാണേന സയം ചരിമഭവേ തീസു പാസാദേസു തിവിധനാടകപരിവാരസ്സ ദിബ്ബസമ്പത്തിസദിസായ മഹാസമ്പത്തിയാ അനുഭവനം, അഭിനിക്ഖമിത്വാ പധാനപദഹനവസേന അത്തകിലമഥാനുയോഗഞ്ച സന്ധായാഹ. **അനരിയപരിയേസനം പരിയേസി**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ചവഗ്ഗിയാപീ**തി യഥാസകം ഗിഹിഭോഗം അനുയുത്താ തം പഹായ പബ്ബജിത്വാ അത്തകിലമഥാനുയോഗേ ഠിതാ സത്ഥു ധമ്മചക്കപവത്തനദേസനായ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) തമ്പി പഹായ അരിയപരിയേസനം പരിയേസിംസൂതി.

൨൭൭. കാമം **ദഹര**-സദ്ദോ "ദഹരം കുമാരം മന്ദം ഉത്താനസേയ്യക"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൩) ഏത്ഥ ബാലദാരകേ ആഗതോ, "ഭദ്രേന യോബ്ബനേന സമന്നാഗതോ"തി പന വക്ഖമാനത്താ യുവാവത്ഥാ ഇധ ദഹര-സദ്ദേന വുത്താതി ആഹ **"തരുണോവ സമാനോ"**തി. **പഠമവയേന** ഏകൂനതിംസവയത്താ. ജാതിയാ ഹി യാവ തേത്തിംസവയാ പഠമവയോ. **അനാദരത്ഥേ സാമിവചനം** യഥാ "ദേവദത്തസ്സ രുദന്തസ്സ പബ്ബജീ"തി. കാമം അസ്സുമുച്ചനം രോദനം, തം **അസ്സുമുഖാന**ന്തി ഇമിനാ പകാസിതം, തം പന വത്വാ **"രുദന്താന"**ന്തി വചനം ബലവസോകസമുട്ഠാനം ആരോദനവത്ഥും പകാസേതീതി ആഹ **"കന്ദിത്വാ രോദമാനാന"**ന്തി. **കിം കുസലന്തി ഗവേസമാനോ**തി കിന്തി സബ്ബസോ അവജ്ജരഹിതം ഏകന്ത നിയ്യാനികം പരിയേസമാനോ. **വരപദ**ന്തി വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥികേഹി ഏകന്തേന വരണീയട്ഠേന വരം, പജ്ജിതബ്ബട്ഠേന പദം. തുങ്ഗസരീരതായ ദീഘോ, പിങ്ഗലചക്ഖുതായ പിങ്ഗലോതി **ദീഘപിങ്ഗലോ. ധമ്മോ**തി വിനയോ, സമയോതി അത്ഥോ. **സുത്വാവ ഉഗ്ഗണ്ഹി**ന്തി തേന വുച്ചമാനസ്സ സവനമത്തേനേവ ഉഗ്ഗണ്ഹിം വാചുഗ്ഗതം അകാസിം.

പടിലപനമത്തകേനാതി പുന ലപനമത്തകേന. ജാനാതീതി ഞാണോ, ഞാണോതി വാദോ ഞാണവാദോ, തം **ഞാണവാദം**. "വദാമീ"തി ആഗതത്താ **അട്ഠകഥായം "ജാനാമീ"**തി ഉത്തമപുരിസവസേന അത്ഥോ വുത്തോ. **അഞ്ഞേപി ബഹൂ**തി അഞ്ഞേപി ബഹൂ മമ തഥാഭാവം ജാനന്താ "അയം ഇമം ധമ്മം ജാനാതീ"തി, "അകമ്പനീയതായ ഥിരോ"തി വാ ഏവം വദന്തി. **ലാഭീതി അഞ്ഞാസീ**തി ധമ്മസ്സ ഉദ്ദിസനേന മഹാപഞ്ഞതായ "അയം അത്തനാ ഗതമഗ്ഗം പവേദേതി, ന അനുസ്സുതികോ"തി അഞ്ഞാസി. **അസ്സാ**തി ബോധിസത്തസ്സ. **ഏതദഹോസീ**തി ഏതം "ന ഖോ ആളാരോ കാലാമോ"തിആദി മനസി അഹോസി, ചിന്തേസീതി അത്ഥോ.

ഹേട്ഠിമസമാപത്തീഹി വിനാ ഉപരിമസമാപത്തീനം സമ്പാദനസ്സ അസമ്ഭവതോ **"സത്ത സമാപത്തിയോ മം ജാനാപേസീ"**തി ആഹ. **പയോഗം കരേയ്യന്**തി ഭാവനം അനുയുഞ്ജേയ്യന്തി അത്ഥോ. **ഏവമാഹാ**തി ഏവം "അഹം, ആവുസോ"തിആദിമാഹ, സത്തന്നം സമാപത്തീനം അധിഗമം പച്ചഞ്ഞാസീതി അത്ഥോ.

അനുസൂയകോതി അനിസ്സുകീ. തേന മഹാപുരിസേ പസാദം പവേദേസി. ബോധിസത്തസ്സ താ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ ഠിതസ്സ പുരിമജാതിപരിചയേന ഞാണസ്സ ച മഹന്തതായ താസം ഗതി ച അഭിസമ്പരായോ ച ഉപട്ഠാസി . തേന "വട്ടപരിയാപന്നാ ഏവേതാ"തി നിച്ഛയോ ഉദപാദി. തേനാഹ **"നായം ധമ്മോ നിബ്ബിദായാ"**തിആദി. ഏകച്ചാനം വിരാഗഭാവനാസമതിക്കമാവഹോപി നേവ തേസമ്പി അച്ചന്തായ സമതിക്കമാവഹോ, സയഞ്ച വട്ടപരിയാപന്നോയേവ, തസ്മാ നേവ വട്ടേ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ, യദഗ്ഗേന ന നിബ്ബിദായ, തദഗ്ഗേന ന വിരജ്ജനത്ഥായ, രാഗാദീനം പാപധമ്മാനം ന നിരുജ്ഝനത്ഥായ, ന ഉപസമത്ഥായ, തസ്മാ തം അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മം ന അഭിജാനനത്ഥായ...പേ॰... സംവത്തതീതി യോജനാ.

യാവദേവ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനുപപത്തിയാതി സത്തസു സമാപത്തീസു ഉക്കട്ഠം ഗഹേത്വാ വദതി. ഉട്ഠായ സമുട്ഠായ അച്ചുതിധമ്മം പരിയേസിതും യുത്തത്താ തഞ്ച അനതിക്കന്തജാതിധമ്മമേവാതി മഹാസത്തോ പജഹതീതി ആഹ **"യഞ്ച ഠാനം പാപേതീ"**തിആദി. **തതോ പട്ഠായാ**തി യദാ സമാപത്തിധമ്മസ്സ ഗതിഞ്ച അഭിസമ്പരായഞ്ച അബ്ഭഞ്ഞാസി, തതോ പട്ഠായ. **മക്ഖികാവസേനാ**തി ഭോജനസ്സ മക്ഖികാമിസ്സതാവസേന. **മനം ന ഉപ്പാദേതി** ഭുഞ്ജിതുന്തി അധിപ്പായോ. **മഹന്തേന ഉസ്സാഹേനാ**തി ഇദം കതിപാഹം തത്ഥ ഭാവനാനുയോഗമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന അഞ്ഞേസം വിയ കസിണപരികമ്മാദികരണം. ന ഹി അന്തിമഭവികബോധിസത്താനം സമാപത്തിനിബ്ബത്തനേ ഭാരിയം നാമ. **അനലങ്കരിത്വാ**തി അനു അനു അലംകത്വാ പുനപ്പുനം "ഇമിനാ ന കിഞ്ചി പയോജന"ന്തി കത്വാ.

൨൭൮. വാചായ ഉഗ്ഗഹിതമത്തോവാതി ഏത്ഥ പുബ്ബേ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൨൮൦. മഹാവേലാ വിയ **മഹാവേലാ,** വിപുലവാലികപുഞ്ജതായ മഹന്തോ വേലാതടോ വിയാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"മഹാവാലികരാസീതി അത്ഥോ"**തി. ഉരു മരു സികതാ വാലുകാ വണ്ണു വാലികാതി ഇമേ സദ്ദാ സമാനത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം.

സേനാ നിഗച്ഛി നിവിസി ഏത്ഥാതി **സേനാനിഗമോ,** സേനായ നിവിട്ഠട്ഠാനം. **സേനാനിഗാമോ**തി പന അയം സമഞ്ഞാ അപരകാലികാ. ഗോചരഗാമനിദസ്സനഞ്ചേതം. **ഉപരിസുത്തസ്മി**ന്തി മഹാസച്ചകസുത്തേ. **ഇധ പന ബോധിപല്ലങ്കോ അധിപ്പേതോ** അരിയപരിയേസനായ വുച്ചമാനത്താ.

൨൮൨. "ഞാണദസ്സന"ന്തി ച ഏകജ്ഝം ഗഹിതപദദ്വയവിസയവിസേസസ്സ അനാമട്ഠത്താ "മേ"തി ച ഗഹിതത്താ അനവസേസഞ്ഞേയ്യാവബോധനസമത്ഥമേവ ഞാണവിസേസം ബോധേതി, ന ഞാണമത്തം, ന ദസ്സനമത്തന്തി ആഹ **"സബ്ബധമ്മദസ്സനസമത്ഥഞ്ച മേ**

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഉദപാദീ"തി. **അകുപ്പതായാ**തി വിമോക്ഖന്തതായ സബ്ബസോ പടിപക്ഖധമ്മേഹി അസങ്ഖോഭനീയതായ. തേനാഹ **"രാഗാദീഹി ന കുപ്പതീ"**തി. ആരമ്മണസന്തതായപി തദാരമ്മണാനം അത്ഥി വിസേസോ യഥാ തം ''ആനേഞ്ജവിഹാരേ''തി ആഹ **"അകുപ്പാരമ്മണതായ ചാ"**തി. **പച്ചവേക്ഖണഞാണമ്പീ**തി ന കേവലം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ, അഥ ഖോ യഥാധിഗതേ പടിവേധസദ്ധമ്മേ ഏകൂനവീസതിവിധപച്ചവേക്ഖണഞാണമ്പി.

൨൬൭. പടിവിദ്ധോതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൬൪; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൨; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ മഹാവഗ്ഗ ൩.൭) സയമ്ഭുഞാണേന ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പടിമുഖം നിബ്ബിജ്ഝനവസേന പത്തോ, യഥാഭൂതം അവബുദ്ധോതി അത്ഥോ. **ഗമ്ഭീരോ**തി മഹാസമുദ്ദോ വിയ മകസതുണ്ഡസൂചിയാ അഞ്ഞത്ര സമുപചിതപരിപക്കഞാണസമ്ഭാരേഹി അഞ്ഞേസം ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ. തേനാഹ **"ഉത്താനഭാവപടിക്ഖേപവചനമേത"**ന്തി. യോ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ, സോ ഓഗാഹിതുമസക്കുണേയ്യതായ സരൂപതോ ച പസ്സിതും ന സക്കാതി ആഹ **"ഗമ്ഭീരത്താവ ദുദ്ദസോ"**തി. **ദുക്ഖേന ദട്ഠബ്ബോ**തി കിച്ഛേന കേനചിദേവ ദട്ഠബ്ബോ. യം പന ദട്ഠുമേവ ന സക്കാ, തസ്സ ഓഗാഹേത്വാ അനു അനു ബുജ്ഝനേ കഥാ ഏവ നത്ഥീതി ആഹ **"ദുദ്ദസത്താവ ദുരനുബോധോ"**തി. **ദുക്ഖേന അവബുജ്ഝിതബ്ബോ** അവബോധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ. ഇമസ്മിം ഠാനേ - ''തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, കതമം നു ഖോ ദുക്കരതരം വാ ദുരഭിസമ്ഭവതരം വാ''തി **സുത്തപദം** (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൧൫) വത്തബ്ബം. സന്താരമ്മണതായ വാ **സന്തോ.** നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹതായ **നിബ്ബുതോ**. പധാനഭാവം നീതോതി വാ **പണീതോ**. അതിത്തികരട്ഠേന **അതപ്പകോ** സാദുരസഭോജനം വിയ. ഏത്ഥ ച നിരോധസച്ചം സന്തം ആരമ്മണന്തി **സന്താരമ്മണം,** മഗ്ഗസച്ചം സന്തം സന്താരമ്മണഞ്ചാതി **സന്താരമ്മണം**. അനുപസന്തസഭാവാനം കിലേസാനം സങ്ഖാരാനഞ്ച അഭാവതോ നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹതായ സന്തപണീതഭാവേനേവ ച അസേചനകതായ അതപ്പകതാ ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ **"ഇദം ദ്വയം ലോകുത്തരമേവ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. ഉത്തമഞാണവിസയത്താ **ന തക്കേന അവചരിതബ്ബോ,** തതോ ഏവ നിപുണഞാണഗോചരതായ ച **സണ്ഹോ**. സുഖുമസഭാവത്താ ച **നിപുണോ,** ബാലാനം അവിസയത്താ പണ്ഡിതേഹി ഏവ വേദിതബ്ബോതി **പണ്ഡിതവേദനീയോ**. ആലീയന്തി അഭിരമിതബ്ബട്ഠേന സേവീയന്തീതി **ആലയാ,** പഞ്ച കാമഗുണാ. ആലയന്തി അല്ലീയന്തീ അഭിരമണവസേന സേവന്തീതി **ആലയാ,** തണ്ഹാവിചരിതാനി. **രമന്തീ**തി രതിം വിന്ദന്തി കീളന്തി ലളന്തി. **ആലയരതാ**തി ആലയനിരതാ.

ഠാനം സന്ധായാതി ഠാന-സദ്ദം സന്ധായ. അത്ഥതോ പന **ഠാന**ന്തി ച പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഏവ അധിപ്പേതോ. തിട്ഠതി ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ഠാനം,** സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയഭൂതാ അവിജ്ജാദയോ. ഇമേസം സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാതി ഇദപ്പച്ചയാ, അവിജ്ജാദയോവ. ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ **ഇദപ്പച്ചയതാ** യഥാ ''ദേവോ ഏവ ദേവതാ''തി, ഇദപ്പച്ചയാനം വാ അവിജ്ജാദീനം അത്തനോ ഫലം പതി പച്ചയഭാവോ ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ **ഇദപ്പച്ചയതാ**. തേന സമത്ഥപച്ചയലക്ഖണോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ ഹോതി. പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി ഫലം ഏതസ്മാതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**. പദദ്വയേനപി ധമ്മാനം പച്ചയട്ഠോ ഏവ വിഭാവിതോ. തേനാഹ **"സങ്ഖാരാദിപച്ചയാനം ഏതം അധിവചന"**ന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന

വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ၁.၈၃၇-၈၃၈) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതിആദി സബ്ബന്തി സബ്ബസങ്ഖാരസമഥാദിസദ്ദാഭിധേയ്യം സബ്ബം അത്ഥതോ **നിബ്ബാനമേവ**. ഇദാനി തസ്സ നിബ്ബാനഭാവം ദസ്സേതും **"യസ്മാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ന്തി നിബ്ബാനം. **ആഗമ്മാ**തി പടിച്ച അരിയമഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭാവഹേതു. **സമ്മന്തീ**തി അപ്പടിസന്ധികൂപസമവസേന സമ്മന്തി. തഥാ സന്താ സവിസേസം ഉപസന്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"വൂപസമ്മന്തീ"**തി. ഏതേന "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സമ്മന്തി ഏത്ഥാതി **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ,** നിബ്ബാന"ന്തി ദസ്സേതി. സബ്ബസങ്ഖതവിസംയുത്തേ ച നിബ്ബാനേ സബ്ബസങ്ഖാരവൂപസമപരിയായോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **പടിനിസ്സട്ഠാ**തി സമുച്ഛേദവസേന പരിച്ചത്താ ഹോന്തി. **സബ്ബാ തണ്ഹാ**തി അട്ഠസതപ്പഭേദാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ. **സബ്ബേ കിലേസരാഗാ**തി കാമരാഗരൂപരാഗാദിഭേദാ സബ്ബേപി കിലേസഭൂതാ രാഗാ, സബ്ബേപി വാ കിലേസാ ഇധ "കിലേസരാഗാ"തി വേദിതബ്ബാ, ന ലോഭവിസേസാ ഏവ ചിത്തസ്സ വിപരിണതഭാവാപാദനതോ . യഥാഹ "രത്തമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം, ദുട്ഠമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം, മൂള്ഹമ്പി ചിത്തം വിപരിണത"ന്തി (പാരാ॰ ၂၇၀). **വിരജ്ജന്തീ**തി പലുജ്ജന്തി.

ചിരനിസജ്ജാചിരഭാസനേഹി പിട്ഠിആഗിലായനതാലുഗലസോസാദിവസേന **കായകിലമഥോ** ചേവ **കായവിഹേസാ** ച വേദിതബ്ബാ. സാ ച ഖോ ദേസനായ അത്ഥം അജാനന്താനം വസേന വുത്താ, ജാനന്താനം പന ദേസനായ കായപരിസ്സമോപി സത്ഥു അപരിസ്സമോവ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ന ച മം ധമ്മാധികരണം വിഹേസേസീ"തി (ഉദാ॰ ၁၀). തേനേവാഹ **"യാ അജാനന്താനം ദേസനാ നാമ, സോ മമ കിലമഥോ അസ്സാ"**തി. **ഉഭയ**ന്തി ചിത്തകിലമഥോ ചേവ ചിത്തവിഹേസാ ചാതി ഉഭയമ്പേതം **ബുദ്ധാനം നത്ഥി** ബോധിമൂലേയേവ സമുച്ഛിന്നത്താ.

അനുബ്രൂഹനം സമ്പിണ്ഡനം. **സോ**തി "അപിസ്സൂ"തി നിപാതോ. **മ**ന്തി പടി-സദ്ദയോഗേന സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"മമാ"**തി. വുദ്ധിപ്പത്താ വാ അച്ഛരിയാ **അനച്ഛരിയാ**. വുദ്ധിഅത്ഥോപി ഹി അ-കാരോ ഹോതി യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ၁၁.തികമാതികാ). കപ്പാനം സതസഹസ്സം ചത്താരി ച അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ധമ്മസംവിഭാഗകരണത്ഥമേവ പാരമിയോ പൂരേത്വാ ഇദാനി അധിഗതധമ്മരജ്ജസ്സ തത്ഥ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിദീപനതാ, ഗാഥാത്ഥസ്സ അച്ഛരിയതാ, തസ്സ വുദ്ധിപ്പത്തി ചാതി വേദിതബ്ബം. അത്ഥദ്വാരേന ഹി ഗാഥാനം അനച്ഛരിയതാ. **ഗോചരാ അഹേസു**ന്തി ഉപട്ഠഹേസും. ഉപട്ഠാനഞ്ച വിതക്കേതബ്ബതാതി ആഹ **"പരിവിതക്കയിതബ്ബതം പാപുണിംസൂ"**തി.

യദി സുഖാപടിപദാവ, കഥം കിച്ഛതാതി ആഹ **"പാരമീപൂരണകാലേ പനാ"**തിആദി. **ഏവമാദീനി** ദുപ്പരിച്ചജാനി **ദേന്തസ്സ. ഹ**-ഇതി വാ "ബ്യത്ത"ന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ. ഏകംസത്ഥേതി കേചി. ഹ ബ്യത്തം, ഏകംസേന വാ അലം നിപ്പയോജനം ഏവം കിച്ഛേന അധിഗതസ്സ ധമ്മസ്സ ദേസിതന്തി യോജനാ. **ഹല**ന്തി വാ "അല"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം പദം "ഹലന്തി വദാമീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ၁.၅၈; സം॰ നി॰ ടീ॰ ၁.၁.၁၇၂) വിയ.

രാഗദോസപരിഫുട്ഠേഹീതി ഫുട്ഠവിസേന വിയ സപ്പേന രാഗേന ദോസേന ച സമ്ഫുട്ഠേഹി അഭിഭൂതേഹി. **രാഗദോസാനുഗതേഹീ**തി രാഗേന ച ദോസേന ച അനുബന്ധേഹി.

കാമരാഗരത്താ ഭവരാഗരത്താ ച നീവരണേഹി നിവുതതായ, ദിട്ഠിരാഗരത്താ വിപരീതാഭിനിവേസേന. **ന ദക്ഖന്തീ**തി യാഥാവതോ ധമ്മം ന പടിവിജ്ഝിസ്സന്തി. **ഏവം ഗാഹാപേതുന്തി** ''അനിച്ച''ന്തിആദിനാ സഭാവേന യാഥാവതോ ധമ്മം ജാനാപേതും. രാഗദോസപരേതതാപി നേസം സമ്മൂള്ഹഭാവേനേവാതി ആഹ **"തമോഖന്ധേന ആവുടാ"**തി.

൨൧൦. ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ കാരണം വിഭാവേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിനാ സയമേവ ചോദനം സമുട്ഠാപേതി. തത്ഥ **അഞ്ഞാതവേസേനാ**തി ഇമസ്സ ഭഗവതോ സാവകഭാവൂപഗമനേന അഞ്ഞാതരൂപേന. താപസവേസേനാതി കേചി. സോ പന അരഹത്താധിഗമേനേവ വിഗച്ഛേയ്യ. തിവിധം കാരണം അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ പടിപക്ഖസ്സ ബലവഭാവോ, ധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരതാ, തത്ഥ ച സാതിസയം ഗാരവന്തി, ത ദസ്സേതും **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. (തത്ഥ **പടിപക്ഖാ** നാമ രാഗാദയോ കിലേസാ സമ്മാപടിപത്തിയാ അന്തരായകരത്താ. തേസം ബലവഭാവതോ ചിരപരിഭാവനായ സത്തസന്താനതോ ദുബ്ബിസോധിയതായ തേ സത്തേ മത്തഹത്ഥിനോ വിയ ദുബ്ബലപുരിസം അധിഭവിത്വാ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അനയബ്യസനം ആപാദേന്തോ അനേകസതയോജനായാമവിത്ഥാരം സുനിചിതം ഘനസന്നിവേസം കണ്ടകദുഗ്ഗമ്പി അധിസേന്തി. ദൂരപ്പഭേദദുച്ഛേജ്ജതാഹി ദുബ്ബിസോധിയതം പന ദസ്സേതും **"അഥസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ച അന്തോ അമട്ഠതായ **കഞ്ജിയപുണ്ണാ ലാബു**. ചിരപാരിവാസികതായ **തക്കഭരിതാ ചാടി**. സ്നേഹതിന്തദുബ്ബലഭാവേന **വസാപീതപിലോതികാ**. തേലമിസ്സിതതായ **അഞ്ജനമക്ഖിതഹത്ഥോ** ദുബ്ബിസോധനീയാ വുത്താ, ഹീനൂപമാ ചേതാ രൂപപബന്ധഭാവതോ അചിരകാലികത്താ ച മലീനതായ, കിലേസസംകിലേസോ ഏവ പന ദുബ്ബിസോധനീയതരോ അനാദികാലികത്താ അനുസയിതത്താ ച. തേനാഹ **"അതിസംകിലിട്ഠാ"**തി. യഥാ ച ദുബ്ബിസോധനീയതരതായ, ഏവം ഗമ്ഭീരദുദ്ദസദുരനുബോധാനമ്പി വുത്തഉപമാ ഹീനൂപമാവ).

പടിപക്ഖവിഗമനേന ഗമ്ഭീരോപി ധമ്മോ സുപാകടോ ഭവേയ്യ. പടിപക്ഖവിഗമനം പന സമ്മാപടിപത്തിപടിബദ്ധം, സാ സദ്ധമ്മസ്സവനാധീനാ. തം സത്ഥരി ധമ്മേ ച പസാദായത്തം, സോ ഗരുട്ഠാനിയാനം അജ്ഝേസനഹേതുകോതി പനാളികായ സത്താനം ധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ ബ്രഹ്മയാചനാനിമിത്തന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ.

ഉപക്കിലേസഭൂതം അപ്പം രാഗാദിരജം ഏതസ്സാതി അപ്പരജം, അപ്പരജം അക്ഖി പഞ്ഞാചക്ഖു യേസം തേ തംസഭാവാതി കത്വാ **അപ്പരജക്ഖജാതികാ**തി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോ **"പഞ്ഞാമയേ"**തിആദിനാ. അപ്പം രാഗാദിരജം യേസം തംസഭാവാ **അപ്പരജക്ഖജാതികാ**തി ഏവമ്പി സദ്ദത്ഥോ സമ്ഭവതി. ദാനാദിദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി സരണഗമനപരഹിതപരിണാമനേഹി സദ്ധിം (ദ്വാദസ ഹോന്തീതി) **"ദ്വാദസപുഞ്ഞകിരിയവസേനാ"**തി വുത്തം.

രാഗാദിമലേന **സമലേഹി** പൂരണാദീഹി **ഛഹി സത്ഥാരേഹി** സത്ഥുപടിഞ്ഞേഹി കബ്ബരചനാവസേന ചിന്താകവിആദിഭാവേ ഠത്വാ തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം സയംപടിഭാനം **ചിന്തിതോ**. തേ കിര ബുദ്ധകോലാഹലാനുസ്സവേന സഞ്ജാതകുതൂഹലം ലോകം വഞ്ചേത്വാ കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ സബ്ബഞ്ഞുതം പടിജാനന്താ യം കിഞ്ചി അധമ്മംയേവ ധമ്മോതി ദീപേസും. തേനാഹ **"തേ ഹി പുരേതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ"**തിആദി. **അപാപുരേതന്തി** ഏതം കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തരധാനതോ പഭുതി പിഹിതം നിബ്ബാനനഗരസ്സ മഹാദ്വാരം അരിയമഗ്ഗം സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥേന അപാപുര വിവര.

സേലപബ്ബതോ ഉച്ചോ ഹോതി ഥിരോ ച, ന പംസുപബ്ബതോ മിസ്സകപബ്ബതോ ചാതി ആഹ **"സേലേ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനീ"**തി. **ധമ്മമയം പാസാദന്തി** ലോകുത്തരധമ്മമാഹ. സോ ഹി സബ്ബസോ പസാദാവഹോ, സബ്ബധമ്മേ അതിക്കമ്മ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പാസാദസദിസോ ച. പഞ്ഞാപരിയായോ വാ ഇധ **ധമ്മ**-സദ്ദോ. സാ ഹി അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന "പാസാദോ"തി **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൬) നിദ്ദിട്ഠാ. തഥാ ചാഹ -

> "പഞ്ഞാപാസാദമാരുയ്ഹ, അസോകോ സോകിനിം പജം;
> പബ്ബതട്ഠോവ ഭൂമട്ഠേ, ധീരോ ബാലേ അവേക്ഖതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൮);

ഉട്ഠേഹീതി വാ ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാസങ്ഖാതസങ്കോചാപത്തിതോ കിലാസുഭാവതോ ഉട്ഠഹ.

൨൮൩. ഗരുട്ഠാനിയം പയിരുപാസിത്വാ ഗരുതരം പയോജനം ഉദ്ദിസ്സ അഭിപത്ഥനാ അജ്ഝേസനാ, സാപി അത്ഥതോ യാചനാവ ഹോതീതി ആഹ **"അജ്ഝേസനന്തി യാചന"**ന്തി. പദേസവിസയം ഞാണദസ്സനം അഹുത്വാ ബുദ്ധാനംയേവ ആവേണികഭാവതോ ഇദം ഞാണദ്വയം "ബുദ്ധചക്ഖൂ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ഇമേസഞ്ഹി ദ്വിന്നം ഞാണാനം ബുദ്ധചക്ഖൂതി നാമ"**ന്തി. **തിണ്ണം മഗ്ഗഞാണാനന്തി** ഹേട്ഠിമാനം തിണ്ണം മഗ്ഗഞാണാനം **"ധമ്മചക്ഖൂ"**തി നാമം ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനമത്തഭാവതോ. യതോ താനി ഞാണാനി വിജ്ജൂപമഭാവേന വുത്താനി, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം പന ഞാണകിച്ചസ്സ സിഖാപ്പത്തിയാ ന ദസ്സനമത്തം ഹോതീതി "ധമ്മചക്ഖൂ"തി ന വുച്ചതി, തതോ തം വജിരൂപമഭാവേന വുത്തം. **വുത്തനയേനാതി** "അപ്പരജക്ഖാ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന. യസ്മാ മന്ദകിലേസാ **"അപ്പരജക്ഖാ"**തി വുത്താ, തസ്മാ ബഹലകിലേസാ **"മഹാരജക്ഖാ"**തി വേദിതബ്ബാ. പടിപക്ഖവിധമനസമത്ഥതായ **തിക്ഖാനി** സൂരാനി വിസദാനി, വുത്തവിപരിയായേന **മുദൂനി. സദ്ധാദയോ ആകാരാതി** സദ്ദഹനാദിപ്പകാരേ വദതി. **സുന്ദരാതി** കല്യാണാ. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൪) പന "യേസം ആസയാദയോ കോട്ഠാസാ സുന്ദരാ, തേ സ്വാകാരാ, വിപരീതാ ദ്വാകാരാ"തി വുത്തം, തം ഇമായ അത്ഥവണ്ണനായ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതീതി ദട്ഠബ്ബം. **കാരണം** നാമ പച്ചയാകാരോ, സച്ചാനി വാ.

അയം പനേത്ഥ പാളീതി ഏത്ഥ അപ്പരജക്ഖാദിപദാനം അത്ഥവിഭാവനേ അയം തസ്സത്ഥസ്സ വിഭാവനീ പാളി. സദ്ധാദീനം വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനം ബലവഭാവോ തപ്പടിപക്ഖാനം പാപധമ്മാനം ദുബ്ബലഭാവേനേവ ഹോതി, തേസഞ്ച ബലവഭാവോ സദ്ധാദീനം ദുബ്ബലഭാവേനാതി

വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനം അത്ഥിതാനത്ഥിതാവസേന അപ്പരജക്ഖമഹാരജക്ഖതാദയോ പാളിയം വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ. ഖന്ധാദയോ ഏവ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**. സമ്പത്തിഭവഭൂതോ ലോകോ **സമ്പത്തിഭവലോകോ,** സുഗതിസങ്ഖാതോ ഉപപത്തിഭവോ. സമ്പത്തി സമ്ഭവതി ഏതേനാതി **സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ**. സുഗതിസംവത്തനിയോ കമ്മഭവോ. ദുഗ്ഗതി സങ്ഖാതഉപപത്തിഭവദുഗ്ഗതി സംവത്തനിയകമ്മഭവാ **വിപത്തിഭവലോകവിപത്തിസമ്ഭവലോകാ**.

പുന ഏകകദുകാദിവസേന ലോകം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ഏകോ ലോകോ"**തിആദി വുത്തം. ആഹാരാദയോ വിയ ഹി ആഹാരട്ഠിതികാ സങ്ഖാരാ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോതി. ഏത്ഥ **ഏകോ ലോകോ സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ**തി യായം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ സബ്ബസങ്ഖാരാനം പച്ചയായത്തവുത്തി, തായ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഏകോവ ലോകോ ഏകവിധോ പകാരന്തരസ്സ അഭാവതോ. **ദ്വേ ലോകാ**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നാമഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ നിബ്ബാനസ്സ അഗ്ഗഹണം തസ്സ അലോകസഭാവത്താ. നനു ച **ആഹാരട്ഠിതികാ**തി ഏത്ഥ പച്ചയായത്തവുത്തിതായ മഗ്ഗഫലാനമ്പി ലോകതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി പരിഞ്ഞേയ്യാനം ദുക്ഖസച്ചധമ്മാനം ഇധ ''ലോകോ''തി അധിപ്പേതത്താ. അഥ വാ ന ലുജ്ജതി ന പലുജ്ജതീതി യോ ഗഹിതോ തഥാ ന ഹോതി, സോ ലോകോതി തം-ഗഹണരഹിതാനം ലോകുത്തരാനം നത്ഥി ലോകതാ. ഉപാദാനാനം ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. ദസായതനാനീ**തി ദസ രൂപായതനാനി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വിവട്ടജ്ഝാസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ തസ്സ ച സബ്ബം തേഭൂമകകമ്മം ഗരഹിതബ്ബം വജ്ജിതബ്ബഞ്ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി വുത്തം **"സബ്ബേ അഭിസങ്ഖാരാ വജ്ജം, സബ്ബേ ഭവഗാമികമ്മാ വജ്ജ"**ന്തി. അപ്പരജക്ഖമഹാരജക്ഖാദീസു പഞ്ചസു ദുകേസു ഏകേകസ്മിം ദസ ദസ കത്വാ **"പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ജാനാതീ"**തി വുത്തം. അഥ വാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തം ജാനാതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. ഏത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖാദിഭബ്ബാദിവസേന ആവജ്ജേന്തസ്സ ഭഗവതോ തേ സത്താ പുഞ്ജപുഞ്ജാവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, ന ഏകേകാ.

ഉപ്പലാനി ഏത്ഥ സന്തീതി **ഉപ്പലിനീ,** ഗച്ഛോപി ജലാസയോപി, ഇധ പന ജലാസയോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഉപ്പലവനേ"**തി. യാനി ഉദകസ്സ അന്തോ നിമുഗ്ഗാനേവ ഹുത്വാ പുസന്തി വഡ്ഢന്തി, താനി **അന്തോനിമുഗ്ഗപോസീനി. ദീപിതാനീ**തി **അട്ഠകഥായം** പകാസിതാനി, ഇധേവ വാ ''അഞ്ഞാനിപീ''തിആദിനാ ഭാസിതാനി.

ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂതി ഉഗ്ഘടിതം നാമ ഞാണുഗ്ഘടനം, ഞാണേ ഉഗ്ഘടിതമത്തേ ഏവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതമേവ അത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ**. ഉദ്ദേസാദീഹി നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ. സഹ ഉദാഹടവേലായാ**തി ഉദാഹാരേ ഉദാഹടമത്തേയേവ. **ധമ്മാഭിസമയോ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദിനാ നയേന സംഖിത്തേന മാതികായ ഠപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും

സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ **“ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ”**തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം സംഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ വിഭജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ **“വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ”**തി വുച്ചതി. **ഉദ്ദേസതോ**തി ഉദ്ദേസഹേതു, ഉദ്ദിസന്തസ്സ, ഉദ്ദിസാപേന്തസ്സ വാതി അത്ഥോ. **പരിപുച്ഛതോ**തി അത്ഥം പരിപുച്ഛന്തസ്സ. **അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തി ഹോതി. **ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി തേന അത്തഭാവേന മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ അന്തമസോ ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി. **അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ പദപരമോ**തി അയം പുഗ്ഗലോ ബ്യഞ്ജനപദമേവ പരമം അസ്സാതി പദപരമോതി വുച്ചതി.

കമ്മാവരണേനാതി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൨൩) പഞ്ചവിധേന ആനന്തരിയകമ്മേന. **വിപാകാവരണേനാ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിയാ. യസ്മാ പന ദുഹേതുകാനമ്പി അരിയമഗ്ഗപടിവേധോ നത്ഥി, തസ്മാ ദുഹേതുകാ പടിസന്ധിപി ‘‘വിപാകാവരണമേവാ’’തി വേദിതബ്ബാ. **കിലേസാവരണേനാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **അസ്സദ്ധാ**തി ബുദ്ധാദീസു സദ്ധാരഹിതാ. **അച്ഛന്ദികാ**തി കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദരഹിതാ. ഉത്തരകുരുകാ മനുസ്സാ അച്ഛന്ദികട്ഠാനം പവിട്ഠാ. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പരിഹീനാ. ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പന പരിപുണ്ണായപി യസ്സ ഭവങ്ഗം ലോകുത്തരസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി, സോപി ദുപ്പഞ്ഞോ ഏവ നാമ. **അഭബ്ബാ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത**ന്തി കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തനിയാമസങ്ഖാതം മഗ്ഗം ഓക്കമിതും അധിഗന്തും അഭബ്ബാ. **ന കമ്മാവരണേനാ**തിആദീനി വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാനി.

നിബ്ബാനസ്സ ദ്വാരം പവിസനമഗ്ഗോ. **വിവരിത്വാ ഠപിതോ** മഹാകരുണൂപനിസ്സയേന സയമ്ഭുഞാണേന അധിഗതത്താ. **സദ്ധം പമുഞ്ചന്തൂ**തി അത്തനോ സദ്ധം പവേസേന്തു, സദ്ദഹനാകാരം ഉപട്ഠപേന്തൂതി അത്ഥോ. സുഖേന അകിച്ഛേന പവത്തനീയതായ **സുപ്പവത്തിതം. ന ഭാസിം** ന ഭാസിസ്സാമീതി ചിന്തേസിം.

൨൧൮. ധമ്മം ദേസേസ്സാമീതി ഏവം പവത്തിതധമ്മദേസനാപടിസംയുത്തസ്സ വിതക്കസ്സ സത്തമസത്താഹതോ പരം അട്ഠമസത്താഹേയേവ ഉപ്പന്നത്താ വുത്തം **“അട്ഠമേ സത്താഹേ”**തി. ന ഇതരസത്താഹാനി വിയ പടിനിയതകിച്ചലക്ഖിതസ്സ അട്ഠമസത്താഹസ്സ നാമ പവത്തിതസ്സ സബ്ഭാവാ.

വിവടന്തി ദേവതാവിഗ്ഗഹേന വിവടഅങ്ഗപച്ചങ്ഗനിദ്ദായ ജനാനം പാകടം വിപ്പകാരന്തി അത്ഥോ. ‘‘ബുദ്ധത്തം അനധിഗന്ത്വാ ന പച്ചാഗമിസ്സാമീ’’തി ഉപ്പന്നവിതക്കാതിസയഹേതുകേന **പഥവീപരിവത്തനചേതിയം നാമ ദസ്സേത്വാ**. സാകിയകോലിയമല്ലരജ്ജവസേന **തീണി രജ്ജാനി. രുക്ഖമൂലേ**തി നിഗ്രോധമൂലേ. **വത്വാ പക്കാമി,** പക്കമന്തിയാ ചസ്സാ മഹാസത്തോ ആകാരം ദസ്സേസി സുവണ്ണഥാലഗ്ഗഹണായ, സാ ‘‘തുമ്ഹാകം തം പരിച്ചത്തമേവാ’’തി പക്കാമി.

ദിവാവിഹാരം കത്വാതി നാനാസമാപത്തിയോ സമാപജ്ജനേന ദിവാവിഹാരം വിഹരിത്വാ. ‘‘കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതു, ഉപസുസ്സതു സരീരേ മംസലോഹിത’’ന്തിആദിനാ **സുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; മ॰ നി॰ ൧൭, ൧൯൬) ആഗതനയേന **ചതുരങ്ഗവീരിയം അധിട്ഠഹിത്വാ**.

നവയോജനന്തി ഉബ്ബേധതോ വുത്തം, പുഥുലതോ ദ്വാദസയോജനാ, ദീഘതോ യാവ ചക്കവാളാ ആയതാതി വദന്തി. അജ്ഝോത്ഥരന്തോ ഉപസങ്കമിത്വാ - "ഉട്ഠേഹി സോ, സിദ്ധത്ഥ, അഹം ഇമസ്സ പല്ലങ്കസ്സ അനുച്ഛവികോ"തി വത്വാ തത്ഥ സക്ഖിം ഓതാരേന്തോ അത്തനോ പരിസം നിദ്ദിസി. ഏകപ്പഹാരേനേവ - "അയമേവ അനുച്ഛവികോ, അയമേവ അനുച്ഛവികോ"തി കോലാഹലമകാസി, തം സുത്വാ **മഹാസത്തോ...പേ॰... ഹത്ഥം പസാരേതി**. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "അചേതനായം പഥവീ, അവിഞ്ഞായ സുഖം ദുഖം;
> സാപി ദാനബലാ മയ്ഹം, സത്തക്ഖത്തും പകമ്പഥാ"തി. (ചരിയാ॰ ൧.൧൨൮);

പുബ്ബേനിവാസഞാണം വിസോധേത്വാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ സീഹാവലോകനഞായേന. **വട്ടവിവട്ടം സമ്മസിത്വാ**തി ചതുസച്ചമനസികാരം സന്ധായാഹ. **ഇമസ്സ പല്ലങ്കസ്സ അത്ഥായാ**തി പല്ലങ്കസീസേന അധിഗതവിസേസം ദസ്സേതി. തത്ഥ ഹി സിഖാപ്പത്തവിമുത്തിസുഖം അവിജഹന്തോ അന്തരന്തരാ ച പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗം മനസികരോന്തോ ഏകപല്ലങ്കേന നിസീദി. **ഏകച്ചാന**ന്തി യാ അധിഗതമഗ്ഗാ സച്ഛികതനിരോധാ ഏകദേസേന ച ബുദ്ധഗുണേ ജാനന്തി, താ ഠപേത്വാ തദഞ്ഞേസം ദേവതാനം. **അഞ്ഞേപി ബുദ്ധത്തകരാ**തി വിസാഖാപുണ്ണമതോ പട്ഠായ രത്തിന്ദിവം ഏവം നിച്ചസമാഹിതഭാവഹേതുകാനം ബുദ്ധഗുണാനം ഉപരി അഞ്ഞേപി ബുദ്ധത്തസാധകാ, "അയം ബുദ്ധോ"തി ബുദ്ധഭാവസ്സ പരേസം വിഭാവനാ ധമ്മാ കിം നു ഖോ അത്ഥീതി യോജനാ.

അനിമിസേഹീതി ധമ്മപീതിവിപ്ഫാരവസേന പസാദവികസിതനിച്ചലതായ നിമേസരഹിതേഹി. **രതനചങ്കമേ**തി ദേവതാഹി മാപിതേ രതനമയചങ്കമേ. രതനഭൂതാനം സത്തന്നം പകരണാനം തത്ഥ ച അനന്തനയസ്സ ധമ്മരതനസ്സ സമ്മസനേന **തം ഠാനം രതനഘരചേതിയം നാമ ജാത**ന്തിപി വദന്തി. **ഏവന്തി** വക്ഖമാനാകാരേന. ഛബ്ബണ്ണാനം രസ്മീനം ദന്തേഹി നിക്ഖമനതോ **ഛദ്ദന്തനാഗകുലം വിയാ**തി നിദസ്സനം വുത്തം.

ഹേട്ഠാ ലോഹപാസാദപ്പമാണോതി നവഭൂമകസ്സ സബ്ബപഠമസ്സ ലോഹപാസാദസ്സ ഹേട്ഠാ ലോഹപാസാദപ്പമാണോ. **ഖന്ധകട്ഠകഥായം** (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൫) പന തത്ഥ "ഭണ്ഡാഗാരഗബ്ഭപ്പമാണ"ന്തി വുത്തം.

പച്ചഗ്ഘേതി അഭിനവേ. പച്ചേകം മഹഗ്ഘതായ **പച്ചഗ്ഘേ**തി കേചി, തം ന സുന്ദരം. ന ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ മഹഗ്ഘം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി പരിഭുഞ്ജന്തി വാ. **പിണ്ഡപാത**ന്തി ഏത്ഥ മന്ഥഞ്ച മധുപിണ്ഡികഞ്ച സന്ധായ വദതി. **അയം വിതക്കോ**തി - "കസ്സ നു ഖോ അഹം പഠമം ധമ്മം ദേസേയ്യ"ന്തി അയം പരിവിതക്കോ.

പണ്ഡിച്ചേനാതി സമാപത്തിപടിലാഭസംസിദ്ധേന അധിഗമബാഹുസച്ചസങ്ഖാതേന പണ്ഡിതഭാവേന. **വേയ്യത്തിയേനാ**തി സമാപത്തിപടിലാഭപച്ചയേന പാരിഹാരിയപഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ബ്യത്തഭാവേന. **മേധാവീ**തി തിഹേതുകപടിസന്ധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതായ തംതംഇതികത്തബ്ബതാപഞ്ഞാസങ്ഖാതായ ച മേധായ സമന്നാഗതോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **മഹാജാനിയോ**തി മഹാപരിഹാനികോ.

ആഗമനപാദാപി നത്ഥീതി ഇദം പഠമം വത്തബ്ബം, അഥാഹം തത്ഥ ഗച്ഛേയ്യം, ഗന്ത്വാ ദേസിയമാനം ധമ്മമ്പിസ്സ സോതും സോതപസാദോപി നത്ഥീതി യോജനാ. കിം പന ഭഗവതാ അത്തനോ ബുദ്ധാനുഭാവേന തേ ധമ്മം ഞാപേതും ന സക്കാതി? ആമ, ന സക്കാ. ന ഹി പരതോ ഘോസം അന്തരേന സാവകാനം ധമ്മാഭിസമയോ സമ്ഭവതി, അഞ്ഞഥാ ഇതരപച്ചയരഹിതസ്സപി ധമ്മാഭിസമയേന ഭവിതബ്ബം, ന ച തം അത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, പച്ചയാ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദായ പരതോ ച ഘോസോ അജ്ഝത്തഞ്ച യോനിസോമനസികാരോ''തി (അം॰ നി॰ ൨.൧൨൭). പാളിയം രാമസ്സേവ സമാപത്തിലാഭിതാ ആഗതാ, ന ഉദകസ്സ, തം തസ്സ ബോധിസത്തേന സമാഗതകാലവസേന വുത്തം . സോ ഹി പുബ്ബേപി തത്ഥ യുത്തപ്പയുത്തോ വിഹരന്തോ മഹാപുരിസേന ഖിപ്പഞ്ഞേവ സമാപത്തീനം നിബ്ബത്തിതഭാവം സുത്വാ സംവേഗജാതോ മഹാസത്തേ തതോ നിബ്ബിജ്ജ പക്കന്തേ ഘടേന്തോ വായമന്തോ നചിരസ്സേവ അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേസി. തേന വുത്തം **''നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ നിബ്ബത്തോതി അദ്ദസാ''**തി. ഏതേ അട്ഠ ബ്രാഹ്മണാതി സമ്ബന്ധോ. **ഛളങ്ഗവാ**തി ഛളങ്ഗവിദുനോ. **മന്ത**ന്തി മന്തപദം. ''നിജ്ഝായിത്വാ''തി വചനസേസോ, മന്തേത്വാതി അത്ഥോ. **വിയാകരിംസൂ**തി കഥേസും.

യഥാമന്തപദന്തി ലക്ഖണമന്തസങ്ഖാതവേദവചനാനുരൂപം. **ഗതാ**തി പടിപന്നാ. ''ദ്വേവ ഗതിയോ ഭവന്തി അനഞ്ഞാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩; ൩.൧൯൯-൨൦൦; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൪, ൩൯൭) വുത്തനിയാമേന നിച്ഛിനിതും അസക്കോന്താ ബ്രാഹ്മണാ വുത്തമേവ പടിപജ്ജിംസു, ന മഹാപുരിസസ്സ ബുദ്ധഭാവപ്പത്തിം പച്ചാസീസിംസു. **ഇമേ പന** കോണ്ഡഞ്ഞാദയോ **പഞ്ച** ''ഏകംസതോ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ''തി ജാതനിച്ഛയത്താ **മന്തപദം അതിക്കന്താ. പുണ്ണപത്ത**ന്തി തുട്ഠിദാനം. **നിബ്ബിതക്കാ**തി നിബ്ബികപ്പാ, ന ദ്വേധാ തക്കാ.

വപ്പകാലേതി വപനകാലേ. വപനത്ഥം ബീജാനി നീഹരണന്തേന തത്ഥ അഗ്ഗം ഗഹേത്വാ ദാനം **ബീജഗ്ഗദാനം** നാമ. **ലായനഗ്ഗാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. ധഞ്ഞഫലസ്സ നാതിപരിണതകാലേ **പുഥുകകാലേ. ലായനേ**തി സസ്സലായനേ. യഥാ ലൂനം ഹത്ഥകം കത്വാ വേണിവസേന ബന്ധനം **വേണികരണം**. വേണിയോ പന പുരിസഭാരവസേന ബന്ധനം **കലാപോ**. ഖലേ കലാപാനം ഠപനദിവസേ അഗ്ഗം ഗഹേത്വാ ദാനം **ഖലഗ്ഗം**. മദ്ദിത്വാ വീഹീനം രാസികരണദിവസേ അഗ്ഗം ഗഹേത്വാ ദാനം **ഭണ്ഡഗ്ഗം**. കോട്ഠാഗാരേ ധഞ്ഞസ്സ പക്ഖിപനദിവസേ ദാനം **കോട്ഠഗ്ഗം. ഉദ്ധരിത്വാ**തി ഖലതോ ധഞ്ഞസ്സ ഉദ്ധരിത്വാ. **നവന്നം അഗ്ഗദാനാനം ദിന്നത്താ**തി ഇദം തസ്സ രത്തഞ്ഞൂനം അഗ്ഗഭാവത്ഥായ കതാഭിനീഹാരാനുരൂപം പവത്തിതസാവകപാരമിയാ ചിണ്ണന്തേ പവത്തിതത്താ വുത്തം. തിണ്ണമ്പി ഹി ബോധിസത്താനം തംതംപാരമിയാ സിഖാപ്പത്തകാലേ പവത്തിതം പുഞ്ഞം അപുഞ്ഞം വാ ഗരുതരവിപാകമേവ ഹോതി, ധമ്മസ്സ ച സബ്ബപഠമം സച്ഛികിരിയായ വിനാ കഥം രത്തഞ്ഞൂനം അഗ്ഗഭാവസിദ്ധീതി. **ബഹുകാരാ ഖോ ഇമേ പഞ്ചവഗ്ഗിയാ**തി ഇദം പന ഉപകാരാനുസ്സരണമത്തകമേവ പരിചയവസേന ആളാരുദകാനുസ്സരണം വിയ.

൨൮൫. **വിവരേ**തി മജ്ഝേ. തേനാഹ **''തിഗാവുതന്തരേ ഠാനേ''**തി. **അയോജിയമാനേ ഉപയോഗവചനം ന പാപുണാതി** സാമിവചനസ്സ പസങ്ഗേ

അന്തരാ-സദ്ദയോഗേന ഉപയോഗവചനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനാഹ **"അന്തരാസദ്ദേന പന യുത്തത്താ ഉപയോഗവചനം കത"**ന്തി.

സബ്ബം തേഭൂമകധമ്മം അഭിഭവിത്വാ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന അതിക്കമിത്വാ. **ചതുഭൂമകധമ്മം** അനവസേസം ഞേയ്യം സബ്ബസോ ഞേയ്യാവരണസ്സ പഹീനത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന **അവേദിം**. രജ്ജനദുസ്സനമുയ്ഹനാദിനാ **കിലേസേന**. അപ്പഹാതബ്ബമ്പി കുസലാബ്യാകതം തപ്പടിബദ്ധകിലേസമഥനേന പഹീനത്താ ന ഹോതീതി ആഹ **"സബ്ബം തേഭൂമകധമ്മം ജഹിത്വാ ഠിതോ"**തി. **ആരമ്മണതോതി** ആരമ്മണകരണവസേന.

കിഞ്ചാപി ലോകിയധമ്മാനമ്പി യാദിസോ ലോകനാഥസ്സ അധിഗമോ, ന താദിസോ അധിഗമോ പരൂപദേസോ അത്ഥി, ലോകുത്തരധമ്മേ പനസ്സ ലേസോപി നത്ഥീതി ആഹ **"ലോകുത്തരധമ്മേ മയ്ഹം ആചരിയോ നാമ നത്ഥീ"**തി. **പടിഭാഗപുഗ്ഗലോതി** സീലാദീഹി ഗുണേഹി പടിനിധിഭൂതോ പുഗ്ഗലോ. **സഹേതുനാതി** സഹധമ്മേന സപാടിഹീരകതായ. **നയേനാതി** അഭിജാനനതാദിവിധിനാ. **ചത്താരി സച്ചാനീതി** ഇദം തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ വുത്തം. **സയം ബുദ്ധോതി** സയമേവ സയമ്ഭുഞാണേന ബുദ്ധോ. വിഗതപരിളാഹതായ **സീതിഭൂതോ**. തതോ ഏവ **നിബ്ബുതോ. ആഹഞ്ഛന്തി** ആഹനിസ്സാമി. വേനേയ്യാനം അമതാധിഗമായ ഉഗ്ഘോസനാദിം കത്വാ സത്ഥു ധമ്മദേസനാ **അമതദുന്ദുഭീതി** വുത്താ.

അനന്തഞാണോ ജിതകിലേസോതി **അനന്തജിനോ. ഏവമ്പി നാമ ഭവേയ്യാതി** ഏവംവിധേ നാമ രൂപരതനേ ഈദിസേന ഞാണേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. അയം ഹിസ്സ പബ്ബജ്ജായ പച്ചയോ ജാതോ, കതാധികാരോ ചേസ. തഥാ ഹി ഭഗവാ തേന സമാഗമത്ഥം പദസാവ തം മഗ്ഗം പടിപജ്ജി.

കോട്ഠാസസമ്പന്നാതി അങ്ഗപച്ചങ്ഗസങ്ഖാതഅവയവസമ്പന്നാ. **അട്ടീയതീതി** അട്ടോ ഹോതി, ദോമനസ്സം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ.

അവിഹം ഉപപന്നാസേതി അവിഹേസു നിബ്ബത്താ. **വിമുത്താതി** അഗ്ഗഫലവിമുത്തിയാ വിമുത്താ. **തേ ഹിത്വാ മാനുസം ദേഹം, ദിബ്ബയോഗം ഉപജ്ഝഗുന്തി** തേ ഉപകാ ദയോ മാനുസം അത്തഭാവം ജഹിത്വാ ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനപ്പഹാനേന അവിഹേസു നിബ്ബത്തമത്താവ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന ദിബ്ബയോഗം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനം സമതിക്കമിംസു.

ഠവ്വന്ന. **സണ്ഠപേസുന്തി** "നേവ അഭിവാദേതബ്ബോ"തിആദിനാ (മഹാവ· ഥവ) സണ്ഠം കിരിയാകാരം അകംസു. തേനാഹ **"കതികം അകംസൂ"**തി. **പധാനതോതി** പുബ്ബേ അനുട്ഠിതദുക്കരചരണതോ. **പഭാവിതന്തി** വാചാസമുട്ഠാനം, വചീനിച്ഛാരണന്തി അത്ഥോ. "അയം ന കിഞ്ചി വിസേസം അധിഗമിസ്സതീ"തി **അനുക്കണ്ഠനത്ഥം**. "മയം യത്ഥ കത്ഥചി ഗമിസ്സാമാ"തി **മാ വിതക്കയിത്ഥ. ഓഭാസോതി** വിപസ്സനോഭാസോ. **നിമിത്തന്തി** കമ്മട്ഠാനനിമിത്തം. **ഏകപദേനേവാതി** ഏകവചനേനേവ. "അനേന പുബ്ബേപി ന കിഞ്ചി മിച്ഛാ വുത്തപുബ്ബ"ന്തി **സതിം ലഭിത്വാ**. യഥാഭൂതവാദീതി **ഉപ്പന്നഗാരവാ**.

അന്തോവിഹാരേയേവ അഹോസി ദഹരകുമാരോ വിയ തേഹി ഭിക്ഖൂഹി പരിഹരിതോ. **മലേതി** സംകിലേസേ. ഗാമതോ ഭിക്ഖൂഹി നീഹടം ഉപനീതം

ഭത്തം ഏതസ്സാതി നീഹടഭത്തോ, തേന **നീഹടഭത്തേന** ഭഗവതാ. **ഏത്തകം കഥാമഗ്ഗ**ന്തി - ‘‘ദ്വേമാ, ഭിക്ഖവേ, പരിയേസനാ’’തി ആരഭിത്വാ യാവ - ‘‘നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ’’തി പദം, ഏത്തകം ദേസനാമഗ്ഗം. കാമഞ്ചേത്ഥ - ‘‘തുമ്ഹേപി മമഞ്ചേവ പഞ്ചവഗ്ഗിയാനഞ്ച മഗ്ഗം ആരൂള്ഹാ, അരിയപരിയേസനാ തുമ്ഹാകം പരിയേസനാ’’തി അട്ഠകഥാവചനം. തേന പന - ‘‘സോ ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, അത്തനാ ജാതിധമ്മോ സമാനോ...പേ॰... അസംകിലിട്ഠം അനുത്തരം യോഗക്ഖേമം നിബ്ബാനം അജ്ഝഗമന്തി, അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചവഗ്ഗിയാ ഭിക്ഖൂ മയാ ഏവം ഓവദിയമാനാ...പേ॰... അനുത്തരം യോഗക്ഖേമം നിബ്ബാനം അജ്ഝഗമംസു...പേ॰... നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ’’തി ഇമസ്സേവ സുത്തപദസ്സ അത്ഥോ വിഭാവിതോതി കത്വാ വുത്തം **‘‘ഭഗവാ യം പുബ്ബേ അവച തുമ്ഹേപി മമഞ്ചേവ പഞ്ചവഗ്ഗിയാനഞ്ച മഗ്ഗം ആരുള്ഹാ, അരിയപരിയേസനാ തുമ്ഹാകം പരിയേസനാതി. ഇമം ഏകമേവ അനുസന്ധിം ദസ്സേന്തോ ആഹരീ’’**തി.

൨൮൭. **അനഗാരിയാനമ്പീ**തി പബ്ബജിതാനമ്പി. **പഞ്ചകാമഗുണവസേന അനരിയപരിയേസനാ ഹോതി** ഗധിതാദിഭാവേന പരിഭുഞ്ജനതോ. മിച്ഛാജീവവസേനപി അനരിയപരിയേസനാ ഹോതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **‘‘പഞ്ചകാമഗുണവസേനാ’’**തി വുത്തം സച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഇദാനി ചതൂസു പച്ചയേസു കാമഗുണേ നിദ്ധാരേതും **‘‘തത്ഥാ’’**തിആദി വുത്തം. **പരിഭോഗരസോ**തി പരിഭോഗപച്ചയപീതിസോമനസ്സം. അയം പന രസസമാനതാവസേന ഗഹണം ഉപാദായ ‘‘രസോ’’തി വുത്തോ, ന സഭാവതോ. സഭാവേന ഗഹണം ഉപാദായ പീതിസോമനസ്സം ധമ്മാരമ്മണം സിയാ, ന രസാരമ്മണം. **അപ്പച്ചവേക്ഖണപരിഭോഗോ**തി പച്ചവേക്ഖണരഹിതോ പരിഭോഗോ, ഇദമത്ഥിതം അനിസ്സായ ഗധിതാദിഭാവേന പരിഭോഗോതി അത്ഥോ. **ഗധിതാ**തി തണ്ഹായ ബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി മുച്ഛം മോഹം പമാദം ആപന്നാ. **അജ്ഝോഗാള്ഹാ**തി അധിഓഗാള്ഹാ, തം തം ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ ഠിതാ. **ആദീനവം അപസ്സന്താ**തി സച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗേ ദോസം അജാനന്താ. അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗഹേതുആദീനവം നിസ്സരതി അതിക്കമതി ഏതേനാതി **നിസ്സരണം,** പച്ചവേക്ഖണഞാണം.

പാസരാസിന്തി പാസസമുദായം. ലുദ്ദകോ ഹി പാസം ഓഡ്ഡേന്തോ ന ഏകംയേവ, ന ച ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ ഓഡ്ഡേതി, അഥ ഖോ തംതംമിഗാനം ആഗമനമഗ്ഗം സല്ലക്ഖേത്വാ തത്ഥ തത്ഥ ഓഡ്ഡേന്തോ ബഹൂയേവ ഓഡ്ഡേതി, തസ്മാ തേ ചിത്തേന ഏകതോ ഗഹേത്വാ **‘‘പാസരാസീ’’**തി വുത്തം. വാഗുരസ്സ വാ പാസപദേസാനം ബഹുഭാവതോ **‘‘പാസരാസീ’’**തി വുത്തം.

പാസരാസിസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. ചൂളഹത്ഥിപദോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൮൮. **സേതപരിവാരോ**തി സേതപടിച്ഛദോ, സേതവണ്ണാലങ്കാരോതി അത്ഥോ. പുബ്ബേ പന ‘‘സേതാലങ്കാരാ’’തി അസ്സാലങ്കാരോ ഗഹിതോ, ഇധ ചക്കപഞ്ജരകുബ്ബരാദിരഥാവയവേസു കാതബ്ബാലങ്കാരോ. **ഏവം വുത്തേനാ**തി ഏവം ‘‘സേതായ സുദ’’ന്തിആദിനാ പകാരേന സംയുത്തമഹാവഗ്ഗേ (സം॰ നി॰ ൫.൪) വുത്തേന. **നാതിമഹാ** യുദ്ധമണ്ഡലേ സഞ്ചാരസുഖത്ഥം. യോധോ സാരഥീതി **ദ്വിന്നം,** പഹരണദായകേന സദ്ധിം **തിണ്ണം വാ.**

നഗരം പദക്ഖിണം കരോതി നഗരസോഭനത്ഥം. ഇദം കിര തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ജാണുസ്സോണിട്ഠാനന്തരം ജാതിസിദ്ധം പരമ്പരാഗതം ചാരിത്തം. തേനാഹ **"ഇതോ എത്തകേഹി ദിവസേഹീ"**തിആദി. ചാരിത്തവസേന നഗരവാസിനോപി തഥാ തഥാ പടിപജ്ജന്തി. പുഞ്ഞവാദിമങ്ഗലകഥനേ നിയുത്താ **മാങ്ഗലികാ**. സുവത്ഥിപത്തനായ **സോവത്ഥികാ. ആദി**-സദ്ദേന വന്ദീആദീനം സങ്ഗഹോ. **യസസിരിസമ്പത്തിയാ**തി യസസമ്പത്തിയാ സിരിസമ്പത്തിയാ ച, പരിവാരസമ്പത്തിയാ ചേവ വിഭവസോഭാസമ്പത്തിയാ ചാതി അത്ഥോ.

നഗരാഭിമുഖോ പായാസി അത്തനോ ഭിക്ഖാചാരവേലായ. **പണ്ഡിതോ മഞ്ഞേ**തി ഏത്ഥ **മഞ്ഞേ**തി ഇദം ''മഞ്ഞതീ''തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം നിപാതപദം. തസ്സ ഇതി-സദ്ദം ആനേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"പണ്ഡിതോതി മഞ്ഞതീ"**തി ആഹ. അനുമതിപുച്ഛാവസേന ചേതം വുത്തം. തേനേവാഹ **"ഉദാഹു നോ"**തി. ''തം കിം മഞ്ഞതി ഭവം വച്ഛായനോ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയ''ന്തി ഹി വുത്തമേവത്ഥം പുന ഗണ്ഹന്തോ **"പണ്ഡിതോ മഞ്ഞേ"**തി ആഹ. തസ്മാ വുത്തം **"ഭവം വച്ഛായനോ, സമണം ഗോതമം പണ്ഡിതോതി മഞ്ഞതി, ഉദാഹു നോ"**തി, യഥാ തേ ഖമേയ്യ, തഥാ നം കഥേഹീതി അധിപ്പായോ.

അഹം കോ നാമ, മമ അവിസയോ ഏസോതി ദസ്സേതി. **കോ ചാ**തി ഹേതുനിസ്സക്കേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"കുതോ ചാ"**തി. തഥാ ചാഹ **"കേന കാരണേന ജാനിസ്സാമീ"**തി, യേന കാരണേന സമണസ്സ ഗോതമസ്സ പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയം ജാനേയ്യം, തം കാരണം മയി നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **ബുദ്ധോയേവ ഭവേയ്യ,** അബുദ്ധസ്സ സബ്ബഥാ ബുദ്ധഞാണാനുഭാവം ജാനിതും ന സക്കാതി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''അപ്പമത്തകം ഖോ പനേതം, ഭിക്ഖവേ, ഓരമത്തകം സീലമത്തകം, യേന പുഥുജ്ജനോ തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭), അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ ദുദ്ദസാ ദുരനുബോധാ ...പേ॰... യേഹി തഥാഗതസ്സ യഥാഭുച്ചം വണ്ണം സമ്മാ വദമാനോ വദേയ്യാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ച. **ഏത്ഥാ**തി ''സോപി നൂനസ്സ താദിസോവാ''തി ഏതസ്മിം പദേ. **പസത്ഥ പസത്ഥോ**തി പസത്ഥേഹി അത്തനോ ഗുണേഹേവ സോ പസത്ഥോ, ന തസ്സ കിത്തിനാ, പസംസാസഭാവേനേവ പാസംസോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സബ്ബഗുണാന"**ന്തിആദി. **മണിരതന**ന്തി ചക്കവത്തിനോ മണിരതനം. സദേവകേ ലോകേ പാസംസാനമ്പി പാസംസോതി ദസ്സേതും **"പസത്ഥേഹി വാ"**തി ദുതിയവികപ്പോ ഗഹിതോ.

അരണീയതോ അത്ഥോ, സോ ഏവ വസതീതി വസോതി **അത്ഥവസോ,** തസ്സ തസ്സ പയോഗസ്സ ആനിസംസഭൂതം ഫലന്തി ആഹ **"അത്ഥവസന്തി അത്ഥാനിസംസ"**ന്തി. അത്ഥോ വാ വുത്തലക്ഖണോ വസോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസോ,** കാരണം. **നാഗവനവാസികോ**തി ഹത്ഥിനാഗാനം വിചരണവനേ തേസം ഗഹണത്ഥം വസനകോ. **അനുഗ്ഗഹിതസിപ്പോ**തി അസിക്ഖിതഹത്ഥിസിപ്പോ ആയതവിത്ഥതസ്സ പദമത്തസ്സ ദസ്സനേന ''മഹാ വത, ഭോ നാഗോ''തി നിട്ഠാഗമനതോ. **പരതോ പന** ഭഗവതാ വുത്തട്ഠാനേ. **ഉഗ്ഗഹിതസിപ്പോ പുരിസോ നാഗവനികോതി ആഗതോ** ആയതവിത്ഥതസ്സ പദസ്സ ഉച്ചസ്സ ച നിസേവിതസ്സ ബ്യഭിചാരഭാവം ഞത്വാ തത്തകേന നിട്ഠം അഗന്ത്വാ മഹാഹത്ഥിം ദിസ്വാവ നിട്ഠാഗമനതോ. ഞാണം പജ്ജതി ഏത്ഥാതി **ഞാണപദാനി,** ഖത്തിയപണ്ഡിതാദീനം ധമ്മവിനയേ വിനീതത്താ വിനയേഹി അധിഗതജ്ഝാനാദീനി. താനി ഹി തഥാഗതഗന്ധഹത്ഥിനോ ദേസനാഞാണേന

അക്കന്തട്ഠാനാനി. **ചത്താരീ**തി പന വിനേയ്യാനം ഇധ ഖത്തിയപണ്ഡിതാദിവസേന ചതുബ്ബിധാനംയേവ ഗഹിതത്താ.

൨൮൯. പുഗ്ഗലേസു പഞ്ഞായ ച നിപുണതാ പണ്ഡിതസമഞ്ഞാ നിപുണത്ഥസ്സ ദസ്സനസമത്ഥതാവസേനേവാതി ആഹ **"സുഖുമഅത്ഥന്തരപടിവിജ്ഝനസമത്ഥേ"**തി. **കത**-സദ്ദോ ഇധ നിപ്ഫന്നപരിയായോ. പരേ പവദന്തി ഏത്ഥ, ഏതേനാതി **പരപ്പവാദോ,** പരസമയോ. പരേഹി പവദനം **പരപ്പവാദോ,** വിഗ്ഗാഹികകഥായ പരവാദമദ്ദനം. തദുഭയമ്പി ഏകതോ കത്വാ പാളിയം വുത്തന്തി ആഹ **"വിഞ്ഞാതപരപ്പവാദേ ചേവ പരേഹി സദ്ധിം കതവാദപരിചയേ ചാ"**തി, പരസമയേസു പരവാദമദ്ദനേസു ച നിപ്ഫന്നേതി അത്ഥോ. **വാലവേധിരൂപേ**തി വാലവേധിപതിരൂപേ. തേനാഹ **"വാലവേധിധനുഗ്ഗഹസദിസേ"**തി. **വാല**ന്തി അനേകധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ അംസുസങ്ഖാതം വാലം. **ഭിന്ദന്താ വിയാ**തി ഘടാദിം സവിഗ്ഗഹം മുഗ്ഗരാദിനാ ഭിന്ദന്താ വിയ, ദിട്ഠിഗതാനി ഏകംസതോ ഭിന്ദന്താതി അധിപ്പായോ. "അത്ഥം ഗുയ്ഹം പടിച്ഛന്നം കത്വാ പുച്ഛിസ്സാമാ"തി സങ്ഖതം പദപഞ്ഹം പുച്ഛന്തീതി ദസ്സേതും **"ദുപദമ്പീ"**തിആദി വുത്തം. വദന്തി ഏതേനാതി **വാദോ,** ദോസോ. പുച്ഛീയതീതി **പഞ്ഹോ,** അത്ഥോ. പുച്ഛതി ഏതേനാതി **പഞ്ഹോ,** സദ്ദോ. തദുഭയം ഏകതോ ഗഹേത്വാ ആഹ **"ഏവരൂപേ പഞ്ഹേ"**തിആദി. **"ഏവം പുച്ഛേയ്യ, ഏവം വിസ്സജ്ജേയ്യാ"**തി ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനം സിഖാവഗമനം ദസ്സേതി. **സേയ്യോ**തി ഉത്തമോ, പരമോ ലാഭോതി അധിപ്പായോ.

ഏവം അത്തനോ വാദവിധമനഭയേനപി പരേ ഭഗവന്തം പഞ്ഹം പുച്ഛിതും ന വിസഹന്തീതി വത്വാ ഇദാനി വാദവിധമനേന വിനാപി ന വിസഹന്തി ഏവാതി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ചിത്തം പസീദതി** പരേ അത്തനോ അത്തഭാവമ്പി വിസ്സത്ഥം നിയ്യാദേതുകാമാ ഹോന്തി ഓധിസകമേത്താഫരണസദിസത്താ തസ്സ മേത്തായനസ്സ. **ദസ്സനസമ്പന്നാ**തി ദട്ഠബ്ബതായ സമ്പന്നാ ദസ്സനാനുത്തരിയഭാവതോ, അതിവിയ ദസ്സനീയാതി അത്ഥോ.

സരണഗമനവസേന സാവകാതി ലോകിയസരണഗമനേന സാവകാ, ലോകുത്തരസരണഗമനേന പന സാവകത്തം പരതോ ആഗമിസ്സതി, തഞ്ച പബ്ബജിതവസേന വുച്ചതി, ഇധ ഗഹട്ഠവസേന, ഉഭയത്ഥാപി സരണഗമനേന സാവകത്തം വേദിതബ്ബം. തേ ഹി പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവിനോ കുലപുത്താ, ആചാരകുലപുത്താപി താദിസാ ഭവന്തി. **ഥോകേനാ**തി ഇമിനാ "മനം അനസ്സാമാ"തി പദസ്സത്ഥം വദതി.

൨൯൦. ഉദാഹരീയതി ഉബ്ബേഗപീതിവസേനാതി, തഥാ വാ ഉദാഹരണം **ഉദാനം.** തേനാഹ **"ഉദാഹാരം ഉദാഹരീ"**തി. **അസ്സ ധമ്മസ്സാ**തി അസ്സ പടിപത്തിസദ്ധമ്മപുബ്ബകസ്സ പടിവേധസദ്ധമ്മസ്സ. **സോ**തി ഹത്ഥിപദോപമോ ഹത്ഥിപദോപമഭാവേന വുച്ചമാനോ ധമ്മോ. **ഏത്താവതാ**തി ഏത്തകേന പരിബ്ബാജകേന വുത്തകഥാമഗ്ഗമത്തേന. കാമം തേന വുത്തകഥാമഗ്ഗേനപി ഹത്ഥിപദോപമഭാവേന വുച്ചമാനോ ധമ്മോ പരിപുണ്ണോവ അരഹത്തം പാപേത്വാ പവേദിതത്താ, സോ ച ഖോ സങ്ഖേപതോ, ന വിത്ഥാരതോതി ആഹ **"ന ഏത്താവതാ വിത്ഥാരേന പരിപൂരോ ഹോതീ"**തി. യദി യഥാ

വിത്ഥാരേന ഹത്ഥിപദോപമോ പരിപൂരോ ഹോതി, തഥാ ദേസനാ ആരദ്ധാ, **അഥ കസ്മാ കുസലോതി ന വുത്തോതി** ചോദനാ.

൨൯൫. **ആയാമതോപീതി പി**-സദ്ദേന ഉബ്ബേധേനപി രസ്സാതി ദസ്സേതി. നീചകായാ ഹി താ ഹോന്തി. **ഉച്ചാ**തി ഉച്ചകാ. നിസേവനം, നിസേവതി ഏത്ഥാതി വാ **നിസേവിതം**. നിസേവനഞ്ചേത്ഥ കണ്ഡുയിതവിനോദനത്ഥം ഘംസനം. തേനാഹ **"ഖന്ധപ്പദേസേ ഘംസിതട്ഠാന"**ന്തി. **ഉച്ചാ**തി അനീചാ, ഉബ്ബേധവന്തിയോതി അത്ഥോ. **കാളാരികാ**തി വിരളദന്താ, വിസങ്ഗതദന്താതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ദന്താന"**ന്തിആദി. **കളാരതായാ**തി വിരളതായ. **ആരഞ്ജിതാനീ**തി രഞ്ജിതാനി, വിലിഖിതാനീതി അത്ഥോ. **കണേരുതായാ**തി കുടുമലസണ്ഠാനതായ. **അയം വാ**തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ സംസയിതനിച്ഛയത്ഥോ യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി "അയം വാ ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧).

നാഗവനം വിയാതി മഹാഹത്ഥിനോ വാമനികാദീനഞ്ച പദദസ്സനട്ഠാനഭൂതം നാഗവനം വിയ. **ആദിതോ പട്ഠായ യാവ നീവരണപ്പഹാനാ ധമ്മദേസനാ** തഥാഗതസ്സ ബാഹിരപരിബ്ബാജകാദീനഞ്ച പദദസ്സനഭാവതോ. **ആദിതോ പട്ഠായാ**തി ച "തം സുണാഹീ"തി പദതോ പട്ഠായ. **കുസലോ നാഗവനികോ വിയ യോഗാവചരോ** പരിയേസനവസേന പമാണഗ്ഗഹണതോ. **മത്ഥകേ ഠത്വാ**തി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ പരിയോസാനേ ഠത്വാ. **ഇമസ്മിമ്പി ഠാനേ**തി "ഏവമേവ ഖോ ബ്രാഹ്മണാ"തിആദിനാ ഉപമേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപഞ്ഞാസനട്ഠാനേപി.

സ്വായന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൯൰) ഇധ-സദ്ദമത്തം ഗണ്ഹാതി, ന യഥാവിസേസിതബ്ബം ഇധ-സദ്ദം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "കത്ഥചി പദപൂരണമത്തമേവാ"തി. **ലോകം ഉപാദായ വുച്ചതി** ലോക-സദ്ദേന സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തത്താ. സേസപദദ്വയേ പന സദ്ദന്തരസന്നിധാനമത്തേന തം തം ഉപാദായ വുത്തതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഓകാസ**ന്തി കഞ്ചി പദേസം ഇന്ദസാലഗുഹായ അധിപ്പേതത്താ. **പദപൂരണമത്തമേവ** ഓകാസാപദിസനസ്സപി അസമ്ഭവതോ.

തഥാഗത-സദ്ദാദീനം അത്ഥവിസേസോ **മൂലപരിയായട്ഠകഥാ**(മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨) **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** വുത്തോ ഏവ. തഥാഗതസ്സ സത്തനികായന്തോഗധതായ **"ഇധ പന സത്തലോകോ അധിപ്പേതോ"**തി വത്വാ തത്ഥായം യസ്മിം സത്തനികായേ, യസ്മിഞ്ച ഓകാസേ ഉപ്പജ്ജതി, തം ദസ്സേതും **"സത്തലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ**തി ഇമിസ്സാ ഏവ ലോകധാതുയാ. "അട്ഠാനമേതം, ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അപുബ്ബം അചരിമം ഉപ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ๓.൧൬൧; മ॰ നി॰ ๓.൧൨൯; അ॰ നി॰ ൧.൨൭൭; നേത്തി॰ ൫൭; മി॰ പ॰ ൫.൧.൧) ഏത്ഥ ജാതിഖേത്തഭൂതാ ദസസഹസ്സിലോകധാതു "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി വുത്താ. ഇധ പന ഇമംയേവ ലോകധാതും സന്ധായ "ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ"തി വുത്തം. തിസ്സോ ഹി സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹേ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ വിസയഖേത്തം ആണാഖേത്തം ജാതിഖേത്തന്തി തിവിധേ ഖേത്തേ ഠപേത്വാ ഇമം ചക്കവാളം അഞ്ഞസ്മിം ചക്കവാളേ ബുദ്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി സുത്തം നത്ഥി, ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥി. കഥം? "ന മേ ആചരിയോ അത്ഥി, സദിസോ മേ

ന വിജ്ജതി (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൭; ൨.൩൪൧; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൭; മി॰ പ॰ ൪.൭.൧൧), ഏകോമ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൭; ൨.൩൪൧; കഥാ॰ ൪൦൭; മഹാവ॰ ൧൧) ഏവമാദീനി ഇമിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഠത്വാ വദന്തേന ഭഗവതാ - ''കിം പനാവുസോ, സാരിപുത്ത, അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഭഗവതാ സമസമോ സമ്ബോധിയന്തി ഏവം പുട്ഠാഹം, ഭന്തേ, നോതി വദേയ്യ''ന്തി വത്വാ തസ്സ കാരണം ദസ്സേതും - ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ''തി ഇമം സുത്തം ദസ്സേന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാ ച ബുദ്ധാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം ഇമം ലോകധാതും ഠപേത്വാ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി.

സുജാതായാതിആദിനാ വുത്തേസു ചതൂസു വികപ്പേസു പഠമോ വികപ്പോ ബുദ്ധഭാവായ ആസന്നതരപടിപത്തിദസ്സനവസേന വുത്തോ. ആസന്നതരായ ഹി പടിപത്തിയം ഠിതോ **''ഉപ്പജ്ജതീ''**തി വുച്ചതി ഉപ്പാദസ്സ ഏകന്തികത്താ, പഗേവ പടിപത്തിയാ മത്ഥകേ ഠിതോ. ദുതിയോ ബുദ്ധഭാവാവഹപബ്ബജ്ജതോ പട്ഠായ ആസന്നപടിപത്തിദസ്സനവസേന, തതിയോ ബുദ്ധകരധമ്മപാരിപൂരിതോ പട്ഠായ ബുദ്ധഭാവായ പടിപത്തിദസ്സനവസേന. ന ഹി മഹാസത്താനം തുസിതഭവൂപപത്തിതോ പട്ഠായ ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണം നാമ അത്ഥി. ചതുത്ഥോ ബുദ്ധകരധമ്മസമാരമ്ഭതോ പട്ഠായ. ബോധിയാ നിയതഭാവാപത്തിതോ പഭുതി ഹി വിഞ്ഞൂഹി **''ബുദ്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ''**തി വത്തും സക്കാ ഉപ്പാദസ്സ ഏകന്തികത്താ, യഥാ പന ''തിട്ഠന്തി പബ്ബതാ, സന്ദന്തി നദിയോ''തി തിട്ഠനസന്ദനകിരിയാനം അവിച്ഛേദമുപാദായ വത്തമാനപയോഗോ, ഏവം ഉപ്പാദത്ഥായ പടിപജ്ജനകിരിയായ അവിച്ഛേദമുപാദായ ചതൂസു വികപ്പേസു **''ഉപ്പജ്ജതി നാമാ''**തി വുത്തം. **സബ്ബപഠമം ഉപ്പന്നഭാവ**ന്തി സബ്ബേഹി ഉപരി വുച്ചമാനേഹി വിസേസേഹി പഠമം തഥാഗതസ്സ ഉപ്പന്നതാസങ്ഖാതം അത്ഥിതാവിസേസം.

സോ ഭഗവാതി (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൬൩) യോ ''തഥാഗതോ അരഹ''ന്തിആദിനാ കിത്തിതഗുണോ, സോ ഭഗവാ. **ഇമം ലോക**ന്തി നയിദം മഹാജനസ്സ സമ്മുഖാമത്തം ലോകം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ അനവസേസം പരിയാദായാതി ദസ്സേതും **''സദേവക''**ന്തിആദി വുത്തം. തേനാഹ **''ഇദാനി വത്തബ്ബം നിദസ്സേതീ''**തി. **പജാതത്താ**തി യഥാസകം കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തത്താ. **പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പാരിസേസഞായേന ഇതരേസം പദന്തരേഹി സങ്ഗഹിതത്താ. **സദേവക**ന്തി ച അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ. **ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം** പച്ചാസത്തിഞായേന. തത്ഥ ഹി സോ ജാതോ തന്നിവാസീ ച. **ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചത്ഥികപച്ചാമിത്തസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണ**ന്തി നിദസ്സനമത്തമേതം അപച്ചത്ഥികാനം അസമിതാബാഹിതപാപാനഞ്ച സമണബ്രാഹ്മണാനം സസ്സമണബ്രാഹ്മണിവചനേന ഗഹിതത്താ. കാമം ''സദേവക''ന്തിആദിവിസേസനാനം വസേന സത്തവിസയോ ലോക-സദ്ദോതി വിഞ്ഞായതി തുല്യയോഗവിസയത്താ തേസം, ''സലോമകോ സപക്ഖകോ''തിആദീസു പന അതുല്യയോഗേപി അയം സമാസോ ലബ്ഭതീതി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ പജാഗഹണന്തി ആഹ **''പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണ''**ന്തി.

അരൂപിനോ സത്താ അത്തനോ ആനേഞ്ജവിഹാരേന വിഹരന്താ “ദിബ്ബന്തീതി **ദേവാ”**തി ഇമം നിബ്ബചനം ലഭന്തീതി ആഹ **“സദേവകഗ്ഗഹണേന അരൂപാവചരദേവലോകോ ഗഹിതോ”**തി. തേനേവാഹ “ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാനം ദേവാനം സഹബ്യത”ന്തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൧൭). **സമാരകഗ്ഗഹണേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ ഗഹിതോ** തസ്സ സവിസേസം മാരസ്സ വസേ വത്തനതോ. **രൂപീ ബ്രഹ്മലോകോ ഗഹിതോ** അരൂപീബ്രഹ്മലോകസ്സ വിസും ഗഹിതത്താ. **ചതുപരിസവസേനാ**തി ഖത്തിയാദിചതുപരിസവസേന. ഇതരാ പന ചതസ്സോ പരിസാ സമാരകാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ ഏവാതി. **അവസേസസബ്ബസത്തലോകോ** നാഗഗരുളാദിഭേദോ.

ഏത്താവതാ ഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേന തേന വിസേസേന അഭാഗസോവ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേതും **“അപിചേത്ഥാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ**തി ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന. പഞ്ചസു ഹി ഗതീസു ദേവലോകോവ സേട്ഠോ. തത്ഥാപി അരൂപിനോ “ദൂരസമുസ്സാരിതകിലേസദുക്ഖതായ, സന്തപണീതആനേഞ്ജവിഹാരസമങ്ഗിതായ, അതിവിയ ദീഘായുകതായാ”തി ഏവമാദീഹി വിസേസേഹി അതിവിയ ഇതരേഹി ഉക്കട്ഠാ. **ബ്രഹ്മാ മഹാനുഭാവോ**തിആദിം ദസസഹസ്സിയം മഹാബ്രഹ്മുനോ വസേന വദതി. “ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ”തി ഹി വുത്തം. **അനുത്തര**ന്തി സേട്ഠം നവലോകുത്തരം. **ഭാവാനുക്കമോ** ഭാവവസേന പരേസം അജ്ഝാസയവസേന “സദേവക”ന്തിആദീനം പദാനം അനുക്കമോ. **തീഹാകാരേഹീ**തി ദേവമാരബ്രഹ്മസഹിതതാസങ്ഖാതേഹി തീഹി പകാരേഹി. **തീസു പദേസൂ**തി “സദേവക”ന്തിആദീസു തീസു പദേസു. **തേന തേനാകാരേനാ**തി സദേവകത്താദിനാ തേന തേന പകാരേന. തേധാതുകമേവ പരിയാദിന്നന്തി പോരാണാ പനാഹൂതി യോജനാ.

അഭിഞ്ഞാതി യ-കാരലോപേനായം നിദ്ദേസോ, അഭിജാനിത്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **“അഭിഞ്ഞായ, അധികേന ഞാണേന ഞത്വാ”**തി. **അനുമാനാദിപടിക്ഖേപോ**തി അനുമാനഉപമാനഅത്ഥാപത്തിആദിപടിക്ഖേപോ ഏകപ്പമാണത്താ. സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണാചാരതായ ഹി സബ്ബപച്ചക്ഖാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. **അനുത്തരം വിവേകസുഖ**ന്തി ഫലസമാപത്തിസുഖം. തേന വീതിമിസ്സാപി കദാചി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ ഹോതീതി ആഹ **“ഹിത്വാപീ”**തി. ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ യസ്മിം ഖണേ പരിസാ സാധുകാരം വാ ദേതി, യഥാസുതം വാ ധമ്മം പച്ചവേക്ഖതി, തം ഖണം പുബ്ബഭാഗേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, യഥാപരിച്ഛേദഞ്ച സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ഠിതട്ഠാനതോ പട്ഠായ ധമ്മം ദേസേതി.

ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അതിസജ്ജനം പബോധനം **ദേസനാ**തി സാ പരിയത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **“ദേസനായ താവ ചതുപ്പദികായപി ഗാഥായാ”**തിആദി. സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിസാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വിനയനം **സാസന**ന്തി തം പടിപത്തിധമ്മവസേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **“സീലസമാധിവിപസ്സനാ”**തിആദി. **കുസലാന**ന്തി മഗ്ഗകുസലാനം, **കുസലാന**ന്തി വാ അനവജ്ജാനം. തേന ഫലധമ്മാനമ്പി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. **ആദി**ഭാവോ സീലദിട്ഠീനം തമ്മൂലകത്താ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനം. തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ

കഥാവധിസദ്ദപ്പബന്ധോ ഗാഥാവസേന സുത്തവസേന ച വവത്ഥിതോ പരിയത്തിധമ്മോ, യോ ഇധേവ ''ദേസനാ''തി വുത്തോ. തസ്സ പന അത്ഥോ വിസേസേന സീലാദി ഏവാതി ആഹ **"ഭഗവാ ഹി ധമ്മം ദേസേന്തോ...പേ॰... നിബ്ബാനം ദസ്സേതീ"**തി. തത്ഥ **സീലം ദസ്സേത്വാ**തി സീലഗ്ഗഹണേന സസമ്ഭാരം സീലം ഗഹിതം. തഥാ മഗ്ഗഗ്ഗഹണേന സസമ്ഭാരോ മഗ്ഗോതി തദുഭയേന അനവസേസതോ പരിയത്തിഅത്ഥം പരിയാദിയതി. **തേനാ**തി സീലാദിദസ്സനേന. അത്ഥവസേന ഹി ഇധ ദേസനായ ആദികല്യാണാദിഭാവോ അധിപ്പേതോ. **കഥികസണ്ഠിതീ**തി കഥികസ്സ സണ്ഠാനം കഥനവസേന സമവട്ഠാനം.

ന സോ സാത്ഥം ദേസേതി നിയ്യാനത്ഥവിരഹതോ തസ്സാ ദേസനായ. **ഏകബ്യഞ്ജനാദിയുത്താ വാ**തി സിഥിലാദിഭേദേസു ബ്യഞ്ജനേസു ഏകപ്പകാരേനേവ, ദ്വിപ്പകാരേനേവ വാ ബ്യഞ്ജനേന യുത്താ വാ ദമിളഭാസാ വിയ. സബ്ബത്ഥ നിരോട്ഠം കത്വാ വത്തബ്ബതായ **സബ്ബനിരോട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** കിരാതഭാസാ വിയ. സബ്ബത്ഥേവ വിസ്സജ്ജനീയയുത്തതായ **സബ്ബവിസ്സട്ഠബ്യഞ്ജനാ വാ** യവനഭാസാ വിയ. സബ്ബത്ഥേവ സാനുസാരതായ **സബ്ബനിഗ്ഗഹിതബ്യഞ്ജനാ വാ** പാരസികാദിമിലക്ഖഭാസാ വിയ. സബ്ബാപേസാ ഏകദേസബ്യഞ്ജനവസേനേവ പവത്തിയാ അപരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനാതി കത്വാ **"അബ്യഞ്ജനാ"**തി വുത്താ. **അമക്ഖേത്വാ**തി അപലിച്ഛേത്വാ അവിനാസേത്വാ, അഹാപേത്വാതി വാ അത്ഥോ.

ഭഗവാ യമത്ഥം ഞാപേതും ഏകഗാഥമ്പി ഏകവാക്യമ്പി ദേസേതി, തമത്ഥം തായ ദേസനായ സബ്ബസോ പരിപുണ്ണമേവ കത്വാ ദേസേതി, ഏവം സബ്ബത്ഥാതി ആഹ **"ഏകദേസനാപി അപരിപുണ്ണാ നത്ഥീ"**തി. **ഉല്ലുമ്പനസഭാവസണ്ഠിതേനാ**തി സംകിലേസപക്ഖതോ വട്ടദുക്ഖതോ ച ഉദ്ധരണസഭാവാവട്ഠിതേന ചിത്തേന. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹം സകലം സാസനം ഇധ ''ബ്രഹ്മചരിയ''ന്തി അധിപ്പേതം, തസ്മാ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി ഇമിനാ സമാനാധികരണാനി സബ്ബപദാനി യോജേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സോ ധമ്മം ദേസേതി...പേ॰... പകാസേതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി ആഹ.

ദൂരസമുസ്സാരിതമാനസ്സേവ സാസനേ സമ്മാപടിപത്തി സമ്ഭവതി, ന മാന ജാതികസ്സാതി ആഹ **"നിഹതമാനത്താ"**തി. **ഉസ്സന്നത്താ**തി ബഹുലഭാവതോ. ഭോഗാരോഗ്യാദിവത്ഥുകാ മദാ സുപ്പഹേയ്യാ ഹോന്തി നിമിത്തസ്സ അനവട്ഠാനതോ' ന തഥാ കുലവിജ്ജാമദാതി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണകുലീനാനം പബ്ബജിതാനമ്പി ജാതിവിജ്ജാ നിസ്സായ മാനജപ്പനം ദുപ്പജഹന്തി ആഹ **"യേഭുയ്യേന ഹി...പേ॰... മാനം കരോന്തീ"**തി . **വിജാതിതായാ**തി നിഹീനജാതിതായ. **പതിട്ഠാതും ന സക്കോന്തീ**തി സുവിസുദ്ധിം കത്വാ സീലം രക്ഖിതും ന സക്കോന്തി. സീലവസേന ഹി സാസനേ പതിട്ഠാതി. **പതിട്ഠാതു**ന്തി വാ സച്ചപടിവേധേന ലോകുത്തരായ പതിട്ഠായ പതിട്ഠാതും. യേഭുയ്യേന ഹി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നാ സുജാതാ ഏവ ഹോന്തി, ന ദുജ്ജാതാ.

പരിസുദ്ധന്തി രാഗാദീനം അച്ചന്തമേവ പഹാനദീപനതോ നിരുപക്കിലേസതായ സബ്ബസോ വിസുദ്ധം. **സദ്ധം പടിലഭതീ**തി പോഥുജ്ജനികസദ്ധാവസേന സദ്ദഹതി. വിഞ്ഞുജാതികാനഞ്ഹി ധമ്മസമ്പത്തിഗഹണപുബ്ബികാ സദ്ധാസിദ്ധി ധമ്മപമാണധമ്മപ്പസന്നഭാവതോ. **ജായമ്പതികാ വസന്തീ**തി കാമം ''ജായമ്പതികാ''തി വുത്തേ ഘരസാമികഘരസാമിനിവസേന ദ്വിന്നംയേവ ഗഹണം വിഞ്ഞായതി. യസ്സ പന

പുരിസസ്സ അനേകാ പജാപതിയോ ഹോന്തി, തഥ കിം വത്തബ്ബം? ഏകായപി തായ വാസോ സമ്ബാധോതി ദസ്സനത്ഥം **"ദ്വേ"**തി വുത്തം. രാഗാദിനാ **സകിഞ്ചനട്ഠേന,** ഖേത്തവത്ഥുആദിനാ **സപലിബോധട്ഠേന**. രാഗരജാദീനം ആഗമനപഥതാപി ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനതാ ഏവാതി ദ്വേപി വണ്ണനാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. **അലഗ്ഗനട്ഠേനാ**തി അസജ്ജനട്ഠേന അപ്പടിബദ്ധഭാവേന. ഏവം അകുസലകുസലപ്പവത്തീനം ഠാനഭാവേന ഘരാവാസപബ്ബജ്ജാനം സമ്ബാധബ്ഭോകാസതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കുസലപ്പവത്തിയാ ഏവ അട്ഠാനഠാനഭാവേന തേസം തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം.

സങ്ഖേപകഥാതി വിസും വിസും പദുദ്ധാരം അകത്വാ സങ്ഖേപതോ അത്ഥവണ്ണനാ. **ഏകമ്പി ദിവസ**ന്തി ഏകദിവസമത്തമ്പി. **അഖണ്ഡം കത്വാ**തി ദുക്കടമത്തസ്സപി അനാപജ്ജനേന അഖണ്ഡിതം കത്വാ. **കിലേസമലേന അമലീന**ന്തി തണ്ഹാസംകിലേസാദിവസേന അസംകിലിട്ഠം കത്വാ. **പരിദഹിത്വാ**തി നിവാസേത്വാ ചേവ പാരുപിത്വാ ച. അഗാരവാസോ അഗാരം ഉത്തരപദലോപേന, തസ്സ വഡ്ഢിആവഹം **അഗാരസ്സ ഹിതം. ഭോഗക്ഖന്ധോ**തി ഭോഗരാസി ഭോഗസമുദായോ. **ആബന്ധനട്ഠേനാ**തി ''പുത്തോ നത്താ''തിആദിനാ പേമവസേന സപരിച്ഛേദം സമ്ബന്ധനട്ഠേന. ''അമ്ഹാകമേതേ''തി ഞായന്തീതി **ഞാതീ**. പിതാമഹപിതുപുത്താദിവസേന പരിവത്തനട്ഠേന **പരിവട്ടോ**.

൨൯൨. സാമഞ്ഞവാചീപി **സിക്ഖാ**-സദ്ദോ സാജീവ-സദ്ദസന്നിധാനതോ ഉപരി വുച്ചമാനവിസേസാപേക്ഖായ ച വിസേസനിവിട്ഠോവ ഹോതീതി വുത്തം **"യാ ഭിക്ഖൂനം അധിസീലസങ്ഖാതാ സിക്ഖാ"**തി. സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന **സിക്ഖാ**. സഹ ആജീവന്തി ഏത്ഥാതി **സാജീവോ. സിക്ഖനഭാവേനാ**തി സിക്ഖായ സാജീവേ ച സിക്ഖനഭാവേന. **സിക്ഖം പരിപൂരേന്തോ**തി സീലസംവരം പരിപൂരേന്തോ. **സാജീവഞ്ച അവീതിക്കമന്തോ**തി - ''നാമകായോ പദകായോ നിരുത്തികായോ ബ്യഞ്ജനകായോ''തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯) വുത്തസിക്ഖാപദം ഭഗവതോ വചനം അവീതിക്കമന്തോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഇദമേവ ച ദ്വയം ''സിക്ഖന''ന്തി വുത്തം. തത്ഥ സാജീവാനതിക്കമോ സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ പച്ചയോ. തതോ ഹി യാവ മഗ്ഗാ സിക്ഖാപാരിപൂരീ ഹോതീതി.

പജഹിത്വാതി സമാദാനവസേന പരിച്ചജിത്വാ. **പഹീനകാലതോ പട്ഠായ... പേ॰... വിരതോവാ**തി ഏതേന പഹാനസ്സ വിരതിയാ ച സമാനകാലതം ദസ്സേതി . യദി ഏവം ''പഹായാ''തി കഥം പുരിമകാലനിദ്ദേസോതി? തഥാ ഗഹേതബ്ബതം ഉപാദായ. ധമ്മാനഞ്ഹി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ അപേക്ഖിതേ സഹജാതാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം പുരിമപച്ഛിമഭാവേനേവ ഹോതീതി ഗഹണപവത്തിആകാരവസേന പച്ചയഭൂതേസു ഹിരോത്തപ്പഞാണാദീസു പഹാനകിരിയായ പുരിമകാലവോഹാരോ, പച്ചയുപ്പന്നാസു ച വിരതീസു വിരമണകിരിയായ അപരകാലവോഹാരോ ച ഹോതീതി ''പഹായ പടിവിരതോ ഹോതീ''തി വുത്തം. **പഹായാ**തി വാ സമാദാനകാലവസേന വുത്തം, പച്ഛാ വീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുസമായോഗവസേന **പടിവിരതോ**തി. **പഹായാ**തി വാ -

> ''നിഹന്ത്വാന തമോഖന്ധം, ഉദിതോയം ദിവാകരോ;
> വണ്ണപഭായ ഭാസേതി, ഓഭാസേത്വാ സമുഗ്ഗതോ''തി ച. (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൭൫൮) -

ഏവമാദീസു വിയ സമാനകാലവസേന വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ പാണോ അതിപാതീയതി ഏതേനാതി **പാണാതിപാതോ,** പാണഘാതഹേതുഭൂതോ അഹിരികാനോത്തപ്പദോസമോഹവിഹിംസാദികോ ചേതനാപധാനോ സംകിലേസധമ്മോ, തം സമാദാനവസേന പഹായ. **തതോ…പേ॰… വിരതോവ ഹോതീ**തി അവധാരണേന തസ്സാ വിരതിയാ കാലാദിവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. യഥാ ഹി അഞ്ഞേ സമാദിന്നവിരതികാപി അനവട്ഠിതചിത്തതായ ലാഭജീവികാദിഹേതു സമാദാനം ഭിന്ദന്തേവ, ന ഏവമയം. അയം പന പഹീനകാലതോ പട്ഠായ ഓരതോ വിരതോതി. **അദിന്നാദാനം പഹായാ**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദണ്ഡനം ദണ്ഡനിപാതനം **ദണ്ഡോ**. മുഗ്ഗരാദിപഹരണവിസേസോപി ഇധ പഹരണവിസേസോതി അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"ഠപേത്വാ ദണ്ഡം സബ്ബമ്പി അവസേസം ഉപകരണ"**ന്തി. ദണ്ഡനസങ്ഖാതസ്സ പരവിഹേഠനസ്സ പരിവജ്ജിതഭാവദീപനത്ഥം ദണ്ഡസത്ഥാനം നിക്ഖേപവചനന്തി ആഹ **"പരൂപഘാതത്ഥായാ"**തിആദി. **വിഹിംസനഭാവതോ**തി വിബാധനഭാവതോ. **ലജ്ജീ**തി എത്ഥ വുത്തലജ്ജായ ഓത്തപ്പമ്പി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി പാപജിഗുച്ഛനപാപുത്താസരഹിതം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥി. യസ്സ വാ ധമ്മഗരുതായ ധമ്മസ്സ ച അത്താധീനത്താ അത്താധിപതിഭൂതാ ലജ്ജാകിച്ചകാരീ, തസ്സ ലോകാധിപതിഭൂതം ഓത്തപ്പം കിച്ചകരന്തി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി "ലജ്ജീ"ഇച്ചേവ വുത്തം. **ദയം മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു **ദയാ**-സദ്ദോ "അദയാപന്നോ"തിആദീസു കരുണായ വത്തതീതി? സച്ചമേതം, അയം പന ദയാ-സദ്ദോ അനുരക്ഖണത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പവത്തമാനോ മേത്തായ ച കരുണായ ച പവത്തതീതി ഇധ മേത്തായ പവത്തമാനോ വുത്തോ. മിജ്ജതി സിനിയ്ഹതീതി മേത്താ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി മേത്തം, മേത്തം ചിത്തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി മേത്തചിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **മേത്തചിത്തതാ,** മേത്തായിച്ചേവ അത്ഥോ.

സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീതി ഏതേന തസ്സാ വിരതിയാ സത്തവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി. **പാണഭൂതേ**തി പാണജാതേ. **അനുകമ്പകോ**തി കരുണായനകോ. യസ്മാ പന മേത്താ കരുണായ വിസേസപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"തായ ഏവ ദയാപന്നതായാ"**തി. ഏവം യേഹി ധമ്മേഹി പാണാതിപാതാ വിരതി സമ്പജ്ജതി, തേഹി ലജ്ജാമേത്താകരുണാധമ്മേഹി സമങ്ഗിഭാവോ ദസ്സിതോ, സദ്ധിം പിട്ഠിവട്ടകധമ്മേഹീതി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ "പാണാതിപാതം പഹായാ"തി ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, നനു നിരവസേസാനം പാണാനം അതിപാതതോ വിരതി ഇധാധിപ്പേതാ? തഥാ ഹി വുത്തം "സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീ വിഹരതീ"തി. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** "സബ്ബേ പാണഭൂതേ ഹിതേന അനുകമ്പകോ"തി പുഥുവചനനിദ്ദേസോതി? സച്ചമേതം, പാണഭാവസാമഞ്ഞവസേന പനേത്ഥ പാളിയം ആദിതോ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, സബ്ബസദ്ദസന്നിധാനേന പുഥുത്തം വിഞ്ഞായമാനമേവാതി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസം അകത്വാ ഭേദവചനിച്ഛാവസേന ദസ്സേതും **അട്ഠകഥായം** ബഹുവചനവസേന അത്ഥോ വുത്തോ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - സാമഞ്ഞതോ സംവരസമാദാനം, തബ്ബിസേസതോ സംവരഭേദോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം അയം വചനഭേദോ കതോതി വേദിതബ്ബം. **വിഹരതീ**തി വുത്തപ്പകാരോ ഹുത്വാ ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ

ഉപ്പന്നം ദുക്ഖം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അത്തഭാവം ഹരതി പവത്തേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ഇരിയതി പാലേതീ”**തി.

ന കേവലം കായവചീപയോഗവസേന ആദാനമേവ, അഥ ഖോ ആകങ്ഖപിസ്സ പരിച്ചത്തവത്ഥുവിസയാവാതി ദസ്സേതും **“ചിത്തേനപീ”**തിആദി വുത്തം. ഥേനേതി ഥേയ്യം കരോതീതി **ഥേനോ,** ചോരോ. **സുചിഭൂതേനാ**തി എത്ഥ സുചിഭാവോ അധികാരതോ സദ്ദന്തരസന്നിധാനതോ ച ഥേയ്യസംകിലേസവിരമണന്തി ആഹ **“അഥേനത്തായേവ സുചിഭൂതേനാ”**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ “ലജ്ജീ ദയാപന്നോ”തിആദി ന വുത്തം, അധികാരവസേന പന അത്ഥതോ വാ വുത്തമേവാതി വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി ലജ്ജാദയോ പാണാതിപാതപഹാനസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ഏവം അദിന്നാദാനപഹാനസ്സപീതി, തസ്മാ സാപി പാളി ആനേത്വാ വത്തബ്ബാ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. അഥ വാ **സുചിഭൂതേനാ**തി ഏതേന ഹിരോത്തപ്പാദീഹി സമന്നാഗമോ, അഹിരികാദീനഞ്ച പഹാനം വുത്തമേവാതി “ലജ്ജീ”തിആദി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അസേട്ഠചരിയന്തി അസേട്ഠാനം ചരിയം, അസേട്ഠം വാ ചരിയം. മിഥുനാനം വുത്താകാരേന സദിസഭൂതാനം അയന്തി **മിഥുനോ,** യഥാവുത്തോ ദുരാചാരോ. **ആരാചാരീ മേഥുനാ**തി ഏതേന - “ഇധ ബ്രാഹ്മണ, ഏകച്ചോ…പേ॰… ന ഹേവ ഖോ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ദ്വയംദ്വയസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനം സാദിയതി, സോ തദസ്സാദേതി, തം നികാമേതി, തേന ച വിത്തിം ആപജ്ജതീ”തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൭.൫൦) വുത്താ സത്തവിധമേഥുനസംയോഗാപി പടിവിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

സച്ചേന സച്ചന്തി പുരിമേന വചീസച്ചേന പച്ഛിമം വചീസച്ചം **സന്ദഹതി** അസച്ചേന അനന്തരികത്താ. തേനാഹ **“യോ ഹീ”**തിആദി. **ഹലിദ്ദിരാഗോ വിയ ന ഥിരകതോ ഹോതീ**തി ഏത്ഥ കഥായ അനവട്ഠിതഭാവേന ഹലിദ്ദിരാഗസദിസതാ വേദിതബ്ബാ, ന പുഗ്ഗലസ്സ. **പാസാണലേഖാ വിയാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സദ്ധാ അയതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി സദ്ധായോ, സദ്ധായോ ഏവ **സദ്ധായികോ** യഥാ “വേനയികോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൬; അ॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮), സദ്ധായ വാ അയിതബ്ബോ **സദ്ധായികോ,** സദ്ധേയ്യോതി അത്ഥോ. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി**വിസംവാദനതോതി അധിപ്പായോ.

അനുപ്പദാതാതി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൯; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൧൯൮) അനുബലപ്പദാതാ, അനുവത്തനവസേന വാ പദാതാ. കസ്സ പന അനുവത്തനം പദാനഞ്ചാതി? “സഹിതാന”ന്തി വുത്തത്താ സന്ധാനസ്സാതി വിഞ്ഞായതി. തേനാഹ **“സന്ധാനാനുപ്പദാതാ”**തി. യസ്മാ പന അനുവത്തനവസേന സന്ധാനസ്സ പദാനം ആധാനം, രക്ഖണം വാ ദള്ഹീകരണം ഹോതി. തേന വുത്തം **“ദ്വേ ജനേ സമഗ്ഗേ ദിസ്വാ”**തിആദി. ആരമന്തി ഏത്ഥാതി **ആരാമോ,** രമിതബ്ബട്ഠാനം. യസ്മാ പന ആ-കാരേന വിനാപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ വുത്തം **“സമഗ്ഗരാമോതിപി പാളി, അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ”**തി.

ഏത്ഥാതി -

“നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ, ഏകാരോ വത്തതീ രഥോ;

അനീഘം പസ്സ ആയന്തം, ഛിന്നസോതം അബന്ധന''ന്തി. (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭; ഉദാ॰ ൬൫; പേടകോ॰ ൨൫;ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩) -

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സീലഞ്ഹേത്ഥ ''നേലങ്ഗ''ന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ - ചിത്തോ ഗഹപതി, ''നേലങ്ഗന്തി ഖോ, ഭന്തേ, സീലാനമേതം അധിവചന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩). **സുകുമാരാ**തി അഫരുസതായ മുദുകാ. **പുരസ്സ ഏസാ**തി ഏത്ഥ **പുര**-സദ്ദോ തന്നിവാസീവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ ''ഗാമോ ആഗതോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩) വിയ. തേനേവാഹ **''നഗരവാസീന''**ന്തി. മനം അപ്പായതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപാ**. തേന വുത്തം **''ചിത്തവുദ്ധികരാ''**തി.

കാലവാദീതിആദി സമ്ഫപ്പലാപാപടിവിരതസ്സ പടിപത്തിദസ്സനം. അത്ഥസംഹിതാപി ഹി വാചാ അയുത്തകാലപയോഗേന അത്ഥാവഹാ ന സിയാതി അനത്ഥവിഞ്ഞാപനവാചം അനുലോമേതി, തസ്മാ സമ്ഫപ്പലാപം പജഹന്തേന അകാലവാദിതാ പരിഹരിതബ്ബാതി വുത്തം ''കാലവാദീ''തി. കാലേ വദന്തേനപി ഉഭയാനത്ഥസാധനതോ അഭൂതം പരിവജ്ജേതബ്ബന്തി ആഹ **''ഭൂതവാദീ''**തി. ഭൂതഞ്ച വദന്തേന യം ഇധലോക-പരലോക-ഹിതസമ്പാദകം, തദേവ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതും **''അത്ഥവാദീ''**തി വുത്തം. അത്ഥം വദന്തേനപി ലോകിയധമ്മസന്നിസ്സിതമേവ അവത്വാ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതം കത്വാ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥം **''ധമ്മവാദീ''**തി വുത്തം. യഥാ ച അത്ഥോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതി, തംദസ്സനത്ഥം **''വിനയവാദീ''**തി വുത്തം. പഞ്ചന്നഞ്ഹി സംവരവിനയാനം, പഞ്ചന്നഞ്ച പഹാനവിനയാനം വസേന വുച്ചമാനോ അത്ഥോ നിബ്ബാനാധിഗമഹേതുഭാവതോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതീതി. ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോവ അത്ഥോ വുച്ചമാനോ ദേസനാകോസല്ലേ സതി സോഭതി, കിച്ചകരോ ച ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതും **''നിധാനവതിം വാചം ഭാസിതാ''**തി വുത്തം. ഇദാനി തം ദേസനാകോസല്ലം വിഭാവേതും **''കാലേനാ''**തിആദിമാഹ. പുച്ഛാദിവസേന ഹി ഓതിണ്ണവാചാവത്ഥുസ്മിം ഏകംസാദിബ്യാകരണവിഭാഗം സല്ലക്ഖേത്വാ ഠപനാഹേതുഉദാഹരണം സംസന്ദനാദിം തംതംകാലാനുരൂപം വിഭാവേന്തിയാ പരിമിതപരിച്ഛിന്നരൂപായ വിപുലതര-ഗമ്ഭീരോദാര-പരമത്ഥ-വിത്ഥാരസങ്ഗാഹികായ കഥായ ഞാണബലാനുരൂപം പരേ യാഥാവതോ ധമ്മേ പതിട്ഠാപേന്തോ ''ദേസനാകുസലോ''തി വുച്ചതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൨൯൩. ഏവം പടിപാടിയാ സത്ത മൂലസിക്ഖാപദാനി വിഭാവേത്വാ സതിപി അഭിജ്ഝാദിപഹാനഇന്ദ്രിയസംവരസതിസമ്പജഞ്ഞജാഗരിയാനുയോഗാദികേ ഉത്തരദേസനായം വിഭാവേതും തം പരിഹരിത്വാ ആചാരസീലസ്സേവ വിഭജനവസേന പാളി പവത്താതി തദത്ഥം വിവരിതും **''ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ബീജാനം ഗാമോ സമൂഹോ **ബീജഗാമോ.** ഭൂതാനം ജാതാനം നിബ്ബത്താനം രുക്ഖഗച്ഛലതാദീനം സമൂഹോ **ഭൂതഗാമോ**. നനു ച രുക്ഖാദയോ ചിത്തരഹിതതായ ന ജീവാ, ചിത്തരഹിതതാ ച പരിപ്ഫന്ദാഭാവതോ ഛിന്നേ വിരുഹനതോ വിസദിസജാതികഭാവതോ ചതുയോനിഅപരിയാപന്നതോ ച വേദിതബ്ബാ, വുഡ്ഢി പന പവാളസിലാലവണാനമ്പി വിജ്ജതീതി ന തേസം ജീവഭാവേ കാരണം, വിസയഗ്ഗഹണഞ്ച നേസം പരികപ്പനാമത്തം സുപനം വിയ

ചിഞ്ചാദേനം, തഥാ ദോഹളാദയോ, തത്ഥ കസ്മാ ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതി ഇച്ഛിതാതി? സമണസാരുപ്പതോ തന്നിവാസിസത്താനുരക്ഖണതോ ച. തേനേവാഹ - "ജീവസഞ്ഞിനോ ഹി മോഘപുരിസ മനുസ്സാ രുക്ഖസ്മി"ന്തിആദി (പാചി॰ ൮൯).

മൂലമേവ ബീജം **മൂലബീജം,** മൂലബീജം ഏതസ്സാതിപി **മൂലബീജം**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഫളുബീജ**ന്തി പബ്ബബീജം. പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹണസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജസദ്ദോ തദത്ഥസംസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി മൂലാദിതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ബീജബീജ"**ന്തി "രൂപരൂപം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൪൯), ദുക്ഖദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൭; ൫.൧൬൫; നേത്തി॰ ൧൧) ച യഥാ. കസ്മാ പനേത്ഥ ബീജഗാമഭൂതഗാമം ഉദ്ധരിത്വാ ബീജഗാമോ ഏവ നിദ്ദിട്ഠോതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, നനു അവോചുമ്ഹ - "മൂലമേവ ബീജം മൂലബീജം, മൂലബീജം ഏതസ്സാതിപി മൂലബീജ"ന്തി. തത്ഥ പുരിമേന ബീജഗാമോ നിദ്ദിട്ഠോ, ദുതിയേന ഭൂതഗാമോ, ദുവിധോപേസ മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജഞ്ച **മൂലബീജ**ന്തി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ ഉദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"പഞ്ചവിധസ്സാ"**തിആദി. **നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സാ**തി അല്ലതിണസ്സ ചേവ അല്ലരുക്ഖാദികസ്സ ച. **ആദി**-സദ്ദേന ഓസധിഗച്ഛലതാദീനം സങ്ഗഹോ.

ഏകം ഭത്തം ഏകഭത്തം, തം അസ്സ അത്ഥീതി **ഏകഭത്തികോ**. സോ പന രത്തിഭോജനേനപി സിയാതി തന്നിവത്തനത്ഥം ആഹ **"രത്തൂപരതോ"**തി. ഏവമ്പി അപരണ്ഹഭോജീപി സിയാ ഏകഭത്തികോതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"വിരതോ വികാലഭോജനാ"**തി വുത്തം. അരുണുഗ്ഗമനകാലതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികാ അയം ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ നാമ, തദഞ്ഞോ **വികാലോ**. **അട്ഠകഥായം** പന ദുതിയപദേന രത്തിഭോജനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ **"അതിക്കന്തേ മജ്ഝന്ഹികേ യാവ സൂരിയത്ഥങ്ഗമനാ ഭോജനം വികാലഭോജനം നാമാ"**തി വുത്തം.

"സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"ന്തിആദിനയപ്പവത്തം (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩; നേത്തി॰ ൩൦, ൫൦, ൧൧൬, ൧൨൪) ഭഗവതോ സാസനം അച്ചന്തരാഗുപ്പത്തിയാ നച്ചാദിദസ്സനം ന അനുലോമേതീതി ആഹ **"സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ"**തി. അത്തനാ പയോജിയമാനം, പരേഹി പയോജാപിയമാനഞ്ച നച്ചം നച്ചഭാവസാമഞ്ഞേന പാളിയം ഏകേനേവ **നച്ച-**സദ്ദേന ഗഹിതം, തഥാ ഗീതവാദിത-സദ്ദേന ചാതി ആഹ **"നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേനാ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഗായനഗായാപനവാദനവാദാപനാനി സങ്ഗയ്ഹന്തി. ദസ്സനേന ചേത്ഥ സവനമ്പി സങ്ഗഹിതം വിരൂപേകസേസനയേന . യഥാസകം വിസയസ്സ ആലോചനസഭാവതായ വാ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സവനകിരിയായപി ദസ്സനസങ്ഖേപസബ്ഭാവതോ **"ദസ്സനാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. തേനാഹ "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ"തി. അവിസൂകഭൂതസ്സ ഗീതസ്സ സവനം കദാചി വട്ടതീതി ആഹ **"വിസൂകഭൂതാ ദസ്സനാ"**തി. തഥാ ഹി വുത്തം പരമത്ഥജോതികായം **ഖുദ്ദകട്ഠകഥായം** (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൨.പച്ഛിമപഞ്ചസിക്ഖാപദവണ്ണനാ) "ധമ്മൂപസംഹിതം ഗീതം വട്ടതി, ഗീതൂപസംഹിതോ ധമ്മോ ന വട്ടതീ"തി. **യം**

കിഞ്ചീതി ഗന്ഥിതം വാ അഗന്ഥിതം വാ യം കിഞ്ചി പുപ്ഫം. **ഗന്ധജാത**ന്തി ഗന്ധജാതികം. തസ്സപി "യം കിഞ്ചീ"തി വചനതോ പിസിതസ്സ അപിസിതസ്സപി യസ്സ കസ്സചി വിലേപനാദി ന വട്ടതീതി ദസ്സേതി.

ഉച്ചാതി ഉച്ച-സദ്ദേന സമാനത്ഥം ഏകം സദ്ദന്തരം. സേതി ഏത്ഥാതി **സയനം**. ഉച്ചാസയനം മഹാസയനഞ്ച സമണസാരുപ്പരഹിതം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"പമാണാതിക്കന്തം അകപ്പിയത്ഥരണ"**ന്തി. ആസനഞ്ചേത്ഥ സയനേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ പന ആധാരേ പടിക്ഖിത്തേ തദാധാരാ കിരിയാ പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി, തസ്മാ "ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം, അത്ഥതോ പന തദുപഭോഗഭൂതനിസജ്ജാനിപജ്ജനേഹി വിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഉച്ചാസയനമഹാസയനഞ്ച ഉച്ചാസയനമഹാസയനഞ്ച **ഉച്ചാസയനമഹാസയന**ന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ ഏകസേസേന അയം നിദ്ദേസോ കതോ യഥാ "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧), ആസനകിരിയാപുബ്ബകത്താ വാ സയനകിരിയായ സയനഗ്ഗഹണേന ആസനമ്പി ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ദാരുമാസകോതി യേ വോഹാരം ഗച്ഛന്തീതി **ഇതി**-സദ്ദേന ഏവംപകാരേ ദസ്സേതി. അഞ്ഞേഹി ഗാഹാപനേ ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയനേ ച പടിഗ്ഗഹണത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, ന ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി, ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദിയതീ"**തി. അഥ വാ തിവിധം പടിഗ്ഗഹണം കായേന വാചായ മനസാതി. തത്ഥ കായേന പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗണ്ഹനം,** വാചായ പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗഹാപനം,** മനസാ പടിഗ്ഗഹണം **സാദിയന**ന്തി തിവിധമ്പി പടിഗ്ഗഹണം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ "പടിഗ്ഗഹണാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തിആദി. ഏസ നയോ **ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാ**തിആദീസുപി. നീവാരാദിഉപധഞ്ഞസ്സ സാലിആദിമൂലധഞ്ഞന്തോഗധത്താ വുത്തം **"സത്തവിധസ്സാ"**തി. "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ച വസാനി ഭേസജ്ജാനി അച്ഛവസം മച്ഛവസം സുസുകാവസം സൂകരവസം ഗദ്രഭവസ"ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ ഇദം ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതം നാമ, തസ്സ പന "കാലേ പടിഗ്ഗഹിത"ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ പടിഗ്ഗഹണം വട്ടതി. സതി പച്ചയേതി ആഹ **"അഞ്ഞത്ര ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ"**തി.

സരൂപേന വഞ്ചനം **രൂപകൂടം,** പതിരൂപേന വഞ്ചനാതി അത്ഥോ. അങ്ഗേന അത്തനോ സരീരാവയവേന വഞ്ചനം **അങ്ഗകൂടം**. ഗഹണവസേന വഞ്ചനം **ഗഹണകൂടം**. പടിച്ഛന്നം കത്വാ വഞ്ചനം **പടിച്ഛന്നകൂടം. അക്കമതീ**തി നിപ്പീളേതി, പുബ്ബഭാഗേ അക്കമതീതി സമ്ബന്ധോ.

ഹദയന്തി നാളിആദീനം മാനഭാജനാനം അബ്ഭന്തരം. തിലാദീനം നാളിആദീഹി മിനനകാലേ ഉസ്സാപിതസിഖായേവ സിഖാ. **സിഖാഭേദോ** തസ്സാഹാപനം.

കേചീതി സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച. **വധോ**തി മുട്ഠിപഹാരകസാതാളനാദീഹി വിഹേസനം, വിബാധനന്തി അത്ഥോ. വിഹേഠനത്ഥോപി ഹി വധ-സദ്ദോ ദിസ്സതി "അത്താനംവധിത്വാ വധിത്വാ രോദതീ"തിആദീസു (പാചി॰ ൮൭൯, ൮൮൧). യഥാ ഹി അപരിഗ്ഗഹഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി പബ്ബജിതേഹി അപ്പടിഗ്ഗഹിതബ്ബവത്ഥുവിഭാഗസന്ദസ്സനത്ഥം ഇത്ഥികുമാരിദാസിദാസാദയോ

വിഭാഗേന വുത്താ. ഏവം പരസ്സ ഹരണഭാവതോ അദിന്നാദാനഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി തുലാകൂടാദയോ അദിന്നാദാനവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥം വിഭാഗേന വുത്താ, ന ഏവം പാണാതിപാതപരിയായസ്സ വധസ്സ പുന ഗഹണേ പയോജനം അത്ഥി, തത്ഥ സയംകാരോ, ഇധ പരംകാരോതി ച ന സക്കാ വത്തും ‘‘കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ ഛപ്പയോഗാ’’തി വചനതോ. തസ്മാ യഥാവുത്തോ ഏവേത്ഥ അത്ഥോ യുത്തോ. **അട്ഠകഥായം** പന **“വധോതി മാരണ”**ന്തി വുത്തം, തമ്പി പോഥനമേവ സന്ധായാതി ച സക്കാ വിഞ്ഞാതും മാരണ-സദ്ദസ്സപി വിഹിംസനേ ദിസ്സനതോ.

൨൯൪. ചീവരപിണ്ഡപാതാനം യഥാക്കമം കായകുച്ഛിപരിഹരണമത്തജോതനായം അവിസേസതോ അട്ഠന്നം പരിക്ഖാരാനം അന്തരേ തപ്പയോജനതാ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ **“തേ സബ്ബേപീ”**തിആദിമാഹ. **ഏതേപീ**തി നവപരിക്ഖാരികാദയോപി അപ്പിച്ഛാവ സന്തുട്ഠാവ. ന ഹി തത്ഥകേന മഹിച്ഛതാ, അസന്തുട്ഠിതാ വാ ഹോതീതി.

ചതൂസു ദിസാസു സുഖം വിഹരതി, തതോ ഏവ സുഖവിഹാരട്ഠാനഭൂതാ ചതസ്സോ ദിസാ അസ്സ സന്തീതി വാ **ചാതുദ്ദിസോ**. തത്ഥ ചായം സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ ഭയേന ന പടിഹഞ്ഞതീതി **അപ്പടിഘോ**. ദ്വാദസവിധസ്സ സന്തോസസ്സ വസേന സന്തുസ്സനകോ **സന്തുസ്സമാനോ. ഇതരീതരേനാ**തി ഉച്ചാവചേന. **പരിസ്സയാനം** ബാഹിരാനം സീഹബ്യഗ്ഘാദീനം, അബ്ഭന്തരാനഞ്ച കാമച്ഛന്ദാദീനം കായചിത്തുപദ്ദവാനം അഭിഭവനതോ പരിസ്സയാനം **സഹിതാ**. ഥദ്ധഭാവകരഭയാഭാവേന **അച്ഛമ്ഭീ. ഏകോ** അസഹായോ. തതോ ഏവ ഖഗ്ഗമിഗസിങ്ഗസദിസതായ **ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ** ചരേയ്യാതി അത്ഥോ.

ഛിന്നപക്ഖോ , അസഞ്ജാതപക്ഖോ വാ സകുണോ ഗന്തും ന സക്കോതീതി **“പക്ഖീ സകുണോ”**തി പക്ഖി-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ സകുണോ പാളിയം വുത്തോതി ആഹ **“പക്ഖയുത്തോ സകുണോ”**തി. യസ്സ സന്നിധികാരപരിഭോഗോ കിഞ്ചി ഠപേതബ്ബം സാപേക്ഖായ ഠപനഞ്ച നത്ഥി, താദിസോ അയം ഭിക്ഖൂതി ദസ്സേന്തോ **“അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ”**തിആദിമാഹ. അരിയന്തി അപേന്തി തതോ ദോസാ, തേഹി വാ ആരകാതി **അരിയോ**തി ആഹ **“അരിയേനാതി നിദ്ദോസേനാ”**തി. **അജ്ഝത്ത**ന്തി അത്തനി. **നിദ്ദോസസുഖ**ന്തി നിരാമിസസുഖം കിലേസവജ്ജരഹിതത്താ.

൨൯൫. യഥാവുത്തേ സീലസംവരേ പതിട്ഠിതസ്സേവ ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഇച്ഛിതബ്ബോ തദധിട്ഠാനതോ, തസ്സ ച പരിപാലകഭാവതോതി വുത്തം **“സോ ഇമിനാ അരിയേന സീലക്ഖന്ധേന സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖൂ”**തി. **സേസപദേസൂ**തി ‘‘ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ’’തിആദീസു പദേസു. യസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൫) വുത്തം, തസ്മാ തസ്സ **ലീനത്ഥപ്പകാസിനിയം സംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൫) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. രൂപാദീസു നിമിത്താദിഗ്ഗാഹപരിവജ്ജനലക്ഖണത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ കിലേസേഹി അനവസിത്തസുഖതാ അവികിണ്ണസുഖതാ ചസ്സ വുത്താ.

൨൯൬. **പച്ചയസമ്പത്തി**ന്തി പച്ചയപാരിപൂരിം. **ഇമേ ചത്താരോ**തി സീലസംവരോ സന്തോസോ ഇന്ദ്രിയസംവരോ സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേ ചത്താരോ അരഞ്ഞവാസസ്സ സമ്ഭാരാ. **തിരച്ഛാനഗതേഹി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി** ഇസിസിങ്ഗസ്സ പിതുആദയോ വിയ. **വനചരകേഹീ**തി വനചരകമാതുഗാമേഹി.

ഭേരവസദ്ദം സാവേന്തി, താവതാ അപലായന്താനം **ഹത്ഥേഹി സീസം…പേ॰… കരോന്തി**. പണ്ണത്തിവീതിക്കമസങ്ഖാതം **കാളകം വാ**. മിച്ഛാവിതക്കസങ്ഖാതം **തിലകം വാ. ത**ന്തി പീതിം വിഭൂതഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ **ഖയതോ സമ്മസന്തോ**.

വിവിത്തന്തി ജനവിവിത്തം. തേനാഹ **"സുഞ്ഞ"**ന്തി. സാ ച വിവിത്തതാ നിസ്സദ്ദഭാവേന ലക്ഖിതബ്ബാതി ആഹ **"അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസ"**ന്തി. ആവസഥഭൂതം സേനാസനം വിഹരിതബ്ബട്ഠേന **വിഹാരസേനാസനം**. മസാരകാദി മഞ്ചപീഠം തത്ഥ അത്ഥരിതബ്ബം ഭിസിഉപധാനഞ്ച മഞ്ചപീഠസമ്ബന്ധിതോ **മഞ്ചപീഠസേനാസനം**. ചിമിലികാദി ഭൂമിയം സന്ഥരിതബ്ബതായ **സന്ഥതസേനാസനം**. രുക്ഖമൂലാദി പടിക്കമിതബ്ബട്ഠാനം ചങ്കമനാദീനം ഓകാസഭാവതോ **ഓകാസസേനാസനം**.

"അനുച്ഛവികം ദസ്സേന്തോ"തി വത്വാ തമേവ അനുച്ഛവികഭാവം വിഭാവേതും **"തഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അച്ഛന്ന**ന്തി ഇട്ഠകഛദനാദിനാ അന്തമസോ രുക്ഖസാഖാഹിപി ന ഛന്നം.

ഭത്തസ്സ പച്ഛതോതി ഭത്തഭുഞ്ജനസ്സ പച്ഛതോ. **ഊരുബദ്ധാസന**ന്തി ഊരൂനം അധോബന്ധനവസേന നിസജ്ജം. ഹേട്ഠിമകായസ്സ അനുജുകട്ഠപനം നിസജ്ജാവചനേനേവ ബോധിതന്തി. **ഉജും കായ**ന്തി എത്ഥ **കായ**-സദ്ദോ ഉപരിമകായവിസയോതി ആഹ **"ഉപരിമം സരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ"**തി. തം പന ഉജുകട്ഠപനം സരൂപതോ പയോജനതോ ച ദസ്സേതും **"അട്ഠാരസാ"**തിആദി വുത്തം. **ന പണമന്തീ**തി ന ഓണമന്തി. **ന പരിപതതീ**തി ന വിഗച്ഛതി, വീഥിം ന വിലങ്ഘേതി. തതോ എവ പുബ്ബേനാപരം വിസേസപ്പത്തിയാ കമ്മട്ഠാനം **വുദ്ധിം ഫാതിം ഉപഗച്ഛതി. മുഖസമീപേതി** മുഖസ്സ സമീപേ നാസികഗ്ഗേ വാ ഉത്തരോട്ഠേ വാ. ഇധ **പരി**-സദ്ദോ അഭി-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖ"**ന്തി, ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേത്വാ കമ്മട്ഠാനംയേവ പുരക്ഖത്വാതി അത്ഥോ. **പരീതി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ** ''പരിണായികാ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൬) വിയ. **നിയ്യാനട്ഠോ** പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ, തസ്മാ **പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനസതി**ന്തി സബ്ബഥാ ഗഹിതാസമ്മോസം പരിച്ചത്തസമ്മോസം സതിം കത്വാ, പരമം സതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ.

വിക്ഖമ്ഭനവസേനാതി എത്ഥ വിക്ഖമ്ഭനം അനുപ്പാദനം അപ്പവത്തനം ന പടിപക്ഖേന സുപ്പഹീനതാ. **പഹീനത്താ**തി ച പഹീനസദിസതം സന്ധായ വുത്തം ഝാനസ്സ അനധിഗതതാ. തഥാപി നയിദം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ സഭാവതോ വിഗതാഭിജ്ഝം, അഥ ഖോ ഭാവനാവസേന. തേനാഹ **"ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസദിസേനാ"**തി. **എസേവ നയോ**തി യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സഭാവേന വിഗതാഭിജ്ഝം അബ്യാപന്നഞ്ച, ന ഭാവനായ വിക്ഖമ്ഭിതത്താ, ന എവമിദം. ഇദം പന ചിത്തം ഭാവനായ പരിസോധിതത്താ അബ്യാപന്നം വിഗതഥിനമിദ്ധം അനുദ്ധതം നിബ്ബിചികിച്ഛഞ്ചാതി അത്ഥോ. **ഇദം ഉഭയ**ന്തി സതിസമ്പജഞ്ഞമാഹ.

൨൧൭. **ഉച്ഛിന്ദിത്വാ പാതേന്തീ**തി എത്ഥ ഉച്ഛിന്ദനം പാതനഞ്ച താസം പഞ്ഞാനം അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനമേവ. ഇതി മഹഗ്ഗതാനുത്തരപഞ്ഞാനം എകച്ചായ ച പരിത്തപഞ്ഞായ അനുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ നീവരണാ ധമ്മാ ഇതരായ ച സമത്ഥതം

വിഹനന്തിയേവാതി **പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണാ** വുത്താ. ഇദമ്പി പഠമജ്ഝാനം വേനേയ്യസന്താനേ പതിട്ഠാപിയമാനം ഞാണം പജ്ജതി ഏത്ഥാതി **ഞാണപദം**. ഞാണം വളഞ്ജേതി ഏത്ഥാതി **ഞാണവളഞ്ജം**.

൨൯൯. **ന താവ നിട്ഠം ഗതോ** ബാഹിരകാനം ഞാണേന അക്കന്തട്ഠാനാനിപി സിയുന്തി. യദി ഏവം അനഞ്ഞസാധാരണേ മഗ്ഗഞാണപദേ കഥം ന നിട്ഠങ്ഗതോതി ആഹ **"മഗ്ഗക്ഖണേപീ"**തിആദി. **തീസു രതനേസു നിട്ഠം ഗതോ ഹോതീ**തി ബുദ്ധസുബുദ്ധതം ധമ്മസുധമ്മതം സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിതഞ്ച ആരബ്ഭ ഞാണേന നിട്ഠം നിച്ഛയം ഉപഗതോ ഹോതി. കാമഞ്ചേത്ഥ പഠമമഗ്ഗേനേവ സബ്ബസോ വിചികിച്ഛായ പഹീനത്താ സബ്ബസ്സപി അരിയസാവകസ്സ കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ നത്ഥി, തത്ഥ പന യഥാ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തസ്സ അരഹതോ സവിസയേ ഞാണം സവിസേസം ഓഗാഹതി, ന തഥാ അനാഗാമിആദീനന്തി രതനത്തയേ സാതിസയം ഞാണനിച്ഛയഗമനം സന്ധായ "അഗ്ഗമഗ്ഗവസേന തത്ഥനിട്ഠാഗമനം വുത്ത"ന്തി വുത്തം. യം പനേത്ഥ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

ചൂളഹത്ഥിപദോപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. മഹാഹത്ഥിപദോപമസുത്തവണ്ണനാ

൩൦൦. **ജങ്ഗലാനന്തി** ഏത്ഥ യോ നിപ്പിച്ഛലേന അമുദുകോ നിരുദകതായ ഥദ്ധലൂഖഭൂമിപ്പദേസോ, സോ "ജങ്ഗലോ"തി വുച്ചതി. തബ്ബഹുലതായ പന ഇധ സബ്ബോ ഭൂമിപ്പദേസോ ജങ്ഗലോ, തസ്മിം ജങ്ഗലേ ജാതാ, ഭവാതി വാ ജങ്ഗലാ, തേസം ജങ്ഗലാനം. ഏവഞ്ഹി നദീചരാനമ്പി ഹത്ഥീനം സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. സമോധാതബ്ബാനം വിയ ഹി സമോധായകാനമ്പി ജങ്ഗലഗ്ഗഹണേന ഗഹേതബ്ബതോ. **പഥവീതലചാരീനന്തി** ഇമിനാ ജലചാരിനോ ന നിവത്തേതി അദിസ്സമാനപാദത്താ. **പാണാനന്തി** സാധാരണവചനമ്പി "പദജാതാനീ"തി സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന വിസേസനിവിട്ഠമേവ ഹോതീതി ആഹ **"സപാദകപാണാന"**ന്തി. "മുത്തഗത"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൯; അ॰ നി॰ ൯.൧൧) ഗത-സദ്ദോ അനത്ഥന്തരോ വിയ, **ജാത**-സദ്ദോ അനത്ഥന്തരോതി ആഹ **"പദജാതാനീതി പദാനീ"**തി. **സമോധാനന്തി** സമവരോധം, അന്തോഗമം വാ. **മഹന്തത്തേനാതി** വിപുലഭാവേന.

കുസലാ ധമ്മാതി അനവജ്ജസുഖവിപാകാ ധമ്മാ, ന അനവജ്ജമത്തധമ്മാ. കുസലത്തികേ ആഗതനയേന ഹി ഇധ കുസലാ ധമ്മാ ഗഹേതബ്ബാ, ന ബാഹിതികസുത്തേ ആഗതനയേന. **ചതുബ്ബിധോ സങ്ഗഹോതി** കസ്മാ വുത്തം, നനു ഏകവിധോവേത്ഥ സങ്ഗഹോ അധിപ്പേതോതി? ന, അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ അനിദ്ധാരിതത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സേവ ഗഹിതത്താ. സങ്ഗഹ-സദ്ദോ താവ അത്തനോ അത്ഥവസേന ചതുബ്ബിധോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. അത്ഥോപി വാ അനിദ്ധാരിതവിസേസോ സാമഞ്ഞേന ഗഹേതബ്ബതം പത്തോ "സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ"തി ഏത്ഥ സങ്ഗഹ-സദ്ദേന വചനീയതം ഗതോതി ന കോചി ദോസോ, നിദ്ധാരിതേ വിസേസേ തസ്സ ഏകവിധതാ സിയാ, ന തതോ പുബ്ബേതി. **സജാതിസങ്ഗഹോതി** സമാനജാതിയാ, സമാനജാതികാനം വാ സങ്ഗഹോ. ധാതുകഥാവണ്ണനായം പന **"ജാതിസങ്ഗഹോ"**ഇച്ചേവ വുത്തം, തം ജാതി-സദ്ദസ്സ സാപേക്ഖസദ്ദത്താ ജാതിയാ സങ്ഗഹോതി വുത്തേ അത്തനോ ജാതിയാതി വിഞ്ഞായതി സമ്ബന്ധാരഹസ്സ അഞ്ഞസ്സ അവുത്തത്താതി കത്വാ വുത്തം. ഇധ

പന **രൂപകണ്ഡവണ്ണനായം** (ധം സം അട്ഠം ൭൪൪) വിയ പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **“സജാതിസങ്ഗഹോ”**ഇച്ചേവ വുത്തം. സഞ്ജായന്തി ഏത്ഥാതി സഞ്ജാതി, സഞ്ജാതിയാ സങ്ഗഹോ **സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ,** സഞ്ജാതിദേസവസേന സങ്ഗഹോതി അത്ഥോ. “സബ്ബേ രഥികാ”തി വുത്തേ സബ്ബേ രഥയോധാ രഥേന യുജ്ഝനകിരിയായ ഏകസങ്ഗഹോതി. “സബ്ബേ ധനുഗ്ഗഹാ”തി വുത്തേ സബ്ബേ ഇസ്സാസാ ധനുനാ വിജ്ഝനകിരിയായ ഏകസങ്ഗഹോതി ആഹ **“ഏവം കിരിയവസേന സങ്ഗഹോ”**തി. **രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത**ന്തി രൂപക്ഖന്ധേന ഏകസങ്ഗഹം രൂപക്ഖന്ധോതേവ ഗണിതം, ഗഹണം ഗതന്തി അത്ഥോ.

ദിയഡ്ഢമേവ സച്ചം ഭജതി മഗ്ഗസച്ചദുക്ഖസച്ചേകദേസഭാവതോ. സച്ചേകദേസന്തോഗധമ്പി സച്ചന്തോഗധമേവ ഹോതീതി ആഹ **“സച്ചാനം അന്തോഗധത്താ”**തി. ഇദാനി തമത്ഥം സാസനതോ ച ലോകതോ ച ഉപമം ആഹരിത്വാ ദീപേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാധികമിദം, ഭിക്ഖവേ, ദിയഡ്ഢസിക്ഖാപദസത**ന്തി ഇദം യസ്മിം കാലേ തം സുത്തം ദേസിതം, തദാ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദവസേന വുത്തം, തതോ പരം പന സാധികാനി ദ്വേസതാനി സിക്ഖാപദാനീതി. **സിക്ഖാനം അന്തോഗധത്താ** അധിസീലസിക്ഖായ. ഏത്ഥ ച “സീലം സിക്ഖന്തോപി തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖതീ”തി വിസമോയം ഉപഞ്ഞാസോ. തത്ഥ ഹി യോ പഹാതബ്ബം പജഹതി, സംവരിതബ്ബതോ സംവരം ആപജ്ജതി, അയമസ്സ **അധിസീലസിക്ഖാ**. യോ തത്ഥ ചേതസോ അവിക്ഖേപോ, അയമസ്സ **അധിചിത്തസിക്ഖാ**. യാ തത്ഥ വീമംസാ, അയമസ്സ **അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ**. ഇതി സോ കുലപുത്തോ സരൂപതോ ലബ്ഭമാനാ ഏവ തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖതീതി ദീപിതോ, ന സിക്ഖാനം അന്തോഗധതാമത്തേന. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** “യോ തഥാഭൂതസ്സ സംവരോ, അയമേത്ഥ അധിസീലസിക്ഖാ, യോ തഥാഭൂതസ്സ സമാധി, അയമേത്ഥ അധിചിത്തസിക്ഖാ, യാ തഥാഭൂതസ്സ പഞ്ഞാ, അയം അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ. ഇമാ തിസ്സോ സിക്ഖാ തസ്മിം ആരമ്മണേ തായ സതിയാ തേന മനസികാരേന സിക്ഖതി ആസേവതി ഭാവേതി ബഹുലീകരോതീ”തി. ഇധ പന സച്ചാനം അന്തോഗധത്താ സച്ച-സദ്ദാഭിധേയ്യതാമത്തേന ചതൂസു സച്ചേസു ഗണനന്തോഗധാ ഹോന്തീതി? ന, തത്ഥാപി ഹി നിപ്പരിയായതോ അധിസീലസിക്ഖാവ ലബ്ഭതി, ഇതരാ പരിയായതോതി കത്വാ **“സിക്ഖാനം അന്തോഗധത്താ”**തി വുത്തം.

ചതൂസു അരിയസച്ചേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി ച തതോ അമുച്ചിത്വാ തസ്സേവ അന്തോഗധതം സന്ധായ വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ “യഥാ ച ഏകസ്സ ഹത്ഥിപദസ്സാ”തിആദിനാ ദസ്സിതാ ഹത്ഥിപദോപമാ സമത്ഥിതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഏകസ്മിമ്പി ദ്വീസുപി തീസുപി സച്ചേസു ഗണനം ഗതാ ധമ്മാ**തി ഇദം ന കുസലത്തികവസേനേവ വേദിതബ്ബം, അഥ ഖോ തികദുകേസു യഥാരഹം ലബ്ഭമാനപദവസേന വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ഏകസ്മിം സച്ചേ ഗണനം ഗതോ ധമ്മോ അസങ്ഖതധമ്മോ ദട്ഠബ്ബോ, ദ്വീസു സച്ചേസു ഗണനം ഗതാ കുസലാ ധമ്മാ, തഥാ അകുസലാ ധമ്മാ, അബ്യാകതാ ച ധമ്മാ, തീസു സച്ചേസു ഗണനം ഗതാ സങ്ഖതാ ധമ്മാ, ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി തികദുകപദാനം വസേന അയമത്ഥോ യഥാരഹം വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബോ. തേനാഹ **“ഏകസ്മിമ്പി…പേ… ഗതാവ ഹോന്തീ”**തി. ഏകദേസോ ഹി സമുദായന്തോഗധത്താ വിസേസോ വിയ സാമഞ്ഞേന സമൂഹേന സങ്ഗഹം ലഭതി. തേനാഹ **“സച്ചാനം അന്തോഗധത്താ”**തി. **ദേസനാനുക്കമോ**തി അരിയസച്ചാനി ഉദ്ദിസിത്വാ

ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസവസേന പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം വിഭജനം. തത്ഥ ച രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസവസേനആദിതോ അജ്ഝത്തികായ പഥവീധാതുയാ വിഭജനന്തി. അയം ഇമിസ്സാ ദേസനായ അനുക്കമോ.

൩൦൧. തം പനേതം ഉപമാഹി വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സുജാത**ന്തി സുന്ദരം, സുസണ്ഠിതം സുപരിണതഞ്ചാതി അധിപ്പായോ. **പേസിയോ**തി വിലീവേ. മുദുഭാവതോ **കുച്ഛിഭാഗം ആദായ. ഇതരേ ച ചത്താരോ കോട്ഠാസേ**തി പഞ്ചധാ ഭിന്നകോട്ഠാസേസു ഇതരേ ച ചത്താരോ കോട്ഠാസേ. **ഇതരേ ച തയോ കോട്ഠാസേ**തിആദിതോ ചതുധാ ഭിന്നകോട്ഠാസേസു ഇതരേ ച തയോ കോട്ഠാസേ.

രാജപുത്തൂപമായാതി രഞ്ഞോ ജേട്ഠപുത്തഉപമായ. ന്തി പിളന്ധനം. ഉരേ വായാമജനിതഅരിയജാതിയാ **ഓരസോ. മുഖതോ ജാതോ**തി മുഖതോ നിഗ്ഗതധമ്മദേസനായ ജാതോ, ബുദ്ധാനം വാ ധമ്മകായസ്സ മുഖഭൂതഅരിയധമ്മതോ ജാതോ. തതോ ഏവ **ധമ്മജോ ധമ്മനിമ്മിതോ**. സത്ഥു ധമ്മദായാദസ്സേവ ഗഹിതത്താ **ധമ്മദായാദോ**. തേനാഹ **"നോ ആമിസദായാദോ"**തി. ന്തി "ഭഗവതോ പുത്തോ"തിആദിവചനം. മഹാപഞ്ഞതാദിഗുണേഹി സാതിസയം അനുപുബ്ബഭാവേ ഠിതത്താ **സമ്മാ** യഥാഭൂതം **വദമാനോ** വത്തും സക്കോന്തോ **വദേയ്യ**.

അകുതോഭയം നിബ്ബാനം നിബ്ബാനഗാമിനിഞ്ച. രാഗരജാദീനം വിഗമേന വിഗതരജം ധമ്മം ദേസേന്തം സുഗതം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം ഭിക്ഖൂനം പരോസഹസ്സം പയിരുപാസതീതി യോജനാ.

"സേവേഥ ഭജഥാ"തി വത്വാ തത്ഥ കാരണമാഹ **"പണ്ഡിതാ ഭിക്ഖൂ അനുഗ്ഗാഹകാ"**തി. പണ്ഡിതാപി സമാനാ ന അപ്പസ്സുതാ, അഥ ഖോ ഓവാദാനുസാസനീഹി അനുഗ്ഗാഹകാതി പുരിമാ ഉപമാ ഥേരസ്സേവ വസേന ഉദാഹടാ, ദുതിയാ പന ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സപി വസേന ഉദാഹടാ.

൩൦൨. അജ്ഝത്തികാതി സത്തസന്താനപരിയാപന്നാ. **അജ്ഝത്തം പച്ചത്ത**ന്തി പദദ്വയേനപി തംതംപാടിപുഗ്ഗലികധമ്മാ വുച്ചന്തീതി ആഹ **"ഉഭയമ്പേതം നിയകാധിവചനമേവാ"**തി. സസന്തതിപരിയാപന്നതായ പന അത്താതി ഗഹേതബ്ബഭാവൂപഗമനവസേന അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തം **അജ്ഝത്തം,** തംതംസത്തസന്താനപരിയാപന്നതായ **പച്ചത്തം**. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൭) "അത്തനി പവത്തത്താ അജ്ഝത്തം, അത്താനം പടിച്ച പടിച്ച പവത്തത്താ പച്ചത്ത"ന്തി. **കക്ഖള**ന്തി കഥിനം. യസ്മാ തം ഥദ്ധഭാവേന സഹജാതാനം പതിട്ഠാ ഹോതി, തസ്മാ **"ഥദ്ധ"**ന്തി വുത്തം. **ഖരിഗത**ന്തി ഖരസഭാവേസു ഗതം തപ്പരിയാപന്നം, ഖരസഭാവമേവാതി അത്ഥോ. യസ്മാ പന ഖരസഭാവം ഫരുസാകാരേന ഉപട്ഠാനതോ ഫരുസാകാരം ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഫരുസ"**ന്തി. **ഉപാദിന്നം** നാമ സരീരട്ഠകം. തത്ഥ യം കമ്മസമുട്ഠാനം, തം നിപ്പരിയായതോ **"ഉപാദിന്ന"**ന്തി വുച്ചതി, ഇതരം **അനുപാദിന്നം**. തദുഭയമ്പി ഇധ തണ്ഹാദീഹി ആദിന്നഗഹിതപരാമട്ഠവസേന ഉപാദിന്നമേവാതി ദസ്സേതും **"സരീരട്ഠകഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ആദിന്ന**ന്തി അഭിനിവിട്ഠം. മമന്തി **ഗഹിതം**. അഹന്തി **പരാമട്ഠം** . **ധാതുകമ്മട്ഠാനികസ്സാ**തി ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന ധാതുകമ്മട്ഠാനം പരിഹരന്തസ്സ. **ഏതഥാ**തി

ഏതസ്മിം ധാതുകമ്മട്ഠാനേ. **തീസു കോട്ഠാസേസൂ**തി തിപ്പകാരേസു കോട്ഠാസേസു. ന ഹി തേ തയോ ചത്താരോ കോട്ഠാസാ.

വുത്തപ്പകാരാതി "കേസാ ലോമാ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരാ. **നാനാസഭാവതോ**തി സതിപി കക്ഖളഭാവസാമഞ്ഞേ സസമ്ഭാരവിഭത്തിതോ പന കേസാദിസങ്ഘാതഗതനാനാസഭാവതോ. **ആലയോ**തി അപേക്ഖാ. **നികന്തീ**തി നികാമനാ. **പത്ഥനാ**തി തണ്ഹാപത്ഥനാ. **പരിയുട്ഠാന**ന്തി തണ്ഹാപരിയുട്ഠാനം. **ഗഹണ**ന്തി കാമുപാദാനം. **പരാമാസോ**തി പരതോ ആമസനാ മിച്ഛാഭിനിവേസോ. **ന ബലവാ** ആലയാദി. യദി ഏവം കസ്മാ വിഭങ്ഗേ ബാഹിരാപി പഥവീധാതു വിത്ഥാരേനേവ വിഭത്താതി? യഥാധമ്മദേസനത്താ തത്ഥ വിത്ഥാരേനേവ ദേസനാ പവത്താ, യഥാനുലോമദേസനത്താ പനേത്ഥ വുത്തനയേന ദേസനാ സംഖിത്താ.

യോജേത്വാ ദസ്സേതീതി ഏകജ്ഝം കത്വാ ദസ്സേതി. **സാ**തി അജ്ഝത്തികാ പഥവീധാതു. **സുഖപരിഗ്ഗഹോ ഹോതി** "ന മേ സോ അത്താ"തി. സിദ്ധേ ഹി അനത്തലക്ഖണേ ദുക്ഖലക്ഖണം അനിച്ചലക്ഖണഞ്ച സിദ്ധമേവ ഹോതി സങ്ഖതധമ്മേസു തദവിനാഭാവതോതി. **വിസൂകായതീ**തി വിസൂകം വിരൂപകിരിയം പവത്തേതി. സാ പന അത്ഥതോ വിപ്ഫന്ദനമേവാതി ആഹ **"വിപ്ഫന്ദതീ"**തി. **അസ്സാ**തി അജ്ഝത്തികായ പഥവീധാതുയാ. **അചേതനാഭാവോ പാകടോ ഹോതി** ധാതുമത്തതായ ദസ്സനതോ. **തം ഉഭയമ്പീ**തി തം പഥവീധാതുദ്വയമ്പി.

തതോ വിസേസതരേനാതി തതോ ബാഹിരമഹാപഥവിതോ വിസേസവന്തതരേന, ലഹുതരേനാതി അത്ഥോ. **കുപ്പതീ**തി ലുപ്പതി. **വിലീയമാനാ**തി പകതിഉദകേ ലോണം വിയ വിലയം ഗച്ഛന്തി. **ഉദകാനുഗതാ**തി ഉദകം അനുഗതാ ഉദകഗതികാ. തേനാഹ **"ഉദകമേവ ഹോതീ"**തി. അഭാവോ **ഏവ അഭാവതാ,** ന ഭവതീതി വാ അഭാവോ, തഥാസഭാവോ ധമ്മോ. തസ്സ ഭാവോ **അഭാവതാ**. വയോ വിനാസോ ധമ്മോ സഭാവോ ഏതസ്സാതി വയധമ്മോ, തസ്സ ഭാവോ **വയധമ്മതാ,** അത്ഥതോ ഖയോ ഏവ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. തേനാഹ **"സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി അനിച്ചലക്ഖണമേവ വുത്ത"**ന്തി. വിദ്ധംസനഭാവസ്സ പന പവേദിതബ്ബത്താ കാമം അനിച്ചലക്ഖണമേവ വുത്തം സരൂപതോ, ഇതരാനിപി അത്ഥതോ വുത്താനേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യം പനാ"**തിആദി.

മത്തം ഖണമത്തം തിട്ഠതീതി മത്തട്ഠോ, അപ്പമത്തട്ഠോ **മത്തട്ഠകോ,** അതിഇത്തരഖണികോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പരിത്തട്ഠിതികസ്സാ"**തി. **ഠിതിപരിത്തതായാ**തി ഏകചിത്തപവത്തിമത്തതാഠാനലക്ഖണസ്സ ഇതരഭാവേന . ഏകസ്സ ചിത്തസ്സ പവത്തിക്ഖണമത്തേനേവ ഹി സത്താനം പരമത്ഥതോ ജീവനക്ഖണോ പരിച്ഛിന്നോ. തേനാഹ **"അയം ഹീ"**തിആദി.

ജീവിതന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയം. **സുഖദുക്ഖാ**തി സുഖദുക്ഖാ വേദനാ. ഉപേക്ഖാപി ഹി സുഖദുക്ഖാസ്വേവ അന്തോഗധാ ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവതോ. **അത്തഭാവോ**തി ജീവിതവേദനാവിഞ്ഞാണാനി ഠപേത്വാ അവസിട്ഠധമ്മാ വുത്താ. **കേവലാ**തി അത്തനിച്ചഭാവേന അവോമിസ്സാ. **ഏകചിത്തസമായുത്താ**തി ഏകേന ചിത്തേന സഹിതാ ഏകചിത്തക്ഖണികാ. **ലഹുസോ വത്തതേ ഖണോ**തി തായ ഏവ ഏകക്ഖണികതായ ലഹുകോ

അതിഇത്തരോ ജീവിതാദീനം ഖണോ വത്തതി വീതിവത്തതീതി അത്ഥോ. **ഇദന്തി** ഗാഥാവചനം.

യസ്മാ സത്താനം ജീവിതം അസ്സാസപസ്സാസാനം അപരാപരസഞ്ചരണം ലഭമാനമേവ പവത്തതി, ന അലഭമാനം, തസ്മാ **അസ്സാസപസ്സാസൂപനിബദ്ധം**. തഥാ മഹാഭൂതാനം സമവുത്തിതം ലഭമാനമേവ പവത്തതി. പഥവീധാതുയാ ഹി ആപോധാതുആദീനം വാ അഞ്ഞതരപകോപേന ബലസമ്പന്നോപി പുരിസോ പത്ഥദ്ധകായോ വാ, അതിസാരാദിവസേന കിലിന്നപൂതികായോ വാ, മഹാഡാഹപരേതോ വാ, സഞ്ഛിജ്ജമാനസന്ധിബന്ധനോ വാ ഹുത്വാ ജീവിതക്ഖയം പാപുണാതി. കബളീകാരാഹാരാനം യുത്തകാലേ ലഭന്തസ്സേവ ജീവിതം പവത്തതി, അലഭന്തസ്സ പരിക്ഖയം ഗച്ഛതി, വിഞ്ഞാണേ പവത്തമാനേയേവ ച ജീവിതം പവത്തതി, ന തസ്മിം അപ്പവത്തമാനേ. **ജീവിതന്തി** ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന ഇരിയാപഥൂപനിബദ്ധതാസീതുണ്ഹൂപനിബദ്ധതാദീനം സങ്ഗഹോ. ചതുന്നഞ്ഹി ഇരിയാപഥാനം സമവുത്തിതം ലഭമാനമേവ ജീവിതം പവത്തതി, അഞ്ഞതരസ്സ പന അധിമത്തതായ ആയുസങ്ഖാരാ ഉപച്ഛിജ്ജന്തി, സീതുണ്ഹാനമ്പി സമവുത്തിതം ലഭമാനമേവ പവത്തതി, അതിസീതേന പന അതിഉണ്ഹേന വാ അഭിഭൂതസ്സ വിപജ്ജതീതി.

തണ്ഹുപാദിന്നസ്സാതി ഇമിനാ ഹി പച്ചയുപ്പന്നതാകിത്തനേന സരസപഭങ്ഗുതംയേവ വിഭാവേതി. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ തണ്ഹാഗ്ഗാഹസ്സ അനിച്ചാനുപസ്സനായ മാനഗ്ഗാഹസ്സ അനത്താനുപസ്സനായ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ ഏകംസേനേവ തീഹി അനുപസ്സനാഹി ഗാഹാപി വിഗച്ഛന്തീതി ആഹ **"നോതേവ ഹോതീ"**തി. **ഏകംയേവ ആഗതം** ബാഹിരായ പഥവീധാതുയാ അന്തരധാനദസ്സനപവത്തജോതനായ.

പരിഗ്ഗഹന്തി ധാതുപരിഗ്ഗഹണം. **പട്ഠപേന്തോ**തി ആരഭന്തോ ദേസേന്തോ. സോതദ്വാരേ ബലം ദസ്സേതീതി യോജനാ. കമ്മട്ഠാനികസ്സ ബലദസ്സനാപദേസേന കമ്മട്ഠാനസ്സ ആനുഭാവം ദസ്സേതി. **വാചായ ഘട്ടനമേവ വുത്തം** സോതദ്വാരേ ബലദസ്സനഭാവതോ. **ബല**ന്തി ച ബാഹിരായ വിയ അജ്ഝത്തികായപി പഥവീധാതുയാ അചേതനാഭാവദസ്സനേന രുക്ഖസ്സ വിയ അക്കോസന്തേപി പഹരന്തേപി നിബ്ബികാരതാ. **സമ്പതിവത്തമാനുപ്പന്നഭാവേനാ**തി തദാ പച്ചുപ്പന്നഭാവേന. **സമുദാചാരുപ്പന്നഭാവേനാ**തി ആപാഥഗതേ തസ്മിം അനിട്ഠേ സദ്ദാരമ്മണേ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതഉപ്പത്തിവസേന സോതദ്വാരേ ജവനവേദനാ ദുക്ഖാതി വചനതോ. തഥാ ഹി **"ഉപനിസ്സയവസേനാ"**തി വുത്തം. **വേദനാദയോപീ**തി "വേദനാ അനിച്ചാ"തി ഏത്ഥ വുത്തവേദനാ ചേവ സഞ്ഞാദയോ ച. തേ ഹി ഫസ്സേന സമാനഭൂമികാ ന പുബ്ബേ വുത്തവേദനാ. **ധാതുസങ്ഖാതമേവ ആരമ്മണ**ന്തി യഥാപരിഗ്ഗഹിതം പഥവീധാതുസങ്ഖാതമേവ വിസയം. **പക്ഖന്ദതീ**തി വിപസ്സനാചിത്തം അനിച്ചന്തിപി ദുക്ഖന്തിപി അനത്താതിപി സമ്മസനവസേന അനുപവിസതി. ഏതേന ബഹിദ്ധാവിക്ഖേപാഭാവമാഹ, **പസീദതീ**തി പന ഇമിനാ കമ്മട്ഠാനസ്സ വീഥിപടിപന്നതം. **സന്തിട്ഠതീ**തി ഇമിനാ ഉപരൂപരി വിസേസാവഹഭാവേന അവത്ഥാനം പടിപക്ഖാഭിഭവേന നിച്ചലഭാവതോ. **വിമുച്ചതീ**തി ഇമിനാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹതോ വിസേസേന മുച്ചനം. **അട്ഠകഥായം** പന സമുട്ഠാനവസേന അത്ഥോ വുത്തോ **"അധിമോക്ഖം ലഭതീ"**തി. **സോതദ്വാരമ്ഹി ആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ**തി ഇദം മൂലപരിഞ്ഞായ മൂലദസ്സനം. സോതദ്വാരേഹി

ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനാനം അയോനിസോ ആവജ്ജയതോ വോട്ഠബ്ബനവസേന ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ ലോഭോ, അനിട്ഠേ ച പടിഘോ ഉപ്പജ്ജതി, മനോദ്വാരേ പന "ഇത്ഥീ, പുരിസോ"തി രജ്ജനാദി ഹോതി, തസ്സ പഞ്ചദ്വാരജവനം **മൂലം,** സബ്ബം വാ ഭവങ്ഗാദി. ഏവം മനോദ്വാരജവനസ്സ മൂലവസേന **പരിഞ്ഞാ**. **ആഗന്തുകതാവകാലികപരിഞ്ഞാ** പന പഞ്ചദ്വാരജവനസ്സേവ അപുബ്ബഭാവവസേന ഇതരഭാവവസേന ച വേദിതബ്ബാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന സതിപട്ഠാനസംവണ്ണനായം വുത്തോ ഏവ.

യാഥാവതോ ധാതൂനം പരിഗ്ഗണ്ഹനവസേന കതപരിഗ്ഗഹസ്സപി അനാദികാലഭാവനാവസേന **അയോനിസോ ആവജ്ജനം സചേപി ഉപ്പജ്ജതി. വോട്ഠബ്ബനം പത്വാതി** വോട്ഠബ്ബനകിച്ചതം പത്വാ. **ഏകം ദ്വേ വാരേ ആസേവനം ലഭിത്വാ, ന** ആസേവനപച്ചയം. ന ഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകചിത്തം ആസേവനപച്ചയഭൂതം അത്ഥി. യദി സിയാ, പട്ഠാനേ കുസലത്തികേ പടിച്ചവാരാദീസു "ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ, ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ദ്വേ"തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, "ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏകം (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨൨൧), ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ഏക"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൭൨) ച പന വുത്തം. **ഏകം ദ്വേ വാരേ**തി ഏത്ഥ ച ഏകഗ്ഗഹണം വചനസിലിട്ഠതായ വസേന വുത്തം. ന ഹി ദുതിയേ മോഘവാരേ ഏകവാരമേവ വോട്ഠബ്ബനം പവത്തതി. ദിക്ഖത്തും വാ തസ്സ പവത്തിം സന്ധായ ഏകവാരഗ്ഗഹണം, തിക്ഖത്തും പവത്തിം സന്ധായ ദ്വേവാരഗ്ഗഹണം. തത്ഥ ദുതിയം തതിയഞ്ച പവത്തമാനം ലദ്ധാസേവനം വിയ ഹോതി. യസ്മാ പന "വോട്ഠബ്ബനം പത്വാ ഏകം ദ്വേ വാരേആസേവനം ലഭിത്വാ ചിത്തം ഭവങ്ഗമേവ ഓതരതീ"തി ഇദം ദുതിയമോഘവാരവസേന വുത്തം ഭവേയ്യ. സോ ച ആരമ്മണദുബ്ബലതായ ഏവ ഹോതീതി **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** നിയമിതോ. ഇധ പന തിക്ഖാനുപസ്സനാനുഭാവേന അകുസലുപ്പത്തിയാ അസമ്ഭവവസേന അയോനിസോവ ആവജ്ജതോ അയോനിസോ വവത്ഥാനം സിയാ, ന യോനിസോ, തസ്മിഞ്ച പവത്തേ മഹതി അതിമഹതി വാ ആരമ്മണേ ജവനം ന ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി അയമത്ഥോ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ.

ഏതസ്സേവ വാ സതിപി ദുവിധതാപരികപ്പനേ സോ ച യദി അനുലോമേ വേദനാത്തികേ പടിച്ചവാരാദീസു "ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ദ്വേ, ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ"തി ച വുത്തം സിയാ, (ലബ്ഭേയ്യ), ന ച വുത്തം. യദി പന വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, കുസലാകുസലാനമ്പി സിയാ. ന ഹി ആസേവനപച്ചയം ലദ്ധും യുത്തസ്സ ആസേവനപച്ചയതാപി ധമ്മോ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതീതി അവുത്തോ അത്ഥി, വോട്ഠബ്ബനസ്സ പന കുസലാകുസലാനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ അവുത്തോ - "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാസേവനപച്ചയാ. അകുസലം...പേ॰... നാസേവനപച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൻ൯-ൻ൪) വചനതോ പടിക്ഖിത്തോ ച. അഥാപി സിയാ അസമാനവേദനാനം വസേനേവ വുത്തന്തി ച, ഏവമപി യഥാ - "ആവജ്ജനാ കുസലാനം ഖന്ധാനം അകുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൿ൭) വുത്തം, ഏവം "ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. തം ജാതിഭേദാ ന വുത്തന്തി ചേ? ഭൂമിഭിന്നസ്സ കാമാവചരസ്സ രൂപാവചരാദീനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ വിയ ജാതിഭിന്നസ്സപി ഭവേയ്യാതി വത്തബ്ബോ ഏവ സിയാ, അഭിന്നജാതികസ്സ ച വസേന യഥാ - "ആവജ്ജനാ സഹേതുകാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന

പച്ചയോ''തി വുത്തം, ഏവം ''ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തം. തസ്മാ വേദനാത്തികേപി ''ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ഏകം, ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏക''ന്തി ഏവം ഗണനായ നിദ്ധാരിയമാനായ വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയത്തസ്സ അഭാവാ അയം മോഘവാരോ ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ.

വോട്ഠബ്ബനം പന വീഥിവിപാകസന്തതിയാ ആവട്ടനതോ ആവജ്ജനാ, തതോ വിസദിസസ്സ ജവനസ്സ കരണതോ മനസികാരോതി ച വത്തബ്ബതം ലഭേയ്യ, ഏവഞ്ച കത്വാ **പട്ഠാനേ** ''വോട്ഠബ്ബനം കുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തിആദി ന വുത്തം, ''ആവജ്ജനാ''ഇച്ചേവ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) വുത്തം, തമ്പി വോട്ഠബ്ബനതോ പരം ചതുന്നം പഞ്ചന്നം വാ ജവനാനം ആരമ്മണപുരേജാതം ഭവിതും അസക്കോന്തം രൂപാദിം ആരബ്ഭ പവത്തമാനം വോട്ഠബ്ബനം ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി. **ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ**തി ച ജവനസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിത്വാതി അത്ഥോ, ന ജവനഭാവേനാതി. **ആസേവനം ലഭിത്വാ**തി ചേത്ഥ ആസേവനം വിയ ആസേവനന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. വിപ്ഫാരികത്താ ചസ്സ ദ്വിക്ഖത്തും വാ തിക്ഖത്തും വാ പവത്തിയേവ ചേത്ഥ ആസേവനസദിസതാ. വിപ്ഫാരികതായ ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകതാ ചസ്സ വുച്ചതി. വിപ്ഫാരികമ്പി ജവനം വിയ അനേകക്ഖത്തും അപ്പവത്തിയാ അസുപ്പതിട്ഠിതതായ ച ന നിപ്പരിയായതോ ആസേവനഭാവേന വത്തതീതി ന ഇമസ്സ ആസേവനത്ഥം വുത്തം. **അട്ഠകഥായം** പന ഫലചിത്തേസു മഗ്ഗപരിയായോ വിയ പരിയായവസേന വുത്തം.

അയന്തി ''സചേപീ''തിആദിനാ വുത്തോ ഏകവാരമ്പി രാഗാദീനം അനുപ്പാദനവസേന വിപസ്സനായ കമ്മം കരോന്തോ യോഗാവചരോ. **കോടിപ്പത്തോ**തി മത്ഥകം പത്തോ. പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതത്താ വിസദവിപസ്സനാഞാണതായ **തിക്ഖവിപസ്സകോ. ആരമ്മണം പരിഗ്ഗഹിതമേവ ഹോതി** ''ഏവം മേ ജവനം ജവിത''ന്തി സാരമ്മണസ്സ ജവനസ്സ ഹുത്വാ അഭാവവവത്ഥാപനസ്സ കമ്മട്ഠാനഭാവതോ, തഥാ ആവജ്ജനവസേന വാ തം ആരമ്മണം വിസ്സജ്ജേത്വാ താവദേവ മൂലകമ്മട്ഠാനഭൂതം ആരമ്മണം പരിഗ്ഗഹിതമേവ ഹോതി. **ദുതിയസ്സ പന വസേനാ**തി ''അപരസ്സ രാഗാദിവസേന ഏകവാരം ജവനം ജവതീ''തിആദിനാ വുത്തസ്സ നാതിതിക്ഖവിപസ്സകസ്സ വസേന ''തസ്സ ധാതാരമ്മണമേവ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ''തിആദിനാ ഇമസ്മിം സുത്തേ ആഗതത്താ. ''തമേനം ഉപധിപഹാനായ പടിപന്നം ഉപധിപടിനിസ്സഗ്ഗായ കദാചി കരഹചി സതിസമ്മോസാ ഉപധിപടിസംയുത്താ സരസങ്കപ്പാ സമുദാചരന്തി. ദന്ധോ ഉദായി സതുപ്പാദോ, അഥ ഖോ നം ഖിപ്പമേവ പജഹതി വിനോദേതി ബ്യന്തീകരോതി അനഭാവം ഗമേതീ''തി **ലടുകികോപമേ**. തസ്സ ഹി **അട്ഠകഥായം** ''സോതാപന്നാദയോ താവ പജഹന്തു, പുഥുജ്ജനോ കഥം പജഹതീ''തി ചോദനം പട്ഠപേത്വാ ''ആരദ്ധവിപസ്സകോ ഹി സതിസമ്മോസേന സഹസാ കിലേസേ ഉപ്പന്നേ 'മാദിസസ്സ നാമ ഭിക്ഖുനോ കിലേസോ ഉപ്പന്നോ'തി സംവേഗം കത്വാ വീരിയം പഗ്ഗയ്ഹ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ മഗ്ഗേന കിലേസേ സമുഗ്ഘാതേതി, ഇതി സോ പജഹതി നാമാ''തി അത്ഥോ വുത്തോ. തേന വുത്തം - ''തസ്സ ധാതാരമ്മണമേവ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീതിആദിനാ ഇമസ്മിം സുത്തേ ആഗതത്താ''തിആദി. **ഇന്ദ്രിയഭാവനേ ച** മജ്ഝിമസ്സ വസേന **അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ**.

പരിഗ്ഗഹവസേനാതി ധാതുപരിഗ്ഗഹവസേന. മമ്മച്ഛേദനാദിവസേന പവത്തഅക്കോസനാദിം അനിട്ഠം ആരമ്മണം പത്വാ **സോതദ്വാരേ കിലമതി** പുഗ്ഗലോ, തഥാ പോഥനപഹരണാദികം അനിട്ഠം ആരമ്മണം പത്വാ **കായദ്വാരേ കിലമതി**.

സമുദാചരന്തീതി സബ്ബസോ ഉദ്ധം ആചരന്തി. തയിദം അമനാപേഹി സമുദാചരണം നാമ പോഥനപഹരണാദിവസേന ഉപക്കമനമേവാതി ആഹ **"ഉപക്കമന്തീ"**തി, ബാധന്തീതി അത്ഥോ. **തഥാസഭാവോ**തി യഥാ പാണിപ്പഹാരാദീഹി ഘട്ടിതമത്തോ വികാരം ആപജ്ജതി, തഥാസഭാവോ. "ഉഭതോദണ്ഡകേന ചേപി, ഭിക്ഖവേ, കകചേനാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൨) ഓവാദദാനം നാമ അനഞ്ഞസാധാരണം ബുദ്ധാനംയേവ ആവേണികന്തി ആഹ **"വുത്തം ഖോ പനേതം ഭഗവതാതി അനുസ്സരന്തോപി...പേ॰... കകചൂപമോവാദം അനുസ്സരന്തോപീ"**തി വുത്തം. തസ്സപി പരിയത്തിധമ്മഭാവതോതി കേചി . യം പന കകചോകന്തകേസുപി മനുസ്സേസു അപ്പദുസ്സനം നിബ്ബികാരം, തം സത്ഥുസാസനം അനുസ്സരന്തോപി സമ്മാപടിപത്തിലക്ഖണം ധമ്മം അനുസ്സരതിയേവാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഭിക്ഖുനോ ഗുണ**ന്തി അരിയധമ്മാധിഗമനസിദ്ധം ഗുണമാഹ. സോ ച സബ്ബേസമ്പി അരിയാനം ഗുണോതി തം അനുസ്സരന്തോപി സങ്ഘം അനുസ്സരതി ഏവാതി വുത്തം.

വിപസ്സനുപേക്ഖാ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ ഉപേക്ഖാ കുസലനിസ്സിതാ ന സണ്ഠാതീതി വിപസ്സനാവസേന സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ അജ്ഝുപേക്ഖനം ന ലഭതീതി അത്ഥോ. **ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ**തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ വിയ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ഇട്ഠാനിട്ഠേസു നിബ്ബികാരതാസാമഞ്ഞേന . തേനാഹ **"സാ പനേസാ"**തിആദി. **ഛളങ്ഗുപേക്ഖാഠാനേ ഠപേതി** "ലാഭാ വത മേ, സുലദ്ധം വത മേ"തിആദിനാ അത്തമനതം ആപജ്ജന്തോ.

൩൦൩. ആപോഗതന്തി ആബന്ധനവസേന ആപോ, തദേവ ആപോസഭാവം ഗതത്താ ആപോഗതം, സഭാവേനേവ ആപോഭാവം വാ പത്തന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ പന സോ ആപോഭാവസങ്ഖാതോ അല്ലയൂസഭാവോ സസമ്ഭാരപഥവീസസമ്ഭാരഉദകാദിഗതേ സബ്ബസ്മിമ്പി ആപസ്മിം വിജ്ജതി, തസ്മാ വുത്തം **"സബ്ബആപേസു ഗതം അല്ലയൂസഭാവലക്ഖണ"**ന്തി, ദ്രവഭാവലക്ഖണന്തി അത്ഥോ. "പകുപ്പതീ"തി പാകതികപകോപം സന്ധായാഹ **"ഓഘവസേന വഡ്ഢതീ"**തി. തേനാഹ **"അയമസ്സ പാകതികോ പകോപോ"**തി. ഇതരം പന ദസ്സേതും **"ആപോസംവട്ടകാലേ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഓഗച്ഛന്തീ**തി ഏത്ഥ ഓഗമനന്തി പരിയാദാനം അധിപ്പേതം, ന അധോഗമനമത്തന്തി ആഹ **"ഉദ്ധനേ...പേ॰... പാപുണന്തീ"**തി.

൩൦൪. സബ്ബതേജേസു ഗതന്തി ഇന്ധനാദിവസേന അനേകഭേദേസു സബ്ബേസു തേജോകോട്ഠാസേസു ഗതം പവത്തം. യഥാ പീതി ഏവ പീതിഗതം, ഏവം **തേജോ ഏവ തേജോഗതം,** തേജനവസേന പവത്തിമത്തന്തി അത്ഥോ. ഏവം ആപോഗതം, വായോഗതഞ്ച വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **"പുരിമേ"**തിആദി. **ഏകാഹികജരാദിഭാവേനാ**തി ഏകാഹികാദിജരാഭേദേന. **ഉസുമജാതോ**തി ഉസ്മാഭിഭൂതോ. **ജീരതീ**തി ജിണ്ണോ ഹോതി. തേജോധാതുവസേന ലബ്ഭമാനാ ഇമസ്മിം കായേ ജരാപവത്തി പാകടജരാവസേന വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതും **"ഇന്ദ്രിയവേകല്ലത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. **വലിപലിതാദിഭാവ**ന്തി

വലിതപലിതഭാവം, അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം സിഥിലഭാവഞ്ച. **കുപ്പിതേനാ**തി ഖുഭിതേന. സതക്ഖത്തും താപേത്വാ താപേത്വാ സീതൂദകേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധടസപ്പി **സതധോതസപ്പീ**തി വദന്തി. സരീരേ പകതിഉസുമം അതിക്കമിത്വാ ഉണ്ഹഭാവോ **സന്താപോ,** സരീരസ്സ ദഹനവസേന പവത്തോ മഹാദാഹോ **പരിദാഹോ**തി അയമേവ തേസം വിസേസോ. **അസിത**ന്തി സുത്തം. **ഖായിത**ന്തി ഖാദിതം. **സായിത**ന്തി അസ്സാദിതം. **സമ്മാ പരിപാകം ഗച്ഛതീ**തി സമവേപാകിനിയാ ഗഹണിയാ വസേന വുത്തം. അസമ്മാപരിപാകോപി വിസമപാകിനിയാ ഗഹണിയാ വസേന വേദിതബ്ബോ. **രസാദിഭാവേനാ**തി രസരുധിരമംസമേദന്ഹാരുഅട്ഠിഅട്ഠിമിഞ്ജസുക്കഭാവേന. **വിവേക**ന്തി പുഥുഭാവം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസദിസഭാവം. അസിതാദിഭേദസ്സ ആഹാരസ്സ പരിണാമേ രസോ ഹോതി, തം പടിച്ച രസധാതു ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഏവം രസസ്സ പരിണാമേ ''രുധിര''ന്തിആദിനാ സബ്ബം നേതബ്ബം.

ഹരിതന്തന്തി ഹരിതമേവ, അന്ത-സദ്ദേന പദവഡ്ഢനം കതം യഥാ ''വനന്തം സുത്തന്ത''ന്തി. **ചമ്മനില്ലേഖനം** ചമ്മം ലിഖിത്വാ ഛഡ്ഡിതകസടം.

൩൦൨. ഉഗ്ഗാരഹിക്കാരാദീതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഉദ്ദേകഖീപനാദിപവത്തകവാതാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഉച്ചാരപസ്സാവാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പിത്തസേമ്ഹലസികാദിനീഹരണവാതസ്സ ചേവ ഉസുമവാതസ്സ ച സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. യദിപി **കുച്ഛി**-സദ്ദോ ഉദരപരിയായോ, കോട്ഠ-സദ്ദേന പന അബ്ഭന്തരസ്സ വുച്ചമാനത്താ തദവസിട്ഠോ ഉദരപദേസോ ഇധ കുച്ഛി-സദ്ദേന വുച്ചതീതി ആഹ **"കുച്ഛിസയാ വാതാതി അന്താനം ബഹിവാതാ"**തി. **സമിഞ്ജനപസാരണാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആലോകനവിലോകനഉദ്ധരണാദികാ സബ്ബാ കായികകിരിയാ സങ്ഗഹിതാ. അവസവതി ഉദകം ഏതസ്മാതി **ഓസ്സവനം,** ഛദനന്തോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ഠാനേ.

൩൦൩. നിസ്സത്തഭാവന്തി അനത്തകതം. യഥാദസ്സിതാ ഹി ചതസ്സോ ധാതുയോ അനത്തനിയം കേവലം ധാതുമത്താ നിസ്സത്തനിജ്ജീവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **പരിവാരിതോ**തി പരിവാരിതഭാവേന ഠിതോ പരിവുതോ. തേനാഹ **"ഏതാനീ"**തിആദി, കട്ഠാദീനി സന്നിവേസവിസേസവസേന ഠപിതാനീതി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞഥാ അഗാരസമഞ്ഞായ ഭാവതോ. തേനാഹ **"കട്ഠാദീസു പനാ"**തിആദി. യദത്ഥം പാളിയം ''സേയ്യഥാപി, ആവുസോ''തിആദി ആരദ്ധം, തമത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **"യഥാ കട്ഠാദീനീ"**തിആദി വുത്തം.

കാമം ഹേട്ഠാ ''മത്തട്ഠകസ്സ കായസ്സാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൨) അവിഭാഗേന ഏകദേസേന ച ഉപാദാരൂപമ്പി കഥിതം, തഥാ വേദനാദയോ ഖന്ധഭാവേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ ന കഥിതാ, തഥാ തണ്ഹാപി സമുദയസച്ചഭാവേന. ഇതരാനി പന സച്ചാനി സബ്ബേന സബ്ബം ന കഥിതാനി. തേനേവാഹ **"ഹേട്ഠാ... പേ॰... ന കഥിതാനീ"**തി. **ചക്ഖുപസാദേ നിരുദ്ധേ**തി ചക്ഖുപസാദേ വിനട്ഠേ. **ഉപഹതേ**തി പുബ്ബകിമിആദീഹി ഉപദ്ദുതേ. **പലിബുദ്ധേ**തി പുബ്ബാദിഉപ്പത്തിയാ വിനാ പടിച്ഛാദിതേ. **തജ്ജോ**തി തസ്സാനുരൂപോ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിയാ അനുരൂപോതി അത്ഥോ. ചക്ഖുസ്സ രൂപാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ഉപ്പജ്ജനമനസികാരോ ഹദയസന്നിസ്സയോപി ചക്ഖുമ്ഹി സതി ഹോതി, അസതി ന ഹോതീതി കത്വാ **"ചക്ഖും പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനമനസികാരോ"**തി വുത്തോ. ഭവങ്ഗാവട്ടനം തസ്സ യഥാ ആരമ്മണപച്ചയേ, ഏവം പസാദപച്ചയേപി ഹോതീതി വുത്തം **"ചക്ഖുഞ്ച രൂപേ ച പടിച്ചാ"**തി. ന്തി

ചക്ഖുദ്വാരേ കിരിയമനോധാതുചിത്തം. **അഞ്ഞവിഹിതസ്സാതി** അഞ്ഞാരമ്മണപസുതസ്സ. **തദനുരൂപസ്സാ**തി തേസം ചക്ഖുരൂപതദാഭോഗാനം അനുരൂപസ്സ.

ചത്താരി സച്ചാനി ദസ്സേതി സരൂപതോ അത്ഥാപത്തിതോ ചാതി അധിപ്പായോ. തപ്പകാരോ ഭൂതോ, തപ്പകാരം വാ പത്തോ **തഥാഭൂതോ,** തസ്സ, യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, താദിസസ്സ പച്ചയാകാരസമവേതസ്സാതി അത്ഥോ. **തിസമുട്ഠാനരൂപ**ന്തി ഉതുകമ്മാഹാരസമുട്ഠാനരൂപം. ഇദഞ്ച സതിപി തദാ ഭവങ്ഗാവട്ടനചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേ കേവലം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമുട്ഠിതരൂപസ്സ അഭാവമത്തം ഗഹേത്വാ വുത്തം. **സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ**തി നഗരം വിയ രജ്ജേ രൂപക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹേതബ്ബതം ഗഹേതബ്ബതം ഗച്ഛതി. "തഥാഭൂതസ്സാ"തി വുത്തത്താ **വേദനാദയോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താവ, വിഞ്ഞാണമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ. സങ്ഖാരാതി ചേതനാവ വുത്താ** ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ പന ഫസ്സജീവിതിന്ദ്രിയമനസികാരചിത്തട്ഠിതിയോപി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാവ. **ഏകതോ സങ്ഗഹോ** "പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തി ഏകതോ ഗണനാ. **സമാഗമോതി** യഥാസകം പച്ചയവസേന സമോധാനം. **സമവായോ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പച്ചയഭാവേന സമവേതതായ സമുദിതഭാവോ.

പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ,** പച്ചയാകാരോ. പച്ചയധമ്മേ പസ്സന്തോപി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ പസ്സതി, തേ പസ്സന്തോപി പച്ചയധമ്മേ പസ്സതീതി വുത്തം **"യോ പടിച്ചസമുപ്പാദ"**ന്തിആദി. **ഛന്ദകരണവസേനാ**തി തണ്ഹായനവസേന. **ആലയകരണവസേനാ**തി അപേക്ഖാകരണവസേന. **അനുനയകരണവസേനാ**തി അനുരജ്ജനവസേന. **അജ്ഝോഗാഹിത്വാ**തി ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ വിയ ഗിലിത്വാ വിയ നിട്ഠപേത്വാ വിയ ദള്ഹഗ്ഗഹണവസേന. ഛന്ദരാഗോ വിനയതി പഹീയതി ഏത്ഥാതി **ഛന്ദരാഗവിനയോ ഛന്ദരാഗപഹാനഞ്ചാ**തി വുച്ചതി നിബ്ബാനം. **ആഹരിത്വാ**തി പാളിയം സരൂപതോ അനാഗതമ്പി അത്ഥതോ ആനേത്വാ സങ്ഗണ്ഹനവസേന ഗഹേതബ്ബം. ആഹരണവിധിം പന ദസ്സേന്തോ **"യാ ഇമേസൂ"**തിആദിമാഹ. **ഇമേസു തീസു ഠാനേസൂ**തി യഥാവുത്തേസു സുഖദുക്ഖാദീസു തീസു അഭിസമയട്ഠാനേസു. **ദിട്ഠീ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന പവത്താ സമ്മാദിട്ഠി യാഥാവദസ്സനം. ഏവം സങ്കപ്പാദയോപി യഥാരഹം വേദിതബ്ബാ. **ഭാവനാപടിവേധോ**തി ഭാവനാവസേന പടിവേധോ, ന ആരമ്മണകരണമത്തേന. **അയം മഗ്ഗോ**തി അയം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പടിവിജ്ഝനവസേന പവത്തോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. **ഏത്താവതാപീ**തി ഏവം ഏകസ്മിം ചക്ഖുദ്വാരേ വത്ഥു പരിഗ്ഗഹമുഖേനപി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനസ്സ മത്ഥകം പാപനേന **ബഹും** വിപുലം പരിപുണ്ണമേവ **ഭഗവതോ സാസനം കതം** അനുട്ഠിതം **ഹോതി**.

ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധമേവ ഭവങ്ഗചിത്തം ആവജ്ജനചിത്തസ്സ പച്ചയോ ഭവതീതി വുത്തം **"തം നിരുദ്ധമ്പീ"**തി. **മന്ദഥാമഗതമേവാ**തി മഹതിയാ നിദ്ദായ അഭിഭൂതസ്സ വസേന വുത്തം, കപിമിദ്ധപരേതസ്സ പന ഭവങ്ഗചിത്തം കദാചി ആവജ്ജനസ്സ പച്ചയോ ഭവേയ്യാതി. **ഭവങ്ഗസമയേനേവാ**തി ഭവങ്ഗസ്സേവ പവത്തനസമയേന പഗുണജ്ഝാനപഗുണകമ്മട്ഠാനപഗുണഗന്ഥേസു തേസം പഗുണഭാവേനേവ ആഭോഗേന വിനാപി മനസികാരോ പവത്തതി. തഥാ ഹി പഗുണം ഗന്ഥം പഗുണഭാവേനേവ നിരന്തരം വിയ അജ്ഝയമാനേ

അഞ്ഞവിഹിതതായ “ഏത്തകോ ഗന്ഥോ ഗതോ, ഏത്തകോ അവസിട്ഠോ”തി സല്ലക്ഖണാ ന ഹോതി. **ചതുസമുട്ഠാനമ്പീ**തി സബ്ബം ചതുസമുട്ഠാനരൂപം, ന പുബ്ബേ വിയ തിസമുട്ഠാനമേവാതി അധിപ്പായോ. പുബ്ബങ്ഗമത്താ ഓളാരികത്താ ച ഫസ്സചേതനാവ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി ഗഹിതാ, ന അഞ്ഞേസം അഭാവാ. **ഏകദേസമേവ സമ്മസന്തോ**തി യഥാഉദ്ദിട്ഠം അത്ഥം ഹേട്ഠാ അനവസേസതോ അനിദ്ദിസിത്വാ ഏകദേസമേവ നിദ്ദിസനവസേന ദേസനായ ആമസന്തോ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി യഥാഉദ്ദിട്ഠസ്സ അത്ഥസ്സ “അജ്ഝത്തികഞ്ചേവ, ആവുസോ, ചക്ഖു”ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൬) ഛദ്വാരവസേന നിദ്ദിസനട്ഠാനേ. **ഹേട്ഠാ പരിഹീനദേസന**ന്തി - “യം ഉപാദാരൂപം ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ ഉപരി തീണി അരിയസച്ചാനീ”തി നിദ്ദേസവസേന പരിഹീനം അത്ഥജാതം സബ്ബം. **തംതംദ്വാരവസേനാ**തി ചക്ഖുദ്വാരാദികം തംതംദ്വാരവസേന. ചതുസച്ചവസേന ആരദ്ധാ ദേസനാ ചതുസച്ചേനേവ പരിയോസാപിതാതി ആഹ **“യഥാനുസന്ധിനാവ സുത്തന്തം നിട്ഠപേസീ”**തി.

മഹാഹത്ഥിപദോപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. മഹാസാരോപമസുത്തവണ്ണനാ

൩൦൭. നചിരപക്കന്തേതി ന ചിരം പക്കന്തേ, പക്കന്തസ്സ സതോ ന ചിരസ്സേവ. **സലിങ്ഗേനേവാ**തി മുണ്ഡിയകാസായഗ്ഗഹണാദിനാ അത്തനോ പുരിമലിങ്ഗേനേവ. **പാടിയേക്കേ ജാതേ**തി വിപന്നാചാരദിട്ഠിതായ പകാസനീയകമ്മകരണതോ പരം അഞ്ഞതിത്ഥിയസദിസേ വിസും ഭൂതേ. **കുലപുത്തോ**തി ജാതിമത്തേന കുലപുത്തോ. **അസമ്ഭിന്നായാ**തി സമ്ഭേദരഹിതായ, ജാതിസങ്കരവിരഹിതായാതി അത്ഥോ. ജാതിസീസേന ഇധ ജാതിവത്ഥുകം ദുക്ഖം വുത്തന്തി ആഹ **“ഓതിണ്ണോതി യസ്സ ജാതി അന്തോ അനുപവിട്ഠാ”**തി. ജാതോ ഹി സത്തോ ജാതകാലതോ പട്ഠായ ജാതിനിമിത്തേന ദുക്ഖേന അന്തോ അനുപവിട്ഠോ വിയ വിബാധീയതി. **ജരായാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ചത്താരോ പച്ചയാ ലബ്ഭന്തീതി ലാഭാ, ചതുന്നം പച്ചയാനം ലബ്ഭമാനാനം സുകതഭാവോ സുട്ഠു അഭിസങ്ഖതഭാവോ. **വണ്ണഭണന**ന്തി ഗുണകിത്തനം. **അപഞ്ഞാതാ**തി സമ്ഭാവനാവസേന ന പഞ്ഞാതാ. ലാഭാദിനിബ്ബത്തിയാഭാവദസ്സനഞ്ഹേതം. തേനാഹ **“ഘാസച്ഛാദനമത്തമ്പി ന ലഭന്തീ”**തി. **അപ്പേസക്ഖാ**തി അപ്പാനുഭാവാ. സാ പന അപ്പേസക്ഖതാ അധിപതേയ്യസമ്പത്തിയാ ച പരിവാരസമ്പത്തിയാ ച അഭാവേന പാകടാ ഹോതി. തത്ഥ പരിവാരസമ്പത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേന്തോ **“അപ്പപരിവാരാ”**തി ആഹ.

സാരേനപി കേചി അജാനനേന അഞ്ഞാലാഭേന വാ അസാരഭൂതമ്പി കത്തബ്ബം കരോന്തീതി തതോ വിസേസനത്ഥം “സാരേന സാരകരണീയ”ന്തി വുത്തന്തി തം ദസ്സേന്തോ **“അക്ഖചക്കയുഗനങ്ഗലാദിക”**ന്തി ആഹ. **ബ്രഹ്മചരിയസ്സാ**തി സിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹസ്സ സാസനബ്രഹ്മചരിയസ്സ. മഹാരുക്ഖസ്സ മഗ്ഗഫലസാരസ്സ ഞാണദസ്സനഫേഗ്ഗുകസ്സ സമാധിതചസ്സ സീലപപടികസ്സ ചഞ്ചലസഭാവാ സംസപ്പചാരീതി ച **ചത്താരോ പച്ചയാ സാഖാപലാസം നാമ. തേനേവാ**തി ലാഭസക്കാരസിലോകനിബ്ബത്തനേനേവ. **സാരോ മേ പത്തോ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ അധിഗന്തബ്ബസാരോ നാമ ഇമിനാ ലാഭാദിനിബ്ബത്തനേന അനുപ്പത്തോതി വോസാനം നിട്ഠിതകിച്ചം ആപന്നോ.

൩൧൦. ഞാണദസ്സനന്തി ഞാണഭൂതം ദസ്സനം വിസയസ്സ സച്ഛികരണവസേന പവത്തം അഭിഞ്ഞാഞാണം. **സുഖുമം രൂപ**ന്തി ദേവാദീനം, അഞ്ഞമ്പി വാ സുഖുമസഭാവം രൂപം. തേനാഹ **"അന്തമസോ…പേ॰… വിഹരന്തീ"**തി, ദിബ്ബചക്ഖു ഹി ഇധ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന "ഞാണദസ്സന"ന്തി ഗഹിതം.

൩൧൧. അസമയവിമോക്ഖം ആരാധേതീതി ഏത്ഥ അധിപ്പേതം അസമയവിമോക്ഖം പാളിയാ ഏവ ദസ്സേതും **"കതമോ അസമയവിമോക്ഖോ"**തിആദി വുത്തം. അട്ഠന്നഞ്ഹി സമാപജ്ജനസമയോപി അത്ഥി അസമയോപി, മഗ്ഗവിമോക്ഖേന പന വിമുച്ചനസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥി. യസ്സ സദ്ധാ ബലവതീ, വിപസ്സനാ ച ആരദ്ധാ, തസ്സ ഗച്ഛന്തസ്സ തിട്ഠന്തസ്സ നിസീദന്തസ്സ ഭുഞ്ജന്തസ്സ ച മഗ്ഗഫലപടിവേധോ നാമ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം, ഇതി മഗ്ഗവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥീതി സോ **അസമയവിമോക്ഖോ**. തേനാഹ **"ലോകിയസമാപത്തിയോ ഹീ"**തിആദി.

ന കുപ്പതി, ന നസ്സതീതി **അകുപ്പാ,** കദാചിപി അപരിഹാനസഭാവാ. സബ്ബസംകിലേസേഹി പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന ചേതസോ വിമുത്തീതി **ചേതോവിമുത്തി**. തേനാഹ **"അരഹത്തഫലവിമുത്തീ"**തി. അയമത്ഥോ പയോജനം ഏതസ്സാതി **ഏതദത്ഥം,** സാസനബ്രഹ്മചരിയം, തസ്സ **ഏസാ** പരമകോടി. യഥാരദ്ധസ്സ സാരോപമേന ഫലേന ദേസനാ നിട്ഠാപിതാതി ആഹ **"യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനം നിട്ഠപേസീ"**തി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാസാരോപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൰. ചൂളസാരോപമസുത്തവണ്ണനാ

൩൧൨. പിങ്ഗലധാതുകോതി പിങ്ഗലസഭാവോ പിങ്ഗലച്ഛവികോ, പിങ്ഗലക്ഖോതി വാ അത്ഥോ. **പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോ സങ്ഘോ,** ന സീലാദിഗുണേഹി സങ്ഗഹിതബ്ബഭാവേന. സങ്ഘോ ഏതേസം അത്ഥി പരിവാരഭൂതോതി **സങ്ഘിനോ. സ്വേവാ**തി സോ ഏവ പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോ. **ആചാരസിക്ഖാപനവസേനാ**തി അത്തനാ പരികപ്പിതഅചേലവതാദിആചാരസിക്ഖാപനവസേന. **പഞ്ഞാതാ**തി യഥാസകം സമാദിന്നവതവസേന ചേവ വിഞ്ഞാതലദ്ധിവസേന ച പഞ്ഞാതാ. **ലദ്ധികരാ**തി തസ്സാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദകാ. **ബഹുജനസ്സാ**തി പുഥുജനസ്സ. തസ്സ പന ആഗമസമ്പദാപി നാമ നത്ഥി, കുതോ അധിഗമോതി ഏകംസതോ അന്ധപുഥുജ്ജനോ ഏവാതി ആഹ **"അസ്സുതവതോ അന്ധബാലപുഥുജ്ജനസ്സാ"**തി. ന ഹി വിഞ്ഞൂ അപ്പസാദനീയേ പസീദന്തി. മങ്ഗലേസു കാതബ്ബദാസകിച്ചകരോ ദാസോ **മങ്ഗലദാസോ**.

തന്താവുതാനന്തി തന്തേ പസാരേത്വാ വീതാനം. **ഗണ്ഠനകിലേസോ**തി സംസാരേ ബന്ധനകിലേസോ. **ഏവം വാദിതായാ**തി ഏവം പടിഞ്ഞതായ, ഏവം ദിട്ഠിതായ വാ. **നിയ്യാനികാ**തി നിയ്യാനഗതിസപ്പാടിഹീരകാ അനുപാരമ്ഭഭൂതത്താതി അധിപ്പായോ. നോ ചേ നിയ്യാനികാതി ആനേത്വാ യോജനാ. തേസം സബ്ബഞ്ഞുപടിഞ്ഞായ അഭൂതത്താ തസ്സാ അഭൂതഭാവകഥനേന

തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ന കാചി അത്ഥസിദ്ധീതി ആഹ **“നേസം അനിയ്യാനികഭാവകഥനേന അത്ഥാഭാവതോ”**തി.

൩൭൮. നിഹീനലോകാമിസേ ലീനോ അജ്ഝാസയോ എതസ്സ, ന പന നിബ്ബാനേതി. **ലീനജ്ഝാസയോ. സാസനം സിഥിലം കത്വാ ഗണ്ഹാതി** സിക്ഖായ ന തിബ്ബഗാരവത്താ.

൩൮൩. ഹേട്ഠാതി അനന്തരാതീതസുത്തേ മഹാസാരോപമേ. **പഠമജ്ഝാനാദിധമ്മാ വിപസ്സനാപാദകാ**തി വിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ചൂളസാരോപമേ ആഗതാ. **നിരോധപാദകാ**തി അനാഗാമിനോ, അരഹന്തോ വാ നിരോധസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതും സമത്ഥാ. **തസ്മാ**തി നിരോധപാദകത്താ. പഠമജ്ഝാനാദിധമ്മാ ഞാണദസ്സനതോ **ഉത്തരിതരാ**തി വേദിതബ്ബാ.

ചൂളസാരോപമസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച ഓപമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൪. മഹായമകവഗ്ഗോ

൧. ചൂളഗോസിങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൨൫. ഞാതീനം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൯൭.൧൯) നിവാസട്ഠാനഭൂതോ ഗാമോ ഞാതികോ, സോ ഏവ **നാതികോ**. സോ കിര ഗാമോ യേസം സന്തകോ, തേസം പുബ്ബപുരിസേന അത്തനോ ഞാതീനം സാധാരണഭാവേന നിവേസിതോ, തേന ''നാതികോ''തി പഞ്ഞായിത്ഥ. അഥ പച്ഛാ തത്ഥ ദ്വീഹി ദായാദേഹി ദ്വിധാ വിഭജിത്വാ പരിഭുത്തോ. തേനാഹ **''ദ്വിന്നം ചൂളപിതിമഹാപിതിപുത്താനം ദ്വേ ഗാമാ''**തി. ഗിഞ്ജകാ വുച്ചന്തി ഇട്ഠകാ, ഗിഞ്ജകാഹിയേവ കതോ ആവസഥോ **ഗിഞ്ജകാവസഥോ**. തസ്മിം കിര പദേസേ മത്തികാ സക്ഖരമരുമ്ബവാലികാദീഹി അസമ്മിസ്സാ അകഠിനാ സണ്ഹാ സുഖുമാ, തായ കതാനി കുലാലഭാജനാനിപി സിലാമയാനി വിയ ദള്ഹാനി, തസ്മാ തേ ഉപാസകാ തായ മത്തികായ ദീഘപുഥുലഇട്ഠകാ കാരേത്വാ താഹി ഠപേത്വാ ദ്വാരബാഹവാതപാനകവാടതുലായോ സേസം സബ്ബം ദബ്ബസമ്ഭാരേന വിനാ ഇട്ഠകാഹി ഏവ പാസാദം കാരേസും. തേനാഹ **''ഇട്ഠകാഹേവാ''**തിആദി.

ഗോസിങ്ഗസാലവനദായന്തി ഗോസിങ്ഗസാലവനന്തി ലദ്ധനാമം രക്ഖിതം അരഞ്ഞം. **ജേട്ഠകരുക്ഖസ്സാ**തി വനപ്പതിഭൂതസ്സ സാലരുക്ഖസ്സ. **സാമഗ്ഗിരസ**ന്തി സമഗ്ഗഭാവാദിഗുണം വിവേകസുഖം. **ഉപരിപണ്ണാസകേ** ഉപക്കിലേസസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൨൩൬-൨൩൭) പുഥുജ്ജനകാലോ കഥിതോ, **ഇധ** ചൂളഗോസിങ്ഗസുത്തേ **ഖീണാസവകാലോ കഥിതോ**. കതകിച്ചാപി ഹി തേ മഹാഥേരാ അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജനഞ്ച സമ്പസ്സന്താ പരമഞ്ച വിവേകം അനുബ്രൂഹന്താ സാമഗ്ഗിരസം അനുഭവമാനാ തത്ഥ വിഹരന്തി. **തദാ**തി തസ്മിം ഉപക്കിലേസസുത്തദേസനാകാലേ. **തേ**തി അനുരുദ്ധപ്പമുഖാ കുലപുത്താ. **ലദ്ധസ്സാദാ**തി വിപസ്സനായ വീഥിപടിപത്തിയാ അധിഗതസ്സാദാ. വിപസ്സനാ ഹി പുബ്ബേനാപരം വിസേസം ആവഹന്തീ പവത്തമാനാ സാതിസയം പീതിസോമനസ്സം ആവഹതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> ''യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതി പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

ലദ്ധപതിട്ഠാ മഗ്ഗഫലാധിഗമനേന. സതി ഹി മഗ്ഗഫലാധിഗമേ സാസനേ പതിട്ഠാ ലദ്ധാ നാമ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാ.

കാമം സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാപി മഹാസാവകപരിയാപന്നാവ, അഗ്ഗസാവകഭാവേന പന നേസം വിസേസദസ്സനത്ഥം **''ധമ്മസേനാപതിമഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരേസു വാ''**തി വിസും ഗഹണം. സതിപി ഹി സാമഞ്ഞയോഗേ വിസേസവന്തോ വിസും ഗയ്ഹന്തി യഥാ ''ബ്രാഹ്മണാ ആഗതാ, വാസിട്ഠോപി ആഗതോ''തി. തേസു പന വിസും ഗഹിതേസുപി **''അസീതിമഹാസാവകേസൂ''**തി **അസീതിഗ്ഗഹണം** അപ്പകം ഊനമധികം വാ ഗണനുപഗം ന ഹോതീതി. **അന്തമസോ**തി ഇദം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ ഉപട്ഠാകഭാവേന ആസന്നചാരിതായ വുത്തം. **അനീകാ**തി ഹത്ഥാനീകാ, ഹത്ഥാനീകതോ ഹത്ഥിസമൂഹതോതി അത്ഥോ. കാളസീഹോ യേഭുയ്യേന യൂഥചരോതി കത്വാ വുത്തം **''യൂഥാ നിസ്സടോ കാളസീഹോ വിയാ''**തി. കേസരീ

പന ഏകചരോവ. **വാതച്ഛിന്നോ വലാഹകോ വിയാതി** വാതച്ഛിന്നോ പബ്ബതകൂടപ്പമാണോ വലാഹകച്ഛേദോ വിയ. **തേസം പഗ്ഗണ്ഹനതോതി** യഥാ നാമ ജിഘച്ഛിതസ്സ ഭോജനേ, പിപാസിതസ്സ പാനീയേ, സീതേന ഫുട്ഠസ്സ ഉണ്ഹേ, ഉണ്ഹേന ഫുട്ഠസ്സ സീതേ, ദുക്ഖിതസ്സ സുഖേ അഭിരുചി ഉപ്പജ്ജതി, ഏവമേവം ഭഗവതോ കോസമ്ബകേ ഭിക്ഖൂ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവാദാപന്നേ ദിസ്വാ അപരേ സമഗ്ഗാവാസം വസന്തേ ആവജ്ജിതസ്സ ഇമേ തയോ കുലപുത്താ ആപാഥം ആഗമിംസു, അഥ നേ പഗ്ഗണ്ഹിതുകാമോ ഉപസങ്കമി, ഏവായം പടിപത്തിഅനുക്കമേന കോസമ്ബകാനം ഭിക്ഖൂനം വിനയനുപായോ ഹോതീതി. തേനാഹ ''തേസം പഗ്ഗണ്ഹനതോ''തി. ഏതേനേവ **പച്ഛിമജനതം അനുകമ്പനതോതി** ഇദമ്പി കാരണം ഏകദേസേന സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഉക്കംസിത്വാതി** യഥാഭൂതേഹി ഗുണേഹി സമ്പഹംസനേന വിസേസേത്വാ വിസിട്ഠേ കത്വാ പസംസാവസേന ചേതം ആമേഡിതവചനം.

തം അരഞ്ഞം രക്ഖതി വനസാമിനാ ആണത്തോ. രക്ഖിതഗോപിതം വനസണ്ഡം, ന മഹാവനാദി വിയ അപരിഗ്ഗഹിതം. സീലാദിപ്പഭേദായ അത്തത്ഥായ പടിപന്നാ **അത്തകാമാ,** ന അപരിച്ചത്തസിനേഹാതി ആഹ **''അത്തനോ ഹിതം കാമയമാനാ''**തി. തേനാഹ **''യോ ഹീ''**തിആദി. **ഭിന്ദേയ്യാതി** വിനാസേയ്യ.

ദുബ്ബലമനുസ്സാതി പഞ്ഞായ ദുബ്ബലാ അവിദ്ദസുനോ മനുസ്സാ. **താനീതി** അഭിജാതിആദീസു ഉപ്പന്നപാടിഹാരിയാനി. **ചീവരഗബ്ഭേന പടിച്ഛാദേത്വാതി** ചീവരസങ്ഖാതേ ഓവരകേ നിഗൂഹിത്വാ വിയ. ന ഹി ചീവരപാരുപനമത്തേന ബുദ്ധാനുഭാവോ പടിച്ഛന്നോ ഹോതി. ''മാ സുധ കോചിമം ബുദ്ധാനുഭാവം അഞ്ഞാസീ''തി പന തഥാരൂപേന ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരേന തം ഛാദേത്വാ ഗതോ ഭഗവാ തഥാ വുത്തോ. തേനാഹ **''അഞ്ഞാതകവേസേന അഗമാസീ''**തി.

അഭിക്കമഥാതി പദം അഭിമുഖഭാവേന വിധിമുഖേന വദതീതി ആഹ **''ഇതോ ആഗച്ഛഥാ''**തി. ബുദ്ധാനം കായോ നാമ സുവിസുദ്ധജാതിമണി വിയ സോഭനോ, കിഞ്ചി മലം അപനേതബ്ബം നത്ഥി, കിമത്ഥം ഭഗവാ പാദേ പക്ഖാലേസീതി ആഹ **''ബുദ്ധാന''**ന്തിആദി.

കച്ചി. അനുരുദ്ധാതി വാ ഏകസേസനയേന വുത്തം വിരൂപേകസേസസ്സപി ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, ഏവഞ്ച കത്വാ ബഹുവചനനിദ്ദേസോപി സമത്ഥിതോ ഹോതി. **ഇരിയാപഥോ ഖമതീതി** സരീരസ്സ ലഹുട്ഠാനതായ ചതുബ്ബിധോപി ഇരിയാപഥോ സുഖപ്പവത്തികോ. **ജീവിതം യാപേതീതി** യാപനാലക്ഖണം ജീവിതം ഇമം സരീരയന്തം യാപേതി സുഖേന പവത്തേതി. **ഉളുങ്കയാഗും വാ കടച്ഛുഭിക്ഖം വാതി** ഇദം മകരവുത്തിയാ മിസ്സകഭത്തേന യാപനം വത്തന്തി കത്വാ വുത്തം. തേനാഹ **''ഭിക്ഖാചാരവത്തം പുച്ഛതീ''**തി.

അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസന്ദതീതി സതിപി ഉഭയേസം കലാപാനം പരമത്ഥതോ ഭേദേ പചുരജനേഹി ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തം ഖീരോദകസമ്മോദിതം അച്ചന്തമേവ സംസട്ഠം വിയ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. തേനാഹ **''വിസും ന ഹോതി, ഏകത്തം വിയ ഉപേതീ''**തി. പിയഭാവദീപനാനി ചക്ഖൂനി **പിയചക്ഖൂനി.** പിയായതി, പിയായിതബ്ബോതി വാ **പിയോതി.** സമഗ്ഗവാസസ്സ യം ഏകന്തകാരണം, തം പുച്ഛന്തോ ഭഗവാ **''യഥാ കഥം പനാ''**തിആദിമാഹാതി **''കഥന്തി കാരണപുച്ഛാ''**തി

വുത്തം. യോ നേസം മേത്താസഹിതാനംയേവ കമ്മാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം പച്ചുപട്ഠാനാകാരോ, തം സന്ധായ **"കഥ"**ന്തി പുച്ഛാ. തഥാ ഹി പരതോ ''ഏവം ഖോ മയം, ഭന്തേ''തിആദിനാ ഥേരേഹി വിസ്സജ്ജനം കഥിതം.

മിത്തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേത്തം,** കായകമ്മം. **ആവീ**തി പകാസം. **രഹോ**തി അപ്പകാസം. യഞ്ഹി ഉദ്ദിസ്സ മേത്തം കായകമ്മം പച്ചുപട്ഠപേതി, തം തസ്സ സമ്മുഖാ ചേ, പകാസം ഹോതി, പരമ്മുഖാ ചേ, അപ്പകാസം. തേനാഹ **"ആവി ചേവ രഹോ ചാതി സമ്മുഖാ ചേവ പരമ്മുഖാ ചാ"**തി. **ഇതരാനീ**തി പരമ്മുഖാ കായവചീകമ്മാനി. **"തത്ഥാ"**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"യം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സമ്മജ്ജനാദിവസേന **പടിജഗ്ഗിതബ്ബയുത്തം ഠാനം വാ. തഥേവാ**തി യഥാ സമ്മുഖാ കതേ മേത്താകായകമ്മേ വുത്തം, തഥേവ . ''കച്ചി ഖമനീയ''ന്തി ഏവമാദികാ കഥാ **സമ്മോദനീയകഥാ**. യഥാ പരേഹി സദ്ധിം അത്തനോ ഛിദ്ദം ന ഹോതി, തഥാ പടിസന്ഥാരവസേന പവത്താ കഥാ **പടിസന്ഥാരകഥാ**. ''അഹോ തദാ ഥേരേന മയ്ഹം ദിന്നോ ഓവാദോ, ദിന്നാ അനുസാസനീ''തി ഏവം കാലന്തരേ സരിതബ്ബയുത്താ, ഛസാരണീയപടിസംയുത്താ വാ കഥാ **സാരണീയകഥാ**. സുത്തപദം നിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ അത്ഥനിദ്ദേസവസേന സീലാദിധമ്മപടിസംയുത്താ കഥാ **ധമ്മീകഥാ**. സരേന സുത്തസ്സ ഉച്ചാരണം **സരഭഞ്ഞം**. പഞ്ഹസ്സ ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ പുച്ഛനം **പഞ്ഹപുച്ഛനം**. തസ്സ യഥാപുച്ഛിതസ്സആദിസനം **പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനം**. **ഏവം സമന്നാഹരതോ**തി ഏവം മനസികരോതോ, ഏവം മേത്തം ഉപസംഹരതോതി അത്ഥോ.

ഏകതോ കാതും ന സക്കാ, തസ്മാ **നാനാ. ഹിതട്ഠേനാ**തി അത്തനോ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഹിതഭാവേന. **നിരന്തരട്ഠേനാ**തി അന്തരാഭാവേന ഭേദാഭാവേന. **അവിഗ്ഗഹട്ഠേനാ**തി അവിരോധഭാവേന. **സമഗ്ഗട്ഠേനാ**തി സഹിതഭാവേന. **പരിഭണ്ഡം കത്വാ**തി ബഹലതനുമത്തികാലേപേഹി ലിമ്പേത്വാ. **ചീവരം വാ ധോവന്തീ**തി അത്തനോ ചീവരം വാ ധോവന്തി. **പരിഭണ്ഡം വാ**തി അത്തനോ പണ്ണസാലായ പരിഭണ്ഡം വാ കരോന്തി.

൩൨൭. പടിവിരുദ്ധാ ഏവാതി ഏത്ഥാപി ''യേഭുയ്യേനാ''തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **തേസം അപ്പമാദലക്ഖണ**ന്തി തേസം അപ്പമജ്ജനസഭാവം. **കച്ചി പന വോ അനുരുദ്ധാ സമഗ്ഗാ**തി ഏത്ഥാപി **വോ**തി നിപാതമത്തം, പച്ചത്തവചനം വാ, കച്ചി തുമ്ഹേതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സമുഗ്ഗപാതി**ന്തി സമുഗ്ഗപുടസദിസം പാതിം.

പണ്ണസാലായം അന്തോ ബഹി ച സമ്മജ്ജനേന സോധിതങ്ഗണതാ **വത്തപടിപത്തി. പടിവിസമത്തമേവാ**തി അത്തനോ യാപനപടിവിസമത്തമേവ. **ഓസാപേത്വാ**തി പക്ഖിപിത്വാ. **പമാണമേവാ**തി അത്തനോ യാപനപമാണമേവ. **വുത്തനയേന ജഹിത്വാ**തി പാളിയം വുത്തനയേന ജഹിത്വാ.

ഹത്ഥേന ഹത്ഥം സംസിബ്ബന്താതി അത്തനോ ഹത്ഥേന ഇതരസ്സ ഹത്ഥം ദള്ഹഗ്ഗഹണവസേന ബന്ധന്താ. വിലങ്ഘേതി ദേസന്തരം പാപേതി ഏതേനാതി വിലങ്ഘകോ, ഹത്ഥോ. ഹത്ഥോ ഏവ വിലങ്ഘകോ ഹത്ഥവിലങ്ഘകോ, തേന **ഹത്ഥവിലങ്ഘകേന**.

തം അഖണ്ഡം കത്വാതി തം തീസുപി ദിവസേസു ധമ്മസ്സവനം പവത്തനവസേന അഖണ്ഡികം കത്വാ. **ഏത**ന്തി "പഞ്ചാഹികം ഖോ പനാ"തിആദിവചനം. പഞ്ചമേ പഞ്ചമേ അഹനി ഭവതീതി **പഞ്ചാഹികം. ഭഗവതാ പുച്ഛിതേന** അനുരുദ്ധത്ഥേരേന. **പമാദട്ഠാനേസുയേവാ**തി അഞ്ഞേസം പമാദട്ഠാനേസുയേവ. **"പമാദട്ഠാനേസുയേവാ"**തി വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"അഞ്ഞേസഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പപഞ്ചകരണട്ഠാനാനീ**തി കഥാപപഞ്ചസ്സ കരണട്ഠാനാനി വിസ്സട്ഠകഥാപവത്തനേന കമ്മട്ഠാനേ പമജ്ജനട്ഠാനാനി. തഥാപി "മയം, ഭന്തേ, കമ്മട്ഠാനവിരുദ്ധം ന പടിപജ്ജാമാ"തി സിഖാപ്പത്തം അത്തനോ അപ്പമാദലക്ഖണം ഥേരോ ദസ്സേതി. **ഏത്തകം ഠാനം മുഞ്ചിത്വാ**തി പന ഇദം തദാ വിഹാരസമാപത്തീനം വളഞ്ജാഭാവേന വുത്തം.

൩൨൭. ഝാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ **"അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. അത്തനോ സമ്മാപടിപന്നതായ സത്ഥു ചിത്താരാധനത്ഥം തസ്സ ച വിസേസാധിഗമസ്സ സത്ഥു പച്ചക്ഖഭാവതോ ഥേരോ **"കിഞ്ഹി നോ സിയാ, ഭന്തേ"**തി ആഹ. **യാവദേവാ**തി യത്തകം കാലം ഏകം ദിവസഭാഗം വാ സകലരത്തിം വാ യാവ സത്ത വാ ദിവസേ.

൩൨൮. സമതിക്കമായാതി സമ്മദേവ അതിക്കമനായ. സതി ഹി ഉപരി വിസേസാധിഗമേ ഹേട്ഠിമജ്ഝാനം സമതിക്കന്തം നാമ ഹോതി പടിപ്പസ്സദ്ധി ച. തേനാഹ **"പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ"**തി. **ഞാണദസ്സനവിസേസോ**തി കാരണൂപചാരേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. **വേദയിതസുഖതോ**തി വേദനാസഹിതജ്ഝാനസുഖതോ വാ ഫലസുഖതോ വാ. **അവേദയിതസുഖ**ന്തി നിബ്ബാനസുഖം വിയ വേദനാരഹിതം സുഖം. **അവേദയിതസുഖ**ന്തി ച നിദസ്സനമത്തമേതം, തം പന അഫസ്സം അസഞ്ഞം അചേതനന്തി സബ്ബചിത്തചേതസികരഹിതമേവ. തതോ ച സതിപി രൂപധമ്മപ്പവത്തിയം തസ്സ അചേതനത്താ സബ്ബസോ സങ്ഖാരദുക്ഖവിരഹിതതായ സന്തതരാ പണീതതരാ ച നിരോധസമാപത്തീതി വുച്ചതേ. തേനാഹ **"അവേദയിതസുഖം സന്തതരം പണീതതരം ഹോതീ"**തി. തേന വുത്തം "ഇമമ്ഹാ ചാ"തിആദി.

൩൩൦. സാമഗ്ഗിരസാനിസംസമേവ നേസം ഭഗവാ കഥേസി അജ്ഝാസയാനുകൂലത്താ തസ്സ. **അനുസാവേത്വാ**തി അനുപഗമനവസേന സമ്മദേവ ആരോചേത്വാ. "അനുസംസാവേത്വാ"തി വാ പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **തതോ പടിനിവത്തിത്വാ**തി ഏതരഹി ഭഗവതോ ഏകവിഹാരേ അജ്ഝാസയോതി സത്ഥു മനം ഗണ്ഹന്താ "ഇധേവ തിട്ഠഥാ"തി വിസ്സജ്ജിതട്ഠാനതോ നിവത്തിത്വാ . **പബ്ബജ്ജാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഉപസമ്പദാ-വിസുദ്ധി-ധുതകമ്മട്ഠാനാനുയോഗ-ഝാനവിമോക്ഖ-സമാപത്തി-ഞാണദസ്സന-മഗ്ഗഭാവനാ-ഫലസച്ഛികിരിയാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അധിഗന്ത്വാപീ**തി **പി**-സദ്ദേന യഥാധിഗതാനമ്പി. **അത്തനോ ഗുണകഥായ അട്ടിയമാനാ**തി ഭഗവന്തം നിസ്സായ അധിഗന്ത്വാപി ധമ്മാധികരണം സത്ഥുവിഹേസാഭാവദീപനേ ഭഗവതോ പാകടഗുണാനം കഥായ അട്ടിയമാനാപീതി യോജനാ. **ദേവതാ**തി തംതംസമാപത്തിലാഭിനിയോ ദേവതാ. **മുഖം മേ സജ്ജ**ന്തി മുഖം മേ കഥനേ സമത്ഥം, കഥനേ യോഗ്യന്തി അത്ഥോ.

൩൩൧. ഏവം ആഗതോതി ഏവം ആടാനാടിയസുത്തേ ആഗതോ. **പലിവേഠേന്തേ**തി ചോദേന്തേ. **മച്ഛരായന്തീ**തി അത്തനോ ഗുണാനം ഭഗവതോപി

ആരോചനം അസഹമാനാ മച്ഛരായന്തീതി സോ ചിന്തേതീതി കത്വാ വുത്തം.

൦൧ തേസം ലാഭാതി തേസം വജ്ജിരാജൂനം വജ്ജിരട്ഠവാസീനഞ്ച മനുസ്സത്തം, പതിരൂപദേസവാസാദികോ, ഭഗവതോ തിണ്ണഞ്ച കുലപുത്താനം ദസ്സനവന്ദനദാനധമ്മസ്സവനാദയോ ലാഭാ. സുലദ്ധാ ലാഭാതി യോജനാ. **പസന്നചിത്തം അനുസ്സരേയ്യാ**തി തം കുലഞ്ഹേതം സീലാദിഗുണേ ചിത്തം പസാദേത്വാ അനുസ്സരേയ്യ. വുത്തം തേസം "അനുസ്സരണമ്പാഹം, ഭിക്ഖവേ, തേസം ഭിക്ഖൂനം ബഹൂപകാരം വദാമീ"തി (ഇതിവു॰ ൧൦൪; സം॰ നി॰ ൫.൧൮൪).

ചൂളഗോസിങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. മഹാഗോസിങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൩൨. കോചിദേവാതി ഗോസിങ്ഗസാലവനസാമന്തതോ നിവിട്ഠേസു യോ കോചി ഗാമോ ഗോചരഗാമോ ഭവിസ്സതി, തസ്മാ അനിബദ്ധഭാവതോ ഗോചരഗാമോ ന ഗഹിതോ, വസനട്ഠാനമേവ പരിദീപിതം, തതോ ഏവ അരഞ്ഞനിദാനകം നാമേതം. **സബ്ബത്ഥാ**തി ദേവലോകേ മനുസ്സലോകേ ച. **ഥിരകാരകേഹീ**തി സാസനേ ഥിരഭാവകാരകേഹി. **സവനന്തേ ജാതത്താ**തി ചതുസച്ചഗബ്ഭസ്സ ധമ്മസ്സവനസ്സ പരിയോസാനേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതത്താ. യഥാ പടിവേധബാഹുസച്ചം ഇജ്ഝതി, തഥാ ധമ്മസ്സ സവനതോ സാവകാ . **സൂരിയോ വിയ** ഭാസുരഗുണരംസിതായ മോഹന്ധകാരവിധമനതോ. **ചന്ദോ വിയ** രമണീയമനോഹരസീതലഗുണതായ കിലേസപരിളാഹവൂപസമതോ. **സാഗരോ വിയ** ഗമ്ഭീരഥിരവിപുലാനേകഗുണതായ ഠിതധമ്മസഭാവതോ. ഗുണമഹന്തതായ ഥേരസ്സ അഭിഞ്ഞാതതാ, ഗുണമഹന്തതാ ച സുത്തേസു ആഗതനയേനേവ ഞാതബ്ബാതി തം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"ന കേവല"**ന്തിആദി വുത്തം. **സീഹനാദസുത്ത**ന്തി മജ്ഝിമനികായേ ആഗതം മഹാസീഹനാദസുത്തം (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൬). **ഥേരപഞ്ഹസുത്ത**ന്തി സുത്തനിപാതേ അട്ഠകവഗ്ഗേ ആഗതം **സാരിപുത്തസുത്തം** (സു॰ നി॰ ൯൬൧-൯൮൧). **ഥേരസീഹനാദസുത്ത**ന്തി ഇമസ്സ ച ഥേരസ്സ ജനപദചാരികായ സത്ഥു സമ്മുഖാ **സീഹനാദസുത്തം**. **അഭിനിക്ഖമന**ന്തി ഥേരസ്സേവ മഹതാ ഞാതിപരിവട്ടേന മഹതാ ച ഭോഗപരിവട്ടേന സഹ ഘരാവാസപരിച്ചാഗോ അഭിനിക്ഖമനം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **യദിദ**ന്തി നിപാതോ, യോ അയന്തി അത്ഥോ.

മഹാപഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ ഗഹേത്വാതി ആയസ്മതോ കിര സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ പരിവാരഭിക്ഖൂപി മഹാപഞ്ഞാ ഏവ അഹേസും. ധാതുസോ ഹി സത്താ സംസന്ദന്തി. **സയം ഇദ്ധിമാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പനത്ഥോ **ധാതുസംയുത്തേന** (സം॰ നി॰ ൨.൯൯) ദീപേതബ്ബോ - ഗിജ്ഝകൂടപബ്ബതേ ഗിലാനസേയ്യായ നിസിന്നോ ഭഗവാ ആരക്ഖത്ഥായ പരിവാരേത്വാ വസന്തേസു സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാദീസു ഏകമേകം അത്തനോ പരിസായ സദ്ധിം ചങ്കമന്തം വോലോകേത്വാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി - "പസ്സഥ നോ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തം സമ്ബഹുലേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ചങ്കമന്തന്തി. ഏവം, ഭന്തേ. സബ്ബേ ഖോ ഏതേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ മഹാപഞ്ഞാ"തി സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബം.

വനന്തേതി ഉപവനന്തേ. **മേഘവണ്ണായാ**തി നീലാഭായ. സമുദ്ദകുച്ഛിതോ ഉഗ്ഗച്ഛന്തസ്സ വിയ ഉപട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം. ചക്കവാളപബ്ബതമത്ഥകസമീപേ ആഭാഫരണവസേന പവത്തിയാ **"പാചീനചക്കവാളപബ്ബതമത്ഥകേ"**തി വുത്തം, ന ചക്കവാളപബ്ബതമത്ഥകേ ചന്ദമണ്ഡലസ്സ വിചരണതോ. തഥാ സതി ലോകന്തരികനിരയേസുപി ചന്ദിമസൂരിയാനം ആഭാ ഫരേയ്യ. ഉബ്ബേധവസേന ഹി ചക്കവാളപബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝതോ ചന്ദിമസൂരിയാ വിചരന്തി. സാലകുസുമപഭാനം അതിരത്തതായ വുത്തം **"ലാഖാരസേന സിഞ്ചമാനം വിയാ"**തി. **ഉപഗായമാനാ വിയാ**തി പയിരുപാസനവസേന ഉപേച്ച ഗായമാനാ വിയ . **കായ നു ഖോ അജ്ജ രതിയാ**തി അജ്ജ ഝാനസമാപത്തിരതിയാ ഏവ നു ഖോ, ഉദാഹു ധമ്മസാകച്ഛാരതിയാ ധമ്മദേസനാരതിയാതി ചിന്തേസി.

ദ്വേ ചന്ദമണ്ഡലാനി വിയ പരമസോഭഗ്ഗപ്പത്തായ കന്തിയാ. **ദ്വേ സൂരിയമണ്ഡലാനി വിയ** അതിവിയ സുവിസുദ്ധസമുജ്ജലായ ഗുണവിഭൂതിയാ. **ദ്വേ ഛദ്ദന്തനാഗരാജാനോ വിയ** മഹാനുഭാവതായ. **ദ്വേ സീഹാ വിയ** തേജുസ്സദതായ. **ദ്വേ ബ്യഗ്ഘാ വിയ** അനോലീനവുത്തിതായ. **സബ്ബപാലിഫുല്ലമേവാതി** സബ്ബമേവ സമന്തതോ വികസിതം.

ന.ന.ന. കഥാ ഉപചരതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി കഥാഉപചാരോ, സവനൂപചാരോ പദേസോ, തം **കഥാഉപചാരം**. രമണീയമേവ **രാമണേയ്യകം. ഉജ്ജങ്ഗലേ**തി ലൂഖപദേസേ കഠിനപദേസേ. ദോസേഹി ഇതാ അപഗതാതി **ദോസിനാ** ത-കാരസ്സ ന-കാരം കത്വാ. **ദിബ്ബാ മഞ്ഞേ ഗന്ധാ**തി ദേവലോകേ ഗന്ധാ വിയ. ദിവി ഭവാതി **ദിബ്ബാ. ദ്വേ ഥേരാ**തി സാരിപുത്തത്ഥേരആനന്ദത്ഥേരാ. ആനന്ദത്ഥേരോ താവ മമായതു അഖീണാസവഭാവതോ, സാരിപുത്തത്ഥേരോ കഥന്തി? ന ഇദം മമായനം ഗേഹസ്സിതപേമവസേന, അഥ ഖോ ഗുണഭത്തിവസേനാതി നായം ദോസോ.

അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ,** അനുമതിഗ്ഗഹണത്ഥം പുച്ഛനം. തത്ഥ യസ്മാ അധമ്മികമ്പി വുദ്ധസ്സ അനുമതിം ഇതരോ പടിക്ഖിപിതും ന ലഭതി, തേന സാ അനുജാനിതബ്ബാവ ഹോതി, തസ്മാ സങ്ഘഖുദ്ദകതോ പട്ഠായ അനുമതി പുച്ഛിതബ്ബാ. തേനാഹ **"അനുമതിപുച്ഛാ നാമേസാ"**തിആദി. **ഖുദ്ദകതോ പട്ഠായാ**തി കണിട്ഠതോ പട്ഠായ. പടിഭാതി ഉപട്ഠാതീതി പടിഭാനം, യഥാധിപ്പേതോ അത്ഥോ, **തം പടിഭാനം. സിഖാപ്പത്താ വേപുല്ലപ്പത്താ ന ഭവിസ്സതി** പദേസഞ്ഞാണേ ഠിതേഹി ഭാസിതത്താ. **സിഖാപ്പത്താ വേപുല്ലപ്പത്താ ഭവിസ്സതി** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സംസന്ദിതത്താ. വുത്തമേവത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പച്ചത്ഥികാ അട്ടിയന്തി ദുക്ഖായന്തി ഏതേനാതി **അട്ടോ,** വിനിച്ഛിതബ്ബവോഹാരോ. **ഗാമഭോജകന്തി** യസ്മിം ഗാമേ സോ ഉപ്പന്നോ, തം ഗാമഭോജകം. **ജനപദഭോജകന്തി** യസ്മിം ജനപദേ സോ ഉപ്പന്നോ, തം ജനപദഭോജകം. **മഹാവിനിച്ഛയഅമച്ച**ന്തി യസ്മിം രജ്ജേ സോ ജനപദോ, തസ്സ രാജധാനിയം മഹാവിനിച്ഛയഅമച്ചം. **സേനാപതി**ന്തി യസ്സ രഞ്ഞോ സോ അമച്ചോ, തസ്സ സേനാപതിം. തഥാ **ഉപരാജ**ന്തി . ഇദം പനേത്ഥ പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം ഉപമേയ്യത്ഥാനുരൂപതോതി ദട്ഠബ്ബം. **അപരാപരം ന സഞ്ചരതി** വിനിച്ഛയനാരഹേന വിനിച്ഛിതഭാവതോ.

പകട്ഠാനം (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൨൨) ഉക്കട്ഠാനം സീലാദിഅത്ഥാനം ബോധനതോ, സഭാവനിരുത്തിവസേന ബുദ്ധാദീഹി ഭാസിതത്താ ച പകട്ഠാനം വചനപ്പബന്ധാനം ആളീതി **പാളി,** പരിയത്തിധമ്മോ. പുരിമസ്സ അത്ഥസ്സ

പച്ഛിമേന അത്ഥേന അനുസന്ധാനം **അനുസന്ധി**. അത്ഥമുഖേന പന പാളിപദേസാനമ്പി അനുസന്ധി ഹോതിയേവ, സോ ച പുബ്ബാപരാനുസന്ധി-പുച്ഛാനുസന്ധി-അജ്ഝാസയാനുസന്ധി-യഥാനുസന്ധിവസേന ചതുബ്ബിധോ. തംതംദേസനാനം പന പുബ്ബാപരസംസന്ദനം **പുബ്ബാപരം**. പാളിവസേന അനുസന്ധിവസേന പുബ്ബാപരവസേനാതി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിത**ന്തി ബ്യഞ്ജനസോ അത്ഥസോ ച ഉദ്ധം ഉദ്ധം ഗഹിതം, പരിയാപുണനവസേന ചേവ പരിപുച്ഛാവസേന ച ഹദയേന ഗഹിതന്തി അത്ഥോ. വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥികേഹി സോതബ്ബതോ സുതം, പരിയത്തിധമ്മോ, തം ധാരേതീതി **സുതധരോ**. യോ ഹി സുതധരോ, സുതം തസ്മിം പതിട്ഠിതം ഹോതി സുപ്പതിട്ഠിതം, തസ്മാ വുത്തം **"സുതസ്സ ആധാരഭൂതോ"**തി. തേനാഹ **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി. ഏകപദം ഏകക്ഖരമ്പി അവിനട്ഠം ഹുത്വാ സന്നിചീയതീതി സന്നിചയോ, സുതം സന്നിചയോ ഏതസ്മിന്തി **സുതസന്നിചയോ. അജ്ഝോസായാ**തി അനുപവിസിത്വാ. **തിട്ഠതീ**തി ന മുസ്സതി.

ഠിതാ പഗുണാതി പഗുണാ വാചുഗ്ഗതാ. **നിച്ചലിത**ന്തി അപരിവത്തിതം. **സംസന്ദിത്വാ**തി അഞ്ഞേഹി സംസന്ദിത്വാ. **സമനുഗ്ഗാഹിത്വാ**തി പരിപുച്ഛാവസേന അത്ഥം ഓഗാഹേത്വാ. പബന്ധസ്സ വിബന്ധാഭാവതോ **ഗങ്ഗാസോതസദിസം,** "ഭവങ്ഗസോതസദിസ"ന്തി വാ പാഠോ, അകിത്തിമം സുഖപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. സുത്തേകദേസസ്സ സുത്തസ്സ ച വചസാ പരിചയോ ഇധ നാധിപ്പേതോ, വഗ്ഗാദിവസേന പന അധിപ്പേതോതി ആഹ **"സുത്തദസക...പേ॰... സജ്ഝായിതാ"**തി, "ദസ സുത്താനി ഗതാനി, ദസ വഗ്ഗാഗതാ"തിആദിനാ സല്ലക്ഖേത്വാ വാചായ സജ്ഝായിതാതി അത്ഥോ. മനസാ അനു അനു പേക്ഖിതാ ഭാഗസോ നിജ്ഝായിതാ ചിന്തിതാ **മനസാനുപേക്ഖിതാ. രൂപഗതം വിയ പഞ്ഞായതീ**തി രൂപഗതം വിയ ചക്ഖുസ്സ വിഭൂതം ഹുത്വാ പഞ്ഞായതി. **സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ജടം നിഗ്ഗുമ്ബം കത്വാ സുട്ഠു യാഥാവതോ പടിവിദ്ധാ.

പജ്ജതി അത്ഥോ ഞായതി ഏതേനാതി **പദം,** തദേവ അത്ഥം ബ്യഞ്ജേതീതി **ബ്യഞ്ജന**ന്തി ആഹ **"പദമേവ അത്ഥസ്സ ബ്യഞ്ജനതോ പദബ്യഞ്ജന"**ന്തി. അക്ഖരപാരിപൂരിയാ പദബ്യഞ്ജനസ്സ പരിമണ്ഡലതാ, സാ പന പാരിപൂരീ ഏവം വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"ദസവിധബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയോ അപരിഹാപേത്വാ"**തി. **അഞ്ഞം ഉപാരമ്ഭകര**ന്തി യഥാനിക്ഖിത്തസുത്തതോ അഞ്ഞം തസ്സ അനനുലോമകം സുത്തം ആഹരതി. **തദത്ഥം ഓതാരേതീ**തി തസ്സ ആഹടസുത്തസ്സേവ അത്ഥം വിചാരേതി. **തസ്സ കഥാ അപരിമണ്ഡലാ നാമ ഹോതി** അത്ഥസ്സ അപരിപുണ്ണഭാവതോ. യഥാനിക്ഖിത്തസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാവസേനേവ സുത്തന്തരമ്പി ആനേന്തോ **ബഹി ഏകപദമ്പി ന ഗച്ഛതി നാമ. അമക്ഖേന്തോ**തി അവിനാസേന്തോ. തം തം അത്ഥം സുട്ഠു വവത്ഥിതം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **തുലികായ പരിച്ഛിന്ദന്തോ വിയ**. ഗമ്ഭീരതരമത്ഥം ഗമേന്തോ **ഗമ്ഭീരമാതികായ ഉദകം പേസേന്തോ വിയ.** ഉത്താനമാതികായ ഹി മരിയാദം ഓത്ഥരിത്വാ ഉദകം അഞ്ഞഥാ ഗച്ഛേയ്യ. ഏകംയേവ പദം അനേകേഹി പരിയായേഹി പുനപ്പുനം സംവണ്ണേന്തോ പദം **കോട്ടേന്തോ സിന്ധവാജാനീയോ വിയ**. സോ ഹി വഗ്ഗിതായ ഗതിയാ പദേ പദം കോട്ടേന്തോ ഗച്ഛതി. കഥാമഗ്ഗേന **തസ്സ കഥാ പരിമണ്ഡലാ നാമ ഹോതി** ധമ്മതോ അത്ഥതോ അനുസന്ധിതോ പുബ്ബാപരതോ ആചരിയുഗ്ഗഹതോതി സബ്ബസോ പരിപുണ്ണഭാവതോ.

അനുപ്പബന്ധേഹീതി വിസ്സട്ഠേഹി ആസജ്ജമാനേഹി. നാതിസീഘം നാതിസണികം നിരന്തരം ഏകരസഞ്ച കത്വാ പരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ധമ്മം കഥേന്തോ വിസ്സട്ഠായ കഥായ കഥേതി നാമ, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേന്തോ **"യോ ഭിക്ഖൂ"**തിആദിമാഹ. **അരണിം മന്ഥേന്തോ വിയ, ഉണ്ഹഖാദനീയം ഖാദന്തോ വിയാ**തി സീഘം സീഘം കഥനസ്സ ഉദാഹരണം, **ഗഹിതം ഗഹിതമേവാ**തിആദി ലങ്ഘേത്വാ കഥനസ്സ. പുരാണപണ്ണന്തരേസു ഹി പരിപാതിയമാനഗോധാ കദാചി ദിസ്സതി, ഏവമേകച്ചസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ കത്ഥചി ന ദിസ്സതി. **ഓഹായാ**തി ഠപേത്വാ. **യോപീ**തിആദിനാ ഏകരൂപേന കഥായ അകഥനം ദസ്സേതി. **പേതഗ്ഗി** നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതസ്സ മുഖതോ നിച്ഛരണകഅഗ്ഗി. **വിത്ഥായതീ**തി അപ്പടിതാനതമാപജ്ജതി. കേനചി രോഗേന ദുക്ഖം പത്തോ വിയ **നിത്ഥുനന്തോ. കന്ദന്തോ വിയാ**തി ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തോ വിയ. **അപ്പബന്ധാ നാമ ഹോതി** സുഖേന അപ്പവത്തഭാവതോ. **ആചരിയേഹി ദിന്നനയേ ഠിതോ**തി ആചരിയുഗ്ഗഹം അമുഞ്ചന്തോ, യഥാ ച ആചരിയാ തം തം സുത്തം സംവണ്ണേസും, തേനേവ നയേന സംവണ്ണേന്തോതി അത്ഥോ. **അച്ഛിന്നധാരം കത്വാ**തി "നാതിസീഘം നാതിസണിക"ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന അവിച്ഛിന്നം കഥാപബന്ധം കത്വാ. **അനുസയസമുഗ്ഘാതായാ**തി ഇമിനാ തസ്സാ കഥായ അരഹത്തപരിയോസാനതം ദസ്സേതി . **ഏവരൂപേനാ**തി നയിദം ഏകവചനം തത്തകവസേന ഗഹേതബ്ബം, അഥ ഖോ ലക്ഖണേ പവത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"തഥാരൂപേനേവ ഭിക്ഖുസതേന ഭിക്ഖുസഹസ്സേന വാ"**തി വുത്തം. **പല്ലങ്കേനാ**തി പല്ലങ്കപദേസേന, പല്ലങ്കാസനന്തേനാതി അത്ഥോ. **ഇമിനാ നയേനാ**തി വാരന്തരസാധാരണം അത്ഥം അതിദിസതി, അസാധാരണം പന വക്ഖതേവാതി.

൩൩൪. ആരമതി ഏത്ഥേനാതി **ആരാമോ**.

൩൩൫. ധുവസേവനന്തി നിയതസേവിതം. **പാസാദപരിവേണേ**തി പാസാദങ്ഗണേ. **നാഭിയാ പതിട്ഠിതാന**ന്തി നാഭിയാ ഭൂമിയം പതിട്ഠിതാനം. **അരന്തരാനീ**തി അരവിവരാനി തംതംഅരാനം വേമജ്ഝട്ഠാനാനി.

൩൩൬. സമാദിന്നഅരഞ്ഞധുതങ്ഗോ ആരഞ്ഞികോ, ന അരഞ്ഞവാസമത്തേന.

൩൩൭. ന ഓസാദേന്തീതി ന അവസാദേന്തി, ന അവസാദനാപേക്ഖാ അഞ്ഞമഞ്ഞം പഞ്ഹം പുച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **പവത്തിനീ**തി പഗുണാ.

൩൩൮. ലോകുത്തരാ വിഹാരസമാപത്തി നാമ ഥേരസ്സ അരഹത്തഫലസമാപത്തിയോ, പരിയായതോ പന നിരോധസമാപത്തിപി വേദിതബ്ബാ.

൩൩൯. സാധുകാരോ ആനന്ദത്ഥേരസ്സ ദിന്നോ. തേനാഹ ഭഗവാ "യഥാ തം ആനന്ദോവ സമ്മാ ബ്യാകരമാനോ ബ്യാകരേയ്യാ"തിആദി. **സമ്മാ**തി സുട്ഠു, യഥാഅജ്ഝാസയന്തി അധിപ്പായോ. യേന ഹി യം യഥാചിത്തം കഥിതം, തം സമ്മാ കഥിതം നാമ ഹോതി. സമ്പത്തവസേന ഹി യഥാകാരീ തഥാവാദീ സോഭതി. തേനാഹ **"അത്തനോ അനുച്ഛവികമേവാ"**തിആദി. ബഹുസ്സുതോ ഭിക്ഖു തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേ സീലാദീനം ആഗതട്ഠാനേ തേസം സുവിദിതത്താ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനോ താനി പരിപൂരേതീതി ആഹ **"സീലസ്സ**

ആഗതട്ഠാനേ”തിആദി. മഗ്ഗാദിപസവനായ **വിപസ്സനാഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേത്വാ** പരിപാകം ഗമേത്വാതി അത്ഥോ.

൩൮൦. “ഏസേവ നയോ”തി അതിദേസവസേന സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **“ആയസ്മാ ഹി രേവതോ”**തിആദിമാഹ.

൩൮൨. അപരേപി നാനപ്പകാരേ കിലേസേതി അപരേപി നാനപ്പകാരേ ദോസമോഹാദികിലേസേ. **ധുനിത്വാ**തി വിധമേത്വാ.

൩൮൩. ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ ഏവം ബ്യാകാസീതി സമ്ബന്ധോ. സകലമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിഗതം ചിത്തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണന്തി അഗ്ഗഹേത്വാ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതമേവ പന വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തദനന്തരം സമ്പടിച്ഛനം, തദനന്തരം സന്തീരണന്തിആദിനാ സണ്ഹം സുഖുമം അതിഇത്തരഖണവന്തം **ചിത്തന്തരം** ചിത്തനാനത്തം. ഖന്ധാദീനഞ്ച നാനത്തസങ്ഖാതം **ഖന്ധന്തരാദി**. പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തഥേവ തതിയം ഝാനന്തിആദിനാ ആരമ്മണം അനുക്കമിത്വാ ഝാനസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **ഝാനോക്കന്തികം** നാമ. പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ പുന തദേവ തേജോകസിണേതിആദിനാ ഝാനം അനുക്കമിത്വാ ആരമ്മണസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **ആരമ്മണോക്കന്തികം** നാമ. “പഠമജ്ഝാനം പഞ്ചങ്ഗിക”ന്തിആദിനാ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ദുവങ്ഗികന്തി ഝാനങ്ഗമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **അങ്ഗവവത്ഥാനം**. “ഇദം പഥവീകസിണം...പേ॰... ഇദം ഓദാതകസിണ”ന്തി ആരമ്മണമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **ആരമ്മണവവത്ഥാനം**. പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ ഇതരേസമ്പി സമാപജ്ജനം **അങ്ഗസങ്കന്തി**. പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തദേവ ആപോകസിണേതി ഏവം സബ്ബകസിണേസു ഏകസ്സേവ ഝാനസ്സ സമാപജ്ജനം **ആരമ്മണസങ്കന്തി. ഏകതോവഡ്ഢനം ഉഭതോവഡ്ഢന**ന്തി ഇദം ഖന്ധാദിദേസനായം ലബ്ഭതി. അഭിധമ്മഭാജനീയേ ഹി വേദനാക്ഖന്ധം ഭാജേന്തോ ഭഗവാ തികേ ഗഹേത്വാ ദുകേസു പക്ഖിപി, ദുകേ ഗഹേത്വാ തികേസു പക്ഖിപി, ഇദം **ഏകതോവഡ്ഢനം**. തികേ ച ദുകേ ച ഉഭതോവഡ്ഢനനീഹാരേന കഥേസി, ഇദം **ഉഭതോവഡ്ഢനം**. ഏവം സേസഖന്ധേസു ധാതായതനാദീസു ച യഥാരഹം **വിഭങ്ഗപ്പകരണേ** (വിഭ॰ ൩൨-൩൩; ൧൫൭-൧൫൯, ൧൭൩-൧൭൪) അഭിധമ്മഭാജനീയേ ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **“ആഭിധമ്മികധമ്മകഥികസ്സേവ പാകട”**ന്തി. ഖന്ധാദീസു സഭാവധമ്മേസു തീസു ലക്ഖണേസു പഞ്ഞത്തിയം സമയന്തരേസു ച കോസല്ലാഭാവതോ **അയം സകവാദോ അയം പരവാദോതി ന ജാനാതി**. തതോ ഏവ **സകവാദം...പേ॰... ധമ്മന്തരം വിസംവാദേതി**. ഖന്ധാദീസു പന കുസലതായ **ആഭിധമ്മികോ സകവാദം...പേ॰... ന വിസംവാദേതി**.

൩൮൪. ചിത്തം അത്തനോ വസേ വത്തേതും സക്കോതി പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലേഹി പരിഗ്ഗണ്ഹനസമത്ഥത്താ. ഇദാനി തമത്ഥം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച വിഭാവേതും **“ദുപ്പഞ്ഞോ ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സബ്ബാനസ്സാ**തി സബ്ബാനി അസ്സ. **വിസേവിതവിപ്ഫന്ദിതാനീ**തി കിലേസവിസൂകായികാനി ചേവ ദുച്ചരിതവിപ്ഫന്ദിതാനി ച. **ഭഞ്ജിത്വാ**തി മദ്ദിത്വാ. **ബഹീ**തി കമ്മട്ഠാനതോ ബഹി പുഥുത്താരമ്മണേ.

൩൮൫. പരിയായേനാതി ഏത്ഥ **പരിയായ**-സദ്ദോ "അത്ഥി ഖോസ, ബ്രാഹ്മണ, പരിയായോ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ വ്വ.൫൫; പാരാ॰ ൩-൯) വിയ കാരണത്ഥോതി ആഹ **"സോഭനകാരണം അത്ഥീ"**തി. യദി ഭഗവാ - "ഇധ, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖു പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തോ"തിആദിനാ അത്തനോ മഹാബോധിപല്ലങ്കം സന്ധായാഹ, ഏവം സന്തേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹേവ സങ്ഘാരാമോ സോഭേതബ്ബോ, ന അഞ്ഞേഹീതി ആപന്നന്തി ആഹ **"അപിച പച്ഛിമം ജനത"**ന്തിആദി. നിബ്ബാനത്ഥായ പടിപത്തിസാരം ഏതസ്സാതി പടിപത്തിസാരോ, തം **പടിപത്തിസാരം. നിപ്പരിയായേനേവാ**തി കേനചി പരിയായേന ലേസേന വിനാ മുഖ്യേന നയേനേവ. യോ "അരഹത്തം അപ്പത്വാ ന വുട്ഠഹിസ്സാമീ"തി ദള്ഹസമാദാനം കത്വാ നിസിന്നോ തം അധിഗന്ത്വാവ ഉട്ഠഹതി. ഏവരൂപേന ഇദം ഗോസിങ്ഗസാലവനം സോഭതി, സാസനേ സബ്ബാരമ്ഭാനം തദത്ഥത്താതി അത്ഥോ. ആസവക്ഖയാവഹം പടിപത്തിം ആരഭിത്വാ ആസവക്ഖയേനേവ ദേസനായ പരിയോസാപിതത്താ **യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനം നിട്ഠപേസീ**തി.

മഹാഗോസിങ്ഗസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. മഹാഗോപാലകസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൬. തത്ഥാതി ഗോപാലകസുത്തേ. **തിസ്സോ കഥാ**തി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൧൧.൧൭) തിസ്സോ അട്ഠകഥാ, തിവിധാ സുത്തസ്സ അത്ഥവണ്ണനാതി അത്ഥോ. ഏകേകം പദം നാളം മൂലം ഏതിസ്സാതി ഏവംസഞ്ഞിതാ **ഏകനാളികാ,** ഏകേകം വാ പദം നാളം അത്ഥനിഗ്ഗമനമഗ്ഗോ ഏതിസ്സാതി **ഏകനാളികാ**. തേനാഹ **"ഏകേകപദസ്സ അത്ഥകഥന"**ന്തി. ചത്താരോ അംസാ ഭാഗാ അത്ഥസല്ലക്ഖണൂപായാ ഏതിസ്സാതി **ചതുരസ്സാ**. തേനാഹ **"ചതുക്കം ബന്ധിത്വാ കഥന"**ന്തി. നിയമതോ നിസിന്നസ്സ ആരദ്ധസ്സ വത്തോ സംവത്തോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **നിസിന്നവത്തികാ,** യഥാരദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ വിസും വിസും പരിയോസാപികാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പണ്ഡിതം ഗോപാലകം ദസ്സേത്വാ"**തിആദി. **ഏകേകപദസ്സാ**തി പിണ്ഡത്ഥദസ്സനവസേന ബഹുന്നം പദാനം ഏകജ്ഝം അത്ഥം അകഥേത്വാ ഏകമേകസ്സ പദസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ. അയം സബ്ബത്ഥേവ ലബ്ഭതി. **ചതുക്കം ബന്ധിത്വാ**തി കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമൂപമേയ്യദ്വയം, തഥാ സുക്കപക്ഖേതി ഇദം ചതുക്കം യോജേത്വാ. അയം ഈദിസേസു ഏവ സുത്തേസു ലബ്ഭതി. **പരിയോസാനഗമന**ന്തി കേചി താവ ആഹു - "കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമം ദസ്സേത്വാ ഉപമാ ച നാമ യാവദേവ ഉപമേയ്യസമ്പടിപാദനത്ഥാതി ഉപമേയ്യത്ഥം ആഹരിത്വാ സംകിലേസപക്ഖനിദ്ദേസോ ച വോദാനപക്ഖവിഭാവനത്ഥായാതി സുക്കപക്ഖമ്പി ഉപമൂപമേയ്യവിഭാഗേന ആഹരിത്വാ സുത്തത്ഥസ്സ പരിയോസാപന"ന്തി. കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമേയ്യം ദസ്സേത്വാ പരിയോസാനഗമനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അപരേ പന "കണ്ഹപക്ഖേ സുക്കപക്ഖേ ച തംതംഉപമൂപമേയ്യത്ഥാനം വിസും വിസും പരിയോസാപേത്വാവ കഥനം പരിയോസാനഗമന"ന്തി വദന്തി. **അയന്തി** നിസിന്നവത്തികാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ഗോപാലകസുത്തേ. **സബ്ബാചരിയാനം ആചിണ്ണാ**തി സബ്ബേഹിപി പുബ്ബാചരിയേഹി ആചരിതാ സംവണ്ണിതാ, തഥാ ചേവ പാളി പവത്താതി.

അങ്ഗീയന്തി അവയവഭാവേന ഞായന്തീതി **അങ്ഗാനി,** ഭാഗാ. താനി പനേത്ഥ യസ്മാ സാവജ്ജസഭാവാനി, തസ്മാ ആഹ **"അങ്ഗേഹീതി അഗുണകോട്ഠാസേഹീ"**തി. **ഗോമണ്ഡല**ന്തി ഗോസമൂഹം. **പരിഹരിതു**ന്തി

രക്ഖിതും. തം പന പരിഹരണം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിചരണന്തി ആഹ **“പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിചരിതു”**ന്തി. **വഡ്ഢി**ന്തി ഗുന്നം ബഹുഭാവം ബഹുഗോരസതാസങ്ഖാതം പരിവുദ്ധിം. “എത്തകമിദ”ന്തി രൂപീയതീതി **രൂപം,** പരിമാനപരിച്ഛേദോപി സരീരരൂപമ്പീതി ആഹ **“ഗണനതോ വാ വണ്ണതോ വാ”**തി. **ന പരിയേസതി** വിനട്ഠഭാവസ്സേവ അജാനനതോ. **നീലാ**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന സേതസബലാദിവണ്ണം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ധനുസത്തിസൂലാദീതി എത്ഥ ഇസ്സാസാചരിയാനം ഗാവീസു കതം **ധനുലക്ഖണം**. കുമാരഭത്തിഗണാനം ഗാവീസു കതം **സത്തിലക്ഖണം**. ഇസ്സരഭത്തിഗണാനം ഗാവീസു കതം **സൂലലക്ഖണ**ന്തി യോജനാ. **ആദി**-സദ്ദേന രാമവാസുദേവഗണാദീനം ഗാവീസു കതം ഫരസുചക്കാദിലക്ഖണം സങ്ഗണ്ഹാതി.

നീലമക്ഖികാതി പിങ്ഗലമക്ഖികാ, ഖുദ്ദമക്ഖികാ എവ വാ. സടതി രുജതി എതായാതി സാടികാ, സംവദ്ധാ സാടികാതി **ആസാടികാ**. തേനാഹ **“വഡ്ഢന്തീ”**തിആദി.

വാകേനാതി വാകപത്തേന. **ചീരകേനാ**തി പിലോതികേന. **അന്തോവസ്സേ**തി വസ്സകാലസ്സ അബ്ഭന്തരേ. **നിഗ്ഗാഹ**ന്തി സുസുമാരാദിഗ്ഗാഹരഹിതം. **പീത**ന്തി പാനീയസ്സ പീതഭാവം. സീഹബ്യഗ്ഘാദിപരിസ്സയേന **സാസങ്കോ സപ്പടിഭയോ**.

പഞ്ച അഹാനി ഭൂതാനി എതസ്സാതി പഞ്ചാഹികോ, സോ എവ വാരോതി **പഞ്ചാഹികവാരോ**. എവം **സത്താഹികവാരോ**തി വേദിതബ്ബോ. **ഛിന്നട്ഠാന**ന്തി ചരിതട്ഠാനം ഗോചരഗ്ഗഹിതട്ഠാനം.

പിതുട്ഠാനന്തി പിതരാ കാതബ്ബട്ഠാനം, പിതരാ കാതബ്ബകരണന്തി അത്ഥോ. **യഥാരുചിം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തീ**തി ഗുന്നം രുചിഅനുരൂപം ഗോചരഭൂമിയം വാ നദിപാരം വാ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തി. **ഗോഭത്ത**ന്തി കപ്പാസട്ഠികാദിമിസ്സം ഗോഭുഞ്ജിതബ്ബം ഭത്തം, ഭത്തഗ്ഗഹണേനേവ യാഗുപി ഗഹിതാ.

൩൪൭. **“ദ്വീഹാകാരേഹീ”**തി വുത്തം ആകാരദ്വയം ദസ്സേതും **“ഗണനതോ വാ സമുട്ഠാനതോ വാ”**തി വുത്തം. **എവം പാളിയം ആഗതാ**തി “ഉപചയോ സന്തതീ”തി ജാതിം ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ഹദയവത്ഥും അഗ്ഗഹേത്വാ “ദസ ആയതനാനി പഞ്ചദസ സുഖുമരൂപാനീ”തി എവം രൂപകണ്ഡപാളിയം (ധം॰ സം॰ ൬൫൧-൬൫൫) ആഗതാ. **പഞ്ചവീസതി രൂപകോട്ഠാസാ**തി സലക്ഖണതോ അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവതോ രൂപഭാഗാ. **രൂപകോട്ഠാസാ**തി വാ വിസും വിസും അപ്പവത്തിത്വാ കലാപഭാവേനേവ പവത്തനതോ രൂപകലാപാ. **കോട്ഠാസാ**തി ച അംസാ, അവയവാതി അത്ഥോ. **കോട്ഠ**ന്തി വാ സരീരം, തസ്സ അംസാ കേസാദയോ കോട്ഠാസാതി അഞ്ഞേപി അവയവാ കോട്ഠാസാ വിയ **കോട്ഠാസാ. സേയ്യഥാപീ**തി ഉപമാസംസന്ദനം. തത്ഥ **രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി യഥാവുത്തം രൂപം സലക്ഖണതോ ഞാണേന പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ. **അരൂപം വവത്ഥപേത്വാ**തി തം രൂപം നിസ്സായ ആരമ്മണഞ്ച കത്വാ പവത്തമാനേ വേദനാദികേ ചത്താരോ ഖന്ധേ “അരൂപ”ന്തി വവത്ഥപേത്വാ. **രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി പുന തത്ഥ യം രുപ്പനലക്ഖണം, തം രൂപം, തദഞ്ഞം അരൂപം, ഉഭയവിനിമുത്തം കിഞ്ചി നത്ഥി അത്താ വാ അത്തനിയം വാതി എവം രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ. തദുഭയഞ്ച

അവിജ്ജാദിനാ പച്ചയേന സപ്പച്ചയന്തി **പച്ചയം സല്ലക്ഖേത്വാ** അനിച്ചാദിലക്ഖണം **ആരോപേത്വാ** യോ കലാപസമ്മസനാദിക്കമേന കമ്മട്ഠാനം മത്ഥകം പാപേതും ന സക്കോതി, സോ ന വഡ്ഢതീതി യോജനാ.

ഏത്തകം രൂപം ഏകസമുട്ഠാനന്തി ചക്ഖായതനം, സോതഘാനജിവ്ഹാകായായതനം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി അട്ഠവിധം കമ്മവസേന, കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തീതി ഇദം ദ്വയം ചിത്തവസേനാതി ഏത്തകം രൂപം ഏകസമുട്ഠാനം. സദ്ദായതനമേകം ഉതുചിത്തവസേന **ദ്വിസമുട്ഠാനം**. രൂപസ്സ ലഹുതാ മുദുതാ കമ്മഞ്ഞതാതി ഏത്തകം രൂപം ഉതുചിത്താഹാരവസേന **തിസമുട്ഠാനം**. രൂപഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനം ആകാസധാതു ആപോധാതു കബളീകാരോ ആഹാരോതി ഏത്തകം രൂപം ഉതുചിത്താഹാരകമ്മവസേന **ചതുസമുട്ഠാനം**. ഉപചയോ സന്തതി ജരതാ രൂപസ്സ അനിച്ചതാതി **ഏത്തകം** രൂപം **ന കുതോചി സമുട്ഠാതീതി ന ജാനാതി. സമുട്ഠാനതോ രൂപം അജാനന്തോ**തിആദീസു വത്തബ്ബം "ഗണനതോ രൂപം അജാനന്തോ"തിആദേസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

കമ്മലക്ഖണോതി അത്തനാ കതം ദുച്ചരിതകമ്മം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി കമ്മലക്ഖണോ, ബാലോ. വുത്തഞ്ഹേതം - "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ബാലസ്സ ബാലലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ ഹോതി, ദുബ്ഭാസിതഭാസീ, ദുക്കടകമ്മകാരീ. ഇമാനി ഖോ...പേ... ലക്ഖണാനീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൨; നേത്തി॰ ൧൧൬). അത്തനാ കതം സുചരിതകമ്മം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **കമ്മലക്ഖണോ,** പണ്ഡിതോ. വുത്തമ്പി ചേതം - "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതസ്സ പണ്ഡിതലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? സുചിന്തിതചിന്തീ ഹോതി, സുഭാസിതഭാസീ, സുകതകമ്മകാരീ. ഇമാനി ഖോ...പേ... പണ്ഡിതലക്ഖണാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൩; അം॰ നി॰ ൩.൩; നേത്തി॰ ൧൧൬). തേനാഹ **"കുസലാകുസലം കമ്മം പണ്ഡിതബാലലക്ഖണ"**ന്തി. **ബാലേ വജ്ജേത്വാ പണ്ഡിതേ ന സേവതീ**തി യം ബാലപുഗ്ഗലേ വജ്ജേത്വാ പണ്ഡിതസേവനം അത്ഥകാമേന കാതബ്ബം, തം ന കരോതി. തഥാഭൂതസ്സ അയമാദീനവോതി ദസ്സേതും പുന **"ബാലേ വജ്ജേത്വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യം ഭഗവതാ "ഇദം വോ കപ്പതീ"തി അനുഞ്ഞാതം, തദനുലോമഞ്ച, തം **കപ്പിയം**. യം "ഇദം വോ ന കപ്പതീ"തി പടിക്ഖിത്തം, തദനുലോമഞ്ച, തം **അകപ്പിയം**. യം കോസല്ലസമ്ഭൂതം, തം **കുസലം,** തപ്പടിപക്ഖം **അകുസലം**. തദേവ **സാവജ്ജം,** കുസലം **അനവജ്ജം**. ആപത്തിതോ ആദിതോ ദ്വേ ആപത്തിക്ഖന്ധാ **ഗരുകം,** തദഞ്ഞം **ലഹുകം**. ധമ്മതോ മഹാസാവജ്ജം **ഗരുകം,** അപ്പസാവജ്ജം **ലഹുകം**. സപ്പടികാരം **സതേകിച്ഛം,** അപ്പടികാരം **അതേകിച്ഛം**. ധമ്മതാനുഗതം **കാരണം,** ഇതരം **അകാരണം. തം അജാനന്തോ**തി കപ്പിയാകപ്പിയം ഗരുകലഹുകം സതേകിച്ഛാതേകിച്ഛം അജാനന്തോ സുവിസുദ്ധം കത്വാ സീലം രക്ഖിതും ന സക്കോതി, കുസലാകുസലം സാവജ്ജാനവജ്ജം കാരണാകാരണം അജാനന്തോ ഖന്ധാദീസു അകുസലതായ രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹമ്പി കാതും ന സക്കോതി, കുതോ തസ്സ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ വഡ്ഢനാ. തേനാഹ **"കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ വഡ്ഢേതും ന സക്കോതീ"**തി.

ഗോവണസദിസേ അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തത്ഥ ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ മിച്ഛാവിതക്കാ ആസാടികാ വിയാതി **ആസാടികാതി** ആഹ **"അകുസലവിതക്കം**

ആസാടികം അഹാരേത്വാ”തി.

“ഗണ്ഡോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന”ന്തി വചനതോ (അം॰ നി॰ ൯.൧൫) ഛഹി വണമുഖേഹി വിസ്സന്ദമാനയൂസോ ഗണ്ഡോ വിയ പിലോതികഖണ്ഡേന ഛഹി ദ്വാരേഹി വിസ്സന്ദമാനകിലേസാസുചി അത്തഭാവവണോ സതിസംവരേന പിദഹിതബ്ബോ, അയം പന ഏവം ന കരോതീതി ആഹ **“യഥാ സോ ഗോപാലകോ വണം ന പടിച്ഛാദേതി, ഏവം സംവരം ന സമ്പാദേതീ”**തി.

യഥാ ധൂമോ ഇന്ധനം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനോ സണ്ഹോ സുഖുമോ തം തം വിവരം അനുപവിസ്സ ബ്യാപേന്തോ സത്താനം ഡംസമകസാദിപരിസ്സയം വിനോദേതി, അഗ്ഗിജാലസമുട്ഠാനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമോ ഹോതി, ഏവം ധമ്മദേസനാഞാണസ്സ ഇന്ധനഭൂതം രൂപാരൂപധമ്മജാതം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനാ സണ്ഹാ സുഖുമാ തം തം ഖന്ധന്തരം ആയതനന്തരഞ്ച അനുപവിസ്സ ബ്യാപേതി, സത്താനം മിച്ഛാവിതക്കാദിപരിസ്സയം വിനോദേതി, ഞാണഗ്ഗിജാലസമുട്ഠാനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമോതി ധൂമോ വിയാതി **ധൂമോ**തി ആഹ **“ഗോപാലകോ ധൂമം വിയ ധമ്മദേസനാധൂമം ന കരോതീ”**തി. അത്തനോ സന്തികം ഉപഗന്ത്വാ നിസിന്നസ്സ കാതബ്ബാ തദനുച്ഛവികാ ധമ്മകഥാ **ഉപനിസിന്നകഥാ**. കതസ്സ ദാനാദിപുഞ്ഞസ്സ അനുമോദനകഥാ **അനുമോദനാ**. **തതോ**തി ധമ്മകഥാദീനം അകരണതോ. **“ബഹുസ്സുതോ ഗുണവാ”**തി ന ജാനന്തീതി കസ്മാ വുത്തം, നനു അത്തനോ ജാനാപനത്ഥം ധമ്മകഥാദി ന കാതബ്ബമേവാതി? സച്ചം, ന കാതബ്ബമേവ, സുദ്ധാസയേന പന ധമ്മേ കഥിതേ തസ്സ ഗുണജാനനതം സന്ധായേതം വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ -

> “നാഭാസമാനം ജാനന്തി, മിസ്സം ബാലേഹി പണ്ഡിതം;
> ഭാസയേ ജോതയേ ധമ്മം, പഗ്ഗണ്ഹേ ഇസിനം ധജ”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൨.൨൪൧);

തരന്തി ഏത്ഥാതി **തിത്ഥം,** നദീതളാകാദീനം നഹാനാദിഅത്ഥം ഓതരണട്ഠാനം. യഥാ പന തം ഉദകേന ഓതിണ്ണസത്താനം സരീരമലം പവാഹേതി, പരിസ്സമം വിനോദേതി, വിസുദ്ധിം ഉപ്പാദേതി, ഏവം ബഹുസ്സുതാ അത്തനോ സമീപം ഓതിണ്ണസത്താനം ധമ്മോദകേന ചിത്തമലം പവാഹേന്തി, പരിസ്സമം വിനോദേന്തി, വിസുദ്ധിം ഉപ്പാദേന്തി, തസ്മാ തേ തിത്ഥം വിയാതി **തിത്ഥം**. തേനാഹ **“തിത്ഥഭൂതേ ബഹുസ്സുതഭിക്ഖൂ”**തി. **ബ്യഞ്ജനം കഥം രോപേതബ്ബ**ന്തി, ഭന്തേ, ഇദം ബ്യഞ്ജനം അയം സദ്ദോ കഥം ഇമസ്മിം അത്ഥേ രോപേതബ്ബോ, കേന പകാരേന ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകോ ജാതോ. “നിരൂപേതബ്ബ”ന്തി വാ പാഠോ, നിരൂപേതബ്ബം അയം സഭാവനിരുത്തി കഥമേത്ഥ നിരുള്ഹാതി അധിപ്പായോ. **ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ കോ അത്ഥോ**തി സദ്ദത്ഥം പുച്ഛതി. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി ഇമസ്മിം പാളിപദേസേ. **പാളി കിം വദേ**തീതി ഭാവത്ഥം പുച്ഛതി. **അത്ഥോ കിം ദീപേതീ**തി ഭാവത്ഥം വാ സങ്കേതത്ഥം വാ. **ന പരിപുച്ഛതീ**തി വിമതിച്ഛേദനപുച്ഛാവസേന സബ്ബസോ പുച്ഛം ന കരോതി. **ന പരിപഞ്ഹതീ**തി പരി പരി അത്തനോ ഞാതും ഇച്ഛം ന ആചിക്ഖതി ന വിഭാവേതി. തേനാഹ **“ന ജാനാപേതീ”**തി. **തേ**തി ബഹുസ്സുതഭിക്ഖൂ. **വിവരണം** നാമ അത്ഥസ്സ വിഭജിത്വാ കഥനന്തി ആഹ **“ഭാജേത്വാ ന ദസ്സേന്തീ”**തി. **അനുത്താനീകത**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതം ഗുയ്ഹം പടിച്ഛന്നം. **ന ഉത്താനീകരോന്തീ**തി സിനേരുമൂലകം വാലികം ഉദ്ധരന്തോ വിയ

പഥവീസന്ധാരോദകം വിവരിത്വാ ദസ്സേന്തോ വിയ ച ഉത്താനം ന കരോന്തി. ഏവം യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ബഹുസ്സുതാ “തിത്ഥ”ന്തി വുത്താ പരിയായതോ, ഇദാനി തമേവ ധമ്മം നിപ്പരിയായതോ തിത്ഥന്തി ദസ്സേതും **“യഥാ ചാ”**തിആദി വുത്തം. ധമ്മോ ഹി തരന്തി ഏതേന നിബ്ബാനം നാമ തളാകന്തി **“തിത്ഥ”**ന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ ഭഗവാ സുമേധഭൂതോ -

> “ഏവം കിലേസമലധോവം, വിജ്ജന്തേ അമതന്തളേ;
> ന ഗവേസതി തം തളാകം, ന ദോസോ അമതന്തളേ”തി. (ബു॰ വം॰ ૨.૧૪);

ധമ്മസ്സേവ നിബ്ബാനസ്സോതരണതിത്ഥഭൂതസ്സ ഓതരണപകാരം അജാനന്തോ **“ധമ്മതിത്ഥം ന ജാനാതീ”**തി വുത്തോ.

പീതാപീതന്തി ഗോഗണേ പീതം അപീതഞ്ച ഗോരൂപം ന ജാനാതി ന വിന്ദതി. അവിന്ദന്തോ ഹി ന ലഭതീതി വുത്തോ. **“ആനിസംസം ന വിന്ദതീ”**തി വത്വാ തസ്സ അവിന്ദനാകാരം ദസ്സേന്തോ **“ധമ്മസ്സവനഗ്ഗം ഗന്ത്വാ”**തിആദിമാഹ.

അയം ലോകുത്തരോതി പദം സന്ധായാഹ **“അരിയ”**ന്തി. പച്ചാസത്തിഞായേന അനന്തരവിധിപ്പടിസേധോ വാ, അരിയ-സദ്ദോ വാ നിദ്ദോസപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ. **അട്ഠങ്ഗിക**ന്തി ച വിസും ഏകജ്ഝഞ്ച അട്ഠങ്ഗികം ഉപാദായ ഗഹേതബ്ബം, അട്ഠങ്ഗതാ ബാഹുല്ലതോ ച. ഏവഞ്ച കത്വാ സത്തങ്ഗസ്സപി അരിയമഗ്ഗസ്സ സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി.

ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേതിആദീസു അവിസേസേന സതിപട്ഠാനാ വുത്താ. തത്ഥ കായവേദനാചിത്തധമ്മാരമ്മണാ സതിപട്ഠാനാ ലോകിയാ, തത്ഥ സമ്മോഹവിദ്ധംസനവസേന പവത്താ നിബ്ബാനാരമ്മണാ ലോകുത്തരാതി ഏവം **ഇമേ ലോകിയാ, ഇമേ ലോകുത്തരാതി യഥാഭൂതം ന പജാനാതി**.

അനവസേസം ദുഹതീതി പടിഗ്ഗഹണേ മത്തം അജാനന്തോ കിസ്മിഞ്ചി ദായകേ സദ്ധാഹാനിയാ കിസ്മിഞ്ചി പച്ചയഹാനിയാ അനവസേസം ദുഹതി. വാചായ അഭിഹാരോ **വാചാഭിഹാരോ**. പച്ചയാനം അഭിഹാരോ **പച്ചയാഭിഹാരോ**.

ഇമേ അമ്ഹേസു ഗരുചിത്തീകാരം ന കരോന്തീതി ഇമിനാ നവകാനം ഭിക്ഖൂനം ധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേതി ആചരിയുപജ്ഝായേസു പിതുപേമസ്സ അനുപട്ഠാപനതോ. തേന ച സിക്ഖാഗാരവതാഭാവദീപനേന സങ്ഗഹസ്സ അഭാജനഭാവം, തേന ഥേരാനം തേസു അനുഗ്ഗഹാഭാവം. ന ഹി സീലാദിഗുണേഹി സാസനേ ഥിരഭാവപ്പത്താ അനനുഗ്ഗഹേതബ്ബേ സബ്രഹ്മചാരീ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി, നിരത്ഥകം വാ അനുഗ്ഗഹം കരോന്തി. തേനാഹ **“നവകേ ഭിക്ഖൂ”**തി. **ധമ്മകഥാബന്ധ**ന്തി പവേണിആഗതം പകിണ്ണകധമ്മകഥാമഗ്ഗം. സച്ചസത്തപടിസന്ധിപച്ചയാകാരപടിസംയുത്തം സുഞ്ഞതാദീപനം **ഗുയ്ഹഗന്ഥം**. **വുത്തവിപല്ലാസവസേനാ**തി “ന രൂപഞ്ഞൂ”തിആദീസു വുത്തസ്സ പടിസേധസ്സ പടിക്ഖേപവസേന അഗ്ഗഹണവസേന. **യോജേത്വാ**തി “രൂപഞ്ഞൂ ഹോതീതി ഗണനാതോ വാ വണ്ണതോ വാ രൂപം ജാനാതീ”തിആദിനാ, “തസ്സ ഗോഗണോപി ന പരിഹായതി, പഞ്ചഗോരസപരിഭോഗതോപി ന പരിബാഹിരോ

ഹോതീ"തിആദിനാ ച അത്ഥം യോജേതബ്ബോ. **വേദിതബ്ബോ**തി തസ്മിം തസ്മിം പദേസേ യഥാരഹം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

മഹാഗോപാലകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

ർ. ചൂളഗോപാലകസുത്തവണ്ണനാ

ന൩൦. ചേലുക്കാഹീതി ചേലമയാഹി ഉക്കാഹി. ഉക്കഭൂതാനി ചേലാനി ഏത്ഥാതി **ഉക്കചേലാ,** നഗരം. **സബ്ബാ ഗങ്ഗാ പാകടാ ഹുത്വാ പഞ്ഞായതീ**തി പകതിചക്ഖുസ്സ പാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ പന സമന്തചക്ഖുസ്സ വാ യത്ഥ കത്ഥചി നിസിന്നസ്സപി ഭഗവതോ പാകടാ ഹുത്വാ പഞ്ഞായതേവ. **സോത്ഥീ**തി അനുപദ്ദവോ. **വഡ്ഢീ**തി അപരിഹാനി. **ആരോഗ്യ**ന്തി അരോഗതാ ആബാധാഭാവോ.

മഗധോ ജനപദോ നിവാസോ ഏതസ്സാതി മാഗധോ, മാഗധോവ **മാഗധികോ**. പഞ്ഞായ നാമ ദുട്ഠുഭാവോ നത്ഥി ഏകന്താനവജ്ജതായ, തസ്മാ ദു-സദ്ദോ അഭാവവാചീ "ദുസ്സീലോ"തിആദീസു വിയ, **ജാതി**-സദ്ദോ ച സഭാവത്ഥോതി ആഹ **"നിപ്പഞ്ഞസഭാവോ"**തി. -സദ്ദോ ആരമ്ഭത്ഥോതി ആഹ **"പതാരേസീതി താരേതും ആരഭീ"**തി പരതീരം ഗാവീനം അപ്പത്തത്താ. **സുവിദേഹാന**ന്തി സുന്ദരവിദേഹാനം. വിദേഹരട്ഠം കിര ഭൂമിഭാഗദസ്സനസമ്പത്തിയാ ച വനരാമണേയ്യകാദിനാ ച സുന്ദരം. **ആമണ്ഡലികം കരിത്വാ**തി ആവത്തേ പതിതാ തേമണ്ഡലാകാരേന പരിബ്ഭമിത്വാ. കതിപയാപി ഗാവിയോ അസേസേത്വാ നദീസോതേന വൂള്ഹത്താ വുത്തം **"അവഡ്ഢിം വിനാസം പാപുണിംസൂ"**തി. കതിപയാസുപി ഹി അവസിട്ഠാസു ഗാവീസു അനുക്കമേനപി സിയാ ഗോഗണസ്സ വഡ്ഢീതി. **വിസ്സമട്ഠാന**ന്തി പരിസ്സമവിനോദനട്ഠാനം. **തിത്ഥാ ഭട്ഠാ**തി ഗഹേതും അസമത്ഥതായ തിത്ഥം അപ്പത്താ. **അരോഗോ നാമ നാഹോസീ**തി ലോമമത്തമ്പി അസേസേത്വാ സബ്ബാ ഗാവിയോ നദീസോതേ വിനട്ഠാതി അത്ഥോ.

യേസു ഖന്ധായതനധാതൂസു ഇധ ലോകസമഞ്ഞാ, തേ അജാനന്താ "അകുസലാ ഇമസ്സ ലോകസ്സാ"തി വുത്താതി ആഹ **"ഇധലോകേ ഖന്ധധാതായതനേസു അകുസലാ അഛേകാ"**തി. അയമേവ നയോ "അകുസലാ പരസ്സ ലോകസ്സാ"തി ഏത്ഥാപീതി ആഹ **"പരലോകേപി ഏസേവ നയോ"**തി. മാരോ ഏത്ഥ ധീയതീതി **മാരധേയ്യം. മാരോ**തി ചേത്ഥ കിലേസമാരോ വേദിതബ്ബോ. ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരാ ഹി തസ്സ പവത്തനഭാവേന ഗഹിതാ, മച്ചുമാരോ വിസും ഗഹിതോ ഏവ, കിലേസമാരവസേനേവ ച ദേവപുത്തമാരസ്സ കാമഭവേ ആധിപച്ചന്തി. **തേസ**ന്തി യേ ഇധലോകാദീസു അഛേകാ, തേസം. തേ പന ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇമിനാ ഛ സത്ഥാരോ ദസ്സിതാ"**തി.

ന൩൫. ബലവഗാവോതി ബലവന്തേ ഗോരൂപേ. തേ പന ദമ്മതം ഉപഗതഗോണാ ചേവ ധേനുയോ ചാതി ആഹ **"ദന്തഗോണേ ചേവ ധേനുയോ ചാ"**തി . **അവിജാതഗാവോതി ന** വിജാതഗാവിയോ. **വച്ഛകേ**തി ഖുദ്ദകവച്ഛേ. അപ്പത്ഥോ ഹി അയം ക-സദ്ദോ. തേനാഹ **"തരുണവച്ഛകേ"**തി. **കിസാബലകേ**തി ദുബ്ബലേ.

൩൫൨. മാരസ്സ തണ്ഹാസോതം ഛേത്വാതി ഖന്ധമാരസമ്ബന്ധിതണ്ഹാസങ്ഖാതം സോതം സമുച്ഛിന്ദിത്വാ. **തയോ കോട്ഠാസേ ഖേപേത്വാ ഠിതാതി** അനാഗാമിനോ സന്ധായാഹ. **സബ്ബവാരേസൂതി** സകദാഗാമിസോതാപന്നഅട്ഠമകവാരേസു. തത്ഥ പന യഥാക്കമം ചതുമഗ്ഗവജ്ഝാനം കിലേസാനം ദ്വേ കോട്ഠാസേ ഖേപേത്വാ ഠിതാ, ഏകകോട്ഠാസം ഖേപേത്വാ ഠിതാ, പഠമം കോട്ഠാസം ഖേപേന്തോതി വത്തബ്ബം. ധമ്മം അനുസ്സരന്തി, ധമ്മസ്സ വാ അനുസ്സരണസീലാതി **ധമ്മാനുസാരിനോ. ധമ്മോതി** ചേത്ഥ പഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ. സദ്ധം അനുസ്സരന്തി, സദ്ധായ വാ അനുസ്സരണസീലാതി **സദ്ധാനുസാരിനോ**.

ജാനതാതി ഏത്ഥ ജാനനകിരിയാവിസയസ്സ അവിസേസിതത്താ അധികാരവസേന അനവസേസസഞ്ഞേയ്യവിസേസാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **“സബ്ബധമ്മേ ജാനന്തേനാ”**തി. അന്തോസാരവിരഹതോ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന ച നളോ വിയാതി **നളോ,** മാനോതി ആഹ **“വിഗതമാനനളം കത”**ന്തി. **ഖേമം പത്ഥേഥാതി** ഏത്ഥ ചതൂഹി യോഗേഹി അനുപദ്ദവത്താ ‘‘ഖേമ’’ന്തി അരഹത്തം അധിപ്പേതം. **പത്ഥനാ** ച ഛന്ദപത്ഥനാ, ന തണ്ഹാപത്ഥനാതി ആഹ **“കത്തുകമ്യതാഛന്ദേന അരഹത്തം പത്ഥേഥാ”**തി. **പത്തായേവ നാമ** തസ്സ പത്തിയാ ന കോചി അന്തരായോ. സോത്ഥിനാ പാരഗമനം ഉദ്ദിസ്സ ദേസനം ആരഭിത്വാ ഖേമപ്പത്തിയാ ദേസനായ പരിയോസാപിതത്താ **യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനം നിട്ഠാപേസീതി**.

ചൂളഗോപാലകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. ചൂളസച്ചകസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൩. ഹംസവട്ടകച്ഛന്നേനാതി ഹംസവട്ടകപടിച്ഛന്നേന, ഹംസമണ്ഡലാകാരേനാതി അത്ഥോ.

വദന്തി ഏതേനാതി വാദോ, മഗ്ഗോ. കിം വദന്തി? ഉത്തരം. വാദാനം സതാനി **വാദസതാനി**. ‘‘നിഗണ്ഠോ പഞ്ചവാദസതാനി, നിഗണ്ഠീ പഞ്ചവാദസതാനീ’’തി ഏവം **നിഗണ്ഠോ ച നിഗണ്ഠീ ച പഞ്ച പഞ്ച വാദസതാനി ഉഗ്ഗഹേത്വാ വിചരന്താ**. കിരിയതോ തേ **പുച്ഛിംസു,** ലിങ്ഗതോ പന നിഗണ്ഠഭാവോ ഞാതോ. തേനാഹ **“അഹം വാദം ആരോപേസ്സാമീ”**തി.

ജഗ്ഗന്തോ സമ്മജ്ജനാദിവസേന. **ദിവാതരന്തി** അതിദിവം. ‘‘കസ്സ പുച്ഛാ, കസ്സ വിസ്സജ്ജനം ഹോതൂ’’തി പരിബ്ബാജികാഹി വുത്തേ ഥേരോ ആഹ **“പുച്ഛാ നാമ അമ്ഹാകം പത്താ”**തി. പുച്ഛാ വാദാനം പുബ്ബപക്ഖോ, യസ്മാ തുമ്ഹേ വാദപസുതാ വാദാഭിരതാ ധജം പഗ്ഗയ്ഹ വിചരഥ, തസ്മാ വാദാനം പുബ്ബപക്ഖോ അമ്ഹാകം പത്തോ, ഏവം സന്തേപി തുമ്ഹാകം മാതുഗാമഭാവതോ പുബ്ബപക്ഖം ദേമാതി ആഹ **“തുമ്ഹേ പന മാതുഗാമാ നാമ പഠമം പുച്ഛഥാ”**തി. **താ** പരിബ്ബാജികാ ഏകേകാ അഡ്ഢതേയ്യസതവാദമഗ്ഗം പുച്ഛന്തിയോ **വാദസഹസ്സം പുച്ഛിംസു**. യഥാ നിസിതസ്സ ഖഗ്ഗസ്സ കുമുദനാളച്ഛേദനേ കിമത്ഥി ഭാരിയം, ഏവം പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തസ്സ സാവകേസു പഞ്ഞവന്താനം അഗ്ഗഭാവേ ഠിതസ്സ ധമ്മസേനാപതിനോ പുഥുജ്ജനപരികപ്പിതപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ കിമത്ഥി ഭാരിയം. തേനാഹ **“ഥേരോ ഖഗ്ഗേനാ”**തിആദി. തത്ഥ **നിജ്ജടം നിഗ്ഗണ്ഠിം കത്വാതി** യഥാ താ പുന തത്ഥ ജടം

ഗണ്ഠിം കാതും ന വിസഹന്തി, തഥാ വിജടേത്വാ കഥേസി. അയം ഥേരോ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേ അന്ധകാരേ സഹസ്സവട്ടികം ദീപേന്തോ വിയ അഞ്ഞേസം അവിസയേ അന്ധകാരഭൂതേ പഞ്ഹേ പുച്ഛിതമത്തേയേവ വിസ്സജ്ജേസീതി ഥേരസ്സ പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയം ദിസ്വാ സയഞ്ച അന്തിമഭവികതായ കോഹഞ്ഞേ ഠാതും അസക്കോന്തിയോ **"ഏത്തകമേവ, ഭന്തേ, മയം ജാനാമാ"**തി ആഹംസു. **ഥേരസ്സ വിസയ**ന്തി ഥേരസ്സ പഞ്ഞാവിസയം.

നേവ അന്തം ന കോടിം അദ്ദസംസൂതി ഏകന്തി വത്ഥബ്ബസ്സ ബഹുഭാവതോ തസ്സാ പുച്ഛായ അത്ഥോ ഏവമന്തോ ഏവമവസാനകോടീതി ന പസ്സിംസു ന ജാനിംസു. ഥേരോ താസം അജ്ഝാസയം ഓലോകേന്തോ പബ്ബജ്ജാരുചിം ദിസ്വാ ആഹ **"ഇദാനി കിം കരിസ്സഥാ"**തി? **ഉത്തരിതരപഞ്ഞോ**തി വാദമഗ്ഗപരിചയേന മേധാവിതായ ച യാദിസാ താസം പഞ്ഞാ, തതോ ഉത്തരിതരപഞ്ഞോ.

കഥാമഗ്ഗോതി വാദമഗ്ഗോ. തസ്മാ തേഹി തേഹി പരപ്പവാദാദീഹി ഭസ്സം വാദമഗ്ഗം പകാരേഹി വദേതീതി **ഭസ്സപ്പവാദകോ. പണ്ഡിതവാദോ**തി അഹം പണ്ഡിതോ നിപുണോ ബഹുസ്സുതോതി ഏവംവാദീ. **യം യം നക്ഖത്താചാരേന ആദിസതീ**തി നക്ഖത്തഗതിയാ കാലഞാണേന "അസുകദിവസേ ചന്ദഗ്ഗാഹോ ഭവിസ്സതി, സൂരിയഗ്ഗാഹോ ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ യം യം ആദേസം ഭണതി. **സാധുലദ്ധികോ** ഞാണസമ്പത്തിയാ സുന്ദരോ. **ആരോപിതോ**തി പടിഞ്ഞാഹേതുനിദസ്സനാദിദോസം ഉപരി ആരോപിതോ വാദോ സ്വാരോപിതോ. ദോസപദം ആരോപേന്തേന വാദിനാ പരവാദിമ്ഹി അഭിഭുയ്യ തസ്സ ധാതുക്ഖോഭോപി സിയാ, ചിത്തവിക്ഖേപേന യേന ദോസോ തേന സങ്കപ്പിതോ സമ്പവേധിതോതി. **ഥൂണ**ന്തി സരീരം ഖോഭിതന്തി കത്വാ. **ഥൂണ**ന്തി ഹി ലോഹിതപിത്തസേമ്ഹാനം അധിവചനം സബ്ബങ്ഗസരീരധാരണതോ. അപിച ഥൂണപദോ നാമ അത്ഥി കഥാമഗ്ഗോ വാദമഗ്ഗം ഗണ്ഹന്താനം. സച്ചകോ പന കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ അത്തനോ വാദപ്പഭേദവസേന പരേ വിമ്ഹാപേന്തോ **"ഥൂണം ചേപാഹ"**ന്തിആദിമാഹ. സാവകാനം വിനയം നാമ സിക്ഖാപദം, തഞ്ച ധമ്മദേസനാ ഹോതീതി ഏസാ ഏവ ചസ്സ അനുസാസനീതി വിനയനാദിമുഖേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ മതം സാസനം പുച്ഛന്തോ സച്ചകോ **"കഥം പന, ഭോ, അസ്സജീ"**തിആദിമാഹ. അഥസ്സ ഥേരോ "ലക്ഖണത്തയകഥാ നാമ അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാവേണികാ ധമ്മദേസനാ, തത്ര ച മയാ അനിച്ചകഥായ സമുട്ഠാപിതായ തം അസഹന്തോ സച്ചകോ തുച്ഛമാനേന പടപടായന്തോ കുരുമാനോ ലിച്ഛവീ ഗഹേത്വാ ഭഗവതോ സന്തികം ആഗമിസ്സതി, അഥസ്സ ഭഗവാ വാദം മദ്ദിത്വാ അനിച്ചന്തി പതിട്ഠപേന്തോ ധമ്മം കഥേസ്സതി, തദാ ഭവിസ്സതി വിജഹിതവാദോ സമ്മാപടിപത്തിയാ പതിട്ഠിതോ"തി ചിന്തേത്വാ അനിച്ചാനത്തലക്ഖണപടിസംയുത്തം ഭഗവതോ അനുസാസനം ദസ്സേന്തോ **"ഏവം, ഭോ, അഗ്ഗിവേസ്സനാ"**തിആദിമാഹ.

കസ്മാ പനേത്ഥ ദുക്ഖലക്ഖണം അഗ്ഗഹിതന്തി ആഹ **"ഥേരോ പനാ"**തിആദി. **"ഉപാരമ്ഭസ്സ ഓകാസോ ഹോതീ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം വിവരിതും **"മഗ്ഗഫലാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പരിയായേനാ**തി സങ്ഖാരദുക്ഖതാപരിയായേന. **അയ**ന്തി സച്ചകോ. **നയിദം തുമ്ഹാകം സാസനം നാമാ**തി യത്ഥ തുമ്ഹേ അവട്ഠിതാ, ഇദം തുമ്ഹാകം സബ്ബഞ്ഞുസാസനം നാമ ന ഹോതി ദുക്ഖതോ അനിസ്സരണത്താ, അഥ ഖോ **മഹാആഘാതനം നാമേതം,** മഹാദുക്ഖനിട്ടിട്ഠത്താ പന **നിരയുസ്സദോ നാമ** ഉസ്സദനിരയോ നാമ, തസ്മാ **നത്ഥി** നാമ **തുമ്ഹാകം സുഖാസാ. ഉട്ഠായുട്ഠായാ**തി ഉസ്സുക്കം കത്വാ,

ദുക്ഖമേവ ജീരാപേന്താ സബ്ബസോ ദുക്ഖമേവ അനുഭവന്താ, **ആഹിണ്ഡഥ** വിചരഥാതി. സബ്ബമിദം തസ്സ മിച്ഛാപരികപ്പിതമേവ. കസ്മാ? ദുക്ഖസച്ചൂപസഞ്ഹിതായേവ ഹേത്ഥ നിപ്പരിയായകഥാ നാമ. തസ്സ ഹി പരിഞ്ഞത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി. മഗ്ഗഫലാനി സങ്ഖാരഭാവേന ''യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ''ന്തി പരിയായതോ ദുക്ഖം, ന നിപ്പരിയായതോ. തേനാഹ **''തസ്മാ''**തിആദി. **സോതും അയുത്തം** മിച്ഛാവാദത്താതി അധിപ്പായോ.

൩൭൪. സഹ അത്ഥാനുസാസനം അഗാരന്തി സന്ധാഗാരം, രാജകുലാനം സന്ഥാപനഅഗാരന്തിപി സന്ധാഗാരം, തസ്മിം **സന്ഥാഗാരേ**തി അത്ഥോ. ഏകസ്മിം കാലേ താദിസേ കാലേ രാജകിച്ചാനം സന്ഥാനമേത്ഥ വിചാരേന്തീതി സന്ധാഗാരം, തസ്മിം **സന്ഥാഗാരേ**തിപി അത്ഥോ. **പതിട്ഠിത**ന്തി ''അനിച്ചം അനത്താ''തി ച പടിഞ്ഞാതം. **ഇദാനേവ പിട്ഠിം പരിവത്തേന്തോ**തി ഭഗവതോ നലാടം അനോലോകേത്വാ വിമുഖഭാവം ആപജ്ജന്തോ. **സുരാഘരേ**തി സുരാസമ്പാദകഗേഹേ. **പിട്ഠകിലഞ്ജ**ന്തി പിട്ഠപനകിളഞ്ജം. **വാല**ന്തി ചങ്ഗവാരം. **സാണസാടകകരണത്ഥ**ന്തി സാണസാടകം കരോന്തി ഏതേനാതി **സാണസാടകകരണം,** സുത്തം, തദത്ഥം. സാണവാകാ ഏതേസു സന്തീതി **സാണവാകാ,** സാണദണ്ഡാ. തേ ഗഹേത്വാ സാണാനം ധോവനസദിസം കീളിതജാതം യഥാ ''ഉദ്ദാലപുപ്ഫഭഞ്ജികാ, സാണഭഞ്ജികാ''തി ച. **കിം സോ ഭവമാനോ**തി കീദിസോ ഹുത്വാ സോ ഭവമാനോ, കിം ഹോന്തോ ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വാദാരോപനം നാമ തതോ ഉത്തരിതരസൂരഗുണോ ഏവ യക്ഖാദിഭാവേന സോ ഭവമാനോ അഭിസമ്ഭുണേയ്യ. അയം പന അപ്പാനുഭാവതായ പിസാചരൂപോ കിം ഏത്തകം കാലം നിദ്ദായന്തോ അജ്ജ പബുജ്ഝിത്വാ ഏവം വദതീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''കിം യക്ഖോ''**തിആദി.

൩൭൫. മഹാമജ്ഝന്ഹികസമയേതി മഹതി മജ്ഝന്ഹികകാലേ, ഗഗനമജ്ഝേ സൂരിയഗതവേലായ. **ദിവാപധാനികാ** പധാനാനുയുഞ്ജകാ. **വത്തം ദസ്സേത്വാ**തി പച്ഛാഭത്തം ദിവാവിഹാരൂപഗമനതോ പുബ്ബേ കാതബ്ബവത്തം ദസ്സേത്വാ പടിപജ്ജിത്വാ. **ഭഗവന്തം ദസ്സേന്തോ**തി ഭഗവതി ഗാരവബഹുമാനം വിഭാവേന്തോ ഉഭോ ഹത്ഥേ കമലമകുലാകാരേ കത്വാ ഉക്ഖിപ്പ ഭഗവന്തം ദസ്സേന്തോ.

തം സന്ധായാതി തം അപരിച്ഛിന്നഗണനം സന്ധായ ഏവം ''മഹതിയാ ലിച്ഛവിപരിസായാ''തി വുത്തം. കിം സീസേന ഭൂമിം പഹരന്തേനേവ വന്ദനാ കതാ ഹോതി? **കേരാടികാ**തി സഠാ. **മോചേന്താ**തി ഭിക്ഖാദാനതോ മോചേന്താ. **അവക്ഖിത്തമത്തികാപിണ്ഡോ വിയാ**തി ഹേട്ഠാഖിത്തമത്തികാപിണ്ഡോ വിയ. **യഥ കഥചീ**തി അത്തനോ അനുരൂപം വചനം അസല്ലപേന്തോ യഥ കഥചി.

൩൭൬. ദിസ്സതി ''ഇദം ഇമസ്സ ഫല''ന്തി അപദിസ്സതി ഏതേനാതി **ദേസോ,** കാരണം, തദേവ തസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ ഓകാസോതി ആഹ **''കഞ്ചിദേവ ദേസന്തി കഞ്ചി ഓകാസം കിഞ്ചി കാരണ''**ന്തി. ഓകാസോ ഠാനന്തി ച കാരണം വുച്ചതി ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൮-൧൩൧; അ॰ നി॰ ൧.൨൬൮-൨൯൭; വിഭ॰ ൮൦൯). **യദാകങ്ഖസീതി ന വദന്തി** അനവസേസധമ്മവിസയത്താ പടിഞ്ഞായ. **തുമ്ഹ**ന്തി തുമ്ഹാകം. **യക്ഖ...പേ॰... പരിബ്ബാജകാന**ന്തി ഏത്ഥ ''പുച്ഛാവുസോ, യദാകങ്ഖസീ''തിആദീനി

(സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ആളവകസുത്ത) പുച്ഛാവചനാനി യഥാക്കമം യോജേതബ്ബാനി.

ഞത്വാ സയം ലോകമിമം പരഞ്ചാതി ഇദം മഹാസത്തോ നിരയം സഗ്ഗഞ്ച തേസം പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേത്വാ ആഹ.

തഗ്ഘ തേ അഹമക്ഖിസ്സം, യഥാപി കുസലോ തഥാതി യഥാ പകാരേന സുകുസലോ സബ്ബഞ്ഞൂ ജാനാതി കഥേതി, തഥാ അഹം കഥേസ്സാമി. തസ്സ പന കാരണം അകാരണഞ്ച അവിജാനന്തോ രാജാനം കരോതു വാ മാ വാ, അഹം പന തേ അക്ഖിസ്സാമീതി ആഹ **"രാജാ ച ഖോ…പേ॰… ന വാ"**തി.

കഥിതനിയാമേനേവ കഥേന്തോതി തേപരിവട്ടകഥായ ദുക്ഖലക്ഖണമ്പേസ കഥേസ്സതി, ഇധ പന അഞ്ഞഥാ സാവകേന അസ്സജിനാ കഥിതം, അഞ്ഞഥാ സമണേന ഗോതമേനാതി വചനോകാസപരിഹരണത്ഥം ദുക്ഖലക്ഖണം അനാമസിത്വാ ഥേരേന കഥിതനിയാമേനേവ അനിച്ചാനത്തലക്ഖണമേവ കഥേന്തേന ഭഗവതാ - ''രൂപം അനത്താ യാവ വിഞ്ഞാണം അനത്താ''തി വുത്തേ സച്ചകോ തം അസമ്പടിച്ഛന്തോ ഉപമായ അത്ഥഞാപനേ ഉപമാപമാണം യഥാ ''ഗോ വിയ ഗവയോ''തി അത്താനം ഉപമേയ്യം കത്വാ ഉപമാപമാണേന പതിട്ഠാപേതുകാമോ ആഹ **"ഉപമാ മം, ഭോ ഗോതമ, പടിഭാതീ"**തി, ഉപമം തേ കരിസ്സാമി, ഉപമായപിധേകച്ചേ വിഞ്ഞൂ പുരിസാ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ആജാനന്തീതി അധിപ്പായോ. ഭഗവാ ഉപമാസതേന, അഞ്ഞേന വാപി പമാണേന തവ അത്താ പതിട്ഠാപേതും ന ലബ്ഭാ അത്തനോ വിയ പമാണസ്സപി അനുപലബ്ഭനതോതി ആഹ **"പടിഭാതു തം അഗ്ഗിവേസ്സനാ"**തി. യഥാ ഹി അത്താ നാമ കോചി പരമത്ഥതോ ന ഉപലബ്ഭതി ഏകംസേന അനുപലദ്ധിതോ, ഏവസ്സ ഞാപകപുഗ്ഗലം പമാണമ്പി ന ഉപലബ്ഭതി. തേനാഹ **"ആഹര തം ഉപമം വിസ്സത്ഥോ"**തി, ന തേന തവ അത്തവാദോ പതിട്ഠം ലഭതീതി അധിപ്പായോ.

യം ദിട്ഠം കായികം വാ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞം പുരിസപുഗ്ഗലേ ഉപലബ്ഭതി, തേന വിഞ്ഞായതി **രൂപത്തായം പുരിസപുഗ്ഗലോ,** തഥാ യം ദിട്ഠം സുഖദുക്ഖപടിസംവേദനം പുരിസപുഗ്ഗലേ ഉപലബ്ഭതി, യം ദിട്ഠം നീലാദിസഞ്ജാനനം, യം ദിട്ഠം രജ്ജനദുസ്സനാദി, യം ദിട്ഠം ആരമ്മണപടിവിജാനനം പുരിസപുഗ്ഗലേ ഉപലബ്ഭതി, തേന വിഞ്ഞായതി **വിഞ്ഞാണത്തായം പുരിസപുഗ്ഗലോ**തി. ഏവം രൂപാദിലക്ഖണോ അത്താ തത്ഥ തത്ഥ കായേ കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകം സുഖദുക്ഖം പടിസംവേദേതി, ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ കമ്മഫലസമ്ബന്ധോ ന യുജ്ജേയ്യാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ കിം ദീപേതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേതി** സത്താ. **പതിട്ഠായാതി** നിസ്സായ. ''രൂപത്തായം പുരിസപുഗ്ഗലോ''തിആദിനാ രൂപാദിധമ്മേ ''അത്താ''തി വത്വാ പുന ''രൂപേ പതിട്ഠായാ''തിആദിം വദന്തോ അയം നിഗണ്ഠോ അത്തനോ വാദം ഭിന്ദതി പതിട്ഠാനസ്സ, പതിട്ഠായകസ്സ ച അഭേദദീപനതോ. രൂപാദയോ വേദനാദിസഭാവാ അത്താ തന്നിസ്സയേന പുഞ്ഞാദികിരിയാസമുപലദ്ധിതോ ഇധ യം നിസ്സായ പുഞ്ഞാദികിരിയാ സമുപലബ്ഭതി, തേ രൂപാദയോ സത്തസഞ്ഞിതാ അത്തസഭാവാ ദിട്ഠാ യഥാ തം ദേവതാദീസു, യേ പന സത്തസഞ്ഞിതാ തതോ അഞ്ഞേ അസത്തസഭാവാ ദിട്ഠാ യഥാ തം കട്ഠകലിങ്ഗരാദീസൂതി ഏവം സാധേതബ്ബം അത്ഥം സഹേതും കത്വാ ദസ്സേന്തോ

നിഗണ്ഠോ നിദസ്സനം ആനേസീതി ആഹ **"അതിവിയ സകാരണം കത്വാ ഉപമം ആഹരീ"**തി. തസ്സ പന "ബലകരണീയാ"തി വുത്തപുരിസപ്പയോഗാ വിയ ബീജഗാമഭൂതഗാമാപി സജീവാ ഏവാതി ലദ്ധീതി തേ സദിസൂദാഹരണഭാവേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. സചേ പന യേ ജീവസ്സ ആധാരണഭാവേന സഹിതേന പവത്തേതബ്ബഭാവേന സല്ലക്ഖേതബ്ബാ, തേ സജീവാതി ഇച്ഛിതാ, ന കേവലേന പവത്തേതബ്ബഭാവേന. ഏവം സതി "ബലകരണീയാ കമ്മന്താ"തി വദന്തേന വിസദിസൂദാഹരണഭാവേന ഉപനീതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി അത്തവാദഭഞ്ജനസ്സ അനത്തതാപതിട്ഠാപനസ്സ ച സുഗതാവേണികത്താ. യം പനേതരഹി സാസനികാ യഥാസത്തി തദുഭയം കരോന്തി, തം ബുദ്ധേഹി ദിന്നനയേ ഠത്വാ തേസം ദേസനാനുസാരതോ. **നിവത്തേത്വാ**തി നീഹരിത്വാ, വിസും കത്വാതി അത്ഥോ. **സകലം വേസാലി**ന്തി സബ്ബവേസാലിവാസിനം ജനം നിസ്സയൂപചാരേന നിസ്സിതം വദതി യഥാ "ഗാമോ ആഗതോ"തി. **സംവട്ടിത്വാ**തി സമ്പിണ്ഡിത്വാ, ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ.

൩൯൭. പതിട്ഠപേത്വാതി യഥാ തം വാദം ന അവജാനാതി, ഏവം പടിഞ്ഞം കാരേത്വാതി അത്ഥോ. **ഘാതി**-സദ്ദോ ഹിംസനത്ഥോ, തതോ ച സദ്ദവിദൂ അരഹത്ഥം തായ-സദ്ദം ഉപ്പാദേത്വാ ഘാതേതായന്തി രൂപസിദ്ധിം ഇച്ഛന്തീതി ആഹ **"ഘാതാരഹ"**ന്തി. **ജാപേതായ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **വത്തിതുഞ്ച മരഹതീ**തി മ-കാരോ പദസന്ധികരോ. **വിസേസേത്വാ ദീപേതീ**തി "വത്തതി"ഇച്ചേവ അവത്വാ "വത്തിതുഞ്ച മരഹതീ"തി ദുതിയേന പദേന ഭഗവതാ വുത്തം വിസേസേത്വാ ദീപേതി.

പാസാദികം അഭിരൂപന്തി അഭിമതരൂപസമ്പന്നം സബ്ബാവയവം. തതോ ഏവ സുസജ്ജിതം സബ്ബകാലം സുട്ഠു സജ്ജിതാകാരമേവ. **ഏവംവിധ**ന്തി യാദിസം സന്ധായ വുത്തം, തം ദസ്സേതി **"ദുബ്ബണ്ണ"**ന്തിആദിനാ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി "വത്തതി തേ തസ്മിം രൂപേ വസോ"തി ഏതസ്മിം കാരണഗ്ഗഹണേ. കാരണഞ്ഹേതം ഭഗവതാ ഗഹിതം "വത്തതി...പേ०... മാ അഹോസീ"തി. തേനേതം ദസ്സേതി രൂപം അനത്താ അവസവത്തനതോ, യഞ്ഹി വസേ ന വത്തതി, തം അനത്തകമേവ ദിട്ഠം യഥാ തം സമ്പത്തി. **വാദ**ന്തി ദോസം നിഗ്ഗഹം ആരോപേസ്സതി. **സത്തധാ മുദ്ധാ ഫലതീ**തി സഹധമ്മികസാകച്ഛാഹി തഥാഗതേ, പുച്ഛന്തേ അബ്യാകരണേന വിഹേസായ കയിരമാനത്താ തതിയേ വാരേ ധമ്മതാവസേന വിഹേസകസ്സ സത്തധാ മുദ്ധാ ഫലതി യഥാ തം സബ്ബഞ്ഞുപടിഞ്ഞായ ഭഗവതോ സമ്മുഖഭാവൂപഗമനേ. വജിരപാണി പന കസ്മാ ഠിതോ ഹോതീതി? ഭഗവാ വിയ അനുകമ്പമാനോ മഹന്തം ഭയാനകം രൂപം മാപേത്വാ താസേത്വാ ഇമം ദിട്ഠിം വിസ്സജ്ജാപേമീതി തസ്സ പുരതോ ആകാസേ വജിരം ആഹരന്തോ തിട്ഠതി, ന മുദ്ധം ഫാലേതുകാമോ. ന ഹി ഭഗവതോ പുരതോ കസ്സചി അനത്ഥോ നാമ ഹോതി. യസ്മാ പന ഭഗവാ ഏകംസതോ സഹധമ്മികമേവ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, തസ്മാ **അട്ഠകഥായം "പുച്ഛിതേ"**ഇച്ചേവ വുത്തം.

ആദിത്തന്തി ദിപ്പമാനം. **അക്ഖിനാസാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഏളകസീസസദിസകേസമസ്സുആദീനം സങ്ഗണ്ഹാതി. **"ദിട്ഠിവിസ്സജ്ജാപനത്ഥ"**ന്തി വത്വാ നയിദം യദിച്ഛാവസേന ആഗമനം, അഥ ഖോ ആദിതോ മഹാബ്രഹ്മാനം പുരതോ കത്വാ അത്തനാ കതപടിഞ്ഞാവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. ന്തി വജിരപാണിം. **തം** സച്ചകസ്സ പടിഞ്ഞായ

പരിവത്തനകാരണം. **അഞ്ഞേപി നു ഖോതി**ആദി സച്ചകസ്സ വീമംസകഭാവദസ്സനം. അവീമംസകേന ഹി തം ദിസ്വാ മഹായക്ഖോതി വദേയ്യ, തേനസ്സ അസാരുപ്പം സിയാ, അയം പന അഞ്ഞേസം അഭീതഭാവം ഉപധാരേത്വാ "അദ്ധാമേ യക്ഖം ന പസ്സന്തി, തസ്മാ മയ്ഹമേവ ഭയം ഉപ്പന്ന"ന്തി തീരേത്വാ യുത്തപ്പത്തവസേന പടിപജ്ജി.

൩൮൮. ഉപധാരേത്വാതി ബ്യാകാതബ്ബമത്ഥം സല്ലക്ഖേത്വാ. **ഏസേവ നയോ**തി സങ്ഖാരവിഞ്ഞാണേസുപി സഞ്ഞായ വിയ നയോതി അത്ഥോ. **വുത്തവിപരിയായേനാ**തി "അകുസലാ ദുക്ഖാ വേദനാ മാ അഹോസി, അകുസലാ ദോമനസ്സസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ മാ അഹോസീ"തിആദിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സപ്പദട്ഠവിസ**ന്തി സബ്ബസത്താനം സപ്പദട്ഠട്ഠാനേ സരീരപദേസേ പതിതം വിസം. **അല്ലീനോ**തി സംസിലിട്ഠോ. **ഉപഗതോ**തി ന അപഗതോ. **അജ്ഝോസിതോ**തി ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഠിതോ. **പരിതോ ജാനേയ്യാ**തി സമന്തതോ സബ്ബസോ കിഞ്ചിപി അസേസേത്വാ ജാനേയ്യ. **പരിക്ഖേപേത്വാ**തി ആയതിം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനവസേന സബ്ബസോ ഖേപേത്വാ. തഥാഭൂതോ ചസ്സ ഖയവയം ഉപനേതി നാമാതി ആഹ **"ഖയം വയം അനുപ്പാദം ഉപനേത്വാ"**തി.

൩൮൯. അത്തനോ വാദസ്സ അസാരഭാവതോ, യഥാപരികപ്പിതസ്സ വാ സാരസ്സ അഭാവതോ അന്തോസാരവിരഹിതോ **രിത്തോ. വിപ്പകാര**ന്തി ദിട്ഠിയാ സീലാചാരസ്സ ച വസേന വിരൂപതം സാപരാധതം സാവജ്ജതം തേസം ഉപരി ആരോപേത്വാ. **സിന്നപത്തോ**തി തനുകപത്തോ. **വിഫാരിത**ന്തി വിഫാളിതം.

അസാരകരുക്ഖപരിചിതോതി പലാസാദിഅസാരരുക്ഖകോട്ടനേ കതപരിചയോ. **ഥദ്ധഭാവ**ന്തി വിപക്കഭാവം, തിക്ഖഭാവന്തി അത്ഥോ. **നത്ഥീ**തി സദാ നത്ഥീതി ന വത്തബ്ബം. **പരിസതീ**തി ചതുപരിസമജ്ഝേ . തഥാ ഹി **"ഗണ്ഠികം പടിമുഞ്ചിത്വാ പടിച്ഛന്നസരീരാ"**തി വുത്തം. **യന്താരുള്ഹസ്സ വിയാ**തി ബ്യാകരണത്ഥം വായമയന്തം ആരുള്ഹസ്സ വിയ.

൩൯൦. ദിട്ഠിവിസൂകാനീതി ദിട്ഠികിഞ്ചകാനി. **ദിട്ഠിസഞ്ചരിതാനീ**തി ദിട്ഠിതാളനാനി. **ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതാനീ**തി ദിട്ഠിഇഞ്ജിതാനി. **തേസം അധിപ്പായം ഞത്വാ**തി തേസം ലിച്ഛവികുമാരാനം ഇഞ്ജിതേനേവ അജ്ഝാസയം ജാനിത്വാ. തേനാഹ **"ഇമേ"**തിആദി.

൩൯൧. യസ്മിം അധിഗതേ പുഗ്ഗലോ സത്ഥുസാസനേ വിസാരദോ ഹോതി പരേഹി അസംഹാരിയോ, തം ഞാണം വിസാരദസ്സ ഭാവോതി കത്വാ **വേസാരജ്ജ**ന്തി ആഹ **"വേസാരജ്ജപ്പത്തോതി ഞാണപ്പത്തോ"**തി. തതോ ഏവമസ്സ ന പരോ പച്ചേതബ്ബോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അപരപ്പച്ചയോ**. ന പരോ പത്തിയോ സദ്ദഹാതബ്ബോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അപരപ്പത്തിയോ**. കാമം സച്ചകോ സേക്ഖഭൂമി അസേക്ഖഭൂമീതി ഇദം സാസനവോഹാരം ന ജാനാതി. പസ്സതീതി പന ദസ്സനകിരിയായ വിപ്പകതഭാവസ്സ വുത്തത്താ "ന ഏത്താവതാ ഭിക്ഖുകിച്ചം പരിയോസിത"ന്തി അഞ്ഞാസി, തസ്മാ പുന "കിത്താവതാ പനാ"തി പുച്ഛം ആരഭി. തേന വുത്തം **"പസ്സതീതി വുത്തത്താ"**തിആദി.

യഥാഭൂതം പസ്സതീതി ദസ്സനം, വിസിട്ഠട്ഠേന അനുത്തരിയം, ദസ്സനമേവ അനുത്തരിയന്തി **ദസ്സനാനുത്തരിയം,** ദസ്സനേസു വാ അനുത്തരിയം

ദസ്സനാനുത്തരിയം. **ലോകിയപഞ്ഞാ**തി ചേത്ഥ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. സാ ഹി സബ്ബലോകിയപഞ്ഞാഹി വിസിട്ഠട്ഠേന ''അനുത്തരാ''തി വുത്താ. ലോകിയപടിപദാനുത്തരിയേസുപി ഏസേവ നയോ. ഇദാനി നിപ്പരിയായതോവ തിവിധമ്പി അനുത്തരിയം ദസ്സേതും **"സുദ്ധലോകുത്തരമേവാ"**തിആദി വുത്തം. സതിപി സബ്ബേസമ്പി ലോകുത്തരധമ്മാനം അനുത്തരഭാവേ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞാ തതോ ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവതോ **ദസ്സനാനുത്തരിയം**. തേനാഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീ"**തി. **സേസാനി മഗ്ഗങ്ഗാനീ**തി സേസാനി അരഹത്തമഗ്ഗങ്ഗാനി. താനി ഹി മത്ഥകപ്പത്താനി നിബ്ബാനഗാമിനീ പടിപദാതി. **അഗ്ഗഫലവിമുത്തീ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ ഫലവിമുത്തി അരഹത്തഫലം. **ഖീണാസവസ്സാ**തി സബ്ബസോ ഖീയമാനാസവസ്സ. **നിബ്ബാനദസ്സന**ന്തി അഗ്ഗമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ സച്ഛികിരിയാഭിസമയമാഹ. തത്ഥ **മഗ്ഗങ്ഗാനീ**തി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി. ചതുസച്ചന്തോഗധത്താ സബ്ബസ്സ ഞേയ്യധമ്മസ്സ **"ചത്താരി സച്ചാനി ബുദ്ധോ"**തി വുത്തം. സച്ചാനുഗതസമ്മോഹവിദ്ധംസനേനേവ ഹി ഭഗവതോ സബ്ബസോ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനം. **നിബ്ബിസേവനോ**തി നിരുദ്ധകിലേസവിസേവനോ.

൩൮൫. ധംസീതി അനുദ്ധംസനസീലോ. **അനുപഹത**ന്തി അവിക്ഖിത്തം. **സകല**ന്തി അനൂനം. **കായങ്ഗ**ന്തി കായമേവ അങ്ഗന്തി വദന്തി, കായസങ്ഖാതം അങ്ഗം സീസാദിഅവയവന്തി അത്ഥോ. തഥാ ''ഹോതു, സാധൂ''തി ഏവമിദം വാചായ അവയവോ **വാചങ്ഗ**ന്തി.

൩൮൬. ആഹരന്തീതി അഭിഹരന്തി. **പുഞ്ഞ**ന്തി പുഞ്ഞഫലസങ്ഖാതോ ആനുഭാവോ. പുഞ്ഞഫലമ്പി ഹി ഉത്തരപദലോപേന ''പുഞ്ഞ''ന്തി വുച്ചതി - ''കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦). തേനാഹ **"ആയതിം വിപാകക്ഖന്ധാ"**തി. **പുഞ്ഞമഹീ**തി മഹതി പുഞ്ഞഫലവിഭൂതി സേതച്ഛത്തമകുടചാമരാദി. തേന വുത്തം **"വിപാകക്ഖന്ധാനംയേവ പരിവാരോ"**തി. ലിച്ഛവീഹി പേസിതേന ഖാദനീയഭോജനീയേന സമണോ ഗോതമോ സസാവകസങ്ഘോ മയാ പരിവിസിതോ, തസ്മാ ലിച്ഛവീനമേവ തം പുഞ്ഞം ഹോതീതി. തേനാഹ **"തം ദായകാനം സുഖായ ഹോതൂ"**തി. യസ്മാ പന ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച സച്ചകേന ദാനം ദിന്നം, ന ലിച്ഛവീഹി, തസ്മാ ഭഗവാ സച്ചകസ്സ സതിം പരിവത്തേന്തോ **"യം ഖോ"**തിആദിമാഹ. തേന വുത്തം **"ഇതി ഭഗവാ"**തിആദി. **നിഗണ്ഠസ്സ മതേന വിനായേവാ**തി സച്ചകസ്സ ചിത്തേന വിനാ ഏവ തസ്സ ദക്ഖിണം ഖേത്തഗതം കത്വാ ദസ്സേതി. തേനാഹ **"അത്തനോ ദിന്നം ദക്ഖിണം...പേ॰... നിയ്യാതേസീ"**തി.

ചൂളസച്ചകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. മഹാസച്ചകസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൭. ഏകം സമയം ഭഗവാ വേസാലിയം വിഹരതീതി ഇമിനാ തദാ ഭഗവതോ വേസാലിയം നിവാസപരിച്ഛിന്നോ പുബ്ബണ്ഹാദിഭേദോ സബ്ബോ സമയോ സാധാരണതോ ഗഹിതോ, തഥാ **തേന ഖോ പന സമയേനാ**തി ച ഇമിനാ. **പുബ്ബണ്ഹസമയ**ന്തി പന ഇമിനാ തബ്ബിസേസോ, യോ ഭിക്ഖാചാരത്ഥായ പച്ചവേക്ഖണകാലോ. **അട്ഠകഥായം** പന **"തീഹി പദേഹി ഏകോവ സമയോ വുത്തോ"**തി വുത്തം വിസേസസ്സ സാമഞ്ഞന്തോഗധത്താ.

മുഖധോവനസ്സ പുബ്ബകാലകിരിയാഭാവസാമഞ്ഞതോ വുത്തം **“മുഖം ധോവിത്വാ”**തി. മുഖം ധോവിത്വാ ഏവ ഹി വാസധുരോ ചേ, വേലം സല്ലക്ഖേത്വാ യഥാചിണ്ണം ഭാവനാനുയോഗം, ഗന്ഥധുരോ ചേ, ഗന്ഥപരിചയേ കതിപയേ നിസജ്ജവാരേ അനുയുഞ്ജിത്വാ പത്തചീവരം ആദായ വിതക്കമാളം ഉപഗച്ഛതി.

കാരണം യുത്തം, അനുച്ഛവികന്തി അത്ഥോ. പുബ്ബേ യഥാചിന്തിതം പഞ്ഹം അപുച്ഛിത്വാ അഞ്ഞം പുച്ഛന്തോ മഗ്ഗം ഠപേത്വാ ഉമ്മഗ്ഗതോ പരിവത്തേന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **“പസ്സേന താവ പരിഹരന്തോ”**തി.

൩൬൪. ഊരുക്ഖമ്ഭോപി നാമ ഭവിസ്സതീതി ഏത്ഥ **നാമ**-സദ്ദോ വിമ്ഹയത്ഥോതി കത്വാ വുത്തം **“വിമ്ഹയത്ഥവസേനാ”**തിആദി. “അന്ധോ നാമ പബ്ബതം അഭിരുഹിസ്സതീ”തിആദീസു വിയ വിമ്ഹയവാചീസദ്ദയോഗേന ഹി “ഭവിസ്സതീ”തി അനാഗതവചനം. **കായന്വയ**ന്തി കായാനുഗതം. “അയമ്പി ഖോ കായോ ഏവംധമ്മോ ഏവംഭാവീ ഏവംഅനതീതോ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൯; മ॰ നി॰ ௧.௧௧൨; മ॰ നി॰ ൩.௧൫൪) കായസ്സ അസുഭാനിച്ചാദിതായ അനുപസ്സനാ കായഭാവനാതി ആഹ **“കായഭാവനാതി പന വിപസ്സനാ വുച്ചതീ”**തി. **അനാഗതരൂപ**ന്തി അഭീതേ അത്ഥേ അനാഗതസദ്ദാരോപനം അനാഗതപ്പയോഗോ ന സമേതി. **അത്ഥോപീ**തി “ഊരുക്ഖമ്ഭോപി നാമ ഭവിസ്സതീ”തി വുത്തഅത്ഥോപി ന സമേതി. **അയ**ന്തി അത്തകിലമഥാനുയോഗോ. **തേസ**ന്തി നിഗണ്ഠാനം.

൩൬൫. അത്തനോ അധിപ്പേതകായഭാവനം വിത്ഥാരേന്തോ വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ യേ തം അനുയുത്താ, തേ നാമഗോത്തതോ വിഭാവേന്തോ **“നന്ദോ വച്ഛോ”**തിആദിമാഹ. **കിലിട്ഠതപാന**ന്തി കായസ്സ കിലേസനതപാനം പുഗ്ഗലാനം. **ജാതമേദ**ന്തി മേദഭാവാപത്തിവസേന ഉപ്പന്നമേദം. **പുരിമം പഹായാ**തി കാലപരിച്ഛേദേന അനാഹാരഅപ്പാഹാരതാദിവസേന കായസ്സ അപചിനനം ഖേദനം പരിച്ചജിത്വാ. **കായഭാവനാ പന ന പഞ്ഞായതീ**തി നിയമം പരമത്ഥതോ കായഭാവനാപി തവ ഞാണേന ന ഞായതി, സേസതോപി ന ദിസ്സതി.

൩൬൭. ഇമസ്മിം പന ഠാനേതി “കായഭാവനമ്പി ഖോ ത്വം, അഗ്ഗിവേസ്സന, ന അഞ്ഞാസി, കുതോ പന ത്വം ചിത്തഭാവനം ജാനിസ്സസീ”തി ഇമസ്മിം ഠാനേ. തഥാ “യോ ത്വം ഏവം ഓളാരികം ദുബ്ബലം കായഭാവനം ന ജാനാസി, സോ ത്വം കുതോ സന്തസുഖുമം ചിത്തഭാവനം ജാനിസ്സസീ”തി ഏതസ്മിം അത്ഥവണ്ണനാഠാനേ. **അബുദ്ധവചനം നാമേതം പദ**ന്തി കായഭാവനാസഞ്ഞിതവിപസ്സനാതോ ചിത്തഭാവനാ സന്താ, വിപസ്സനാ പന പാദകജ്ഝാനതോ ഓളാരികാ ചേവ ദുബ്ബലാ ചാതി അയഞ്ച ഏതസ്സ പദസ്സ അത്ഥോ. “അബുദ്ധവചനം നാമേതം വചനം സിയാ”തി വത്വാ ഥേരോ പക്കമിതും ആരഭതി. അഥ നം മഹാസീവത്ഥേരോ “വിപസ്സനാ നാമേസാ ന ആദിതോ സുബ്രൂഹിതാ ബലവതീ തിക്ഖാ വിസദാ ഹോതി, തസ്മാ തരുണവസേനായമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ”തി ദസ്സേന്തോ **“ദിസ്സതി, ഭിക്ഖവേ”**തി സുത്തപദം (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) ആഹരി. തത്ഥ **ആദാന**ന്തി പടിസന്ധി. **നിക്ഖേപന**ന്തി ചുതി. **ഓളാരിക**ന്തി അരൂപധമ്മേഹി ദുട്ഠുല്ലഭാവത്താ ഓളാരികം. **കായ**ന്തി ചതുസന്തതിരൂപസമൂഹഭൂതം കായം. **ഓളാരിക**ന്തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, ഓളാരികാകാരേനാതി അത്ഥോ. തേനേവ വുത്തം **“ആദാനമ്പി നിക്ഖേപനമ്പീ”**തി.

൩൬൮. **സുഖസാരാഗേന സമന്നാഗതോതി** സുഖവേദനായ ബലവതരരാഗേന സമങ്ഗീഭൂതോ. **പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധാ** അവചനേനേവ. **തസ്മാതി** സുഖേ ഠിതേ ഏവ ദുക്ഖസ്സാനുപ്പജ്ജനതോ. **ഏവം വുത്ത**ന്തി "സുഖായ വേദനായ നിരോധാ ഉപ്പജ്ജതി ദുക്ഖാ വേദനാ"തി ഏവം വുത്തം, ന അനന്തരാവ ഉപ്പജ്ജനതോ. **ഖേപേത്വാതി** കുസലാനി ഖേപേത്വാ. **ഗണ്ഹിത്വാ** അത്തനോ ഏവ ഓകാസം ഗഹേത്വാ. **ഉഭതോപക്ഖം ഹുത്വാ**തി "കദാചി സുഖവേദനാ, കദാചി ദുക്ഖവേദനാ"തി പക്ഖദ്വയവസേനപി വേദനാ ചിത്തസ്സ പരിയാദായ ഹോതി യഥാക്കമം അഭാവിതകായസ്സ അഭാവിതചിത്തസ്സ.

൩൬൯. **വിപസ്സനാ ച സുഖസ്സ പച്ചനീകാ**തി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സആദികമ്മികസ്സ മഹാഭൂതപരിഗ്ഗഹാദികാലേ ബഹി ചിത്തചാരം നിസേധേത്വാ കമ്മട്ഠാനേ ഏവ സതിം സംഹരന്തസ്സ അലദ്ധസ്സാദം കായസുഖം ന വിന്ദതി, സമ്ബാധേ വജേ സന്നിരുദ്ധോ ഗോഗണോ വിയ വിഹഞ്ഞതി വിപ്ഫന്ദതി, അച്ചാസന്നഹേതുകഞ്ച സരീരേ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതേവ. തേന വുത്തം **"ദുക്ഖസ്സ ആസന്നാ"**തി. തേനാഹ **"വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ"**തിആദി. **അദ്ധാനേ ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ**തി മഹാഭൂതപരിഗ്ഗഹാദിവസേന കാലേ ഗച്ഛന്തേ. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം തസ്മിം സരീരപദേസേ. **ദുക്ഖം ദൂരാപഗതം ഹോതി** സമാപത്തിബലേന വിക്ഖമ്ഭിതത്താ അപ്പനാഭാവതോ. **അനപ്പകം** വിപുലം. **സുഖ**ന്തി ഝാനസുഖം . **ഓക്കമതീ**തി ഝാനസമുട്ഠാനപണീതരൂപവസേന രൂപകായം അനുപവിസതി, നാമകായോക്കമനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. കായപസ്സദ്ധികമ്മികസ്സപി സമ്മസനഭാവനാ പട്ഠപേത്വാ നിസിന്നസ്സ കസ്സചി ആദിതോവ കായകിലമഥചിത്തുപഘാതാപി സമ്ഭവന്തി, സമാധിസ്സ പന അപച്ചനീകത്താ സിനിദ്ധഭാവതോ ച ന സുക്ഖവിപസ്സനാ വിയ സുഖസ്സ വിപച്ചനീകോ, അനുക്കമേന ച ദുക്ഖം വിക്ഖമ്ഭേതീതി ആഹ **"യഥാ സമാധീ"**തി. യഥാ സമാധി, വിപസ്സനായ പനേതം നത്ഥീതി ആഹ **"ന ച തഥാ വിപസ്സനാ"**തി. **തേന വുത്ത**ന്തി യസ്മാ വിപസ്സനാ സുഖസ്സ പച്ചനീകാ, സാ ച കായഭാവനാ, തേന വുത്തം **"ഉപ്പന്നാപി സുഖാ വേദനാ ചിത്തം ന പരിയാദായ തിട്ഠതി, ഭാവിതത്താ കായസ്സാ"**തി. തഥാ യസ്മാ സമാധി ദുക്ഖസ്സ പച്ചനീകോ, സോ ച ചിത്തഭാവനാ, തേന വുത്തം **"ഉപ്പന്നാപി ദുക്ഖാ വേദനാ ചിത്തം ന പരിയാദായ തിട്ഠതി, ഭാവിതത്താ ചിത്തസ്സാ"**തി യോജനാ.

൩൭൦. **ഗുണേ ഘട്ടേത്വാ**തി അപദേസേന വിനാ സമീപമേവ നേത്വാ. തം വത മമ ചിത്തം ഉപ്പന്നാ സുഖാ വേദനാ പരിയാദായ ഠസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി യോജനാ.

൩൭൧. **കിം ന ഭവിസ്സതി,** സുഖാപി ദുക്ഖാപി വേദനാ യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജതേവാതി അത്ഥോ. **തമത്ഥ**ന്തി സുഖദുക്ഖവേദനാനം ഉപ്പത്തിയാ അത്തനോ ചിത്തസ്സ അനഭിഭവനീയതാസങ്ഖാതം അത്ഥം. **തത്ഥ** താവ പാസരാസിസുത്തേ **ബോധിപല്ലങ്കേ നിസജ്ജാ** "തത്ഥേവ നിസീദി"ന്തി വുത്താ. **ഇധ** മഹാസച്ചകസുത്തേ **ദുക്കരകാരികായ** ദുക്കരചരണേ **നിസജ്ജാ** "തത്ഥേവ നിസീദി"ന്തി വുത്താ.

൩൭൪. **ഛന്ദകരണവസേനാ**തി തണ്ഹായനവസേനാതി അത്ഥോ. **സിനേഹകരണവസേനാ**തി സിനേഹനവസേന. **മുച്ഛാകരണവസേനാ**തി മോഹനവസേന പമാദാപാദനേന. **വിപാസാകരണവസേനാ**തി

പാതുകമ്യതാവസേന. **അനുദഹനവസേനാ**തി രാഗഗ്ഗിനാ അനുദഹനവസേന. **ലോകുത്തരമഗ്ഗവേവചനമേവ** വട്ടനിസ്സരണസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

അല്ലഗ്ഗഹണേന കിലേസാനം അസമുച്ഛിന്നഭാവം ദസ്സേതി, സസ്നേഹഗ്ഗഹണേന അവിക്ഖമ്ഭിതഭാവം, ഉദകേ പക്ഖിത്തഭാവഗ്ഗഹണേന സമുദാചാരാവത്ഥം, ഉദുമ്ബരകട്ഠഗ്ഗഹണേന അത്തഭാവസ്സ അസാരകത്തം. **ഇമിനാവ നയേനാ**തി "അല്ലം ഉദുമ്ബരകട്ഠ"ന്തിആദിനാ വുത്തനയേന. **സപുത്തഭരിയപബ്ബജ്ജായാ**തി പുത്തഭരിയേഹി സദ്ധിം കതപരിബ്ബാജകപബ്ബജ്ജാവസേന വേദിതബ്ബാ. കുടീചകബഹൂദകഹംസ-പരമഹംസാദിഭേദാ **ബ്രാഹ്മണപബ്ബജ്ജാ**.

൩൭൫. കുതോപി ഇമസ്സ ആപോസിനേഹോ നത്ഥീതി **കോളാപം**. തേനാഹ **"ഛിന്നസിനേഹം നിരാപ"**ന്തി. **കോള**ന്തി വാ സുക്ഖകലിങ്ഗരം വുച്ചതി, കോളം കോളഭാവം ആപന്നന്തി **കോളാപം**. പടിപന്നസ്സ ഉപക്കമമഹത്തനിസ്സിതതാ പകതിയാ കിലേസേഹി അനഭിഭൂതതായ. **അതിന്തതാ** പടിപക്ഖഭാവനായ. തഥാ ഹി സുക്ഖകോളാപഭാവോ, ആരകാ ഉദകാ ഥലേ നിക്ഖിത്തഭാവോ ച നിദസ്സിതോ. **ഓപക്കമികാഹീ**തി കിലേസഅതിനിഗ്ഗണ്ഹനുപക്കമപ്പഭവാഹി. **വേദനാഹീ**തി പടിപത്തിവേദനാഹി. ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ.

൩൭൭. കിം പന ന സമത്ഥോ, യതോ ഏവം പരേഹി ചിന്തിതുമ്പി അസക്കുണേയ്യം ദുക്കരചരിയം ഛബ്ബസ്സാനി അകാസീതി അധിപ്പായോ. **കത്വാപി അകത്വാപി സമത്ഥോവ** കാരണസ്സ നിപ്ഫന്നത്താ. "യഥാപി സബ്ബേസമ്പി ഖോ ബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ അന്തമസോ സത്താഹമത്തമ്പി ധമ്മതാവസേന ദുക്കരചരിയാ ഹോതിയേവ, ഏവം ഭഗവാ സമത്ഥോ ദുക്കരചരിയം കാതും, ഏവഞ്ച നം അകാസി, ന പന തായ ബുദ്ധോ ജാതോ, അഥ ഖോ മജ്ഝിമായ ഏവ പടിപത്തിയാ"തി തസ്സാ ബ്യതിരേകമുഖേന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ബോധായ അമഗ്ഗഭാവദീപനത്ഥം, ഇമസ്സ പന ഭഗവതോ കമ്മവിപാകവസേന ഛബ്ബസ്സാനി ദുക്കരചരിയാ അഹോസി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അവചാഹം ജോതിപാലോ, കസ്സപം സുഗതം തദാ;
കുതോ നു ബോധി മുണ്ഡസ്സ, ബോധി പരമദുല്ലഭാ.

തേന കമ്മവിപാകേന, അചരിം ദുക്കരം ബഹും;
ഛബ്ബസ്സാനുരുവേലായം, തതോ ബോധിമപാപുണിം.

നാഹം ഏതേന മഗ്ഗേന, പാപുണിം ബോധിമുത്തമം;
കുമഗ്ഗേന ഗവേസിസ്സം, പുബ്ബകമ്മേന വാരിതോ"തി.

ദുക്കരചരിയായ ബോധായ അമഗ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥം ദുക്കരചരിയം അകാസീതി കേചി. അഥ വാ ലോകനാഥസ്സ അത്തനോ പരക്കമസമ്പത്തിദസ്സനത്ഥായ ദുക്കരചരിയാ. പണീതാധിമുത്തിയാ ഹി പരമുക്കംസഗതഭാവതോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം സമ്ബോധിയം തിബ്ബഛന്ദതായ സിഖാപ്പത്തിയാ തദത്ഥം ഈദിസമ്പി നാമ ദുക്കരചരിയം അകാസീതി ലോകേ അത്തനോ വീരിയാനുഭാവം വിഭാവേതും - "സോ ച മേ പച്ഛാ പീതിസോമനസ്സാവഹോ ഭവിസ്സതീ"തി ലോകനാഥോ ദുക്കരചരിയം അകാസി. തേനാഹ **"സദേവകസ്സ**

ലോകസ്സാ"തിആദി. തത്ഥ **വീരിയനിമ്മഥനഗുണോ**തി വീരിയസ്സ സംവഡ്ഢനസമ്പാദനഗുണോ. യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"പാസാദേ**"തിആദി വുത്തം. **സങ്ഗാമേ ദ്വേ തയോ സമ്പഹാരേ**തി ദ്വിക്ഖത്തും തിക്ഖത്തും വാ പരസേനായ പഹാരപയോഗേ. **പധാനവീരിയ**ന്തി സമ്മപ്പധാനേഹി ആസേവനവീരിയം, സബ്ബം വാ പുബ്ബഭാഗവീരിയം.

അഭിദന്തന്തി അഭിഭവനദന്തം, ഉപരിദന്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഉപരിദന്ത**"ന്തി. സോ ഹി ഇതരം മുസലം വിയ ഉദുക്ഖലം വിസേസതോ കസ്സചി ഖാദനകാലേ അഭിഭുയ്യ വത്തതി. **കുസലചിത്തേനാ**തി ബലവസമ്മാസങ്കപ്പയുത്തേന കുസലചിത്തേന. **അകുസലചിത്ത**ന്തി കാമവിതക്കാദിസഹിതം അകുസലചിത്തം. അകുസലചിത്തസ്സ പവത്തിതും അപ്പദാനം **നിഗ്ഗഹോ**. തംതംപടിക്ഖേപവസേന വിനോദനം **അഭിനിപ്പീളനം**. വീരിയതാപേന വിക്ഖമ്ഭനം **അഭിസന്താപനം. സദരഥോ**തി സപരിളാഹോ. **പധാനേനാ**തി പദഹനേന, കായസ്സ കിലമഥുപ്പാദകേന വീരിയേനാതി അത്ഥോ. **വിദ്ധസ്സാ**തി തുദസ്സ. **സതോ**തി സമാനസ്സ.

൩൭൭. **സീസവേഠന**ന്തി സീസം രജ്ജുയാ ബന്ധിത്വാ ദണ്ഡകേന പരിവത്തകവേഠനം. **അരഹന്തോ നാമ ഏവരൂപാ ഹോന്തീ**തി ഇമിനാ യഥായം, ഏവം വിസഞ്ഞീഭൂതാപി ഹുത്വാ വിഹരന്തീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"മതകസദിസാ**"തി, വേദനാപ്പത്താ വിയ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **സുപിനപ്പടിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ സേതവാരണസുപിനം പസ്സിത്വാ ബ്രാഹ്മണേഹി ബ്യാകതകാലതോ പട്ഠായ.

൩൭൯. ധമ്മസരീരസ്സ അരോഗഭാവേന സാധൂതി മരിസനിയോതി **മാരിസോ,** പിയായനവചനമേതം. തേനാഹ **"സമ്പിയായമാനാ**"തിആദി. **അജജ്ജിത**ന്തി ഏവം അഭുഞ്ജിതം ഭകാരസ്സ ജകാരാദേസം കത്വാ. തേനാഹ **"അഭോജന**"ന്തി. **ഏവം മാ കരിത്ഥാ**തി "ലോമകൂപേഹി അജ്ഝോഹാരേസ്സാമ അനുപ്പവേസേസ്സാമാ"തി യഥാ തുമ്ഹേഹി വുത്തം, ഏവം മാ കരിത്ഥ. കസ്മാ? **യാപേസ്സാമഹ**ന്തി അഹഞ്ച യാവദത്ഥം ആഹാരമത്തം ഭുഞ്ജന്തോ യഥാ യാപേസ്സാമി, ഏവം ആഹാരം പടിസേവിസ്സാമി.

൩൮൦-൩൮൧. **ഏതാവ പരമ**ന്തി ഏത്തകം പരമം, ന ഇതോ പരം ഓപക്കമികദുക്ഖവേദനാവേദിയനം അത്ഥീതി അത്ഥോ. രഞ്ഞോ ഗഹേതബ്ബനങ്ഗലതോ അഞ്ഞാനി സന്ധായ **"ഏകേന ഊന**"ന്തി വുത്തം. തം സുവണ്ണപരിക്ഖതം, ഇതരാനി രജതപരിക്ഖതാനി. തേനാഹ **"അമച്ചാ ഏകേനൂനഅട്ഠസതരജതനങ്ഗലാനീ**"തി. ആളാരുദകസമാഗമേ ലദ്ധജ്ഝാനാനി വട്ടപാദകാനി, ആനാപാനസമാധി പന കായഗതാസതിപരിയാപന്നത്താ സബ്ബേസഞ്ച ബോധിസത്താനം വിപസ്സനാപാദകത്താ "ബോധായ മഗ്ഗോ"തി വുത്തോ. **ബുജ്ഝനത്ഥായാ**തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം, സബ്ബസ്സേവ വാ ഞേയ്യധമ്മസ്സ അഭിസമ്ബുജ്ഝനായ . സതിയാ അനുസ്സരണകവിഞ്ഞാണം **സതാനുസാരിവിഞ്ഞാണം**. കസ്സാ പന സതിയാതി തം ദസ്സേതും **"നയിദ**"ന്തിആദി വുത്തം.

൩൮൨. **പച്ചുപട്ഠിതാ**തി തംതംവത്തകരണവസേന പതിഉപട്ഠിതാ ഉപട്ഠായകാ. തേനാഹ **"പണ്ണസാലാ**"തിആദി. **പച്ചയബാഹുല്ലികോ**തി പച്ചയാനം ബാഹുല്ലായ പടിപന്നോ. **ആവത്തോ**തി പുബ്ബേ പച്ചയഗേധപ്പഹാനായ

പടിപന്നോ, ഇദാനി തതോ പടിനിവത്തോ. തേനാഹ **“രസഗിദ്ധോ…പേ॰… ആവത്തോ”**തി. **ധമ്മനിയാമേനാ**തി ധമ്മതായ. തമേവ ധമ്മതം ദസ്സേതും **“ബോധിസത്തസ്സാ”**തിആദിമാഹ. **ബാരാണസിമേവ** തഥാപി ച സബ്ബബുദ്ധാനം അവിജഹിതധമ്മചക്കപവത്തനട്ഠാനമേവ **അഗമംസു**. പഞ്ചവഗ്ഗിയാ കിര വിസാഖമാസസ്സ അദ്ധമാസിയം ഗതാ. തേനാഹ **“തേസു ഗതേസു അഡ്ഢമാസം കായവിവേകം ലഭിത്വാ”**തി.

൩൮൭. “അദ്ധാഭോതോ ഗോതമസ്സ സാവകാചിത്തഭാവനാനുയോഗമനുയുത്താ വിഹരന്തി, നോ കായഭാവന”ന്തി ഇമം സന്ധായാഹ **“ഏകം പഞ്ഹം പുച്ഛി”**ന്തി. **ഇമം ധമ്മദേസന**ന്തി “അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹ”ന്തിആദികം ധമ്മദേസനം. **അസല്ലീനോ** തണ്ഹാദിട്ഠികിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ തേഹി സബ്ബസോ ന ലിത്തോ. **അനുപലിത്തോ**തി തസ്സേവ വേവചനം തണ്ഹാനന്ദിയാ അഭാവേന. **ഗോചരജ്ഝത്തമേവാ**തി ഗോചരജ്ഝത്തസഞ്ഞിതേ ഫലസമാപത്തിയാ ആരമ്മണേ, നിബ്ബാനേതി അത്ഥോ. യം സന്ധായ പാളിയം “പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ”തി വുത്തം **സന്നിസീദാപേമീ**തി ഫലസമാപത്തിസമാധിനാ അച്ചന്തസമാദാനവസേന ചിത്തം സമ്മദേവ നിസീദാപേമി. **പുബ്ബാഭോഗേനാ**തി സമാപജ്ജനതോ പുബ്ബേ പവത്തആഭോഗേന. **പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി സമാപജ്ജനക്ഖണം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ. തേനാഹ **“സാധുകാര… പേ॰… അവിച്ഛിന്നേയേവാ”**തി. ഏവമസ്സ പരിച്ഛിന്നകാലസമാപജ്ജനം യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം വുട്ഠാനഞ്ച ബുദ്ധാനം ന ഭാരിയം വസീഭാവസ്സ തഥാസുപ്പഗുണഭാവതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ബുദ്ധാനം ഹീ”**തിആദി. ധമ്മസമ്പടിഗ്ഗാഹകാനം **അസ്സാസവാരേ** വാ. തദാ ഹി ദേസിയമാനം ധമ്മം ഉപധാരേതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാ തസ്മിം ഖണേ ദേസിതദേസനാ നിരത്ഥകാ സിയാ. ന ഹി ബുദ്ധാനം നിരത്ഥകാ കിരിയാ അത്ഥി.

ഓകപ്പനീയമേതന്തി “തസ്സാ ഏവ കഥായാ”തിആദിനാ വുത്തം അതിവിയ അച്ഛരിയഗതം അട്ഠുപ്പത്തിം സുത്വാ ഈദിസീ പടിപത്തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സേവ ഹോതീതി ഉപവാദവസേന വദതി, ന സഭാവേന. തേനാഹ **“സത്ഥരി പസാദമത്തമ്പി ന ഉപ്പന്ന”**ന്തി. **കായദരഥോ**തി പച്ചയവിസേസവസേന രൂപകായസ്സ പരിസ്സമാകാരോ. **ഉപാദിന്നകേ**തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധേ. **അനുപാദിന്നകേ**തി അനിന്ദ്രിയബദ്ധേ. **വികസന്തി** സൂരിയരസ്മിസമ്ഫസ്സേന. തദഭാവേന **മകുലാനി ഹോന്തി. കേസഞ്ചി** തിന്തിനികാദിരുക്ഖാനം . **പതിലീയന്തി** നിസ്സയരൂപധമ്മഅവിപ്ഫാരികതായ. അരൂപധമ്മതായ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനഞ്ചേവ കിരിയാമയവിഞ്ഞാണാനഞ്ച അപ്പവത്തിസഞ്ഞിതാ അവിപ്ഫാരികതാ ഹോതി, യത്ഥ നിദ്ദാസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **“ദരഥവസേന ഭവങ്ഗസോതഞ്ച ഇധ നിദ്ദാതി അധിപ്പേത”**ന്തി. തത്ഥ **ദരഥവസേനാ**തി ദരഥവസേനേവ, ന ഥിനമിദ്ധവസേനാതി അവധാരണം അവധാരണഫലഞ്ച നിദ്ധാരേതബ്ബം. **തം സന്ധായാ**തി കായസ്സ ദരഥസങ്ഖാതസരീരഗിലാനഹേതുകം നിദ്ദം സന്ധായ. സരീരഗിലാനഞ്ച ഭഗവതോ നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും “പിട്ഠി മേ ആഗിലായതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൦; മ॰ നി॰ ൨.൨൨; ചൂളവ॰ ൩൪൫) വചനതോ. **സമ്മോഹവിഹാരസ്മി**ന്തി പച്ചത്തേ ഏതം ഭുമ്മവചനന്തി ആഹ **“സമ്മോഹവിഹാരോതി വദന്തീ”**തി, **സമ്മോഹവിഹാരസ്മിം** വാ പരിയാപന്നം ഏതം വദന്തി, യദിദം ദിവാ നിദ്ദോക്കമനന്തി യോജനാ.

൩൮൯. **ഉപനീതേഹീ**തി ദോസമഗ്ഗം നിന്ദാപഥം ഉപനീതേഹി. **അഭിനന്ദിത്വാ**തി സമ്പിയായിത്വാ. തേനാഹ **"ചിത്തേന സമ്പടിച്ഛന്തോ"**തി. **അനുമോദിത്വാ**തി "സാധു സാധൂ"തി ദേസനായ ഥോമനവസേന അനുമോദിത്വാ. തേനാഹ **"വാചായപി പസംസന്തോ"**തി. **സമ്പത്തേ കാലേ**തി പബ്ബജ്ജായോഗ്ഗേ കാലേ അനുപ്പത്തേ.

ഗണം വിനോദേത്വാതി ഗണം അപനേത്വാ ഗണപലിബോധം ഛിന്ദിത്വാ. **പപഞ്ച**ന്തി അവസേസകിലേസം. **"പുഞ്ഞവാ രാജപൂജിതോ"**തി വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"തസ്മിഞ്ഹി കാലേ"**തിആദി വുത്തം. ഛന്ദവാസഹരണേന **ഉപോസഥകമ്മം കരോന്തോ**.

സകലം രത്തിം ബുദ്ധഗുണാനംയേവ കഥിതത്താ ഥേരസ്സ ഞാണം ദേസനാവിഭവഞ്ച വിഭാവേന്തോ ആഹ **"എത്തകാവ, ഭന്തേ, ബുദ്ധഗുണാ"**തി. ഇമായ, ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം ധമ്മകഥായ അനവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാ കഥിതാ വിയ ജായന്തി, എവം സന്തേപി അനന്താപരിമേയ്യാവ തേ, കിം ഇതോ പരേപി വിജ്ജന്തേവാതി ഥേരം തഥ സീഹനാദം നദാപേതുകാമോ ആഹ **"ഉദാഹു അഞ്ഞേപി അത്ഥീ"**തിആദി. രജ്ജസ്സ പദേസികത്താ, യഥാവുത്തസുഭാസിതസ്സ ച അനഗ്ഘത്താ വുത്തം **"അയം മേ ദുഗ്ഗതപണ്ണാകാരോ"**തി. **തിയോജനസതിക**ന്തി ഇദം പരിക്ഖേപവസേന വുത്തം, തഞ്ച ഖോ മനുസ്സാനം പരിഭോഗവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം.

മഹാസച്ചകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. ചൂളതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തവണ്ണനാ

൩൯൦. **തത്രാ**തി തസ്മിം പുബ്ബാരാമമിഗാരമാതുപാസാദാനം അത്ഥവിഭാവനേ **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനാ **അനുപുബ്ബീ കഥാ. മണീന**ന്തി എത്ഥ പദുമരാഗമണീനം അധിപ്പേതത്താ ആഹ **"അഞ്ഞേഹി ചാ"**തി. തേന ഇന്ദനീലാദിമണീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരകബരവണ്ണവസേന **സത്തവണ്ണേഹി**.

തണ്ഹാ സബ്ബസോ ഖിയന്തി എത്ഥാതി **തണ്ഹാസങ്ഖയോ** (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൭.൬൧), തസ്മിം. **തണ്ഹാസങ്ഖയേ**തി ച വിസയേ ഇദം ഭുമ്മന്തി ആഹ **"തം ആരമ്മണം കത്വാ"**തി. **വിമുത്തചിത്തതായാ**തി സബ്ബസംകിലേസേഹി വിമുത്തചിത്തതായ. അപരഭാഗപടിപദാ നാമ അരിയസച്ചാഭിസമയോ, സാ സാസനചാരിഗോചരാ പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതോതി ആഹ **"പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദം സംഖിത്തേന ദേസേഥാതി പുച്ഛതീ"**തി. അകുപ്പധമ്മതായ ഖയവയസങ്ഖാതം അന്തം അതീതാതി അച്ചന്താ, സോ എവ അപരിഹാനസഭാവത്താ അച്ചന്താ നിട്ഠാ എതസ്സാതി **അച്ചന്തനിട്ഠോ**. തേനാഹ **"എകന്തനിട്ഠോ സതതനിട്ഠോതി അത്ഥോ"**തി. ന ഹി പടിവിദ്ധസ്സ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ ദസ്സനം കുപ്പനം നാമ അത്ഥി. അച്ചന്തമേവ ചതൂഹി യോഗേഹി ഖേമോ എതസ്സ അത്ഥീതി **അച്ചന്തയോഗക്ഖേമീ**. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ വുസിതത്താ, തസ്സ ച അപരിഹാനസഭാവത്താ അച്ചന്തം ബ്രഹ്മചാരീതി **അച്ചന്തബ്രഹ്മചാരീ**. തേനാഹ **"നിച്ചബ്രഹ്മചാരീതി അത്ഥോ"**തി. **പരിയോസാന**ന്തി ബ്രഹ്മചരിയസ്സ പരിയോസാനം.

വേഗായതീതി തുരിതായതി. **സല്ലക്ഖേസീ**തി ചിന്തേസി, അത്തനാ യഥാസുതായ സത്ഥു ദേസനായ അനുസ്സരണവസേന ഉപധാരേസി. **അനുഗ്ഗണ്ഹിത്വാവാ**തി അത്ഥവിനിച്ഛയവസേന അനുഗ്ഗഹേത്വാ ഏവ. ഛസു ദ്വാരേസു നിയുത്താതി **ഛദ്വാരികാ,** തേഹി.

പഞ്ചക്ഖന്ധാതി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ. സക്കായസബ്ബഞ്ഹി സന്ധായ ഇധ **"സബ്ബേ ധമ്മാ"**തി വുത്തം വിപസ്സനാവിസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ, തസ്മാ ആയതനധാതുയോപി തഗ്ഗതികാ ഏവ ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ ഭഗവാ ''നാലം അഭിനിവേസായാ''തി. **ന യുത്താ അഭിനിവേസായ** ''ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ''തി അജ്ഝോസാനായ. ''അലമേവ നിബ്ബിന്ദിതും അലം വിരജ്ജിതു''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൨; സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪-൧൨൫, ൧൨൮, ൧൩൪, ൧൪൩) വിയ **അലം**-സദ്ദോ യുത്തത്ഥോപി ഹോതീതി ആഹ **"ന യുത്താ"**തി. **സമ്പജ്ജന്തീ**തി ഭവന്തി. യദിപി ''തതിയാ, ചതുത്ഥീ''തി ഇദം വിസുദ്ധിദ്വയം അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ, തസ്സാ പന സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനഭാവതോ, സതി ച പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ സപ്പച്ചയത്താ (നാമരൂപസ്സ അനിച്ചതാ, അനിച്ചം ദുക്ഖം, ദുക്ഖഞ്ച അനത്താതി അത്ഥതോ) ലക്ഖണത്തയം സുപാകടമേവ ഹോതീതി ആഹ **"അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താതി ഞാതപരിഞ്ഞായ അഭിജാനാതീ"**തി. **തഥേവ തീരണപരിഞ്ഞായാ**തി ഇമിനാ അനിച്ചാദിഭാവേന നാലം അഭിനിവേസായാതി നാമരൂപസ്സ ഉപസംഹരതി, ന അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാനം സമ്ഭാരധമ്മാനം. പുരിമായ ഹി അത്ഥതോ ആപന്നലക്ഖണത്തയം ഗണ്ഹാതി സലക്ഖണസല്ലക്ഖണപരത്താ തസ്സാ, ദുതിയായ സരൂപതോ തസ്സാ ലക്ഖണത്തയാരോപനവസേന സമ്മസനഭാവതോ. ഏകചിത്തക്ഖണികതായ അഭിനിപാതമത്തതായ ച **അപ്പമത്തകമ്പി**. രൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ ഓളാരികഭാവതോ **അരൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേതി**. ദസ്സേന്തോ ച വേദനായ ആസന്നഭാവതോ, വിസേസതോ സുഖസാരാഗിതായ, ഭവസ്സാദഗധിതമാനസതായ ച **സക്കസ്സ വേദനാവസേന നിബ്ബത്തേത്വാ ദസ്സേതി**.

ഉപ്പാദവയട്ഠേനാതി ഉദയബ്ബയസഭാവേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝനേന. **അനിച്ചാ**തി അദ്ധു വാ. അനിച്ചലക്ഖണം അനിച്ചതാ ഉദയവയതാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഖയതോ വയതോ ദസ്സനഞാണം അനിച്ചാനുപസ്സനാ, തംസമങ്ഗീ ച പുഗ്ഗലോ അനിച്ചാനുപസ്സീ , തസ്മാ. **ഖയവിരാഗോ**തി ഖയസങ്ഖാതോ വിരാഗോ സങ്ഖാരാനം പലുജ്ജനാ. യം ആഗമ്മ സബ്ബസോ സങ്ഖാരേഹി വിരജ്ജനാ ഹോതി, തം നിബ്ബാനം **അച്ചന്തവിരാഗോ. നിരോധാനുപസ്സിമ്ഹിപീ**തി നിരോധാനുപസ്സിപദേപി. **"ഏസേവ നയോ"**തി അഭിദിസിത്വാ തം ഏകദേസേന വിവരന്തോ **"നിരോധോപി ഹി…പേ॰… ദുവിധോയേവാ"**തി ആഹ. സബ്ബാസവസംവരേ വുത്തവോസ്സഗ്ഗോവ ഇധ ''പടിനിസ്സഗ്ഗോ''തി വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **"പടിനിസ്സഗ്ഗോ വുച്ചതി വോസ്സഗ്ഗോ"**തിആദിമാഹ. **പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗോ** വിപസ്സനാ. പക്ഖന്ദനവസേന അപ്പനതോ **പക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗോ** മഗ്ഗോ അഞ്ഞസ്സ തദഭാവതോ. **സോ**തി മഗ്ഗോ. **ആരമ്മണതോ**തി കിച്ചസാധനവസേന ആരമ്മണകരണതോ. ഏവഞ്ഹി മഗ്ഗതോ അഞ്ഞേസം നിബ്ബാനാരമ്മണാനം പക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗാഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി. പരിച്ചജനേന പക്ഖന്ദനേന ചാതി **ദ്വീഹിപി വാ കാരണേഹി**. സബ്ബേസം ഖന്ധാനം വോസ്സജ്ജനം തപ്പടിബദ്ധസംകിലേസപ്പഹാനേന ദട്ഠബ്ബം. **ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ**തി മഗ്ഗസമ്പയുത്തം ചിത്തം സന്ധായാഹ. **ഉഭയമ്പേതം** വോസ്സജ്ജനം. **തദുഭയസമങ്ഗീ**തി വിപസ്സനാസമങ്ഗീ മഗ്ഗസമങ്ഗീ ച. ''അനിച്ചാനുപസ്സനായ

നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ"തിആദിവചനതോ (പടി॰ മ॰ ൧.൭൨) യഥാ വിപസ്സനായ കിലേസാനം പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ലബ്ഭതി, ഏവം ആയതിം തേഹി കിലേസേഹി ഉപ്പാദേതബ്ബഖന്ധാനമ്പി പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ വത്തബ്ബോ, പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ പന മഗ്ഗേ ലബ്ഭമാനായ ഏകന്തകാരണഭൂതായ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ വസേന വേദിതബ്ബോ, മഗ്ഗേ പന തദുഭയമ്പി ഞായാഗതമേവ നിപ്പരിയായതോവ ലബ്ഭമാനത്താ. തേനാഹ **"തദുഭയസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ"**തിആദി.

പുച്ഛന്തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന "ന കിഞ്ചി ലോകേ ഉപാദിയതീ"തി ഏത്ഥ കാമുപാദാനവസേന ഉപാദിയനം പടിക്ഖിപീയതീതി ആഹ **"തണ്ഹാവസേന ന ഉപാദിയതീ"**തി. തണ്ഹാവസേന വാ അസതി ഉപാദിയനേ ദിട്ഠിവസേന ഉപാദിയനം അനവകാസമേവാതി **"തണ്ഹാവസേന"**ഇച്ചേവ വുത്തം. **ന പരാമസതീ**തി നാദിയതി, ദിട്ഠിപരാമാസവസേന വാ "നിച്ച"ന്തിആദിനാ **ന പരാമസതി. സംഖിത്തേനേവ ഖിപ്പം കഥേസീ**തി തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന പപഞ്ചം അകത്വാ കഥേസി.

൩൯൧. അഭിസമാഗന്ത്വാതി അഭിമുഖഞാണേന ഞേയ്യം സമാഗന്ത്വാ യാഥാവതോ വിദിത്വാ. തേനാഹ **"ജാനിത്വാ"**തി. **യഥാപരിസവിഞ്ഞാപകത്താ**തി യഥാപരിസം ധമ്മസമ്പടിഗ്ഗാഹികായ മഹതിയാ, അപ്പകായ വാ പരിസായ അനുരൂപമേവ വിഞ്ഞാപനതോ. **പരിയന്തം ന നിച്ഛരതീ**തി ന പവത്തതി. **മാ നിരത്ഥകാ അഗമാസീ**തി ഇദം ധമ്മതാവസേന വുത്തം, ന സത്ഥു അജ്ഝാസയവസേന. ഏകങ്ഗ്ഹേതം സത്ഥു വചീഘോസസ്സ അട്ഠസു അങ്ഗേസു, യദിദം പരിസപരിയന്തതാ. **ഛിദ്ദവിവരോകാസോ**തി ഛിദ്ദഭൂതോ, വിവരഭൂതോ വാ ഓകാസോപി നത്ഥി, ഭഗവതോ സദ്ദാസവനകാരണം വുത്തമേവ. **തസ്മാ**തി യഥാവുത്തകാരണതോ.

പഞ്ച അങ്ഗാനി ഏതസ്സാതി പഞ്ചങ്ഗം, പഞ്ചങ്ഗം ഏവ **പഞ്ചങ്ഗികം.** മഹതീആദി വീണാവിസേസോപി ആതതമേവാതി **"ചമ്മപരിയോനദ്ധേസൂ"**തി വിസേസിതം. **ഏകതലം** കുമ്ഭഥൂണദദ്ദരാദി. ചമ്മപരിയോനദ്ധം ഹുത്വാ തന്തിബദ്ധം **ആതതവിതതം**. തേനാഹ **"തന്തിബദ്ധപണവാദീ"**തി. ഗോമുഖീആദീനമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **വംസാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഖസിങ്ഗാദീനം സങ്ഗഹോ. **സമ്മാദീ**തി സമ്മതാളകംസതാളസിലാസലാകതാളാദി. തത്ഥ **സമ്മതാളം** നാമ ദണ്ഡമയതാളം. **കംസതാളം** ലോഹമയം. സിലായ അയോപത്തേന ച വാദനതാളം **സിലാസലാകതാളം. സമപ്പിതോ**തി സമ്മാ അപ്പിതോ ഉപേതോ. തേനാഹ **"ഉപഗതോ"**തി. ഉപട്ഠാനവസേന പഞ്ചഹി തൂരിയസതേഹി ഉപേതോ. ഏവംഭൂതോ ച യസ്മാ തേഹി ഉപട്ഠിതോ സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"സമങ്ഗീഭൂതോതി തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി. **പരിചാരേതീ**തി പരിതോ ചാരേതി. കാനി പന ചാരേതി, കഥം വാ ചാരേതീതി ആഹ **"സമ്പത്തിം...പേ॰... ചാരേതീ"**തി. തത്ഥ **തതോ തതോ**തി തസ്മിം തസ്മിം വാദിതേ തത്ഥ തത്ഥ ച വാദകജനേ. **അപനേത്വാ**തി വാദകജനേ നിസേധേത്വാ. തേനാഹ **"നിസ്സദ്ദാനി കാരാപേത്വാ"**തി. **ദേവചാരികം ഗച്ഛതിയേവ** ദേവതാനം മനുസ്സാനഞ്ച അനുകമ്പായ. സ്വായമത്ഥോ **വിമാനവത്ഥൂഹി** (വി॰ വ॰ ൧) ദീപേതബ്ബോ.

൩൯൨. അപ്പേവ സകേന കരണീയേനാതി മാരിസ, മോഗ്ഗല്ലാന, മയം സകേന കരണീയേന അപ്പേവ ബഹുകിച്ചാപി ന ഹോമ. **അപിച ദേവാനംയേവാ**തി

അപിച ഖോ പന ദേവാനംയേവ താവതിംസാനം കരണീയേന വിസേസതോ ബഹുകിച്ചാതി അത്ഥയോജനാ. ഭുമ്മട്ഠകദേവതാനമ്പി കേചി അട്ടാ സക്കേന വിനിച്ഛിതബ്ബാ ഹോന്തീതി ആഹ **"പഥവിതോ പട്ഠായാ"**തി. **നിയമേന്തോ**തി അവധാരേന്തോ. തം പന കരണീയം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"ദേവാനം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **താസ**ന്തി ദേവധീതുദേവപുത്തപാദപരിചാരികാനം. **മണ്ഡനപസാധനകാരികാ**തി മണ്ഡനപസാധനസംവിധായികാ. **അട്ടകരണം നത്ഥി** സംസയസ്സേവ അഭാവതോ.

യന്തി സവനുഗ്ഗഹണാദിവസേന സുപരിചിതമ്പി യം അത്ഥജാതം. **ന ദിസ്സതി,** പഞ്ഞാചക്ഖുനോ സബ്ബസോ ന പടിഭാതീതി അത്ഥോ. **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ. **സോമനസ്സസംവേഗ**ന്തി സോമനസ്സസമുട്ഠാനം സംവേഗം, ന ചിത്തസന്താസം.

സമുപബ്ബൂള്ഹോതി യുജ്ഝനവസേന സഹപതിതോ സമോഗാള്ഹോ. ഏവംഭൂതോ ച യസ്മാ സമൂഹവസേന സമ്പിണ്ഡിതോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"സന്നിപതിതോ രാസിഭൂതോ"**തി. **അനന്തരേ അത്തഭാവേ**തി ഇദം ദുതിയം സക്കത്തഭാവം തതോ അനന്തരാതീതേന സക്കത്തഭാവേന സക്കത്തഭാവസാമഞ്ഞതോ ഏകമിവ കത്വാ ഗഹണവസേന വുത്തം, അഞ്ഞഥാ "തതിയേ അത്തഭാവേ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. മഘത്തഭാവോ ഹി ഇതോ തതിയോതി. അഥ വാ യസ്മിം അത്തഭാവേ സോ ദേവാസുരസങ്ഗാമോ അഹോസി, തസ്സ അനന്തരത്താ മഘത്തഭാവസ്സ വുത്തം **"അനന്തരേ അത്തഭാവേ"**തി. സത്താനം ഹിതേസിതായ മാതാപിതുഉപട്ഠാനാദിനാ ചരിയാഹി **ബോധിസത്തചരിയാ വിയസ്സ ചരിയാ അഹോസി. സത്ത വതപദാനീ**തി സത്ത വതകോട്ഠാസേ.

മഹാപാനന്തി മഹന്തം സുരാപാനം. **ഗണ്ഡപാന**ന്തി ഗണ്ഡസുരാപാനം, അധിമത്തപാനന്തി അത്ഥോ. **പരിഹരമാനാ**തി പരിവാരേന്താ. **വേദികാപാദാ**തി സിനേരുസ്സ പരിയന്തേ വേദികാപരിക്ഖേപാ. **പഞ്ചസു ഠാനേസൂ**തി പഞ്ചസു പരിഭണ്ഡട്ഠാനേസു നാഗസേനാദീഹി **ആരക്ഖം ഠപേസി**.

൩൬൯. രാമണേയ്യകന്തി രമണീയഭാവം. **മസാരഗല്ലത്ഥമ്ഭേ**തി കബരമണിമയേ ഥമ്ഭേ. **സുവണ്ണാദിമയേ ഘടകേ**തി "രജതത്ഥമ്ഭേസു സുവണ്ണമയേ, സുവണ്ണത്ഥമ്ഭേസു രജതമയേ"തിആദിനാ സുവണ്ണാദിമയേ ഘടകേ വാളരൂപകാനി ച. പബാള്ഹം മത്തോതി **പമത്തോ**. തേനാഹ **"അതിവിയ മത്തോ"**തി. **നാടകപരിവാരേനാ**തി അച്ഛരാപരിവാരേന.

അച്ഛരിയബ്ഭുതന്തി പദദ്വയേനപി വിമ്ഹയനാകാരോവ വുത്തോ, തസ്മാ സഞ്ജാതം അച്ഛരിയബ്ഭുതം വിമ്ഹയനാകാരോ ഏതേസന്തി **സഞ്ജാതഅച്ഛരിയഅബ്ഭുതാ,** തഥാ പവത്തചിത്തുപ്പാദാ. അച്ഛരിയബ്ഭുതഹേതുകാ സഞ്ജാതാ തുട്ഠി ഏതേസന്തി **സഞ്ജാതതുട്ഠിനോ. സംവിഗ്ഗ**ന്തി സഞ്ജാതസംവേഗം. സ്വായം സംവേഗോ യസ്മാ പുരിമാവത്ഥായ ചിത്തസ്സ ചലനം ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ചലിത"**ന്തി.

൩൭൦. തമം വിനോദിതന്തി പാടിഹാരിയദസ്സനേന "അഹോ ഥേരസ്സ ഇദ്ധാനുഭാവോ"തി സമ്മാപടിപത്തിയം സഞ്ജാതബഹുമാനോ, ഈദിസം നാമ സാസനം ലഭിത്വാപി മയം നിരത്ഥകേന ഭോഗമദേന സമ്മത്താ ഭവാമാതി

യോനിസോ മനസികാരുപ്പാദനേന സമ്മോഹതമം വിനോദിതം വിധമിതം. **ഏതേതി** മഹാഥേരോ സക്കോ ചാതി തേ ദ്വേപി സമാനബ്രഹ്മചരിയതായ **സബ്രഹ്മചാരിനോ**.

൩൯൪. പഞ്ചാതാനന്തി പാകടാനം ചാതുമഹാരാജ-സുയാമ-സന്തുസിത-പരനിമ്മിതവസവത്തിമഹാബ്രഹ്മാനം അഞ്ഞതരോ, ന യേസം കേസഞ്ചീതി അധിപ്പായോ. ആരദ്ധധമ്മവസേനേവ പരിയോസാപിതത്താ **യഥാനുസന്ധിനാവ നിട്ഠപേസി**.

ചൂളതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തവണ്ണനാ

൩൯൬. ലദ്ധിമത്തന്തി മിച്ഛാഗാഹമത്തം, ന ദിട്ഠാഭിനിവേസോ. **സസ്സതദിട്ഠീതി** നിച്ചാഭിനിവേസോ. **സോതി** അരിട്ഠോ ഭിക്ഖു. കഥേത്വാ സമോധാനേന്തന്തി യോജനാ. **സമോധാനേന്തന്തി** ച നിഗമേന്തന്തി അത്ഥോ. **തത്ഥ തത്ഥേവാതി** തേസു തേസു ഏവ ഭവേസു **നിരുജ്ഝന്തി,** ന ഭവന്തരം സങ്കമന്തി. **വിഞ്ഞാണം പന** അഭിന്നസഭാവം അനഞ്ഞന്തി അധിപ്പായോ. **ഇധലോകതോതി** ഇമസ്മാ അത്തഭാവാ. **പരലോകന്തി** പരഭവസഞ്ഞിതം അത്തഭാവം. **സന്ധാവതീതി** നിച്ചതായ കേനചി അസമ്ബദ്ധം വിയ ഗച്ഛതി. തേന ഇധലോകതോ പരലോകഗമനമാഹ. **സംസരതീതി** ഇമിനാ പരലോകതോ ഇധാഗമനം. **സന്ധാവതീതി** വാ ഭവന്തരസങ്കമനമാഹ. **സംസരതീതി** തത്ഥ തത്ഥ അപരാപരസഞ്ചരണം.

''പച്ചയേ സതി ഭവതീ''തിആദിനാ വിഞ്ഞാണസ്സ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച പടിച്ചസമുപ്പന്നഭാവം ദസ്സേന്തോ സസ്സതഭാവം പടിക്ഖിപതി. **ബുദ്ധേന അകഥിതം കഥേസീതി** ഇമിനാ ''യം അഭാസിതം അലപിതം തഥാഗതേന, തം ഭാസിതം ലപിതം തഥാഗതേനാതി ദീപേതീ''തി (ചൂളവ॰ ൩൫൨, ൩൫൩) ഇമസ്മിം ഭേദകരവത്ഥുസ്മിം സന്ദിസ്സതീതി ദസ്സേതി. **ജിനചക്കേ പഹാരം ദേതീതി** ''തദേവിദം വിഞ്ഞാണം...പേ॰... അനഞ്ഞ''ന്തി നിച്ചതം പടിജാനന്തോ - ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ (ധ॰ പ॰ ൨൭൭), രൂപം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ച''ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൯൪-൯൫) ച ആദിനയപ്പവത്തേ സത്ഥു ധമ്മചക്കേ ഖീലം ഉപ്പാദേന്തോ പഹാരം ദേതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന അനിച്ചന്തി ദിട്ഠം പവേദിതഞ്ച വിഞ്ഞാണം നിച്ചന്തി പടിജാനന്തോ **വേസാരജ്ജഞാണം പടിബാഹതി. സോതുകാമം ജനന്തി** അരിയധമ്മാധിഗമസ്സ ഏകന്തഉപായഭൂതം വിപസ്സനാമഗ്ഗം സോതുകാമം ജനം നിച്ചഗ്ഗാഹപഗ്ഗണ്ഹനേന **വിസംവാദേതി**. തതോ ഏവ **അരിയപഥേ** അരിയധമ്മവീഥിയം തസ്സാ പടിക്ഖിപനേന **തിരിയം നിപതിത്വാ**.

൩൯൮. വിഞ്ഞാണസീസേന അത്തനാ ഗഹിതം അത്താനം വിഭാവേന്തോ **''ക്വായം, ഭന്തേ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വദോ വേദേയ്യോതി**ആദയോ സസ്സതദിട്ഠിയാ ഏവ അഭിനിവേസാകാരാ. വദതീതി **വദോ,** വചീകമ്മസ്സ കാരകോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ഹി കാരകഭാവുപായികസത്താനം ഹിതസുഖാവബോധനസമത്ഥതം അത്തനോ ദസ്സേതി. വേദിയോവ **വേദേയ്യോ,** ജാനാതി അനുഭവതി ചാതി അത്ഥോ. ഈദിസാനഞ്ഹി പദാനം ബഹുലാ കത്തുസാധനതം സദ്ദവിദൂ

മഞ്ഞന്തി. **വേദയതീ**തി തം തം അനുഭവിതബ്ബം അനുഭവതി. **തഹിം തഹി**ന്തി തേസു തേസു ഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസസത്തനികായേസു.

൩൯൬. തം വാദം പഗ്ഗയ്ഹ ഠിതത്താ സാതിസ്സ ഛിന്നപച്ചയതാ അവിരുള്ഹധമ്മതാ ച വേദിതബ്ബാ. **ഹേട്ഠാ**തി അലഗദ്ദസുത്തസംവണ്ണനം (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൩൮-൨൩൭) സന്ധായാഹ. പരതോ **ഹേട്ഠാ**തി വുത്തട്ഠാനേപി ഏസേവ നയോ. **പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീ**തി തീഹിപി അനുസന്ധീഹി അവോമിസ്സോ വിസുംയേവേകോ അനുസന്ധി. നനു ചായമ്പി സാതിസ്സ അജ്ഝാസയവസേന പവത്തിതത്താ അജ്ഝാസയാനുസന്ധിയേവാതി? ന, നിയ്യാനമുഖേന അപ്പവത്തത്താ. നിയ്യാനഞ്ഹി പുരക്ഖത്വാ പുച്ഛാദിവസേന പവത്താ ഇതരാ ദേസനാപുച്ഛാനുസന്ധിആദയോ. ഇധ തദഭാവതോ വുത്തം **"പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീ"**തി. **പരിസായ ലദ്ധിം സോധേന്തോ**തി യാദിസീ സാതിസ്സ ലദ്ധി, തദഭാവദസ്സനവസേന പരിസായ ലദ്ധിം സോധേന്തോ, പരിസായ ലദ്ധിസോധനേനേവ സാതി ഗണതോ നിസ്സാരിതോ നാമ ജാതോ.

൪൦൦. **യം യദേവാ**തി ഇദം യദിപി അവിസേസതോ പച്ചയധമ്മഗ്ഗഹണം, "വിഞ്ഞാണന്ത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീ"തി പന വുത്തത്താ തംതംവിഞ്ഞാണസ്സ സമഞ്ഞാനിമിത്തപച്ചയജാതം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേന വുത്തം പാളിയം - "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണന്ത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീ"തിആദി. അഥ വാ തംതംദ്വാരനിയതം ഇതരമ്പി സബ്ബം തസ്സ തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയജാതം ഇധ "യം യദേവാ"തി ഗഹിതം, തത്ഥ പന യം അസാധാരണം, തേന സമഞ്ഞാതി "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണന്ത്വേവാ"തിആദി വുത്തം. **ദ്വാരസങ്കന്തിയാ അഭാവ**ന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരന്തരസങ്കമനസ്സ അഭാവം. സ്വായം ഓളാരികനയേന മന്ദബുദ്ധീനം സുഖാവബോധനത്ഥം നയദസ്സനവസേന വുത്തോ. ന ഹി കദാചി പച്ചുപ്പന്നം വിഞ്ഞാണം വിഗച്ഛന്തം അനന്തരവിഞ്ഞാണം സങ്കമതി അനന്തരാദിപച്ചയാലാഭേ തസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ.

ഏവമേവാതി യഥാ അഗ്ഗി ഉപാദാനം പടിച്ച ജലന്തോ അനുപാദാനോ തത്ഥേവ നിബ്ബായതി, ന കത്ഥചി സങ്കമതി, ഏവമേവ. **"പച്ചയവേകല്ലേന തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതീ"**തി കസ്മാ വുത്തം, ന ഹേത്ഥ അനുപ്പാദനിരോധോ ഇച്ഛിതോ താദിസസ്സ നിരോധസ്സ ഇധ അനധിപ്പേതത്താ, അഥ ഖോ ഖണനിരോധോ, സോ ച സാഭാവികത്താ ന പച്ചയവേകല്ലഹേതുകോ? സച്ചമേതം, തംതംദ്വാരികസ്സ പന വിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരന്തരം അസങ്കമിത്വാ തത്ഥ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝനം ഇധാധിപ്പേതം. യേസഞ്ച പച്ചയാനം വസേന ദ്വാരന്തരികവിഞ്ഞാണേന ഭവിതബ്ബം, തേസം തദഭാവതോ പച്ചയവേകല്ലഗ്ഗഹണം, തസ്മാ പച്ചയവേകല്ലേന ന സോതാദീനി സങ്കമിത്വാ സോതവിഞ്ഞാണന്തിആദി സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതീതി യോജനാ. ഏതേന യം വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുരൂപാദിപച്ചയസാമഗ്ഗിയാ വസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസങ്ഖ്യം ഗച്ഛതി, തത്ഥ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി താവകാലികഭാവതോ, തസ്സ പന സോതസദ്ദാദിപച്ചയാഭാവതോ കുതോ സോതവിഞ്ഞാണാദിസമഞ്ഞാ, ഏവമപ്പവത്തിതോ തസ്സ കുതോ സങ്കമോതി ദസ്സിതം ഹോതി. **വിഞ്ഞാണപ്പവത്തേ**തി വിഞ്ഞാണപ്പവത്തിയം. **ദ്വാരസങ്കന്തിമത്ത**ന്തി ദ്വാരന്തരസങ്കമനമത്തമ്പി ന വദാമി തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജനതോ പച്ചയസ്സ ഉപ്പാദവന്തതോ സതി ച ഉപ്പാദേ അവസ്സംഭാവീ നിരോധോതി ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചതാ ദീപിതാ ഹോതീതി.

൪൦. "പടിച്ചസമുപ്പന്നം വിഞ്ഞാണം വുത്തം മയാ, അഞ്ഞത്ര പച്ചയാ നത്ഥി വിഞ്ഞാണസ്സ സമ്ഭവോ"തി പാളിയാ അന്വയതോ ച ബ്യതിരേകതോ ച വിഞ്ഞാണസ്സ സങ്ഖതതാവ ദസ്സിതാതി ആഹ **"സപ്പച്ചയഭാവം ദസ്സേത്വാ"**തി. ഹേതുപച്ചയേഹി ജാതം നിബ്ബത്തം "ഭൂത"ന്തി ഇധാധിപ്പേതം, തം അത്ഥതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ തബ്ബിനിമുത്തസ്സ സപ്പച്ചയസ്സ അഭാവതോ, യഞ്ച ഖന്ധപഞ്ചകം അത്തനോ തേസഞ്ച ഭിക്ഖൂനം, തം "ഭൂതമിദ"ന്തി ഭഗവാ അവോചാതി ആഹ **"ഇദം ഖന്ധപഞ്ചക"**ന്തി. അത്തനോ ഫലം ആഹരതീതി ആഹാരോ, പച്ചയോ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി സമ്ഭവോ, ആഹാരോ സമ്ഭവോ ഏതസ്സാതി **ആഹാരസമ്ഭവം**. തേനാഹ **"പച്ചയസമ്ഭവ"**ന്തി. **തസ്സ പച്ചയസ്സ നിരോധാ**തി യേന അവിജ്ജാദിനാ പച്ചയേന ഖന്ധപഞ്ചകം സമ്ഭവതി, തസ്സ പച്ചയസ്സ അനുപ്പാദനിരോധാ. ഖണനിരോധോ പന കാരണനിരപേക്ഖോ.

നോസ്സൂതി സംസയജോതനോ നിപാതോതി ആഹ **"ഭൂതം നു ഖോ ഇദം, ന നു ഖോ ഭൂത"**ന്തി. **ഭൂതമിദം നോസ്സൂ**തി ച ഇമിനാ ഖന്ധപഞ്ചകമേവ നു ഖോ ഇദം, ഉദാഹു അത്തത്തനിയന്തി ഏവംജാതികോ സംസയനാകാരോ ഗഹിതോ. **തദാഹാരസമ്ഭവം നോസ്സൂ**തി പന ഇമിനാ സഹേതുകം നു ഖോ ഇദം ഭൂതം, ഉദാഹു അഹേതുകന്തി യഥാ അഹേതുകഭാവാപന്നോ സംസയനാകാരോ ഗഹിതോ, ഏവം വിസമഹേതുകഭാവാപന്നോപി സംസയനാകാരോ ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. വിസമഹേതുനോപി പരമത്ഥതോ ഭൂതസ്സ അഹേതുകഭാവതോ. വിസമഹേതുവാദോപി പരേഹി പരികപ്പിതമത്തതായ സഭാവനിയതിയദിച്ഛാദിവാദേഹി സമാനയോഗക്ഖമോതി. **നിരോധധമ്മം നോസ്സൂ**തി ഇമിനാ യഥാ അനിച്ചം നു ഖോ ഇദം ഭൂതം, ഉദാഹു നിച്ചന്തി അനിച്ചതം പടിച്ച സംസയനാകാരോ ഗഹിതോ, ഏവം ദുക്ഖം നു ഖോ, ഉദാഹു ന ദുക്ഖം, അനത്താ നു ഖോ, ഉദാഹു ന അനത്താതിപി സംസയനാകാരോ ഗഹിതോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖഭാവാദിഅവസ്സംഭാവതോ, നിച്ചേ ച തദുഭയാഭാവതോ. **യാഥാവസരസലക്ഖണതോ**തി അവിപരീതസരസതോ സലക്ഖണതോ ച, കിച്ചതോ ചേവ സഭാവതോ ചാതി അത്ഥോ. വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനഭൂതാപി പഞ്ഞാ വിപസ്സനാ ഏവാതി വുത്തം **"വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ"**തി. **സരസതോ**തി ച സഭാവതോ. **സലക്ഖണതോ**തി സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാപഞ്ഞായ സമ്മാ പസ്സന്തസ്സാ"**തി. **വുത്തനയേനേവാ**തി "യാഥാവസരസലക്ഖണതോ"തി വുത്തനയേനേവ. **യേ യേ**തി തസ്സം പരിസായം യേ യേ ഭിക്ഖൂ. **സല്ലക്ഖേസു**ന്തി സമ്മദേവ ഉപധാരേസും.

തേഹീതി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി. **തത്ഥാ**തി തിസ്സം വിപസ്സനാപഞ്ഞായം. **നിത്തണ്ഹഭാവ**ന്തി തണ്ഹാഭാവം "ഏതം മമ"ന്തി തണ്ഹാഗ്ഗാഹസ്സ പഹീനതം. ഏതേനപി ഭഗവാ "അഹം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസുപി തണ്ഹാപഹാനമേവ വണ്ണേമി, സാതി പന മോഘപുരിസോ അത്തഭാവേപി തണ്ഹാസംവഡ്ഢനിം വിപരീതദിട്ഠിം പഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠതീ"തി സാതിം നിഗ്ഗണ്ഹാതി. **സഭാവദസ്സനേനാ**തി ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവദസ്സനേന. **പച്ചയദസ്സനേനാ**തി കാരണദസ്സനേന അനവസേസതോ ഹേതുനോ പച്ചയസ്സ ച ദസ്സനേന. **അല്ലീയേഥാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന നിസ്സയേഥ. തേനാഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠീഹീ"**തി. **കേലായേഥാ**തി പരിഹരണകേളിയാ പരിഹരേയ്യാഥ. തേനാഹ **"കീളമാനാ വിഹരേയ്യാഥാ"**തി. **ധനം വിയ ഇച്ഛന്താ**തി ധനം വിയ ദ്രബ്യം വിയ ഇച്ഛം തണ്ഹം ജനേന്താ. തേനാഹ **"ഗേധം ആപജ്ജേയ്യാഥാ"**തി. **മമത്തം ഉപ്പാദേയ്യാഥാ**തി

''മമമിദ''ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന അഭിനിവേസം ജനേയ്യാഥ. നികന്തിവസേനപി ഗഹണത്ഥായ നോ ദേസിതോ, തസ്സ വാ സണ്ഹസുഖുമസ്സ വിപസ്സനാധമ്മസ്സ ഗഹണം നാമ നികന്തിയാ ഏവ സിയാ, ന ഓളാരികതണ്ഹായാതി വുത്തം **''നികന്തിവസേനാ''**തി.

൪൦൨. പടിച്ച ഏതസ്മാ ഫലം ഏതീതി **പച്ചയോ,** സബ്ബോ കാരണവിസേസോതി ആഹ **''ഖന്ധാനം പച്ചയം ദസ്സേന്തോ''**തി. യാവ അവിജ്ജാ ഹി സബ്ബോ നേസം കാരണവിസേസോ ഇധ ദസ്സിതോ. പുന ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ, അന്തതോ പട്ഠായ യാവ ആദീതി അനുലോമതോ പടിലോമതോ ച വട്ടവിവട്ടദസ്സനവസേന നാനാനയേഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ, നിച്ചഗ്ഗാഹസ്സ നിമിത്തഭൂതോ കിലേസോപി ഇധ നത്ഥീതി ദീപേതി. **തമ്പി വുത്തത്ഥമേവാ**തി തമ്പി ''ഇമേ ച, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ ആഹാരാ''തിആദി യാവ ''തണ്ഹാപഭവാ''തി പാളിപദം, താവ വുത്തത്ഥമേവ **സമ്മാദിട്ഠിസുത്തവണ്ണനായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.വ്വൻ). സേസം പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാഭാവതോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൭൦) **വിത്ഥാരിതാവാ**തി ഇമിനാവ സങ്ഗഹിതം.

൪൦൪. **ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം പരമത്ഥദീപനിയം **ഉദാനട്ഠകഥായം** (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൪൦൬. **പടിധാവനാ**തി പടിസരണം, പുബ്ബേ അത്തനോ ആഗതം അതീതം അദ്ധാനം ഉദ്ദിസ്സ തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പടിഗമനന്തി അത്ഥോ. നനു വിചികിച്ഛാവസേന പാളിയം പടിധാവനാ ആഗതാതി? സച്ചം ആഗതാ, സാ പന തണ്ഹാദിട്ഠിഹേതുകാതി ''തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാ''തി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം യഥാധിഗതേ ഞാണദസ്സനേ.

നിച്ചലഭാവന്തി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവം, തിത്ഥിയവാദവാതേഹി അകമ്പിയഭാവഞ്ച. **ഗരൂ**തി ഗരുഗുണയുത്തോ. **ഭാരികോ** പാസാണച്ഛത്തസദിസോ. **അകാമാ അനുവത്തിതബ്ബോ**തി സദ്ധാമത്തകേനേവ അനുവത്തനമാഹ, ന അവേച്ചപ്പസാദേന. **കിച്ച**ന്തി സത്ഥുകിച്ചം. **ബ്രാഹ്മണാന**ന്തി ജാതിമന്തബ്രാഹ്മണാനം. **വതസമാദാനാനീ**തി മഗവതാദിവതസമാദാനാനി. **ദിട്ഠികുതൂഹലാനീ**തി തംതംദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന ''ഇദം സച്ചം, ഇദം സച്ച''ന്തിആദിനാ ഗഹേതബ്ബകുതൂഹലാനി. **ഏവം നിസ്സട്ഠാനീ**തി യഥാ മയാ തുമ്ഹാകം ഓവാദോ ദിന്നോ, ഏവം നിസ്സട്ഠാനി വതാദീനി തം അതിക്കമിത്വാ കിം ഗണ്ഹേയ്യാഥ. **സയം ഞാണേന ഞാത**ന്തി പരനേയ്യതം മുഞ്ചിത്വാ അത്തനോ ഏവ ഞാണേന യാഥാവതോ ഞാതം. ഏവംഭൂതഞ്ച സയം പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠം നാമ ഹോതീതി ആഹ **''സയം പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ദിട്ഠ''**ന്തി. **സയം വിഭാവിത**ന്തി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി തസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ചത്തം വിഭൂതഭാവം ആപാദിതം. **ഉപനീതാ**തി ഉപക്കമേന ധമ്മദേസനാനുസാരേന നീതാ. **മയാ**തി കത്തരി കരണവചനം. **ധമ്മേനാ**തി കാരണേന. **ഏതം വചന**ന്തി ഏതം ''സന്ദിട്ഠികോ''തിആദിവചനം.

൪൦൮. **തം** സമ്മോഹട്ഠാനം **അസ്സ** ലോകസ്സ. **സമോധാനേനാ**തി സമാഗമേന. ഗബ്ഭതി അത്തഭാവഭാവേന വത്തതീതി **ഗബ്ഭോ,** കലലാദിഅവത്ഥോ ധമ്മപബന്ധോ, തന്നിസ്സിതത്താ പന സത്തസന്താനോ ''ഗബ്ഭോ''തി വുത്തോ

യഥാ “മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ”തി. തന്നിസ്സയഭാവതോ മാതുകുച്ഛി “ഗബ്ഭോ”തി വേദിതബ്ബോ, ഗബ്ഭോ വിയാതി വാ. യഥാ ഹി നിവാസട്ഠാനതായ സത്താനം ഓവരകോ “ഗബ്ഭോ”തി വുച്ചതി, ഏവം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം യാവ അഭിജാതി നിവാസട്ഠാനതായ മാതുകുച്ഛി “ഗബ്ഭോ”തി വുത്തോതി.

യമേകരത്തിന്തി യസ്സം ഏകരത്തിയം. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി ഇദം ഉപയോഗവചനം, അച്ചന്തസംയോഗേ വാ. **പഠമ**ന്തി സബ്ബപഠമം പടിസന്ധിക്ഖണേ. **ഗബ്ഭേ**തി മാതുകുച്ഛിയം. **മാണവോ**തി സത്തോ. യേഭുയ്യേന സത്താ രത്തിയം പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തീതി രത്തിഗ്ഗഹണം. **അബ്ഭുട്ഠിതോ**വാതി ഉട്ഠിതഅബ്ഭോ വിയ, അഭിമുഖഭാവേന വാ ഉട്ഠിതോ ഏവ മരണസ്സാതി അധിപ്പായോ. **സോ യാതീ**തി സോ മാണവോ യാതി പഠമക്ഖണതോ പട്ഠായ ഗച്ഛതേവ. **സ ഗച്ഛം ന നിവത്തതീ**തി സോ ഏവം ഗച്ഛന്തോ ഖണമത്തമ്പി ന നിവത്തതി, അഞ്ഞദത്ഥു മരണമേവ ഉപഗച്ഛതീതി ഗാഥായ അത്ഥോ.

ഉതുസമയം സന്ധായ വുത്തം, ന ലോകസമഞ്ഞാതരജസ്സ ലഗ്ഗനദിവസമത്തം. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **“മാതുഗാമസ്സ കിര യസ്മി”**ന്തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഗബ്ഭാസയേ. **സണ്ഠഹിത്വാ**തി നിബ്ബത്തിത്വാ. **ഭിജ്ജിത്വാ**തി അഗ്ഗഹിതഗബ്ഭാ ഏവ ഭിന്നാ ഹുത്വാ. അയഞ്ഹി തസ്സാ സഭാവോ. **വത്ഥു സുദ്ധം ഹോതീ**തി പഗ്ഘരിതലോഹിതത്താ അനാമയത്താ ച ഗബ്ഭാസയോ സുദ്ധോ ഹോതി. സുദ്ധവത്ഥുത്താ തതോ പരം കതിപയദിവസാനി **ഖേത്തമേവ ഹോതി** ഗബ്ഭസണ്ഠഹനസ്സ പരിത്തസ്സ ലോഹിതലേസസ്സ വിജ്ജമാനത്താ. സമ്ഭവസ്സ പന കഥം സബ്ഭാവോതി ആഹ **“തസ്മിം സമയേ”**തിആദി. ഇത്ഥിസന്താനേപി സുക്കധാതു ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **“അങ്ഗപരാമസനേനപി ദാരകോ നിബ്ബത്തതിയേവാ”**തി. യഥാ പാരികായ നാഭിപരാമസനേന സാമസ്സ ബോധിസത്തസ്സ, ദിട്ഠമങ്ഗലികായ നാഭിപരാമസനേന മണ്ഡബ്യസ്സ നിബ്ബത്തി. **ഗന്ധബ്ബോ**തി ഗന്ധനതോ ഉപ്പജ്ജനഗതിയാ നിമിത്തുപട്ഠാപനേന സൂചനതോ ഗന്ധോതി ലദ്ധനാമേന ഭവഗാമികമ്മുനാ അബ്ബതി പവത്തതീതി **ഗന്ധബ്ബോ,** തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനകസത്തോ. തേനാഹ **“തത്രൂപഗസത്തോ”**തി. **കമ്മയന്തയന്തിതോ**തി തത്രൂപപത്തിആവഹേന കമ്മസങ്ഖാതേന പേല്ലനകയന്തേന തത്ഥത്തായ പേല്ലിതോ ഉപനീതോ. **മഹന്തേന ജീവിതസംസയേനാ**തി വിജായനപരിക്കിലേസേന “ജീവിസ്സാമി ഖോ, ന നു ഖോ ജീവിസ്സാമി അഹം വാ, പുത്തോ വാ മേ”തി ഏവം പവത്തേന ജീവിതസംസയേന വിപുലേന ഗരുതരേന സംസയേന. **തം ഠാന**ന്തി ഥനപ്പദേസമാഹ. കീളന്തി തേനാതി കീളനം, കീളനമേവ **കീളനകം**.

ർം൯. സാരജ്ജതീതി സാരത്തചിത്തോ ഹോതി. **ബ്യാപജ്ജതീ**തി ബ്യാപന്നചിത്തോ ഹോതി. **കായേ** കേസാദിദ്വത്തിംസാസുചിസമുദായേ തംസഭാവാരമ്മണാ **സതി കായസതി. അനുപട്ഠപേത്വാ**തി അനുപ്പാദേത്വാ, യഥാസഭാവതോ കായം അനുപധാരേത്വാതി അത്ഥോ. **പരിത്തചേതസോ**തി കിലേസേഹി പരിതോ ഖണ്ഡിതചിത്തോ. തേനാഹ **“അകുസലചിത്തോ”**തി. **ഏതേ** അകുസലധമ്മാ. **നിരുജ്ഝന്തീ**തി നിരോധം പത്താ ഹോന്തി. **തണ്ഹാവസേന അഭിനന്ദതീ**തി സപ്പീതികതണ്ഹാവസേന അഭിമുഖം ഹുത്വാ നന്ദതി. **അഭിവദതീ**തി തണ്ഹാവസേന തം തം ആരമ്മണം അഭിനിവിസ്സ വദതി. **അജ്ഝോസായാ**തി അനഞ്ഞസാധാരണം വിയ ആരമ്മണം തണ്ഹാവസേന അനുപവിസിത്വാ. തേനാഹ **“ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ”**തി.

ദുക്ഖം കഥം അഭിനന്ദതീതി ഏത്ഥ ദുക്ഖഹേതുകം അഭിനന്ദന്തോ ദുക്ഖം അഭിനന്ദതി നാമാതി ദട്ഠബ്ബം. **അട്ഠകഥായം** പന യാവതാ യസ്സ ദുക്ഖേ ദിട്ഠിതണ്ഹാ അഭിനന്ദനാ അപ്പഹീനാ, താവതായം ദുക്ഖം അഭിനന്ദതി നാമാതി ദസ്സേതും **"അഹം ദുക്ഖിതോ മമ ദുക്ഖന്തി ഗണ്ഹന്തോ അഭിനന്ദതി നാമാ"**തി വുത്തം. തേന ഗാഹദ്വയഹേതുകാ തത്ഥ അഭിനന്ദനാതി ദസ്സേതി. **പുന ഏകവാരന്തി** പുനപി ഏകവാരം. ഫലഹേതുസന്ധിഹേതുഫലസന്ധിവസേന **ദ്വിസന്ധീ**. "ഗബ്ഭസ്സാവക്കന്തി ഹോതീ"തിആദിനാ അത്ഥതോ സരൂപതോ ച ഏതരഹി ഫലസങ്ഖേപസ്സ. **സരൂപേനേവ** ച ഇതരദ്വയസ്സ ദേസിതത്താ ആഹ **"തിസങ്ഖേപ"**ന്തി.

൪൧൪-൪൧൫. സമഥയാനികസ്സ ഭിക്ഖുനോ വേദനാമുഖേന സങ്ഖേപേനേവ യാവ അരഹത്താ കമ്മട്ഠാനം ഇധ കഥിതന്തി ആഹ **"സംഖിത്തേന തണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തിം ധാരേഥാ"**തി. "ഇമം തണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തി"ന്തി ച ഭഗവാ യഥാദേസിതം ദേസനം അവോചാതി വുത്തം **"ഇമം...പേ॰... വിമുത്തിദേസന"**ന്തി . യദി ഏവം കഥം ദേസനാ വിമുത്തീതി ആഹ **"ദേസനാ ഹി...പേ॰... വിമുത്തീതി വുത്താ"**തി. യസ്സാ തണ്ഹായ വസേന സാതി ഭിക്ഖു സസ്സതഗ്ഗാഹമഹാസങ്ഘാടപടിമുക്കോ, സാ സബ്ബബുദ്ധാനം ദേസനാ ഹത്ഥാവലമ്ബമാനേപി ദുരുഗ്ഘാടിയാ ജാതാതി ആഹ **"മഹാതണ്ഹാജാലതണ്ഹാസങ്ഘാടപടിമുക്ക"**ന്തി. **മഹാതണ്ഹാജാലേതി** മഹന്തേ തണ്ഹാജടേ. **തണ്ഹാസങ്ഘാടേ**തി തണ്ഹായ സങ്ഘാടേ. തഥാഭൂതോ ച തസ്സ അബ്ഭന്തരേ കതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപവിട്ഠോ അന്തോഗധോ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. മഹാഅസ്സപുരസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൬. ജാനപദിനോതി ജനപദവന്തോ, ജനപദസ്സ വാ ഇസ്സരാ രാജകുമാരാ ഗോത്തവസേന **അങ്ഗാ നാമ**. തേസം നിവാസോ യദി ഏകോ ജനപദോ , കഥം ബഹുവചനന്തി ആഹ **"രുള്ഹീസദ്ദേനാ"**തി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ സലിങ്ഗവചനാനി (പാണിനി ൧.൨.൫൧) ഇച്ഛന്തി. അയമേത്ഥ രുള്ഹീ യഥാ "കുരൂസു വിഹരതി, മല്ലേസു വിഹരതീ"തി ച. തബ്ബിസേസനേ പന ജനപദസദ്ദേ ജാതിസദ്ദേ ഏകവചനമേവ. തേനാഹ **"അങ്ഗേസു ജനപദേ"**തി. അസ്സാ വുച്ചന്തി പാസാണാനി, താനി സുന്ദരാനി തത്ഥ സന്തീതി **"അസ്സപുര"**ന്തി സോ നിഗമോ വുത്തോതി കേചി. അപരേ പന ആജാനീയോ അസ്സോ രഞ്ഞോ തത്ഥ ഗഹണം ഉപഗതോതി **"അസ്സപുര"**ന്തി വുത്തോതി വദന്തി. കിം തേഹി, നാമമേതം തസ്സ നിഗമസ്സ. യസ്മാ പന തത്ഥ ഭഗവതോ നിബദ്ധവസനട്ഠാനം കിഞ്ചി നാഹോസി, തസ്മാ **"തം ഗോചരഗാമം കത്വാ വിഹരതി"**ച്ചേവ വുത്തം. തഥാ ഹി പാളിയം "അസ്സപുരം നാമ അങ്ഗാനം നിഗമോ"തി ഗോചരഗാമകിത്തനമേവ കതം.

ഏവരൂപേന സീലേനാതിആദീസു സീലഗ്ഗഹണേന വാരിത്തസീലമാഹ. തേന സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവേ ദസ്സേതി. ആചാരഗ്ഗഹണേന ചാരിത്തസീലം. തേന പരിസുദ്ധം കായവചീസമാചാരം. പടിപത്തിഗ്ഗഹണേന സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസങ്ഗഹം സമ്മാപടിപത്തിം. **ലജ്ജിനോ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തസീലാചാരമൂലകാരണം. **പേസലാ**തി ഇമിനാ പാരിസുദ്ധിം.

ഉളാരഗുണാതി ഇമിനാ പടിപത്തിയാ പാരിപൂരിം. **ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സേവ വണ്ണം കഥേന്തീ**തി ഇദം തേസം ഉപാസകാനം യേഭുയ്യേന ഭിക്ഖൂനം ഗുണകിത്തനപസുതതായ വുത്തം. തേ പന സദ്ധമ്മേപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേപി അഭിപ്പസന്നാ ഏവ. തേനാഹ **"ബുദ്ധമാമകാ ധമ്മമാമകാ"**തി. വത്ഥുത്തയേ ഹി ഏകസ്മിം അഭിപ്പസന്നാ ഇതരദ്വയേ അഭിപ്പസന്നാ ഏവ തദവിനാഭാവതോ. **പിണ്ഡപാതാപചായനേ**തി ലക്ഖണവചനമേതം യഥാ ''കാകേഹി സപ്പി രക്ഖിതബ്ബ''ന്തി, തസ്മാ പച്ചയപടിപൂജനേതി വുത്തം ഹോതി. പച്ചയദായകാനഞ്ഹി കാരസ്സ അത്തനോ സമ്മാപടിപത്തിയാ മഹപ്ഫലഭാവസ്സ കരണം ഇധ ''പിണ്ഡപാതാപചായന''ന്തി അധിപ്പേതം.

സമണകരണാതി സമണഭാവകരാ, സമണഭാവസ്സ കാരകാതി അത്ഥോ. തേ പന ഏകന്തതോ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദിതാ വഡ്ഢിതാ ച ഹോന്തീതി ആഹ **"സമാദായ പരിപൂരിതാ"**തി. **സമണ**ഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സമണവസേന, ന സാമഞ്ഞമത്തേനാതി ആഹ **"സമിതപാപസമണ"**ന്തി. **ബ്രാഹ്മണകരണാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബ്യഞ്ജനതോ ഏവ ചായം ഭേദോ, യദിദം സമണബ്രാഹ്മണാതി , ന അത്ഥതോ. **സമണേന കത്തബ്ബധമ്മാ**തി സമണധമ്മേ ഠിതേന സമ്പാദേതബ്ബധമ്മാ. യോ ഹി ഹേട്ഠിമസിക്ഖാസങ്ഖാതസമണഭാവേ സുപ്പതിട്ഠിതോ, തേന യേ ഉപരിസിക്ഖാസങ്ഖാതസമണഭാവാ സമ്പാദേതബ്ബാ, തേസം വസേനേവ വുത്തസമണേന കത്തബ്ബധമ്മാ വുത്താതി. തഥാ ഹി തേസം സമണഭാവാവഹതം സന്ധായാഹ **"തേപി ച സമണകരണാ ഹോന്തിയേവാ"**തി. **ഇധ പനാ**തി മഹാഅസ്സപുരേ. **ഹിരോത്തപ്പാദിവസേന ദേസനാ വിത്ഥാരിതാ**തി ഹിരോത്തപ്പ-പരിസുദ്ധകായവചീമനോസമാചാരാജീവഇന്ദ്രിയസംവര-ഭോജനേമത്തഞ്ഞുത- ജാഗരിയാനുയോഗസതിസമ്പജഞ്ഞ-ഝാനവിജ്ജാവസേന സമണകരണധമ്മദേസനാ വിത്ഥാരതോ ദേസിതാ, ന തികനിപാതേ വിയ സങ്ഖേപതോ. **ഫല**ഗ്ഗഹണേനേവ വിപാകഫലം ഗഹിതം, തം പന ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ചതുബ്ബിധം സാമഞ്ഞഫലം ദട്ഠബ്ബം. **ആനിസംസ**ഗ്ഗഹണേന പിയമനാപതാദിഉദ്രയോ. **തസ്സേവ അത്ഥോ**തി തസ്സേവ അവഞ്ചാപദസ്സേവ അത്ഥനിദ്ദേസോ. **"യസ്സാ ഹീ"**തിആദിനാ ബ്യതിരേകവസേന അത്ഥം വദതി. **ഏത്തകേന ഠാനേനാ**തി ഏത്തകേന പാളിപദേസേന. **ഹിരോത്തപ്പാദീനം** ഉപരി പാളിയം വുച്ചമാനാനം സമണകരണ**ധമ്മാനം. വണ്ണം കഥേസീ**തി ഗുണം ആനിസംസം അഭാസി. **സതിപട്ഠാനേ വുത്തനയേനാ**തി ''അപിച വണ്ണഭണനമേത''ന്തിആദിനാ **സതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬) വുത്തനയേന.

൪൧൬. യം ഹിരീയതീതി യേന ധമ്മേന ഹേതുഭൂതേന വാ ജിഗുച്ഛതി. കരണേ ഹേതം പച്ചത്തവചനം. **യ**ന്തി വാ ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തോ, ധമ്മോതി അത്ഥോ. **ഹിരീയിതബ്ബേനാ**തി ഉപയോഗത്ഥേ കരണവചനം, ഹിരീയിതബ്ബയുത്തകം കായദുച്ചരിതാദിന്തി അത്ഥോ. **ഓത്തപ്പിതബ്ബേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അജ്ഝത്തം നിയകജ്ഝത്തം ജാതിആദി സമുട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി **അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ,** ബഹിദ്ധാ അത്തതോ ബഹിഭൂതോ പരസത്തോ സമുട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി **ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം**. അത്താധിപതിതോ ആഗതാ **അത്താധിപതേയ്യാ,** അത്താനം അധിപതിം കത്വാ പവത്താ. **ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ**തി പാപജിഗുച്ഛനസഭാവട്ഠായിനീ. സപ്പതിസ്സവലക്ഖണത്താ ഗരുനാ കിസ്മിഞ്ചി

വുത്തേ ഗാരവവസേന പതിസ്സവനം പതിസ്സവോ, സഹ പതിസ്സവേനാതി **സപ്പതിസ്സവം,** പതിസ്സവഭൂതം തംസഭാവഞ്ച യം കിഞ്ചി ഗാരവം. ജാതിആദിമഹത്തതാപച്ചവേക്ഖണേന ഉപ്പജ്ജമാനാ ച ഹിരീ തഥ ഗാരവവസേന പവത്തതീതി സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാതി വുച്ചതി. **ഭയസഭാവസണ്ഠിത**ന്തി പാപതോ ഭായനസഭാവട്ഠായീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണത്താ വജ്ജം ഭായതി തം ഭയതോ പസ്സതീതി **വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവീ,** ഏവംസഭാവം ഓത്തപ്പം. അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ച ഹിരോത്തപ്പാനം തഥ തഥ പാകടഭാവേനേവ വുച്ചതി, ന പരേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയോഗാ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം ഹോതീതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.ബലരാസിവണ്ണനാ) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ലോകമരിയാദസ്സ പാലനതോ **ലോകപാലധമ്മാ നാമ. സുക്കാ**തി ഓദാതാ പഭസ്സരഭാവകാരകാ, സുക്കാഭിജാതിഹേതുതായ **വാ സുക്കാ. സമ്ഭേദ**ന്തി ആചാരമരിയാദാസങ്കരം. ദേവഭാവാവഹാ ധമ്മാതി **ദേവധമ്മാ**.

സുക്കധമ്മസമാഹിതാതി യഥാവുത്തസുക്കധമ്മസമങ്ഗിനോ. **സന്തോ**തി വൂപസന്തദോസാ. **സപ്പുരിസാ**തി സന്തജനാ. സപരഹിതസാധകാ ഹി സാധവോ.

അവയവവിനിമുത്തസ്സ സമുദായസ്സ അഭാവതോ, അവയവേന ച സമുദായസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ ഓവാദൂപസമ്പദാവഹഓവാദേകദേസോ **ഓവാദൂപസമ്പദാ**തി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം അസ്സപുരേ. **ഏതേ** ഹിരോത്തപ്പധമ്മാ. **സമണധമ്മാ നാമാതി ദസ്സിതാ** മൂലഭൂതസമണഭാവകരാ ധമ്മാതി കത്വാ. തഥാ ഹി തേസം ആദിതോ ഗഹണം.

യസ്സ അധിഗമേന നിപ്പരിയായതോ സമണാ നാമ ഹോന്തി, സോ അരിയമഗ്ഗോ "സമണസ്സ കമ്മം പടിപദാ"തി കത്വാ സാമഞ്ഞം, തസ്സ പന ഫലഭാവതോ, ആരമ്മണകരണവസേന അരണീയതോ ഫലനിബ്ബാനാനി **സാമഞ്ഞത്ഥോ**. രാഗം ഖേപേതീതി **രാഗക്ഖയോ,** അരിയമഗ്ഗോ. രാഗോ ഖീയതി ഏത്ഥാതി **രാഗക്ഖയോ,** നിബ്ബാനം. ഫലം പന കാരണൂപചാരേന **രാഗക്ഖയോ** ദട്ഠബ്ബോ. **ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സാമഞ്ഞഭൂതോ അത്ഥോ **സാമഞ്ഞത്ഥോ,** മഗ്ഗോ, സാമഞ്ഞസ്സ അത്ഥോതി **സാമഞ്ഞത്ഥോ,** ഫലന്തി ആഹ **"മഗ്ഗമ്പി ഫലമ്പി ഏകതോ കത്വാ സാമഞ്ഞത്ഥോ കഥിതോ"**തി. തയിദം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന വുത്തം. സീലാദിപുബ്ബഭാഗപടിപദാപി ഹി ഇധ "സാമഞ്ഞത്ഥോ"തി ഗഹിതാ. തേനേവാഹ "സതി ഉത്തരികരണീയേ"തി. **പടിവേദയാമീ**തി പുനപ്പുനം ഞാപേമി.

൪൩൭. കമ്മപഥവസേനേവാതി അകുസലകമ്മപഥഭാവേനേവ, തതോ താദിസമ്പി അകുസലകമ്മം ഭിക്ഖുസ്സ കാതും ന യുത്തന്തി ദുട്ഠുല്ലഭാവേനേവ തതോ ഓരമതീതി അധിപ്പായോ. **സിക്ഖാപദബദ്ധേനാ**തി സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനേന. **പാനീയഘടേ വാ പത്തേ വാ കാകാനം ഹത്ഥം വാ ദണ്ഡം വാ ലേഡ്ഡും വാ**തി സബ്ബമിദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. യത്ഥ കത്ഥചി ഹി ഠിതാനം അഞ്ഞേസമ്പി പാണീനം ഉട്ഠാപനാദി സബ്ബം അനിട്ഠകരണം ഇധ അപരിസുദ്ധകായസമാചാരഭാവേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി. **ഉത്താനോ**തി ഉദ്ധമുദ്ധം തനോതീതി ഉത്താനോ. ഏവംഭൂതോ ച കേനചി അനുപ്പാദഭൂമിയം സഞ്ജാതസാലകല്യാണിഖന്ധോ വിയ ഉപരൂപരി ഉഗ്ഗതുഗ്ഗതോ പാകടോ ച ഹോതീതി ആഹ **"ഉഗ്ഗതോ പാകടോ"**തി. **അനാവടോ**തി അനിവുതോ. തേനാഹ

“അസഞ്ചരന്തോ”തി, നച്ഛാദേതബ്ബോതി അത്ഥോ. **ഏകസദിസോ** വിസുദ്ധഭാവേന. **അന്തരന്തരേ ഛിദ്ദരഹിതോ** പുബ്ബേനാപരം സമ്മാപടിപത്തിയാ സന്ധാനേന. **സംവുതോ** കായികസ്സ സംവരസ്സ അനുപക്കിലേസതോ. തേനാഹ **“കിലേസാനം ദ്വാരം പിദഹനേനാ”**തി.

൪൯൮. ഏത്ഥ യഥാ ലഹുകതരം കാകുട്ഠാപനാദികായകമ്മം കായസമാചാരസ്സ അപരിസുദ്ധഭാവാവഹം സല്ലേഖവികോപനതോ, മിച്ഛാവിതക്കനമത്തഞ്ച മനോസമാചാരസ്സ, ഏവം യം കിഞ്ചി അനിയ്യാനകഥാകഥനമത്തം വചീസമാചാരസ്സ അപരിസുദ്ധഭാവാവഹം സല്ലേഖവികോപനതോ, ന ഹസാധിപ്പായേന മുസാകഥനന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഹസാധിപ്പായേന ഹി മുസാകഥനം സിക്ഖാപദബദ്ധേനേവ പടിക്ഖിത്തന്തി.

൪൯൯. ആജീവോപി ഏകച്ചോ കമ്മപഥവസേന വാരിതോ ലബ്ഭതി. സോ പന അതിഓളാരികോ കായവചീസമാചാരവാരേസു വുത്തനയോ ഏവാതി ന ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. യേ പന ‘‘താദിസോ ഭിക്ഖൂനം അയോഗ്യതോ ന ഗഹിതോ’’തി വദന്തി, തം മിച്ഛാ തഥാ സതി കായവചീസമാചാരവാരേപി തസ്സ അഗ്ഗഹേതബ്ബഭാവാപത്തിതോ. ‘‘ഖാദഥ പിവഥാ’’തി പുച്ഛാ അത്തനോ ഖാദിതുകാമതാദീപനേന, പരിയായകഥാഭാവതോ പനേസാ സല്ലേഖവികോപനാ ജാതാ.

൫൦൦. അനേസനം പഹായ ധമ്മേന സമേന പച്ചയേ പരിയേസന്തോ **പരിയേസനമത്തഞ്ഞൂ** നാമ. ദായകസ്സ ദേയ്യധമ്മസ്സ അത്തനോ ച പമാണഞ്ഞുതാപടിഗ്ഗണ്ഹന്തോ **പടിഗ്ഗഹണമത്തഞ്ഞൂ** നാമ. യോനിസോ പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തോ **പരിഭോഗമത്തഞ്ഞൂ** നാമ.

൫൦൧. ഏകസ്മിം കോട്ഠാസേതി മജ്ഝിമയാമസഞ്ഞിതേ ഏകസ്മിം കോട്ഠാസേ. **“വാമേന പസ്സേന സേന്തീ”**തി ഏവം വുത്താ. **ദക്ഖിണപസ്സേന സയാനോ നാമ നത്ഥി** ദക്ഖിണഹത്ഥസ്സ സരീരഗ്ഗഹണാദിപയോഗക്ഖമതോ. പുരിസവസേന ചേതം വുത്തം.

തേജുസ്സദത്താതി ഇമിനാ സീഹസ്സ അഭീരുകഭാവം ദസ്സേതി. ഭീരുകാ ഹി സേസമിഗാ അത്തനോ ആസയം പവിസിത്വാ സന്താസപുബ്ബകം യഥാ തഥാ സയന്തി, സീഹോ പന അഭീരുകഭാവതോ സതോകാരീ ഭിക്ഖു വിയ സതിം ഉപട്ഠപേത്വാവ സയതി. തേനാഹ **“ദ്വേ പുരിമപാദേ”**തിആദി. സേതി അബ്യാവടഭാവേന പവത്തതി ഏത്ഥാതി **സേയ്യാ,** ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ സേയ്യാ. കിം പന തം ചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി? ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാനം. തത്ഥ ഹി ഠത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഭഗവാ അനുക്കമേന അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗതോ തഥാഗതോ ജാതോതി കേചി, തയിദം പദട്ഠാനം നാമ ന സേയ്യാ. അപരേ പന ‘‘ചതുത്ഥജ്ഝാനസമനന്തരാ ഭഗവാ പരിനിബ്ബായീ’’തി വുത്തപദം ഗഹേത്വാ ‘‘ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി തഥാഗതസേയ്യാ’’തി വദന്തി, തഥാ സതി പരിനിബ്ബാനകാലികാ തഥാഗതസേയ്യാതി ആപജ്ജതി, ന ച ഭഗവാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം സമാപജ്ജനബഹുലോ വിഹാസി, അഗ്ഗഫലജ്ഝാനം പനേത്ഥ ‘‘ചതുത്ഥജ്ഝാന’’ന്തി അധിപ്പേതം. തത്ഥ യഥാ സത്താനം നിദ്ദുപഗമനലക്ഖണാ സേയ്യാ ഭവങ്ഗചിത്തവാരവസേന ഹോതി, തഞ്ച തേസം പഠമജാതിസമന്വയം യേഭുയ്യവുത്തികം, ഏവം ഭഗവതോ അരിയജാതിസമന്വയം യേഭുയ്യവുത്തികം

അഗ്ഗഫലഭൂതം ചതുത്ഥജ്ഝാനം "തഥാഗതസേയ്യാ"തി വേദിതബ്ബം. **സീഹസേയ്യാ**തി സേട്ഠസേയ്യാതി ആഹ **"ഉത്തമസേയ്യാ"**തി.

ര്‌ഖ. വിഗതന്താനീതി ഇണമൂലാനി. **തേസന്തി** ഇണമൂലാനം. **പരിയന്തോ**തി അവസേസോ.

പവത്തിനിവാരണേന **ചതുഇരിയാപഥം ഛിന്ദന്തോ. ആബാധതീ**തി പീളേതി. **ദുക്ഖിതോ**തി സഞ്ജാതദുക്ഖോ. അപ്പം ബലം **ബലമത്താ**. അപ്പത്ഥോ ഹി അയം **മത്താ**-സദ്ദോ "മത്താസുഖപരിച്ചാഗാ"തിആദീസു (ധം॰ പ॰ ൨൯൦) വിയ, ബലവത്ഥോ പന **മത്താ**-സദ്ദോ അനത്ഥന്തരോ. **സേസന്തി** "തസ്സ ഹി ബന്ധനാ മുത്തോമ്ഹീതി ആവജ്ജയതോ തദുഭയം ഹോതീ"തിആദിനാ വത്തബ്ബം സന്ധായാഹ. **സബ്ബപദേസൂ**തി വുത്താവസിട്ഠേസു സബ്ബപദേസു. യേനകാമം യഥാരുചി ഗച്ഛതീതി **യേനകാമംഗമോ**തി അനുനാസികലോപം അകത്വാ നിദ്ദേസോ. ഭുജോ അത്തനോ യഥാസുഖവിനിയോഗോ ഇസ്സോ ഇച്ഛിതബ്ബോ ഏത്ഥാതി **ഭുജിസ്സോ,** സാമികോ. സോ പന അപരസന്തകതായ **"അത്തനോ സന്തകോ"**തി വുത്തോ. ദുല്ലഭആപതായ കം താരേന്തി ഏത്ഥാതി **കന്താരോ**തി ആഹ **"നിരുദകം ദീഘമഗ്ഗ"**ന്തി.

വിനാസേതീതി ഖാദനദുബ്ബിനിയോജനാദീഹി യഥാ ഇണമൂലം കിഞ്ചി ന ഹോതി, തഥാ കരോതി. **യമ്ഹി** രാഗവത്ഥുമ്ഹി. **സോ** പുഗ്ഗലോ. **തേന** രാഗവത്ഥുനാ, പുരിസോ ചേ ഇത്ഥിയാ, ഇത്ഥീ ചേ പുരിസേന. **ഇണം വിയ കാമച്ഛന്ദോ ദട്ഠബ്ബോ** പീളാസമാനതോ.

ന വിന്ദതീതി ന ജാനാതി. **ഉപദ്ദവേഥാ**തി സുഖവിഹാരസ്സ ഉപദ്ദവം കരോഥ, വിബാധേഥാതി അത്ഥോ. **രോഗോ വിയ ബ്യാപാദോ ദട്ഠബ്ബോ** സുഖഭഞ്ജനസമാനതോ.

നാനാവിധഹേതൂപായാലങ്കതതായ ഖന്ധായതനധാതുപടിച്ചസമുപ്പാദാദിധമ്മനീതിവിചിത്തതായ ച **വിചിത്തനയേ. ധമ്മസ്സവനേ**തി ധമ്മകഥായം. കഥാ ഹി സോതബ്ബട്ഠേന "സവന"ന്തി വുത്താ. ഏവമേത്ഥ സീലം വിഭത്തം, ഏവം ഝാനാഭിഞ്ഞാ, ഏവം വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനീതി **നേവ തസ്സ** ധമ്മസ്സവനസ്സ **ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം ജാനാതി. ഉട്ഠിതേ**തി നിട്ഠിതേ. **അഹോ കാരണന്തി** തത്ഥ തത്ഥ പടിഞ്ഞാനുരൂപേന നിക്ഖിത്തസാധനവസേന ഗഹിതകാരണം. **അഹോ ഉപമാ**തി തസ്സേവ കാരണസ്സ പതിട്ഠാപനവസേന അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച പതിട്ഠം ഉദാഹരണാദി. **ബന്ധനാഗാരം വിയ ഥിനമിദ്ധം ദട്ഠബ്ബം** ദുക്ഖതോ നിയ്യാനസ്സ വിബന്ധനതോ.

യസ്മാ കുക്കുച്ചനീവരണം ഉദ്ധച്ചരഹിതം നത്ഥി, യസ്മാ വാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം സമാനകിച്ചാഹാരപടിപക്ഖം, തസ്മാ കുക്കുച്ചസ്സ വിസയം ദസ്സേന്തോ **"വിനയേ അപകതഞ്ഞുനാ"**തിആദിമാഹ. യഥാ ഹി ഉദ്ധച്ചം സത്തസ്സ അവൂപസമകരം, തഥാ കുക്കുച്ചമ്പി. യഥാപി ഉദ്ധച്ചസ്സ ഞാതിവിതക്കാദി ആഹാരോ, തഥാ കുക്കുച്ചസ്സപി. യഥാ ച ഉദ്ധച്ചസ്സ സമഥോ പടിപക്ഖോ, തഥാ കുക്കുച്ചസ്സപീതി. **ദാസബ്യം വിയ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം ദട്ഠബ്ബം** അസേരിഭാവാപാദനതോ.

സോളസവത്ഥുകാ വിചികിച്ഛാ അട്ഠവത്ഥുകം വിചികിച്ഛം അനുപവിട്ഠാതി ആഹ **"അട്ഠസു ഠാനേസു വിചികിച്ഛാ"**തി. **വിചികിച്ഛന്തോതി** സംസയന്തോ. **അധിമുച്ചിതു**ന്തി പത്തിയായേതും. **ഗണ്ഹിതു**ന്തി സദ്ധേയ്യവത്ഥും പരിഗ്ഗഹേതും. അഭിമുഖം സപ്പനം **ആസപ്പനം,** പരിതോ സപ്പനം **പരിസപ്പനം.** പദദ്വയേനപി ചിത്തസ്സ അനിച്ഛനാകാരമേവ വദതി. ഖേമന്തഗാമിമഗ്ഗം ന പരിയോഗാഹതി ഏതേനാതി **അപരിയോഗാഹനം,** ഉസ്സങ്കിതപരിസങ്കിതഭാവേന ഛമ്ഭിതം ഹോതി ചിത്തം യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന, സോ ധമ്മോ **ഛമ്ഭിതത്ത**ന്തി വിചികിച്ഛനാകാരമാഹ. തേനാഹ **"ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദയമാനാ"**തി. **കന്താരദ്ധാനമഗ്ഗോ വിയാ**തി സാസങ്കകന്താരദ്ധാനമഗ്ഗോ വിയ **ദട്ഠബ്ബാ** അപ്പടിപത്തിഹേതുഭാവതോ.

നത്ഥി ഏത്ഥ ഇണന്തി അണണോ, തസ്സ ഭാവോ **ആണണ്യം,** കസ്സചി ഇണസ്സ അധാരണം. **സമിദ്ധകമ്മന്തോ**തി നിപ്ഫന്നജീവികപ്പയോഗോ. പരിബുന്ധതി ഉപരോധേതീതി ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ പലിബോധോ, അസേരിവിഹാരോ, തസ്സ മൂലം കാരണന്തി **പലിബോധമൂലം. ഛ ധമ്മേ ഭാവേത്വാ**തി അസുഭനിമിത്തഗ്ഗാഹാദികേ ഛ ധമ്മേ ഉപ്പാദേത്വാ വഡ്ഢേത്വാ. **ഛ ധമ്മേ ഭാവേത്വാ**തി ച മേത്താനിമിത്തഗ്ഗാഹാദയോ ച തത്ഥ തത്ഥ ഛ ധമ്മാതി വുത്താതി വേദിതബ്ബോ. **പജഹതീ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പജഹതി. തേനാഹ **"ആചാരപണ്ണത്തിആദീനി സിക്ഖാപിയമാനോ"**തിആദി. **പരവത്ഥുമ്ഹീ**തി വിസഭാഗവത്ഥുസ്മിം, പരവിസയേ വാ. പരവിസയാ ഹേതേ ഭിക്ഖുനോ, യദിദം പഞ്ച കാമഗുണാ. **ആണണ്യമിവ കാമച്ഛന്ദപ്പഹാനം ആഹ** പിയവത്ഥുഅഭാവാവഹതോ.

ആചാരവിപത്തിപടിബാഹകാനി സിക്ഖാപദാനി **ആചാരപണ്ണത്തിആദീനി. ആരോഗ്യമിവ ബ്യാപാദപ്പഹാനം ആഹ** കായചിത്താനം ഫാസുഭാവാവഹതോ.

ബന്ധനാ മോക്ഖമിവ ഥിനമിദ്ധപ്പഹാനം ആഹ ചിത്തസ്സ നിഗ്ഗഹിതഭാവാവഹതോ.

ഭുജിസ്സം വിയ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപ്പഹാനം ആഹ ചിത്തസ്സ സേരിഭാവാവഹതോ.

തിണം വിയാതി തിണമിവ കത്വാ. **അഗണേത്വാ**തി അചിന്തേത്വാ. **ഖേമന്തഭൂമിം വിയ വിചികിച്ഛാപഹാനം ആഹ** അനുസ്സങ്കിതാപരിസങ്കിതഭാവേന സമ്മാപടിപത്തിഹേതുഭാവതോ.

൪൨൭. കിരീയതി (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൩.൫.൨൮-൨൯) ഗബ്ഭാസയേ ഖിപീയതീതി കരോ, സമ്ഭവോ, കരതോ ജാതോതി **കരജോ,** മാതാപേത്തികസമ്ഭവോതി അത്ഥോ. മാതുയാ ഹി സരീരസണ്ഠാപനവസേന കരതോ ജാതോതി **കരജോതി** അപരേ. ഉഭയഥാപി **കരജകായ**ന്തി ചതുസന്തതിരൂപമാഹ. **തേമേതീ**തി തിന്തം കരോതി. കോ പനേത്ഥ തിന്തഭാവോതി ആഹ **"സ്നേഹേതീ"**തി, പീതിസ്നേഹേന പീണനം കരോതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സബ്ബത്ഥ പവത്തപീതിസുഖം കരോതീ"**തി. പീതിസമുട്ഠാനപണീതരൂപേഹി സകലസ്സ കരജകായസ്സ പരിഫുടതായ ചേത്ഥ തംസമുട്ഠാപകപീതിസുഖാനം സബ്ബത്ഥ പവത്തി ജോതിതാ. **പരിസന്ദേതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. തഥാപി ഹി "സമന്തതോ സന്ദേതി തേമേതി സ്നേഹേതി, സബ്ബത്ഥ പവത്തപീതിസുഖം കരോതീ"തിആദിനാ യഥാരഹം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പരിപൂരേതീ**തി

വായുനാ ഭസ്തം വിയ ഇമം കരജകായം പീതിസുഖേന പൂരേതി. **സമന്തതോ ഫുസതീ**തി ഇമം കരജകായം പീതിസുഖേന ഫുസതി. **സബ്ബാവതോ**തി അ-കാരസ്സ ആ-കാരോ കതോ, സബ്ബാവയവവതോതി അത്ഥോതി ആഹ **"സബ്ബകോട്ഠാസവതോ"**തി, മംസാദിസബ്ബാഭാഗവതോതി അത്ഥോ. **അഫുടം നാമ ന ഹോതി** പീതിസുഖസമുട്ഠാനേഹി രൂപേഹി സബ്ബത്ഥകമേവ ബ്യാപിതത്താ. കാതുഞ്ചേവ യോജേതുഞ്ച ഛേകോ സന്നേതും പടിബലോതി യോജനാ. ന്ഹാനീയചുണ്ണാനം പരിമദ്ദനവസേന പിണ്ഡം കരോന്തേന ഹത്ഥേന ഭാജനം നിപ്പീളേതബ്ബം ഹോതീതി ആഹ **"സന്നേന്തസ്സ ഭിജ്ജതീ"**തി. **അനുഗതാ**തി അനുപവിട്ഠാ. **പരിഗതാ**തി പരിതോ സമന്തതോ തിന്താ. തിന്തഭാവേനേവ സമം അന്തരം ബാഹിരഞ്ച ഏതിസ്സാതി **സന്തരബാഹിരാ. സബ്ബത്ഥകമേവാ**തി സബ്ബത്ഥേവ. **ന ച പഗ്ഘരിണീ** പമാണയുത്തസ്സേവ ഉദകസ്സ സിത്തത്താ. ഏത്ഥ ച ന്ഹാനീയപിണ്ഡം വിയ കരജകായോ, തം തേമേത്വാ സമ്പിണ്ഡിതപമാണയുത്തഉദകം വിയ പഠമജ്ഝാനസുഖം ദട്ഠബ്ബം.

൪൨൭. ഹേട്ഠാ ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ ഉഗ്ഗച്ഛനഉദകോതി രഹദസ്സ അധോഭൂലധാരാവസേന ഉബ്ഭിജ്ജ ഉട്ഠഹനഉദകോ. **അന്തോയേവ ഉബ്ഭിജ്ജനഉദകോ**തി രഹദസ്സ അബ്ഭന്തരേയേവ ഥൂലധാരാ അഹുത്വാ ഉട്ഠിതഉദകസിരാമുഖേഹി ഉബ്ഭിജ്ജനകോ. **ആഗമനമഗ്ഗോ**തി നദീതളാകകന്ദരസരആദിതോ ആഗമനമഗ്ഗോ.

൪൨൮. ഉപ്പലഗച്ഛാനി ഏത്ഥ സന്തീതി **ഉപ്പലിനീ** (അം° നി° ടീ° ൩.൫.൨൭-൨൮), വാരി. **അയമേത്ഥ വിനിച്ഛയോ,** തഥാ ഹി ലോകേ രത്തക്ഖികോ "പുണ്ഡരീകക്ഖോ"തി വുച്ചതി. കേചി പന "രത്തം പദുമം, സേതം പുണ്ഡരീക"ന്തി വദന്തി. ഉപ്പലാദീനി വിയ കരജകായോ, ഉദകം വിയ തതിയജ്ഝാനസുഖന്തി അയമ്പി അത്ഥോ **"പുരിമനയേനാ"**തി അതിദേസേനേവ വിഭാവിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൩൦. നിരുപക്കിലേസട്ഠേനാതി രജോജല്ലാദിനാ അനുപക്കിലിട്ഠതായ അമലീനഭാവേന. അമലീനമ്പി കിഞ്ചി വത്ഥു പഭസ്സരസഭാവം ഹോതീതി വുത്തം **"പഭസ്സരട്ഠേനാ"**തി. **ഉതുഫരണ**ന്തി ഉണ്ഹഉതുഫരണം. സബ്ബത്ഥകമേവ ഝാനസുഖേന ഫുട്ഠോ കരജകായോ യഥാ ഉതുനാ ഫുട്ഠവത്ഥസദിസോതി ആഹ **"വത്ഥം വിയ കരജകായോ"**തി. **തസ്മാ**തി "വത്ഥം വിയാ"തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി, കരജകായസ്സ വത്ഥസദിസത്താ ചതുത്ഥജ്ഝാനസുഖസ്സ ച ഉതുഫരണസദിസത്താതി അത്ഥോ. സന്തസഭാവത്താ ഞാണുത്തരത്താ ചേത്ഥ ഉപേക്ഖാപി സുഖേ സങ്ഗഹിതാതി ചതുത്ഥജ്ഝാനേപി സുഖഗ്ഗഹണം കതം. "പരിസുദ്ധേന പരിയോദാതേന ഫരിത്വാ നിസിന്നോ ഹോതീ"തി വചനതോ ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തസ്സ വത്ഥസദിസതാ വുത്താ. ചതുത്ഥജ്ഝാനസമുട്ഠാനരൂപേഹി ഭിക്ഖുനോ കായസ്സ ഫുടഭാവം സന്ധായ **"തംസമുട്ഠാനരൂപം ഉതുഫരണം വിയാ"**തി വുത്തം. പുരിസസ്സ കായോ വിയ ഭിക്ഖുനോ കരജകായോതി അയം പനത്ഥോ പാകടോതി ന ഗഹിതോ, ഗഹിതോ ഏവ വാ "യഥാ ഹി കത്ഥചി...പേ°... കായോ ഫുടോ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ.

൪൩൧. പുബ്ബേനിവാസഞാണഉപമായന്തി പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ ദസ്സിതഉപമായം. **തംദിവസംകതകിരിയാ**ഗഹണം പാകതികസത്തസ്സപി യേഭുയ്യേന പാകടാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം. **തംദിവസഗതഗാമത്തയ**ഗ്ഗഹണേനേവ

മഹാഭിനീഹാരേഹി അഞ്ഞേസമ്പി പുബ്ബേനിവാസഞാണലാഭീനം തീസു ഭവേസു കതാ കിരിയാ യേഭുയ്യേന പാകടാ ഹോതീതി ദീപിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൪൩൨. **സമ്മുഖദ്വാരാതി** അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അഭിമുഖദ്വാരാ. **അപരാപരം സഞ്ചരന്തേതി** തംതംകിച്ചവസേന ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചരന്തേ. **ഇതോ പന ഗേഹാ…പേ॰… പവിസനവസേനപീതി** ഇദം ചുതൂപപാതഞാണസ്സ വിസയദസ്സനവസേന വുത്തം. **ദ്വിന്നം ഗേഹാനം അന്തരേ ഠത്വാതി** ദ്വിന്നം ഗേഹദ്വാരാനം സമ്മുഖട്ഠാനഭൂതേ അന്തരവീഥിയം വേമജ്ഝേ ഠത്വാ. തേസു ഹി ഏകസ്സ ചേ പാചീനമുഖദ്വാരം ഇതരസ്സ പച്ഛിമമുഖം, തസ്സ സമ്മുഖം ഉഭിന്നം അന്തരവീഥിയം ഠിതസ്സ ദക്ഖിണാമുഖസ്സ, ഉത്തരാമുഖസ്സ വാ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ തത്ഥ പവിസനകനിക്ഖമനകപുരിസാ യഥാ സുഖേനേവ പാകടാ ഹോന്തി, ഏവം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസമങ്ഗിനോ ചവനകഉപപജ്ജനകപുരിസാ. യഥാ പന തസ്സ പുരിസസ്സ അഞ്ഞേനേവ ഖണേന പവിസന്തസ്സ ദസ്സനം, അഞ്ഞേന നിക്ഖമന്തസ്സ ദസ്സനം, ഏവം ഇമസ്സപി അഞ്ഞേനേവ ഖണേന ചവമാനസ്സ ദസ്സനം, അഞ്ഞേന ഉപപജ്ജമാനസ്സ ദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഞാണസ്സ പാകടാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാതി** ഞാണസ്സ.

൪൩൩. പബ്ബതസിഖരം യേഭുയ്യേന സംഖിത്തം സങ്കുചിതം ഹോതീതി ഇധ പബ്ബതമത്ഥകം **"പബ്ബതസങ്ഖേപോ"**തി വുത്തം, പബ്ബതപരിയാപന്നോ വാ പദേസോ **പബ്ബതസങ്ഖേപോ. അനാവിലോതി** അകാലുസ്സോ. സാ ചസ്സ അനാവിലതാ കദ്ദമാഭാവേന ഹോതീതി ആഹ **"നിക്കദ്ദമോ"**തി. **ഠിതാസുപി നിസിന്നാസുപി** ഗാവീസു. **വിജ്ജമാനാസൂതി** ലബ്ഭമാനാസു. **ഇതരാ** ഠിതാപി നിസിന്നാപി **ചരന്തീതി വുച്ചന്തി** സഹചരണഞായേന. **തിട്ഠന്തമേവ,** ന കദാചിപി ചരന്തം. **ദ്വയന്തി** സിപ്പിസമ്ബുകം മച്ഛഗുമ്ബന്തി ഇമം ഉഭയം **തിട്ഠന്തന്തി വുത്തം,** ചരന്തമ്പീതി അധിപ്പായോ. കിം വാ ഇമായ സഹചരിയായ, യഥാലാഭഗ്ഗഹണം പനേത്ഥ ദട്ഠബ്ബം. സക്ഖരകഥലസ്സ ഹി വസേന ''തിട്ഠന്ത''ന്തി, സിപ്പിസമ്ബുകസ്സ മച്ഛഗുമ്ബസ്സ ച വസേന ''തിട്ഠന്തമ്പി, ചരന്തമ്പീ''തി യോജനാ കാതബ്ബാ.

൪൩൪. **ഭിക്ഖൂതി** ഭിന്നകിലേസോതി ഭിക്ഖു. സോ ഹി പരമത്ഥതോ സമണോതിനാമകോ. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ പാപാനം സമിതാവീതി **സമണോ**. തേനാഹ **"സമിതപാപത്താ"**തി. സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മാ വുച്ചതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ, തതോ ആഗതോതി ബ്രഹ്മാ, അരിയമഗ്ഗോ, തം അസമ്മോഹപടിവേധവസേന അഞ്ഞാസീതി **ബ്രാഹ്മണോ**. തംസമങ്ഗിതായ ഹിസ്സ പാപാനം ബാഹിതഭാവോ. തേനാഹ **"ബാഹിതപാപത്താ ബ്രാഹ്മണോ"**തി. അട്ഠങ്ഗികേന അരിയമഗ്ഗജലേന ന്ഹാതവാ നിദ്ധോതകിലേസോതി **ന്ഹാതകോ. ഗതത്താതി** പഹാനാഭിസമയവസേന പടിവിദ്ധത്താ. തേനാഹ **"വിദിതത്താ"**തി. **നിസ്സുതത്താതി** സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന സന്താനതോ സബ്ബസോ നിഹതത്താ. തേനാഹ **"അപഹതത്താ"**തി, മരിയാദവസേന കിലേസാനം ഹിംസിതത്താ അരിയമഗ്ഗേഹി ഓധിസോ സബ്ബസോ കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഹതത്താ"**തി. **ആരകത്താതി** സുപ്പഹീനതായ വിപ്പകട്ഠഭാവതോ. തേനാഹ **"ദൂരീഭൂതത്താ"**തി. ഉഭയമ്പി ഉഭയത്ഥ യോജേതബ്ബം - കിലേസാനം ആരകത്താ ഹതത്താ ദൂരീഭൂതത്താ ച **അരിയോ,** തഥാ **അരഹ**ന്തി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം ഉത്താനത്ഥത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാഅസ്സപുരസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. ചൂളഅസ്സപുരസുത്തവണ്ണനാ

൪൩൫. പുരിമസദിസമേവാതി ''അസ്സപുരവാസീനം ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ഗാരവബഹുമാനം നിപച്ചകാരഞ്ച ദിസ്വാ ഭിക്ഖൂ പിണ്ഡപാതാപചായനേ നിയോജേന്തോ ഇദം സുത്തം അഭാസീ''തി പുരിമസുത്തേ മഹാഅസ്സപുരേ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൧൫) വുത്തസദിസമേവ. **സമണാനം അനുച്ഛവികാ**തി സമണാനം സമണഭാവസ്സ അനുച്ഛവികാ പതിരൂപാ. **സമണാനം അനുലോമപ്പടിപദാ**തി സമണാനം സാമഞ്ഞസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അനുകൂലപ്പടിപദാ.

൪൩൬. ഏതേ ധമ്മാതി ഏതേ പാളിയം ആഗതാ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാദയോ പാപധമ്മാ. **ഉപ്പജ്ജമാനാ**തി ഉപ്പജ്ജമാനാ ഏവ, പഗേവ സന്താനേ ഭാവിതാ. **മലിനേ**തി മലവന്തേ കിലിട്ഠേ. **മലഗ്ഗഹിതേ**തി ഗഹിതമലേ സഞ്ജാതമലേ. **സമണമലാ**തി സമണാനം സമണഭാവസ്സ മലാ. **ദുസ്സന്തീ**തി വിപജ്ജന്തി വിനസ്സന്തി. **സമണദോസാ**തി സമണാനം സമണഭാവദൂസനാ. **കസടേ**തി അസാരേ. **നിരോജേ**തി നിത്തേജേ. അയതോ സുഖതോ അപേതാതി അപായാ, നിരയാദയോ, തം ഫലം അരഹന്തി, തം പയോജനം വാ ഏതേസന്തി **ആപായികാ. ഠാനാനി** അഭിജ്ഝാദയോ. തേനാഹ **''അപായേ''**തിആദി. കാരണഭാവേന ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നായ വേദനായ ഹിതാനീതി **ദുഗ്ഗതിവേദനിയാനി**. തേന വുത്തം **''ദുഗ്ഗതിയം വിപാകവേദനായ പച്ചയാന''**ന്തി. **തിഖിണം അയ**ന്തി വേകന്തകസദിസം സാരഅയം. **അയേനാ**തി അയോഘംസകേന. കോഞ്ചസകുണാനം കിര കുച്ഛിയം നിവുത്ഥം യം കിഞ്ചി ഖരം തിഖിണഞ്ച ഹോതി. തഥാ ഹി തേസം വച്ചം അട്ഠിമ്പി പാസാണമ്പി വിലീയാപേതി. തേന വുത്തം **''കോഞ്ചസകുണേ ഖാദാപേന്തീ''**തി. തം കിര അയചുണ്ണം അഗ്ഗിനാപി കിച്ഛേന ദയ്ഹതി, ഭേസജ്ജബലേന പന സുഖേന ദയ്ഹേയ്യ. തേന വുത്തം **''സുസിക്ഖിതാ ച നം അയകാരാ ബഹുഹത്ഥകമ്മമൂലം ലഭിത്വാ കരോന്തീ''**തിആദി. **അതിതിഖിണം ഹോതി,** അഞ്ഞതരം അയോബന്ധനം ഫേഗ്ഗുദണ്ഡം വിയ സുഖേനേവ ഛിന്ദന്തി. സസമ്ബിളാരചമ്മേഹി സങ്ഘടിതട്ഠേന **സങ്ഘാടീ**തി വുച്ചതി ആവുധപരിച്ഛദോതി ആഹ **''സങ്ഘാടിയാതി കോസിയാ''**തി. **പരിയോനദ്ധ**ന്തി പരിതോ ഓനദ്ധം ഛാദിതം. **സമന്തതോ വേഠിതന്തി** സബ്ബസോ പിഹിതം.

൪൩൭. രജോതി ആഗന്തുകരജോ. **ജല്ല**ന്തി സരീരേ ഉട്ഠാനകലോണാദിമലം. രജോജല്ലഞ്ച വതസമാദാനവസേന അനപനീതം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **രജോജല്ലികോ,** തസ്സ. തേനാഹ **''രജോജല്ലധാരിനോ''**തി. **ഉദകം ഓരോഹന്തസ്സാ**തിആദീനമത്ഥോ മഹാസീഹനാദസുത്തവണ്ണനായം വുത്തോയേവ. **സബ്ബമേത**ന്തിആദീസു സബ്ബസോപി വതസമാദാനവസേനാതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ സബ്ബമേതം ബാഹിരസമയവസേനേവ കഥിതം, തസ്മാ **സങ്ഘാടികസ്സാ**തി പിലോതികഖണ്ഡേഹി സങ്ഘടിതത്താ ''സങ്ഘാടീ''തി ലദ്ധനാമവത്ഥധാരിനോതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി പാളിയം ''സങ്ഘാടികസ്സ''ഇച്ചേവ വുത്തം, ന ''ഭിക്ഖുനോ''തി. തേനാഹ **''ഇമസ്മിം ഹീ''**തിആദി. കസ്മാ പനേത്ഥ ഭഗവതാ സങ്ഘാടികത്താദീനിയേവ വതസമാദാനാനി പടിക്ഖിത്താനീതി? നയദസ്സനമേതം അഞ്ഞേസമ്പി പഞ്ചാതപമൂഗവതാദീനം തപ്പടിക്ഖേപേനേവ പസിദ്ധിതോ. അപരേ പന ഭണന്തി - ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഘാടികസ്സ സങ്ഘാടിധാരണമത്തേന സാമഞ്ഞം വദാമീ''തി വുത്തേ തത്ഥ നിസിന്നോ

കോചി തിത്ഥന്തരലദ്ധികോ അചേലകത്തം നു ഖോ കഥന്തി ചിന്തേസി, അപരേ രജോജല്ലകത്തം നു ഖോ കഥന്തി, ഏവം തം തം ചിന്തേന്താനം അജ്ഝാസയവസേന ഭഗവാ ഇമാനേവ വതസമാദാനാനി ഇധ പടിക്ഖിപീതി. **സങ്ഘാടികന്തി** നിവാസനപാരുപനവസേന സങ്ഘാടിവന്തം. തേനാഹ **"സങ്ഘാടികം വത്ഥ"**ന്തിആദി. അത്തനോ രുചിയാ മിത്താദയോ **സങ്ഘാടികം കരേയ്യും,** പച്ഛാ വിഞ്ഞുതം പത്തകാലേ സങ്ഘാടികത്തേ സമാദപേയ്യും.

൪൩൫. **അത്താനം വിസുജ്ഝന്തം പസ്സതി** അഭിജ്ഝാദീനം സമുദാചാരാഭാവതോ. മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നത്താ **വിസുദ്ധോതി പന ന വത്തബ്ബോ. പാമോജ്ജന്തി** തരുണപീതിമാഹ. തസ്സ ഹി അത്തനോ സമ്മാപടിപത്തിയാ കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭിതത്താ ചിത്തസ്സ വിസുദ്ധതം പസ്സന്തസ്സ പാമോജ്ജം ജായതി, തം തുട്ഠാകാരം. തേനാഹ **"തുട്ഠാകാരോ"**തി. **പീതീതി** പസ്സദ്ധിആവഹാ ബലവപീതി. **നാമകായോ പസ്സമ്ഭതീ**തി ഇമിനാ ഉഭയമ്പി പസ്സദ്ധിം വദതി. **വേദിയതീ**തി അനുഭവതി വിന്ദതി. ഇദാനി തേന നീവരണേഹി ചിത്തസ്സ വിസോധനത്തം ലദ്ധന്തി ആഹ **"അപ്പനാപ്പത്തം വിയ ഹോതീ"**തി. അഞ്ഞത്ഥ ഉട്ഠിതാ അഞ്ഞം ഠാനം ഉപഗതാതി ഏത്തകേന ഉപമാഭാവേന ഉച്ചനീചതാസാമഞ്ഞേന ഹേട്ഠാ അസദ്ധമ്മാനം പടിപക്ഖവസേന ദേസനായ പരിയോസാപിതത്താ വുത്തം **"യഥാനുസന്ധിനാ"**തി. **മഹാസീഹനാദസുത്തേ മഗ്ഗോ പോക്ഖരണിയാ ഉപമിതോ** ''സേയ്യഥാപി, സാരിപുത്ത, പോക്ഖരണീ''തിആദിം (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൪) ആരഭിത്വാ ഉപമാസംസന്ദനേ ''തഥായം പുഗ്ഗലോ പടിപന്നോ, തഥാ ച ഇരിയതി, തഞ്ച മഗ്ഗം സമാരുള്ഹോ, യഥാ ആസവാനം ഖയാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൪) വുത്തത്താ. യഥാ ഹി പുരത്ഥിമാദിദിസാഹി ആഗതാ പുരിസാ തം പോക്ഖരണിം ആഗമ്മ വിസുദ്ധരൂപകായാ വിഗതപരിളാഹാ ച ഹോന്തി, ഏവം ഖത്തിയാദികുലതോ ആഗതാ തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം സാസനം ആഗമ്മ വിസുദ്ധനാമകായാ വിഗതകിലേസപരിളാഹാ ച ഹോന്തി. തസ്മാ **സബ്ബകിലേസാനം സമിതത്താ പരമത്ഥസമണോ ഹോതീ**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളഅസ്സപുരസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച മഹായമകവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൫. ചൂളയമകവഗ്ഗോ

൧. സാലേയ്യകസുത്തവണ്ണനാ

൪൩൯. മഹാജനകായേ സന്നിപതിതേതി കേചി "പഹംസനവിധിം ദസ്സേത്വാ രാജകുമാരം ഹാസേസ്സാമാ"തി, കേചി "തം കീളനം പസ്സിസ്സാമാ"തി ഏവം മഹാജനസമൂഹേ സന്നിപതിതേ. **ദേവനട**ന്തി ദിബ്ബഗന്ധബ്ബം. **കുസലം കുസല**ന്തി **വചനം ഉപാദായാ**തി "കച്ചി കുസലം? ആമ കുസല"ന്തി വചനപടിവചനവസേന പവത്തകുസലവാദിതായ തേ മനുസ്സാ ആദിതോ കുസലാതി സമഞ്ഞം ലഭിംസു. തേസം കുസലാനം ഇസ്സരാതി രാജകുമാരാ **കോസലാ**. കോസലേ ജാതാ. തേസം നിവാസോതി സബ്ബം പുബ്ബേ വുത്തനയമേവ. തേനാഹ **"സോ പദേസോ കോസലാതി വുച്ചതീ"**തി.

ചാരികം ചരമാനോതി സാമഞ്ഞവചനമ്പി "മഹതാ...പേ॰... തദവസരീ"തി വചനതോ വിസേസം നിവിട്ഠമേവാതി ആഹ **"അതുരിതചാരികം ചരമാനോ"**തി. **മഹതാ**തി ഗുണമഹത്തേനപി സങ്ഖ്യാമഹത്തേനപി മഹതാ. തസ്മിഞ്ഹി ഭിക്ഖുസമൂഹേ കേചി അധിസീലസിക്ഖാവസേന സീലസമ്പന്നാ, തഥാ കേചി സീലസമാധിസമ്പന്നാ, കേചി സീലസമാധിപഞ്ഞാസമ്പന്നാതി ഗുണമഹത്തേനപി സോ ഭിക്ഖുസമൂഹോ മഹാതി. തം അനാമസിത്വാ സങ്ഖ്യാമഹത്തമേവ ദസ്സേന്തോ **"സതം വാ"**തിആദിമാഹ. അഞ്ഞഗാമപടിബദ്ധജീവികാവസേന സമോസരന്തി ഏത്ഥാതി **സമോസരണം, ഗാമോ** നിവാസഗാമോ. ന്തി സാലം ബ്രാഹ്മണഗാമം. **വിഹാരോ**തി ഭഗവതോ വിഹരണട്ഠാനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം **സാലേയ്യകസുത്തേ. അനിയമിതോ**തി അസുകസ്മിം ആരാമേ പബ്ബതേ രുക്ഖമൂലേ വാതി ന നിയമിതോ, സരൂപഗ്ഗഹണവസേന ന നിയമിത്വാ വുത്തോ. **തസ്മാ**തി അനിയമിതത്താ. അത്ഥാപത്തിസിദ്ധമത്ഥം പരികപ്പനവസേന ദസ്സേന്തോ **"വനസണ്ഡോ ഭവിസ്സതീ"**തി ആഹ, അദ്ധാ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ.

ഉപലഭിംസൂതി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൫൫; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൬൪) സവനവസേന ഉപലഭിംസൂതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സോതദ്വാര...പേ॰... ജാനിംസൂ"**തി ആഹ. അവധാരണഫലത്താ സബ്ബമ്പി വാക്യം അന്തോഗധാവധാരണന്തി ആഹ **"പദപൂരണമത്തേ വാ നിപാതോ"**തി. **അവധാരണത്ഥേ**തി പന ഇമിനാ ഇട്ഠത്ഥാവധാരണത്ഥം ഖോ-സദ്ദഗ്ഗഹണന്തി ദസ്സേതി. "അസ്സോസു"ന്തി പദം ഖോ-സദ്ദേ ഗഹിതേ തേന ഫുല്ലിതമണ്ഡിതവിഭൂസിതം വിയ ഹോന്തം പൂരിതം നാമ ഹോതി, തേന ച പുരിമപച്ഛിമപദാനി സംസിലിട്ഠാനി ഹോന്തി, ന തസ്മിം അഗ്ഗഹിതേതി ആഹ **"പദപൂരണേന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാമത്തമേവാ"**തി. **മത്ത**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ. തേനസ്സ അനത്ഥന്തരദീപനതം ദസ്സേതി, **ഏവ**-സദ്ദേന പന ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതായ ഏകന്തികതം. സാലായം ജാതാ സംവഡ്ഢകാ **സാലേയ്യകാ** യഥാ "കത്തേയ്യകാ ഉബ്ഭേയ്യകാ"തി.

സമിതപാപത്താതി അച്ചന്തം അനവസേസതോ സവാസനം സമിതപാപത്താ. ഏവഞ്ഹി ബാഹിരകവീതരാഗസേക്ഖാസേക്ഖപാപസമനതോ ഭഗവതോ പാപസമനം വിസേസിതം ഹോതി. അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം ഇധ അനുസ്സവത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഖലൂതി അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ"**തി.

ആലപനമത്തന്തി പിയാലാപവചനം. പിയസമുദാഹാരാ ഹേതേ ‘‘ഭോ’’തി വാ ‘‘ആവുസോ’’തി വാ ‘‘ദേവാനംപിയാ’’തി വാ. **ഗോത്തവസേനാ**തി എത്ഥ തം തായതീതി **ഗോത്തം**. ഗോതമോതി ഹി പവത്തമാനം അഭിധാനം ബുദ്ധിഞ്ച ഏകംസികവിസയതായ തായതി രക്ഖതീതി **ഗോതമഗോത്തം**. യഥാ ഹി ബുദ്ധി ആരമ്മണഭൂതേന അത്ഥേന വിനാ ന വത്തതി, ഏവം അഭിധാനം അഭിധേയ്യഭൂതേന, തസ്മാ സോ താനി തായതി രക്ഖതീതി വുച്ചതി. സോ പന അത്ഥതോ അഞ്ഞകുലപരമ്പരാസാധാരണം തസ്സ കുലസ്സ ആദിപുരിസസമുദാഗതം തംകുലപരിയാപന്നസാധാരണം സാമഞ്ഞരൂപന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഉച്ചാകുലപരിദീപനം** ഉദിതോദിതവിപുലഖത്തിയകുലവിഭാവനതോ. സബ്ബഖത്തിയാനഞ്ഹി ആദിഭൂതമഹാസമ്മതമഹാരാജതോ പട്ഠായ അസമ്ഭിന്നം ഉളാരതമം സക്യരാജകുലം. **കേനചി പാരിജുഞ്ഞേനാ**തി ഞാതിപാരിജുഞ്ഞഭോഗപാരിജുഞ്ഞാദിനാ കേനചിപി പാരിജുഞ്ഞേന പരിഹാനിയാ **അനഭിഭൂതോ** അനജ്ഝോത്ഥടോ. തഥാ ഹി കദാചിപി തസ്സ കുലസ്സ താദിസപാരിജുഞ്ഞാഭാവോ, അഭിനിക്ഖമനകാലേ ച തതോ സമിദ്ധതമഭാവോ ലോകേ പാകടോ പഞ്ഞാതോതി. **സക്യകുലാ പബ്ബജിതോ**തി ഇദം വചനം ഭഗവതോ **സദ്ധാപബ്ബജിതഭാവദീപനം** വുത്തം മഹന്തം ഞാതിപരിവട്ടം മഹന്തഞ്ച ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ പബ്ബജിതഭാവദീപനതോ. ഏത്ഥ ച **സമണോ**തി ഇമിനാ പരിക്ഖകജനേഹി ഭഗവതോ ബഹുമതഭാവോ ദസ്സിതോ സമിതപാപതാദീപനതോ, **ഗോതമോ**തി ഇമിനാ ലോകിയജനേഹി ഉളാരതമകുലീനതാദീപനതോ.

അബ്ഭുഗ്ഗതോതി ഏത്ഥ **അഭി**-സദ്ദോ ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനേ, തംയോഗതോ പന ‘‘ഭവന്തം ഗോതമ’’ന്തി ഉപയോഗവചനം സാമിഅത്ഥേപി സമാനം ഇത്ഥമ്ഭൂതയോഗദീപനതോ **‘‘ഇത്ഥമ്ഭൂതാഖ്യാനത്ഥേ’’**തി വുത്തം. തേനാഹ **‘‘തസ്സ ഖോ പന ഭോതോ ഗോതമസ്സാതി അത്ഥോ’’**തി. **കല്യാണോ**തി ഭദ്ദകോ. സാ ചസ്സ കല്യാണതാ ഉളാരവിസയതായാതി ആഹ **‘‘കല്യാണഗുണസമന്നാഗതോ’’**തി. തംവിസയതാ ഹേത്ഥ സമന്നാഗമോ. **സേട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ യഥാ ‘‘ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠ’’ന്തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൨; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦). ‘‘ഭഗവാ അരഹ’’ന്തിആദിനാ ഗുണാനം സംകിത്തനതോ സംസദ്ദനതോ ച കിത്തിസദ്ദോ വണ്ണോതി ആഹ **‘‘കിത്തിയേവാ’’**തി. കിത്തിപരിയായോപി ഹി സദ്ദ-സദ്ദോ യഥാ തം ‘‘ഉളാരസദ്ദാ ഇസയോ ഗുണവന്തോ തപസ്സിനോ’’തി. **ഥുതിഘോസോ**തി അഭിത്ഥവുദാഹാരോ. **അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ**തി പടിപക്ഖാഭാവേന അനഞ്ഞസാധാരണതായ ച അഭിഭവിത്വാ.

സോ ഭഗവാതി യോ സോ സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സബ്ബകിലേസേ ഭഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ ലോകനാഥോ ഭാഗ്യവന്തതാദീഹി കാരണേഹി ഭഗവാതി ലദ്ധനാമോ, സോ ഭഗവാ. ‘‘ഭഗവാ’’തി ഹി ഇദം സത്ഥു നാമകിത്തനം. തഥാ ഹി വുത്തം ‘‘ഭഗവാതി നേതം നാമം മാതരാ കത’’ന്തിആദി (മഹാനി॰ ൧൪൯, ൧൯൮, ൨൧൦; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨). പരതോ പന ‘‘ഭഗവാ’’തി ഗുണകിത്തനമേവ. ഏവം ‘‘അരഹ’’ന്തിആദീഹി പദേഹി യേ സദേവകേ ലോകേ അതിവിയ പഞ്ഞാതാ ബുദ്ധഗുണാ, തേ നാനപ്പകാരതോ വിഭാവിതാതി ദസ്സേതും പച്ചേകം ഇതിപി-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോതി ആഹ **‘‘ഇതിപി അരഹം, ഇതിപി**

സമാസമ്ബുദ്ധോ…പേ॰… ഇതിപി ഭഗവാ"തി. "ഇതിപേതം ഭൂതം, ഇതിപേതം തച്ഛ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩) വിയ ഹി ഇധ **ഇതി**-സദ്ദോ ആസന്നപച്ചക്ഖകാരണത്ഥോ, **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ തേന തേസം ഗുണാനം ബഹുഭാവദീപനതോ. താനി ഗുണസല്ലക്ഖണകാരണാനി സദ്ധാസമ്പന്നാനം വിഞ്ഞുജാതികാനം പച്ചക്ഖാനി ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ ച ഇമിനാ ച കാരണേനാതി വുത്തം ഹോതീ"**തിആദി. **തതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ. തേസ**ന്തി "അരഹ"ന്തിആദീനം. **വിത്ഥാരോ** അത്ഥനിദ്ദേസോ **ഗഹേതബ്ബോ**. തതോ ഏവ തംസംവണ്ണനായം (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൩൦) വുത്തോ "ആരകാതി അരഹം സുവിദൂരഭാവതോ, ആരകാതി അരഹം ആസന്നഭാവതോ, രഹിതബ്ബസ്സ അഭാവതോ, സയഞ്ച അരഹിതബ്ബതോ, നത്ഥി ഏതസ്സ രഹോഗമനം ഗതീസു പച്ചാജാതി, പാസംസഭാവതോ വാ അരഹ"ന്തിആദിനാ "അരഹ"ന്തിആദീനം പദാനം അത്ഥോ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ.

ഭവന്തി ചേത്ഥ (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൩൦; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) -

"സമ്മാ നപ്പടിപജ്ജന്തി, യേ നിഹീനാസയാ നരാ;
ആരകാ തേഹി ഭഗവാ, ദൂരേ തേനാരഹം മതോ.

യേ സമ്മാ പടിപജ്ജന്തി, സുപ്പണീതാധിമുത്തികാ;
ഭഗവാ തേഹി ആസന്നോ, തേനാപി അരഹം ജിനോ.

പാപധമ്മാ രഹാ നാമ, സാധൂഹി രഹിതബ്ബതോ;
തേസം സുട്ഠു പഹീനത്താ, ഭഗവാ അരഹം മതോ.

യേ സച്ഛികതസദ്ധമ്മാ, അരിയാ സുദ്ധഗോചരാ;
ന തേഹി രഹിതോ ഹോതി, നാഥോ തേനാരഹം മതോ.

രഹോ വാ ഗമനം യസ്സ, സംസാരേ നത്ഥി സബ്ബസോ;
പഹീനജാതിമരണോ, അരഹം സുഗതോ മതോ.

ഗുണേഹി സദിസോ നത്ഥി, യസ്മാ ലോകേ സദേവകേ;
തസ്മാ പാസംസിയത്താപി, അരഹം ദ്വിപദുത്തമോ.

ആരകാ മന്ദബുദ്ധീനം, ആസന്നാ ച വിജാനതം;
രഹാനം സുപ്പഹീനത്താ, വിദൂനമരഹേയ്യതോ;
ഭവേസു ച രഹാഭാവാ, പാസംസാ അരഹം ജിനോ"തി.

സുന്ദരന്തി ഭദ്ദകം. തഞ്ച പസ്സന്തസ്സ ഹിതസുഖാവഹഭാവേന വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **"അത്ഥാവഹം സുഖാവഹ"**ന്തി. തത്ഥ **അത്ഥാവഹ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥസഞ്ഹിതഹിതാവഹം. **സുഖാവഹ**ന്തി തപ്പരിയാപന്നതിവിധസുഖാവഹം. **തഥാരൂപാന**ന്തി താദിസാനം. യാദിസേഹി പന ഗുണേഹി ഭഗവാ സമന്നാഗതോ, തേഹി ചതുപ്പമാണികസ്സ ലോകസ്സ സബ്ബഥാപി അച്ചന്തായ പസാദനീയോതി ദസ്സേതും **"അനേകേഹിപീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യഥാഭൂത…പേ॰… അരഹത**ന്തി ഇമിനാ ധമ്മപ്പമാണാനം ലൂഖപ്പമാണാനം സത്താനം ഭഗവതോ പസാദാവഹതമാഹ, ഇതരേന

ഇതരേസം. **ദസ്സനമത്തമ്പി സാധു ഹോതീ**തി ഏത്ഥ കോസിയസകുണസ്സ വത്ഥു കഥേതബ്ബം. **ഏകം പദമ്പി സോതും ലഭിസ്സാമ, സാധുതരംയേവ ഭവിസ്സതീ**തി ഏത്ഥ മണ്ഡൂകദേവപുത്തവത്ഥു കഥേതബ്ബം.

ഇമിനാ നയേന അഗാരികപുച്ഛാ ആഗതാതി ഇദം യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. യേഭുയ്യേന ഹി അഗാരികാ ഏവം പുച്ഛന്തി. **അനഗാരികപുച്ഛായപി** ഏസേവ നയോ. **യഥാ ന സക്കോന്തി...പേ॰... വിസ്സജ്ജേതു**ന്തി ഇമിനാ സത്ഥു തേസം ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാനം നിഗ്ഗണ്ഹനവിധിം ദസ്സേതി. തേസഞ്ഹി സംഖിത്തരുചിതായ സങ്ഖേപദേസനാ, തായ അത്ഥം അജാനന്താ വിത്ഥാരദേസനം ആയാചന്തി, സാ ച നേസം സംഖിത്തരുചിതാ പണ്ഡിതമാനിതായ, സോ ച മാനോ യഥാദേസിതസ്സ അത്ഥസ്സ അജാനന്തേ അപ്പതിട്ഠോ ഹോതി , ഇതി ഭഗവാ തേസം മാനനിഗ്ഗഹവിധിം ചിന്തേത്വാ സങ്ഖേപേനേവ പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേസി, ന സബ്ബസോ ദേസനായ അസല്ലക്ഖണത്ഥം. തേനാഹ **"പണ്ഡിതമാനികാ ഹീ"**തിആദി. **യസ്മാ മം തുമ്ഹേ യാചഥ,** സംഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം ന ജാനിത്ഥാതി അധിപ്പായോ.

ർർം. "ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥു"ന്തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൫൧) വിയ കോട്ഠാസത്ഥോ **വിധ**-സദ്ദോ, സോ ച വിഭത്തിവചനവിപല്ലാസം കത്വാ പച്ചത്തേ കരണവചനവസേന **"തിവിധ"**ന്തി വുത്തോ. അത്ഥോ പന കരണപുഥുവചനവസേന ദട്ഠബ്ബോതി ആഹ **"തിവിധന്തി തീഹി കോട്ഠാസേഹീ"**തി. പകാരത്ഥോ വാ **വിധ**-സദ്ദോ, പകാരത്ഥത്തായേവ ലബ്ഭമാനം അധമ്മചരിയാവിസമചരിയാഭാവസാമഞ്ഞം, കായദ്വാരികഭാവസാമഞ്ഞം വാ ഉപാദായ ഏകത്തം നേത്വാ **"തിവിധ"**ന്തി വുത്തം. പകാരഭേദേ പന അപേക്ഖിതേ "തിവിധാ"ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. **കായേനാ**തി ഏത്ഥ **കായോ**തി ചോപനകായോ അധിപ്പേതോ, സോ ച അധമ്മചരിയായ ദ്വാരഭൂതോ തേന വിനാ തസ്സാ അപ്പവത്തനതോ. **കായേനാ**തി ച ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. കിഞ്ചാപി ഹി അധമ്മചരിയാസങ്ഖാതചേതനാസമുട്ഠാനാ സാ വിഞ്ഞത്തി, ന ച സാ പട്ഠാനേ ആഗതേസു ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകേനപി പച്ചയേന ചേതനായ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സാ പന തഥാപവത്തമാനായ കായകമ്മസഞ്ഞിതായ ചേതനായ പവത്തി ഹോതീതി തേന ദ്വാരേന ലക്ഖിതബ്ബഭാവതോ തസ്സാ കാരണം വിയ ച സബ്ബോഹാരമത്തം ഹോതി. **കായദ്വാരേനാ**തി വാ കായേന ദ്വാരഭൂതേന കായദ്വാരഭൂതേനാതി തം ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം. അധമ്മം ചരതി ഏതായാതി **അധമ്മചരിയാ,** തഥാപവത്താ ചേതനാ. **അധമ്മോ**തി പന തംസമുട്ഠാനോ പയോഗോ ദട്ഠബ്ബോ. ധമ്മതോ അനപേതാതി ധമ്മാ, ന ധമ്മാതി അധമ്മാ, അധമ്മാ ച സാ ചരിയാ ചാതി **അധമ്മചരിയാ**. പച്ചനീകസമനട്ഠേന സമം, സമാനം സദിസം യുത്തന്തി വാ സമം, സുചരിതം. സമതോ വിഗതം, വിരുദ്ധം വാ തസ്സാതി വിസമം, ദുച്ചരിതം. സാ ഏവ വിസമാ ചരിയാതി **വിസമചരിയാ. സബ്ബേസു കണ്ഹസുക്കപദേസൂ**തി "ചതുബ്ബിധം വാചായ അധമ്മചരിയാവിസമചരിയാ ഹോതീ"തിആദിനാ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ആഗതേസു സബ്ബേസു കണ്ഹപദേസു - "തിവിധം ഖോ ഗഹപതയോ കായേന ധമ്മചരിയാസമചരിയാ ഹോതീ"തിആദിനാ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ആഗതേസു സബ്ബേസു സുക്കപദേസു ച.

രോദേതി കുരൂരകമ്മന്തതായ പരപടിബദ്ധേ സത്തേ അസ്സൂനി മോചേതീതി രുദ്ദോ, സോ ഏവ **ലുദ്ദോ** ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ. **കക്ഖളോ**തി ലുദ്ദോ. **ദാരുണോ**തി ഫരുസോ. **സാഹസികോ**തി സാഹസ്സകാരീ. **സചേപി ന ലിപ്പന്തി. തഥാവിധോ** പരേസം ഘാതനസീലോ **ലോഹിതപാണീത്വേവ വുച്ചതി** യഥാ ദാനസീലോ പരേസം ദാനത്ഥം അധോതഹത്ഥോപി ''പയതപാണീ''ത്വേവ വുച്ചതി. പഹരണം പഹാരദാനമത്തം **ഹതം,** പവുദ്ധം പഹരണം പരസ്സ മാരണം **പഹത**ന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഹതേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നിവിട്ഠോ**തി അഭിനിവിട്ഠോ പസുതോ.

യസ്സ വസേന ''പരസ്സാ''തി സാമിനിദ്ദേസോ, തം സാപതേയ്യം. യഞ്ഹി സാമഞ്ഞതോ ഗഹിതം, തം തേനേവ സാമിനിദ്ദേസേന പകാസിതന്തി ആഹ **"പരസ്സ സന്തക"**ന്തി. പരസ്സപരവിത്തൂപകരണന്തി വാ ഏകമേവേതം സമാസപദം, യം കിഞ്ചി പരസന്തകം വിസേസതോ പരസ്സ വിത്തൂപകരണം വാതി അത്ഥോ. **തേഹി പരേഹീ**തി യേസം സന്തകം, തേഹി. യസ്സ വസേന പുരിസോ ''ഥേനോ''തി വുച്ചതി, തം ഥേയ്യന്തി ആഹ **"അവഹരണചിത്തസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി. **ഥേയ്യസങ്ഖാതേന,** ന വിസ്സാസതാവകാലികാദിവസേനാതി അത്ഥോ.

മതേ വാതി **വാ**-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പത്ഥോ. തേന പബ്ബജിതാദിഭാവം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏതേനുപായേനാ**തി യം മാതരി മതായ, നട്ഠായ വാ പിതാ രക്ഖതി, സാ **പിതുരക്ഖിതാ**. യം ഉഭോസു അസന്തേസു ഭാതാ രക്ഖതി, സാ **ഭാതുരക്ഖിതാ**തി ഏവമാദിം സന്ധായാഹ. **സഭാഗകുലാനീ**തി ആവാഹകിരിയായ സഭാഗാനി കുലാനി. ദസ്സുകവിധിം വാ ഉദ്ദിസ്സ ഠപിതദണ്ഡാരാജാദീഹി. **സമ്മാദിട്ഠിസുത്തേ** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൮൯) ''അസദ്ധമ്മാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ''തി ഏവം **വുത്തമിച്ഛാചാരലക്ഖണവസേന**.

ഹത്ഥപാദാദിഹേതൂതി ഹത്ഥപാദാദിഭേദനഹേതു. **ധനഹേതൂ**തി ധനസ്സ ലാഭഹേതു ജാനിഹേതു ച. **ലാഭോ**തി ഘാസച്ഛാദനാനി ലബ്ഭതീതി ലാഭോ. **കിഞ്ചിക്ഖ**ന്തി കിഞ്ചിമത്തകം ആമിസജാതം. തേനാഹ **"യം വാ"**തിആദി. **ജാനന്തോയേവാ**തി മുസാഭാവം തസ്സ വത്ഥുനോ അത്ഥി, തം ജാനന്തോ ഏവ.

അണ്ഡകാതി വുച്ചതി രുക്ഖേ അണ്ഡസദിസാ ഗണ്ഠിയോ. യഥാ ഥദ്ധാ വിസമാ ദുബ്ബിനീതാ ച ഹോന്തി, ഏവമേവം ഖുംസനവമ്ഭനവസേന പവത്തവാചാപി ഹി ''അണ്ഡകാ''തി വുത്താ. തേനാഹ **"യഥാ സദോസേ രുക്ഖേ"**തിആദി. **കക്കസാ**തി ഫരുസാ ഏവ, സോ പനസ്സാ കക്കസഭാവോ ബ്യാപാദനിമിത്തതായ തതോ പൂതികാതി. തേനാഹ **"യഥാ നാമാ"**തിആദി. **കടുകാ**തി അനിട്ഠാ. **അമനാപാ**തി ന മനവഡ്ഢനീ, തതോ ഏവ **ദോസജനനീ,** ചിത്തസന്ദോസുപ്പത്തികാരികാ. **മമ്മേസൂ**തി ഘട്ടനേന ദുക്ഖുപ്പത്തിതോ മമ്മസദിസേസു ജാതിആദീസു. **ലഗ്ഗനകാരീ**തി ഏവം വദന്തസ്സ ഏവം വദാമീതി അത്ഥാധിപ്പായേന ലഗ്ഗനകാരീ, ന ബ്യഞ്ജനവസേന. **കോധസ്സ ആസന്നാ** തസ്സ കാരണഭാവതോ. **സദോസവാചായാ**തി അത്തനോ സമുട്ഠാപകദോസസ്സ വസേന സദോസവാചായ **വേവചനാനി**.

അകാലേനാതി അയുത്തകാലേന. **അകാരണനിസ്സിത**ന്തി നിപ്ഫലം. ഫലഞ്ഹി കാരണനിസ്സിതം നാമ തദവിനാഭാവതോ. അകാരണനിസ്സിതം നിപ്ഫലം,

സമ്ഫന്തി അത്ഥോ. **അസഭാവവത്താതി** അയാഥാവവാദീ. **അസംവരവിനയപടിസംയുത്തസ്സാതി** സംവരവിനയരഹിതസ്സ, അത്തനോ സുണന്തസ്സ ച ന സംവരവിനയാവഹസ്സ **വത്താ. ഹദയമഞ്ജൂസായം നിധേതുന്തി** അഹിതസംഹിതത്താ ചിത്തം അനുപ്പവിസേത്വാ നിധേതും . **അയുത്തകാലേതി** ധമ്മം കഥേന്തേന യോ അത്ഥോ യസ്മിം കാലേ വത്തബ്ബോ, തതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ തസ്സ അകാലോ, തസ്മിം അയുത്തകാലേ **വത്താ ഹോതി. അനപദേസന്തി** ഭഗവതാ അസുകസുത്തേ ഏവം വുത്തന്തി സുത്താപദേസവിരഹിതം. **അപരിച്ഛേദന്തി** പരിച്ഛേദരഹിതം . യഥാ പന വാചാ പരിച്ഛേദരഹിതാ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"സുത്തം വാ"**തിആദി വുത്തം. **ഉപലബ്ഭന്തി** അനുയോഗം. **ബാഹിരകഥംയേവാതി** യം സുത്തം, ജാതകം വാ നിക്ഖിത്തം, തസ്സ സരീരഭൂതം കഥം അനാമസിത്വാ തതോ ബഹിഭൂതംയേവ കഥം. **സമ്പജ്ജിത്വാതി** വിരുള്ഹം ആപജ്ജിത്വാ. **പവേണിജാതകാവാതി** അനുജാതപാരോഹമൂലാനിയേവ തിട്ഠന്തി. **ആഹരിത്വാതി** നിക്ഖിത്തസുത്തതോ അഞ്ഞമ്പി അനുയോഗഉപമാവത്ഥുവസേന തദനുപയോഗിനം ആഹരിത്വാ. **ജാനാപേതുന്തി** ഏതദത്ഥമിദം വുത്തന്തി ജാനാപേതും യോ സക്കോതി. **തസ്സ കഥേതുന്തി** തസ്സ തഥാരൂപസ്സ ധമ്മകഥികസ്സ ബഹുമ്പി കഥേതും വട്ടതി. **ന അത്ഥനിസ്സിതന്തി** അത്തനോ പരേസഞ്ച ന ഹിതാവഹം.

അഭിജ്ഝായനം യേഭുയ്യേന പരസന്തകസ്സ ദസ്സനവസേന ഹോതീതി **"അഭിജ്ഝായ ഓലോകേതാ ഹോതീ"**തി വുത്തം. അഭിജ്ഝായന്തോ വാ അഭിജ്ഝായിതം വത്ഥും യത്ഥ കത്ഥചി ഠിതമ്പി പച്ചക്ഖതോ പസ്സന്തോ വിയ അഭിജ്ഝായതീതി വുത്തം **"അഭിജ്ഝായ ഓലോകേതാ ഹോതീ"**തി. **കമ്മപഥഭേദോ ന ഹോതി,** കേവലം ലോഭമത്തോവ ഹോതി പരിണാമനവസേന അപ്പവത്തത്താ. യഥാ പന കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"യദാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **പരിണാമേതീ**തി അത്തനോ സന്തകഭാവേന പരിഗ്ഗയ്ഹ നാമേതി.

വിപന്നചിത്തോതി ബ്യാപാദേന വിപത്തിം ആപാദിതചിത്തോ. തേനാഹ **"പൂതിഭൂതചിത്തോ"**തി. ബ്യാപാദോ ഹി വിസം വിയ ലോഹിതസ്സ ചിത്തം പൂതിഭാവം ജനേതി. **ദോസേന ദുട്ഠചിത്തസങ്കപ്പോതി** വിസേന വിയ സപ്പിആദികോപേന ദൂസിതചിത്തസങ്കപ്പോ. **ഘാതീയന്തൂതി** ഹനീയന്തു. **വധം പാപുണന്തൂതി** മരണം പാപുണന്തു. **മാ വാ അഹേസുന്തി** സബ്ബേന സബ്ബം ന ഹോന്തു. തേനാഹ **"കിഞ്ചിപി മാ അഹേസു"**ന്തി, അനവസേസവിനാസം പാപുണന്തൂതി അത്ഥോ. **ഹഞ്ഞന്തൂതി ആദിചിന്തനേനേവാതി** ഏകന്തതോ വിനാസചിന്തായ ഏവ.

മിച്ഛാദിട്ഠികോതി അയോനിസോ ഉപ്പന്നദിട്ഠികോ. സോ ച ഏകന്തതോ കുസലപടിപക്ഖദിട്ഠികോതി ആഹ **"അകുസലദസ്സനോ"**തി. **വിപല്ലത്ഥദസ്സനോതി** ധമ്മതായ വിപരിയാസഗ്ഗാഹീ. **നത്ഥി ദിന്നന്തി** ദേയ്യധമ്മസീസേന ദാനം വുത്തന്തി ആഹ **"ദിന്നസ്സ ഫലാഭാവം സന്ധായ വദതീ"**തി. ദിന്നം പന അന്നാദിവത്ഥും കഥം പടിക്ഖിപതി. ഏസ നയോ **"യിട്ഠം ഹുത"**ന്തി ഏത്ഥാപി. **മഹായാഗോതി** സബ്ബസാധാരണം മഹാദാനം. **പഹേണകസക്കാരോതി** പാഹുനകാനം കത്തബ്ബസക്കാരോ. **ഫലന്തി** ആനിസംസഫലഞ്ച നിസ്സന്ദഫലഞ്ച. **വിപാകോതി** സദിസം ഫലം. **പരലോകേ ഠിതസ്സ അയം ലോകോ നത്ഥീതി** പരലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ അയം ലോകോ ന ഹോതി. **ഇധലോകേ ഠിതസ്സപി**

പരലോകോ നത്ഥീതി ഇധലോകേ ഠിതസ്സ കമ്മുനാ ലദ്ധബ്ബോ പരലോകോ ന ഹോതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"സബ്ബേ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തീ"**തി . ഇമേ സത്താ യത്ഥ യത്ഥ ഭവയോനിഗതിആദീസു ഠിതാ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തി നിരുദയവിനാസവസേന വിനസ്സന്തി. **ഫലാഭാവവസേനാ**തി മാതാപിതൂസു സമ്മാപടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തീനം ഫലസ്സ അഭാവവസേന "നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ"തി വദതി, ന മാതാപിതൂനം, നാപി തേസു സമ്മാപടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തീനം അഭാവവസേന തേസം ലോകപച്ചക്ഖത്താ. ബുബ്ബുളകസ്സ വിയ ഇമേസം സത്താനം ഉപ്പാദോ നാമ കേവലോവ, ന ചവിത്വാ ആഗമനപുബ്ബകോതി ദസ്സനത്ഥം "നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ചവിത്വാ ഉപപജ്ജനകസത്താ നാമ നത്ഥീതി വദതീ"**തി. സമണേന നാമ യാഥാവതോ ജാനന്തേന കസ്സചി കിഞ്ചി അകഥേത്വാ സഞ്ഞതേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ അഹോപുരിസികാ നാമ സിയാ, കിം പരോ പരസ്സ കരിസ്സതി, തഥാ അത്തനോ സമ്പാദനസ്സ കസ്സചി അവസരോ ഏവ നത്ഥി തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോതി ആഹ **"യേ ഇമഞ്ച...പേ... പവേദേന്തീ"**തി. **ഏത്താവതാ**തി "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ ബ്യപദേസേന. **ദസവത്ഥുകാ**തി പടിക്ഖിപിതബ്ബാനി ദസ വത്ഥൂനി ഏതിസ്സാതി ദസവത്ഥുകാ.

൪൭൧. അനഭിജ്ഝാദയോ ഹേട്ഠാ അത്ഥതോ പകാസിതത്താ **ഉത്താനത്ഥായേവ**.

൪൭൨. സഹ ബ്യയതി ഗച്ഛതീതി സഹബ്യോ, സഹവത്തനകോ, തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യതാ,** സഹപവത്തീതി ആഹ **"സഹഭാവം ഉപഗച്ഛേയ്യ"**ന്തി. ബ്രഹ്മാനം കായോ സമൂഹോതി ബ്രഹ്മകായോ, തപ്പരിയാപന്നതായ തത്ഥ ഗതാതി **ബ്രഹ്മകായികാ**. കാമം ചേതായ സബ്ബസ്സപി ബ്രഹ്മനികായസ്സ സമഞ്ഞായ ഭവിതബ്ബം, "ആഭാന"ന്തിആദിനാ പന ദുതിയജ്ഝാനഭൂമികാദീനം ഉപരി ഗഹിതത്താ ഗോബലീബദ്ദഞ്ഞായേന തദവസേസാനം അയം സമഞ്ഞാതി ആഹ **"ബ്രഹ്മകായികാനം ദേവാനന്തി പഠമജ്ഝാനഭൂമിദേവാന"**ന്തി. **ആഭാ നാമ വിസും** ദേവാ **നത്ഥി,** പരിത്താഭാദീനംയേവ പന ആഭാവന്തതാസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ പവത്തം ഏതം അധിവചനം, യദിദം "ആഭാ"തി യഥാ "ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനം ബ്രഹ്മകായികാ"തി. **പരിത്താഭാനന്തിആദി പനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അപ്പമാണാഭാനം ദേവാനം ആഭസ്സരാനം ദേവാനന്തി ഇമം പാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകതോ അഗ്ഗഹേത്വാ**തി ആഭാതി വാ, ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞാതി വാ ഏകതോ അഗ്ഗഹേത്വാ. **തേസംയേവാ**തി ആഭാതി വുത്തദേവാനംയേവ. **ഭേദതോ ഗഹണ**ന്തി കാരണസ്സ ഹീനാദിഭേദഭിന്നതാദസ്സനവസേന പരിത്താഭാദിഗ്ഗഹണം. **ഇതി ഭഗവാ ആസവക്ഖയം ദസ്സേത്വാ**തി ഏവം ഭഗവാ ധമ്മചരിയം, സമചരിയം, വട്ടനിസ്സിതം സുഗതിഗാമിപടിപദം, വിവട്ടനിസ്സിതം ആസവക്ഖയഗാമിപടിപദം കത്വാ തിഭവഭഞ്ജനതോ ആസവക്ഖയം ദസ്സേത്വാ **അരഹത്തനികൂടേന ദേസനം നിട്ഠപേസി.**

ഇധ ഠത്വാതി ഇമസ്മിം ധമ്മചരിയാസമചരിയായ നിദ്ദേസേ ഠത്വാ. **ദേവലോകാ സമാനേതബ്ബാ**തി ഛബ്ബീസതിപി ദേവലോകാ സമോധാനേതബ്ബാ. **വീസതി ബ്രഹ്മലോകാ**തി തംതംഭവപരിയാപന്നനികായവസേന വീസതി ബ്രഹ്മലോകാ, വീസതി ബ്രഹ്മനികായാതി അത്ഥോ. **ദസകുസലകമ്മപഥേഹീ**തി

യഥാരഹം ദസകുസലകമ്മപഥേഹി കമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയഭൂതേഹി കേവലം ഉപനിസ്സയഭൂതേഹി ച **നിബ്ബത്തി ദസ്സിതാ**.

തിണ്ണം സുചരിതാനന്തി തിണ്ണം കാമാവചരസുചരിതാനം. കാമാവചരഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ മനോസുചരിതാപേക്ഖായ. **വിപാകേനേവാ**തി ഇമിനാ വിപാകുപ്പാദനേവ നിബ്ബത്തി ഹോതി, ന ഉപനിസ്സയതാമത്തേനാതി ദസ്സേതി. **"ഉപനിസ്സയവസേനാ"**തി വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ദസ കുസലകമ്മപഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ദുതിയാദീനി ഭാവേത്വാ**തിആദീസുപി "സീലേ പതിട്ഠായാ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. കസ്മാ പനേത്ഥ "ഉപനിസ്സയവസേനാ"തി വുത്തം, നനു **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൪൧) - "പഠമേന ഝാനേന നീവരണാനം പഹാനം സീലം, വേരമണി സീലം, ചേതനാ സീലം, സംവരോ സീലം, അവീതിക്കമോ സീല"ന്തിആദിനാ സബ്ബേസുപി ഝാനേസു സീലം ഉദ്ധടന്തി തസ്സ വസേന ഉപരിദേവലോകാനമ്പി വിപാകേന നിബ്ബത്തി വത്തബ്ബാതി? ന, തസ്സ പരിഞ്ഞായ ദേസനത്താ, പരിഞ്ഞായ ദേസനതാ ചസ്സ "യത്ഥ ച പഹാന"ന്തിആദിനാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായഞ്ച** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൮൩, ൮൯) പകാസിതാ ഏവ. തഥാ ഹി ഇധാപി "ദസ കുസലകമ്മപഥാ ഹി സീല"ന്തിആദിനാ സീലസ്സ രൂപാരൂപഭവാനം ഉപനിസ്സയതാ വിഭാവിതാ, ന നിബ്ബത്തകതായ. കസ്മാ പനേത്ഥ ഭാവനാലക്ഖണായ ധമ്മചരിയായ ഭവവിസേസേ വിഭജിയമാനേ അസഞ്ഞഭവോ ന ഗഹിതോതി ആഹ **"അസഞ്ഞഭവോ പന…പേ॰… ന നിദ്ദിട്ഠോ"**തി. ബാഹിരകാ ഹി അയഥാഭൂതദസ്സിതായ അസഞ്ഞഭവം ഭവവിപ്പമോക്ഖം മഞ്ഞമാനാ തദുപഗജ്ഝാനം ഭാവേത്വാ അസഞ്ഞേസു നിബ്ബത്തന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **ബ്രഹ്മജാലട്ഠകഥായം തംസംവണ്ണനായഞ്ച** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൮-൭൩; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൬൮-൭൩) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

സാലേയ്യകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. വേരഞ്ജകസുത്തവണ്ണനാ

൪൪൪. **വേരഞ്ജവാസിനോ**തി വേരഞ്ജഗാമവാസിനോ. കേചി പന "വിവിധരട്ഠവാസിനോ വേരഞ്ജകാ"തി ഏതമത്ഥം വദന്തി, തേസം മതേന "വേരജ്ജകാ"തി പാളിയാ ഭവിതബ്ബന്തി. **അനിയമിതകിച്ചേനാ**തി "ഇമിനാ നാമാ"തി ഏവം ന നിയമിതേന കിച്ചേന. **അയം വിസേസോ**തി അയം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനധമ്മാധിട്ഠാനകതോ ഇമേസു ദ്വീസു സുത്തേസു ദേസനായ വിസേസോ, അത്ഥോ പന ദേസനാനയോ ച മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണം വിയ അവിസിട്ഠോതി ദസ്സേതി. കസ്മാ പന ഭഗവാ കത്ഥചി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനദേസനം ദേസേതി, കത്ഥചി ധമ്മാധിട്ഠാനന്തി? ദേസനാവിലാസതോ വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ ച. ദേസനാവിലാസപ്പത്താ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേ യഥാരുചി കത്ഥചി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കത്വാ, കത്ഥചി ധമ്മാധിട്ഠാനം കത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തി. യേ പന വേനേയ്യാ സാസനക്കമം അനോതിണ്ണാ, തേസം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനദേസനം ദേസേന്തി. യേ ഓതിണ്ണാ, തേസം ധമ്മാധിട്ഠാനം. സമ്മുതിസച്ചവിസയാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ, ഇതരാ പരമത്ഥസച്ചവിസയാ. പുരിമാ കരുണാനുകൂലാ, ഇതരാ പഞ്ഞാനുകൂലാ. സദ്ധാനുസാരിഗോത്താനം വാ പുരിമാ. തേ ഹി പുഗ്ഗലപ്പമാണാ, പച്ഛിമാ ധമ്മാനുസാരീനം. സദ്ധാചരിതതായ

വാ ലോകാധിപതീനം വസേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ, പഞ്ഞാചരിതതായ ധമ്മാധിപതീനം വസേന ധമ്മാധിട്ഠാനാ. പുരിമാ ച നേയ്യത്ഥാ, പച്ഛിമാ നീതത്ഥാ. ഇതി ഭഗവാ തം തം വിസേസം അവേക്ഖിത്വാ തഥ തഥ ദുവിധം ദേസനം ദേസേതീതി വേദിതബ്ബം.

വേരഞ്ജകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. മഹാവേദല്ലസുത്തവണ്ണനാ

൪൪൯. ഗരുഭാവോ ഗാരവം, പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരുകരണീയതാ. സഹ ഗാരവേനാതി സഗാരവോ, ഗരുനാ കിസ്മിഞ്ചി വുത്തേ ഗാരവവസേന പതിസ്സവനം പതിസ്സവോ, സഹ പതിസ്സവേന സപ്പതിസ്സവോ, പതിസ്സവഭൂതം തംസഭാഗഞ്ച യം കിഞ്ചി ഗരുകരണം. സഗാരവേ സപ്പതിസ്സവചനം **സഗാരവസപ്പതിസ്സവചനം**. ഗരുകരണം വാ ഗാരവോ, സഗാരവസ്സ സപ്പതിസ്സവചനം **സഗാരവസപ്പതിസ്സവചനം**. ഏതേന സഭാവേനേവ സഗാരവസ്സ തഥാപവത്തം വചനന്തി ദസ്സേതി. അഞ്ഞഥ **ദു**-സദ്ദോ ഗരഹത്ഥോപി ഹോതി ''ദുക്ഖം ദുപ്പുത്തോ''തിആദീസു വിയ, ഇധ പന സോ ന സമ്ഭവതി കുച്ഛിതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോതി ആഹ **''പഞ്ഞായ ദുട്ഠം നാമ നത്ഥീ''**തി. ''ദുസ്സീലോ''തിആദീസു വിയ അഭാവത്ഥോ **ദു**-സദ്ദോതി വുത്തം **''അപ്പഞ്ഞോ നിപ്പഞ്ഞോതി അത്ഥോ''**തി. **കിത്തകേനാ**തി കേന പരിമാണേന. തം പന പരിമാണം യസ്മാ പരിമേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ പരിച്ഛിന്ദനം ഹോതി, **നു**-സദ്ദോ ച പുച്ഛായ ജോതകോ, തസ്മാ **''കിത്താവതാ നു ഖോതി കാരണപരിച്ഛേദപുച്ഛാ''**തി വത്വാ **''കിത്തകേന നു ഖോ ഏവം വുച്ചതീതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. ''കാരണപരിച്ഛേദപുച്ഛാ''തി ഇമിനാ ''കിത്താവതാ''തി സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാഭാവോ ദസ്സിതോ, ന വിസേസതോ, തസ്സ പുച്ഛാവിസേസഭാവഞാപനത്ഥം മഹാനിദ്ദേസേ ആഗതാ സബ്ബാവ പുച്ഛാ അത്ഥുദ്ധാരനയേന ദസ്സേതി **''പുച്ഛാ ച നാമാ''**തിആദിനാ. അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ,** പുച്ഛാ. **ദിട്ഠസംസന്ദനാ** സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. വിമതി ഛിജ്ജതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ**. അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ**. ''തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ''തിആദിപുച്ഛായ ഹി ''കിം തുമ്ഹാകം അനുമതീ''തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. കഥേതും കമ്യതായ പുച്ഛാ **കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ**.

ലക്ഖണന്തി ഞാതും ഇച്ഛിതോ യോ കോചി സഭാവോ. **അഞ്ഞാത**ന്തി യേന കേനചി ഞാണേന അഞ്ഞാതഭാവം ആഹ. **അദിട്ഠ**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന പച്ചക്ഖം വിയ അദിട്ഠതം. **അതുലിത**ന്തി ''ഏത്തകം ഇദ''ന്തി തുലനഭൂതേന അതുലിതതം. **അതീരിത**ന്തി തീരണഭൂതേന അകതഞാണകിരിയാസമാപനതം. **അവിഭൂത**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭാവം. **അവിഭാവിത**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതഭാവം. **ഇധ ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ അധിപ്പേതാ,** ന അദിട്ഠജോതനാ വിമതിച്ഛേദനാ ചാതി.

കഥമയം അത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **''ഥേരോ ഹീ''**തിആദി. **സയം വിനിച്ഛിനന്തോ**തി സയമേവ തേസം പഞ്ഹാനം അത്ഥം വിസേസേന നിച്ഛിനന്തോ. **ഇദം സുത്ത**ന്തി ഇദം പഞ്ചവീസതിപഞ്ഹപടിമണ്ഡിതസുത്തം, ന യം കിഞ്ചി അനവസേസേനേവ മത്ഥകം പാപേസീതി. ''സയമേവ പഞ്ഹം സമുട്ഠാപേത്വാ സയം വിനിച്ഛിനന്തോ''തി ഏത്ഥ ചതുക്കോടികം ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ **''ഏകച്ചോ ഹീ''**തിആദിമാഹ. **പഞ്ഹം സമുട്ഠാപേതുംയേവ സക്കോതീ**തി പുച്ഛനവിധിംയേവ ജാനാതി. **ന നിച്ഛേതു**ന്തി നിച്ഛേതും ന

സക്കോതി, വിസ്സജ്ജനവിധിം ന ജാനാതീതി അത്ഥോ. **വിസേസട്ഠാനന്തി** അഞ്ഞേഹി അസദിസട്ഠാനം. **ഥേരേന സദിസോതി** ഥേരേന സദിസോ സാവകോ നത്ഥി.

സംസന്ദിത്വാതി സംയോജേത്വാ സമാനം കത്വാ, യഥാ തത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പവത്തം, തഥാ തം അവിലോമേത്വാതി അത്ഥോ. **ലീളായന്തോതി** ലീളം കരോന്തോ. ധമ്മകഥികതായ അഗ്ഗഭാവപ്പത്തിയാ തത്ഥ അപ്പടിഹതഞ്ഞാണതായ ബുദ്ധലീളായ വിയ ചതുന്നം പരിസാനം ഗമനം ഗണ്ഹന്തോ ധമ്മകഥം കഥേതി.

ഇതോ വാ ഏത്തോ വാ അനുക്കമിത്വാതി ഉഗ്ഗഹിതകഥാമഗ്ഗതോ യത്ഥ കത്ഥചി ഈസകമ്പി അനുക്കമിത്വാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേനേവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“യട്ഠികോടി”**ന്തിആദി. **ഏകപദികന്തി** ഏകപദനിക്ഖേപമത്തം. **ദണ്ഡകസേതുന്തി** ഏകദണ്ഡകമയം സേതും. ഹേട്ഠാ ച ഉപരി ച സുത്തപദാനം ആഹരണേന **തേപിടകം ബുദ്ധവചനം ഹേട്ഠുപരിയം കരോന്തോ.** ജാതസ്സരസദിസഞ്ച ഗാഥം, സുത്തപദം വാ നിക്ഖിപിത്വാ തത്ഥ നാനാഉപമാകാരണാനി ആഹരന്തോ താനി ച തേഹി സുത്തപദേഹി ബോധേന്തോ സമുട്ഠാപേന്തോ **“ജാതസ്സരേ പഞ്ചവണ്ണാനി കുസുമാനി ഫുല്ലാപേന്തോ വിയ സിനേരുമത്ഥകേ വട്ടിസഹസ്സം ജാലേന്തോ വിയാ”**തി വുത്തോ.

ഏകപദുദ്ധാരേതി ഏകസ്മിം പദുദ്ധാരണക്ഖണേ. പദവസേന **സട്ഠി പദസതസഹസ്സാനി** ഗാഥാവസേന **പന്നരസ ഗാഥാസഹസ്സാനി. ആകഡ്ഢിത്വാ ഗണ്ഹന്തോ വിയാതി** പച്ചേകം പുപ്ഫാനി അനോചിനിത്വാ വല്ലിമേവ ആകഡ്ഢിത്വാ ഏകജ്ഝം പുപ്ഫാനി കത്വാ ഗണ്ഹന്തോ വിയ. തേനാഹ **“ഏകപ്പഹാരേനേവാ”**തി. **ഗതിമന്താനന്തി** അതിസയായ ഞാണഗതിയാ യുത്താനം. **ധിതിമന്താനന്തി** ധാരണബലേന യുത്താനം.

അനന്തനയുസ്സദന്തി പച്ചയുപ്പന്നഭാസിതത്ഥനിബ്ബാനവിപാകകിരിയാദിവസേന അനന്തപഭേദേ വിസയേ പവത്തിയാ അനന്തനയേഹി ഉസ്സന്നം ഉപചിതം. ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥികാനം തിത്ഥേ ഠപിതനാവാ വിയാതി യോജനാ. **സഹസ്സയുത്തആജഞ്ഞരഥോതി** വേജയന്തരഥം സന്ധായ വദതി.

യസ്മാ പുച്ഛായം ബ്യാപനിച്ഛാനയേന “ദുപ്പഞ്ഞോ ദുപ്പഞ്ഞോ”തി ആമേഡിതവസേന വുത്തം, തസ്മാ ധമ്മസേനാപതി പുച്ഛിതമത്ഥം വിസ്സജ്ജേന്തോ പുച്ഛാസഭാഗേന “നപ്പജാനാതി നപ്പജാനാതീ”തി ആമേഡിതവസേനേവാഹ. തത്ഥ ഇതി-സദ്ദോ കാരണത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ **“യസ്മാ നപ്പജാനാതി, തസ്മാ ദുപ്പഞ്ഞോതി വുച്ചതീ”**തി ആഹ. **ഇദം ദുക്ഖന്തി** ഇദം ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം. തഞ്ച ഖോ രുപ്പനം വേദിയനം സഞ്ജാനനം അഭിസങ്ഖരണം വിജാനനന്തി സങ്ഖേപതോ **ഏത്തകം. ഇതോ ഉദ്ധം** കിഞ്ചി ധമ്മജാതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം നാമ **നത്ഥീതി യാഥാവസരസലക്ഖണതോ** പവത്തിക്കമതോ ചേവ പീളനസങ്ഖതസന്താപവിപരിണാമലക്ഖണതോ ച യഥാഭൂതം അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ **നപ്പജാനാതി.** അവസേസപച്ചയസമാഗമേ ഉദയതി ഉപ്പജ്ജതി, സ്വായം സമുദയോ സംസാരപവത്തിഭാവേനാതി ആഹ **“പവത്തിദുക്ഖപഭാവികാ”**തി, ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പാദികാതി അത്ഥോ.

യാഥാവസരസലക്ഖണതോതി യഥാഭൂതം അനുപച്ഛേദകരണരസതോ ചേവ സമ്പിണ്ഡനനിദാനസംയോഗപലിബോധലക്ഖണതോ ച.

ഇദം നാമ ഠാനം പത്വാതി ഇദം നാമ അപ്പവത്തികാരണം ആഗമ്മ. **നിരുജ്ഝതീ**തി അനുപ്പാദനിരോധവസേന നിരുജ്ഝതി, തേനാഹ **"ഉഭിന്നം അപ്പവത്തീ"**തി. **യാഥാവസരസലക്ഖണതോ**തി യഥാഭൂതം അച്ചുതിരസതോ ചേവ നിസ്സരണവിവേകാസങ്ഖതാമതലക്ഖണതോ ച. **അയം പടിപദാ**തി അയം സമ്മാദിട്ഠിആദികാ സമോധാനലക്ഖണാ പടിപജ്ജതി ഏതായാതി പടിപദാ. **ദുക്ഖനിരോധം ഗച്ഛതീ**തി ദുക്ഖനിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന ഗച്ഛതി ആരബ്ഭ പവത്തതി. **യാഥാവസരസലക്ഖണതോ**തി യഥാഭൂതം കിലേസപ്പഹാനകരണസരസതോ ചേവ നിയ്യാനഹേതുദസ്സനാധിപതേയ്യലക്ഖണതോ ച നപ്പജാനാതി. **അനന്തരവാരേ**തി ദുതിയവാരേ. **ഇമിനാവ നയേനാ**തി ''ഇദം ദുക്ഖം, ഏത്തകം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പഠമവാരേ വുത്തനയേന. തത്ഥ ഹി ദുപ്പഞ്ഞനിദ്ദേസത്താ പജാനനപടിക്ഖേപവസേന ദേസനാ ആഗതാ, ഇധ പഞ്ഞവന്തനിദ്ദേസത്താ പജാനനവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ. **ഏത്ഥാ**തി ദുതിയവാരേ.

സവനതോതി കമ്മട്ഠാനസ്സ സവനതോ ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. ഗന്ഥസവനമുഖേന ഹി തദത്ഥസ്സ ഉഗ്ഗഹണം. **ഠപേത്വാ തണ്ഹ**ന്തിആദി തസ്സ ഉഗ്ഗഹണാകാരനിദസ്സനം. **അഭിനിവിസതീ**തി വിപസ്സനാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിസതി വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം പട്ഠപേതി. **നോ വിവട്ടേ**തി വിവട്ടേ അഭിനിവേസോ ന ഹോതി അവിസയത്താ. **അയ**ന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികോ.

പഞ്ചക്ഖന്ധാതി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ. ഖന്ധവസേന വിപസ്സനാഭിനിവേസസ്സ ചക്ഖാദിവസേന വേദനാദിവസേന ച സതിപി അനേകവിധത്തേ സുകരം സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ചതുധാതുമുഖേന തം ദസ്സേതും **"ധാതുകമ്മട്ഠാനവസേന ഓതരിത്വാ"**തി ആഹ. **രൂപന്തി വവത്ഥപേതീ**തി രുപ്പനട്ഠേന രൂപന്തി അസങ്കരതോ പരിച്ഛിന്ദതി. **തദാരമ്മണാ**തി തം രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനകാ. **നാമന്തി** വേദനാദിചതുക്കം നമനട്ഠേന നാമന്തി വവത്ഥാപേതി. **യമകതാലക്ഖന്ധം ഭിന്ദന്തോ വിയ** യമകം ഭിന്ദിത്വാ ''അരൂപം, രൂപഞ്ചാ''തി **ദ്വേവ ഇമേ ധമ്മാ,** ന ഏത്ഥ കോചി അത്താ വാ അത്തനിയം വാതി **നാമരൂപം വവത്ഥപേതി** പരിച്ഛിന്ദതി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്താവതാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ദസ്സിതാ. **തം പനേതം** നാമരൂപം **ന അഹേതുകം**. യസ്മാ സബ്ബം സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ ച നത്ഥി, തസ്മാ **സഹേതുകം**. കീദിസേന ഹേതുനാ? ന ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുനാ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൮൭) വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബം. സഹേതുകത്താ ഏവ **സപച്ചയം**. **അവിജ്ജാദയോ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനകമ്മാഹാരാദയോ. **ഏവന്തി** ''തം പനേത''ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന അവിജ്ജാദികേ **പച്ചയേ ചേവ** രൂപവേദനാദികേ **പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ ച വവത്ഥപേത്വാ** പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ. വുത്തഞ്ഹേതം ''അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, തണ്ഹാസമുദയാ രൂപസമുദയോ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦). ഏത്താവതാ കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

ഹുത്വാതി ഹേതുപച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ. **അഭാവട്ഠേനാ**തി തദനന്തരമേവ വിനസ്സനട്ഠേന. **അനിച്ചാ**തി അനിച്ചാ അദ്ധുവാ.

അനിച്ചലക്ഖണം ആരോപേതീതി തേസു പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അനിച്ചതാസങ്ഖാതം സാമഞ്ഞലക്ഖണം നിരോപേതി. **തതോ**തി അനിച്ചലക്ഖണാരോപനതോ പരം, **തതോ** വാ അനിച്ചഭാവതോ. **ഉദയബ്ബയപ്പടിപീളനാകാരേനാ**തി ഉപ്പാദനിരോധേഹി പതി പതി അഭിക്ഖണം പീളനാകാരേന ഹേതുനാ **ദുക്ഖാ** അനിട്ഠാ, ദുക്ഖമാ വാ. **അവസവത്തനാകാരേനാ**തി കസ്സചി വസേന അവസവത്തനാകാരേന. **അനത്താ**തി ന സയം അത്താ, നാപി നേസം കോചി അത്താ അത്ഥീതി അനത്താതി. **തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ**തി ഏവം അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖഭാവതോ, ദുക്ഖസ്സ ച അനത്തഭാവതോ ഖന്ധപഞ്ചകേ തിവിധമ്പി സാമഞ്ഞലക്ഖണം ആരോപേത്വാ. **സമ്മസന്തോ**തി ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പത്തിയാ ഉപ്പന്നേ വിപസ്സനുപക്കിലേസേ പഹായ മഗ്ഗാമഗ്ഗം വവത്ഥപേത്വാ ഉദയബ്ബയഞാണാദിവിപസ്സനാപടിപാടിയാ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ ഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം **ലോകുത്തരമഗ്ഗം പാപുണാതി**.

ഏകപടിവേധേനാതി ഏകേനേവ ഞാണേന പടിവിജ്ഝനേന. **പടിവേധോ** പടിഘാതാഭാവേന വിസയേ നിസ്സങ്ഗചാരസങ്ഖാതം നിബ്ബിജ്ഝനം. **അഭിസമയോ** അവിരജ്ഝിത്വാ അധിഗമനസങ്ഖാതോ അവബോധോ. ''ഇദം ദുക്ഖം, ഏത്തം ദുക്ഖം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ''തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ യാഥാവതോ ജാനനമേവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **പരിഞ്ഞാപടിവേധോ,** ഇദഞ്ച യഥാ ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ ദുക്ഖസ്സ സരൂപാദിപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന പന മഗ്ഗഞാണസ്സ ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പവത്തനതോ. തേനാഹ **''തസ്മിഞ്ചസ്സ ഖണേ''**തിആദി. പഹീനസ്സ പുന അപഹാതബ്ബതായ പകട്ഠം ഹാനം ചജനം സമുച്ഛിന്ദനം പഹാനം, പഹാനമേവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **പഹാനപടിവേധോ**. അയമ്പി യേന കിലേസേന അപ്പഹീയമാനേന മഗ്ഗഭാവനായ ന ഭവിതബ്ബം, അസതി ച മഗ്ഗഭാവനായ യോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തസ്സ പദഘാതം കരോന്തസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തസ്സ ഞാണസ്സ തഥാപവത്തിയാ പടിഘാതാഭാവേന നിസ്സങ്ഗചാരം ഉപാദായ ഏവം വുത്തോ. സച്ഛികിരിയാ പച്ചക്ഖകരണം അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കാദികേ മുഞ്ചിത്വാവ സരൂപതോ ആരമ്മണകരണം ''ഇദം ത''ന്തി യാഥാവസഭാവതോ ഗഹണം, സാ ഏവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **സച്ഛികിരിയാപടിവേധോ**. അയമ്പി യസ്സ ആവരണസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ ഞാണം നിരോധം ആലമ്ബിതും ന സക്കോതി, തസ്സ സമുച്ഛിന്ദനതോ തം സരൂപതോ വിഭാവിതമേവ പവത്തതീതി ഏവം വുത്തോ.

ഭാവനാ ഉപ്പാദനാ വഡ്ഢനാ ച. തത്ഥ പഠമമഗ്ഗേ ഉപ്പാദനട്ഠേന ഭാവനാ, ദുതിയാദീസു വഡ്ഢനട്ഠേന, ഉഭയത്ഥാപി വാ ഉഭയം വേദിതബ്ബം. പഠമമഗ്ഗോപി ഹി യഥാരഹം വുട്ഠാനഗാമിനിയം പവത്തം പരിജാനനാദിം വഡ്ഢേന്തോ പവത്തോതി തത്ഥാപി വഡ്ഢനട്ഠേന ഭാവനാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ദുതിയാദീസുപി അപ്പഹീനകിലേസപ്പഹാനതോ പുഗ്ഗലന്തരസാധനതോ ച ഉപ്പാദനട്ഠേന ഭാവനാ, സാ ഏവ വുത്തനയേന പടിവേധോതി **ഭാവനാപടിവേധോ**. അയമ്പി യഥാ ഞാണേ പവത്തേ പച്ഛാ മഗ്ഗധമ്മാനം സരൂപപരിച്ഛേദേ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, തഥാ പവത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തോ. തിട്ഠന്തു താവ യഥാധിഗതാ മഗ്ഗധമ്മാ, യഥാപവത്തേസു ഫലേസുപി അയം യഥാധിഗതസച്ചധമ്മേസു വിയ വിഗതസമ്മോഹോവ ഹോതി സേക്ഖോപി സമാനോ. തേന വുത്തം - ''ദിട്ഠധമ്മോ പത്തധമ്മോ

വിദിതധമ്മോ പരിയോഗാള്ഹധമ്മോ”തി (മഹാവ° ൨൭). യഥാ ചസ്സ ധമ്മാ താസം ജോതിതാ യഥാധിഗതസച്ചധമ്മാവലമ്ബിനിയോ മഗ്ഗവീഥിതോ പരതോ മഗ്ഗഫലപഹീനാവസിട്ഠകിലേസനിബ്ബാനാനം പച്ചവേക്ഖണാ പവത്തന്തി. ദുക്ഖസച്ചധമ്മാ ഹി സക്കായദിട്ഠിആദയോ. അയഞ്ച അത്ഥവണ്ണനാ **പരിഞ്ഞാഭിസമയേനാ**തിആദീസുപി വിഭാവേതബ്ബാ. **കിച്ചതോ**തി അസമ്മോഹതോ. **നിരോധം ആരമ്മണതോ**തി എത്ഥ “ആരമ്മണതോപീ”തി പി-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ നിരോധേപി അസമ്മോഹപടിവേധസ്സ ലബ്ഭനതോ. **എതസ്സാ**തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ.

പഞ്ഞവാതി നിദ്ദിട്ഠോ നിപ്പരിയായതോ പഞ്ഞവന്തതായ ഇധ അധിപ്പേതത്താ. **പാളിതോ**തി ധമ്മതോ. **അത്ഥതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **അനുസന്ധിതോ**തി തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ തംതംഅനുസന്ധിതോ. **പുബ്ബാപരതോ**തി പുബ്ബേനാപരസ്സ സംസന്ദനതോ. സങ്ഗീതിക്കമേന ചേത്ഥ പുബ്ബാപരതാ വേദിതബ്ബാ. തംതംദേസനായമേവ വാ പുബ്ബഭാഗേന അപരഭാഗസ്സ സംസന്ദനതോ. **വിഞ്ഞാണചരിതോ**തി വിജാനനചരിതോ വീമംസനചരിതോ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ വിചാരണാചാരവേപുല്ലതോ. **പഞ്ഞവാതി ന വത്തബ്ബോ** മഗ്ഗേനാഗതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോ. **അജ്ജ അജ്ജേവ അരഹത്ത**ന്തി ഇത്തരം അതിഖിപ്പമേവാതി അധിപ്പായോ. **പഞ്ഞവാപക്ഖം ഭജതി** സേക്ഖപരിയായസബ്ഭാവതോ. **സുത്തേ പന പടിവേധോവ കഥിതോ** സച്ചാഭിസമയവസേന ആഗതത്താ.

എസാതി അനന്തരേ വുത്തോ അരിയപുഗ്ഗലോ. **കമ്മകാരകചിത്ത**ന്തി ഭാവനാകമ്മസ്സ പവത്തനകചിത്തം . **സുഖവേദനമ്പി വിജാനാതീ**തി കോ വേദിയതി, കസ്സ വേദനാ, കിംകാരണാ വേദനാ, സോപി കസ്സചി അഭാവഗ്ഗഹണമുഖേന സുഖം വേദനം സഭാവതോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ ച യഥാഭൂതം പരിച്ഛിന്ദന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ സുഖം വേദനം വിജാനാതി നാമ. സേസപദദ്വയേപി എസേവ നയോ. യസ്മാ **“സതിപട്ഠാനേ”**തി ഇമിനാ സതിപട്ഠാനകഥം ഉപലക്ഖേതി. തായ ഹി തദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, തസ്മാ തംസംവണ്ണനായമ്പി (ദീ° നി° ടീ° ൨.൩൮൦) വുത്തനയേന തസ്സത്ഥോ വേദിതബ്ബോ . കാമഞ്ചേതം വിഞ്ഞാണം വേദനാതോ അഞ്ഞമ്പി ആരമ്മണം വിജാനാതി, അനന്തരവാരേ പന രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസസ്സ ദസ്സിതത്താ ഇധ അരൂപമുഖേന ദസ്സേതും “സുഖന്തിപി വിജാനാതീ”തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠം, പുച്ഛന്തസ്സ വാ അജ്ഝാസയവസേന.

സംസട്ഠാതി സമ്പയുത്താ. തേനാഹ **“എകുപ്പാദാദിലക്ഖണേന സംയോഗട്ഠേനാ”**തി. **വിസംസട്ഠാ**തി വിപ്പയുത്താ. **ഭിന്ദിത്വാ**തി അഞ്ഞഭൂമികസ്സ അഞ്ഞഭൂമിദസ്സനേനേവ വിനാസേത്വാ, സംഭിന്ദിത്വാ വാ. **സംസട്ഠഭാവം പുച്ഛതീ**തി തംചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനം പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം സംസട്ഠഭാവം പുച്ഛതി. യദി എവം കഥം പുച്ഛായ അവസരോ വിസംസട്ഠഭാവാസങ്കായ എവ അഭാവതോ? ന, ചിത്തുപ്പാദന്തരഗതാനം മഗ്ഗപഞ്ഞാമഗ്ഗവിഞ്ഞാണാനം വിപസ്സനാപഞ്ഞാവിപസ്സനാവിഞ്ഞാണാനഞ്ച വോമിസ്സകസംസട്ഠഭാവസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ. **വിനിവട്ടേത്വാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞതോ വിവേചേത്വാ. **നാനാകരണം ദസ്സേതും ന സക്കാ**തി ഇദം കേവലം സംസട്ഠഭാവമേവ സന്ധായ വുത്തം, ന സഭാവഭേദം, സഭാവഭേദതോ പന നാനാകരണം നേസം പാകടമേവ. തേനാഹ **“ആരമ്മണതോ വാ വത്ഥുതോ വാ ഉപ്പാദതോ വാ നിരോധതോ വാ”**തി. ഇദാനി

തമേവ സഭാവഭേദം വിസയഭേദേന സുട്ഠു പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **“തേസം തേസം പനാ”**തിആദി വുത്തം. **വിസയോ**തി പവത്തിട്ഠാനം ഇസ്സരിയഭൂമി, യേന ചിത്തപഞ്ഞാനം തത്ഥ തത്ഥ പുബ്ബങ്ഗമതാ വുച്ചതി.

കാമഞ്ച വിപസ്സനാപി പഞ്ഞാവസേനേവ കിച്ചകാരീ, മഗ്ഗോപി വിഞ്ഞാണസഹിതോവ, ന കേവലോ, യഥാ പന ലോകിയധമ്മേസു ചിത്തം പധാനം തത്ഥസ്സ ധോരയ്ഹഭാവേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ. തഥാ ഹി തം “ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ”തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൮൧) വുച്ചതി, ഏവം ലോകുത്തരധമ്മേസു പഞ്ഞാ പധാനാ പടിപക്ഖവിധമനസ്സ വിസേസതോ തദധീനത്താ. തഥാ ഹി മഗ്ഗധമ്മേ സമ്മാദിട്ഠി ഏവ പഠമം ഗഹിതാ. അയഞ്ച നേസം വിസയവസേന പവത്തിഭേദോ, തഥാ ച പഞ്ഞാപനവിധി ന കേവലം ഥേരേഹേവ ദസ്സിതോ, അപിച ഖോ ഭഗവതാപി ദസ്സിതോതി വിഭാവേന്തോ **“സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപീ”**തിആദിമാഹ. യത്ഥ പഞ്ഞാ ന ലബ്ഭതി, തത്ഥ ചിത്തവസേന പുച്ഛനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി യഥാ “കിംചിത്തോ ത്വം ഭിക്ഖൂ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൩൫-൧൩൬). യത്ഥ പന പഞ്ഞാ ലബ്ഭതി, തത്ഥാപി ചിത്തവസേന ജോതനാ ഹോതി യഥാ - “അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേതി സന്നിസാദേതി ഏകോദിം കരോതി സമാദഹതി (സം॰ നി॰ ൪.൩൩൫), യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧). **അട്ഠകഥായം** പന ലോകിയധമ്മേസു ചിത്തവസേന, ലോകുത്തരധമ്മേസു പഞ്ഞാവസേന ചോദനം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **“കതമാ തേ ഭിക്ഖു പഞ്ഞാ അധിഗതാ”**തിആദി വുത്തം. യേഭുയ്യവസേന ചേതം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി കത്ഥചി ലോകിയധമ്മാ പഞ്ഞാസീസേനപി നിദ്ദിസീയന്തി - “പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭിനോ കാമസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ സമുദാചരന്തി ഹാനഭാഗിനീ പഞ്ഞാ”തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧). സഞ്ഞാസീസേനപി - “ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാതി വാ സേസരൂപാരൂപസഞ്ഞാതി വാ ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ഉദാഹു നാനത്ഥാ”തിആദീസു (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൪൭.പദഭാജനീയവണ്ണനാ). തഥാ ലോകുത്തരധമ്മാപി കത്ഥചി ചിത്തസീസേന നിദ്ദിസീയന്തി - “യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ചിത്തം ഭാവേതീ”തി (ധ॰ സ॰ ൨൭൭), തഥാ ഫസ്സാദിസീസേനപി - “യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഫസ്സം ഭാവേതി, വേദനം സഞ്ഞം ചേതനം ഭാവേതീ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൭൭).

ചതൂസു സോതാപത്തിയങ്ഗേസൂതി സപ്പുരിസസേവനാ, സദ്ധമ്മസ്സവനം, യോനിസോമനസികാരോ, ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീതി ഇമേസു ചതൂസു സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ കാരണേസു. കാമം ചേതേസു സതിആദയോപി ധമ്മാ ഇച്ഛിതബ്ബാവ തേഹി വിനാ തേസം അസമ്ഭവതോ, തഥാപി ചേത്ഥ സദ്ധാ വിസേസതോ കിച്ചകാരീതി വേദിതബ്ബാ. സദ്ധോ ഏവ ഹി സപ്പുരിസേ പയിരുപാസതി, സദ്ധമ്മം സുണാതി, യോനിസോ ച മനസി കരോതി, അരിയമഗ്ഗസ്സ ച അനുധമ്മം പടിപജ്ജതി, തസ്മാ വുത്തം **“ഏത്ഥ സദ്ധിന്ദ്രിയം ദട്ഠബ്ബ”**ന്തി. ഇമിനാ നയേന സേസിന്ദ്രിയേസുപി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചതൂസു സമ്മപ്പധാനേസൂ**തി ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനഭാവനായ. **ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസൂ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച സോതാപത്തിയങ്ഗേസു സദ്ധാ വിയ സമ്മപ്പധാനഭാവനായ വീരിയം വിയ ച സതിപട്ഠാനഭാവനായ - “സതിമാ വിനേയ്യ ലോകേ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സ”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭, ൪൨൭) വചനതോ

പുബ്ബഭാഗേ കിച്ചതോ സതി അധികാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. ഏവം സമാധികമ്മികസ്സ സമാധി, ‘‘അരിയസച്ചഭാവനാ പഞ്ഞാഭാവനാ’’തി കത്വാ തത്ഥ പഞ്ഞാ പുബ്ബഭാഗേ അധികാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി പാകടോയമത്ഥോ, അധിഗമക്ഖണേ പന സമാധിപഞ്ഞാനം വിയ സബ്ബേസമ്പി ഇന്ദ്രിയാനം സദ്ധാദീനം സമരസതാവ ഇച്ഛിതബ്ബാ. തഥാ ഹി **‘‘ഏത്ഥ സദ്ധിന്ദ്രിയ’’**ന്തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ ഏത്ഥഗ്ഗഹണം കതം. **ഏവന്തി** യം ഠാനം, തം ഇന്ദ്രിയസമത്താദിം പച്ചാമസതി. **സവിസയസ്മിംയേവാതി** അത്തനോ അത്തനോ വിസയേ ഏവ. **ലോകിയലോകുത്തരാ ധമ്മാ കഥിതാതി** ലോകിയധമ്മാ ലോകുത്തരധമ്മാ ച തേന തേന പവത്തിവിസേസേന കഥിതാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സദ്ധാപഞ്ചമേസു ഇന്ദ്രിയേസു സഹ പവത്തമാനേസു തത്ഥ തത്ഥ വിസയേ സദ്ധാദീനം കിച്ചാധികതായ തസ്സ തസ്സേവ ദട്ഠബ്ബതാ വുത്താ, ന സബ്ബേസം. ഏവം അഞ്ഞേപി ലോകിയലോകുത്തരാ ധമ്മാ യഥാസകം വിസയേ പവത്തിവിസേസവസേന ബോധിതാതി.

ഇദാനി സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം തത്ഥ തത്ഥ അതിരേകകിച്ചതം ഉപമായ വിഭാവേതും **‘‘യഥാ ഹീ’’**തിആദി വുത്തം. തത്രിദം ഉപമാസംസന്ദനം രാജപഞ്ചമാ സഹായാ വിയ വിമുത്തിപരിപാചകാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി. നേസം കീളനത്ഥം ഏകജ്ഝം വീഥിഓതരണം വിയ ഇന്ദ്രിയാനം ഏകജ്ഝം വിപസ്സനാവീഥിഓതരണം. സഹായേസു പഠമാദീനം യഥാസകഗേഹേവ വിചാരണാ വിയ സദ്ധാദീനം സോതാപത്തിഅങ്ഗാദീനി പത്വാ പുബ്ബങ്ഗമതാ. സഹായേസു ഇതരേസം തത്ഥ തത്ഥ തുണ്ഹീഭാവോ വിയ സേസിന്ദ്രിയാനം തത്ഥ തത്ഥ തദന്വയതാ. തസ്സ പുബ്ബങ്ഗമഭൂതസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ കിച്ചാനുഗതതാ. ന ഹി തദാ തേസം സസമ്ഭാരപഥവീആദീസു ആപാദീനം വിയ കിച്ചം പാകടം ഹോതി, സദ്ധാദീനംയേവ പന കിച്ചം വിഭൂതം ഹുത്വാ തിട്ഠതി പുരേതരം തഥാപച്ചയേഹി ചിത്തസന്താനസ്സ അഭിസങ്ഖതത്താ. ഏത്ഥ ച വിപസ്സനാകമ്മികസ്സ ഭാവനാ വിസേസതോ പഞ്ഞുത്തരാതി ദസ്സനത്ഥം രാജാനം നിദസ്സനം കത്വാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം വുത്തം. **ഇതീതി**ആദി യഥാധിഗതസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനം.

മഗ്ഗവിഞ്ഞാണമ്പീതി അരിയമഗ്ഗസഹഗതം അപചയഗാമിവിഞ്ഞാണമ്പി. **തഥേവ തം വിജാനാതീതി** സച്ചധമ്മം ‘‘ഇദം ദുക്ഖ’’ന്തിആദിനാ നയേനേവ വിജാനാതി ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നത്താ മഗ്ഗാനുകൂലത്താ ച. **യം വിജാനാതീതി** ഏത്ഥ വിജാനനപജാനനാനി വിപസ്സനാചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനി അധിപ്പേതാനി, ന ‘‘യം പജാനാതീ’’തി ഏത്ഥ വിയ മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാതി ആഹ **‘‘യം സങ്ഖാരഗത’’**ന്തിആദി. **തഥേവാതി** ‘‘അനിച്ച’’ന്തിആദിനാ നയേന. ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നത്താ വിപസ്സനാഭാവതോ ച സമാനപച്ചയേഹി സഹ പവത്തികതാ **ഏകുപ്പാദതാ,** തതോ ഏവ ഏകജ്ഝം സഹേവ നിരുജ്ഝനം **ഏകനിരോധതാ,** ഏകംയേവ വത്ഥും നിസ്സായ പവത്തി **ഏകവത്ഥുകതാ,** ഏകംയേവ ആരമ്മണം ആരബ്ഭ പവത്തി **ഏകാരമ്മണതാ**. ഹേതുമ്ഹി ചേതം കരണവചനം. തേന ഏകുപ്പാദാദിതായ സംസട്ഠഭാവം സാധേതി. അനവസേസപരിയാദാനഞ്ചേതം, ഇതോ തീഹിപി സമ്പയുത്തലക്ഖണം ഹോതിയേവ.

മഗ്ഗപഞ്ഞം സന്ധായ വുത്തം, സാ ഹി ഏകന്തതോ ഭാവേതബ്ബാ, ന പരിഞ്ഞേയ്യാ, പഞ്ഞായ പന ഭാവേതബ്ബതായ തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി തഗ്ഗതികാവ ഹോന്തീതി ആഹ **‘‘തംസമ്പയുത്തം പനാ’’**തിആദി. കിഞ്ചാപി

വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഭാവനാവസേന പവത്തനതോ തംസമ്പയുത്തവിഞ്ഞാണമ്പി തഥേവ പവത്തതി, തസ്സ പന പരിഞ്ഞേയ്യഭാവാനതിവത്തനതോ പരിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ. തേനേവാഹ - "യമ്പി തം ധമ്മട്ഠിതിഞ്ഞാണം, തമ്പി ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മ"ന്തി.

൪൫൦. ഏവം സന്തേപീതി വേദനാതി ഏവം സാമഞ്ഞഗ്ഗഹണേ സതിപി. **തേഭൂമികസമ്മസനചാരവേദനാവാ**തി ഭൂമിത്തയപരിയാപന്നാ, തതോ ഏവ സമ്മസനഞാണസ്സ ഗോചരഭൂതാ വേദനാ ഏവ അധിപ്പേതാ സബ്രഹ്മചാരീനം ഉപകാരാവഹഭാവേന ദേസനായ ആരദ്ധത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം "ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥികാന"ന്തിആദി . ഏസ നയോ പഞ്ഞായപി. ഇധ സുഖാദിസദ്ദാ തദാരമ്മണവിസയാതി ഇമമത്ഥം സുത്തേന സാധേതും **"രൂപഞ്ച ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകന്തദുക്ഖ**ന്തി ഏകന്തേനേവ അനിട്ഠം, തതോ ഏവ ദുക്ഖമതായ ദുക്ഖം. ആരമ്മണകരണവസേന ദുക്ഖവേദനായ അനുപതിതം, ഓതിണ്ണഞ്ചാതി **ദുക്ഖാനുപതിതം, ദുക്ഖാവക്കന്തം**. സുഖേന അനവക്കന്തം അഭവിസ്സാതി യോജനാ. **നയിദ**ന്തി ഏത്ഥ **ഇദ**ന്തി നിപാതമത്തം. **സാരജ്ജേയ്യു**ന്തി സാരാഗം ഉപ്പാദേയ്യും. **സുഖ**ന്തി സഭാവതോ ച ഇട്ഠം. **സാരാഗാ സംയുജ്ജന്തീ**തി ബഹലരാഗഹേതു യഥാരഹം ദസഹിപി സംയോജനേഹി സംയുജ്ജന്തി. **സംയോഗാ സംകിലിസ്സന്തീ**തി തഥാ സംയുത്തതായ തണ്ഹാസംകിലേസാദിവസേന സംകിലിസ്സന്തി, വിബാധീയന്തി ഉപതാപീയന്തി ചാതി അത്ഥോ. **ആരമ്മണ**ന്തി ഇട്ഠം, അനിട്ഠം, മജ്ഝത്തഞ്ച ആരമ്മണം യഥാക്കമം സുഖം, ദുക്ഖം, അദുക്ഖമസുഖന്തി കഥിതം. ഏവം അവിസേസേന പഞ്ചപി ഖന്ധേ സുഖാദിആരമ്മണഭാവേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വേദനാ ഏവ സുഖാദിആരമ്മണഭാവേന ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. പാകതികപചുരജനവസേനായം കഥിതാതി കത്വാ **"പുരിമം സുഖം വേദനം ആരമ്മണം കത്വാ"**തി വുത്തം. വിസേസലാഭീ പന അനാഗതമ്പി സുഖം വേദനം ആരമ്മണം കരോതേവ. **വുത്തമേതം** സതിപട്ഠാനവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൩൬). വേദനായ ഹി ആരമ്മണം വേദിയന്തിയാ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ വേദേതീതി വോഹാരമത്തം ഹോതി.

സബ്ബസഞ്ഞായാതി സബ്ബായപി ചതുഭൂമികസഞ്ഞായ. **സബ്ബത്ഥകസഞ്ഞായാ**തി സബ്ബസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ പവത്തനകസഞ്ഞായ. **വത്ഥേ വാ**തി **വാ**-സദ്ദേന വണ്ണധാതും സങ്ഗണ്ഹാതി . **പാപേന്തോ**തി ഭാവനം ഉപചാരം വാ അപ്പനം വാ ഉപനേന്തോ. **ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞാപീ**തി "നീലം രൂപം, രൂപാരമ്മണം നീല"ന്തി ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞാപി.

അസബ്ബസങ്ഗാഹികത്താതി സബ്ബേസം വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനം അസങ്ഗഹിതത്താ. **തക്കഗത**ന്തി സുത്തകന്തനകതക്കമ്ഹി, സുത്തവത്തനകതക്കമ്ഹി വാ വേഠനവസേന ഠിതം. **പരിവട്ടകാദിഗത**ന്തി സുത്തവേഠനപരിവട്ടകാദിഗതം. **വിസ്സട്ഠത്താവ ന ഗഹിതാ,** യദഗ്ഗേന പഞ്ഞാ വിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം സമ്പയോഗം ലഭാപിതാ, തദഗ്ഗേന വേദനാസഞ്ഞാഹിപി സമ്പയോഗം ലഭാപിതാ ഏവാതി. **തദേവ സഞ്ജാനാതി** സംസട്ഠഭാവതോ.

സഞ്ജാനാതി വിജാനാതീതി ഏത്ഥ "പജാനാതീ"തി പദം ആനേത്വാ വത്തബ്ബം പജാനനവസേനപി വിസേസസ്സ വക്ഖമാനത്താ. **ജാനാതീ**തി അയം സദ്ദോ ച ലദ്ദതോയേവേത്ഥ അവിസേസോ, അത്ഥതോ പന വിസേസതോ ഇച്ഛിതബ്ബോ. അനേകത്ഥത്താ ഹി ധാതൂനം തേന ആഖ്യാതപദേന നാമപദേന ച വുത്തമത്ഥം

ഉപസഗ്ഗപദം ജോതകഭാവേന വിസേസേതി, ന വാചകഭാവേന. തേനാഹ **“തസ്സപി ജാനനത്ഥേ വിസേസോ വേദിതബ്ബോ”**തി . ഏതേന സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപഞ്ഞാപദാനി അഞ്ഞോഗധജാനനത്ഥേ യഥാസകം വിസിട്ഠവിസയേ ച നിട്ഠാനീതി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **“സഞ്ഞാ ഹീ”**തിആദി. **സഞ്ജാനനമത്തമേവാ**തി ഏത്ഥ **മത്ത**-സദ്ദേന വിസേസനിവത്തിഅത്ഥേന വിജാനനപജാനനാകാരേ നിവത്തേതി, **ഏവ**-സദ്ദേന കദാചിപി ഇമിസ്സാ തേ വിസേസാ നത്ഥേവാതി അവധാരേതി. തേനേവാഹ **“അനിച്ചം ദുക്ഖ”**ന്തിആദി. തത്ഥ വിഞ്ഞാണകിച്ചമ്പി കാതും അസക്കോന്തീ സഞ്ഞാ കുതോ പഞ്ഞാകിച്ചം കരേയ്യാതി **“ലക്ഖണപടിവേധം പാപേതും ന സക്കോതി”**ച്ചേവ വുത്തം, ന വുത്തം “മഗ്ഗപാതുഭാവ”ന്തി.

ആരമ്മണേ പവത്തമാനം വിഞ്ഞാണം ന സഞ്ഞാ വിയ നീലപീതാദിമത്തസഞ്ജാനനവസേന പവത്തതി, അഥ ഖോ തത്ഥ അഞ്ഞമ്പി താദിസം വിസേസം ജാനന്തമേവ പവത്തതീതി ആഹ **“വിഞ്ഞാണ”**ന്തിആദി. കഥം പന വിഞ്ഞാണം ലക്ഖണപടിവേധം പാപേതീതി? പഞ്ഞായ ദസ്സിതമഗ്ഗേന. ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഹി അനേകവാരം ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ പവത്തമാനായ പഗുണഭാവതോ പരിചയവസേന ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനപി വിപസ്സനാ സമ്ഭവതി, യഥാ തം പഗുണസ്സ ഗന്ഥസ്സ അജ്ഝയനേ തത്ഥ തത്ഥ ഗതാപി വാരാ ന ഉപധാരീയന്തി. “ലക്ഖണപടിവേധ”ന്തി ച ലക്ഖണാനം ആരമ്മണകരണമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന പടിവിജ്ഝനം. **ഉസ്സക്കിത്വാ**തി ഉദയബ്ബയഞാണാദിഞാണപടിപാടിയാ ആരഭിത്വാ. **മഗ്ഗപാതുഭാവം പാപേതും ന സക്കോതി** അസമ്ബോധസഭാവത്താ. **ആരമ്മണമ്പി സഞ്ജാനാതി** അവബുജ്ഝനവസേനേവ, ന സഞ്ജാനനമത്തേന. തഥാ **ലക്ഖണപടിവേധമ്പി പാപേതി,** ന വിജാനനമത്തേന, അത്തനോ പന അഞ്ഞാസാധാരണേന ആനുഭാവേന ഉസ്സക്കിത്വാ മഗ്ഗപാതുഭാവമ്പി പാപേതി.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അജാതബുദ്ധീ**തി അസഞ്ജാതബ്യവഹാരബുദ്ധി. **ഉപഭോഗപരിഭോഗ**ന്തി ഉപഭോഗപരിഭോഗാരഹം, ഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥൂനം പടിലാഭയോഗ്ഗന്തി അത്ഥോ. **കൂടോ**തി കഹാപണപതിരൂപകോ തമ്ബകംസാദിമയോ. **ഛേകോ**തി മഹാസാരോ. **കരതോ**തി അഡ്ഢസാരോ. **സണ്ഹോ**തി മുദുജാതികോ സമസാരോ. **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന പാദസാരപരോപാദസാരഅഡ്ഢസാരാദീനം സങ്ഗഹോ. **ജാനന്തോ ച പന നം രൂപം ദിസ്വാപി…പേ॰… അസുകാചരിയേന കതോതിപി ജാനാതി** തഥാ ഹേരഞ്ഞികഗന്ഥസ്സ സുഗ്ഗഹിതത്താ. **ഏവമേവ**ന്തിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. സഞ്ഞാവിഭാഗം അകത്വാ പിണ്ഡവസേനേവ ആരമ്മണസ്സ ഗഹണതോ ദാരകസ്സ കഹാപണദസ്സനസദിസാ വുത്താ. തഥാ ഹി സാ യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ വുച്ചതി. വിഞ്ഞാണം ആരമ്മണേ ഏകച്ചവിസേസഗ്ഗഹണസമത്ഥഭാവതോ ഗാമികപുരിസകഹാപണദസ്സനസദിസം വുത്തം. പഞ്ഞാ പന ആരമ്മണേ അനവസേസാവബോധതോ ഹേരഞ്ഞികകഹാപണദസ്സനസദിസാ വുത്താ. **നേസ**ന്തി സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപഞ്ഞാനം . **വിസേസോ**തി സഭാവവിസേസോ. **ദുപ്പടിവിജ്ഝോ** പകതിപഞ്ഞായ. ഇമിനാവ നേസം അച്ചന്തസുഖുമതം ദസ്സേതി.

ഏകാരമ്മണേ പവത്തമാനാനന്തി ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ പവത്തമാനാനം. തേന അഭിന്നവിസയാഭിന്നകാലതാദസ്സനേന അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതം വിഭാവേന്തോ ദുപ്പടിവിജ്ഝതംയേവ ഉല്ലിങ്ഗേതി. **വവത്ഥാനന്തി** അസങ്കരതോ ഠപനം. **അയം ഫസ്സോ...പേ॰... ഇദം ചിത്തന്തി** നിദസ്സനമത്തമേതം. **ഇതി**-സദ്ദോ വാ ആദിഅത്ഥോ. തേന സേസധമ്മാനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഇദന്തി** അരൂപീനം ധമ്മാനം വവത്ഥാനകരണം. **തതോതി** യം വുത്തം തിലതേലാദിഉദ്ധരണം, തതോ. യദി ദുക്കരതരം, കഥം തന്തി ആഹ **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി.

൪൭. നിസ്സടേനാതി നിക്ഖന്തേന അതംസമ്ബന്ധേന. **പരിച്ചത്തേനാതി** പരിച്ചത്തസദിസേന പച്ചയഭാവാനുപഗമനേന പച്ചയുപ്പന്നസമ്ബന്ധാഭാവതോ. **നിസ്സക്കവചനം** അപാദാനദീപനതോ. **കരണവചനം** കത്തുഅത്ഥദീപനതോ. കാമാവചരമനോവിഞ്ഞാണം ന നിയമതോ "ഇദം നാമ പഞ്ചദ്വാരികാസമ്ബന്ധാ"തി സക്കാ വത്തും, രൂപാവചരവിഞ്ഞാണം പന ന തഥാതി, തസ്സേവ പഞ്ചഹി ഇന്ദ്രിയേഹി നിസ്സടതാ വുത്താതി ആഹ **"രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തേനാ"**തി. ചതുത്ഥജ്ഝാനഗ്ഗഹണം തസ്സേവ അരൂപാവചരസ്സ പദട്ഠാനഭാവതോ. **പരിസുദ്ധേനാതി** വിസേസതോ അസംകിലേസികത്താവ. തഞ്ഹി വിഗതൂപക്കിലേസതായ വിസേസതോ പരിസുദ്ധം. തേനാഹ **"നിരുപക്കിലേസേനാ"**തി. **ജാനിതബ്ബം നേയ്യം,** സപരസന്താനേസു ഇദം അതിസയം ജാനിതബ്ബതോ ബുജ്ഝിതബ്ബം ബോധേതബ്ബം വാതി അത്ഥോ. **നേയ്യന്തി** വാ അത്തനോ സന്താനേ നേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"നിബ്ബത്തേതും സക്കാ ഹോതി. ഏത്ഥ ഠിതസ്സ ഹി സാ ഇജ്ഝതീ"**തി. **പാടിയേക്കന്തി** വിസും വിസും, അനുപദധമ്മവസേനാതി അത്ഥോ. **അഭിനിവേസാഭാവതോതി** വിപസ്സനാഭിനിവേസസ്സ അസമ്ഭവതോ. **കലാപതോ നയതോതി** കലാപസമ്മസനസങ്ഖാതതോ നയവിപസ്സനതോ. **ഭിക്ഖുനോതി** സാവകസ്സ. സാവകസ്സേവ ഹി തത്ര അനുപദധമ്മവിപസ്സനാ ന സമ്ഭവതി, ന സത്ഥു. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **വിസ്സജ്ജേസീതി** തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹതി.

ഹത്ഥഗതത്താതി ഹത്ഥഗതസദിസത്താ, ആസന്നത്താതി അത്ഥോ. യദാ ഹി ലോകനാഥോ ബോധിമൂലേ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ - "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൧൦) പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം കത്വാ അധിഗന്തബ്ബസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനുരൂപം ഛത്തിംസകോടിസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞ്ഞാണം നാമ മഹാബോധിസത്തസമ്മസനം പവത്തേന്തോ അനേകാകാരസമാപത്തിധമ്മസമ്മസനേ അനുപദമേവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനധമ്മേപി അപരാപരം സമ്മസി. തേനാഹ **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി. **പരോപഞ്ഞാസാതി** ദ്വേപഞ്ഞാസം. കാമഞ്ചേത്ഥ കേചി ധമ്മാ വേദനാദയോ ഫസ്സപഞ്ചമകാദീസു വുത്താപി ഝാനകോട്ഠാസാദീസുപി സങ്ഗഹിതാ, തംതംപച്ചയഭാവവിസിട്ഠേന പന അത്ഥവിസേസേന ധമ്മന്തരാനി വിയ ഹോന്തീതി ഏവം വുത്തം. തഥാ ഹി ലോകുത്തരചിത്തുപ്പാദേസു നവിന്ദ്രിയതാ വുച്ചതി. **അങ്ഗുദ്ധാരേനാതി** തത്ഥ ലബ്ഭമാനഝാനങ്ഗബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനം ഉദ്ധരണേന. **അങ്ഗ**-സദ്ദോ വാ കോട്ഠാസപരിയായോ, തസ്മാ **അങ്ഗുദ്ധാരേനാതി** ഫസ്സപഞ്ചമകാദികോട്ഠാസാനം സമുദ്ധരണേന. **യാവതാ**

സഞ്ഞാസമാപത്തിയോതി യത്തകാ സഞ്ഞാസഹഗതാ ഝാനസമാപത്തിയോ, താഹി വുട്ഠായ അധിഗന്ധബ്ബത്താ താവതികാ വേനേയ്യാനം **അഞ്ഞാപടിവേധോ** അരഹത്തസമധിഗമോ.

ദസ്സനപരിണായകട്ഠേനാതി അന്ധസ്സ യട്ഠികോടിം ഗഹേത്വാ മഗ്ഗദേസകോ വിയ ധമ്മാനം യഥാസഭാവദസ്സനസങ്ഖാതേന പരിണായകഭാവേന. യഥാ വാ സോ തസ്സ ചക്ഖുഭൂതോ, ഏവം സത്താനം പഞ്ഞാ. തേനാഹ **"ചക്ഖുഭൂതായ പഞ്ഞായാ"**തി. സമാധിസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ **സമാധിപഞ്ഞാ**. സമാധി ചേത്ഥ ആരുപ്പസമാധീതി വദന്തി, സമ്മസനപയോഗോ പന കോചി ഝാനസമാധീതി യുത്തം. വിപസ്സനാഭൂതാ പഞ്ഞാ **വിപസ്സനാപഞ്ഞാ**. സമാധിപഞ്ഞായ അന്തോസമാപത്തിയം **കിച്ചതോ പജാനാതി,** ''സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി പന വചനതോ (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯-൧൦൦; ൩.൫.൧൦൭൧-൧൦൭൨; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൪) **അസമ്മോഹതോ പജാനാതി**. തത്ഥ **കിച്ചതോ**തി ഗോചരജ്ഝത്തേ ആരമ്മണകരണകിച്ചതോ. **അസമ്മോഹതോ**തി സമ്പയുത്തധമ്മേസു സമ്മോഹവിധമനതോ യഥാ പീതിപടിസംവേദനാദീസു. **കിമത്ഥിയാ**തി കിംപയോജനാതി ആഹ **"കോ ഏതിസ്സാ അത്ഥോ"**തി. **അഭിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ**തി യാഥാവസരസലക്ഖണാവബോധവസേന അഭിമുഖം ഞേയ്യേ ജാനിതബ്ബേ ഖന്ധായതനാദിധമ്മേ. **അഭിജാനാതീ**തി സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച അഭിമുഖം അവിരജ്ഝനവസേന ജാനാതി. ഏതേന ഞാതപരിഞ്ഞാബ്യാപാരമാഹ. **പരിഞ്ഞേയ്യേ**തി അനിച്ചാതിപി ദുക്ഖാതിപി അനത്താതിപി പരിച്ഛിജ്ജ ജാനിതബ്ബേ. **പരിജാനാതീ**തി ''യം കിഞ്ചി രൂപം... പേ॰... അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ജാനാതി. ഇമിനാ തീരണപരിഞ്ഞാബ്യാപാരമാഹ. **പഹാതബ്ബേ ധമ്മേ**തി നിച്ചസഞ്ഞാദികേ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝാ സബ്ബേ പാപധമ്മേ. **പജഹതി** പകട്ഠതോ ജഹതി, വിക്ഖമ്ഭേതി ചേവ സമുച്ഛിന്ദതി ചാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ പഹാനപരിഞ്ഞാബ്യാപാരമാഹ. സാ പനേസാ പഞ്ഞാ ലോകിയാപി തിപ്പകാരാ ലോകുത്തരാപി, താസം വിസേസം സയമേവാഹ. **കിച്ചതോ**തി അഭിജാനനവസേന ആരമ്മണകിച്ചതോ. **അസമ്മോഹതോ**തി യഥാബലം അഭിഞ്ഞേയ്യാദീസു സമ്മോഹവിധമനതോ. നിബ്ബാനമാരമ്മണം കത്വാ പവത്തനതോ അഭിഞ്ഞേയ്യാദീസു വിഗതസമ്മോഹതോ ഏവാതി ആഹ **"ലോകുത്തരാ അസമ്മോഹതോ"**തി.

൪൭. കമ്മസ്സകതാ സമ്മാദിട്ഠി ച വട്ടനിസ്സിതത്താ ഇധ നാധിപ്പേതാ, വിവട്ടകഥാ ഹേസാതി വുത്തം **"വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിയാ ച മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ ചാ"**തി. **പരതോ ഘോസോ**തി പരതോ സത്ഥുതോ, സാവകതോ വാ ലബ്ഭമാനോ ധമ്മഘോസോ. തേനാഹ **"സപ്പായധമ്മസ്സവന"**ന്തി. തഞ്ഹി സമ്മാദിട്ഠിയാ പച്ചയോ ഭവിതും സക്കോതി, ന യോ കോചി പരതോഘോസോ. **ഉപായമനസികാരോ**തി യേന നാമരൂപപരിഗ്ഗഹാദി സിജ്ഝതി, താദിസോ പഥമനസികാരോ. അയഞ്ച സമ്മാദിട്ഠിയാ പച്ചയോതി നിയമപക്ഖികോ, ന സബ്ബസംഗാഹകോതി ദസ്സേന്തോ **"പച്ചേകബുദ്ധാനം പനാ"**തിആദിമാഹ. **യോനിസോമനസികാരസ്മിംയേവാ**തി അവധാരണേന പരതോഘോസമേവ നിവത്തേതി, ന പദട്ഠാനവിസേസം പടിയോഗീനിവത്തനത്ഥത്താ ഏവ-സദ്ദസ്സ.

ലദ്ധുപകാരാതി (അം നിം ടീം ൩.൫.൨൫) യഥാരഹം നിസ്സയാദിവസേന ലദ്ധപച്ചയാ. വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിയാ അനുഗ്ഗഹിതഭാവേന ഗഹിതത്താ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീസു ച **അരഹത്തമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി,** അനന്തരസ്സ ഹി വിധി, പടിസേധോ വാ. അഗ്ഗഫലസമാധിമ്ഹി തപ്പരിക്ഖാരധമ്മേസുയേവ ച കേവലോ ചേതോപരിയായോ നിരുള്ഹോതി **സമ്മാദിട്ഠീതി അരഹത്തമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി. ഫലക്ഖണേ**തി അനന്തരേ കാലന്തരേ ചാതി ദുവിധേ ഫലക്ഖണേ. പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന സബ്ബസംകിലേസേഹി ചേതോ വിമുച്ചതി ഏതായാതി **ചേതോവിമുത്തി,** അഗ്ഗഫലപഞ്ഞം ഠപേത്വാ അവസേസാ ഫലധമ്മാ. തേനാഹ **"ചേതോവിമുത്തി ഫലം അസ്സാ**തി. **ചേതോവിമുത്തിസങ്ഖാതം ഫലം ആനിസംസോ"**തി, സബ്ബസംകിലേസേഹി ചേതസോ വിമുച്ചനസങ്ഖാതം പടിപ്പസ്സമ്ഭനസഞ്ഞിതം പഹാനം ഫലം ആനിസംസോ ചാതി യോജനാ. ഇധ ച ചേതോവിമുത്തി-സദ്ദേന പഹാനമത്തം ഗഹിതം, പുബ്ബേ പഹായകധമ്മാ, അഞ്ഞഥാ ഫലധമ്മാ ഏവ ആനിസംസോതി ഗയ്ഹമാനേ പുനവചനം നിരത്ഥകം സിയാ.

പഞ്ഞാവിമുത്തിഫലാനിസംസാതി ഏത്ഥാപി ഏവമേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ സീലസഭാവത്താ വിസേസതോ സമാധിസ്സ ഉപകാരാ, തഥാ സമ്മാസങ്കപ്പോ ഝാനസഭാവത്താ. തഥാ ഹി സോ ''അപ്പനാ''തി നിദ്ദിട്ഠോ. സമ്മാസതിസമ്മാവായാമാ പന സമാധിപക്ഖിയാ ഏവാതി ആഹ **"അവസേസാ ധമ്മാ ചേതോവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബാ"**തി. **ചതുപാരിസുദ്ധിസീല**ന്തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ പദട്ഠാനഭൂതം ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം. **സുതാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. അത്തനോ ചിത്തപ്പവത്തിആരോചനവസേന സഹ കഥനം സംകഥാ, സംകഥാവ **സാകച്ഛാ**. ഇധ പന കമ്മട്ഠാനപടിബദ്ധാതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനേ...പേ... കഥാ"**തി. തത്ഥ കമ്മട്ഠാനസ്സ ഏകവാരം വീഥിയാ അപ്പടിപജ്ജനം ഖലനം, അനേകവാരം പക്ഖലനം, തദുഭയസ്സ വിച്ഛേദനീകഥാ **ഖലനപക്ഖലനഛേദനകഥാ. പൂരേന്തസ്സാ**തി വിവട്ടനിസ്സിതം കത്വാ പാലേന്തസ്സ ബ്രൂഹേന്തസ്സ ച. **സുണന്തസ്സാ**തി ''യഥാഉഗ്ഗഹിതകമ്മട്ഠാനം ഫാതിം ഗമിസ്സതീ''തി ഏവം സുണന്തസ്സ. തേനേവ ഹി **"സപ്പായധമ്മസ്സവന"**ന്തി വുത്തം. **കമ്മം കരോന്തസ്സാ**തി ഭാവനാനുയോഗകമ്മം കരോന്തസ്സ.

പഞ്ചസുപി ഠാനേസു **അന്ത**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥജോതനോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി **"യഥാ ഹീ"**തിആദിനാ വുച്ചമാനാ അമ്ബുപമാ ച യുജ്ജേയ്യ. **ഉദകകോട്ഠക**ന്തി ആലവാലം. **ഥിരം കത്വാ ബന്ധതീ**തി അസിഥിലം ദള്ഹം നാതിമഹന്തം നാതിഖുദ്ദകം കത്വാ യോജേതി. **ഥിരം കരോതീ**തി ഉദകസിഞ്ചനകാലേ തതോ തതോ വിസ്സരിത്വാ ഉദകസ്സ അനിക്ഖമനത്ഥം ആലവാലം ഥിരതരം കരോതി. **സുക്ഖദണ്ഡകോ**തി തസ്സേവ അമ്ബഗച്ഛകസ്സ സുക്ഖോ സാഖാസീസകോ. **കിപില്ലികപുടോ**തി തമ്ബകിപില്ലികകുടജം. **ഖണിത്തി**ന്തി കുദാലം. **കോട്ഠകബന്ധനം വിയ സീലം** സമ്മാദിട്ഠിയാ വഡ്ഢനുപായസ്സ മൂലഭാവതോ. **ഉദകസിഞ്ചനം വിയ ധമ്മസ്സവനം** ഭാവനായ പരിബ്രൂഹനതോ. **മരിയാദായ ഥിരഭാവകരണം വിയ സമഥോ** യഥാവുത്തഭാവനാധിട്ഠാനായ സീലമരിയാദായ ദള്ഹഭാവാപാദനതോ. സമാഹിതസ്സ ഹി സീലം ഥിരതരം ഹോതി. **സമീപേ വല്ലിആദീനം ഹരണം വിയ കമ്മട്ഠാനേ ഖലനപക്ഖലനച്ഛേദനം** ഇജ്ഝിതബ്ബഭാവനായ വിബന്ധാപനയനതോ. **മൂലഖണനം വിയ സത്തന്നം അനുപസ്സനാനം ഭാവനാ** തസ്സാ വിബന്ധസ്സ മൂലകാനം

തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം പലിഖണനതോ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ സുപരിസുദ്ധസീലസ്സ കമ്മട്ഠാനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ സപ്പായധമ്മസ്സവനം ഇച്ഛിതബ്ബം, തതോ യഥാസുതേ അത്ഥേ സാകച്ഛാസമാപജ്ജനം, തതോ കമ്മട്ഠാനവിസോധനേന സമഥനിപ്ഫത്തി, തതോ സമാഹിതസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാപാരിപൂരി. പരിപുണ്ണവിപസ്സനോ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിം പരിബ്രൂഹേതീതി ഏവമേതേസം അങ്ഗാനം പരമ്പരായ സമ്മുഖാ ച അനുഗ്ഗണ്ഹനതോ അയമാനുപുബ്ബീ കഥിതാതി വേദിതബ്ബം.

൪൩൭. **ഇധ കിം പുച്ഛതീതി** ഇധ ഏവം അരഹത്തഫലം പാപിതായ ദേസനായ "കതി പനാവുസോ, ഭവാ"തി ഭവം പുച്ഛന്തോ കീദിസം അനുസന്ധിം ഉപാദായ പുച്ഛതീതി അത്ഥോ. തേനേവ ഹി **"മൂലമേവ ഗതോ അനുസന്ധീ"**തി വത്വാ അധിപ്പായം പകാസേന്തോ **"ദുപ്പഞ്ഞോ"**തിആദിമാഹ. **ദുപ്പഞ്ഞോതി** ഹി ഇധ അപ്പടിവിദ്ധസച്ചോ അധിപ്പേതോ, ന ജള്ോ ഏവ. **കാമഭവോ**തിആദീസു കമ്മോപപത്തിഭേദതോ ദുവിധോപി ഭവോ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"കാമഭവൂപഗം കമ്മ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ തംസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൪൭; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൬൪൬-൬൪൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **പുനബ്ഭവസ്സാതി** പുനപ്പുനം അപരാപരം ഭവനതോ ജായനതോ പുനബ്ഭവോതി ലദ്ധനാമസ്സ വട്ടപബന്ധസ്സ. തേനാഹ **"ഇധ വട്ടം പുച്ഛിസ്സാമീ"**തി. **അഭിനിബ്ബത്തീതി** ഭവയോനിഗതിആദിവസേന നിബ്ബത്തി. **തഹിം തഹിം** തസ്മിം തസ്മിം ഭവാദികേ. **അഭിനന്ദനാതി** തണ്ഹാഅഭിനന്ദനഹേതു. **ഗമനാഗമനം ഹോതീതി**ആദിനാ ഭവാദീസു സത്താനം അപരാപരം ചുതിപടിസന്ധിയോ ദസ്സേതി. **ഖയനിരോധേനാതി** അച്ചന്തഖയസങ്ഖാതേന അനുപ്പാദനിരോധേന. **ഉഭയമേതം ന വത്തബ്ബം** പഹാനാഭിസമയഭാവനാഭിസമയാനം അച്ചാസന്നകാലത്താ. വത്തബ്ബം തം ഹേതുഫലധമ്മൂപചാരവസേന. യഥാ ഹി പദീപുജ്ജലനഹേതുകോ അന്ധകാരവിഗമോ, ഏവം വിജ്ജുപ്പാദഹേതുകോ അവിജ്ജാനിരോധോ, ഹേതുഫലധമ്മാ ച സമാനകാലാപി പുബ്ബാപരകാലാ വിയ വോഹരീയന്തി യഥാ - "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; മ॰ നി॰ ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൨.൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നകിരിയാ. **ഗമനം ഉപച്ഛിജ്ജതി** ഇധ കാമഭവേ പരിനിബ്ബാനേന. **ആഗമനം ഉപച്ഛിജ്ജതി** തത്ഥ രൂപാരൂപേസു പരിനിബ്ബാനേന. **ഗമനാഗമനം ഉപച്ഛിജ്ജതി** സബ്ബസോ അപരാപരുപ്പത്തിയാ അഭാവതോ.

൪൩൮. വിവട്ടകഥായ പരതോ ജോതിതം പഠമം ഝാനം വിവട്ടം പത്വാ ഠിതസ്സ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസ്സ നിരോധസാധകം വിഭാവിതും യുത്തന്തി ആഹ **"കതമം പനാവുസോതി ഇധ കിം പുച്ഛതീ"**തിആദി. തഥാ ഹി അനന്തരം നിരോധസമാപജ്ജനകേന ഭിക്ഖുനാ ജാനിതബ്ബാനി പഠമസ്സ ഝാനസ്സ സമ്പയോഗപഹാനങ്ഗാനി പുച്ഛിതാനി. **അങ്ഗവവത്ഥാനന്തി** ഝാനങ്ഗവവത്ഥാനം. **കോട്ഠാസപരിച്ഛേദോതി** തത്ഥ ലബ്ഭമാനഫസ്സപഞ്ചമകാദിധമ്മകോട്ഠാസപരിച്ഛേദോ ജാനിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം ഝാനേ ഏത്തകാ ധമ്മാ സംവിജ്ജന്തി, ഏത്തകാ നിരോധിതാതി ജാനിതബ്ബം. **ഉപകാരാനുപകാരാനി അങ്ഗാനീതി** നിരോധസമാപത്തിയാ ഉപകാരാനി ച അനുപകാരാനി ച അങ്ഗാനി. നിരോധസമാപത്തിയാ ഹി സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി നവഹി സമാധിചരിയാഹി ച പത്തബ്ബത്താ തംതംഞാണസ്സ

സമാധിചരിയാഹി സമതിക്കമിതബ്ബാ ധമ്മാ അനുപകാരകങ്ഗാനി, സമതിക്കമകാ ഉപകാരകങ്ഗാനി. തേസഞ്ഹി വസേന യഥാനുപുബ്ബം ഉപസന്തുപസന്തഓളാരികഭാവായ ഭവഗ്ഗസമാപത്തിയാ സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമതം പത്താ ചിത്തചേതസികാ യഥാപരിച്ഛിന്നം കാലം നിരുജ്ഝന്തി, അപ്പവത്തിം ഗച്ഛന്തി. **തസ്സാ**തി നിരോധസ്സ. **അനന്തരപച്ചയ**ന്തി അനന്തരപച്ചയസദിസം. ന ഹി നിരോധസ്സ കോചി ധമ്മോ അനന്തരപച്ചയോ നാമ അത്ഥി. യഞ്ഹി തദാ ചിത്തചേതസികാനം തഥാ നിരുജ്ഝനം, തം യഥാവുത്തപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരഹേതുകായ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ അഹോസീതി സാ തസ്സ അനന്തരപച്ചയോ വിയ ഹോതീതി തം വുത്തം. **ഛ സമാപത്തിയോ**തി സുത്തന്തനയേന വുത്തസുത്തന്തപിടകസംവണ്ണനാതി കത്വാ. ''സത്ത സമാപത്തിയോ''തി പന വത്തബ്ബം, അഞ്ഞഥാ ഇദം ''ചതുരങ്ഗിക''ന്തി ന വത്തബ്ബം സിയാ. **നയം വാ ദസ്സേത്വാ**തി ആദിഅന്തദസ്സനവസേന നയദസ്സനം കത്വാ.

൪൧൭. ഏവം നിരോധസ്സ പാദകം വിഭാവേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞോനിരോധേ അനുപബന്ധഭാവതോ പഞ്ചന്നം പസാദാനം പച്ചയപുച്ഛനേ പഠമം താവ തേ സരൂപതോ ആവേണികതോ ആവേണികവിസയതോ പടിസ്സരണതോ ച പുച്ഛനവസേന പാളി പവത്താതി ദസ്സേന്തോ **''വിഞ്ഞാണനിസ്സയേ പഞ്ച പസാദേ പുച്ഛന്തോ''**തി ആഹ. **ഗോചരവിസയ**ന്തി ഏത്ഥ കാമം തബ്ബഹുലചാരിതാപേക്ഖം ഗോചരഗ്ഗഹണം, അനഞ്ഞത്ഥഭാവാപേക്ഖം വിസയഗ്ഗഹണന്തി അത്ഥേവ ഗോചരവിസയഭാവാനം വിസേസോ, വിവരിയമാനം പന ഉഭയമ്പി ആരമ്മണസഭാവമേവാതി ആഹ **''ഗോചരഭൂതം വിസയ''**ന്തി. **ഏകേകസ്സാ**തി ഏകോ ഏകസ്സ, അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സാതി അത്ഥോ. അഞ്ഞത്ഥോ ഹി അയം **ഏക**-സദ്ദോ ''ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ''തിആദീസു (മം നിം ൩.൨൭) വിയ. **സചേ ഹീ**തിആദി അഭൂതപരികപ്പനവചനമേതം. തത്ഥ **സമോധാനേത്വാ**തി ഏകജ്ഝം കത്വാ. **വിനാപി മുഖേനാ**തിആദിനാ അത്ഥസല്ലാപികനിദസ്സനം നാമ ദസ്സേതി. യഥാ വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതമേവ ചക്ഖു രൂപം പസ്സതി, ന കേവലം, ഏവം ചക്ഖുനിസ്സയമേവ വിഞ്ഞാണം തം പസ്സതി, ന ഇതരന്തി ആഹ **''ചക്ഖുപസാദേ ഉപനേഹീ''**തി. തേന തേസം തത്ഥ സംഹച്ചകാരിതം ദസ്സേതി. **യദി വാ നീലം യദി വാ പീതക**ന്തി ഇദം നീലപീതാദിസഭാവജാനനമത്തം സന്ധായാഹ. **നീലം പീതക**ന്തി പജാനനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നത്ഥേവ അവികപ്പകഭാവതോ. **ഏതേസം** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം. നിസ്സയസീസേന നിസ്സിതപുച്ഛാ ഹേസാ, ഏവഞ്ഹി വിസയാനുഭവനചോദനാ സമത്ഥിതാ ഹോതി. തേനാഹ **''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഹീ''**തിആദി. യഥാസകം വിസയം രജ്ജനാദിവസേന അനുഭവിതും അസമത്ഥാനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി, തത്ഥ സമത്ഥതായേവ ച നത്ഥി, ന കിഞ്ചി അത്ഥതോ പടിസരന്താനി വിയ ഹോന്തീതി വുത്തം **''കിം ഏതാനി പടിസരന്തീ''**തി. **ജവനമനോ പടിസരണ**ന്തി പഞ്ചദ്വാരികം ഇതരഞ്ച സാധാരണതോ വത്വാ പുന യായ'സ്സ രജ്ജനാദിപവത്തിയാ പടിസരണതാ, സാ സവിസേസാ യത്ഥ ലബ്ഭതി, തം ദസ്സേന്തോ **''മനോദ്വാരികജവനമനോ വാ''**തി ആഹ. **ഏതസ്മിം പന ദ്വാരേ**തി ചക്ഖുദ്വാരേ ജവനം രജ്ജതി വാ ദുസ്സതി വാ മുയ്ഹതി വാ, യതോ തത്ഥ അഞ്ഞാണാദിഅസംവരോ പവത്തതി.

തത്രാതി തസ്മിം ജവനമനസ്സേവ പടിസരണഭാവേ. **ദുബ്ബലഭോജകാതി** ഹീനസാമത്ഥിയാ രാജഭോഗ്ഗാ. സേവകാനം ഗണനായ യോജിതദിവസേ ലബ്ഭമാനകഹാപണോ **യുത്തികഹാപണോ**. അന്ദുബന്ധനേന ബദ്ധസ്സ വിസ്സജ്ജനേന ലബ്ഭമാനകഹാപണോ **ബന്ധകഹാപണോ**. കിഞ്ചി പഹരന്തേ മാ പഹരന്തൂതി പടിക്ഖിപതോ ദാതബ്ബദണ്ഡോ **മാപഹാരകഹാപണോ**. സോ സബ്ബോപി പരിത്തകേസു ഗാമികമനുസ്സേസു തഥാ ലബ്ഭമാനോ എത്തകോ ഹോതീതി ആഹ **"അട്ഠകഹാപണോ വാ"**തിആദി. **സതവത്ഥുകന്തി** സതകരീസവത്ഥുകം. എസ നയോ സേസപദദ്വയേപി. **തത്ഥാതിആദി** ഉപമാസംസന്ദനം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൪൩൭. അന്തോനിരോധസ്മിം പഞ്ച പസാദേതി നിരോധസമാപന്നസ്സ പവത്തമാനേ പഞ്ച പസാദേ. **കിരിയമയപവത്തസ്മിന്തി** ജവനാദികിരിയാനിബ്ബത്തകധമ്മപ്പവത്തിയം. **ബലവപച്ചയാ ഹോന്തീതി** പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി, ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവേന ബലവപച്ചയാ ഹോന്തി. **ജീവിതിന്ദ്രിയം പടിച്ചാതി** ഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയവസേന പച്ചയഭൂതം ജീവിതിന്ദ്രിയം പടിച്ച പഞ്ചവിധോപി പസാദോ തിട്ഠതി. **ജീവിതിന്ദ്രിയേന വിനാ ന തിട്ഠതി** ജീവിതിന്ദ്രിയരഹിതസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപകലാപസ്സ അഭാവതോ. **തസ്മാതി** യസ്മാ അനുപാലനലക്ഖണേന ജീവിതേന അനുപാലിതാ എവ ഉസ്മാ പവത്തതി, ന തേന അനനുപാലിതാ, തസ്മാ ഉസ്മാ ആയും പടിച്ച തിട്ഠതി. **ജാലസിഖം പടിച്ച ആഭാ പഞ്ഞായതീതി** ജാലസിഖാസങ്ഖാതഭൂതസങ്ഘാതം സഹേവ പവത്തമാനം നിസ്സായ "ആഭാ"തി ലദ്ധനാമാ വണ്ണധാതു "ഉജ്ജലതി, അന്ധകാരം വിധമതി, രൂപഗതാനി ച വിദംസേതീ"തിആദീഹി പകാരേഹി ഞായതി. **തം ആലോകം പടിച്ചാതി** തം വുത്തപ്പകാരം ആലോകം പച്ചയം ലഭിത്വാ. **ജാലസിഖാ പഞ്ഞായതീതി** "അപ്പികാ, മഹതീ, ഉജു, കുടിലാ"തിആദിനാ പാകടാ ഹോതി.

ജാലസിഖാ വിയ കമ്മജതേജോ നിസ്സയഭാവതോ. **ആലോകോ വിയ ജീവിതിന്ദ്രിയം** തന്നിസ്സിതഭാവതോ. ഇദാനി ഉപമോപമിതബ്ബാനം സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും **"ജാലസിഖാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ആലോകം ഗഹേത്വാവ ഉപ്പജ്ജതീതി** ഇമിനാ യഥാ ജാലസിഖായ സഹേവ ആലോകോ ഉപ്പജ്ജതി, എവം കമ്മജുസ്മനാ സഹേവ ജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേതി. ജാലസിഖാസന്നിസ്സയോ തസ്സാ സതിയേവ ഹോന്തോ ആലോകോ തായ ഉപ്പാദിതോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"അത്തനാ ജനിതആലോകേനേവാ"**തി. ഉസ്മാ നാമേത്ഥ കമ്മസമുട്ഠാനാ തേജോധാതു തന്നിസ്സിതഞ്ച ജീവിതിന്ദ്രിയം തദനുപാലകഞ്ചാതി ആഹ **"കമ്മജമഹാഭൂതസമ്ഭവേന ജീവിതിന്ദ്രിയേന ഉസ്മായ അനുപാലന"**ന്തി. ന കേവലം ഖണട്ഠിതിയാ എവ, അഥ ഖോ പബന്ധാനുപച്ഛേദസ്സപി ജീവിതിന്ദ്രിയം കാരണന്തി ആഹ **"വസ്സസതമ്പി കമ്മജതേജപവത്തം പാലേതീ"**തി. ഉസ്മാ ആയുനോ പച്ചയോ ഹോന്തോ സേസഭൂതസഹിതോ എവ ഹോതീതി ആഹ **"മഹാഭൂതാനീ"**തി. തഥാ ആയുപി സഹജാതരൂപം പാലേന്തമേവ ഉസ്മായ പച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തം **"മഹാഭൂതാനി പാലേതീ"**തി.

൪൩൮. ആയു എവ ഇന്ദ്രിയപച്ചയാദിവസേന സഹജാതധമ്മാനം അനുപാലനവസേന സങ്ഖരണതോ **ആയുസങ്ഖാരോ**. ബഹുവചനനിദ്ദേസോ പന അനേകസതസഹസ്സഭേദേസു രൂപകലാപേസു പവത്തിയാ അനേകഭേദന്തി

കത്വാ. ആരമ്മണരസം അനുഭവന്തീതി **വേദനിയാ** യഥാ ''നിയ്യാനികാ''തി. തേനാഹ **''വേദനാ ധമ്മാവാ''**തി. സുഖാദിഭേദഭിന്നത്താ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ. ഇമേസം ആയുസങ്ഖാരവേദനാനം ഏകന്തനിരോധം സമാപന്നസ്സ മരണേന ഭവിതബ്ബം വേദനായ നിരുദ്ധത്താ. ആയുസങ്ഖാരാനം തഥാ അനിരുദ്ധത്താ നിരോധസ്സ സമാപജ്ജനമേവ ന സിയാ, കുതോ വുട്ഠാനം. തേന വുത്തം പാളിയം ''തേ ച ഹാവുസോ''തിആദി. **വുട്ഠാനം പഞ്ഞായതി** സഞ്ഞാവേദനാദീനം ഉപ്പത്തിയാ. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ഉപമായ വിഭാവേതും **''യോ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **ഉക്കണ്ഠിത്വാതി** നാനാരമ്മണാപാതതോ നിബ്ബിന്ദിത്വാ. **യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേനാതി** യഥാപരിച്ഛിന്നേ കാലേ സമ്പത്തേ. **രൂപജീവിതിന്ദ്രിയപച്ചയാതി** ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭൂതാ . **ജാലാപവത്തം വിയ അരൂപധമ്മാ** തേജുസ്സദഭാവതോ വിസയോഭാസനതോ ച. ഉദകപ്പഹാരോ വിയ നിരോധസമാപത്തിയാ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരോ. **പിഹിതഅങ്ഗാരാ വിയ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം** ഉസ്മാമത്തതായ അനോഭാസനതോ . **യഥാപരിച്ഛിന്നകാലാഗമനന്തി** യഥാപരിച്ഛിന്നകാലസ്സ ഉപഗമനം. അനുരൂപപത്തിവസേനേവ **രൂപപവത്തി**ഗ്ഗഹണം. **ഇമം രൂപകായം ജഹന്തീ**തി ഇമസ്മാ രൂപകായാ കളേവരാ വിഗച്ഛന്തി നപ്പവത്തന്തി.

കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി **കായസങ്ഖാരാ** തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ. വാചം സങ്ഖരോന്തീതി **വചീസങ്ഖാരാ**. വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ ഹി വാചം ഭിന്ദതി കഥേതി. ചിത്തേന സങ്ഖരീയന്തീതി **ചിത്തസങ്ഖാരാ** തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതോ. ചിത്തസങ്ഖാരനിരോധചോദനായ രൂപനിരോധോ വിയ ചിത്തനിരോധോ അചോദിതോ തേസം തതോ അഞ്ഞത്താതി ന ചിത്തസമ്പയുത്തനിരോധോ ഏകന്തികോ വിതക്കാദിനിരോധേ തദഭാവതോ. യം പന വുത്തം ''വാചാ അനിരുദ്ധാ ഹോതീ''തി, തമ്പി ന. വാചം സങ്ഖരോന്തീതി ഹി വചീസങ്ഖാരാ, തേസു നിരുദ്ധേസു കഥം വാചായ അനിരോധോ. ചിത്തം പന നിരുദ്ധേസുപി ചിത്തസങ്ഖാരേസു തേഹി അനഭിസങ്ഖതത്താ വിതക്കാദിനിരോധോ വിയ പവത്തതിയേവാതി അയമേത്ഥ പരസ്സ അധിപ്പായോ. ആനന്തരിയകമ്മം കതം ഭവേയ്യ, ചിത്തസ്സ അനിരുദ്ധത്താ തം നിസ്സായ ച രൂപധമ്മാനം അനപഗതത്താ തേ ജീവന്തി ഏവ നാമാതി. **ബ്യഞ്ജനേ അഭിനിവേസം അകത്വാതി** ''ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ''തി വചനതോ തേവ നിരുദ്ധാ, ന ചിത്തന്തി ഏവം നേയ്യത്ഥം സുത്തം ''നീതത്ഥ''ന്തി അഭിനിവേസം അകത്വാ. **ആചരിയാനം നയേ ഠത്വാതി** പരമ്പരാഗതാനം ആചരിയാനം അധിപ്പായേ ഠത്വാതി അത്ഥോ. **ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോതി** സുത്തന്തരാഗമതോ സുത്തന്തരപദസ്സ അവിപരീതോ അത്ഥോ വീമംസിതബ്ബോ. യഥാ ഹി ''അസഞ്ഞഭവോ''തി വചനതോ ''സഞ്ഞാവ തത്ഥ നത്ഥി, ഇതരേ പന ചിത്തചേതസികാ സന്തീ''തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ ന ഗയ്ഹതി. യഥാ ച ''നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന''ന്തി വചനതോ ''സഞ്ഞാവ തത്ഥ താദിസീ, ന ഫസ്സാദയോ''തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ ന ഗയ്ഹതി സഞ്ഞാസീസേന ദേസനാതി കത്വാ, ഏവമിധാപി ''ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ''തി, ''സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധോ''തി ച ദേസനാസീസമേവ. സബ്ബേപി പന ചിത്തചേതസികാ തത്ഥ നിരുജ്ഝന്തേവാതി അയമേത്ഥ അവിപരീതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, തഥാപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരേന സബ്ബേസംയേവ ചിത്തചേതസികാനം തത്ഥ നിരുജ്ഝനതോ. ഏതേന യം പുബ്ബേ ''അഞ്ഞത്താ, തദഭാവതോ''തി ച

യുത്തിവചനം, തദയുത്തം അധിപ്പായാനവബോധതോതി ദസ്സിതം ഹോതി. തേനാഹ **"അത്ഥോ ഹി പടിസരണം, ന ബ്യഞ്ജന"**ന്തി.

ഉപഹതാനീതി ബാധിതാനി. **മക്ഖിതാനീ**തി ധംസിതാനി. ആരമ്മണഘട്ടനായ ഇന്ദ്രിയാനം കിലമഥോ ചക്ഖുനാ ഭാസുരരൂപസുഖുമരജദസ്സനേന വിഭാവേതബ്ബോ. തഥാ ഹി ഉണ്ഹകാലേ പുരതോ അഗ്ഗിമ്ഹി ജലന്തേ ഖരസ്സരേ ച പണവേ ആകോടിതേ അക്ഖീനി ഭേദാനി വിയ ന സഹന്തി സോതാനി "സിഖരേന വിയ അഭിഹഞ്ഞന്തീ"തി വത്താരോ ഹോന്തി.

ർവ്വ. രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ രൂപവിരാഗഭാവനാവസേന പവത്തം അരൂപജ്ഝാനന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം വിസ്സജ്ജേന്തോ ധമ്മസേനാപതി "സുഖസ്സ ച പഹാനാ"തിആദിനാ വിസ്സജ്ജേസി. അപഗമനേന വിഗമേന പച്ചയാ **അപഗമനപച്ചയാ** സുഖാദിപ്പഹാനാനി. **അധിഗമപച്ചയാ** പന കസിണേസു രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം ഹേട്ഠിമാ തയോ ച ആരുപ്പാ. ന ഹി സക്കാ താനി അനധിഗന്ത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനമധിഗന്തും. **നിരോധതോ വുട്ഠാനകഫലസമാപത്തി**ന്തി നിരോധതോ വുട്ഠാനഭൂതം അനിച്ചാനുപസ്സനാസമുദാഗതഫലസമാപത്തിം. സാ ഹി "അനിമിത്താ ചേതോവിമുത്തീ"തി വുച്ചതി. യഥാ സമഥനിസ്സന്ദോ അഭിഞ്ഞാ, മേത്താകരുണാമുദിതാബ്രഹ്മവിഹാരനിസ്സന്ദോ ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരോ, കസിണനിസ്സന്ദോ ആരുപ്പാ, സമഥവിപസ്സനാനിസ്സന്ദോ നിരോധസമാപത്തി, ഏവം വിപസ്സനായ നിസ്സന്ദഫലഭൂതം സാമഞ്ഞഫലന്തി ആഹ **"വിപസ്സനാനിസ്സന്ദായ ഫലസമാപത്തിയാ"**തി. ആരമ്മണാ നാമ സാരമ്മണധമ്മാനം വിസേസതോ ഉപ്പത്തിനിമിത്തന്തി ആഹ **"സബ്ബനിമിത്താനന്തി രൂപാദീനം സബ്ബാരമ്മണാന"**ന്തി. നത്ഥി ഏത്ഥ കിഞ്ചി സങ്ഖാരനിമിത്തന്തി **അനിമിത്താ,** അസങ്ഖതാ ധാതൂതി ആഹ **"സബ്ബനിമിത്താപഗതായ നിബ്ബാനധാതുയാ"**തി. **ഫലസമാപത്തിസഹജാതം മനസികാരം സന്ധായാഹ,** ന ആവജ്ജനമനസികാരം. ന ഹേത്ഥ തസ്സ സമ്ഭവോ അനുലോമാനന്തരം ഉപ്പജ്ജനതോ.

ഇമസ്മിം ഠാനേതി ഇധ വുത്തനിരോധസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനാനം ഗഹിതാനം ഇമസ്മിം പരിയോസാനസ്സ ഗഹിതട്ഠാനേ. **ദ്വീഹി ബലേഹീ**തി സമഥവിപസ്സനാബലേഹി. **തയോ ച സങ്ഖാരാന**ന്തി കായസങ്ഖാരാദീനം തിണ്ണം സങ്ഖാരാനം. **സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാ, ദുക്ഖാ, അനത്താ, നിബ്ബിദാ, വിരാഗാ, നിരോധാ, പടിനിസ്സഗ്ഗാ, വിവട്ടാനുപസ്സനാ, സോതാപത്തിമഗ്ഗോ...പേ... അരഹത്തഫലസമാപത്തീതി ഇമാഹി സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി. **നവഹി സമാധിചരിയാഹീ**തി പഠമജ്ഝാനസമാധിആദീഹി നവഹി സമാധിചരിയാഹി. യോ യഥാവുത്താസു ചരിയാസു പുഗ്ഗലസ്സ വസീഭാവോ, സാ **വസീഭാവതാപഞ്ഞാ**. അസ്സാ സാ കഥിതാതി യോജനാ. **വിനിച്ഛയകഥാ**തി വിനിച്ഛയവസേന പവത്താ **അട്ഠകഥാ** കഥിതാ. തസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൬൭-൮൬൮) **തംസംവണ്ണനായഞ്ച** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൮൬൭) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ.

വലഞ്ജനസമാപത്തി അരിയവിഹാരവസേന വിഹരണസമാപത്തി. **ഠിതിയാ**തി ഏത്ഥ പബന്ധട്ഠിതി അധിപ്പേതാ, ന ഖണട്ഠിതി. കസ്മാ? സമാപജ്ജനത്താ. തേനാഹ **"ഠിതിയാതി ചിരട്ഠിതത്ഥ"**ന്തി. **അദ്ധാനപരിച്ഛേദോ**തി ഏത്തകം കാലം സമാപത്തിയാ വീതിനാമേസ്സാമീതി പഗേവ കാലപരിച്ഛേദോ. **രൂപാദിനിമിത്തവസേനാ**തി കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തേസു യഥാരഹം

ലബ്ഭമാനരൂപാദിനിമിത്തവസേന. തഥ യസ്മാ കമ്മനിമിത്തേ ഛബ്ബിധമ്പി ആരമ്മണം ലബ്ഭതി, തസ്മാ **“സബ്ബനിമിത്താന”**ന്തി വുത്തം, ന സബ്ബേസം ആരമ്മണാനം ഏകജ്ഝം, ഏകന്തതോ വാ മനസികാതബ്ബതോ. ലക്ഖണവചനഞ്ഹേതം യഥാ ‘‘ദാതബ്ബമേതം ഭേസജ്ജം, യദി മേ ബ്യാധിതാ സിയു’’ന്തി.

ർ൫൯. നീലമ്പി സഞ്ജാനാതീതിആദിനാ നീലാദിഗ്ഗഹണമുഖേന തംവണ്ണാനം സത്താനം സഞ്ജാനനം അവേരാദിഭാവമനസികരണം ജോതിതന്തി ആഹ **“ഏതസ്മിഞ്ഹി ഠാനേ അപ്പമാണാ ചേതോവിമുത്തി കഥിതാ”**തി. ഏത്ഥ ആകിഞ്ചഞ്ഞം കഥിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **“ഏത്ഥ സുഞ്ഞതാ”തി, “ഏത്ഥ അനിമിത്താ”**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ന്തി ‘‘ഇധ അഞ്ഞം അഭിനവം നാമ നത്ഥീ’’തിആദിനാ വുത്തം അത്ഥവചനം. **ഏതാ**തി അപ്പമാണചേതോവിമുത്തിആദയോ. **ഏകനാമകാ**തി ഏകേകനാമകാ, യേ നാനാബ്യഞ്ജനാതി അധിപ്പേതാ. **ഏകോ ധമ്മോ**തി അരഹത്തഫലസമാപത്തി. **ചതുനാമകോ**തി അപ്പമാണചേതോവിമുത്തിആദിനാമകോ. **ഏത**ന്തി ഏതമത്ഥം. **അപ്പമാണാ**തി അനോധിസോ, ഓധിസോപി വാ ‘‘ഏത്തകാ’’തി അപരിമിതാ. **അസേസേത്വാ**തി അസുഭസമാപത്തി വിയ ഏകസ്സേവ അഗ്ഗഹണതോ.

കിഞ്ചാപി അസുഭനിമിത്താരമ്മണമ്പി കിഞ്ചനം ഹോതി, ആരമ്മണസങ്ഘട്ടനസ്സ കിഞ്ചനസ്സ അസുഭസമാപത്തീനമ്പി പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതം ആരമ്മണം സബിമ്ബം വിയ വിഗ്ഗഹം കിഞ്ചനം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, ന തഥാ ഇമസ്സാതി. നനു ബ്രഹ്മവിഹാരപഠമാരുപ്പാനമ്പി പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതം കിഞ്ചി ആരമ്മണം നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, അയം പന പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം വിയ ന പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതആരമ്മണതായ ഏവം വുത്താ. **അത്ഥേനാ**തി അത്തനാ. ഭവതി ഏതേന അത്താതി അഭിധാനം ബുദ്ധി ചാതി **ഭാവോ,** അത്താ. **ഭാവ-**സദ്ദോപി അത്തപരിയായോതി ആഹ **“ഭാവപോസപുഗ്ഗലാദിസങ്ഖാതേനാ”**തി. **നേസം** അപ്പമാണസമാധിആദീനം ചതുന്നം. **“നാനതാ പാകടാവാ”**തി വുത്തം നാനത്തം ഭൂമിതോ ആരമ്മണതോ ച ദസ്സേതും **“അത്ഥോ പനാ”**തിആദി വുത്തം. പരിത്താദിഭാവേന അതീതാദിഭാവേന അജ്ഝത്താദിഭാവേന ച ന വത്തബ്ബം ആരമ്മണം ഏതിസ്സാതി **നവത്തബ്ബാരമ്മണാ** നിബ്ബാനാരമ്മണഫലസമാപത്തിഭാവതോ.

ഏത്തകോതി രാഗാദീഹി സംകിലിട്ഠതായ ഏത്തകപ്പമാണോ, ഉത്താനോ പരിത്തചേതസോതി അത്ഥോ. നിബ്ബാനമ്പി അപ്പമാണമേവ പമാണകരണാനം അഭാവേനാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **അകുപ്പാതി അരഹത്തഫലചേതോവിമുത്തി** പടിപക്ഖേഹി അകോപനീയതായ. **കിഞ്ചതീ**തി കത്തരി പഠിതോ ധാതു മദ്ദനത്ഥോതി ആഹ **“കിഞ്ചതി മദ്ദതീ”**തി. തസ്സ പയോഗം ദസ്സേതും **“മനുസ്സാ കിരാ”**തിആദി വുത്തം.

സമൂഹാദിഘനവസേന സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സവിഗ്ഗഹാ വിയ ഉപട്ഠിതാ സങ്ഖാരാ നിച്ചാദിഗ്ഗാഹസ്സ വത്ഥുതായ **“നിച്ചനിമിത്തം സുഖാദിനിമിത്ത”**ന്തി ച വുച്ചതി. വിപസ്സനാ പന തത്ഥ ഘനവിനിബ്ഭോഗം കരോന്തീ നിച്ചാദിഗ്ഗാഹം വിധമേന്തീ ‘‘നിമിത്തം സമുഗ്ഘാതേതീ’’തി വുത്താ ഘനനിമിത്തസ്സ ആരമ്മണഭൂതസ്സ അഭാവാ. **ന ഗഹിതാ**തി ഏകത്ഥപദനിദ്ദേസേ പാളിയം കസ്മാ ന ഗഹിതാ? **സാ**തി സുഞ്ഞതാ ചേതോവിമുത്തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി അപ്പമാണാചേതോവിമുത്തിആദിനിദ്ദേസേസു. **ആരമ്മണവസേനാ**തി

ആരമ്മണവസേനപി ഏകത്ഥാ, ന കേവലം സഭാവസരസതോവ. **ഇമിനാ പരിയായേനാ**തി അപ്പമാണതോതിആദിനാ ആരമ്മണതോ ലദ്ധപരിയായേന. **അഞ്ഞസ്മിം പന ഠാനേ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞാദിസദ്ദപവത്തിഹേതുതോ അഞ്ഞേന ഹേതുനാ അപ്പമാണാതിസദ്ദപ്പവത്തിയം ഏതസ്സ ചേതോവിമുത്തിയാ ഹോന്തി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഇമിനാ പരിയായേനാ**തി ഇമിനാ തായ തായ സമഞ്ഞായ വോഹരിതബ്ബതാപരിയായേന. സച്ചാനം ദസ്സനമുഖേന വട്ടവസേന ഉട്ഠിതദേസനം അരഹത്തേന കൂടം ഗണ്ഹന്തോ **യഥാനുസന്ധിനാവ ദേസനം നിട്ഠപേസി**. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാവേദല്ലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. ചൂളവേദല്ലസുത്തവണ്ണനാ

൪൬൦. അയം ദേസനാ യസ്മാ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താ, തസ്മാ പുച്ഛകവിസ്സജ്ജകേ പുച്ഛാനിമിത്തഞ്ച സമുദായതോ വിഭാവേതും **"കോ പനായ"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഉപാസകത്ത**ന്തി അമഗ്ഗാഗതം ഉപാസകത്തം. **തേസ**ന്തി ഏകാദസനഹുതാനം. മഗ്ഗാഗതേന ഉപസമേന **സന്തിന്ദ്രിയോ സന്തമാനസോ**.

"കിം നു ഖോ അജ്ജ ഭവിസ്സതി അയ്യപുത്തോ"തി **വീഥിം ഓലോകയമാനാ. ഓലമ്ബനത്ഥ**ന്തി തസ്സ ഹത്ഥാവലമ്ബനത്ഥം പുബ്ബാചിണ്ണവസേന അത്തനോ ഹത്ഥം പസാരേസി. **ബഹിദ്ധാ**തി അത്തനാ അഞ്ഞം വിസഭാഗവത്ഥും സന്ധായ വദതി. **പരിഭേദകേനാ**തി പേസുഞ്ഞവാദിനാ.

അധിഗമപ്പിച്ഛതായ "ന പകാസേതബ്ബോ"തി **ചിന്തേസി**. പുന തം അനുകമ്പന്തോ **"സചേ ഖോ പനാഹ"**ന്തിആദിം ചിന്തേസി. **ഏസോ ധമ്മോ**തി ഏസോ ലോകുത്തരധമ്മോ. വിവട്ടം ഉദ്ദിസ്സ ഉപചിതം നിബ്ബേധഭാഗിയം കുസലം **ഉപനിസ്സയോ**. "യദി മേ ഉപനിസ്സയോ അത്ഥി, സക്കാ ഏതം പടിലദ്ധും. സചേപി നത്ഥി, ആയതിം ഉപനിസ്സയോ ഭവിസ്സതീ"തി ചിരകാലപരിഭാവിതായ ഘടേ പദീപജാലാ വിയ അബ്ഭന്തരേ ദിപ്പമാനായ ഹേതുസമ്പത്തിയാ ചോദിയമാനാ ആഹ **"ഏവം സന്തേ മയ്ഹം പബ്ബജ്ജം അനുജാനാഥാ"**തി.

ലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജി സുചിരകാലം കതൂപചിതപുഞ്ഞതായ. **അഭിനീഹാരസമ്പന്നത്താ**തി സുജാതത്ഥേരസ്സ പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ അഗ്ഗസാവകസ്സ നിപച്ചകാരം കത്വാ - "തുമ്ഹേഹി ദിട്ഠധമ്മസ്സ ഭാഗീ അസ്സ"ന്തി നിബ്ബേധഭാഗിയം ദാനം ദത്വാ കതപത്ഥനാസങ്ഖാതസമ്പന്നാഭിനീഹാരത്താ. **നാതിചിരം കിലമിത്ഥാ**തി കമ്മട്ഠാനം ഭാവേന്തീ വിപസ്സനായ പരിപാകവസേന ചിരം ന കിലമിത്ഥ. വുത്തമേവത്ഥം വിവരിതും **"ഇതോ പട്ഠായാ"**തിആദി വുത്തം. **ദുതിയഗമനേനാ**തി പബ്ബാജനത്ഥം ഗമനതോ ദുതിയഗമനേന.

ഉപനേത്വാതി പഞ്ഹസ്സ അത്ഥഭാവേന ഉപനേത്വാ. **സക്കായ**ന്തി സകായം. **ഉപനിക്ഖിത്തം** കിഞ്ചി വത്ഥും **സമ്പടിച്ഛമാനാ, വിയ** സമ്പടിച്ഛന്തീ വിയ. ഏകോ ഏവ പാസോ ഏതിസ്സാതി **ഏകപാസകാ,** ഗണ്ഠി. സാ ഹി സുമോചിയാ, അനേകപാസാ പന ദുമ്മോചിയാ, ഏകപാസഗ്ഗഹണം വിസ്സജ്ജനസ്സ സുകരഭാവദസ്സനത്ഥം . **പടിസമ്ഭിദാവിസയേ ഠത്വാ**തി ഏതേന ഥേരിയാ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദതം ദസ്സേതി. **പച്ചയഭൂതാ**തി ആരമ്മണാദിവസേന പച്ചയഭൂതാ.

ഥേരിയാ വിസേസാധിഗമസ്സ അത്തനോ അവിസയതായ വിസാഖോ **“ന സക്കാ”**തിആദിനാ ചിന്തേസീതി ദട്ഠബ്ബം. **സച്ചവിനിബ്ഭോഗപഞ്ഹബ്യാകരണേനാ**തി സച്ചപരിയാപന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ദസ്സനതോ അഞ്ഞാനഞ്ഞത്ഥനിദ്ധാരണഭേദനാസങ്ഖാതസ്സ വിനിബ്ഭോഗപഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേന. **ദ്വേ സച്ചാനീ**തി ദുക്ഖസമുദയസച്ചാനി. **പടിനിവത്തേത്വാ**തി പരിവത്തേത്വാ. **ഗണ്ഠിപഞ്ഹ**ന്തി ദുബ്ബിനിബ്ബേധതായ ഗണ്ഠിഭൂതം പഞ്ഹം.

ന തംയേവ ഉപാദാനം തേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ഏകദേസസ്സ സമുദായതാഭാവതോ, സമുദായസ്സ ച ഏകദേസതാഭാവതോ. **നാപി അഞ്ഞത്ര പഞ്ചഹി ഉപാദാനക്ഖന്ധേഹി ഉപാദാനം** തസ്സ തദേകദേസഭാവതോ. ന ഹി ഏകദേസോ സമുദായവിനിമുത്തോ ഹോതി. **യദി ഹി തഞ്ഞേവാ**തിആദിനാ ഉഭയപക്ഖേപി ദോസം ദസ്സേതി. **രൂപാദിസഭാവമ്പീ**തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണസഭാവമ്പി, ഫസ്സചേതനാദിസഭാവമ്പി **ഉപാദാനം സിയാ. അഞ്ഞത്ര സിയാ**തി പഞ്ചഹി ഉപാദാനക്ഖന്ധേഹി വിസുംയേവ ഉപാദാനം യദി സിയാ. **പരസമയേ**തി നികായവാദേ. **ചിത്തവിപ്പയുത്തോ അനുസയോ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം നികായവാദേ ചിത്തസഭാവാഭാവവിഞ്ഞാണാദീനമ്പി ചിത്തവിപ്പയുത്തഭാവപടിജാനനതോ. **ഏവം ബ്യാകാസീ**തി “ന ഖോ, ആവുസോ”തിആദിനാ ഖന്ധഗതഛന്ദരാഗഭാവേന ബ്യാകാസി. അത്ഥധമ്മനിച്ഛയസമ്ഭവതോ **അസമ്ബന്ധേന**. തേസു കത്ഥചിപി അസമ്മുയ്ഹനതോ **അവിത്ഥായന്തേന**. പുച്ഛാവിസയേ മോഹന്ധകാരവിഗമനേന **പദീപസഹസ്സം ജാലേന്തേന വിയ**. സഉപാദാനുപാദാനട്ഠാനം അനുത്താനതായ പചുരജനസ്സ **ഗൂള്ഹോ**. അഗ്ഗഹിതസങ്കേതാനം കേസഞ്ചി പടിച്ഛാദിതസദിസത്താ **പടിച്ഛന്നോ**. തിലക്ഖണബ്ഭാഹതധമ്മവിസയതായ **തിലക്ഖണാഹതോ**. ഗമ്ഭീരഞാണഗോചരതായ **ഗമ്ഭീരോ. ലദ്ധപതിട്ഠാ** അരിയസച്ചസമ്പടിവേധനതോ. ഏവം ദിട്ഠധമ്മാദിഭാവതോ **വേസാരജ്ജപ്പത്താ**. സബ്ബസോ നിവുത്ഥബ്രഹ്മചരിയതായ തിണ്ണം ഭവാനമ്പി അപരഭാഗേ നിബ്ബാനേ നിവുത്ഥവതീതി **ഭവമത്ഥകേ ഠിതാ**.

൪൬൭. **“രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ”**തി പദുദ്ധാരം കത്വാ **“ഇധേകച്ചോ”**തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൦) പടിസമ്ഭിദാപാഠേന തദത്ഥം വിവരതി. തത്ഥ **അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി അത്താതി സമനുപസ്സതി, അത്തഭാവേന സമനുപസ്സതി. **അഹ**ന്തി അത്താനം നിദ്ദിസതി. അഹംബുദ്ധിനിബന്ധനഞ്ഹി അത്താനം അത്തവാദീ പഞ്ഞപേതി, തസ്മാ **യം രൂപം സോ അഹ**ന്തി യദേതം മമ രൂപം നാമ, സോ അഹന്തി വുച്ചമാനോ മമ അത്താ തം മമ രൂപന്തി **രൂപഞ്ച അത്തഞ്ച അദ്വയം** അനഞ്ഞം **സമനുപസ്സതി**. തഥാ പസ്സതോ ച അത്താ വിയ രൂപം, രൂപം വിയ വാ അത്താ അനിച്ചോതി ആപന്നമേവ . **അച്ചീ**തി ജാലസിഖാ. സാ ചേ വണ്ണോ, ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാവ സിയാ, ന കായവിഞ്ഞേയ്യാ, വണ്ണോപി വാ കായാദിവിഞ്ഞേയ്യോ അച്ചിയാ അനഞ്ഞത്താതി ഉപമേയ്യം വിയ ഉപമാപി ദിട്ഠിഗതികസ്സ അയുത്താവ. **ദിട്ഠിപസ്സനായാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിസങ്ഖാതായ പസ്സനായ പസ്സതി, ന തണ്ഹാമാനപഞ്ഞാനുപസ്സനായ. അരൂപം വേദനാദിം അത്താതി ഗഹേത്വാ ഛായായ രുക്ഖാധീനതായ **ഛായാവന്തം രുക്ഖം വിയ,** രൂപസ്സ സന്തകഭാവേന അത്താധീനതായ **രൂപവന്തം അത്താനം സമനുപസ്സതി**. പുപ്ഫാധീനതായ **പുപ്ഫസ്മിം ഗന്ധം വിയ** ആധേയ്യഭാവേന അത്താധീനതായ രൂപസ്സ **അത്തനി രൂപം സമനുപസ്സതി**. യഥാ കരണ്ഡോ മണിനോ ആധാരോ, ഏവം രൂപമ്പി

അത്തനോ ആധാരോതി കത്വാ **അത്താനം രൂപസ്മിം സമനുപസ്സതി. ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ അത്തനോ വേദനാദീഹി അനഞ്ഞത്തം തേസഞ്ചാധാരണതം നിസ്സിതതഞ്ച യഥാവുത്തം അതിദിസതി.

അരൂപം അത്താതി കഥിതം "വേദനാവന്ത"ന്തിആദീസു വിയ രൂപേന വോമിസ്സകതായ അഭാവതോ. **രൂപാരൂപമിസ്സകോ അത്താ കഥിതോ** രൂപേന സദ്ധിം സേസാരൂപധമ്മാനം അത്താതി ഗഹിതത്താ. **ഉച്ഛേദദിട്ഠി കഥിതാ** രൂപാദീനം വിനാസദസ്സനതോ. തേനേവാഹ "രൂപം അത്താതി യോ വദേയ്യ, തം ന ഉപപജ്ജതി, അത്താ മേ ഉപ്പജ്ജതി ച വേതി ചാതി ഇച്ചസ്സ ഏവമാഗതം ഹോതീ"തിആദി. **അവസേസേസൂ**തി പന്നരസസു ഠാനേസു. **സസ്സതദിട്ഠി കഥിതാ** രൂപവന്താദിഭാവേന ഗഹിതസ്സ അനിദ്ധാരിതരൂപത്താ.

ദിട്ഠിഗതികോ യം വത്ഥും അത്താതി സമനുപസ്സതി, യേഭുയ്യേന തം നിച്ചം സുഖന്തി ച സമനുപസ്സതേവ. സാവകോ പന തപ്പടിക്ഖേപേന സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താതി സുദിട്ഠത്താ രൂപം അത്താതി ന സമനുപസ്സതി, തഥാഭൂതോ ച അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താതി സമനുപസ്സതി, തഥാ വേദനാദയോതി ദസ്സേന്തോ **"ന രൂപം അത്തതോ"**തിആദിമാഹ. ഏവം ഭവദിട്ഠിപി അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാ വിയ വട്ടസ്സ സമുദയോയേവാതി ദിട്ഠികഥായം **"ഏത്തകേന ഗമനം ഹോതീ"**തിആദി. ദിട്ഠിപ്പഹാനകഥായഞ്ച **"ഏത്തകേന ഗമനം ന ഹോതീ"**തിആദി വുത്തം.

ർന്ന. ഹേട്ഠാ വുത്തമത്ഥമേവ പുച്ഛിതത്താ **"ഥേരിയാ പടിപുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോ"**തി വത്വാ പടിപുച്ഛനവിധിം ദസ്സേതും **"ഉപാസകാ"**തിആദി വുത്തം. **പടിപത്തിവസേനാ**തി സക്കായനിരോധഗാമിനിപടിപദാഭാവേന. സങ്ഖതാസങ്ഖതവസേന ലോകിയലോകുത്തരവസേന സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതവസേനാതി "വസേനാ"തി പദം പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ കാമം അസങ്ഖതോ നാമ മഗ്ഗോ നത്ഥി, കിം സങ്ഖതോ, ഉദാഹു അസങ്ഖതോതി പന പുച്ഛാവസേന തഥാ വുത്തം? "അരിയോ"തി വചനേനേവ മഗ്ഗസ്സ ലോകുത്തരതോ സിദ്ധാ, സങ്ഗാഹകഖന്ധപരിയാപന്നാനം പന മഗ്ഗധമ്മാനമ്പി സിയാ ലോകിയതാതി ഇധ ലോകിയഗ്ഗഹണം. കിഞ്ചാപി സങ്ഗഹിതപദമേവ പാളിയം ആഗതം, ന അസങ്ഗഹിതപദം, യേ പന സങ്ഗാഹകഭാവേന വുത്താ, തേ സങ്ഗഹിതാ ന ഹോന്തീതി **അട്ഠകഥായം** അസങ്ഗഹിതഗ്ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സങ്ഖതോ**തിആദീസു സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതോതി **സങ്ഖതോ**. തഥാഭൂതോ ച തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ പുബ്ബഭാഗചേതനാതി മയ്ഹം മഗ്ഗോ അട്ഠങ്ഗികോ ഹോതു സത്തങ്ഗികോ വാതി ചേതിതഭാവേന **ചേതിതോ**. സഹജാതചേതനായപി ചേതിതോവ തസ്സാ സഹകാരീകാരണഭാവതോ, തതോ ഏവ **പകപ്പിതോ ആയൂഹിതോ**. പച്ചയേഹി നിപ്ഫാദിതത്താ **കതോ നിബ്ബത്തിതോ** ച. **സമാപജ്ജന്തേന** അത്തനോ സന്താനേ സമ്മദേവ ആപജ്ജന്തേന ഉപ്പാദേന്തേന. ഇതി സത്തഹിപി പദേഹി പച്ചയനിബ്ബത്തിതംയേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ ദസ്സേതി.

അസങ്ഗഹിതോ ഖന്ധാനം പദേസോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മഗ്ഗോ സപ്പദേസോ**. നത്ഥി ഏതേസം പദേസോതി **ഖന്ധാ നിപ്പദേസാ**. പദിസ്സതി ഏതേന സമുദായോതി ഹി **പദേസോ,** അവയവോ. **അയ**ന്തി മഗ്ഗോ. **സപ്പദേസത്താ** ഏകദേസത്താ. **നിപ്പദേസേഹി** സമുദായഭാവതോ നിരവസേസപദേസേഹി. യഥാ നഗരം രജ്ജേകദേസഭൂതം തദന്തോഗധത്താ രജ്ജേന സങ്ഗഹിതം, ഏവം അരിയമഗ്ഗോ

ഖന്ധത്തയേകദേസഭൂതോ തദന്തോഗധത്താ തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതോതി ദസ്സേതി **“നഗരം വിയ രജ്ജേനാ”**തി ഇമിനാ. **സജാതിതോ**തി സമാനജാതിതായ, സമാനസഭാവത്താ ഏവാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച സീലക്ഖന്ധോ “നവ കോടിസഹസ്സാനീ”തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൦; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൭൭; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൭) വുത്തപഭേദവസേന ചേവ സമ്പത്തസമാദാനവിരതിആദിവസേന ച ഗയ്ഹമാനോ നിപ്പദേസോ, മഗ്ഗസീലം പന ആജീവട്ഠമകമേവ സമുച്ഛേദവിരതിമത്തമേവാതി സപ്പദേസം. സമാധിക്ഖന്ധോ പരിത്തമഹഗ്ഗതാദിവസേന ചേവ ഉപചാരപ്പനാസമാധിവസേന ച അനേകഭേദതായ നിപ്പദേസോ, മഗ്ഗസമാധി പന ലോകുത്തരോവ , അപ്പനാസമാധി ഏവാതി സപ്പദേസോ. തഥാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ പരിത്തമഹഗ്ഗതാദിവസേന ചേവ സുതമയഞാണാദിവസേന ച അനേകഭേദതായ നിപ്പദേസോ, മഗ്ഗപഞ്ഞാ പന ലോകുത്തരാവ, ഭാവനാമയാ ഏവാതി സപ്പദേസാ. **അത്തനോ ധമ്മതായാ**തി സഹകാരീകാരണം അനപേക്ഖിത്വാ അത്തനോ സഭാവേന അത്തനോ ബലേന **അപ്പേതും ന സക്കോതി** വീരിയേന അനുപത്ഥമ്ഭിതം, സതിയാ ച അനുപട്ഠിതം. **പഗ്ഗഹകിച്ച**ന്തി യഥാ കോസജ്ജപക്ഖേ ന പതിതാ ചിത്തട്ഠിതി, തഥാ പഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചം. **അപിലാപനകിച്ച**ന്തി യഥാ ആരമ്മണേ ന പിലവതി, ഏവം അപിലാപനകിച്ചം.

ഏകതോ ജാതാതി സഹജാതാ. **പിട്ഠിം ദത്വാ ഓനതസഹായോ വിയ വായാമോ** സമാധിസ്സ ആരമ്മണേ അപ്പനായ വിസേസപച്ചയഭാവതോ. **അംസകൂടം ദത്വാ ഠിതസഹായോ വിയ സതി** സമാധിസ്സ ആരമ്മണേ ദള്ഹപവത്തിയാ പച്ചയഭാവതോ. **കിരിയതോ**തി ഉപകാരകിരിയതോ.

ആകോടേത്വാതി ആരമ്മണം ആഹനിത്വാ. തഥാ ഹി വിതക്കോ “ആഹനനരസോ”തി, യോഗാവചരോ ച “കമ്മട്ഠാനം തക്കാഹതം വിതക്കപരിയാഹതം കരോതീ”തി വുച്ചതി. **ഇധാപീ**തി സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പേസു. **കിരിയതോ**തി വുത്തപ്പകാരഉപകാരകിരിയതോ.

സുഭസുഖാദിനിമിത്തഗ്ഗാഹവിധമനം **ചതുകിച്ചസാധനം. പച്ചയത്തേനാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന. **ചതുകിച്ചസാധനവസേനേവാ**തി ഇദം മഗ്ഗവീരിയസ്സേവ ഗഹിതഭാവദസ്സനം. തഞ്ഹി ഏകംയേവ ഹുത്വാ ചതുകിച്ചം യഥാവുത്തഉപകാരകസഭാവേന ച പരിവാരട്ഠേന പരിക്ഖാരോ ഹോതി. **മഗ്ഗസമ്പയുത്തധമ്മാന**ന്തി ഇമിനാ മഗ്ഗധമ്മാനമ്പി ഗഹണം, ന തംസമ്പയുത്തഫസ്സാദീനംയേവ. **ഏകചിത്തക്ഖണികാ**തി മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദവസേന ഏകചിത്തക്ഖണികാ.

സത്തഹി ഞാണേഹീതി പരമുക്കംസഗതേഹി സത്തഹി ജവനേഹി സമ്പയുത്തഞാണേഹി, സത്തഹി വാ അനുപസ്സനാഞാണേഹി. ആദിതോ സേവനാ **ആസേവനാ,** തതോ പരം വഡ്ഢനാ **ഭാവനാ,** പുനപ്പുനം കരണം **ബഹുലീകമ്മ**ന്തി അധിപ്പായേനാഹ **“അഞ്ഞേന ചിത്തേനാ”**തിആദി. അധിപ്പായവസേന നിദ്ധാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബത്ഥം **സുത്തം നേയ്യത്ഥം.** യഥാരുതവസേന ഗഹേതബ്ബത്ഥം **നീതത്ഥം. ഏവം സന്തേ**തി യദി ഇദം സുത്തം നീതത്ഥം, ആസേവനാദി ച വിസും വിസും ചിത്തേഹി ഹോതി, ഏവം സന്തേ. ആസേവനാദി നാമ ചിത്തസ്സ അനേകവാരം ഉപ്പത്തിയാ ഹോതി , ന ഏകവാരമേവാതി ആഹ **“ഏകം ചിത്ത”**ന്തിആദി. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - ആസേവനാവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം സുചിരമ്പി കാലം

ആസേവനാവസേനേവ പവത്തേയ്യ, തഥാ ഭാവനാബഹുലീകമ്മവസേന പവത്തമാനാനിപി, ന ചേത്ഥ എത്തകാനേവ ചിത്താനി ആസേവനാവസേന പവത്തന്തി, എത്തകാനി ഭാവനാവസേന, ബഹുലീകമ്മവസേനാതി നിയമോ ലബ്ഭതി. ഇതി അനേകചിത്തക്ഖണികഅരിയമഗ്ഗം വദന്തസ്സ ദുന്നിവാരിയോവായം ദോസോ. യഥാ പന പുബ്ബഭാഗേപി നാനാചിത്തേസു പവത്തപരിഞ്ഞാദികിച്ചാനം സമ്മാദിട്ഠിആദീനം പടിവേധകാലേ യഥാരഹം ചതുകിച്ചസാധനം, ഏകചിത്തക്ഖണികാ ച പവത്തി, ഏവം വിപസ്സനായ പവത്താഭിസങ്ഖാരവസേന ആസേവനാഭാവനാബഹുലീകമ്മാനി പടിവേധകാലേ ഏകചിത്തക്ഖണികാനേവ ഹോന്തീതി വദന്താനം ആചരിയാനം ന കോചി ദോസോ ആസേവനാദീഹി കാതബ്ബകിച്ചസ്സ തദാ ഏകചിത്തക്ഖണേയേവ സിജ്ഝനതോ. തേനാഹ **“ഏകചിത്തക്ഖണികാവാ”**തിആദി. **സചേ സഞ്ജാനാതീ**തി സചേ സഞ്ഞത്തിം ഗച്ഛതി. **യാഗും പിവാഹീതി ഉയ്യോജേതബ്ബോ** ധമ്മസാകച്ഛായ അഭബ്ബഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൪൬൩. **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കായസഞ്ചേതനാദിലക്ഖണേ കായസങ്ഖാരാദികേപി സങ്ഗണ്ഹാതി, ന അപുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരേ ഏവ. **കായപടിബദ്ധത്താ കായേന സങ്ഖരീയതി,** ന കായസമുട്ഠാനത്താ. ചിത്തസമുട്ഠാനാ ഹി തേ ധമ്മാതി. **നിബ്ബത്തീയതീ**തി ച ഇദം കായേ സതി സബ്ഭാവം , അസതി ച അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. **വാച**ന്തി വചീഘോസം. **സങ്ഖരോതീ**തി ജനേതി. തേനാഹ **“നിബ്ബത്തേതീ”**തി. ന ഹി തം വിതക്കവിചാരരഹിതചിത്തം വചീഘോസം നിബ്ബത്തേതും സക്കോതി. **ചിത്തപടിബദ്ധത്താ**തി ഏതേന ചിത്തസ്സ നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവോ ചിത്തസങ്ഖാരസങ്ഖരണന്തി ദസ്സേതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞമിസ്സാ**തി അത്ഥതോ ഭിന്നാപി കായസങ്ഖാരാദിവചനവചനീയഭാവേന അഞ്ഞമഞ്ഞമിസ്സിതാ അഭിന്നാ വിയ, തതോ ഏവ **ആലുളിതാ** സംകിണ്ണാ **അവിഭൂതാ** അപാകടാ **ദുദ്ദീപനാ** ദുവിഞ്ഞാപയാ. **ആദാനഗ്ഗഹണമുഞ്ചനചോപനാനീ**തി യസ്സ കസ്സചി കായേന ആദാതബ്ബസ്സ ആദാനസങ്ഖാതം ഗഹണം, വിസ്സജ്ജനസങ്ഖാതം മുഞ്ചനം, യഥാതഥാചലനസങ്ഖാതം ചോപനന്തി ഇമാനി **പാപേത്വാ** സാധേത്വാ **ഉപ്പന്നാ**. കായതോ പവത്താ സങ്ഖാരാ, കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി ച **കായസങ്ഖാരാത്വേവ വുച്ചന്തി. ഹനുസംചോപന**ന്തി ഹനുസഞ്ചലനം. **വചീഭേദ**ന്തി വാചാനിച്ഛാരണം. വാചം സങ്ഖരോന്തീതി കത്വാ ഇധ **വചീസങ്ഖാരാത്വേവ വുച്ചന്തി**.

൪൬൪. **സമാപജ്ജിസ്സ**ന്തി പദം നിരോധസ്സ ആസന്നാനാഗതഭാവവിസയം ആസന്നം വജ്ജേത്വാ ദൂരസ്സ ഗഹണേ പയോജനാഭാവതോ. നിരോധപാദകസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനചിത്തസ്സ ച ഗഹണതോ പട്ഠായ നിരോധം സമാപജ്ജതി നാമാതി അധിപ്പായേന **“പദദ്വയേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തികാലോ കഥിതോ”**തി വുത്തം. **തഥാ ചിത്തം ഭാവിതം ഹോതീ**തി ഏത്ഥ അദ്ധാനപരിച്ഛേദചിത്തഗ്ഗഹണം ഇതരേസം നാനന്തരിയഭാവതോ. ന ഹി ബലദ്വയഞാണസമാധിചരിയാനം വസീഭാവാപാദനചിത്തേഹി വിനാ അദ്ധാനപരിച്ഛേദചിത്തം അചിത്തകഭാവായ ഹോതി.

സേസസങ്ഖാരേഹീതി കായസങ്ഖാരചിത്തസങ്ഖാരേഹി. **ദുതിയജ്ഝാനേയേവ നിരുജ്ഝതി** അനുപ്പത്തിനിരോധേന. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **വുട്ഠഹിസ്സ**ന്തി പദം വുട്ഠഹനസ്സ ആസന്നാനാഗതഭാവവിസയം

ആസന്നം വജ്ജേത്വാ ദൂരസ്സ ഗഹണേ പയോജനാഭാവതോ. നിരോധതോ വുട്ഠാനസ്സ ച ചിത്തുപ്പാദേന പരിച്ഛിന്നത്താ തതോ ഓരമേവാതി ആഹ **“പദദ്വയേന അന്തോനിരോധകാലോ കഥിതോ”**തി. തഥാ **ചിത്തം ഭാവിതം ഹോതീ**തി യഥാ യഥാപരിച്ഛിന്നകാലമേവ അചിത്തകഭാവോ, തതോ പരം സചിത്തകഭാവോ ഹോതി, തഥാ നിരോധസ്സ പരികമ്മചിത്തം ഉപ്പാദിതം ഹോതി.

പടിസങ്ഖാതി പടിസങ്ഖായ ഇദമേവ കാതബ്ബം ജാനിത്വാ അപ്പവത്തിമത്തം. **സമാപജ്ജന്തീ**തി അചിത്തകഭാവം സമ്പദേവ ആപജ്ജന്തി. അഥ കസ്മാ സത്താഹമേവ സമാപജ്ജന്തീതി? യഥാകാലപരിച്ഛേദകരണതോ, തഞ്ച യേഭുയ്യേന ആഹാരൂപജീവീനം സത്താനം ഉപാദിന്നകപവത്തസ്സ ഏകദിവസം ഭുത്താഹാരസ്സ സത്താഹമേവ യാപനതോ.

സബ്ബാ ഫലസമാപത്തി അസ്സാസപസ്സാസേ ന സമുട്ഠാപേതീതി ഇദം നത്ഥീതി ആഹ **“സമുട്ഠാപേതീ”**തി. യാ പന ന സമുട്ഠാപേതി, തം ദസ്സേന്തോ **“ഇമസ്സ പന…പേ॰… ന സമുട്ഠാപേതീ”**തി ആഹ. തത്ഥ **ഇമസ്സാ**തി ഇധ പാളിയം വുത്തനിരോധസമാപജ്ജനഭിക്ഖുനോ. തസ്സ പന ഫലസമാപത്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനികാവാതി നിയമോ നത്ഥീതി ആഹ **“കിം വാ ഏതേനാ”**തിആദി. **അബ്ബോഹാരികാ**തി സുഖുമത്തഭാവപ്പത്തിയാ ‘‘അത്ഥീ’’തി വോഹരിതും അസക്കുണേയ്യാതി കേചി. നിരോധസ്സ പന പാദകഭൂതായ ചതുത്ഥജ്ഝാനാദിസമാധിചരിയായ വസേന അചതുത്ഥജ്ഝാനികാപി നിരോധാനന്തരഫലസമാപത്തി അസ്സാസപസ്സാസേ ന സമുട്ഠാപേതീതി അഭാവതോ ഏവ തേ അബ്ബോഹാരികാ വുത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ സഞ്ജീവത്ഥേരവത്ഥുമ്ഹി ആനീതസമാപത്തിഫലനിദസ്സനമ്പി സുട്ഠു ഉപപജ്ജതി. തേനാഹ **“ഭവങ്ഗസമയേനേവേതം കഥിത”**ന്തി. **കിരിയമയപവത്തവളഞ്ജനകാലേ**തി ഏത്ഥ കിരിയമയപവത്തം കായവചീവിഞ്ഞത്തിവിപ്ഫാരോ, തസ്സ വളഞ്ജനകാലേ പവത്തനസമയേ. **വാചം അഭിസങ്ഖാതും ന സക്കോന്തി** അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താ തേസം വിതക്കവിചാരാനം.

സഗുണേനാതി സരസേന, സഭാവേനാതി അത്ഥോ. **സുഞ്ഞതാ നാമ ഫലസമാപത്തി** രാഗാദീഹി സുഞ്ഞത്താ. തഥാ രാഗനിമിത്താദീനം അഭാവാ **അനിമിത്താ,** രാഗപണിധിആദീനം അഭാവാ **അപ്പണിഹിതാ**തി ആഹ **“അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതേസുപി ഏസേവ നയോ”**തി. അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതഞ്ച നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നഫലസമാപത്തിയം ഫസ്സോ അനിമിത്തോ ഫസ്സോ അപ്പണിഹിതോ ഫസ്സോ നാമാതി ഇമമത്ഥം **“ഏസേവ നയോ”**തി ഇമിനാ അതിദിസതി.

അത്തസുഞ്ഞതാദസ്സനതോ അനത്താനുപസ്സനാ സുഞ്ഞതാ, നിച്ചനിമിത്തുഗ്ഘാടനതോ അനിച്ചാനുപസ്സനാ അനിമിത്താ, സുഖപ്പണിധിപടിക്ഖേപതോ ദുക്ഖാനുപസ്സനാ അപ്പണിഹിതാതി ആഹ - **“സുഞ്ഞതാ…പേ॰… വിപസ്സനാപി വുച്ചതീ”**തി. **അനിച്ചതോ വുട്ഠാതീ**തി സങ്ഖാരാനം അനിച്ചാകാരഗ്ഗാഹിനിയാ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ പരതോ ഏകതോവുട്ഠാനഉഭതോവുട്ഠാനേഹി നിമിത്തപവത്തതോ വുട്ഠാതി. **അനിച്ചതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി ച ഇദം ‘‘ന ഏകന്തികം ഏവമ്പി ഹോതീ’’തി കത്വാ വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അപ്പണിഹിതവിപസ്സനായ

മഗ്ഗോതിആദിനാ, സുഞ്ഞതവിപസ്സനായ മഗ്ഗോതിആദിനാ ച യോജനം സന്ധായാഹ **"ഏസേവ നയോ"**തി. **വികപ്പോ ആപജ്ജേയ്യ** ആഗമനസ്സ വവത്ഥാനസ്സ അഭാവേന അവവത്ഥാനകരത്താ. **ഏവഞ്ഹി തയോ ഫസ്സാ ഫുസന്തീ**തി ഏവം സഗുണതോ ആരമ്മണതോ ച നാമലാഭേ സുഞ്ഞതാദിനാമകാ തയോ ഫസ്സാ ഫുസന്തീതി അനിയമവചനം. **സമേതി** യുജ്ജതി ഏകസ്സേവ ഫസ്സസ്സ നാമത്തയയോഗതോ.

സബ്ബസങ്ഖതവിവിത്തതായ **നിബ്ബാനം വിവേകോ നാമ** ഉപധിവിവേകോതി കത്വാ. **നിന്നതാ** തപ്പടിപക്ഖവിമുഖസ്സ തദഭിമുഖതാ. **പോണതാ** ഓനമനം, **പബ്ഭാരതാ** തതോ വിസ്സട്ഠഭാവോ.

൪൩൭. ചക്ഖാദിതോ രൂപാദീസു പവത്തരൂപകായതോ ഉപ്പജ്ജനതോ **പഞ്ചദ്വാരികം സുഖം കായികം നാമ, മനോദ്വാരികം** ചേതോഫസ്സജാതായ **ചേതസികം നാമ. സഭാവനിദ്ദേസോ** സുഖയതീതി കത്വാ. **മധുരഭാവദീപക**ന്തി ഇട്ഠഭാവജോതനം. **വേദയിതഭാവദീപക**ന്തി വേദകഭാവവിഭാവകം. വേദനാ ഏവ ഹി പരമത്ഥതോ ആരമ്മണം വേദേതി, ആരമ്മണം പന വേദിതബ്ബന്തി. ദുക്ഖന്തി സഭാവനിദ്ദേസോതിഏവമാദിഅത്ഥവചനം സന്ധായാഹ **"ഏസേവ നയോ"**തി. **ഠിതിസുഖാ**തി ഠിതിയാ ധരമാനതായ സുഖാ, ന ഠിതിക്ഖണമത്തേന. തേനാഹ **"അത്ഥിഭാവോ സുഖ"**ന്തി. **വിപരിണാമദുക്ഖാ**തി വിപരിണമനേന വിഗമനേന ദുക്ഖാ, ന നിരോധക്ഖണേന. തേനാഹ **"നത്ഥിഭാവോ ദുക്ഖ"**ന്തി. അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനഞ്ഹി സുഖവേദനുപരമോ ദുക്ഖതോ ഉപട്ഠാതി. സ്വായമത്ഥോ പിയവിപ്പയോഗേന ദീപേതബ്ബോ. **ഠിതിദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തേനാഹ **"അത്ഥിഭാവോ ദുക്ഖം, നത്ഥിഭാവോ സുഖ"**ന്തി. ദുക്ഖവേദനുപരമോ ഹി സത്താനം സുഖതോ ഉപട്ഠാതി. ഏവഞ്ഹി വദന്തി - "തസ്സ രോഗസ്സ വൂപസമേന അഹോ സുഖം ജാത"ന്തി. **ജാനനഭാവോ**തി യാഥാവസഭാവതോ അവബുജ്ഝനം. അദുക്ഖമസുഖഞ്ഹി വേദനം ജാനന്തസ്സ സുഖം ഹോതി തസ്സ സുഖുമഭാവതോ, യഥാ തദഞ്ഞേ ധമ്മേ സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച സമ്മദേവ അവബോധോ പരമം സുഖം. തേനേവാഹ -

"യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

അജാനനഭാവോതി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ദുക്ഖഞ്ഹി സമ്മോഹവിഹാരോതി. അപരോ നയോ **ജാനനഭാവോ**തി ജാനനസ്സ ഞാണസ്സ സബ്ഭാവോ. ഞാണസമ്പയുത്താ ഹി ഞാണോപനിസ്സയാ ച അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ സുഖാ ഇട്ഠാകാരാ. യഥാഹ "ഇട്ഠാ ചേവ ഇട്ഠഫലാ ചാ"തി. **അജാനനഭാവോ ദുക്ഖ**ന്തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കതമോ അനുസയോ അനുസേതീതി കാമരാഗാനുസയാദീസു സത്തസു അനുസയേസു കതമോ അനുസയോ അനുസയവസേന പവത്തതി? അപ്പഹീനഭാവേന ഹി സന്താനേ അനുസയന്തീതി **അനുസയാ,** അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. ഏതേന കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹതാ നേസം ദസ്സിതാ. അപ്പഹീനാ ഹി കിലേസാ കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജന്തി. തേനാഹ **"അപ്പഹീനട്ഠേന സയിതോ വിയ ഹോതീ"**തി. തേ ച

നിപ്പരിയായതോ അനാഗതാ കിലേസാ ദട്ഠബ്ബാ, അതീതാ പച്ചുപ്പന്നാ ച തංസഭാവത്താ തഥാ വുച്ചന്തി. ന ഹി ധമ്മാനം കാലഭേദേന സഭാവഭേദോ അത്ഥി. യദി അപ്പഹീനട്ഠോ അനുസയട്ഠോ, നനു സബ്ബേപി കിലേസാ അപ്പഹീനാ അനുസയാ ഭവേയ്യുന്തി? ന മയം അപ്പഹീനതാമത്തേന അനുസയട്ഠം വദാമ, അഥ ഖോ പന അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതാ കിലേസാ അനുസയാ. ഇദം ഥാമഗമനഞ്ച രാഗാദീനമേവ ആവേണികോ സഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ, യതോ അഭിധമ്മേ - "ഥാമഗതം അനുസയം പജഹതീ"തി വുത്തം. **സോതി** രാഗാനുസയോ. **അപ്പഹീനോതി** അപ്പഹീനഭാവമുഖേന അനുസയനട്ഠമാഹ. സോ ച അപരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധവത്ഥുതോ, പരിഞ്ഞാതേസു പതിട്ഠം ന ലഭതി. തേനാഹ **"ന സബ്ബായ സുഖായ വേദനായ സോ അപ്പഹീനോ"**തി. ആരമ്മണവസേന ചായം അനുസയട്ഠോ അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"ന സബ്ബം സുഖം വേദനം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ"**തി.

വത്ഥുവസേനപി പന അനുസയട്ഠോ വേദിതബ്ബോ, യോ "ഭൂമിലദ്ധ"ന്തി വുച്ചതി. തേന ഹി **അട്ഠകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൩൦) വുത്തം -

"ഭൂമീതി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ തേഭൂമകാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. ഭൂമിലദ്ധം നാമ തേസു ഖന്ധേസു ഉപ്പത്തിരഹം കിലേസജാതം. തേന ഹി സാ ഭൂമിലദ്ധാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ ഭൂമിലദ്ധന്തി വുച്ചതി, സാ ച ഖോ ന ആരമ്മണവസേന. ആരമ്മണവസേന ഹി സബ്ബേപി അതീതാനാഗതേ പരിഞ്ഞാതേപി ച ഖീണാസവാനം ഖന്ധേ ആരബ്ഭ കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി മഹാകച്ചാനഉപ്പലവണ്ണാദീനം ഖന്ധേ ആരബ്ഭ സോരേയ്യസേട്ഠിനന്ദമാണവകാദീനം വിയ. യദി ച തം ഭൂമിലദ്ധം നാമ സിയാ, തസ്സ അപ്പഹേയ്യതോ ന കോചി ഭവമൂലം പജഹേയ്യ, വത്ഥുവസേന പന ഭൂമിലദ്ധം വേദിതബ്ബം. യത്ഥ യത്ഥ ഹി വിപസ്സനായ അപരിഞ്ഞാതാ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പാദതോ പഭുതി തേസു വട്ടമൂലം കിലേസജാതം അനുസേതി. തം അപ്പഹീനട്ഠേന ഭൂമിലദ്ധന്തി വേദിതബ്ബ"ന്തിആദി.

ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥാതി ഇമിനാ "ന സബ്ബായ ദുക്ഖായ വേദനായ സോ അപ്പഹീനോ, ന സബ്ബം ദുക്ഖം വേദനം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിം അതിദിസതി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. "യോ അനുസയോ യത്ഥ അനുസേതി , സോ പഹീയമാനോ തത്ഥ പഹീനോ നാമ ഹോതീ"തി തത്ഥ തത്ഥ പഹാനപുച്ഛാ, തം സന്ധായാഹ **"കിം പഹാതബ്ബന്തി അയം പഹാനപുച്ഛാ നാമാ"**തി.

ഏകേനേവ ബ്യാകരണേനാതി "ഇധാവുസോ, വിസാഖ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൩൪) ഏകേനേവ വിസ്സജ്ജനേന. **ദ്വേ പുച്ഛാതി** അനുസയപുച്ഛാ പഹാനപുച്ഛാതി ദ്വേപി പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജേസി. "രാഗം തേന പജഹതീ"തി ഇദമേകം വിസ്സജ്ജനം, "ന തത്ഥ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ"തി ഇദമേകം വിസ്സജ്ജനം, പുച്ഛാനുക്കമഞ്ചേത്ഥ അനാദിയിത്വാ പഹാനക്കമേന വിസ്സജ്ജനാ പവത്താ . **"ദ്വേ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജേസീ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ഇധാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തഥാവിക്ഖമ്ഭിതമേവ കത്വാതി** ഇമിനാ യോ രാഗം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ പുന ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനതോ തഥാവിക്ഖമ്ഭിതമേവ കത്വാ മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതേതി, തസ്സ വസേന "രാഗം തേന പജഹതി, ന തത്ഥ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ"തി വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. കാമോഘാദീഹി ചതൂഹി ഓഘേഹി സംസാരഭവോഘേനേവ വാ വേഗസാ

വുയ്ഹമാനേസു സത്തേസു തം ഉത്തരിത്വാ പത്തബ്ബം, തസ്സ പന ഗാധഭാവതോ **പതിട്ഠാനഭൂതം**. തേനാഹ ഭഗവാ - "തിണ്ണോ പാരങ്ഗതോ ഥലേ തിട്ഠതി ബ്രാഹ്മണോ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮; ഇതിവു॰ ൬൯; പു॰ പ॰ ൧൮൭).

സുഞ്ഞതാദിഭേദേന അനേകഭേദത്താ പാളിയം "അനുത്തരേസൂ"തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോതി **"അനുത്തരാ വിമോക്ഖാ"**തി വത്വാ പുന തേസം സബ്ബേസമ്പി അരഹത്തഭാവസാമഞ്ഞേന **"അരഹത്തേ"**തി വുത്തം. വിസയേ ചേതം ഭുമ്മം. **പത്ഥനം പട്ഠപേന്തസ്സാ**തി "അഹോ വതാഹം അരഹത്തം ലഭേയ്യ"ന്തി പത്ഥനം ഉപട്ഠപേന്തസ്സ, പത്ഥേന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേന്തസ്സാ**തി ചേത്ഥ ഹേതുമ്ഹി **അന്ത**സദ്ദോ. കഥം പന അരഹത്തവിസയാ പത്ഥനാ ഉപ്പജ്ജതീതി? ന കാചി അരഹത്തം ആരമ്മണം കത്വാ പത്ഥനാ ഉപ്പജ്ജതി അനധിഗതത്താ അവിസയഭാവതോ. പരികപ്പിതരൂപം പന തം ഉദ്ദിസ്സ പത്ഥനാ ഉപ്പജ്ജതി. **"ഉപ്പജ്ജതി പിഹാപച്ചയാ"തി വുത്തം** പരമ്പരപച്ചയതം സന്ധായ, ഉജുകം പന പച്ചയഭാവോ നത്ഥീതി വുത്തം **"ന പത്ഥനായ പട്ഠപനമൂലകം ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. **ഇദം പന സേവിതബ്ബം ദോമനസ്സം** അകുസലപ്പഹാനസ്സ കുസലാഭിവുഡ്ഢിയാ ച നിമിത്തഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ദോമനസ്സമ്പാഹം, ദേവാനമിന്ദ, ദുവിധേന വദാമി സേവിതബ്ബമ്പി അസേവിതബ്ബമ്പീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬൦-൩൬൨). തീഹി മാസേഹി സമ്പജ്ജനകാ **തേമാസികാ** . സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഇമസ്മിം വാരേതി** ഇമസ്മിം പവാരണവാരേ. **വിസുദ്ധിപവാരണ**ന്തി "പരിസുദ്ധോ അഹ"ന്തി ഏവം പവത്തം വിസുദ്ധിപവാരണം. അരഹന്താനമേവ ഹേസ പവാരണാ.

ന കദാചി പഹാതബ്ബസ്സ പഹായകതാ അത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"ന ദോമനസ്സേന വാ"**തിആദിം വത്വാ പരിയായേനേതം വുത്തം, തം വിഭാവേന്തോ **"അയം പനാ"**തിആദിമാഹ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം പരതോ വിത്ഥാരേന ആഗമിസ്സതി. **പടിപദം ഗഹേത്വാ** പത്ഥനം കത്വാ പത്ഥനം ഠപേത്വാ. **പടിസഞ്ചിക്ഖതീ**തി ഓവാദവസേന അത്താനം സമുത്തേജേന്തോ കഥേതി. **സീലേന ഹീനട്ഠാന**ന്തി അഞ്ഞേഹി അരഹത്തായ പടിപജ്ജന്തേഹി സീലേന ഹീനട്ഠാനം കിം തുയ്ഹം അത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **സുപരിസുദ്ധ**ന്തി അഖണ്ഡാദിഭാവതോ സുധോതജാതിമണി വിയ സുട്ഠു പരിസുദ്ധം. **സുപഗ്ഗഹിത**ന്തി കദാചിപി സങ്കോചാഭാവതോ വീരിയം സുട്ഠു പഗ്ഗഹിതം. **പഞ്ഞാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞാ പടിപക്ഖേഹി അനധിഭൂതതായ അകുണ്ഠാ തിക്ഖവിസദാ സങ്ഖാരാനം സമ്മസനേ **സൂരാ ഹുത്വാ വഹതി** പവത്തതി. **പരിയായേനാ**തി തസ്സ ദോമനസ്സസ്സ അരഹത്തുപനിസ്സയതാപരിയായേന. ആരമ്മണവസേന അനുസയനം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ന തം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. അനുപ്പജ്ജനമേത്ഥ പഹാനം നാമാതി വുത്തം **"പഹീനോവ തത്ഥ പടിഘാനുസയോതി അത്ഥോ"**തി. തതിയജ്ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭേതബ്ബാ അവിജ്ജാ, സാ ഏവ അരിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദീയതീതി **"അവിജ്ജാനുസയം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ"**തിആദി വുത്തം, അനുസയസദിസതായ വാ. "രാഗാനുസയം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ"തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ചതുത്ഥജ്ഝാനേ നാനുസേതി നാമ** തത്ഥ കാതബ്ബകിച്ചാകരണതോ.

൪൬൩. തസ്മാതി പച്ചനീകത്താ സഭാവതോ കിച്ചതോ പച്ചയതോ ചാതി അധിപ്പായോ. **വിസഭാഗപടിഭാഗോ കഥിതോ** "കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗാ ധമ്മാ"തിആദീസു വിയ. **അന്ധകാരാ**തി അന്ധകാരസദിസാ അപ്പകാ സഭാവതോ.

അവിഭൂതാ അപാകടാ അനോളാരികഭാവതോ. തതോ ഏവ **ദുദ്ദീപനാ** ദുവിഞ്ഞാപനാ. **താദിസാവാതി** ഉപേക്ഖാസദിസാവ. യഥാ ഉപേക്ഖാ സുഖദുക്ഖാനി വിയ ന ഓളാരികാ, ഏവം അവിജ്ജാ രാഗദോസാ വിയ ന ഓളാരികാ. അഥ ഖോ അന്ധകാരാ അവിഭൂതാ ദുദ്ദീപനാ ദുവിഞ്ഞാപനാതി അത്ഥോ. **സഭാഗപടിഭാഗോ കഥിതോ** ''പണിധി പടിഘോസോ''തിആദീസു വിയ. **യത്തകേസു ഠാനേസൂ**തി ദുക്ഖാദീസു യത്തകേസു ഠാനേസു, യത്ഥ വാ ഞേയ്യട്ഠാനേസു. **വിസഭാഗപടിഭാഗോ**തി അന്ധകാരസ്സ വിയ ആലോകോ വിഘാതകപടിഭാഗോ. **വിജ്ജാ**തി മഗ്ഗഞാണം അധിപ്പേതം, **വിമുത്തീ**തി ഫലന്തി ആഹ **"ഉഭോപേതേ ധമ്മാ അനാസവാ"**തി. **അനാസവട്ഠേനോ**തിആദീസു പണീതട്ഠേനോതിപി വത്തബ്ബം. സോപി ഹി വിമുത്തിനിബ്ബാനാനം സാധാരണോ, വിമുത്തിയാ അസങ്ഖതട്ഠേന നിബ്ബാനസ്സ വിസഭാഗതാപി ലബ്ഭതേവ. **പഞ്ഹം അതിക്കമിത്വാ ഗതോസി,** അപുച്ഛിതബ്ബം പുച്ഛന്തോതി അധിപ്പായോ. **പഞ്ഹാനം പരിച്ഛേദപമാണം ഗഹേതും** യുത്തട്ഠാനേ അട്ഠത്വാ തതോ പരം പുച്ഛന്തോ **നാസക്ഖി** പഞ്ഹാനം പരിയന്തം ഗഹേതും. **അപ്പടിഭാഗധമ്മസ്സാ**തി നിപ്പരിയായതോ സഭാഗപടിഭാഗേന അപ്പടിഭാഗധമ്മസ്സ. അനാഗതാദിപരിയായേന നിബ്ബാനസ്സ സഭാഗപടിഭാഗോ വുത്തോ, വിസഭാഗേ ച അത്ഥേവ സങ്ഖതധമ്മാ, തസ്മാ നിപ്പരിയായതോ കിഞ്ചി സഭാഗപടിഭാഗം സന്ധായ പുച്ഛതീതി കത്വാ **"അച്ചയാസീ"**തിആദി വുത്തം. അസങ്ഖതസ്സ ഹി അപ്പതിട്ഠസ്സ ഏകന്തനിച്ചസ്സ സതോ നിബ്ബാനസ്സ കുതോ നിപ്പരിയായേന സഭാഗസ്സ സമ്ഭവോ. തേനാഹ **"നിബ്ബാനം നാമേത"**ന്തിആദി.

വിരദ്ധോതി ഏത്ഥ സഭാഗപടിഭാഗം പുച്ഛിസ്സാമീതി നിച്ഛയാഭാവതോ പുച്ഛിതമത്ഥം വിരജ്ഝിത്വാവ പുച്ഛി, ന അജാനിത്വാതി അത്ഥോ. ഏതേന ഹേട്ഠാ സബ്ബപുച്ഛാ ദിട്ഠസംസന്ദനനയേന ജാനിത്വാവ പവത്താതി ദീപിതം ഹോതി. ഥേരീ പന തം തം പുച്ഛിതമത്ഥം സഭാവതോ വിഭാവേന്തീ സത്ഥു ദേസനാഞാണം അനുഗന്ത്വാവ വിസ്സജ്ജേസി. **നിബ്ബാനോഗധ**ന്തി നിബ്ബാനം ഓഗാഹിത്വാ ഠിതം നിബ്ബാനന്തോഗധം. തേനാഹ **"നിബ്ബാനബ്ഭന്തരം നിബ്ബാനം അനുപവിട്ഠ"**ന്തി. **അസ്സാ**തി ബ്രഹ്മചരിയസ്സ.

൪൬൭. പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതാതി ഏത്ഥ വുത്തപണ്ഡിച്ചം ദസ്സേതും **"ധാതുകുസലാ"**തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ - ''കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, പണ്ഡിതോ ഹോതി? യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ധാതുകുസലോ ച ഹോതി, ആയതനകുസലോ ച പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ ച ഠാനാട്ഠാനകുസലോ ച. ഏത്താവതാ നു ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു പണ്ഡിതോ ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪). **പഞ്ഞാമഹത്തം** നാമ ഥേരിയാ അസേക്ഖപ്പടിസമ്ഭിദപ്പത്തായ പടിസമ്ഭിദായോ പൂരേത്വാ ഠിതതാതി തം ദസ്സേതും **"മഹന്തേ അത്ഥേ"**തിആദി വുത്തം. **രാജയുത്തേഹീ**തി രഞ്ഞോ കമ്മേ നിയുത്തപുരിസേഹി. **ആഹച്ചവചനേനാ**തി സത്ഥാരാ കരണാദീനി ആഹനിത്വാ പവത്തിതവചനേന. യദേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചൂളവേദല്ലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. ചൂളധമ്മസമാദാനസുത്തവണ്ണനാ

ർ൹വ്വ. ധമ്മോതി ഗഹിതഗഹണാനീതി ധമ്മോ വാ ഹോതു ഇതരോ വാ, ധമ്മോതി പഗ്ഗഹിതഗ്ഗാഹപ്പവത്താ ചരിയാവ. **ആയൂഹനക്ഖണേ**തി തസ്സ ധമ്മോതി ഗഹിതസ്സ പവത്തനക്ഖണേ. **സുഖ**ന്തി അകിച്ഛം. തേനാഹ **"സുകര"**ന്തി. **ദുക്ഖവിപാക**ന്തി അനിട്ഠഫലവിപച്ചനം.

ർ൹ൻ. യഥാ ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം യഥാസകം വിസയഗ്ഗഹണം സഭാവസിദ്ധം, ഏവം മനസോപി. തേ ച വിസയാ ഇട്ഠാകാരതോ ഗഹണേ ന കോചി ദോസോ, പുരിസത്തഭാവേ ന ച തേ ദോസം പവത്തേന്തീതി അയം തേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം ലദ്ധീതി ആഹ **"വത്ഥുകാമേസുപി കിലേസകാമേസുപി ദോസോ നത്ഥീ"**തി, അസ്സാദേത്വാ വിസയപരിഭോഗേ നത്ഥി ആദീനവോ, തപ്പച്ചയാ ന കോചി അന്തരായോതി അധിപ്പായോ. **പാതബ്യതം ആപജ്ജന്തീ**തി പരിഭുഞ്ജനകതം ഉപഗച്ഛന്തി. പരിഭോഗത്ഥോ ഹി അയം **പാ-**സദ്ദോ കത്തുസാധനോ ച **തബ്യ**-സദ്ദോ, യഥാരുചി പരിഭുഞ്ജന്തീതി അത്ഥോ. കിലേസകാമോപി അസ്സാദിയമാനോ വത്ഥുകാമന്തോഗധോയേവ, കിലേസകാമവസേന പന നേസം അസ്സാദേതബ്ബതാതി ആഹ **"വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേന പാതബ്യത"**ന്തി. **കിലേസകാമേനാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം. **പാതബ്യതം പരിഭുഞ്ജിതബ്ബത**ന്തി ഏത്ഥാപി കത്തുവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **മോളിം കത്വാ**തി വേണിബന്ധവസേന മോളിം കത്വാ. **താപസപരിബ്ബാജികാഹീ**തി താപസപബ്ബജ്ജൂപഗതാഹി. **പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേന്തീ**തി ഇദം "പഹാനമാഹംസൂ"തി പദസ്സേവ വേവചനന്തി **"പഹാനം സമതിക്കമം പഞ്ഞപേന്തീ"**തി വുത്തം. തേന കാമാ നാമേതേ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാതി യാഥാവതോ പരിജാനനം ഇധ "പഹാന"ന്തി അധിപ്പേതം, ന വിനാഭാവമത്തന്തി ദസ്സേതി. **മാലുവാസിപാടികാ**തി മാലുവാവിദലം മാലുവാഫലേ പോട്ടലികാ. **സന്താസം ആപജ്ജേയ്യാ**തി സാലേ അധിവത്ഥദേവതായ പവത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തം. തദാ ഹി തസ്സാ ഏവം ഹോതി. **കോവിളാരപത്തസദിസേഹീ**തി മഹാകോവിളാരപത്തസണ്ഠാനേഹി. സണ്ഠാനവസേന ഹേതം വുത്തം, മാലുവാപത്താ പന കോവിളാരപത്തേഹി മഹന്തതരാനി ചേവ ഘനതരാനി ച ഹോന്തി. വിപുലബഹുഘനഗരുപത്തതായ **മഹന്തം ഭാരം ജനേത്വാ. സാതി** മാലുവാലതാ. **ഓഘന**ന്തി ഹേട്ഠതോ ഓലമ്ബനഹേതുഭൂതം ഘനഭാവം.

അന്ധവനസുഭഗവനഗ്ഗഹണം തേസം അഭിലക്ഖിതഭാവതോ. **നാളികേരാദീസു** തിണജാതീസു. ഖാദനുപലക്ഖണം ഉപചികാനം ഉട്ഠഹനഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"ഉട്ഠഹേയ്യു"**ന്തി. **കേളിം കരോന്തീ വിയാ**തി വിലമ്ബനനദീ വിയ കേളിം കരോന്തീ. ഇദാനി അഹം തം അജ്ഝോത്ഥരിന്തി പമോദമാനാ വിയ ഇതോ ചിതോ ച വിപ്ഫന്ദമാനാ **വിലമ്ബന്തീ. സമ്ഫസ്സോപി സുഖോ** മുദുതലുണകോമലഭാവതോ. **ദസ്സനമ്പി സുഖം** ഘനബഹലപത്തസംഹതതായ. **സോമനസ്സജാതാ**തി പുബ്ബേ അനുസ്സവവസേന ഭവനവിനാസഭയാ സന്താസം ആപജ്ജി, ഇദാനി തസ്സാ സമ്പത്തിദസ്സനേന പലോഭിതാ സോമനസ്സജാതാ അഹോസി.

വിടഭിം കരേയ്യാതി ആതാനവിതാനവസേന ജടേന്തീ ജാലം കരേയ്യ. തഥാഭൂതാ ച ഘനപത്തസഞ്ഛന്നതായ ഛത്തസദിസീ ഹോതീതി ആഹ **"ഛത്താകാരേന തിട്ഠേയ്യാ"**തി. **സകലം രുക്ഖ**ന്തി ഉപരി സബ്ബസാഖാപസാഖം സബ്ബരുക്ഖം. **ഭസ്സമാനാ**തി പലിവേഠനവസേനേവ ഓതരമാനാ. **യാവ മൂലാ ഓതിണ്ണസാഖാഹീ**തി മാലുവാ ഭാരേന ഓനമിത്വാ രുക്ഖസ്സ യാവ മൂലാ

ഓതിണ്ണസാഖാഹി പുന അഭിരുഹമാനാ. **സബ്ബസാഖാതി** ഹേട്ഠാ മജ്ഝേ ഉപരി ചാതി സബ്ബാപി സാഖായോ പലിവേഠേന്തീ. **സംസിബ്ബിത്വാ** ജാലസന്താനകനിയാമേന ജടേത്വാ. ഏവം അപരാപരം സംസിബ്ബനേന **അജ്ഝോത്ഥരന്തീ. സബ്ബസാഖാ ഹേട്ഠാ കത്വാ സയം ഉപരി ഠത്വാ** മഹാഭാരഭാവേന **വാതേ വാ വായന്തേ ദേവേ വാ വസ്സന്തേ പദാലേയ്യ. സാഖട്ഠകവിമാനന്തി** സാഖാപടിബദ്ധം വിമാനം. യസ്മാ ഇധ സത്ഥാരാ "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ ഭൂതപുബ്ബമേവ വത്ഥു ഉപമാഭാവേന ആഹടം, തസ്മാ **"ഇദം പന വിമാന"**ന്തിആദി വുത്തം.

ർ൭ഫ. ബഹലരാഗസഭാവോതി പച്ചവേക്ഖണാഹി നീഹരിതും അസക്കുണേയ്യതായ ബലവാ ഹുത്വാ അഭിഭവനരാഗധാതുകോ. **രാഗജന്തി** രാഗനിമിത്തജാതം. **ദിട്ഠേ ദിട്ഠേ ആരമ്മണേതി** ദിട്ഠേ ദിട്ഠേ വിസഭാഗാരമ്മണേ. **നിമിത്തം ഗണ്ഹാതീതി** കിലേസുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതം അനുബ്യഞ്ജനസോ നിമിത്തം ഗണ്ഹാതി, സിക്ഖാഗാരവേന പന കിലേസേഹി നിസ്സിതം മഗ്ഗം ന പടിപജ്ജതി, തതോ ഏവ ആചരിയുപജ്ഝായേഹി ആണത്തം ദണ്ഡകമ്മം കരോതേവ. തേനാഹ **"ന ത്വേവ വീതിക്കമം കരോതീ"**തി. **ഹത്ഥപരാമാസാദീനീതി** - "ഏഹി താവ തയാ വുത്തം മയാ വുത്തഞ്ച അമുത്ര ഗന്ത്വാ വീമംസിസ്സാമാ"തിആദിനാ ഹത്ഥഗ്ഗഹണാദീനി കരോന്തോ, ന കരുണാമേത്താനിദാനവസേന. **മോഹജാതികോതി** ബഹലമോഹസഭാവോ.

ർ൭വ. കമ്മനിയാമേനാതി പുരിമജാതിസിദ്ധേന ലോഭുസ്സദതാദിനിയമിതേന കമ്മനിയാമേന. ഇദാനി തം ലോഭുസ്സദതാദിം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കമ്മായൂഹനക്ഖണേതി** കമ്മകരണവേലായ. **ലോഭോ ബലവാതി** തജ്ജായ സാമഗ്ഗിയാ സാമത്ഥിയതോ ലോഭോ അധികോ ഹോതി. **അലോഭോ മന്ദോതി** തപ്പടിപക്ഖോ അലോഭോ ദുബ്ബലോ ഹോതി. കഥം പനേതേ ലോഭാലോഭാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാ ഏകക്ഖണേ പവത്തന്തി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "ഏകക്ഖണേ പവത്തന്തീ"തി, നികന്തിക്ഖണം പന ആയൂഹനക്ഖണമേവ കത്വാ ഏവം വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസു. **പരിയാദാതുന്തി** അഭിഭവിതും ന സക്കോതി. യോ ഹി "ഏവംസുന്ദരം ഏവംവിപുലം ഏവംമഹഗ്ഘഞ്ച ന സക്കാ പരസ്സ ദാതു"ന്തിആദിനാ അമുത്തചാഗതാദിവസേന പവത്തായ ചേതനായ സമ്പയുത്തോ അലോഭോ സമ്മദേവ ലോഭം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. ദോസമോഹാനം അനുപ്പത്തിയം താദിസപച്ചയലാഭേനേവ **അദോസാമോഹാ ബലവന്തോ. തസ്മാതി** ലോഭാദോസാമോഹാനം ബലവഭാവതോ അലോഭദോസമോഹാനഞ്ച ദുബ്ബലഭാവതോതി വുത്തമേവ കാരണം പച്ചാമസതി. **സോതി** തംസമങ്ഗീ. **തേന കമ്മേനാതി** തേന ലോഭാദിഉപനിസ്സയവതാ കുസലകമ്മുനാ. **സുഖസീലോതി** സഖിലോ. തമേവത്ഥം **അക്കോധനോതി** പരിയായേന വദതി.

മന്ദാ അലോഭാദോസാ ലോഭദോസേ പരിയാദാതും ന സക്കോന്തി, **അമോഹോ പന ബലവാ** മോഹം പരിയാദാതും സക്കോതീതി ഏവം യഥാരഹം പഠമവാരേ വുത്തനയേനേവ അതിദേസത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പുരിമനയേനേവാതി** പുബ്ബേ വുത്തനയാനുസാരേന. **ദുട്ഠോതി** കോധനോ. **ദന്ധോതി** മന്ദമഞ്ഞോ. **സുഖസീലകോതി** സുഖസീലോ.

ഏത്ഥ ച ലോഭവസേന, ദോസമോഹ-ലോഭദോസ-ലോഭമോഹ-ദോസമോഹ-ലോഭദോസമോഹവസേനാതി തയോ ഏകകാ, തയോ ദുകാ, ഏകോ തികോതി ലോഭാദിഉസ്സദവസേന അകുസലപക്ഖേ ഏവ സത്ത വാരാ, തഥാ കുസലപക്ഖേ അലോഭാദിഉസ്സദവസേനാതി ചുദ്ദസ വാരാ ലബ്ഭന്തി. തത്ഥ അലോഭദോസമോഹാ, അലോഭാദോസമോഹാ, അലോഭദോസാമോഹാ ബലവന്തോതി ആഗതേഹി കുസലപക്ഖേ തതിയദുതിയപഠമവാരേഹി ദോസുസ്സദമോഹുസ്സദദോസമോഹുസ്സദവാരാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തി. തഥാ അകുസലപക്ഖേ ലോഭാദോസാമോഹാ, ലോഭദോസാമോഹാ, ലോഭാദോസമോഹാ ബലവന്തോതി ആഗതേഹി തതിയദുതിയപഠമവാരേഹി അദോസുസ്സദഅമോഹുസ്സദഅദോസാമോഹുസ്സദവാരാ ഗഹിതാ ഏവാതി അകുസലകുസലപക്ഖേസു തയോ തയോ വാരേ അന്തോഗധേ കത്വാ അട്ഠേവ വാരാ ദസ്സിതാ. യേ പന ഉഭയസമ്മിസ്സതാവസേന ലോഭാലോഭുസ്സദവാരാദയോ അപരേ ഏകൂനപഞ്ഞാസ വാരാ കാമം ദസ്സേതബ്ബാ, തേസം അസമ്ഭവതോ ഏവ ന ദസ്സിതാ. ന ഹി ''ഏകസ്മിം സന്താനേ അന്തരേന അവത്ഥന്തരം ലോഭോ ച ബലവാ അലോഭോ ചാ''തിആദി യുജ്ജതി. പടിപക്ഖവസേന വാപി ഏതേസം ബലവദുബ്ബലഭാവോ സഹജാതധമ്മവസേന വാ. തത്ഥ ലോഭസ്സ താവ പടിപക്ഖവസേന അനഭിഭൂതതായ ബലവഭാവോ, തഥാ ദോസമോഹാനം അദോസാമോഹേഹി. അലോഭാദീനം പന ലോഭാദിഅനഭിഭവനതോ. സബ്ബേസഞ്ച സമാനജാതിയസമധിഭുയ്യ പവത്തിവസേന സഹജാതധമ്മതോ ബലവഭാവോ. തേന വുത്തം **അട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൭൨) - ''ലോഭോ ബലവാ, അലോഭോ മന്ദോ. അദോസാമോഹാ ബലവന്തോ, ദോസമോഹാ മന്ദാ''തിആദി, സോ ച നേസം മന്ദബലവഭാവോ പുരിമൂപനിസ്സയതോ തഥാ ആസയസ്സ പരിഭാവിതതായ വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ **"കമ്മനിയാമേനാ"**തി. സേസം വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

ചൂളധമ്മസമാദാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. മഹാധമ്മസമാദാനസുത്തവണ്ണനാ

൪൭൩. ഏവം ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരോ കാമോ കാമനം ഇച്ഛാ ഏതേസന്തി **ഏവംകാമാ**. ഏവം ഛന്ദോ ഛന്ദനം രോചനം അജ്ഝാസയോ ഏതേസന്തി **ഏവംഛന്ദാ**. അഭിമുഖം, അഭിനിവിസ്സ വാ പകാരേഹി ഏതി ഉപഗച്ഛതീതി അധിപ്പായോ, ലദ്ധി. സാ ഹി ലദ്ധബ്ബവത്ഥും അഭിമുഖം ''ഏവമേത''ന്തി അഭിനിവിസന്തീ തേന തേന പകാരേന ഉപഗച്ഛതി, ഹത്ഥഗതം കത്വാ തിട്ഠതി ന വിസ്സജ്ജേതി. ഏവം വുച്ചമാനാകാരോ അധിപ്പായോ ഏതേസന്തി **ഏവംഅധിപ്പായാ**. ഭഗവാ മൂലം കാരണം ഏതേസം യാഥാവതോ അധിഗമായാതി **ഭഗവംമൂലകാ**. തേനാഹ **"ഭഗവന്തഞ്ഹി നിസ്സായ മയം ഇമേ ധമ്മേ ആജാനാമ പടിവിജ്ഝാമാ"**തി. **അമ്ഹാകം ധമ്മാ**തി തേഹി അത്തനാ അധിഗന്തബ്ബതായ വുത്തം. സേവിതബ്ബാനഞ്ഹി യാഥാവതോ അധിഗമഞാണാനി അധിഗച്ഛനകസമ്ബന്ധീനി, താനി ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധമൂലകാനി അനഞ്ഞവിസയത്താ. തേനാഹ **"പുബ്ബേ കസ്സപസമ്ബുദ്ധേനാ"**തിആദി. ഭഗവാ നേതാ തേസന്തി **ഭഗവംനേത്തികാ. നേതാ**തി സേവിതബ്ബധമ്മേ വിനേയ്യസന്താനം പാപേതാ. **വിനേതാ**തി അസേവിതബ്ബധമ്മേ വിനേയ്യസന്താനതോ അപനേതാ. തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വാ **വിനേതാ. അനുനേതാ**തി ഇമേ ധമ്മാ സേവിതബ്ബാ,

ഇമേ ന സേവിതബ്ബാതി ഉഭയസമ്പാപനാപനയനത്ഥം പഞ്ഞപേതാ. തേനാഹ **“യഥാസഭാവതോ”**തിആദി.

പടിസരന്തി ഏത്ഥാതി പടിസരണം, ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ**. പടിസരതി സഭാവസമ്പടിവേധവസേന പച്ചേകമുപഗച്ഛതീതി വാ പടിസരണം, ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ. പടിവേധവസേനാ**തി പടിവിജ്ഝിതബ്ബതാവസേന. അസതിപി മുഖേ അത്ഥതോ ഏവം വദന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **“ഫസ്സോ ആഗച്ഛതി, അഹം ഭഗവാ കിം നാമോ”**തി. **പടിഭാതൂ**തി ഏത്ഥ പടി-സദ്ദാപേക്ഖായ “ഭഗവന്ത”ന്തി ഉപയോഗവചനം, അത്ഥോ പന സാമിവചനവസേനേവ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഭഗവതോ”**തി **പടിഭാതൂ**തി ച ഭഗവതോ ഭാഗോ ഹോതു. ഭഗവതോ ഹി ഏസ ഭാഗോ, യദിദം ധമ്മസ്സ ദേസനാ, അമ്ഹാകം പന ഭാഗോ സവനന്തി അധിപ്പായോ. കേചി പന **പടിഭാതൂ**തി പദിസ്സതൂതി അത്ഥം വദന്തി, ഞാണേന ദിസ്സതു, ദേസീയതൂതി വാ അത്ഥോ. **ഉപട്ഠാതൂ**തി ച ഞാണസ്സ പച്ചുപട്ഠാതു.

൪൭൪. **നിസ്സയിതബ്ബേ**തി അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനവസേന അപസ്സയിതബ്ബേ. തതിയചതുത്ഥധമ്മസമാദാനാനി ഹി അപസ്സായ സത്താനം ഏതരഹി ആയതിഞ്ച സമ്പത്തിയോ അഭിവഡ്ഢന്തി. **ഭജിതബ്ബേ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **സേവിതബ്ബേ**തി വാ സപ്പുരിസുപസ്സയസദ്ധമ്മസ്സവനയോനിസോമനസികാരേ സന്ധായാഹ. **ഭജിതബ്ബേ**തി തപ്പച്ചയേ ദാനാദിപുഞ്ഞധമ്മേ.

൪൭൫. **ഉപ്പടിപാടിആകാരേനാ**തി പഠമം സംകിലേസധമ്മേ ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ വോദാനധമ്മദസ്സനം സത്ഥു ദേസനാപടിപാടി, യഥാ - “വാമം മുഞ്ച, ദക്ഖിണം ഗണ്ഹാ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪), തഥാ ഉപ്പടിപാടിപകാരേന, സാ ച ഖോ പുരിമേസു ദ്വീസു ധമ്മസമാദാനേസു , പച്ഛിമേസു പന പടിപാടിയാവ മാതികാ പട്ഠപിതാ. **യഥാധമ്മരസേനേവാ**തി പഹാതബ്ബപഹായകധമ്മാനം യഥാസഭാവേനേവ. സഭാവോ ഹി യാഥാവതോ രസിതബ്ബതോ ജാനിതബ്ബതോ “രസോ”തി വുച്ചതി. പഠമം പഹാതബ്ബധമ്മേ ദസ്സേത്വാ തദനന്തരം “ഇമേ ധമ്മാ ഏതേഹി പഹീയന്തീ”തി പഹായകധമ്മദസ്സനം ദേസനാനുപുബ്ബീ. **ഗഹണം** ആദിയനം അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനം.

൪൭൬. വധദണ്ഡാദീഹി ഭീതസ്സ ഉപസങ്കമനേ, മിച്ഛാ ചരിത്വാ തഥാ അപഗമനേ ച പുബ്ബാപരചേതനാനം വസേന മിച്ഛാചാരോ ദുക്ഖവേദനോ ഹോതി, തഥാ ഇസ്സാനിന്ദാദീഹി ഉപദ്ദുതസ്സ അപരചേതനാവസേന, ഏവം അഭിജ്ഝാമിച്ഛാദിട്ഠീസുപി യഥാരഹം വേദിതബ്ബം. **തിസ്സന്നമ്പി ചേതനാന**ന്തി പുബ്ബാപരസന്നിട്ഠാപകചേതനാനം. അദിന്നാദാനം മുസാവാദോ പിസുണവാചാ സമ്ഫപ്പലാപോതി ഇമേസം ചതുന്നം സന്നിട്ഠാപകചേതനാനം സുഖസമ്പയുത്താ വാ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താ വാതി അയം നയോ ഇധ അധികതത്താ ന ഉദ്ധടോ. **ദോമനസ്സമേവ ചേതഥ ദുക്ഖ**ന്തി ഇദം പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗചേതനാപി ചേതഥ ആസന്നാ ദോമനസ്സസഹഗതാ ഏവ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം. അനാസന്നാ പന സന്ധായ **“പരിയേട്ഠിം വാ ആപജ്ജന്തസ്സാ”**തിആദി വുത്തം. തേനേവ മിച്ഛാചാരാഭിജ്ഝാമിച്ഛാദിട്ഠീനം പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗചേതനാ ആസന്നാ സന്നിട്ഠാപകചേതനാഗതികാവാതി ദസ്സിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. **പരിയേട്ഠി**ന്തി

മിച്ഛാചാരാദീസു വീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുമാലാഗന്ധാദിപരിയേസനം. പാണാതിപാതാദീസു മാരേതബ്ബവത്ഥുആവുധാദിപരിയേസനം **ആപജ്ജന്തസ്സ**. അകിച്ഛേനപി തേസം പരിയേസനം സമ്ഭവതീതി **"വട്ടതിയേവാ"**തി സാസങ്കം വദതി.

ർ൩൯. സുഖവേദനാ ഹോന്തീതി സുഖവേദനാപി ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. താസം ചേതനാനം അസുഖവേദനതാപി ലബ്ഭതീതി **"സുഖവേദനാപി ഹോന്തിയേവാ"**തി സാസങ്കവചനം. **സോമനസ്സമേവ ചേത്ഥ സുഖ**ന്തി ഇദം പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗചേതനാപി സോമനസ്സസഹഗതാ ഏവ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം. തഞ്ച ഖോ മിച്ഛാചാരവജ്ജാനം ഛന്നം വസേന. മിച്ഛാചാരസ്സ പന പുബ്ബാപരഭാഗസ്സ വസേന **"കായികം സുഖമ്പി വട്ടതിയേവാ**തി സാസങ്കവചനം.

ർ൪൦. ദോസജപരിളാഹവസേനസ്സ സിയാ കായികമ്പി ദുക്ഖന്തി അധിപ്പായേന **"സോ ഗണ്ഹന്തോപി ദുക്ഖിതോ"**തി വുത്തം. ചേതോദുക്ഖമേവ വാ സന്ധായ തസ്സ അപരാപരുപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം **"ദുക്ഖിതോ ദോമനസ്സിതോ"**തി വുത്തം.

ർ൪൧. ദസസുപി പദേസൂതി ദസസുപി കോട്ഠാസേസു, വാക്യേസു വാ. ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തതാപി സമ്ഭവതീതി **"സുഖസമ്പയുത്താ ഹോന്തിയേവാ"**തി ഇധ സാസങ്കവചനം. പാണാതിപാതാ പടിവിരതസ്സ കായോപി സിയാ വിഗതദരഥപരിളാഹോതി പാണാതിപാതാവേരമണിആദിപച്ചയാ കായികപടിസംവേദനാപി സമ്ഭവതീതി **സഹാപി സുഖേനാ**തി ഏത്ഥ കായിയസുഖമ്പി വട്ടതിയേവ.

ർ൪൨. തിത്തകാലാബൂതി ഉപഭുത്തസ്സ ഉമ്മാദാദിപാപനേന കുച്ഛിതതിത്തകരസോ അലാബു. **ന രുച്ചിസ്സതീ** അനിട്ഠരസതായ അനിട്ഠഫലതായ ച.

ർ൪൩. രസം ദേതീതി രസം ദസ്സേതി വിഭാവേതി.

ർ൪൪. പൂതിമുത്തന്തി പൂതിസഭാവമുത്തം. **തരുണ**ന്തി ധാരാവസേന നിപതന്തം ഹുത്വാ ഉണ്ഹം. തേനസ്സ ഉപരിമുത്തതമാഹ. മുത്തഞ്ഹി പസ്സാവമഗ്ഗതോ മുച്ചമാനം കായുസ്മാവസേന ഉണ്ഹം ഹോതി.

ർ൪൫. യം ഭഗന്ദരസംസട്ഠം ലോഹിതം പക്ഖന്ദതീതി ഭഗന്ദരബ്യാധിസഹിതായ ലോഹിതപക്ഖന്ദതായ വസേന യം ലോഹിതം വിസ്സവതി. പിത്തസംസട്ഠം ലോഹിതം പക്ഖന്ദതീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

ർ൪൬. ഉബ്ബിദ്ധേതി ദൂരേ. അബ്ഭമഹികാദിഉപക്കിലേസവിഗമേന ഹി ആകാസം ഉത്തുങ്ഗം വിയ ദൂരം വിയ ച ഖായതി. തേനാഹ **"ദൂരീഭൂതേ"**തി. തമംയേവ **തമഗതം** "ഗൂഥഗതം മുത്തഗത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൯; അ॰ നി॰ ൯.൧൧) യഥാ. **ഭാസതേ ച തപതേ ച വിരോചതേ** ച ഇദം ചതുത്ഥം ധമ്മസമാദാനം വിഭജന്തേന കുസലകമ്മപഥസ്സ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതത്താ.

സങ്ഗരരുക്ഖോ കന്ദമാദസപോവ. **സരഭഞ്ഞവസേനാ**തി അത്ഥം അവിഭജിത്വാ പദസോ സരഭഞ്ഞവസേന. **ഓസാരേന്തസ്സാ**തി ഉച്ചാരേന്തസ്സ. **സദ്ദേ**തി ഓസാരണസദ്ദേ. അധിഗതവിസേസം അനാരോചേതുകാമാ **ദേവതാ**

തത്ഥേവ അന്തരധായി. തം ദിവസന്തി സത്ഥാരാ ദേസിതദിവസേ. ഇതി അത്തനോ വിസേസാധിഗമനിമിത്തതായ അയം ദേവതാ ഇമം സുത്തം പിയായതി. സേസം ഉത്താനമേവ.

മഹാധമ്മസമാദാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. വീമംസകസുത്തവണ്ണനാ

൪൮൭. അത്ഥവീമംസകോതി അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഅത്ഥവിജാനനകോ. **സങ്ഖാരവീമംസകോതി** സങ്ഖതധമ്മേ സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ വാ ആയതനാദിവിഭാഗതോ ച വീമംസകോ. **സത്ഥുവീമംസകോതി** "സത്ഥാ നാമ ഗുണതോ ഏദിസോ ഏദിസോ ചാ"തി സത്ഥു ഉപപരിക്ഖകോ. **വീമംസകോതി** വിചാരകോ. യം ചേതസോ സരാഗാദിവിഭാഗതോ പരിച്ഛിന്ദനം, തം **ചേതോപരിയായോ**. തേനാഹ **"ചിത്തപരിച്ഛേദ"**ന്തി. യസ്മാ ചേതോപരിയായഞാണലാഭീ - "ഇദം ചിത്തം ഇതോ പരം പവത്തം ഇദമിതോ പര"ന്തി പരസ്സ ചിത്തുപ്പത്തിം പജാനാതി, തസ്മാ വുത്തം **"ചേതോപരിയായന്തി ചിത്തവാര"**ന്തി. വാരത്ഥേപി ഹി **പരിയായ**-സദ്ദോ ഹോതി - "കസ്സ നു ഖോ, ആനന്ദ, പരിയായോ അജ്ജ ഭിക്ഖുനിയോ ഓവദിതു"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൯൮). ചിത്തചാരന്തിപി പാഠോ, ചിത്തപവത്തിന്തി അത്ഥോ. **ഏവം വിജാനനത്ഥായാതി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന വീമംസനത്ഥായ.

൪൮൮. കല്യാണമിത്തൂപനിസ്സയന്തി കല്യാണമിത്തസങ്ഖാതം ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ ബലവസന്നിസ്സയം. **ഉപഡ്ഢം അത്തനോ ആനുഭാവേനാതി** ഇമിനാ പുഗ്ഗലേന സമ്പാദിയമാനസ്സ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഉപഡ്ഢഭാഗമത്തം അത്തനോ വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനുഭാവേന സിജ്ഝതി. **ഉപഡ്ഢം കല്യാണമിത്താനുഭാവേനാതി** ഇതരോ പന ഉപഡ്ഢഭാഗോ യം നിസ്സായ ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി, തസ്സ കല്യാണമിത്തസ്സ ഉപദേസാനുഭാവേന **ഹോതി,** സിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. ലോകസിദ്ധോ ഏവ അയമത്ഥോ. ലോകിയാ ഹി -

> "പാദോ സിദ്ധോ ആചരിയാ, പാദോ ഹിസ്സാനുഭാവതോ;
> തംവിജ്ജാസേവകാ പാദോ, പാദോ കാലേന പച്ചതീ"തി. -

വദന്തി. **അത്തനോ ധമ്മതായാതി** അത്തനോ സഭാവേന, ഞാണേനാതി അത്ഥോ. **കല്യാണമിത്തതാതി** കല്യാണോ ഭദ്രോ സുന്ദരോ മിത്തോ ഏതസ്സാതി കല്യാണമിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **കല്യാണമിത്തതാ,** കല്യാണമിത്തവന്തതാ. സീലാദിഗുണസമ്പന്നേഹി കല്യാണപുഗ്ഗലേഹേവ അയനം പവത്തി **കല്യാണസഹായതാ**. തേസു ഏവ ചിത്തേന ചേവ കായേന ച നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന പവത്തി **കല്യാണസമ്പവങ്കതാ. മാഹേവന്തി** ഏവം മാ ആഹ, "ഉപഡ്ഢം ബ്രഹ്മചരിയസ്സാ"തി മാ കഥേഹീതി അത്ഥോ. **തദമിനാതി** ഏത്ഥ ന്തി നിപാതമത്തം ദ-കാരോ പദസന്ധികരോ ഇ-കാരസ്സ അ-കാരം കത്വാ നിദ്ദേസോ. **ഇമിനാപീതി** ഇദാനി വുച്ചമാനേനപീതി അത്ഥോ. **പരിയായേനാതി** കാരണേന. ഇദാനി തം കാരണം ദസ്സേതും **"മമം ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

യഥാ ചേത്ഥ, അഞ്ഞേസുപി സുത്തേസു കല്യാണമിത്തുപനിസ്സയമേവ വിസേസോതി ദസ്സേന്തോ **"ഭിക്ഖൂനം ബാഹിരങ്ഗസമ്പത്തിം**

കഥേന്തോപീ"തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിമുത്തിപരിപാചനിയധമ്മേ**തി വിമുത്തിയാ അരഹത്തസ്സ പരിപാചകധമ്മേ. **പച്ചയേ**തി ഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജേ. **മഹാജച്ചോ**തി മഹാകുലീനോ.

കായികോ സമാചാരോതി അഭിക്കമപടിക്കമാദികോ സതിസമ്പജഞ്ഞപരിക്ഖതോ പാകതികോ ച. **വീമംസകസ്സ** ഉപപരിക്ഖകസ്സ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യോ നാമ** ചക്ഖുദ്വാരാനുസാരേന വിഞ്ഞാതബ്ബത്താ. **സോതവിഞ്ഞേയ്യോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സംകിലിട്ഠാ**തി രാഗാദിസംകിലേസധമ്മേഹി വിബാധിതാ, ഉപതാപിതാ വിദൂസിതാ മലീനാ ചാതി അത്ഥോ. തേ പന തേഹി സമന്നാഗതാ ഹോന്തീതി ആഹ **"കിലേസസമ്പയുത്താ"**തി. യദി ന ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞേയ്യാ, പാളിയം കഥം തഥാ വുത്താതി ആഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി. **കായവചീസമാചാരാപി സംകിലിട്ഠായേവ നാമ** സംകിലിട്ഠചിത്തസമുട്ഠാനതോ. ഭവതി ഹി തംഹേതുകേപി തദുപചാരോ യഥാ "സേമ്ഹോ ഗുളോ"തി. "മാ മേ ഇദം അസാരുപ്പം പരോ അഞ്ഞാസീ"തി പന **പടിച്ഛന്നതായ ന ന ഉപലബ്ഭന്തി. "ന ഖോ മയം, ഭന്തേ, ഭഗവതോ കിഞ്ചി ഗരഹാമാ"**തി വത്വാ ഗരഹിതബ്ബാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. അഭാവിതമഗ്ഗസ്സ ഹി ഗരഹിതബ്ബതാ നാമ സിയാ, ന ഭാവിതമഗ്ഗസ്സ. **ഏസ** ഉത്തരോ മാണവോ "ബുദ്ധമ്പി ഗരഹിത്വാ പക്കമിസ്സാമീ"തി കത്വാ അനുബന്ധി. **ഏവം ചിന്തേസി** മഹാഭിനിക്ഖമനദിവസേ അത്തനോ വചനേ അട്ഠിതത്താ. **കിഞ്ചി വജ്ജം അപസ്സന്തോ** മാരോ ഏവമാഹ -

"സത്ത വസ്സാനി ഭഗവന്തം, അനുബന്ധിം പദാപദം;
ഓതാരം നാധിഗച്ഛിസ്സം, സമ്ബുദ്ധസ്സ സതീമതോ"തി. (സു॰ നി॰ ൪൪൮);

കാലേ കണ്ഹാ, കാലേ സുക്കാതി യഥാസമാദിന്നം സമ്മാപടിപത്തിം പരിസുദ്ധം കത്വാ പവത്തേതും അസക്കോന്തസ്സ കദാചി കണ്ഹാ അപരിസുദ്ധാ കായസമാചാരാദയോ, കദാചി സുക്കാ പരിസുദ്ധാതി ഏവം അന്തരന്തരാ ബ്യാമിസ്സവസേന **വോമിസ്സകാ. നിക്കിലേസാ**തി നിരുപക്കിലേസാ അനുപക്കിലിട്ഠാ.

അനവജ്ജം വജ്ജരഹിതത്താ. **ദീഘരത്ത**ന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **സമാപന്നോ**തി സമ്മാ ആപന്നോ സമങ്ഗീഭൂതോ. തേനാഹ **"സമന്നാഗതോ"**തി. അത്തനാ കതസ്സ അസാരുപ്പസ്സ പടിച്ഛാദനത്ഥം **ആരഞ്ഞകോ വിയ ഹുത്വാ. തസ്സ പരിഹാര**ന്തി ഉള്ളാരേഹി പൂജാസക്കാരേഹി മനുസ്സേഹി തസ്സ പരിഹരിയമാനതം. **അതിദപ്പിതോ**തി ഏവം മനുസ്സാനം സമ്ഭാവനായ അതിവിയ ദത്തോ ഗബ്ബിതോ.

ന ഇത്തരസമാപന്നോതി ജാനാതി. കസ്മാ? സീലം നാമ ദീഘേന അദ്ധുനാ ജാനിതബ്ബം, ന ഇത്തരേന. ഇദാനി അനേകജാതിസമുദാചാരവസേന തഥാഗതോ ഇമം കുസലം ധമ്മം ദീഘരത്തം സമാപന്നോ, തഞ്ചസ്സ അതിവിയ അച്ഛരിയന്തി ദസ്സേതും **"അനച്ഛരിയം ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം.

അരഞ്ഞഗാമകേതി അരഞ്ഞപദേസേ ഏകസ്മിം ഖുദ്ദകഗാമേ. തത്ഥ നേസം ദിവസേ ദിവസേ പിണ്ഡായ ചരണസ്സ അവിച്ഛിന്നതം ദസ്സേതും **"പിണ്ഡായ ചരന്തീ"**തി വുത്തം. **പിവന്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ദുല്ലഭലോണോ ഹോതി** സമുദ്ദസ്സ ദൂരതായ.

തദാ കിര വിദേഹരട്ഠേ സോളസ ഗാമസഹസ്സാനി മഹന്താനേവ. തേനാഹ - **"ഹിത്വാ ഗാമസഹസ്സാനി, പരിപുണ്ണാനി സോളസാ"**തി. ഇദാനി കസ്മാ **"സന്നിധിം ദാനി കുബ്ബസീ"**തി മം ഘട്ടേഥാതി വത്തുകാമോ തം അനാവികത്വാ **"ലോണ...പേ॰... ന കരോഥാ"**തി ആഹ. ഗന്ധാരോ തസ്സാധിപ്പായം വിഭാവേതുകാമോ **"കിം മയാ കതം വേദേഹീസീ"**തി ആഹ.

ഇതരോ അത്തനോ അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ **"ഹിത്വാ"**തി ഗാഥമാഹ. ഇതരോ **"ധമ്മം ഭണാമീ"**തി ഗാഥന്തി ഏവം സബ്ബാപി നേസം വചനപടിവചനഗാഥാ. തത്ഥ **പസാസസീ**തി ഘട്ടേന്തോ വിയ അനുസാസസി. **ന പാപമുപലിമ്പതി** ചിത്തപ്പകോപാഭാവതോ. **മഹത്ഥിയ**ന്തി മഹാഅത്ഥസംഹിതം. **നോ ചേ അസ്സ സകാ ബുദ്ധീ**തിആദി വേദേഹഇസിനോ - "ആചരിയോ മമ ഹിതേസിതായ ഠത്വാ ധമ്മം ഏവ ഭണതീ"തി യോനിസോ ഉമ്മുജ്ജനാകാരദസ്സനം. തേനാഹ **"ഏവഞ്ച പന വത്വാ"**തിആദി.

"ഞത്താ"തി ലോകേ ഞായതി വിസ്സുതോതി ഞാതോ, ഞാതസ്സ ഭാവോ **ഞത്തം. അജ്ഝാപന്നോ**തി ഉപഗതോ. ഞത്ത-ഗ്ഗഹണേന പത്ഥടയസതാ വിഭാവിതാതി ആഹ **"യസഞ്ച പരിവാരസമ്പത്തി"**ന്തി. **കിന്തി** കിംപയോജനം, കോ ഏത്ഥ ദോസോതി അധിപ്പായോ.

തത്ഥ തത്ഥ വിജ്ഝന്തോതി യസമദേന പരിവാരമദേന ച മത്തോ ഹുത്വാ ഗാമേപി വിഹാരേപി ജനവിവിത്തേപി സങ്ഘമജ്ഝേപി അഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ ഘട്ടേന്തോ "മയ്ഹം നാമ പാദാ ഇതരേസം പാദഫുസനട്ഠാനം ഫുസന്തീ"തി അഫുസിതുകാമതായ അഗ്ഗപാദേന ഭൂമിം ഫുസന്തോ വിയ ചരതി. **ഓനമതീ**തി നിവാതവുത്തിതായ അവനമതി അനുദ്ധതോ അത്ഥദ്ധോ ഹോതി. **അകിഞ്ചനഭാവ**ന്തി "പബ്ബജിതേന നാമ അകിഞ്ചനഞാണേന സമപരിഗ്ഗഹേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി അകിഞ്ചനജ്ഝാസയം പടിഅവേക്ഖിത്വാ. **ലാഭേപി താദീ, അലാഭേപി താദീ**തി യഥാ അലാഭകാലേ ലാഭസ്സ ലദ്ധകാലേപി തഥേവാതി താദീ ഏകസദിസോ. **യസേ** സതിപി മഹാപരിവാരകാലേപി.

അഭയോ ഹുത്വാ ഉപരതോതി നിബ്ഭയോ ഹുത്വാ ഭയസ്സ അഭാവേനേവ ഓരമിതബ്ബതോ ഉപരതോ ഭയഹേതൂനം പഹീനത്താ. തഞ്ച ഖോ ന കതിപയകാലം, അഥ ഖോ അച്ചന്തമേവ ഉപരതോതി **അച്ചന്തൂപരതോ**. അഥ ഖോ ഭായിതബ്ബവത്ഥും അവേക്ഖിത്വാ തതോ **ഭയേന ഉപരതോ**. കിലേസാ ഏവ ഭായിതബ്ബതോ **കിലേസഭയം**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സത്ത സേക്ഖാ**തി സത്ത സേക്ഖാപി ഭയൂപരതാ, പഗേവ പുഥുജ്ജനോതി അധിപ്പായോ.

ഥണ്ഡിലപീഠകന്തി ഥണ്ഡിലമഞ്ചസദിസം പീഠകന്തി അത്ഥോ. **നിസ്സായാ**തി അപസ്സായ തം അപസ്സായം കത്വാ. ദ്വിന്നം മജ്ഝേ ഥണ്ഡിലപീഠകാ ദ്വാരേ ഠത്വാ ഓലോകേന്തസ്സ നേവാസികഭിക്ഖുസ്സ ന പഞ്ഞായി. **അസഞ്ഞതനീഹാരേനാ**തി ന സഞ്ഞതാകാരേന. "മം ഭായന്തോ ഹേട്ഠാമഞ്ചം പവിട്ഠോ ഭവിസ്സതീ"തി ഹേട്ഠാമഞ്ചം **ഓലോകേത്വാ. ഉക്കാസി** "ബഹി ഗച്ഛന്തോ അക്കോസിത്വാ മാ അപുഞ്ഞം പസവീ"തി. **അധിവാസേതു**ന്തി താദിസം ഇദ്ധാനഭാവം ദിസ്വാപി പടപടായന്തോ അത്തനോ കോധം അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ.

ഖയേനേവാതി രാഗസ്സ അച്ചന്തക്ഖയേനേവ വീതരാഗത്താ. **ന പടിസങ്ഖായ വാരേത്വാ**തി ന പടിസങ്ഖാനബലേന രാഗപരിയുട്ഠാനം നിവാരേത്വാ വീതരാഗത്താ. **ഏവം** വുത്തപ്പകാരേന. കായസമാചാരാദീനം സംകിലിട്ഠാനം വീതിക്കമിയാനഞ്ച അഭാവം ആചാരസ്സ വോദാനം ചിരകാലസമാചിണ്ണതായ ഞാതസ്സ സഹിതഭാവേപി അനുപക്കിലിട്ഠതായ അഭയൂപരതഭാവസമന്നേസനായ ആകരീയതി ഞാപേതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ പകാരതോ ഞാപീയതി ഏതേഹീതി **ആകാരാ,** ഉപപത്തിസാധനകാരണാനി. താനി പന യസ്മാ അത്തനോ യഥാനുമതസ്സ അത്ഥസ്സ ഞാപകഭാവേന വവത്ഥീയന്തി, തസ്മാ താനി തേസം മൂലകാരണഭൂതാനി അനുമാനഞാണാനി ച ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ - ''കേ പനായസ്മതോ ആകാരാ കേ അന്വയാ''തി അവോചാതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **''ആകാരാതി കാരണാനി, അന്വയാതി അനുബുദ്ധിയോ''**തി ആഹ. യഥാ ഹി ലോകേ ദിട്ഠേന ധൂമേന അദിട്ഠം അഗ്ഗിം അന്വേതി അനുമാനതോ ജാനാതി, ഏവം വീമംസകോ ഭിക്ഖു - ''ഭഗവാ ഏകേകവിഹാരേസു സുപ്പടിപന്നേസു ദുപ്പടിപന്നേസു ച യഥാ ഏകസദിസതാദസ്സനേന അഭയൂപരതതം അന്വേതി അനുമാനതോ ജാനാതി, സുപ്പടിപന്നദുപ്പടിപന്നപുഗ്ഗലേസു അനുസ്സാദനാനപസാദനപ്പത്തായ സത്ഥു അവിപരീതധമ്മദേസനതായ സമ്മാസമ്ബുദ്ധതം സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിഞ്ച അന്വേതി അനുമാനതോ ജാനാതി, ഏവം ജാനന്തോ ച അഭയൂപരതോ തഥാഗതോ സബ്ബധി വീതരാഗത്താ, യോ യത്ഥ വീതരാഗോ, ന സോ തന്നിമിത്തം കിഞ്ചി ഭയം പസ്സതി സേയ്യഥാപി ബ്രഹ്മാ കാമഭവനിമിത്തം, തഥാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ അവിപരീതധമ്മദേസനത്താ, സ്വാഖാതോ ധമ്മോ ഏകന്തനിയ്യാനികത്താ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ അവേച്ചപ്പസന്നത്താ''തി വത്ഥുത്തയം ഗുണതോ യാഥാവതോ ജാനാതി.

ഗണബന്ധനേനാതി ''മമ സദ്ധിവിഹാരികാ മമ അന്തേവാസികാ''തി ഏവം ഗണേ അപേക്ഖാസങ്ഖാതേന ബന്ധനേന ബദ്ധാ പയുത്താ. **തായ തായ പടിപത്തിയാ**തി ''സുഗതാ ദുഗ്ഗതാ''തി വുത്തായ സുപ്പടിപത്തിയാ ദുപ്പടിപത്തിയാ ച. **ഉസ്സാദനാ**തി ഗുണവസേന ഉക്കംസനാ. **അപസാദനാ**തി ഹീളനാ. ഉഭയത്ഥ **ഗേഹസ്സിതവസേനാ**തി ഇമിനാ സമ്മാപടിപത്തിയാ പരേസം ഉയ്യോജനത്ഥം - ''പണ്ഡിതോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാകച്ചാനോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൫; ൩.൨൭൭, ൩.൨൨) ഗുണതോ ഉക്കംസനമ്പി ആയതിം സംവരായ യഥാപരാധം ഗരഹണമ്പി ന നിവാരേതി.

ർവ്വൻ. വീമംസകസ്സപി അധിപ്പായോ വീമംസനവസേന പവത്തോ. **മൂലവീമംസകോ** ഹേതുവാദിതായ. ഗണ്ഠിവീമംസകസ്സ അനുസ്സുതിഭാവതോ വുത്തം **''പരസ്സേവ കഥായ നിട്ഠങ്ഗതോ''**തി. തേനാഹ ഭഗവാ - ''പരസ്സ ചേതോപരിയായം അജാനന്തേനാ''തി. **തഥാഗതോവ പടിപുച്ഛിതബ്ബോ**തി ഇമിനാ പുബ്ബേ സാധാരണതോ വുത്തം അനുമാനം ഉക്കംസം പാപേത്വാ വദതി. ഉക്കംസഗതഞ്ഹേതം അനുമാനം, യദിദം സബ്ബഞ്ഞുവചനം അവിസംവാദം സാമഞ്ഞതോ അപുഥുജ്ജനഗോചരസ്സ അത്ഥസ്സ അനുമാനതോ. തിവിധോ ഹി അത്ഥോ, കോചി പച്ചക്ഖസിദ്ധോ, യോ രൂപാദിധമ്മാനം പച്ചത്തവേദനിയോ അനിദ്ദിസിതബ്ബാകാരോ. കോചി അനുമാനസിദ്ധോ, യോ ഘടാദീസു പസിദ്ധേന പച്ചയായത്തഭാവേന സാധിയമാനോ സദ്ദാദീനം അനിച്ചതാദിആകാരോ. കോചി ഓകപ്പനസിദ്ധോ, യോ പചുരജനസ്സ അച്ചന്തമദിട്ഠോ സദ്ധാവിസയോ പരലോകനിബ്ബാനാദി. തത്ഥ യസ്സ സത്ഥുനോ വചനം പച്ചക്ഖസിദ്ധേ

അനുമാനസിദ്ധേ ച അത്ഥേ ന വിസംവാദേതി അവിപരീതപ്പവത്തിയാ, തസ്സ വചനേന സദ്ധേയ്യത്ഥസിദ്ധി, സദ്ധേയ്യരൂപാ ഏവ ച യേഭുയ്യേന സത്ഥുഗുണാ അച്ചന്തസമ്ഭവതോ.

ഏസ മയ്ഹം പഥോതി യ്വായം ആജീവട്ഠമകസീലസങ്ഖാതോ മയ്ഹം ഓരമത്തകോ ഗുണോ, ഏസ അപരചിത്തവിദുനോ വീമംസകസ്സ ഭിക്ഖുനോ മമ ജാനനപഥോ ജാനനമഗ്ഗോ. **ഏസ ഗോചരോ**തി ഏസോ ഏത്തകോ ഏവ തസ്സ മയി ഗോചരോ, ന ഇതോ പരം. തഥാ ഹി **ബ്രഹ്മജാലേപി** (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) ഭഗവതാ ആജീവട്ഠമകസീലമേവ നിദ്ദിട്ഠം. **ഏതാപാഥോ**തി ഏത്തകാപാഥോ. യോ സീലേ പതിട്ഠിതോ "ഏതം മമാ"തി, "ഇമിനാഹം സീലേന ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ"തി തണ്ഹായ പരാമസന്തോ, തസ്സ വിസേസഭാഗിയതായ, നിബ്ബേധഭാഗിയതായ വാ അകാരണേന തണ്ഹം അനതിവത്തനതോ സോ തമ്മയോ നാമ. തേനാഹ **"ന തമ്മയോ ന സതണ്ഹോ"**തിആദി.

സുതസ്സ ഉപരൂപരി വിസേസാവഹഭാവേന **ഉത്തരുത്തരഞ്ചേവ** തസ്സ ച വിസേസസ്സ അനുക്കമേന പണീതതരഭാവതോ **പണീതതരഞ്ച കത്വാ ദേസേതി. സവിപക്ഖന്തി** പഹാതബ്ബപഹായകഭാവേന സപ്പടിപക്ഖം. **കണ്ഹം പടിബാഹിത്വാ സുക്ക**ന്തി ഇദം ധമ്മജാതം കണ്ഹം നാമ, ഇമസ്സ പഹായകം ഇദം സുക്കം നാമാതി ഏവം കണ്ഹം പടിബാഹിത്വാ സുക്കം. **സുക്കം പടിബാഹിത്വാ കണ്ഹ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഇധ പന "ഇമിനാ പഹാതബ്ബ"ന്തി വത്തബ്ബം. **സഉസ്സാഹ**ന്തി സബ്യാപാരം. കിരിയമയചിത്താനഞ്ഹി അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനാദികേ സന്താനേ സബ്യാപാരതാ സഉസ്സാഹതാ, സവിപാകധമ്മതാതി അത്ഥോ. **തസ്മിം ദേസിതേ ധമ്മേ**തി തസ്മിം സത്ഥാരാ ദേസിതേ ലോകിയലോകുത്തരധമ്മേ. **ഏകച്ചം** ഏകദേസഭൂതം മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം **പടിവേധധമ്മം അഭിഞ്ഞായ** അഭിവിസിട്ഠായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ. **പടിവേധധമ്മേന മഗ്ഗേന. ദേസനാധമ്മേ**തി ദേസനാരുള്ഹേ പുബ്ബഭാഗിയേ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ **നിട്ഠം ഗച്ഛതി** - "അദ്ധാ ഇമായ പടിപദായ ജരാമരണതോ മുച്ചിസ്സാമീ"തി. പുബ്ബേ പോഥുജ്ജനികസദ്ധായപി പസന്നോ, തതോ **ഭിയ്യോസോമത്തായ** അവിപരീതധമ്മദേസനോ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ സോ ഭഗവാതി സത്ഥരി പസീദതി. നിയ്യാനികത്താ**തി വട്ടദുക്ഖതോ ഏവ തതോ നിയ്യാനാവഹത്താ. **വങ്കാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അഞ്ഞം അസാമീചിപരിയായം സബ്ബം ദോസം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൪൯. ഇമേഹി സത്ഥുവീമംസനകാരണേഹീതി "പരിസുദ്ധകായസമാചാരതാദീഹി ചേവ ഉത്തരുത്തരിപണീതപണീതഅവിപരീതധമ്മദേസനാഹി ചാ"തി ഇമേഹി യഥാവുത്തേഹി സത്ഥുഉപപരിക്ഖനകാരണേഹി. **അക്ഖരസമ്പിണ്ഡനപദേഹീ**തി തേസംയേവ കാരണാനം സമ്ബോധനേഹി അക്ഖരസമുദായലക്ഖണേഹി പദേഹി. **ഇധ വുത്തേഹി അക്ഖരേഹീ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ വുത്തേഹി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ അഭിബ്യഞ്ജനതോ ബ്യഞ്ജനസഞ്ഞിതേഹി അക്ഖരേഹി. **ഓകപ്പനാ**തി സദ്ധേയ്യവത്ഥും ഓക്കന്തിത്വാ പസീദനതോ ഓകപ്പനലക്ഖണാ. **സദ്ധായ മൂലം നാമാ**തി അവേച്ചപ്പസാദഭൂതായ സദ്ധായ മൂലം നാമ കാരണന്തി സദ്ദഹനസ്സ കാരണം പരിസുദ്ധകായസമാചാരാദികം. **ഥിരാ** പടിപക്ഖസമുച്ഛേദേന സുപ്പതിട്ഠിതത്താ. **ഹരിതും ന സക്കാ**തി

അപനേതും അസക്കുണേയ്യാ. ഇതരേസു സമണബ്രാഹ്മണദേവേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **“സമിതപാപസമണേന വാ”**തിആദി.

“ബുദ്ധാനം കേസഞ്ചി സാവകാനഞ്ച വിബാധനത്ഥം മാരോ ഉപഗച്ഛതീ”തി സുതപുബ്ബത്താ **“അയം മാരോ ആഗതോ”**തി ചിന്തേസി. ആനുഭാവസമ്പന്നേന അരിയസാവകേന പുച്ഛിതത്താ **മുസാവാദം കാതും നാസക്ഖി. ഏതേതി** യഥാവുത്തേ സമിതപാപസമണാദയോ ഠപേത്വാ. **സഭാവസമന്നേസനാതി** യാഥാവസമന്നേസനാ അവിപരീതവീമംസാ. **സഭാവേനേവാതി** സബ്ഭാവേനേവ യഥാഭൂതഗുണതോ ഏവ. **സുട്ഠു** സമ്മദേവ. **സമന്നേസിതോതി** ഉപപരിക്ഖിതോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

വീമംസകസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. കോസമ്ബിയസുത്തവണ്ണനാ

൪൯൮. തസ്മാതി യസ്മാ കോസമ്ബരുക്ഖവതീ, തസ്മാ നഗരം കോസമ്ബീതിസങ്ഖമഗമാസി. കുസമ്ബസ്സ വാ ഇസിനോ നിവാസഭൂമി കോസമ്ബീ, തസ്സാവിദൂരേ ഭവത്താ നഗരം **കോസമ്ബീ**.

ഘോസിതസേട്ഠിനാ കാരിതേ ആരാമേതി ഏത്ഥ കോ ഘോസിതസേട്ഠി, കഥഞ്ചാനേന ആരാമോ കാരിതോതി അന്തോലീനായ ചോദനായ വിസ്സജ്ജനേ സമുദാഗമതോ പട്ഠായ ഘോസിതസേട്ഠിം ദസ്സേതും **“അദ്ദിലരട്ഠം നാമ അഹോസീ”**തിആദി ആരദ്ധം. **കേദാരപരിച്ഛിന്നന്തി** തത്ഥ തത്ഥ കേദാരഭൂമിയാ പരിച്ഛിന്നം. **ഗച്ഛന്തോതി** കേദാരപാളിയാ ഗച്ഛന്തോ. **പഹൂതപായസന്തി** പഹൂതതരം പായസം, തം പന ഗരു സിനിദ്ധം അന്തരാമഗ്ഗേ അപ്പാഹാരതായ മന്ദഗഹണികോ സമാനോ ജീരാപേതും നാസക്ഖി. തേനാഹ **“ജീരാപേതും അസക്കോന്തോ”**തിആദി. യസവതി രൂപവതി **കുലഘരേ നിബ്ബത്തി. ഘോസിതസേട്ഠി നാമ ജാതോതി** ഏവമേത്ഥ സങ്ഖേപേനേവ ഘോസിതസേട്ഠിവത്ഥും കഥേതി, വിത്ഥാരോ പന **ധമ്മപദവത്ഥുമ്ഹി** (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.സാമാവതീവത്ഥു) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ഉപസംകപ്പനവസേനാതി ഉപസങ്കപ്പനനിയാമേന. **ആഹാരപരിക്ഖീണകായസ്സാതി** ആഹാരനിമിത്തപരിക്ഖീണകായസ്സ, ആഹാരക്ഖയേന പരിക്ഖീണകായസ്സാതി അത്ഥോ. **സുഞ്ഞാഗാരേതി** ജനവിവിത്തേ ഫാസുകട്ഠാനേ.

കലഹസ്സ പുബ്ബഭാഗോ ഭണ്ഡനം നാമാതി കലഹസ്സ ഹേതുഭൂതാ പരിഭാസാ തംസദിസീ ച അനിട്ഠകിരിയാ ഭണ്ഡനം നാമ. **ഹത്ഥപരാമാസാദിവസേനാതി** കുജ്ഝിത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ പരാമസനഅച്ഛന്തബന്ധനാദിവസേന. “അയം ധമ്മോ”തിആദിനാ വിരുദ്ധവാദഭൂതം ആപന്നാതി **വിവാദാപന്നാ**. തേനാഹ **“വിരുദ്ധഭൂത”**ന്തിആദി. മുഖസന്നിസ്സിതതായ വാചാ ഇധ “മുഖ”ന്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **“മുഖസത്തീഹീതി വാചാസത്തീഹീ”**തി. **സഞ്ഞത്തിന്തി** സഞ്ഞാപനം “അയം ധമ്മോ, അയം വിനയോ”തി സഞ്ഞാപേതബ്ബതം. **നിജ്ഝത്തിന്തി** യാഥാവതോ തസ്സ നിജ്ഝാനം. **അട്ഠകഥായം** പന **“സഞ്ഞത്തിവേവചനമേവേത”**ന്തി വുത്തം.

സചേ ഹോതി ദേസേസ്സാമീതി സുബ്ബചതായ സിക്ഖാകാമതായ ച ആപത്തിം പസ്സി. **നത്ഥി തേ ആപത്തീ**തി അനാപത്തിപക്ഖോപി ഏത്ഥ സമ്ഭവതീതി അധിപ്പായേനാഹ. സാ പനാപത്തി ഏവ. തേനാഹ - **"തസ്സാ ആപത്തിയാ അനാപത്തിദിട്ഠി അഹോസീ"**തി.

ര്ൻ൨. കലഹഭണ്ഡനവസേനാതി കലഹഭണ്ഡനസ്സ നിമിത്തവസേന. **യഥാനുസന്ധിനാവ ഗത**ന്തി കലഹഭണ്ഡനാനം സാരണീയധമ്മപടിപക്ഖത്താ തദുപസമാവഹാ ഹേട്ഠാദേസനായ അനുരൂപാവ ഉപരിദേസനാതി യഥാനുസന്ധിനാവ ഉപരിസുത്തദേസനാ പവത്താ. **സരിതബ്ബയുത്താ**തി അനുസ്സരണാരഹാ. **സബ്രഹ്മചാരീന**ന്തി സഹധമ്മികാനം. പിയം പിയായിതബ്ബം കരോന്തീതി **പിയകരണാ**. ഗരും ഗരുട്ഠാനിയം കരോന്തീതി **ഗരുകരണാ. സങ്ഗഹണത്ഥായാ**തി സങ്ഗഹവത്ഥുവിസേസഭാവതോ സബ്രഹ്മചാരീനം സങ്ഗണ്ഹനായ സംവത്തന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **അവിവാദനത്ഥായാ**തി സങ്ഗഹവത്ഥുഭാവതോ ഏവ ന വിവാദനായ. സതി ച അവിവാദനഹേതുഭൂതസങ്ഗാഹണത്തേ തേസം വസേന സബ്രഹ്മചാരീനം സമഗ്ഗഭാവോ ഭേദാഭാവോ സിദ്ധോയേവാതി ആഹ **"സാമഗ്ഗിയാ"**തിആദി. മിജ്ജതി സിനിയ്ഹതി ഏതായാതി മേത്താ, മിത്തഭാവോ, മേത്താ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേത്തം,** കായകമ്മം. തം പന യസ്മാ മേത്താസഹഗതചിത്തസമുട്ഠാനം, തസ്മാ വുത്തം **"മേത്തചിത്തേന കത്തബ്ബം കായകമ്മ"**ന്തി. **ഇമാനി** മേത്തകായകമ്മാദീനി **ഭിക്ഖൂനം വസേന ആഗതാനി** പാഠേ ഭിക്ഖൂഹി പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബതാവചനതോ. **ഭിക്ഖു**ഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ സേസസഹധമ്മികാനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഭിക്ഖുനോ സബ്ബമ്പി അനവജ്ജകായകമ്മം ആഭിസമാചാരികകമ്മന്തോഗധമേവാതി ആഹ - **"മേത്തചിത്തേന...പേ॰... കായകമ്മം നാമാ"**തി. വത്തവസേന പവത്തിയമാനാ ചേതിയബോധീനം വന്ദനാ മേത്താസദിസീതി കത്വാ തദത്ഥായ ഗമനം മേത്തം കായകമ്മന്തി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന ചേതിയബോധിഭിക്ഖൂസു വുത്താവസേസഅപചായനാദിം മേത്താവസേന പവത്തം കായികം കിരിയം സങ്ഗണ്ഹാതി.

തേപിടകമ്പി ബുദ്ധവചനം കഥിയമാനന്തി അധിപ്പായോ. **തീണി സുചരിതാനി** കായവചീമനോസുചരിതാനി. **ചിന്തന**ന്തി ഇമിനാ ഏവം ചിന്തനമത്തമ്പി മേത്തം മനോകമ്മം, പഗേവ വിധിപടിപന്നാ ഭാവനാതി ദസ്സേതി.

സഹായഭാവൂപഗമനം തേസം പുരതോ. തേസു കരോന്തേസുയേവ ഹി സഹായഭാവൂപഗമനം **സമ്മുഖാ കായകമ്മം നാമ** ഹോതി. കേവലം "ദേവോ"തി അവത്വാ ഗുണേഹി ഥിരഭാവജോതനം **ദേവത്ഥേരോ**തി വചനം **പഗ്ഗയ്ഹ വചനം**. മമത്തബോധനം വചനം **മമായനവചനം**. ഏകന്തതിരോക്ഖകസ്സ മനോകമ്മസ്സ സമ്മുഖതാ നാമ വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപനവസേനേവ ഹോതി, തഞ്ച ഖോ ലോകേ കായകമ്മന്തി പാകടം പഞ്ഞാതം ഹത്ഥവികാരാദിം അനാമസിത്വാ ഏവ ദസ്സേന്തോ **"നയനാനി ഉമ്മീലേത്വാ"**തി ആഹ. തഥാ ഹി വചീഭേദവസേന പവത്തി ന ഗഹിതാ.

ലദ്ധപച്ചയാ ലബ്ഭന്തീതി **ലാഭാ,** പരിസുദ്ധാഗമനാ പച്ചയാ. ന സമ്മാ ഗയ്ഹമാനാപി ന ധമ്മലദ്ധാ നാമ ന ഹോന്തീതി തപ്പടിസേധനത്ഥം പാളിയം **"ധമ്മലദ്ധാ"**തി വുത്തം. ദേയ്യം ദക്ഖിണേയ്യഞ്ച അപ്പടിവിഭത്തം കത്വാ ഭുഞ്ജതീതി **അപ്പടിവിഭത്തഭോഗീ**. തേനാഹ **"ദ്വേ പടിവിഭത്താനി നാമാ"**തിആദി.

ചിത്തേന വിഭജനന്തി ഏതേന - ‘‘ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി വിഭജനം പടിവിഭത്തം നാമ, പഗേവ പയോഗതോ’’തി ദസ്സേതി.

പടിഗ്ഗണ്ഹന്തോവ...പേ॰... പസ്സതീതി ഇമിനാ ആഗമനതോ പട്ഠായ സാധാരണബുദ്ധിം ഉപട്ഠാപേതി. ഏവം ഹിസ്സ സാധാരണഭോഗിതാ സുകരാ, സാരണീയധമ്മോ ചസ്സ സുപൂരോ ഹോതി. **വത്ത**ന്തി സാരണീയധമ്മപൂരണവത്തം.

ദാതബ്ബന്തി അവസ്സം ദാതബ്ബം. അത്തനോ പലിബോധവസേന സപലിബോധസ്സേവ പൂരേതും അസക്കുണേയ്യത്താ ഓദിസ്സകദാനമ്പിസ്സ ന സബ്ബത്ഥ വാരിതന്തി ദസ്സേതും **‘‘തേന പനാ’’**തിആദി വുത്തം. **അദാതുമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന ദുസ്സീലസ്സപി അത്ഥികസ്സ സതി സമ്ഭവേ ദാതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ദാനഞ്ഹി നാമ കസ്സചി ന നിവാരിതം.

മഹാഗിരിഗാമോ നാമ നാഗദീപപസ്സേ ഏകോ ഗാമോ. **സാരണീയധമ്മോ മേ, ഭന്തേ, പൂരിതോ...പേ॰... പത്തഗതം ന ഖീയതീ**തി ആഹ തേസം കുക്കുച്ചവിനോദനത്ഥം. തം സുത്വാ തേപി ഥേരാ ‘‘സാരണീയധമ്മപൂരകോ അയ’’ന്തി അബ്ഭഞ്ഞംസു. ദഹരകാലേ ഏവ കിരേസ സാരണീയധമ്മപൂരകോ അഹോസി, തസ്സാ ച പടിപത്തിയാ അവഞ്ഝഭാവവിഭാവനത്ഥം **‘‘ഏതേ മയ്ഹം പാപുണിസ്സന്തീ’’**തി ആഹ.

അഹം സാരണീയധമ്മപൂരികാ, മമ പത്തപരിയാപന്നേനപി സബ്ബാപിമാ ഭിക്ഖുനിയോ യാപേസ്സന്തീതി ആഹ **‘‘മാ തുമ്ഹേ തേസം ഗതഭാവം ചിന്തയിത്ഥാ’’**തി.

സത്തസു ആപത്തിക്ഖന്ധേസു ആദിമ്ഹി വാ അന്തേ വാ, വേമജ്ഝേതി ച ഇദം ഉദ്ദേസാഗതപാളിവസേന വുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞോ കോചി ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അനുക്കമോ അത്ഥി. **പരിയന്തേ ഛിന്നസാടകോ വിയാ**തി വത്ഥന്തേ, ദസന്തേ വാ ഛിന്നവത്ഥം വിയ. **ഖണ്ഡ**ന്തി ഖണ്ഡവന്തം, ഖണ്ഡിതം വാ. **ഛിദ്ദ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ . വിസഭാഗവണ്ണേന ഉപഡ്ഢം, തതിയഭാഗം വാ സമ്ഭിന്നവണ്ണം **സബലം,** വിസഭാഗവണ്ണേഹേവ പന ബിന്ദൂഹി അന്തരന്തരാ വിമിസ്സം **കമ്മാസം,** അയം ഇമേസം വിസേസോ. **തണ്ഹാദാസബ്യതോ മോചന**വചനേനേവ തേസം സീലാനം വിവട്ടൂപനിസ്സയതമാഹ. **ഭുജിസ്സഭാവകരണതോ**തി ഇമിനാ ഭുജിസ്സകരാനി ഭുജിസ്സാനീതി ഉത്തരപദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ദസ്സേതി. അവിഞ്ഞൂനം അപ്പമാണതായ **‘‘വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനീ’’**തി വുത്തം. **തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അപരാമട്ഠത്താ**തി - ‘‘ഇമിനാഹം സീലേന ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ’’തി തണ്ഹാപരാമാസേന - ‘‘ഇമിനാഹം സീലേന ദേവോ ഹുത്വാ തത്ഥ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ ഭവിസ്സാമീ’’തി ദിട്ഠിപരാമാസേന ച അപരാമട്ഠത്താ. **പരാമട്ഠു**ന്തി ചോദേതും. സീലം നാമ അവിപ്പടിസാരാദിപാരമ്പരിയേന യാവദേവ സമാധിസമ്പാദനത്ഥന്തി ആഹ **‘‘സമാധിസംവത്തകാനീ’’**തി. സമാനഭാവോ സാമഞ്ഞം, പരിപുണ്ണചതുപാരിസുദ്ധിഭാവേന മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണസ്സ വിയ ഭേദാഭാവതോ സീലേന സാമഞ്ഞം സീലസാമഞ്ഞം, തം ഗതോ ഉപഗതോതി **സീലസാമഞ്ഞഗതോ**. തേനാഹ **‘‘സമാനഭാവൂപഗതസീലോ’’**തി.

യായം ദിട്ഠീതി യാ അയം ദിട്ഠി മയ്ഹഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ച പച്ചക്ഖഭൂതാ. ചതുസച്ചദസ്സനട്ഠേന ദിട്ഠി, "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി, "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാഖാതോ ഭഗവതാ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സങ്ഘോ"തി ച ദിട്ഠിയാ സാമഞ്ഞം **സമാനദിട്ഠിഭാവം. അഗ്ഗം** ഇതരേസം സാരണീയധമ്മാനം പധാനഭാവതോ. ഏതസ്മിം സതി സുഖസിദ്ധിതോ തേസം സങ്ഗാഹികം, തതോ ഏവ തേസം സങ്ഘാടനികം ഗോപാനസിയോ അപരിപതന്തേ കത്വാ സങ്ഗണ്ഹാതി ധാരേതീതി **സങ്ഗാഹികം. സങ്ഘാടന്തി** അഗ്ഗഭാവേന സങ്ഘാടഭാവം. സങ്ഘാടനം ഏതേസം അത്ഥീതി **സങ്ഘാടനികം,** സങ്ഘാടനിയന്തി വാ പാഠോ, സങ്ഘാടനേ നിയുത്തന്തി വാ സങ്ഘാടനികം, ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ **സങ്ഘാടനിയം**. സാമഞ്ഞതോ ഏവ ഗഹിതത്താ നപുംസകനിദ്ദേസോ.

൪൯൩. പഠമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിപി ഏവംസഭാവാ, അഞ്ഞമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **"യായം സോതാപത്തിമഗ്ഗദിട്ഠീ"**തി. **ഏത്താവതാപീ**തി ഏത്തകേനപി രാഗാദീസു ഏകേകേന പരിയുട്ഠിതചിത്തതായപി **പരിയുട്ഠിതചിത്തോയേവ നാമ ഹോതി,** പഗേവ ദ്വീഹി, ബഹൂഹി വാ പരിയുട്ഠിതചിത്തതായ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു അട്ഠസുപി വാരേസു. **സുട്ഠു ഠപിതന്തി** യഥാ മഗ്ഗഭാവനാ ഉപരി സച്ചാഭിസമ്ബോധായ ഹോതി, ഏവം സമ്മാ ഠപിതം. തേനാഹ **"സച്ചാനം ബോധായാ"**തി. **തം ഞാണന്തി** "നത്ഥി ഖോ മേ തം പരിയുട്ഠാന"ന്തിആദിനാ പവത്തം പച്ചവേക്ഖണഞാണം. **അരിയാനം ഹോതീ**തി അരിയാനമേവ ഹോതി. തേസഞ്ഹി ഏകദേസതോപി പഹീനം വത്തബ്ബതം അരഹതി. തേനാഹ **"ന പുഥുജ്ജനാന"**ന്തി. **അരിയന്തി വുത്തം** "അരിയേസു ജാത"ന്തി കത്വാ. ലോകുത്തരഹേതുകതായ **ലോകുത്തരന്തി വുത്തം**. തേനേവാഹ **"യേസം പനാ"**തിആദി. തഥാ ഹിസ്സ പുഥുജ്ജനേഹി അസാധാരണതാ. തേനാഹ **"പുഥുജ്ജനാനം പന അഭാവതോ"**തി. **സബ്ബവാരേസൂ**തി സബ്ബേസു ഇതരേസു ഛസു വാരേസു.

൪൯൪. **പച്ചത്തന്തി** പാടിയേക്കം അത്തനി മമ ചിത്തേയേവ. തേനാഹ **"അത്തനോ ചിത്തേ"**തി. "പച്ചത്തം അത്തനോ ചിത്തേ നിബ്ബുതിം കിലേസവൂപസമം ലഭാമീ"തി ഇമമത്ഥം **"ഏസേവ നയോ"**തി ഇമിനാ അതിദിസതി.

൪൯൬. **തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാതി** ഇദം "യഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ"തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ പച്ചാമസനന്തി ആഹ **"തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാതി ഏവരൂപായ സോതാപത്തിമഗ്ഗദിട്ഠിയാ"**തി.

൪൯൭. **സഭാവേനാതി** നിയതപഞ്ചസിക്ഖാപദതാദിസഭാവേന. **സങ്ഘകമ്മവസേനാതി** മാനത്തചരിയാദിസങ്ഘകമ്മവസേന. **ദഹരോതി** ബാലോ. **കുമാരോതി** ദാരകോ. യസ്മാ ദഹരോ "കുമാരോ"തി ച "യുവാ"തി ച വുച്ചതി, തസ്മാ **മന്ദോതി** വുത്തം. മന്ദിന്ദ്രിയതായ ഹി **മന്ദോ**. തേനാഹ **"ചക്ഖുസോതാദീനം മന്ദതായാ"**തി. ഏവമ്പി യുവാവത്ഥാപി കേചി മന്ദിന്ദ്രിയാ ഹോന്തീതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ഉത്താനസേയ്യകോ"**തി വുത്തം. യദി ഉത്താനസേയ്യകോ, കഥമസ്സ അങ്ഗാരക്കമനന്തി? യഥാ തഥാ അങ്ഗാരസ്സ ഫുസനം ഇധ "അക്കമന"ന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഇതോ ചിതോ ചാ"**തിആദി.

മനുസ്സാനന്തി മഹല്ലകമനുസ്സാനം. **ന സീഘം ഹത്ഥോ ധാവതി** കഥിനഹത്ഥതായ. **ഖിപ്പം പടിസംഹരതി** മുദുതലുണസരീരതായ. **അധിവാസേതി** കിഞ്ചി പയോജനം അപേക്ഖിത്വാ.

൪൯൭. ഉച്ചാവചാനീതി മഹന്താനി ചേവ ഖുദ്ദകാനി ച. **തത്ഥേവാ**തി സുധാകമ്മാദിമ്ഹിയേവ. **കസാവപചനം** സുധാദിസങ്ഖരണത്ഥം, **ഉദകാനയനം** ധോവനാദിഅത്ഥം, ഹലിദ്ദിവണ്ണധാതുലേപനത്ഥം **കുച്ചകരണം. ബഹലപത്ഥനോ**തി ദള്ഹചരന്ദോ. **വച്ഛകന്തി** നിബ്ബത്തധേനുപഗവച്ഛം. **അപചിനാതീ**തി അപവിന്ദതി, ആലോകേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അപലോകേതീ"**തി. **തന്നിന്നോ ഹോതീ**തി അധിസീലസിക്ഖാദിനിന്നോവ ഹോതി ഉച്ചാവചാനമ്പി കിംകരണീയാനം ചാരിത്തസീലസ്സ പൂരണവസേനേവ കരണതോ, യോനിസോമനസികാരവസേനേവ ച തേസം പടിപജ്ജനതോ. **ഥേരസ്സ സന്തികേ അട്ഠാസി** യോനിസോമനസികാരാഭാവതോ "തം തം സമുല്ലപിസ്സാമീ"തി.

൪൯൮. ബലം ഏവ **ബലതാ**തി ആഹ **"ബലേന സമന്നാഗതോ"**തി. **അത്ഥികഭാവം കത്വാ**തി തേന ധമ്മേന സവിസേസം അത്ഥികഭാവം ഉപ്പാദേത്വാ. **സകലചിത്തേനാ**തി ദേസനായആദിമ്ഹി മജ്ഝേ പരിയോസാനേതി സബ്ബത്ഥേവ പവത്തതായ സകലേന അനവസേസേന ചിത്തേന.

൫൦൦. സഭാവോതി അരിയസാവകസ്സ പുഥുജ്ജനേഹി അസാധാരണതായ ആവേണികോ സഭാവോ. **സുട്ഠു സമന്നേസിതോ**തി സമ്മദേവ ഉപപരിക്ഖിതോ. **സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായാ**തി സോതാപത്തിഫലസ്സ സച്ഛികരണേന, സച്ഛികതഭാവേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സോതാപത്തിഫലസച്ഛികതഞാണേനാ"**തി. പഠമമഗ്ഗഫലസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണവിസേസാ ഹേതേ പവത്തിആകാരഭിന്നാ. തേനേവാഹ **"സത്തഹി മഹാപച്ചവേക്ഖണഞാണേഹീ"**തി. **അയം താവ ആചരിയാനം സമാനകഥാ**തി "ഇദമസ്സ പഠമം ഞാണ"ന്തിആദിനാ വുത്താനി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ന മഗ്ഗഞാണാനീതി ഏവം പവത്താ പരമ്പരാഗതാ പുബ്ബാചരിയാനം സമാനാ സാധാരണാ ഇമിസ്സാ പാളിയാ **അട്ഠകഥാ** അത്ഥവണ്ണനാ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഹി ബഹുചിത്തക്ഖണികോ നാമ നത്ഥീ"**തി. യദി സോ ബഹുചിത്തക്ഖണികോ സിയാ നാനാഭിസമയോ, തഥാ സതി സംയോജനത്തയാദീനം ഏകദേസപ്പഹാനം പാപുണാതീതി അരിയമഗ്ഗസ്സ അനന്തരഫലത്താ ഏകദേസസോതാപന്നതാദിഭാവോ ആപജ്ജതി, ഫലാനം വാ അനേകഭാവോ, സബ്ബമേതം അയുത്തന്തി തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികോവ അരിയമഗ്ഗോ.

യം പന സുത്തപദം നിസ്സായ വിതണ്ഡവാദീ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഏകചിത്തക്ഖണികതം പടിക്ഖിപതി, തം ദസ്സേന്തോ **"സത്ത വസ്സാനീതി ഹി വചനതോ"**തി ആഹ. **കിലേസാ പന ലഹു...പേ०... ഛിജ്ജന്തീ**തി വദന്തേന ഹി ഖിപ്പം താവ കിലേസപ്പഹാനം, ദന്ധപവത്തികാ മഗ്ഗഭാവനാതി പടിഞ്ഞാതം ഹോതി. തത്ഥ സചേ മഗ്ഗസ്സ ഭാവനായ ആരദ്ധമത്തായ കിലേസാ പഹീയന്തി, സേസാ മഗ്ഗഭാവനാ നിരത്ഥകാ സിയാ, അഥ പച്ഛാ കിലേസപ്പഹാനം, കിലേസാ പന ലഹു ഛിജ്ജന്തീതി ഇദം മിച്ഛാ, "സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായാ"തി വക്ഖതീതി. **തതോ** സുത്തപടിജാനനതോ. **മഗ്ഗം അഭാവേത്വാ**തി അരിയമഗ്ഗം പരിപുണ്ണം കത്വാ അഭാവേത്വാ. **അത്ഥരസം വിദിത്വാ**തി സുത്തസ്സ അവിപരീതോ അത്ഥോ ഏവ അത്ഥരസോ, തം യാഥാവതോ ഞത്വാ. ഏവം

വിതണ്ഡവാദിവാദം ഭിന്ദിത്വാ വുത്തമേവത്ഥം നിഗമേതും **"ഇമാനി സത്ത ഞാണാനീ"**തിആദി വുത്തം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കോസമ്ബിയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. ബ്രഹ്മനിമന്തനികസുത്തവണ്ണനാ

൫൦൧. "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦) ഏവം പവത്താ ദിട്ഠി **സസ്സതദിട്ഠി** (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൭൭). **സഹ കായേനാ**തി സഹ തേന ബ്രഹ്മത്തഭാവേന. **ബ്രഹ്മട്ഠാന**ന്തി അത്തനോ ബ്രഹ്മവത്ഥും. **"അനിച്ചം നിച്ച"ന്തി വദതി** അനിച്ചതായ അത്തനോ അപഞ്ഞായമാനത്താ. **ധിര**ന്തി ദള്ഹം, വിനാസാഭാവതോ സാരഭൂതന്തി അത്ഥോ. ഉപ്പാദവിപരിണാമാഭാവതോ **സദാ വിജ്ജമാനം. കേവല**ന്തി പരിപുണ്ണം. തേനാഹ **"അഖണ്ഡ"**ന്തി. **കേവല**ന്തി വാ ജാതിആദീഹി അമിസ്സം, വിരഹിതന്തി അധിപ്പായോ. ഉപ്പാദാദീനം അഭാവതോ ഏവ **അചവനധമ്മം. കോചി ജായനകോ വാ...പേ॰... ഉപപജ്ജനകോ വാ നത്ഥി** നിച്ചഭാവതോ. ഠാനേന സദ്ധിം തന്നിവാസീനം നിച്ചഭാവഞ്ഹി സോ പടിജാനാതി. **തിസ്സോ ഝാനഭൂമിയോ**തി ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമിയോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമിവിസേസാ ഹി അസഞ്ഞസുദ്ധാവാസാരുപ്പഭവാ. **പടിബാഹതീ**തി സന്തംയേവ സമാനം അജാനന്തോവ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി. **അവിജ്ജായ ഗതോ**തി അവിജ്ജായ സഹ ഗതോ പവത്തോ. സഹയോഗേ ഹി ഇദം കരണവചനം. തേനാഹ **"സമന്നാഗതോ"**തി. **അഞ്ഞാണീ**തി അവിദ്വാ. പഞ്ഞാചക്ഖുവിരഹതോ അന്ധോ ഭൂതോ, അന്ധഭാവം വാ പത്തോതി **അന്ധീഭൂതോ**.

൫൦൨. തദാ ഭഗവതോ സുഭഗവനേ വിഹരണസ്സ അവിച്ഛിന്നതം സന്ധായ വുത്തം **"സുഭഗവനേ വിഹരതീതി ഞത്വാ"**തി. തത്ഥ പന തദാസ്സ ഭഗവതോ അദസ്സനം സന്ധായാഹ **"കത്ഥ നു ഖോ ഗതോതി ഓലോകേന്തോ"**തി. **ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ**തി ഇമിനാ കതിപയചിത്തവാരവസേന തദാ ഭഗവതോ ബ്രഹ്മലോകഗമനം ജാതം, ന ഏകചിത്തക്ഖണേനാതി ദസ്സേതി. ന ചേത്ഥ കായഗതിയാ ചിത്തപരിണാമനം അധിപ്പേതം - "സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ പുരിസോ സമിഞ്ജിതം വാ ബാഹം പസാരേയ്യാ"തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧). യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **വിചരന്ദ**ന്തി ഛന്ദവിഗമം. **അപസാദിതോ**തി ദിട്ഠിയാ ഗാഹസ്സ വിപരിവത്തനേന സന്തജ്ജിതോ. "മേതമാസദോ"തി വചനേന **ഉപത്ഥമ്ഭോ ഹുത്വാ**.

അന്വാവിസിത്വാതി ആവിസനവസേന തസ്സ അത്തഭാവം അധിഭവിത്വാ. തഥാ അഭിഭവതോ ഹി തസ്സ സരീരം പവിട്ഠോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"സരീരം പവിസിത്വാ"**തി. യഞ്ഹി സത്തം ദേവയക്ഖനാഗാദയോ ആവിസന്തി, തസ്സ പാകതികകിരിയമയം ചിത്തപ്പവത്തിം നിവാരേത്വാ അത്തനോ ഇദ്ധാനുഭാവേന യം ഇച്ഛിതം ഹസിതലപിതാദി, തം തേന കാരാപേന്തി, കാരേന്താ ച ആവിട്ഠപുഗ്ഗലസ്സ ചിത്തവസേന കാരേന്തി. "അത്തനോവാ"തി ന വത്തബ്ബമേതം അചിന്തേയ്യത്താ കമ്മജസ്സ ഇദ്ധാനുഭാവസ്സാതി കേചി. അപരേ പന യഥാ തദാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപവത്തി ആവിട്ഠപുഗ്ഗലസ്സേവ, ഏവം കിരിയമയചിത്തപവത്തിപി തസ്സേവ, ആവേസകാനുഭാവേന പന സാമഞ്ഞതാ പരിവത്തതി. തഥാ ഹി മഹാനുഭാവം പുഗ്ഗലം തേ ആവിസിതും ന സക്കോന്തി, തികിച്ഛാവുട്ഠാപനേ പന ഛവസരീരം അനുപവിസിത്വാ സതന്തം

കരോതി വിജ്ജാനുഭാവേന. കോരഖത്തിയാദീനം പന ഛവസരീരസ്സ ഉട്ഠാനം വചീനിച്ഛാരണഞ്ച കേവലം ബുദ്ധാനുഭാവേന. അചിന്തേയ്യാ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധാനുഭാവാതി. **അഭിഭവിത്വാ ഠിതോതി** സകലലോകം അത്തനോ ആനുഭാവേന അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ. **ജേട്ഠകോതി** പധാനോ, താദിസം വാ ആനുഭാവസമ്പന്നത്താ ഉത്തമോ. പസ്സതീതി **ദസോ**. വിസേസവചനിച്ഛായ അഭാവതോ അനവസേസവിസയോ ദസോ-സദ്ദോതി ആഹ **"സബ്ബം പസ്സതീ"**തി. **സബ്ബജനന്തി** ലദ്ധനാമം സബ്ബസത്തകായം. **വസേ വത്തേതി,** സേട്ഠത്താ നിമ്മാപകത്താ ച അത്തനോ വസേ വത്തേതി. ലോകസ്സ ഈസനസീലതായ **ഇസ്സരോ**. സത്താനം കമ്മസ്സ കാരകഭാവേന **കത്താ**. ഥാവരജങ്ഗമവിഭാഗം സകലം ലോകം നിമ്മാനേതീതി **നിമ്മാതാ**.

ഗുണവിസേസേന ലോകേ പാസംസത്താ **സേട്ഠോ**. താദിസോ ച ഉക്കട്ഠതമോ ഹോതീതി ആഹ **"ഉത്തമോ"**തി. സത്താനം നിമ്മാനം തഥാ തഥാ സജനം വിസജനം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ത്വം ഖത്തിയോ"**തിആദി. ഝാനാദീസു അത്തനോ ചിത്തേ ച ചിണ്ണവസിത്താ **വസീ. ഭൂതാനന്തി** നിബ്ബത്താനം. ഭവം അഭിജാതം അരഹന്തീതി ഭബ്യാ, സമ്ഭവേസിനോ, തേസം **ഭബ്യാനം**. തേനാഹ **"അണ്ഡജജലാബുജാ സത്താ"**തിആദി.

പഥവീആദയോ നിച്ചാ ധുവാ സസ്സതാ. യേ തേസം "അനിച്ചാ"തിആദിനാ ഗരഹകാ ജിഗുച്ഛാ സത്താ, തേ അയഥാഭൂതവാദിതായ മതകാലേ അപായനിട്ഠാ അഹേസും. യേ പന പഥവീആദീനം "നിച്ചാ ധുവാ"തിആദിനാ പസംസകാ, തേ യഥാഭൂതവാദിതായ ബ്രഹ്മകായൂപഗാ അഹേസുന്തി മാരോ പാപിമാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച പഥവീആദിമുഖേന സങ്ഖാരാനം പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാപനേ ആദീനവം വിഭാവേതി തതോ വിവേചേതുകാമോ. തേനാഹ **"പഥവീഗരഹകാ"**തിആദി. ഏത്ഥ ച മാരോ പഥവീആദിധാതുമഹാഭൂതഗ്ഗഹണേന മനുസ്സലോകം, ഭൂതഗ്ഗഹണേന ചാതുമഹാരാജികേ, ദേവഗ്ഗഹണേന അവസേസകാമദേവലോകം, പജാപതിഗ്ഗഹണേന അത്തനോ ഠാനം, ബ്രഹ്മഗ്ഗഹണേന ബ്രഹ്മകായികേ ഗണ്ഹി. ആഭസ്സരാദയോ പന അവിസയതായ ഏവ അനേന അഗ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാതി** തണ്ഹാഭിനന്ദനായ ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ ച വസേന. "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തി **അഭിനന്ദിനോ** അഭിനന്ദകാ, അഭിനന്ദനസീലാ വാ. **ബ്രഹ്മുനോ ഓവാദേ ഠിതാനം ഇദ്ധാനുഭാവം ദസ്സേതീതി** തേസം തത്ഥ സന്നിപതിതബ്രഹ്മാനം ഇദ്ധാനുഭാവം തസ്സ മഹാബ്രഹ്മുനോ ഓവാദേ ഠിതത്താ നിബ്ബത്തം കത്വാ ദസ്സേതി. **യസേനാതി** ആനുഭാവേന. **സിരിയാതി** സോഭായ. **മം ബ്രഹ്മപരിസം ഉപനേസീതി** യാദിസാ ബ്രഹ്മപരിസാ ഇസ്സരിയാദിസമ്പത്തിയാ, തത്ഥ മം ഉയ്യോജേസി. **മഹാജനസ്സ മാരണതോതി** മഹാജനസ്സ വിവട്ടൂപനിസ്സയഗുണവിനാസനേന ആനുഭാവേന മാരണതോ. **അയസന്തി** യസപടിപക്ഖം അകിത്തികമ്മാനുഭാവഞ്ചാതി അത്ഥോ.

൫൦൨. **കസിണം ആയുന്തി** വസ്സസതം സന്ധായ വദതി. ഉപനിസ്സായ സേതീതി ഉപസയോ, ഉപസയോവ **ഓപസായികോ** യഥാ "വേനയികോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൬; അ॰ നി॰ ൮.൧൧; പാരാ॰ ൮) ആഹ **"സമീപസയോ"**തി. **സയഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ** നിദസ്സനമത്തന്തി ദസ്സേതും **"മം ഗച്ഛന്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം വത്തനത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **മമ വത്ഥുസ്മിം സയനകോതി** മയ്ഹം ഠാനേ വിസയേ വത്തനകോ. **ബാഹിത്വാതി** നീചം കത്വാ,

അഭിഭവിത്വാ വാ. **ജജ്ഝരികാഗുമ്ബതോ**തി എത്ഥ **ജജ്ഝരികാ** നാമ പഥവിം പത്ഥരിത്വാ ജാതാ എകാ ഗച്ഛജാതി.

ഇമിനാതി "സചേ ഖോ ത്വം ഭിക്ഖൂ"തിആദിവചനേന. **എസ** ബ്രഹ്മാ. **ഉപലാപേതീ**തി സങ്ഗണ്ഹാതി. **അപസാദേതീ**തി നിഗ്ഗണ്ഹാതി. **സേസപദേഹീ**തി വത്ഥുസായികോ യഥാകാമകരണീയോ ബാഹിതേയ്യോതി ഇമേഹി പദേഹി. **മയ്ഹം ആരക്ഖം ഗണ്ഹിസ്സസീ**തി മമ ആരക്ഖകോ ഭവിസ്സസി. **ലകുണ്ഡകതര**ന്തി നീചതരം നിഹീനവുത്തിസരീരം.

ഫുസിതുമ്പി സമത്ഥം കിഞ്ചി ന പസ്സതി, പഗേവ ഞാണവിഭവന്തി അധിപ്പായോ. **നിപ്ഫത്തി**ന്തി നിപ്ഫജ്ജനം, ഫലന്തി അത്ഥോ. തഞ്ഹി കാരണവസേന ഗന്തബ്ബതോ അധിഗന്തബ്ബതോ **ഗതീ**തി വുച്ചതി. **ആനുഭാവ**ന്തി പഭാവം. സോ ഹി ജോതനട്ഠേന വിരോചനട്ഠേന **ജുതീ**തി വുച്ചതി. മഹതാ ആനുഭാവേന പരേസം അഭിഭവനതോ മഹേസോതി അക്ഖായതീതി **മഹേസക്ഖോ**. തയിദം അഭിഭവനം കിത്തിസമ്പത്തിയാ പരിവാരസമ്പത്തിയാ ചാതി ആഹ **"മഹായസോ മഹാപരിവാരോ"**തി.

പരിഹരന്തീതി സിനേരും ദക്ഖിണതോ കത്വാ പരിവത്തന്തി. **ദിസാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ എതം പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"ദിസാസു വിരോചമാനാ"**തി. അത്തനോ ജുതിയാ ദിബ്ബമാനായ വാ. **തേഹീ**തി ചന്ദിമസൂരിയേഹി. **തത്തകേന പമാണേനാ**തി യത്തകേ ചന്ദിമസൂരിയേഹി ഓഭാസിയമാനോ ലോകധാതുസങ്ഖാതോ എകോ ലോകോ, തത്തകേന പമാണേന. ഇദം ചക്കവാളം ബുദ്ധാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം സേട്ഠം ഉത്തമം പധാനം, തസ്മാ യേഭുയ്യേന എത്ഥുപപന്നാ ദേവതാ അഞ്ഞേസു ചക്കവാളേസു ദേവതാ അഭിഭുയ്യ വത്തന്തി. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മാ സഹമ്പതി ദസസഹസ്സബ്രഹ്മപരിവാരോ ഭഗവതോ സന്തികം ഉപഗഞ്ഛി. തേനാഹ **"എത്ഥ ചക്കവാളസഹസ്സേ തുയ്ഹം വസോ വത്തതീ"**തി. ഇദാനി **"എത്ഥ തേ വത്തതേ വസോ"**തി വുത്തം വസേ വത്തനം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"പരോപരഞ്ച ജാനാസീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പഠമഗാഥായം വുത്തം **എത്ഥ**-സദ്ദം ആനേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"എത്ഥ ചക്കവാളസഹസ്സേ"**തി ആഹ. **ഉച്ചനീചേ**തി ജാതികുലരൂപഭോഗപരിവാരാദിവസേന ഉളാരേ ച അനുളാരേ ച. **അയം ഇദ്ധോ അയം പകതിമനുസ്സോ**തി ഇമിനാ "സരൂപതോ എവസ്സ സത്താനം പരോപരജാനനം, ന സമുദാഗമതോ"തി ദസ്സേതി. യം പന വക്ഖതി **"സത്താനം ആഗതിം ഗതി**ന്തി, തം കാമലോകേ സത്താനം ആദാനനിക്ഖേപജാനനമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന കമ്മവിപാകജാനനം. യദി ഹി സമുദാഗമതോ ജാനേയ്യ, അത്തനോപി ജാനേയ്യ, ന ചസ്സ തം അത്ഥീതി, തഥാ ആഹ **"ഇത്ഥമ്ഭാവോതി ഇദം ചക്കവാള"**ന്തിആദി. രാഗയോഗതോ രാഗോ എതസ്സ അത്ഥീതി വാ രാഗോ, വിരജ്ജനസീലോ വിരാഗീ, **തം രാഗവിരാഗിനം. സഹസ്സിബ്രഹ്മാ നാമ ത്വം** ചൂളനിയാ എവ ലോകധാതുയാ ജാനനതോ. **തയാ**തി നിസ്സക്കേ കരണവചനം. **ചതുഹത്ഥായാ**തി അനേകഹത്ഥേന സാണിപാകാരേന കാതബ്ബപടപ്പമാണം ദീഘതോ ചതുഹത്ഥായ, വിത്ഥാരതോ ദ്വിഹത്ഥായ പിലോതികായ കാതും വായമന്തോ വിയ ഗോപ്ഫകേ ഉദകേ നിമുജ്ജിതുകാമോ വിയ ച പമാണം അജാനന്തോ വിഹഞ്ഞതീതി നിഗ്ഗണ്ഹാതി.

൫൦൪. **തം കായ**ന്തി തദേവ നികായം. **ജാനിതബ്ബട്ഠാനം പത്വാപീ**തി അനഞ്ഞസാധാരണാ മയ്ഹം സീലാദയോ ഗുണവിസേസാ താവ തിട്ഠന്തു,

ഈദിസം ലോകിയം പരിത്തകം ജാനിതബ്ബട്ഠാനമ്പി പത്വാ. അയം ഇമേസം അതിസയേന നീചോതി നീചേയ്യോ, തസ്സ ഭാവോ **നീചേയ്യ**ന്തി ആഹ **"തയാ നീചതരഭാവോ പന മയ്ഹം കുതോ"**തി.

ഹേട്ഠൂപപത്തികോതി ഉപരൂപരിതോ ചവിത്വാ ഹേട്ഠാ ലദ്ധൂപപത്തികോ. ഏവം സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"അനുപ്പന്നേ ബുദ്ധുപ്പാദേ"**തി ആഹ. **ഹേട്ഠൂപപത്തികം കത്വാ**തി ഹേട്ഠൂപപത്തികം പത്ഥനം കത്വാ. യഥാ കേനചി ബഹൂസു ആനന്തരിയേസു കതേസു യം തത്ഥ ഗരുതരം ബലവം, തദേവ പടിസന്ധിം ദേതി, ഇതരാനി പന തസ്സ അനുബലപ്പദായകാനി ഹോന്തി, ന പടിസന്ധിദായകാനി, ഏവം ചതൂസു രൂപജ്ഝാനേസു ഭാവിതേസു യം തത്ഥ ഗരുതരം ഛന്ദപണിധിഅധിമോക്ഖാദിവസേന സാഭിസങ്ഖാരഞ്ച, തദേവ ച പടിസന്ധിം ദേതി, ഇതരാനി പന അലദ്ധോകാസതായ തസ്സ അനുബലപ്പദായകാനി ഹോന്തി, ന പടിസന്ധിദായകാനി, തന്നിബ്ബത്തിതജ്ഝാനേനേവ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി ഹോതീതി ആഹ **"തതിയജ്ഝാനം പണീതം ഭാവേത്വാ"**തി. **തത്ഥാ**തി സുഭകിണ്ഹബ്രഹ്മലോകേ. പുന **തത്ഥാ**തി ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകേ. **പഠമകാലേ**തി തസ്മിം ഭവേ പഠമസ്മിം കാലേ. **ഉഭയ**ന്തി അതീതം അത്തനോ നിബ്ബത്തട്ഠാനം, തത്ഥ നിബ്ബത്തിയാ ഹേതുഭൂതം അത്തനോ കതകമ്മന്തി ഉഭയം. **പമുസ്സിത്വാ** കാലസ്സ ചിരതരഭാവതോ. **വീതിനാമേതി പടിപജ്ജന്തീ**തി ച തദാ തസ്സാ കിരിയായ പവത്തിക്ഖണം ഉപാദായ പവത്തമാനപയോഗോ.

അപായേസീതി പായേസി. **പിപാസിതേ**തി തസിതേ. **ഘമ്മനീ**തി ഘമ്മകാലേ. **സമ്പരേതേ**തി ഘമ്മപരിളാഹേന പിപാസായ അഭിഭൂതേ. ന്തി പാനീയദാനം. **വതസീലവത്ത**ന്തി സമാദാനവസേന വതഭൂതം ചാരിത്തസീലഭാവേന സമാചിണ്ണത്താ സീലവത്തം. **സുത്തപ്പബുദ്ധോവ അനുസ്സരാമീ**തി സുപിത്വാ പബുദ്ധമത്തോ വിയ സുപിനം തവ പുബ്ബനിവുത്ഥം മമ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന അനുസ്സരാമി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന വിയ പച്ചക്ഖതോ പസ്സാമീതി അത്ഥോ.

കരമരേതി വിലുമ്പിത്വാ ആനീതേ. **കമ്മസജ്ജ**ന്തി യുദ്ധസജ്ജം, ആവുധാദായിനിന്തി അത്ഥോ.

ഏണീകൂലസ്മിന്തി ഏണീമിഗബാഹുല്ലേന ''ഏണീകൂല''ന്തി സങ്ഖം ഗതേ ഗങ്ഗായ തീരപ്പദേസേ. **ഗയ്ഹക നീയമാന**ന്തി ഗയ്ഹവസേന കരമരഭാവേന ചോരേഹി അത്തനോ ഠാനം നീയമാനം.

ആവാഹവിവാഹവസേന **മിത്തസന്ഥവം കത്വാ**. ''ഏവം അമ്ഹേസു കീളന്തേസു ഗങ്ഗേയ്യകോ നാഗോ കുപിതോ''തി **മയി സഞ്ഞമ്പി ന കരോന്തീ**തി. **സുസുകാര**ന്തി സുസൂതി പവത്തം ഭേരവനാഗനിസ്സാസം.

ഗഹീതനാവന്തി വിഹേഠേതുകാമതായ ഗതിനിവാരണവസേന ഗഹിതം നിഗ്ഗഹിതം നാവം. **ലുദ്ദേനാ**തി കുരൂരേന. **മനുസ്സകപ്പാ**തി നാവാഗതാനം മനുസ്സാനം വിഹേഠേതുകാമതായ.

ബദ്ധചരോതി പടിബദ്ധചരിയോ. തേനാഹ **"അന്തേവാസികോ"**തി. **തം നിസ്സായേവാ**തി രഞ്ഞാ ഉപട്ഠിയമാനോപി രാജാനം പഹായ തം കപ്പം അന്തേവാസിം നിസ്സായേവ.

സമ്ബുദ്ധിമന്തം വതിനം അമഞ്ഞീതി അയം സമ്മദേവ ബുദ്ധിമാ വതസമ്പന്നോതി അമഞ്ഞി സമ്ഭാവേസി ച.

നാനത്തഭാവേസൂതി നാനാ വിസും വിസും അത്തഭാവേസു.

അദ്ധാതി ഏകംസേന. **മമേതമായു**ന്തി മയ്ഹം ഏതം യഥാവുത്തം തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പവത്തം ആയും. ന കേവലം മമ ആയുമേവ, അഥ ഖോ **അഞ്ഞമ്പി** സബ്ബഞ്ഞേയ്യം **ജാനാസി,** ന തുയ്ഹം അവിദിതം നാമ അത്ഥി. **തഥാ ഹി ബുദ്ധോ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ തുവം. നോ ചേ കഥമയമത്ഥോ ഞാതോ? **തഥാ ഹി** സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ **ഏവ തേ അയം ജലിതോ** ജോതമാനോ **ആനുഭാവോ ഓഭാസയം** സബ്ബമ്പി **ബ്രഹ്മലോകം** ഓഭാസേന്തോ ദിബ്ബമാനോ **തിട്ഠതീ**തി സത്ഥു അസമസമതം പവേദേസി.

പഥവത്തേനാതി പഥവീഅത്തേന. തേനാഹ **"പഥവീസഭാവേനാ"**തി. ഏത്ഥ ച യസ്മാ - ''സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതി''ആദിനാ (മഹാവ॰ ൭; ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨) സാധാരണതോ, ''യത്ഥ നേവ പഥവീ''തി അസാധാരണതോ ച പഥവിയാ അസഭാവേന നിബ്ബാനസ്സ ഗഹേതബ്ബതാ അത്ഥി, തം നിവത്തേത്വാ പഥവിയാ അനഞ്ഞസാധാരണം സഭാവം ഗഹേതും **"പഥവിയാ പഥവത്തേനാ"**തി വുത്തം. **നാപഹോസി**ന്തി ന പാപുണിം. ഇധ പഥവിയാ പാപുണനം നാമ ''ഏതം മമാ''തിആദിനാ ഗഹണന്തി ആഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠിമാനഗ്ഗാഹേഹി ന ഗണ്ഹി"**ന്തി.

വാദിതായാതി വാദസീലതായ. **സബ്ബന്തി അക്ഖരം നിദ്ദിസിത്വാ**തി ''സബ്ബം ഖോ അഹം ബ്രഹ്മേ''തിആദിനാ ഭഗവതാ വുത്തം സബ്ബ-സദ്ദം - ''സചേ ഖോ തേ മാരിസ സബ്ബസ്സ സബ്ബത്തേന അനനുഭൂത''ന്തി പച്ചനുഭാസനവസേന നിദ്ദിസിത്വാ. **അക്ഖരേ ദോസം ഗണ്ഹന്തോ**തി ഭഗവതാ സക്കായസബ്ബം സന്ധായ സബ്ബ-സദ്ദേ ഗഹിതേ സബ്ബസബ്ബവസേന തദത്ഥപരിവത്തനേന സബ്ബ-സദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞേന ച ദോസം ഗണ്ഹന്തോ. തേനാഹ **"സത്ഥാ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ യദി സബ്ബം അനനുഭൂതം ''നത്ഥി സബ്ബ''ന്തി ലോകേ അനവസേസം പുച്ഛതി. സചേ സബ്ബസ്സ സബ്ബത്തേന അനവസേസസഭാവേന അനനുഭൂതം അപ്പത്തം, തം ഗഗനകുസുമം വിയ കിഞ്ചി ന സിയാ. **അഥസ്സ അനനുഭൂതം അത്ഥീ**തി അസ്സ സബ്ബത്തേന അനനുഭൂതം യദി അത്ഥി, ''സബ്ബ''ന്തി ഇദം വചനം മിച്ഛാ, സബ്ബം നാമ തം ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"മാ ഹേവ തേ രിത്തകമേവാ"**തിആദി.

അഹം സബ്ബഞ്ച വക്ഖാമി, അനനുഭൂതഞ്ച വക്ഖാമീതി അഹം ''സബ്ബ''ന്തി ച വക്ഖാമി, ''അനനുഭൂത''ന്തി ച വക്ഖാമി, ഏത്ഥ കോ ദോസോതി അധിപ്പായോ. **കാരണം ആഹരന്തോ**തി സബ്ബസ്സ സബ്ബത്തേന അനനുഭൂതസ്സ അത്ഥിഭാവേ കാരണം നിദ്ദിസന്തോ. **വിജാനിതബ്ബ**ന്തി മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണേഹി വിസേസതോ സബ്ബസങ്ഖതവിസിട്ഠതായ ജാനിതബ്ബം. **അനിദസ്സന**ന്തി ഇദം നിബ്ബാനസ്സ സനിദസ്സനദുകേ ദുതിയപദസഹിതതാദസ്സനന്തി അധിപ്പായേന **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആപാഥം**

അനുപഗമനതോ അനിദസ്സനം നാമാ"തി വുത്തം. സബ്ബസങ്ഖതവിധുരതായ വാ നത്ഥി ഏതസ്സ നിദസ്സനന്തി **അനിദസ്സനം**. നത്ഥി ഏതസ്സ അന്തോതി **അനന്തം**. തേന വുത്തം **"തയിദ"**ന്തിആദി.

ഭൂതാനീതി പച്ചയസമ്ഭൂതാനി. **അസമ്ഭൂത**ന്തി പച്ചയേഹി അസമ്ഭൂതം, നിബ്ബാനന്തി അത്ഥോ. അപഭസ്സരഭാവഹേതൂനം സബ്ബസോ അഭാവാ സബ്ബതോ പഭാതി **സബ്ബതോപഭം**. തേനാഹ **"നിബ്ബാനതോ ഹീ"**തിആദി. തഥാ ഹി വുത്തം - "തമോ തത്ഥ ന വിജ്ജതീ"തി. (നേത്തിː ൮൦) **പഭൂതമേവാ**തി പകട്ഠഭാവേന ഉക്കട്ഠഭാവേന വിജ്ജമാനമേവ. അരൂപീഭാവേന അദേസികത്താ സബ്ബതോ പഭവതി വിജ്ജതീതി **സബ്ബതോപഭം**. തേനാഹ **"പുരത്ഥിമദിസാദീസൂ"**തിആദി. പവിസന്തി ഏത്ഥാതി പവിസം, തദേവ സ-കാരസ്സ ഭ-കാരം, വി-കാരസ്സ ച ലോപം കത്വാ വുത്തം **"പഭ"**ന്തി. തേനാഹ **"തിത്ഥസ്സ നാമ"**ന്തി. **വാദം പതിട്ഠപേസീ**തി ഏവം മയാ സബ്ബഞ്ച വുത്തം, അനനുഭൂതഞ്ച വുത്തം, തത്ഥ യം തയാ അധിപ്പായം അജാനന്തേന സഹസാ അപ്പടിസങ്ഖായ ദോസഗ്ഗഹണം, തം മിച്ഛാതി ബ്രഹ്മാനം നിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഭഗവാ അത്തനോ വാദം പതിട്ഠപേസി.

ഗഹിതഗഹിതന്തി "ഇദം നിച്ച"ന്തിആദിനാ ഗഹിതഗഹിതം ഗാഹം. തത്ഥ തത്ഥ ദോസദസ്സനമുഖേന നിഗ്ഗണ്ഹന്തേന **സത്ഥാരാ വിസ്സജ്ജാപിതോ കിഞ്ചി ഗഹേതബ്ബം** അത്തനോ പടിസരണം **അദിസ്വാ** പരാജയം പടിച്ഛാദേതും **ലളിതകം കാതുകാമോ** വാദം പഹായ ഇദ്ധിയാ പാടിഹാരിയലീളം ദസ്സേതുകാമോ. **യദി സക്കോസി മയ്ഹം അന്തരധായിതും,** ന പന സക്ഖിസ്സസീതി അധിപ്പായോ. **മൂലപടിസന്ധിം ഗന്തുകാമോ**തി അത്തനോ പാകതികേന അത്തഭാവേന ഠാതുകാമോ. സോ ഹി പടിസന്ധികാലേ നിബ്ബത്തസദിസതായ മൂലപടിസന്ധീതി വുത്തോ. **അഞ്ഞേസ**ന്തി ഹേട്ഠാ അഞ്ഞകായികാനം ബ്രഹ്മൂനം. **ന അദാസി** അഭിസങ്ഖതകായേനേവായം തിട്ഠതു, ന പാകതികരൂപേനാതി ചിത്തം ഉപ്പാദേസി. തേന സോ അഭിസങ്ഖതകായം അപനേതും അവിസഹന്തോ അത്തഭാവപടിച്ഛാദകം അന്ധകാരം നിമ്മിനിതും ആരഭി. സത്ഥാ തം തമം വിദ്ധംസേതി. തേന വുത്തം **"മൂലപടിസന്ധിം വാ"**തിആദി.

ഭവേവാഹന്തി ഭവേ ഏവ അഹം. അയഞ്ച ഏവ-സദ്ദോ അട്ഠാനപയുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അഹം ഭവേ ഭയം ദിസ്വായേവാ"**തി, സബ്ബസ്മിം ഭവേ ജാതിആദിഭയം ഞാണചക്ഖുനാ യാഥാവതോ ദിസ്വാ. **സത്തഭവ**ന്തി സത്തസങ്ഖാതം ഭവം. കമ്മഭവപച്ചയേ ഹി ഉപപത്തിഭവേ സത്തസമഞ്ഞാ. **വിഭവ**ന്തി വിമുത്തിം. പരിയേസമാനമ്പി ഉപായസ്സ അനധിഗതത്താ **ഭവേയേവ ദിസ്വാ. ഭവഞ്ച വിഭവേസിനം** വിഭവം നിബ്ബുതിം ഏസമാനാനം സത്താനം ഭവം, ഭവേസു ഉപ്പത്തിഞ്ച ദിസ്വാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ന അഭിവദി**ന്തി "അഹോ വത സുഖ"ന്തി ഏവം അഭിവദാപനാകാരാഭാവതോ ന അഭിനിവിസിം, ലക്ഖണവചനമേതം. ഗാഹത്ഥോ ഏവ വാ അഭിവാദ-സദ്ദോതി ആഹ **"നാഭിവദി"**ന്തി, **"ന ഗവേസി"**ന്തി. ഭവഗ്ഗഹണേനേത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം, **നന്ദീ**ഗഹണേന സമുദയസച്ചം, **വിഭവ**ഗ്ഗഹണേന നിരോധസച്ചം, **നന്ദിഞ്ച ന ഉപാദിയിന്തി** ഇമിനാ മഗ്ഗസച്ചം പകാസിതന്തി ആഹ **"ഇതി ചത്താരി സച്ചാനി പകാസേന്തോ"**തി. തദിദം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ഗാഥായ വിഭാവനദസ്സനം. സത്ഥാ പന തേസം ബ്രഹ്മൂനം അജ്ഝാസയാനുരൂപം സച്ചാനി വിത്ഥാരതോ പകാസേന്തോ വിപസ്സനം പാപേത്വാ അരഹത്തേന ദേസനായ കൂടം ഗണ്ഹി. തേ ച ബ്രഹ്മാനോ കേചി

സോതാപത്തിഫലേ, കേചി സകദാഗാമിഫലേ, കേചി അനാഗാമിഫലേ, കേചി അരഹത്തേ ച പതിട്ഠഹിംസു. തേന വുത്തം **"സച്ചാനി പകാസേന്തോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേസീ"**തിആദി. **അച്ഛരിയജാതാ**തി സഞ്ജാതച്ഛരിയാ. **സമൂലം ഭവന്തി** തണ്ഹാവിജ്ജാഹി സമൂലം ഭവം.

൫൦൫. **മമ വസം അതിവത്തിതാനീ**തി സബ്ബസോ കാമധാതുസമതിക്കമനപടിപദായ മയ്ഹം വിസയം അതിക്കമിതാനി. കഥം പനായം തേസം അരിയഭൂമിസമോക്കമനം ജാനാതീതി? നയഗ്ഗാഹതോ - ''സമണോ ഗോതമോ ധമ്മം ദേസേന്തോ സംസാരേ ആദീനവം, നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസം പകാസേന്തോ വേനേയ്യജനം നിബ്ബാനം ദിട്ഠമേവ കരോതി, തസ്സ ദേസനാ അവഞ്ഝാ അമോഘാ ഇന്ദേന വിസ്സട്ഠവജിരസദിസാ, തസ്സ ച ആണായ ഠിതാ സംസാരേ ന ദിസ്സന്തേവാ''തി നയഗ്ഗാഹേന അനുമാനേന ജാനാതി. **സചേ ത്വം ഏവം അനുബുദ്ധോ**തി യഥാ ത്വം പരേസം സച്ചാഭിസമ്ബോധം വദതി, ഏവം ത്വം അത്തനോ അനുരൂപതോ സയമ്ഭുഞാണേന ബുദ്ധോ ധമ്മം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതോ. **തം ധമ്മം മാ ഉപനയസീ**തി തയാ പടിവിദ്ധധമ്മം മാ സാവകപടിവേധം പാപേസി. **ഇദന്തി** ഇദം അനന്തരം വുത്തം ബ്രഹ്മലോകേ പതിട്ഠാനംയേവ സന്ധായ മാരോ വദതി, തേ ദസ്സേന്തോ **"അനുപ്പന്നേ ഹീ"**തിആദിമാഹ. അപായപതിട്ഠാനം പന ആജീവകനിഗണ്ഠാദിപബ്ബജ്ജം ഉപഗതേ തിത്ഥകരേ, യേ കേചി വാ പബ്ബജിത്വാ മിച്ഛാപടിപന്നേ ജനേ സന്ധായ വദതി. **അനുപ്പന്നേ**തി അസഞ്ജാതേ, അപ്പത്തേതി അത്ഥോ. **അനുല്ലപനതായാ**തി യഥാ മാരോ ഉപരി കിഞ്ചി ഉത്തരം ലപിതും ന സക്കോതി, ഏവം തഥാ ഉത്തരഭാസനേന. **നിമന്തനവചനേനാ**തി വിഞ്ഞാപനവചനേന. ബ്രഹ്മം സേട്ഠം നിമന്തനം, ബ്രഹ്മുനോ വാ നിമന്തനം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **ബ്രഹ്മനിമന്തനികം,** സുത്തം. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ബ്രഹ്മനിമന്തനികസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. മാരതജ്ജനീയസുത്തവണ്ണനാ

൫൦൬. **കോട്ഠമനുപവിട്ഠോ**തി ആസയോ വച്ചഗുത്തട്ഠാനതായ കോട്ഠം, തസ്സ അബ്ഭന്തരഞ്ഹേത്ഥ കോട്ഠം. അനുരൂപോ ഹുത്വാ പവിട്ഠോ അനുപവിട്ഠോ. സുഖുമഞ്ഹി തദനുച്ഛവികം അത്തഭാവം മാപേത്വാ അയം തത്ഥ പവിട്ഠോ. **ഗരുഗരോ വിയാ**തി ഗരുകഗരുകോ വിയ. ഉ-കാരസ്സ ഹി ഓ-കാരം കത്വാ അയം നിദ്ദേസോ, അതിവിയ ഗരുകോ മഞ്ഞേതി അത്ഥോ. ഗരുഗരു വിയ ഇച്ചേവ വാ പാഠോ. മാസഭത്തം മാസോ ഉത്തരപദലോപേന, മാസഭത്തേന ആചിതം പൂരിതം **മാസാചിതം മഞ്ഞേ**. തേനാഹ **"മാസഭത്തം ഭുത്തസ്സ കുച്ഛി വിയാ"**തി. ഉത്തരപദലോപേന വിനാ അത്ഥം ദസ്സേതും **"മാസപൂരിതപസിബ്ബകോ വിയാ"**തി വുത്തം. **തിന്തമാസോ വിയാ**തി തിന്തമാസോ പസിബ്ബകോ വിയ. കിം നു ഖോ ഏതം മമ കുച്ഛിയം പുബ്ബം ഭാരികത്തം, കിം നു ഖോ കഥം നു ഖോ ജാതന്തി അധിപ്പായോ? **ഉപായേനാ**തി പഥേന ഞായേന. ബ്യതിരേകതോ പനസ്സ അനുപായം ദസ്സേതും **"സചേ പനാ"**തിആദി വുത്തം. അത്താനമേവ വാ സന്ധായ **"മാ തഥാഗതം വിഹേസേസീ"**തി ആഹ. യഥാ ഹി അരിയസങ്ഘോ ''തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം, സങ്ഘം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ''തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൭; സു॰ നി॰ ൨൪൧) **തഥാഗതോ**തി വുച്ചതി, ഏവം തപ്പരിയാപന്നാ അരിയപുഗ്ഗലാ, യഥാ ച പുരിമകാ

ദുതിയഅഗ്ഗസാവകാ കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികം ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം പാരമിയോ പൂരേത്വാ ആഗതാ, അയമ്പി മഹാഥേരോ തഥാ ആഗതോതി **തഥാഗതോ**തി. **പതിഅഗ്ഗളേവ അട്ഠാസീ**തി അഗ്ഗളസ്സ ബഹിഭാഗേ അട്ഠാസി.

൪൦൭. രുക്ഖദേവതാ നാമ ചാതുമഹാരാജികേസു നിഹീനോ കായോ, തസ്മാ നേസം മനുസ്സഗന്ധോ പരിചിതത്താ നാതിജേഗുച്ഛോതി ആഹ **"ആകാസട്ഠദേവതാന"**ന്തി. **ആബാധം കരോതീ**തി ദുക്ഖം ജനേതി. **നാഗരികോ**തി സുകുമാരോ. **പരിചോക്ഖോ**തി സബ്ബസോ സുചിരൂപോ. **ഞാതികോടി**ന്തി ഞാതിഭാഗം. അനാദിമതി ഹി സംസാരേ ഞാതിഭാഗരഹിതോ നാമ സത്തോ കസ്സചിപി നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **ഇദ**ന്തി "സോ മേ ത്വം ഭാഗിനേയ്യോ ഹോസീ"തി ഇദം വചനം. **പവേണിവസേനാ**തി തദാ മയ്ഹം ഭാഗിനേയ്യോ ഹുത്വാ ഇദാനി മാരട്ഠാനേ ഠിതോതി ഇമിസ്സാ പവേണിയാ വസേന വുത്തം. അഞ്ഞസ്സ വാ വേസമം ധുരോ **വിധുരോ**. തേനാഹ **"അഞ്ഞേഹി സദ്ധിം അസദിസോ"**തി. **അപ്പദുക്ഖേനാ**തി സുഖേനേവ. പന്ഥാനം അവന്തി ഗച്ഛന്തീതി **പഥാവിനോ. ഏത്തകേനാ**തി ഏത്താവതാ ചിതകസന്നിസയേന. **ഉദകലേണ**ന്തി ഉദകനിസ്സന്ദനലേണം. **സമാപത്തിതോ**തി നിരോധസമാപത്തിതോ. **സമാപത്തിഫല**ന്തി നിരോധസമാപത്തിഫലം.

൪൦൮. **ദസഹി അക്കോസവത്ഥൂഹീ**തി ദസഹിപി അക്കോസവത്ഥൂഹി, തതോ കിഞ്ചി അഹാപേന്താ. **പരിഭാസഥാ**തി ഗരഹഥ. **ഘട്ടേഥാ**തി അനൂനാഹി കഥാഹി ഇമേസു ഓവിജ്ഝഥ. **ദുക്ഖാപേഥാ**തി ചിത്തേ ദുക്ഖം ജനേഥ. **ഏതേസ**ന്തി തേസം ഭിക്ഖൂനം തുമ്ഹാകം അക്കോസനാദീഹി ഭിക്ഖൂനം കിലേസുപ്പത്തിയാ. തേനേത്ഥ **ദൂസീ മാരോ** ഓതാരം ലഭതി നാമാതി അധിപ്പായോ. ഉപട്ഠാതബ്ബം ഇഭം അരഹന്തീതി ഇബ്ഭാ, ഹത്ഥിഭണ്ഡകാ, ഹീനജീവികതായ ഹേതേ ഇബ്ഭാ വിയാതി **ഇബ്ഭാ,** തേ പന സദുതിയകവസേന **"ഗഹപതികാ"**തി വുത്താ. **കണ്ഹാ**തി കണ്ഹാഭിജാതികാ. പാദതോ ജാതത്താ **പാദാനം അപച്ചാ. ആലസിയജാതാ**തി കസിവണിജ്ജാദികമ്മസ്സ അകരണേന സഞ്ജാതാലസിയാ. **ഗൂഥനിദ്ധമനപനാളീ**തി വച്ചകൂപതോ ഗൂഥസ്സ നിക്ഖമപദേസോ.

മനുസ്സാനം അകുസലം ന ഭവേയ്യ തേസം താദിസായ അഭിസന്ധിയാ അഭാവതോ. ആവേസകസ്സ ആനുഭാവേന ആവിട്ഠസ്സ ചിത്തസന്തതി വിപരിവത്തതീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. **വിസഭാഗവത്ഥു**ന്തി ഭിക്ഖൂനം സന്തികേ ഇത്ഥിരൂപം, ഭിക്ഖുനീനം സന്തികേ പുരിസരൂപന്തി ഈദിസം, അഞ്ഞം വാ പബ്ബജിതാനം അസാരുപ്പം വിസഭാഗവത്ഥും. **വിപ്പടിസാരാരമ്മണ**ന്തി പസ്സന്താനം വിപ്പടിസാരസ്സ പച്ചയം. **ലേപയട്ഠി**ന്തി ലേപലിത്തം വാകുരയട്ഠിം.

൪൦൯. **സോമനസ്സവസേനാ**തി ഗേഹസ്സിതസോമനസ്സവസേന. **അഞ്ഞഥത്ത**ന്തി ഉപ്പിലാവിതത്തം. **പുരിമനയേനേവാ**തി "സചേ മാരോ മനുസ്സാനം സരീരേ അധിമുച്ചിത്വാ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന. യദി മാരോവ തഥാ കരേയ്യ, മനുസ്സാനം കുസലം ന ഭവേയ്യ, മാരസ്സേവ ഭവേയ്യ, സരീരേ പന അനധിമുച്ചിത്വാ താദിസം പസാദനീയം പസാദവത്ഥും ദസ്സേസി. തേനാഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി.

൭൧. അസുഭസഞ്ഞാപരിചിതേനാതി സകലം കായം അസുഭന്തി പവത്തായ സഞ്ഞായ സഹഗതജ്ഝാനം അസുഭസഞ്ഞാ, തേന പരിചിതേന പരിഭാവിതേന. **ചേതസാ** ചിത്തേന. **ബഹുല**ന്തി അഭിണ്ഹം. **വിഹരതോ**തി വിഹരന്തസ്സ, അസുഭസമാപത്തിബഹുലസ്സാതി അത്ഥോ. **പതിലീയതീ**തി സങ്കുചതി തത്ഥ പടികൂലതായ സണ്ഠിതത്താ. **പതികുടതീ**തി അപസക്കതി. **പതിവത്തതീ**തി നിവത്തതി. തതോ ഏവ **ന സമ്പസാരിയതി. രസതണ്ഹായാ**തി മധുരാദിരസവിസയായ തണ്ഹായ.

സബ്ബലോകേ അനഭിരതിസഞ്ഞാതി തീസുപി ഭവേസു അരുച്ചനവസേന പവത്താ വിപസ്സനാഭാവനാ. നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ ഹേസാ. **ലോകചിത്രേസൂ**തി ഹത്ഥിഅസ്സരഥപാസാദകൂടാഗാരാദിഭേദേസു ചേവ ആരാമരാമണേയ്യകാദിഭേദേസു ച ലോകേ ചിത്തവിചിത്തേസു. **രാഗസന്താനി** വൂപസന്തരാഗാനി. **ദോസമോഹസന്താനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഇമേസം ഏവം കമ്മട്ഠാനഗ്ഗഹണം സബ്ബേസം സപ്പായഭാവതോ.

൭൮. സക്ഖരം ഗഹേത്വാതി സക്ഖരാസീസേന തത്തകം ഭിന്നപാസാണമുട്ഠിന്തി ആഹ **"അന്തോമുട്ഠിയം തിട്ഠനപമാണം പാസാണ"**ന്തി. മുട്ഠിപരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ. അയഞ്ഹി പാസാണസ്സ ഹേട്ഠിമകോടി. **ഹത്ഥിനാഗോ**തി മഹാഹത്ഥീ. മഹന്തപരിയായോ **നാഗ**-സദ്ദോതി കേചി. അഹിനാഗാദിതോ വാ വിസേസനത്ഥം ഹത്ഥിനാഗോതി വുത്തം. സകലസരീരേനേവ നിവത്തിത്വാ അപലോകേസീതി വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ന വായ**ന്തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോതി ആഹ **"നേവ പമാണം അഞ്ഞാസീ"**തി. **സഹാപലോകനായാതി ച വചനതോ**തി ഇമിനാ വചനേന ഇമം വചനമത്ഥം ഗഹേത്വാതി അധിപ്പായോ. **ഉളാരേ**തി ഉളാരഗുണേ. ഭഗവന്തഞ്ഹി ഠപേത്വാ നത്ഥി തദാ സദേവകേ ലോകേ താദിസോ ഗുണവിസേസയുത്തോതി.

വിസും വിസും പച്ചത്തവേദനിയോ അയസൂലേന സദ്ധിം ഭൂതാനി ഛ ഫസ്സായതനാനി ഏതസ്സാതി ഛ ഫസ്സായതനം, ദുക്ഖം. തം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **ഛ ഫസ്സായതനികോ,** നിരയോ. തേനാഹ **"ഛസു ഫസ്സാ...പേ॰... പച്ചയോ"**തി. സമാഹനതീതി സമാഹതോ, അനേകസതഭേദോ സങ്കുസമാഹതോ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **സങ്കുസമാഹതോ,** നിരയോ. വിസേസപച്ചയതായ വേദനായ ഠിതോതി വേദനിയോ, കാരണാകാരകേന വിനാ പച്ചത്തം സയമേവ വേദനിയോതി **പച്ചത്തവേദനിയോ. അയസൂലേന സദ്ധിം അയസൂല**ന്തി പാദപദേസതോ പട്ഠായ നിരന്തരം അഭിഹനനവസേന ആഗതേന പണ്ണാസായ ജനേഹി ഗഹിതേന അയസൂലേന സഹ സീസപദേസതോ പട്ഠായ ആഗതം. അയസൂലഭാവസാമഞ്ഞേന ചേതം ഏകവചനം, സതമത്താനി പതിതാനി സൂലാനി. **ഇമിനാ തേ ഠാനേന ചിന്തേത്വാ**തി നിസ്സിതവോഹാരേന നിസ്സയം വദതി. **ഏവം വുത്ത**ന്തി "തദാ ജാനേയ്യാസി വസ്സസഹസ്സം മേ നിരയേ പച്ചമാനസ്സാ"തി ഏവം വുത്തം. **വുട്ഠാനിമ**ന്തി വുട്ഠാനേ ഭവം, അന്തിമന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"വിപാകവുട്ഠാനവേദന"**ന്തി, വിപാകസ്സ പരിയോസാനം വേദനന്തി അത്ഥോ. **ദുക്ഖതരാ ഹോതി** പദീപസ്സ വിജ്ഝായനക്ഖണേ മഹന്തഭാവോ വിയ.

൭൯. ഘട്ടയിത്വാ പോഥേത്വാ. **പാടിയേക്കവേദനാജനകാ**തി പച്ചേകം മഹാദുക്ഖസമുപ്പാദകാ. അയതോ അപഗതോ **നിരയോ,** സോ **ദേവദൂതസുത്തേന** (മ॰ നി॰ ൩.൨൬൧) ദീപേതബ്ബോ. അത്ഥവണ്ണനാ പനസ്സ

പരതോ സയമേവ ആഗമിസ്സതി. ഇമം പന അതീതവത്ഥും ആഹരിത്വാ അത്തനോ ഞാണാനുഭാവദീപനമുഖേന മാരം സന്തജ്ജേന്തോ മഹാഥേരോ **“യോ ഏതമഭിജാനാതീ”**തി ഗാഥമാഹ. തസ്സത്ഥോ - **യോ** മഹാഭിഞ്ഞോ **ഏതം** കമ്മം കമ്മഫലഞ്ച ഹത്ഥതലേ ഠപിതം ആമലകം വിയ അഭിമുഖം കത്വാ പച്ചക്ഖതോ ജാനാതി. സബ്ബസോ ഭിന്നകിലേസതായ **ഭിക്ഖു** സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അഗ്ഗസാവകോ, **താദിസം** ഉളാരഗുണം **ആസജ്ജ** ഘട്ടയിത്വാ ഏകന്തകാളകേഹി പാപധമ്മേഹി സമന്നാഗതത്താ **കണ്ഹ** മാര ആയതിം മഹാദുക്ഖം വിന്ദിസ്സസി.

ഉദകം വത്ഥും കത്വാതി തത്ഥ നിബ്ബത്തനകസത്താനം സാധാരണകമ്മഫലേന മഹാസമുദ്ദഉദകമേവ അധിട്ഠാനം കത്വാ. തഥാ ഹി താനി കപ്പട്ഠിതികാനി ഹോന്തി. തേനാഹ **“കപ്പട്ഠായിനോ”**തി. **തേസ**ന്തി വിമാനാനം. **ഏതം** യഥാവുത്തവിമാനവത്ഥും താസം അച്ഛരാനം സമ്പത്തിം, തസ്സ ച കാരണം അത്തപച്ചക്ഖം കത്വാ **ജാനാതി. പാദങ്ഗുട്ഠേന കമ്പയീ**തി പുബ്ബാരാമേ വിസാഖായ മഹാഉപാസികായ കാരിതം സഹസ്സഗബ്ഭപടിമണ്ഡിതമഹാപാസാദം അത്തനോ പാദങ്ഗുട്ഠേന കമ്പേസി. തേനാഹ **“ഇദം പാസാദകമ്പനസുത്തേന ദീപേതബ്ബ”**ന്തി. ഇദന്തി ‘‘യോ വേജയന്ത’’ന്തി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ അത്ഥജാതം **ചൂളതണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തിസുത്തേനേവ** (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൦) **ദീപേതബ്ബം**.

തസ്സ ബ്രഹ്മഗണസ്സ തഥാചിന്തനസമനന്തരമേവ തസ്മിം ബ്രഹ്മലോകേ സുധമ്മം ബ്രഹ്മസഭം ഗന്ത്വാ. **തേപീ**തി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനാദയോ. **പച്ചേകം ദിസാസൂ**തി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ പുരത്ഥിമദിസായം, മഹാകസ്സപത്ഥേരോ ദക്ഖിണദിസായം, മഹാകപ്പിനത്ഥേരോ പച്ഛിമദിസായം, അനുരുദ്ധത്ഥേരോ ഉത്തരദിസായന്തി ഏവം ചത്താരോ ഥേരാ ബ്രഹ്മപരിസമത്ഥകേ മജ്ഝേ നിസിന്നസ്സ ഭഗവതോ സമന്തതോ ചതുദ്ദിസാ നിസീദിംസു. **ഗാഥാ വുത്താ**തി ‘‘യോ ബ്രഹ്മം പരിപുച്ഛതീ’’തി ഗാഥാ വുത്താ. **അഞ്ഞതരബ്രഹ്മസുത്തേനാ**തി - ‘‘തേന ഖോ പന സമയേന അഞ്ഞതരസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ഏവരൂപം പാപകം ദിട്ഠിഗതം ഉപ്പന്നം ഹോതീ’’തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൫) മഹാവഗ്ഗേ ആഗതേന അഞ്ഞതരബ്രഹ്മസുത്തേന.

ഝാനവിമോക്ഖേന ഫുസീതി ഝാനവിമോക്ഖസന്നിസ്സയേന അഭിഞ്ഞാഞാണേന ഫസ്സയി. വനന്തി ജമ്ബുദീപം അഫസ്സയീതി സമ്ബന്ധോ. ജമ്ബുദീപോ ഹി വനബഹുലതായ ഇധ ‘‘വന’’ന്തി വുത്തോ. തേനാഹ ‘‘ജമ്ബുസണ്ഡസ്സ ഇസ്സരോ’’തി. **പുബ്ബവിദേഹാനം ദീപ**ന്തി പുബ്ബവിദേഹവാസീനം ദീപം, പുബ്ബവിദേഹദീപന്തി അത്ഥോ. **ഭൂമിസയാ നരാ** നാമ അപരഗോയാനകാ ഉത്തരകുരുകാ ച. യസ്മാ തേ ഗേഹപരിഗ്ഗഹാഭാവതോ ഭൂമിയംയേവ സയന്തി, ന പാസാദാദീസു. **പടിലഭീ**തി ഉപ്പാദേസി. **ഏതം ആസം മാ അകാസീ**തി ഏസാ യഥാ പുബ്ബേ ദൂസിമാരസ്സ, ഏവം തുയ്ഹം ആസാ ദീഘരത്തം അനത്ഥാവഹാ, തസ്മാ ഏദിസം ആസം മാ അകാസീതി മാരസ്സ ഓവാദം അദാസി. സേസം സബ്ബത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പപഞ്ചസൂദനിയാ മജ്ഝിമനികായട്ഠകഥായ

മാരതജ്ജനീയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച ചൂളയമകവഗ്ഗവണ്ണനാ.

മൂലപണ്ണാസടീകാ സമത്താ.

ദുതിയോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.